Тувинская ... библиотека им. А. С. Пушкина

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 105 (13105) | 1986 чылдың май 1, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУҢ АЛДАРЛЫГ ХҮНҮ

Май 1 — күш-ажыл кижилериниң делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң хүнү, империализмге болгаш реакцияга удур, тайбың база социал чөптүг чоруктуң байдалдарынга чурттаар эрге дээш демиселге оларның сүр-күжүнүң көрүлдезиниң хүнү.

Тайбың, Күш-ажыл, Май... Бо бөдүүн, ынчалза-даа кайгамчык ханы утказы, кижи бүрүзүнге энерелдиг сөстер бистиң медереливисте тудуш болуп сиңниккен. Олар ажылчын аңгының чаңчылдарынга шынчывыстың демдээ кылдыр дыңналып турар.

Пролетаржы бо байырлал эрткен чүс чылдың төнчүзүнде төрүттүнген, бөмбүрзектиң бүгү-ле дээптеринге чылдың-на кызыл туктар көдүрлүп, «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп кыйгырыг чаңгыланып, ажылчы чон чыскаалдарже үнүп турар апарганындан бээр мугур чүс чыл болган.

Бистиң чуртувуска Май 1 канчаар-даа аажок өөрүшкү-маңнайлыг, байырлыг байдалга эртип турар. Бо байырлалды күш-ажылчы белектер-биле, Май мурнунуң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрүп уткуур совет улустуң чаагай чаңчылы апарган.

Амгы Май 1 онзагай. Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлери чогаадыкчы ажылдың, инициативаның, хайныышкынныг ажылдаарының байдалын тургускан болгаш байырлалды бир янзы хевирлиг болдурган. Совет кижилер коммунистерниң улуг шуулганының чүүлдүг деп көргени чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң программазын чаа күш-биле күүседип кирипкен. Ооң бир чижээ бо чаа беш чылдың бирги кварталының түңнелдери болур. Чурттуң үлетпүр хөгжүлдезиниң темпилери бедээн болгаш ооң адырларының хөй кезиниң ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, продукцияның нийти хемчээли 6.7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,3 хуу өскен. Кылыгларның эң чугула хевирлерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле онаалдалар ажыр күүсеттинген. Продукцияның бот-үнези болгаш материал чарыгдалы кызырылган. Совет кижилер коммунистиг субботник үезинде бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдаан.

Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада партияның салган сорулгаларын күүседир дээш кызымак ажылдың үлегер-чижектериниң дугайында медээлер кээп турар. Тываның үлетпүрү бирги кварталда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының пландарын ажыр күүсеткен. Тудугжулар капитал салыышкыннарын эрткен чылдың ол үезиндээзинден элээн хөйнү шиңгээдип алган. Көдээ ишчилер малдың чаш төлүн база хөйнү камгалап алган, малдың өлүп хораар чоруу кызырылган. Таңды, Эрзин, Сүт-Хөл районнарның ажыл-ишчилери, Хомушку Чүргүй-оол, «Алдан-Маадыр», «Шамбалыг» совхозтарның, Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының, «Тыва суг тудуг» трестиң, Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң, Мөңгүн-Тайга райпозунуң, Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери бирги кварталда эки ажылдаан. Мындыг чижектерни өске-даа адырлардан кирип болур. Ынчалза-даа ол дээрге чүгле баштайгы базымнар-дыр. Күжениишкиннерни улгаттырары, бодалдарның энергиязын практиктиг хөделиишкиннерниң энергиязы кылдыр шилчидери эргежок чугула. Кол-ла чүүл болза хамыктың мурнунда бүгү кижилерниң эде тургустуннары, үези эрткен бүгү чүүлдерден адырлып, чаа ёзу-биле ажылдаары, тодаргай ажыл-херектерни, чаа чүүлдерни, ажыл-ишчи болгаш харысалгалыг чорукту көвүдедири, съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле практиктиг ажылды калбартыры, ажылдаар чер бүрүзүнге эң бедик темпилиг, эң бедик бериимчелиг ажылдаары болур.

Черге тайбыңны камгалаары, ядролуг халапты болдурбазы — бистиң үениң эң-не чидиг айтырыы. Бир эвес ол шиитпирлеттинмес болза, бөмбүрзектиң бүгү кижилериниң келир үези турбас. Ядролуг дайын кижи төрелгетенниң амыдыралындан шуут узуткаттынган турар ужурлуг. Бо талазы-биле совет инициативалар болгаш саналдар бүгүдеге билдингир, олар Черниң депшилгелиг бүгү кижилериниң идегел-күзелдеринге дүгжүп турар. Ажылчы чон АКШ-тың администрациязының ядролуг чазылдырыышкын кылып турарын, Ливияга, Никарагуага удур үүлгедиглерин килеңнээшкин-биле буруу шаап турар.

Амгы үениң күчүлүг болгаш салдарлыг күжү — социалистиг дем каттыжылгазының чурттары Май 1-ниң хүнүнде социализмниң идеалдарынга шынчызын бадыткап турар. Оларның чедиишкиннери ук чурттарның ажылчыннарының интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының практиктиг ажыл-херектерге бодаралы болуп илереп турар.

Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызы бо байырлалды монополияларның мөлчүгделинге удур, боттарының эргелери болгаш амыдыралчы эргеажыктары дээш күжениишкинниг демиселдиң хүнү кылдыр демдеглеп турар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хоставаан чурттарының улустары империалистиг мөлчүгделге болгаш дарлалга удур, хөгжүлдениң хамаарышпас база депшилгелиг оруу дээш чөптүг демисел-биле Май 1-ни уткуп турар.

Бүгү чурттарның пролетарийлери В. И. Лениниң «Ажылчын аңгыга чаңгыс эп эң үнелиг, эң-не чугула чүүл болур» дээн сөстерин удуртулга болдуруп турар.

Бөгүн Май 1-ниң байырлалы хоорай, суурларның кудумчуларынга кызыл туктарын чалгыдып үнүп кээр. Төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан совет улус ону бедик көдүрлүүшкүннүг уткаан.

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1 делгерезин!

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

Чадааның ыяш ажыл-агыйының Сүт-Хөлде лесничествозунуң коллективи боттарының девискээринде садыгашка бальзам теректерни улам көвүдедир өстүрер сорулга-биле ук теректерниң үрезин-чинчирбейлериниң белеткелин чорутканн. Бальзам теректер конгуг өзүүчел, калбак ногаан бүрүлерлиг, хөй кислородту ылгап үндүрүп шыдаар, ынчангаш оларны тарып өстүрери ажыктыг.

Ыяш ажыл-агыйының 10 ажылдакчызы бальзам теректериниң 32 муң чинчирбейлериниң белеткелин шалыпкын чорутканнар. Бо чылын 10 гектар черге бальзам теректерин немей тарыыры көрдүнген. Ам дээрезинде чинчирбейлерни белеткээш бөле шарып, тускай черде шыгжаан. Үези кээрге оларның тарылгазын организастап чорудар.

Б. ОНДАР.

* * *

Хайыракан — Улуг-Хемниң эриинде туттунган чараш суурларның бирээзи. Ында ийи суурлардың чурттакчылары каттышкан. Оларның чурттап орар бажыңнары делгем болгаш эки. Культура бажыңы, школа кайы ырактан-на бир онзагай көстүр. Чаа тудуглар, бажыңнар-биле улам калбарып, шимик кирген совхоз төвүнүң тудугжулары районда мергежилдиг ажылчыннар.

Чаа Эйлиг-Хем суурже бо колоннаның Алдын-оол Сувакка удурткан бригадазын чорутканн. Ында школа тудуу эгелээн. Дөрт айларның планын бригада 112 хуу күүсеткен. Апрельде олар ийи аал чурттаар 2 бажыңның хаалаларын тудуп доосканн, ол дээрге Май 1-ге тудугжу бригаданың күш-ажылчы белээ болуп турар.

Т. ТЮЛЮШ.

* * *

Кызылдың садыгжылары байырлалды чедиишкиннииг уткуп алганнар. Үлетпүр барааннар садыының ажылчыннары дөрт айларының планын хуусаадан эрте күүседип, пландан ажыр 50 муң рубльдиң бараанын садып сайгарган. Ында ниити үшкү садыг каттыжыышкыннары мурнакчыларның одуруунда. Ол ышкаш «Детский мир» садыында оолдар хевисадар кидистиң комсомолчу бригадазы байырлалды эки көргүзүглерлиг уткааннар.

Аъш-чем садыгжылары дөрт айларының планындан 39 муң рубль хөй барааны саткан. Ында арагадан кирген орулганы саавайн турар. № 20, 38 магазиннер аъш-чем садыының мурнакчылары.

А. КУУЛАР.

МАРШ ЫРЫ ЧАҢГЫЛАНЗЫН

Чүс хар харлаан
Майның Бири
Чүректерни каттыштырган,
Чүктер санай ишчи чонну
Сүр-күш кылдыр демнештирген.

Майның Бириниң байырлалы
Байыр ырлыг магалыын көр,
Май Бир, Тайбың, Найырал
дээн
Маңның торгу туктар
кииселээн.

Майның Бири делгерезин!
Марш ыры чаңгылазын!
Партия чарлыы-биле
Базымывыс деңге базаал!

Л. ЧАДАМБА.

ҮЕ-ШАГНЫҢ СУДАЛЫ

1. Партия. Чон.

Бо шакта станокта ажылчынның,
Алгыг-делгем хову-шолде тараажының,
Ажыдыышкын шенээр черде эртемденниң,
Ала-чурттуң албаныңда дайынчының,
Херээжен, эр, улуг, бичии кижилерниң
Кежигүнүң, эгиниң-даа бодалында
Партиявыс сөзү, херээ чурттап турар —
Партия, Чон сырый, деңниг — күчүлүг ол!
Сайзыраңгай социализм чалгыннарын
Ийи муң чыл дашкы утпуй херилзирип.
Чаагай онзур Программа — сорулгазын
Иле тода бүгү чуртум хынап, шылгаан.
Беш чыл түңнеп, чаа беш чылдыын-на
Чедиишкинче углап баштап оруктуң чүглээн.
Чепсеглээни шиитпирлерде сөстер шуптү
Берге, солун чадалгаже орук айытхаан.

2. Дүргедээшкин

Карак чивеш аразында чуртувусту
Кайын тура эргий сактып, чуруттаалы:
Ужар, маңнаар бүгү дириг техника,
Угаан-биле ийи хол-даа ажыл-ишче!
Дүне безин үүле-херек соксаш кынмас.
Дүүнгү чогу, бөгүн тыптып бодарап дур:
Дүгде — завод, мында — хоорай, хуржуу даал,
Дүргеи озуп, кижи боду чаартынып тур.
Партиявыс четтестерин ажык согаан,
Бачыдывыс ниитиринден чалданмаан бис,
Чедиишкиннер чежемейниң хөрлүг-даа бол,
Сеткиливис хаңмас болза, эзинис ол.
Дүүнгү болган тиилелгевис бөгүн эрги.
Даарта ону өтпес болза, хожудаан боор.
Тавааргалааашкын, таптаашкынның ойу эртеен.
Дүргедээшкин — үе-шагның судалы бол!

3. Тайбың херек

Амыдырал дээжилерин тургузарда,
Амгы, келир салгалдарга тайбың херек.
Амылгалар төрүп, өзүп доругуннаарда,
Ай, Хүн адаа бөмбүрзектиң боду херек.
Айыыл чепсээ мында-мында шыгаалтынма,
Алдаар-ла бол, өзал-ондак мында-дыр.
Ава Черниң тынып бөгүн албас болза,
Алыс даарта хожудай-даа берги дег-дир.
Арыг агаар, ак дээрге бүтүдениң
Женевага чырып кынган илегелин
Невадага Рейган тепсип, шенээ-даа,
Алды хинтиң карал, кулаа сеңне, Москва!
Улуг халаи — дайын удур Тайбыңдыва
Ужук сывып чуртум бызыг тудуп турда.
Угаан-сарыыл, канчалза-даа, үстүн алыр,
Улустар чиик тынар хүнге бүзүрээр бис!

С. МОЛДУРГА.

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНГА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ниң байырлалының бүдүүзүнде СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адресинге РСФСР-ниң Курганның агроүлетпүр комитединден, ССРЭ-ниң КАК-тың Кызыгаар шериглериниң Кол политиктиг эргелелинден, Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң Шериг Чөвүлелинден, МАРН-ның Баян-Улгий аймак комитединден, улус депутаттарының аймак Хуралының күүсекчи эргелелинден, ССРЭ-ниң Геология министерствозундан, ССРЭ-ниң Өңнүг металлургия министерствозундан, СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Алтай болгаш Красноярск крайкомнарындан база крайкүүскомнардан, СЭКП Кемерово, Иркутск, Новосибирск болгаш Хакас обкомнарындан база облкүүскомнардан, РСФСР-ниң Кадык камгалал министерствозундан, РСФСР-ниң Харылзаа министерствозундан, партияның Красноярск хоорайкомундан болгаш хооркүүскомдан, Киргизияның компартиязының Ош хооркомундан болгаш хооркүүскомдан, ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының Президиумундан, МАР-ның Иркутск хоорайда Чиигиие консулундан болгаш өске-даа черлерден, түс-түс хамаатылардан байырлыг телеграммалар келген.

Байырлыг телеграммаларда Тываның ажылчы чонунга Май 1-ниң болгаш Тиилелге хүнүнүң байырлалдары-биле чүректиң ханызындан байыр чедириишкиннери, партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга болгаш он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планнарын онаалдаарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болуп, быжыг кадыкшылдыг болгаш хууда амыдырал-чуртталгага аас-кежиктиг болзун дээн чаагай күзээшкиннер илереттинген.

ГЕКТАРДАН-НА 12-НИ

Бир гектарга онаалтыр он ийи центнер дүжүттү алыр. Ындыг сорулганы Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң тараажылары он ийиги беш чылдың баштайгызында салган. Ол белен эвес сорулганы боттандырар дээш чер ажылдыглар бүгү хемчеглерни ап турар.

Чер ажылының интенсивтиг технологиязын дүрген шиңгээдип алыр шиитпирни үндүргеш, совхозтуң тараажылары чеден ийи шактыг эредилгени эрткен. Олар часкы хову ажылынга белеткелди, мурнуку чылдардагызынга деңнээрге, бедик шынарлыг болгаш бүгү тала-биле чорутканн. Трактор болгаш кожут машиналарының септелгезя үрезин арыглаашкыны, чемиштиглиг сөөртүлгези шынарлыг болгаш шынарлыг доозулган.

Хөрзүннүң шыгын камгалаар алыры — часкы тарылгага чугула негелделерниң бирээзи. Ук ажылды механизаторлар, часкы доңат болгаш катшуурган болуп турза-даа, беш ажыл хүнүнде доозуп шыдааннар. Мааңаа коммунист механизаторлар Андрей Сат, Владимир Ондар, комсомолчулар Геннадий Куулар, Семён Түмен-оол, Сат Мерген болгаш оон-даа өскелер кызымаан көргүзүп, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга кирип келгеннер.

К. ЧООДУ.

ТАЙБЫҢ, КҮШ-АЖЫЛ, МАЙ!

Бистиң республикада эвээн көш хоорайларының болгаш областарның тудугжуларының көөн ажылдап турары бистиң өндүр улуг Төрээн чуртувустуң улустарының бот-боттарынга дузалажылгазының, чарылбас быжыг акы-дуңма найыралының чайгынналчак херечизи болур.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда 280 орунниг уруглар садын болгаш муң ажыг өөреникчиге школаны тудуп турар Москва тудугжуларының тудуг шөлүнде (солагай талазындан оң талазынче): В. Н. Качин, И. И. Черных, В. М. Востриков, Г. Н. Титов, П. В. Коновало.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ДҮРГЕН, ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР ДЭЭШ

Районнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң аразында бистиң бүдүрүлге эргелели база бар. Күш-ажылдың, Частың байырлалында ол дугайын, кады ажылдап турар эш-өөрүмнүң ажыл-ижиниң дугайын чугаалаары өөрүнчүг.

Амыдырал хандырылгазының өске коллективтери-биле бир демей, бис база бо чылдың эгезинден экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдап эгеледивис. Ооң баштайгы түңнелдери ниити ажылывыста көстүп эгелээн. Коллектив кежигүнү кижи бүрүзүнден негелде күштелген. Ынчангаш бригада, кижи бүрүзү бүдүрген продукциязының шынарынче улуг кичээнгейни углаңдырып турар. База бир чугула чүүл — темп. Чагыгны дүрген, шынарлыг кылдыр даараар, азы септээр, ээзинге хүлээдип бээр сорулга бистиң мурнувуста туруп турар. Хандырылганың культуразы оон дыка хамааржыр. Бригаданың ажылының түңнели база чүгле оон илереттинер. Мооң мурнунда оожум хөөннерге азы бээр таварылгалар турггулаан болгай. Ооң уштунарын ам үе велгеп келген. Эде турггустунуп, ажылывысты шугдуп эгелээн бис.

Үстүнде чугаалаан чүүлдеримге хамааржыр бүдүрүлгениң дааранылга цехиниң ажыл-амыдыралын каксы чугаалап көрейн. Бригадалар түс-туста май мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен. С. Шагдырның удуртканы кылып хеп даараар бригадазының дааранықчылары эки ажылдаан. Мээң удуртканым эр улустуң даштыкы хевин даараар бригаданың кыстары база күш-ажылчы маргылдаага багай эвес киришкен. Бистиң аравыста уран шевер холдуг мастерлер эвээш эвес. Олар боттарының арга-дуржулгазын аныяк эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып берип турарлар. Аныяк даараныкчылар К. Дилгижек, А. Монге болгаш оон-даа өскелер хоочун угбаларындан дудак чок ажылдап турарлар.

Хандырылганың культуразын бедидериниң чаа арга-хевирлерин коллектив дилеп, тып турар. Ачы-дуза чедирилгезиниң чаа хевири — унты иликтер, эр улустуң бөрттерин даараарын бо чылын шиңгээдип алыры көрдүнген. Оон-биле кады хепти септээр бригада турггузары планнаттынып турар.

Ажылдың шынары оңу күүседип турар кижилерниң арга-мергежилинден улуг хамааржыр дээрзин билир бис. Бүдүрүлге эргелелинде ол айтырыгны шиитпирлеп турары багай эвес. Ол чорук кадрларның мергежилин бедидеринге идиг болуп келген. «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынындан келген технологтар бистиң дааранықчыларывыстың ажылынга багай эвес үнелелди берип турарынга өөрүүр бис. Ындыг-даа болза чагыгны ооң ээзиниң сагыш-сеткилинге таарыштыр даараар дээш мергежилдиивисти бедидип турган, ам-даа тывынгыр, хандырылганың культуразын бедидип турган, ажылдаар ужурлуг бис.

К. ДҮҮЧҮН-ООЛ,
даараныкчы.
Бай-Тайга район.

БИСТЕН ХАМААРЖЫР

Партияның XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинде «Бо беш чылда херектелдиң чүүлдерин бүдүрериң, үүрмектеп садар бараан саарылгазын өстүрериниң бедик темпилерин хандырар, садыглаашкынның база хөй-ниити чемненилгезин дыка эки жижер» деп айыткан. Партияның ол айтышкынының амыдыралга боттандырары бистерден — садыг ажылдакчыларындан кол хамаарылгалыг дээрзин эки билип, садыглаашкынның ажыктыг, чаа арга-хевирлерин шиңгээдип ап, садыг культуразының деңнелин бедидер дээш ажылдап турар бис.

Бистиң районнуң комсомол организациязында 62 комсомолчу бар. Оон аңгыда мурнунда биске ажылдап турган, бодунуң интернационалчы хүлээлгезин маадырлыы-биле күүседип чораш, амы-тынындан чарылган комсомолчу Артур Норбуну комсомолчуларның даңзызында киир бижээн. Эрткен беш чылда районда комсомолчу-аныктарның үш коллективи үжелзээн үре-түңнелдиг ажылдаан. Район төвүнүң № 1 аъш-чем садыының аныктар коллективи районнуң бүгү садыгларының аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Ажыл-ишчилериниң, чурттакчы чоннуң садыг хандырылгазы-биле өйлешпейн, суурларга хуучулар хуралдарын эрттиреринге идепкейлиг киржип, садыг алыкчылар-биле ужуражылгаларны, тускай кежээлерни организастап, концерттерни көргүзүп турар бис.

Амгы үеде бистиң коллектив партийжи съездиниң материалдарын ханызы-биле өөренип, ооң шиитпирлерин ажыл-херектеривиске удуртулга болдуруп, ажылывыстың үг-шиин чаартып, үениң негелделеринге дүүштүр ажылдаарын чедип алыр сорулганы салган ажылдап турар.

В. УРЖУК,
Эрзин районунда комсомол организациязының секретары.

Сөстен берээл:

— Май 1. Частың чылыг, чырык хүнү. Дайын. Утказы кончуг-ла дүүшпес сөстер. Совет кижилер бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле чурттуң кайы-даа булуңнарында ашкыл-агыйны эде турггузуп, чангадакчы күш-ажылы-биле Төрээн чуртунуң экономиктиг күчү-күжүн улам быжыглап турар. Бистиң чуртувус делегейде эң сайзыраңгай, эң күчүлүг күрүнелерниң бирээзи. Ооң чижээнге бистерниң, иракты Тожуну чурттакчыларының делегейниң кайы-даа булуңунда чүгле чоонга эвес, харын дүүн, бөгүн болган болуушкуннарны көрүп, дыңнап олурарывысты чугаалаарга безин четчир.

Американың Каттышкан Штаттары делегейниң аңгы-аңгы булуңнарында дайын оргун ыяксын, ёзулуг-ла чексептиг халдаашкыннарны чорудуп дегээр, дайынзырак политиказын чорудуп турар. АКШ-тың өлүм чүктээн самолёттарының Ливияның тайбың чурттаан ораннарын бомбалап турганын телевизордан көрдүвүс. Коргунчуг-даа, кээргенчиг-даа, чүгле кижи чүрээ саргывыр чүве чорду! Өлүм-чидим, карак-чажы, мысызы кым чорле күзээр боор.

АКШ-тың Рейган баштаан администрациязынга улуг делегейниң тайбынга, делгилгеге ынак бүгү кижилерниң килеңи хайнып үнген. Ам кижи дыңнаарга Өдүгенниң аңчызы, Азастың аңчызы, балыкчызы, Ырбанның малчызы болган кым-даа, ол дайынзырак күштерге каргаар, килеңи хайнып олурар боор-дур. Ол черле ындыг болбас ат чок.

Дайынзырак күштерниң оруун доза туруп шыдаар ындыг күш бар. Бис аңаа бүзүрээр бис. Тайбың херзан камгалаарының кандыг аргалары барын деп чүвеге тодаргай дорт харыыны СЭКП-ниң XXVII съездизи берген болгай.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

—Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы. Ук байырлалды мен бо Кызыл-Чыраа сумузунга чаңгыс-даа бажың чок турар үеде уткуп чордум. Суму даргазы, партия эге организациязының секретары болган аныяктар даргазы (ВЛКСМ комитединиң секретары) кожа аалдарның ниити бир черге чыыптар турду. Оон-даа байыр-наадым эгелээр.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының Май Бирниң байырлалы черле онзагай болуп тур. Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжы безин «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!», «Дүргедээшкин — үениң негелдези», «Агроүлетпүрнүң базымнары», «Чаа ёзу-биле ажылдаар, эде турггустунар!» дээн черлериг лозунгтарның адаа-биле эрткен.

Бо байырлалга, шынап-ла, чедиишкиннерлиг ужуражып тур бис. Мээң үргүлчү бараан болуп келгеним Шарануур хойжу бригадазын ап көрээн. Бо коллектив Май Бирге чүс баш хойга оналаштыр 91 хураганы камгалап алган ужурлуг тур. Эрткен беш чылда ындыг көргүзүг биске турбаан. Кыш дургузунда малдың камгалалы 99 хуу болган. Күрүнеге дүк садары болгаш өске-даа планныг онаалдаларывыс болгаш социалистиг хүлээлгелеривис шыырзу ажыр күүседивес. Ол чорук беш чылга — эки эге базым.

Мен бодум бо Шарануурга бүгү назынымда хөй малдап келдим. Ам-даа уруг-дарымылга дузалажып, чонунга болгаш совхозунга бараан болуп чор мен.

А. БЫЗААКАЙ,
«Кызыгаар» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

— Бистиң «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудлигинге хамааржыр ооң мурнундагы болгаш амгы ажыл-ижинисти сайгарып чугаалаар болза ындыг чүүлдерни демдеглеп болур. Рудник коллективи эрткен беш чылдың планныг даалгаларын чедир күүсетпээн болгай. Бо чылдың бирги кварталында пландан ажыр 174 муң тонна даг массазын казып, чудуруп чоруттувус. Ол эрткен чылдың ол-ла үезинден 88 муң тоннага хөй.

Съездиниң турггускан бедик негелделеринге дүүштүр ажылдары-биле бергедээшкиннер, шантараашкыннар кайда барын сайгарып көрдүвүс. Амгы үеде технологтуг ажыл-чорудулгада хамыкты тудуп турар участок болза, өрүмнээр ажылдар болуп турар. Станоктарга артык кезектер чедишпес, дериг-херекселдерниң болур чогуурубиле ажыглаттынмайн, өрүмнээр шөлдерин үезинде белеткевейн турарындан эгелээш ында сагылга-чурумнуң байдалынга чедир тааржыр чүүлдерни эдери чугула апарган.

Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының талазы-биле бирги кварталда бурунгаар базымны кылдывысса-даа, организастыг чорук, сагылга-чурум амдаа негелдеге четпес. Коммунистер Б. Ершов, И. Устинов, К. Ооржак, Х. Балчий-оол болгаш оон-даа өске мурнакчыларның үлегер-чижээн өскелерге чедирери, кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери — бистиң сорулгавыс.

Бо чылын 12,2 миллион тонна даг массазын чайладыр, фабриканың үүрмектеп-сорттаар комплексизинге 4,27 миллион тонна руданы бээр даалгавысты чедир болгаш ажыр күүседиринге биске бо чүүлдерни боттандырары чугула.

М. ХОВАЛЫГ,
«Тыва даг-дүгү» комбинатта экскаватор машинизи, рудникте партия организациязының секретары.

—Шагаан-Арыг автобудурулгезиниң коллективинден Май мурнунуң чарыжынга КамАЗ чолаачызы Владимир Селезнев, самосвалда ажылдап турар Николай Уйнук, лесовоз чолаачызы Павел Полев, автобус чолаачызы Суван-оол Куулар болгаш машина-техниканың туруушкун чок ажылдаарын хандырар дээш күжүн, билиин харамнанмайн, эш-өөрүнге үлегер-чижек болуп ажылдап турар септекчилер Виктор Котов, Мөңгүн-оол Бора-Тараа өскелер-даа шылгараан. Ниитизи-биле коллективтиң ажыл-ишчилери — чолаачылар, септекчилер, инженер-техниктиг ажылдакчылар-даа, ол ышкаш хөй-ниити организациялары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын чедиишкиннинг күүседири дээш сагылга-чурумну быжыглап, организастыг чорукту бедидип, партия съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир, ооң бедик негелделеринге чедер дээш шудургу ажылдап турар.

Чүък сөөртүрүнүң хемчээлиниң болгаш өске-даа көргүзүглер талазы-биле планныг даалгаларывысты бирги кварталда ажыр күүседтивис. Ынчалзажок ооң мурнунда чылдарда чарыштыг мурнуку олурууңга чоруп турган бистиң бүдүрүлгевис бирги кварталда каттыжышкынга безин мурнакчылар санынга кирбейн барды. Бо чүл дээрге өске автобудурулгелер база-ла боттарының ажылын эде турггузуп, шалыңчы ёзу-биле ажылдап турарының херечизи-дир. Бис бар арга-курлавырларывысты улам ханы ажыглаан, боттарывыстың ооң мурнунда чедип ап турган туружувусту салбас дээш бүгү күжүвүстү салыр бис. Бо чылдың төнчүзүнде Чаа Шагаан-Арыгда чаа бүдүрүлге баазазының тудугларының ажыглалга кирерин четтикпейн манап турар бис.

А. ПОНОМАРЕВ,
Шагаан-Арыг АТБ-ниң чолаачызы.

—Бо чылдың Май 1 төөгүлүг XXVII съездиниң соонда бир дугаар эртер байырлал. Бөгүнгү байырлыг чыскаалга бүгү совет ишчилер, ооң иштинде Бии-Хемниң кооператорлары коммунистерниң шуулганының шиитпирлерин деткээш, ооң турггузукчу программазынга сорук киирген кээп турар. Мээң сагыш-сеткилим, сорулгам олар-биле тудуш.

Мен бо районга кооперация шугумунга 36 чыл дургузунда ажылдап келдим. Май байырлалын чүгле шаңаа безин үжен ажыг катап уткааным ол. Бурунгаар базымнарның тодаргай чижектерин чыл санында-ла көрүп келдим. Райпо бо чылдың бирги кварталында планныг онаалдазын күүседикен. Ооң иштинде мээң ажылдап турар универмагым коллективи тиилекчилерниң санында кирип турар.

Байырлалга сорук кирбишаан, съездиниң шиитпирлериниң күүседири-биле садыгжы кижи канчаар ажылдаар ужурлугул? деп хөй удаа бодап келдим. Сайгарар, кылыр чүүлдер хөй-дүр. Садыгжы кижи бараанны чүгле шаңаа орбазы чугула. Товароведтер-биле үргүлчү сүмележири чугула. Оон аңгыда садыгжы кижиниң бараан шилиир кылдыр баазаларже чорудуп турар болза, черле артык эвес деп бодаар мен. Райпо баштаар чери садыр алыкчыларның негелделерин, хереглелин ам-даа ханы өөренир болза чугула. Бисте ховар безин эвес бараанчар чок болгулаар таварылга турар.

Майның байырлалынга сорук кирген кооператорлар улам шалыңчы ажылдаарын, съездиниң шиитпирлерин күүседирин хүлээнип турарлар.

И. МУЖИЧКОВ.
Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы.

НОМЧУКЧУЛАР ЧАГААЛАРЫ

Чамдык эскертинмес мергежилдерниң кижилери бар. Ажыл бүрүзү хүндүлүг дижири шын-даа бол, чижээлээрге, одакчының ажылынче тудугжунуң азы механизаторнуң ажылынче дег улуг кичээнгей салбайн турары чажыт эвес болгай. Ынчалза-даа кижиниң шилип алган мергежили эвес, а ажыл-ишчи мөзүзү, кылган херектери алдаржыдар.

Кызыл-оол Сат «Х Улуг хурал» совхозтуң төвү Баян-Колда одакчылап он беш чыл ажылдап турар. Бодунуң ажылының харыысалгалыын ол ковчуг эки билир. Кыштың соок үезинде чаңгыс дүне от үзүп, хоолайлар доңуруп көрбээн. Оон чылыг-биле хандырып турары совхоз конторазынга, Баян-Кол ортумак школазынга, интернатка ажылдап, чурттап, өөренирииге таарымчалыг байдалды үргүлчү турггузуп келген.

К. Сат эки ажылчын болгаш кады ажылдаан эш-өөрүнге эвилең, биче сеткилдиг кижи. Ол херек болза, дүн-хүн дивейн ажылдаптар.

К. САГААН-ООЛ.

• • •

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнде столоваяның поварлары Елизавета Монгуш биле Валентина Монгуш олар хөй чылда ажылдап келгеннер. Эжишкилер бодүүн-даа болза шынары эки, амданныг аъзы-бүрү аъш-чемни белеткеп турар. Ынчангаш ол бичии столоваядан улуг, биче чемненикчилер үзүктелбес. Сентелге кылып турар механизаторларга болгаш совхозтуң өске-даа ажылчыннарынга аъш-чемнерни үе-шаанда кылып берип, оларның хүндүткелин олар чаалап алганнар. Совхозтуң ажылчыннары, оларны «Хоолу чемзиг поварлар» дижир. Часкы, күскү сезоннуг ажылдар үезинде олар ховү-шөлдерже поварлап аъттаныптарлар. Чай чок ишке ажылдаан ишчилерге чаагай чемни кылып бээрлер.

Б. ОНДАР.

ИДЕГЕЛ КҮҮСЕТТИНЕР

фоторепортаж

Ак-Кара-Сугда ховү-трактор бригадазының турлаандан үнген машина ховүнү өрү углапкан. Белдедир иаскен оруктуң ол-бо талаларында тарылга шөлдериниң ширтектери кожа-кожа дистиннээн чыдыр. Орук кыдыын дургаар чоруткан кызыл-тас шөлүн санавас-ка, шуптузу бичии-бичии шөлдер.

— Бо черниң аайы ындыг, көрүңерден, аразын тудуштурар аргазы чок: кезек-кезек кооргалдар, хорумнар, чоолар. Ынчалзажок эрткен чылын моон ортумаа-биле гектардан-на 12,8 центнер тарааны алдывыс. Чер ажылындан хөй продукция алган черивис бо, ол талазы-биле планывыс 136 хуу күүсеттинген — деп «Большевик» совхозтуң кол агроному Анаш-оол Түлүшович Балыргы тайылбырлады.

Шөлдериниң шыгын базырыы кааны, оларны ынчаар ажылдап кылырда хөрзүн камгалаар техниканы ажыглааны шык хөрзүнге илдең көзүлдү. Чамдык шөлдериниң хөрзүнүнде күскү тараа хоорзуну олчаан, ынчалзажок шыйбакталчак ис дыралып чоруп каан: хөрзүнү аадарбайн ажылдап кылганы ол. Бо арганы хөрзүнү урадырынга болгаш бок үнүштерин дазылындан үзүткаарынга ажылдаар. Чаа зона системазын бо совхоз ынчаар шиңгээдип турар. А ол дээрге чер ажылының интенсивтиг технологиязының чугула кезектери-дир.

Бир ооргаңың кырынга унуп кээривиске бичежек шөлде «Кировецтер» шууштуп тур (чурукта). Шык эки сиңген болгаш, бурулаан довурак кезилбес: мында культиваторнуң ролю улуг дээрзи билдинчир. Аңдазын турган болза, аңдара каап-ла турар болгай.

— Тракторларыңарның «калы» кандыг-дыр? Өске даашимнээн эскербедиңер бе? Культиваторларыңар байдалы кандыг-дыр? Кымга кандыг артык кезек херегил? деп тракторист бүрүзүнден (чурукта — Андрей Саттан), олудундан дүжүп орда-ла, машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Сергей айтырган тур. Техниказынга хомудаар механизатор чок болду. Шуптузу техниказының долу күчүзү-биле ажылдап, ажылдың шынарлыг кылып турар. Ооң уламындан ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик.

— Май мурнунуң күш-ажылчы ээлчээн эки эрттирип турар-дыр силер. Бүгү агротехниктиг ажылдар чогуур үезинде бедик шынарлыг кылдынып турар — деп, кол агроном (чурукта — механизаторларның ортузунда) Анаш-оол Балыргы ажылга үнелелди берди.

Мурнунда трактористер чораан ам Ак-Кара-Суг ховү-трактор бригадазының бригадири, коммунист Маадыр-оол Баян-оолович Куулар — чер ажылдакчыларының мурнакчыларының бирээзи. СЭКП райкомунуң кежигүнү болгаш район Совединиң депутаты хүлээлгелерин база үлегерлиг күүседип турар. Бодунга-даа, өскелерге-даа негелделиг. Ынчангаш бо бригаданы тараа культураларын өстүреринге быжыглааш, кезээ-биле ажылдаар бот-орулга-чарылгалыг коллектив кылдыр турггусканында идегел бар. А идегел күүсеттинер ужурлуг.

К. ЧООДУ.

ЧҮГЕ ЭРГИМИЛ?

1950 чыл. Тывадан талыгыр ырак Карел АССР-ниң Медвежегорск хоорайының фабрика-завод өөредилге черин (ФЗО дээр) Миша Горбачевский деп аныяк оол доозкаш, чазаныкчының тускай мергежилин чедип алган.

— Ам болза профессионал-техниктиг училище-дир ийин. Чүгле бис дүрген өөренип, он бир ай болганда-ла тускайлан амыдыралче кирер эргени алган бис. Чедир өөренмээн чүүлдеривисти амыдырал башкылап берген — деп, «Тыва тудуг» трестиң дугаары 48 тудуг эргелелиниң чазаныкчылар бригадазының бригадири Михаил Бенедиктович Горбачевский чугаалап олурар.

Ол болу Белоруссияга төрүттүнген, белорус кижи. Бүгү назынында кылып келген ажылы чаңгыс бо — тудуг. Амыдырал-чуртталгазы ы н ч а а й-биле Братскиниң үлетпүр комплекзин тудуунга киржип келген, олчаан Сибирьге артып калган. Шаптан сайыыран олурган аныяк Тыва республиканга тааныг-ла 20 чыл мурнунда кежип келген. Тыва ам ооң ийиги төрээн чери болу берген дээр болза, ол аңаа чөпшээрежир. Кижиниң амыдыралын күш-ажыл үнелиг, чугаалыг болдурар, каастаар болгай. М. Горбачевский чогум-на Тывага ажылдың хыын тып, мергежилиниң бедиин чедип, ат-алдарны хүндүткелди чаалап алган. Ынчангаш бо чер аңаа эргим.

№ 48 тудуг эргелели шевер ажылдаарын кылып турарын билир бис. Эргелелдиң ажылчыннары — штукатурлар, малярлар, чазаныкчылар… өске тудугжу эш-өөрүнүң — чер казыкчыларының, дашчыларының, сантехниктерниң, электриктериниң кылган ажылын түңнеп, күш-ажылчы чурукка сөөлгү шыйыгларны салып турар. Оларның ажылы ынчангаш харыысалгалыг, бачымналыг келир ужуру ында. Эргелелде үш чазаныкчы бригадалар бар. М. Горбачевскийге болгаш П. Войтюкка удурткан ийи бригаданың күш-ажылчы мөөрейин бодап турар кижи болду. Олар ам безин бар. Бригада бо хүннерде бажың шалазы кылыр дилиг материалдарын хереглелден эвээштип ап турар. Ажыл чок олурар эвес, кайы объектиде кылыр ажыл бар болдур, тудугжулары ынаар ыттап, бригаданы ыдарадыр ужурга таваржыр.

Ынчалза-даа хоочун тудугжу — бригадир түңнелдер эки болуруңга, бергелер ажыл эртивиринге бүзүрелдиг. Ындыг чедиишкиннери чүгле эргелелде эвес, бүгү тресте билдингир. Ай, квартал, чыл санап даанган онаалдаларын ажыр күүседири оларга чаагай чанчыл болу берген. Аразында чарыштыг, күш-ажылчы мөөрейлиг коллективтер бо чылды база эки эгелээн. М. Горбачевскийниң бригадазы бирги кварталдың планын 142,5 хуу кылдыр, а П. Войтюкту — 129,5 хуу кылдыр боттандырган.

Михаил Бенедиктовичиге шыырак-ла ажылдап турар-дыр силер дээриге, дагаа оолдарын күзүн санаар деп орус улустуң үлегер домаан сагындырды. Ооң утказын сайгарып кээривиске, беш чыл-биле үзе санажыр бис деп чугаалап, белен чедиишкиннер черле турбазын, бергелер, шантарааашкыннар албан таваржыр бүзүрел кайын келгени? Ол дээрге, бир дугаарында, кады ажылдап турар эш-өөрүнге бүзүрел-дир. Шынап-ла, кижиде бар курлавырлар эгээртинмес, тура-сорук, ак сеткилдиг хамаарылга турда кижиниң шыдавас херээ чок. Михаил Бенедиктович бодунуң дугайын чугаалап ора, бригадазының ниити ажыл-херээ-биле катай чугаалаар, «бистер» деп сөстү аастан дүжүрбес кижи болду. Ол болу бо эргелелге он беш чыл дургузунда бригадирлеп келген. Кызылдың төвүнде найысылалдың ийи эң улуг болгаш чараш бажыннарын — Тываның хөгжүм-шии театрының база Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бажыңнарын тудуп турган үелерде бригаданың ээзи турггустунуп, быжыккан.

Федор Ооржак, Станислав Баазан, Алексей Шарый-оол, Бадын-оол Иргит, Валерий Балый-оол болгаш өскелер-даа чогум-на ол үелерде, азы оон бичии мурнунда бригадага ажылдап келгеннер болгаш дуржулгалыг эш-өөрүнүң, а хамыктың мурнунда бригадирның дузазы, арга-сүмези-биле ёзулуг тудугжулар болуп хайыкканнар. Оларның бирээзи Станислав Баазан Өвүр районнуң ырак Торгалыг суурга төрүттүнген. 1976 чылда бо бригадага өөреникчилеп кирген. «Он чыл мурнундагы мээң-биле амгы мени канчап деңнейлээр боор. Кол-ла чүве — ажыл-иштиң ажыг дерден аңгы, сеткилди хөй-аът киирер амданын, ниитилелге ажыктыымын биле бергеним» деп, С. Баазан чугаалады.

Аңгы-аңгы объектилерге үзүп каарга безин, сагылга-чурумнуг, үре-түңнелдиг ажылдап шыдаар бригаданы бир демниг, ажылчы мөдерели бедик дивейн, чүү дээр боор.

М. Горбачевскийниң бригадазында чазаныкчыларга эң үстүкү разряд болур 4-кү разрядтыг шевер тудугжулары колдаан. Оларның ажылының шынарын билип алыксаарыңарза, Кызылдың төвүнде хонупкан кончуг улуг ак куш дег хөгжүм-шии театрының бажыңын сактып келиңер. 1984 чылда бо театрны телевизилеп, туткан кижилерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналын тывыскап тура, № 48 тудуг эргелелиниң үш телеэлектризиинге база ол шаңналдың лауреаттары деп атты тывысканы таварылга эвес болгай. Оларның бирээзи — Михаил Горбачевский.

— Театр тудуунга дег нарын ажыл кылып көрбээн бис. Холдарывыс-биле кылган ажылывыстың түңнели кайы хире чараш болуп, кижилерни магададыптарын ынчан көрүп, билип, тудугжу мергежилдивиске улам чоргаараан бис. Чаңгыс сес-биле, ынчан улуг шылгаладаны телептии-биле туттувус —деп, бригадир чугаалап олурар.

М. Горбачевский төлептиг күш-ажылы дээш Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле болгаш Ленинче юбилей медалы-биле шаңнаткан. Соон салгаар оглу, кызы өзүп келген. Оглу ачазының дорт салгакчызы болуп, Красноярск крайда чазаныкчылап ажылдап турар. Бо магалыг часкы хүннерде Михаил Бенедиктович эртен эрте турггаш, ажылдаар черинче далаш чок базыптар. Оон тудушкан бажыннары орук дургаар үргүлчү таваржып, шевер үскү-биле мендилежир: «Эки күш-ажылчы хүн-биле. Үүле бүдүңгүр-ле болзун!». Шак ындыг харылзаалыг болгаш хоорай аңаа эргим.

Н. КУУЛАР.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Саннар бадыткаар

⊙ 8 шактыг ажыл хүнүн негеп Чикагонуң ажылчыннарының 1886 чылдың май 1-де ажыл соксадыышкынны кылган үезинден бо чылын 100 чыл болуп турар. Ажылчыннарның тайбың чыскаалын полиция боолаан, а дараазында хүн удурланыышкын митингизиниң үезинде чөңгээлиг-биле бомба чазылдырган.

⊙ 1889 чылдың июльда I Интернационалдың Париж конгрези 1890 чылдың май 1-де 8 шактыг ажыл хүнүн хоойлу ёзугаар тургузарын негээш болгаш ажылчыннарның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалын экижидер дээш конгресстиң илеп үндүрген программазын бот-тандырып чорудары дээш бүгү черлерге чыскаалдар эрттирерин дугайында резолюцияны хүлээп алган.

⊙ Эң баштай Май Бирин делегейниң пролетариады 1890 чылда эрттирген. Барыын-Европаның болгаш Американың чүс-чүс ажылчыннары «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуң-биле чыскаалга үнүп, чаңгыс хүннүң ажыл соксадыышкыннарынга киришкеннер. Лондонга Май Бириниң байырлалынга Ф. Энгельс киришкен. Россияның пролетариады баштайгы революстуг маёвканы 1891 чылда эрттирген.

⊙ 11-ги беш чылдың чылдарында чурттуң экономиктиг күчүзү дыка өскен. 1980 чылга деңнээрге национал орулга 17 хуу бедээн. Ооң немей өзүлдезиниң барык 90 хуузун ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күселиг-биле чедип алган.

⊙ Эрткен беш чылда чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге боттуг орулга 11 хуу улгаткан. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 13 хуу бедээш болгаш 1985 чылда 190 рубль четкен. Ниитиниң ажыл-агыйынга колхозчуларның күш-ажылының төлевири 29 хуу өскен болгаш айда ортумаа-биле 150 рубль болган.

⊙ 12-ги беш чылда чурттуң национал орулгазы барык 2 катап өөр. Ооң немелде өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселиг-биле долузу-биле хандырар ужурлуг.

⊙ 12-ги беш чылда үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 2-ден эвээш эвес катап көвүдээр. Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээли 14—16 хуу улгадыр. Ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 2,3 — 2,5 катап өөр.

⊙ 12-ги беш чылда чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге боттуг орулга 1,6 — 1,8 катап улгадыр, 2 млрд. дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер.

⊙ Амгы чылдың, 12-ги беш чылдың баштайгы чылының планының онзагай чугула улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң темпилериниң бедиири, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээри болгаш экономиканың тургузуунуң сайзыраңгайжыры болур.

⊙ ЭДЧ кежигүннери чурттарда планетаның чурттакчы чонунуң 10 хире хуузу чурттап турар, а оларда делегейде бүдүрүп турар бүгү национал орулганың 25-тен ажыг хуузун болгаш делегейниң үлетпүр продукциязының үштүң бирин хирезин бүдүрүп турар. ЭДЧ-ниң чурттарында үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чурттарында үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлинден 2 катап ажып турар. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттакчы бүрүзүнге онаштыр делегейниң бир чурттакчызынга ортумаа-биле деңнээрге 3 катап хөй үлетпүр продукциязын бүдүрүп турар.

⊙ Бүгү делегейге XX вектиң эгезинде ажылчын аңгы 71 млн. кижи турган, а 80 чылдарының эгезинде — 660 млн. кижи болу берген.

⊙ Амгы үеде 95 чуртта Коммунистиг партиялар ажылдап турар, а коммунистерниң саны 80 млн. ажыг кижи.

⊙ Үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай чурттарда 1985 чылда албанның сан-түңү-биле ажылга 30,5 млн. ажыл чоктар бар.

⊙ Ядролуг дайынның айыылынга удур демиселге дайынга удур күштерин мөөңнеп турар Тайбың талалакчыларының бүгү-делегей шимчээшкини амгы үеде делегейниң 130 чурттарында ажылдап, национал организацияларга база комитеттерге даянып турар.

Тайбыңның болгаш күш-ажылдың байырлалы — Майның Бири чырык өртемчейниң кыры-биле кызыл туктарга болгаш часкы ногаан өзүмнерге бүргеткен хөлбеңнедир чалгын базып орар. Чыскаалганнарның одуругларының кырында транспарантыларда болгаш чиңгир-кызыл пестерде ажылчы чоннуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнүң кол кыйгырыы: «Бүгүдеге — тайбың!»— дээн сөстер он-он чылдарының кырында бижиттинген.

Бо чылдың Майның Бири онзагай — ол таптыг-ла бир чүс чыл мурнунда Чикагонуң кудумчуларынга тывылган. Аңаа 1886 чылдың майның 1-де 80 муң ажылчынар ажыл соксадыышкынын чарлааш, чыскаалче: «Бистер сес шактыг ажыл хүнүн негеп тур бис!» — деп кыйгырыгның адаа-биле үнген. Оларның ол шимчээшкинин чурттуң өске-даа хоорайларынга деткээн. Ынчан фабрикалар болгаш заводтар ажылдавастаан. 340 муң кижи кудумчуларже хайнып үнген. Чикагога ажыл соксадыкчылары-биле эп-сеткил каттыштырарының демдээ кылдыр Хеймаркет шөлүнге массалыг митинг болган. Аңаа чүве чугаалаан профэвилел удуртукчулары ажылчыннарны капиталдың мөлчүүргелинге базындырбазынче кыйгырып, профэвилелдеринге организастаттынарынче, боттарының эрге-шөлээзин камгалаарынче кыйгырып турганнар. Митинг доостур чыгай берген. Ооң киржикчилери тарап эгелээн. Хенертен шөлге полицияның улуг отряды кестүп келген. Полицейлер колонналарга чыскаалыпкаш, ажылчыннарны хөме таварып, холга-ла таварышкан кижилерни шуптузун докпактар-биле соп эгелээннер. Хенертен караңгыда чалбыыш үнген соонда, частыышкын диңмиттелген. Бир-ле өнчүк-чөңгээ үндүрүкчүзүнүң частыр бөмбүк октапканы ол болган. Кижилер дүвүреп-ле үнген. Полицейлер оң-солагай-даа талазынче боолап-ла турганнар.

Капиталистер болгаш оларның чалчалары Чикагонуң ажылчын шимчээшкининиң активчилерин ынчаар арааттаныг ёзу-биле шаажылаан. Дөрт кижини өлүрер деп шииткен, чүс-чүс кижини кара-бажыңга хоругдаан.

Майның Бирин ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырарының хүнү кылдыр байырлаарының бүгү-делегей чаңчылы 1886 чылда ынчаар тургустунган.

Чикагонуң кудумчуларынга ажылчыннарның ханының төгүлген үезинден бээр хөй өскерлиишкиннер болган. Хөй-хөй күрүнелерниң социал, аңгы бөдүжү, улустарның хөй кезииниң амыдырал - чуртталгазының байдалдары болгаш хевирлери үндезини-биле өскерилген. XX чүс чыл делегейниң эң-не хоозуралдыг, хөй өлүм-чидимниг ийи дайынның көрүп эрттирген. Ынчалза-даа ол Октябрьның социалистиг Улуг революциязының өөскүп үнген үези база болган. Чогум-на ол үеден эгелээш, кижи төрелгетенниң ниитилели социализмниң оруунче улуг эргилдени кылган. Ол эргилде мөлчүүргел-дарлалды, эвээш кезииниң хөй кезиин чагырып, бастырып мөңгезин-биле чок кылып эгелээн.

Ооң түңнелинде бир талазында хостаттынган күш-ажылдың келир үеже соксаал чок бар чоруур делегейи тывылгаш, хайнышкынныг хөгжүп эгелээн, өске талазында бар чыдар мөлчүүргелдиң күчүлээшкинниң — тамыже дүжүп, делегейниң артып калган болгаш ам-даа турбушаан. Төөгүнүң дедир тыртарын оралдажып турар империализм-биле кадыг-дошкун демиселге социализм* маргыжар арга чок артык күчү-шыдалын көргүскен. Делегейни сиилиткен социал революцияларының согуушкуннарынга таварышкаш, капитализмниң тергиидээшкини соксаал чокка кызылап кел чыдар. Делегейниң капитализм арттын кезээнде ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкиннер күчүлүг күш болу берген. Колониалдыг империялар буступ дүшкүлээн болгаш шаанда караңгы-бүдүүлүк боол чагыгдалдыг дарлалга таваржып турган он-он улустар төөгүлүг шимчээшкинниң идепкейлиг киржикчилери апарган. Оларның дыка хөйү социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган.

Капитализм бодунуң назызын узадыр аргалыг болганда-даа болза делегейниң капиталистиг девискээринде капитал-биле күш-ажылдың аразында, монополиялар биле улустарның хөй кезииниң аразында, империализм биле хөгжүп эгелеп турар чурттарның аразында чөрүлдээлиг демисел улам-на шыңгырап кел чыдар. Чогум-на ооң ужурундан делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы Майның Бириниң идеязы бүгүн чүс чыл иштинде үргүлчүлеп турар. Ажылчы чоннуң чаңгыс эштиг боол, каттыжарынче тура-соруун үзе шавар дээш эрги делегейниң ээлери дыка хөй кажар-октуг аргаларны ажыглап келген болгаш ажыглап-даа турар. Вашингтон база-ла Майның Биринге удур ээлчеглиг диверсияны кылган. Рейганның администрациязы ол алдарлыг байырлалдың утка-шынарын хажыдарын шиитпирлээн. Ак бажың Май 1-ни «ужур эдертириниң хүнү» кылдыр демдеглээр айтышкынны берген.

Миллионерлерниң болгаш миллиардерлерниң рейганты чазаа ажылчы чонну чөпшүл, томаанныг болурунче хөй-ле кыйгырып турар-дыр. Ынчангаш америк улус чүс чыл мурнунда ышкаш боттарының амыдыралчы эргелерин камгалаар, капиталистер чүс чыл мурнунда ышкаш оларны полицейжи докпактар-биле соп турар. Аңгы демиселдиң фронтуларындан Май мурнунуң каш-ла медээлери бо-дур. Миннесота штатта Остин хоорайны «үймээнниг чер» кылдыр тускай чарлаан болгаш ол ажылчыннарның полиция-биле кадыг-дошкун месилде жиишкиннериниң төвү болу берген. «Хормел» корпорацияның заводунуң ажылчыннарының ажыл соксадыышкынынга эп-сеткил каттыштырып, деткээн массалыг чыскаалдың киржикчилерин полиция аңаа тарады сывырган. «Корум-чурум камгалакчылары» чевсек чок кижилерниң аразынче карак чажы төгүлдүрер гранаталарны октап турган. Аңаа хары кылдыр полицейлерже даштар ужугуп эгелээн. Ол-оң ажылчыннарны туткаш кара-бажыңнап хоругдаан.

Францияга демир-орукчулар хөделиишкиннериниң нииганацонал дайынчы меделгези боол эрткен. Кижилерни ажылдан массалыы-биле үндүрер деп кыжанып турар капиталдың кара туразында үүлгедиишкиннеринге ооң киржикчилери удурланыышкынны илереткен. Бельгияга 20 муң шахтёрлар ажылдаар эргезин камгалаарының чыскаалын эрттирген. ГФР-ге чеди миллион ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажыл соксадыр эргени кызыгаарлаарын күш-ажыл дугайында хоойлуга киирерин удурун илереткен. Великобританияга Шотландияның тред-юниоларының ээлчеглиг съездизи консерваторларның чазааның «хоозуралдыг экономиктиг шугумун» буруу шапкан.

Капитал чурттарында аңгы демиселдиң калбарганы империалистер аразында чөрүлдээлерниң күштелгени капитализмниң өлүмнүг-биле хоочурап аараанының дугайында херечилеп турар. Ынчалза-даа ол төөгүнүң аренезындан эки туразы-биле үнүп чоруур дивейн, бодунуң улустарга удур эвес сорулгаларын чедип алыр дээш янзы-бүрү кажар аргаларны ажыглап турар. Империалистиг монополиялар колониалдыг тергиидээшкинден хостаткан чурттарның хөй кезиин мөлчүүрүп үргүлчүлевишаан. Хөгжүп эгелеп турар чурттарның өре-ширээзиниң бир триллион доллар чедир канчаар-даа аажок көвүдээнин чугаалаарга-ла ол билдингир. Ооң түңнелинде сайзырап орар чурттар боттарының 500 миллион хамаатылары аш-чутка таваржып турда-ла, ол өре дээш хуу төлээринге боттарының бүгү экспортун бээр ужурга таварышып турар.

Чер кырының чамдык девискээрлеринде капитализмниң тергиидээшкининиң хевээр турар чоруу чүгле канчаар-даа аажок хөй материалдыг чарыгдалдарга болгаш ядарал-түреттелдерге эвес, чарын база бүгү бөмбүрзектиң кырынга чаа дайынның айыылын, Чер кырынга амыдырал турар азы турбас бе деп айтырыгга чедипкен турар. Империализмниң, хамыктың мурнунда америк империализминиң камчаалыг шугулдаашкынның социализмниң бүгү делегейге төөгүлүг чедиишкиннери болдуруп турар.

Төөгүнүң шимчээшкинин эскертир, делегей социализмин узуткаар, улустарның хосталга дээш шимчээшкинин буза шаварынче угланган авантюрастыг империалистиг хүткүлге янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелер аразынга тайбың кожа-хелбээ логуннаашкындан аңгыда кандыг-даа өске орук чогунуң чугаа-йында Совет Эвилелиниң быжыг туружу удур туруп турар.

Делегей политиканың ам бот-боттарынга удур ийи угланыышкыннарының мөөрей демиселдеринде шиитпирлиг чарык болгаш артык күш-даа тайбыңның болгаш социализмниң херээниң талазында.

Чогум-на ооң ужурундан чыскаалган Май Бир колонналарының кырында: «Ядролуг дайын болбазын!», «Делегейниң улустарынга — тайбың!» дээн кыйгырыглар янзы-бүрү дылдар кырында бөгүн чаңгыланып турар.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

Новолипецкиниң Ю. В. Андропов аттыг металлургия комбинады—амгы үениң эң болбаазыраңгай бүдүрүлгези боол турар. Чурттуң автомобиль, судно, көдээ ажыл-агый машиналары, вагон кылыр бүдүрүлгелери, электротехниктиг хоорза үлетпүрү, тудуг индустриязы, көдээ ажыл-агый болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа хөй-хөй адырлары Липецкиниң кылып үндүргени шойну, канны, прокатты, химиктиг продуктуларны болгаш чемишчидилгелерни доктаамал ап, ол бүгү чүүлдерни кылып үндүрүп турар.

Ол комбинатка Совет Эвилелиниң булуң бүрүзүнден, а ол ышкаш даштыкы чурттардан-даа чүгле мурнакчы дуржулганы өөренип алыр дээш эвес, харын база ооң ажылчыннары канчаар чурттап турарын көөр дээш кээп турар.

Комбинаттың ажылчыннары хостуг үезин бодунга болгаш ниитилелге ажыктыг кылдыр эрттирзин дээш культура-кадыкшыдылганың улуг-улуг төптерин ында тургускан. Комбинаттың «культура неги» деп чөптүг-биле адап турары Культура болгаш техника ордузунда бот-тывынгыр уран чогаадылганың 40 коллективтери болгаш бөлгүмнери ажылдап турар.

Күш-культура болгаш спорт комбинаттың амыдыралында чугула черни ээлеп турар. Комбинаттың спорт клувунда 15 муң хире спортсменнер бар. Металлургтарның чоргаарланыр чери — кызымал доштуг, хореография залдыг, спорт секцияларынга тускай секцияларлыг спорттуң «Звездный» дээр ордузу боол турар.

Дыштанылганың «Сухоборье» дээр бажыңынга чылдың-на чеди муң ажыг кижи шөлээзин эрттирип турар. Ол ышкаш ажылдап турган-ла боттарының кадыкшылын чылдың-на 700 хире кижиниң быжыглап ап болуру санаторий-профилакторий база бар.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң хүндүлүг металлургу кислород-конвертор цехиниң улуг конверторщиги Александр Антонович Чигрихин келир үениң ажылчыннары — заводтуң ПТУ-зунуң сургуулдары-биле чугаалажып тур; «Сказка» дээр магазин чанында чаа кафеде. Ында кондитер кылыглары эң-не янзы-бүрү. Аңаа Липецкиниң чурттакчылары хөй кээп турар.

И. ЗОТИН биле **В. КОЖЕВНИКОВТУҢ** фотолары.
(СЭТА).

ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың найысылалынга болган эртем конференциязын ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү делегей хүнүнге тураскааткан. Ону Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң институду болгаш Моол профэвилелдериниң Төп чөвүлели организастап чорудкан. Конференцияның ажылынга эртемденнер-биле кады чурттуң партия, ареэ болгаш профэвилел активчилери киришкен. Социалистиг чурттарның ажылчын аңгызының төөгүлүг чүүлдээлгезиниң дугайында, капиталистиг болгаш хосталган чурттарда ажылчын шимчээшкиниң деткиир талазы-биле МАРН-ның ажыл-чорудулгазының, моол профэвилелдериниң делегейниң профэвилел шимчээшкини-биле харылзааларының дугайында илеткелдерни дыңнаан.

(СЭТА).

СОЦИАЛИСТИГ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРНЫ КАМГАЛААР

АЛЖИР. (СЭТА). «Бо чылын Май 1-ниң байырлалы делегейниң политиктиг байдалының чидиглеңген байдалында эртип турар. Империализмниң айыылдыг чимээниишкиннеринге бис шиитпирлиг согугну бээр, бистиң социалистиг чаалап алыышкыннарывысты камгалаар болгаш национал хөгжүлде болгаш алжир улустуң чечектелиишкини дээш тулчуушкунга чаа чедиишкиннерни чедип алыр ужурлуг бис». Алжир ажылчы чоннарның бүгү-нииттиг эвилелиниң чиңгине секретары Т. Бельахдар совет журналистер-биле беседага ол дугайын медеглээн.

Бо хүн делегейниң ажылчы чоннарының чаңгыс эш оларның дайзыннарынга удур эң-не дээштиг чевсек болурунга бодувустуң бүзүреливисти илередип, хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш демисежип турар улустар-биле долу эп-сеткил каттыштырылгазын илередип турар бис. Америк империализминиң талазындан агрессияга таварышкан аккы-хуумалышкы ливий улусту деткип турарының дугайын алжир ажылчы чоннар медеглеп турар. Ындыг кем-херек үүлгедиишкини — делегей эргелериниң нормаларын тооп көрбейн турар болгаш араб националдың айыыл чок чоруунга, бүгү делегейге тайбыңның херээнге кыжаңнып турар херек кырында бүрүнүң терроризми болур.

Ядролуг айыылды чайладырынче угланган совет эгелекчи санаалдарга Т. Бельахдар бедик үнелелди берген. Совет Эвилелиниң илеп үндүрген санаалдары делегейниң айыыл чок чоруун болгаш тайбыңны хандырары дээш совет улустуң шудургу хөделир дээш шиитпирлиг илередип турар. «Бистиң совет өңнүктеривис-биле кады ийи чурттуң профэвилелдерин холбап турар найырал харылзааларын быжыглаары дээш. Алжир биле Совет Эвилелиниң аразында найыралдың, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш кады ажылдажылгазының харылзааларының бедик дециелиг-биле дүүштүр оларны улам ыңай хөгжүдер дээш бис күжениишкиннеривисти харамнанмас бис»— деп, Т. Бельахдар чугаалаан.

ГФР-ниң хамаатыларынча чаңчыл ёзугаар чазын эрттирер тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш хөй муң кижи киришкен тайбың маршы индустриалдыг Рурнуң хоорайларын таварааан.

ЧУРУКТА: чыскаалганнарның колонназында. Ооң киржикчилериниң бирээзиниң плакадында мынчаар бижээн: «Москвадан медээ: 2000 чылга чедир — делегей ядролуг чепсек чок болур. Ол арганы ажыглаары эргежок чугула!».

Г. КУЛЬБИЦКИЙНИҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Киевтиң соңгу талазында 130 километр черде турар Чернобыльскиниң атомнуг электростанциязынга авария болганының мурнунда дыңнаткан. Ында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Б. Е. Щербинаның удуртулгазы-биле чазак комиссиязы ажылдап турар. Ооң составында министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, сураглыг эртемденнер болгаш тускай эртемниглер кирген.

Баштайгы медээлер-биле алырга, авария 4-кү энергоблоктуң өрээлдериниң бирээзинге болган, реакторның бажыңының тудуунуң чамдыызы бузулган болгаш ону үрээн, радиоактивтиг чамдык бүдүмелдерниң тарап үнеринге чедирген. Арткан өске үш энергоблоктарның ажылдаарын соксаткан, олар ажылдап болур болгаш ажыглал курлавырында туруп турар. Авария үезинде ийи кижи өлген.

Аварияның уржуктарын чок кылыр талазы-биле баштайгы ээлчегниң хемчеглерин ап чорудкан. Амгы үеде электростанцияда болгаш ооң чоок кавызында черлерде радиацияның байдалын доктааткан, айыылга таварышканнарга эргежок чугула эмчи дузазын көргүзүп турар. АЭС-тиң суурунуң болгаш ооң чоок кавызында үш чурттакчылыг черниң чурттакчыларын өскээр көжүрген.

Чернобыльск АЭС-те болгаш ону долгандыр турар черде радиация байдалын доктаамал хайгаарап турар.

ДАШТЫКЫДА МАЙНЫҢ БИРИ

ПАРИЖ

Май Бирин Францияның ажылчыннарының боттарының эрге-ажыктарын камгалаарының, бүдүрүлге ээлериниң мөлчүүргел-дарлалынга удур демиселдиң хүнү кылдыр эрттирери Францияның Компартиязының Политбюрозу кыйгырган.

Чазактың социал-экономиктиг угланыышкыны ажыл чок кижилерниң санын көвүдедиринге, бодунун кижилерниң байдалын улам баксырадырынга, улуг капиталдың ажык-кончаазын улам улгаттырарынга чедирип турарын ФКП-ниң Политбюрозунуң медеглелинде чугаалап турар.

ДЕЛИ

Бөмбүрзектиң хөй-ниитизи Май Бириниң байырлалы дайын айыылынга, тайбыңга империализмниң шыңгыы кыжаныышкын кылдыр оралдажыышкыннарынга удур калбак демиселдиң байдалында демдеглеп турар. Май Бириниң чүс чыл оюнга холбаштыр Индияның Коммунистиг (марксистиг) партиязының Төп Комитединиң кыйгырыгларында ол дугайын онзалап айыткан. Совет Эвилелиниң ленинчи тайбың политиканы чорудуп турарын кижи төрелгетенниң келир үезин камгалап, массалыг узуткаашкынның чепсектерин Чер кырындан узуткаары дээш ооң ажыл-чорудулгазын делегейниң ажылчын шимчээшкининиң киржикчилери калбаа-биле деткип турар. Каттышкан Штаттарның дайынзырак планнары тайбың херээнге улуг айыылды тургузуп турар. АКШ-тың дайынзырак угланыышкынынга удур, бөмбүрзектиң бүгү диптеринде улустарның социал болгаш экономиктиг депшилгези дээш, тайбыңга ынак күштерниң шимчээшкининиң чаңгыс эштиг быжыглаар дээш демисел-биле Май Бирин демдеглээринче кыйгырган.

(СЭТА).

ШЫН — 4-кү арын — 1986 ч. май 1

ИСКЫ ХҮННҮҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

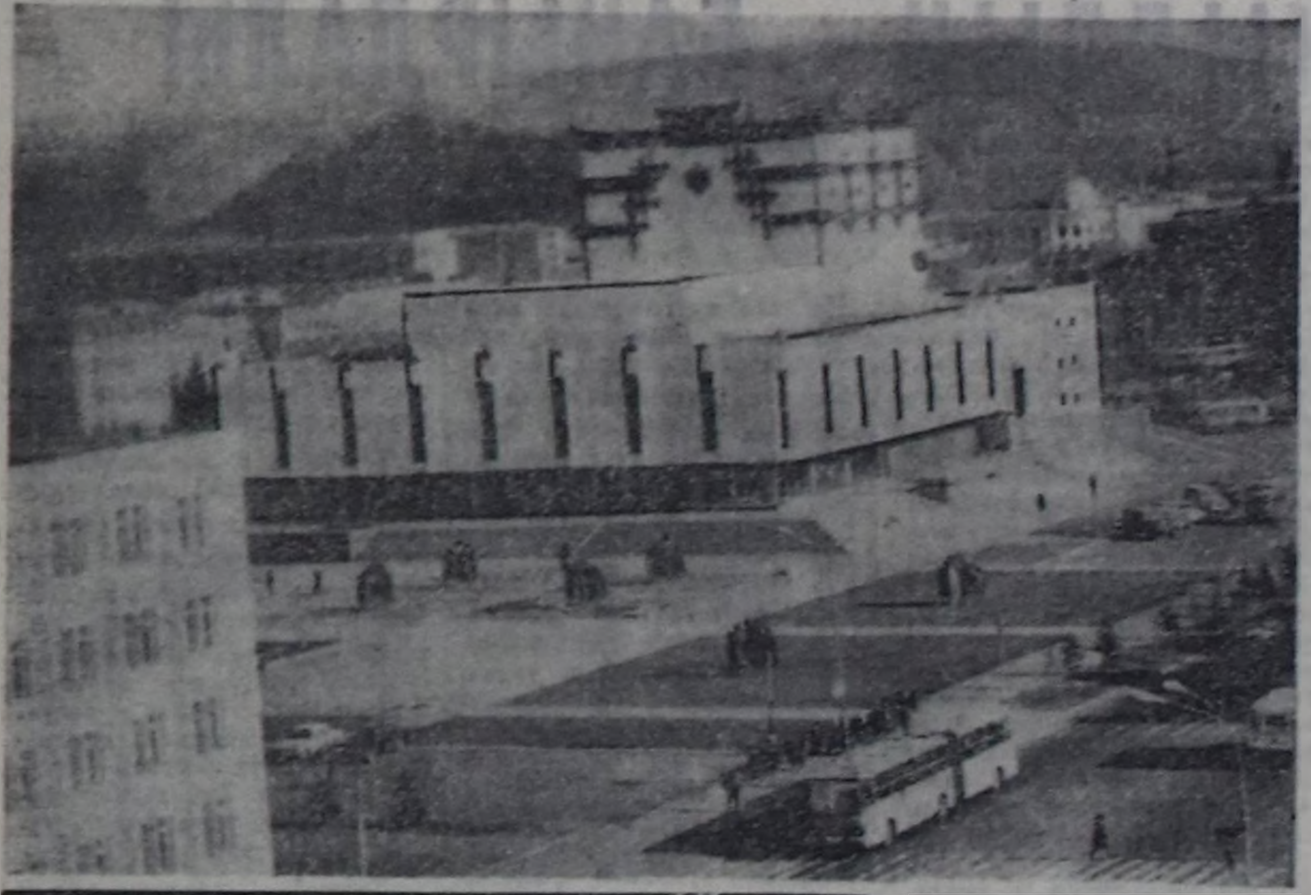

Ленин аттыг шөлде.

МАГАЛЫГ ЧАЙ

Байыр-чыскаал ырлыг-хоглуг
Магалыг май моорлап келди.
Өөрүшкүлүг, кежик-чолдуг
Өргүн-чонум хей-ат кирген.
Четтиниишкен бичии чаштар
Чечектер дег сагындырар.
Кырывыста чоргаар, түрлүг
Кызыл туктар холбениешкен.
Хову-шынаа чечек шыпкан.
Хоорай-суурлар шиник кирген.
Мөңге тайбың, келир өй дээш
Бодуүн чоннар демиселн
Бөмбүрзектиң коңгазы боол.
Бөгүн сураг куттулуп тур.

М. МОНГУШ.

АВЫДАЙЫҢ БОЛЗУН, КЫЗЫМ!

«Тайбың», «Мир» деп ийи
сөстү
Таарыштыр кожуп тургаш,
Даайы, куйбү адап-ла каан
Таймира дээр уруум-на бар.
Орус, тыва деми коску.
Оиза солун чараш ат-тыр,
Кыста база дудак чок деп.
Кым-даа кижи ынча дээр-дир.
Бодум хууда чассыгбайга
Мону чугле соглээр-дир мен:
«Ак-көк» диртиен планетавыс
Авыдайың болзун, кызым!
Адын дорт-ла солун канчаар,
Аңаа тайбың аайлашсын.
Оол дуңма ынн басса,
Ооң адын Таймир дээр бис.

Ч. КУУЛАР.

ЫНАКШЫЛДЫҢ ЧЕЧЭЭ—ХОЛДА

Чонар-даштан сиилбип
турган,

Чоңган чечээң көргүзер сен.

Шевер холуң чазап кааны

Сеткилимге эргим болду.

Ыыт чок менче
көрүп тур сен

Ынакшылдың чечээ—холда...

А. ХОВАЛЫГ.

МАЙ БИРНИҢ ХҮНҮ

Елизавета ДРАБКИНА.

Он тос чылдың Май Бириниң хүнүн сактыр-дыр мен. Бүгү делегейниң пролетариадының байырлалын ол үеде демдеглеп эртирип турганы бо үеден ырак-та ыгаалдыг турган болдур ийин. Ынчан бүгү революсчу Москва колонналарга чыскаалгаш, Кызыл шөлге келгеш, ораторларның чугаазын дыңнаар, ооң соолунде Ленин-биле эрткеш, революсчу ырлар ырлаар, социалистиг революцияга шынчызының дугайында даңгырак чугаалаар, оон Кызыл шөлге эллээн үени эрттиргенинниң соолунде, байырлалды аңаа барып доозар дээш боттарының районнарынче тарап чоруптар.

Ынчан Кызыл шөл база-ла амгызындан көңгүс өске турган. Кремльдиң ширик-биле чырыктан каан хаалаларын дургаар-ла революция дээш амы-тынын бергеннериң хөөрлери шөйлүп чоруткан, шөлдүң бодун дөрт кырлыг ыяш-биле шып каан, ооң кыры-биле ийи трамвай шугуму чорудуп каан турган. Трамвайлар шимээн-даажы-биле Төөгү музейиниң чанында доъшугу өрү чүткүп үнгеш, Москва көвүрүүнче бадып кээп турган. Василий Блаженный дуганының чанындан-на чер чавыг бичии бажыңнар эгелей бээр, ынчангаш шөл амгы үезинден бичии болгаш кызы турган.

Ол хүн, он тос чылдың Май Бирде Кызыл шөл аажок дүререниг, хайымныг, байырлал шынчылыг болган. Үстүкү садыг черлериниң бажыңнарының кырынга (амгы ГУМ) өкпен кызыл өңнүг дыка улуг песту азып каан, ооң бир талазында ажылчыны, өске талазында тараачыны кижиниң аажок улаттыр чураан. Кремльдиң хаалазының диштер бүрүзүнге-ле кызыл туктугаштар кииспп, харын-даа тураскаалы садыг черлериниң төвүнге турган. Мииян биле Пожарскийниң холдарынга безин база бир кызыл туктугаштарны кадыргылеп каан турган. Стенька Разинниң тураскаалын улуг ак пөс-биле шып каан (тураскаалды бөгүн ажыдар ужурлуг). Яков Михайлович Свердловтуң даа хөөрүн чечектер шыва алган.

Хүн чырыдыр хүнеп, ыяштарның бүүректери ане дээрниң чырыын өттүр ногаан хээлер ышкаш кылдыр чуруттунуп көстүп турган. Ол хүн кижилериниң сеткил-хөөнү аажок өөрүшкүлүг, каткы-хөглүг чорук турган. Фронтудан Кызыл Армияның тиилелгелериниң дугайында медээлер кээп турган. Чыыжган чоннуң аразындан ырл-шоор дыңналып кээп, ынчан кижилерниң аразында чугаазынга чаа-ла чаңчыгып кирип турган: «Майның Бири-биле!» «Байырлал-биле!» — деп состер-биле кижилер боттарының аразында байыр чедирип чоруп турганнар.

Чашпаа, ойлук чок
Шейдеманны
Чагыга азып каар болза,
Чүтле ынчан хымы ханар,
Чүүден артык өөрүүр мен —

деп. Демьян Бедныйның соолгу шүлүктеринден одуругларны аныяктар ниити үн-биле чугаалап турганнар.

Таптыг-ла дал дүъш үезинде чыылганнарның хүндүткелдиг адын часкаашкынынга үдеттирген Владимир Ильич Ленин Кызыл шөлче үнүп келген. Ол чыылганнарга ындырадан байыр чедирип чүве чугаалааш, чугаазын: «Коммунизм делгерезин!» деп сөстер-биле төндүрген.

В. И. Ленин ооң соонда дааразында ындырже шилчиири-биле турган ындырындан дүжүп бадып орган (ынчаа ындырлери чок Ленинниң болгаш өске-даа большевиктерниң чугаазын дыңназын дээш шөлдүң аңгы-аңгы чүктеринге тургузуп каар турган). Таптыг-ла ол үеде Владимир Ильичиниң чанынга турган улустар ону доктааткаш, хүрек тутсу каапканнар.

Херектиң ужуру мындыг. Ол хүн Май Бирде хоорай чаагайжыдылгазының хүнү турган. Бүгү талазындан бүзээледипкен турган Совет Россия ыяш олуртур, хоорай чаагайжыдар деп шиитпирлээн.

Владимир Ильич хөглүг хүлүмзүрээш, хүректи ап алган. Ооң соонда ол Кремль хаалазының чанынга оңгарны казып эгелээн. Оңгар белен болу бээрге, олуртур ыяштар чүдүрген машина чедип келген. Владимир Ильичиге хензиг липа эккеп бергеннер. Ол ыяшты олурткаш, довурак-биле хөмгеш, суттарагаш, чүгле долгандыр ажыл дооступга, ам кээп бурунгаар эрткеш, мында турган ындыр кырынче үнген.

Ол бодунуң баштайгы чугаазынга эрткен үени түннеп чугаалап болза, ам ооң чугаазы Совет Россияны караңгылалдыр дуглап алгаш турган дары мыжыңның ындынын тодаргай чуруттунуп көстүп эгелээн келир үеже углаан болган. А келир үени ол ооң чанында турган уруглардан, ажылдан, өөренип турар аныяктардан, харын-даа оларның ам чаа-ла олуртуп кааны тарымал ыяштардан көрүп чугаалап турган.

Чыылган чон Владимир Ильичиниң чугаазын, тудуп алгылаан турган хүүректерниң сыптарынга даянып алгаш, аажок сонуурган дыңнап турган. Довураакка карара берген холун бурунгаар сунуп алгаш ол:

— Бистиң уругларывыстың уруглары капиталистиг туругзугнуң документилерин болгаш тураскаалдарын төөгүнүң бир-ле черлик чүүлдери ышкаш кылдыр көөрлер. Олар чоннуң бир дугаар херегледи бараннары канчап ийи-чаңгыс кижилерниң холунга турганын, фабрикалар болгаш заводтар канчап аңгы кижиниң хуу өнчүзү болуруд, бир кижи өске кижини канчап мөлчүүр, дарлаар эргелиг турганын, канчап күш-ажыл кылбас кижилер туруп болуруд деп чүвени олар пат кайгаарлар. Аңгы үеге чедир бистиң уругларывыстың келир үезин тода-зомакта ышкаш кылдыр чугаалап турганнар, а ам бистиң тавааны салып каалыбас социалистиг ниитилелдиң үндезинин — бүгүнес кү́зел эвес деп чүвени силер боттарыңар тода көрүп тур силер, эштер. Социалистиг ниитилелдиң ол үндезинин бистиң уругларывыс оон-даа артык кызымаа-биле тудуп турзарлар — деп чугаалаан.

Ол аңаа турган уругларже көрүнгеш, бичии када, соксап каапш, ооң чугаазын уламчылаан:

— Бис ол келир үени бо хүн олуртуп каан ыяштарывыстың улгаттыр дазыктанып өзүп келирин көрбезивис ышкаш, көрбес бис, ынчалза-даа ол келир үени бистиң уругларывыс, бо хүнүнүң аныяк назылыг кижилери көре бээрлер...

Өөстен бердэл

— Тайбыңның болгаш күш-ажылдың база ... онзагай майы. Чаа беш чылдың баштайгы чазы. Партияның XXVII съездизиниң эргилделиг чазы. Чогаадыкчы ажылдакчылар бистерниң сорулгаларывысты съездиниң шиитпирлеринде, бирден бирээ чокка, чиге, тода айыткан: уран чүүлдүн күчүлүг салдары-биле кижилерни кижизидери, чоңга бараан болуру. Бистиң театрывыстың чогаадыкчы коллективи бодунуң мурнунда салдынган хүндүлүг хүлээлгени бүрүнү-биле билип, ажылда кошкак черлер дугайын съездиниң негелделерин ёзугаар шугдунуп турар.

Бот хууда театрга ажылдаала үжен тос чыл ажып турар мен. Чонумга бараан болуп ажылдап келген чылдарым — мензэ кажан-даа уттундурбас. аас-кежиктиг үем деп санап чоруур мен. Ынчангаш РСФСР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты мензэ тывысканын-даа ол бүгү-биле холбаштырып турар мен. Чонунга бараан боор дег улуг аас-кежик чайдал.

Б. БАДЫ-САГААН,
РСФСР-ниң улустуң артизи.

— Чаа Шагаан-Арыгга Шушенское кудумчузунда 80 аал чурттаар бедик алды бажыңның үлетпүр баазазының чоокшадызында алды болгаш чеди дугаар микрорайоннарның чурттакчыларының кадыкшылын хайгаараар, профилактика, эмнээшкин ажылдарын ийи дугаар эмнелге участогунуң коллективи чорудуп турар.

Ол медицина албан черинде быжыглаан чаш уругларның кол эмчизи болуп ажылдап турар мен.

Медицина училищезин дооскаш, бир каш чылдарда эмнелгеге ажылдап турган-даа болзумза, медицинаның дээди өөредилге черин чоокта дооскан мен. Ынчангаш тускайлаң дуржулгам эвээш. Дуржулгалыг болгаш хоочун эмчилерниң арга-сүмези кончуг херек болуп турар. Бо талазы-биле боттуг дузаны район эмнелгезиниң кол уруглар эмчизи Валентина Ивановна Марьеева чедирип турар. Кады ажылдап турарым медсестра Елена Мамаевна Метпигир база ажылынга кызымак, эки ажылдап турар.

А. ДАИЗЫН,
эмчи.

— Бистиң совхозтуң ажылчыннары чаа беш чылды чедиишкиниг ажыл-биле эгелээн. Совхоз күрүнеге эът, сүт садарының бирги кварталда планын чедиишкиниг күүседкен. Тус-тус бригадаларның, коллективтерниң, кижилерниң хой-ниити ажылынга, ооң иштинде культура амыдыралынга, күш-культурага болгаш спортка канчаар шаара туттунганын, аңаа киржилгезин база көрүп турар бис. Күш-ажылды спорт-биле холбап турарывыс ол. Ак-Тал суурнуң чурттакчыларының үш кижиниң бирээзи-ле массалыг спортта киржип турар.

Эрткен чылдан эгелээш бисте чаа Культура бажыңын ажыглаалга киирген. Ооң-биле чергелештир суурда культура-спорт комплекизин база тургустувус. Күш-ажылчы неделя, ажыл шагы доозулган соонда чоннуң дыштаныр хостуг үези келир болгай. Хостуг үе-шакты, дыштанылганы бисте эки организастаан.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Жданов аттыг совхозтуң директору, Ак-Тал суурда культура-спорт комплекизиниң даргазы.

Чалыы назын байырлап тур.

ЭЛДЕП ЧҮВЕ

Баштак аян-биле

Чээрби ажыг чыл мурнунда бистиң суурувуска Сат Херел-оол чаасхаан хуузунда машиналыг турган. Лотерея-биле ойнап алган ак-көк «Волга» кудумчуга көстүп кээрге, амыраар кижилер адыш часкап, каттырып хөөреп, адааргаар кижилер иштн-бааары аарып, үйгу-дыжы чидип, хилинчектенип турган. Херел-оол машина ойнап ап турда, мен чоонган мен, оортан чүм дуганыл дээш лотерея биледи садып алыр улустарның саны хой-хевертен хөлчок көвүдей берген. Таблица ырлаан солун кээрин улуг байырлал кээринбиле дөмей манаар турганнар. Ынчалза-даа Сарыг-Булуң суурга аас-кежик ургүлчү келир хөйнү чок болганы ол чүве боор — оон соонда машина таваржып көрбээн. Бир, үш беш акшаларга харын таваржып-ла турган. Чамдыкта чээрби, үжен рубль өртектиг-даа бараанныр дужа бергилээр. А машиналардан «Запорожец» безин «хояр» болган.

Херел-оолдуң канчаар өөрүп турганын бижиптер сөс чыным: мен: ажы-төлү хөй өг-бүлеге ындыг улуг кежик хевертен чедип кээрге, кым өөрбес боор. «Волга» кудумчуга көстүп кээрге, аңаа олуруксаар кижилер эңмежок:

— Назыным иштинде мындыг хоюг чымчак машинага черле олуруп көрбээн мен, оглуукум, бичии када «ушкарып» көрем...

— Бистиң суурнуң бүгү чонунуң аксының кежии боор ойнап алганың ол-дур. Бистиң кежиивис эвес болза, өске суурнуң улустары ойнап алгаш-ла баргай, ынчангаш чени база таалаштың удуй бергижемге чедир халдып көрем, Херел...

Машинаның ээзи чажам деп көрбээн. Улугларны-даа, уругларны-даа машина долдур олуртуп алгаш чоруур. Ыяаарнывоар баарда чадаглаан улус база-ла Херел-оолга баар.

Дилегни дыңнааш, кежээ ажылым доозуп кааш, чедирип каай мен аан, машинага дүннүң караңгызы-даа, чериниң ырак-даа шаптык кадар эвес деп каар. Сеглээн сос — кара мен ыяш: чаңгыс-даа кижини ол мегелеп көрбээн. Суурга кижилер бачым аарыгга таваржы бергенде, фельдшер база Херел-оолга кээр турган:

— Район эмнелгезинче долгаарымга дүрген дуза чедирер машина чалалгаже чоруй барган, чүгле оон келгеш, бээр кээп болур дидир. Ол келгиже аарыг кижи баксырай бериш болур, дузалап көр, Херел!

Херел-оол дүвү-далаш тура халааш, гаражынче маңнаптар. Оон машиназын херимден үндүрүп тура, кадайынга азы уругларынга:

— Аарыг кижи бергедеп турда аңаа олурарга кайын боор, чедирип каапкаш тутсуп келийн! — дээш арлы бээр.

Божудулга бажыңынга Херел-оолдуң машиназы-биле четкен улус оолдарын Херел-оол деп адааш, уругларын Херелмаа деп адап турар апарган. Мен бир катап майным кадырып алгаш, база Херел-оолдуң дузазы-биле эмчиге чедип алган мен. Чарлып тура, акша сунарымга:

— Мынча чылдар иштинде кижиден согур көпеек ап амдажываан мен, дуңмай. Ол акшаң дүрген ыңай чажырып ап көр! — дээн.

Он ажыг чыл эрткен соонда ак-көк «Волганың» өңү оңуп, чамдык кезектери үрелип эгелей берген. Херел-оолдуң чолаачылаар мергежилн бедии, бодуун септелгени боду кылып алтар апарган. Аңаа дуза кадыксаар улустуң саны база эвээш эвес. Бир катап мен бо кончуг дузалаан кижи сеңг, кара дашка харылыг дээр болгай, ам мен база шаам-биле дузалаайн дээш бо-ла кээр. Чамдыкта «Волга» Херел-оолдуң хуузунда машиназы эвес, харын бүгү суурнуң чурттакчыларының-даа машиназы ышкаш сагындырар турган.

Машина Херел-оол-биле барык кады «пенсияже» үнген. Септээр аргазы чок апарган «Волга» гаражында ам-даа турар. Курлавыр кезектер дилеп келген улуска берип болгу дег чүвелерин үлеп берип каапкан. Херел-оолга чаңгыс суур чурттугулары келгеш, эрткен барган чылдар дугайында сактыышкыннарны төө каай бергенде, «Волгага» кады кайнаар чораанын чугаалавайн барбастар.

Сарыг-Булуңчулар лотерея-биле ийи дугаар машина ойнап албаан-даа болза, хуузунда чиик машиналар «Москвичилер», «Жигулилер», «Запорожецтер» эңмежок апарган. Кызымак ажылдаар, шалыпшаңналы шылырак кижилер машиналарны садып алырга мыда кижи элдепсинер чүүдаа чок. Эки ажылдаар кижилер эки чурттап чорбайн канчаар. Доктаамал ажыл кылбас, ол-бо былдаар, кашпыл ышкаш халымак чамдык кижилер база машина мунупкан чоруп турар ол элдеп чүве. Ындыглар ынча хөй акшаны кайыын тып алган, оозун кайгаар мен...

Мында суурдан он хире километр черде турар залга дарый баар ужурга таваржа берген мен. Чорумал машина сурагаарымга тывылбаан. Машиналыг таныштарымны эргий базар деп бодап алган мен. Бирээзиниге баарымга бажынында чок болган. Оон чорупкаш, Демир-оол сугга чеде бердим. Кижим машиназын суйбаан тур. Омак-хөглүг-даа кедергей. Дүүн район төвү чорааш, оруктан каш машинаны эрте халыткан салаа санап хөөреп тур. Дооза кааптары билек:

— Сээң машинаң-даа онза шыырак хире эт-тир. Май Кара-Сугда Маадыр-оол сугга баргаш келиилем, дуза-ла болур ыйнаан — дидим.

Хөөреп турган Демир-оолдуң хөмүрээрин бады барган. Арга-чадаарда:

— Бензин чок! — деп хималаан каан.

Буруулуг болганымны чугаалааш, оон ыңай чоруп каан мен. Үш дугаарында барган таныжым дүгүйларым эргижирээн дээш, ыңавайн баргаа. Дөрт дугаар кижи бир эвес такси хөлезиниден чээрби хүу ажыр төлээр болзуңза, чедирер-ле мен дээн. Ажыл-биле чугаалаарга ынча акша бодумга чок турган. Беш дугаарында барган бажыңымның ээзи ындыг-мындыг чылдак тайылбырлап турбайн, ужулгаш салып каан аккумуляторунче айтып каан.

Чүвениң хирези талаар ыяш азаарга, чадаг базыпкан мен. Орукка Херел-оол, ооң ак-көк «Волгазы» сагыжымга кирип чораан.

В. МОНГУШ.

ЧУРУКЧУНУҢ БАШТАКТАНЫЫ

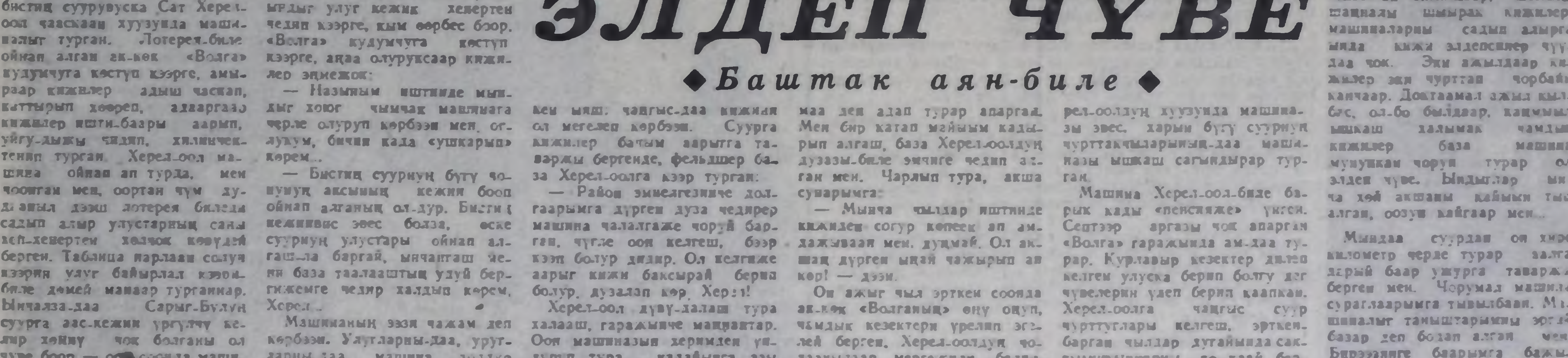

Боодан дээштиг
Өске талон
Эрттир хөөрешкен

ТВ

МАЙ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Чаш назының аас-кежиктиг делегейи». Док. телефильм. 9.20 — «Тайбың! Май! Күш-ажыл!». Шүлүглелдиг композиция. 9.50 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 10.50 — «Мээн Москвам». Док. телефильм. 11.40 — П. Чайковский. Оркестрлиг скрипкага концерт. 12.20 — «Федя Зайцев». Мультфильм. 12.45 — Делегей болгаш аныяктар. 13.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Төнгенде — пионерлерниң байырлалдыг концерти. 16.00 — Уругларга фильм. «Чаа чиде берген». 17.15 — Док. телефильм. Культура ажылдакчыларының тайбың дээш демиселге киржилгезиниң дугайында. 18.05 — «Цирк дээш чүл?». Фильм-концерт. 18.50— «Брестиң кырында мыдыг шыпшың». Док. телефильм. 19.10 — «Союзмультфильм» студиязының мультфильмнери. «Часкы аялгалар», «Өөрүшкүнүң ырызы», «Квартет». 19.50 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Коштуг хундуткелдиг кижи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ниң байырлаалының дугайында репортаж. 22.00 — 00.25 — Май Бириниң байырлыг концерти. Төнгенде — Медээлер.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Бородин. № 2 квартет. 8.50 — В. Маяковский. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Киндинов номчуур. 9.25 — Хөглүг старттар.

КЫЗЫЛДАН

9.55 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.30 — С. Марков. Телешии. 13.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Төнгенде — пионерлерниң байырлал концерти. 16.00 — Останкинонуң Концерт студиязынга академик Д. С. Лихачев-биле ужуражылгазы. 17.30 — «Лимпопо». Мультфильм. 17.50 — Уругларга фильм. «Чижик матрос».

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң Кызыл хоорайга байырлаалының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кажа. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу — космонавтызы В. П. Севастьянов чорудар. 21.00 — «Үе». Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң байырлаалының дугайында репортаж. 22.00 — 23.20 — «Сосновкага премьера». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республиканың чамдык районнарга харлыг чаъс чаар, хаттың дүргени секундада 20—25 метр чедер.

Кызылга хаттың дүргени хүннүң ийиги чартыында 20—25 метр чедер. Агаарның температуразы 16—18 градус чылыр.

КИНО

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мы обвиняем» 12.00, 14.50, 17.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, 13.20, «Им покоряется небо» 11.30, 15.00, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабелла — дочь пиратов» 12.00, «Когда другие молчат» 14.00, «Иди и смотри» 16.00, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна старого парка» 14.00, «Полевая гвардия Мозжухина» 15.30, 17.30, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Маленькие проказники» 14.00, «Проверка на дорогах» 15.30, 17.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01005

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың май 2 пятница

№ 106 (13106)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни бистиң улуг Төрээн чуртувустуң акы-дуңмалышкы бүгү улустары-биле кады Совет Тываның ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, он ийиги беш чылдың онаалдаларын амыдыралга чедиишкинниг күүседир дээш быжыг тура-соруктуунуң көргүзүү кылдыр демдеглеп эрттирген.

МАЙНЫҢ БИРИ: ДҮРГЕДЕДИИШКИН ЧАЗЫ

Москваның Кызыл шөлүнге чыскаал

Шиитпирлиг көдүрлүүшкуннуң оруунга бо чылгы Май Бирге ужуражып келген бис. Ол дээрге чүгле часкы шиичи-биле өңгүр чаагай эвес, харын эң кескү болгаш хей-аъттыг киришкиниг. СЭКП-ниң XXVII съездизинден эстафетаны ол хүлээп алган. Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, социализмниң план ёзугаар болгаш бүгү талалыг сайзырангайжыдарының боттуг программазын оон индириниден партия чарлап, ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезинде таарышпас болуушкуннарны дүрген-не ажып эртер, ону сорукталдырар болгаш дүргедедир деп шиитпирлиг чоруун ажыы-биле медеглээн. Ынчангаш 12-ги беш чылдың баштайгы чазының хүн бүрүзү — съездиниң шиитпирлерин күүседириинге салыышкын, ол чорук социализмниң туруштарын быжыглаарынга, тайбыңны камгалаарынга, бистерниң шуптувустуң амыдыралывысты экижидеринге идиг бээр.

Совет чурттуң мурнунга партияның көдүрүп турар сорулгалары улам берге болгаш улам улуг хемчээлдиг болган тудум-на, ук сорулгаларны чедип алырынга массаларның идейкейлиг киржилгези улам чугула болур. Социализмниң алыс утказы, оон тыптып келириниң, дүргедээшкиниң болгаш бүгү талалыг сайзыраашкынының үндезин фактору — чоннуң чогаадылгазында. 1986-гы чылдың чазының кол чүүлдериниң бирээзи—социализм тургузуушкунунуң бүгү дуржулгазы-биле быжыглаттынган ленинчи сестерде сиңнигип бодараан.

...Москва Май Бирин эртенинде анаа күш-ажылчы хүннерде ышкаш база-ла эрте одунган, харын чүгле ажылдап кедер хевин байырлал хеви-биле солуп алган. Май Бириниң бапт кызыл чечээ бүгү хоорайга Останкино телесуургазында кызыл түк болу берген. Оон-даа өрү, оон мугур муң катап бедикке, чүгле бистиң найысылалывыстың кырынга эвес, харын бүгү планетаның кырынга орбита бажыңның оттары Москваның-биле эртенгиниң алды шакта хып келген. Күш-ажылдың болгаш тайбыңның делегей байырлалы-биле «Мир» станциязының экипажы планетаның бүгү чурттакчыларынга байыр чедиришкинин Черже дамчыткан.

Камчаткадан Москва чедир бистиң Төрээн чуртувустуң делгемнеринге болуунуң базымын Май Бир дооскан тос шактың дургузунда Леонид Кизим биле Владимир Соловьев Чер бөмбүрзээн долгандыр алды катап ужутнаан. «Харылзаа дамчыштыр хөй-ле марш аялгаларындан бистерге дамчыдып берип көрүнер—деп, Ужудуушкун башкарар төпте эштерниден олар дилээн. — Үрер хөгжүм ырлап турда, ажил чорунгур, бүдүнгүр болур-дур. Бо хүнүү биске дыштанып хүн кылдыр берген-даа болза, «Прогресс-26» кээп коштуна бергенде, канчап анаа орар боор».

Бөгүн Май Бир мугур чус харлаан. 1886 чылдың Май 1-де Американың ажылчыннары боттарының эргелерин камгалаар дээш Чикагонуң кудумчуларынче кызыл туктарлыг унуп келген. Хан төгүшкүннүг демиселге чаалап алдынган ол байырлал бөгүн хосталганы, деңэргени, акы-дуңма ёзузун камгалаан бүгү кижилерниң байырлалы апарган. Тугунда «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп сиилбип бижээн чурттә бөгүн ынчангаш Черниң миллион-миллион чурттакчылары көрүнген. Ынчангаш Май Бириниң часкы сүт дег чалгаан туктары ажылчыннарның баштайгы маевкаларының одагларының чайнаан оттары дег биске сагындырар. Ол одагларның чаштаан оттары ажылчыннарның херээ дээш демиселдиң тевиин миллион-миллион кижилерниң чүректеринге хайыштырып үндүрген, а оон соонда Улуг Октябрьның чалбыжы кыдыр кыптыгып үнген.

Май Бириниң часкы сүт дег чалгаан туктары Кызыл шөлче чалгып кирип келиринге шуут белен турган. Оон баштайгы колоннаазы — түк тудукчуларының колоннаазының чыскаалганы ол. Социалистиг чарыш тиилекчилериниң туктарын — тураскаал туктарын, бүдүрүлгелерниң дээди өөредилге черлериниң, ПТУ-ларның, школаларның тураскаал туктарын тудуп эртерин ол хүн эңне экилерниң экилеринге бузурээн.

Чаңгыс ёзугаар пролетаржы байырлал ёзузу-биле шимттинген шөл «Майның 1» деп байырлал хүнүн чураан улуг панно төөгүнүң календарындан алган дег чидиг кызыл өңнүг чайнаан. Эвилелдешкен 15 республиканың туктарының ортузунда ССРЭ-ниң Күрүне тугу бедип үнген. Кремль хаазында— ол республикаларның сүлдерери.

Пролетариаттың баштыңчылары К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң портреттери шөлдүн бүгү талаларындан көстүп турар. Эртемниг коммунизмниң өөредиинге совет улустуң шыңчызын бадыткаан хүннүң кол лозуннарын ол портреттерни долгандыр аскан.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле, — коммунистиг тургузуушкунун болгаш тайбыңның оруу-биле, бурунгаар!», «Эртем-техниктиг депшилге — үениң негелдези!», «Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш!». «Космосту чепсеглээрин болдурбаалыңар!». Ол кыйгырыглар арасында «Тайбың» деп сөс ангы-ангы дылдарга чаңгыланып турган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларын москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары-даа адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев**, СЭКП-ниң Төп Ревизия Комиссиязының даргазы **И. В. Капитонов** олар Мавзолейниң төп индиринге унуп келгеннер. Кескү совет шериг начальниктери база-ла мында.

Индирлер кырында — партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, Октябрь революциязының, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, алдарлыг эртемденнер, культура ажылдакчылары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери. База-ла мында — хөй санныг даштыкы аалчылар турганнар.

Байырлалдың эгелээр мурнунда сөөлгү минуталарының үезинде шыышпың-на чүве апарган. Кремльдиң шактары 10 шакты хаккан. Фанфарлар чаңгыланып-ла үнген. Майның Бирин алдаржыткан йөрээл салышкыннары диңмиттелээ турган.

Шөлче кааста-шимээ машиналар кирип келген. Партия Программазы, коммунистер съездизиниң индиринден бүгү совет улусту кыйгырган сөстер кызымаккай күш-ажыл-биле деткээнде, чүгле ынчаарда ам боттаныр апаар. Сесту болгаш ажыл-херекти тудуш холбаалыг кылдыр каттыштырары — бүгү москвачыларның дээниг ажыл-ижиниң эчис сорулгазы ол. Оон ужурундан найысылалдың түгүн тударын ажылчыннарның, эртемденнериниң, студентилериниң төлээлекчилеринге бузурээн.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерези!» дээн кыйгырыгга муң-муң кижилер «Ура!» деп үнү-биле харыылап турган. Мавзолей индириниң кырынче пионерлер маңнажып үнген. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларынга чечектерни болгаш чиңгир-кызыл песчүтештерин тудускан.

(Уланчызы 3-кү арында).

ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫНГА ШЫНЧЫ ЧОРУКТУҢ ИЛЕРЕЛИ

Май 1-ни Совет Тывага байырлааны

Тайбың, Күш-ажыл. Май... Бо бөдүүн болгаш бистиң сагыш-сеткиливисти хөлзедип кээр сөстер бистиң угаан-медерелинисте сиңниккен. Дүүн бүгү совет улус бөмбүрзектиң бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетени-биле кады ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү— Май 1-ни уткаан. Ол хүн ажылчын аңгының революсчу чаңчылдарга шынчызының символу, күш-ажылдың кижилериниң акы-дуңмалышкы чоруун чедип алыры дээш бистиң ниити демиселивистиң көргүзүү болган.

Май 1-ниң байырлалынга белеткел бистиң республикавыска чогаалдыкы, инициативалыг чоруктуң, диди дилээшкиннерниң, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин бүрүн күүседир дээш шудургу демиселдиң байдалынга эрткен. Эрткен байырлыг чыскаалдың киржикчилери экономиктиг өзулдениң курлавырларын бүрүн ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедип алыр, 1986 чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хулээлгелерин бүрүн күүседир дээш шудургу ажылдап тураарын илергейлээннер.

КЫЗЫЛ

Кызыл туктар, лозуң-плакаттар-биле каастап дериттинген, частың байырлалын күш-ажылчы базымнар-биле уткаан Кызыл дүүн аас-кежиниң, чаагай салым-чолдуң, бурунгаар базымнарын хоорайы кылдыр хуулган. Бо чылдың Май 1-и кызылчыларга онзагай: СЭКП-ниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээн бирги частың баштайгы байырлалы. Чыскаалга киржири-биле кел чораан кижи бүрүзү ук байырлалды кандыг күш-ажылчы белектерлиг уткаанын бодангаан, сайгарган, чедиишкиннеринге чоргаарланган, четпестерин чайладырының аргаларын дилээн. Күш-ажылчы бурунгаар базымнар черле хөй. Оон бир чижээ бо: байырлыг чыскаалдың киржикчилери колонналарда туруштарын ээлеп турда, бистиң корреспондентивис Тываның электри четкилериниң начальниги эш Сурков-биле ужурашкан.

— Бүдүрүлге коллективи бо чылдың эрткен дөрт айлырында электри энергиязын ажылдап кылыр талазы-биле планын апрель 26-да, а чылыг ажылдап үндүрерин — 28-те күүсеткен — деп, ол чугаалаан.— А дүүнге чедир планга немей 500 муң киловатт-шак электри энергиязын ажылдап кылдывыс. Ынчангаш Май 1-ниң байырлыг чыскаалынга улуг сеткил хынышкын-биле киржип тур бис.

...1986 чылдың Май 1-ниң эртени. Ленин кудумчузу. Ленин шөлү. Кызылчыларның революсчу байырлалдар эргитерингге чаңчыкшаан кудумчузу болгаш шөлү ол. Ылангыя дүүнгү хүн хоорайның бүгү чурттакчыларының чүрээнге улуг башкының адын эдилээн бо черлер улам чоок, эргим апарган. Часаа сериин салгынга кинскээн туктар кызылчыларны байырлалче чалап турган. «Саян» универмагтың устүү талазындан өрү чыскаалга киржирлер минута санында немежип турган, оларның арыннарында өөрүшкү чайнаан, ыры-шоор куттулган.

Таптыг-ла 10 шак. Колонналар шимчеп үнүпкен. Оларны чаңгыс аай форма-хеп кеткен күш-культуржулар баштаан. Оларның саны мурнуку үелерден дыка хөй дээрзин чыскаал бадыткап көргускен.

Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң колоннаазы көстүп келирге, оларга байыр чедирген сөстер чаңгыланган, күчүлүг «Ура!» диңмирээн. Мурнакчы ажыл—кажан-даа, кайда-даа хүндүткелдиг. Ол онзагай колоннада Кызылдың автосептелге заводунуң, № 1 автобүдүрүлгениң, «Тувапарикмахерские» каттыжыышкынының, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективтери кирген. «Хоорайның тудугжуларынга алдар!». Ындыг кыйгырыг чаңгыланган соонда, шөлге «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң коллективи көстүп келген. Оон тудугжулары база Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң колоннаазында. Ол күш-ажылчы чедиишкиннерге үлүүн киирген коллективтерниң санынга Валентина Борбак-оолдуң бригадазы база хамааржыр. Оон шевер кыстары дөрт айның планын чедиишкинниг күүсеткен. А ниитизи-биле эргелел бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 113,4 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 4,3 хуу бедиткен.

База-ла чарыш тиилекчизи болган Кызылдың аъш-чем бараанынарының садыышкын ишчилери. Күш-ажылчы тиилелгеге төлептиг салыышкыннын киргеннер— № 20 магазинниң «Ингаа» салбырының бригадири Н. Волкова, № 38 магазинде база бригадир Г. Изосимова, № 13 магазинде садыгжы Т. Нелько олар чоргаар базып органнар.

Хоорайның бүгү школаларының болгаш башкыларының каттышкан колоннаазы шөлче кестүп келирге, ойнап черле айнырап-чайт чечек сагындырар. Көге-буга дураулер [illegible] сиилбип ойган чуруктар туткан чаштарны көрген кижи СЭКП-ниң тайбың даштыкы политиказын чүрээниң ханындан чайгаар-ла деткиир. Бо дээрге — чүгле бистиң чуртувустуң бистиң чонувустуң күзел-чүткүлү эвес, бөмбүрзектиң бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүзүнүң күзел-чүткүлү. Тайбың дээр бистиң чаштарга херек, олар аас-кежиктиг болур ужурлуг. А чоллуг келир үе— чүгле тайбында.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан «Комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар! Бистиң амыдыралывыска чаа, мурнакчы чүүлдер дээш демиселге эгелекчилер болуңар!» дээн кыйгырыг Кызылда дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң студентилеринге, сургуулдарынга хамаарышкан. Ук кыйгырга шөлден эрткен аныяктар шынчы «Ура!»-биле харыылаан.

Колонналар соңнуг-мурнунг эртип-ле турган. Бир министерствону өскези солуур, бир бүдүрүлге оруунга өскези кээр, бир албан чери эртеоге-ле өскези көстүп келир. Чыскаалганнарның арыннарында өөрүшкү, маңнай. Ол ындыг болур ужурлуг, Майның байырлалы кажан-даа кыйгымык, ол дээрге Тайбың-дыр, Күш-ажыл-дыр, Аас-кежик-дир. Ынчангаш чыскаалдың киржикчилери СЭКП ТК-ның «Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1 делгерезин!» дээн кыйгырыын дыңналырга, күчүлүг «Ура!»-биле харыылап турганнар. Ол харын чүс-чүс кызылчыларның сеткилиниң хамыызындан үнген, ону базар күш тывылбас.

(Уланчызы 2-ги арында).

ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫНГА ШЫНЧЫ ЧОРУКТУҢ ИЛЕРЕЛИ

Май 1-ни Совет Тывага байырлааны

АК-ДОВУРАК

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында.)

Хоорайның ажылчы чонунуң Май 1 байырлалынга тураскааткан байырлыг чыскаалы «Асбест» стадионга ажыттынган. «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң партком секретары С. К. Кужугет митингиже чүве чугаалаан. Чыскаалды чадаг-тергежилер колоннаазы ажыткан.

№ 1 школаның коллективи чыскаалды уламчылаан. Школа реформазын амыдыралга ажыглап седир дээш кызымак ажылдап турар Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы В. Н. Шагдыр, улус өөредилгезиниң тергиини К. С. Чаңзп болгаш өске-даа башкылар чыскаалда боттарының өөреникчилери-биле кады чораан.

№ 2, № 3 школаларның башкылары, өөреникчилери «Өөредилгени күш-ажыл-биле холбаар» деп лозуңнарны холдарында туткан. Башкылар А. Б-С. Кужугет, Н. И. Аничыганова, А. И. Бобылева, А. К. Ооржак колонналы баштап чораан.

«Тыва даг-дугу» комбинат сөөлгү чылдарда кескү күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип ап турар. Бирги кварталда продукция сайгарарының планын бүдүрүлге 106 хуу күүсеткен. Он цехтерниң мурнунда — он бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде дооскан, съездиниң ажыттынар хүнүнде ийи айның планын дооскан бедик сорттуг рудадан даг-дугу арыглаар цехтиң Л. И. Шалаковаиың удурткан № 5 ээлчег. Бодуга рудадан даг-дугу арыглаар цехте С. М. Кууларның баштааны № 4 ээлчег база тиилекчилер одуруунда.

Транспорт бүдүрүлгелериниң аразында чарышка тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилиг Кызыл тугу-биле шаңнаткан Ак-Довурак АТБ-ниң коллективиниң ажыл-ишчилери бүдүрүлге көргүзүглерин, социалистиг хүлээлгелерин база лозуңнарны, транспарантыларны туткаш чыскаалган.

Байырлал хүнүнде хоорайга мөгелер хүрежин, спортчу маргылдааларны, кежээлерни организастаан. Культура бажыңынга «Азия төвү» ансамбльдиң концерти болган.

ХОВУ-АКСЫ

Байырлал бүдүүзүнде, апрель 30-де, «Металлург» Культура ордузунга ажылчы чонунуң байырлыг хуралы болган. Аңаа «Тыва кобальт» комбинаттың парткомунуң секретары С. М. Климашенко илеткел кылгаш, Май мурнунуң чарыжының тиилекчилери болган коллективтерни, түс-түс ажыл-ишчилерни демдеглеп, партияның XXVII съездиниң негелделеринге, он ийиги беш чылдың планныг даалгаларын күүседир талазы-биле сорулгаларга доктааган.

Май 1. Тываның өңнүг металлургиязының аныяк суур — Хову-Аксының ажылчы чону байырлал чыскаалынга каас-шинник кеттинген, лозуңнарны, айыраң-каас өңнерни, шарларны туткулаан ирге. Чыскаалды келир үениң салгалы — суурнуң ийи школазының өөреникчилери баштаан эрткен. Планныг даалгаларны болгаш хүлээлгелерни чылгезинден күүседип келген комбинаттың даг, гидрометаллургия, энергетика цехтериниң коллективтери бүдүрүлгелер коллективтериниң чыскаалын баштаар эргени алган. Чыскаалганнарның аразында Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери — даг кезиинге сөөртүкчүзү Владимир Кичижибаев, өрүмнекчилер бригадири Игорь Муравьев, геология бөлүүнде өрүмнекчи Юрий Морозов, бригадир Валерий Жуков, АТБ-ниң чолаачылары Виктор Казанцев, Александр Распопов болгаш өскелер-даа боттарының кылган бүдүрген ажылы дээш чоргаарал эрткеннер.

Чыскаалганнарга ында-ле турганнар — хоочун коммунист, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Иван Борисович Енушкевич, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң ийи дакпыр эдилекчизи, комбинаттың хоочуну Алексей Тимофеевич Щадрин суурнуң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, партия, совет органнарының удурткулары, төлээлекчилери байыр чедирип турган.

Спортчу маргылдаалар, уран чүүл концерттери, оюннар Май чыскаалының соонда болган.

Бо номерниң арыннарында чуруктарны Кызылга байырлал чыскаалындан бистиң корреспондентивис В. КАРА-САЛ тырттырган.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Частың, тайбыңның, күш-ажылдың, найыралдың байырлалы — Май Биринин хүнүнде Барыын-Хемчик районуң чурттакчы суурлары, район төвү, бүдүрүлге, школа, албан организация черлери делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалынга уткуп катканының демдээ кылдыр таныттынмас кылдыр каас-шинник шиметтинген. Кайнаар-даа көөрге, кызыл туктар, лозуңнар, плакаттар, шарлар эки көскү апарган туруулаан. Кижилер шевергин кеттинген, өөрүшкү-маңнайлыг.

Район төвүнге болган Май Биринге тураскааткан байырлыг хуралга СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат районнуң ажылчы чоннарының партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, он ийиги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаанын база кылыр ужурлуг сорулгаларга доктаап, байыр чедирип, чүве чугаалаан. Хурал соонда Тываның комсомол шаңналының лауреады, ырының, танцының «Саян» ансамблиниң артистериниң солун концерти болган.

Ажылчы чоннарның чыскаалын Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери ажыл-агыйлар аразында 741 дугаар кожуун чоруур механизастаттынган колоннаазының, Кызыл-Мажалыктың тудуг-септелге участогунуң коллективтери эгелээн. Мурнакчыларның соон дарый бүдүрүлгелер, албан организация, школа коллективтериниң төлээлери базып эрткен.

Байырлал хүнүнде культураның болгаш дыштанылганың Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чургуй-оол аттыг паркынга тыва хүреш, хол, бут бөмбүүге болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдаалар организастыг байдалга болуп эрткен.

КАА-ХЕМ СУУР

Район төвү Каа-Хем суурнуң кудумчулары байырлал шинчи кирген. Эртенгиниң 10 шакта суурнуң чурттакчылары — «Көк-Тей» совхозтуң, Кызылдың күш фабриказының ажыл-ишчилери партия райкомунуң чанында шөлге чыглып келген.

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан митингиже ажылчыннарның, интеллигенцияның, өөреникчилерниң сөс алган төлээлекчилери чыылганнарга изиг байыр чедирип, партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп, делегейге тайбыңны быжыглаарының херээнге боттарының улуг-хуузун киирерин кеэүдириниче оларны кыйгырган.

Ажылчы чоннуң байырлыг чыскаалының шалыпчылары колоннаазынга «Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкының № 62 КМК-зының, эъгсээк далганы бүдүрер заводтуң коллективтери чораан. Республикада мурнакчы ажыл-агыйлары — «Көк-Тей» совхозтуң, Кызылдың күш фабриказының ажыл-ишчилери база түс-түс колонналарга эрткен.

Чыскаалганнарның кырында СЭКП ТК-ның Май 1-ге кыйгырыглары чаңгыланып, колонналарда эртип турганнарның холдарында лозуңнар, транспарантылар Лениниң херээнге, чоннуң революстуг чаңчылдарынга районнуң ажыл-ишчилерниң шынчызын база катап бадыткап турган.

БАЙ-ХААК

Район төвүнге болгаш шупту суурларга байырлал бүдүүзүнде байырлыг хуралдар, концерттер эрттирилээн. Оларга Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилерин мактап, бо чылдың болгаш он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле кол-кол сорулгаларны айтып турган.

Бай-Хаактың бүдүрүлгелер, албан черлериниң коллективтери боттарының девискээрлеринге дүүн эртен чыскаалга каас-шинник кеттинген чыглып келгени, чыскаалып, лозуңнарны, транспарантыларны, портрет-чуруктарны туткулаш, район төвүнүң ниити чыскаал эртер черинге чыглып келгилээн. Байырлал чыскаалын районда уругларның спортчу школазының, ниити билиг школазының болгаш уруглар садтарының коллективтери баштаан. Күш-ажылчы коллективтерниң чыскаалының мурнуку одуругларынга май чарыжының тиилекчилери коллективтер — № 585 КМК-ның, № 2 ОСТУ-нуң, Бай-Хаактың мал ажыл-агыйының, чоннуң амыдырал хандырылгазының районнуң бүдүрүлге эргелелиниң, районнуң коллективтери чоруп орган.

Частың, күш-ажылдың, тайбыңның байырлалы —Май 1-ниң байырлыг чыскаалынга район төвүнүң ажылчы чону болгаш суурларга совхозтарның ажыл-ишчилери организастыг, сорук киирипкениниг киришкен. Байырлыг чыскаалдар соонда суурларга шуптузунга спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар эрткен. Дыка хөй коллективтерге «Кадышкыш хүннери» эрткен.

ТУРАН

Туран хоорайның «Колос» Культура бажыңынга Май 1 байырлалын уткаан хөй-ниити организацияларының болгаш ажылчы чоннар төлээлекчилериниң байырлыг хуралы апрель 30-де болган. Байырлыг хуралдар районнуң өске-даа чурттакчылыг черлеринге болуп эрткен.

Май 1-ниң эртенинде район төвү —Туран хоорай аян-шинчи кирип деритинген, уткаан, лозуңг, плакаттар болгаш өске-даа шимелделер өөрүшкү-маңнайны хайныктырган. Туранчылар Май Биринин чыскаалынче бир демниг үнүп келгеннер. Баштай ажылчы чоннуң митингизи эрткен.

Дораазының ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. Байырлал чыскаалының социалистиг чарыштың мурнакчылары «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш мал ажыл-агыйының, бирги кварталдың түңнели-биле республиканың ачы-дузазы чедирер бүдүрүлгелеринден социалистиг чарышка тиилээн чоннуң амыдырал хандырылгазының районнуң бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери баштап чорааннар. Шупту 13 колонна чыскаалга базып эрткен.

Чыскаал соонда спорттуг оюннар, концерттер болган.

ЧАДААНА

Байырлал бүдүүзүнде районнуң бүгү албан организацияларынга, бүдүрүлгелеринге, школаларынга болгаш ажыл-агыйларынга байырлыг хуралдар эрттирилээн. Чамдык черлерге улаштыр оюн-тоглаалар, концерттер болгулаан.

Ажылчы чоннуң район төвү Чадаана хоорайга эртен чыскаалы солун болган. Баштай каастап кааан чадаг-тергежилер кестүп келген. Оларның соондан күш-культуржулар чоруп орган.

Он ийиги беш чылдың баштайгызының эрткен айларында шудургу ажылдааш, Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчизи болган коллективтер чоргаар базып орган. Чадаананың үлетпүр комбинады, агроүлетпүртүдугнуң кожуун чорук колоннаазы, амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелели болгаш өске-даа коллективтер эрткилээн. Частың болгаш күш-ажылдың байырлалынга оларның эки белеткенгенин көргүзүглерлиг плакаттар, социалистиг хүлээлгелер черле бүгү каастаага херечилеп турган.

Байырлал хүнүнде чурттакчылыг суурларга массалыг оюн-тоглаалар, спортчу маргылдаалар болгулаан. Ылаңгыя «Ленинчи орук» солунунуң шаңналы дээш 32 улуг, 16 бичии мөгелерниң хүрежи дыка солун болган. Ыяш маргылдааны Чылдыш-оол Май 1-де эрттирери чаңчылчый берген.

САРЫГ-СЕП

Районнуң бүгү ажыл-ишчилери делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүн бедик өөрүшкү-биле уткаан. Совхозтар төптеринге, чурттакчы суурларга, хову турлагларынга, сүт-бараан фермаларынга, бүдүрүлге, албан организация черлеринге болгаш өске-даа коллективтерге байырлыг митингилер, хуралдар организастыг байдалдарда болуп эрткилээн.

Районнуң ажыл-ишчилериниң Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май Бириниң 100 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг чыскаалы эртенгиниң 10 шакта эгелээн. Чыскаал мурнунуң байырлыг хуралын СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин ажыткаш, райкүүскомунуң даргазы Ч. А. Удумборага сөс берген. Ол районнуң ажылчы чонунга Май Бирин таварыштыр байыр чедиргеш, партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ажыл-херектерге төлептиг үлүүн киирерин күзээн.

Байырлалдың чыскаалын кызыл туктарны хөлбеңнедип тудуп алган мотоциклист-спортчуларның колоннаазы эгелээн. Ооң соонда Сарыг-Септиң бир, ийи дугаар школаларының башкылары, өөреникчилери базып эрткен. Чыскаалганнарның шуужуу уламчылаан турган.

Байырлыг чыскаал соонда, чайгы спортчу сезоннуң ажыдыышкыны болган. Аңаа тыва хүрешке, хол бөмбүүге, баскетболга болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдааларны чыылганнар улуг сонуургал-биле көрген. Ол ышкаш районнуң Культура бажыңының агитбригадазы совхозтарже байырлал хүнүнде аъттаныпкан.

Районнуң совхозтарынга, бүдүрүлге, албан организация черлеринге Май Бириниң байырлыг чыскаалдары организастыг болгаш политиктиг бедик байдалга болуп эрткен.

ШАГААН-АРЫГ

Чаа Шагаан-Арыг кажангызындан-даа артык каас-шинник кирген. Ооң кудумчуларында туктар, лозуңнар. Шевергин кеттинген хоорайжыларның, чаа болгаш эрги ийи хоорайның аалчыларының омак-хөглүг арыннары, чаштар болгаш чечектер, кызыл өң-биле бүргээн бүгү чоок-каны черлер өөрүшкүнү, даартагы хүнге улуг бүзүрелди күштүг-биле бадыткап турган.

Районнуң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының чыскаалы манаа он шакта эгелээн. Чыскаалдың бажында кызыл туктарны хөлбеңнеткен мотоциклчилер. Оларның соонда чаптанчыг чаштар — хоорайның уругларның садының улуг бөлүү. Спорт школаның элээди оолдар, кыстары, ортумак школаларның өөреникчилери, профтехучилищениң сургуулдары омак-хөглүг-биле базып эрткен.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының эге бажынга социалистиг чарыштың тиилекчилери Шагаан-Арыг автотранспорт бүдүрүлгезиниң, амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелелиниң болгаш саржаг заводунуң коллективтери чораан.

Чыскаал соон дарый спортчу маргылдаалар, оюннар, культура-массалыг хемчеглер болган. Аът чарыжын, тыва хүрешти болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге киришкен спортчуларны көрүкчүлер сонуургап көрген.

Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг өске-даа суурларынга Май Бир солун, хөглүг эрткен.

ТЕС-ХЕМ

Район төвү болгаш чурт черлерде кодээ суурлар байырлал уткуштур улам шинник кирген. Ажылчы чоннары сорук кирген кыйгырыглыг лозуңнар, плакаттар албан черлеринде, организацияларда көскү черлерде астынгылаан. Байырлал бүдүүзүнде культура бажыңнарынга, кодээ клубтарга тайбыңның, эп-сеткил каттыжыышкынның хүнү — Май 1-ге тураскааткан хуралдар эрткилээн. Самагалдайның Культура бажыңынга эрткен байырлыг хурал соонда, № 11 микрорайоннуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң кежигүннери концерт көргүскен.

Эртенгиниң 10 шак чоокшулап орда, кудумчуларның олбо чүгүндең албан черлериниң, организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажылчыннары лозуңнар, плакаттар болгаш янзы-бүрү шарлар туткан улуг, биче чон СЭКП райкомунуң чанынга чыглып келгилээн.

Байырлалга тураскааткан митинг болгаш, ол төвера билек, ажылчы чоннуң байырлыг чыскаалы уламчылаан. Чыскаалды ортумак школаның өөреникчилери, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының мурнакчылары баштап чораан. Оон соондан улаштыр спортчу оюннар —волейбол, чиик атлетика маргылдаалары болгаш хүреш болгулаан. Культура бажыңынга солун оюн-тоглаа орайга дээр уламчылаан.

Районнуң өске-даа суурларынга Май 1-ниң байырлалы организастыг байдалга эрткен.

ЭРЗИН

Тайбыңның, күш-ажылдың болгаш частың өөрүшкүлүг байырлалын эрзиничилер онзагай байдалга уткааннар. Районнуң ажылчы чоннары съездиниң кайгамчык улуг планнаарынга улам сорук кирген, бо чылдың бирги кварталында чедиишкиниг ажылдааннар. Мал продукциязын бүдүрер болгаш садар, мал бажын өстүрер болгаш мааңдаа камгалаар талазы-биле районнарның болгаш совхозтарының социалистиг чарыжынга киришкен Эрзин район тиилекчилериниң одуруунда кирген.

Байырлалга тураскааткан кежээлер, концерттер Эрзин суурга, совхозтар төптеринге эрткилээн. Аңаа байырлал мурнундагы социалистиг чарышты түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаан.

Май Бириниң байырлалын эртенгиниң Эрзин суур аян-шинчи кирген. Байырлалдың чыскаалынга 18 колонна киришкен. Эрзин ортумак школазының школачылары чыскаалды баштап чорааннар. Оон соондан спортчулар, чадаг-тергежилер улажыпкан. Айыран каас кылдыр шиметтинген чыскаал колонналары улай-улай базып эрткилээн. СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш чыскаалдың киржикчилеринге байыр чедирген.

ТЭЭЛИ

Бурунгу хүн Бай-Тайганың бүгү чурттакчылыг суурларынга байырлыг хуралдар болган. Оларның киржикчилери Май 1-ниң байырлалынга уткуштур боттарының кылган ажылдарын түңнеп, тиилекчилерни алгап мактап, частың байырлалы-биле холбаштыр бот-боттарынга изиг күзээшкиннер кылганнар.

Район төвүнүң ажылчы чонунуң байырлыг чыскаалы дүүн, 10 шакта эгелээн. Колонналар районнуң Культура бажыңының чанындан шимчеп үнүпкен. Эң баштай мотоциклистер, оон чадаг-тергежилер колонналары келген. Тээли ортумак школаның спортчулары, өске-даа школалар коллективтери аңаа улашкан.

Район төвүнде мурнакчы ажылдыг күш-ажылчы коллективтер хөй. Оларга «Тываагроүлетпүр» тудугнуң № 963 механизастаттынган колоннаазы, чоннуң амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелели, септелге-тудуг участогу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар хамааржыр. Бо чылдың эрткен дөрт айларының планнарын онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен бо коллективтерниң кежигүннери чыскаалдың мурнуку одуруун ээлээр эргелиг болган.

Дүүн Тээлиге мөгелер хүрежи спортчу маргылдааларга кол черни ээлээн. Аът чарыжы, футбол маргылдаалары болуп болур.

ХАНДАГАЙТЫ

Эртенгиниң 10 шакта Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурга делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан байырлыг митинг болган. СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. Д. Монгуш чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалааш, районнуң ажыл-ишчилери байырлалды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткааның демдеглеп, моон соңгаар кылза чогуур ажылдарга доктааган.

Суурнуң ажылчы чонунуң чыскаалын районнуң мурнакчыларының колонналары ажыткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының портреттерин, транспарантыларны, лозуңнарны, туктарны олар холдарында туткан, омак-хөглүг, ыры-шоорлуг ураалап эрткен. Байырлыг чыскаалга суурнуң школазының өөреникчилери, башкылары, бүдүрүлгелер болгаш албан-хаакчылар бедик көдүрлүүшкүннүг киришкеннер.

Ооң соонда 32 мөгениң хүрежи, аът чарыжы болгаш өске-даа спортчу маргылдаалар район төвүнге болгаш суурларга эрткилээн.

ТОЖУ

Кажан-даа, чоннуң улуг байырлалдарының хүннеринде ышкаш, дүүн Тоора-Хемниң төп кудумчузу онза аян-шинчи кирген турган. Партия райкомунуң бажыңының чанынга эртер митингиже, байырлыг чыскаалче район төвүнүң ажыл-ишчилери боттарының ажыл-ижин илеткээри болгаш партияның иштики база даштыкы политиказын бүрүн деткип турарын илередири-биле эртежик-ле чыглып эгелээн. Транспарантыларда, лозуңнарда «СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин — амыдыралга!», «Партияның тайбыңчы курузун деткип тур бис!», «Май, тайбың, күш-ажыл!» деп кыйгырыглар хөй.

Митинг соонда болган байырлыг чыскаалды, чаңчыл ёзугаар өөреникчилерниң колоннаазы ажыткан. Ооң соон дарый районга социалистиг чарыштың шалыпчылары — № 9 аптеканың, «Тываагроүлетпүртудуг»-туң каттыжыышкынының Тоора-Хемде № 2 КМК-зының, районнуң мал ажыл-агыйы черлериниң коллективтери эрткен.

Чыскаалга партия, социалистиг Төрээн чурт болгаш совет улустарның ак-дуңма найыралының дугайында ырлар чаңгыланып турган. Янзы-бүрү спортчу маргылдаалар, байырлалга тураскааткан кежээлер, оюннар районнуң чурттакчылыг чер бүрүзүнге орай кежээге чедир үргүлчүлээн.

СҮТ-ХӨЛ

Мал ажылының продукциязын бүдүрери болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш камгалаар талазы-биле социалистиг чарышка 1986 чылдың бирги кварталының түңнелдери-биле Сүт-Хөл район тиилекчи болган.

Ол бүгүге хей-аът киирген районнуң ажыл-ишчилери Май 1-ни улуг өөрүшкү-биле байырлаан. Районнуң суурларынга, чурттакчылыг черлеринге байырлыг митингилер эрткилээн. Район төвү Сүт-Хөл суурга болган байырлыг хуралга улус депутаттарының Сүт-Хөл район Советиниң күүскомунуң даргазы Ч. Б. Монгуш илеткел кылган.

Май Бирде район төвүнге байырлыг чыскаал болган. СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң бирги секретары М. Н. Ооржак байырлал таварыштыр чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Суурнуң ажылчы чоннарының чыскаалының бажынга чадаг-тергежилер, спортчулар колоннаазы чораан. Оларның соон дарый школаның өөреникчилери, башкылары чыскаалга эрткен. Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларының колонналары база бир демниг эрткен.

Байырлыг чыскаал соонда спортчу оюннар болгулаан.

МУГУР-АКСЫ

Ыракты Мөңгүн-Тайганың чону частың, Май Бириниң байырлалын база онза эки байырлап эрттирген. Май Бир — чылыг, чырык, аяс хүн. Улуг, биче улус шупту кудумчуже үнүп, чыскаалга турупкан. Улустар ажыл-агыйжы, бүдүрүлгечи чедиишкиннериниң аразында чугаалажып турганнар. Суурларның кудумчулары, харын-даа малчыннарның кодааннары лозуңнар, плакаттар-биле каастаттынган.

Районнуң ажыл-агыйлары, бүдүрүлге, транспорт, амыдырал хандырылга коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кужениишкиниг ажылдаан. Май Бириниң байырлалынга аллар болдурган чарыштың түңнелин баш удур үндүрүп, хөйге чарлааны мурнакчы коллективтерни улам сорук киирген.

Районнуң харылзаа, амыдырал харылзаа коллективтери чыылган чоннуң чыскаалының мурнунга чоруп орган. Улустарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү, частың, тайбыңның байырлалы-биле холбаштыр СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол чыылган чонга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Чоннуң чыскаалының соолунде район төвүнге өске-даа чурттакчылыг черлерге спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар болгулаан.

МАЙНЫҢ БИРИ: ДҮРГЕДЕДИИШКИН ЧАЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кызыл шөл байырлалдың ээлерин — найысылалдың ажылчы чонунуң муң-муң кижилиг отрядын хүлээп ап эгелээн. Чаа беш чылдың пландарын күүседиринге баштайгы чедиишкиннерниң дугайын Москва бөгүн айыткан. Каш-ла чурагайлар бо-дур. Москвага кылып үндүрген продукцияның нийти хемчээли дөрт ай иштинде план ёзугаар үш хуу улгадыр турган болза, херек кырында 5,4 хуу өскен. Ол немелде өзүлде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерииниң күзели-биле чедип алдынган.

Съездиниң индириндеп кылдынган принципиалдыг, дорт шүгүмчүлелге харыы кылдыр Москваның партия организацияларны экономиктиг, күш-ажылчы, идеологтуг бүгү курлавырларын ажыглаарының тодаргай стратегиязын ажылдап кылган.

Бөгүн чыскаалда ажылчыннарның дыка хөй портреттери көстүп турар. Ында кижи кайгаар чүве-даа чок! Чурт бодунуң маадырларын билип алыр ужурлуг.

Амгы беш чыл оларга онзагай боор турар.

Москва-Сортировочная депозунуң колонназы бо. Ол депо болгаш оон эгелээн шимчээшкиннн тудуш төөгүлүг. Оон Бүгү-эвилел ужур-дузалыг шимчээшкин калбарып үнген. Ол алдарлыг коллективти төлээлеп, депонуң тугун Кызыл шөлдеп тудуп эртерин мастер Н. Логунковка бөгүн дааскан. Депода ол үжен ажыг чыл ажылдап турар.

Маршта — Ленинчи комсомол аттыг автозаводтуң ажылчыннары. Ийи ай мурнунда СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботник үезинде анаа чаа хевирниң машиналарының баштайгы бөлүүн съездиге ол заводтуң белээ кылдыр бүдүрүп үндүрген. Оон көстүп келгени-биле холбаштыр заводтуң төөгүзүнге чаа арын ажыттынган. Автомобиль заводунуң үжен муң кижилиг коллективин чыскаалга төлээлээрин бүзүрээн Александр Морозовтуң бригадазы ол дээш эвээш эвес үүлени бүдүрген.

— Бистиң чаа «Москвичивис» чүгле бүгү бүдүрүлге черлериниң үлдезин чаартылгазы, технологиязы шыңгы эргилде эвес боор турар — деп, бригадир чугаалаан. Ол болза, психологияны шуут өскерткен-дир, ажыл-херекти чаа ёзу-биле көөрү-дүр. Чудун бүзүүрга шөстү бээр дээр болгай: бистиң «Москвичивистиң» шынарынга шүгүмчүлелди кылырга, бистерге, ажылчыннарга, арыышкылыг-ла болган, ынчангаш ону бистер, кижи бүрүзү боттарывыстың-на буруувус кылдыр бодаан бис. Оон ужурундан боттарывыстан, ажылдаар чер бүрүзүнден эгелээш, ажылды эде тургузуп турар бис. Ажылдың чаа стилин ам таакпылап таваарлаар, хөөрежип олурар чорукту эвээжеткеш, туттунгур шалып ажылдаары, ажыл-херекти эң чугулалап көөрү ол боор турар.

— Москваның «Большевик» фабриказының коллективи — эп-найыралдыг, аразындан сут өтпес деп болур анныктар коллективи — деп, ол фабриканың ажылчыны, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Л. Корлькова чугаалап турар. — Менээ бо частың онзагай чүүлү анык ажылчыннар боттарының бүдүрүлгезиниң ээлери болур хүлээлгезин оон мурнунда кажан-даа ынчаар хандыр бодавайн турганын анныктар дагдыныкчызы, кижи менээ, тодаргай билдингени болур. Нийти ажыл-херектиң чүгле боттарының участогунга, ээлчегге, цехке болгаш бүгү фабрикага чедиишкиннинг болуруңче олар хамы сонуургалды салып турары онзагай боор турар.

Найысылалда «Кызыл пролетарий» деп аттыг база бир бүдүрүлге бар — ол болза сураглыг типография-дыр. Станок тургузукчулары ышкаш, полиграфистер база-ла ол алдарлыг атка төлептиг болганнар.

— «Кызыл пролетарийниң» төөгүзүнде алдарлыг арыннар хөй — деп, ук бүдүрүлгениң начальниги Е. Ротанов чугаалаан. — Партияның баштайгы Программазын, съездилерниң материалдарын, дайын чылдарының плакаттарын мааңа парлап үндүрүп турган. А бо Май Бирниң бүдүүзүнде бис чаа хүндүлүг чагыгны: СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бүгү материалдарын хөй муң тираж-тыг кылдыр парлап үндүрерин доостувус.

Кызыл шөлде яблоктуг садтар чечектели берген дег, эк чайт. ССРЭ-ниң Агроүлетпе-рүнүң колонназы олап бир дугаар эртип турары ол. Чечектелип турар яблоня будуктары — келир күстүң чаагай дүжүдүнүң сүлдези шимелде кылдыр шилип алдынганы таварылга эвес. Шөлдерниң ажыл-ишчилеринге, болбаазырадыр үлетпүрүң ажылдакчыларынга амгы Май — онза харысалгалыг үе.

Ак-кызыл чечектер — өттүг кадыың чаштанчылары-ла. Кара металлургияның ТЭШИ-зиниң ажылдакчылары колоннада чорууп орары ол. Каңчы үзүктелиишкин чокка эзилдирип кудары дээн ышкаш, шак ындыг революстуг технологияны делегейге бир дугаарында ол эртем коллективинге тывылган.

Эрткен беш чылда 500 хире улуг эртем ажылдап кылыышкыннарын бүдүрүлгеге шиңгээдип алган. Оларның аразында электротехникага херегзээр тускай каңнар, автомобильдер кузову, алгыг хемчээлдиг хоолайлар кылыр каңнар бар. Чээрби бир лицензияны даштыкыже саткан.

Эртемниң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Делегейге ужур-дузалыг ажылыышкыннарны-даа, улус ажыл-агыйының сорулгаларын шиитпирлээринге практиктиг дузаны-даа оон манап турар. Ону чедип алыр төлээде, эртем шинчилелдериниң болгаш оларның түңнелдерин шиңгээдип алырының бүгү фронтузунга чаа ёзу-биле ажылдаарынче шилчиирлиг эргилдени кылыры эргежок чугула.

Кызыл шөлде часкы чугаа-соот дыргын чүве. Районнарның болгаш заводтарның сүлде-демдектери солчуп-ла турар, а хөглүг. Май Бирниң байырлал шинчилиг хөгжүмү хевээр артпышаан. Революстуг аялгалар, баштайгы ажылдыкчыларның марштары, бистиң тиилелгелеривистиң ырлары чаңгыланып турар. Байырлал бүдүүзүнде Ленинчи шаңналдың лауреады атты тывыскан, «Ленин бистиң-биле» деп кантатаның, «Кремльдиң куранглары» деп увертюраның автору композитор Андрей Эшпайга сес:

— Бөгүн, сагыш-сеткилдиң улуг кодурлуушкунунуң хүнүнде чүнүң дугайын чугаалаары күзенчигни? Бистиң тайбың чурттаар дээн нийти күзелиистиң дугайында. Уран чүүл кижиге канчаар-даа аажок улуг салдарны чедирип турар. Оон туржук, уран чүүл болза, ниитилелдиң кол эргези — кижилерниң болгаш оларның тайбың чурттаарының ниитилели болур эргезин камгалап болур.

М. С. Горбачевтуң Берлинге чугаазы ядролуг халапты чайладыры болдуунуп болуруңга кижилерниң ынаныжын быжыгдаан. Шинның ол сөзүнүң кол утказы ниегелдиң кыйгызы ол, мындыг: Дайын кажан-даа бистиң черивисте эгелевес, кажан-даа!

«Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дуңмаың байыры! Бүгү чурттарның коммунистериниң тайбың болгаш социализм дээш демиселге аңгы талазы-биле эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш калы ажылдажылгазы быжыгып турзун!» дээн СЭКП ТК-ның Кыйгырыы шөлдүң кырынга чаңгыланып турган. Чүс ажыг чурттардан профэвилелдер шимчээшкинниң делегациялары. Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының, өске-даа делегей организацияларының төлээлекчилери Май Бирниң уткууру-биле совет найысылалда четкилеп келген. Олар Москвага пролетар байырлалының чыскаалын магадап көрбүшаан, ол-ла үеде боттарының бажыңнарында чүү болуп турарының дугайын бодап турарлар. Мырыңай чаа алган медээлерниң чамдыктары бо:

БЕРЛИН. Немец пролетариаттың баштыңчызы, фашизмге удур демиселчи Эрнст Тельманның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болган оон Май Бирниң 100 чыл оюнуң бүдүүзүнде демдеглеп эрттирген.

— Гамбург чаңынга Май Бирниң хүнүнде Тельманның чугаазы мээң сагыш-сеткилимни онза хайныктырган — деп, немец ажылчыннарның баштыңчызын чоок таныыр, хоочун ажылчын Александр Кеппен чугаалаан. — Чалбыыштыг коммунист-интернационалчының кыйгырып турган чүүлү бөгүн ажылчыннарның болгаш тараачыннарның немец черде социалистиг кургуэзиниң чаагай үүле-херектеринде боттанган.

КАБУЛ. Кабулдуң төп шөлүнде база катап байырлал. Афганистанның чону ээлээн каш хүннер мурнунда апрель революциязының сес чыл оюн демдеглеп эрттирген.

— Бистиң чуртувуста ажылчын аңгы анык, ооң хары чаа-ла 20 чедип турар — деп, Афганистанның профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң даргазы А. Пурдели чугаалаан. — Империализм биске удур чарлаттынмаан дайынны кыпсып үндүрген эң-не берге үеле хөй-хөй чурттарның ажылчы чоннарының быжыг деткимчезин медерел билген, делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының күжүнге бүзүрээн бис.

МАНАГУА. «Трабахо волунтарио» («Эки туралыг күш-ажылы») дээн сөстер Май Бирниң бүдүүзүнде-даа база байырлал хүнүнде-даа Манагуага чаңгыланып турган. Он-он муң ажылчыннар болгаш тараачыннар субботникке ажылдаан, а ажылдап алган акшазын сандинисчи революцияны камгалаарының фондузунче шилчиткен. Олар боттарының эки тура күш-ажылын делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге тураскааткан. Манагуаның хөй-хөй бүдүрүлгелеринге бүдүрүлге онаалдалары ажыр күүсеттинген деп, ажылчы чоннарның сандинисчи профэвилелдериниң чиңгине секретары Лусио Хименес дыңнаткан.

ПАРИЖ. Баштайгы француз маёвкаларның болгаш баштайгы «кызыл» муниципалитеттиң төрүттүнген чери болур Монлюсон хоорайжыгаш Май Бирниң ээнзирээн заводтар корпустары-биле болгаш ажыл чокталыр чоруктуң рекордчу саны-биле уткаан. Монлюсон бөгүн-даа «кызыл» хоорайжыгаш болуп артпышаан. Хоорайда эң улуг бүдүрүлге чери — «Данлоп» деп дугуй заводун хаар дугайында шиитпирин коммунист-мэрге деткиткен ажылчы чоннарның шиитпирлиг демиселиниң ачызы-биле күш чок болдурары чедип алган.

А Май Бирниң төрүттүнген чериндеп дыңнадыг бо:

ЧИКАГО. Чогум-на ол хоорай бөгүн күш-ажылчы Американың массалыг чыскаалдарының төвү болу берген. Чикагога болган халаптыг болуушкуннарның чүс чыл оюнда чорудар хемчеглер талазы-биле комитетке бежен ажыг профэвилел, культура, анныктар болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары кирген. Ужур-дужок ханныг үүлгедитте таварышканнарга тураскаалды ол черге ажыдар. Боттарының эргеажыктары дээш демиселге АКШ-тың ажылчы чонары хурээлениң сырый каттыштырып турар.

Рейганның администрациязының милитаристиг политиказынга удур, тайбың дээш демисел — Американың өске-даа хоорайларынга болгулаан массалыг митингилерниң кол темазы. Ол чыскаалдарның кыйгырыглары мындыг: «Ливия хоорайларын америк ужар чүүлдүң бомбалааның буруушаан тур бис!», «Никарагуага удур АКШ-тың агрессиязын соксадыр!», «Ядролуг шенелделерни хоругдаар!».

...Пролетаржы эп-сеткил каттыштырылгазының идеяларын бүгү диптерге нептередип, термоядролуг халапты болдурбас дээн шиитпирлиг чорукту көргүзүп турар ажылчы колонналарның быжыг базымын Кызыл шөл бөгүн дыңнап турар. «Уруглар тайбыңның чалакчылары болур» деп, АКШ-тың хөй-нийти организациязының чалааны-биле ыракы Америкаже москвачы школачы Катя Лычеваның ап чорааны сваызындан кылган көге-бугаларның ак хар ышкаш чалгыннарында: «Тайбың чурттап көрээли, эргим өөнүк!» деп бижээн каан. Катяның оруунга баштайгы хоорай Чикаго болганы чүүлдешкек.

Солуннарның тайбыңның биче элчини деп адап турганы Катюша ам авазы база ачазы-биле кады Кызыл шөлде аалчыларның аразында. Оон хүлүмзүрүү — Катяның үе-чергезиниң, Советтер чуртунуң пионерлериниң колонналарында уруглардың өөрүшкүзүнүң дугайында чайынначак дамдылыр.

Тайбың күш-ажылчы тургузуушкунунуң күчүзү болгаш онзур чаагайы, бүгү Совет чуртуң бо чазын эгелээни дүргедээшкиннериниң күчүлүг күжү москвачыларның байырлал чыскаалындан тодаргай көзүлген. Спортчуларның болгаш бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилерниң көргүзүглери Май Бирниң доозулган түңнели болган.

Хөй муң үнүг «Ура!» диңмирап турган. Кыйгылар: «Ленинчи партияга — алдар!», «Совет улуска — алдар!».

Тайбыңның болгаш депшилгениң оруунга, СЭКП-ниң Программазында айыттынган орукка бистиң чедиишкиннеривистиң магадылалы — чүгле партия биле чоннуң чаңгыс эвилели, дидим пландарның болгаш карак кызыл күш-ажылдың сырый каттыжылыышкынында.

Кызыл шөлдеп репортажты кылган СЭТА-ның тускай корреспондентилери:

Т. АККУРАТОВА,
Л. ЕРМАКОВА,
А. БЕЛИКОВ,
Д. ДИБРОВ,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
Л. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Чернобыль атомнуг электростанциязынга болган аварияның чедирген уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдар үргүлчүлеп турар. Алдынгы хемчеглерниң түңнелинде эрткен хонуктарда радиоактивтиг бүдүмелдерниң тарап үнери эвээжээн. АЭС-тиң болгаш станция суурунуң девискээринде радиация деңнели эвээжээн. Ядролуг оваар чүүлдүң цепкая реакциязы болбайн турары, реакторнуң хааштынныг байдалда турарын специалистерниң контроль кылыр аппаратуразының дузазы-биле кылган хемчээшкиннери көргүзүп турар.

Ол чоок-кавының хоралыг чүүлдерге таварышкан участоктарын арыглаар талазы-биле ажылдар калбарган, ол ажылдарны күүседиринге аңгы үениң эргежок чугула техниказы болгаш дээштиг чепсек тери-биле хандыртынган тускай кезектерни хаара тудкан.

Барыын чүктүң чамдык агентилелдери АЭС-ке аварияның үезинде муң-муң кижи өлгеп дээрзиниң дугайында хоозун мегечугааны нептередип турар. Херек кырында 2 кижиниң өлгени, ниитизи-биле 197 кижини госпитальда чыттырганын, оларның 49-зунуң шинчилге эрткенниң соонда госпитальдан үнүп чорутканы мурнунда дыңнаткан турган. Бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш албан черлериниң ажылы долузу-биле чорып турар.

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫНГА САЛЫЫШКЫНЫ ДЭЭШ

Тайбыңның совет фондузу бо хүннерде бодунуң чээрби беш чыл юбилейин демдеглеп турар. Чээрби беш чыл юбилей бүгү киржикчилеринге — бистиң чуртувустуң кижи төрелгетениниң тайбың келир үезин ядролуг чепсек-биле узуткаарының кыжанындан камгалаар деп чаңгыс аай чүткүл-биле каттышкан миллион-миллион хамаатыларынга кайгамчыктыг болуушкун-дур. Тайбыңның салым-чолу дээш бүгү салгакчыларның, социал бөлүктерниң, профессияларның төлээлекчилериниң дүвүрээн сеткили кошкаш дивейн турар, ынчангаш фондуңуң буянныг чаагай сорулгаларынга — Чер кырынга тайбыңны камгалап арттырары, келир үениң салгакчылары айыыл чок болгаш аас-кежиктиг доругнап чурттазын дээш оларның ак сеткилдиг салыышкыннары соксаал чокка кээп турар.

Хөй-нийтиниң бо массалыг организациязының 25 чылының бүдүүзүнде фондуңуң дээди шаңналдарын — «Тайбыңны быжыглаары» дээш алдын медальдарны үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуглардың, транспорттуң, колхозтарның, совхозтарның, культура албан черлериниң, кадык камгалалының болгаш улус өөредилгезиниң дыка хөй коллективтеринге тывыскан. Шаңнатканнарның аразында —Мурманскиниң далай пароходствозунуң «Ленин» атомоходу, Волгоградтың Ф. Э. Дзержинский аттыг трактор заводу, Горькийниң автомобиль заводу, Ставропольдуң Кочубеев районунуң Чапаев аттыг колхозу, Ленинградта операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг үлегерлиг театры, Киевтиң Күрүнениң политехниктиг институду, Кисловодск хоорайда «Москва» санаторий бар.

Тайбың фондузунуң шаңналдарын бүдүрүлгениң хөй бөлүк мурнакчыларынга, эртемниң болгаш культураның сураглыг көскү төлээлекчилеринге, хөй-нийти ажылдакчыларынга база тыпсыр. Оларның аразында — ССРЭ-ниң Чурулгалар академиязының академиги З. И. Азгур, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. В. Аксенов, Ала-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры М. Г. Гареев, ыраажы Л. Г. Зыкина, шүлүкчү Н. П. Кончаловская, Москваның болгаш бүгү Русьтуң патриархы Пимен, Красноярскиниң торгу комбинадының пес-таавычызы З. Ф. Сафонова, ССРЭ-ниң Москвада Уран чүүлдүң үлегерлиг театрының артизи А. И. Степанова, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ораликчы президентизи П. Н. Федосеев болгаш өскелер-даа бар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

АМЕРИК БОЛГАШ СОВЕТ ХООЧУННАР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Лютыйның дамчытканы болза: 1945 чылда үнген үр үе болганындан саргара берген «Лайф» деп америк журналдың картында совет болгаш америк дайынчыларының — Эльбага тураскаалдыг ужуражыышкынның киржикчилери Александр Сильвашконуң болгаш Билл Робертсонуң сонат ёзу-биле куспактажып алган чуруу бар.

Эрткен вторникте эрги фото-чурук катап дирлип келген ышкаш болган. Баштарының дүктери көгере берген, ынчалза-даа сагыш-сеткилиниң сергелеңин чидирбээн А. Сильвашко биле Б. Робертсон боттарын чылыы-биле бо удаада америк найыралга база катап куспакташканнар. Дайын хоочуннарының совет комитединиң Вашингтонга чеде берген делегациязын америк хоочуннар, ол чериниң эрге-чагыргазының болгаш хөй-нийтизиниң төлээлекчилери өөрүшкү-хүндүткел-биле уткуп алганнар.

Хатка киискип турган совет болгаш америк туктар-биле кожа ол чериниң эге школаларының нийти ырызының киржикчилери орус дыл кырынга «Кезээде хүннээректеп турзун» деп ырны күүсеткен. Уругларның холдарында бижээн «Хоочуннар, кирип моорлаңар!» деп ийи дыл кырынга бижээн плакаттар бар болган. Оон мурнунда Кливленд, Детройт, Чикаго, Даллас болгаш өске-даа хоорайларга чораан совет делегацияга байыр чедирип тура, АКШ-тың найысылалдың мэриниң төлээлекчизи К. Смит делегейниң ийиги дайынының чылдарында бистиң ийи чуртувуска чедиишкинни-биле кады ажылдаарынга болгаш нийти дайзынны чылча шаавар арганы берген «Эльбаның ёзузунга» эки тура-сорунуң бүгү американнары эп-сеткил каттыштырып турар деп демдеглээн. Ол ёзу бөгүн, кажан ядролуг дайынның айыылы туруп турда, онза эргежок чугула деп, К. Смит айыткан.

Каттышкан Штаттарга болуушкун ажы-чоруун доозуп тура, америк хоочуннар-биле болгаш ниитизи-биле американнар-биле ужуражыышкыннар АКШ-тың улузу совет улус-биле тайбың чурттаарын күзеп турар дээрзинге биске бүзүреткен деп, Дайын хоочуннарының совет комитединиң делегациязының удуртукчузу генерал-полковник И. С. Катышкин медеглээн. Планетада нарын байдалдың тургустунуп келгенин барымдаалап көргеш, дайын чок чурттаар дээш бүгү чүүлдерни кылыры, бот-боттарывыстың аразында билчир чорукту болгаш найыралды тургузары эргежок чугула деп, ол онзалап демдеглээн.

ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң улус ажыл-агыйынга 1986—1990 чылдарда эртем-техниктиг депшилгениң программазының угланыышкыннарын ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң анаа болган хуралынга чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Ол программага дүүштүр эртем болгаш техника талазы-биле Польшаның политиказын чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң херек кырында боттуг херегселдери-биле улам-на ыяк кылдыр холбаштырар апаар. Делегей эртемниң хөгжүлдезинде кол-кол угланыышкыннары болгаш ажыл-агыйны чорударының ажыктыын бедидеринге эң-не улуг чергези-биле идит бээр, эртем-техниктиг депшилгениң ындыг адырларын ол программага барымдаалап көрген турар.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның 2000 чылга чедир үеде эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын база эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының совет-польша үр хуусаалыг комплекстиг программазын күүседиринге Польшаның киржилгезин чурттуң мурнунда туруп турар сорулгаларны шиитпирлээринге кедергей таарымчалыг фактор болуп турар деп, ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралының дугайында дыңнадыгда онзалап демдеглеп турар.

Келир чылдарда ПУР-га эртем-шинчилел ажыл-чорудулгазын чиг этти база материалдарны алырының, чаа аргаларны ажылдап кылырынга, чаа технологияларны тургузарынга, электрониканың, автоматизацияның, роботизацияның чаа херекселдерин калбаа-биле шиңгээдип алырынга мөөңнээн турар.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

Россияның ажылчы чону Май Бирге эвилелдешкен акы-дуңмалышкы бүгү республикаларның улустары-биле кады чаңгыс эптиг одуругга ужуражып келген. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкыннарын, беш чылдың онаалдаларын күүседир талазы-биле ажылга чедиишкиннерниң дугайын Төрээн чуртка, партияга рапорттаар дээш олар чыскаалче туктарлыг болгаш транспарантыларлыг үнген. Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалын демдеглевишаан, совет кижилер тайбың, социал депшилге дээш демиселжип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турарлар.

ВЛАДИВОСТОК. Ыракка эжиндириишкинниң капитаны И. Ильин баштаан «Карское море» рефрижераттың экипажы Май Бирни далайга эвес, харын чыскаалга уткаан. Чүгле эрткен чылын безин күрүнеге каш-даа миллион рубльди камгалап берген мурнакчы коллективтиң чедиишкиннериниң дугайын «далайжыларның колонназының кырынга транспарант чугаалап чораан.

Бо судно ай четпес үе мурнунда септелгеден үнген. Кижилер-биле сүмелешкеш, капитан портка доктаавайн, шуут тывыш районунче үнүптерин шиитпирлээн. Анаа муң тонна доң балык продукцияны хүлээп алгаш, Май Бирниң бүдүүзүнде «Карское море» болдунуң өртээлинде чедип келген.

Шын шиитпирлээшкиннер күженишкинниг дилеп тывышкын судноның экипажынга чыл бүрү немей дөрт муң тонна чүъкту сөөртүр арганы берген.

Далайжылар байырлалдың хөөнүнде кирген. Колонналарның чараш шимелдезин далай өртээлдеринде турар судноларның кайгамчыктыг өннер киирген туктары улам көрүштүг шинчи киирип турган. Судноларның дыка хөйү «Карское море» ышкаш балык тывыш районнарынче удавас чоруптар. А өскелери Чукоткага чүъктер чедирер: беш чылдың күш-ажылчы ээлчээ дүргедедиишкиниң күштелдирип орар.

КУЙБЫШЕВ. В. И. Ленин аттыг металлургия заводунуң коллективи баштаан чыскаалчылар колонназы хоорайның төп шөлүнге эртенгиниң он шак үезинде үнүп кээп турар душта прокат цехиниң улуг техниги Ю. Воропаевтиң болгаш электрик М. Сулеймановтуң бөлүктери Май Бирге-ле кылыр кылдыр планнаттынган ажылдарының чартык хире кезиин күүседип апкан турганнар.

Ол бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери байырлал чыскаалынга «Дүргедедиишкинге — ажылчын магадылалды» деп транспарантылыг үнген. Ол кыйгырыг база практиктиг эки ажыл-херектер-биле быжыглаттынган. Алюминийниң соок прокадының чуртта эң улуг дээн станын телевидел күчүзүнге күүсаазындан ийи ай бурунгаар ажыглалга киирген.

Апрельдиң эгезинде бүдүрүлгениң цехтеринге чорааш, куйбышевчи металлургтарның чурттуң экономиказынга салыышкынын М. С. Горбачев бедик-биле үнелээн. Оон бээр айдан эвээш үе эрткен болгаш чайырлыг алюминий лентазын бүдүрер талазы-биле база бир шүгүм продукциязын берген. Ону ажыглалга кииргени-биле чурттуң консерва үлетпүрүнге бедик шынарлыг материал кылып үндүрери ол бүдүрүлгеге үштүң бири хуузу чедир көвүдээн.

Бүдүн чартык муң чүък автомобильдери, төс миллион тонна чыгам чемишчилилгелер, чүс-чүс муң подшипниктер өске-даа хөй продукция хоорайның пландан ажыр дөрт ай дургузунда кылып үндүрген продукциязы ол-дур. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче партияның угланыышкынын куйбышевчилерниң ажылчы чонунуң деткип турары ол-дур.

ХАБАРОВСК. Амур хемчилериниң экипажтары Май бирни бажыңнарындан ырак черлерде уткуп турар. Ыракы Чөөн чүктүң эң улуг хемнинге эжиндириишкин Май бир бүдүүзүнде ажыттынган.

Амурнуң хемчилери болгаш портчулары сезонда аажок улуг сорулгаларны салып алган. Улус ажыл-агыйының 34 миллион тонна чыгам чүъктерин ол бүгү төөгүзүнүң дургузунда бир дугаарында сезон дургузунда бир дугаарында сөөртүп, сайзырады ажылдаарлар. Транспорт флодунда хөй тонна чүъктээр суднолар, бедик бүдүрүкчүлүг буксирлер чемешкен. Порттарда дериг-херекселдерни чаартпышаан.

Амур хемчилериниң хүлээп алган дүргедедиишкини В. И. Ленин аттыг шөлдү таварты бөгүн байырлал чыскаалынга эрткен күш-ажылчы өске-даа коллективтерниңге дөмей. Ыракы Чөөн чүктүң экономиказ хөгжүлдезиниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде мурнаар кылдыр тодаргайлаттынган темпилери ук девискээрниң бүгү ажыл-агый механизмин үндезини-биле эде тургузарын негээн. Кдастаан транспарантылар, диаграммалар, макеттер чедип алдынган улуг чедиишкиннерниң дугайын чугаалап турган.

НОВОСИБИРСК. ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының дег херээ институдунуң эртемденнериниң «чыылдазында» ам муң ажыг чугаадыгалар кирип турар. Оон байырлал колонназынга транспарантыларының бирээзинде Май Бирге мындыг рапорт бар: гидрокомбайнның пневматиктиг дериишкинин чүък чүдүрер автоматчыттынган күчүлүг машиналарны шахталарга болгаш рудниктерге дамчыдып берген.

Институттуң директору академик Е. Шемякин-биле кыска интервью

— Ол болза, бүдүрүлгени чаарты тургузарынга эртемниң канчаар дузалап турарының үлегер-чижээ болур. Экономиканы бүгү хемчег-биле интенсификастаар чорук интеграцияның чаа хевирлерин-даа, практика-биле ыяк дүүштүрүлгелиг хөделириин-даа негеп турар. Ол орукче биске партияның XXVII съездизи айыткан.

Шак ындыг дем каттыштырылгазы Май Бирниң чыскаалының колонналарының кааcталгазындан безин тодаргай көстүп турар.

Ужар чүүлдүң прибор тудуунуң болгаш өске-даа заводтарның коллективтериниң төлээлекчилериниң кудумчудан тудуп алгаш эрттирип турган кыйгырыглары, транспарантылары, макеттерни эртемденнерниң ажылдап кылганы эң-не депшилгелиг технологияларны — плазма чазылдырыышкын, лазер технологияларын ажыглап турарының дугайын чугаалап турар. Чүгле чаңгыс фактыны ап көрээлинер «Сибирь» деп комплекстиг эртем программазын күүседири-биле кылган шинчилелдерден алдынган экономиктиг ажык эрткен беш чылда миллиард рубль апкан.

НИЖНЕВАРТОВСК. (Томень область). Чурттуң кол тывыш черинде нефть тывыжын улгаттырары болган СЭКП-ниң XXVII съездизиниң телевилээни энергетиктиг программазын чедиишкиннинг күүседири дээш демиселдиг күженишкинниң чыскаалганнарның тудуп алгаш чораан транспарантыларындан, хөй санныг панноларын, диаграммалардан тодаргай көстүп турар. Чаалап алган чедиишкинин улам-на көвүдедири-биле Нижневартовскиниң нефтчилери немелде курлавырларны ажыглалга киирип турарын олар база херечилээп турар.

Хожудап турар коллективтерже шилчээн «Нижневартовскнефтегаз» каттыжыышкынның нефтчилери чыскаалганнарның колонназын баштап чораан. Оларның аразында — нефть болгаш газ тывыжының ийиги цехиниң начальниги Ф. Гильмутдинов. Оон арын-шырайы хөлүгү. «Нефть үлетпүрүнүң цехтериниң аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп атты байырлалдың бүдүүзүнде оон коллективинге тывыскан.

Өске беш удуртукчулар-вагдыныкчылар-биле кады бо чыл мурнунда ол бодун хожудап турар цехтерже чорударын каттыжыышкынның парткомунда чаартыкчы дилээн. Дуржулгалыг специалист барганының баштайгы хүннериндеп эгелээш-ле кижилерни ажыл-ишчи хөөннүг болдуруп шыдаан. Чүгле бо чылын безин ооң баштаан цеги хонукта нефть тывыжын муң тонна чедир көвүдеткен.

«Нижневартовскнефтегаз» каттыжыышкын Май Бирге алдар болдуруп пландан артыкка хөй-хөй тонна нефтини чер иштинден үндүр сордурган. Сөөлгү дөрт чылдар дургузунда күрүне планын күүсетпейн келген адырның улуг бүдүрүлгези бир дугаарында-ла немелделиг кылдыр ажылдап эгелээн.

ЧЕЛЯБИНСК. Беш чылдың чедиишкиниг эгелээни —чыскаалдың киржикчилериниң чугаа-соодунуң кол темазы. Челябинчилер Май Бирге алдар болдурган хүлээлгелерин күүсетпишаан, улус ажыл-агыйынга пландан ажыр хөй продукцияны бергенин оларның тудуп чораан кыйгырыглары болгаш транспарантылары дыңнадып турган.

ВОЛОГДА. Анаа чыскаалды Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң колонназы ажыткан. Чаа беш чылдың баштайгы айларында көскү чедиишкиннерни чедип ап четтигиишкеннерниң аразынга — малчыннар бээргаш агроүлетпүрде оларның дузалакчылары: мелиораторлар, көдээ тудугжулар база чоруп турганнар.

Областың ажыл-ишчилериниң мурнунда бо чылын улуг сорулгалар туруп турар: эрткен чылдыы-биле деңнээр продукцияның немелде өзүлдезиниң темпизин ийи катап улгаттырары негеттинип турар. Агроүлетпүр ажыл-агыйы бүрүзүнге курлавыр күштерни тодарадып, шөлдерниң шынарын, кол фондулар, ажылчын күш-биле хандыртынганын түс-түзүнда барымдаалап көрген.

— Ам чүгле бистиң боттарывыстан хамааржыр — деп, «Прожектор» совхозтуң директору А. Филяков чугаалаан.

Беш чылда продукция бүдүрериниң хемчээлин бүдүн чартык катап улгаттырыпгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 60 хуу бедиткеш, ол совхоз ажылдакчыларга чурттаар бажың бээриниң дугайында билдириишкиннерни чаңгызын-даа арттырбайн, шуптузун хандырар аргалыг болган.

Областың ажыл-агыйлары шуптузу интенсификацияның оруунче кирген. Транспарантыларда — тараажыларның кол лозуңу агаар-бойдустуң байдалындан хамаарылга чокка тараа шөлдериниң гектар санындан-на немелде ажыкты дөрт центнерге көвүдедир.

МУРМАНСК. Чыскаалганнарның чылыг квартираларынга өстүрүп алганы хадыннарның ногаан будуктары болгаш дөңнерниң канадылай бергилээн мурнуу чарыктары Мурманскиде час база-ла эгелей бергенин көргүзүп турар. Бөгүн, Майның Бирде безин, хоорайда хар чытпышаан. Ол черде, поляр дээрбээниң ындында, бойдустуң хүн демдеглели онзагай. Поляр ындының ажылчы чоннарының партияның XXVII съездизиниң хүлээп алганы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң пландарын бүгү чурт-биле кады чедиишкинниг күүседиринге кадыг-берге агаар-бойдус байдалы шаптыктап шыдавас-даа. Бо чыл оларга күш-ажылдың шынарын болгаш ажыктыын улам бедидеринче угланган ажылга шыңгыы эде тургустунуушкунунуң чылы боор турар. Чижээ, Мурманскиниң четки флодунуң балыкчылары четкилээр судноларны капитал септелгеже кирбейн, он чылдың дургузунда ажылдаары дээш чарыышты калбартып чорутканнар.

Майның Бирниң байырлалы Россияның өске-даа республикаларынга, крайларынга болгаш областарынга бедик кодурлуушкунуг, өөрүшкү-маңнайлыг боор эрткен.

(СЭТА).

ЁЗУЛУГ ТУКТУГ ЧОРУП ОР МЕН

(«Аалывыста аас-кежии» деп тоожудан).

Мустай КАРИМ, башкир чогаалчы, Ленинчи шаңналдың лауреады

Бир эвес кырган-ававыстың сөстери-биле алыр болза, бис «ойнаар-кыстар ышкаш кылдыр каастанышкаш», катап-ла кудумчуже үнүп келдивис. Ында бичии уругларның хөй-даа хөлчок. Санап четпес! А бистиң эң-не улуувус — Баламиниин уруу — Таскира. Ол алды азы чеди дугаар класста өөренип турар.

Кудумчуда хөглүүн чүү
дээр ону!
Бис клубче далажып бар
чор бис.

Байырлал болган сайында-ла кижилер чаңгыс черге чыглып келирлер, а ооң соонда туктарны болгаш баштыңчыларның чуруктарын бедик көдүрүп алгаш, кудумчулар-биле чоруп каарлар.

Ындыг байырлалдарга мен авам-биле ийи катап чораан мен. Бир катап — Май Бырде, а ооң соонда — ноябрь чегде.

Эчир чылын майда мен бичии турганымдан авам элээн черге холдарынга көдүрген-даа.

— Байырлал хүнүнде кижилер чүге шуптузу кады кудумчуже үнүп кээр чүвел? — деп, ынчан авамдан айтырган мен.

Авам меңээ мынчаар чугаалап берген:

— Чырык черде бистиң өңнүктеривис хөй, дайзыннарывыс база-ла хөй. Кажан бис, совет кижилер шуптувус кады кудумчуже үнүп кээривиске ырак чурттарда өңнүктеривис бистиң көрүп кааш өөрүүрлер: «Бистиң өңнүктеривис чеже-дир, ээ! Бис күчүг күштүг бис, чүге дээрге найыралдыг-дыр бис» — дижирлер.

— Бистиң дайзыннарывыс, олар чүнү бодап турарыл? — деп айтырдым.

— Дайзыннар бистиң найыралывыстан болгаш күжүвүстен коргарлар.

Бистиң дайзыннарывыс кымнарыл дээрзин ам эки билир мен. Олар дээрге фашистер болгаш буржуйлар-дыр. Олар бистиң чуртувусче халдап келгеннер, ачам оларны тиилээр, олар моон соңгаар кажан-даа бистиң-биле дайылдашпазын дээш фронтуже чорүй барган.

Богүн тергиин-не хүн-дүр. Бис шуптувус кудумчуда үнүп келдивис. Өңнүктер өөрүп-хөглеп, дайзыннар коргуп тургайлар аан!

Мурнувуста вожатыйывыс — Марат, ооң соонда Фарит биле мен, бистиң соовуста бичиилер чоруп орар. Таскира бистиң кедээвисте базып ор. Кудуку кудумчуже чоокшулаалывыс тудум-на бистиң отрядывыс немежип-ле чор. Шупту-ла бичии уруглар бистиниче кээп турлар. Байырлал баары дээрге — мындыг хөглүг-дүр.

Клуб чанында чонуң хөй-даа көнчүг. Улуг улус бөлүглежип туруп алган, чугаалажып, байырлал-биле бот-боттарынга амыр-менди күзээр турлар. Кыстар, оолдар тегериктей тургуланканнар. Тегериктиң ортузунда чүү болуп турарын көзүлбес, ында дем-не самнай бергеннер боору чадавас. Бир кыс мыткыры-биле ырлап тур, мен ышкаш уруглар маңнажып каап, ойнап турлар.

— Кырганчыгаштар ам-на четкилеп келгеннер ыңнажыл? Озалдап кээп тур силер — деп, бир акый чугаалааш, боду каттырып-дыр. Ол акыйның адын Рашит дээр. Бичиилерни ооң адааргынын хөнтүүн аа — кырганчыгаштар — дээр.

— Уруглар чедип келгеннер-дир, оруунче шимчеп орза ажырбас боор Рашит — деп, башкы угбавыс Сания чугаалады.

Ол башкыны мен таныыр мен. Ооң чаражы-ла хөлчок. Бистиң кудумчувуста чурттап турар.

Кижилер олуругулай чыскаалып эгеледилер. Бисти, бичии уругларны мурнунда тургузуп кагды. Бис Оксана-биле холдарывыстан так тудуп алдывыс. Өске талазында мээң чоогумда — ырак кудумчунуң бир оглу. Мен ону таныыр мен, чүгле адын сагынмайн-дыр мен. Фарит биле Фатима бистиң артывыста, Марат өске бир одурутта, ол көзүлбейн-дир. Хая көргеш карактарым-биле авамны дилээзинген, ынчалзажок көңгүс тыппадым. Оксана мээң холумну хере тыртып-дыр.

— Ямиль, ававыс бо-дур! — дей-дир.

Ававыс хенертен мурнувуста көстүп келди.

Бистиң ававыс эң-не хөглүг, эң-не чараш!

Холдарыңарда тудчуп алгаш, кады чорупар, шүүме? — деп, биске ававыс чугаалааш, улуг улус чыскаалып турган талаже чорупту.

Бис Оксана-биле ооң соондан холдарывыс чайдывыс.

Элээди пионер уруг чаштарның дегерезинге бичии тукчугаштар үлеп берди. Чүгле меңээ тукчугаш чедишпейн барды. Ооң мени мында деп эскербейн барганы чадавас. Кижини эскербейн баар деп чүү дээн хоор ол! Ындыг бичии эвес ышкажым чүл...

— Пионержи угбай, пионержи угбай, бо оолга тукчугаш четпейн барды! — деп, Оксана алгырды.

Оксананың «бо оол» дээнинге көңгүс-ле хоннум чок. Ававыс Ямиль деп адай албас бе?

Меңээ чалгааранчыг апарды. Мен хенертен ыдык дүтейык Рушанны, ужун кызыл дылдыг каржы ытты сакты хонуп келдим. Кандаай аас-кежик чок амытан боор мен...

— Ямиль, бис ийилээн ээлежип мээң тукчугажывысны тудар бис. Ындыг-дыр, шүүме, Ямиль? — деп, дуңмам мени оожуктурду.

Бистиң мурнувуста ийи уруг кээп олуруп алдылар: олар ийи калбак ыяшта алдын үжүктер-биле хээлеп каан маска тудуп алган болду. Кажан бүгү кижилер оруже шимчеп үнер дей бергенде, мээң чаңымга демги-ле пионер уруг маңнап келди. Ол ёзулуг, улуг тукту тудуп алган чор. Ындыг көңгүс улуг эвес-даа чалавас, мынчалзажок тукчугаш эвес, а тук болду.

— Көр даан, көр, канчаар чалгып турар-дыр! Мен сеңээ эң-не чараш тукту берип тур мен! — деп, пионержи чугаалады.

Мен тукту быжыг тудуп алгаш, өрү көрдүм. Кызыл торгу бажым кырында чалгып туру. Ол тоолда кызыл күшкаш ышкаш, өрү ужуксаар. Черден мени көдүргеш, алгаш баар дээзинг-даа.

Бир эвес ол мени көдүргеш алгаш баар болза, бир-ле дугаарында ачамга ужуп четкеш, бо тукту ачамның аъдының эеринге быжыглап каар ийик мен. Бисче халдаан дайзыннарны шурады бергеш, ону тиилеп каар ийик бис. Кызыл туктан корткаш, фашист ол-ла дораан дезиптер ийик! А бир эвес бистиң бүгү чонувус оларның мурнунга Кызыл туктарлыг туруптар болза, корткаанындан дайзынның чүрээ чарлы бээр боор. Ынчан бистиң бүгү өңнүктеривис канчаар өөрүп турарлар ирги.

(Уламчылыг).

БИЧИИ ЭЛЧИН

Тайбың камгалалының совет комитединиң делегациязы АКШ-ка чораан. Делегацияның составынга Москваның бичии школачызы Катя Лычева база чоруп чораан. Ону ол чуртта тургустунган «Уруглар — тайбың камгалакчылары» деп организация Саманта Смит аттыг шаңналды алыры-биле чалаан турган.

Мен Москвага чедип келгеш, ам хамык чүве эрте бергенде, ол эрес-шоваа уруг бүгү күштү, билигни кайнын ап турарын пат кайгап бодап олурар-дыр мен. Бистиң ажыл хүнүвүс эртен 7 шакта телевидениеге интервью-биле эгелээр. Ооң соолунде ону хөй санныг журналистер долганып келир турган. Төнмес-батпас интервьюлар, пардалга конференциялары уламчып-ла турар. А бис уругнуң аваазы-биле чүгле кыдыындан хайгаараарынга өйлежир турган бис.

Ол аян-чорук хүннерниң бүгү дургузунда Катяга 150 айтырыг салган.

— Америкада кандыг сорулгалыг келген сен? Чаңгыс кижи чүнү чедип ап болурул? Тайбың херээнге чаш уруг роль ойнап шыдаар бе?

Катя ол айтырыгларга:

— Ам тайбың камгалалының херээнге чаңгыс-даа кижи бодунуң үлүүн киирбейн кыдыынга көрүп орар арга чок, берге үе-дир. Бир эвес мен каш-даа болза, совет болгаш америк уругларны таныштырып, найыралдаштырыптар болзумза, хүлээлгем күүсеткен мен деп санаар мен — деп харыылап турган.

Чамдыкта Катяга сараалыг утказыг айтырыгларны улуг улус база салып турганнар:

— Хосталга деп сөстүң утказын канчаар билир сен?

Уруг бичии бодангаш, харыылаан:

— Грипптей бергенимде бенни мороженоеин чежен-даа чиирин сеңээ кым-даа хоруваайн турар болза, ол хосталга-дыр — деп, ёзулуг-ла уругларны-биле харылааарга, ам ээп телекомментаторлар чаптап каттырыжып ужурга таварышканнар. А кажан Нью-Йоркка хоорай чагырганың өмүнээзинден байыр чедирген кижи:

— Нью-Йорк хосталга дилээн 200 хире национал тозээлерни хоргадаар черни тып алган күчүг улуг хоорай болгай — деп чугаалаан. Ынчан бичии Катя:

— «Хосталга дилээн» деп чүү дээн утказыг чоор, билбейн бардым — деп удур айтырыг салырга, аңаа орта харыы безин бербейн барганнар.

Бис бүгү Американы кезип каапкан бис. Чикаго, Нью-Йорк, Вашингтон, Хьюстон, Лос-Анджелес — бо беш улуг хоорайларны база кезидивис. Лос-Анджелеске келиривиске Катяга сес бээр дээш муниципалитеттиң хуралын безин соксадып каан. А кажан биске Ак бажыңче баарының хуталайында дыңнадыптарга, бистиң бичии элчинивис сураадап эгелээн, чүге дээрге президент Рейган-биле ооң ужуражылышкынынга чүгле беш минута берип каан болган. Беш минута иштинде чүнү чугаалап четтигер боор. Катяның өөрүшкүн аңаа чагаан чагыглары эндерик-ле болгай. Уругларның боттарының даарап кааны дыка чаптанчыг хүлумзүрүп турар чер бөмбүрзээниң хурзулевири база бар. Ынчалза-даа ол ужуражылышкын база эки эртпеен. Багай чүве — Катяның кыска чугаазын сонуурбарга биживейн барганы. Бичии элчинден бидлийир-ле сести бергеннер. А ооң кыска чугаазы мындыг: «Чер кырында дайын чепсээ туруп турда, уруглар аас-кежиктиг болуп шыдавас. Бистер өөрүп кээривиске, бүгү дайын чепсээн узуткап каапкан турарын күзээр-дир мен. Улуг улустар уругларны мегелевес ужурлуг»...

Катя Америкага чүс-чүс чагааларны, адрестерни эккелгеш, оларны уругларга үлеп берген. Ындыг чагааларны алган уруглар аажок өөрүп турганнар.

А. ФЕДУЛОВА,
Тайбың камгалалының совет комитединиң харыысалгалыг секретары.

ТЫВАНЫҢ ӨҢҮ—ГРАФИКАДА

Бистиң Шушенскоениң улусчу чуруктар галереязы Ленинградтың И. Е. Репин аттыг уран чурулга, архитектура, скульптура институду-биле чогаадыкчы быжыг харылзаалыг. Чылдың-на институттуң студентилери чогаадыкчы практиказын чайын бистинге эрттирер.

Эрткен чылын ол институттуң график-чурукчуларының практиказын эрттирер черни кылдыр, ажылгыр, солун кижилер чурттап турар, каас-чараш бойдус чурумалдыг силерниң республиканы шилип алганывыска студентилер аажок таарзынганнар. Силерниң республикага чорув турганнарының үезинде олар карандаш, кисточкаларны холунда салбааннар деп дорт чугаалап болур. Оларның ажылы дүжүткүр болган. Чижээ, Саян дагларының кырынга келиривиске, машина оларны даң бажындан кара кежээге чедир манаар турган. Ленинград чурттуг аныяк оолдар, уруглар кылагар көк дээрни, кадыр даглардан шурап баткан дамырак кара суглары, пеште үнген тоорукту, дээрже шаптыккан кадыр хаяларны деңге сонуургаар турганнар...

Аныяк чурукчулар аңаа келгеш база-ла аажок сонуургалдыы-биле ажылче шымнып кирипкеннер. Музейниң фондуларын оларның мурнунда эжиктерни нарын-ээр чок ажыткан. Аныяк ленинградчылар музейниң фондуларындан Тыва дугайында хөйнү билип ап, боттарының чогаадыкчы ажылдарын социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг солун чуруктары-биле долдурганнар.

Дараазында оларның ажылы шолу — «Совет Тыва» совхозтуң чылгы фермазы болган. Ол уругну өстүргеш кижизиткен. Маадыр-ле, бе саттан аныяк кыстар, эмдик аъттар өөреткен школачы оолдар, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, чылгычы Б. Салчак болгаш ажыл-агыйның өске-даа алдарлыг кижилерни олар чаңгыс аай сонуургал-биле чуруп турганнар.

Чайгы практиканың санныг хоюктары ол-бо каржыш-солчуп эрте берген. Кылдынган ажылды санажып көөр чогаадыкчы отчёт үези келген. Отчёттуг делгелгениң үезинде Шушенское галереязын дээн деп санаан, а Тывага чораан бөлүктүң чуруктарын көрбээни чок башкылар, график-чурукчулар, эртемденнер безин аажок сонуурган, бедик үнелелдя берип турганнар. Ол бөлүктүң чуруктарын комсомол хуралдарынга, чогаадыкчы ужуражыышкыннарга база мактап турган. Ынчангаш бо чайын институттуң графиктериниң өске бөлүү Тываже аъттаныышкынга база белеткенип турар.

Л. РУДАКОВА,
Шушенскоениң улусчу чурук галереязының директору.

ЧУРУКТА: график-чурукчу Е. Алексеевнаның «Кызылче баар оруктта Саян даглары» деп чуруу база В. Рехловтуң чураны Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Б. Салчактың портреди.

ТАЙБЫҢ

Аксы-дылы үнмези чаштың
«Авай» дептер сөзү ышкаш —
Төөгүге
адм-сывын
дажымаадым.
Төрүттүнген хүнүнде-ле,
Чайгылыш чок чарлаан сөзү —
«Тайбың», «Тайбың».
Чавалталыг,
буянныг чурт
толу-дур мен.
Сагышта дег каалама,
Шаптарал чок орук турбаан:
Дайын-чаага
мээң черни
каш-даа удаа
Дамдыктадып тургулаан бол,
Өске диштер шыдашпасты
шыдап үнүп.
Өлүм билбес
хуулгаазын дег,
тендиш кылым
Өжээргелдеп, адааргалдап
Өду чарлып чаштааннар хөй:
Өөскүткенн
хаанныг,
аш-чут согуштарга
Өргүп чонум тиилекчи боон.
Төөгүге туруп көрбээн
тура-сорук.
Төттүнмес күш.
быжыг ан-чол ынчаар келген.
Чүгле эрткен дайын безин
Чүректерни саргытпышаан:
Чечектелген хоорай,
суурлар
хорумналып
Черден чидир өртеттингеш,
Чээрби сая кижилерниң
амы-тыны
Чевегдерже,
мунче,
хүлче шилчий берген.
Дайыннарга тиилеттирбээн,
Дайзыннарга согурбээн бис.
Богүн
улам энтиг-демниг,
күчү-күштүг,
Бөмбүрзектиң чоргаары бис.
Баймыргавас,
улуургавас,
чоргаазыледиес.
База катап
халап боорун
күзевес бис.
Күжүвүс — дайынга удур,
Күзелвис — тайбынче уткуй.
Демиселче үнүп тура, кезээ шагда
Демнистин, шынчывысты бадыткаан бис.
Болувустуң
делегейниң салым-чолун
Болзарывыс —
улуг, чаагай
мөөңүвүс-тур.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Тандыда Межегейниң музыка школазының коллективи Кызылда уран чүүл училищезинге чоокта чаа концерт программалыг халдап чораан барган. Аныяк межегейжилер партия, Төрээн чурт болгаш аас-кежиктиг чаш назын дугайында ырларны эки күүсеткеш, көрүкчүлерниң үнелелин алганнар.

ЧУРУКТА: Межегейниң музыка школазының өөреникчилериниң ниити ырны күүседип турары.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

ЭҢ УЛУГ ЧЕР

Поездиге чорун орган пассажирлер аразында маргышка бергеннер. Олар бистиң чуртувуста эң-не бедик чер кайдал дээрзин маргышканнар.

— Эң-не бедик даг Тываның барыын чүгүнде Мөңгүлек болбазыкпе. Ынчангаш найысылал Кызылда көнчүг улуг бажыңны — Туристерниң алдылар бажыңын безин ооң ады-биле адаан — деп, малчын Хертек Бүзүредип олурган.

— Ол шын эвес чүве-дир, эң бедик даг Алтай даа болдур ийин — деп, Даг-Алтай чурттуг Кюгей демгизин үзе кирип маргышкан.

— Кавказ! Кавказ, эргимнеерим. Кавказ дагларын канчап уттуп алдыңар. Эльбрус база Казбек! — деп, Кавказтан келген кара салдыг аныяк эр мырыңай хөлзенген.

— А Памир? Тянь-Шань? Мырыңай-ла дээрде шаштыккан Коммунизм аттыг бедикте бирги черге салбаска кайын таарыжыр, эштерим — дээш, Ортаакы Азиядан келген Махмуд өөрүнче чоргаар көрген. Улус ынчан ыыт чок барган.

Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинден чорун олурган Седчи ирей олурган:

— Мен бодаарымга, делегейде эң бедик, эң өндүр улуг чер Москва ышкаш-тыр, оолдарым. Кызыл шөл аан. Ооң шупту чүве дыңналып, көстүп турар, харын-даа ооргаан кижилер талыгырда сылдыстарны безин көрүп турар боор-дур. Москва черле маргылдаа чок эң бедик ийин! Тайбың чаагай амыдырал дугайында бүгү-ле саналдар база-ла ооң үнүп турар-дыр, — деп тыва ирей чугаалаан.

Вагонга олурган өске пассажирлер ирейниң чугаалап олурары шын-дыр деп, деткээннер. Маргылдаа ынчаар доозулган дижир.

В. СЕРЕН-ООЛ.

«ШЫННЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ ХҮРЕШКЕ

Дүүн Кызылдың «Хүреш» стадионунга чайгы спорт сезонунуң ажыдыышкынынга тураскааткан спортчу байырлал болган.

Чаңчыл ёзугаар «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы эгелээн, аңаа 32 мөге хүрешкен.

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң толээзи Владимир Монгуш аңаа шүүгелн. «Тиилелге» совхозтуң мөгези Алексей Монгуш ужуурлешкен. Үш-ку-дөртку черлерни Кызыл хоорайның мөгелери Иван Хураган биле Александр Тоорук үлешкеннер. Шаңналдарны «Шын» солуннуң редакторунуң оралакчызы А. С. Дембирель тывыскан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ МАЙНЫҢ РЕПЕРТУАРЫ

4
Тываның республиканың хөгжүм-шии театрының 50 чылынга таварыштыр хөй-ниитиниң хуралы.
Эгелээри 14 шакта.

9
Р. Погодин.
«КӨК КААРГАН»
2 көргүзүглүг фантастиктиг төөгү.
Эгелээри 12 шакта.

10
Г. Горин.
«ФЕНОМЕННЕР»
2 кезектиг комедия.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

11
Р. Погодин.
«КӨК КААРГАН»
2 көргүзүглүг фантастиктиг төөгү.
Эгелээри 12 шакта.

11
С. Тока.
«ДӨҢГҮР-ООЛ»
2 көргүзүглүг шии.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

14
Е. Мухина, Г. Пастушенко.
«ЧҮРЕКТИҢ ТУРАСКААЛЫ»
Москваның Гнесиннер аттыг хөгжүм училищезиниң доозукчуларының КОНЦЕРТИ.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

ТВ

МАЙ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.20—Совет ыр концерти. 8.55— «Хүн хоорлазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15— «Хөглүг потолар». Аныяк ыраажыларның концерти. 10.15 — Поэзия. Е. Исаев. Төрүттүнгенинден бээр 60 чылынга. 11.00 — Улустуң хөгжүм херекселдеринге күүседикчилерниң «II бүгү-россия конкурузунуң тушнел концерти. 12.15 — Москваның дашкы аалчылары. 12.35 — «Челээштен бедик». Уругларга уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2 сериялары. 14.55 — «Чоргаар корабльчыгаш». Мультфильм. 16.15 — «Кинофильмы». Дамчыдылганы— кинорежиссер А. Панкратов-Черный чорудар. 17.20 — КҮУТ-тың үрер хөгжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. Дирижёру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи — В. Андропов. 17.40 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Карантин». Уран-чечен фильм. 19.00 — Футболга ССРЭ-ниң кубогу. «Торпедо» (Москва) — «Шахтёр». Чавсарда (19.45) — «Бир чаа казык бөлүксазынга». 20.45 — Улустуң аалгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эстрадаң оюн көргүзүү. 23.15 — 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сосновкага премьера». Уран-чечен телефильм. 9.30 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 10.55 — «Литература чогаалдарын экранга үндүргени». М. Горький «Чаш чараныым». 12.30 — «Бир шимдарыың үзүндүлери». Аргентин композиторларының музыказынга балет. 13.20 — Совет чурулга уран чүүлү. Б. Прокоров. 13.50 — Т. Рудаваа болгаш С. Тюшев ырлаар. Саратовтан дамчыдылга. 14.30 — Ритмиг гимнастика. 15.00 — «Мөңгүнелчек удазыны» Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2 сериялары. 17.10 — «Союзмультфильм», студиязының мультфильмнери «Шинжигештерниң одун кыспа турда», «Бора мойнак», «Шымшың алаак». 18.00 — «Камгала — арыг сеңе бээр». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.20 — Чогаалдар болгаш амыдырал. 19.05 — «Херээженнер чалап тура». Уран-чечен фильм. 20.20 — «Тамчыктыг удуңар, ...тар!». «Арыгда ырлыктыг». Мультфильм. 20.35 — «Мочуң кемнен аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Поэзия. О. Сулейменов.— «Чээрби беш чыл болганда соңгу сес». 22.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Спартак». Минскиден дамчыдылга.

(Солуннуң дараазында номери май 4-те үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Богүн республикага болгаш Кызылга ыжкар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүк утказының хаттың дургезин секундада 5—10 метр, күштелгезде 20—25 метр чедер.

Агаарның температуразы республикага 18—23, чамдык районнарга 10—15, Кызылга 20—22 градус чылыг.

КИНО

МАЙ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Двенадцать месяцев» 10.00, «Мы обвиняем» 11.50, 14.40, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, 13.20, «Зелёный остров» 11.30, 15.00, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Таинственный старик» 12.00, «Когда другие молчат» 14.00, «Иди и смотри» 16.00, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна старого парка» 10.00, «Киносборник» 11.40, «Жестокий романс» 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ», к/б: «Киносборник» 14.00, «Проверка на дорогах» 15.10, 17.10 шактарда.

МАЙ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Двенадцать месяцев» 10.00, «Мы обвиняем» 11.50, 16.30, 19.20, «Наследство» 14.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, 13.20, «Зелёный остров» 11.30, 15.00, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Легенда о любви» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Когда другие молчат» 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3287.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01009

Тувинская республ. ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 107 (13107) | 1986 чылдың май 4, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

МАЙ 5 — ПАРЛАЛГА ХҮНҮ

Партияның, бүгү чоннуң херээ болур парлалганың бистиң ниитилелдиң амыдыралынга ужур-дузазы улуг. В. И. Ленин парлалганы идей-кижизидилгениң, ниитилелди эргелеп башкарарының күчүлүг чепсээ кылдыр санап чораан. Ленинчи партияның шынчы дузалакчызы — совет кижилер хаты хүндүткел-биле көрүп турар.

Солуннарга, журналдарга ниитизи-биле алырга парлалга продукциязынга номчукчуларының, совет өг-бүле бүрүзүнүң сонуургалы өскен. Чагыдылга албайн турар өг-бүлени тывары берге. Чижекке көргүзерге, республиканың чурттакчылары, чүгле эрткен чыл-биле деңнээрге безин төп, республика, район солуннарын хөйнү чагыдып алган. 1985 чылда «Тувинская правда» солуннуң чагыдылгазының тиражы — 27,1 муң, «Шынның» — 18 муң, «Тываның аныяктарының» — 11,5 муң. «Молодежь Тувы» солуннуң — 3 муң турган болза, бо чылдың эгези-биле алырга, «Тувинская правданы» — 29,3 муң, «Шынны» — 21,1 муң, «Тываның аныяктарын» 13,1 муң чедир чагыдып алган.

Район солуннарының чон-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаазы улам быжыгып орар. Оларның номчукчуларының болгаш бижикчилериниң саны чер-черде көвүдээн.

«За асбест» солуннуң чагыдылгазының тиражы 1200 ашкан. «Агитаторнуң блокноду» — 4 муң чоокшулап орар.

Бистиң республиканың чурттакчылары төп солуннарны база хөйү-биле чагыдып алган.

Күрүнениң, бүгү ниитилелдиң ажыл-херектеринге ажылчы чоннарның калбак массазы парлалга дамчыштыр база киржип турар. Ооң бадыткалы «Шын» солуннуң арыннарындан көрүп болур. Чүгле сөөлгү ийи чылдың дургузунда редакцияга 12,1 муң чагаа келген. Ол үениң дургузунда штаттан дашкаар авторларның 9,4 муң чагаазын солунга парлаан.

Съезд мурнунуң документилерин калбаа-биле чугаалажырынга, массаларның идей-политиктиг, күш-ажылчы, патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезинге солун үлүүн киирген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар совет парлалганың мурнунда чугула сорулгалар салдынган. Бөгүн кол чүүл — съездиге тургустунган байдалды чүгле хевээр арттырары эвес, харын-даа бүгү хемчег-биле хөгжүдери, байлакшыдары, идеялар болгаш ажыл-херектер-биле долдурары, парлалгага СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырып чорударының оруктарының дугайында ажык, дорт чугааны чорудары болур. 1986 чылдың болгаш ниитизи-биле он ийиги беш чылдың планын күүседиринче организакчы болгаш политиктиг ажылды мөөңнээри эргежок чугула.

Ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары-биле, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири-биле холбашкан айтырыгларны чайгылыш чок шиитпирлээри, бот-орулга-чарылганы бүгү черлерге нептередири, продукцияның болгаш ниитизи-биле ажылдың бедик шынары дээш, курлавырларны долузу-биле ажыглаары, күш-ажылчы, бүдүрүлгечи болгаш керээлиг сагылга-чурумну быжыглаары дээш демисел — экономикада кол угланыышкын. Ам кылыр ажылдың хемчээлдери болгаш чаазы бүгү кижилерниң бүгү талазы-биле шугдунуп көөрүн, ниитизи-биле ажылдың стилин экижидерин негеп турар.

Солуннарның, журналдарның арыннарынга амыдыралдың судалы соп, ажылчы чон бодунуң дылы-биле бистиң амыдыралывыста кирип турар чаа-чаа чүүлдерниң дугайын, боттарының сагыш човаашкыннарының болгаш бодалдарының дугайын бижиир. Улустуң талантызын илередиринге, оларның чогаадыкчы күчүзүн ажыдарынга, массаларның эгелекчи саналын деткииринге парлалга хөй чүүлдү кылыр.

Партияның социал программазын боттандырып чорударынга массалыг информацияның чепсектери үнелеп четтинмес рольдуг болуп турар. Ол бөдүүн эвес айтырыг, партияның, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң бүгү организацияларының кичээнгейин негеп турар. Бо айтырыг онза чугула. Чүге дээрге ол кижиге, ооң амыдыралынга, ооң күш-ажылынга болгаш ниитилелде ооң байдалынга дорт хамааржыр.

Чуртта мөзү-шынар байдалын экижидер талазы-биле, коммунистиг моральдың нормаларын бадыткап тургузар талазы-биле партияның ажылын совет кижилер сеткилиниң ханызындан чүүлдүгзүнүп турар. Өг-бүлеге уругларны кижизидеринге кичээнгейден манаа хөй чүүл хамааржыр. Бо чугула айтырыгга парлалганың ужур-дузазы эвээш эвес. Ол болгаш өске-даа хөй-хөй айтырыгларга совет парлалга дорт киржилгелиг.

Бис кончуг солун. Берге болгаш шыңгыы үеде чурттап турар бис. Хүннүң негелдези — ажыл-херек болгаш база катап ажыл-херек. Партия съездизиниң шиитпирлериниң одуруг бүрүзү дээш демисежир база катап демисежир херек. Ол дээрге парлалганың, ооң хөй санныг номчукчуларының болгаш бижикчилериниң чугула хүлээлгези.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Мөңгүн-Тайга районнуң оңзагай чараш чурумалдыг чери — Тоолайлыг. Ында сарлык болгаш өшкүнүң холушкак бригадазы бар. Амгы үеде өшкүнүң массалыг оолдаашкыны эгелээн. Төрээн 1430 өшкүден 1428 анайны малчыннар камгалап алган. Өшкү өстүрериниң ёзулуг мастерлери болу берген малчыннардан Д. Байлак 185, Х. Оюу 170, Ч. Дадар-оол 165, С. Кан-оол 170 анайны тус-туста чидириг чокка камгалап алган. Төрүттүнген анайларны өстүрүп доруктурарынга дуржулгалыг сакманчылар Д. Серен, С. Кызыл-оол, И. Чамыян, Д. Кескек олар кызымаккай ажылдаан.

Он ийиги беш чылдың бирги чылында бистиң Мөңгүн-Тайга районну Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчизи дээш шилчиир Кызыл Тук-биле шаңнаан. Ол бедик шаңналга сорук кирген мөңгүн-тайгажылар моон соңгаар улам эки ажылдаар дээрзин өшкү оолдаашкынының үезинде Тоолайлыгның малчыннарының ажыл-ижи бүрүн бадыткап турар.

Республиканың ийи дакпыр чемпиону, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи сарлыкчы Доспаң Очурда 65 сарлык төрээн, 65 бызааны камгалап алган. Сарлыкның оолдаашкыны түңнеп турар. Улуг малдың баш санын хорамча чок камгалап, кыштаглаашкынны эки эрттирген дээш малчыннар Д. Доспаң, Ч. Дадар-оол, С. Хомушку оларны дирекция чери тус-туста 80-80 рубльдиң барааннары-биле шаңнаан.

Д. ДАСТАК.

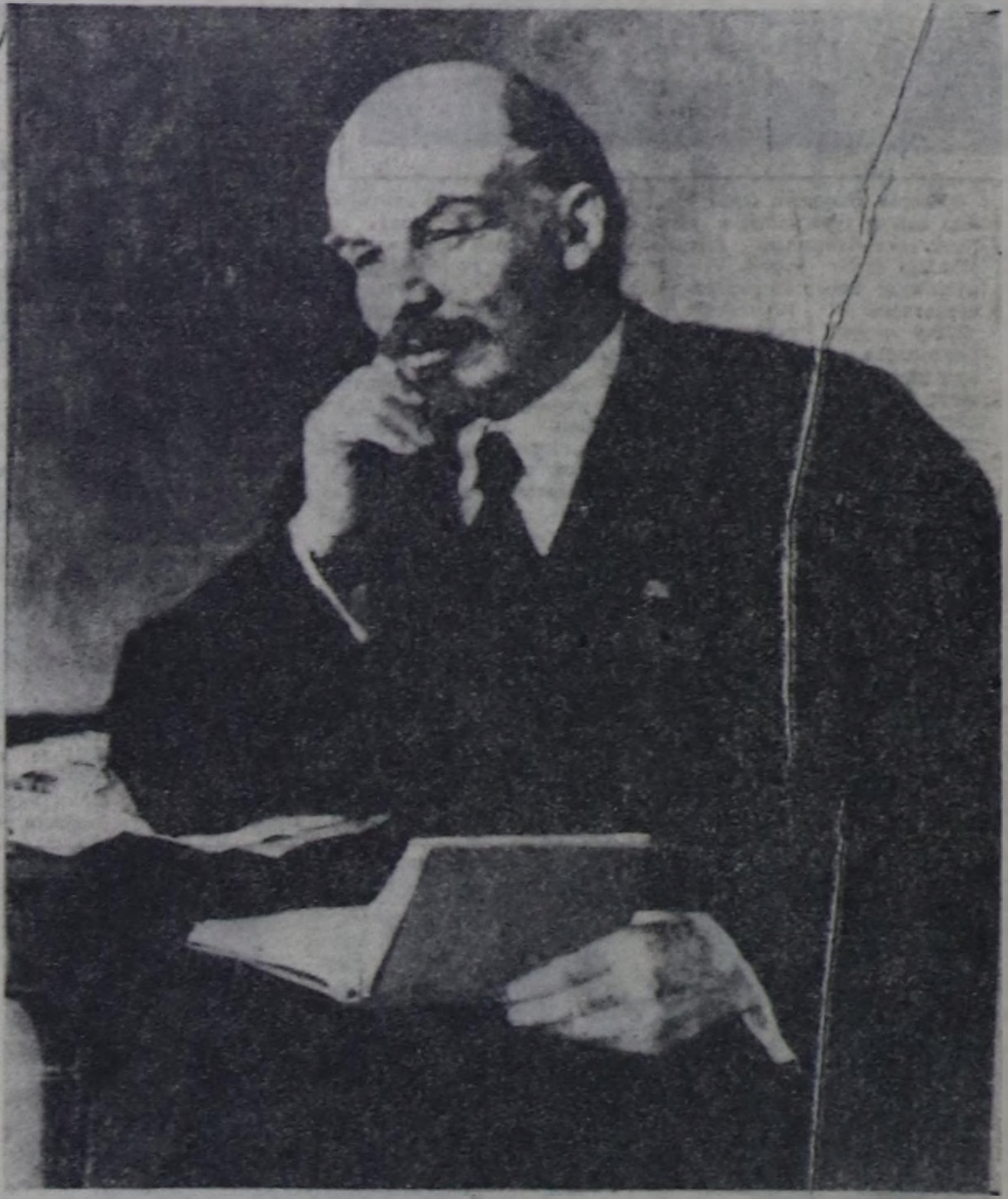

«Солун — чүгле коллективтиг пропагандист, коллективтиг агитатор эвес, харын коллективтиг организакчы».

В. И. ЛЕНИН.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ ЭГЕЛЭЭН

Каан, ас часкы хүннер хову ажылдарынче тараажылары даланштыра берген. Тракторлар болгаш хөрзүн болбаазырадыр, үрезин чаштырар агрегаттар белениниң турушталынга чыскаалыткан. Чаңгыс-Тей хову турлаанда ажыл-иш хайнып эгелээн.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының механизаторлары чер ажылын интенсивтиг арга-биле чорударын өөренгеш, хөрзүннүң дүжүткүрүн бедидериниң аргаларын ажыглап, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип турган. Күжениишкинниг ажылдаарын шиитпирлээн. Бот-орулга-чарылгалыг бригада бо чылын кызыл-тасты 500 гектарга, чиңге-тарааны 400 гектарга, суланы 150 гектарга, чаңгыс чылдыг сигенни 300 гектарга, люцернаны 50 гектарга тарыыр.

Улуг-Ховунуң шыдышчы тракторлар агрегаттарының ажыл-ижин холзээшкинни үрели хөрзүн болбаазырадыры ында Т-150 маркалыг үш, ДТ-75 маркалыг бир трактор уламчылавышаан. Трактористер ийи ээлчег-биле ажылдап эгелээн.

— Бистиң бригаданың сарыга шөлү элезинелдек хөрзүннүг. Ынчангаш эрозияга удур катокту ажыглаар бис. Оларны үш агрегат кылдыр кожуп белеткээн, БИГ-3А деп илиирлерин база үш агрегат кылдыр кошкан. Ажылдың баштайгы хүннеринде бисте чымыштыг иш багай эвес эгелээн — деп, хову-трактор бригадазының удуртукчузу Владимир Болчиваарович Мончуп чугаалады.

Бригаданың ажыл-ишчилери минералдыг чемишчиглигени үрезин-биле кады чаштырарын көрген. Ону аңгы чаштырар РНГ-4 деп маркалыг чаштыс сеялка бар. Дагыр-Шеми бригадазында ону ажыглап турар.

Хову ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга, дыштанырынга, культурлуг ойнап-хөглээринге бүгү таарымчалыг байдалды тургускан. Столовая, чунар-бажың доктаамал ажылдап турар. Лозунгар, плакаттар-биле турлаг шиметтинген.

А. ДОНГАК.

ӨГ-БҮЛЕ — БРИГАДА КЕРЭЭЗИНДЕ

Партияның XXVII съездизинге М. С. Горбачевтуң Политиктиг илеткелинде бригада керээзиниң ужур-дузазын тодазы-биле чугаалап турар. Аңаа дүүштүр чоокта чаа «Бурунгаар» совхозтуң бүгү хойжуларының хуралы болуп эрткен. Совхозтуң улуг зоотехниги Сегбе Монгуш илеткел кылган. Илеткелчи 1985 болгаш 1986 чылда түңнелдерни деңнеп тургаш, хойжуларның ажыл-ижинге тода анализти кылган. Бо чылын бистиң малчыннарывыс, эрткен чыл-биле деңнээрге эки ажылдааның түңнелинде районда дээре көргүзүглерни чедип алган. Малчын бүрүзү болуктуг социалистиг хүлээлгелерни күүседикчен дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Хойжулар 85—100 чедир хурагаларны төрүүр 100 хойга онаашкыш камгалап алган. Оларның иштинде хоочун малчыннар Норбу Монгуш төрүүр 100 хойдан 99 хураганы, Дыртый-оол Ондар 100 баш өшкүден 100 анайны, Донгак Куулар 97 хураганы, кодээ Совет депутады Мария Ондар 97 хураганы, Сенчижап Монгуш 89 хураганы, аныяк хойжу Буяна Куулар — 87 хураганы чүс хойга онаашкыш камгалап алганнар.

Совхозтуң төрүүр 10 кодазындан хойжулар 85—100 хураганы 100 башка онаашкыш камгалап ап шыдаан. Бо чылын кодан бүрүзүнге сакманчыларны четчелээн. Комсомолчу сакманчылар Любовь Куулар, Аида Хомушку, Елена Монгуш боттарынга быжыглаттынган хураганнарын 100 хуу өстүрүп доруктурган.

Совхоз директору Борис Хертек, кол экономист Василий Хадеев олар бот-орулга-чарылгалыг бригада керээзиниң дугайында малчыннарга тодаргайы-биле тайылбырлааш, совхозтуң хойжуларын өг-бүле аайы-биле бригада керээзинче киирерин кыйгырган. Бүгү хойжулар ол саналды деткип, өг-бүле аайы-биле бригада керээзинче кирер дээш, доп келдүүн бадылап алган. Совхозтуң хоочун хойжузу Дадар-оол Ооржак санал берген, мынча дээш «Мен-даа чүвениң ужурун биле бердим, ол айтырыгны сонуургап, солун-сеткүүлдерден номчуп таныыжым. Өг-бүлем-биле демниг биле мен, бригада керээзинге дээрге бот-орулга-чарылгалыг чүгле кижиниң болудаан хамааржыр, эки эгелээшкин-дир деп санавыжаан бистиң совхозтуң хойжуларын бригада керээзинче кирерин кыйгырып тур мен». Өске-даа хойжулар эжиниң саналын деткип, өг-бүле керээзинче кирерин саналдыг берген.

Хуралдың сөөлгү айтырыгы болза, хойжуларның ажылын бедидер аттестация эртгерер турган. Бир малчынга 5 хире айтырыгларны харыылааш, тускай комиссияның үнелелин ап, мергежил аайы-биле билиин тындадыр. Малчын бүрүзү комиссияның айтырыгларынга тода харыылап турган.

С. САРЫГ.

Интенсивтиг технологияны шиңгээдир

ЭГЕ БАЗЫМ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң «Большевик» совхозтуң чер ажылдыкчылары хей-аъттыг ажылдап турарлар. Ылангыя чер ажылының интенсивтиг технологиязын шиңгээдир дугайында айтырыг кижи бүрүзүнүң улуг сонуургалын болгаш бедик кезүрлүүшкүнүн болдурган.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылы интенсивтиг технологияже шилчииринин эгези болуп турар. Бо демиилгелиг технологияны дүргеч шиңгээдири чугула. Ам механизаторларның, шаң ажылдакчыларының, суггатчыларның — черле кижи бүрүзүнүң кичээнгейи ынаар угланган. Үе технологияны шиңгээдиринге бир чугула базым — болуп эгетургузары, чаа ёзу-биле ажылдаары. Партком, совхозтуң дирекциязы, чер ажылының тускай эртемниглери бо талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар.

Чер ажылының интенсивтиг технологиязын шиңгээдир талазы-биле оваалда бистиң совхозта амдызында чок. Ынчалзажок бүгү ажылды ол технологияны шиңгээдиринче угландыр тургускан бис. Баштай механизатор кадрларның шуптузунуң өөредилгезин эртирдивис. Чүге дээрге, билиг болгаш мергежил чавыста, дүрген бурунгаарлаашкын болбас. Шынар база хирелиг болур. Ботту эде тургузарының болгаш чаа ёзу-биле ажылдаарының ужуру ында.

Чер ажылын бүдүрүкчүлүг болгаш шынарлыг чорударынга чугула негелде — техниканың бүзүрелдиг болуру. Ынчангаш машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Сергей Куулар, кодээ ажыл-агый машиналарының механиги Владимир Ондар, электрик Анатолий Куулар, Анатолий Монгуш септелгениң шынарын бедидеринче, ооң идегелдиг болурунче кичээнгейни салып, септекчилерден негелдени күштелдирген турган. Механизатор бүрүзү тракторну болгаш кожуг машиналарын акт ёзугаар хүлээп алган. Ооң түңнелинде бөгүнге чедир үрелген техника чок. Механизаторлар эмчи шинчилгезин база эрткен, ажылга айыыл чок чоруктуң дугайында тайылбырны алган.

Бо чазын чажар үрезин шуптузу четчир, культура аайы-биле арыглаашкынны катап-катап чорудкан болгаш чажар шынарынга чедирген. Хоранаар үрезин чогуур үезинде ажылдаан кылдынган. Хөрзүннүң ажылдаан кылырының бир агротехниктиг негелдези — шык базырышкынының чогуур үезинде доостувус. Ону кылырынга беш ажыл хүнү чарыгдаттынган. Ол хире хүнде, донат үезинде черле ажырбас. Бок үнүштерниң өзүмүн чок кылырынга агротехниктиг аргаларны ажыглап турар бис. Ак-Кара-Сугнуң тарылга шөлдеринде кырлыг-кара кеэүдээн, ону узуткаарынга химиктиг бүдүмелдерни ажыглаары көрдүнген, анаа четчир 2400 килограмм бутафонну сөөртүп алган бис. Минералдыг чемишчиглиге база белен, ону үрезин-биле кады чаштырар. Бо бүгү хемчеглерниң чер ажылының интенсивтиг технологиязын шиңгээдириниң эге базымнары кылдыр санап турар бис.

Совхозтуң чер ажылының зона системазын ажылдап кылган. Интенсивтиг технологияны шиңгээдирин аңаа таарыштыр планнап турар бис. Технологтуг карта-даа, ажылчын план-даа, хөрзүн камгалалының системазы-даа — черле бүгү ажылдар аңаа чагыртан. Ынчангаш чаа ёзу-биле ажылдаарывыс албан. Бүгү тала-биле эде тургустунуп турар ужурувус ында.

Совхозтуң тарылгазының шөлү 2876 гектар, ооң бир муң ажыг гектарын тараа культуралары ээлээн. Сөөлгү чылдарда, чер ажылының зона системазын ёзугаар, чайгы чер андарылгазынче болгаш ону ажылдап кылырынче улуг кичээнгейни салып турар бис. Бок үнүштерни чок кылырынга болгаш черле чер ажылын сайзырадырынга ол кончуг чугула. Бо таварылгада хөрзүннү үлдүретпишаан, чемишчиглиге база чаштырар. Хамык кожуг машиналары ол ажылдарны кылырынга таарышкан, хөрзүннү үревес.

Бот-орулга-чарылгалыг бригаданы тургузарда, гектардан-на 9,4 центнер тараа өстүрери көрдүнген. А эрткен чылын ук бригада гектардан-на 12,8 центнер дүжүттү алды. Бригада 199 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер керээ чаргаш, ол онаалдазын 136 хуу боттандырып, 271 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. А бо чылын оон-даа бедик көргүзүгнү чедип ап болур арга бар, ол дээш туржуп турар бис.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылы — чер ажылында болгаш черле амыдыралда, ажыл-иште эде тургузуушкунунуң чылы. Ону бистиң совхозтуң чер ажылдыглары улуг-биле үнелеп, медерел билип турарлар. Бо чорук база бир чаа базымның эгези болуп турар. Ынчангаш чаа ёзу-биле ажылдап кирипкен бис. Сорулга билдингир болганда, кижи бүрүзүнүң хей-аъды бедик, сорулганың күүсеттинеринге бүзүрелдиг.

А. БАДЫРГЫ,
«Большевик» совхозтуң кол агроному.

ИВИЖИЛЕР АЪТТАНЫПКАН

«Май 1» совхозтуң төрүүр иви малы үш кодада турар. Апрель, май айларда иви төрүп эгелээр. Ооң чаш төлүн онча-менди ажаап алыры-биле совхозтуң сакманчылары аъттаныпкан. Иви өске өлек малы ышкаш кодага төрүвес. Чер кезип чорааш төрүүр.

Ынчангаш ону эки кадарып-карактавас болза, сүтта дүжер, бөрүге таварыжыр, чамдык мындылар оглун хозар. Оларның чаш төлүн эрес-кежээ кижилер онча-менди камгалап алыр. Ынчангаш ырак-узакта ивижилерже арга-дуржулгалыг, хоочун ивижилер Ак Наймыш, Роза Серен-Долгар, Галина Ак, Маша Серенбаа олар-биле кады аныяк оолдар, кыстар чоруткан.

Л. АЙР-САНАА.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинде

Чернобыльскийниң атомнуг электростанциязынга апрель 30-де техниктиг хемчеглерниң комплекизин боттандырып чорудар талазы-биле ажылды уламчылаан.

АЭС-тиң девискээринде болгаш электростанцияның суурунда радиоактивность бедээ чартык — ийи катап эвээжээн.

АЭС-тиң девискээринден ооң чугунда хоранналган участоктарны арыглаар талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Айыылга таварышканнарга дуза көргүзерин уламчылаан, оларның аразында 18 кижи аар байдалдыг болуп турар.

Айыылга таварышканнарның аразында дашты... хамаатылар чок.

ШЫНАРЖЕ САГЫШ САЛБААНЫНДАН

«Тыва обувьбыт» каттыжышкынының Кызылда кол бүдүрүлгези — амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының санында кирип турар. Идик септээр болгаш хууда чагыглар ёзугаар идик даараарының планныг даалгаларын доктаамал күүседип турар ол бүдүрүлгеге стандарттар болгаш хемчээл техника талазы-биле Тываның куртхайгаарал лабораториязы эрткен айда хыналдаларны кылган. Хыналданың түңнелинден алгаш көөрге, оон бүдүрүп турар продукцияның шынары негелделерге четпес, хажыдыышкыннарлыг боор турары илерээн. Чижээ, хынаттынган 266 эжеш идиктериниң 155-тиин кылдынганы септеттинген стандарттарга дүүшпес болган. Хууда чагыглар ёзугаар даараан идиктерниң иштин деске эвес, кадаглар каккан черлериниң иштин талазы дестегер, ээжек кезээ таарыштыр кылдынмаан, чамдык черлерниң бүдүттүнгени деске эвес, чеже тыртар «молния» ооктерин даарап кааны чевен дээш четпестер хөй.

Үрей кылыышкынныг продукцияның ниити саны 54,1 хуузу болган. Ол бүгү четпестерниң унун кээр чылдагааннарын база адап болур. Идиктер улдунун кадаарда херек колодкаларның 45 хуузу багай, эде кылдынмаан, оюктарлыг, чамдык черлерлиг. Кээп турар чиг эттиң ылангыя хемиң контрольдап, хынап албайн турарындан кылын-чугалыг хөмнерден даараарга шынар баксыраар. Ол ышкаш бүдүн хуузун үрелген хемиң ол өлчээн ажыглап турары бар. Удазыннан даараан база хырбалаан черлерниң быжыын хынап көрбейн тургаанындан чагыкчылардан хомудалдар хөй кирип турган.

Бүдүрүлгениң шенелде негизи чыл санында чаа моделдерни ажылдап кылып турар. Ынчалзажок ол моделдерни каттыжышкынның техниктиг чөвүлелинге бадылавас, бүдүрериниң технологиязын ажылдап кылып бербейн турар. Сөөлгү үеде харын чаа моделдерниң паспорттарын кады бериш. Кандыг кезектерден канчаар кылырын айтып турар апарган. Ынчалзажок ам-даа моделдерниң номерин, артикулун тывыспайн, колодказының шынарын айытпайн турар.

Бүдүрүлгеге идикти кылып турар үеде оон янзы-бүрү ажылдарының үе-шадазының хайы-биле контроль. Хыналда чок. Кроссовкаларның думчууң белеткеп турда хыналда кылырга, олар үлегер-майыкка дүүшпес болган. Кылып каан белен идиктиң шынарын база хынавас. Техниктиг контроль албаны ам ийи чыл иштинде ажылдавайн турар. Мындыг чылдагааннардан бүдүрүлгениң продукциязының 50 ажыг хуузунуң шынарын негелделерге дүүшпес деп көргени-даа чоргуг.

«Тыва обувьбыт» каттыжышкында метрологтуг албаның ажылы четпес. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын ажыглап кирерин 1982 чылдан планнап келген. Бүдүрүлгениң стандарттарын ажылдап кылып, ажыглап мелгериңге ужур эдертир чоруктар-биле ажылды башкарар бөлүк уламчылавышаан. Ол талазы-биле ажылды башкарар бөлүк ажылдавайн турар. Мастерлерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылының шынарын шынар акшазын санап бээрде өөренип көрбес. Мынчан чүгле план күүселдезин көрүп турары хевээр.

Ам турары ... эгелээш бе[illegible] продукцияның шынарын контрольдаарынга чедир четпестерни барымдаалап көргеш 2,5 муң рубль түвүт продукцияның ачы-дуза чедиргенин планынга кииргиштирбес кылдыр экономиктиг хемчегни бүдүрүлгеге онаатан. Кол инженер Л. И. Федотко, харт технологу И. Т[illegible] олар[illegible] административтиг хемчег онаады биле протоколду тургускан.

Продукцияның шынары дээш мөңгүн чуда ажылдаары амгы үениң негелдезинге каяа-даа таарышпас. Амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының ажылының ачы-түңнели херегленикчиниң кайы хире долу хемчээлдиг болгаш шынарлыг хандырып турарындан хамааржыр. А хандырылганың шынарын экижидери дээрге ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин улам көвүдедириниң, чонунуң улам калбак кезээн ачы-дуза-биле хаара тударының кол оруу ол болур. Ол дээрзин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ачы-дуза албанының мурнунга салганы сорулгалар ол.

Л. ШАГАРОВА,
Тываның куртхайгаарал лабораториязының инспектору.

Номчукчуларның чагаалары

Май 5—Парлалга хүнү

ОЛАР КАНДЫГ ТУРГАНЫЛ?

«Искра» солуннуң сезен беш чыл оюнга тураскаадыкан делегага республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ажыттынган. Ында чуруктарны Шушенскоеде улусчу чурук галереязының фондуларындан алган. Оларның-биле таныжып тура, солун чүгле коллективтиг пропагандист, коллективтиг агитатор эвес, коллективтиг организакчы деп Ленинниң бодалдың хайы ужур-утказын кижи улам тода билип келир.

РСФСР-ның алдарлыг чурукчузу А. И. Коренцовтуң «Ленин Сибирь шөлүлгезинде» деп чуруу бир онзагай болуп турар. Шинчилерниң шаг-үениң бүдүрүүнде Владимир Ильич Ленин каны бодалдың агымынга алзыпкан чуразын чурукчу көрүкчүлерге чедирип шыдаан. Дайынчы партийжи солунну тургузарының планын ол шынап-ла бодап алган.

Тыва АССР-ның алдарлыг чурукчузу Ю. Г. Курскийниң «Сибирьге шөлүлгеге партийжи солун дугайында кузел» деп чуруу база бар. Бо ажылдың чедиишкиннииг талалары болза шимчээшкинниң, сонуургалдыг, чүтаалажылышкынны дамчыдып ооур-хевирни бүзүревиг кылдыр тургусканы.

Чуруктарның хөй кезиинде боттарының амыдырал-чурттаалгазын дээмселге берген, партияның идеяларының чалбышылыг пропагандистери.

Чүс чылдың эгезинде, чаа шаг-үениң хаалазында, РСДРП-ниң II съездизиниң белеткелиниң болгаш чоруп турганының хүннеринде олар кандыг турганыл? Анык, кыптыкан энергиялыг, чаагай кузел-биле бүргээкен планнарлыг, тиилелгеге тура-соруктуг. Ол бүгү шынар-бүдүштер совет графиктериниң ажылдарында тодазы-биле илереттинген.

В. И. Ленинниң Шушенскоеге шөлүлгезиниң хуусаазы 1900 чылда төнген. 1900 чылдың февраль төнчүзүнде Псковка ол чедип келген. «Искра» солунну тургузарының талазы-биле организастыг хуралды белеткээш, эрттирген. Аңаа ооң чүгүлалап демдеглээнин болза социализмниң дугайын ажык чарлаары, ажык демиселдиң оруунче үнери, орус социал-демократтыг органы тургузар шаг-үезиниң келгени.

В. И. Ленинниң Россияга турары ооң амы-тынынга айыылдыг болу берген. Владимир Ильич даштыкыже үнүп, Германияже чорупкан. Солунну үндүрериниге белеткел ажылдары эгелээн. Ооң ады тодараттынган —«Искра». Солунну кылыры бергелерге таваржып турган. Орус үжүктер, типография тургузар бажын херек. Германияда Лейпцигте «Искра» солуннуң баштайгы дугаары 1900 чылдың декабрьда үнген.

Совет делегацияның составынга чораан 1974 чылда Лейпцигте барып, ГДР-де ол музейни сонуурган көрген мен. В. И. Ленинниң Москвада, Шушенскоеде музейлеринге чораан мен. «Искра» партийжи күштерни каттыштырарының, партийжи кадрларны кижизидериниң төөү болу берген. В. И. Ленинниң чүүлдери барык дугаар бүрүзүнге үнүп турган. Ажылчыннар солунну дораан билип, ону холдан салбас апарган. Дугаар бүрүзү холдан холче дамчып, кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп турган.

В. И. Ленин, Г. В. Плеханов, В. И. Засулич, А. Н. Потрясов, П. В. Аксельрод «Искраның» редакциязының составынга турган. Н. К. Крупская редакцияның харысалгалыг секретарының хүлээлгезин күүседип, В. И. Ленинге улуг дузаны чедирген. Надежда Константиновна айда 300 чедир чагааны ап турган. Ленинниң «Искра» — эң баштайгы орус чажыт марксчы солун. Марксчы партияны тургузарынга шиитпирлиг рольду ол ойнаан.

В. И. Ленинниң инициативазы болгаш ооң удурткулгазы-биле 1901 чылдың эгезинде «Искрага» дуза чедирериниң бөлүктериниң, агентилериниң Россияга ажылдары калбарган. Агентилер даштыкыдан келген «Искра» солуннуң дугаарларын таратып турган. Олар материалдар, корреспонденциялар болгаш акша-хөреңги-биле солунну хандырарының хемчеглерин ап турган. Ленинниң «Искраны» долгандыр партийжи кадрлар, профессионал революсчулар, дешпилгелиг ажылчыннарны кижизидерин бирги чергениң чүгүла херээ деп, Ленин көрүп турган.

«Искраның» агентилери. Олар хөй, социал байдалының талазы-биле бот-боттарынга дөмейлешпестер, ынчалза-даа чаңгыс улуг херекке бараан болганнар. Чоргаар, бедик угаан-бодалдыг анык херээжен кижиниң чуруун көрүкчүлер үр көрүп турар. Ол дээрге «Искраның» парлакчызы Г. Корсунская-дыр. Ооң чуруун молдав чурукчу И. Табуриз чураан. «Искраның» пропагандистери — «Ажылчын корреспондент И. Бабушкин», «Е. Стасова», «Николай Бауман» болгаш өске-даа чуруктар — делгелгеде.

Ратченко алышкылар база «Искраның» агентилери. И. И. Ратченко ийи каът дүптүг чемоданнарга «Искраны» Петербургка чедирип турган. Е. Д. Стасова — профессионал революсчу, дажыкчыларның дузазы-биле демир-орук-биле Петербургка эккелген солуннарны чажыт бажыңнарже чорудуп турган. Чажыт парлалга продукциязын квартираларда, студент общежитиелерде складтарга шыгжап турган.

Ылангыя И. В. Бабушкинниң корреспонденцияларын В. И. Ленин үнелээр чораан. Чүге дээрге, ол боду ажылчын болгаш ажылчыннарның амыдыралын кончуг эки билир, кайгамчык онза кижи турган. «Искраның» баштайгы чээрби дугаарларын көөр болза, Иван Васильевичиниң холун дамчыштыр Россияның төп черлеринден келген корреспонденциялар хөй.

Л. АРАКЧАА.

Чагыдып албаныывс кандыг-бир солун азы журнал херек апарганда, бир дугаарында «Союзпечать» киоскуларынга чедер чаңчылдыг бис. Республика найысылалы Кызылда шак ындыг он беш киоск бар. Кочетов кудумчузунда № 10, Ленин кудумчузунда № 7, Кечил-оол кудумчузунда № 8 киоскуларның ажылы макталдыг. Оларның садыгжылары З. Г. Батурина, Ф. П. Петухова, М. П. Буянова, Г. Д. Гордеева олар ак сеткилдиг ажыл-ижи, идепкейлиг хөй-нийтичи херектери-биле эш-өөрүнүң, садып алыкчыларның хүндүткелин чаалап алганнар.

ЧУРУКТА: киоскуда чаа солуннар көрген. Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

1977 чылдың январь 1-де «Улуг-Хем» солуннуң баштайгы номери чырыкче үнген. Ону Новосибирскиниң полиграфия училищезиниң сургуулдары Светлана Хертек биле Наталья Хингет өөрүп үндүрген. Солуннуң эге дугаарын хынаалдыр, дүнну өттүр олар өөрээн. Чүге дээрге дуржулгазы-даа, хире-шаа-даа ол, линотип машиналары база эдилээн. Кыстар чүгле үш дугаар чылында боттарының мергежилинге ынак кылдыр быжыга берген. Өөрүкчүлер нийти чурттаалга бажыңнарының өрээл-чигежинге сыңмарлажып, полиграфистиң амыр эвес мергежилин кончуг эки кылдыр шиңгээдип алган.

— Училищени-даа доосваан, ёзулуг практика-даа чок улус-ту дуву-лалаш солун парлаалдырга, сүрээдениг-даа чораан — деп, Светлана Билчиновна сактыр.

— Олурут бүрүзү частырыглыг боор. Оларны эдип, ыштаныр хүннерде безин ажылдаң турдувус — деп, Наталья Сапаар-ооловна уламчылап чугаалады.

Чылдар эрткен. Олар ам байлак дуржулгалыг бедик мергежилдиг ажыл-ишчилер болу берген. Шилип алган мергежилинге бүрүн бердинген, амыдырал-чурттаалгазының оруун шын тып алган ийи ажылчының кайызы-даа СЭКП кежигүнү, уруг-дарыының ынак иелери, найыралдыг өг-бүлелерниң эзери. Оларны чүгле чаңгыс ажылдан турар эш-өөрү эвес, харын-даа «Улуг-Хем» солуннуң номчукчулары таныыр.

— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин улам дүргедедир, күш-ажылга эде тургустунар дээш эээш эвес ажылдарны «Улуг-Хем» солуннуң редакциязының типографиязының парторганизациязы чорудуп турар — деп, парторганизациязының секретарының оралакчызы Светлана Хертек биске чугаалады.

Херек, кылыр ужурлуг чүүлдер эээш эвес. Бир эвес чаа өөрүлге машиназын район типографиязынга берген болза, чагыглар парлаарын көвүдедир болурунуң аргазы бар. Кайы-даа күш-ажылчы коллективтерниң парладып алыксадып турар чагыглары хөй.

«Улуг-Хем» солуннуң типографиязы эрткен беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, бо чылдың эрткен айларының түңнели-биле чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) С. Б. Хертек биле Н. С. Хингет ажыл үезинде.

М. БЕЛЕКЧИНИҢ фотозу.

МАЛЧЫН КОЛЛЕКТИВЧЕ, МАЛЧЫН КИЖИЖЕ

Масса-политиктиг ажылдың ажылчы чонуң иштинче — тус-тус улуг, биче коллективтерже, агитквартираларже, харын-даа өг-бүлелерге чедир, улам калбартыр талазы-биле ажылды «Тоора-Хем» совхозтуң парткому сөөлгү үеде элээн практикалап турар апарган. Совхозтуң янзы-бүрү ажыл адырларында чыдып каап турар ажыл-херектер, эрeнгейлээшкин, билдилем чок байдал, нийти удурткулганың кошказ ажыл-херекти эде тургузарынче парткомну үениң негелдезин ёзугаар албадааны чугаажок. Ындыг болганда партийжи масса-политиктиг ажылдың хөй талалыг, байлак арга-дуржулгазын ажыглаар, оон ыңай шелдилиг чедип алыр сорулга салдынган. Бо сорулга-биле кандыг ажылдар кылдынганыл?

Ылангыя малчыннарже, оларның коллективтеринче кичээнгейни угландырар ужурлуг деп парткомнуң хуралдарынга чугаалажып турган.

Малчыннардан эң ырак — инекчилер. Тайга-сынныр, хем, хөлдер ажылдыр аразы ырак (чамдык аалдар кайызы кайда турарын билишпейн баар) турар инекчилер ортузунга ажыл-херек чорудары элээн берге болганда ам бригаданы ийи чарган, ажыл удуртуп болур бригадирлер, ийи эмчилери болгаш зоотехникти быжыглаан. Масса-политиктиг ажылдың кылдынган планын ёзугаар Өлүгтен, Серлиг бригадаларынче совхозтан агиткультбригаданы чорудуп эгелээн. Партком секретары А. В. Семис-Кектуң удурткан ындыг бригада Өлүгтен бригадазынга четкеш, партияның XXVII съездизиниң документилерин болгаш шиитпирлерин инекчилерге таныштырган. Малчыннар хуралга чыглып келгеш, боттарының ажылында дүвүрээзиниң байдалдың дугайын — ийи малдың баш санын чогуур планынга чедир өстүрүп, бөрүге, араатан кушта-ра удаа-дараа чиртип, ис чок чидип турарын, чамдык кадарчы эштер «ийи дээрге ам ышкажыл» дээр хоон-биле ажылынга харысалга чок болуп турарын ажыт-бажыт чок чугаалап турганнар. Аңаа чүгээ болза, чүгле кыры-биле көөр, шуудунун, бот дугайты алырга болуп эде көрбес, алган хүлээлгезин ханызы-биле медерел билбес чорук-биле эвес, а ажыл-херек дээш харысалганы бедидер сорулга-биле болуп эрткен.

Комсомолчу-аныякта р ы н Өлүгтен ийи бригадазы ам чамдык талазы-биле эде тургустунуп турар: кадарчыларның хөй кезии бо чылгы социалистиг хүлээлгезин эде көргеш, чүс мындыдан 95-тен ээээш эвес анай камгалап алыр, ажылга бүгү арга-биле бердинип ажылдаарын хүлээнген.

Өлүгтенге четкени дег, тайылбыр-беседа кылыр, оюн-концерттиг үк агиткультбригада ооң соонда Серлиг ийи бригадазынга база трактор-биле четкен. Тайга оруу дазыр бүлбес, өзен иштн өткүт болбас ындыг черлер оруктарга кылырынче. Чамдаа дивее бот-тывылгыр артистер библиотекарь Татьяна Энчейбен, киномеханик Сергей Сотпа, медфельдшер Светлана Дугур, баянист Кол Булатов бо ылаада ынаар база чораан. Оларның кайызы-даа агитатор хүлээлгезин күүседип чоруур.

Масса-политиктиг ажылдың хевири, чаңгыс хепте дег эвес янзы-бүрү болгаш чаа, ооң методу дээштиг. Чедингир болгаш билдингир болган тудум, кижилер-биле ажыл бир янзы эки түңнелдиг болур ужурлуг. Парткомнуң, Азас кодээ Советиниң күүскомунуң болгаш суурда херээженнер чөвүлелиниң-биле кады организастаан малчын херээженнерниң семинар-ужуражылгазын ап көрээл. Тыва АССР-ның алдарлыг малчыны Кол Даш-оолдуң Калбак-Сигенде кыштаанга эрттирген ужуражылгазынга кожазында «Май 1» совхозтуң херээжен малчыннарын чалаан. Малчыннарның культуразын амыдырал-чурттаалгазының байдалын экижидер талазы-биле районда чоруттунуп турар арга-хемчеглерге дүүштүр организастаан бо ужуражылгаа болуп хевири-биле ооң киржикчилеринге дээштиг болган деп болур. Ол ышкаш херээженнер аңаа үлегерлиг чурттап орар өг-бүленин болгаш тааржыштыр кылдынган кыштаг девискээрин көргеннер.

Бо ужуражылганың бир эки талазы болза, чүгле культурлуг чурттап орар өг-бүле-биле таныжыканы эвес, а аңаа тура-ла ийи совхоз херээженнери ажылга мергежил талазы-биле, оюн-концертке киржилгези-биле (чижээ, аътты дүрген шанактап, ээртен билири, кажаага кыжын малды ажаары, ырлаары азы шулукту дээш мөөрейлеп) маргылдаа кылып каапканы болур. «Бистиң херээжен малчыннарывыс мооң мурнунда черле мынчаар ужуражып көрбээн болгай. Солун ажыл эгелээн-дир силер. Бис база бо хевирлиг кылдыр эрттирер бис. Чалалгаа кадырып турар апаар» — деп, «Май 1» совхозтуң парткому секретары Нина Самбуу чугаалаан. Ооң өөрү херээженнерниң бодалы база ындыг болган.

Кандыг-бир хурал, ужуражылгаа азы өске таварылгага болур дээнде концерт көргүзе каантары «Тоора-Хем» совхозта чаңчыл болуп бар чылдар. Оон ыңай сүт-бараан фермаларынга, бригадаларга, чамдыкта кым-бир малчыныңаалынга улус чыган болза «Ажылыңны кайы хире билир сен?», «Ажылыңда чаа чүү барыл?» хевирлиг айтырыг-харыы шактары база болгулай бээр. Ооң ажылчын кижээ, ооң турары коллективке өөредиглиг болуру чугаажок.

«Тоора-Хем» совхозта чүгле мал ажылы-биле холбашкан бүгү ажылда (мал чеми сөөртүп турарлардан аңгыда) иче чедер ажыг кижи ажылдап турар. Малчыннар моон-даа көвүдээр. Ынчалза-даа совхозта чоруттунуп турар масса-политиктиг ажылга оларны эээш киириштирип турар. Кандыг-бир чөптүг эвес чылдагаан-биле хойнуң ол ажылынга киришпейн баар, тура-хоочу, бот-идепкейи чок малчыннар бар болгулаар-дыр. Ажылдың организастап, медээ-чарлал чедирип турар кижилер оу шоолуг херекке албайн баары хомудаачыг. Сорулга болза чыылган улус мурнунга малчын кижи боду кол киржикчи, күүседикчи болур ужурлуг. Малчыннар, мал ажылының тускай эртемниглери боттарының бот-идепкейи-биле кандыг-бир солун ажылды совхоз төвүнге, азы кайы-бир турлаг-хонашка эрттирерин практикалавайн турар. Аңаа оларны өөредирин, хире-чергези-биле киириштирерин партком бодап турар. Ол херек дээрге масса-политиктиг ажыл саныңга чиге болганда, адаандайла — малчын кижиден үениң негелдезинге дүүшкен бот-киржилге чугула болур.

А. НУГУУРАК.

Саннар, фактылар

«Правда» солуннуң баштайгы дугаары 1912 чылдың апрель 22-де (май 5-те) үнген. Парлалга хүнүн аңаа тураскаадып үнделээн. Ооң баштай байырлалын 1914 чылдың февраль 5-те демдеглээн.

• • •

Совет эрге-чагыргазының чылдарында үезинде В. И. Ленинниң ажылдары бистиң чуртка 16 муң катап 122 дылдарга үнген: ССРЭ-ниң улустарының — 65 даштыкы чурттарның улустарының 54, оларның нийти тиражы —620 млн. кезек.

• • •

Бистиң чуртта 8 муң ажыг солуннарны үндүрүп турар, оларның бир удаа үндүрер тиражы 181 млн. кезек. 3700 хоорай болгаш район солуннары бар. Оларның бир удаа үндүрер тиражы 36 млн. кезек.

• • •

Бисте 5 муң ажыг журналдарны болгаш периодиктиг чагыдылганы чыл иштн тиражы 3,2 млрд. кезек кылдыр үндүрүп турар. «Работница», «Здоровье», «Вокруг света» болгаш чамдык өске-даа журналдар миллион-миллион тираж тыг.

• • •

Бир өг-бүле бүрүзүнге ССРЭ-ниң улустарының 55 дылдарында парлаттынган 6 чагыдылга онаажып турар.

• • •

Чуртта номнар, журналдар үндүрер 200 чер болгаш 3 муң типография бар.

• • •

Хүннүнде солуннарның редакцияларынга номчукчуларның 200 муң чагаалары кээп турар.

• • •

Массалыг информацияның чепсектериниң системазында 100 муң журналистер болгаш штаттан дашкаар 6 млн. корреспондентилер ажылдап турар.

ХАРЫЛЗААНЫ КОШКАТПАС МЕН

Амгы үеде солун-сеткүүл номчувайн орар кижилер хоор. Бистиң районнуң кайы-даа ажыл-агыйынга баар болзувусса, өреге бүрүзү 4—5 чагыдылгалыг. Чуртта болгаш даштыкыда болуушкуннарны хүн бүрүде телевизордан көрүп, радиодан дыңнап, солуннардан номчуп орар бис.

Чер-черде коллектив кижилерниң ажылын эде көрүп, четтиктерин чайладырының аргаларын тып, кужун, билиин долу ажыглаарын оралдажып турар.

«Шын» солуннуң доктаамал бижикчизи мен. Бирги кварталда эээш эвес ажыл-агыйжы медээлер солунга парлаттынган. Моон соңгаар-даа солун-биле харылзаамны кошкатпайн, үениң негелдезинге дүүшкен, кижи бүрүзү ажылдаар участогунда, бодундан эгелээш канчаар эде тургустунуп, он ийиги беш чылдың планнарын боттандырарынга улуг-ун канчаар киирип турарын бижиирин оралдажыр мен.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга районну.

ЭДЕ КӨРҮП ТУРАР

Чербиниң почта салбыры бодунуң ажылын эде тургузуп, чамдык ажылдарны кылып эгелээн. Ажылдаар черниң иштики дерилгезин болгаш бүгү херек документилерин чаарткан. Бажыңның иштн арыг-силиг, келген чонга таарымчалыг.

Мурнунда пенсионерлер боттарының пенсияларын харылзаа бажыңынче албан барып чедип алыр турган. Оларның аразында назы-хары улгадыр берген чамдык кижилерге ол берге. Ам почтачылар хамаарышкан участоктарында пенсионерлерге акшаны аппарып чедирип бээр кылдыр чурумчуткан. Ам, мурнунда дег, кырганнар ээлчег манап турбас апарган. Оон аңгыда чурттакчыларның электри энергиязының, радио хелезиниң өй-шаанда төлээн турарын кичээнгейге алган.

Коллектив эп-найыралдыг, бот-боттарынга негелделиг. Чонуң чагаа-бижиин, солун-сеткүүлү саадавас болу берген. Ол почта салбыры районда эки деп санадып турарының ужуру ол.

Салбырның эргелекчизи Александра Михайловна Ильина коллективиниң күш-ажылын эки удуртуп, чаа ёзу-биле ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Парлалга хүнүнге уткуштур ол дугайын бижидим.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Кызыл районну.

БИЖИКЧИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Бистиң «Ленинчи орук» солуннуң кодээ бижикчилери чылдан чылче немежип орар. Оларның-биле ажылды хаая эвес чорудуп, семинарларны эрттирип турар. СЭКП Сут-Хөл райкому биле редакция ажылдакчылары чоокта чаа кодээ бижикчилер-биле семинар организастаан.

Ол районнуң чамдык албан черлериниң, организацияларының база ажыл-агыйларының удуртукчулары солун ажылынга идепкейлиг киржип турарын солуннуң редакторун Б. А. Донгак демдеглеп, солун-сеткүүл бижидилгезин массалыг болу бергениң чугаалаан. Бо чылын ниитизи-биле 3200 кезек солунну улус бижиткен. Улус ажыл-агыйының хөй янзы адырларында ишчилерниң ажыл-ижин көргүзеринге, чамдык черлерде шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерин чайладырынга солуннуң киржилгези биче эвес.

— Редакцияга кээр чагааларның темазы аңгы-аңгы. Бирги кварталда солунга янзы-бүрү 358 темалыг чагаа парлаттынган. Бижикчилер бөлүктерин тургускулаан бис. Оларның аразында Ч. Ондар, Д. Ховалыг, С. Сарыглар болгаш өске-даа бижикчилер солунга идепкейлиг киржип келген — деп, солуннуң чагаа килдизиниң эргелекчизи З. Куулар чыылганнарга дыңнаткан.

Ынчалзажок редакцияга кээр чагааларда факт-барымдаазы тодаргай эвес, утка-шынары чавыс, эрeнгей бижиттинген шүгүмчүлелдер бары ол демдеглээн. Солунга шүгүмчүлелдиг чүүлдер үнерге хамаарышкан харысалгалыг эштерже шиитпирлээри-биле чорудуп турар, албан черлериниң болгаш организацияларының чамдык удуртукчулары аңаа харыны эрeнгейлээр болгаш тоомчага албайн баар таварылгалар турган. Моон соңгаар мону эде көрүп, шүгүмчүлелдиг чагааларның дээштиин чедип алырының аргаларын кылыр.

Жанрлар талазы-биле сайгарылга бижикчилерге дузалыг болган. «Сут-Хөл» совхозта бижикчи Б. Сат, Сут-Аксы ортумак школазының башкызы О. Чап-оол, Кызыл-Тайгадан О. Куулар, партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи М. Саая олар боттарының бодалдарын чугаалаан. Район төвүнге бижикчилер бөлүүн тургусканы. Ол семинарга СЭКП райкомунуң ийиги секретары Д. К. Черлик-оол киржип, чүве чугаалаан.

Б. ОНДАР.

КАДЫК-ЧААГАЙ ЧУРТТААР ДИЗЕ

Арага ишпес чорук — бистиң амыдыралывыстың негелдези. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, амыдыралдың кадык-чаагай хевирлерин пропагандалаар талазы-биле организастыг, масса-политиктиг ажылды республиканың чер-черлеринде элээн ёзугаар чорудуп турарын билир бис.

Ылангыя чонуң кадыын камгалаарынче, кадыкшылды доктаамал эмчилеринче социалистиг күрүне улуг кичээнгейни салып турар.

Амгы үеде эмнелге ажылдакчылары бүгү чонну диспансеризастаарынче шилээн. Ол дээрге чонуң тус-тус кезектериниң кадыкшылының байдалын доктаамал, деп-дески хайгааралга алыры, кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалын өөренип көөрү, янзы-бүрү аарыгларның тыптыр кээп турарының чылдагааннарын илередир база чайладыры. Диспансеризация кижиниң күш-хамаар талазы-биле шын өзүлдезинче, кадыкшылды быжыглаарынче, аарый бергилу дег кижилерни тодарадып, эмнелге-профилактиктиг, санитарлыг болгаш социал хемчеглерни боттандырарынче угланган.

Ам бүгү-нийти диспансеризацияны идепкейлиг боттандырып турар үеде бо улуг ажылда бар бергелерни нийти күш-биле ажып эртери чугула болуп турар. Чамдык кижилер профилактиктиг көрүлделерниң болгаш доктаамал эмчи хайгааралының чугулазын үнелеп билбес, контроль көрүлделерге чогуур хуусаада келбес, эмчилерниң сүмезин күүсетпес болгулаар. Бо чоруктуң диспансеризация чорудуларынга шаптыктыы билдингир.

Чижээлээрге, ижин оорулганнаар, гипертониктиг аарыглардан, диабеттен болгаш өске-даа доктурааш аарыглардан аарып чоруур кижилерниң хөй кезии эмчиниң сүмелээн чүүн чурумун, аарыгны өскүтпези-биле эмнедирериниң хуусаазын хажыдып турарындан аарыг улгадып, чидиглеңир. Эмчиниң үндүрген күжениишкини, эмнээшкини ынчаар халас эртип, чамдык кижилер боттарының организмин чок, чүве болдавас чоруунуң уржуунда качыгдар чоруурлар. Бо бүтүдеп чогуур түңнел үндүрүп, күжениишкинин каттыштырып, лаборатория болгаш рентген шинчилгезиниң дузазы-биле чонуң кадыкшылын байдалын шинчиэри оларның кадыкшылын баш удур быжыглаарын чедип алыр арганы бээр.

Кадык-чаагай амыдыралдың бир чарылбас кезээ — күш-ажылдың, дыштанылганың болгаш чемненилгениң чурумун чоп сагыыры болур. Кижиниң амыдыралының үштүн бир кезии ажылга эртер. Ындыг болганда ооң ажылы бөдүнүң сагыш-сеткилинге таарышкан, чогумчалыг болур ужурлуг. Күш-ажылды эртемче үндезилеп организастаары оон деп-дески болурун барымдаалары негээр. Ынчангаш ажылды буу-хаа кылыр чорук ышкаш багай чаңчылдан дүрген адырлыры чугула. Экономиканың-даа, медицинаның-даа эрге-ажыынга ол дүгжүп турар. Ажылдың гигиеназын, техниканың айыыл чок чоруун сагыыры, бүдүрүлгеге эки медү-шынар-психологтуг байдалдыг тургузары эң чугула.

Чемненириниң чурумун сагывас чоруктуң уламындан семиририн, кижиниң кадыының баксырааары чамдыкта өлүмге чедирер чылдагааннарының бирээзи болур. Амгы үениң кижизинге хөлүн эрттир семирээр чорук хоралыг. Ол — янзы-бүрү аарыгларның чылдагааны болгаш чүрек-дамыр аарыгларын өскүдериниң факторы болур.

Кижи бодунуң күш үндүрүлгезин, назы-харын, ажыл-мергежилин барымдаалап, чемненирин чогуур чурумну сагыыр болза эки. Ол ышкаш бодунуң бедишин, шын чемненириниң негелдезин, кадыкшылын сагыыры.

Бир эвес кижи хөнүкта чогуур шимчээшкин кылбас, олуттай, чыдып турар болза, ооң кадыынга ол хоралыг. Эртем-техниктиг хөгжүлдениң үезинде хөй кижилер ам ыяш чарбас, кудуктан суг тавас, ажылче чадаг безин үр кылаштавас апарган болгай. Шоолут шимчээмес чоруктан чүрек-дамыр, чем хуулдурар система, нерв, сөөк-шыңганнар аарыы тыптып, организмниң камгаланыр күжү баксыраар.

Кадыкшыл — кижиниң чаагай чоруу, аас-кежии, ниитилелдиң байлаа. Ниитилелдиң күш-ажыл курлавырлары аңаа үндезилеп көвүдеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, чурттуң экономиктиг күчүзү бедиир. Ынчангаш амыдыралдың кадык-чаагай хевирин тургузарынче медицина ажылдакчыларының, хөй-нийтиниң кичээнгейин мооңзаар ужурлуг бис.

Л. КОМЛЕВА.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ

Кызыл районнуң Каа-Хем суурда чурттап турар мен. Бодум назылап кырааш, чамдык үелерде хеңниг-даа бол, дуза кижиге бо-ла херек апаар-дыр. Кок-Тей школазының 5 «в» клазының өөреникчилери меңээ улуг дузаны чедирип турар. Клазының башкызы Е. Т. Куулар-биле кады үш эженого чүүп алган, суббота хүннеринде кээп, дузалажып турарлар. Уругларга өөрүп четтирдим.

Л.-Х. САТ,

пенсионер.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕ

Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы чугула айтырыг. Ону чылдың кайы-даа үезинде доктаамал, ынамчалыг чорудуп турарындан санитарлыг байдалы эки, чаагайжыттынган хоорай, суурлар республикада бар.

Мугур-Аксы суурнуң чурттакчылары суурнуң чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылгазынга оон арыг-шеверинге идепкейлиг киржип турар. Каргы кодээ Соведи бо ажылды организастаар талазы-биле биче эвес арга-дуржулгалыг болу берген.

Чаңчыл болган чаагайжыдылга айларынга, субботниктерге чурттакчыларны доктаамал киириштирип турар. Организацияларга хуваалданы кылган. Мугур кудумчузунга олурткан 400 дес ниити «ССРЭ-ниң 60 чылы» аттыг совхозтуң коллективи эки суггарып турар болгаш ооң ажаалдазынче кичээнгейни салып келген.

Часкы чаагайжыдылга чоруп турар. Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазында улуг тематалыг ажылдар кылдынып турар. Каргы кодээ Советиниң чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели чаагайжыдылганы көрдүнген чаңгыс аай план-биле чорудуп турар. Оон аңгыда, кодээ Советтиң девискээринде чарлаттынган «Эң эки чаагайжыттынган квартал», «Бедик культуралыг өг-бүле, чурттаалга бажыңы дээш» социалистиг чарышка суурнуң чону киржип турар. № 15 «Челээш» агитквартира, № 13 «Артыш», «Меңги» агитквартиралар ол чарышка эки көргүзүглерлиг болуп турар.

Суур чаагайжыдылгазында кылдынып турар чамдык ажылдар-биле чергелештир, четпестери чок деп болбас. Суурда чонуң хуу малының кадарчызы чок болганындан, кудумчуларда тарып олурткан теректерниң баштарын инектер чип турар. Бок төгер черни айтып каан турза-даа, чамдык кижилер ону сагывайн, шөлдерже богун төгер чоруктар бар. Ону болдурбас талазы-биле хемчег алыр үе келген.

З. САЛЧАК.

Мөңгүн-Тайга районну.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖУМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

АМЫДЫРАЛДЫ ХАНЫ КӨРГҮЗЕР

Үндезин эргилдениң болгаш эде тургустунуушкунуң чылында республиканың театры 50 чыл оюн демдеглеп турар. Тываның уран чүүл ажылдакчылары партийжи съездилерниң документилерин ханызы-биле өөренип, ооң негелдезинге дүүштүр ажылдаар дээш шугдуңуп турар. Аңгы-аңгы салгалдың артистери болуунуң үежилериниң болгаш үезиниң, төөгүлүг эртеен үениң дугайында овур-хевирлерни сценага тургузуп келген болгаш тургузуп-даа турар. Социализмниң идеалдарынга бердинген, чаа чүүлдериниң таалакчызы, социал идепкейлиг бүдүштүг чаа кижилерни хевирлээринге, ниитилелдиң бүрүнгаарлаашкынынга чугула херек шак ындыг морально-психологтуг байдалды тургузарынга театр чартык чүс чыл дургузунда улуг киирилде бербээн болуп келген. Ол чүгле тыва чоннуң социалистиг культуразының эвес, хөй национал совет уран чүүлдүң чарылбас кезээ болуп хөгжээн. Партияның удуртулгазы-биле тыва театр уран чүүлү бо үеде көскү хөгжээн.

Бөгүн театрда РСФСР-ниң улустуң дөрт, алдарлыг беш, Тыва АССР-ниң улустуң дөрт, алдарлыг он тос артизи, Тываның комсомол шаңналының дөрт лауреады — беш салгалдың артистери ажылдап турар. Он ийи кижи орденнер хавыялыг. Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш театр «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Бежен чылдар мурнунда биске профессионал-даа, ботты̌ныгыр-даа театр коллективи турбаан. Улустуң оюннары, чамдык улусчу чаңчылдар байырлалы сцена уран чүүлүнге чоок хевирлиг болуп турган. Чүгле улусчу эрге-чаргыга тургустунган соонда, тыва бижик тыптып келгенде, баштайгы шиилер кестүп келген болгаш оларны шии бөлгүмнери тургузуп эгелээн.

1935 чылда ТАР-ның VIII Улуг Хуралы күрүнениң Тыва театрын организастаар дугайында шиитпирни хүлээп алган. 1936 чылдың январьда Кызылдың өөредилге комбинадынга национал студия ажыткан. Орта өөренип киргеннерниң арзындан дыка хөй сураглыг артистер үнген. К. Мунзук, М. Мунзук, В. Монгальбии, А. Лаптан болгаш өскелерниң-даа аттары биске билдингир. Студия сургуулдарының отчёт концерт берген хүну 1936 чылдың март 25 театрның төрүттүнген хүну болган. Аныяк артистер эъттерин мунуп алгаш бүгү кожууннарга, аалдарга концерттер чедип, аян туткулаажнаар.

Чаладып келген специалистер тыва сценага профессионал шиилерни тургузуп, кадрларны белеткээринге, оларның мергежилин бедидеринге улуг үлүүн киирген. Режиссёр И. Я. Исполнев театрның репертуарын байыдарынга, кайгамчыктыг овур-хевирлерни тургузарынга улуг салдарны чедирген. Композитор башкы А. П. Аксёнов, балетмейстер А. В. Шатин, дирижёрлар Р. Г. Миронович биле Л. И. Израйлевич база театр уран чүүлүн хөгжүдеринге канчаар-даа вакок деткимчени көргүскеннер.

Кол режиссёр турган И. Я. Исполнев орус труппаны база тургузуп, ийи бөлүктүң кады ажылдаарын чедип ап турган. Бөгүн ол чаагай чаңчылды уламчылаары, С. Волгин, Н. Соколик, З. Голубева, Л. Котов, Л. Сысоев, Л. Юхны ышкаш мергежилинге бердинген артистерни деткиири, труппаны быжыглаары чугула болуп турар.

Дайын сөөлүндеги организастыг болгаш чогаадыкчы бергедээшкиннерден уштуурунга кайгамчык режиссёрлар С. П. Майер биле И. С. Забродин оларның киирген үлүүн демдеглээри чугула. Чаа чүүлдү нептередиринге, актёрларның мергежилин сайзырадырынга оларның үлүү улуг. Кызымак ажыл-ижи-биле бо ийи режиссёр бот-боттарын немежип, демниг ажылдап турган. Ол чылдарда чырыткыланчак овур-хевирлер кестүп келген. Ада-чурт болгаш делегей драматургиязының чогаалдарын сценага тургускан. Улуг Лениниң овур-хевирин О. Намдараа чедимчелиг ойнаан.

Аңгы-аңгы чылдарда театрның репертуарындан революция темазы дүшпейн турган. С. Токаның «Херээжен», «Даңгыр-оол», В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиилеринге эрги ёзуга удур демиселди көргүзүп турар. Сөөлгү ийи шии классика апарган болгаш хөй-хөй кижилерниң сагыш-сеткилин хөлзедип турар чоннуң чогаалдары болур. Ылаңгыя Караның ролю күштүг болгаш бүзүренчиг.

Чаа бут кырынга туруп келген театр революсчу идеялзы-биле чепсегленгеш, орус совет драматургия-биле ханы таныжып эгелээн. К. Тренёвтуң «Любовь Яровая» деп шиизин М. Мунзуктуң тургусканы ынчангы театр амыдыралынга көскү болуушкун болган. Ныры тургузуглуг шиини ойнаары берге турган-даа болза ооң революсчу ужур-утказы көрүкчүлерге билдингир болгаш чоок болган. Дараазында чылдарында К. Симоновтуң «Орус кижилер», Д. Фурмановтуң «Үймээн», Л. Леоновтуң «Халдаашкын», А. Островскийниң «Ядамыкта чем чок», Н. Гогольдуң «Кадайланышкын» деп шиилери-биле көрүкчүлер таныжкан. В. Көк-оол биле И. Я. Исполнев «Хайыраан ботту» эде тургускан. Олар «Кац канчап катканыл?», «Аныяк гвардия» деп номнарны шиижиткен.

Салгал бүрүзү онзагай талалыг деп болур. Профессор Б. Жуковскийниң өөреникчилеринден В. Монгальбииниң, А. Тавакайның, Ч. Мортай-оолдуң тургускан овур-хевирлери көрүкчүлерниң ынакшылын чаалап апкан. Дараазында салгалдың артистеринден Л. Солун-оол, Р. Серен-оол, Д. Барынмаа, М. Далар, М. Чадамба, К. Сагды, И. Даваа, Х. Ширин-оол, Д. Монгуш оларның талантызы көстүп келген. Чоокку чылдарда доосканнардан көрүкчүлерниң санал-оналын өөренип көргени-биле эртеен чылдың эң эки артизи болганнар А. Салчак, А. Куулар болгаш өскелер-даа эки үнелелди ап турар. Мергежилинге бердинген хоочун артистер К. Мунзук, М. Мунзук, М. Рамазанова, Х. Конгар, Б. Бады-Сагаан, Е. Кенденбиль, О. Ензак аныяк салгалды кижизидеринге идиг берип, чонга бараан болурун үргүлчүлевишаан. Ам бистиң аравыста чок В. Көк-оол, В. Монгальбии, О. Намдараа, Л. Севильбаа, Ч. Мортай-оол ышкаш талантылыг артистерниң тургусканы кайгамчык овур-хевирлери утундурбас.

Тывага национал хосталгалыг шимчээшкин үезинде аңгы демиселин көргүскен «Самбажык», «Найырал» (С. Пюрбю-биле кады) деп В. Көк-оолдуң шиилери режиссёр С. Оюн бүзүренчиг болгаш дээштиг кылдыр көрүкчүлерге чедирип шыдаан.

Театр даштыкы классикадан Шекспирниң «Ромео болгаш Джульетта» деп шиизин тургусканы чедимчелиг болган. Меркуцио — режиссёр С. Оюнуң-даа, артист Л. Солун-оолдуң-даа чедиишкини. Оводтуң овур-хевирин Ч. Мортай-оолдуң тургусканы солун. Акы-дуңма республикаларның драматургтарының чогаалдарын тыва сценага тургузуп турар. Орус бөлүк Г. Боровиктиң шиизин ойнаан, Г. Шапин, В. Кузин, Г. Евгущенко болгаш өскелер-даа үре-түңнелдиг ажылдап турар. О. Перекалинниң шиизи дээш театр Бүгү-эвилелдиң оргкомитединиң диплому-биле шаңнаткан. Щукинчилерниң, гиесинчилерниң шиилерин чон сонуурган көрген.

Театр төөгүзүнүң чамдык чайынналчак арыннарын демдеглеп тура, бөгүнгү шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже бүгү күштү мооңнээри чугула. Тыва литератураның классиги С. Пюрбюнуң тургусканы чаагай чаңчылдарже катап эглири, чогаалчылар-биле кады ажылдаарының хевирлерин дилеп тывары коллективтен негеттинип турар. Чамдык чедимче чок талалар чамдык артистерниң-даа, коллективтиң-даа ажылында туруп турарын бежен чылдың бедииниден демдеглээри черле артык эвес. Уран чүүлге шылгаттынган чаагай чаңчылдар-биле быжыглаттынмаан чаа базым багай түңнелге эккеп болурун «Хайыраан ботту» эде тургусканы бадыткаан. Ажылды шугумчулекчи ёзу-биле көөрүп турган, чүгле ынчан шынар талазы-биле чаа үе-чадаже көдүрлүп болур.

Амыдыралдың совет хевирин бадыткаар, чараш чүүлге, төлептиг ажы-чаңга чонау кижизидер дээш өске-даа сонгаарлаттынмас улуг сорулгалар театр коллективиниң мурнунда туруп турар. Бөгүнгү амыдыралды, аныяктарның ажыл-ижин көргүскен, ажылчын аңгы дугайында кижизидикчи утка-шынарлыг шиилерни чон манап турар. Көрүкчүлерни кижизидер, ооң сонуургалынга, негелде-херегледилинге дүүштүр ажылдаар, чогумчалыг херегледерни хевирлээр, амыдыралды долу, ханы көргүзер хүлээлгезин театр эки күүседир ужурлуг. Съездиниң шиитпирлерин херек кырында боттандырары-биле каш дакпыр кужениишкин-биле ажылдаар сорулга туруп турар.

А. СЕРЕН,
Тыва АССР-ниң культура министри.

Баштыңчының овур-хевирин тургусканы

Ленин башкының овур-хевирин кирип турар шиилерни тургузары белен эвес. Улуг баштыңчының ролюн күүседир артистиң амыдыралда овур-хевири, дүрт-сыны, арын-шырайы, шимчээшкиннери, кылаштаарының болгаш чугаа-домааның аяны негелделерге дүгжүп турар ужурлуг. Эң чугула чүүл — баштыңчының иштики сагыш-сеткилиниң байлаа, өттүр көөр угаанының дамчыдары дыка берге. Черле бүгү аян-шинчизи, бүгү байдалдар рольду бүзүреп турар артисте долузу-биле эвес-даа болза, черле дүгжүп турар демдектерлиг болур ужурлуг. Чүгле ынчан ону ол рольга шилип ап болур. Артистиң хүн бүрү амыдыралда мөзү-шынары, бүдүш-байдалын, хөйниитиге бодун ап чорууруп өөренип көөрү чугула дээрзи база билдингир.

Лениниң овур-хевирин тыва шиите тургузар дугайында бодал 1955 чылда төрүттүнген. Партия обкому ол саналды деткип, Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шиизин очулдурарын сүмелээн. Очулга-даа эгелээн, ооң-биле чергелештир Лениниң ролюн ойнаар артисти база хынамчалыг шилип кирипкен. «Секпилдиг кыс» деп шиини тургузуп турумда, тудуг даргазының ролюн О. Намдараа, инженер кысты Е. Кенденбиль ойнап турган. Оожум, бодунуң шиитпиринге туруштуг, угаанныг, ак сеткилдиг удуртукчунуң эртем-билииниң кошкаандан специалист-биле ооң арзында чорулдээ үнер. Чаа депшилгениң ужур-утказын чедир билбейн турар кырган дарганың овур-хевирин ол эки тургускан.

Барык-ла ийи чыл иштинде ындыг артисти тывар чымыштыг диләэшкин үргүлчүлээн. Шиини тургузарын РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи И. С. Забродинге хүлээндирген турган. Бир-ле катап «Секпилдиг кысты» ол залдан көрүп олурарга, Намдарааның даштыкы овур-хевиринге Ленин-биле дөмейлежип турар чүве бар болган. Сандайга олурары, ооң тура халааш бодун бүзүредип, инженерге чүве чугаалап турда холунуң шимчээшкини, ыңай-бээр кылаштаары дөмей болганынга ол өөрээн, ынчалза-даа ол ажыдыышкынын кымга-даа ыттаваан.

Үжен чыл бурунгаар РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тываның Күрүне шаңналының лауреады Олег Дондукович Намдараа улуг баштыңчының овур-хевирин сценага тургускан. Владимир Ильичиниң тывалап чугаалап турганы тыва көрүкчүлерниң угаан-медерелинде, сагыш-сеткилинде артып калган. Мергежилдиг артист рольга ойнаарынга барык ийи чыл белеткенген. Рольду канчаар белеткеп турганын сактыксадым.

Ленин башкының овур-хевиринге дөмейлешкек чорукту чедип алыры чугула дээрзин Иван Степанович билип турган. Баштыңчының бажынга дөмей парикти, эрин, сегел салын, карак кирбиин ооң хемчээлинге таарыштыр кылгаш, кедирип, бүдүн эгелээн. Ол ышкаш идик-хеппи таарыштырары база берге ажыл болган. Театрның дуржулгалыг гримёр-чурукчузу П. Г. Сарынов биле скульптор Н. Н. Шеховцев олар 1956 чылда ындыг шенелделерни чаңгыс эвес удаа кылганының түңнелинде, «Боолуг кижи» деп шиини тургузуп болурунуң аргазы тыва театрга тургустунган.

Ынчалза-даа бо овур-хевирни ёзулуг бижыр кылырда, дуржулгалыг эштериниң дузазы херегленнетиве берген. Театр баштаар чери «Мосфильм» киностудиязындан, ССРЭ-ниң Биче театрындан дуза диләэн. Олег Дондуковичиниң дублеру мен турган мен. «Ленин в Октябре» деп кинода Ильичини ойнаан Б. Щукиниң гримнеп турган РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы парикмахер, гримёр-чурукчу А. И. Анджан бистиң-биле ажылдап турган. Хевиавсти Биче театрның мастерскаязынга даарап доосхан. Харысалгалыг даалганы күүседир дээш, кайывыс-даа карак-кызыл ажылдап, чай арзында Лениниң овур-хевирин көргүзүп турар театрларга барып турган бис. «Ленин в Варшаве» деп кинону тырттырып турда М. Штраухтуң оюнун көрүп, «Мөңге дес» деп шиизин репетициязынга барып турдувус. Лениниң Төп музейинге барып, «Владимир Ильич Ленин» деп кинону хүнде үш-дөрт удаа көрүп турганывыс сеткилимде артып калган. Чурукчуларның, скульпторларның ажылын база көрүп турган бис.

«Мосфильмниң» уран чүүл чөвүлелиниң кежигүннери М. Штраух, МХАТ-тан Смирнов, Биче театрдан Бабочкин, Маркунов, сураглыг режиссер Завадский олар бисти хынап киирген. Баштай сцена кырынга Намдараа үнүп келгеш, тывалап чугаалап, ыңай-бээр кылаштап, ээзи шимчээшкиннерин көргүскүлээн. Ол Лениниң ролюн «Кремльниң курантылары» деп шиде ойнап турган артистер Смирнов биле Винников олардан дыка хөй чүүлдерни бодунга сиңирип апкан турган. Намдараага олар эки үнелелди берген.

Владимир Ильич Лениниң даштыкы овур-хевирин көөчүт эн-дир, а иштики сагыш-сеткилин көргүзери тургузукчу режиссер биле артист кижиниң чаңгыс эп-сеткилдиг, кызымак ажылындан хамааржыр деп, олар демдеглээшкен. Киностудияга Азияның национал театрларындан тыва артист бир дугаар Лениниң овур-хевирин шенеп турарын олар айтып турган.

Режиссер Забродинниң удуртулгазы-биле тыва театрның сценазынга Ленин башкының овур-хевирин тургусканы театр уран чүүлүнүн төөгүзүнге кезээде артар. Баштыңчының овур-хевирин эң баштай чедимчелиг тургускан Олег Дондуковичиге чоргаарланмас аргавыс чок.

М. МУНЗУК,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ЧУРУКТА: «Боолуг кижи» деп шииден көргүзүг.

ЧУРУКТА: хөгжүм-шии театрының орус бөлүүнүң тургускан шиилериниң бирээзи—«Кадык болуңар» деп шииден көргүзүг.

ЧҮТКҮЛ ТУРДА

1942 чылдың часкаар чайы чүве. Ада-чурттуң Улуг дайынының тулук үези. Кызылдың орус, тыва школаларындан Тываның Араттың революстуг шериниң музыка кезээнге улус шилип ап турган. Тускай комиссияга ээзи каш кижини киирген. Оларның арзынга Кызылдың № 2 школазындан Борис Бады-Сагаан дээр бичии оол база келген. Шериг музыказының удуртукчулары черле салымныг оол дээрзин эскерип каанар. Бодум ынчан шериг оркестринге ажылдап турган мен.

Хөгжүмчүлеривистиң аразындан бир кезек оолдар (оларның арзында Борис база) теорияны-даа шиңгээдип ап, үрер хөгжүм херекселдеринге өөрүйден мурнай ойнап эгелээннер. Хостуг шактарында ону көөргеле гитаралаан, пианинога-даа ойнаан орар, черле хөглүг-баштак чаңныг, солун кижи.

Ооң соонда удавааңда ёзулуг шериг музыкантызы апарган. Ооң ынчан хып дээн ынчак чылдары-ла болгай. Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү чылдарында шериг албаның кады эрттирдивис. Сөөлүнде барып музыка кезээниң 22 кижизин ол-ла составы-биле хөгжүм-шии театрынга киирген чүве. Ооң бээр-ле Борис Филиппович Бады-Сагаанның артистчи, чогаадыкчы оруу эгелээн. Баштай музыкантылап, ооң рольдарга ойнап эгелээн. Кызымак чүткүлдүн, чогаадыкчы диләэшкиннериниң ачызында Б. Ф. Бады-Сагаанның талантызы илереп келген. Театрның хоочуннарының арга-дуржулгазы, эки үлегери ачы-салдарын база чедирген. Ол Виктор Көк-оол, Максим Мунзук, Николай Өлзей-оол дээш өскелерге-даа өөрүп четтиргенин илередип, чоргаарланып чоруур.

Борис Бады-Сагаанга ам РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик атты тывыскан. Бо өөрүшкүлүг болуушкун ооң төрээн театрының чартык чүс чыл юбилейин таварыштыр болганы онзагай. Борис Филиппович театрга артистээле 39 чыл болуп турар. Бо чылдар дургузунда чеже овур-хевирлерни тургузуп, чонунга бараан болбады дээр. Оларның чамдыктарын сактып көөрге В. Көк-оолдуң «Хайыраан бодунга» аныяк чылдарында Кенден-Хуурак биле Седипти ойнап турган болза, ам Сарыг-Ашакты ойнай берген. С. Токаның «Боттанган күзел» деп шиизинде Байыр-оолду, С. Пюрбюнуң «Кызыл үеринде» Дарган-оолду, К. Кудажының «Он бир» деп шиизинде Сат Бурзеккейни, Н. Погодинниң «Революцияның ады-биле» деп шиизинде Ярцевти, Шекспирниң «Ромео биле Джульеттазында» Самсонну дээш чеже рольду ойнаваан дээр. Артист кижи оюн-көргүзүүн бодунуң чүгле кодан-девискээри-биле кызыгаарланып эвес, улуг делгем чуртувустуң өске-даа областарынга, хоорайларынга барып ойнаар болгай. Кая-даа, канжан-даа ол бодунуң чогаадыкчы ажыл-херектерин ханызы-биле медереп билир, бедик харысалгалыг кижи. Ынчангаш ол кижилерниң сеткил-хөөнүнге таарыжыр, онзагай рольдарны тургузуп, аңаа бедик мергежилдиг ойнап келген.

1972 чылда Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, а 1978 чылда РСФСР-ниң алдарлыг артизи хүндүлүг аттарны артиске тывыскан турган. Тываның хөгжүм-шии театрының юбилейин таварыштыр артиске РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик атты тывысканы дээрге чүгле ооң бодунга эвес, бүгү коллективке хамааржыр турар. Ол дээрге театрның чогаадыкчы коллективиниң чедиишкини. Театрда каш-каш салгалдарының төлээлери ажылдап турар. Б. Ф. Бады-Сагаан боду — аныяктарның дагдынчызы. Хоочун артистиң чогаадыкчы чедиишкини аныяк өскенге эки үлегер-чижек болуп турар.

Я. НОРБУ.

ЧУРУКТА: «Хайыраан бот» деп шииден көргүзүг.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТӨНЧҮ ЧОК ЫР...

(В. Ш. Көк-оолга тураскааткан).

Угулзалыг сырытлар дег сагындырар
Уран чүүлдүң узун оруу херилбишаан,
«Оолдайым, дыңнадаа» дээш, хөөреп
орар

Оттуг чүрек — өгбе бисти эдербишаан.
Чырыы безин чыртаан дивейн тоожуп
орда,

Шырайынга болуушкуннар чуруттунар.
Аныяанда ужуралын сакты бээрге,
Акшый берген улус безин кыптыга бээр.

Оттуг чүрек — сеткил-хөңнү аялгалыг,
Ону бөгүн чалыы салгал ырлажып тур.

Адын бижээн чарлалдарын номчаан
улус —
Ажыл соонда «чаадырыцее» далажыр-дыр.

Хөлбең торгу кожегеден кестүп келгеш,
Көрүкчүден салдыкпастай бөөриң мыштап.

Кара, Седиң, Самбажык-даа сценадан
Катап-катап мөгейгилеп өрткилээр-дир...

Уран чүүлдүң чажыттарлыг конназынче
Уруг-дарыын йөрзал сестүг үдеп каггаш,
Төрээн Тывам чалалгалыг айлаң кужу —
Төнчү чок ыр дирижёру өгбениc сен!

К. МУНЗУК.

Делегей медээлери

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Куш-ажылды организастаарының мурнакчы совет аргаларын чехословак чер ажылдыгларының арзында калбаа-биле нептереп турар. Барын-Чех областың Рокицан районунда дөрт кодээ кооперативтер ипатов аргазын ажыглап турар. Эрткен чедиги беш чылда ооң алдынгаан экономиктиг ажык 10 млн. крон акша болган. Куш-ажылды организастаарының мурнакчы совет аргаларын пропагандалаарынга улуг рольду совет дуржулганың район кабинеди ойнап турар. Ооң удуртукчузу инженер Иржи Шерак Чехословак-совет найырал эвилелиниң кооперативтерде база курлажылгыйларда салбырлары-биле кады ажылдажылганы эки аайлап-таарыштырып алган.

СОФИЯ. СЭТА-ның корр. В. Абросимовтуң дамчыдып турары болза: Болгарияның Бургас округунуң 60 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың дөрт айларының бүдүрүлге планнарын хуусаазының бетинде күүсеткен. Ол үениң дургузунда Плевен округка 30 ажыг чаа болгаш сайзырангайжыткан технологияларны практикага шиңгээдип алган, ол чорук дөрт млн. лев акшаның экономиктиг ажыын берген.

БКП-ның XIII съездизиниң салган улуг сорулгаларын күүседиринге боттарының белениин Болгарияның ажыл-ишчилери ажыл-херээ-биле илергейлеп турар. БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ТСЭ-ниң дыңнадыгында демдеглеп турары-биле алырга, бо чылдың бирги кварталының оналдалары бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеттинген болуп турар. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, бараанныг үлетпүр продукциязының хемчээли чуртка ниитизи-биле барык-ла 11 хуу өскен.

БЕРЛИН. Бүдүрүлгелерниң складтарынга артык болуп чыдып турар материалдарны чогумчалыг кылдыр канчаар ажыглаарыл? Кандыг-бир чылдагааннарның уламындан чедишпейн турар, бүдүрүлгеге эргежок чугула чиг этти кайын тып алырыл? Ол болгаш өске-даа хөй айтырыгларга харыны Ростоктуң ажыл-агыйлары ук черниң судно тудуунуң комбинадының специалистериниң эгелээшкини-биле тургускан материалдарның доктаамал биржазының ажылдакчыларындан ап болур. Кооператив чурумун-биле ажылдаар чаа ажыл-агый черин тургусканы дораан-на хоорайның бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының улуг сонуургалын болдурган. Материалдар биржазының тургустунганының баштайгы айында Ростоктуң 20 ажыг кол заводтары болгаш фабрикалары ооң хуучулары болу берген. Шенелдениң киржикчилерин хаара тудуп турар кол чүве болза, тургустунган айтырыгларны шиитпирлээр үеде үр дилээшкин кылып турбазы болур. Хуучу-бүдүрүлгелерниң складтарында кандыг материалдар база чеже санныг барын биржаның ажылдакчылары ылаптыг билир болгаш негелде-херегледиилерни белени-биле аайлап таарыштырып турар.

БРНО. Улустуң хереглел бараанарынын делегей ярмарказы аңаа доозулган. 900 чехословак болгаш даштыкы фирмалар база даштыкы садыг организациялары, ооң иштинде Совет Эвилелинден база киржип, боттарының кылыглаларын делгеп көргүскен. Конструкторларның болгаш дизайнерлерниң чогаадыкчы диләэшкиннерин, үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылының деңнелин ярмарканың экспонаттары көргүскен. Ат-алдарлыг жюри 44 кылыгларга алдын медальдарны тывыскан. «Минск 16-М» деп соодукчу болгаш Конаковскийниң М. И. Калинин аттыг шаажаң заводунуң кылган саваларын дээди шаңнал-биле демдеглеттинген. Ук ярмарка чүгле ооң киржикчилериниң чедиишкиннериниң көргүзүү болган эвес, харын ажыл-херекчи кады ажылдажылганың база зоназы болган. ССРЭ-же болгаш ЧССР-же бараанарны удур-дедир чорутчуп бээринге керээлерни 81 млн. рубльге чарган.

БРАТИСЛАВА. Арга-ынштың чаңчыл болган айының дургузунда Словакияның низы бүрү районнарынга дыттың болгаш өске-даа чиңге бүрлүг ыяштарының он-он муң шетчиктерин тарып олурткан. Ол ажылга ыяш ажыл-агый черлериниң болгаш ыяш эстүрер тускай черлериниң ажылдакчылары-биле чергелештир, оларның эки турачы дузалакчылары — ажылчыннар база албан-хаакчылар, студентилер болгаш школачылар идепкейлиг киришкен. Республиканың бүгү девискээриниң үштүң бирээзинден хөйүн ээлеп турар арга-ынштың сагыш човангыр чорук оларны каттыштырып турар.

ХОШИМИН. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнүн чүс чыл оюн сайгон портчулары улуг куш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Бо чылдың дөрт айларының планын ажыр күүсеткенниң дугайын олар бо хүннерде рапорттаан.

Бо чылын сайгон портунга кээп турган бүгү судноларның деңке кезии совет судноларболуп турар. «Совет-вьетнам чугаалары—саадатпас» деп чыдарыг-биле чорудуп турар интернационалчы социалистиг чарыштың ачызында судноларның чүък дүжүртүп турарының графигин 1—2 хонук кызырган. Портта бар техниканы эп-ве бүрүнү-биле ажыглаар дээш, кылыр ажылдарның тодаргай планын тоңерлеп болгаш судноларның экипажтарының кежигүннери дүжүрер-чүдүрер ажылдарының эгелээр мурнунда чугаалажып көөр. Ол чорук чүък эргилдезин улгаттырып, күрүне херегледени камнап алырының аргазын берип турар.

(ТЭТА).

КҮЗЕЛИМНИҢ ЧАЛГЫНЫ

Сөзү Артым Хевалыгныы. Аялгазы Самаан Базыр-оолдуу.

Ынакшылдан амдызында хөңнүм калбаан—
Ындым ырым хөөнү чидер барымдаа чок.
Хандыкшылым бадыткалы бөлүр кылдыр
Кандыг-даа бол яланы мен хүнээп аар мен.

Изиг куспааң кыпкан чүрээм херлээледир.
Ийлээн хөңнүм доңум чешип алаантырар.
Күжүр чүрээм тиииледир сеп-ла чорза.
Күзелимниң чалгынынга бердинер мен.

Он-он чылдар эртк тудум улам кыптыр
Оожургалым, дүвүрелим мени кагбас.
Амыдырал чечээ болгаш бүзүрели,
Аас-кежиин чаяанчызы—ынакшылым.

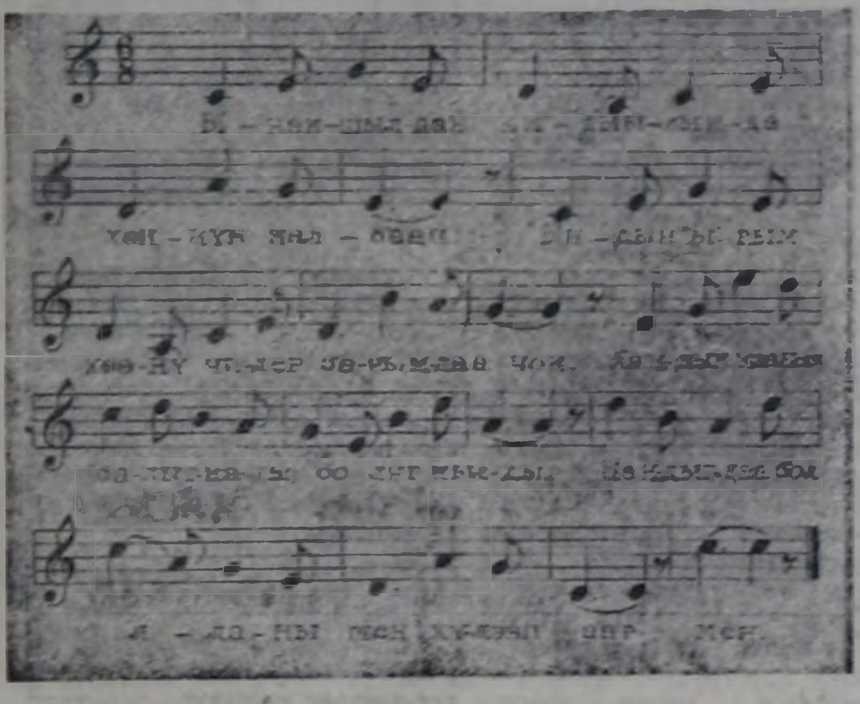

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Бай-Тал кожээ Совединиң күүскомунуң чанында фестиваль эртгиреринин оргкомитеттин тургускан.

Культура бажыңынга чаңгыс чер-чурттугларывыс артистер Н. Өлзей-оол, Х. Б. Конгар, Д. Э. Очур оларның болгаш өске-даа бот-тывынгыр композиторларның чогаадыкчы ажыл-ижинге тураскааткан кежээ болган. Орта кыска шстиелдер бот-тывынгыр композитор Тойлу Салчак кылган. Уран чүүл ажылдакчыларының дугайында булуушу дирээн.

Ол ышкаш национал хөгжүм херекселдеринин делгелгезин органиcастаан. Ыланңыа аныяктар ону улуг сонуургал-биле көргеннер.

Бай-Тал ортумак школазынга «Меңги» чечен-чогаал каттыжыышкынының киржикчилери Д. Салчак, Г. Чыдым, О. Дамырак олар боттарының чогааткан шүлүктерин кежээге номчааннар. Уран чүүл көрүлдезиниң доктаамал киржикчизи, бот-тывынгыр композитор А. Анай-оолдуң ог-бүлезиниң концертин көрүкчүлер сонуургаан. Суурнуң чону дыштаныр хүнүг ажыктыг, солун эрттирип турар апарган.

С. ХОВАЛЫГ.
Бай-Тайга району.

МОСКВАГА ИЙИ НОМ

Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, салым-чаяанныг шүлүкчү, Россияның комсомол шаңналының лауреады Александр Даржайның «Өйүм келген» деп шүлүктер ному Москваның «Молодая гвардия» ном үндүрер черинге чоокта чаа чырыкче үнген. Ол — авторнуң найысылалга үндүрген ийиги номудур.

А. Даржай болуушу чыынызында Тываның эртгенн үезин болгаш ооң амгы хүнүн уран-чечени-биле чуруп бижип турар. Бөгүнгү амыдыралдың, бистиң чурттап турар делегейивистиң эң чугула айтырыгларын ойбайн, оларга харыызын берип турар шүлүктер эвээш эвес. Улустуң аас чогаалының байлак эртинезинге даянгаш, тыва шүлүкчү бөгүүэшиелдиң номчукчузунга бодунуң төрээн чериниң чараш-каазын, ооң кижилериниң сеткил-сагыжының байым дамчыдып берип шыдаан.

А. Даржайның шүлүктерин орус дылче И. Слепнев чедимчелиг очулдурган. Чаңгыс черчурттуувустуң могат билбес дилээшкиннерлиг оргунга чаа-чаа чедиишкиннерин күзеп каалы.

Бистиң корр.

«ПОЛИГРАФИСТ» КЛУВУНДА ХӨГЛҮГ

Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш

Республиканың мурнакчы күш-ажылчы коллективтериниң бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезн республика типографиязында партия организациязының секретары В. Я. Голубкова сөс:

— Кол-ла чүүл план күүселдезн деп көөр, а ажылчыннарның дыштанылгазы бүдүрүлге айтырыынга хамаарышпас деп болаар. Өлве сагыш салбас удуртукчуларны черле кайгаар мен. Мен болзумза уран чүүл көрүлдезинге идепкейлиг киржип келген мен. Эки ыр кижиниң сагыш-сеткилин көдүрер боор чүве. Эки дыштанганда кижи чаа күш-биле ажылдап кирипттер. Администрация биле партбюро ажылчыннарның дыштанылгазын организастаар айтырыгны бир демниг шиитпирлеп турар.

Чүгле дыштаныр хүннерде эвес, аңаа хүннерде безин «Полиграфист» клубтан улус үзүлбес. Чеди кижилиг клуб чөвүлелиниң составында хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, партбюро кежигүнү, директор И. М. Кара-оол база кирип турар. Бөлүүмнер долгаамал ажылдап эгелээн, вики ырының, танцының, национал хөгжүм херекселдериниң, урен дааранылганың, ыры ансамблиниң бөлгүмнери ажылдап турар. Клубтуң планын тургускан болгаш чаңгыс-даа кежээни ужуражыышкынның чылдырып азы шынар чок эрттирери уттундурган. Чүгле танцы, концерт эвес, мурнакчыларга тураскааткан кежээлерни, солун кижилер-биле ужуражыышкыннарны организастап турар.

Дыштанылганы солун кылдыр эрттирип турар апарган соонда, аныяктарның ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн. Чаа келгеннерин дораан-на хөй-ниити ажылынче хаара тудуп турар бис. Олар кичээнгейин эскерип-билип, орта харын кылдыр боттары база коллектив дээш кызымаан ажылдап турар. Бистиңде чоокта чаа Ника Куулар ажылдап кирген. Чаа ажыл, таныыл кижилер. Эгезинден эгелеп шупту ажыл шуудай бербезн билдингир. Харын чорууру деп-даа болдаан. Ынчалза-даа баштайгы концерт бежеткелиниң үезинде-ле ооң хөөг үнү чүгле уран чүүл удуртукчуларын эвес, кады ажылдап турар эш-өөрүн кайгаткан. Түңнел концертке база эки үнелелди алган. Идепкейжи чорук ажылга база улуг салдарыг болган.

Хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар, кандыг-даа ажылды эки кижилерниң сонуургалдыг кижилер ажылынга база харыысалгалыг, быжыг сагылга чурумнуг болур. Дептерлээр цехтиң кыстары ырлап, танцылап турда канчаар боор. Оларның саналы-биле чамдык солун кежээлер эрткен. Цехте озалдаар, прогулдаар чорук кылыс чок. Чарышка тиилекчи болуп келгеннер.

Чаа чылда карнавалды солун эрттирдивис. Ажылчыннар ынчан тоол маадырларынче шынчый берген. Кежээлерде шай, лимонад делгээн стол артынга олургаш, ажыл-даа дугайын, ажыл-төл-даа дугайын ижин-кара чок хөөрежи бээр бис. Ээлчеглиг ажылдыг бүдүрүлгеде ажылдап турарлар чамдыкта театр-даа баар чай чок апаар. Ынчалза-даа олар боттарының клувунга эки дыштанып алыр аргалыг. Орта артистер, чурукчулар, композиторлар кээп турар. «Енисей» Культура бажыңы-биле кады ажылдап, орта дискотеканы эрттирген бис.

Үш муң ажыг рубльга дүндүрүп тургаш, тыва национал хөгжүм херекселдерин, костюмнерин садып алган бис. Клубтуң материалдыг баазазын ам-даа быжыглаары чугула болуп турар.

Чоннуң дыштанылгазын организастаарының өске-даа хевирлерин ажыглап турар бис. Экскурсиялар, спортчу маргылдаалар, коллективтиг агаарлаашкын үргүлчү болуп турар. Хаактаашкынче ог-бүлелери-биле үнүп турар. Эки дыштанылга кижиге хөй күштү бээр, сергек, хөглүг болдурар. Бистиң «Полиграфист» клувувуста солун.

ТЕМАЛАРЫ БАЙЛАК

Чурукчулар бажыңынга ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, чурукчу М. А. Даржайның бежен харлааны-биле холбаштыр ооң чуруктарының делгелгезиниң байырлыг ажыдыышкынын Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы С. Ш. Саая ажыткаш, чурукчунуң чогаадыкчы ажылының дугайында чугаалаан. И. П. Туренко, В. Ф. Хлызов, И. Ч. Салчак олар чурукчунуң чуткулдуун, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарын демдеглевишаан, моон-даа соңгаар бүдүрүкчүлүг ажылдаарын аңаа күзээн.

Культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының мурнундан байыр чедирбишаан, Культура министерствозунуң хүндүлел бижиин министр А. С. Серен тывыскан. Чурулга мастерскаязының директору З. Ч. Родченко СЭКП хоорказынуң болгаш хоорккүскомиуң хүндүлел бижиин-биле чурукчуну шаңнааның дыңнаткаш, аңаа байыр чедирген.

Бежен харлап турар чурукчунуң хөй чылдарда кылган ажылдарын мында делгээн. Эштеринин демдеглеп турары-биле ооң шыырак талалары портрет чуруунга илерээн. Чурулга жанрынга мергежээн авторнуң өннерин таарыштырып билирин, чуруктарының темазының байлаан эскерип болур. Саян-Шушенск ГЭС-тиң объектилери, Ак-Довурактың пейзажы, көдээниң чурумалдары чуруктарда тода илереттинген. Дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының овур-хевирлеринден П. В. Селиниң овурунуң иштики сагыш-сеткили иле кеступ келир.

Тываның каас-чараш бойдузун чураан чуруктарын бо делгелгеден көрүп болур. «Кышкы хүн», «Чайлаг», «Кара-Хөл суур» деп ажылдарда бойдустуң кижи-биле, кижиниң сагыш-сеткили-биле хоюжувын чурукчу эки көргүзүп шыдаан.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧОРГААРАЛДЫҢ СӨСТЕРИ

Ынчан Тес-Хем районнуң Ү. Шынаа эге школазынга өөренип турган мен. Бир-ле хүн суурувуска өөрүнчүг медээ дыңналып келген: Тываның национал театрының артистери Кызылдан келген, кежээ школа чоогунда арыг кыдыынга шии көргүзер. Улустуң омак-хөглүг, өөрүшкүлүг деп-даа чүвези аажок. А бистер, суурнуң бичии оолдары, «артистер», «театр» деп сөстерни бир дугаар-ла дыңнааныывыс ол.

— Бо кежээ шии көөр бис. Ада-иелеривиске барып дыңнадыңар. Шииниң ады —«Хайыраан бот». Шаандагы үеде херээжен кижиниң кадыг-берге амыдыралын көргүскен шии-дир. Ону шупту улус көөр болза эки—деп школавыс директору Михаил Идам-Сюрюнович чугаалааш, улуска чарлап дыңнадыры-биле бисти кичээлдерден эртежик-ле тарадыпкан. Шиини эң баштай аңаа көргенимден бээр 30 чыл ашкан. Ынчалза-даа ол хүн мээң сагыжымга уттундурбас болуп арткан. Ону ойнап турган артистер амга чедир мээң караамга ол-ла хевээр кылдыр көстүп келирлер. Кижиниң сагыш-сеткилинге уран чүүлдүң кайы хире улуг салдарлыг болуру мооң безин көскү ышкажыл.

Ол-ла шиниге ойнап чораан артистерден — Максим болгаш Кара-Кыс Мунзуктарга, Борис Бады-Сагаанга болгаш оон-даа өскелерге ужуражып, чугаалажып, оларның чээ мурнунга ам-даа бараан болуп, хөй-хөй солун рольдарын тургузуп, оларны ойнап чоруурунга өөрүп, магадаар мен.

Борис Филиппович Бады-Сагаан. Ынчан-на бистиң ында артистеривистиң бирээзи болу берген бо артизивистиң шиинге ойнап турарын ам-даа магадаар мен. Чоокта чаа Кызылга «Хайыраан ботту» база катап көрүп, ынак артизимниң чедиишкиннеринге өөрүп, чоргаарланып ордум. Ол шиниде Сарыг-Ашактың ролюн Борис Филипповичиниң ойнап турарын көөрге, магалыг-ла-дыр. Ол ышкаш Екатерина Кенденбильдиң болгаш оон-даа өске хоочун артистеривистиң ойнап турарын көөрге, дыка-ла солун-дур. А аныяк салгалдың артистери оларның соондан өзүп дадыткан чоруп орар.

Чүгле «Хайыраан ботка» эвес, а өске-даа хөй-хөй рольдарга Б. Ф. Бады-Сагаанның чедиишкиниг ойнап чоруурун сеткил ханыышкын-биле көөр бис. Аллар-атты ажыл-иш-биле чедип алыр болгай. Ынак артизивис — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Борис Бады-Сагаанга РСФСР-ниң улустуң артизи хүндүлүг атты тывыскан деп дыңнааш, сагыш-сеткилимниң ханызындан ынаг байырымны аңаа чедирип, чогаадыкчы ажыл-ижинге моон соңгаарты чедиишкиннерни күзеп, «Чоруунар чогуур болзун!» деп йөрээдим салбышаан, көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин хайныктырып каар чаа-чаа рольдарны оон манап арттывыс.

Көрүкчүлерниң чоргааралының сөстери ону улам хей-аът киирер дээрзинге бүзүреллиг мен.

М. ЧООДУ.
Тес-Хем району.

ҮҮЛГЕДИИ ДЭЭШ ХАРЫЫЛААР

Ам бо таварылгада үүлгедиглиг херек дугайында чугаа болур. Ынчангаш ооң дыңнамаа шала кургаг болурун номчукчуларга баш удур сагындырып каайн.

Бо чылдың февраль 27-де Барыын-Хемчик районнуң Барлык суурунуң чурттакчызы 1963 чылда төрүттүнген (чаа-ла 23 харлап турар хөө) дээн аныяк кижи-дир дээрзин номчукчулар эскерген боор) ийи уругнуң иези Зинаида Кушкаш-ооловна Кужугет дээрзи чоннуң арагазы шаал каржы үүлгедиг деп санап, аңаа удур чидиг демисел чорудуп турарын-даа уттуп алгаш, эрги чаңчылы-биле арагалаар-дыр деп болап алгаш, сагыш-сеткили дестунмейн-не барган. Артында-ла бөгайтыы хүлүмзүрүп кааа орган.

Бир-ле дугаарында, сыңлак херек. Чүүден эгелээрил? Бодап олурарга удавас чаа уруунуң төрүттүнген хүнү бо дур болган. Чүнү канчаарыл? 10 литр ишкир савага боолканы олурту шаап ап-тыр ээсе. Ол кылып алган бragазы уруунуң төрүттүнген хүнү безин четпейн чыдырда, ажылыыннап дерт-ле кижи чоогаан алганнар.

З. Кужугеттиң үүлгедии чүгле ээртир суксун кылгаш, арагалаашкын организастааны-биле кызыгаарлаттывааан. Ол чалап алган аалчылары чорүй баарга, ээртир арага ижип алганының уржуундан ашаа Александр Кужугет-биле аас былаажып колдамнажып эгелээннер. Зинаида Кужугет стол кырынга чыткан хлеб кезер бижек тургаш, ашаанче дап берген. Бижек харын-даа ашааның хөрээн чүгле балыглапкан болган. Ам кээп дивидеп эгелээннер. Эмчи чалаар ужурга таварышкан.

Аныяк не кижи кады чурттап орган эжи, уругларының адазы, болуушуң ашаанче канчап бижек ары бергенил? Ол аныяк кижи боду ээриктинд хайы деп тайылбырлап турар. Ол дээрге арагалаашкынның уржуундан кижилер мурнунга, ыланңгыя не кижиниң уругларының мурнунга харыысалгазын оскунганы-дыр. Өтте алгыш-кырыш, шош-содаа болурга бичии кижилерге улуг муңгаргал болур, оларның сагыш-сеткилинге багай четче арттырар болгай. Бо таварылгала уругнуң авазы кижи оон ачазын бижектепкен, ог-бүлеге улуг дүвүрээзин база болган.

Зинаида Кужугет чүгле уруг-дарыының мурнунга эвес долгандыр турар бүгү кижилерниң мурнунга харыысалгазын кошкаткан, ооң уржуундан кижиже бижек арып каржы үүлгедигни кылган. Ол болуушкун даартазында дораан бүдүн суурга дыргын дыңналы берген, аныяк херээжен не кижи арагалап алгаш, ашаан бижектээн таварылганы суурнуң бүгү чону аажок кайгап, буруу шаап чугаалажып турган.

Бо херектиң истелгезин улуг депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүсекии комитединиң иштики херектер килдизи чоруткан. Кем-херек үүлгедиишкинин хемчег алдынмайн барбас. З. К. Кужугет совет судтуң мурнунга ээртир суксун кылып турганы дээш база болуушку каржы үүлгедии дээш ийи дакпыр харыылаар апаар.

Н. ЧЫРГАЛ,
юрист.

МАЙНЫҢ РЕПЕРТУАРЫ

ТЕАТР

Республиканың хөгжүм-шии театрының 50 чылынга тураскааткан хөй-ниитиниң хуралы май 4-те 14 шакта болур.

9. Р. Погодин.
«КӨК КААРГАН»
2 көргүзүглүг фантастиктиг тоог.
Эгелээри 12 шакта.

10. Г. Горин.
«ФЕНОМЕННЕР»
2 кезектиг комедия.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

11. Р. Погодин.
«КӨК КААРГАН»
2 көргүзүглүг фантастиктиг тоогу.
Эгелээри 12 шакта.

11. С. Тока.
«ДӨҢГҮР-ООЛ»
2 көргүзүглүг шии.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

14. Е. Мухина, Г. Пастушенко.
«ЧҮРЕКТИҢ ТУРАСКААЛЫ»
Москваның Гнесиннер аттыг хөгжүм училищезиниң доозукчуларының КОНЦЕРТИ.
Эгелээри 19 шак 30 мин.

ТВ

МАЙ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Футбол дугайында дончулал. 9.20 — А. Ваксберг — «Кошкениниң тою». Фильм-шии 1 болгаш 2 ги кезектери. 11.15 — 11.20 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.30 — «Көдээниң сорулгалары». Док. фильмнер: «Оожум Дон» колхозта». «Шыктарның ак бүзү». «Бүзүрел». 15.40 — «Билиг — күш». Тележурнал. 16.15 — Аванның школазы. 16.45 — Сээң лениниң библиотекаң. В. И. Ленин — «Карл Маркс». 17.15 — Таллинден музыкалыг дамчыдылга. 17.45 — «Ленинден өөренир». 18.15 — «Дүрген-Дээшкин». Рязаньның станок тудуунуң заводунуң продукциязының шынарын бедиериниң айтырыгларының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Правда» солунунуң сөзү». Док. фильм. 19.20 — «Орус ужудукчу». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус ужудукчу». Телешииниң уламчызы. 22.25 — Футбол дугайында дончулал. 22.55 — «Хүн кокпазы». Эртем-таалыбырлыг фильм. 23.15 — 23.35 Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 8 класс. «Ажылчын ангының хостаары дээш демиселдин эвилели». 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Музыка. М. И. Глинка. 10.50 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.00 — В. Шукшин. Проза арынаарындан. 12.10 — Бойдус эртеми. 2 класс. Чазын колхозка. 12.30 — География. 5 класс. Географтыг карта. 13.00 — Дайын чылдарының шүлүктери болгаш ырлары. 13.45 — Эртем болгаш амыдырал. 14.15— Гандбол талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. Херээженнер. «Спартак» (Киев) — «Штиинца» (Румыния). Киноден дамчыдылга. 14.50 — В. Пановаиың чогаалдарындан 15.45 — 15.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Некрасыц» пропагандистери». Шушенскоениң чурук галереязының директору Л. М. Рудакова дамчыдылгага киржир. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия тову». Медээлер. 19.55— Чарлаадар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуыр, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — Киночардал. 22.40 — 00.15 — Останкиноонуң Концерт студиязынга РСФСР-ниң улустуң артизи О. Лундстремниң удуртулгазы-биле джаз оркестрниң оон көргүзүү.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага дүне шокар булуттаар, чамдык черлерге ээээш чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 7—12 метр, чамдык черлерге 20—25 метр чедир күштелир.

Хүндүс шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың дүргени секундада 7—12 метр болур. Агаарның температуразы 18-тен 23 градус чедир чылыг болур.

КИНО

МАЙ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приди и увидь» 10.00, «Мы обвиняем» 13.40, 16.30, 19.20, «Наследство» 11.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, «Господин Великий Новгород» 11.30, 13.20, 15.00, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Осенний подарок» 12.00, «Легенда о любви» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Черный капитан» 10.00, «Иди и смотри» 11.50, 14.40, 17.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Тайна старого парка» 14.00, «Полевая гвардия Мозжухина» 15.30, 17.30 шактарда.

МАЙ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Куда идешь, солдат?» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уроки на завтра» 9.30, 13.10, «Киноклуб»: «Зелёный огонёк» 10.50, «Мы обвиняем» 14.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 14.00, 16.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Белые волки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Когда другие молчат» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралдакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетчүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3268.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01011

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың май 6 вторник № 108 (13108)

1925 чылда үнүп эгелээн

Өртээ 3 көпеек.

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

Бистиң солунувуста «Кижи болгаш хоойлу» деп рубрика үнүп эгелээн. Ону амыдырал бодунуң идии үндүрген. Хоойлуну чандыр базар, бодунуң хуу эрге-ажыын хараар, ооң уламындан күрүнениң база хамаатыларның өнчүзүн оорлаар, ниитиниң корум-чурумун хажыдар, ажыл-агыйынга ээ-харысаалга чок, чүве тоовас болгаш бистиң ниитилелививстиң моралынга дүүшпес өске-даа чоруктар ам-даа бар болуп турарындан совет хоойлуну сагыырының дугайында чугааны кылыры артык эвес апарган.

Совет хоойлу социализмниң чаалап алышкынын идепкейлиг быжыглап, коммунистиг идеалдарны бадыткаарынга күрүнениң чугула чепсээ болуп турар. «Тургузукчу ажыл-иште четпестерни, эрге-дужаал соора ажыглаар чоруктарны, чогумчалыг эвес кандыг-даа чүүлдерни, бистиң эрге-хоойлувустуң база моралывыстың чижек-нормазын хажыдар чоруктарны ажып эртеринге ажылчы чоннуң, кижи бүрүзүнүң идепкейин көдүрери эргежок чугула» деп, эш М. С. Горбачев СЭКП-ниң XXVII съездизинге демдеглээн.

Бистиң улус ажыл-агыйывыста чедир кылдынмайн турар чүүлдерни съезд айтып, аңаа хамаарышкан актыг шынны чажырбайн ажык-биле чугаалап турган. Социалистиг хоойлу-дүрүмнү бүрүн сагывайн, ону чүгле ёзу барымдаалап турган чоруктар — чурттуң бурунгаар шимчээшкининге шаптык болуп турган. Ооң уламындан ажыл-агыйга харысаалга чок, күрүнениң акша-төгерии, эт-хөреңгизин бодунга шиңгээдир, самчыгдаар, төтчеглээр, оорлаар, меге немей бижидилгелер кылыр чоруктар тургулаан. Ындыг фактылар-биле демиселди чорудуп турза-даа, ол ниитизи-биле кошкак болуп келген. Хоойлу-дүрүмнүң мындыг хажыдыышкыннарын моон соңгаар шуут болдурбас, бүгү күш-биле кезе шавар, күрүнеге когарал чедиргеннерге эң шыңгыы хемчегни онаар апаар.

Күш-ажыл-биле эвес, а арга-меге-биле хуузунда орулга киирер чорукка удур демисел амгы үеде улам чидигленген. Ол дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа болган хуралынга база чугаалажып, тускай доктаалды хүлээп алган. Самчыгдаашкын кылыр, хээли алыр, чинчиңээр чоруктарны, күрүнениң машина-техниказын хууда сорулгаларынга кара туразында ажыглаар фактыларны үндезини-биле узуткаарының хемчеглерин ында тодараткан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдиргенинден хөй-нити чериинге ээрик костур, аар кем-херек үүлгедир чоруктар бистиң республикада элээн кызырылза-даа, байымырының аргаларын ажыглаар, оорланыр чоруктар кызырылбайн турар. Ону бистиң амыдыралывыстан үндезини-биле чайладыр чурттакчы чон негеп, кандыг шиитпирлиг хемчеглерни алырын боттарының саналдарынга киирип турар. Ол дугайында «Шынның» хөй санныг авторлары дыңнадып турар. Чагааларның хөй кезии солуннарда парлаттынган.

Ниитилелге удур үүлгедиг кылыр чоруктарга удур демиселди ам-даа идепкейжидери-биле бо рубриканы ажыткан. Маңгысталчактарга, оорларга, хээли алыкчыларынга удур шиитпирлиг демиселди солун база улам күштелдирер. Ылангыя республиканың совхозтарының, чонунуң мал-маганын оорлаар чоруктар партия, совет, административтиг органнарны дүвүредир ужурлуг. Олар аңаа удур демиселге хоойлунуң негелделерин бүрүн ажыглаар хүлээлгелиглер. Республиканың хоойлу-дүрүм камгалаар органнары бо ажылды ниитизи-биле чогумчалыг чорудуп турза-даа, чамдык таварылгаларда далаш шиитпирлер хүлээп ап турганының фактылары бар. Ону үндезини-биле чайладыр херек.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлунуң негелделерин долу ажыглаарының дугайында чугааны кылыры артык эвес. Аңаа хамаарыштыр эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелинге база демдеглеп турган. Бистиң республикада база ук Хоойлунуң берген эргелерин долу ажыглавайн турар черлер бар. Улуг-даа, бичии-даа коллективтиң ажылын негелде ёзугаар тургузар болза, күш-ажылчы чедиишкиннер хөй болур, ажылдакчыларның талазындан хажыдыышкыннар эвээжээр. Ынчангаш, өйү келген айтырыгларны шиитпирлээрде чоннуң, күш-ажылчы коллектив кежигүннериниң идепкейин көдүрүп, инициативазынга даяныры эргежок чугула. Эш М. С. Горбачев Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражылгазынга «Сагылга-чурумну коллективтериң боттарынга быжыглаар, бүдүрүлгеге, цехке бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарын экижидер, техниканы база курлавырларны шын ажыглаар херек» деп чугаалаан.

Совет хоойлунуң бүгү күжүн ниитиниң корум-чурумунуң камгалалынга долу ажыглаар херек. Республиканың улуг-даа, бичии-даа хоорайларының, сууржарының чурттакчылары амыр-шөлээн дыштаныр, оларның эт-севи, мал-маганы бүдүн-бүрүн турар ужурлуг. Аңаа шудургу ажыл негеттинер. А ол ажыл дээрге, чоннуң чаагай чоруун бедидери дээш партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглериниң күүселдезинге база хамааржыр. Хамаатыларның хостуг эргезинге дегген үүлгедикчи бүрүзү совет хоойлунуң хемчээлинден чайлавас. Мааа хамаарыштыр хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның мурнунга съездиниң салган сорулгазын амыдыралга боттандырары чугула.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар херекке Советтерниң ролю улуг. Милиция, улусчу дружиналар, өске-даа хөй-нити организациялары Советтерниң контролюнда, оларның удурталгазы-биле ажылдап турар. Күрүне эрге-чагыргазының ол органы бодунуң девискээринге турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң ажылы дээш харысаалгалыг болуру-биле черге-лештир ниитиниң корум-чуруму дээш база харылаар. Ынчангаш, депутаттарның, өске-даа активтиң, хөй-нити организацияларының күжүнге бүрүн даяныр херек. Бир эвес ниитиниң корум-чуруму хажыттынып турар болза, бир эвес кижилер кем-херек үүлгедикчилериниден когарап турар болза, олар боттарының депутаттарын, соңгуп алганы органын чемелеп болур. Чүге дээрге хоойлуну боттандырар болгаш ооң күүселдезин магадылаар черлер ол.

ПАРЛАЛГА ХҮНҮ

Парлалга хүнүнге тураскааткан кежээ Кызылга, «Енисей» Культура бажыңынга болган. Аңаа республика солуннарының, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга күрүкомунуң ажылдакчылары кирипшкен. Кежээге журналистерниң 1985 чылда эң тергиин материалдары дээш конкурузунуң түңнелин үндүргөн. «Тувинская правда» солунунуң улуг корреспондентизи Л. Проскурина, Кызылда телевидение студиязының корреспондентизи В. Салчак олар журналистер шаңналының лауреаттары болганнар.

Кежээге журналистер боттарының сонуургалдарын эш-өөрүнге көргүзүп, арга-дуржулгазын солушканнар.

(Бистиң корр.).

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

МУРНАКЧЫ КОЛОННАДА

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле «Тываагроүлегтүртүдүг» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалыкта көжүп чорууур механизастаттынган колоннаазы ажылды чаа ёзу-биле эде тургузар дээш эге базымнарны кылган. Он бешки беш чылдың дөрт айларының планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүседип, керээ ёзугаар кылыр ажылдарны 110,5 хуу боттандырган.

Апрель айда 218 муң рубльге ажылдарны кылыр тургаш, ону 228 муң чедирген, а дөрт айларның 105,5 хуу күүсеткен. Керээ ёзугаар апрель айда 230 муң рубльдиң ажылдарын кылыры планда көрдүнген, а колонна ону 247 муңга чедирип, планын 107,3 хуу күүсеткен. Дөрт айларда бодунуң күжү-биле кылыр ажылдың планын 105,5 хуу чедирген.

№ 741 механизастаттынган колоннаның ажылчыннары апрель айда 228 дөрбелчин метр ийк зал ишти чурттаар бажыңнарны ажыглалга киирер тургаш, херек кырында 243 дөрбелчин метрни дужааган. Дөрт айларның бажың дужаар планын 150 хуу күүсеткен.

Бо колоннаның бригадалары бот-боттарындан чыда калбас дээш шудургу ажылдап келгеннер. Оларның арзындан дөрт айларның түңнели-биле тиилекчилер база илереттинген. Хоочун тудугжу К. Ооржактың бригадазы дөрт айларның түңнели-биле кымны-даа мурнуунче киирбээн, планын 137,9 хуу күүсеткен. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Шойдар-оол Күжүгеттиң бригадазы бо удаада планын 122,1 хуу күүсеткен. Кылаң-оол Ооржак, Олег Шагаланның бригадалары база-ла эки ажылдап, планын түс-түзүнде 113,3, 111,8 хуу чедиргеннер.

Шеверлекчилерниң арзындан Татьяна Кертик-оолдуң бригадазы мурнап, дөрт айның планын 109,3 хуу күүсеткен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ПЛАНДАН АЖЫРГАН

«Тываобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылдакчылары он бешки беш чылдың эгезиниден эгелеп күженишкиниг ажылдап турар. Бо чылдың бирги кварталында идик даараарының болгаш септээриниң планын 124,8 хуу күүсеткеш, чонга пландан ажыр 24 муң 500 рубльдиң ачы-дузазын чедирген.

Бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи мурнакчылары чоргаарланыр. Ооң Кызылда кол цеги бирги кварталдың планын 128,9 хуу күүседип, пландан ажыр чонга 16 муң 400 рубльдиң ачы-дузазын чедирген.

Делегейниң ажылчы чоннарының эп сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ге белек кылдыр апрель айның планныг онаалдаларын коллектив чедиишкиниг күүсеткен.

Кол цехте идик даараарынга мергежээн, ында 30 чыл ажыр ажылдап келген Г. И. Кузьмин бирги кварталдың планын 108 хуу база апрель айның планын хуусаа бетинде чедиишкиниг күүсеткен. Ол ышкаш ооң кады ажылдаар турары коммунист, улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Б. Шатохин квартал болгаш апрель айның планын ажыра ган. Идик септээр ажылчыннар Д. Г. Черкашин, В. В. Зинина олар база мурнакчыларның одуруунда.

Бүдүрүлге каттыжыышкынының районнарда салбырлары база багай эвес ажылдап турар. Кызыл районда салбырның планныг онаалдаларын база доктаамал ажыр күүседип келген. Таңды районнуң Бай-Хаак суурда бо цехтиң салбыры база эки ажылдап турар. Ында дуржулгалыг идик даарагчызы А. Я. Ежаков чээрби чыл ажыг ажылдаан, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Ол ышкаш каттыжыышкынның Бии-Хемде, Каа-Хемде салбырлары планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турарлар.

О. НИКИТИНА.

ЭГЕЛЕП КИРИПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

«Коммунизмниң херели» совхозтуң бир дугаар хову-трактор бригадазы машина-техниказын шуптузун частың хову ажылдарының белениниң шугумунда тургускан.

Шык базырыышкынның эгелээринге белен. Механизаторларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургускан. Бо бригада ам үш чыл улаштыр бригада керээзи-биле ажылдап турар. Бригада керээзи-биле ажылдаарга күзүнеге болгаш боттарынга ажыктыг, күш-ажылдың бүдүрүкчүзү бедик деп чүвени олар эки билип турарлар.

С. ДОПЧУТ-ООЛ.

Бистин чуртувуста ССРЭ

КУРСК. Курск областың Шигры районунда Чапаев аттыг колхозта Культура бажыңы ажыттынган. Көрүкчүлерге деңгем зал, таарымчалыг фойе, бот-тывыныгыр уран чүүл коллективтериниң белгүмнеринге ажылдаар өрээлдер — бо бүгү эптиг-биле болгаш шеверлеп кылган бүгү чүүлдери-биле хаара тудуп турар. Чаа тудуг аныяк колхозчуларга кончуг өөрүнчүг. Ажыл-агыйның комсомол организациязы — районда эң улугларның бирээзи, культураның чаа бажыңы аныяктарга хостуг үезин улам солун-биле болгаш ужур-уткалыг-биле эрттирер арганы берип турар. Областа культура албан черлериниң тудуунуң калбак программазын [illegible]. Чүгле бо чылын кедээге культураның 30 хире одаглары ажыттынар.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетияның найысылалының кудумчузунда саадынган чаа шугумнай чараш троллейбустар чоруп эгелээн. Эптиг маршрут хоорайның төп кезиин студентилер хоорайжыгажы-биле, спорт тудугларының комплекизи-биле, дыштанылга зонназы-биле холбап турар. Ол болза, Орджоникидзениң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планын ёзугаар ажыглалга киирген троллейбустуң чедиги маршруду болур. Амгы үеде Теректиң эриинде турар хоорайда экология талазы-биле арыг транспорттуң оруунуң узуну барык чүс километрге узаан. Ам тудугларның районун улетпүр зоналары-биле харылзаштырыптар эң узун шугумну ажыглалга киирери [illegible] туруп турар.

МИНСК. «Партияга баштадып алгаш» деп кожуун чорууп делгелгеге Тиилелге хүнүнүң будуузунде мурнунда тулчуушкуннар болуп турган черлерже чоруткан. Ону Белоруссияның Ада-чурттуң Улуг дайынының күрүне музейиниң ажылдакчылары белеткеп кылган. Көргүзүг чүүлдериниң арзында — профессионалдыг фотокорреспондентилер и и.ц.даа, партизаннарның боттарының-даа чуруктары. Партияның чажыт организацияларын тургузуп турганының схемазы, хол-биле бижээн хуудустар болгаш хүн демдеглелдери бар. Оларда улустуң өжээн негекчилериниң дайынчы хүннери, улусту бодунуң үлегери-биле сорук киирип, шаап халдаашкынче баштай кирип турган коммунистерниң маадырлыг чорууну көргүскен. «Партияга баштадып алгаш» деп кожуун чорууп делгелге-биле республиканың хөй санныг хоорайларының болгаш кедээ суурларының чурттакчылары таныжарлар.

ЧАРДЖОУ. Туркменистанның соңгу-чөөн чүгүнде Күгитанг дагларының чажыдын спелеологтар клувунуң кежигүннерин солун походче үндүрген. Ону Гуардактың күгур заводунуң Культура ордузунга тургускан. Дыштаныр хүрээ ашы-чорукка сонуургактарга оруу 150 миллион чыл бурунгаар чурттап турган динозаврларның изи тывылган Ходжапиль-Атаның сураглыг калбак даш тавартын эртер. Изееклилери-биле дыштаныкчыларның аныяк энтузиастары куйлары болгаш дагларның хаяы таглыг черлерин шиңнээр талазы-биле улуг дуржулгалыг. Олар боттарының дуржулгазын Москваның болгаш Красноярсктың спелеологтарынга дамчыдып берип турар.

КУЙБЫШЕВ. Волга эриинин ол хоорайында, хамааты дайынның алдаржаан маадырының адын эдилээн парка, Н. Шорска тураскаал ажыттынган.

Николай Александрович Шорс Кызыл Армияның эң аныяк полководчуларының бирээзи турган, чээрби дөрт-ле харлыында полкту, бригаданы, а ооң соонда дивизияны командылап турган. Революцияның дайзыннары тулчуушкуннарга ол маадырлыы-биле өлген болгаш Самарага 1919 чылда хөөржүткен.

ДОНЕЦК. Шаанда Донецкиниң № 107 ПТУ-зунуң келир үеде дагжыларынга А. Стахановтуң белекке тывысканы гармоньнуң аялгазының адаа-биле чоокта чаа шахтёржу кадрлар школазының сургуулдары Майны байырлааннар.

Алдарлыг дагжы ажылчын эзлгениң бедик мергежилдиг кижизиндикчизи турган. Ол бодунуң Торезте шахтазынга күш-ажылдың мурнакчы аргаларының школазын организастаан болгаш дыка хөй алдар-аттыг шахтёрларны улуг амыдыралче өөредип үдээн. Ол школаны Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары апарган П. Негруца болгаш В. Рыжак, ийи Ленин орденин хавыялыг П. Оранский болгаш өскелер-даа доосканнар.

(СЭТА).

ТЕАТРНЫҢ ТУГУНДА— «ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН

Үндезилеттингениниден бээр чартык чүс чыл болган байырлалдыг хөгжүм-шии театры эрткен воскресеньеде демдеглээн. Найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, хөй санныг көрүкчүлер ол хүн театрга чыглып келген. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмей байырлыг хуралды ажыткан болгаш ажылчы чоннуң база аныяктарның угаан-бодал байлакшылынга, оларның коммунистиг кижизидилгезинге театрның эрткен чылдарда киирип келген улуг үлүүн демдеглевишаан, чогаадыкчы коллективке байыр чедирген.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин дараазында сөс ап, чүве чугаалаан. Тываның хөгжүм-шии театрының бежен чылы-биле холбаштыр, ооң чогаадыкчы коллективинге, театрның чүс-чүс көрүкчүлеринге, интеллигенцияга изиг байырны ол чедирген. Партияның съездизинге айыттынган социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир программазы-биле чепсегленген совет улус бо хүннерде кайда-даа тургузукчу ажыл-иште идепкейлиг киржип турар. Кайы-даа участокка ажыл-херекти съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузары, чаазы-биле, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары, ылаңгыя чогаадыкчы ажылдакчыларга база кол хамааржыр дээрзин ол демдеглээн.

Тываның хөгжүм-шии театры хөй националдыг совет уран чүүлдүң ачы-салдары-биле үндезилеттинип тургустунуп келген. Театрның чартык чүс чыл юбилейин демдеглеп тура, ону тургузарынга совет специалистерниң киирген үлүүн онзалап айтыры чугула. Арат массаларны чаа амыдыралга, мурнакчы культурага чаңчыктырып өөредиринге театр үнелеп четпес рольду ойнааның ол айыткан. Массаларны социалистиг мировоззрениеге, улустарның найыралының ёзузунга кижизидеринге театрның салдары улуг. Тыва Совет Эвилелиниң составынга чаа-ла кирген баштайгы чылдарда бистиң театрывыстың арат массаларны тургузукчу ажыл-херектерже хей-аът киирип келгени кажан-даа уттундурбас. Театрны тургузарынга ачы-хавыалыг болган совет специалистерниң аттарын ол адаан. Оларның арзында И. Я. Исполнев, А. П. Аксенов, А. В. Шатин, Л. И. Израйлевич, Р. Г. Миронович, Н. Рушев, С. М. Булатов дээш хөй-хөй кижилерни киириштирип турар бис. Оларның дузазы-биле театрга сонуургалдыг бедик аныяктар ооң чажыттарын өөренип кирипкен. Баштайгы чылдардан амга чедир театрның сценазынга орус, совет болгаш делегей классиказының чогаалдары тургустунгулаан. Кайгамчык сцена мастерлери, аныяктарның дагдыныкчылары театрда шагда-ла тыптып келген. Оларга кым-даа чоргаарланыр. Харын бир чамдык хоочуннар бөгүн бистиң арабыста чок-даа болза, оларны чон утпайн чоруур.

Чартык чүс чыл юбилейин демдеглеп тура, театр коллективи моон соңгаар чүже онза кичээнгей салза чогуурул дээрзиниң дугайын Г. Ч. Ширшин онзалап айыткан.

Идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирериниче партияның XXVII съездизи онза кичээнгей салган. Идеология ажылы дээрге чогаадыкчы ажыл, ону кижи факторунче угландырары онза чугула. Ынчангаш бо бүгүге театр эң кол, кескү рольду ойнаар ужурлуг. Театр совет кижилерни угаан-бодал, мораль, эстетика талазы-биле кижизидер, оларга салдар чедирер ужурлуг. Ону чедип алырда чогаадыкчы ажылды бедик деңнелге тургузар, амыдырал-биле харылзаа быжыг болуру чугула. Бүгү-ле эки чүүлдерни бадыткап көргүспүшаан, амыдыралда бар болуп турар — арагалаашкын, чиижең чорук, социалистиг өнчүнү оорлап самчыгдаары, чавыс культура дээн ышкаш өске-даа чамдык четпестерни узуткап чок кылырынга театр төлептиг үлүүн киирер ужурлуг. Театрга эки чогаалдар херек, ынчангаш тыва чогаалчылар бо талазы-биле ажылче кичээнгейни ханыладыр апаар. Чогаадылганың үндезини — амыдырал, амыдыралды көргүзери кол сорулга деп, Г. Ч. Ширшин түңнеп чугаалаан.

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш база тургустунганындан бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр шаңнатканы чазактың бедик шаңналы — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденин Г. Ч. Ширшин театрга байырлалдыг байдалга тывыскан. Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен бодунуң чугаазының эгезинге бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргенин илереткен. 1936 чылдың мартта Кызылдың өөредилге комбинадынга театр сургуулундан эгелээн бо коллективте ам алды салгалдың төлээлери кирип турар. Бөгүн театрда РСФСР-ниң улустуң дөрт, алдарлыг беш артизи; Тыва АССР-ниң улустуң дөрт, алдарлыг он тос артизи, Тываның комсомол шаңналының дөрт лауреады ажылдап турар. ТАР үезинде ажылдап эгелээн Максим база Кара-кыс Мунзуктар, Комгар Хүргүлек, Николай Өлзей-оол-биле чергелештир Ленинградтың театр институдунуң ийи удаа доозукчулары (1956 база 1968 ч. ч.), Кызылдың уран чүүл училищезиниң доозукчулары, шукиннилер болгаш гиесинчилер бөгүн театрның чогаадыкчы коллективин тургузуп турарлар. Онаашкан ажылга чогаадыкчы бедик харысаалга, эде тургустунуушкун чугула дээрзин А. С. Серенниң чугаазынга демдеглеттинген.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Тываның күрүне шаңналының лауреады М. М. Мунзуктуң чугаазы онзагай болган. Ооң чогаадыкчы оруу театрның оруу-биле хемчээттинер. Артисти театр өстүрген, а ол театр-биле кады өзүп мергежээн, чогаадыкчы узун оруктту чурттап чоруур. Бедик шаңнал дээш сеткилиниң ханызындан өөрүшкүзүн ол илередип, бедик харысаалга, каш дакпыр чогаадыкчы күжениишкин-биле ажылдаары негеттинип турарын демдеглээн.

Бистиң республика-биле чаңыштыг кожавыс — Хакас автономнуг областың төлээлери база театрның байырлалынга киржип келген. Облкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Г. С. Тарбастаев изиг байырны чедирип, найыралдың демдээ кылдыр чадаганы белекке тудускан. Байырлал таварыштыр хөй санныг телеграммалар келген, байыр чедиришкинниг бижиктерни чогаадыкчы организациялар, албан черлери чорудканнар.

Театрның дөртку салгалының төлээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Ольга Кузина база байыр чедирген. Кызылдың уран чүүл училищезин орус, тыва элээн каш эштери-биле кады дооскан соонда, театрда ажылдап турарлар. Хоочун артистерден хөйнү билип аа, олардан кезээде өөренип турарын ол демдеглеп, хоочуннарга четтиргенин илереткен. Кады дооскан эштериниң арзында алдарлыг үш артист бар болу бергенинге өөрүвүшаан, моон соңгаар улам эки ажылдаарын аныяктарның мурнундан хүлээнген, ынчаар ажылдаарын бөгүнгү негелделер, бедик шаңнал хүлээндирип турар.

№ 48 тудуг эргелелиниң штукатур-малыяр Светлана Доңгак тудугжуларның мурнундан, хоорайның хөй санныг көрүкчүлериниң мурнундан театр коллективинге изиг байырны чедирип, уттундурбас овур-хевирлер, ажыл-херекче сорук кииркен салдар дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Шынап-ла, чеже рольдар тургустунмаан дээр, оларның кижиге ачы-салдары улуг. «Хайыраан бот», «Дөңгүр-оол» база тыва ленинниң шиилерин ол сонуургап көргенин айтып, тере театрынга чоргаарланып чорууруң, ылангыя сөөлгү үеде артистер Тамара Ондар, Виктор Наксыл, Александр Салчак, Куулар Аизат оларның өзүп орар талантызын онза сонуургап турарын сеткилиниң ханызындан чугаалаан.

Байыр чедиришкиннери, өөрүшкүзүн, чоргаарылдың сөстерин ол хүн хөй-ле сөглеттинген. Театрның салдары улуг дээрзин кижи бүрүзү ханызы-биле медерел билип, чогаадыкчы коллективтиң чедиишкиннеринге чоргаарылын илередип турган. Чаа овур-хевир бүрүзү чогаадыкчы дилээшкинден төрүттүнер болгай. Чыл келген тудум, амыдырал улам бурунгаарлап, чаа-чаа сорулгаларны идип үндүрүп турар, амыдыралды шыны-биле көргүзери дег чаагай үүле-херек чок. Театрның бежен чыл юбилейин таварыштыр театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш элээн каш артистерге алдарлыг аттарны, хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Тыва театрның хоочуннарының бирээзи Б. Ф. Бады-Сагаанга РСФСР-ниң улустуң артизи хүндүлүг аттың херек демдээн болгаш тускай бижиин тывыскан. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи хүндүлүг атты артистер Дадар Барынмаа, Аизат Куулар, Ольга Кузина, Александр Салчак оларга тывыскан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин артист В. О. Мортай-оолга тывыскан. Хөгжүм-шии театрының уран чүүл удурткукчузу турган И. Я. Исполневти Хүндүлел бижик-биле база шаңнаан. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг аттарны театрның улуг инженери Ю. Л. Морозовка, реквизит цегиниң эргелекчизи Л. П. Поповага тывыскан. Шаңнатканнарга изиг байырны чедирип, чечектерни тутсуп турган. Шаңналдарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар тывыскан.

Тываның хөгжүм-шии театрының юбилейинге тураскааткан хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң хуралының соонда байырлалдың улуг концерти болган. Бистиң мурнувуска артистерниң күүселдези-биле ынак овур-хевирлеривис база катап чуруттунуп эрткилээн. Бистиң театрывыста чогаадыкчы күш четчир, талантылыг аныяктар өзүп орар дээрзинге көрүкчүлер ханы бүзүреп, чорууңар чогузун дээн йөрээн турарлар.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА: бедик шаңналды тыпсып турган үези.
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

КУРЛАВЫРЛАР КАЙДА ЧАШТЫНЫП ЧЫДАРЫЛ?

Дүргедээшкин: бүгү-ле чүүлдерге, каяа-даа камналга дээш

Партияның XXVII съездизи чоннуң мурнунга эң мыска хуусаада, ол бедикче чурттуң бүдүрүлге-экономиктиг курлавырларын ходурер улуг сорулганы салган. Төрээн чуртувус эрткен 60 чылдар дургузунда кайы хире чедиишкиннерни чедип алганыл, ам 15 чыл иштинде ол хире чүүлдерни бүдүрер апаар. Совет чон Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле баштайгы үеде ырыпай күүсеттинмес кылдыр сагыдырар айтырыгларны ажыы эртип, чоннуң коммунистиг ниитилелин тургузар дээш ходурүлген хөй-адыынга чалгыыналын, хөй аар, берге оруктарны шыдал эртип келгеш, чурттуң мурнунга ам кандыг-даа сорулгаларны салгаш, ону чедип ап болур бүгү-ле курлавырларны тургускан.

Бистиң ам бар курлавырларывыс партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларын чедип алырынга кол күш, ооң шимчедикчизи болбайн канчаар. Ам ол курлавырларны бис ажыл-агыйга, амыдыралга чогуур ажыглап турар бис бе, бүгү-ле курлавырларны бүдүрүлгеге, кижизидилгеге херектиг шимчедикчи күш кылдыр ажыглап билир бис бе, ооң дугайында бүгү талалыг боданыр үе келген.

Кедээ ажыл-агыйның ишчилери бир километр орукка бензин чарыгдалын, гектарга солярка ажыгдалын, иштин, мал продукциязының бот-үнезин санап билир апарган. Ол бүгүден камнаттынган курлавырлар ажыл-агыйларның экономиктиг күчүзүнге чугула фактор болур.

СЭКП ТК-ның Чиигзиге секретары эш М. С. Горбачев «Бүдүрүлгелерге күш-ажылды организастаарын болгаш идиг бериишкинниң экжидиин, сагылга-чурумну болгаш исгелдени күүседир талазы-биле шынгыы хевелиг эгелээрге ооң мурнунда сагышка кирбейн турган курлавырлар тыптып кээр» дээн. Шынап-ла, сагышка кирбейн турган курлавырлар деп чүл, олар кайда чаштынып чыдарыл?

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң директору Сергей Деңгур-оолович Седен-оол март айның бирниң хүнүнде эзэчелиг шелээзинни сооода, совхозтуң специалистеринге дүвүреңчиг медээни ыннаткан. Совхоз кварталдың төнеринге чедир чаңгыс ай артканда күрүнеге дужаар 40 тонна сүттүң 18 тонна 095 килограммын дужааган, азы планның мыйн ай иштинде чартыын безин күүседип күш четпээн. 35 тонна эът садар планының чүгле 15 тонна 221 килограммы күүсеттинген. Байдал кажангызындан дүвүреңчиг апарган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери ол үеде партияның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжып, тура-соруктуг, кодурлуушкунныг турганы-биле күрүне мурнунга өрелиг артпазын, кандыг арга-биле ооң үерин бодап, курлавырларны санап эгелээн.

— Квартал планы дээрге, күрүнениң мурнундан бөске берген даалга-дыр. Ол бөске хоойлу болур. А хоойлуну ак сеткилдиг күүседир болгаш, эштер, ону күүсетпес деп чугаа турбас ужурлуг — дээш, директор С. Д. Седен-оол чаартыкчы, тывыгыр бодалдарын специалистерге ажыдып, совхозтуң удуртулгазынга, партия, совет, комсомол органнарынга ажылды хүн бүрү канчаар организастап болурунуң дугайында арга-сүмелерни кылган. Кижи бүрүзү план күүселдезиниң талазы-биле арга-сүмелерни кежээ болур ажыл-агыйның партия комитединиң ажык хуралынга кирерин директор саналдаан.

Кежээки хурал орай доозулза-даа, хуралдың киржикчилери совхозта квартал планын күүседип аптар арга бар-дыр деп чүректеринде кыпткан отчуташтарлыг тарап чанган. Ам кижи бүрүзүнде тускай даалга бердингеи — ооң чүгле ак сеткилдиг күүселдезинден совхозтуң квартал планының күүселдези хамааржыр.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының бирги кварталда социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери ол түңнелдиң үерин четтикпейн манап турган. Совхоз бирги кварталда 45700 кг сүттү күрүнеге дужаар планын 114,3 хуу, 39700 кг эътти күрүнеге садар планын 113,4 хуу күүсеткеш, районнуң сес совхозтарының аразындан мыйгы черни ээлээн. План чүгле күүсеттинген эвес, а ажыр күүсеттинген.

Кварталдың мын айы эрткен, чаңгыс айда канчап-даа күүсеттинмес хире душкүүрлүг үеде «Совет Тыва» совхозтуң удуртукчулары, ажыл-ишчилери үени шын эскерип, ажылышта бар бүгү-ле курлавырларны чаңгыс ай иштинде мөөңнеп шыдапканы бо чижек көргүскен. Мөңге кандыг курлавырлар тывылганыл, олар каяа чаштынып чытканыл? Анаа долу харыызы сүт-бараан фермазы берип болур.

Бир ай иштинде саанчы бүрүзүнүң инектен саап алыр сүдүн чүгле хүнде эвес, а саалда саныныӊ тускай зоотехниктиг хуваалдазын кылып, ооң күүселдезиниң контролюн шыңгыыратканы. Саанчылар аразында план күүселдезиниң социалистиг чарыжын хомуктап ажылдап кылган. Ооң күүселдезин чоннуң чыглыр черлеринге хүннүң азып, чарлап турган. Саалда бүрүзүнде инектер чемгерилгезиниң, сүт-гарылгазының үелеринде мыйн кижи составтыг тускай дежурныйлаашкынны чурумчуткан. Сүттүң инектен сагдыарындан эгелээш күрүнеге кирерин чедир шын учёт, сагыжылгазын контрольга тургускан.

Ферма коллективиниң тускай хуралын кылып, ажылдың продуктулуун бедидер, сагылга-чурумну экжидерин чедип алырын дугурушкан. Ферманың ишчилери коллективтин-биле ээзерлер ниитилелиниң кежигүннери болган. Фермага хөй-ниити чемненилгезиниң ажылын экжиткен. Совхозтуң удуртукчуларының ап келген эске-даа хемчеглериниң түңнелинде коллектив социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаан. Ооң-биле коллектив чыл планы күүседир талазы-биле бедик курлавырлыг болу берген.

Күш-ажылды организастаарының чурумун шын тургузуп, кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидип, учёт-саналдарны экжидип, социалистиг чарыштың дээштиниң бедидип, кижи бүрүзү-биле суртаал ажылын күштелдирген. Бо бүгү хемчеглерни чылдың эгезинден тура ап чоруткан болза, совхоз сүт продукциязының талазы-биле оон-даа хөй курлавырларны тургузар турган ийиң.

Сүт планының күүселдези-биле чергелештир совхозтуң ишчилери, специалистери күрүнеге эът садарының планын база күүседир аргаларны дилеп тывар сорулганы салган. Бо айтырыгны шиитпирлеп тура, совхозтуң удуртулгазы, мооң мурнунда ышкаш, күрүнеге эът дужаарын күүседир дээш кандыг-даа бурунгаар бодалдыг сорулгалар салбайн, дедин бастырып турган чаңчылдан үерин шиитпирлээн.

Күрүнеге дужаар мал бедик шынарлыг эът-биле орулга экээр болгай. Ынчангаш малдың ыяп-ла семизин план күүселдезинге ажыглаар деп дугурушкан. Ажыл-агыйга тургустунуп келир браккаттаан, аараан кандыг-даа малды тускай ажаалдага тургузары көрдүнген. Мал бажын чаңгыстап санап, шилип тургаш чоруткан ажылдың түңнелинде, совхоз чүгле күүседир планы-биле санашкан эвес, а ону ажыр күүседир аргалыг болган. Бо ажылга улуг-хуузун чылгы бригадазы көргүзүп, дужааган малы шупту бедик шынарлыг кылдыр хүлээп алдынып, ооң 24,1 тонна эъди совхозка 67545 рубль түңнүг орулганы берген.

Ынчалза-даа күрүнеге эът дужаалдазының бирги кварталда түңнелдери мал ажылында ажыглап болур хөй курлавырлар барын көргүскен. Бирги кварталда дужааган хоюнуң ортумак деңнези чүгле 30 кг, бода малдың 288 кг, а хаваннарның 94 кг болуп, планда көрдүнгениниден продукцияның шынары куду болуп турар. Ынчангаш мал ажылының специалистериниң мурнунда малдан алыр продукцияның шынарын бедидери, ооң бот-үнезин кызырары көрдүнген.

База бир дүвүреңчиг ажыл — кыштаглаашкынны эки эрттирери, малдан чаш төлдү алыры. Бо талазы-биле эрткен чылгы түңнелдер совхозтуң ишчилерин боданыырган турган. Ынчан совхоз төрүүр 100 хой бүрүзүнден-не 62 хураганы алган. Совхозтуң дирекциязы, партия, совет органнар бо талазы-биле демниг ажылдап, кыштың чылыг, чымчак байдалын улам бедик харысалга, организастыг чорук-биле кадыырлаштырып, хойдан-на хураган дээш демиселди күштелдирген.

Бирги кварталдың түңнели-биле совхозтуң малчыннары 100 хойдан-на 83 хураганы ап, социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип алган ажылдап турарлар. Ылаңгыя аныяк коммунист Лариса Салчактың № 1 хойжу бригадазының хойжулары 100 хой бүрүзүнден 86 хураганы ап, социалистиг чарышка мурнаан. Хойжулар Куулар Өткен-оол, Чымба Бухаров, Хажики Мартай-оол олар үүс хойдан-на 100, 92, 91 хураганы камгалап ап, мурнакчыларның одуруунче кирген.

Бо бүгү чедиишкиннер анаа келбээн. Малчыннарга четчир мал чемин белеткеп, эске-даа ажылдарга шаптык чок байдалдарны тургузарындан аңгыда, бо чылын малчыннарның-даа, бо ажылга хаара туттунган специалистерниң-даа оваавган ажылынга харысалгазын бедиткен. Корум-чурум айтырыын шыңгыырадып, кижи бүрүзү-биле ажылды күштелдирген.

Хой оолдаашкыны чоруп турда, эрткен чылын, хөй хураганнар кажааларының өл-шыгынга алзып, өлүп хораан. Чамдык кодааннар 60 чымыштыг үеде харысалгазын кудулады, азы ажылын шын организастап күш четпейн, хөй когаралга таварышкан. Ынчангаш кодааннарга мал оолдаашкыны эгелээри билек, төрүүр кодан бүрүзүнүң хөй-ниити организацияларының агиткварталарының дузазы-биле кажааларны кургадыр аштап, арыглаар, шефтерни организастап чорудкан. Ол ышкаш чамдык арай чигзиичиг кодааннарга, сакманчыларга дузалажыры-биле, специалистерниң, активчилерниң доктаамал дежурныйлаашкынын организастаан.

Күш-ажылды шын организастап, харысалганы бедидип, хөй-ниити ажылын малче көрүндүрүп, аныяк күштерни мал ажылынче эвилелдээни — совхозтуң база бир курлавыр күжү болган.

Квартал планын чедиишкинниг күүседир дээш чоң ортузунга корум-чурум айтырыын күштелдиргениниң түңнелинде, совхозтуң ажылчыннарының арагалаар, ажыл шагы үзер чоруу хөлчок кызырылган. Бир эвес 1985 чылдың бирги кварталында 106 кижи 458 кижи-хүнү үскен болза, бо чылын сан-түң 58 кижи, 208 кижи-хүнү кылдыр кызырылган.

Совхоз он бирги беш чылче 1 миллион 354 муң рубль өрелиг кирген болза, он ийиги беш чылдың бирги чылынче карылга чок ажыл-агый болуп кирген. Ажыл-ишчилерниң сагыш-сеткилинден «өре» деп сөс адырылган. Ынчангаш совхозтуң удуртулгазы беш чылды чаа сорулгалар-биле эгелээр дээш ажыл-иштиң чаа аргаларын ажыглап, шимченгир ажылдарны чорудуп эгелээни өөрүнчүг.

Совхозтуң мал болгаш хову бригадалары бүрүнү-биле, автопарк, МТМ, тудуг участоктары экспериментальдыг кылдыр бот-орулга-чарылгалыг, керээлиг коллективтер кылдыр эде тургустунган. Ажыл-агыйның санажылгазын бүрүнү-биле чек системазынче киирген, совхозта участок бүрүзүнде экономиктиг өөредилгениң тускай программалыг кичээлдерин доктаамал эрттирип турар. Ажылда бар-ла курлавырларны тывары совхозтуң специалист, ажылчын бүрүзүнүң хүлээлгези болзун дээш ажылды совхозтуң удуртулгазы чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиигзиге секретары М. С. Горбачев «Курлавыр бистиң боттарывыстың холдарывыста, ону сонуургалдыг, ээ ёзу-биле ажыглаар болза, олар бедик беримчени берип болур» деп чугаалаан. Бо чугаа чүгле бистиң совхозтуң эвес, а республиканың ажыл-ишчилериниң кол боданыр, дилеңип тыптынар айтырыы, а олар тыптынып шиитпирлеттингенде кол шимчедикчи күш ол болур ужурлуг.

К. НАТПИЙ-ООЛ,
кедээ корр.

Партийжи амыдырал

ПАРТИЯГА ШИЛИП АЛЫЫШКЫН БОЛГАШ АНЫЯК КОММУНИСТЕРНИҢ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ

Партия кежигүнү болуру — партия тургузуунда үнделези айтырыгларның бирээзи. Партияның шывар составындан ооң ажыл-чорудулгазының характери, утка-шынары, коммунистиг ниитилелди тургузар дээш демиселди удуртур ооң чедиишкиннинге күүселдези хамааржыр. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVII съездизи партияның хүрээлениниң арыг бодурунче доктаамал сагыш салыры, партияны дуу болган кижилерден, эрге-дужаал сүрээзы өске-даа ажык хараар солудга-биле анаа кирип турар кижилерден идегелдиг-биле камгалаары, партия хүрээлениниң өзүлдезин Уставта нормаларга дүүштүр боттандырары, партияга хүлээп алыышкынны улам ышай сайзырадыйжыларын айыткан.

Хоорайның партия организациялары партияның хүрээлениниң арыг болурунче, партияга хүлээп алыышкынның сайзырадыйжылар дээш ажылдап турар. Партия эге организациялары эрткен чылын 127 кижини СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Үлетпүр бүдүрүлгелерде партия эге организациялары 13, транспорттуң — 16, харылзааның — 13, албан черлериниң болгаш өөредилге черлериниң партия организациялары — 90 кижини партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның болгаш аныяк коммунистерниң хөй нуруузу бүдүрүлгеге база хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг кижилер, өскелерге үлегерни көргүзүп турар. Олар планныг онаалдаларын күүседип келген. Оон иштинден 52 кижи он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде боттандырган. Ниитизи-биле партия кежигүнүнге хүлээп алган эштер төлептиг болуп турар. Ындыда болза чамдык партия организацияларының секретарьлары партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алыр херекте төлептиг комсомолчулар болгаш ажылчын аныяктар эвээш деп санап турары шын эвес. Олар аныяк ишчилерниң ортузунда идей-кижизидилгелиг ажылды четпес чорудуп турары-биле ону тайылбырлаар апаар.

Кайы коллективте партия эге организациязының секретары, коммунист-удуртукчу ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяктарның ортузунда идей-кижизидилгелиг ажылды, бүгү ажыл-агыйжы болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын кады шиитпирлеп турар болдур, ында партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл эки болуру практика көргускен. Ындыгларга № 48 тудуг эргелели (Б. И. Алехин, И. В. Сермакин), республиканың радиотеледамчыдылга төвүнүң (С. С. Кондратьев, В. М. Смиркин) болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгези — хөй ажылчынныг коллективтерниң бирээзи. Ында комсомолчулар болгаш төлептиг аныяктар эвээш эвес, ындыг турбуже, элээн каш чылдар дургузунда партияга кижи хүлээп албаан. Бүдүрүлгеде партия эге организациязы, удуртукчулары кижи факторун идепкейжидер ажылды суларатказ, оларны дужаалдар кужун ажыглап ажылдадыр аргаже шилчээни кижизидилгени кошкаткан. Аныяктар-биле ажылды, оларны партияга хүлээп алыр хемчеглерни «Тыва тудуг» тресте, «Тыва автотранс» каттыжыышкынында партком-нар, аът-чем садыгның, «Тудуг кезектери» комбинаттың даараңгылга фабриказының партия организациялары багай чорудуп турар.

Партияның хүрээлеңинге кирерин күзээн кижи бүрүзүн хүлээп албайн турар. Ажылышчи, амыдыралга төлептиг, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг, эки мөзү-шынарлыг кижилерни партияга киирип алыр. Партияның XXVII съездизи СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирип турарларга онза бедик негелдени салган, ону партия эге организациялары амыдыралга боттандырар хүлээлгелиг. Аныяк кижи партия кежигүнүнүң кандидадынга кирген баштайгы хүннерден эгелээш бодунуң ажыл-херээ, кылган чүүлү дээш партияның болгаш чоннуң мурнунга харысалгалыг болур. Хоорайның партия организациязы аныяк коммунистер-биле хөй талалыг кижизидилге ажылын чорудуп, оларның политиктиг кашпалыышкынны алырынга дузалап, амыдыралчы идепкейлиг турушка кижизидип турар. Партия эге организацияларының хөй нуруузу аныяк коммунистер-биле ажылды багай эвес чорудуп келген.

Ындыг-даа болза чамдык партия организациялары партия кежигүнүнүң кандидадынга кижини хүлээп алгаш, ооң-биле кандыг-даа ажыл чорутпас, коммунистиң бедик шынарынга дадыгарынга дузалашпайн баар таварылгалар болгулай бээр. Шак ындыг кошкак ажылдың түңнелинде эрткен чылын партия кежигүнүнге мыйн кандидатты үндүрген, кандидат стажын эртип турар үениң дургузунда он дөрт кижи эки талазын көргүспээн болгаш боттарының мөзү-шынарының талазы-биле СЭКП кежигүнүнге хүлээп алырынга төлеп чок болган. Оларга № 81 тудуг эргелелинде А. В. Резников, харылзааның автобүдүрүлгезинде Б. А. Шагдыр, сайгарылга баазазында С. С. Сверлов, Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунда А. А. Огнёв, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде Ю. В. Белопольский, «Тудуг кезектери» комбинатта Д. Б. Сегбе болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо болза үстүнде адаан коллективтерде партия эге организацияларының партия кежигүнүнге кандидаттар-биле ажылды кошкатканын херечилеп турар. Оларны хөй-ниити ажылынга хаара туттаан, кандидат стажын канчаар эрттирип турарын хуралдарга дыңнаваан, ажылын, амыдыралын, моральдыг мөзү-шынарын сонуургаваан.

СЭКП-ниң Уставында кандидат стажын бир чыл хуусаалыг кылдыр доктааткан. Оон өске кандыг-даа хуусаа турбас ужурлуг. Ындыг турбуже ону партия эге организациялары хажыдып турар. 1984 чылда партия кежигүнүнүң кандидадынга кирген чамдык кижилер ам-даа кандыг-ла бир чылдагааннар уржуундан партия кежигүнүнге кирбээн. 1985 чылдың январьда партия кежигүнүнүң кандидадынга кирген дөрт, февральда кирген он мыйн кижи кандидат стажын эрттирген. Оларның-биле ажылды хамаарышкан партия организациялары чорудары негеттинип турар.

Партия кежигүнүнүң кандидадынга болгаш партия кежигүнүнге кирип турарларга рекомендация берип турар коммунистерниң харысалгазын партия организациялары чогуур негелдеге чедир бедиитпейн турар. Рекомендация берип турар кижилер рекомендация алганнарының политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш моральдыг шынарының характеристиказының шынының дугайында партия организацияларының мурнунга харысалгалыг болур болгаш оларның идей-политиктиг өзүлдезинге дуза чедирер хүлээлгелиг. Ону партия организациялары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр негээр, чедип алыр сорулгалыг. Аныяк коммунистерни кижизидеринге ол биче эвес рольду ойнаары чугаажок.

Кызылдың партия организацияларының сорулгазы болза съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр партияга шилип алыышкынны шыңгыы чорудары, аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын экжидери-биле дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

И. ИЛЬИН,
СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында партийжи комиссияның даргазы.

ЧУРУКТА: Кызыл районда Баян-Колдуң мурнакчы тудугжулары Бопуй-оол Кызыл-оол, Дарган-оол Эрес-оол, Сенди Эникпен — беш чылдың шалыпчылары. Олар Баян-Кол суурда ортумак школаның тудуун эрткен чылда ажыглалга кирипшкеннер. Бо хүннерде олар чурттаалга бажыңнарының тудуглаларында ажылдап турарлар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

БАЛЫКТААРЫНЫҢ ДҮРҮМНЕРИ

Май 1-ден июль 1-ге чедир бистиң республиканың девискээринге чазын үүргене чажар балыктар камгалалының мыйн айын чарлап турар. Шак ол үеде балыктаарынга даараазында хоругдалдар болгаш кызыгаарлаашкыннар бар.

Улуг-Хемден болгаш ооң адырларындан дош баткан үеден июнь 20-ге чедир, Чагытайдан болгаш өске-даа хөлдерден май 1-ден июнь 10-га чедир, Нояя-Хөлден болгаш Хам-Сыра хемниң бажында хөлдерден июнь 1-ден июль 1-ге чедир балыктаары хоруглуг. Азас, Тоора-Хем хемнерден болгаш Ий, Хам-Сыра хемнерниң бассейннеринден бүдүн чыл дургузунда балыктаары хоруглуг.

Балык камгалалының чарлаттынган мыйн айында балыктаарынга сонуургалдыг кижилерниң чүгле эрик кыдыындан мыйн сыырткыыштыг кармак-биле балык тударын чөпшээрээр. Чурттакчылыг черлерниң кызыгаарындан агым аайы-биле болгаш агымга удур ол-бо талаларынче 500 метр ырак черден балыктап болур.

Балык үүргенелээри доозулган соонда, ниити ажыглалдың хем, хөлдеринден шупту хамаатыларга халас, а балыктаарынга сонуургалдыгларга балыктаашкынны болгаш спорттуг балыктаашкынны анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдери организастап турар хемнер, хөлдерге, оларның ындыг участоктарынга чүгле анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүннеринге өртектиг путёвка ёзугаар балыктаарын чөпшээрээр.

Ниити ажыглалдың хем, хөлдеринден анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүннеринге чайгы болгаш кышкы хевириниң ниити сыырткыыштарының саны 10-дан ашпас 5 чедир кармактар-биле, 10-дан ашпас кылаңнааш демир чижектиг янзы-бүрү сыырткыыштарлыг спиннинг болгаш 2 сыырткыыштыг торпеда-биле балыктаарын чөпшээрээр. Ол ниитилелдерниң кежигүннери эвес хамаатыларга мыйнден хөй эвес сыырткыыштарлыг чүгле чаңгыс хол кармагы-биле балыктаарын чөпшээрээр.

Балыктаарының дүрүмнериң ёзугаар анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүнү болгаш кежигүнү эвес хамаатыларга түс-түзүнда 2 болгаш 1 мыйытты, 15 болгаш 5 кадыргыны, 10 болгаш 5 сигни, 12 болгаш 5 пелядьты, 3 болгаш 1 шортанны, 10 болгаш 5 лешти, 50 болгаш 20 еленти, 15 болгаш 5 аъзыты тударын чөпшээрээр. Ала-буганы болгаш плотваны чаңгыс балыктаашкын үезинде бир балыкчыга оңаалтыр 10 килограммдан хөйнү эвес тудуп болур. Белен тударын чүгле балык камгалалының органнарының тывысканы халас лицензиялар-биле чөпшээрээр.

Анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүннери балыктап үнерде кежигүн дазывырларын төлеп каан кежигүн билеттерин ап алыр ужурлуг. Кежигүн дазывырларын төлевээн билетти күш чок деп санаар.

Ада-чурттуң Улуг дайынның инвалидтеринге үттери 20 миллиметрден улуг демчээлдиг чаңгыс четки-биле республиканың балык камгалалының инспекциязының тыпсыры тускай чөпшээрел-бижик ёзугаар Улуг-Хемден бир айда үш хүн балыктаарын чөпшээрээн. Чөпшээрел алырда Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидының шынзылгазын көргүзери албан.

Үстүнде дүрүмнерни хажыдып чок сагыырындан аңгыда, хөлдер, хемнерге балыктап келген хамаатылар анаа санитарлыг байдалды сагыыр, дош кырынга болгаш эриктерге бок болгаш өске-даа артынчылар артырбас, автотранспортун чүгле бас ужурлуг. Балыктаарда хуузунда документилерни, анчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүн билетин, а хем, хөлден балык тударын тускай чөпшээрел азы путёвка-биле чоруткан таварылгада, оларны база ап алган чоруур албан.

Балык камгалалының мыйн айында төтеглекчилер-биле демиселди күштелдирер. Хөй-ниити инспекторлары, милицияның, бойдус камгалалының өске-даа албаннарының ажылдакчылары биске дузалажыр. Бир эвес балыкчылар балыктаарының дүрүмнерин хажытпайн, шын сагыыр болза, балыктар шөлээн байдалга үргенезин чажар болгаш республиканың балык байлаа улам өзүп көвүдээр.

И. БЕСКРОВНЫХ,
Тыва АССР-ниң балык камгалалының инспекциязының улуг инспектору.

Этке ээ херек

МАШИНАГА КАМНЫГ БОЛУР

Бо чылдың апрель 4-те үнген № 82 «Шын» Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң чолаачызы Доңгактың бижээни «Даарде техника» деп материалын номчуп таныштым. Айтырыг болза чогуур үезинде кийдүрткен деп бодадым. Бодум база Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунга хөй чылдарны дургузунда чолаачылап, механиктеп-даа ажылдаан чорааш кижи мен.

Шынап-ла, чамдык чолаачылар машина-техниканыңга ээзизнии чогу-биле үрей мунгаш аваттар, азы ооң-оңданы таварыштырган, ону турузунаас таварылгалар кайызы ажыл-агыйларда бар деп болдаар мен. Чаа машина-техниканы хүлээп алгаш 2—3 чыл мунгаш, эки чаа турда ажыдып, корум, боттарының хуусаазын ажыл-агыйның сеттиг-саргадан алган, өске чижиге хүлээдиптер, чок болза дарыг-арыгынга салдап алгаш, гаражка тургузуп каантар чолаачылар база хоор эвес.

Ооң соонда ол «чалгын» соруп каапкан техниканы дараазында алган чолаачы хол дамчаан «эт-тир» дээш камнавас, сеңтен-селевейн «ылчыредир» мунуп кааптар таварылгалар бистиң совхозтуң амыдыралынга база болгулаан. Чажырбаш канчаар, чамдык чолаачылар машиназы үрелип каарга бажыңнарының даштынга тургузуп каапкаш, өске ажылче шилчип, ол машиназы кезек-кезектеп турган, эш-өөрүнге үлеп бээр чоруктар база бар. Ол техника үнтеттинип, тоймагалаттынгакынын тарааландан үндүр бижиир мыйнде, азы документинде бар техника боол хүүле бээр. Мындыг эвкарысалга чок чолаачыларның уржуунда совхозтуң улуг өртектиг техниказы кайда-даа ажыглаттынмайн «сыгыт сүвээнге» болуп чыдары хараадаашкын.

Ол ышкаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чолаачылардан болгаш механизаторлардан негелде чогуваан, оларны куду көрүп бажымчактаар, чымчактаар таварылгалар база бар. Чолаачы кижи диспетчерниң азы механиктиң бижип берген орук-бижиинге чагыртпас, боттары эң-тала, хөртүз-төрел тыртып, ажыладыр чорук бистиң совхозка база тургулаан. Ол өртпес талаларын чуртаалаарга, чолаачылар хорадап-могаттынар. Машина-техниказын дужаарынга чедер, чок болза гаражка кымга-даа хүлээттинейн, кымның-даа чөпшээрели чокка оон каапрар таварылгалар хөй. Ол техника гаражка ээ чок турган, «оорларның» «олчазы» боор база тоймагалаашкын каар.

Машина-техниканың артык кезектериниң чедишпезинден чолаачылар боттары тыптышып, өске улустан саттыжып ап турары шын. Ол садып эккеп алган кезектериниң өртектерин совхозтуң бухгалтериязы төлеп бээр дугайында кандыг-даа сагыш салбайн турар. Сагыш салырга-даа бухгалтерияның отчёт-учёдунга ындыг бижиктер кандыг-даа бижик, документ чогундан азы ол артык кезектерни мыйн-чаңгыс «чиижен» сеткилдиг кижилер дамчыштыр садып ап турарындан өртек-үнези кымга-даа эгиттинмейн турары шыныг.

Ам бо хүннерде бис онза чедишмес байдалда ажылдап турар бис. Чүге дээрге, мооң мурнунда артык кезектер ап турганывыс Өвүрнүң «Сельхозтехниказының» садыг килдизиниң дужүргениниден кайывылдаа артык кезектер албайн турар бис. Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехниказынга» баарга. Чадааныже баарган бис дээр. Анаа баарга, биске силерниң артык кезектер алыр хуваалданар бисте чок дээр. Кайыын артык кезектер тыптынып алыры онза берге-даа!?

Өвүрнүң бүгү девискээри даг-даштыг оран, чай, кыш чок малчыннарга сиген, хүс, мал чеми чедирер-дир бис. Машина-техниканың дугуйлары көрдүнген нормазынга четпес, элеп-чарлып каарга, катап дужаар барымдаа чок боор-дур. Ылаңгыя малчыннарже суг дажыглап турар машиналарга үстүнде таварылга кончуг хөй таваржып турар. Ынчангаш дугуйнуң норма-чижээн черниң байдалын көрүп тургаш кызырып, чиигедип бээр организация республикада чок чүве бе? Оон-даа өске кезектер албадаашкынга шыдашпайн, норма-чижээнге четпейн үрелип, эрте-ле ажыглалдан үнүп турар чылдагааннары түс черниң ниити тургузуундан база хамаарылгалыг деп бодаар мен.

Ол ышкаш «Сельхозтехникаларда» артык кезектер үлеп олурар инженер-техниктиг ажылдакчылар үлелгезин шын кылбас. Чамдык совхозтарга хөй, чамдыктарында эвээш боор турар. Совхозтарның баш удур берип каан чагыглаарынче сагыш салбас. «Тала-дугайы» тырттыжар чорук кеңтерээн.

Бо-ла бүгүнү чоң эскерип, эдип, чедирип алыр болзувусса, машина-техника камналгалыг болгаш маңнаар болгаш эдилээр хуусаазы узун болур деп бодаар-дыр мен.

Д. САНЧЫ,
совхозта гараж эргелекчизи.

АЛАШ СУУН АЖЫГЛАП...

Элегей кедээзинде ховуга тараа тараан болза деп бодап мени хөлзедип чорур. Чаагай тараа үнүп турган ол ховулар. Хөнделен хемниң суун ыяар четпестээнинден, кадыыган. Мен бодаарымга ол... Алаш хемниң суундан арыг суггу ап ажырын алыр арга бар хире. Алаш суундан аотка чедир үш километр. Бир эвес ындыг хоолай шөйгеш, суг дамчыдар болза, ол хире суг сугатка четчир болгу дег. Анаа моторлуг шимчедикчини ... тып алыры берге эвес.

Амгы үеде каскан буталаның улуу, чаңгызы аажок болур-дур. Түс черниң байдалынга ол хире улуг чиңге бүтээ таарышпас. Ынчангаш арык казары таарымчалыг эвес деп бодаар мен.

К. САМБУУ,
Барыын-Хемчик район.

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң коллегиязының хуралы болган. Аңаа «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр корум-чурумну, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар болгаш кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди күштелдирер талазы-биле сорулгалар дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Тыва АССР-ниң иштики херектер министри В. Б. Кара-Сал, оске-даа санал бергеннер республиканың иштики херектер органнарының ажылында четпестерин партийжы, принципиалдыг ёзу-биле шүгүмчүлээннер. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделерин ёзугаар ажылга аде тургузуушкунунуң оруктарын тодарааан.

Хуралга республиканың партия, совет, органнарының төлээлекчилери, прокуратураның болгаш Дээди судтуң ажылдакчылары олуруушкан. Ол хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серинков киришкен болгаш чүве чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ БОЛГАШ ЧӨПТҮГ

БИСТИҢ совет ниитилелиивис хоойлуну шыңгыы сагыырын негеп, ону социалистиг демократияның база бир илерээ деп санап, хамаатылар бурзун социалистиг хоойлунуң принциптеринге кижизидериг чугулалап турар. СЭКП Программазында «Кижиниң бедик хамаатылыг ёзуга, совет хоойлуларны болгаш социалистиг ниити чурттаалганың чурумнарын сагыыр кылдыр кижизидиг ажылын тургузар», хоойлу-дүрүмнүң кандыг-даа үрээшкиннери-биле эптешпес чок болурунга, корум-чурумну камгалаарынга идепкейлиг киржилгеге белен болурунга кижизидери улуг ужур-дузалыг» деп айыткан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун, ниитиниң корум-чурумун камгалаар айтырыг четчер партия, совет органнарының, хөй-нииити организацияларның бир деминиг ажылының, бо ажылга күш-ажылчы коллективтерни хаара тудканының түңнелинде чедип алдынар. Совет хоойлуну камгалаарынга кол рольду прокуратура ойнаар. ССРЭ Конституциязының негелдезин ёзугаар бүдүрүлгелерниң, албан черлерниң болгаш организацияларның, а ол ышкаш хамаатыларның хоойлуларны хажык чок болгаш чаңгыс аай күүседирин хайгаараар хүлээлге прокуратурага онаашкан.

Бистиң ажылывыстың бир кол угланыышкыны — социалистиг өнчү-хөрецгини камгалаар талазы-биле хоойлунуң күүселдезин контрольдаары. Оорларга, самчыгдакчыларга, хуули алыкчыларынга, мегеленей бижидилге кылыр болгаш күш-ажылчы эвес арга-биле хууда байыырының оруктарын дуглаарынга удур демисел улам чидигленген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралында ол айтырыгны чоокта база чугаалашкан.

Социалистиг өнчүге когарал таварышкан идиг берип турар кол чүүл — бухгалтер учёдунда болгаш отчёдунда сандаргай чорук. Ол ажылды кана-даа чогуур негелдеге турузпас болза, күрүне хөрецгизинге хол сугар чоруктуң демдектери үнүп келир дээрзин прокуратура болгаш административтиг оске-даа органнарның ажылдакчыларының хынылгазы бадыткаан. Чижээ, эрткен чылын Тес-Хем районнуң прокуратуразы «Кызыгаар» совхозтуң чамдык албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш малчыннарының херээн сайгарып көргеш, ону улус судунче шилчиткен. Совхозтуң бөлүк малчыннары Л. Кеней, В. Карти. В. Даизырын болгаш өскелер-даа оларга бүзүрээн малды харыысалга чок кадагалааныындан күрүнеге 64 муң ажыг рубль түңнүг каражаны чедирген. Мал бригадирлери Н. Дандаа, О. Эрендей олар боттарының албан-дужаалын соора ажыглап, ай отчёдун тургузуп тура, малчыннарда дудагалдарны көргүспейн, ону чажырып турганнар.

Бо үүлгедиишкиннер совхозта малдың баш санын шыңгыы контрольга тургуспайн, ажыл-агыйжы эвес чорукту дирекцияның, кол специалистерниң талазындан болдургаш бооп үнген.

ХООЙЛУ хажыдар чорук кижилер-биле кижизидилге ажылын кошкаткан, сагылга-чурумну күштелдирбээн черде болуп турар дээрзин практика бадыткаан. Аңаа чижек. Сүт-Хөл районнуң херегленикчилер кооперациязының ажылчыны С. Сат 1976 чылдан бээр ук системага ажылдап келген. Ол хөй удаа үүрмек түңнерге самчыгдал кылып келген. Районнуң удуртукчулары ол самчыгдалдарны Сат төлептергеле, кандыг-даа хемчег албайн, кижизидилге ажылы чорутпайн, ол-ла черинге катап ажылдадып турган. Саара Сат амгы үеде улуг түңнүг өресамчыгдал кылбааны шын, ындаза-даа удуртукчуларның мындыг «чымчак» чоруундан ол болу берип болур. Кажан үүлгедиишкин болганда ону чүгле бижиир эвес, болдурбазының баш удур хемчеглерин алыр ужурлуг болгай бис. Ынчангаш бо чижекти киирбени таварылга эвес.

Хөй дугаргал, самчыгдаа кылганы дээш мурнунда кезээнче херээнге онаажып чораан кижилерге мал-маган кадарарын дагзыр, материалдыг ээ-харыысалгалыг черлерге ажылдадыр чоруктар кайы-даа совхозта бар. Ооң уламындан маг-маганны чидирер, ооң баш санын дугаадыр чоруктар үндезинин-биле чайлаттынмайн турар.

Кем-херек үүлгедиишкини — бистиң ниитилелививиске турбас ужурлуг чүүл. Ынчангаш аңаа удур демиселди шиитпирлиг, бүгү кижилерниң, бүгү күш-ажылчы коллективтерниң күжү-биле чорудар херек. Мааңаа парлалганың киржилгези улам идепкейжип, «Шынның» арнынга «Кижи болгаш хоойлу» деп булуңнуң кезтүп келгени-даа үе-шаанда, чогумчалыг болуп турар.

Бистиң хоойлу-дүрүм камгалаар органнарывыстың чамдык ажылдакчылары кем-херек үүлгедиишкиниң үе-шаанда истен тывар, буруулуг кижини судка бээри чугула деп санап турар. Ол харын чугула ажыл. Ынчалза-даа үүлгедиишкинни болдурбас дээш баш бурунгаар хемчег алыры оон-даа чугула болуп турар. Ынчангаш кижилерниң, ылаңгыя аныяктарның угаан-медерелинге улуг-даа, бичии-даа үүлгедиишкин дээш кым-даа хоойлу мурнунга харыылаар, а хоойлу шыңгыы, өршээл көргүспес дээрзин угаадыры чугула. Аңаа бо булуңнуң салыышкыны улуг болур.

КЕМ-ХЕРЕК үүлгеткен чорге-дужаалдыг кижини «камгалаар», ону хоойлу органнарынга хүлээтпес чоруктар база тургулаар. Сүт-Хөл районнуң үлетпүр бараанның складының эргелекчизи А. Ооржак 38 муң рубльдиң самчыгдалын кылган. Район баштаар чери «караан шилиикеш», ол четпес түңнү дужаарынга «дузалажып» эгелээн. Ооң 2 муң рубль-биле садып алган бажыңын 12 муң рубльге-даа район садып ап, мегее ведомостар-даа тургузуп турган. Бо фактылар хажызынга артпаан. Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң социалистиг өнчү-хөрецгини оорлаар чоруктар-биле демисел килдизиниң ажылдакчылары сайгарып турар.

Бо чүүлге хамаатыларның хүлээлгезиниң дугайында онзалап чугаалаар апаар. Чамдык кижилер боттарының эргелерин дыка эки билир, а ак сеткилдиг ажылдаар, күрүнениң өнчү-хөрецгизин камгалаар, ССРЭ хамаатызы кижиниң бедик адынга төлептиг болур хүлээлгезин уттуп турар. Ооң уламындан янзы-бүрү хажыдыышкыннарның, үүлгедиглерниң үнүн кээп турары бо.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр прокуратура ажылдакчылары боттарының ажылын улам идепкейжидип, ооң хөйге коску болурун чедип ап, күш-ажылчы коллективтер-биле ужуражып эгелээр. Ынчан хоойлу-дүрүм хажыдар чоруктар-биле демиселдиң дугайында хөй-биле коску сүмележир. Хоойлу-дүрүм культуразын бедитпейн, чурттакчы чонга хоойлу-дүрүм билиин нептеретпейн тура, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселде чедиишкинниг боттандырары болдунмас. Юридиктиг нормаларны хүн бүрү тайылбырлап, кижизидилгени күштелдирип тургаш, кем-херек үүлгедир чорукту бистиң ниитилелививистен үндезинин-биле чайладыр ужурлуг бис.

Н. ОНДАР
Тыва АССР-ниң прокурорунуң бирги оралакчызы.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

ЕГИПЕТ ЖУРНАЛГА КАДДАФИНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

КАИР. АКШ-тың шериглер күштериниң Ливияның хоорайларын бомбалааны кижилерниң чурттаар эргезин, а ол ышкаш улустарның бодунуң салым-чолун боттарының шиитпирлээр эргезин хүлээп көрбейн турар империалистиг политиканың кижиге хайыра чок алыс утказын көргүскен. «Аль-Маукыф аль-Араби» деп журналга бодунуң интервьюзунга Ливий революциязының удуртукчузу М. Каддафи медеглээн. «Терроризмге хамаарылгалыг» дээр Ливияга хамаарыштырган буруудадыышкыннарны ол хүлээп албаан болгаш АКШ-тың ёзулуг сорулгазы Чоокку Чөөн чүкке дешпилгелиг күштерни узуткаары, ол кавының чурттарының хөгжүлдезинге шаптыктаарынче чүткүл араб улустарның чаңгыс эвин болдурбазы болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Араб чурттарның талазындан Ливия Джамахирияга көргүскен деткимчени М. Каддафи бедик-биле үнелеп көрген. Сирияның, Алжирниң болгаш Йемен Улус-Демократтыг Республиканың удуртукчулары-биле доктаамал харылзааларының дугайын ол дыңнаткан. Араб күрүнелерниң хөй кезиниң баштыңнары-биле харылзааларны кылып чорутпайн, Бүгү араб делегейге Каттышкан Штаттарны хүлээп көрбезинче кыйгырган чыскаалдар болган.

Бодунуң хамаарышпас чоруун камгалап алырынга болгаш америк агрессияга ойтур шавыышкынны бээринге ливий улустуң шиитпирлиин М. Каддафи онзалап демдеглээн.

ЧУРТКА ХИМИКТИГ ЧЕПСЕКТИ ТУРГУЗАРЫНГА УДУР

БРЮССЕЛЬ. Америк химиктиг чепсекти бодунуң девискээринге тургузарын, Бельгия болдурбас. Ол дугайын Бельгияның парламентиниң төлээлекчилер палатазынга национал камгалал министри Ф.-К. де Доннеа медеглээн. Депутат-социалис Л. Тоббактың негелдезинге харыылап тура, бодунуң девискээринге америк химиктиг чепсекти шыгжаарының азы тургузарының дугайында Бельгияның чөпшээрежириниң дугайында кандыг-даа чугаа турбас деп, министр онзалап демдеглээн. «Америк шеригниң холунда турар химиктиг чепсектиң курлавырларын сайзырангайжыдарының дугайында планын Каттышкан Штаттар ажылдап кылган» деп Ф.-К. де Доннеа дыңнаткан. Ооң медеглеп турары-биле алырга, ол планнарны бо чылдың май 22-де Брюссельге болур НАТО-нуң шериг планнаашкынының комитединиң ам болур деп турар сессиязынга чугаалажып көөр.

ТК-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НИКОСИЯ. Киприниң Күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының ТК-зының медеглелин мында парлап үндүрген. Ону ук партияның ам болур съездизинге белеткел-биле холбаштыр парлап үндүрген. Ол болуушкун Кипр улустуң амыдыралынга чугула үе-чада болур болгаш хамааржыпас чорук болгаш социал депшилге, чуртту империалистиг баазалардан хостаар дээш, даштыкыдан холгаарлаашкынга удур ооң демиселинге чаа идиг бээр. Партияның съездизин Кипр улустуң хосталгазы дээш демиселиниң берге байдалында, делегейниң дүшкүүрлүг байдалының чидигленген үезинде болгаш ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турар үеде чыыдырып турар. Ол дээш чүүнң-даа мурнунда америк администрация буруулуг.

Чөөн Чер Ортузу далай чоогунда болгаш Чоокку Чөөн чүкте империалистиг чимзеништиннерниң төвүнде Кипр туруп турар болгаш АКШ-тың агрессиялыг кеделиишкиннери Кипрге база дорт кыжанывышкын боор турар деп, медеглелге онзалап демдеглээн. Ынчангаш бүгү киприоттарның ядролуг дайынны болдурбазы дээш, чавырлыышкын болгаш боо-чепсекти дужээрен дээш демиселге амыдырал болгаш хосталга дээш демисел-биле чарылбас харылзаалыг.

Киприниң Күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының ТК-зы партияның ам болур съездизин төлептиг эртиреринче кыйгырган. Ону эртирерин бо чылын демдеглеп эртирер деп турары Киприниң компартиязының 60 чылы-биле кады болур.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ГАВАНА. Социалистиг чурттарның Эртемнер академияларының ниитилел эртемнериниң талазы-биле оралакчы президентилерниң ээлчеглиг чөвүлел хуралы Кубаның найысылалында ажыттынган. Ооң ажылында социалистиг дем каттыжылгазының 10 чуртунуң, ооң иштинде Совет Эвилелиниң төлээлекчилери киржип турар.

Чөвүлел хуралдың хүн чурумунда социалистиг чурттарның ниитилел эртемнериниң эртемдиннериниң мурнунда туруп турар айтырыгларны болгаш чугула сорулгаларны чугаалажып көөрү, социал киичилелдер талазы-биле түңнелдерин солчуру, а ол ышкаш 1986—1990 чылдарда эртем талазы-биле кады ажылдажылганың программазын чугаалажып көөрү кирген.

Амыдыралдың социалистиг хевирин сайзырангайжыдарынга ниитилел эртемнериниң мурнунда туруп турар үндезин айтырыгларын ажылдап кылырының чугула ужур-дузазын чөвүлел хуралды ажыдып тура, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кубаның Эртемнер академиязының президентизи Роса Элена Симеон Негрин онзалап демдеглээн. Хөй санныг ниити айтырыгларны кады өөренип көөрүнге болгаш дүрүжүлганы ажыктыг-биле солчурунга арганы берип турар социалистиг чурттарның Эртемнер академияларының хөй талалыг кады ажылдажылгазынга ол бедик үнелээн.

ВАШИНГТОНДА КОНФЕРЕНЦИЯ

ВАШИНГТОН. АКШ «сылдыстар дайынының» программазын боттандырып чорударынга Барыы Европада бодунуң эвилелчилерин ам-даа быжыы-биле кожуп алырын, космоска согуг кылыр чепсектерни тургузарынга оларның эртем-техниктиг күчүзүн ажыглаарынче чүткүп турар. «Стратегтиг камгалал инициативазының» национал айыыл чок чоруктун айтырыгларынга салдары» деп темага америк найысылалга ажыттынган конференцияга ол дугайын дорту-биле чугаалаан. Ону америк бүдүрүлге институду, национал камгалал университеди болгаш АКШ-тың армиязының шериг колледжизи организастап чорудкан.

Мурнунда ГФР-ге АКШ-тың элчини чораан амгы үеде америк бүдүрүлге институдунуң ажылдакчызы А. Бэрнс конференцияга чүве чугаалааш, «сылдыстар дайынының» программазын АКШ-тың эвилелчилери «ам-даа кошкак» деткип турар деп мигини чугаалаан.

Барыын европейжилерниң талазындан ол программаны «шиитпирлиг-биле деткиири» хандыраары-биле «стратегтиг камгалалды тургузарының политиктиг болгаш шериг талазы-биле уржуктарынга хамаарышкан айтырыгларга НАТО кежигүннериниң чөпшээрелин чедип алыры эргежок чугула» деп, ол медеглээн. Өске чеебиле чугаалаарга, космосту милитаризастап турган, шериг талазы-биле артык күштү чедип алыры бодунуң сорулгазы кылып алган Вашингтоннуң политиказының соо-биле чөпшүлдүү-биле чорууру барыын европейжилерден негеп турар.

(СЭТА).

Айтырыңар, харыылап бериэл

ШӨЛЭЭ АЛЫРДА...

Чурттуң өөредилге черинге экзамен дужаап кирер дээш төлевир чок шөлээ диләэн билдириишкин берип кааш (бүдүрүлгениң удуртукчузу чокта) чорупкан мен. Кээримге прогул кылган деп санап турар. Ол шын бе?

Н. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

ССРЭ Конституциязын ёзугаар совет хамаатызы кижи бүрүзү өөренир-даа, ажылдаар-даа, дыштаныр-даа эргелиг. Ол ышкаш ук эргеин ажылгалыышаан, ортумак-даа, дээди-даа өөредилге черлеринге бот-өөредилге-биле өөренир эргелиг. Ол өөредилге үезинде тускай шынзылга ёзугаар хонуктарны база берип турар. Тускай чиигелделерни база доктааткан.

Ынчаарга өөренип чоруур дээн кижи ол дугайында администрацияга баш бурунгаар сагындырар хүлээлгелиг. Өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдазын дужаар үелерин кааш ай бурунгаар солуннарга чарлаар болгай. Ол чорук администрация-биле дугуржур, шөлээ дугайында билдириишкин киирер, аңаа ат салырын, дужаал үндүрерин манап аар үени берип турар.

Бижикчи Н. Монгуш ол бүгүнү баш бурунгаар, директорнуң Кызыл кире бээрин манавайн, кылыр турган. Бүдүрүлгеде, организацияда, албан черинде ажылдап турар кижи бүрүзү администрацияның шиитпирин манаар ужурлуг. Бир эвес ол чөпшээревес болза, ажылдаар черин каап болбас. А өөренир дээн кижиге шаптыктаан дээш айтырыг оске, ону бир янзы тургузар апаар.

Ынчангаш Н. Монгуштуң билдириишкин бижип кааш чорупканы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң доктаалын болгаш Күш-ажыл дугайында Хоойлу кодекизин хажытканы деп санаары чөп. Ажылдаар черинге 3 шактан ажыг үеде келбээн болза-ла, прогул деп санаарын ук документилерде айыткан.

Мааңаа холбаштыр ажылдан үнерниң дугайында айтырыгны база чугаалаза артык эвес. Болумуң күзели-биле ажылдан үнерде кым-даа ийи ай бурунгаар бижимел-биле дыңнадыр хүлээлгелиг. Чамдык ажылчыннар, албан-хаакчылар билдириишкин бижип кааш-ла, ол хуусааны-даа манавас, дораан чоруптар. Ону база прогул деп санаар апаар.

С. ДОРСАТ,
юрист.

Р. М. Монгушту «Өртке эрес-дидим чоруу дээш» медаль-биле шаңнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Өрт уезинде кижилерниң амы-тынын камгалап алырынга эрес-дидим болгаш мадырдыг болганы дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндан Тыва АССР-ниң Мөңгүн-Тайга районнуң Мөген-Бүрен ортумак школазының өөреникчизи Роман Мөңгүлекович Монгушту «Өртке эрес-дидим чоруу дээш» медаль-биле шаңнаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва,
1986 чылдың апрель 16.

* * *

«Мөген-Бүрен» совхозтуң тову Кызыл-Хая суурда онгу классчы Роман Монгуш эрткен чылдың октябрьда эжиниң бажыңынга кичээл кылып орган. Ол дыка орайтай бергенде, 10 шак ажа бергенде, чанып кан.

Орук ара бир көөрге, суурнуң бажыңнарының бирээзинден чалбыыш өскүп орган. Роман үр-даа боданмайн, турган херимни ажа халааш, ол бажың чанынга келген. Эжикти тырттарга, иштинден дүпчүттүнүп алган болган, ол дээрге мында кижилер барының барымдаазы.

Р. Монгуш соңганы буза шаапкаш, өрттенип турган бажың иштинче кире халаан, мында удуп чыткан ийи болгаш уругларны арай боорда оттурган. Ышка бузурнуккан кижилер белен одуммас болган. Бир бичии уругну куспактааш, ийи «төрепчилээш» үнүпкен. Оларны даштыгаа эккелгеш, база катап өске ийи чаштың амызын алыры-биле өрттенип турган бажыңче кире халаан. Оларны база камгалап каан.

— Ол бажыңның ээлерин билир мен — деп, Роман чугаалаан.— Ында хөй уруглуг үгбай чурттап турар чүве. Чалбыыш көрүп кааш-ла, ында чаштар бар болгай дээн бодал мээң бажымга дораан чык дээн. Ынчангаш, олче маңнапкан мен.

— Кортпадың бе?—деп, ооң хыналда кылып барган ажылдакчылар айтырган.

— Ийе. Ол бажың иштинде кижилерниң амызы дээш корткан мен — деп, Роман харыылаан.— Мээң орнумга кым-даа болза, айыылда кижилерни камгалаарын оралдажыр болгай...

ШЫҢГА ХАРЫЫ

«ЧИЛБИ ЧИГЕНИҢ БИЛБЕС»

Бо чылдың март 30-де «Шынга» үнген «Чилби чигениң билбес» деп фельетон оруунга чүүлдү Тыва АССР-ниң Саң-хөө министерствозунуң коллегиязынга сайгарган бис. Күрүне өнчүзүнче хол суп турганнарны хоойлу ёзугаар шииткен-даа болза, ону болдурбас ужурлуг турган харыысалгалыг ажылдакчыларга тускай хемчегни хүлээттивис. Тожу райкүүскомунуң саң-хөө килдизиниң эргелекчизи Е. Лукьянчукка болгаш кол бухгалтер Е. Петуховага шыңгыы доңгулданы бербишаан, 1985 чылдың дөрткү кварталында алыр турган шаңнал акшазын казыыр шиитпирни коллегия үндүрген.

Моон соңгаар ындыг фактыларны болдурбас талазы-биле чогуур хемчеглер алырын РСФСР-ниң Саң-хөө министерствозунуң контроль-ревизия эргелелиниң Тыва АССР талазы-биле кол контролёр-ревизору П. В. Тихоновка, министерствонуң кол бухгалтери Т. М. Андрееваңа даскан болгаш бюджеттиг албан черлеринде бухгалтер учёдунуң байдалын экижидерин негээн. Ол ышкаш министерствонуң килдистер начальниктеринге, хоорай, районнарның саң-хөө килдистериниң эргелекчилеринге ревизияның шынарынче кичээнгей салырын коллегия айыткан.

Б. БУДЕГЕЧИЕВ.
Тыва АССР-ниң саң-хөө министри.

* * *

«Чилби чигениң билбес» деп чүүлдү Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң коллегиязынга база сайгардывые. Тожунуң район эмнелгезиниң кол бухгалтери турган К. Хомякова биле Т. Дорофеева оларны хоойлу ёзутаар кеземче херээнге онааганын чүүлдүг деп санап турар. Районнуң кол эмчизи Н. Мургуговту харыысалга чок чоруу дээш ажылдан хостаан.

Моон соңгаар эмнелге черлеринге самчыгдаашкын болгаш оорлаашкын болур чоруктарны болдурбас талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Н. СИЗЫХ.
Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министри.

«ОЙНААШКЫННЫГ БИЛЕТ»

КЫЗЫЛДЫҢ «Мөңгүлек» гостиницазынга чурттап турган, республиканың аалчызы болуп келген бир кижи найысылалдың чурттакчыларының хуу машиназының санын бир «Волга»—ГАЗ-24-ке немептер деп «аазап» турган. Ол «аазаашкын» чүл дээрге, лотерея биледи. Ол билеттиң дугаарында-даа, карманында солунда саннары-даа көөрге, үстүнде марканың машиназынга дүүжүп турар.

«Аас-кежиктиг» ол билеттиң ээлекчизи «Волгазын» сайгарып четтикпээн. Иштики херектер органының ажылдакчылары ону сонуургай бээрге, кажар арга-биле ээдип каан билет болган. Кажан ооң кажар-ону илереп эгелээрге, ол дезерин оралдашкан. Ынчалза-даа ону тудуп алган.

Ол ээдип каан билет кармактаан чилби-чазый кижи өске кижи ады бижээн паспорт ээлеп, чурт кезип, аңаа бүзүрээш, билетти садып аптар азатпайдар дилеп чорун турганы ынчаар илерээн.

Г. КУУЛАР.

Японияның чагырыкчы либерал-демократтыг партиязы (ЛДП) күрүнениң эмнелге албан черлериниң үштүң бирин кызырарын айыткан хоойлу төлевилелин белеткээн. Оларны хуу кижилерге садар, ынчаарга кижилерге садар арга чок болур эмнелгелерни болгаш кырганнар бажыңнарын шуугла чок кылыр деп шиитпирлээн.

Консерваторларның чазаа административтиг чаартылга дээр чүүлдү боттандырып чорудары-биле миллион-миллион бодууң японнарның дугайында сагыш салбайн турар. Ындыг арга-биле камнаттынган акша-хөреңгини шериг албан черлеринче шилчидип турар. Япон коммунистериниң «Акахата» солунунуң айытканы-биле алырга, сөөлгү беш чыл иштинде чурттуң шериг бюджеди социал херегледерниинден 3,5 катап дүрген өзүдүвен.

ЧУРУКТАРДА: ЛДП-ниң кадык камгалал талазы-биле политиказынга удур Токиога болган чыскаалдың киржикчилери; миллион-миллион японнарның кадыкшылын херек кырында кошкадып турар «бот камгалалдың күштериниң» парадының үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«А»-дан «Я» чедир: юридиктиг словарь

БРОНЬ

ЧУРТТАЛГА ШӨЛҮН БРОНЯЛААРЫ

Өг-бүле өске чурталга пунктузунче түр када көже берген таварылгада, оларның чурттап турганы чуртталга шөлүн хамаатыга база ооң өг-бүлезинге камгалап арттырар арганы — чуртталга шөлүн бронялаары дээр. Совет чуртталга шөлүнүң дугайында хоойлуда көрдүнгени-биле ооң даразында таварылгаа бронялаар (чагыдар):

а) хамааты кижиниң дашкыда ажылдаары-биле чорутканда — ооң аңаа турар бүгү үезиниң дургузунда:

б) Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарынга ийикпе, азы аңаа дециешттир көрдүнген черлерге ажылдаары-биле чорутканда — күш-ажыл керээзиниң күштүг болуп турар үезинде. ССРЭ Хоойлузунда көрдүнген таварылгаларда Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарынга болгаш аңаа дециештир көрдүнген черлерге турганы бүгү үениң дургузунда:

в) өске таварылгаларда ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Хоойлузунда көрдүнгени-биле. Чижээ, улус ажыл-агыйынга эң чугула тудугларда азы бүдүрүлгелерде ажылдап турар ларга болгаш чамдык өске-даа таварылгаларда оларга ССР Эвилелиниң Хоойлузу-биле болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалыбиле немелде чиигелде тургузуп болур.

Күрүне болгаш хөй-ниитиниң чурттаалга фондузунуң, чурттаалга-тудуг кооперативтериниң бажыңнарында болгаш хамаатыларнын хуу өнчүзү болур бажыңнарда квартиралары, өрээлдери бронялаар. Хөлезилекчи азы ооң өг-бүлезиниң кежигүнү чурттаалга шөлүн чорупттар хүнүнден алды ай чедир үеде кылдыр бронялап болур. Хөлезилекчи (ооң өг-бүлезиниң кежигүнү) азы бүзүреттирген кижи камгалаа херечилелин (бронь) алырда чер-чер Совединиң күүскомунга билдириишкинни болгаш чурттаалга шөлүн бронялааның саң-хөө санааштыганын хууда санының хоолгазын киирер. Бир эвес хөлезилекчи күш-ажыл керээзи-биле ажылдап чоруур дээн болза, ол күш-ажыл керээзиниң хоолгазын база киирер ужурлуг, а арткан таварылгаларда — чогуур бүдүрүлгениң, албан чериниң болгаш организациянын дилээзин киирер апаар. Айыттынган кижиниң өг-бүлезиниң ол черже ажылдап чоруур күзелдиг кежигүннери чүгле билдириишкин киирер. Чер-чер Совединиң күүскому камгалал херечилелин (бронь) ол документилерге үндезилеп ийи хуу кылгаш, бээр. Ооң бирээзин тускай ат салган документ ёзугаар бажыңнар эргелелинге дамчыдар.

Бир эвес күүском броньну бээриндеи ойталаар болза, хамааты кижи ол талазы-биле суд органнарынга хомудаар эргелиг.

Оларның бронялап кааны чурттаалга шөлүнде кижилерден тур када чурттап турар болза, хөлезилекчи азы ооң өг-бүлезиниң кежигүннери ээп келгеш, ону ээлеп алыр эргелиг. Бир эвес ол кижилер ол чурттаалга шөлүн хостап бээриндеи ойталаар болза, өске чурттаалга шөлүн бербейн, суд чуруму-биле оларны ооң кожуруп үндүрер апаар. Ынчалзажок, бир эвес хөлезилекчи азы ооң өг-бүлезиниң кежигүннери броньнуң хуусаазы доозулган соонда, алды ай дургузунда бронялап каан чурттаалга шөлүн эгидерин негевес болза, керээни суд чуруму-биле күш чок болдурар.

УЛУС СУДТАРЫНДА

Өвүр районнуң улус суду бо чылдың март 31-де Александр Монгуштуң херээн көрген. Ол арагалап алгаш кижи бижектеп, хулиган херек үүлгеткен. Ол дээш РСФСР-ниң КД-ниң 206 чүүлүнүң 3 кезээбиле илалап, 5 чылда шыңгыы чурумнуг ээдип чазаар күш-ажыл колониязынче чорутткан.

Брага ижип, сээдешкен Семён Номундай биле Демир-оол Сюрюн олар бижек, балды ажыглап, кижилер эттеп, дерзин хулиган херээн Самагалдай суурга кылган. Ол дээш Тес-Хем районнуң улус суду РСФСР-ниң КД-ниң 206 чүүлүнүң 3 кезээ-биле С. Номундайны 6 чылда, Д. Сюрюнну 3 чылда хосталгазын казып шииткен.

СПОРТЧУ КӨРГҮЗҮГЛЕР, МАРГЫЛДААЛАР

Чайгы спортчу сезонунуң ажыдыышкынынга тураскаатткан спортчу байырлал Кызылдың «Хүреш» стадионунга эрткен.

Май 1-ниң хүнүнүң ийиги чартыы. Хүннүң таарымчалыы-даа аажок, хаан болгаш аяс, чүгле кезек-кезек хадымырлап каан турган. Стадионнуң киирилгерлеринде олуттарны, спортчу көргүзүглерниң, оюннарның, маргылдааларның болурунга чедир чартык шак четпейн турда-ла көрүкчүлер ээлепкен. «Кызылдың чалыы назыны стартап тур» деп улуг үжүктерлиг лозунг топ киирилиин мурнуу дужунга көрлүү-биле кестүп турган.

Он дөрт шак үзе чедип орда хөгжүм үнү шөлдү дола берген. Чиик болгаш шалыпкын-кашпагай оолдар, кыстар хелбеңнээн туктарга үдеп алгаш, ногаан шөлдү дола берген. Оларның аразында күш-культура болгаш спорттуң бүгү хевирлериниң киржикчилери: чиик атлеттер, чаа чарыштың киржикчилери, ча адыкчылары, волейболчулар мөгелер, боксёрлар болгаш өске-даа күш-культуржулар болгаш спортчулар.

Байырлал ёзузунуң байдалынга, республика спортчуну чоргаараары Александр Доору, Елена Тутатчикова, Людмила Захарова спортчу чайгы сезоннуң тугун көдүрген.

Тук тудукчулары шөлдү харыштыр чыскаалыпкан. Үш-бүлүнчүктаны берген черни хоорайның спорт школазының төлээлери — элээди боксёрлар болгаш дзюдожулар ээлеп, тус-тус аайы-биле шенелге көргүзүглерин көрүкчүлерге бараалгаткан.

Күш-культура болгаш спортту хөгжүдери-биле Кызыл хоорайның күш-культура болгаш спорт активи бүдүрүглелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда күш-культура база спорт коллективтери, хоорайның элээди уругларының спорт школазы үезэш эвес ажылдарны кылып турар. Оң чижээнге Тыва АССР-ниң күш-культуразының алдарлыг ажылдакчызы Магдалина Константиновна Кожевникованың кижизидип турары элээди гимнастарының чедиишкиннерин киирап болур. Спортчу дээди мергежил школазында чүс ажыг оолдар, уруглар өөренип турар. Ол школа ССРЭ-ниң элээн каш спорт мастерлерин белеткээн. Оларның аразында —чурттуң хостуг хүрешке шилиндек командазының кежигүнү Александр Доржу. Хоорайда дөрт спортчу школа ажылдап турар, мыда ийи муң ажыг кижи хаара туттунган.

Топ киирилиин баарынге спорт школазының төлээлери бежен кижи үнүп, хөгжүмге үдеттирип, танцы-спортчу мең-гежилгелерни кылып күүсеткен. Хаак дег ээлгир гимнастчыларның көргүзүглерин көрүкчүлер сонуурган, адыш часкап турган. Гимнастика садыкшыл бижиглааарынга, серге-омак болурунга улуг ужур-дузалыг. Гимнастика-биле өгнүктежири дээргеле — ол-ла гедек, ээлгир дүрт-сынныг болуру-дур.

Хоорайда чүгле ритмниг гимнастиканың безин элээн каш бөлүктери тургустунган. Баштайгы бөлүк геология-шинчилел экспедициязының күш-культура коллективинге кезтүп келген. Ылангыя бо бүдүрүлге чериниң херээжен ажылдакчылары дүъштеки чапсарда, кежээки шактарда, дыштанылга хүннеринде ритмниг гимнастикага киржиринге сонуургалдыглар.

База ол ышкаш автооруктехникумунуң болгаш дөрт дугаар ХПТУ-нуң сургуулдарының болгаш өске-даа черлерниң күш-культуржуларының база спортчуларының спортчу көргүзүглери, оюннары спортчу чайгы сезонунуң ажыдыышкынын бир онзагай болдуруп турган.

«Хүреш» стадионга Май Бирниң хүнүнде эрткен спортчу көргүзүглерден, маргылдаалардан, оюннардан «Шын» солунуң шаңналы дээш ужен ийи мөгениң хүрежи көрүкчүлерниң сонуургалын хаара туткан. Бо шаңнал дээш хүрежири чаңчылчаан. «Шын» солунуң шаңналы дээш мөге хүрежи эң-не баштай 1962 чылда эрткен. Ол үениң дургузунда тыва национал хүреш улам массалыг болуп бар чыдар. Республика девискээринден дашкаар чамдык хоорайларда безин тыва хүрешти эрттирип турар апарган. Бо удаада маргылдаа база чиңги демиселдиң байдалынга болуп эрткен. Мөгелерниң кол нурууэу — хоорайның бүдүрүглелериниң, албан черлериниң, организацияларының төлээлери. Ынчалза-даа оларның аразында хоорай чооргуунда Кызыл районнуң совхозтарының мөгелери база бар.

Бирги болгаш ийиги онаглар кандыг-даа онзагай талаларны көргүспээн. Ылгалган чүве-даа чок, октаашмары дараазында ээлчээн манап орган. Кол чүве болза, мөгелер бот-боттарының хүрежиниң байдалын, ажыглаар аргаларын эки билир, мөге бүрүзүнүң белеткенип алганы база кошкак эвес. Хүрештиң кайы-даа хевирлеринге чылдың дөрт эдилелинге доктаамал белеткенир болуруун аргалары тургустунган. Кышкы үеде хүреш эрттирер заалдар Кызылда-даа, райондарда-даа бар. Чүгле күзел, тура-соруук бар болза, хүрештиң аргаларын өөренип, эки спортчу түңнелдерни чедип ап болур.

Ол дугайын мөгелерниң хүрежи бадыткап турар. Владимир Чооду биле Владимир Монгуш таварты бээрге, көрүкчүлер шып-шымшык болган. В. Чооду «Хүреш» стадионга чоокку үеде кестүп келген. Ынчалза-даа ол шыырак мөгелерниң бирээзи болур, бодунуң онаглаарын артык аңгашыдалдыы-биле, эки белеткелдиг-биле эрткен чылын октап турганын көрүкчүлер, аарыкчылар утпаан. Ынчалза-даа ол бо удаада удурланыкчызы В. Монгушка дораан октадыпкан, мөгениң майыы кадырык деп чүве ол болгай.

Александр Тоорук сөөлгү онагларынга чедир дидим, тавынгыр хүрешкен. Хоочун болгаш дуржулгалыг мөге Иван Хураган чараш хүрежин, онагларын дүрген-дүрген, шоолуг саадап турбайн октагылаан.

Мөгелер-даа, көрүкчүлер-даа «Шамбалыг» совхозтуң аныяк хойжузу Владимир Монгуштуң каңчаар хүрежирин, кандыг аргаларны хүрешке ажыглай бээрин эки билир. Дугунтандан көөрге, оон хүрежиринге удур аргаларны, тургаларны ажыглап болгу дег. Ынчалза-даа хүреш черле ындыг, билип тура октадыр, удур согалар ажыглаар байдалды талантылыг мөге бодунуң талазынче тыртып алтар. В. Монгуш удурланыкчыларын карак чивеш аразын ажыглап, буттааш октап турган.

Аалактың сөөлүнде дөрт мөге арткан. «Шынның» шаңналы дээш хүрешке Владимир Монгуш шуугеп. «Тиилелге» совхозтуң мөгези Алексей Монгуш удурлешкен. Үжүгдүртку черлерни Кызыл хоорайның мөгелери Иван Хураган биле Александр Тоорук үлешкен.

А. ОКСУР.

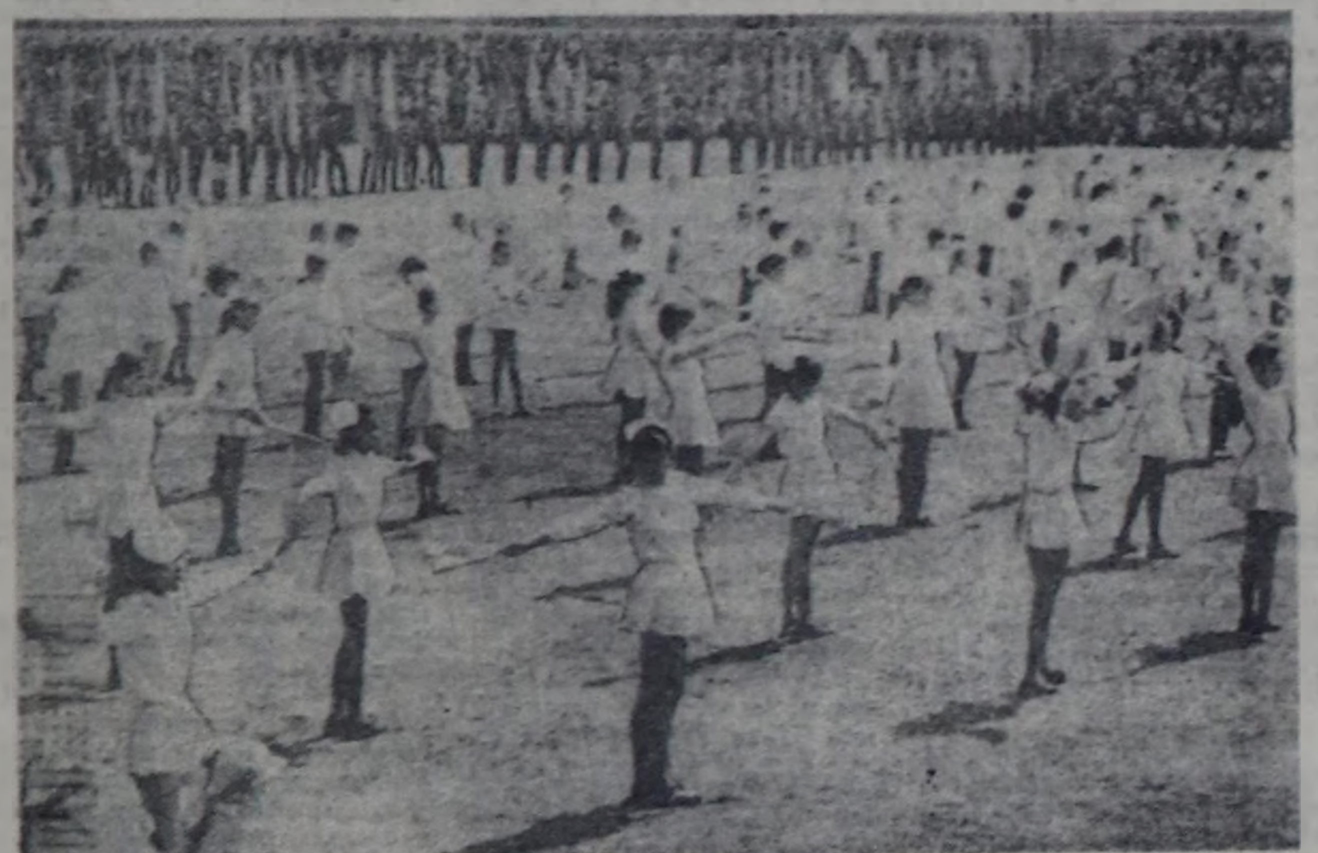

Спецажыткан көргүзүг үезинде.

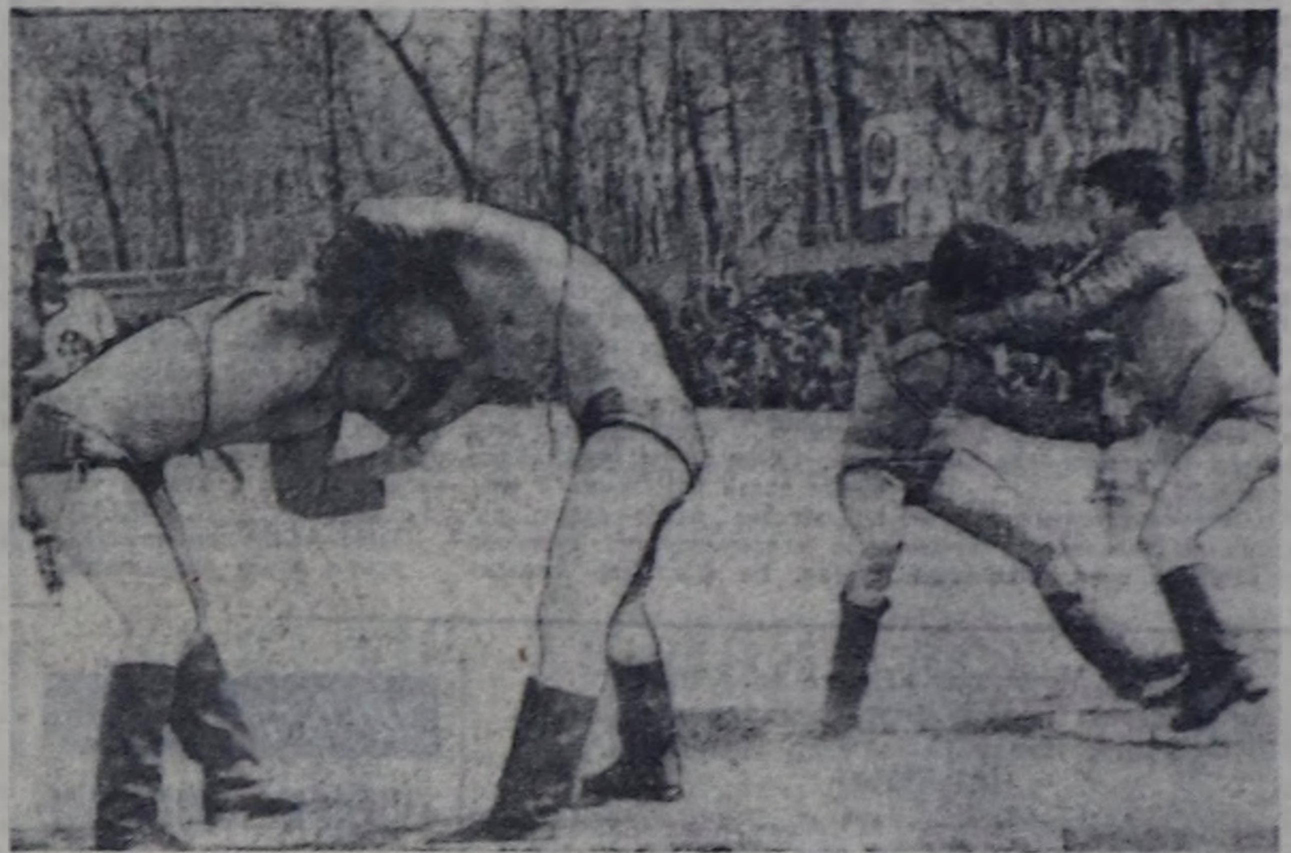

Ачыр-дачыр туттуп турда... В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ДЫЛ — БАЙЛААВЫС

Школа реформазынга национал дылды улам шиңгээдип сайзырадырын айтып турар. Ол кончуг чок. Кижи бодунуң төрээн дылын эки билир болза эки. Мен бичии турган-даа-ла тыва, төрелдерим шиңгэн тывызыктарын, тоолдарын сонуургал-биле дыңнаар, оон бижимзын тывар дээш ог иштиниң эт-севин, демдээш, бойдустуң болуушкуннарынга чедир доолдур бодап шаг-ла боор мен. Угаан-бодал сайзыралынга аас чогаалының салдары улуг болган. Школага өөренип эгелей бергенимде, ылангыя математикага бодалгалааны белени-биле бодап аар турган мен. Амгы үеде ужен чыл математика башкылап келдим. Бичиизинден дыл-домаа сайзыраңгай уруглар саңга база шыырак болур.

Дылдың уран-чечен аргалары кижиниң бодалдарын байыдар. Чамдыкта чаштар улуг кижилерниң безин туп бээр айтырыгларын салыптар болгай. Дылдың болгаш бодалдың харылзаалы моон көзүлдү. Уругларының айтырыгларынга кончуг тааптыг харыылы бээри чугула.

Башкылар билир бөлүм институтта тыва дыл кабинеди чок деп бижип турар-дыр. Оон чылдагааны чүдел? Тыва дыл — кол эртемнерниң бирээзи болгай. Эки билиимне, эки культуралыг дылывысты кайы хире билиринисте — деп чүве билдинир. Тыва дыл болгаш литература өөредилгезин кордуугем шак эвээш деп башкылар бо-ла чугаалажы берген турар. Чок болза, факультеттен тургузуп, бо темеге школачыларының олимпиадазын организастаза кандыгыл? Доозукчу класстарга тыва дылга аас болгаш бижимел-биле экзаменнерни чыгс ылдап болбазыл?

Кезээ сууржарда кескү агитацияны орус, тыва дылдарга бижиир эки деп бодаар мен. Хой-ниити черлеринге үлегер домактарны чүге чараштыр бижип болбазыл. Агитбригадалар-даа дамчыштыр тыва аас чогаалының чечээзин эрттирип болур. Чер аттарын соора бижип турарын кижи кайгаар. Автобустарда, ижзалдарда шын эвес бижээнин кижи эскерер. Барум, Шагонар, Аргузун болгаш өске-даа кыскаладыр аттарлар чок арттарлар бар.

Тыва дыл чырыында өөредилге номнарының дугайында чугаалап көрейн. Физика геоминнериниң очулгазы тааарымча чок. Поршень деп сөстү бышкы деп каан. Тайылбыр словарын, тыва тывызыктар, үлегер домактар, кожамыктар, дүрген чугаалар чыындыларын улус манап турар. «Шын» солунда парлаттынып турар бичии уругларга тааарымчалыг чогаалдарны чыындыр кылдыр киирэе деп саналдыг мен. Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы А. Кошкарованың орус школаларга тыва дыл өөредириниң дугайында айтырыын чуулуг деп көрүп турар мен. Ол ышкаш тыва дылдың башкылаашкынын экижидер болза эки. Олу башкылаарын белен көрүп, кымга-даа бураалап турар чепас. Педфак, педучилище дооскан кижилер тыва дыл башкылап турар. Тыва дылды сайзырадырынга кончуг ужур-дузазы улуг. Уругларга ном эвээш болуп турарын ын-бир база шын демдеглеп турар. Дылды билир, аңаа ынак кылдыр чаштарны кижизидер ужурлуг бис.

М. УВАН-ООЛ,
Бай-Тайга район.

АAЛЧЫЗЫ — «АДАРГАН»

Саглыда «Адарган» агиткультбригадада он ийи кижи доктаамал киржип турар. Хандагайты болгаш Солчур суурларже «Адарган» аалдап чораан. Оон программазында солун номерлер бар. Тыва, орус ырлар, танцылар хөй. Мурнакчыларны алган ырлаач, четпестерни шугумчулээн шүлүктер, шоодуг-басналар ында кирип турар. С. Ооржактың каттырымчыг көргүзүглерин, А. Куулларның сыгыдын көрүкчүлер катап-катап дилеп турганнар.

Агиткультбригаданың удуртукчузу С. Кара-Салдың, доктаамал киржикчилери К. Саая, В. Куулар, Л. Ооржак оларның идепкейлиг ажылын чон демдеглеп турар. «Адарган» ам Мөңгүн-Тайгаже ытканы таныштарымга белеткенген концерт программазын чаартып турар.

Чоннуң дыштанылгазын организастаарынче клуб чөвүлели өске хой-ниити организацияларын киириштирип турар. Темалыг кежээлерни солун эрттирип турар апарган.

К. САТ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

6. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эрткен неделяда спорт. 9.15 — Р. Назаров. «Орус ужудукчу». Телешии. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаңчылдарның салгакчылары». Док. фильмнер: «Мелиоратор хүнү», «Бисти канчаар мастерлер болдуруп турарыл», «Солдаттар болуп төрүттүнмес». 15.35 — С. Прокофьевтиң музыказынга фильм-балет. 16.05 — «Он алды харлыглар». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 17.10 — Концерт залында школачылар. 18.15 — Эртем болгаш амыдырал. 1986 чылда эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бо хүннерниң почтазы. 19.35 — «Эр кижилерниң дүвүрелдери». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 —«Эр кижилерниң дүвүрелдери». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 23.00 — Эрткен неделяда спорт. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Макар Мазайның сүүрүзү». Док. телефильм. 8.35; 9.40 — Бойдус эртеми. 2 класс. Часты аңнар канчаар уткуурул?. 8.55 — «Гальваниканың бүдүрүлгезинде үлетиир ажылдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 12.35 — Француз дыл. 10.05 — Эстетиктиг кижизидилге. Хостуг үениң культуразы. 10.35; 11.45 — Ботаника. 5 класс. Үнүштер — бүдүн организм. 10.55 — «Москвага аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — Шыдыраа школазы. 12.05 — Төөгү. 6 класс. «Россияда эң баштайгы». «Күш-ажылды хостаарының болуунуң дугайында». 13.10 — «Вега» телевидениениң дугайында. Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.40 —С. Гудзенконуң поэзиязы. 15.15 15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыяанам». Орус улустуң «Теремок» деп тоолу. № 3 школаның октябряттары киржир. 18.35 — Уругларга фильм. 18.50 — «Литературлуг ужуражылга». Дамчыдылгага шүлүкчү О. Сувакпит киржир. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Утпаан кижилер дугайында». Док. телефильм. 20.45 — Бир эвес кадык болуксазынза. 21.00 — «Үе». 21.35 — Литература альманагы. 22.45—23.40 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко дайын чылдарының ырларын ырлап күүседир.

7. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45—«Эр кижилерниң дүвүрелдери». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.10—11.15—Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «80 чылдарның коммунистери». Док. телефильмнер: «Коллектив-биле кады», «Альбомдан ийи фотография». 15.40 — Минскиден музыкалыг дамчыдылга. 16.05 — «Он алды харлыглар». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 17.10 — «Ыр кижи-биле кады». «Дуруялар». 18.10 — Чадаг-тергелиг чарыш. Киевтен дамчыдылга. 19.00 — «Тайбың атомнуң кол профессиязы». 19.30— «Совет Арминяның Александровтуг Кызыл туктуг ырының болгаш танцызының ансамблинде». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кичээнгейге. Эфирде программа...». 22.15 — «Орлов солдаттар». Док. телефильм. 22.45— Бөгүн делегейде. 23.00—01.00 — Футбол. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда (23.45) — төнгенде (00.45 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Амыдырап чурттап эртери... шол кежери эвес». Док. фильм. 8.35; 9.35 —География. 7 класс. Ортаакы Азияның бойдузу. 9.05; 13.30 — Англи дыл. 10.05 — И. С. Тургенев — «Бежин шынаазы». 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Кижиниң тывылганы. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — «Бистиң клувувуста». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.30 — Физика. 8 класс. Механика болгаш бүдүрүлгениң механизастаары. 13.00 — «Дайын чылдарының ырлары». 14.00 — М. А. Шолохов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.00—15.05 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 класының өөреникчилеринге телешкола. 18.15 —Делегей байдалының дугайында беседа. 18.25 — «Тыва театр — 50 харлаан». Республиканың хөгжүм-шии театрының 50 чыл оюнга тураскаатан дамчыдылга. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15—Ону шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.30 — «...Даң хаяазы мында ыржым». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 23.05—23.35 — Д. Шостакович. Симфония.

8. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 9.45 — «Эр кижилерниң дүвүрелдери». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Немец улусту фашизмден хостаанының хүнүнге». Док. телефильм. «Тельман өлбээн». 15.20 — Орус чугаа. 15.50 — Делегей конкурстарының лауреады В. Камышев ойнаар. 16.00 — «Он алды харлыглар». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 17.05 — «Хан бээри — амы-тынын алыры». Док. фильм. 17.45 — Объектив. 18.10 — Катя Лычеваның Москва школачылары-биле ужуражылгазы. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55 — «Сөглээн сөс — кертиккен ыяш». СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле СЭКП-ниң Кызыл Пресня РК-ның ажылында чаа чүүлдер дугайында. 19.20 — «Көрүкчүлерниң дилээ-биле». «Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга Радио хүнүнге тураскаатан концерт. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — А. Т. Твардовский — «Василий Тёркин». 7 класс. 9.05; 12.20 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Япония. 10.35; 11.40 — А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 9 класс. 11.05 — Аваммның школазы. 12.10 — «Бүдүрүлге черинге күш-ажылды болгаш амыдыралды организастаарының мурнакчы дуржулгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50—Д. Шостакович. Чедиги симфония. 13.35 — «Аты-баты, солдаттар чоруп орган...». Уран-чечен фильм. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30— «Аныяк гвардия» — «Молодая гвардия». Тиилелге Хүнүнге тураскаатан дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чурулга уран чүүлү. Тайылбыр. 21.00— «Үе». 21.35 — «...Даң хаязы мында ыржым». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 23.00 — 23.45 — Регбиге Европаның чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Францияның шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга.

9. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Утпа». Док. телефильм. 9.25 — «Черге амыдырал дээш». Шүлүглелдиг композиция. 10.00 — «Тиилелгениң ол хүнү...». Док. телефильм. 11.05 — Уругларга фильм. «Хоорайдан келген уруг». 12.20 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 12.55 — «Ырак черде ыраккы гарнизонда». Док. телефильм. 13.25 — «Ырак болгаш чоок ыр». 14.10 — Бөгүн — Тиилелге байырлалы. Курган чер шериглериниң кол командылакчызы. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы. Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы Е. Ф. Ивановскийниң чугаазы. 14.25 — Киноконцерт. 15.15 — «Парламентёрлар». Док. телефильм. 15.35 — «Тоолдарның тоолу». Мультфильм. 16.05 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 16.30 — «Кажангызындан артыкка хейну ырлап чораан». Фильм-концерт. 17.20— «Тиилекчилер». Тиилелге байырлалынга тураскаатан дамчыдылга. 18.50 — Фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң тураскаалынга. 19.10 — Симфония музыказының концерти. 19.50 — «ТТ-ниң экранында эң баштай», «Тиилелге». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Тиилелге». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 23.10 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 23.35—23.45—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Далайже чайгы үеде чорук». Уран-чечен фильм. 9.45 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов ойнаар. 10.10 — М. Дудин. Поэзия. 10.40 — «Шоодайда миллион». Мультфильм. 11.10 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга. 11.55 —«Бистиң экипажывыс». Док. телефильм. 12.25 — «Тропиннер». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 15.10 — Л. Бетховен. № 8 соната. 15.30 — «Олар Төрээн чурт дээш туллчуп турганнар». Уран-чечен фильм. 18.00 — Совет ыр концерти. 18.50 — Фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң тураскаалынга. 19.10— «Маадыр-хоорайлар». Док. телефильм. 20.10 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.30 — Дзюдо хүрежиинге Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.45 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга концерт. 22.55—23.25 — А. Толстой. «Орус характер».

10. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Ритмниг гимнастика. 9.20 — «Карарач суурнуң ырлары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.40 «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.40 — «Музыка киоскузу». 13.10 —«Кедээниң шагы». 14.10 — Чехословакияның национал байырлалы — фашистиг эжелекчилерден хосталганының хүнүнге. Чехословакияның телевидениезиниң программазы. 15.25 — «Алдын антилопа». Мультфильм. 16.00— «Диргт амытаннар амыдыралы». 17.00 — Фильм-концерт. Л. Зыкина киржир. 17.30 — «В. Давыдов и Голиаф». Кыска хемчээлдиг уран-чечен фильм. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Пётрнуң чалыы чорааны». 1 болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Субботада кежээ». 23.15—23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Орус чугаа. 8.45—Бистиң садывыс. 9.15 — Белорус телевидениениң программазы. 10.40 — Спорт болгаш кижи. 11.15 — «Тоол аалдап келген». «Даш чечек». Уран-чечен фильм. 12.50 — «Цирк деп чүл?». Фильм-концерт. 13.30— «Бичии Александр». Уран-чечен фильм. 15.05 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 16.05 — «Сөөлгү поезд». Уран-чечен фильм. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.40 — Делегейниң музыка культуразының эртинелеринден. М. П. Мусоргский. 18.15 — «Легенда болган кижилер». Хөй сериялыг док. фильмнер: 1-ги фильм — «Тиилелгениң Тук көдүрүкчүлери». 2-ги фильм —«Вера Хоружая» 3-кү фильм — «Бузээлеткен хоорайдан уруг». 4-кү фильм— «Разведчик Николай Кузнецов». 18.55 — Мультфильмнер. 19.15 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга. 19.50 — «Утпа». Док. телефильм. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 В. Ваншенкин. 20.50—РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Михайловтуң удуртулгазы-биле ТТ болгаш БР-ниң симфония болгаш эстрада оркестри ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Композитор Николай Будашкин». 22.40 — «Мээн Москвам». Док. телефильм. 23.35—00.00 — Дзюдо хүрежиинге Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

11. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 —«Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.00 — «Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм. 10.40—10.45 — Медээлер. 14.10 — Медээлер. 14.30 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «ЭДЧ. Атомнуг энергетиканың индустриязы», «Тракия — үнүш-дүжүткүр чер», «Кол чүве — кижи». 15.20 — «Чүүлен база чүге». Уругларга дамчыдылга. 15.50 — Карел радионуң болгаш телевидениениң симфония оркестриниң концерти. Петрозаводсктан дамчыдылга. 16.20 — Черле, дээрде болгаш далайда. 16.50 — Мультфильм. 17.20 — А. С. Пушкин Михайловскоеде. 18.50 — Чадаг-тергеге чарыш. Польшадан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— «Эрмитаж». Барыын Европаның ювелир уран чүүлү. 19.35 —«Эпранда —кинокомедия». «Бачым чымыш». 21.00 —«Үе». 21.30 —РСФСР-ниң улустуң артизи В. Н. Мининн. 22.30 — Кинорехлама. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Амыдыралдың хөрээ». Док. фильм. 8.35 —С. С. Прокофьев. «Золушка». Балет. 9.20; 14.05 — Немец дыл. 9.50 — Совет чурулга уран чүүлү. С. Т. Коненков. 10.40 —«Биосфераның эталоннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — А. Сурковтуң поэзиязы. 11.55 — «Операция «Терминал». ССРЭ, АКШ, Великобританияның чазак баштыңнарының Потсдам конференциязының дугайында. 12.50 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арыннарындан. 13.35 — Төөгү. 6 класс. Катап тургузуушкун үезиниң эртемденнери. 14.35 — Тележурнал. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бир эвес макшыыл берзиңзе». Уран-чечен телефильм. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга. 20.30 — Дзюдо хүрешке Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30—«Хоорайны хүлээп алдым». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Шиилиг арыг ногаан болгаш хөлегелиг». Док. телефильм. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) —«Динамо» (Киев). Минскиден дамчыдылга. Чапсарда (23.45) — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАЙ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Куда идешь, солдат?» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 13.10, «Киноклуб: «Сказка за сказкой» 10.50, 15.30, «Мы обвиняем» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Белые волки» 15.00, 20.00, «Наследство» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: в 6: Легенда о любви» 17.30, 20.00 шактарда.

Агаар

Республиканың бүргеп, аязып, чагбас. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыгдан, 2—7 градус чедир соор. Хүндүс 13—18, чамдык районнарга 3—8 градус чылыыр.

Кызылга кижээр булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24. 2-23-54. харыысалгалыг секретарьның 2-23-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш үлетиир килдистерниң 2-31-73, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27. информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3280.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00635.

Тувинская ... ...чановая БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 109 (13109) · 1986 чылдың май 7, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Парлалга — коммунизмниң чырыткылыг идеалдары дээш демиселге партияның күчүлүг чепсээ. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, бистиң ниитилелиниң бүгү талаларынга амгы үеде чорудуп турар нарын эде тургузуушкунга оон ролю улуг. Совет парлалга — коллективтиг пропагандист, агитатор болгаш организакчы, ленинчи чагыгларны эдербишаан, эң-не чугула айтырыгларны тургузуп база ону шиитпирлээрин чедип ап, партия съездизиниң айтышкыннарының одуруг бүрүзүн амыдыралга боттандырып чорудар дээш идепкейлиг демисежип турар.

Парлалга, радио, телевидение — ажык болуруунуң, социалистиг медерелге кижизидериниң күчүлүг чепсээ. ССРЭ-де 14 муң хире солуннарны болгаш журналдарны үндүрүп турар. Солуннарның чаңгыс тиражының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черде. Солуннарны Совет Эвилелиниң улустарының 55 дылдарында үндүрүп турар.

Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга май 5-те Парлалга хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралга массалыг информация чепсектериниң бүгү хевирлериниң, полиграфия бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары, ажылчын корреспондентилер активи, партия болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери чыглып келген. Президиумга СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, чогаадыкчы эвилелдерниң, информация агентстволарының, ССРЭ-ниң Куртелерадиозунуң, ном үндүрер черлерниң удуртукчулары, солуннарның болгаш журналдарның кол редакторлары олурушкан.

Хуралды СЭКП МХК-ның секретары В. Г. Захаров ажыткан. «Советская культура» солуннуң кол редакторү А. А. Беляев илеткел кылгаш, журналистиң күш-ажылын бүгү улустуң хүлээп көргенин, коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын күүседиринге сонуурал-дузазын демдеглээн. Массалыг информация чепсектериниң кол кичээнгейинде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин херек кырынга боттандырып чорударының айтырыглары, партияның болгаш Совет курумнуң тайбыңга ынакшылдыг политиказын тайылбырлаары барык үзелдиг пропагандазын чимээниш кинилерин сойгалап турар.

(СЭТА).

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ ЁЗУГААР

Республиканың тараажыларынга бо час онзагай, чүге дээрге бо чылын тараа культураларын интенсивтиг технология ёзугаар өстүрерин шиңгээдир. Ол чорук чер ажылының талазы-биле тускай эртемниглерниң быжыг билиглиг, тура-соруктуг болгаш аваангыр болурун негээр. Ону шын шиңгээдири чер ажылын экижидерин дүргедедирин магадылаар.

Тараа тараан га шөл бүрүзүнден бедик дүжүттү, өстүрерин чедип алыры чугула. Ол сорулга-биле агроүлетпүр комитединиң, РАҮК чөвүлелдериниң болгаш ук совхозтарның тускай эртемниглери хову ажылдакчыларынга дузалаар ужурлуг. Ынчангаш олар бөгүнгү негелделерге дүүштүр ажыл-херекти эде тургуспушаан, боттары база билиг-мергежилин байыдып, механизаторларны болгаш хову ажылчыннарын өөредир ужурлуг.

Хову ажылдарын бедик агротехниктиг байдалга чедиишкинниг чорударынга механизаторларның эки белеткелдиг болуру чугула. Оларның бедик мергежилдиг болгаш билдилиг болурундан ажыл-агыйларның бедик дүжүттү өстүрүп алыры, ылангыя интенсивтиг технологияны дүрген шиңгээдири хамааржыр. Интенсивтиг технология ажыглаар шөлдерге бүгү агротехниктиг аргаларны шын сагыыр сорулга-биле ажыл-агыйларның механизаторлары, тускай эртемниглер тускай өөредилгени эрткеннер. Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының чамдык ажыл-агыйлары механизаторларның өөредилгезин саададып, интенсивтиг технологияны ажыглаар шөлдерни мурнакчы коллективтерге быжыглаарын, оларны коллективтиг кезээже шиглядерин чугулалап көрбээн. Оон туржук чамдык ажыл-агыйларда шөлдер безин быжыглаттынмаан, үрезинниң шынары чавыс, чемишчидилге чаштынмзан таварылгалар бар. Элээн хөй совхозтар үрезин хоранаашкынын эгелевээн. Бо ажылга ындыг хамаарылгалыг болуру канчап-даа таарышпас.

Чер ажылының агротехниктиг арга бүрүзүн өйшааңда шын күүседип, чемишчидилгелерни болгаш гербицидтерни чажарын чогуур өйүнде чорудуп, машина-техниканы хумагалыг, ажыктыг ажыглап турган ажыл-агыйлар ол шөлдерден бедик дүжүттү алыр дээрзи билдиңгир. А ажыл-херекти чер бүрүзүнге ынчаар организастаар херек. Эде тургузуушкуннуң негелдези ол.

Республиканың химижидилге болгаш үнүш камгалал станцияларының тускай эртемниглери интенсивтиг технологияга тускайлаан шөлдерниң хөрзүнүнүң шинчилелин кылгаш, аңаа барымдаалап паспорттарны тургускан. Ажыл-агыйларның агрономнары ол паспорт ёзугаар боттарының ажыл планнарын, графиктерин тургузар, маршруттарны ажыллап кылыр болгаш кылып чорудар бүгү ажылдарны оларның хуусаазын тодаргаткан турар ужурлуг. Шөлдерни эки ажылдыг бригадаларга, звеноларга доктаамал быжыглаары чугула. Ук коллективтерниң минералдыг чемишчидилгелер, тракторлар, хөрзүн болбаазырадыр техника-биле четче хандырар, оларның беримчелиниң болгаш бүдүрүкчүлүүн чедип алыр.

Интенсивтиг технология ёзугаар өстүреринге эң бедик шынарлыг сорттарның үрезинин тарыыр. Ол чорук дең-дески, чаңгыс аай өзүмнерни бээрин хандырар. Интенсивтиг технология ёзугаар тарылга чорудар совхозтар колдуунда «Саратовская 29» болгаш «Мироновская» сорттарның үрезиннерин ажыглаар ужурлуг.

Хову ажылдакчыларының мурнунда белен эвес сорулгалар салдынган. Ол сорулгалар улуг күжениишкинниг ажылдаарын негээр. Ылаңгыя шөлдерни ыяк белеткеп алыры чугула. Бо хүннерде бригадалар болгаш звенолар кежиңгүннери боттарының турлагларында чеде берген болгаш шык базырыышкынын база тарылга мурнунуң чемишчидилгелерин чорудуп турарлар. Чаа арга-биле ажылдаарынга «Революцияның чалбыыжы», Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы, «Тиилелге», «Улуг-Хая», «Өөк», «Ленинчи орук» совхозтар эки белеткенгеннер. Ындыг турбуже «ҮТКА 25 чылы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Бүрен» совхозтарда часкы тарылгага белеткел ажылдарын четпес организастаан. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары ону эдерниң хемчеглерин дарый алыр ужурлуг.

Часкы тарылга эгелээринге чедир каш-ла хонук арткан. Агроүлетпүр, РАҮК чөвүлелдериниң ажылдакчылары кедээ ишчилерге он ийиги беш чылдың баштайгы дүжүдүн өстүреринин эге хүннеринден эгелеп ажыл-ижин чаа ёзу-биле эде тургузарынга дузалажыры чугула.

СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга «Кедээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрер талазы-биле интенсивтиг технологияны быжыг турушттуг шиңгээдип алыры биске эргежок чугула. Ол чорук беш чылдың төнчүзүнде 60 муң тонна хире тарааны немей алырының аргазын бээр» деп айыткан. Ынчангаш тараа продуктуларын бүдүрерин улгаттырарының кол аргазы болур тараа культураларын интенсивтиг технология ёзугаар ажылдап кылырынче кол кичээнгейни салыры негеттинип турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

Тудуг объектилерин ажыглаалга кииририниң хуусаазын кызырарының эргежок чугулазын партияның XXVII съездизинге онзалап айыткан. СЭКП-ниң Программазында ол дугайында мынчаар бижээн: «Төлевилел болгаш тудуг ажылдарының шынарын бедидер база өртек-үнезин чиигедир, объектилерни тударының болгаш бүдүрүлге күчүлерин шиңгээдип алырының хуусаазын кызырар». Бистиң республиканың дыка хөй тудуг организацияларын партияның ол айтышкынын боттарының ажылынга удуртулга болдуруп, ажылының арга-хевирлерин өскертип, чаа-чаа курлавырларны дилеп тып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап эгелээн.

Чижек кылдыр Кызылдың куш фабриказының ветлабораториязының тудуун ап болур. «Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкында ажыл-агыйлар аразының № 1317 көжүп чоруур механизастаттынган колоннazының тудуг объектилерин ажыглаалга кииририниң план-графиги ёзугаар ооң тудуу чыл төнчүзүнде доостур ужурлуг. Ынчалза-даа Сарыг-оол Ооржакка удурткан тудугжулар бригадазы ук объектини июль айда дужаарын хүлээнген. Тудугжуларның алган хүлээлгезиниң күүседиккип болуруунуң бүгү барымдаазы бар. Ам безин тудугнуң ханалары долузу-биле салдынган, иштики шеверлел ажылдарын чорудары арткан. А шалыпчы коллектив апрель айның оналдазын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен.

Ажылга бедик көргүзүглерни чедип алырынга тудугжуларга бүдүрүлгениң мурнакчы арга-хевирлерин шиңгээдип ап турары, күш-ажылдың сагылга-чуруму шыңгыыратканы, боттарынга дузалажыры, деткижери улуг ужурлуг болган. Коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда тудугжулар Алексей Куулар, Андрей Бадыраа, Михаил Хертек, автокран башкарыкчызы Сергей Моисеев олар чоруп турар.

Тудугжуларның бо чылгы көргүзүглери эрткен чылдың бо үезиниң дециелинден оранчок бедик. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан социалистиг чарыштың үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруунуң белээниниң а кол-ла чүве—тудугжуларның боттарының даангаң херээнге хамаарылгазының өскерилгениниң түңнели-дир.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Сарыг-оол Ооржак (солагай талазында) биле аныяк тудугжу Эзир-оол Успун; автокран башкарыкчызы Сергей Моисеев.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

ЭКИ АЖЫЛДААН

«Тываавтотранс» каттыжышкынның көжүп чоруур механизастаттынган колоннazының коллективи бо чылдың эрткен дөрт айларының планның оналдаларын 120,5 хуу күүсеткен.

Колоннада участоктар болгаш бригадалар шуптузу чедиишкинниг ажылдаан. Ынчалза-даа К. В. Макаровка удурткан Кызыл участогунуң чедиишкиннери онза көскү. Участоктуң бригадалары тудуг-монтаж ажылдарының планын 143,8 хуу күүсеткен. Ылаңгыя пассажирлер АТБ-зинде гараж тудуу чорудуп турар бригада эң бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ол коллективти аныяк тудугжу Анатолий Мамаш удуртуп турар. Т. И. Медведевага удурткан шеверлекчилер бригадазы мурнакчылардан улуг дыка чыдып калбайн турар.

А бүгү колоннаның бригадаларының аразынга чарышка Д. И. Юрковка удурткан бригада тергиидээн. Найыралдыг коллектив планныг оналдаларын барык ийи катап ажыр күүсеткен.

Бистиң корр.

ЧАСКЫ ЧЕР СУГГАРЫЛГАЗЫ

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң тараа-даа, сиген-даа шөлдеринде ажыл хайнышкынныг. Совхозта ниитизи-биле тараа культуралары, сиген-биле катай 2865 га суггаттыг шөлдер.

Ам суггарылга шөлдеринде 13 звенода 83 суггатчы суггарылганы кидин чорудуп турарлар. Сөөлгү хүннерге чедир 850 гектар черниң суггарылгазы чоруттунган.

Суггатчы звеноларының аразында Алдын-оол Кызыл-оолдуң звенозу мурнуку одуругда чоруп турар. Ол звено 263 га тараа культураларының хөй чылдыг сигенниң суггадын чорудар. Звенода 7 кижи бар. Олар Биче-Кужур-Аксы деп черде 130 га черниң баштайгы суггадын шынарлыг чоруткан. Ында аныяк суггатчылар Артур Куулар, Артур Монгуш олар хүн нормаларын 115 хуудан кудулатпайн турарлар.

Алаш-Аксының, Хову-Аксының болгаш өске-даа черлерде суггарылга бугаларының белеткелин эки чорутканындан суг шөлдерже элбээ-биле бадып чыдар. Совхозтуң тараажылары черниң ажаалда-тежээлдезин эки чорутпушаан, агротехниканы шыңгыы сагып тургаш, тараа культураларының гектар бүрүзүнден 19 центнер дүжүттү алырын хүлээнип турар.

Б. ОНДАР.

• • •

Майның баштайгы хүннеринде каш хондур чылыг дүжүптерге, хемнерниң суу элбеп келген. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының суггатчылары хову-шөлдерже үнүпкен. Ам кайы-даа совхозтуң ажылчылары часкы сугну халас ыттпас дээш бүгү күжүн мөөңнеп турар.

Донат соонда хемерген келген суг тарылга шөлдеринче чаптылып, элээн хөй бугаларны үрээн. Сүт ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары үрелген черлерни эдип, сугну долу ажыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турарлар. Мааңа күчүлүг тракторлар-биле чепсегленген Ховалыг Белек-оолдуң звенозу үлегерин көргүзүп турар. Ылаңгыя Борис Куулар, Андрей Сат, Сат Даш-оол олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлевишаан. Олар боттарының күш-ажылын Тиилелге хүнүнге тураскаадып турарлар.

О. МУНЗУК.

СОРУК КИРИЙИШКИН-БИЛЕ

«Шамбалыг» совхозтуң малчыннарының хуралы чоокта чаа Культура бажыңынга болуп эрткен. Хуралга совхоз директору Павел Кара-Сал сөс ап, чүве чугаалааш, ажыл-агыйның малчыннарының бо эрткен кышты хүр ажып, эки ажылдаанын демдеглээш, кылыр ужурлуг сорулгаларны чугаалаан.

Совхозта профэвилел комитединиң даргазы Чочаймаа Баталова эки ажылдыг малчыннарга шаңналдарны тывыскылаан. Саанчылардан Долармаа Куулар план ёзугаар 1360 кг сүттү хүнажын инектен саар тургаш, 2636 кг чедир саггаш, «Эң эки саанчы» деп вымпелди чаалап алгаш, 20 рубль-биле шаңнаткан. Чарышка ол бирги кварталда 3 катап чемпион болган. Ийиги черни Санаа Көккүр алган. Ол план ёзугаар 1880 кг сүттү саар тургаш, 2752 кг сүттү сагган.

Хойжулардан бирги кварталда Монгуш Дадар-оол төрүүр 100 хойга онаштыр 110 хураганны камгалап алган. Анаа алдар кылдыр совхозтуң Күш-ажылчы аллар тугун көдүрген, «Тергиин кадарчы» деп вымпелди база 30 рубльди шаңнал кылдыр тывыскан. Ийиги черни алган хойжу Хомушку Байыр төрүүр 100 хойдан 103 хураганны камгалап ап, «Тергиин кадарчы» деп вымпелди алган. Үшкү черни Монгуш Кара-Бызаа база Василий Хүндүжүк олар төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураганны камгалап алгаш, чедип алган. Сакманчылар Ондар Чолдак-Кара 128 анайны, Хүндүжүк Часкал 160 хураганны өстүрген.

«Шамбалыг» совхоз СЭКП Кызыл райкомунуң, райкүүскомнуң шиитпири-биле бирги кварталда мал чеминиң продуктуларын көвүдеткени болгаш күрүнеге сатканы дээш шилчиир Кызыл тук база кышты хүр ажырганы, мал бажының саны көвүдеткени дээш база бир шилчиир Кызыл тук-биле шаңнаткан.

Сара МОНГУШ.

ШЫНАР ДЭЭШ

«Хадың» совхозтуң механизаторлары бо хүннерде хөрзүн ажылдап кылырын организастыг чорудуп турарлар. Олар бир муң ажыг гектар черниң шыгын базырарын чогуур үезинде доосхан. Ам хөрзүннү үлдүредип, чемишчидилге чаштырып турар. Бок үнүштер үнүп кээр болза, ону илиир-биле чок кылыр.

Механизаторларның ажылының шынары бо чылын кажангызындан-даа эки. Чүге дээрге совхозтуң механизаторлары бо кыжын шуптузу мергежилин бедидип, өөредилгени эрткен. Өөредилге төнчүзүнде кижи бүрүзү шылгалда туткан. Бо чорук ажылдың шынарлыг болурунга дузалыг болган.

С. ДАНГАА.

ХӨЙГЕ АЖЫКТЫГ

ЛЕНИНГРАД. Чурттуң чылыг электростанциялары чыл бүрүзүнде хөмүр-даш херекчээрин ортумаа-биле үш-беш хуу кызырып болур. ЧЭТ-17-де доозулган шенелдениң түңнелдериниң көргүскени-биле алырга, ону станцияның артынчыларындан алган кывар чүүлдү одаар черже дедир эгидип турарының күсели-биле чедип алган. Дуржулга-үлетпүр херекселинге чоруткан шинчилелдерни Бүгү-эвилелдиң «механобр» институдунуң эртемденнери Ленинградтың техниктиг дээди өөредилге черлериниң тускай эртемниглери-биле кады чоруткан.

— Электростанцияларының одаар черлеринге кывар чүүл долузу-биле кыппас, ооң бичии кезектери ирүүштерге артып калыр болгаш ону хүл-биле холуштур үндүрүп каап тары билдиңгир болгай. Ол кезектерниң электри дамчыдарының янзы-бүрү чергелиин билир болганывыста оларны электросепараторларга аңгылаарын саналдаан бис. Ону даг болбаазырадылга комбинаттарынга ажытлаары-биле тускай чогаадып кылган — деп, институт директору, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент кежигүнү В. Ревнивцев чугаалаан.

Өске адырга ажытлаары-биле тургускан ол технологияны ажыглаар талазы-биле ук шенелдеин адырлар аразының эртем-техниктиг комплекизиниң иштинге боттандырып чоруткан.

«Механобрга» тургускан ындыг ховар машиналарны болгаш дериг-херекселдерни чурттуң машина тудуунуң бүдүрүлге черлеринде, тудуг болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрүнде ажытлап турар.

Н. КРУПЕНИК.
СЭТА-ның корреспонденти.

«СОЮЗ Т-15» КОСМОС КОРАБЛИ АВТОМАТТЫГ УЖУДУУШ КУНДА

УЖУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. «Мир» станцияның иштинге ажылдарының бирги чадазын космонавтылар Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев олар чедиишкинниг күүсеткеннер.

Май 5-те Москваның-биле 16 шак 12 минута турда, орбитаның «Мир» — «Прогресс-26» комплекизинден башкартынар «Союз Т-15» корабльди адырган. Ужудуушкунуң оон ыңайгы программазын ёзугаар корабльди «Салют-7» — «Космос-1686» эртем-шинчилел комплекизи-биле чоокшулаштырары болгаш тудуштурары көрдүнген. Космос аппараттарын тудуштурарын май 6-да кылдыр телевилээн.

Телеметриктиг информацияның медээлерин ёзугаар алырга, «Союз Т-15» корабльдың болгаш космостуң ийи комплекизиниң иштики системалары болур-чогуур-биле ажылдап чоруур.

Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьев оларның кадыкшылы эки.

(СЭТА).

СЪЕЗД ДЕЛЕГАДЫ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Г. Ч. Ширшин-биле Кызылдың автоорук техникумунуң сургуулдары болгаш башкылары-биле ужуражылгазы дүүн болуп эрткен.

Республиканың аныяк эртумак тускай өөредилге черлериниң бирээзи 1964 чылда ол ажыттынган. Бо үениң дургузунда техникум Тываның орук-тудуг организацияларынга, автобүдүрүлгелеринге болгаш чаа тудугларынга 4500 ажыг аныяк специалистерни белеткеп берген. Ам ында 800 кижи өөренип турар. Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның 500 ажылдакчызы тускай эртемни чедип алыр дээш бот-өөредилге-биле өөренип турар. Техникум улус ажыл-агыйының дөрт тускай эртемниглерин белеткеп турар: орук машиналары болгаш дериг-херекселдери, автоорук тудуу болгаш ажыглалы, автотранспорттуң техниктиг ажаалдазы болгаш септелгези, үлетпүр болгаш хамааты тудуу. Сургуулдарга билиглерни бежен башкы берип турар. Техникум техника талазы-биле эки дериттинген: орук техникалары, автомашиналар бар, кабинеттерни өөредилгениң амгы үеде негелделеринге дүүштүр дерээн.

Г. Ч. Ширшин техникумнуң материалдыг баазазы, специалистер белеткелиниң чорудулгазы, кижизидилге ажылының байдалы, хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазы-биле танышкан. Оон соонда техникумнуң улуг залынга сургуулдар, башкылар, техникумнуң ажылдакчылары-биле ужуражылга болган.

СЭКП-ниң төөгүлүг XXVII съездизиниң ажылының, оон хүлээп алган шиитпирлериниң дугайында Г. Ч. Ширшин чыылганнарга делгерэңгейни-биле чугаалап берген. Съездиниң шиитпирлеринде айыткан чурттуң экономиказының хөгжүлдезинде шиитпирлиг эргилде специалистер белеткээриниң экижидерин негеп турарын ол демдеглээн. Ынчангаш техникумнуң башкылар коллективиниң, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының сорулгазы — өөредилге чорудулгазының дециелин бедидер, бедик мергежилдиг специалистерни белеткээри болур. Сургуулдарның ортузунга кижизидилге ажылын экижидерин, оларның аразында ийи чаңгыс кижилерниң сагылга-чурумунга четпестерни шиитпирлиг чайладырын, республиканың улус ажыл-агыйынга бодунуң херээн эки билир болгаш идея талазы-биле чепсегленген специалистерни белеткээр дээш техникум бүгү-ле чүүлдерни кылырын ол айыткан.

Г. Ч. Ширшин ужуражылга үезинде техникумнуң сургуулдарының болгаш башкыларының айтырыгларынга харылаан.

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалааны ёзугаар МПЛА — Күш-ажыл партиязының Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Ж. Э. душ Сантуш май 6-да Москвада албаның аян-чоруун кылып келген.

Ону аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, өске-даа албан кижилери уткаан.

• • •

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Ж. Э. душ Сантушту Кремльге, Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиев залынга, байыр чедирген.

Кремльге ужуражыышкының аалдалынга эштер А. А. Громыко, Э. А. Шеварднадзе, С. Л. Соколов, А. Ф. Добрынин олар киришкеннер.

(СЭТА).

ШАҢНАТКАН

Он бирги беш чылда бүдүрүлге оналдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени дээш Таллинниң Октябрьның 60 чылы аттыг бажың тудар комбинадының эң шылгараан ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму шаңнаан.

(СЭТА).

О. О. Сувакпитке «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культура талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң консультантызы Олег Өөрбеевич Сувакпитке тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың май 5.

Бөгүн—Радио хүнү, харылзааның бүгү адырларының ажылдакчыларының байырлалы

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ ДЕҢНЕЛИНДЕ

Чер кырынга, океанга, космоска оператившиг, идегелдиг харылзаа амгы үениң кижизинге чаңчыккан херек апарган. Телевизор радиоприемник, телефон бистиң амыдыралывыста быжыы-биле кирген, электрон-санаалга машиналары хүн үргүлчү ажыглаар ажылчы херекселдер болу берген.

Радионуң болгаш телевидениениң ажылдакчыларының, харылзаа чепсектерин болгаш санаалга техниказының, радиоэлектрониканың болгаш ооң кезектериниң тургузукчуларының профессионал байырлалының бүдүүзүнде адырның ведомстволарының болгаш перспективаларының дугайын чугаалап бээрин харылзаа чепсектериниң үлегерлиг бүдүрүлгезиниң министри **Э. Первышинден** СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедири электроника чепсектерин, санаалга болгаш микропроцессор техниказын мурнады хөгжүдүп турбас болдунар аргазы чок. СЭКП-ның XXVII съездизинге демдеглээни ышкаш, бүдүрүлгениң бүрүн автоматчыдарының, күш-ажылдың характерин өскертириниң, ооң бүдүрүкчүлүүн шиитпирлиг бедидериниң принциптиг чаа аргаларын олар ажыдып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, адырның ажылдакчылары эртем-техниктиг депшилгениң деңнелинге үргүлчү турары эргежок чугула.

Россияга радиону чогаатканы, радио-техника хөгжүлдезиниң баштайгы базымнарын В. И. Ленин кижиниң угаазының чоңга чайлаш чокка бараан болур кылдыр тургузар ужурлуг шылгаралдыг чединишкин кылдыр көрген. Электротехника чепсектериниң ооң бээр-ле чүгле харылзаага ажыглан эвес, харын амыдыралдың шуут бүгү талаларынга нептереди келген.

— Ол ажыл-херектериниң характерлиг демдектери кандыг болуп турарыл, Эрлен Кирикович?

— Комплекстиг автоматчылганың стратегтиг угланыышкыны автоматчыткан телевилээнкиниң, бүдүрүлгениң технологтуг белеткелиниң болгаш башкарылгазының сорулгаларын шиитпирлээр интегралдыг системаларын тургузары болур бир чыпыр. Ол тергек индустрияның үндезини болур ужурлуг.

Улус ажыл-агыйын калбарты бүгү талалыг электроныжары, улуг болгаш биче электрон-санаалга машиналарының нептеренгей четкизин каттыштырган харылзааның амгы чепсектеринге үндезилээн эргелел башкарарының күрүне системазының демдектери ам безин көстүп келген кызыгаарда ам шуут чедип келген бис.

— Чоокта чаа тургустунган Курагроүлетүрге министерство чүнү кылып берип турарыл?

— Харылзаа чепсектериниң үлетүрүнүң министерствозу кодээге телефон диспетчер коммутаторларын болгаш кодээ ажыл-агый машиналарынга радиостанцияларны, ол ышкаш үш күштелдириниң системаларын белеткеп турар. Агроүлетүр кезектеринге диспетчеризацияны нептередири Курагроүлетүр специалистериниң үнелеп көргени-биле алырга, техниктиг чаа херекселдериниң бүдүрүкчүлүүн 25 хуу чедир, а машина-трактор парыгының хүн бүрү ажылдаашкынын 10 хуу чедир бедидер.

— Силерниң министерствоның продукциязынга хүнүң таваржыр бис. Телевизорнуң, радиоприёмниктиң, телефонуң ажылдаары чамдыкта бистиң чүгле оңакшылывысты эвес, харын хараадаан сеткиливисти база хайныктыра бээр-дир...

— Ийет, шынап-ла ындыг база болгулаар. Ам совет кижилериниң эдилелинде 95 миллион теле болгаш 100 миллион радиоприемниктер бар. Радиостанцияларның четкизи чурттуң бүгү девискээринге идегелдиг хүлээп алыышкынны хандырып, а спутник системалары Төп телевидениениң бирги программазын ССРЭ-ниң чурттакчы чонунуң 93 хуузу көөр арганы берип турар. Адырның бүдүрүлгелери он бирги беш чылда «Электрон» «Рекорд», «Рубин» дээр чаа, улам-на идегелдиг моделдерниң өңнүг телевизорларын кылып үндүрерин шиитпирлээн алган. Амгы үениң кассет моделдиг магнитофоннарын бүдүрерин чедип алган. «Вега» марканың чамдык амыдырал аппараттарының ажылдаарының магадылалдыг хуусаазын чуртка бир-ле дугаарында үш чыл чедир узаткан.

Ынчаарга СЭКП-ның XXVII съездизинге онзалап демдеглеп турганы ёзугаар алырга, чүү кылдынганы база чүү кылдынып турары дүүнгү хүнүң хемчээли-биле эвес, харын чаа сорулгаларның хемчээлдери болгаш нарыны-биле хемчээр херек. Боттарывыстың чедир кылбаан чүүлдеривисти, курлавырларывысты тодаргай көрүп турар бис. Амыдырал радио техниказының бөгүнгү ассортиментизин, ону чаартып турарының темпилерин четчир кылдыр санап болбас. Ынчангаш амыдыралдың радиоаппаратуразын кылып үндүрүп турар министерстволарның кады ажылдажылгазының чаа хевириң бажынга ажыглаар радиоэлектрон приборларын тургузар талазы-биле программаларны ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының база ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунуң институттары-биле харылзааларны калбартыры көөргүген.

Телевилеттиинген хемчеглер радиоаппаратуразының чаа моделдериниң шапшыттыг эдилелин бо беш чылда 1,6 катап, ооң иштинде өңнүг телевизорларның идегелдиин ийи катап бедидер арганы бээр. Кылыгларның ассортиментизи 35 хуу калбарар, а ооң чылда чаартынар чорууу 1,4 катап улгадыр. Өңнүг телевизорнуң деңзизи беш чылдың төнчүзүнде 32 килограмм чедир чиигээр.

Он ийиги беш чылда телефончудулганың темпилерин квартиралар тударын мурнады улгаттырар. Дүргедедиишкинниң коммутацияның электроннуг болгаш квазиэлектроннуг системаларын нептередип турган боттандырар.

— Амыдырал аппаратураның шынарын болгаш деңнелин бедидеринге космоска дадым шенеделдер дузалап турар ирги бе?

— Бистиң министерствоустуң-даа, бистиң колеттерпинистиң-даа тургускан телевизиа болгаш радиотехника аппаратуразы — радиоэлектрониканың хөгжүлдезинге чаа чугула базым-дыр. Космос эртеминиң болгаш техниканың чүгле эш чаа чединишкиннерин шенээр чер эвес харын Чурттуң бүгү чурттарының эртемденнериниң тайбың кады ажылдажылгазының аренаазы болган турар ужурлуг дээрзин бистиң чорудуп келгени дуржулгавыстың түңнелдери бүзүредип турар.

А. ДРАГАН,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Свердловскиниң бүгү үлетпүр бүдүрүлгелеринде радиону калбаа-биле ажыглап турар. В. И. Ленин аттыг «Уралэлектротяжмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынында түс чериниң бодунуң радио дамчыдылгазынга күш-ажылдың депшилгелиг аргаларын пропагандалап, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын чугаалап турар. Завод студиязын дамчыштыр ажылчыннар болгаш тускай эртемниглер бо-ла чүве чугаалаар.

ЧУРУКТА: радионуң өлчеглиг дамчыдылгазынга белеткел доозулган. Ленин орденниң эдилекчизи, «Уралэлектротяжмаш» каттыжыышкынының токарьлар бригадири, күш-ажылдың хоочуну, коммунист В. П. Брезгунов завод радиозунуң диктору, завод эргелелиниң комсомол организациязының секретары О. А. Туголукова болгаш үн оператору Л. Е. Калинкова мурнунда он ийиги беш чылдың даалгаларын күүседиринге ажылчынның ролюнуң дугайында дамчыдылганы белеткеп турары.

А. СЕМЕКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Саннар, фактылар

⊙ Радио хүнүн (1980 чылдан бээр — Радио хүнү, харылзааның бүгү адырларының ажылдакчыларының байырлалы) ССРЭ-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң доктаалы-биле радиону чогаатканындан бээр 50 чылынга тураскаадып тургускан болгаш ону чыл санында май 7-де демдеглеп турар. 1895 чылда ол хүн орус физик болгаш электротехник А. С. Попов делегейге бир дугаар радио дамчыдылгазын боттандырган. Радио хүнүнүң баштайгы байырлалында-ла — 1945 чылдың май 7-де — дайын соонда, Москвага бир дугаар телевидение дамчыдылгазы болган. Доктаамал теле-дамчыдылгаларны Москва Европага бир дугаар катап эгелээн.

⊙ Совет Эвилелинде ниитиэвилел, республика, край болгаш область дамчыдылгаларын киириштирип турар чаңгыс аай телерадио четкизи тургустунган. Бисте 117 телетөптер 200 радиокомитеттер, түс чериниң радио дамчыдылгазының 5 муң ажыг редакциялары бар. Төп телевидение дамчыдылгаларын 14 аңгы программа-биле чорудуп турар.

⊙ «Орбита», «Экран», «Москва» космос системаларының күчүлүг телестанциялары телевидение дамчыдылгаларын чурттуң бүгү хоорайларынче, кодээ черлерниң хөй кезиинче чедирер арганы берип турар. 109 телетөп дамчыдылгаларын өңнүг кылдыр чорудуп турар.

⊙ 1986—2000 чылдарда харылзааны хөгжүдериниң комплекстиг программазы ёзугаар радиоприёмниктер бүдүрери 1990 чылда 11,2 млн, 2000 чылда— 14,3—15,3 млн. чедер, телевизорлары 1990 чылда — 10,6—11 млн., 2000 чылда — 12,5—13 млн., ооң иштинде өңнүүн 6,7—7 база 9,6—10 млн. чедирер.

ДЫҢНАНГЫР, ЧЕДИНГИР

Бөгүн харылзааның бүгү адырларының ажылдакчыларының хүнү — Радио хүнүн демдеглеп тура, республиканың радио ажылдакчылары боттарының тускай байырлалынга кандыг сүй-белектиг ужуражып турарын чугаалажып көргеннер.

Дөрт айлар дургузунда Тываның ыракты булуңнарында малчыннар, тараажылар, аңчылар, чүс-чүс мергежилдиң кижилери хүнүн-не Тыва радионуң шагын манап, ону коңчут улуг сонуургал-биле дыңнап келгеннер. Оларга «Тываның херээженнери», «Чалыызыныны отчугажы», «Улуг-Хемниң чалгыглары», «Хойжуларның радиостанциязы», «Салгал», «Төрээн Тывавыс-та», «Кижи болгаш хоойлу», «Шагар-Ары» дээш өске-даа рубрикалар хамааржыр. Эрткен айларда чагаа кидизинге 725 чагаа келген болгаш 457 кижи микрофонга чүве чугаалаан.

Радиожурналистер М. К. Ондар, С. О. Даваа болгаш өскелер-даа чоңга чедингир дамчыдылгаларны кылып турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хоочун журналист Н. Е. Ваньков үр чылда ажылдап, ыракты малчыннарның кодааннарынга чедип, тараажылар-биле ужуражып, чоңга радио дамчыштыр бараан боон келген.

Радионуң микрофонунга кодээ болгаш ажылчын корреспондентилер чүве чугаалап, шүгүмчүлелдерин хөй-биле чорудуп турар.

О. МОНГУШ.

БҮДҮНГҮР БОЛГАШ ДҮРГЕН ХАРЫЛЗАА

«Харылзааның ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин 26—28 хуу көвүдедир. Эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннеринге үндезилеп, чурттуң харылзаазының чаңгыс аай автоматчыткан четкизиниң ажыдын хөгжүдерин болгаш ооң идегелдиин бедидерин уламчылаар».

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарындан.

Республиканың телеграф харылзаазынга эрткен беш чылда техниктиг эде дериглге ажылдары долуунда долузу-биле кылдынган. Амгы үениң сайзыраңгай микроэлементтиг баазазынга үндезилеттинген аппаратураны районнар төптериниң кол кезиинде тургускан. Кызыл хоорайның хол-биле ажылдадыр телеграф станциязын шапта 130 телеграф харылзаазын хандырып турар автоматтыг станция-биле солаан. Ынчангаш ооң ачызы-биле Кызылдың болгаш он район төптериниң телеграф харылзаазын доот хожугларның ииити-бирлиге четкизинде каттыштырган. Ам бистиң телеграфистеривис телеграммаларны чедер чериниң область азы район төвүнче дорт дамчыдар аргалыг. Ооң мурнунда телеграмм баштай Кызылга келгеш, оон Красноярскиже, оортан Москваже оон улаштыр чедер объдазының төвү, районунче кыдыр дамчыттынар, дыка хөй үени болгаш ажылды негээр турган болза, ам чаа техниканың ачызында ынчаар бүдүнгүр, дүрген дамчыттынып турар апарган.

Ам Кызылдың телеграф станциязы хонукта-ла үш муң телеграмманы хүлээп ап чорудуп турар. Ооң бирги кварталга бүдүрүлге көргүзүглерин адаарга мындыг: тариф ёзугаар орулга кирериниң даалгазы 100,1 хуу күүсеттинген, продукция хемчээлиниң планы 103,5 хуу болган. Ажылдың шынарының көргүзүү — 1000 телеграммага хажыдылгалыг дамчыткан таварылга 0,03 болган. Азы ол дээрге түс муң телеграмманың чүгле үжүнге кандыг-бир частырыгнын дамчыдылга таварышканы ол. А телеграфистер шапта-ла ортумаа-биле 25 сөстүг 50 телеграмманы дамчыдып турар. Хүнде бир кижи 8750 сөс дамчыдар. Ооң чаңгызынга-даа частырыг эрттирбейн кичээнгейлиг харысалгалыг ажылдаары четтиинип турар.

Эрткен кварталда телеграфистериниң беш бригадазындан Нина Ивановна Пахомованың бригадазы чаңгыс-даа хажыдыг чок ажылдап, планныг даалгазын 110,3 хуу күүседкеш, чарышка тиилээн. Людмила Петровна Мотоловааның бригадазы планын 119,6 хуу күүсетсе-даа ооң бир ажылдакчызы ийи хажыдыг кылыпканындан чарышка шаңналдыг черге кирер эргезин казыткан.

Телеграф цеги ниити телефон-телеграф станциязының бүдүрүлге коллективтериниң аразынга бирги кварталда тиилекчи болган.

Республикада харылзааны, ооң ачы-дузазын хөгжүдериниң талазы-биле хөй чүүлдер кылдынып турарын харылзааның бүдүрүлге-техниктиг чугеделиниң начальниги В. Г. Левченко чугаалап берген. Чүгле эрткен беш чылда безин 11 миллион рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирген. Радиотеледамчыдылгаларының четкизи чылдан чылче калбарып турар. Харылзааның радиореле шугумнарының хемчээли 696 километр четкен. Космос харылзаазының аңгы-аңгы хевирлериниң 48 телеретрансляторларын тургускан. Телевидениениң бирги программазын республиканың чурттакчы чонунуң 95 хуузу, ийиги программаны —63 хуузу көрүп турар.

Хоорайның болгаш кодээ черлерниң телефон харылзаазы улам хөгжүп, калбарган. Чүгле эрткен беш чылда Кызыл хоорайда кайызы-даа муң номерлиг үш станция ажыглалда кирген. Кодээ черлерде ниитизи-биле 2300 номерлиг автоматтыг 18 телефон станциязы туттунган. Амгы үеде Кызылда 5 муң номерлиг чаа станцияның тудуу чорупт турар. Кызыл-Мажалыкка 800, Чаа Шагаан-Арыгда 1500 номерлиг АТС-терниң тудуу, кабельдерин салыры боттанып турар.

Ооң-биле чергелештир он ийиги беш чылда харылзаачыларның мурнунда бар чүүлдери, курлавырларны эң долу ажыглаарының сорулгазы туруп турарын демдеглеттинген. Мадаа чугула черин ажылдаар черлерниң инвентаризациязы болгаш аттестациязы эзээр ужурлуг. Бо ажылдар чер болганда эгелээн болгаш ону тодаргай база ажыл-херекчи болдурарының чугулазын В. Г. Левченко демдеглээн.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың телеграф станциязының залында: мурнуку өлүргүда (оң талазындан) Л. Н. Медведева, Т. Ф. Васильева, Е. А. Мицевская.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

Беш чылдың кижилери

СУГГАТЧЫ

Ынчан 1976 чыл турган. Валерий Булуң-Терек школазын дооскан. Дээди өөредилге чериниң шылгалдазын дужаагаш, чедимче чок болганындан дедир чанып келген. Каяа ажылдаарыл деп айтырыг аныяк оолду хөлзеди берген. Ол үеде тракторист мергежилдиг чедип алган Виктор Чымалдай-биле клубка ужуражы бергеш, каяа ажылдаарын сүмелешкен.

— Чамдык оолдар он класс дооскаш, ада-иезинге азырадып, ажыл-даа кылбас, анаа-ла базып тургулаар-дыр. Сен ажылга шымбай ышкажык сен. Чалгаа эрлериң оруун истевейн, улус тыппайн тур, суггатчы болуп ажылдай бер, эш — деп Виктор санал киирген...

Ынчан оларның аразынга болган чугаа Валерий Чанчыпка улуг салдарны чедирген. Комсомолчу оол суггатчылар звенозунга ажылдай берген. Суггатчының ажылы ховy-шөлче суг аксыптарында эвес дээрзин ынчан ол билген. Суггарар черлерниң даш-сайын, харагаан арыглаар, суг бугазын эки аштаар, чашпаисигенни чулуп өрттедир, бадырган суу доңгелчик черлерни хөме алыры-биле арыктарны казар дээш, амыр-соксаал чок ажылдарны ол ийи чыл дургузунда кылып келген. Шеригже чорууда, кады ажылдап турган эш-өөрү байырлыг байдалга үдеп тургаш, шериг албанындан халажып келгеш, суггатчы болуп, катап ажылдаарын анаа чагып турганын ол сактып орган...

Ужар-хемеге болаттар амырменди солушкан чүве дег, элчип-солчуп эртип тургулаан. Канчаарыл ам? Дээди өөредилге черинче өөренир бе? Шылада дужаар болза чиигелдедер солдат кижиге турар апаар. Манап турар суггатчы эш-өөрү канчаарыл? Ийи чыл дургузунда солдат амыдырал ону кадыг-бергеге шыдап каан. Самолёт Красноярск хоорайже чонуп каан...

Кызыл-Дагга чедип келгеш, моон мурнунда ажылдап турганы суггатчылар звенозунга катап ажылдай берген. Салбырда малга чиртир хоолуктуг үштер болгаш тараа тарыыр черлер арбын. Чүгле оларже бугаларны казар, аштаар. Эртенги даң хаязы-биле кады ол демир-хүүрээ үктепкеш, ховуже шөлге чеде берген турар. Солдат кезээде солдат дижир болгай. Валерий ол адын сыкпас дээш амыр-соксаал чок ажылдап, суг ажылы-биле амыдыралын доңнаан. Хамык-ла ажыл хала чокка бүде бербес болгай. Ооң ажылдаарынга улуг деткимчени, арга-дуржулганы хоочун суггатчылар Матпа-Кара Дырбалдай, Чанчып Ховалыг болгаш өскелер-даа хүн бүрү чедирип келген. Эки ажыл элеп читпес дээри ышкаш, 1982 чылда Виктор Чанчып мергежил аайы-биле Улуг-Хем районнуң чемпиону деп хүндүлүг аттын чоннаазын эгин ажыр астыпкан.

Алды чыл суггатчылааш, Валерий ажылдың чажыттарын улам ханы таныпш, арга-дуржулгазы бедип, шаңнал-мактады доктаамал ап, хурал-суглаага чаладып, эрес-ле ажылдап келген. «Кижи өзер, кидис шөйлүр» дээри ышкаш ол ам суггатчылар звенозунуң звеночузу апарган. Ооң удуртказы он ажыг кижиден тургустунган звенозу бригада кережэзи-биле ажылдап турар, артында-ла комсомолчу-аныяктарны. Олар хүнде 18 га черни суггарар планныг. Кызыл-Даг салбырда үш звенонуң социалистиг чарыжынга Валерий Чанчыптың звенозу доктаамал шаңналдыг черлерни ап келген. Оларның адыг-берге-даа болза, хүндүтелдиг ажылының түңнелинде эрткен чылдың чайынында сигенчилер бир гектардан 28—32 центнер мал чемин, ортумаа-биле 9—12 центнер чаңгыс чылдыг сигенни ажаап алган. Эки дужутту өстүрерге звенону база телептиг үлүүн киирген. Кыштың чыккылама соогу дендеп-даа турза, суггатчылар 170 га быжыглаттынган черни бүлүкталдырып, дошталдырып турган.

Чоокта чаа суггатчы-биле ужурашкаш, ооң моон соңгааргы сорулгаларын сонуургаан мен.

СЭКП-ның XXVII съездизи мелиорастаан шөлдерниң ажыглалын экижидеринче кол кичээнгейни база угландырган. Кодээ ишчилериниң мурнунда кылыр ажылдар-ла хөй. Ылаңгыя бистиң «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында безин суггарар ужурлуг 800 ажыг гектар чер бар. Ынчангаш бистиң суггатчыларның бо хүннерде кажангызындан-даа артыкка ажылдап турарында ужур-ла бар. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын чединишкинниг ажыл-херектерниң эгелээр дээш ам-даа шудургу ажылдаар бис — деп, ол кыска харылаар чораан.

Районнуң мурнакчы суггатчызы коммунист В. Чанчып эки ажылы дээш Совет Тываның 40 чыл байырында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ам ол — Кызыл-Даг салбырда суггатчылар звенозунуң командири, амгы үеде гидротехник.

К. САРЫГ-ООЛ.

Тываның кооператорларында

ЭПТИГ БОЛУР

Каа-Хем районнуң хереглекчилер ниитилелиниң хуучулар төлээлекчилериниң хуралынга кооператорларның эрткен чылда ажылын чугаалашкан болгаш садыг хандырылгазын экижидер дээш моон соңгаар чүнү кылырын тодараткан.

Районнуң кооператорлары — улуг коллектив. Чоннуң садыг хандырылгазының культуразы, деңнели кадрлардан улуг хамааржыр. Ынчангаш райпо баштаар чери кадрлар-биле ажылче, оларның харысалгазын бедидериниң айтырыынче чогуур кичээнгейни угландырып турар. Кадрларны белеткээри эки тургустунган. Садыгжы болуру-биле үш, ээзиртпес суксун кылыр мергежилди чедип алыры-биле беш кижини, хлеб быжырыкчызын өөредип турар. Садыг техникумунда алды, садыгның дээди өөредилге черинде үш кижи бот-өөредиг-биле өөренип турар.

Садыг ниитиниң чемненилге черлеринде хөй чылдарда эки ажылдап келген мурнакчылар мында хөй. Оларга садыгжылар А. В. Кузьмина, В. П. Чертова, хлеб заводунда мастерлер М. Т. Попова, А. О. Долума, ээзиртпес суксун кылыр цехтен А. П. Белозёрова, автомагазин садыгжылары М. Ф. Дьяков, А. Н. Зубов болгаш өске-даа өскелер хамааржыр. Сарыг-Септе универмаг, культбараанныр № 2 аъш-чем, Бүрен-Хем болгаш Бүрен-Акса суурларда, Сизимде магазиннерниң коллективтери садыглаашкынның кварталдың планныг онаалдаларын эки көргүзүглер-биле күүседип келген. Чоннуң хандырылгазын экижидер дээш районнуң белеткел конторазының чурттакчылардан хүлээп алганы эътти, дузап каан хавап эъдин, саржагны райпо чоңга садып турар.

Хуучулар-биле ажыл мында багай эвес. Олардан дадывырны чогуур үезинде чыып турар. Чыгдынган акша-херецгиниң база кирген орулгаларының күсели-биле Кундустуг суурга склад, Көк-Хаакка тацаныыл бажыңын, Суг-Бажы суурга склад тударын көрдүнген. Чоннуң садыг хандырылгазын экижидери-биле хуу чондан хүлээп алган эът, кодээ ажыл-агыйының өске-даа продуктуларын садар магазиннин бо чайын Сарыг-Сепке ажыдар.

Хуучулар төлээлекчилериниң хуралында кылдынган чүүлдер-биле чергелештир, чоннуң садыг хандырылгазында 5ю четпестерин айыткан. Чамдык бараанннарның ассортиментизиниң кызы болуп турарын, хлеб-биле хандырылганың чамдыкта үзүктели бээрин, шынарының багай болуурун хуучу кежигүннер чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

В. УЙНУКАЙ.

МООН СОҢГААР-ДАА

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң хуучулары этчёт-соңгулдалыг хуралга чыглып келген. Эрзин райпозунуң баштаар чериниң даргазы А. Д. Ширии аңаа кооператорларның ажылын чугаалаан.

Коллективтиң планныг онаалдаларын күүседиринче улуг-хуузун киириштирип турар магазиннер, садыгжылар эвээш эвес. Бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдазын эки көргүзүглер-биле күүсеткен коллективтерни ол түс-түста адаан. Оларга Нарын суурда үлетпүр бараанннар, Эрзинде № 1 аъш-чем болгаш өске-даа магазиннерниң садыгжылары хамааржыр. Пекарня коллективи бирги кварталдың планныг онаалдазын 101,6 хуу боттандырган. Хлебтиң, булочканың шынары ниитизи-биле багай эвес. Районнуң столоваязының поварлары аңаа чемненип келгеннерни амдан-сүүзүннүг чем-биле хандырар дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың бирги кварталында көрдүнген планны олар база багай эвес боттандырганнар.

Хуралдың киржикчилери кичээнгейни кооператорларның ажылында четпестерже угландырган болгаш ону үениң негелдезинге дүүштүр шиитпирлээрниң чугулазын чугаалашканнар.

Райпода кадрлар-биле ажыл ам-даа кошкак. Садыглаашкынның чурумун үреп, өресамчыгдал кылган чоруктар бар. Ынчангаш хуучулар хуралынга санал бергеннер кадрларның харысалгазын бедидериниң олардан негелдениң күштелдирериниң айтырынче кичээнгейни угландырып турган. Чугаа ол талазы-биле шынгыы болган. Ындыг болур-даа ужурлуг. Эде тургустунуп, чаа ёзу-биле ажылдаарын үе кижи бүрүзүнден негеп турар. Чоннуң садыг хандырылгазын экижидер дээш моон соңгаар канчаар ажылдаарын кооператорлар дугурушкан.

Т. ДОЛГАР.

АЪТТЫ АЖЫГЛАЗА

Продукцияның бот-үнезин чиигедири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн бедидери бүдүрүлгениң бодундан, ында ажылдап турар кижилериниң инициативазындан, тывынгыр чорууундан улуу-биле хамааржыр. Чижек кылдыр алырга, Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо талазы-биле чамдык курлавырларны чедир ажыглавайн турар. Ооң девискээри улуг, чамдык черлерге машина-техника-биле барып чедери берге. Ынчангаш оруктары муңгаш, чүгле аът-хол-биле чедип болур черлер бүгүнге чедир ажыглаттынмайн турар.

Мурнунда чылдарда, ылаңгыя колхоз турар үеде, мал чайлагладыр тайгалар Артымыг-Ажык, Мөңгүлектер, Олуттаар Кара-Суглар, Чараш-Даштың өзеннер бөдүтарының одарлары ээн калган. Ол шөлээн болгаш кончуг таарымчалыг чайлагларже кым-даа көшпейн турар. Ада-өгбелериниң мал өстүрүп, семиртип чораан булуңнарын ээн каапарга болур бе? Ол дугайын бодаар, малды семиртириниң аргаларын болгаш курлавырларын дилеп тыварының үези келген. Чүге дээрге малчыннарның чүгле машина чедер Шуй-Бажынче чайлаглап турары малдың семиртилгезин организастаарынга чедимчелиг эвес байдалды тургузуп турар.

Делгем чайлагларны долузу-биле ажыглап, малды чедир одарладып турар болза, кодээ ажыл-агый продукциязын, ылаңгыя малдың чаш төлүн, дүкту бөгүнгү турарындан хөйну ап болурунуң аргалары совхозтуң кайы-даа бригадаларында бар. Мен бодап көөрүмге, чылгы малдың бажын өстүрери, ажылга ажыглаар аъттарны суурга тудары чугула айтырыг болуп турар. Бир эвес ол бүгүнү шиитпирлеп алыр болза, машина-тракторнуң чөптүг эвес ажыглаашкынын чидирип, кывар-чаар материалдарны камнап, суур төвүнүң чурттакчыларының, уруглар садының, өске-даа черлерниң ажыглалынга артык эвес болуп турар бе хымызын бүдүрүп болур арганы тургузарының бүгү байдалдары бар.

Чылгы малын ажыглаар, өстүрер болза, совхозтуң экономиказынга, чоннуң дыштанылгазын, хостуг үезин ажыктыг ажыглаарынга черле кончуг эптиг деп бодаар мен. Аът эр кижиниң чалгыны деп чугаа база бар болгай. Ынчангаш бо айтырыгны совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди дүрген өөренип көөрү күзенчиг. Кандыг-даа ажылды эгелээри, ылаңгыя катап, берге. Ынчалза-даа ажыктыг чүвени, таржыксыңа бербейн, эгелээри, ону эчизинге чедирери күзенчиг.

О. ШОЖУТ-ООЛ.
«Мурнакчы» совхоз.

ШКОЛАЧЫЛАР ДУЗАЛААН

Өвүр районнуң Солчур ортумак школазының коллективи «Коммунизмче оруқ» совхозтуң ийи малчыннары Тамара Кууларның коданында 361 өшкүнү, Кончуккай Саттың коданында 197 сергени кыргааш, ниитизи-биле 420 кг дүкту совхозка дужааган. Ол ажылга 9 «а», 9 «б» класстың өөреникчилери кызымаккай чорууну көргүзүп, дүкту чидирип чок кырган.

Д. САЙЛЫКМАА,
школаның 5 «б» клазының өөреникчизи.

Советтер амыдыралы

ШКОЛА АЙТЫРЫЫН— КҮҮСКОМНУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНЧЕ

СЭКП-ның XXVII съездизинге партия ТК-ның Политиктиг илеткелинге эш М. С. Горбачев ниити-билиг болгаш профессионал школа реформазының моон соңгааргы сорулгаларынга доктааган. «Амгы үениң бүдүрүлгезиниң эртемниг үндезиннерин, ону интенсификаштаарының кол-кол угланыышкыннарын өөренирин улам-на хандырарын ажыл-херектиң эрге-ажыктары негеп турар»—деп, ол демдеглээн. — Өөредилгени бүдүрүкчүлүг улуг күш-ажыл-биле холбаштырарының ленинчи принципин долузу-биле боттандырары, өөредилгениң ажыктыын бедидери, аныяктарны бот-тускайлаң амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээри, чаа ниитилелдиң медерелдиг тургузукчуларын кижизидерин үндезини-биле экижидерин шиитпирлии-биле чедип алыры эргежок чугула».

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин, эш М. С. Горбачевтуң айтыышкыннарын күүседир талазы-биле тодаргай сорулгаларны улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскому, улус өөредилге килдизи, школалар боттарының мурнунга салып турар. Школа реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга, район Совединиң сессияларынга, күүском хуралдарынга чугаалажып келген. Школаларның бааза бүдүрүлгези болур черлер-биле керээни чарган, районнуң албан черлери, организациялары, күш-ажылчы коллективтер тус-тус класстарны шефке алган.

Школа дугайында сагыш салыышкын депутаттарның кичээнгейинде. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. С. Чыжыр-оолга, Мөңгүн-Тайга район база Каргы кодээ Советтерниң депутаттары М. Адан-оол, А. Кара-оол оларга Мугур-Аксы суурга уруглар садын ажыдарын дилээн турган. Ук айтырыгны депутаттар чогуур черлерге чаңгыс эвес удаа тургузуп келгениниң түңнелинде бо чылдың майдан эгелеп ол айтырыгны шиитпирлеп эгелээр. Ол ышкаш Кызыл-Хая суурга башкылар чурттаар бажың тударынга дузалажырын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. Н.-С. Шагдыр-оол, Кызыл-Хая кодээ Совединиң депутады А. Кара-Сал олардан соңгукчулар дилээн. Ук чагыг күүсеттинген.

СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин база ниити-билиг болгаш профессионал школа реформазын боттандырар сорулга-биле он ийиги беш чылда районнуң улус өөредилге чырыдыышкынының системазын хөгжүдеринге, ооң материал-техниктиг баазазын сайзырадырынга шиитпирлиг чаартылгаларны кылыры планнаттынып турар. Келир чылын Кызыл-Хая суурга 90 орунnуг уруглар садын, 320 олуттуг школаны, 1988 чылдан эгелеп Мугур-Аксынга 624 өөреникчи өөренир школаны ясли-садтарны тударын планнаан.

Районнуң школаларынга өөредилге-кижизидилге ажылдарын реформаның негелдезинге дүүштүр сайзырадыр ажылдар болгаш ооң шыңарын экижидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ылаңгыя школа реформазының кол-ла сорулгазы — өөредилгени болгаш кижизидилгени, өзүп орар салгалды амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээрин үндезини-биле экижидери. Аңаа дүүштүр районнуң 7 бааза бүдүрүлгезинде 270 ажыг өөреникчи аңгы-аңгы мергежилдерни шиңгээдип ап турар.

Школаларның кабинет системазынче шилчиир болгаш тус-тус эртемнер аайы-биле оларны дерип белеткээр ажыл бо хүннерде эгелеп турар өөреникчилерниң профугланыышкынынче кичээнгей салдынган. Ооң эки түңнелдиг болганын республиканың профтехучилищелеринге бистен бежен ажыг сургуулдуң киргени бадыткаар.

Ниитизи-биле алырга, бо ажылды негелдеге дүүштүр боттандырбайн турарывысты миннир апаар бис. Школа реформазын боттандырарынга дорт киржир хүлээлгелиг кижилер безин боттарының ажылын үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузуп шыдавайн турар. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи, школаларның директорлары, өске-даа уруглар албан черлериниң удуртукчулары ам-даа эде тургустунмайн турар. Чамдык башкылар боттарының хамаарышкан эртемнерин өөреникчилерге шынарлыг дамчыдарынче кичээнгей салбайн турар. Ылаңгыя үстүкү класстарның башкыларының кичээлдерге немелде литератураларны ажыглавайн, өөреникчилерге сүмелевейн, эртем-техниктиг дептилгеге даянмайн, өөредилге материалдарын амыдырал-биле холбавайн турарындан өөреникчилерниң билииниң деңнели негелдеге четпес. Ооң уламындан районнуң школалары доосканнар чурттуң дээди болгаш тускай өөредилге черлеринге кирип тура, математикага, физикага, химияга болгаш орус дылга кошкак билиглиг болуп турар.

Ылаңгыя орус дыл башкылаашкынны районда чавыс деңнелде. 10 классты доозуп турарлар безин домак сайгарылгазынга дыка чегей болуп турар. Бо айтырыгже улуг кичээнгейни бо беш чылда салыр ужурлуг бис.

Школаларның бааза бүдүрүлгелериниң ажылынче улуг кичээнгейни моон соңгаар салыр ужурлуг бис. Ында четпестер эвээш эвес. Аңаа чижек кылдыр ССРЭ-ниң 60 чылы болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтарны көрээлиңер. Оларның баштайгызында 88, ийигизинде 28 өөреникчи бижидеттинген. Кодээ иштиниң чымыжынга өөреникчилерни хаара тудар, сонуургадыр талазы-биле оларның ажылы идепкей чок. Чүгле изиг-түлүк сезон үезинде школаларның күжүнге даянып, дузалаштырып алгаш, реформаның негелдезин ооң-биле күүседип турарын көргүзер деп олар оралдажып турар. Моон шыңгыы түңнелди Д. Д. Доскаар, Ө. А. Ооржак олар үндүрер ужурлуг. Ол ышкаш чамдык бүдүрүлгелер өөреникчилерге бүдүрүлге онаалдаларын доктаадыр, тодаргай даалгалар бээр, бүдүрүлгениң ажылчы мергежилинге сонуургалын бедидер туржук, богун аштадып девискээрин чаагайжыттырып алыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Ооң түңнелинде бааза бүдүрүлгелерде өөреникчилерниң саны кызырлып турар.

Школачыларның профугланыышкынында, күш-ажыл кижизидилгезинде, оларны бүдүрүлгеге хандыкшыдарында чогумчалыг өскерилгелер мынчага болбаан, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны, тудуг организациялары өөреникчилерниң мергежил шилип алырынга дузалаар бааза тургузар талазы-биле боттуг ажыл ам-даа кылбаан. Мындыг четпестерден өөреникчилерниң өөредилге черлерин ара каар, мергежилди хынамчалыг шилбес, доозуп-даа алза сонуургал чок, ол ышкаш кандыг-даа ажылга ызырынмас кижилер үнүп турар.

Амгы үеде салдынып турар кол сорулга — үстүнде четпестерни дарый чайладыры, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ат-алдарын бедидери, оларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны улам экижидери. Боже районнуң партия, совет, ажыл-агый органнары кол кичээнгейни угландырар.

Школа реформазының негелделеринге дүүштүр өөреникчилерниң бот-башкарылгазынче онза кичээнгей салыры негеттинип турар. Өөредилгениң шынары дээш, үлегерлиг арыг-шеверин, корум-чурумну болгаш спортчу, күш-ажылчы идепкейни чедип алыры дээш комсомол, пионер организацияларының ажылын идепкейжидер сорулга салдынган. Ол ышкаш уран чүүлге калбак киржилгени чедип алыр, эстетиктиг база күш-дамыр кижизидилгезин күштелдирер айтырыгны күүскомнуң депутаттарның кичээнгейиниң төвүнге тургузар бис.

С. ОЧУР,
улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДАН ЧАА МЕДЭЭЛЕР

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның хоорайларының болгаш суурларының кудумчулары база шөлдери бо хүннерде кызыл туктар, транспарантылар-биле шиметтинген. 11 чыл мурнунда Хостакчы арминың кезектери АКШ-тың шериг чөвүлекчилери-биле күштелдирген чалча армины бүрүн чылча шаапканы-биле доозулган «Хо Ши Мин» деп операцияны эгелээн болгаш Сайгонну хостаан. Ол тиилелге чурттуң төөгүзүнге чаа эраны — социализмни тургузарының оруу-биле чорук орар катап каттыштырган күрүнениң эразын ажыткан.

Америк агрессчилерге болгаш оларның чалчаларынга удур болуунуң хосталгазын болгаш хамааржышпас чоруун хөй чылдарның дургузунда камгалап келген вьетнам улуска дайын сан-түң чок качыгдал-түрегелди таварыштырган. Хөй качыгдалдыг вьетнам черже 7,8 млн. тонна бомбаны октаан, 90 млн. литр хире хоранныг бүдүмелдерни чаштырган АКШ-тың империализминиң араатанзыг үүлгедиглериниң чыындызынга ук дайын эң-не бужар-чүдек арыннар болуп кирген.

Ам Вашингтонда чагырыкчы бөлүктер төөгүнү «эде бижиири», болуунуң араатанзыг үүлгедиглерин агартырын оралдажып турар. Ынчалза-даа Мурнуу Вьетнамны хостаанының сөөлүнде он бир чыл эрткен болзажок, «вьетнам халап» америк ниитилелдиң хөй-хөй бөлүктеринге ханы салдарын чедирбишаан турар деп, «Нин зан» солун бижээн. АКШ-тың милитаристиг бөлүктери күш дөгээриниң политиказындан ойталаар бодавайн турар дээрзиниң дугайын херечилеп турар, Рейганның администрациязының Ливияга удур агрессчи үүлгедиглери үстүнде айыткан чүүлдерни катап сактыырынче албадап турар. Чүвениң алызын бодавас шак ындыг политика чүге чедирип болурул дээрзин Вьетнамның кичээндирип тодаргай көргүзүп турар.

Демдеглээдиг хүннү таварыштыр Ханойга болган байырлыг хуралга ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы То Хыу чүве чугаалааш, вьетнам улус АКШ-тың администрациязының дайынзырак угланыышкынын шиитпирлии-биле буруу шаппышаан, бомбурзектиң улустарының дайын кылжанынга удур, тайбын болгаш айыыл чок чорук дээш демиселинге идепкейлиг салымыкынын моон соңгаар-даа киреринге белен деп онзалап демдеглээн.

ГАВАНА. «Кубаның Компартиязының III съездизиниң шиитпирлери — амыдыралга боттандырар» деп ындыг кыйгырыг-биле Кубаның Аныяк коммунистерниң эвилелиниң (АКЭ) национал комитединиң IX пленуму аңаа болуп эрткен. Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ийиги секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Рауль Кастро ооң ажылынга киришкен. Төрээн чурттуң камгалалын быжыглаарынга болгаш аныяк салгалды шериг-патриоттуг ёзуга кижизидеринге АКЭ-ниң идиг бээриниң дугайында айтырыг пленумга төп черни ээлеп турган.

Р. Кастро пленумга чүве чугаалааш, кандыг-даа үеде база кандыг-даа сылдаг-биле империализм чурттуң амыдыралчы чугула тептеринге согугну таварыштырып, Кубаны бүрүнү-биле үзе кирерин кылып болур азы халдаашкынны кылырын оралдажыр болганда, камгалалга кезээде мырыңай белен турарының эргежок чугулазын айыткан. Төрээн чуртту камгалаар талазы-биле сорулгаларны күүседиринче бүгү аныяктарны мобилизастаарының тоң чугулазын Р. Кастро ооң-биле холбаштыр онзалап демдеглээн.

БУДАПЕШТ. Бо беш чылда Венгрияга кадык камгалал четкилерин хөгжүдеринге 20 млрд. форинт акшаны чарыгдаар. Ол хөреңги колдуунда медицина техниказын болгаш дериглериниң сайзыраңгайжыдарынга, эмнелге черлерин чаарты кылырынга чарыгдаттынар. Келир үеде республиканга аарыг кижилерни хандырарының чаа системазын база киирерин баш удур көрүп турар: аарыг кижини эмнээрде, участок эмчизи заводтарда, школаларда база уруглар эмнелгелеринде ажылдап турар болуунун өөрү-биле сүмележир апаар.

СОФИЯ. Силистрениң металл кезер машиналар кылыр заводунда гидравликтиг цилиндрлер бүдүрер талазы-биле участоктуң бригадазы планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсетпишаан, сөөлгү 12 айларның дургузунда 100 муң лев акшаны камнап алган. Металлды гидропластиктиг болбаазырадыры деп адаар арганы шиңгээдип алган чорук улуг чедиишкинниг болган.

Белеткеп каан демирлерни кезип турган болбаазырадыр чаңгыс болган эрги аргаан ойталаар техниктиг дериг-херекселдериниң, машиналарның комплекзи-биле ам участокту дерээн. Ооң түңнелинде материалдарының, энергияның чарыгдалдарын дыка кызырары, участоктуң ажылдакчыларының күш-ажылын механизастаарының чергезин элээн каш катап көвүдедири болдунар аргалыг апарган.

БУХАРЕСТ. «2-ги демир эжиктер» деп гидроэлектростанцияда 27 мегаватт күчүлүг эълчеглиг энергия агрегадын хуусаазындан ийи ай эрте ажыглалга кирген. Ол болза, Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле Дунайда тудуп тургускан, республикада эң улуг ГЭС болуп турар.

Алдыгы чиңгиртиин ажыглалга кирген соонда, «2-ги демир эжиктер» ГЭС-тиң күчүзү 162 мегаватт чедер.

(СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Көк Сагдыевна **Кужугет** — «Тээли» совхозтуң саанчызы.

Тамара Санчаевна **Сергей** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Хомушкуевна **Аптыы** — Кызыл-Даг суурда ясли-садтың няназы.

Феня Сотпаевна **Соян** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сесенмаа Долаaевна **Серемел** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Шимит Иргитовна **Серен-Чимит** — районнуң төп эмнелгезиниң фельдшери.

Бак-кыс Дамдын-Доржуевна **Шожал** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Хомушкуевна **Бичелдей** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Севил Кужугетовна **Ортун-Назын** — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Чайкина Кержековна **Салчак** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Клара Агаржаевна **Сарыглар** — районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының 958-ки КМК-зының маляры.

Раиса Ивановна **Хертек** — чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эртелелиниң техажылчыны.

Раиса Кандановна **Чошкак** — Шуйнуң участок эмнелгезиниң фельдшери.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Күнзенмаа Тойбулановна **Салчак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сесенмаа Хүреңоолвна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Мария Чамзырыновна **Чамыш-оол** — улус депутаттарының Шекпээр кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елизавета Лама-Суунoвна **Ооржак** — Дөң-Терезин ортумак школазының техажылчызы.

Зоя Арат-ооловна **Салчак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чодураа Ыймаевна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-кыс Чыртаевна **Кужугет** — Кызыл-Мажалыктың туберкулёзка удур эмнелгезиниң ажылчыны.

Антонида Маннайевна **Таттыг-оол** — райпо ажылчыны.

Валентина Көржекейовна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Кызыл-ооловна **Кончук** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Сандан-ооловна **Кара-Монгуш** — Солчур суурда магазинниң садыгжызы.

Мария Доржуевна **Ондар** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клавдия Сарыг-ооловна **Маадыр-оол** — Кызыл-Тайга ортумак школазының башкызы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зинаида Дамбужаевна **Оюн** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Александровна **Максимова** — Хову-Аксында эмнелгениң повары.

Евдокия Наизатовна **Оммун** — Кочетово ортумак школазының интернадының кижизидикчи башкызы.

Валентина Михайловна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Нина Доңдуповна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң зоотехниги.

Уран-кыс Камзат-ооловна **Торжу** — Хову-Аксы суурда магазинниң техажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Баянчиковна **Матрин** — «Май 1» совхозтуң саанчызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Шомбуловна **Билдей-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Дырыскылак Кыргысовна **Доңгак** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Мария Түлүшовна **Чаш-оол** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анчымаа Доктугуевна **Наважап** — Арыскан суурда магазинниң техажылчыны.

Серенмаа Опайовна **Опуя** — Хайыракан суурда уруглар садының ажылчыны.

Анай-кыс Ензаковна **Сүрүң-оол** — Ийи-Тал ортумак школазының техажылчыны.

Фаина Дармаширievна **Шараван** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Роза Дмитриевна **Алдай** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Сатовна **Дамбый** — Хайыракан ортумак школазының техажылчыны.

Зинаида Даваевна **Дамдын-оол** — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Вера Доңгаковна **Танзын** — Арыг-Бажы ортумак школазының техажылчыны.

Лилия Дадар-ооловна **Ховалыг** — Ак-Тал ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Кыргысовна **Бавуу** — «Тыва коммунэнергонуң» Шагаан-Арыгда салбырының техажылчыны.

Татьяна Маадыровна **Байыр-оол** — Ак-Туруг суурда магазинниң садыгжызы.

Мария Моңгушевна **Биче-оол** — Ак-Туруг суурда уруглар садының няназы.

Вера Ажиевна **Доңгак** — Иштии-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Любовь Викторовна **Карамашева** — районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының ажылчыны.

Роза Моңгушевна **Кужугет** — Булуң-Терек ортумак школазының техажылчыны.

Дыгыраш Дочун-ооловна **Сандак** — ИХМ-ниң иштики херектер килдизиниң ажылчыны.

Анчымаа Тюлюшевна **Суван** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың апрель 25.

Делегей медээлери

АУДП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының Төп Комитединиң пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыгны Бахтар агентилел дамчыткан.

1986 чылдың май 4-те Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының 18-ки пленуму болуп, организастыг айтырыгларны чугаалашкан.

Кадының байдалын барымдаалааш, АУДП ТК-ның Чиңгине секретары хүлээлгезинден хостаар дугайында эш Бабрак Кармальдың дилээн пленум хандырган. АУДП ТК-ның Чиңгине секретары албан дужаалга хөй чылдарда ажылдааны дээш, Апрель революциязының херээнге салымыны дээш эш Бабрак Кармальга АУДП ТК-ның пленуму өөрүп четтиришкинин илереткен болгаш ооң АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң Даргазының ажыл-чорудулгазынга чедиишкиннерин күзээн.

Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары эш Наджибти пленум чаңгыс үн-биле соңгаан.

• • •

Бахтар агентилел Б. Кармальдың АУДП ТК-га чагаазының текизин база непттереткен. Партияның удуртулгазын ол АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы албан-хүлээлгелерге артпышаан, бодунуң бүгү чуртталгазын, энергиязын, дуржулгазын тайбың хосталга, дептшилге дээш күш-ажылчы афган улустуң аас-кежиин дээш демиселге, революстуг Афганистанга чаа ниитилел тургузуушкунунуң, партияның чаңгыс эвин бүгү талалыг быжыглаарының болгаш Апрель революциязының долузу-биле тиилээриниң херээнге тураскаадырын бүзүреткен.

«БИРГИ САЛГАЛДЫҢ КОСМОС ЧЕПСЭЭ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бодунуң космос программазын улаштыр-улаштыр чедимче чок бооп турда-ла, Каттышкан Штаттар «сылдыстар дайынынарынга» белеткелди алаштырып, 1990 чылдарның эгезинге чедир «бирги салгалдың космос чепсээ» сайгарзы тургузуп шыдаар. Ол дугайын «Вашингтон пост» солун «стратегтиг камгалал инициативалары» дээр чүүлдү боттандырып чорудар талазы-биле Пентагон организациязының директору ШАК-тың генерал-лейтенантызы Дж. Абрахамсоннуң чугаалаанынга үндезилээн, ол дугайын дыңнаткан. Орбитаның дайынчы станциялары-биле кады ындыг чепсекти тургузары болгаш сайгара үндүрери чүс-чүс миллиард доллар санаттынар өртектиг боор болур. Ооң соонда ийиги салгалдың космос системаларын, ооң иштинде лазерлиг чепсектерин, а ол ышкаш үшкү салгалдың чепсээн, ылаңгыя ядролуг частыышкын энергиязы-биле хандыртынар дайынчы системаларны сайгара тургузарын планнап турар.

ТАЙБЫҢ АРГА-БИЛЕ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Бразилияның Португалияда албан ужуруунда аян-чорук кылып келген президентизи Жозе Сарней делегейниң «изиг точкаларында» мөчилдежиишкиннин байдалдарны тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээриниң чугулазын демдеглээн. Бразилия Төп Америкада байдалды чогумчалыг болдурарынче күжүн угландырып турарын ол Лиссабонга чүве чугаалааш медеглээн. Соок-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың Анголаның улузунга удур агрессчи үүлгедиишкиннерниң соксавайн турары-биле холбаштыр сагыш-сыралын президент илереткен. Ол апартеидтиң корум-чурумун буруудаткаш, Намибияга хамаарыштыр хоруктуг тыпсырының чугулазын онзалап демдеглээн.

АКШ. «Хормел» корпорациязының ажыл соксаткан ажылчыннарын америк эрге-чагыргалар каржы-дошкуну-биле истеп, сүрүп турар. Бүдүрүлге ээлериниң ажыл төлевирин 23 хуу кызырар дээш шиитпирин күш чок болдурар, пенсия дузаламчызын улгаттырары болгаш күш-ажылдың байдалын экижидери дээш олар чартык чыл ажыг үе иштинде шудургу демиселди чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Остин хоорайда (Миннесота штатта) ажыл соксадыышкынының киржикчилерин полицияның тарады ойладып турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ШЫҢГЫЫ ХЕМЧЕГЛЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Джамму болгаш Кашмир штадында айыыл чок чоруктуң күштүг хемчеглерин алган. Эрге-чагыргаларының гэлээлекчизиниң дыңнатканы ёзугаар алырга, полицияны бедик дайынчы белен байдалда тургускан. Ол штаттың Пакистанның эжелеп алганы кезээн чарган контроль шугумун дургаар айыыл чок чоруктуң күштериниң немелде кезектерин тургускан. Джаммуда болгаш Кашмирде байдалды сандарадыр сорулга-биле Пакистанга белеткел эрткен экстремистерниң хөй хоралакты үүлгедиишкиннерин кылырын планнап турары-биле холбаштыр ындыг базымнарны кылган.

ЧИЛИ. Сантьягонуң чурттакчылары Чилиге демократияны катап тургузары дээш массалыг чыскаалдарны эрттирген. Оларның киржикчилери «Диктатура азы демократия?» деп чаңгыс-ла айтырыглыг хуудустарны хоорай чурттакчыларынга үлеп берип турган. Чыскаалганнар Пиночеттиң шериг-фашистиг бөлүүн дужурериниче кыйгырган лозуңнарны салып, бажыңнарның ханаларынга террорну болгаш күчүлээшкинни соксадырын, чилилерниң эргелерин болгаш хосталгаларын хүндүлеп көөрүн хандырарын негээн плакаттарны азып турганнар. Чыскаалды тарады ойладыры-биле карабинерларның болгаш полицияның хөй-хөй кезектерин чоруткан.

ЧУРУКТА: Сантьягога чыскаал үезинде.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

«МОСКВА СЫЛДЫСТАРЫ»-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Майның 5-те Москвада эгелээн «Москваның сылдыстары» Бүгү-эвилел фестивалы улусчу чогаадылганың, классика болгаш амгы уран чүүлдүң эң тергиин хевирлери-биле көрүкчүлерни таныштырып турар. Байырлал чарлалдарында — ССР Эвилелиниң Улуг театрының шиилери, кол филармония коллективтериниң концерттери.

Моон-биле чээрби ийиги удаа эртип турар фестивальда москвачылардан аңгыда, чурттуң хөй-хөй хоорайларындан келген аалчылар киржип турарлар. Оларның чогаадылгазы-биле филармонияның Улуг залынга таныжып болур. Ленинградтың Д. Д. Шостакович аттыг филармониязының академиктиг симфония оркестриниң солистер ансамбли, Каунастың күрүнениң хөйнүң ырының, Таллинден «Хортус музикус» деп шаандагы музыка ансамблиниң оюннарын көөр силер. Россия Федерациязының профессионал хоочун коллективтериниң бирээзи — «Кантеле» ансамбль-биле көрүкчүлер Чайковский аттыг залга ужуражыр. Чоокта чаа болган Россия Федерациязының ыры болгаш танцы ансамбльдериниң көрүлдезинге шаңнал алган чаа программаны Карелиядан келген артистер көргүзер.

Амгы бо байырлалда найысылалдың чээрби хире театры киржип турар. Оларның-биле кады Вльянди деп улуг эвес эстон хоорайның «Угала» деп шии коллективи ойнаар. Аалчыларның репертуарында — орус болгаш даштыкы классиктерниң, эстон авторларының чогаалдары кирип турар. Ю. Смуулдуң «Черлик капитан» деп шиизи онзагай черни ээлеп турар.

«Москва сылдыстарының» чырык хөй санныг даштыкы аалчыларны сонуургадып турар. Бежен чурттардан 40 муң ажыг көрүкчү фестивальга ... (СЭТА-ның корр.).
Москва.

Рабиндранат Тагорнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болганынга

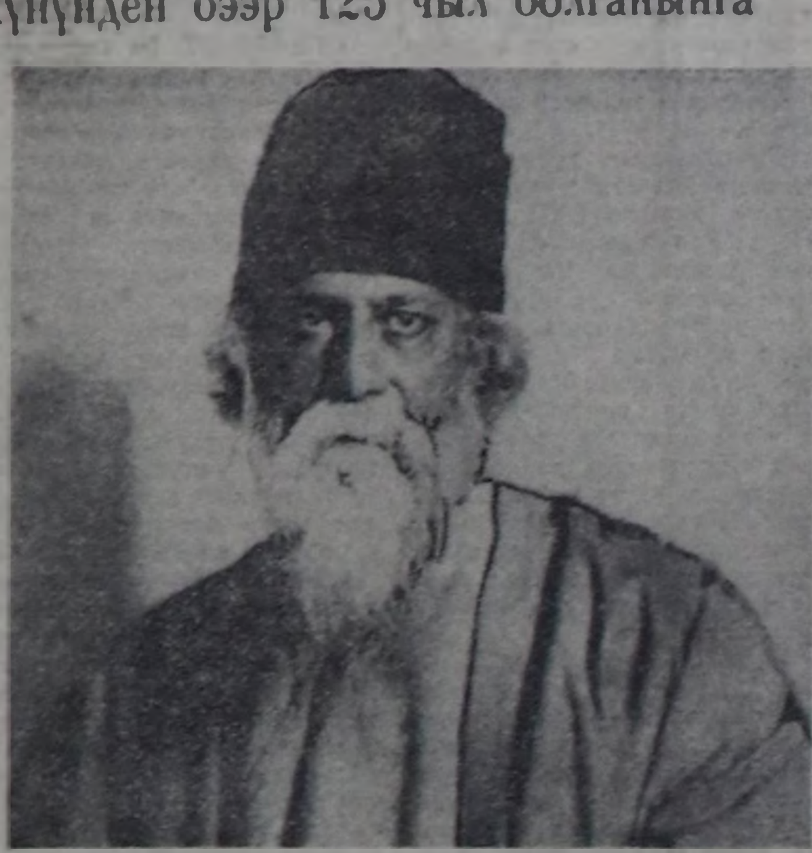

Май 7-де бурунгаар демишилгелиг бүгү кижи төрелгетен Индияның улуг хамаатызы Рабиндранат Тагорнуң (1861 — 1941) төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болганын демдеглээр. Хөй-ниити ажылдакчызы, чогаалчы, Нобел шаңналының эдилекчизи—Р. Тагор болуунуң чогаалдарынга төрээн черин, кижиниң хүндүлелин, үнелээриниң бедик идеалдарын алгап-йөрээп чораан.

Рабиндранат Тагор болуунуң бүгү чурталгазының шиитинде бедүүн кижилерге хаяы ынак боор, аңгаң колонизаторларының кара туразында үүлгедиишкиннерин, феодалдарның болгаш шажын-чүдүлге бөлүктериниң араатанзыг, караңгы-бүдүүлүк чоруктарын буруу шаап келген.

Ие-чурттум, тыным тудуш Бенгалия! Алдын черим!
Чазын мени чечектелген манго ыяш эзиртиптер,
Сеткилимге кудай-дээриң ылык йөрээл курайлап бээр.
Сээңии мен, кажан шагда сээңии мен.
Чаагай дужүт баштаңгылаан күскү шөлдер чалгып чыдар.
Сыгыр даңда хуулгаан оттар чивеңейнип, солчуп турда,
Шынаа, шыктар айыраң каас хевистер дег, чаражын аар.
Ава черим, ыры-шоорууң күзел-соруум дөюлдурар.
Сээңии мен, кажан шагда сээңии мен.
Ажыг-шүжүүң дөгерезин кезе-деңге үлежир мен.
Өөрүшкүлүг дүштер көрүп, өпейимге таалап өстүм.
Өлчей-чолдуң сеңден сиңген аржаан-ханы дамырымда.
Өшпес чулаң имиртиңнеп көзри билек, кыпсыптар сен.
Сээңии мен, кажан шагда сээңии мен.
Өскен өөмнү даңды сактып, четтиктейн эглип кээр мен.
Оъду тереңг тейлер эдээ инек сүрүг дола берген.
Оожум хемнер, арга-эзим кыдыын дургаар чонуң чурттаан.
Тайбың суурлар чалгаараарын черле билбес—ажыл-ишчи.
Сээңии мен, кажан шагда сээңии мен.
Тараажылар, кадарчылар — эжим-өөрүм, акы-дуңмам.
Ынакшылым сөзүн сөглеп, Иеи сеңээ мөгеер мен.
Ыдык кара довураанаы хантап аарын чепшээрел көр.
Хачык белек-тураскаадымым чыып берип, бараалгадыйн.
Сээңии мен, кажан шагда сээңии мен.
Хары черге, сени уттуп, дирит чорааш сөгүрбес мен.

Р. ТАГОР.

ЧЕРГЕ ЫНАКШЫЛДЫҢ СӨСТЕРИ

Ынаам—
Күчүлүг мээң Россиям.
Ырым—
Күзелимден сеңээ алдар
тутту.

Араттар бис —
Ада-чуртувус дужаазы,
Солдаттар бис,
Совет чурт дээш, туржур бис.

Шериг оолдарының чаңгыс аай, дески, дыңзыг базымы дег, өткүт дыңналыр бо шүлүктүң одуруглары бижиттингенден бээр бо чылын таптыгла дөртен чыл болуп турар. Тудугжунуң уран шевер холу-биле туткан бажыңы дег, бо шүлүк база тыва поэзияның тудуунуң база бир быжыг оргазы деп бүзүрелдиг-биле чугаалап болур. Бо шүлүктүң төрүттүнер мурнунда-ла, дайын чылдарында-ла, Олег Сувакпиттиң шүлүктери парлалгага көстүп келген, а ёзулуг тускай аян-үннүг шүлүкчү, чогаалчы чогум-на «Россияга алдардан» эгелээн. Ук шүлүктүң шынныг одуругларындан ооң хамааты туружу, партийжи көружу чаа бедик деңнелче көдүрлүп үнген.

Олег Өдербеевич Сувакпит — тыва чогаалчыларының ийиги салгалының төлээлекчилериниң бирээзи. Ийиги салгалдың чогаалчылары деп кымнары ол? Ол болза, Олег Сувакпит, Салим Сүрүң-оол, Юрий Кюнзегеш, Монгуш Кенин-Лопсан, Кызыл-Эник Кудажы олар-дыр. Амгы тыва литератураның ат-алдарын, арын-нүүрүн, арын-шырайын, чедиишкиннерин олар тудуп, чогаалдың бедик деңнелче көдүрлүп үнеринге улуг рольду ойнап турар. Амгы үениң тыва литературазының дугайында чугаа кылып тургаш, оларның кайы бирээзин уттуп шыдавас бис. Оларның чогаалдары школаларның, педучилищениң, пединститутуттуң өөредилге программазында кирген. Ынчангаш ооң ады, ооң чогаалдары бистиң республикавыстың культуралыг амыдыралының төөгүзүнүң база бир арны болуп турар.

Оон ыңай Олег Сувакпит бо хүннерде хар-назынының 60 дугаар бедик артын ажа базып турар. Ол 1926 чылдың май 9-та Чөөн-Хемчик кожууннуң Чадаана сумузунуң Баян-Дугайта арат Саая Өдербейниң өөнге төрүттүнген. Ооң чаш чылдары кайгамчык өйде эрткен, ооң чогаадыкчы салым-чаяаның ачазының урап тоолдары, авазының үяң хөөг ырлары хевирлеп каан дизе, черле частырыг болбас. Бистиң хоочун чогаалчыларывыстың бистен, аныяк чогаалчылардан, бир ылгалыр чүвези болза, улустуң аас чогаалының алдын арыг кавайынга дыңнап, ажыл кадыын кара чажындан билип өскениңде болгаш амыдыралдың хайым агымынга эге чаш чылдарындан-на эжиндире бергениңде болуп турар.

Чогаалчы кижиниң ат-алдарын, ооң чон мурнунга хүндүзүн, ооң арыг арын-нүүрүн чогаалдың улуг хемчээли-даа эвес, а чогаалдың шынары бедик көдүрер. Бо талазы-биле Олег Өдербеевич Сувакпитте эки чүүлдер бар.

Авам кончуг. Чуртум кончуг.
Чонум кончуг.
Ада Ленин тургусканы
намым кончуг.
Оларны мен, чүге-даа бол
Орнавас мен, солувас мен.
Чүгле харым
Чүрээм-биле
Ажыл-биле,
Амым-биле,
Оларга мен өрелиг мен.
Оларга мен бердингген мен.

Шүлүкчүнүң бо одуруглары-нче сиңниктиг көрээлиңер. Ол болза, бедик сөстер эвес-тир, ол болза сеткилдиң кыйгызы-дыр, бо одуругларда чогаалчының бичи сеткили, арыг нүүрү, чүрээниң ааршылзы сиңген. Шүлүкчү мында чон мурнунга кылган чүүлүм амдаа эвээш деп медерен билип турар-дыр.

Тыва литературага эң ылаңгыя, политиктиг дириктиның бедик сайзыралынга О. Ө. Сувакпиттиң киирген үлүү бар. «Ленин чокта чурттаалгам чок» деп чаңгыс-ла шүлүктү маңаа адаарга четчир.

Лениниң дириг болуп
көрбээн-даа бол,
Ленин чокта чаңгыс-даа
шак чурттаваан мен.
Ленин чокта, келир үем
чырыы-даа чок,
Ленин чокта чурттаалгам
чок, агаарым чок!

Бо одуруглар коммунистиг шүлүкчүнүң үзел-бодалын, ооң төрээн партиязының ажыл-херээнге канчаар бердингенин, чонунга ынаааның кайы-хире бедиин, ол ынакшылда, бердингиишкинде хоочун сеткил чогум тайылбырлап турар.

О. Сувакпиттиң болуунуң онзагай ногаан шынаазы, кыңгырт кылдыр ырлап чыдар арыг хеми бар. Оларны кымның-биле-даа ылгап, салчаштырып шыдавас бис:

Чайып, ойнап кымчыланыр
Чаңгыс шиг кудуруктуг,
Давып-самнап тейлетенир,
Дагыр-мыгыр дагааннарлыг,
Карыш четпес узун дурттуг,
Хаважыгаш чоруп тур оо!

Мону чүгле О. Сувакпит бижип шыдаан. Ол болза, ооң «Хаважыгаш» деп шүлүүнүң эге одуруглары-дыр. Ол шүлүк — бистиң тыва уруглар шүлүк чогаалының эртине чогаалдарының бирээзи.

Олег Өдербеевич Сувакпит улуттарга-даа, уругларга-даа бижээн чогаалдарында төрээн черинге төлүнүң арыг ынакшылын, чонунуң эки чаңчылдарынга бердингенин илередип, сеткилиниң арыг боодалдарын сиңниктирген.

А. ДАРЖАЯ.

УРУГ ЭЖИМ

Ырак чөрүк чораан болгаш,
Шылагзыкын турупканың
көрүп ор мен.
Ынакшылың күштүг болгаш,
Шырай-арның изиңейнип
кыптыгып ор.
Уруг эжим, шуглап каайн,
Үйгуң хандыр удуп ал че.
Сырын безин каппазын дээш,
Сыртыктарың эптиг кылдыр
эде салып,
Хаваан дуглаан бажың дүгүн
Камныы-биле аткаар суйбап,
чаптап ор мен.
Уруг эжим, шуглап каайн,
Үйгуң хандыр удуп ал че.
Чалыы бедум кырыгыже
Чарылбайн, кады чурттап
келзимзе-даа,
Чаражыңны чап чаа билип,
Чаагыңга дээп, дыжын болап,
кожа ор мен.
Уруг эжим, шуглап каайн,
Үйгуң хандыр удуп ал че.

ЧҮРЕК ЧЕРЛЕ КЫРЫВАС-ТЫР

Сооктан кортпас, оңун салбас
Чоннак пөште чедип келген,
Чывар тынып, хемче көрүп,
Чылыг куспааң сактып ор мен.
Чүү-даа чүве изи дегбээн
Чүм хар сузуп, ужур ичпип,
Чүглуп ойнап, харны чашчып,
Чула хөглеп чордувус чоп!
Кыптып келген ынакшылдан,
Кыштың чывар тыныжындан
Арның кызып, дериң чодуп.
Артык чараш чаңнап чордуң.
Чанывыска ырлап орган
Чараш шиижек көзүлбейн-дир.
Чемнеп орган чочагайы
Черле безин тывылбайн-дыр.
Чалыы назын, кыштың чуруу
Чарлып бөлбас өңнүктер-дир.
Чүс-даа чылда маңаа дүшса,
Чүрек черле кырыва-тыр!

БОЛЧАГ ЧЕРИ

Бодалдарга чажыт болуп шыгжаттынган
Болчаг чери кайда ийик, сактып көрем?
Чеже хире чылыг сөстер төрүттүнүп,
Чечек ышкаш частып үнүп турбады дээр.
Сылдыс безин сыгыр караан чивеңнедип,
Сырын безин ажыңнадыр шоолуп турда,
Чүгле бистер ийилээ-ле чолдуглар бооп,
Чүректериң согуушкунун дыңнаан ийик бис.
Тереңг сеткиң эрнии кааастаан херечилер —
Теректер-ле бисти солуп туруп каап-тыр.
Сарыг бүрү ногаан болуп хуулбас кылдыр
Сагыштарга истер болуп артып калзын!

О. СУВАКПИТ.

ЁЗУЛУГ ТУКТУГ ЧОРУП ОР МЕН

Мустай КАРИМ, башкир чогаалчы, Ленинчи шаңналдың лауреады.

Оксана мээң чеңимден тыртыпты. Бистиң мурнувуска турган уруглар мырыңай талын берип-тирлер, өске чон база-ла оларның соондан шуушкан. Мен харын-даа часкаан артып калбайн тур мен. Дуңмалыг болганым-на эки-дир! Мен далажыптым, тугум дораан-на бурунгаар чүткүй берди.

Кудумчу-биле чоруп ор бис. Бажыңнар, ногаан мочургаларлыг ыяштар, мээн-биле калы базып орар чаштар хевертен чораан боттарындан бичиилей бердилер ышкаш. Мээн-даа өскеш, улуг апарганым ол ийикле?

Сантырымга мен кылаштавайн чор ышкаш мен, а мээң холдарымда тудуп чоруурум— Кызыл тугум — мени агаарда ужудуп чораанзыг-даа.

Сөөлгү одуруглардан бир-ле кижи ыр эгеледи. Мен ол ырны мооң мурнунда-ла дыңнаан мен, ынчалзажок ам ол менээ ырактан дыңналып кээп турганзыг-дыр. Мен хөй-биле калыз ырлаксап чор мен, ынчалза-даа мээн үнүм чүге чиде бээрил, мен бодумну дыңнавайн чор мен. Оксанаже караам ужу-биле көрдүм. Ооң эриннери база-ла шимчеп чор, а үннер дыңналбас. Кижилерниң боттарының кырында ужугуп турар ырны кым ырлап чоруур чоор?

Мен бажымны көдүрүп келдим. Мээн тугум ырның аяны-биле чалгып туру.

Оксана ачар мээң холумга дээп кагды:

— Ырла, Ямиль! Экизин көр даан!

— Ийе, кончуг эки-дир, Оксана!.

Дуңмам мээң чанымче чоокшулап келди. Бис хөй-биле калы ырлажып эгеледивис.

Бистиң бажыңывыстың чанны-биле чоруп ор бис. Мен хаалга чанында кырган-авамны көрүп кагдым. Ол холдарын фартуугунуң адаанче чажырып алган, хүлүмзүревишаан, эрткен кижилерни көрүп тур оң. А-хы! Ол мээң-биле Оксананы дилеп турары олдур. Бис буттарывыс баштарынга туруп келдивис:

— Кырган-авай!...

Таныл кагды, көрүп кагды! Бажын дүргеп-дүргеп чайыр, а арыының чырыы чүү дээр, сыгытлар безин көзүлбейн-дирлер. Кырган-авамче көрүп тура, мен хевертен идиктер дугайын сактып келгеш, кулу көрдүм. Мээң буттарым болгаш Оксананың буттары чаа идиктер кедипкен, чер кырында быжыы-биле базып орлар.

Ам ыр менээ ырактан дыңналбайн, бүгү кудумчуну долдур чаңгыланып, чүгле мээң хөрээмден үнүп турганзыг — ынчаар ыткыр ырлаар кижи-дир мен. Бажыңнар болгаш ыяштар менээ ындыг бичии эвес ышкаш апардылар, мен шупту улус-биле кады чоруп ор мен, мен аас-кежиктиг Ямиль деп оол-дур мен! Мээң кожам болуп, кудуку кудумчудан бичии оол чоруп ор. Ооң бичии думчуунда дер дамдыжыгаштары кылаңайнып чорлар, а ыжыксымаар мойну базым бүрүзүнде-ле аяар сиринейнип чор. Солуңуп, чүге сиринейнип чоруур ол чоор?

Бажымны дүрген эргилдиргеш, дуңмамче көре бердим. Ол мурнунче дорт көрүп алган базып ор. Ооң ак-көк карактары чылчырыктап чорлар, а холунда тудуп чоруур бичии туктугажы ооң саргылдыр бажының дүктерин суйбап чор.

— Сээң холдарың шылай бергилээн боор, чаш — деп, ол чугаалады.

А мээң холдарым көңгүс шылаваан-нар. Тук тудуп чораан кижи турупкар боор бе! Чүгле салаалар бичии чымыганчы бергилээннер, ол дээрге хей чүве-дир.

Улуг улус ындыгын долгандыр туруптулар. Рашит акый эң-не бедик дашта туруп алды. Ону мен безин көрүп кагдым. Ынчалзажок хевертен Мараттың кайын көстүп келири ол.

— Аля-ля! Бир-ле кижи ёзулуг туктуг базып орган!—дээш, хүлүмзүревишаан, мээң эктимге холун салды. Сен мени адаарган чораан боор деп бодаарың-даа чадавас, Ямиль? Чок, адааргавадым. Ынчалзажок карактары бичии кыптыга бердилер.

Мен чүнү-даа харылап четтикпедим, чүге дээрге, Оксана мени эдерти тырта берди.

— Ававысты тып алыылам, Ямиль — деп дилей-дир —Кажан сен ёзулуг туктуг кылаштап чорунда, эки-ле чорду ийин! Авам, кырган-авам, Мансур кырган-ачавыс өөрүп турдулар. Мен база өөрүп чордум — диди.

Кажан бис холдарывыстан туттунчупкаш, мооң улус аразынга шургуп чорувуста, бир-ле кижи артывыстан келгеш, бисти куспактапты. Ол ававыс болду. Ол Оксананы көдүргеш, бодунуң эктинде олуртуп алды. Бир-ле акый мени көдүрүптү — мен дүндүкче ужуга берген ышкаш болдум— эгиннерде саадапканым бо ышкажыл. Ам Оксана биле бисче долгандыр ыракта чүвелер эки көстүп туру. Рашит акый даш кырында туруп алган, бөргүн чайбышаан, бир-ле чүвени чугаалаан тур. Бөртте сылдысчыгаш хүнге көрүнчүк дег кылаңайнып тур.

— Бистиң улуг Төрээн чуртувус делгерезин!— деп, бодунуң чугаазын Рашит акый доозарга:

— Ураа, ураа-а! — дижип, кижилер алгырышпышаан, адыштарын часкап турлар.

Бис Оксана-биле адыштарывыс дораан-на кыскыже часкадывыс. Ооң соонда бисти черже дужуруп кагдылар.

— Ажы-төл, турупкан боор силер? Чаза бериңер — деп, ававыс чугаалай-дыр.— А сен, уруум, туктугажыңны менээ берип каг, пионер уругга болдум аппарып бээр мен— диди.

Бис бажыңывысче маңнажыптывыс. Бистиң ээр черивистен хая көрнүп көөргүвүске, бүгү чон база тарап эгелээн болду.

Ол хүн кырган-ававыс бисти кандыг чем-биле хүндүлеведи дээр! Ол боду бо байырлалга кончуг ынак, биске база ынак, ынчангаш чүзүн-бүрү аңдажының чемнерин белеткээн олдур. Бистиң столувуска чүлер чыткан ам орта сагынмайн дыр мен, «чону чидим, мону чидим»— деп, чугаалаан-даа херээ чок деп кырган-авам утаалыр кижи. Ону ол менээ эвес, а бир-ле угбайга чугаалап орган чүве. Ынчалзажок, бир эвес мен чүнү чигенимни чугаалап эгелезимзе, ол менээ база-ла чугаалаптар.

Ол хүн мен дүъштеки чем соонда, сесерликте терээзиске дуңмамны эдертип чедире бергеш, бодумнуң бүгү-ле эртине-байлаамны казып уштуп алгаш, чугаалады:

— Ап ал, Оксана, бо дээрге, шуптузу сээңии-дир. Ында кандыг кайгамчык чүүлдер чок дээр! Үш карманны чүгле ойнаарактар болгаш чараш даштар-биле долдуруп алдывыс. Аңаа оон ыңай хөй-ле демиржигештер чыткылааннар, ынчалзажок олар Оксанага солун эвес болганнар, ынчангаш оларны албаан бис. Чеканчаар чыткайлар-ла, мен соонда кандыг-бирни олардан дарганнап алгай мен аан.

(Төнчүзү. Эгези № 106 «Шында»).

Тываның республиканың Бүгү-эвилелдиң «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң чөвүлелиниң уругларының спорт школазынга 1986-87 өөредилге чылында 8 класс доосканнарны Кызыл хоорайның № 1 КПТУ болгаш № 4 КПТУ-нуң баазаларынга хостуг хүреш талазы-биле спорт бөлүүнге өөреникчилер хүлээп алыр.

Училищеге дараазында тускай эртемнерни чедип алыр:
— калбак билиглиг тракторист-машинист;
— электрик — газ каңнакчызы;
— штукатур-маляр;
— кран машинизи;
— дашчы-чазанчызы.

Спорт бөлүүнүң өөреникчилерин немелде чем-биле болгаш спорт хеп-биле хандырар.

Документилерни 1986 чылдың август 1-ге чедир киирер.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, С. Тока кудумчузу, 3«А». «Трудовые резервы» ниитилелдиң республика чөвүлели, телефон — 2-49-43.

Минусинскиниң бухгалтерлер школазы 1986-87 өөредилге чылында үлетпүрнүң, кодаа ажыл-агыйының бухгалтерлерин белеткээр талазы-биле хүндүскү болгаш кежээки салбырларга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Өөреникчилерни июль 1-ден эгелээш, кирерниң шылгалдалары чоокка хүлээп алыр. Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Оон соонда бөлүктерниң чыылганының аайы-биле өөредилге сентябрь 15-тен эгелээш, октябрь 1-де болгаш 15-те, ноябрь 1-де болгаш 15-те, декабрь 1-де болгаш 15-те эгелээр.

Школаның адрези: Минусинск, ул. Красных партизан 11, телефон 2-06-08.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

ВОЛЕЙБОЛ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паргынга эр улустуң волейбол маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа шупту сес команда киришкен. Бирги черни Красноярскиниң чөдээ ажыл-агый институдунуң Кызылда салбырының командазы алган.

Шеңергии, чараш спорттуг хептерлиг бир дугаар ХПТУ-нуң командазы, ийиги черни чаалап алганнар. Үшкүзүнде—ийи дугаар школаның өөреникчилер командазы болган.

К. МОНГУШ

ХОСТУГ ХҮРЕШ

«Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң эләэдии оолдар аразынга бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Боттарының деңзилеринге Байлак Монгуш, Вячеслав Кара-оол, Радик Белек, Мерген Трас, Аяс Куулар (шупту бирги кодээ профессионал-техниктиг училище), Март-оол Күжүгет (школа-интернат), Үжар-оол Салчак, Мерген Монгуш, (КПТУ-нуң сургуулдары) чемпионнааннар.

Чемпионнар май 11-де, Устинов хоорайга, «Трудовые резервы» ниитилелдиң бирги чери дээш болур маргылдаага киржирлер.

А. САНДАН.

ШЫДЫРАА

Шак-биле дүрген ойнаарының маргылдаазы Кызылда шыдыраа клувунга чаа болган.

Дугаар тутканының соннарый баштайгы салыг эгелээн. Бирги салыгда Ч. Оюн бирги разрядчы Н. Куулаорга уттуруп, аштырышкынга таварышкан. Дараазында салыгда Тыва АССР-ниң чемпиону М. Хомушку, Д. Монгушка тергезин алыскаш, уттурган.

Салыг келген тудум шаңнал алыр кордакчыларының саны кызырлып орган. Дөрт салыг эрткенде 4-4 санныг Д. Монгуш биле О. Донгак тергиин кел чораннар. Ынчалза-даа Д. Монгуш дараазында салыгларда чер албайн барган. О. Донгак он ийи дугаар салыгга чедир чаңгыс-даа аштырышкынга таварышпаан.

3 сан чиңнириглиг турган В. Бузыкаев О. Донгакты удуп албышаан, сөөлгү салыгларда база кымга-даа уттурбаан.

Бирги черниң салым-чолун чүгле сөөлгү салыг шиитпирлээн. Аңаа О. Донгак Өнер-оол Бегзи-биле хайымнашкаш, 14 салыгдан 11,5 санныг бирги черже үне берген. Ийиги черни Кызылдың педагогика институдунуң тиилекчиге чоотых сан четпейн барган студентизи В. Бузыкаев ээлээн. Үшкүзүнде — «Шын» солун редакциязының ажылдакчызы Н. Куулар.

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң тургусканы шаңналды маргылдааның тиилекчизи архитектор О. Дугаакка тывыскан. Ийиги, үшкү черни алган шыдыраачылар хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Д. ЧААН-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ХООРАЙЖЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бо чылдың май 17-де улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң алдыгы сессиязы болур. Аңаа дараазында айтырыгларны чугаалажыр:

1. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайы.
2. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чорудар комиссияның ажылының дугайы.
3. Соңгукчуларның чагыгларының күүселдезиниң канчаар чоруп турарының дугайы.

Сапаалдарыңарны хоорай Совединиң күүскомунче дараазында адресче чорударыңарны дилеп тур бис: Кочетов кудумчузу 36 телефоннар 2-42-85, 2-31-63, 2-34-51.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ КҮРҮНЕНИҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ дараазында мергежилдерниң талазы-биле бот-өөредилге салбырларынга абитуриентилерни чыырын чарлап турар:

«Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы», «Орус дыл болгаш литература», «География».

Кирерниң шылгалдалары 1986 чылдың июнь 2-ден 14-ке чедир дараазында эртемнерге хүлээп алыр:

«Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы» — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), ниитилел дугайында билиг (аас-биле), математика (аас-биле).

Эге класс башкылары боор ажылдап турар, педучилищени «Эге класстар башкызы» мергежил-биле доосказн кижилерни май 27-де 14 шакта болур беседалажышкын соонда, шылгалда чокка хүлээп алыр. Аңаа районО-нуң азы горОНО-нуң өөредип чорутканы бижик эргежок чугула.

«Орус дыл болгаш литература» мергежилге орус дыл болгаш литература (аас-биле болгаш бижимел-биле), ниитилел дугайында билиг (аас-биле).

«География» орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), география (аас-биле), ниитилел дугайында билиг (аас-биле).

Билдириишкиннерни дараазында документилер-биле кады май 31-ге чедир хүлээп алыр: күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ортумак билиг дугайында документ (боду), № 086 майыктың эмчи шинчилгазы, албан черниң таңмазы-биле шынзыктырган, үш кижи ат салган ажылдап турар чериниң характеристиказы, ог-бүле дугайында херечилел хоолгазы (фамилиязын солушканда), паспорт.

Документилер чорудар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 34 бажыңы, бот-өөредилге салбыры, каб. № 109.

КЫЗЫЛДА КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУНУҢ ӨӨРЕДИЛГЕ-КОНСУЛЬТАЦИЯ ПУНКТУЗУ техникумнуң бот-өөредилгениг салбырынга 1986 — 87 өөредилге чылында дараазында тускай эртемнерге өөреникчилерни хүлээп алыр:

азык-чем эвес бараанннарының товароведениези;
азык-чем бараанннарының товароведениези;

херглекчилер кооперациязының планнаашкыны.

Херглекчилер кооперациязында ажылдап турар болгаш 10 класс доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы ийи чыл.

Кирерин күзээннер дараазында документилерни дужаар: директорга (тускай хевирниң) билдириишкинин, эртемниниң дугайында аттестат (болу-биле), № 286 майык ёзугаар эмчи шинчилгазы, херглекчилер ниитилелиниң өөредири-биле чоруткан бижиин, күш-ажыл дептериниң бүдүрүлге черниң таңмазы-биле шынзыткан хоолга азы бүдүрүлге характеристиказы, бөрт чокка 3х4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

Бүгү салбырларга орус дыл болгаш литературага (сочинение азы изложение), а ол ышкаш товароведение салбырынга кирерлер химияга (аас-биле), бухгалтер болгаш план салбырынга кирерлер математикага (аас-биле) кирерниң шылгалдаларын дужаар.

Ажылдап турар черинге ийиден эвээш эвес күш-ажыл стажтыг удуртувучу ажылдакчылар болгаш тускай эртемнерлер 1986 чылда бүгү салбырларга кирерниң шылгалдалары чокка кирер.

Өөредилге-консультация пунктузунга документилерни май 5-ке чедир хүлээп алыр. Адрези: Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 38.

Техникумнуң өөредилге-консультация пунктузунга июль 2-ден 12-ге чедир белеткел курстары ажылдаар. Кирерниң шылгалдалары июнь 13-тен 20-ге чедир болур.

Почта дамчыштыр документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл, главный почтамт, абонементный ящик № 15, УКП заочного отделения техникума. Айтырыгларны дараазында телефондан тодарадыр 2-55-58.

Кызылдың уран чүүл училищези дараазында салбырларга сургуулдарны хүлээп ап турар:

1. **Дирижёр-хор.**
2. **Улустуң хөгжүм херекселдери (баян, аккордеон, домра, дошпулуур, гитара).**
3. **Үрер хөгжүм херекселдери (кларнет, труба, трамбон, саксафон, габой, флейта).**
4. **Фортепиано.**
5. **Хылдыг хөгжүм херекселдери.**
6. **Вокал ыры.**
7. **Музыка теориязы.**
8. **Клуб салбыры (улустуң хөгжүм херекселдери, баян, аккордеон, хореография).**
9. **Чуруга салбыры.**
10. **Библиотека салбыры (бот-өөредилгелиг).**

Үстүнде салбырларга 30 хар чедир назылыг кижилерни хүлээп алыр. Дирижёр-хор, вокал салбырларынга — 18 хардан куду эвес назылыгларны хүлээп алыр.

Музыка салбырынга кирерлерниң музыкага мергежир байдалдарын: аңганы шын доктаадып алырын, дыңнаарын, ритмин, үнүн; чурукга салбырынга — бажынга чураан чүүлдерни чугулалап көөр.

Клуб болгаш музыка салбырларынга — 8 чыл болгаш ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

8 класс доосккан соонда өөренир кижилер мергежил талазы-биле, орус дылга (диктант), орус дылга болгаш литератураа (аас-биле); ортумак школа доосккан кижилер — мергежил талазы-биле, орус дылга, литератураа (сочинение), ССРЭ төөгүзүнге кирерниң шылгалдаларын хүжаар.

Училище директорунуң адынга бижээн билдириишкинге кожар документилер: аттестат, 8 чыл билиг дугайында херечилел, эмчи шынзылгазы (№ 086), күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, ог-бүлезиниң байдалының дугайында шынзылга.

Училищеге кирер дээш келген кижилер төрүттүнгениниң дугайында херечилелди азы паспортту, шериг билеттиг болгаш кирер бижээн херечилелди боду көргүзер.

Училищеге кирерниң шылгалдалары 1986 чылдың июль 5-тен хүлээп алыр. Сургуулдарны чаагайжыды туткан общежитие-биле хандырар.

Училищениң турар чери: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 2 бажыңы, № 40 кабинет, телефон №№ 2-25-79, 2-29-26.

Агаар

Республиканың бүргеп, ырыыр чамдык черлерге бичии чаъстаар, хаттыг дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 4—9 градус чылыг, 9—5 градус чедир соор. Хүндүс 13—18, чамдык районнарга 4—9 градус чылыг.

Кызылга булуттаар, чаъс чагбас, хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 6—8, хүндүс 16—18 градус чылыг.

КИНО

МАЙ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Куда идешь, солдат?» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 20.30, «Я любил Вас больше жизни» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вечера на хуторе близ Диканьки» 10.00, 10.00, 11.30, 13.20, «Киноклуб «Говорит 01» 15.00, «Мы обвиняем» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Белые волки» 14.00, 16.50, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Странная история доктора Джекила и Мистера Хайда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3290.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00639.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 110 (13010) | 1986 чылдың май 8, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

«КӨК-ТЕЙНИҢ» ШӨЛДЕРИНДЕ

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң чер ажылдыглары эрткен чылын гектар чер бүрүзүнден 25,1 центнер тараа культураларын ажаап алганнар. Ол дээрге беш чылдың эң дээре дээн көргүзүглериниң бирээзи. Республикага тараа культураларын интенсивтиг технология ёзугаар өстүрериниң шиңгээдип эгелээшкиниң бо чылында ажыл-агыйның тараажылары кандыг сорулгалыг ажылдап турарыл?

— Часкы хүн чылды чемгерер. Ынчангаш часка ыяк-ла белеткенген бис— деп, хову-трактор бригадазының удуртукчузу П. Ф. Иванов биске чугаалаан. Уламчылады — Тараа чаштырылгазын май 5-те эгелээш, ону он хонук дургузунда доозар сорулганы салдывыс. Тараа чаштырылгазынче баштай кирер хүндүлүг эргени хоочун механизаторлар Александр Васильевич Черменев, Иван Казимирович Парпуп, Александр Лукьянович Брем болгаш аныяк-даа болза, ажылынга мергежилдиг Виктор Ондар, Валерий Куртуков оларга дээскен бис. Олар бистиң бүзүреливисти шынзыктырып, эгезинден-не бедик темпилиг ажылдап эгелээрлер. Кол сорулга — эрткен чылдыындан бедик дүжүттү ажаап алыры.

Оон соонда бригадир-биле кады хову турлаан кезип, механизаторлар чурттаар, дыштаныр, чемненир черлери-биле таныштывыс. Көк-Тейжилер чаңчыл ёзугаар турлагны ыяк-ла белеткеп, септеп, чугайлаан. Механизаторларның аъш-чем хандырылгазы багай эвес. Турлагның көргүзүг материалдары-биле дериглези эки.

— Бо чылын республиканың элээн ажыл-агыйлары тараа культураларын интенсивтиг технология ёзугаар өстүрерин шиңгээдип эгелээр болгай. Бо талазы-биле байдал силерде кандыгыл?— деп, сонуургап айтырдывыс.

— Черни болбаазырадырының, тарааны өстүрериниң интенсивтиг технологиязының дугайында хөй номчуп, оон ажыктыын кончуг эки билип турар бис. Бо чылын бистиң кожаларывыс «Тиилелгеге» — 1000, «Сукпак» биле «Шамбалыгга» тус-тузунда 500-500 гектар черлерни интенсивтиг технологияга удуруп берип, бо талазы-биле тускай онаалдаларны берген. Бистиң ындыг онаалда чок. Ынчалза-даа боттарывыс 180 гектар черге минералдыг чемишчидилге чаштырылгазын, черниң болбаазырадылгазын интенсивтиг технологияның негелделерин ёзугаар чорудуптар. Ынчангаш ону дүжүт ажаалдазынга чедир ынчаар чорударын кызыдар бис. Ниитизи-биле, аргалыг-ла болза чаа арга-хевирлерни шиңгээдип алыр сорулганы салдывыс.

Ажыы-биле чугаалаарга, интенсивтиг технологияже шилчилге кончуг нарын айтырыг. Аңаа аажок хынамчалыг белеткел эргежок чугула, ону бүү-хаа, анаа ужур эдерип чорудуп болбас. Ынчангаш бир талазындан, биске бо талазы-биле онаалда бербээни эки-даа болган ышкаш. Бо чылын эки белеткенгеш келир часта эгелеп интенсивтиг технологияның «мыйызындан» ылап сегирип алгай бис: аан—дээш, бригадир каттырып кагды.

Петр Федорович дорт сеглевезе-даа, ол чүгле дерекке оларны оюп каапканынга бүдүү хомудал оон чугаазындан илереди. Шынап-ла, ону билип болур; совхоз сөөлгү каш чыл улаштыр, республиканың дыка хөй өске ажыл-агыйларынга бодаарга, элээн бедик дүжүттү ажаап ап келген, чер ажылының культуразы-даа ыңда бедик. Ынчангаш Кызыл районнуң агро-үлетпүр комитединиң удуртулгазы «Көк-Тей» совхозтуң интенсивтиг технология чокка-ла, өске черлерден дора эвес дүжүттү ажаап ап шыдаарынга бүзүрээни-даа чангывас.

Ол дугайында оон соонда РАҮК-туң кол агроному И. Е. Андреевтен сонуургаарывыска, ол мынчаар харылаан.

— Интенсивтиг технология талазы-биле районга берген онаалданы чугаалажып көргеш, ону тараа утланыышкының үш совхозка үлээн бис. Маңаа «Көк-Тей» совхозтуң кыйыында чыдып калганы шын. Ынчалза-даа келир чылдан эгелеп аңаа онаалданы бээр. Ону ажыл-агый боттандырып шыдаар дээрзинге бүзүрелдиг бис. Ам безин, онаалда чокка-ла, ол чаа технологияның чамдык аргаларын шиңгээдип ап эгелээн болгай.

Бүзүрел, идегел эки-ле, ынчалза-даа «Даартагы чагдан бөгүнгү өкпе дээре» деп чүве база-ла бар. Ындыг болганда интенсивтиг технологияны ам безин долузу-биле чорудуп болур аргалыг ажыл-агыйга бо талазы-биле дорт даалганы берген болза, чогуур эки ышкаш...

Оон соонда шөлде ажылдап турар механизаторларга барып, оларның ажылы-биле таныштывыс. Шагда шык душпээн, курган эгелээн ховуда сеялкалар сөөрткен тракторларның доозун-довураазының арасында олар боттарын безин көстүр-көзүлбес шимчеп чоруп турдулар. Тараажылар сеялкаларынга үрезин, чемишчидилге уруп аар дээш кезек доктааган үеде каш чурукту тырттырып четтиктивис.

Чер курган, ооң-ла бичии чаъс болза дижик, дээрже көрүп каап турган тараажыларның дилээн дыңнаан-даа ышкаш, ол-ла дүне элээн суггур чаъс-даа дүштү.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: хоочун тракторист А. Л. Брем; эжишкилер Виктор Ондар биле Валерий Куртуков; шөлде ыш.

Авторнуң фотолары.

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

МПЛА — Күш-ажыл партиязының Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Ж. Э. душ Сантуш-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев май 6-да ужурашкан. Ол ССРЭ-де албаның аян-чорууун кылып чедип келген.

Ийи партияның удуртукчулары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш МПЛА—Күш-ажыл партиязының II съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле Совет Эвилелинде болгаш Анголада калбаа-биле чорупн турар ажылдарның кол утланыышкыннарының дугайында бот-боттарынга дыңнатканнар. М. С. Горбачев социал-экономиктиг депшилгениң бүгү хемчег-биле дүргедедиринче болгаш социалистиг демократияны сайзырангайжыдарынче СЭКП-ниң угланыышкынын совет кижилер бир эп-сеткилдиг деткип турарын демдеглээн. Ж. Э. душ Сантуш чаа амыдыралды тургузарының оруунче кирген. Анголага удур империалистерниң, соок-язы ылгакчыларының болгаш оларның шивишкиннериниң агрессия болгаш холгаарлаашкын политиказынга бүгү улустуң ойтур шавыышкынын организастаар дээш МПЛА — Күш-ажыл партиязының ажыл-чорудулгазының дугайын дыңнаткан. Ол Ангола Улус Республика-биле чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазы дээш СЭКП-ге, совет улуска чуректиң ханызындан өөрүп четтирген.

Талалар делегейниң эң чугула айтырыгларын көрүп тургаш, империализмниң авантюрастыг, милитаристиг политиказының уржуундан делегейде байдалдың улам чидиглениириниң чылдагааннарын таңгыс аай туруштан тодаратканнар. АКШ-тың администрациязы боо-чепсекти эндере бүдүрериниң күштелдиреринин болгаш ону космосче үндүрүп, нептередириниң угланыышкынын күш-түү-биле үргүлчүлеп турарын демдеглээн. Ж. Э. душ Сантуш аңаа холбаштыр ядролуг чепсекти узуткаарының, делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгү талалыг системазын тургузарының тодаргай болгаш боттуг программазын айыткан совет тайбың инициативаларын боттандырып чорударының чугулазын онзалап демдеглээн.

Делегейниң аңгы-аңгы девискээрлеринде мөчүлдежиишкиниң болуушкуннарын делегей байдалын улам-на хораннаарынга, бот-догуннаашкынның курунелериниң иштики херектеринге холгаарлаашкын кылырынга ажыглаарын АКШ-ка баштаткан империалистиг күштериниң оралдажыышкыннарын М. С. Горбачев болгаш Ж. Э. душ Сантуш шиитпирлиг-биле буруу шапкан. АКШ-тың Ливияже халдааны, өске курунелерниң адыынга кыжаныышкыннар. Анголада УНИТА-ның чалча дээрбечилеринге америк администрациязының дөрт шериг дузаламчызын эгелээни, соок-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың кожазы африка курунелерге удур агрессия үүлгедиишкиннери куруне терроризмин боттандырып чорудуп турары ол болуру база ону делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң хүлээн көрбейн, буруу шаап турарын олар онзалап демдеглээн. Африканың «фронт чоокуунуң» күрүнелери-биле, Мурнуу Африканың база Намибияның улустарының, Африка национал конгрессти болгаш СВАПО-нуң удуртулгазы-биле эрес-дидим хосталгалыг демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгазын бадыткаан.

Ужуражыышкын үезинде СЭКП биле МПЛА — Күш-ажыл партиязының аразынга, Совет Эвилели биле улусчу Анголаның аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдүп, ханыладырының эргелиг-ажыктары дээш хөй-хөй практиктиг хемчеглерни боттандырып чорудар дугайында дугуржулга чедип алдынган. Ангола улустуң шиитпиг демиселиниң талазынга совет улус моон-даа соңгаар, база-ла мурнундагызы ышкаш, быжыг-биле, чайгылыш чокка туржур апаарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн.

Ужуражыышкын эп хуузунуң чылыг байдалынга боор эрткен.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе болгаш МПЛА — Күш-ажыл партиязының Политбюро кежигүнү, АУР-нуң даштыкы харылзаалар министри А. Вандунен олар киришкеннер.

Ужуражыышкын эп хуузунуң ёзузунга, чылыг байдалга боор эрткен.

* * *

Кремльге совет-ангола чугаалажыышкыннар болган. Аңаа совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, Э. А. Шеварднадзе, С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин, А. Ф. Добрынин, өске-даа албан кижилери;

ангола таладан — Ж. Э. душ Сантуш, АУР-нуң өске-даа партия болгаш куруне ажылдакчылары киришкеннер.

Найыралдыг болгаш бот-боттарын билчириниң байдалынга болган чугаалажыышкыннар үезинде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле Совет Эвилелинде калбарган идепкейлиг ажылдың дугайын АУР-нуң удуртукчузунга болгаш ону үдеп келген кижилерге дыңнаткан.

Ж. Э. душ Сантуш МПЛА—Күш-ажыл партиязының II съездизиниң айтыышкыннарын күүседир талазы-биле Анголада чорудуп турар ажылдың дугайын чугаалаан. Ол съезд ангола улустуң социалистиг шилип алыышкынга бердингенин бадыткаан. Улус эрге-чагыргазын быжыглаарының болгаш экономиканы хөгжүдериниң, чурттуң тускай догуннааның болгаш девискээриниң бүдүн-бүрүн турарын камгалаар дээш партияның ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан.

Делегей байдалының кол-кол айтырыгларының талазы-биле тодаргай санал-онал солчуушкуну болган. СЭКП болгаш Совет күрүне делегей херектеринге чавырлыышкынче катап кирериниң, Чоон болгаш Барыын чүктер аразынга боттуг чугаа кылырының идепкейлиг талалакчылары боор келген болгаш боор-даа турарын. Женеваның айыткан оруу-биле быжыы-биле чоруур күзелдини онзалап айыткан.

М. С. Горбачевтуң 1986 чылдың январь 15-те Медеглелинде айыткан ядролуг чепсек чок делегейни тургузарының совет программазын, улустар аразының айыыл чок чоруунуң бүгү талалыг системазының үндезиннериниң XXVII съездиниң илеп үндүрген концепциязын Анголаның бүрүну-биле деткип турарын Ж. Э. душ Сантуш бадыткааш, Совет Эвилелиниң тайбынга ынак саналдарын боттандырары ядролуг дайынның кыжанылын узуткаары, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры болгаш чепсегленииишкинниң дуржурери, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаары дээш демиселге эргелдениг үе-чада болуруун онзалап демдеглээн.

Талалар делегейниң аңгы-аңгы девискээрлеринде кризистиг байдалдарның тыптып келгени-биле холбаштыр хамы сагышсырлылын илереткен. Империалистиг бөлүктер ындыг байдалдарны улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун күштелдиреринге, тускай догуннаан курунелериниң иштики херектеринге холгаарлаарынга ажыглап турар.

Ангола улустуң боттарының революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш эрес-маадырлыг демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын, ССРЭ биле АУР-нуң аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээде айыттынган хүлээлгелеринге шынчызының дугайын совет таладан база катап медеглээн.

Африканың Мурнуу чүгүнде кризистиг байдалды политиктиг аргалар-биле соксадыр талазы-биле коллективтиг күжениишкиннерин кылырының чугулазын чугаалажыышкыннарның киржикчилери илереткен. Аңаа холбаштыр КНО-нуң чогуур шиитпирлеринге үндезинлээш, Намибияны колониализмден дүрген хостаарының айтырыынче онза кичээнгейни салган. Анголаның чазааның бо чылдың март 8-те медеглелинде айыттынган туружун совет тала деткип турарының дугайын чугаалаан. Намибия айтырыын шиитпирлээрде КНО-нуң, ылангыя Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң ролюн идепкейжидери дээш туржуп турарын талалар медеглээн.

Ийи талалыг совет-ангола харылзааларының айтырыгларын ажыл-херекчи болгаш эп-хуузунуң ёзузу-биле тодаргай чугаалажып көрген.

Совет-ангола экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш садыг кады ажылдажылгазын улам хөгжүдериниң айтырыгларынче, чоокку чылдарда оон кол-кол перспективтиг угланыышкыннарынче онза кичээнгейни угландырган.

Болган чугаалажыышкыннарның ажыктыын болгаш үре-түңнелдиин талалар демдеглээн. Совет болгаш ангола удуртукчуларының ужуражыышкыннары ССРЭ биле Анголаның аразынга найыралды быжыглаарынга чугула ужур-дузалыг деп бүзүрелдиг илереткен.

* * *

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Кремльдиң Улуг ордузунга ангола удуртукчунуң алдары дээш дүштеки шайлалга кылган.

Шайлалгага эштер М. С. Горбачев, А. А. Громыко, Н. И. Рыжков, Г. А. Алиев, Э. А. Шеварднадзе, Н. В. Талызин, А. Ф. Добрынин, А. Н. Яковлев, өске-даа албан кижилери чорааннар.

Найыралдыг байдалга эрткен шайлалгага эштер М. С. Горбачев болгаш Ж. Э. душ Сантуш чүве чугаалаарга, оларны улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказн.

(СЭТА).

Күш-ажылчы медээлер

АРГА-ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛЧУП ТУРГАШ...

1986 чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни бүрүн күүседир дээш шудургу ажыл-иш чер болганда калбарган. Бо улуг херекке улуг-хуувусту киириштирип, он ийиги беш чылдын эгезинден эгелеп планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседир дээш бистиң коллективтиң кежигүннериниң аразында социалистиг чарыш улам калбарган.

Бригада бо чылдың дөрт айларында 200 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону херек кырында 243 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен. Бо чедиишкиннер анаа-ла боду чедип келбээн дээрзи билдингир. Сагылга-чурумну күштелдирип, ажыл шагы үзер чоруктарны кызырып, бызанчыларның мергежилин доктаамал бедидип, бот-боттарынга дузалажып келгенинден бо чедиишкиннер чедип алдынган. Планныг онаалдаларны ажыр күүседиринге бир кол чүүл — ажылдап турар кижилерниң аразында эп-найыралы. Оон аңгыда дуржулгалыг тудугжулар аныяктарны өөредип турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу К. Ооржак, хоочун тудугжу Н. Монгуш дээн ышкаш бедик мергежилдиг эштер, аныяктар В. Саая, О Ооржак болгаш оон-даа өскелер аразында эп-найыралдыг ажылдап, дуржулгазын доктаамал солчуп турарлар.

Бистиң бригадавыста 23 кижи бар. Ийи аал ниити чурттаар 5 бажыңны ажыглалга киирдивис. Тиилелгениң 41 чыл болур оюнунуң байырлалынга белээвис ол.

Ш. КУЖУГЕТ,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Кызыл-Мажалыктың № 741 механизастаттынган колоннада бригадир.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАЛАР

«Тыва тудуг» трестиниң № 48 тудуг эргелелиниң коллективи съезд мурнуу чарыжының социалистиг чарыжынга киржип тургаш чедип алганы бедик темп-биле ажылдаарын үргүлчүлеп, бирги кварталдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Дугаары чеди болгаш он ийи чуртталга бажыңнарының база Парлалга бажыңының тудуунга ажылдап турган М. Горбачевскийниң тудугжу бригадазы квартал планын 142,5 хуу кылдыр күүседип, шылгараан. П. Войтюкка удурткан чазаныкчылар бригадазы планын 129,6 хуу кылдыр күүседип, эрткен чылгы эки ажылын бадыткаан.

Шеверлекчилерниң көргүзүглери база багай эвес. З. Донгакка удурткан бригада квартал планын 21 хуу ажыр күүсеткен.

БИСТИҢ КОРР.

ӨШКҮДЕН-НЕ 1,9 КИЛОГРАММ ДҮК

«Тээли» совхозтуң өшкү кадарчылары он ийиги беш чылдың баштайгы чылында өшкү кыргылдазынга мурнукузуундан дээре белеткенген. Кыргылда пунктузунда 25 хачылыг агрегат ажылдап турар. Хол-биле кыргыыр хачылар база четчир.

Совхозтуң Кызыл-Даг салбыры алды муң ажыг өшкү кыргыыр. Бо хүннерге чедир кыргыттынган үш муң өшкүнүң бирээзинден-не 1,9 килограмм дүк алдынган. Бо көргүзүг планда көрдүнгенинден 800 грамм ажыг турар. А өшкү кадарчылары Кужугет Ким-оол биле Кандыыр Кара-оол бир өшкүге онаалтыр 2,2 килограмм дүктү кыргып алганнар. Мындыг байдал бо чылын салдынган сорулганың ажыр боттаныырын херечилеп турар.

Шалыпкын болгаш чидириг чок ажылдап турар кыргыкчылар бо салбырда хөй. Ылаңгыя Ш. Оптуг-оол, А. Салчак, О. Лудуп, О. Кужугет хүнде электриниг хачы-биле ужен ажыг өшкүнү кыргып турар. Хол-биле кыргып турарлардан Ш. Донгак, К. Сайын-оол чээрби хире өшкүнү хүнде кыргып турар.

Чылыг дүшкен тудум-на, дүктүң хөрамчазы көвүдээр ужурлуг. Ынчангаш кыргылданы дүргедедир талазы-биле хемчеглерни совхозтуң директорлуу, парткому ап, социалистиг чарышты улам чидиглендирген.

И. СЕДИП.

СЭТА-ның дыңнадыы

КОСМОСТУ ШИҢГЭЭДИРИНГЕ ЧУГУЛА БАЗЫМ

Ужудуушкун программазынга дүүштүр космонавтылар Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев 1986 чылдың май 6-да Москваның-биле 20 шак 58 минута турда «Союз Т-15» корабльдиң орбитаның «Салют-7» — «Космос-1686» комплекизи-биле тудуштурган. Башкартыныр ужудуушкуннарның практиказынга орбитаның бир станциязындан өске станциязынче дамчып ужарын бир дугаар боттандырган.

Станция-биле корабльдиң чоокшулажырын болгаш тудуштурарын элээн каш чада дамчыштыр күүсеткен. «Союз Т-15» корабльдиң тускайлаң ужудуушкунунуң үезинде ооң шимчээшкининиң траекториязының ийи чазалгазын кылган, ооң түңнелинде корабль «Салют-7» — «Космос 1686» комплекстиң орбитазынче шилчээн болгаш аңаа беш хире километр чоокшулай берген. Чоокшулажырының болгаш углаарының талазы-биле оон ыңай операцияларны экипаж корабль иштиниң электроннуг санаалга машиназын болгаш оптикалыг херекселдерни ажыглап тургаш, боттандырган.

Экипажтың ылаптыг болгаш демниг хөделиишкини кожалаңчырын болгаш тудуштурарын санап каан үезинде боттандырып хандырган. Тудуштурар белдириниң агаар эрттирбезин хынап көргениниң соонда космонавтылар станцияның иштинче кире бергеннер.

«Салют-7» станция Чер чоогунуң орбитазында дөрт чыл иштинде ажылдап турар, ооң ийи ажыг чыл үезинде башкартыныр байдалга ажылдап келген. Ол үениң иштинде узун хуусаалыг дөрт экспедицияны олче чоруткан, станцияга космонавтыларның тос экипажы, ооң иштинде чурттар аразының ийи экипажы ажылдап турган.

«Салют-7» станцияга ужуушкун үезинде эштер Кизим болгаш Соловьев ону ажыглаарының программазында көрдүнген эртем-техниктиг шинчилелдерни база шенелделерни уламчылап, ол ышкаш тускай чурум ёзугаар көрдүнген профилактика ажылдарын кылырлар.

Телеметрия медээлериниң сан-түңүн ёзугаар алырга, башкартыныр «Салют-7» — «Союз Т-15» — «Космос-1686» комплекстиң болгаш болу ужудуп чоруур «Мир» — «Прогресс-26» станцияның ужудуушкуну болур чогуурубиле эртип турар.

«Мир» станциядан «Салют-7» станцияже экипажтың дамчып ушканы космосту шиңгээдип алырынга перспективтиг, эртем-шинчилел комплекстеринге ажылдаар чаа аргаларны ажыдып турар чугула базым болур.

ИДЕПКЕЙЛИГ МАЛЧЫННАР

Барыын-Хемчик районнуң Биче-Аянгаты-Аксында Ак-Тал-Тей деп кыштагда «Шекпээр» совхозтуң мурнакчы малчыннары Болат биле Татьяна Монгуштар ажылдап, чурттап орарлар. Ол малчыннар ниитиниң малын кадарып ажылдаа-ла ам чээрби чыл чедип чоруурлар. Бо үениң иштинде олар ажылга кызымак, ниитиниң херээнге ак сеткилдиг-биле бердингенн, мал ажылынга ынак чоруун көргүзүп келгеннер. Сөөлгү чылдарда совхозтуң өттерин кадаргаш, күрүнеге дүк дүжаарының планын үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Бо чылын оларның кодан чада 538 өрт бар. Малчыннар оларның бирээзинден-не 3 кг дүк кыргыыр планныг. Малдың деңнели эки, семис, шыырак кыштаан, ынчангаш планны күүседириниң бүгү аргалары бар.

Болат биле Татьяна Монгуштар малдан эки шынарлыг продукция алырының бир кол магадылалы кышка баш удур эки белеткел деп санап турарлар. Олар чылдың-на мал чеминиң белеткелинге киржип, боттарының кужу-биле 20 тонна чедир эки шынарлыг сигенни белеткеп, кажааларын чайлагже кожуп үнериниң мурнунда-ла чөк кылдыр септеп алыр чаңчылдыг. Чайгы үеде малчыннар Чаъс-Адырның чечек-сигенниг, суузунунг оъттуг тайгазынче үнүп, малын семиртип ап турарлар.

Болат Монгуш бодунуң ажылы, амыдыралының дугайын мынчаар чугаалап орар:

— Уругларывыс-даа хөй, беш уруглуг улус бис. Ниитиниң малын база кадарып турар, ынчангаш харыысалгавыс улуг. Чамдыкта үйгу безин келбейн баар-дыр. Совхозувус директорлуу, партия, профэвилел организациязы бистерге малчыннарга үргүлчү дузалап сагыш салып, мал чемин, суггу доктаамал эккеп берип, автолавканы чорудуп турары харын кончуг эки боор-дур. Бисте малчыннар өөредилгезиниң база чоруп турар. Бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын, оон шиитпирлерин өөренип тур бис. Кажа-даа ажылды эде тургузар, харыысалганы бедидер, сагылга-чурумну улам быжыглаар дугайында съездиниң шиитпирлеринге көвүт-ла таарышкан-дыр бис. Арагалаашкынны узуткаар дугайында шыгыы демисел чорудуп турары шын, ол чүве чүгле ажылга эвес, амыдыралга кончуг шаптыктыг чүве-дир.

Татьяна Кужугетовна район Совединиң депутады. Ол сессияларга доктаамал чыжып, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазының дугайында айтырыгларын районнуң удуртур органнарының мурнунга тургузуп келген. Т. Монгуш малчыннар өөредилгезин болгаш оларны автолавка-биле доктаамал хандырарының айтырыын бир курултайга база катап көдүрген. Ам Аянгаты салбырының малчыннарының өөредилгезинге үргүлчү чорук, депутат болур ол ажылга база киржип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Партийжи амыдырал

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛДАН ХАМААРЖЫР

Партияның XXVII съездизи ниитилел хөгжүлдезиниң дүргедээшкининиң оруктарын айтып шыгаан, бирги ээлчегде, кижи факторун идепкейжидериниң онзагайын демдеглээн. Ол ындыг болбас аргажок, салдынган сорулгаларның күүселдезин, шынап-ла, чүгле кижилерден дорт хамааржыры хөй-ге билдингир.

Бистиң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери сөөлгү ийи беш чылда планнныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, оруулалыг ажылдап келген. Ниитиниң малының баш саны чылдан чылче өзүп турар. Күш-ажылчы чединиишкиннери дээш совхоз чаңгыс эвес удаа СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш комсомол обкомунуң шилчиир Кызыл тукталары-биле шаңнаткан. Ол бирги беш чылдың дооскучу чылында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедиишкиннери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле база шаңнаткан.

Ол дээрге сарткомунуң, партия эге организацияларының кижилер-биле ажылды идепкейжиткениниң, даалган херээнге харыысалгазын бедиткениниң, совхозтуң бүгү ажылчыларының күжениишкининиг ак сеткилдиг ажылының түңнели-дир. Коллективте социалистиг чарыштың шалыпчылары, мурнакчы эгелээшкиннерниң үндүрүкчүлери партия кежигүннери боор турар. Күш-ажылдың шалыпчылары хөйжулар Биче-оол Мөчак-оол, Каң-оол Борарган, Доржу Самбыр-оол, механизаторлар Манок Успун, Чочай-оол Дагба болгаш өскелер-даа онаашкан ажылынга, хөй-нити даалгаларынга бедик харыысалгазын, хүн бүрү амыдыралынга-даа үлегер-чижээн көргүзүп, коммунист кижиниң бедик адын төлептиг тудуп чорууурлар. Ындыг коммунистер партия организациязының даяныр күжү, ынчалза-даа партия кежигүннериниң аразында бот-идепкей чок, планныг онаалдаларны күүсетпес ийи-чаңгыс кижилер бар. Партияның негелделерин ёзугаар ындыгларбиле ажылды күштелдирип, коммунист кижи бүрүзү даалгалыг турарын чедип алыр сорулгалыг бис. Даалганы чүгле берип каары-биле ажыл кызыгаарлаттынмас. Ону канчаар күүседип турарының отчеттарын доктаамал хуралдарга дыңнаар.

Партияның совун чоога чедиреринде, мурнакчыларының арга-дуржулгазын нептередиринге кол арга-хевирлерни ажыл-ишчилерниң ортузунга лекция, беседаларны, ужуражылгаларны эрттирип, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң кичээлдериниң шынарын экижиткенивис болур. Ажыл-агыйның бүгү адырларында ниитизи-биле 18 лектор, 41 агитатор, пропагандист парткомунуң планын ёзугаар ажылдап турар. Бо ажыл Кара-Хову хойжу бригадазында (партия эге организациязының секретары К. Борарган), Тоолайлыгда өшкү, сарлык бригадаларының каттышкан эге партия организациязында (секретары А. Мандыычы) өскелерден эки тургустунган.

Ынчалза-даа ажылды чедиишкининиг чорударынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун бедидеринге чүгле кыйгырыглар, каас-коя чугаа-биле чүнү-даа чедип ап болбас. Депшилгелиг арга-дуржулгага дамгаш, күш-ажылды эки органызастаары эргежок чугула болуп турар. Ынчангаш совхозтуң чамдык адырларын бригада кержээ-биле ажылдаарынче шилчидип эгелээн бис. Бо ажыл сөөлгү үеде совхозтуң ниитиниң малынга чем белеткээр тускайлаттынган бригадазында (удуртукчузу коммунист К. Саая) элээн чогумчалыг, үре-түңнелдиг апар чыдар. Ынчалза-даа мында эң кол чүве ажылчыннарның хөй продукция алыр болгаш оон эки шынары дээш чүткүлү-биле чергелештир онаашкан херээнге хамаарылгазының өскерилгени, коллективтиң нити чедиишкини дээш харыысалгазының бедээни болур.

Кижи факторун идепкейжидери-биле кижи дээш сагыш човаашкын, аңаа ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула айтырыг. «Кижиге, оон күш-ажылы, материалдыг чаагай чорүу болгаш дыштаныылгазынга хамаарышкан бүгү чүүлдерге эң-не кичээнгейлиг болур ужурлуг бис. Ол дээрге политиканың «өзек айтырыы-дыр» деп, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму айыткан. Партияның ол шугуму XXVII съездизиниң материалдарынга база долу илереди алган.

Бистиң совхозтуң экономиказының кол угланыышкыны — мал ажылы. Малчыннарның турлагалары колдуунда-ла тайга-сын баштарында, кадыр-берт, оруу багай черлерде. Ынчангаш оларның амыдырал хандырылгазының айтырыгларынга негелделерни долузубиле хандырары элээн берге. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының (директору коммунист В. Баяндай) бо талазы биске дузазы кошкак дээрзин айтыр апаар. Машина чогунга, оруктуң багайынга сылдаглап алгаш, малчыннарже үнүүшкүннерни кончуг эвээш кылып турар.

Малчыннарның садыг хандырылгазын харыылап турар автосадыглардa оларга чугула идик-хептиң, аъш-чемниң ассортиментизи кызыы. Эмчилер малчыннарже үнүүшкүннерни кылып тураа-даа, ырак коданнарда малчыннарга четпес таварылгалар бар. База бир чугула айтырыг — чунар-бажыңнар айтырыы. Малчыннар турлагларында чамдыызында чунар-бажыңнар туттунза-даа, чедир дериттинмээнинден, сүт, одаар чүүл чок болгулаарындан ажыглаттынмайн турар. Ол дээрге чүгле бар чунар-бажыңнар-дыр, а дыка хөй черлерде олар шуут чок. Бо дээрге парткомунуң, совхозтуң дирекциязының кончуг четпес ажылының түңнели деп миннип турар бис. Ынчангаш чоокку үеде оода бар чунар-бажыңнарны ажылдадыр дээш хемчеглерни ап эгелээн бис. Ажыл-ишчилерниң амыдырал хандырылгазының талазы-биле оон-даа өске шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар бистиң мурнувуста эвээш эвес.

Чаа беш чылда мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир, малдың баш санын өстүрер талазы-биле бичии эвес сорулгалар бистиң мурнувуста салдынган. Оларның чедиишкининиг боттанышкыны коммунист бүрүзүнүң, ажыл-ишчи бүрүзүнүң бот-идепкейинден, организастыг чоруундан, сагылга-чурумнуундан, партия организациязының дайынчы арга-шинээзинден дорт хамаарылгалыг.

О. ОЧУР-ООЛ,
Моңгун-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң партком секретары.

Хандырылгаңар кандыгыл?

КАНЧАП ЧЕДЕРИЛ?

Бо эгени номчааш, элдепсинмейн көрүңер, эргим редакция. Ооң ужуру бистер, республиканың барык бүгү булуңнарындан кээп турар ажыл-агыйлар эргелекчилери (завхозтар аан), тайылбырлаарын оралдажып көрээлиңер. Херектиң ужуру чүдел дээрге, Республиканың Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле Күрүне комитединге чедериниң бергезинде.

Кызылга келгеш, ынаар баар дээн кижи № 5 автобуска манаар болгай. Оон келбези-даа аажок, кыжын соокта безин дыка түренчиг. Оон № 10 школаның чанында остановкага дүшкеш, дөң өру базыптар сен. Талыгыр. Ук автобустуң маршрудун ол организацияже чоокшуладып болбас ирги бе? Бир айтырыы бис ол.

Ол хандырылга черинге чүү-хөө айтырыг тургузуп халып турушаа дүъш шагы чеде бээр. Ол чоокта чемненир чер шуут чок. № 10 школаның үстүнде столоваяга чедер апаар. Ол аразы элээн ырак. Чамдыкта оочур-даа улуг болгулаар. Дыка хөй үе эртер. Ооң кадында ук столоваяны сентээр дээш хаггаш соонда дыка үр апарган, мынчага ажылдаваан. А мырыңай аңаа келгеш кана-даа баар, кайын-даа чемненир аайын тыппас бис.

Бөдүүн айтырыглар-дыр бо. Шиитпирлээр болза, бичии када-ла шиитпирлей кааптар. Чүгле кичээнгей херек эвеспе.

Т. САЛЧАК,
Улуг-Хем районнуң Кызыл-Даг ортумак школазында ажыл-агый эргелекчизи.

Т. ХОРАГАЙ,
Моңгун-Тайганың район эмнелгезиниң ажыл-агый эргелекчизи.

С. МОНГУШ,
Баян-Кол суурда участок эмнелгезиниң ажыл-агый эргелекчизи.

КОМСОМОЛДА КОММУНИСТ

АРМЯН ССР. Аңаа Ашот Петросян келгениниң соонда комсомолдуң Ленинакан хоорай комитединиң ажылының стили шуут өскерлип— саазынга дүлдүнүп, отчеттар тургузар чорукта херек кырында, дириг ажыл-херектерже шилчээн.

Ашот сес чыл мурнунда Ереванның политехниктиг институдунуң Ленинакан филиалын доосканн болгаш партия билединиң барык ооң-биле кады алган. Ол-ла дээди өөредилге черинге ийи чыл ажылдааның соонда ооң комсомол организациязын баштап эгелээн. Ол партийжи даалганы тергиин эки күүсеткеш, даразында комсомолдуң Ленинакан хоорай комитединиң баштай ийиги, ооң соонда бирги секретарынга соңгуткан.

Арменияның хемчээл талазы-биле ийиги хоорайның комсомол организациязының ажылын улам-на экижидерин А. Петросян бодунуң эң чугула сорулгазы деп санап турар. Чоокта чаа демир хоюглаар станок кылыр заводтуң аныяктары бо чылын ол бүдүрүлге черинге роботчуткан комплекстерни болгаш демир болбаазырадыр төптерни тургузуп, ажылдаарын шефке алган. Хоорайның комсомолчулары ай бүрүзүнүң сөөлгү субботазын «камналга хүнү» кылдыр чарлааннар. Ол хүн ийиги чиг этти чыып турар. Республикада бир-ле дугаар аныяктарның чуртталга кооперативин организастаан. Амгы үеде хоорайның нити билиг школаларында бүгү-ниити компьютер өөредилгезин организастаарын хүлээнген.

Комсомол хоорком «Кичээнгей» дээр оперативниң эгелекчилериниң бирээзи болган. Ол эгелээшкинни чер болганда калбаа-биле деткээн. Комсомолчулар кырып-назылаан бот кижилерни база шефтеп турар.

Комсомолчуларның тургусканы «Сагыш-сеткилдиң хаалгазындан» дээр клубу ленинаканчыларга дыка сонуургалдыг боор турар. Аныяктарның «Дуруяажыгаш» дээр кафезинде солун кижилер-биле ужуражылгаларны кылып, күш-ажылдың мурнакчыларын алдаржыдып, дыштанылга кежээлерни эрттирип турар.

ЧУРУКТА: (оң талазындан солагай талазынче) «Армгорпроект» институттуң № 4 мастерскаязының архитектору, Ленинакан хоорайның чаа микрорайонунуң тудугларының төлевилекчизи Г. Шамсян, архитектор Г. Чолахян болгаш комсомол хоорукомунуң бирги секретары А. Петросян оларның чуртталга комплекизиниң макединиң чанында турары. Аңаа Арменияда эң баштайгы аныяктар кооперативин тургузар. Бо чылын 45 квартиралыг бажыңны тудуп эгелээр. Аңаа кежүп кирер эргени социалистиг чарыштың тиилекчилери —ол хоорайның комсомолчулары алганнар.

М. ШАХБАЗЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЧУН МЕХАНИЗАТОР

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң хоочун механизатору Коңзай-оол Дастаң-оолович Моңгуш «кац аъды-биле» 25 чыл ажылдаан. Ол 1956 чылда Кызылдың механизация училищезиниң тракторист-машинистер салбырын дооскаш, төрээн совхозунга чедип келгеш, трактористеп ажылдай берген турган. Баштайгы чылында дугуйлуг тракторну башкарып, оон бээр ам чээрби ажыг чыл ажылдап келгени ол.

Совхозтуң дирекциязы Т-150 деп маркалыг чаа күчүлүг тракторну аңаа бижыглаан. Чоннуң мурнунга хүндүтелдиг, шацнал-мактаалдыг ажылдап чоруур К. Моңгуш бодунуң билиг-мергежилин доктаамал бедидип, өөренип келгени-биле бирги класстың тракторист-машинизи апарган. Аныяк, чаа ажылдап чоруур механизатор кижиге, кандыг-даа ажылга дег, баштайгы бергедээшкиннер турган. Дуржулгалыг механизаторлардан арга-мергежилди айтырып, өөренип алганым ол сактым, чугаалап орар. Хоочун механизаторнуң баштайгы дагдыныкчы башкызы Доржу Чаш-оолович Куулар бодунуң арга-дуржулгазын дамчыдып, техникага ынак болуруңуң аргазын аңаа өөреткен.

— Техниканың ажаалдазын ой-шаанда чоруптаска, ол дүрген үрелиичел, ажылдаар хуусаазы четпейн чыткаш үндүр бижиттинер ийикпе, азы ажылга улуг когараалды чедирер. Техника-биле холбаалыг ажылдыг кижи чаңгыс дүргүүр, ээрниң безин черге каап болбас, камналга оон эгелээр» —деп, хоочун механизатор чугаалаар.

Ооң ажылдап турар бригадазы 1984 чылдың апрель айдан эгелеп бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Бригадада 14 кижи бар. Олар эрткен чылын орулгалыг ажылдааннар. Чыл төнчүзүнде санашкан акшазының түңү ону бадыткап турар. Совхозтуң Улуг-Хову трактор бригадазы ам часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг шынар-биле, кыска хуусаада доозар дээш чымыштыг ижин эгелээн. Коммунист, хоочун механизатор К. Моңгуш эрткен чылда алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкининиг күүсеткен. Ол ийиги беш чылдың бирги чылында бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш бир тракторга онаашттыр 1200 эталон гектарны ажылдап кылыр сорулганы салган. Ол социалистиг чарышка механизатор Б. Ондарны кыйгырган.

Коңзай-оол Моңгуштуң өг-бүлези найыралдыг. Ооң өөнүң херээжен ээзи Өшкү-Саар Ышпыновна Моңгуш он уругларны өстүрүп кижизиткен. Совет чазак аңаа «Маадыр-ие» хүндүлүг атты тывыскан. Ол бедик шаңналга сорук кирбишаан, совхозтуң уруглар садында эки ажылдап турар. Олар ажылы чай чок-даа болза, уругларының кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып, оларны төлептиг кижилер кылдыр кижизиткен. Улуг оглу Андрей холушкак мергежилдиг механизатор. Адашкылар чаңгыс бригадада кады ажылдай бергей. Ийи оглу Совет Армияда шериг хүлээлгезин эрттирип турар. Арткаиннары школада өөренип турар.

Коңзай-оол Дастаң-оолович Моңгуш коллективинде хүндүткелдиг, бодуун, биче сеткилдиг, эш-өөрүнге арга-дуржулгазын дамчыдып бээр чоруур, коммунист деп бедик атка төлептиг, үлегерлиг хоочун механизаторнуң бирээзи.

Б. МОНГУШ.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партияның өске-даа документилерин чоннга таныштырары —идеология ажылдакчыларының чугула хүлээлгези. Ук хүлээлгени Тес-Хем районнуң арга-ыяш ажыл-агыйының директору Дерме Чигеевич Доржу идепкейлиг күүседип турар.

Дерме Доржу — республиканың хоочун пропагандистериниң бирээзи. Ооң ажылы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле үнелеттинген.

ЧУРУКТА: хоочун пропагандист Д. ДОРЖУ.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

«МЕҢЭЭ ХАМААН ЭВЕС»

Садыгжы садып алыкчыларга эвилең-ээлдек болур ужурлуг дээрзин билбес кижи бар бе? Ону олар боттары тергиин эки билир. Ынчалза-даа баартык артының чамдык ажылдакчыларының талазындан ол хүлээлгезин шуут уттуп турар таварылгалар бар. Ону маңаа бир чижек-биле бадыткап көрейн.

Бистиң Туран хоорайның № 4 аъш-чем барааннарының магазининге кире берген мен. Иштиг-сааттыг, не болур херээженнер оочурлавас боор чүве болгай, ынчалза-даа ээлчег бажындан чүве албас, садып алыкчылардан эгенир кижи мен. Ынчангаш хөй-даа эвес кижи соондан оочурлап туруп алдым. Туруп аарым билек-ле, мээң мурнумга турган садып алыкчылар:

— Силер мурнуңче эрте бериңер, сааттыг кижиге турарга берге болгай — дижи бердилер. Ынавайн турумда-ла барык күш-биле садыгжы дужунга чедире бердилер. Ам канчаар боор, сүт садып аар дээн сакпыдымны баартык кырынга салып кагдым.

Ол-ла хөй кижи ынчаар сагыш човап турда, садыгжы Э. Алдын-Херел мени «эскербээн». Өске садып алыкчыларны эрттирип-ле тур.

— Эмма, үш литр сүттүң өртээн төлептим — деп сагындырдым.

— Меңээ хамаан эвес, иштиг-сааттыг-даа кижи оочурлаар чоор—деп садыгжым чаңчаттынды. Аайын тыппайн тур мен. Ооң харын ооң эжи меңээ сүт кудуп бээринге дузалашты. Кижиге бо хире хамаарылга дыка-ла эпчок, сагыш-сеткилди балыглаптар чүве чорду.

Л. САЛЧАК,
Туран хоорай.

ИШКИНЧЕ КӨРҮНЗЕ

Ишкинчилерниң өмүнээзинден бижип ор бис. Чүге дээрге Ишкин биле Сүт-Хөл аразынга аргыжары дыка берге. Орук багай. Чер аразы ырак-даа, сүг-чар база кежер. Ылаңгыя сүг дажый бээрге ортулукка олуруп бээр бис. Район-даа, совхоз-даа төвүбиле аргыжары бергедей бээр.

Ол-ла аргыжылганың уржуундан чүве ийикпе, Ишкин суурувуста чаа тудуглар барык немешпейн турар. Клуб безин кажан шагда самандан тутkan, салбырның конторазы база саман хевээр, саман казанактарда безин улус бар. Үе эртеенинден олар буступ, үрелип четкен. А чаа клуб дугайында айтырыг безин тургустунмайн турар. А спорт комплекизиң, парк дээн ышкаш черлерниң дугайында чүгле өске черге көөр, солун-сеткүүлден номчуур бис.

Ишкиннивис өзүлде, сайзыралчок бо-ла хевээр турар бе? Үе дыка дүрген бурунгаарлап орар-дыр, а Ишкин ол черинде турбушаан. Бо талазы-биле редакция дуза көргүзер чадавас дээн идегел-биле бижип ор бис.

(Чагаага 18 кижи ат салган).

САГЫШ ЧОВАНГЫР ИШЧИЛЕР

Кижиниң иштики бедик культуразының бир көскү талазы — өске кижилерге оон эки хамаарылгазы болур. Бай-Хаак суурнуң чунар-бажыңынга барган санымда-ла, ону сактып келир мен. Ында Адачурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну Ефросинья Степановна Сеебрякова кассирлеп ажылдап орар. Бодунуң узун амыдыралының дургузунда ол чүнүдаа көрген: дайынның аар-берге үржуктары, чидириглерниң ажыы, Тиилелгениң өөрүшкүзү дээш чүү турбаан дээр. Ынчангаш ооң кижилерге кичээнгейлиг, экииргек чоруу ында боop чадавас-даа деп бодаар мен.

Ооң кады ажылдап турар эштери Анна Яковлевна Шекина, Прасковья Алексеевна Фюшкина база-ла ындыглар. Чунар-бажыңга кажан-даа кээрге, ооң кайгамчык арыгсыилиг турары — оларның ачызы-дыр. А кол-ла чүве — оларның чымчак сеткили.

Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң № 2 хову-трактор бригадазының кежигүннериниң өмүнээзинден
А. ПИЛЬЖУМ.

ЭМГЕ-СЕКСЕЛИГ

Эң-не арыг-силиг организация дээш социалистиг чарыш чарлаар болза, бирги черни шаң коллективи алыр-дыр деп бодаар дораан-на башка кирди. Чүгле девискээри эвес, а оваалаан тарааалар, складтар, оларның иштинде дериг-херекселтараа арыглаар машиналар шуптузу эмге-секселиг, арыг-силиг. Тараа сайгарар болгаш кургадыр шалду шупту чаа. дыг ыяжы-биле шып каан. Ооң кырын кылаңтыр ширбип каапкан. Кайда-даа чаңгыс борбак даш, соомдак азы адыш тараа кудуруу безин көзүлбес.

Зотов Моңгуш «Ак-Туруг» совхозтуң тон шаңынга эргелекчилээн, элээн үр болу берген. Бодунуң ажылын болгаш хүлээлгезин эки билир. Үрезин арыглааштынын шагда-ла дооскан. Бөктүг үрезинни чажар шынарынга чедирер дээш каш-даа катап арыглаан.

Эрткен чылын дужуттуң бо-гу хөй болган, тараа шалунге ыйгежок чашпан үнген. Комбайндан келген үш машина таражыын чашпаны бир машина чүгү чеде бээр. Шаңнын дезир үндүргеш чашпан бажы алдан ажыг машина чүгү болган. Ынчангаш тонна тараа бурунун «катап-катап» арыглаар ужурга таварышкан.

Дужуттуң салым-чолу шаң ажылдакчыларындан улуг хамааржыр. Бо чылдың үрезинни арыглааны черле эки.

Ажылдаар черни арыг-силиг болгап чурумнуг тургузаары, ниитиниң өнчү-хөреңгизин ёзулуг ээ ёзу-биле көөрү — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Ол хүлээлгени шаң эргелекчизи Зотов Моңгуш ак сеткилдиг күүседип турар. Ажылдаар чер таарымчалыгга, кылган иш бүдүнгүр болур.

К. ЧООДУ.

Көдээ тудуг: шынар болгаш темп

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕН—ТУДУГЖЕ

«Красноярск ЦМПИ» төлевилел институдунуң Тывада филиалы республиканың көдээ тудугларынга херек төлевилел-санаашкын документациязын белеткеп берип турар. Көдээге тудар янзы-бүрү тургузугларны, мал комплекстерин, чуртталга, культура-амыдырал, хандырылга болгаш административтиг бажыңнарны, школаларны, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин болгаш өске-даа объектилерни төлевилеп турар бис. Ооң-биле чергелештир филиал «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжыышкынының бодунуң индустриалдыг баазазын база төлевилеп турар.

Филиалдың ажыл-чорудулгазында төлевилелдерге девишкилиг техниктиг шиитпирлерни киирери, тудугнуң индустриалдыг болуруун бедидери онзагай черни ээлеп турар. Тудуг материалдарының камналгазы болгаш тудуг ажылдарының санаашкын өртээниң чиигелдези — төлевилел ажылдарының негелделери ол.

Он ийиги беш чылда бистиң республикага көдээге чурттал-га бажыңнарының болгаш культура-амыдырал хандырылга объектилерниң тудуу мурнунгаазындан оранчок өөр. Бо талазы-биле филиалдың чүнү кылыр деп турары-биле таныштырарга мындыг.

Чаңгыс аай төптүткен төлевилелдер бистиң республикага дециэзэрге, аңгы бойдус байдалдарлыг ортаакы куржагларга дүүштүр кылдынган болганда, бистиң мурнувуста нарын төлевилекчи шиитпирлерни хүлээп ап, боттандыраарының айтырыы туруп турар. Административтиг болгаш чуртталга бажыңнарының төлевилелдерин тус черниң материалдарынга үндезилеп белеткеп турар бис. Ол дээрге ыяш, туйбу, керамзит-бетон блоктар болгаш хана панельдери, тудуш болгаш безерек шлак-бетон блоктар-дыр.

«115» серияның брустан эптеп салыр чуртталга бажыңнарының тудуу чер болганда нептерээн. Шак ындыг квартираның өрээлдерин бот-боттарындан аңгылаан, делгем кухнялыг, верандалыг, кладовкалыг болур. Сөөлгү чылдарда «47» серияның керамзит-бетон блоктардан эптээр ийи аал чурттаар бажыңнарның төлевилел-санаашкын документациязын белеткээн бис. Бо материалче шилчирри бажыңның хаазын салырынга күш-ажыл чарыгдалдарын эвээжедир болгаш тудуг ажылдарының хуусаазын кызырар арганы берген. Чамдык ырак районнарже чүък сөөртүрүнүң бот-үнези улуг болганда, төлевилелдерге чиик конструкцияларны калбаа-биле ажыглаарын көрүп турар бис.

Филиал блок-модульдардан эптээр үш-дөрт өрээлдиг чурттаалга бажыңнарының төлевилелин белеткээн. Бо дээрге бажың тударының депшилгелиг аргазы. Белен чурттаалга өрээлин болгаш кухня блогун бүдүнү-биле белеткеп чазааш, шала, дээвиир, казанча чижектиг шупту элементилерни четчелээш, тудугларга бүрүн комплектилиг сөөртүп эккеп аңаа чүгле эптээр. Ооң түңнелинде күш-ажылдың чидириглери ийи катап эвээжээр, тудуг-монтаж ажылдарының санаашкын өртээ 5,4 хуу чиигээр, эптеп кылырының дециели бедиир.

Ынчалза-даа бо блок-модуль бажыңнарны тударын ам-даа эгелевээн. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының удуртулгазы бо айтырыгже кичээнгейин углап, боттуг хемчеглерни албас болза, төлевилелди херек кырында туттунган бажыңнарже шилчидери холун эттир саадаашкынныг болур.

Төлевилелдерге эптеп чылының дециелин бедидери болгаш депшилгелиг конструкцияларны ажыглаары тудуг индустриязының быжыг баазалары чокта болдунмас. Бистиң республикада көдээ тудуг индустриязының баазалары кошкак, чаа чүүлдерни шиңгээдип алырынга белен эвес. Чогум-на ооң ужурунда чамдык эки төлевилелдер тудугга четпейн чыда-ла, чагыкчының архивтеринге эргиирпен каар.

Көдээге чурттаалга бажыңнарының тудуунуң темпизин бедидериниң болгаш чарыгдалдарны эвээжедирин бүрүнүбиле эптеп кылыр бажың тудуушкунунуң индустриалдыг аргаларын ажыглаары-биле чедип ап болур. Көдээ тудугну индустриализастаары — шиитпирлээрин негеп келген айтырыг.

Бистиң филиалдың 1986 чылда планында бүдүнү-биле эптээр керамзит-бетондан тудар бажыңнарның төлевилелдерин шиңгээдип алыр «Монолит» деп тускай угланыышкынныг программаны ажылдап кылыры көрдүнген. Бо дээрге эң депшилгелиг чүүлдерниң бирээзи, ону шиңгээдип алыры көдээ тудугну сайзырадырынга улуг бурунгаар базым болур.

Ам кол шиитпирлээр сорулга — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының индустриалдыг баазазын күш кииирери. Үениң негелдезинге дүгжүп турар кылдыр ажылдаарын чедип алыры. Керамзит-бетон болгаш шлакбетон блоктарның бүдүрүлгезин улам калбартыры арбоолит деп тудуг материалын бүдүрерин шиңгээдип алыры негеттинип турар. Бо тудуг материалдары тус черниң чиг эдин, артыкчыларын ажыглаарынга үндезилеттинген дээрзин демдеглээри артык эвес.

Филиалдың төлевилекчилериниң база бир сагыш салыры турар айтырыы — көдээ суурларының овур-хевирин чараш, аяныг болдурары, чурттакчыларга таарымчалыг байдалдарны тургузары. Көдээ суурларының кол планын төлевилеп тура, чүгле тус-тус бажыңнарны эвес, а нити суурнуң хевиринче кичээнгей салып, ооң туружун барымдаалап турар бис. Көдээ суур бүрүзүнге кол көрүштүг чер — хөй-нити төп, турар ужурлуг. Аңаа культура-амыдырал хандырылга, административтиг бажыңнар болгаш чурттаалга бажыңнары хамааржыр. Көдээ суурнуң овзагай хевири долгандыр турар бойдустуң онзагай хевиринден улуу-биле хамааржыр. Төлевилелдерни кылып тура, дириг бойдуска эң эвээш хол дээп, ону аяаны арттырарын бодап турар бис.

Ынчалза-даа бистиң төлевилелдеривис чүгле саазынга артып, херек кырында бүтпейн баар азы кол планга дүүшпес кылдыр тудуг ажылдарын чорудар таварылгалар бар. Бир чижек бо. Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң төвүнге кол план ёзугаар 140 орунныг уруглар садын тудар черде тускайлаан көрген турган. Ынчалза-даа садик тудар черже кирип котельная туткан, кол план өскерилгелерге таварышкан.

Хамык ужур көдээ тудуг ажылдарын комплекстиг эвес, хурук-сурук, дужа-келбээ чорудуп турарында. Бүдүн кварталдың төлевилелин ап алгаш, тудугжулар чылда чайбир объект туткаш, арткан объектилерже кичээнгей салбас. Ооң уламындан кол план үрелир, электрон хандырылгазының, радиожудулганың шугумнарын тутпас, а бар кошкак кучүлүг шугумнарга кожуп каар. Элээн каш чыл эртkenze төлевилеттинген кварталды төндүр тудар дээрге, кол планда айыттынган объектилерниң оруунга өске бажыңнар тудуп каапкан болур, ынчангаш төлевилекчилерниң шиитпирлери саазы кырынга артып калыр.

Тожу районда «Май 1» совхозтуң төвүнде ортумак школа тудуун шак ынчаар, комплекстиг эвес тудуп турар. Тудугну элээн каш участоктарга үзүп алган, чаңгыс аай төлевилел ам болдунмас, хуусаалар узамдыккан, кол планга домей болдурунуң дугайында чугаалаан-даа херээ чок.

Бо четпестерни болдурбас дизе, чер-черлерде совет органнар көдээ тудугларже кичээнгей салып, оларның тургузуун турарын контрольдаар ужурлуг. Чагыкчылар төлевилелдеривис ёзугаар туттунуп турар объектилерниң автор хайгааралын чорудар дугайында керээни бистиң-биле чарбайн турар. Төлевилелдеп хажыдылгалар турбазын дизе, бо керээ болгаш бистиң талавыстан хайгаарал эргежок чугула херек болур.

Г. ЧИКИШЕВА,
«Красноярск ЦМПИ» төлевилел институдунуң Тывада филиалының техниктиг кидиезиниң начальниги.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Елизавета Никитична **Белоусова** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң чунар-бажың эргелекчизи.

Евдокия Капитоновна **Борисенко** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың каттышкан профэвилел комитединиң кол бухгалтери.

Михаил Георгиевич **Верещагин** — суггарылга системаларының Барлык эргелелиниң начальниги.

Анисья Даниловна **Галина** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың каттышкан профэвилел комитединиң даргазының оралакчызы.

Раиса Петровна **Гришейкина** — «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелдиң № 2 общежитиезиниң вахтёру.

Валентина Николаевна **Домашина** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказының мастери.

Эдуард Хисматович **Загидуллин** — «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелдиң электросварщиги.

Алдын-оол Суруевич **Күжугет** — «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелдиң дашчызы.

Маадырыкчы Балбырович **Күжугет** — Хөндэлен сес чыл школазының техажылчызы.

Елена Константиновна **Куренчанина** — районнуң шериг комиссариадының херектер эргелекчизи.

Чаламба Булунмайович **Куулар** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Александр Егорович **Лимонов** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың септелге-механика цехиниң ажылчыны.

Сыдаа Хомушкуевич **Лундуп** — «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелдиң электросварщиги.

Өлчеймаа Сюрюновна **Маадыр** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Ооржак Сундуйевич **Мөңге-Баир** — «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң килдис эргелекчизи.

Михаил Павлович **Небылицин** — Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң токары.

Тамара Кылын-ооловна **Ондар** — Аянгаты ортумак школазының башкызы.

Бызыр Мунзуковна **Ооржак** — Дөң-Терезин ортумак школазының башкызы.

Дудуп Шыыраповна **Ооржак** — Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунуң таңныылы.

Окай-оол Канчыырович **Ооржак** — Дөң-Терезин ортумак школазының башкызы.

Белек Сайын-оолович **Саая** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Белек Сундуевич **Саая** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың рудниигиниң өрүмнекчизи.

Нина Васильевна **Спицина** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың турбина дериг-херекселдериниң машинизи.

Надежда Лазаревна **Устюгова** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказының хүлээп алыкчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Нина Петровна **Баскакова** — районнуң № 2 столовазының улуг повары.

Федор Абрамович **Бочкарев** Чадаананың Пионерлер бажыңының авиамодель бөлгүмүнүң удуртукчузу.

Андрей Павлович **Кайбаров** — Чадаананың өрт кезээниң чолаачызы.

Белек Кок-Хунаевна **Кара-Моңгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Севил Мокуйлановна **Кара-Сал** — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның № 3 КМК-зының ажылчыны.

Наталья Алексеевна **Киреева** — оттулар чүүл сайгарар талазы-биле район конторазының директору.

Лама-Сюрюн Кара-оолович **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны.

Николай Лопсанович **Кыдыш-оол** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Дакпай-оол Серженмаевич **Моңгуш** — Хайыракан ортумак школазының башкызы.

Каваакай Дондук-оолович **Моңгуш** — «Хөндергей» совхозтуң малчыны.

Могаа Чондаңмаевич **Моңгуш** — «Чыраа-Бажы совхозтуң малчыны.

Хилиг-оол Дамба-Суруңович **Моңгуш** — «Большевик» совхозтуң ажыл-агый эргелекчизи.

Илчирбе Текек-оолович **Ондар** — «Тыва» совхозтуң нефтебаазазының таңныылы.

Мас Оттуковна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң малчыны.

Татьяна Федоровна **Потапова** — районнуң № 2 столовазының улуг повары.

Билдии-Кок Моңгушовна **Сави** — Хөндергей ортумак школазының башкызы.

Анай-Хаак Уйдуевна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малчынының дузалакчызы.

Өшку-Саар Коңгаровна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малчынының дузалакчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Анзатмаа Сувайдыновна **Дандар** — улус депутаттарының Каа-Хем суур Совединиң күүскомунуң секретары.

Любовь Петровна **Дутова** — Элегес-Аксы суурда ветпунктуның эргелекчизи.

Александра Павловна **Зайцева** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи.

Галина Никитична **Кузнецова** — СЭКП райкомунуң ниити килдизиниң эргелекчизи.

Белек Достай-оолович **Ооржак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Александра Егоровна **Плотникова** — Каа-Хем суурда киноустановканың кассири.

Василий Павлович **Фадеев** — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның № 62 КМК-зының столяры.

Степанида Павловна **Чечеткина** — чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң дааранықчызы.

Александр Фёдорович **Шипилин** — Черби суурда ветпункттуң эргелекчизи.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Динс Тондаровна **Кара-оол** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

Маймаа Бавууевна **Кара-Сал** — район прокуратуразының техажылчызы.

(Уламчылыг).

Айтырыңар, харыылап берээли

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

Үшкү бөлүктүң инвалиди кижи мен. Айда пенсиям 26 рубль 10 кеп. Ол акша амыдыралга четпези биле дигир, ынчангаш бир албан черинге аштакчылап кирип алдым, шалыңым 120 рубль. А райкүүскомунуң социал хандырылга килдизи ажылдап турар-дыр сен дээш пенсиямны казып каапты. Ол шын бе?

С. АЙЫЫЛУГЕЙ.

Мөңгүн-Тайга район.

Үшкү бөлүктүң инвалидтеринге (шериг албаннытлардан аңгыда) кандыг чылдагааидан (ниити аарыг, ажылдап турган озал-ондактан, профессионал аарыг) инвалид болганы хамаан чокка, пенсияны ажылдап турар чериниң бухгалтериязы, ооң ап турар шалыңын барымдаалап төлээр. Пенсия-биле шалыңын кадарга пенсиялаар мурнундагы үеде ап турган шалыңындан ашпас ужурлуг. Ынчалза-даа пенсионерлерниң ажылдап ап турар шалыңы айда 120 рубльден ашпас болза, ынчан ооң пенсиязының 50 хуузундан эвээш эвезин төлээри көрдүнген. Ынчангаш С. Айыылугейниң шалыңы 120 рубльден ашпас-ла болза, ол айның пенсиязының 50 хуузундан эвээш эвести ыяап-ла төлээр ужурлуг. Чижектерге көрээлиңер:

1. 120 рубль ашпас шалың ажылдап алган таварылгада:

Үшкү бөлүктүң инвалидиниң пенсиялаар мурнунда айда ортумак шалыңы (азы пенсия санаан шалыңы) 100 руб турган. Пенсиязы 26 руб хемчээлдиг. Бир эвес пенсионер апрель айда 90 руб. ажылдап алган болза, ол айда ажылдап алган шалыңы-биле пенсиязы катай (90 руб+26 руб) пенсиялаар мурнунда шалыңындан (100 руб.) ашпас кылдыр пенсияны төлээр. Апрельдиң шалыңы-биле пенсиязының ниити түңү 116 руб. болуп, пенсиялаарының мурнунда шалыңындан 16 руб хөй болу берген дижик. Ынчалза-даа пенсияны 10 руб. (26 руб—16 руб=10 руб; 90 руб+10 руб=100 руб) эвес, а 13 руб түңнүг кылдыр төлээр. Чүге дээрге пенсионер апрельде 120 рубльден ашпас шалың ажылдап алган. Бо таварылгада тывыскан пенсияның (26 руб) 50 хуузундан эвээш эвести (13 руб) төлээри күрүне пенсиялаарының тывызырының болгаш төлээриниң Дүрүмүнүң 170 дугаар чүүлүнде көрдүнген.

2) 120 рубльден өрү шалың ажылдап алган таварылгада:

Үшкү бөлүктүң инвалиди кижи пенсиялаар мурнунда айда 130 руб шалыңныг турган. Пенсиязы 27 рубльге доктааттынган. Майда 123 руб ажылдап алган болза, пенсияны ацаа 7 руб. кылдыр төлээр. Чүге дээрге, шалың-биле пенсияның ниити түңү (123 руб+27 руб=150 руб). Пенсиялаарының мурнунда шалыңындан (130 руб) 20 руб көвей болган (150 руб—130 руб=20 руб; 27 руб—20 руб=7 руб). Майда ажылдап алган шалыңы 120 рубльден өрү түңнүг (123 руб), ынчангаш пенсияның 50 хуузун эвести, чүгле 7 рубльди төлээр (123 руб + 7 руб=130 руб).

Ынчангаш, хөй түңнүг шалың ажылдап алган чамдык айларда пенсияны үшкү бөлүктүң инвалиди албайн-даа берип болур.

Не кижи ажылдап турган организациязындан эвээш өрулгалыг өг-бүлениң уругларынга тывыср пособиени ап турган. Сентябрьдан эгелээш бир өөредилге черинге өөренип кирип алганы-биле ажылындан хостаткан. Пособиени кым төлээр ужурлугул?

О. ХЕРТЕК.

Эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң уругларынга пособие тывсырының болгаш төлээриниң Дүрүмүнүң 45, 46 дугаар чүүлдерин ёзугаар уругларынга пособиени аваазы ап турган, өөренип-биле ажылындан үнүп алган болза, ооң билдириишкинин ёзугаар, эрги ажылдап турган чери ооң кирип алганы өөредилге черинче пособие херээн чорудуп бээр ужурлуг. Ажылдап турганы организация кайы үеге чедир төлээн болдур, ол үеден эгелеп ооң өөренип турар чери уламчылыр төлеп эгелээр хүлээлгелиг.

М. ДАРЖАЙ,
республиканың Социал хандырылга министерствозунуң пенсия килдизиниң начальниги.

СУГГА ОЗАЛ-ОНДАКТЫ БОЛДУРБАС

Чазын, чайын, күзүн сугга озал-ондактан камгалаар талазы-биле дүрүмнерни сагывас болза кижилерниң кадыынга, амы-тынынга айыылдыг деп чуве кижи бүрүзүнге билдингир.

Эрткен чылдарда сугга оваарымча чок болган чоруктарның уржуу-биле кижилерниң амы-тынынга таварышкан айыылдар тургулаан. Чайын суг улуг Кызыл районнуң девискээри Улуг-Хемге, Сүт-Хөл районнуң Ак-Хем суунга хемелиг, машиналыг суг кежип чыткан бөлүк улус озал-ондакка таварышкаш айыыл болганын солуннарга бижип турган болгай. Сугга озал-ондакка таваржып, амы-тынындан чарылган улустуң колдуу ээриниң болгаш сугга озал-ондактан камгаланыр дүрүмнерин сагываанындан болгулап турар.

Организацияларның-даа, хуузунда-даа хемелиг, хемечи кижи бүрүзү ону башкарар тускай шынзылгалыг болур ужурлуг. Хемелээриниң дүрүмнерин өөренип доосканының соонда ону ол кижиге тускай комиссия тывсыр. Он алды хардан өрү назылыг, кадыының байдалы эки, эштип билир кижилерге чүгле шылгалда дужааган соонда хеме башкарарының шынзылгазын тывсып турар.

Хемелерниң техниктиг байдалын, сугга айыыл чок чоруктуң Күрүне инспекциязы чыл санында хынап турар. Хыналдада соонда хеме бүрүзүнге эжиндирип болурунуң тускай биледин тывсыр. Билетке хемениң демдээн, хемчээлин бижиир. Орта шимчедикчилерниң күчүзүн, сугга айыылдан камгаланыр херекселдериниң санын, кайы хире чүък чүдүрерин, каш кижи олуруп болурун албан бижээн болур. Ол документилерни хемечи кижи бүрүзү бодунга ап чоруур болгаш ында бижээн чүүлдү шыңгыы сагыыр хүлээлгелиг.

Учетта тургустунмаан, чылда эртер техниктиг көрүлдезин эртпээн хемелерни ажыглаары хоруглуг. Хемелерге, паромнарга нормадан ажыр чүък чүдүрүп, кижилер олуртуп болбас. Ээриниң кижилерниң хемелер болгаш паромнар, өске-даа сугга эжиндирер чүүлдер башкарарын болдурбас. Хеме иштинге чораан кижилерниң оон турары, кылаштаары болгаш хеме эриинден тыттынып шимчээри айыылдыг. Ындыг чоруктарны болдурарын чөпшээревейн турар.

Хаттыгда, туманныгда болгаш дүне хемелээрин, паром кежирерин чөпшээревес. Улустуң сугга эштир чериниң чоогунга хемелээрин сүмелевейн турар. Шапкын, кызаа, билдинмес черлерге хемелээри айыылдыг.

Сугга эштир, маргылдаалар эрттирерде массалыг дыштанылгалар черин тургузарда суур, хоорай Советтериниң улус депутаттарының күүсекчи комитеттериниң чөпшээрели-биле болур. Эштир болгаш сугга массалыг дыштанылга черлери дараазында дүрүмнерге чагырткан турар ужурлуг:

— сугга эштир черлер девискээри болгаш сугнуң дүвү арыг болур. Ол черлер чоорту сугже кирер 1,75 метр оруктуг болур;

— сугга эштир черлер суг агып кирип чыдар черлерден 500 метр өрү болгаш суг транспорту доктаар черлерден 1000 метр ырак болур;

— эштир суг эмин эрттир соок эвес болур болгаш ооң агымының дүргени секундада 0,5 метрден ашпас.

Сугга эштир черлерниң кызыгаарын шокар демдектер-биле айтып демдеглээр. Ацаа эштир кижилерге моон адаанда чүүлдер хоруглуг:

— айытканы кызыгаардан эртир эштири;

— хемелер, салдар болгаш өске-даа эжиндирер транспорттарга чоок эштири;

— суг кыдыынга кылып каан причалдардан болгаш өске-даа тудугтардан, хемелер, катерлер кырындан сугже халыыры;

— эштир черлерге ээрттир суксуннар ижери болгаш ээрик эштири;

— ыт болгаш өске-даа дириг амытаннар ап алгаш эштири;

— сугга эштир черлерни банка, шил, саазын болгаш өске-даа чүүлдер-биле боктаарлары;

— үрдүрүп каан автомашиналар камералары, матрастар, доскалар болгаш ындыг чүүлдер кырынга чыдып алгаш эштири.

Хемнер, хөлдер чоогунга турар пионер лагерьлеринге, өске-даа уруглар албан черлерни турар черлерге эштириинге таарымчалыг черлерни шилип тургузары чугула. Эштир сезон эгелээрде ол черлерни аштап арыглаар болгаш ону эки дерип кылыр. Сугларның дүвү болгаш чоок кавызы арыг турары чугула.

Суг айыылындан камгаланыр дугайында самбыралыг чуруктарны көскү черлерге аскан турар. Сугга эштирде бөлүк-бөлүк болгаш эки эштип билир кижилер-биле кады эштири чугула.

Сугга уруглар ап чоруур хемелер, катерлер болза чогуур-биле хынап каан, четче, бүдүн болгаш сугга айыыл болу берзе камгаланыр дериг-херекселдер-биле хандыртынган турар.

Кая-даа хемнер, хөлдер кежериниң, хемелээриниң база сугга эштириниң дүрүмнерин шыңгыы сагып, озал-ондак болдурбазының бүгү хемчеглерин ап чорудары, сугга озал-ондак болдурбазының чугула магадылалы болур дээрэни кижи бүрүзү билзе чогуур.

С. КУУЛАР,
Бүгү-россияның сугга озал-ондактан камгалаар ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструкторы.

ӨРТ АЙЫЫЛЫНДАН КАМГАЛААР

Арга-арыгны өрт айыылындан болгаш үрегдеп, төтчеглээр чоруктан камгалаар талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Тес-Хем ыяш ажыл-агый чери хамаарышкан девискээри — Эрзин — Тес-Хемге болгаш Шуурмакка өрт айыылын болдурбазы-биле күш-ажылчы коллективтерге, совхозтарга, кодээниң малчыннарынга барып, ацаа хамаарышкан лекция, беседаларны кылып турар. Оон түңнелинде өрт айыылын чайладыр талазы-биле ажыл кескүзү-биле экижээн деп болур. Өрт — арга-арыгның дайзыны. Ону кижи бүрүзү эки билир. Өрт айыылын чуруп көргүскен агитхуудустарны улуг оруктарга, белдирлешкек, чараш бойдус чурумалдыг черлерге азып турар. Ол база дээштиг болуп турар. Ынчангаш шак ындыг агитхуудустарны чуруктуг кылгаш, ооң сөзүн тыва дыл кырынга база бижип көргүзер болза эки деп бодаар мен. Тес-Хем ыяш ажыл-агый чериниң девискээри дыка улуг. Эрзин, Тес-Хем районнар чыжыргана-биле байлак, соңгу талазында тайгалар кат, тоорук-биле байлак. Шак бо черлерни тус-тус кварталдарга үскен болгаш ону ыяш ажыл-агый чериниң хайгаарак-чы-даамылдары хайгаарап турар. Мында ниитизи-биле 20 ажыг лесник ажылдап турар. Күш-ажылчы коллективтерде өрт командаларын тургускан. Ыяш ажыл-агый чериниң ажылынга олар дузалажып турарлар.

Ыяш белеткеп турар албан черлери, совхозтар ыяш кезип алган черлерин үе-шаанда арыглап аштап, өрт айыылын болдурбас хемчеглерин алыр болза эки. Чурумну шын сагыыр болза, өрт болдурбазының аргазы бар. Өрт үнүп болур сезон үезинде кижилерни кайы хамаанчок тайгаже үндүрбес болза эки. Ыяш ажыл-агый чериниң чөпшээрели чок черге тайга үнүп аңнап, кайы хамаанчок черге одагланып, одун өжүрбейн баар чоруктар бар болгай. Ындыг чүве турбас, ону болдурбас ужурлуг. Ынчангаш Тес-Хем ыяш ажыл-агый чери чөпшээрел чокка арга-арыг, тайга үнген кижилерге хамаарыштыр ажылды күштелдирген.

Т. КУНГА.
Тес-Хем район.

КАИ-ниң дыңнадыы

ДҮРГЕН ЧОРУУРУ ОЗАЛДЫГ

Апрельдиң сөөлгү он хонуунда республиканың автоорукгарынга транспорт озал-ондаазының таварылгалары 11 удаа болган, оон түңнелинде бир кижи өлген, 12 кижи кемдээн. Ээриниң чолаачыларының бурууву-биле үш авария болган.

Апрель 22-де Сарыг-Сеп биле Дерзиг-Аксы суурларның аразынга Газ-66 маркалыг 71-04 ТВЕ дугаарлыг машина башкарган О. Моңгуш дээрзи эртенгиниң 6 шакта машиназын ээриик башкарып чораанының түңнелинде чадаг кижи кырынче халдыы берген, ол кижи ацаа-ла өлген. Бо факт чуну көргүзүп турарыл дээрге. Хары лаазаның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң септелге-тудуг участогунда кижизиниилге ажылының кошкак болуп турары. Чүге дээрге ук чолаачы ында ажылдап, ол чериниң машиназын башкарып турар.

Моон соңгаар КАИ дыңнадыынга озал-ондак болдурган таварылгаларда буруулуг кижиниң кайы черде ажылдап турарын ылавылаап, ол чериниң адрезинге чемелелди үргүлчү кылыр бис. Чүге дээрге, кижизиниилге ажылын күш-ажылчы коллективтерге күштелдирери, кижи факторунче кичээнгей салыры — үениң негелдези. Администрацияның, профэвилел комитединиң кичээнгейинден үнүп, өске черге чораш, чурум үрээн-дир деп агартынар чоруктар мурнунда тургулаан. Ону КАИ ажылдакчылары бүрүү шаап турар. Бир эвес коллективте ажыл эки болза, ооң кежигүнү кижи кайы-даа черге чораш, чурум үревес болгай.

Сөөлгү он хонук дургузунда транспорт аймаан эмин эрттир дүрген чорудуп турарындан озал-ондак болуп турар. Ону үстүнде чугаалаанывыс факт база бадыткаар — ээриик чолаачы дүрген чоруп орган. Оон аңгыда Чаа Шагаан-Арыг хоорайга хуу мотоцикл башкарган Сергей Стародубцев дээрзи транспорт башкарар шынзылгазы-даа чок, мотоциклин учетка-даа тургуспаан херээнде дыка дүрген чоруп орда, соонга чораан пассажири уштунуп чыдып калгаш, кемдээшкинге таварышкан.

ПКАП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНУҢ ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң улус ажыл-агыйынга 1986—1990 чылдарда эртем-техниктиг депшилгениң программазының утланыышкыннарын ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң ацаа болган хуралынга чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Ол программага дүүштүр эртем болгаш техника талазы-биле Польшаның политиказын чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң херек кырында боттут херектелдери-биле улам-на ыяк кылдыр холбаштырар апаар. Делегей эртемиииң хөгжүлдезинде кол-кол утланыышкыннарны болгаш ажыл-агыйны чорударының ажыктыын бедидеринге эң-не улуг үергези-биле идиг бээр эртем-техниктиг депшилгениң ындыг адырларын ол программага барымдаалап көрген турар. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының 2000 чылга чедир эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазы база эртем-техниктиг кады ажылдажылганың совет-польша үр хуусаалыг комплекстиг программазын күүседиринге Польшаның киржилгези чурттуң мурнунда туруп турар сорулгаларны шиитпирлээриннге кедергей таарымчалыг фактор болуп турар деп, ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралының дугайында дыңнадыгда оңзалап демдеглеп турар.

Келир чылдарда ПУР-га эртем-шинчилел ажыл-чорудулгазын чиг эттир база материалдарны алырының, чаа аргаларын ажылдап кылырынга, чаа технологияларны тургузарынга, электрониканың, автоматизацияның, роботизацияның чаа херекселдерин калбаа-биле шиңгээдип алырынга мөөниээн турар.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ТАЙБЫҢ КАТТЫШТЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Корей Улус-Демократтыг Республиканың Төрээн чуртту тайбың каттыштырар талазы-биле комитеди Мурнуу Корейге хамаарыштыр америк империализмниң политиказын болгаш Сеуль ёзу-чурумунуң ходелнишкиннерин шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн.

Мурнуу Корейниң доралчылалдыг «керээлер» болгаш «дугуржулгалар-биле» дужаап алган АКШ ацаа бодунуң долу контролюн тургузуп алган болгаш Корей чартык ортулуктуң мурнуу чүгүн бодунуң шериг пландарын болдурган. Амгы үеде ында Пентагоннуң 200 ажыг шериг объектилери бар. Массалыг узуткаашкынның эң чаа чепсек-херекселдерин тургускан.

Мурнуу Корейге бодунуң тергиидели хевээр арттырып алыр сорулга-биле АКШ диктатор ёзу-чурумну бүгү арга-биле деткип, массалыг демократтыг шимчээшкинниң киржикчилерин каржы-дошкуну-биле истеп сүрерин че ону күткүп турар. Америкага удур ходелнишкиннерниң саны өзүп турар. АКШ-тың тергиидели чок кылырының эргежок чугулазын Мурнуу чүктүң чурттакчыларының улам-на тодаргайы-биле билип турарын ол херечилеп турар деп, ол документиде онзалап демдеглээн.

Хамаарышпас чорук, демократия болгаш Төрээн чуртун каттыштырар дээш мурнуу корей улустуң чөптүг демиселинге быжыг эп-сеткил каттыштырылгазын илередипниче чазактарга, политиктиг партияларга, делегейниң ниити организацияларынга кыйгырыгны ол медеглелде кылган.

ЛИВАНЧЕ ИНТЕРВЕНТИЛЕРНИҢ БООЛААНЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанда интервентилерниң тургусканы «Айыыл чок чорук зоназы» деп адаар черде тургускан израиль танкылар эрткен хонуктар иштинде чурттуң хосталган районнарында элээн каш чурттакчылыг суурларны боолаан. Мимас болгаш Айн-Танта суурларда чуртталга бажыңнарынга элээн үрегдээшкинни болдурган. Мейдун, Даллафа болгаш өске-даа суурларны улуг калибрлиг пулемёттардан «Мурнуу Ливанның армиязы» дээр чалча кезектер боолаан.

Хасбан районда Айн-Кнейя деп чурттакчылыг суурнуң чоогунда израиль шериглерниң туружунче ливан патриоттар халдаан.

Эрткен дүне дургузунда Бейрутту барыын болгаш чөөн секторларга чарган «чогаан шугумну» дургаар «сезек-кезек боолажыышкыннар болган. Үстүкү Метнниң даглыг районунга аткылажыышкыннар база болган.

Ливан армияның командылалының шиитпири-биле ийи хонук бурунгаар хоругдааны найысылалдың ийи секторларының аразында аргыжыышкын эгелээн. Ынчалза-даа барыын болгаш чөөн Бейруттуң аразында харылзаа доктаамал эвес.

ДУШМАННАР-БИЛЕ ПУШТУН АЙМАКТАРНЫҢ ТУЛЧУУШКУННАРЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Пакистанның Афганистан Демократтыг Республика-биле кызыгаарлашкак районнарында душкүүрлүг чорук хевээр арткан. Бахтар агентилелиниң дыңнадыы турары-биле алырга пуштун аймактарының дайынчылары афган контрреволюстуларже элээн каш халдаашкыннарны кылганнар. Пешавардан 10 километр черде турар душманнарның белеткен турар лагерьин, а ол ышкаш Сара Камарсафи районунда шериг лагерин боолаан. Дээрбечилер болгаш оларны өөредип турган пакистан шериглер чидириглерлиг болган. Саиф Али деп чурттакчылыг суурнуң гостиницаларының бирээзинге частыышкын болган. Ацаа афган контрреволюсчулар чурттап турган. Оон түңнелинде душманнарның аразында өлүрткеннер болгаш балыглаткаңнар бар болган.

«Бир шагда пуштуннар бодунуң чериндең англи колонизаторларны үндүр ойладыпкан. А бөгүн АКШ-тың айтыышкыны-биле ходелип турар Пакистанның ёзу-чуруму бисти чагырып алырын база катап оралдажып турар. Ынчалза-даа ол аймактар бодунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун кажан-даа чидирбес, пуштуннарның болгаш найыралдыг Афганистанның херектеринге дайзыннарның холгаарлап киржирин болдурбас»— деп, атманхейль аймактың сураглыг ажылдакчызы Султанзеб Бахтар агентилелге интервьюзунга чугаалаан.

АФГАН-ПАКИСТАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Женева Нациялар ордузунга май 5-те КНО-нуң чиңгине секретарының төлээлекчизи дамчыштыр афган-пакистан чугаалажыышкыннар эгелээн. Чугаалажыышкыннарга афган делегацияны АДР-ның даштыкы херектер министри Ш. М. Дост, пакистан делегацияны Пакистанның даштыкы херектер министри С. Якуб Хан баштаан.

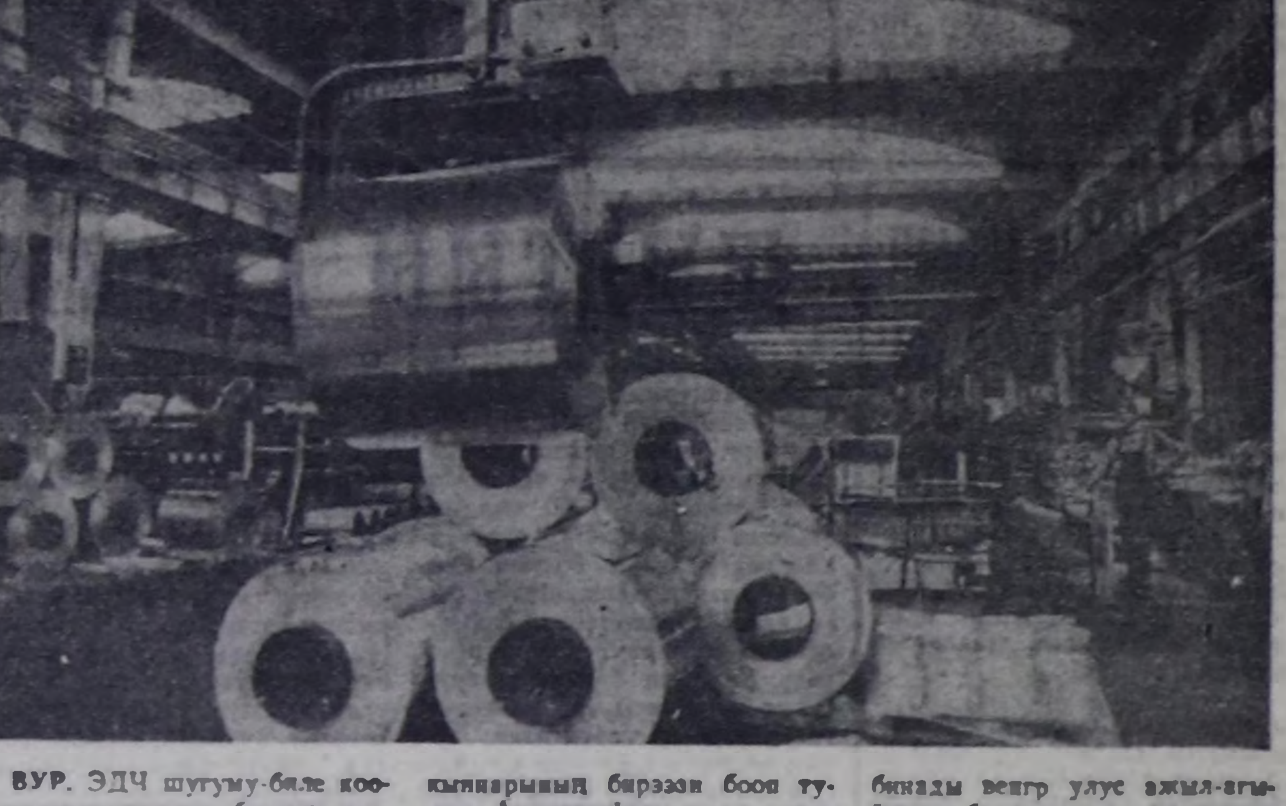

ВУР. ЭДЧ шугуму-биле кооперастаашкынның болгаш специализацияның ачызы-биле хөй чылдарда совет-венгр кады ажылдажылга ол республиканың алюминий үлетпүрүн шапкын болгаш чедимишкинниг хөгжүдериниң кол утланыышкыннарының бирээзи боор турар. Алюминийден эң-не янзы-бүрү кылыгларны бүдүрүп үндүрери чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Үлетпүрнүң ол адыры болгаш ооң кол бүдүрүлгези — Секешфехерварда чиик ээлдириглер комбинады венгр улус ажыл-агыйынга болгаш ооң техниктиг депшилгезинге улам улуг рольду ойнап турар.

ЧУРУКТА: ол бүдүрүлгеге кылып үндүрген алюминий.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МУРНУУ АФРИКА РЕСПУБЛИКАДА МЕСИЛДЕЖИИШКИННЕР

ХАРАРЕ. (СЭТА). Полиция биле апартеидтиң удурлаакчыларының аразында «кудумчуга каржы-дошкун тулчуушкуннарның болур чери Мурнуу Африкада он-он «кара геттолар» болу берген. Эвээш-ле дээрге, 12 африканнар өлген, чүс-чүс кижилерин «корум-чурум чок чорукту организастааны» деп чаңчыы болгаш буруудадышкын-биле тудуп хоругдаан.

Порт-Элизабеттиң кыдыында Звидеге расисчи шаажылакчылар хан төгүүшкүннүг тулчуушкунну кылганнар. Ацаа «корум-чурум камгалакчыларының» октарындан өлген сес кижиниң хоөржүдүп турган. Көрген кижилерниң херечилеп турары-биле алырга армияның болгаш полицияның куяктыг транспортёрлары чедип келген кезектерин кажыдалдыг ёзулалы болуп турган хүрээни бүзээлепкен, а ооң соонда хүрээниң иштинче карак чажы төгүлдүрер газты киирген. Тын тенидеп, угааның оскунган улус үнер эжикче сыцмарлажып маңнажыпкан, ацаа оларны моң ыяштар болгаш резина кымчылар-биле соп эгелээн. Оон түңнелинде үш кижи өлгэл, он-он кижи аары-биле кемдээн.

Трансвааль можуда Эмжемянн суурга тайбың чыскаалды тарады ойладып турган, полиция боо-чепсекти болгаш карак чажы төгүлдүрер гранаталарны ажыглаан. Бир кижи өлүрткен, ийи кижи аары-биле балыгаатакан. «Ак бичии кезектиң» чазаанга удурланыышкынны кара кештиг чурттакчы чон күштелдирип турар. Эрткен субботада болгаш воскресеньеде африканнар полиция участоктарынче чаңгыс эвес удаа халдааннар. Билдингир-ле эвээжеткен сан-түң-биле алырга, сөөлгү айлар дургузунда 33 шаажылакчы өлүрткен, 600 хирези балыглаткан.

Расизмге удур ходелнишкиннерниң киржикчилеринге удур Преторияның ёзу-чурумунуң өөскүдүп үндүргени соксаал чок террору Мурнуу Африкага фашистиг диктатураны тургузарынче ажык-биле кыйгырып турар эң-не бирээн үзелдиг күштерниң идепкейжииринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Преторияга чоокта чаа «удурланыышкынныг африканчы шимчээшкин» дээр экстремисчи бөлүктерниң бирээзиниң удуртукчузу Тербланш ооң талалакчыларының чуулгазынгаан алгы-кышкыныының үезинде, «бир эвес чазак моон соңгаар-даа африкан коммунистериниң негелделеринге дужуп бээрин уламчылаар болза, ооң организациязы эрге-чагырганы күш-биле ээлеп алыр» деп доору-биле медеглээн. Чаа тывылган фюрер африканчыларны чепсеглениринче кыйгырып турган, ону «апартеидтиң мыналыштыг камгалалын хандырары-биле» кылыр деп турар. Ультраның ажыл-чорудулгазын Преторияның эрге-чагыргазы бүгү аргалар-биле өнемчидип турар. Чижээлээрге, ол «хүрең хөйленгиглерге» муниципалитет бажыңын ацчанынга фашист чыыш кылырын чөпшээрээн. Ооң чаналарын кас демдектиг туктар-биле каастап азып каан болган. Ооң эжинниң аксынга расисчи-фашистиг утказыг литератураны ажык-биле непередип турган. Терблаштың чугаазы-биле алырга оон организациязының кежигүннериниң аразында 47 муң полицейлер бар. Расисчи дайынырактарның аразында эң талалакчылары база эвээш эвес.

1986 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттары

МОСКВА. Композитор, ССРЭ-нин улустуң артизи Андрей Яковлевич Эшпай (чурукта) оркестр-биле кады гобойга ойнаарынга чогааткан «Даглар болгаш шыналар ыры» деп концерт дээш 1986 чылдың Ленинчи шаңналын алган.
Б. ДВОРНОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАСПАС АДЫГЖЫЛАР

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң өндүр улуг Тиилелгезиниң байырлалынга тураскааткан Кызыл хоорайның бүдүрүлгелер, организациялар коллективтеринде ДОСААФ эге организацияларының болгаш аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң эге коллективтериниң аразынга боодалга маргылдаазын эрттирген. Бие калибрлыг боодал 25 метрге кара боолаарынга ниитизи-биле 70 команда киришкен.

Ылангыя Тываның электри четкилериниң, «Каа-Хем» хомур-даш разрезиниң гаңныыл албанының, аэропорттуң командаларының аразынга шаңналдыг чер дээш демисел эң чидиг байдалдыг эрткен. Тываның электри четкизиниң командазы 300 саннан чүгле 4-тү чидиргеш, бирги черни ээлеп, чемпион атты чаалап алган. Ол командага 3 сап чедирбейн баргаг «Каа-Хем» разрезиниң командазы ийиги черни ээлээн. 281 санныг болган таңныыл албанының командазы үшкү черже үнген.

Маргылдаага киришкен шупту 210 кижиден хууда бирги черни электри четкилериниң төлээзи П. Терентьев 98 санны аткаш, ээлээн. Ийиги-үшкү черлерни 97 санныг болган үш кижи үлешкен. Херээжейлер аразынга хууда бирги черни № 11 школаның өөреникчизи О. Зыкова 96 санны боолааш, ээлээн. Ийиги черже 93 санны алган педагогика институдунуң студентизи Г. Монгуш үнген. Үшкү черни 91 санны боолаан үш киржикчи ээлээн.

Маргылдаага киришкеннерден ниитизи-биле 82 кижи кара боолаарының талазы-биле спорттуг разрядтарны дужаагаан.

Бирги, ийиги, үшкү черлерни ээлээн командаларга болгаш адыгжылапга ДОСААФ хоорукомунуң дипломнарын болгаш хүндүлел бижиктерин тывыскан, өртектиг белектер-биле шаңнаан.

А. ЕФИМОВ.

Культура болгаш амыдырал

ХӨЙНҮҢ КЕЖИИ БОЛДУРАР ХЕРЕК

Республиканың эртем-методиктиг төвүнге ыраажыларның баян, пианинонуң аяныыг үнери ийи хүн дургузунда эртенден кежээге чедир чаңгыланган. Бот-тывынгыр композиторларның семинарын анаа эрттиргени ол. Семинарга чаа аялгаларның сайгарылгазын болгаш хүлээп алыышкынын чоруткан. Комиссияның составында — критиктер Витольд болгаш Ольга Сапельцевтер, композиторлар Х. Дамба, В. Тока, Б. Нухов.

Комиссияның чогаадыкчы эш-өөрүнүң сөзүн шиитпирин дыңнаары-биле чээрби беш бот-тывынгыр композитор сезен ажыг чаа чогаалдарын күүселдеге бараалгаткан. Чаа аялга бүрүзү тодаргай, профессионалдыг сайгарылганы эрткеш, чок болза, ылдык чокка чоптуг макталга чедип, чок болза, принципиалдыг шүгүмчүледир ужурга таваржып турду. А бир чамдыкта ниитизи-биле эки үнелетсе-даа, ында-кайда ам-даа эдиглер кирер ужурлуг чогаалдар тодаргай саналдар-биле авторларже дедир эгиттинип турган. Олар дараазында улам экижий берген келгилээш, катап дыңнаан соонда хүлээп алдынгылаан. Масса дыңнакчының кежии болуру-биле хөй чаа музыка чогаалдары эртем-методиктиг төптүң эргезинде кирген.

Тываның бот-тывынгыр композиторларының идепкейи болгаш мергежилин илден өскенин семинар херечилээн. К. Беган, Н. Нурсат, Б. Чылдум-Сурун, С. Базыр-оол, С. Сорук, Г. Базыр оларның болгаш өскелерниң-даа ажылдарында амгы тыва музыканың чедиишкиннеринге кирер чогаалдар бар. Аялга чогаадырынга салымныг чаа кижилер база бар. Каа-Хемден аныяк автор Алена Иомужап «Бүрей-Аксы» деп чараш ыраны эккелген. Ол семинарның киржикчилериниң макталынга сорук кирип, дегжимчени алган. Кызылдың аныяк композитору В. Тановтуң «Ээп келбээн солдат дугайында балладазы» музыкалыг утказының күштүг-биле база бижээниниң шыңарлыы-биле онзаланып турар.

Бот-тывынгыр композиторлар моон мурнунда мынчаш чүгле ыр бижиири-биле кызыгаарланмайн, музыканың өске-даа жанрларын шиңгээдип алыр дээш чамдык үре-түңнелдиг чогаадыкчы дилээшкиннерни чорудкан. Сюита, баллада, элегия, романс, хорга таарыштырган аялгалар, инструменталдыг музыканың чогаалдары, эстрада болгаш бичии чаштарга аялгалар дээш ышкаш аңгы-аңгы жанр хевирлиг чогаалдар семинарның ажылын улам байыткан.

Черле ынчаш, бот-тывынгыр композиторларның ажылы чаа көдүрлүүшкүнде, сайгарлыышкында турар болгаш профессионалдыг уран чүүлче улам чоокшулаан деп ниити түңнел кылыр арганы берип турар барымдаалар хөй болду. Кижиниң ишти-хөңнүн аян киирип каар, чайгаар ырлаксаанчыг аялгалар чыылганнарны өөртүп турар.

Бот-тывынгыр композиторларның чаа чедиишкиннери оларның ажыл-херээнде бөгүнгү чугула айтырыгларны шиитпирлээринден дорт хамаарылгалыг. А ындыг айтырыглар эвээш эвес.

Бот-тывынгыр композиторларның музыка талазы-биле культуразы элээн бедик деңнелде-даа болза, поэзия талазы-биле негелдези ам-даа кошкак. Ол чорук ыры сөзү шилиирinge шалтык чедирип турар. Оларның тып алган сөстери амгы шагның негелдезинге четче харыылап шыдавас таварылгалар ховар эвес. Ол дугайын шүлүкчүлер М. Кенин-Лопсан, А. Даржай, К. Черлиг-оол онза чидиг-биле бадыткап чугаалаан.

Чамдык авторлар сөстү-даа, аялганы-даа хары угда боттары бижээн. Бо таварылгада аргажок ховар эки түңнелдер туруп болур магат чок. Ынчалза-даа мындыг практика холдуунда чедимче чок, авторларның талазындан чогаадыкчы, нарын херекти чиик көргениниң херечизи болур. Поэзия биле музыка чоок төрел-даа болза, уран чүүлдүң ийи аңгы хевирлери-ле болгай. Оларның кайызынга-даа хары угда бир дөмей талантылыг, мергежилдиг болганының чижээ билдинмес. Шүлүк тургузуун эрештей билирниң ачызында мөлдүк-каллык бижипкен шүлүк ырының бир идегелдиг баганазы болур шаа чок.

Бир кезек бот-тывынгыр композиторлар музыканың национал онзагайын үнелеп билбезин семинар көргүскен. Каа-Хемден Вадим Фефилов болуунуң сөзүнге бижээн аялгазын гитара-биле үдеп, ырлап күүсеткен. Ырның сөзүнде Тываның овур-хевирлери ында-кайда көскүлеш кынныы, түс черниң салдары билдинип турзадаа, аялгада ындыг чүгүла чүве шуут билдинмес. Аялганың ээзи орус кижи дээрзи шыңныг-ла харын. Ынчалза-даа, бир-тээ ол — тыва теманы шилип алган соонда, ооң аялгазы ниитизи-биле орус национал шынарлыг боор аргнышаан, музыка дылының талазы-биле кандыг-ла-бир немелде тыва аяныыг турары күзенчиг. Ону тыва музыканың элементилерин ажыглааш, чедип ап болур. Бо дугайты орус классиктиг музыка тергиин өөредиглиг барымдааларны берип турары билдингир. Тывада орус композиторлар Б. Нуховтуң, С. Бухтуевтиң дуржулгазы база солун. Оларның тыва темалыг чогаалдарының чаңгызындаа тыва колорит чокка бижиттинмээн.

Аныяк композитор В. Танов үстүнде макталган балладазындан аңгыда «Мне говорят» («Меңээ ынча дидир») деп хөглүг ырны комиссияга дыңнаткан. Эстрадага таарыштырган бо чогаалды дыңнаарга, аяныыг болгаш сергек. Ынчалза-даа ооң национал дазылы чок. Ортаакы Азия азы Кавказ улустарының аяным эдертип бижээн, тодаргай национал «арны» чок.

Музыка чогаалы эки-ле болза, ол — орус, казах, немец, англи азы индий — кандызы-даа хамаан чокка, биске бир дөмей үнелиг, таалаанчыг болгаш дыңнаксанчыг. Ындыг-даа болза, кандыг-даа композитор хамыктың мурнунда бодунуң чонунга бараан болур, а делегейниң мурнунга бодунуң улузунуң өмүнээзинден бараалгаар, ынчангаш бот-хуу болгаш национал шырайлыг, онзагай чүүлдүг болур ужурлуг.

Ооң-биле кады тыва улустуң музыказын чурттуң болгаш делегейниң музыка культуразындан хоора бодап болбас. Тыва национал аялганың турумчаан, хоочун чаңчылдары, үн таарыштырар аргалары орус болгаш кожа-хелбээ өске-даа улустарның музыказының салдары-биле амгы шагда улам байып турар. Чижээлээрге, чартык тоннарны (үннерни) ажыглаары тыва аялганың онзагай шынарын балаардан туржук, харын-даа ооң чечениин, чаражын улам күштелдирер дээрзин критик, музыковед В. Сапельцев баштайгы авторлуг ырларны бижээн В. Ш. Көк-оолдуң болгаш амгы композиторларның чижектери-биле бүзүренчиг кылдыр бадыткап, тайылбырлаан.

Бо хевирлиг теориялыг сайгарылгалар семинарның үнезин бедидип турган. Кандыг-даа чогаал (ооң аразында музыка) амыдыралдан — кандыг-бир тодаргай фактыдан азы таварылгадан ниитиин тыптыр болбайн аан. Ынчалзажок композиторнуң-даа, чурукчунуң-даа, чогаалчының-даа ажылы теориялыг үндезинниг болуру маргыш чок. А семинарның бир көргүскен чүвези болза бот-тывынгыр композиторларның музыка-теориялыг билии кошкак. Чижээлээрге, оларның чамдызы бижип алган чаа, чараш аялгаларының гармониязын тургузуп шыдавааан. Дыңнакчыларның сагыш-сеткилин хайныктырып шыдаар, макталдыг чогаалдар арбын хиреминде, онза ылгалып турар, ёзулут чаартыкчы шыңарлыг аялгалар семинарга барык дыңналбааны моон-биле тайылбырлаттынар эвес ирги бе деп бодандырар-дыр.

Бот-тывынгыр музыка чогаадылгазын улам шыңаржыдар, ёзулут профессионалдыг деңнелче чоокшуладыр дээр болза, теориятиг өөредилге организастааары эргежок чугула апарганы билдинген. Эртем-методиктиг төп чыл дургузунда чартык азы бүдүн ай хуусаалыг теориятиг семинарны чоп эрттирип шыдавас деп. Ындыг хемчег бот-тывынгыр композиторларга күштүг идиг бээри шуут тодаргай.

Киржикчилериниң түңнээни-биле алырга, амгы семинар моон мурнундагы бо хевирлиг чыыштардан артык өөредиглиг болган. Ол өөрүнчүт. Чүгле ону организастаанында чамдык четпестер ажыктыг ажылдың сузун базып турганы хомудалчыг болду. Чогуур негелделерни тооп көрбээн улус бар болган: чогаалдарын ыяап-ла үш кезек кылдыр эккелбээн, оларның гармониязын кылбаан, ноталарны частырыглыг азы шорбарлап бижээн. Тускай критикалыг сайгарылгага хөөн чок чүүл база эскертинип турду. Семинарның эрткен өртээлиниң тары ооң ажылынга шаптыктыг болганын база дараазында өөренип көөр херек.

База бир түңнел. Семинарга келгеннерден хөй чаа ырлар хүлээп алдынган деп үстүнде дөмдеглеңдивис. Оларны республикада бөгүнгү музыка амыдыралынга тенептиг немеле боор шыдаар байлактар дизе, частырыг эвес боор. Оларны ол байлактарны, музыка эртемниг күүседикчилериниң ажыглалынче шилчидип, хөйнүң кежии болдурар херек.

Ынчаарга бөгүн бистиң республикага музыка чогаалдарын, ылангыя сурагжып четтикпээн авторларның аялгаларын парлаары кончут берге херек боор турар. Чүге дээрге бисте музыка редакциязы чок, херек кырында музыка парлаар эргелиг чок улус-тур бис. Бо чүүл семинарның киржикчилеринге хараадаанчыг ажылышкын болган.

Канчаарыл ам? Бүдүрген байлактарны чыл-чылы-биле үжелеп чылар бе? Чок. Чаа чогаалдар бижип, хүлээп ап турганының херээ чүл? Оларны кандыг-ла-бир арга-биле ажыглалче кииреринин хевирин тывар херек. Ооң-биле кады үндезин айтырыгны шиитпирлээр үе келген: Тываның ном үндүрер черинге музыка бижиин парлаар эргелиг тускай редакцияны ажылдары амыдыралдың бир салдынмас негелдези апарган ышкажыл.

А. КАЛЗАН, критик.
М. МОНГУШ, бот-тывынгыр композитор.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 9-ТА

В. И. ЛЕНИН АТТЫГ ШӨЛ

10.00 шакта—Маадырлыг-биле өлген дайынчыларга тураскаалдың баарынга гирлянд-чечектер салыышкыны.
11.00 шакта—Кызыл гарнизонунуң шериглериниң болгаш аныяк-армейжилер отрядтарының шалыг чыскаал көргүзүү.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

17.00 шакта—Театрның бежен чыл болганынга тураскааткан концерт.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

12.00 шакта—Ногаан театр: «Бистер ол органтарны утпас-даа бис»—деп литература-музыкалыг композиция. Дайын киржикчилери-биле кады болур.
13.00 шакта—Уругдар хоорайжыгажынга № 14 школаның бот-тывынгыр уран чүүл концерти.
16.00 шакта—№ 11 школаның бот-тывынгыр уран чүүл концерти.
19.00 шакта—Тиилелге хүнүнге тураскааткан таңцы кежээзи.

«ХҮРЕШ» СТАДИОН

14.00 шакта—Спорттуг көргүзүг болгаш мөгелер хүреши.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» СТАДИОН

17.00—«Динамо» болгаш «Спартак» футбол командаларының хоочуннарының ужуражылгазы.

«ХЕРБИС» ХААК БААЗАЗЫ

11.00 шакта—Мотокросска маргылдаа.

МАЙ 10-ДА

В. И. ЛЕНИН АТТЫГ ШӨЛ

11.00 шакта—«Тываның аныяктары» солунунуң шаңналы дээш чиик атлетика маргылдаазы. (Пединститут чаңычлап эгелээр).

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

14.00 шакта—Гнесиннер училищезиниң доозукчуларының концерти.
18.00 шакта—Хөгжүм-шии театрының 50 чыл болганынга тураскааткан концерт.

ПОЛИТИКТИГ ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

16.00 шакта—Ю. Бондаревтиң «Шилиишкин» деп номунга номчукчулар конференциязы.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

12.00 шакта—уругдар хоорайжыгажынга № 2 школаның бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти.
14.00 шакта—Ногаан театрга ниитиниң чемненилге травмазының бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти.
19.00 шакта—Таңцы шөлү аныяктарны чалаар.

«ХҮРЕШ» СТАДИОН

11.00 шакта—Атлетиктиг гимнастика талазы-биле маргылдаа.

ИППОДРОМ

11.00 шакта — Аът спортунуң байырлалы. Ярмарка.

БООМ ДААНГА

11.00 — Дельтапланга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа.

«ХЕРБИС» ХААК БААЗАЗЫ

11.00 шакта — Мотокросска республика маргылдаазы.

УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

18.00 шакта — Телерадионуң күркомитединиң симфония оркестриниң концерти.

ГАЙДАР АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

14.00 шакта — Эрес-маадырлыг чорук дугайында кичээл.

ДААРАНЫЛГА ФАБРИКАЗЫНЫҢ КЫЗЫЛ БУЛУҢУ

15.00 шакта — Хөгжүм-шии театрының аныяк артистери-биле ужуражылга.

ТИПОГРАФИЯ КЛУБУ

16.00 шакта — Уран чүүл училищезиниң концерти.

«МӨҢГҮЛЕК» ГОСТИНИЦАЗЫНЫҢ ЗАЛЫ

14.00 шакта — № 7 школаның бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти.

ТУУЙБУ ЗАВОДУНУҢ КЫЗЫЛ БУЛУҢУ

12.00 шакта — «Енисей» КБ-ның болгаш № 8 школаның үрер хөгжүмүнүң концерти.

ДЫШТАНЫР ХҮННҮҢ ХООРАЙ ШТАВЫ.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Шуй ортумак школазының өөреникчилери, ылангыя үстүкү классчылар, совхоз бүдүрүлгезинге боттарының улуг киирип турар. 8—10 класстың өөреникчилери кышкы, часкы үелерде тенте фермага үргүлчү барып, өдек аштажып, инек, бызаа чемгереринге дузалажып келген.

Школаның бүдүрүлге бригадазы 10 гектар картофельди, 2 гектар ногаа аймаан ажаар, 80 гектар тараа культураларын суггарар, 50 тонна ситенни кезип сараттаар. Тудуг ажылынга ийи эрги кажааларның септелгезин кылырын планнаан.

Башкылар коллективи биле совхозтуң директоризы школачыларны күш-ажылга кижизидер талазы-биле харылзааны улам быжыглаан. Башкылар С. Кунгаа, В. Арагачы, О. Ооржак, Ч. Оолакай, А. Тойбу-Хаа, В. Самбый-оол болгаш өскелер-даа өөреникчилерни күш-ажылга белеткээр дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Бүдүрүлге бригадазының кылган ажылы үре-түңнелдиг болуру ында ажыл-агыйның удуртукчуларындан кол хамаарыжыр болганда, совхозтуң директорзының талазындан өөреникчилерниң ажылдаар, чурттаар, ойнап, хөглеп дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула.

А. КАНЧЫЫР.

ШЫҢГЫЫ КЕЗЕМЧЕДЕН ЧАЙЛАВАС

Бо хүннерде республиканың киноэкраннарында «Бистер буруудадып тур бис» деп политиктиг, чидиг сюжеттиг, ийи серияалыг уран-чечен чаа кино үнүп эгелээн. 1960 чылдың Майының Бирни бистиң чурттуң ажылчы чоннары болгаш Чер бөмбүрзээниң дептилгелиг бүгү кижи төрелгетени байырлалдыы-биле демдеглеп турган үеде, Уралдың бир көдээ суурунуң чурттакчылары элдептиг таварылганы эскерип каан. Дайын хоочуну Ефремович талыгыр бедик дээрде чырыткылавгаи кыптыгыышкынны, а ооң соонда парашюттуң бөмбүрүк ак куполун хенертен эскерип каан. «Самолёт айыылга таварышкан-дыр, оон ужудукчузунга дузалаар херек» —дээш Ефремович бөлүк эштери-биле колхоз машиназынга олуруп-каш аңаа чеде бээрлер.

АКШ-тың хамаатызы Френсис Гарри Пауэрстиң башкарганы шивишкин-самолёттуң бистиң чуртувустуң агаар кызыгаарын үреп, шургуп кирип келгени ол болган. Чурттуң улуг үлетпүрлүг хоорайларының база улуг шериг объектилериниң дугайында эң чажыт информация, медээлер чыып алыры-биле аажок бедикке ужуп чораан дайзының хайгыылчы самолёдун совет дайынчылар ракетаның баштайгызы-биле-ле дүжүр адыпкан. Бо өвчүк-чөңгээлиг үүлгедиигге Гарри Пауэрс болгаш ону күткүп чорутан ээлери кончут чажыды-биле үр болгаш ыяк белеткенген. Киноның эгезинде ол дугайын тодаргай көргүскен.

Совет Эвилелиниң ыдыктыг кызыгаарын үреп, ужудукчулуг шивишкин-самолётту киирериниң чартык чыл мурнунда Вашингтоннуң хоорай кыдыында каас-шиник өргээге ынчангы АКШ-тың төп разведка эргелелиниң хардаачызы турган Аллен Даллес бөлүк кижилер-биле ажыл-херекчи кончут чажыт ужуражыышкынны эрттирген. Чугааның утказы болза, улуг күрүнелерниң удуртукчуларының ынчан удавас болур ужурлуг турган чөрүлел хуралын канчап-чоордаа турбаш үзер дугайында болган.

Ону ёзутаар 1960 чылдың апрель эгезинде Американың Төп разведка эргелелиниң штаб-квартиразынга ооң улуг дужаалдыг ажылдакчызы Билл Коллинз биле Турцияда АКШ-тың шериг ужар чүүл баазазының тускай кезээниң командири Ричард Шелтон ужурашкан. Олар анаа ССРЭ-ниң кызыгаарын үреп, чурттуң кырын дургаар агаар делгеми-биле ужуп чораан хайгыыл кылыр хоралакчы үүлгедигниң планын база аңаа ужудар ужудукчунуң кандидатуразын бадылаан. ТРЭ-ге элээн каш айларда тускай белеткелди эрткеш, керээге ат салган Гарри Пауэрсти ужудар кылдыр шилип алган. Баштай ол үш хонук бурунгаар Турциядан ужудуп үнгеш, Пакистанның девискээриндеи май 1-де кончут эрте кандыг-даа ылгазыр демдек чок самолёт-биле ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын үреп кирип келген. Тускай херекселдер-биле чепсегленген 20 муң метр бедикте самолётту совет самолёт-даа, ракета-даа дуҗур адып шыдавас деп ужудукчудаа, ону күткүп чорутан ээлери-даа бүзүреп турганнар. Ынчалзажок кандыг-бир таварылга болу берзе, самолёт-даа, ужудукчу-даа совет кижилерниң холунга кирбезин дээш агаарга часты бээр тускай аппаратты аңаа белеткеп каан. Оларның ол күзел-бодалы бууралп дүшкен. Шивишкин-самолёт Уралга чоокшулап кел чорда, бистиң шериглеривис ракетаның баштайгы адыышкыны-биле-ле ону чылча берипкен. Гарри Пауэрс совет чөөге кээп хонупканы ол...

Кижи төрелгетенге, тайбыңга удур ол кемниг үүлгедиг дайын кыпсыкчыларының канчаар белеткээнинин дугайын болгаш шивишкин ужудукчуну байысаап-даа база судтап-даа турган үеде ол үүлгедиглерин бирден-бирээ чокка сойгалаар база шынныг чорук ылап тиилээн турзун дээш ССРЭ-ниң Чингине прокурору Роман Андреевич Руденко баштаан совет юристериниң уран аргазын политиктиг бо киноның кол үндезинин болдурган.

Кинофильмде янзы-бүрү овур-хевирлерлиг рольдарда эвээш эвес артистер ойнаан. Ооң эгезинден төнчүзүнге чедир ССРЭ-ниң Чингине прокурору Р. А. Руденконуң ролюнда артист Сергей Яковлев болгаш америк шивишкин-ужудукчу Гарри Пауэрстиң ролюнда артист Ремигиюс Сабулис кол черни ээлеп турар. Баштайгы байысаалга үезинде Г. Пауэрс «октаргай делгемин шинчилеп чораан астронавт кижи мен, бедик дээрге чорумда, кислород дамчыдылгазы үрелгениинден меделелим оскуунпкаш, бээр ынчап барганым ол-дур» деп өлүп, херекти будулдурарын оралдажып турган. Ынчалзажок ооң дүжүр аттырган самолёдун хынап көргеш, аңаа холбаштыр шериг экспертериниң кылган түңнелдери, ужудукчунуң ап чораан картазы, өске-даа херекселдерин ол чүгле бистиң чуртувустан чугула информацилар чыып, чуруккa тырттырып алыры-биле шивишкин-хайгыыл кылыр сорулгалыг чорааныы ону шимчедир аргажок фактылар-биле бадыткаан.

ССРЭ-ниң Чингине прокуроу баштаан совет юристер, ылангыя Күрүнениң айыыл чок чорук комитединин ажылдакчылары ол бүгүге даянгаш америк шивишкинниң кемниг үүлгедииниң нарын бүгү талаларын, ону кымнар кандыг сорулга-биле, канчаар белеткээнин, кажан, кайыын салып үндүргенин бирден-бирээ чокка тодарадып байысаап кээрге, шивишкин хайгыылчы ооң чайлаар аргажок боор келгеш, кылган үүлгедииниң буруузун бүрүн миннип ужурга таварышкан.

Төнүгге билдингир бо фактыны, аңаа холбашкан суд чорудуулгазын бисте хоочун болгаш ортумак салгалдың кижилери эки билир болгай, эң аар кем-херек үүлгедикчилерин — нацист-фашистерни 1945—1946 чылдарда Нюрнбергке судтап турда, Совет Эвилелиниң өмүнээзинден Күрүнениң кол ялалакчызы болуп турган сураглыг юрист, ССРЭ-ниң Чингине прокурору Р. А. Руденко 1960 чылдың августа Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга шивишкин ужудукчу Пауэрсти судтап турда, угаангыр, сагынгыр эң чугула айтырыгларны аңаа салып тургаш, ооң үүлгеткен херээниң дээр-берге айыылдыының бүгү талаларын хөйге ажык кылдыр улам ыңай сойгалап илереткен, буруудадыр сөзүнге ол бүгүнүң дугайын онза тодаргайы-биле чугаалаан соонда, суд шииткелдиг шииткелдин үндүрген турган. Пауэрс үүлгеткен кемниг херээниң буруузун, ону күткүп чорутан кижилериниң планын ынчан аңаа бүрүн ачып чугаалап берген болзадаа, элээн каш чыл эрткенде, чуртунче ээп чеде бергеш, олла өттүгүден ойталап, шынныг чүүлдү карартып турар номчуганы бээп бижээн...

Советтер чуртунуң ыдыктыг кызыгаары — чүү-даа эртип шыдавас каң шивээ, ону үрээрин семеп, олче шургуп кирерин оралдашкан кандыг-даа шивишкин шургукчу база-ла ындыг кеземчеден чайлавас дээрзин фильм база катап сагындырып турар. Б. Антонов биле И. Менджерицкийниң сценарийинге үндезилээш, Т. Левчуктуң тургусканы, Киевтиң А. Довженко аттыг киностудиязының чогаадып кылганы политиктиг, чидиг сюжеттиг бо кинозу көрүкчүлерге, аныяктарга делегейниң амгы дүвүрээзиннинг, дүшкүүрлүг үезинде кончут чугула. Ол бистиң чуртувус тайбың дээш демиселди он-он чылдар дургузунда хажык чокка чорудуп турарын, ол ышкаш АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң агрессив политиказының үнүп турар дөзүн олар билип алыышка база дузалаар ужурлуг.

С. САЛЧАК-ООЛ.

Чаа кино

ТВ

МАЙ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — «Билдингир-даа болза, эдлептиг». 9.45 — «Эр кижилерниң дүвүрелдери». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Немец улусту фашизмден хостааның хүнүнге». Док. телефильм. «Тельман албээн». 15.20 — Орус чугаа. 15.50 — Делегей конкурстарының лауреады В. Камышев ойнаар. 16.00 — «Он алды харлыглар». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 17.05 — «Хан бээри — амы-тынын алыры». Док. фильм. 17.45 — Объектив. 18.10 — Катя Лычеваның Москва школачылары-биле ужуражылгазы. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55 — «Сеглээн сес — керткен ыяш». СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле СЭКП-ның Кызыл Пресня РК-ның ажылында чаа чүүлдер дугайында. 19.20 — Көрүкчүлерниң дилээ-биле. «Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга Радио хүнүнге тураскааткан концерт. Чаңсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — А. Т. Твардовский — «Василий Тёркин». 7 класс. 9.05; 12.20 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Япония. 10.35; 11.40 — А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 9 класс. 11.05 — Авамның школазы. 12.10 — «Бүдүрүлге черинге күш-ажылдың болгаш амыдыралдың организастаарының мурнакчы дуржулгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50—Д. Шостакович. Чедиги симфония. 13.35 — «Аты-баты, солдаттар чорув органы...». Уран-чечен фильм. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30—«Аныяк гвардия». Тиилелге хүнүнге тураскааткан дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия товуу». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». 20.15 — Чуруктарга уран чүүл. Тайылбыр. 21.00— «Үе». 21.35 — «...Дан хаяазы ында ыржым». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 23.00 — 23.45 — Регбиге Европаның чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Францияның шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга.

Агаар

Республиканың бөгүн, аязыр, чамдык черлерге хар, чаъс холуй чагылаар, соңгу-барыын чүкче угаай хаттыг дүргени секундада 9—14 метр, чамдык черлерге 20—25 четир хадыыр. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыглаан 0—5 градус чеже соор. Хүндүс 8—13, чамдык районнарга 0—5 градус чылыыр.

Кызылга кожээ булуттаар, хүндүс чагбас, дүне биле хар-чаъс холуй чагылаар. Агаарның температуразы дүне 1—3, хүндүс 11—13 градус чылыыр. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер.

КИНО

МАЙ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Я люблю Вас больше жизни» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вечера на хуторе близ Диканьки» 10.00, 13.20, «Хлеб пахнет порохом» 11.20, 15.00, «Куда идёшь, солдат?» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мы обвиняем» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Чёрный капитан» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3291.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00643

Тувинская респуб. книжная БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ТИИЛЕЛГЕНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ—БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 111 (13111) | 1986 чылдың май 9, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДЫҢ АЧЫЗЫНДА

Тываның электри четкилериниң улуг коллективи чылдан чылче доктаамал өзүлделиг болгаш дең-дески ажылдап турар коллективтерниң бирээзи. Ол эрткен беш чылда чедип алган туруштарын салбаан болгаш бо чылдың эгезинден бедик көргүзүглерлиг ажылдап, республикада мурнакчы бүдүрүлгелерниң санында кирип турар.

Коллектив апрель айның бүдүрүлге планын ажыр күүсеткен болгаш чыл эгезинден тура 544 муң квт-шак электри энергиязын планда ажыр берген. Ол ышкаш хереглекчилерге чылыг энергиязы бээриниң планы ажыр күүсеттинип келген. Оон-биле чергелештир электри четкилериниң тус-тус бүдүрүлгелеринде, цехтеринде, бригадаларында энергия, материалдыг курлавырлар камналгазының талазы-биле боттуг ажыл доктаамал чорув турар. Чыл эгезинден тура электри четкилери боттарының ажыглалынга энергия чарыгдалын планнаттынганындан 175 муң квт-шакка эвээжеткен. Ылангыя камналга дээш апрель айда шудургу ажылдың ачызында 100 ажыг муң квт-шак электри энергиязы камнап алдынган.

Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының болгаш камналга талазы-биле калбарган социалистиг чарышка дөрт айларның түңнели-биле бирги черни магистралдыг электри четкилериниң району (начальниги Сергей Цараев) ээлээн. Кызылдың электри станциязындан турбина салбырының коллективи база эки ажылы-биле шылгараан.

Коллективтиң ниити чедиишкиннеринге улуг үлүүн киирип турар мурнакчыларның одуруунда Кызыл станциязындан турбина салбырының улуг машинизи В. Крылов, Самагалдай участогунда электромонтер Алексей Сарыг, Бүрен-Хем участогунда тракторист Сергей Даваалай, Шагаан-Арыгда электромонтер Александр Кержикпей кирип турар.

Тываның электри четкилериниң коллективи 1986 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг даалгаларын, алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүседир дээш шудургу, бедик тура-соруктуг ажылдап турар.

Т. НИКИТИНА,
Тываның электри четкилериниң план килдизиниң инженери.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

«Кызыл тудуг» эргелелиниң Л. П. Казанцев удурткан мурнакчы бригаданың кежигүннери дөрт айларның планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, 686 муң рубльдың ажылдарын кылыр турган, ону 773 муң чедирген. Ол-ла эргелелде А. Л. Воронинниң, В. Е. Дубининниң бригадалары планнарын тус-тузунда 108 болгаш 100,5 хуу күүсеткеннер.

Эргелелдиң бригадалары апрель айның 26-да боттарының эки тура-биле субботник эрттиргеш, Тайбың фондузунче 500 рубль шилчиткен.

В. ЗАЛУТСКАЯ.

БАЙЫРЛАЛГА БЕЛЕК

«Тыва суг тудуг» трестиниң № 2 кежүп чорууп механизастаттынган колоннази он ийиги беш чылдың бирги квартал планын чедиишкинниг күүсеткен. План ёзугаар 398 муң рубльдың ажылдарын кылыр турган, ону херек кырында 409 муң кылдыр боттандырган.

№ 2 КМК апрель айда Бии-Хем районунуң «Саян», Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтарында суггарылга системазының тудугларынга ажылдап турганнар.

Тиилелгениң хүнүнге белек кылдыр апрель айның планын коллектив 105 хуу күүсеткен.

В. УВАРОВА.

ТАРЫЛГАНЫ—100 ШАКТА

Часкы хову. Мынчан ажылдап кылдынган шөлдер-биле эрткен чылдың хөрзүнүнүң өңнери дыка ылгалдыг көстүр. Ак база кара дилиндектер ховуну кежилдир шөйлүп чорупкан болур. Харын, ордеи, медальдарның каасталгазы сагышка кирер.

Алгый хөлдүң мырыкай кыдыындан эгелээш, Хадын-Аксының Артыы-Оорга чедир чаптылган шөлде тракторлар шуужуп тур. Дилиндек бүрүзүнде бир трактор. Дөрт агрегат үрезин чашкан, дөрт агрегат минералдыг чемишчидилге төккен, ийи машина үрезин, ийи трактор чемишчидилге сөөрткен. Техникага дүргени дуза чедирер, кывар-чаар материалдар-биле хандырар болгаш үзээр-чаар база ажылды удуртур кижилер боттарының техниказы-биле шөл кыдыында чыылган. Дуржулга станциязының № 3 хову-трактор бригадазында тайбың тулчуушкунунуң байдалы бүрүнгү хүн мындыг болду.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Александр Федорович Горбанюк удурткан бот-орулга-чарылгалыг бо коллектив бригада керээзин ёзугаар үш чыл ажылдап турар. Он тракторлуг, үжен хире кежигүннүг бригадада төс муң гектар тарылга шөлү бижыглаттынган. Кижи бүрүзүнге болгаш техника бүрүзүнге кайы хире чүъктүң база харысалганың онаажып турары моон илдең.

Коллектив эрткен чылын бир гектарга онаашты 20,3 центнер дүжүттүг аъш ниитизи-биле 7,2 муң тонна тарааны бүдүрген. Ол дээрге бригада кежигүннериниң бирээзинин-не 230 ажыг тонна тарааны бүдүргениндир. Он бирги беш чылда ортумаа-биле гектардан 13 центнер тараа өстүрген, керээ ёзугаар 10,6 центнер дүжүт өстүрер бригаданың кежигүннери, ук чедиишкинге хей-аът киргеш, бо чылын гектардан-на 25 центнер тарааны өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгени алган. Ол тарааның хөй кезиин интенсивтиг технологияны шиңгээткениниң ачызында чедип алыр.

Бригада чер ажылының интенсивтиг технологиязын ёзугаар бир муң гектар шөлге кызыл-тас өстүрер. Ол шөлдүн кыдыында, мында ажылдың канчаар чорүп турарын көрүп тур бис. Ук шөл —эрткен чылын чайын андарган чер. Ону чай дургузунда каш катап бок үнүштерге удур ажылдап кылган. Чазын хөрзүн камгалаар илиирлер-биле шыгын базырган. Бо хүннерде мында хөрзүнүң тарыыр кадында шыгы 156 миллиметр —үрезинниң доор өзеринге болгаш өзүмнүң баштайгы үезинге четчир болгаш артар. Оон ыңай чаъс-чашкын улажы бээр — черниң байдалы ындыг.

Бригада часкы тарылганы 100 шак дургузунда доозар. Оон баштайгы шактарының эгелээни бо. Ук ажылды кылырда бир дугаарында минералдыг чемишчидилге төгер, оон үрезин чажар. Үрезин-биле кады база чемишчидилге төгер. Нитроаммофосту дөрт трактор тускай сошниктерлиг сеялкалар-биле тооп чорүп тур. Сеялкаларның катушкаларын көрдүвүс, бир гектарга үш чүс килограмм чемишчидилге чажып турар болду. Хөрзүнну казып көрдүвүс, чемишчидилге он беш сантиметр хаңы чыдыр. Ол чемишчидилге амыдыызында курлавыр болуп чыдар, үнүштүң дазылы улгадып келгенде ажыглаттынар.

Үрезин чашкан дөрт агрегат тура душпейн шууужуп тур. Оларның ажылының шынары база эки — бир гектарга 200 килограмм үрезин, 70 килограмм диаммофос, кайызының-даа хаңызы 7 сантиметр. Техниканы ажылдаарынга таарыштырганы эки, оон уламындан ажылдың шынары бедик. Бо бүгү агротехникага хажыдышкынны болдурбайн турар. Интенсивтиг технологияның чугула негелдези ол.

Үрезин бригаданың бодунуң эрткен чылдың дүжүдүнден алдынган. Шуптузу бирги класстың. Нитровакс-биле аарыгларга удур хоораннаан болгаш хүн караанга чылыктыр чыттырган. Чазын чажар «Миронова сортту бо бригада моон мурнунда-ла өстүрүп, ажыглайларга неттередип турган. Ынчангаш оон вегелдерин мында билдингир.

«Тарылга доозулган соонда бок үнүштер үнерин манаар бис, оларны хораннаар. Оон ыңай баштайгы өзүмнер көстүп кээрге, ында чемиштиң байдалын хынап көөр бис. Кандыг чемишчидилге херек болдур, ону трактор-биле чаштырар бис» — деп, бригаданың агроному Владимир Михайлович Алексеенко тайылбырлады.

Бригада ийи шөлдүг тарылгага шилчештирилгезин шиңгээдип алган. Ону чайын андарган чер — кызыл-тас, чайын андарган чер — кукуруза кылдыр ажыглап турар. Чайгы чер андарылгазынче болгаш ону ажылдап кылырынче улуг кичээнгей салып турар. Чер ажылының интенсивтиг технологиязын шиңгээдиринге бо ажылдар кончуг чугула.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: үрезин чаштырылгазы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЛЕНИНГРАД. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Константин Дионисьевич Карицкий партизаннарның 5-ки аадарлыг бригадазын командылап чораан. Ленинградтың маадырлыг камгалакчыларынга улуг тураскаалдың тураскаал залында мраморда оон адын алдын-биле бижээн.

1942 чылдың январьдан эгелээш К. Д. Карицкийниң болгаш оон эштериниң эжелекчилерге удур айымга-биле, олуттуг сегиржип алышкыннар-биле долган партизанчы амыдыралы эгелээн... Дөртен хар чылдың мартта партизаннарның колоннаазын ол бүзээлеттен хосталган Ленинградтың дамчыштыр эрттирген.

Совет Эвилелиниң Маадыры, алдарлыг комбриг К. Д. Карицкий өзүп орар салгалды патриотизмге кижизидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп, партизан бригадазының хоочуннарының чөвүлелиниң даргазы боор турар болгаш аныктар-биле мурнунда тулчуушкуннар боор турган черлерге барып, № 5 школа-интернаттың партизаннар алдарының музейинге идепкейлиг-биле шефтеп турар. Чыл санында Май 9-тун хүнүнде Константин Дионисьевич бодунуң дайынчы өөрү-биле ужуражыр, маадырлыг-биле мөчээннерниң тураскаалын хүндүткеп ёзулаары-биле Тиилелге шөлүнге чедип кээп турар.

ЧУРУКТА: К. Д. Карицкийниң мурнунда партизаннар чораан дайынчы эштери — санитружинник В. Д. Сорокина болгаш разведчик А. З. Нечаев олар-биле Ленинградтың маадырлыг камгалакчыларынга тураскаалдың чанында турары.

Н. БЕРКЕТОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Май 7-де Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев болгаш МПЛА — Күш-ажыл партиязының Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Ж. Э. душ Сантуш олар 1986—1988 чылдарда СЭКП биле МПЛА — Күш-ажыл партиязының аразынга партийжи харылзааларның планынга ат салганнар.

Ат салырының үезинде аңаа эштер Г. А. Алиев, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. А. Медведев, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, СЭКП-ның Төп Ревизия Комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, өске-даа албан кижилери, а ол ышкаш Анголаның партия болгаш күрүне ажылдакчылары турганнар.

• • •

Ол-ла хүн эш А. А. Громыконуң Ж. Э. душ Сантуш-биле беседазы болган.

Национал хамаарылгалас чоруктуң дээш, күрүне суверенитединиң быжыглаары дээш демисежип турар кижилерниң талазынга Совет Эвилелиниң кажан-даа туржур апаарын А. А. Громыко ангола өөнүктерге бүзүреткен.

Политиктиг, садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг, культура болгаш өске-даа адырлар талазы-биле совет-ангола кады ажылдажылганың үзүк-соксаал чокка калбарып турарынга ийи таланың сеткил ханышкынын илереткен. Ийи чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органнары — ССРЭ-ниң Дээди Соведи-биле Анголаның Улусчу Ассамблеязының аразында кады ажылдажылганы улам хөгжүдериниң талазы-биле күжениишкиннери ийи тала кылыр апаар.

Анголада күрүне тургузуушкунунуң айтырыгларын, а ол ышкаш бүгү африкан диптеге байдалды чугаалажып көрген.

• • •

Хүнүң ийиги чартыында Ж. Э. душ Сантуш Москвадан чурттар аян-чорук кылып чоруупкан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар ССРЭ-де ол чорүп турар.

Оон чоруурунуң мурнунда Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиев залынга үделгениң ёзулалы болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Ж. Э. душ Сантуш-биле байырлашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин олар үдээшкинге киришкеннер.

Шуушкан автомашиналар мотоциклчилерниң хүндүткелдиг үделгези-биле аэродромче углааш чорупкан.

Эштер А. А. Громыко, Э. А. Шеварднадзе, С. Л. Соколов, А. Ф. Добрынин, өске-даа албан кижилери Ж. Э. душ Сантушту аэродромга барып үдээннер.

• • •

Ол-ла хүн ангола удуртукчу Тбилисиде чеде берген.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1986 чылдың май 9. № 95. Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, Армияның болгаш Флоттуң хоочуннары!

Бөгүн бистиң Төрээн чуртувус, социализмниң аңы-дүңма чурттары, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 41 чыл оюн байырлап турар-дыр. Тиилелгениң байырлалын чурттуң амыдыралында чаа, шиитпирлиг үе-чадада партияны болгаш чонну социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң стратегиязы-биле, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң программазы-биле чепсеглээн СЭКП-ниң төөгүлүг XXVII съездизиниң хайныктырганы совет кижилерниң, Армия болгаш Флот дайынчыларының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейиниң байдалында демдеглеп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайыны бүгү совет улуска эң аар-берге шылгалда болган. Делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң салым-чолу, делегей цивилизациязының келир үези аңаа шиитпирлеттинип турган. Коммунистиг партияның удурулгазы-биле совет улус, оон эрес-маадыр Чепсектиг Күштери бүгү делегейге төөгүлүг Тиилелгени чедип алган, делегейниң империалистиг реакциязының согугжу күжү — гитлержи фашизмге, а оон соонда япон милитаризмге өлүмнүг аштырышкынны таварыштырган, социалистиг Ада-чурттуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган, фашистиг кулданышкынның кыжанышындан кижи төрелгетенни камгалап алырынга шиитпирлиг үлүг-хуузун киирген.

Совет дайынчыларның өлүм чок эрес-маадыр чоруу, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның — Тиилелге дээш фронтуга болгаш тылга боттарының амы-тынын харамнанмайн тулчуп турган бүгү кижилерниң бердинген маадырлыг ажыл-ижи чоннуң сагыш-сеткилинге кезээ шагда артар. Дайзыны ашкан Тиилелгениң ниити херээнге антигитлержи коалиция күрүнелериниң улустары болгаш армиялары, улусчу хосталгалыг күштерниң дайынчылары, удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш антифашистиг чажыт ажылдың киржикчилери улуг салышкынны киирген.

Совет ниитилел болгаш күрүне тургузуунуң тиилеттирбезин, социалистиг экономиканың тергиидеңгейин, марксисчи-ленинчи идеологияның, совет патриотизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң амыдыралды бадыткап шыдаар күштүүн, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг сырый каттыжышкынын, ССРЭ-ниң улустарының найыралын болгаш аңы-дүңма ёзузун Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелге бүгү делегейге бүзүрелдиг көргүскен. Делегей төөгүзүнүң улам ыңайгы бүгү чорудулгазынга ол дайын ханы салдарын чедирген, революсчу болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннин кедурлуруңге, улус-демократтыг революцияларга таарышкан байдалдарның чамдык чурттарга тургустунарынга, социализмниң делегей системазының тургустунарынга идиг берген.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус дайынның болдурганы аар балыгларын кыска хуусаада экирткен, херек кырында чуртту катап тургускан, экономикага, социал кавызынга, эртемге болгаш культурага канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерни чедип алган. Совет Эвилелиниң шериг-стратегтиг деңг байдалды чедип алган чоруу империализмниң ядролуг дайынын өскүдүп үндүрер аргаларын боттуу-биле кызыгаарлаан.

Бистиң чуртувус аңы-дүңма социалистиг чурттар-биле сырый кады хөделбишаан, тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиканы быжыы-биле, чайгылыш чокка боттандырып, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш, кижи төрелгетенни дайынның кыжанышкынындан хостаары дээш кызымаккайы-биле демисежип, чаа идеяларны болгаш тайбынга ынакшылдыг боттуг саналдарны киирип, массалыг узуткаашкынның чепсээн узуткаарын, улустар аразында айыыл чок чоруунуң бүгүнү хаара туткан системазын тургузарын сүмелеп турар.

Оон-биле чергелештир реакцыылыг империалистиг бүлүктер, хамыктың мурнунда АКШ, төөгүнүң кичээндирилгелерин херекке албайн, амгы үениң делегейниң политиктиг боттуг чүүлдери-биле эптежирин күзевейн турар. Олар ядролуг шенелделерин кылырын үргүлчүлеп, боо-чепсектиң чаа-чаа хевирлерин ажылдап кылып, стратегтиг халдаашкын күштерин калбаа-биле сайгара тургузуп, шериг күжүнүң талазы-биле ажырыгче, ол сорулгаларга космос делгемнерин ажыглаарынче чүткүп турар. Американ шериг эрге-чагыргалары бот-догуннаан күрүнелерниң тура-соруун сы базарын оваалдашпышаан, бодунуң Ливияже дээрбечи ёзу-биле халдаашкыны-биле делегейниң бүгү хей-ниитизинге шоолааш, кедергей глобалдыг политиканың империжи, узуткакчы арнын база катап көргүскен. Оон улузунуң хостуг болгаш хамаарылга чок хөгжүлдезиниң оруун шиили алгаш Никарагуаже АКШ-тың ийыдышкыннары үргүлчүлевишаан.

Бо бүгү чүүлдер Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларындан, бүгү совет кижилерден бедик серемчилелдиг болурун болгаш чурттуң камгалалын, Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчү-күжүн быжыглаарының тутайында доктаамал сагыш салырын негеп турар деп СЭКП-ниң XXVII съездизи демдеглээн.

Ленинчи чагыгларга, алдарлыг маадырлыг чанчылдарга шынчы совет дайынчылар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң армиялары-биле сырый чаңгыс эвиле социализмниң төөгүлүг чаалап алышкыннарының болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң камгалалынга серемчилелдиг туржуп турар. Олар боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге кажан-даа белен.

Армияның болгаш Флоттуң хууда составынга, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң хоочуннарынга, дайынның бүгү киржикчилеринге Улуг Тиилелгениң байырлалы-биле холбаштыр байыр чедирип тур мен.

1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 41 чыл оюн демдеглеп алдаржыдары-биле дужаарым болза:

Бөгүн, 1986 чылдың май 9-та, чер-черниң-биле 22 шакта, бистиң Төрээн чуртувуста найысылалы маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, маадыр-шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининград, Львов, Дона-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга үгер-боолар үжен даштаашкыннары-биле байырлалдың артиллерия салюдун кылыр.

Бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга өлген маадырларга мөңге алдар!

Маадырлыг совет улус болгаш оон эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң совук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. СОКОЛОВ.

№ 5 (137) май. 1986 ч.

Бөгүн—1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң байырлалы

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ ӨШПЕС ЧЫРЫЫ

Флот адмиралы В. Н. ЧЕРНАВИН—Шериг-Далай Флодунуң кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры.

Совет чон, акы-дуңмалыыкы социалистиг чурттарның чоннары, Черниң депшилгелиг бүгү кижилери Улуг Тиилелгениң 41 чыл оюн байырлап турар. 1945 чылдың төөгүлүг хүнү Май 9-та, барык дөрт чыл болганда, империализмниң эң реаксылыг шалыңны күжү — гитлержи фашизм чылча шаптырган. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнени чылча шавар, Чер кырынга боттарының тергиинделин мөңгежидер сорулга-биле кадыг-дошкун болгаш хан төгүүшкүннүг дайынның одун гитлержи фашизм кывыскан.

Советтер чуртунуң маадырлыг чону, ооң алдар-биле бүргеткен Чепсектиг Күштери Ада-чурттуң Улуг дайынынга Төрээн чурттуң хамаарышпас чоруун болгаш хосталгазын камгалаан, фашистиг Германияны болгаш ооң эвилелчилерин тиилээринге, фашистиг кулданыышкындан Европаның чоннарын хостаарынга, делегей цивилизациязын айыылдан чайладырынга шиитпирлиг үлүүн киирген.

Герман фашизмни, а ооң соонда япон милитаризмни чылча шапканы делегей хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазынга ханы салдарын чедирген. Ажылчы чоннарның калбак массазының боттарының социал болгаш национал хосталгазы дээш демиселинге таарымчалыг байдалдар тургустунган. Депшилгелиг, демократтыг, тайбыңга ынак күштерниң туруштары быжыккан, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның салдары улгаткан. Делегейниң социалистиг системазы тургустунган болгаш чедиишкинниг хөгжүп турар. Империализмниң колониалдыг системазының бузураашкыны дүргедээн.

Дайынның чаңныктыг чылдарында боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин эчизинге чедир күүсеткен эрес-дидим маадырлыг оолдар болгаш кыстарын Төрээн чурт Тиилелгениң байырлалында алдаржыдып турар. Демиселдиң шөлдеринге болгаш туруп көрбээн кужениишкинниг күш-ажылга көргүскен маадырлыг чоруктар кажан-даа уттундурбас.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир база бүгү-ниити тайбыңны быжыглаар кылдыр партияның ажылдап кылганы болгаш бадылааны кол чүүл болуп турар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге совет кижилер хей-аът кирип, политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң байдалынга Тиилелгениң амгы байырлалын уткуп турар. Ажылчы чоннар, Чепсектиг Күштерниң дайынчылары съездиниң чаартыкчы шиитпирлерин чаңгыс аай чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап база деткип турар. Олар бистиң ленинчи партиявыс чыдаан болгаш бүзүрелиин, Төрээн чурттуң экономиказын болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга бүгү күжүн болгаш энергиязын бээринге белениин илередип турар.

Совет чонга дайын кадыг-дошкун болгаш аар-берге шылгалда болган. Германия биле ССРЭ аразынга халдашпас кылбазының дугайында керээни шуут херекке албайн, немец-фашистиг шериглер 1941 чылдың июнь 22-де даң бажында хеп-хенертен, дайынны чарлавайн, Совет күрүнениң девискээринче шургуп кирген. Күштүг-шыырак, каржы-дошкун болгаш ойлук чок дайзын бистиң черивисче дижинге чедир чепсеглеп аг-шериин аъткарган: Германияның болгаш ооң чалчаларының ниити саны 5,5 миллион кижи чедип турар 190 дивизиязы, 5 муң хире самолёт, барык 4,3 муң танк болгаш артиллерияның болу чоруур тургузуглары, 47 муң чепсектер болгаш миномёттар, 190 ажыг шериг корабли. Ооң-биле кады ол үеде шериг чорудулгазының дуржулгазын фашист шериглер Барыын чүкке шиңгээдип апкан турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде барыын болгаш төп Европаның барык бүгү чурттары фашистиг Германияның болгаш ооң эвилелчизи Италияның эжелелинге болгаш хамаарылгазынга кире берген турган. Оларның экономиказы болгаш бүгү курлавырлары ССРЭ-ге удур агрессияга ажыглаттынып турган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак фашизм-биле чепсектиг үскүлежиишкин чайлаш чогун баш удур билип турган. Өзүп турар шериг айыылының байдалдарынга халдаашкынга удур белеткенип турган. Партия совет кижилерин серемчилелдиг болурунга, фашизмни көөр хөөн чок чорукка, социалистиг Ада-чуртту камгалаарынга белен болурунга өөредип турган. Баштайгы беш чылдарда тургустунган күчүлүг индустрияның баазазынга чурттуң камгаланыр аргазын бүгү талалыг быжыглап турган.

Хеп-хенертен халдааның күштериниң болгаш чепсектериниң талазы-биле ээзи ажып турганының түңнелинде фашистер хөй чидиригни үндүрүп турган. Түр чедиишкинни чедип алган. Ынчалза-даа совет чон, ооң Чепсектиг Күштери фашистиг эжелекчилерниң оруун дуй дозуп шыдаан. Дайын баштайгы хүннеринде-ле совет кижилериниң мөзү-шынарының күчүлүг күжүн, оларның тиилелгеге чайгылыш чок бүзүрелин, шынның херектиг тиилеп үнериин илереди берген.

Коммунистиг партия —Тиилелгениң хей-аът киирикчизи болгаш организакчызы. Социалистиг Төрээн чурттуң салым-чолу дээш бүгү харыысалганы бодунга ол долузу-биле ап, Совет Эвилелин чаңгыс аай бир дайынчы лагерь кылдыр тургускан, политика, күрүне болгаш шериг удуртулгазын, шериг болгаш чонну, фронт болгаш тылды чаңгыс аай быжыг кылдыр хандырып шыдаан. Партия дайылдажып турар шеригни чап-чаа техника, чепсек, аъш-чем-биле хандырылганы үзүктелдирбезиниң бүгү хемчеглерин алган, партийжи болгаш шериг кадрлар-биле ону быжыглаан. Дайынның чүгле баштайгы чылының бирги чартыында безин Армия болгаш Флотче удуртукчу муң-муң партия ажылдакчыларын чоруткан. Дайынның төнчүзүнде дөрт дугаар дайынчы бүрүзү коммунист болуп турган. Ол кижилер дайынчы одуругларны быжыглап, дайын шөлдеринге эрес-дидим чоруктуң үлегерин көргүзүп турган.

Дайын чорудулгазының үезинде немец-фашистиг шериглерин Москва адаанга чылча шапканы дайын чорудулгазынга үндезин эргилдениң эгези болган. Гитлержи эжелекчилерниң тиилеттирбезиниң дугайы ааа хөмдүнген. Сталинград чоогунга, Курск ээтпээнге, Днепр дээш демиселге немец-фашистиг эжелекчилерге чедирген күштүг с о г у г л а р Ада-чурттуң дайынынга үндезин өскерилгени хандырган. Ол тулчуушкуннарга фашистиг Германия катап тургузуп ап шыдавазы улуг чидириглерге таварышкан.

Совет черден гитлержи эжелекчилерни аштап арыглааш, совет дайынчылар интернационалчы хүлээлгезин төлептиг-биле күүсеткен. Дайзын чылча шаптырган. База ол ышкаш кыска хуусаанын дургузунда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери милитаристиг Японияның хөй саңныг шериин чылча шапкаш, Азияның элээн каш чурттарынга хосталганы чаалап берген.

Немец-фашистиг эжелекчилер-биле сегиржип алышкынга совет шериг техниканың артык күштүү, бистиң полководчуларывыстың, флотоводчуларывыстың, шериг начальниктеривистиң стратегтиг удуртулгазының болгаш дайынчы мергежилиниң бедик деңнели илереттинген. Совет дайынчылар фашизм-биле кадыг-дошкун демиселге партияга болгаш чонга кызыгаар чок бердингенин, маадырлыг чоруун көргүскен. Чеди миллион ажыг кижи дайын чылдарында күрүне шаңналдарын алган. 11 муң ажыг кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

ССРЭ, социалистиг демкаттыжылгазының өске-даа чурттары аар үне-биле чедип алган тайбыңны быжыглаар дээш тодаргай болгаш боттуг базымнарны чорудуп турар. Ынчалза-даа империализмниң агрессиязы, дайынзырак политиказындан делегей байдалы чидигленип турар.

АКШ стратегтиг халдаашкының күштерин черге, агаарга, далайга күштелдирип турар. Физиктиг чаа шынарларлыг чепсектерни чогаадып тургузарын үргүлчүлеп шаан. Олар Чер кырының бүдүн регионнарын боттарының «национал эрге-ажыктарының» зоназы кылдыр чарлап турар. Космосту милитаризастаарынче углаан болгаш Совет Эвилелинче ядролуг халдаашкынны харыы чок байдалга тургузар дээш ап чорудуп турар «стратегтиг камгалал инициативазы» онза айыылдыг болуп турар.

Бистиң партиявыс шак ол байдалдарда тайбың дээш демиселди чүткүлдүг чорудуп, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чогуур деңнелге тудар дээш бүгү кужениишкиннерин үндүрер ужурга таваржып турар. Совет күрүнениң камгалал күчүзү бүгү талалыг хөгжүп, акы-дуңма социалистиг чурттар-биле дайынчы кады ажылдажылга улам быжыгып турар.

Бистиң чонуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырлыг чоруу мөңгеле артар. Совет кижилерге Тиилелге өндүр улуг сорулгаларны боттандырарынга хей-аъттың үндезини болуп турар.

ТИИЛЕЛГЕЛИГ МАЙНЫҢ ТОЗУ

Майда бойдус частып үнер.
Байырлалдың тугу кивсиир.
Магадаңчыг, чоргаар байыр—
Майның Тозу бөгүн келди.
Улуг Совет Эвилелин
Үгбавыс дег камгалажыг
Түңе-сан чону-биле
Түрегделдиг үлешкен бис.
Чылдар эртип узаза-даа.
Чыргылы дег, улам чайнаар,
Тиилелгениң шак бо хүнүн
Диңмит-биле уткуп тур бис.

Д. САНЧАТ.

ЛЕНИНГРАД. Улуг маадыр хоорайның чурттакчылары-даа, ооң аалчылары-даа бир кол кудумчу — Хоочуннар проспектизи турар бо черге, Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында фронтунуң мурнуку шугуму шөйүлген турган деп чүвени сактып, билип ап турарлар. Чырык, делгем, хөй каът бажыңнар бедип үнгүлээн, дески, чараш тарылган ыяштар хүрээлээн бо кудумчу шөйлүп чоруткан черге ынчан, дайын чылдарында ондулар, блиндаштар карарып читкылаан, тениг сывырынактар ораашкыннан, бомбалааашкындан аңгул-чиңгил черлер, бузундулар оваланган турган.

Ленинградчы тудугжуларның, хоорайның чурттакчыларының демниг ажы бо хүннерде ол черни хуулдуруп, чуртталга кварталы болдурупкан. Ында дайын хоочуннары, Ленинград фронтузунуң командирлери чурттап турар.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынның хоочуну, «Эрес-дидим чорук дээш» деп дөрт медальдыг Н. Н. Достанконуң оолдарының оолдары Дима, Коля, Олег олар-биле Хоочуннар проспектизинде бодунуң квартиразында хөөрежип олурары.

И. КУРТОВТУН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Дайын хоочуннары—эки турачылар чугаалап тур

ОЛ ХҮННЕР УТТУНДУРБАС

Ада-чурттуң Улуг дайынының дошкун чылдарының баштайгы берге үелери. Ынчан бистер, хыы дээн аныяк назыының оолдар, кыстары ССРЭ-же оор ёзу-биле халдаан кара сагыштыг дайзынны чылча шапчыр дээн күзелинвисти илередип, өргүлдээлер бижип турган үевис чүве. Ооң иштинде Тываның революстуг шериинин кезээнге турган Т-26 марканың танкызын өөренип алган оолдар, шупту ол бир кижи танк полугунга кирип, дайылдашкан бис.

Баштайгы дайынчы сагыш четтиришкинин Харьков хоорайның чоогунда Артамоновка дээр улуг эвес суурнуң дээш тулчуушкунга алган бис. 1944 чылдың март 5-те Украинаның 2-ги фронтузу немецтерниң азыг-дижинге чедир чепсегленген 20 хире дивизиязынга удур согуушкунну эгелээни ол. Ол каржы-дошкун сегиржип алышкынга 27-ги, 52-ги, 4-кү гвардейжи, 6-гы танк армияларының шериглери база 40-гы, 53-кү армияларының чамдык кезектери, 5-ки ужар чүүл кезээ киришкен. Ынчан чер биле дээр тудуш апарган ышкаш турганын ам харын көргүп сактып орар-дыр мен. Ок кижиниң кулааның чаны-биле чеже-даа сыыңайнып эртер чүве. Дээрден баткан октар бажын-балгатты-даа, арга-ыяшты, машина-техниканы-даа деңге чара шаап турганын сактыр-дыр мен. Ыш-бус, довурак-хоозун катай хаара черин дуй ап, чамдыкта мырыңай кижи тынар тыныш безин тыппайн баар турган чүве. Ындыг берге үеде чүгле кайы таланың солдаттары кадыг-быжыг, дайынчы белеткелге дадыкканыл, тиилелге оларның талазынче дугум ёзугаар чайлы бээр турган.

Ынчан бистер тыва эки турачы танкистер, 25-ки тускай танк полугунга улуг лейтенант Савининиң ротазынга механик-башкарыкчылар болуп тулчуп турган бис. Бистиң полктуң командири полковник Соколов, ооң оралакчызы полковник Антонов турган.

Март 10-да Умань хоорай, Кристиновка демир-орук белдирин дайзынның холундан шуут хостаган. Чогум-на ол тулчуушкунга эрес-дидим чоруу дээш бистиң эживис Хомушку Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывысканы бистерни хей-аът киирген. Дайзын-биле улам дидим сегиржип ап турар апарган бис.

Бистиң шериг кезектери ынчан, март 11-де, 30 ажыг километр хире улам бурунгаарлап, мурнуу Буг хемниң солагай талазында Джулко, Гайворон дээр суурларны шуут-ла штурм-биле кончуг дүргеп хостапкан. Украинаның 1-ги фронтузу Львов, Ровно, Дубно хоорайларны таварты Украинаның соңгу областарын хоставышаан, Соңгу Буг хемин таварты, күрүне кызыгаарынче үне бээр сорулга-биле шавар халдаашкынны чоруткан. Бистиң кезектеривис дараазында Молдавияның соңгу талазынга дайылдашкаш, Днестр хемниң оң талазынга Могилев, Подольск хоорайларны, солагай талазынга демир-орук шугуму дургаар Кировоград, Ямпольд областарны, ооң иштинде дыка хөй чурттакчылыг суурларны хосташкаш, ооң соонда Кишиневтуң мурнуу чүгүнче эгеш, март 13—24 хүннеринде күрүне кызыгаарын ангылап турар Прут хемнин кадыг-берге тулчуушкуннар-биле эрткеш, Румынияның кызыгаарынче кирген.

Частың чаъс-чаашкынныг, ол-шык, малгаш-баларлыг берге үезинде муң ажыг километр орукту эртип чорааш күштүг дайзын-биле чаныш-сыныш чок демиселди ам сактып келгеш, Совет Армияның күжүн кижи кайгаар. Кайыдаа таладан өрттенген-хүюктелген хоорай, суурлар, үрелген машина-техника, өлген, балыгланган кижилерни чугаалап канчаар ону!

Улуг-Хемниң Эйлиг-Хем чурттуг механик-башкарыкчы Түлүш Үйнук-оол Молдавияга өлүрткен. Эштеривисти ода хөөржүдүп каар дээш ол чооккавызындан кижи чаңгыс сөөк безин тывар хире эвес, боорга, чүгле чевег демдээ кылгаш, эштеривистиң ат, фамилияларын бижип каан бис. База ол ышкаш Идам Кыргыс, Биче-оол Байкара олар июнь айда Румынияга эрес-дидим тулчуп тургаш өлүрткеннер. Оларны өрттенип турган танкыларының дугаарларындан танаан бис. База чүгле ориу-соргаан хөөржүдер ужурга таварышкан бис.

Мен 1944 чылдың август 20-де Румынияның улуг, чараш хоорайы Яссы дээш тулчуушкунга киржип тургаш, аар балыглаткаш, сес ай иштинде госпитальга чыткаш, сегип үнген мен. Мээң дайынчы эштерим Хомушку Чүргүй-оол, Ондар Тыртык, Түлүш Кызыл-оол, Түлүш Шойдун, Оюн Бортуй-оол, Түлүш Конгар, Ховалыг Сайын-оол олар Румыния, Болгария, Венгрия, Чехословакияны бүрүн хосташканнар чораан...

Бо хүннерде чүгле дайын болбас болзун деп йөрээл салып чоруур бис.

Т. НУРЗАТ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

ӨӨРЕДИГЛИГ БОЛГАН ПОХОД

«Демиселге берге, өөредилгеге чиик, өөредилгеге берге, демиселге чиик». Улуг орус полководчу А. В. Суворовтуң бо сөстеринде ханы утка бар. Шериг кижиниң дайынчы белеткелинге ырак, чоокку походтар улуг рольду ойнаар боор чүве чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнунда чылдарда Тываның революстуг шериинге албан эрттирип тургаш, аъттыг, чадаг хөй походтарны кылып турган бис. Биске уттундурбас болуп арткан бир ындыг каттышкан полктуң бүгү составының походунуң дугайында чугаалап көрейн.

Ол походтуң маршруду мындыг: Кызыл— Өвүр— Шагаан-Арыг — Эрзин — Хадын — амгы Тайга станциязы — Кызыл. Ол берге маршрутту шилип алганы таварылга эвес. Дайын үезинде даг-дашка, хем-сугга, малгаш-баларга, кадыр артка, изиг ховуга-даа таваржып болур-ла болгай. Чайның кончуг изии—июль ай турган чүве. Ол чоруп чорааш херек апарганда хемнер кежир көвүрүглерни-даа кылып, хая-даштыг-даа тепсип, ыяштарны ужуруп, эртинмес моондактарны чайладып чораан бис. Үгер-боо взводу 45 мм. калибрлиг пушказын сөөртүп, пулемёт взводу тачанкалар, максимкаларын, сапёр взводу резин хемелерин ап чораан.

Ол чоруп чорааш Хендерге-Бажының база Өвүр Торгалыгның арттарын ашканывыс кончуг берге болган. Үгер-боону, ГАЗ-А марканың машиназын болгаш аар чүъктүг тергелерни ол арттарны ажыр хол-биле идип үндүрген бис. Ол походту шериг ямызының сайыды турган генерал Шома, ССРЭ-ниң ТАР-га элчини турган Адамчевский, полк командири подполковник Даваа-Самбуу баштап чораан чүве.

Ол походтуң база бир политиктиг сорулгазы Тываның революстуг шерииниң дайынчы чепсээн, сүр-күжүн ангы-ангы кожууннарның арат чонунга тайылбырлап көргүзери турган. Ынчангаш барган-четкен черлеривиске тайылбыр ажылын чорудуп, дайын шөлүнде байдалды чугаалап берип, үгер-боонуң ырак черге адарын көргүзүп-даа чораан бис. Кызылдан үнгеш 7 хонгаш Өвүрнүң Торгалыг суурга келгеш, «дайзын дезе бергени-биле» суурну белен хостап апкан бис». Аңаа келгеш база-ла генерал Шома даргавыс арат чонну чыып алгаш, чүве чугаалап, чыылганнарның салган айтырыгларынга харыылап турган.

Ам дедир Шагаан-Арыгже ээпкен бис. Торгалыгдан кежээ караңгылап турда үнгеш, даң бажында чедер дээн черивиске чедип келген бис. Аңаа камгалалга турган дайзын күжү ыракта четпезин билгеш, дораан дужуп бердикен. Кыска «сегиржип алышкын» сөөлүнде, чон-биле ужуражылга болган. 64 мөгениң хүрежин база салган, аңаа Бегзи-Хуурак шүүлген чүве. Ооң даартазында даң бажында кызыл тугувус киискидип алгаш, Шагаан-Арыгдан Эйлиг-Хем суурунче углай чорупкан бис. Улуг-Хемниң кезек кижи аъттар-биле дужуп кешкен бис. Шериг техниказын хемелерге чүдүрүпкен. Хемни кешкеш Эрзин бажында Чкдиннээш чайлаанга келиривиске, Эрзин сумузунуң даргазы турган Биче-оол бисти уткуп, хүлээп алган. Ооң удаваанда оруувус уламчылап чорупкан бис. Чкдиннээштен үнгеш Хадың суур, амгы Тайга станциязы, Сесерлиг таварааш, Бии-Хемни куду чаштып баткаш, бисти машина оруу-биле келир боор деп бодап кедеп чыткан Самданың командалааны ополчен шериин хенертен атакалааш, «чылча шапкаш», шериг хоорайынга ыр-шоорлуг ээп келген бис.

Ынчан каттышкан полктуң штаб начальниги турган, бүгү назынын шериг херээнге эрттирген, могаг-шылаг билбес эживис Лопсаң безин ол поход дугайын мынчаар сактып чугаалап орар чүве:

— Мен Тамбовтуң аъттыг шериг школазынга өөрениш, бистиң ревшеригге албан эрттирип-даа тургаш, дыка хөй походтарга киржип келдим. 1942 чылда болган ол Шагаан-Арыг таварааш походтуң ышкаш берге походка таварыыпаан мен. Эң ылангыя Шагаан-Арыгга дедир ээп келгеннивисте, ол малгаштыг кудумчуларга кылаштап чорааш-ла удуй бээр турган мен. Черни базарымга оңгар чер дег, дой чер оңгар болуп турган чүве.

Шынап-ла, ол поход биске кончуг өөредиглиг болган. Ооң сөөлүнде мен дайын шөлүнге Снегировка суурдан Деражно чедир база бир ындыг берге походту өске өөрүм-биле эрткен мен. Ол дугайын даргамга сактып чугааладым. Эжишкилер бергеге билчир деп чугаа бар болгай. Ындыг походтар кижиге дыка-ла хөйнү өөредир боор чүве.

М. СУНДУЙ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

БЕШ АРЗЫЛАҢ ДААНЫҢ БААРЫНГА

Афган хайгыылчыларының медээзинден Панджшер даганың «беш арзылаң» дээни ол, чоогунда ыраккы суурда дээрбечилерниң улуг бөлүү келген дээрзи билдинген. Афган кезектиң командири совет дайынчылардан дуза дилээн. Дайынчы дааланы күүседирэ-биле улуг лейтенант Анатолий Третьяковтуң командылааны взводту чоруткан. Вертолеттер-биле дагның эдээнге барып четкеш, душманнарның аткаарлаар оруун дуй туруптарын совет солдаттарга дааскан.

Бир дугаарында вертолеттан ефрейтор М. Садыков шуран баткан. Каш минута эрткенде дайынчылар шуптузу дүгүрүшкен черинге чыглып келгеннер. Десантниктерниң келгени суурда кым-даа чок болган. Ынчалза-даа ооң ынай бурунгаарлаары айыылдыг дээрзин командир кончуг эки билип турган.

Эртенинде дагже хайгыылчы бөлүктү чоруткан. Хайгыылчыларның аразынга лейтенант Третьяковтуң бодунга дег бүүрээзи ефрейтор М. Садыков база чораан. Ооң мурнунда Мансур чарын болгаш айыылдыг байдалдарга чаңгыс эвес катап таваржып чораан. Бир тулчуушкунну үезинде балыглаткан. Кызыл Сылдыс орден болгаш «Дайынчы шылгарал болгаш маадырлыг чорук дээш» деп афган медаль-биле шаңнаткан.

Хайгыылчылар бөлүү кишкактан ажык черже үнүп кээри билек, оларны дагдан автоматтар болгаш пулемёттар-биле боолап эгелээн. Мансур Садыков бодунче баштыглатса-даа, тулчуушкун шөлүн кагбаан. Ооң соонда душманнар гранатомёттар-биле боолаашкынны эгелээн. Олар боолаарын соксатпайн, хайгыылчыларны диригге тудуп алыры-биле дагдан бадып эгелээннер. Взвод командири дайынчыларынга камгалалды быжыг тударын дужааган, болу радио дамчыштыр кезек командири-биле харылзажып, тургустунуп келген байдалды илеткээн.

Ефрейтор Мансур Садыков ол-ла үе дургузунда автоматын холдан салбаан. Дуза келгиже чедир тулчуушкунну үргүлчүлээн.

Госпитальга Мансур Садыков өөрүшкүлүг медээни алган: маадырлыг болгаш дидим чорук дээш ол ийиги Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаткан.

А. НИКОНЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ КҮҮСЕТКЕШ, ЧАНЫП КЕЛГЕННЕР

Бистиң чуртувустуң чамдык он сес, он тос хар четкен оолдары боттарының шериг албаны эрттирер хүлээлгезин аңаа-ла «дайын байдалынга чоокшуладыр эвес», харын дайзын-биле октуг боолуг сегиржип ап тургаш, дайын байдалынга-даа эрттирип турар. Ындыгларның шериг албаны эрттирип турар чери — Афганистан. Ол чуртка удур чарлаттынмаан дайын ам каш чыл улаштыр чоруп турар.

Интернационалчы хүлээлгезинге шыңчы совет солдаттар боттарының чепсек талазы-биле эштерин деткип, эрес-дидим чоруктуң үлегерин көргүзүп турарлар. Бистиң республикадан база ындыг эрес оолдар эвээш эвес. Олар интернационалчы хүлээлгезин кончуг эки күүсеткеш, дедир ээ чанып келген, ажылдап, өөренип турарлар.

Оларның аразындан «Эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдың эдилекчизи Сайын-Маадыр Конгар, «Дайынчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи Андрей Островнов, Эртине Лопсаң, Орлан Донгак, Евгений Левчук олар Кызылда өөренип турарлар.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) Е. Левчук, О. Донгак, А. Островнов, С-М. Конгар, Э. Лопсаң.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТИИЛЕЛГЕ ДЭЭШ

Дайын. Бо сөстү адаарга бедии кижиниң сагыш-сеткилин карангыладып келир. Герман фашизмниң улуг ССРЭ-же оор ёзу-биле араатанныг халдааны Тывага 1941 чылдың июнь 22-де дыңналып келген. Июнь 22—23 хүннеринден эгелеп Тываның бүгү булуңнарынга хөй кижи киржикчилерлиг хуралдар, митингилерге ТАР-ның X Улуг хуралдың хүлээп алганы Декларацияны бир үн-биле деткип, фашизмге удур тыва улустуң күштүг килеңи чаңгыланып үнген.

Дайынның баштайгы хүннеринден эгелеп кижилерниң угаан-бодалы эде тургустунарынче албадаттынып келген. Тайбың байдал ам төнген, дайын байдалы эгелээн деп бодал кижи бүрүзүн доюлдуруп турган. Дайынчы ёзу-биле ажылдаар, бүгү пландыг сорулгаларны долдур болгаш ажыр күүседир. Маадырлыг Кызыл Шеригге дузаламчының үндезини — малды өстүрер, ооң продуктулуун бедидер, күш-ажыл кылып шыдаар кижи бүрүзү күрүнеге, фронтуга ажыктыг ажылды кылыр, сагылга-чурумну, организастыг чорукту үндезини-биле чаартып, дайын байдалының негелделеринге дүүштүр тургузар айтырыг чидиг, шыгыы тургустунуп келген. Партия болгаш хөй-нийти организацияның ажылы дайын байдалынга таарыштыр эде тургустунган. Бүдүрүлгеде, көдээ ажыл-агыйда ажылчыннар бедиткен хүлээлгелерин ап, патриотчу көдүрлүүшкүн-биле ажылдап кирипкен. Хуу ажылдыг араттарның, ылангыя аныяктарның талазындан күрүне, бүдүрүлге, албан, организация черлеринче доктаамал-даа, түр-даа үелерде ажылдаар күзели массалыы-биле илереп турганы уттундурбас. Чижээ, Бии-Хем кожуунуң бир идепкейлиг аревэчизи Оюн Алдын-оол мынчангы Хараал алдын уургайындан фронт чорааннарны солуур дээш мынаар эки туразы-биле чорупкан. Удаваанда Оюн Алдын-оол эки турачыларның хүрээлеңинче киргеш, фронтуже боду база чорупкан. Кызылдың алгы, мыш заводтарының алгыткан бүдүрүлгелеринге болгаш ыракты черлерже чүък сөөртүр аът транспортунга ажылдаары-биле мобилизастаашкынга араттар күзелдии-биле кээп турганы төөгүде бижиттинген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның бүгү-ле кожуун, суму, арбан бүрүзүнге фронтуга дузаламчы чыыр комиссия ажылдап, Тываның чонунуң өреге бүрүзүнден белек чыылдазы чоруп турган. Ниитизи-биле алырга, 1941—1944 чылдарда 65,5 миллион рубльдиң дузаламчызын фронтуже чорутткан. Украинаның дайындан качыгдаан колхозтарынга 27 муң баш малды белекке берген. Кызыл Шеригге дузаламчы чыгжырынга Тываның школачылары безин бүгү-нийти патриотчу бедик идепкейин көргүскен. Шагаан-Арыг школазының дөрткү клазының өөреникчизи Кызыл-Эник Кудажы Ийи-Тал сумузунуң фронтуга дузалаан малын өөрү оолдар-биле сүрүп алгаш, кожуун комиссиязынга каш удаа чедиришкен. Ол-ла школаның өөреникчилери Охотникова, Макушкин хостуг шактарында хоорайның бажыңнарын, өглерин кезип тургаш, чондан 67! акшаны чыггаш, башкызынга дужааганнар. Эйлиг-Хемниң араттарының фронтуга дузаламчы белектерин бөлүп чыгжырынга бир идепкейлиг школачы турган Түлүш Стал-оолдуң сактыышкыны:

— Ынчаарда аалдар чайлагларынга көжүп кээп конупкан турган чүве. Бистер элээди оолдар, уруглар бестээр турган бис. Ону бөзаарга чеди ай турганы-ла тодаргай. Аалывыс ол үеде Улуг-Хем кожуунунуң Эйлиг-Хем сумузунуң Күйлүт-Хемде чайлаанга турган. Ол-ла чоок-кавының араттарының нийти хуралы Орукутуг-Кажыт аксында Кырлыг-Кара аалының чанында шыкка чыылган. Бүгү араттар хуралга чыглып келген. Сумы даргазы Түлүш Өдүрек хуралды ажыткаш, кожуундан келген сургакчы эш Чигжитке (мөге Чигжит дижир чораан) сөс берген. Ол хуралга араттар ССРЭ-ге бүгү тала-биле дузалаарын саналдаан. Кызыл Шеригге чүгле эң-не тергиин дээн аъттарын бээрин хуралга бадылаан шиитпирлээн. Хуралдың барык шупту киржикчилери чүве чугаалааш, дузаламчыга бээр аъттарының өң-чүзүнүнден бээр адап, нийти узун даңзыга бижидип кирген. Мээң ачам Түлүш Араптан база-ла бүгү чонунуң унуга каттыжып, чайлаг байырынга чарыштырар дээш соодуп белеткеп каан челер, түгүрер кйн аъдын белекке берген, «ол-даа болза фашизмге согуг болзун» дээн. Эртенинде ачамның айытканы-биле аъдывыстың бирээзин мунгаш, бирээзин четкеш, Улуг аътты ажыладыр хүнзедир чораш, Тос-Терекиниң Калбак-Шынта кырган-ачам аалында комиссияга хүлээдип бердим. Шериг командири, орус дарга аъттарымның хендирбезин хемчээгеш, — «хорошо, мальчик», дээш, кажаада аъттарже айтырга, ийи аъдымны ынаар салып кийриптим. Ол чылын чарыш аъдың мунмадым. Чүге дээрге чүгүрүк доруум фронтуже чорупкан. Боттарывыска бир чаваа, ийи бе артыкан. Чаваавыс денен аът апаарга база белек комиссиязынга дужаадывыс. Белекке берген аъттарны дораан-на Шагаан-Арыгже сүрүп чоруптувус. Хөй аъттарны Тос-Теректи кудуу сүрерге хем иштинге сыкыышпастап, довурак-доозуну дээрже үр-ле дүндүүштелдир унуп туруп кааның утпас мен ийин. Ол үеде Улуг-Хемни кежилдир паром көвүрүг бар эвес. Аъттарны дүржулгалыг кижилер хемни кежир чыгаптарга, шупту эштип, а кижилер аъттарынга дужуп кежикеннер.

Тывага чурттап турган совет хамаатылары — чүс-чүс кижилер Төрээн чуртун камгалап фронтуже чорупкан. Оларның кадайлары, угба-дуңмалары, аал-оранның ажылын солуп ээлеп эгелээннер. Бо дугайында күш-ажылдың хоочуну, Тывадан фронтуга белек чедирип чорааннарның бирээзи Екатерина Пантелеевна Сергееваның сактыышкыны байдалды ол-ла хевээр мынчаар чуруп турар:

— Дайын мурнунда чылдарда Балгазын суурга чурттап турган бис. Чаа-ла назы чедип, тайбың амыдыралга бүргеткен, аас-кежиктиг, хөглүг-омак, өскелер ышкаш кыс турган мен. Эки кижилерни кайда чок дээр, ол үеде аңаа ажылдап турган Тарас Петрович Пятканиниң удуртулгазы-биле трактористер өөредир түр курс ажыттынган. Кезек оол, кыс аныяктар аңаа киргеш, элээн өөренип алдывыс.

Дайын эгелээн соонда, удаваанда Балгазын суурунуң шупту эр улустары Төрээн чуртун камгалаар дээш фронтуже чорутткан. Мен, Абросимова болгаш кезек кыстар тракторнуң, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының тудазын туткаш башкарып эгеледивис. Көдээ ажыл-агыйның хол-биле кылыр: көдүрер, ажыглаар, чүдүрер, дүжүрер дээн ышкаш аар, кадыг-чымыштыг ажылдары херээженнерниң, кырганнарның, уруглардың экти-мойнунда чүдүрлүп-ле келди. Балгазын чүгле херээженнер сууру апарган. Балгазынның бөрүлүг, хайыраканныг тайгаларынга, дагларынга, ховуларынга, өймактарынга эрте чазын, орай күзүн, эң ылангыя дүвекн үелерде тракторларга чааскаан олуруп алгаш ажылдаары аныяк кыс мендээ коргунчуг-даа турган. Дүне када, ээн ховуга кара чааскаан трактор башкарып турар мен. Ынчалзажок бо тайбың чер ышкажыл, а дайын шолу эң-не коргунчуг, амы-тын бис кырында деп чүвени медерен билип чордум.

1942 чылда мени ТАР Биче хурал Президиумундан келдирткеш, мээң-биле беседа-чугаа кылгаш, ол үеде Бии-Хемге хамааржыр турган Кара-Хаак сумузунуң даргазынга ажылдаарын сүмеледи. Ол суурда база-ла колдуу херээженнер, кырганнар арткылаан. Эр улузу фронтуже чорупкан. Бир-ле катап эртен чүве, мендээ почтачы дыңнадыышкын эккелди. Ынчаарда ону «похоронка» азы кажыдал медээзи дээр турган. Кара-Хаак суурнуң чурттакчызы, дөрт уруглардыг арткан Александра Ивановна Симакованың ашаазының дайынга өлүрткениниң дугайында, ол суурга баштайгы кажыдал медээзиниң келгени ол. Ону кандыг арга-биле, кым дыңнадырыл деп бодап бажым иштинде дойлуп-ла тур. Бии-Хем кожуунче дыңнадырымга, оралакчы дарга Елена Григорьевна Зубова чедип келди. Ийилээ ол бажыңче базыптывыс. Александра Ивановна кидин-не уруглары чемгерген тур. Бистерни олурткаш, шайын кутту. Боостааже чүү ажар боор ийик. Дидимненип алгаш: — Силерге аар дыңнадыышкын эккээр ужурга таварыштывыс — деп, ийилээ чарыштыр чугаалааш, кажыдал медээзин тудустувус. Кадайның ажы-төлүнүң төккен ыы-сыызын арай деп оожургаттывыс.

Даразында мени Туран хоорай чагыргазының даргазынга сонгаан. Туран хоорайны долгандыр орус, тыва тараачыннар, малчыннар чурттап турган. Мында база-ла күштүг фронтуну быжыглаарынче углаңдырган. Бүгү-ле материалдыг чүүлдер шыңгыы контроль, хуваалдалыг турган. Механизатор кижи болгаш машина, техниканың кывар-чаар чүүлдерин бодум хуваап эгеледим. Автолду, бензинни бир ийи килограммнап үлеп, чедирип турганым ам-даа сагыжымга кире хонуп кээр ийин.

Үстүнде айыткан бо ийи сактыышкын болза, фашизмге удур ыдыктыг дайынның тиилелгелиг төнчүзү дээш Тыва фронтунуң тылы болуп турганын база тодаргай айтып турар.

Тыва девискээр талазы-биле дайынның одуундан болгаш огундан ырак турган болза-даа, дайынның тынызы, совет ха-дуңманың аар качыгдалы, фронтунуң херектели бүгү Тываның улуг-биче кижилериниң чүрээн өттүр кадап турган. Фашизмге удур демиселдиң одуруунга тыва улустуң бир үн-биле турушканы, тываларның совет солдат-биле кады тулчуушкунче кирипкени, фронтуга бүгү-ле болдунар дузаламчыларны көргүзүп, дайынның чылдарын фронтунуң тылы болдуруп турганы, Хомушку Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывысканы—бо бүгү тыва улустуң төөгүзүнге чырыткылыг черни ээлээр болгаш эртемденнерниң, литература, уран чүүл ажылдакчыларының чогаалдарынга моон ыңай-даа делгереңгей чырыттынар ужурлуг деп идегээр мен.

Ада-чурт, амгы салгал дээш амы-тынын бергеннерге мөгеезилиер, бистиң ниитилелинисте сылдыс болуп чырып чоруур фронтучуларга база катап четтиргенивисти илередиилиңер!

Х. А. АНЧИМА-ТОКА.

Бөгүн—ЧССР-ниң национал байырлалы, Чехословакияны фашистиг эжелекчилерден хостааның хүнү (1945 ч.)

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА УТТУНДУРБААН

Чехословак Годонин хоорайның бүгү төөгүзү «Хоорай хрониказында» тода бижиттинген. Дептерниң арыннарын хүнден хүнче, чылдан чылче үзүктелиишкин чокка долдуруп келген. Олар дыка хөйнү төөгүп болур. «Хрониканың» салым-чолу — хоорайның салым-чолу. Келир салгалдар эрткен үени, чаалап алышкыннарны утпазын дээш бүгү медээлерни каминыг шыгжап, өөренип турар.

Бир эвес Йозеф Шпичкага ужуражы берзиңерзе, ооң сактыышкыннарынга долузу-биле бүзүреп болур силер. Делегейниң ийиги дайынындан бо үеге чедир ук хоорайның төөгүзүн ол билир. Ол түс черниң архивинге хөй чылдарда ажылдаан, төрээн хоорайының дугайында хөй чүүлдерни бижээн. Олар хоорайны Совет Армияның 1945 чылда хостааны-биле шупту холбаалыг. Годонинниң хостаар талазы-биле операцияны шуут-ла шактап, минуталап санап тургаш ол бижээн. Ол дээрге архивчиниң бедик мергежили-биле чергелештир хосталга дээш амы-тынын бергеннерни сактып, оларны мөңгежиткени ол.

Годонинге онгуланып туруп алган фашистерниң от турушпарын айыткан хайгыыл схемазы бо. Адаанда таңма каккаш, «Шкоденко тургускан» деп бижип каан. Хоорай-биле, ону хостаанының төөгүзү-биле таныжылгам оон эгелээн.

Хайгыылчы Шкоденко тергиин эки ажылдаан. Совет шериглерниң баштайгы бөлүү хоорайже 1945 чылдың апрель 12-де чаза бүлган кирип келген. Гвардейжилер гитлержилерни Годониндеп ша-даа чедирбейн үндүр шаапкан.

Ук карта-биле амгы хоорайны шүүштүрүп чадап ор мен. Дөртен бир чыл эрткен — хоорай аажок өскерилген. Хоочуннар-биле кады тулчуушкуннар болгулаан черлерге чордувус. Шиитпирлиг шаап халдаашкынга шериглер Морава хемниң эриинге белеткенген. Ам мында ыржыылы чүү-даа үревейн турар. Харагалзал пунктузу турган хүрээжитеш. Ооң коңга кагар черинден Годонинни эргий көрүп болур. Тиилелгелиг тулчуушкунуң төөгүзү — гранит тураскаалдар, мемориал самбыралары, бөдүүн солдат чевеглер. Кижиниң өөрүп четтирген сактыышкыны.

...Йозеф Шпичка, Вашко Урбан, Павел Веселы болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер Чехословакияның Коммунистиг партиязының чажыт хоорай комитединиң кыйгырыы-биле Кызыл Шеригге боо-чепсектиг дузалажып кирген. Олар дайынчы дружиналарга киргеш, дайынның холунга турган дениссээрлерге удурланыышкын одагларын тургузуп, үр үеде манаан хосталгага орукту ажыдып турганнар. Годонинни долузу-биле чок кылыры оларының ачызында болдунмаан. Совет Армияның согуушкуннарынга шыдашпайн аткаарлап турган фашистер хоорайны чаза тепсиптер деп шиитпирлээн. Кол кудумчуну дургаар санитар машиналарын чыскаапкан. Кайызында-даа каш-каш тонна частыр бүдүмелдер. Кедергей кара сагыштыг бодал турган. Ынчалза-даа фашистерниң оозу бүтпээн. Чех патриоттар болгаш совет дайынчылар частыышкынны болдурбайн барган...

Эрги годонин чевээ дайынчы төөгүлүг. Хоорай дээш тулчуушкунну моон башкарып турган, мында хоорайны хостап тура амы-тынын мышкылганнарны хөөржүткен. Баштай хосталган бо чех хоорай дээш 93 кижи өлүрткен. Гладыш, Дмитренко, Соколов, Вяткин, Иремадзе... Алдан ийизиниң ады, фамилиязы бар. 31 кижи «билдинместер» даңзызында.

Йозеф Шпичка мынча деп сактып олар:

— Кончүс аныяк офицер база ийи совет солдат-биле өлүрткеннерни чыып, тулчуушкун шөлүн эргээн бис. Шериг жетоннарны рюкзакка сүп ап чордувус. Кенезэлитей командылал пунктузунга чедип келдивис. Мен ол өөрүм-биле байырлашпаш, бажыңымче углай каш базып чорумда-ла, оларның машиназынга снаряд кээп дүшкен. Грузовикте органнар шупту өлүрткен. Жетоннарны дыка үр дилеп келдивис, ынчалза-даа шуптузун чыып ап шыдаваан бис.

Совет солдаттар фашистерни улаштыр сүрүп чорупкан, а Годонин баштайгы хостуг эртенни уткаан. Ону Москва демдеглээн: Дээди Кол командылалчының дужаалы-биле Ийиги Украин фронтунуң маадырлыг шериглеринге, Годонинниң хостакчыларынга, бистиң Төрээн чуртувустуң шаймсыналдары салюттаан. Ол хүн Мораваны кежир көвүрүгну сентээр дээш ийи муң годонинчилер эриикке чедип келген. Ийи хоттанда көвүрүг кылдынган: «үжен дөрттер» болгаш боду чоруур үтер-боолар чалаг шеригте дузалаары-биле үнүүшкен.

Хоорай музейинде дайын чылдарының документилерин, эт-севин, фото-чуруктарын чыгган. Бо чурукта хоорайның баштайгы комендантызы капитан Н. Ф. Илюхин, ооң чанында тайбың амыдыралды катап тургусчуп турган дайынчы өңнүктери — совет дайынчылар болгаш чехословак патриоттар. Хосталга хүнүнде хоорайжылар «Тураскаал дептерин» кылып алыр деп шиитпирлээн. Маадырлыг чоруу дээш, ажылакчээ дээш, байырал дээш бүгү-ле төлептиг кижилер аңаа демдеглеңир дээн. Революстуг национал комитеттиң шиитпири ёзугаар дептерге бир дугаарында хоорайның комендантызы Н. Ф. Илюхин ат салган. Бижимелдер аразында фронтучу-шүлүкчү, хоорайның хостакчыларының бирээзи Семен Гудзенконуң одуруглары база бар. Амгы Годонинниң төөгүзүнге хамааржыр бир бижимел бо. 1956 чылдың январь 1-де Декаржтарның өг-бүлезинге Иржи деп адаан оол төрүттүнген. Чаш кижиниң ада-иези ол фактыны «Тураскаал дептеринге» кийр бижиткеш, оглун ак сеткилдиг, шынчы, социалистиг Чехословакияның ёзулуг оглу кылдыр кижизидерин даңгырагаланнар.

Ада-ие бодунуң хүлээлгезин күүсеткен. Годонинниң бүдүрүлгелериниң бирээзинде бригадир Иржи Декарж ада-иезиниң чагыын төлептиг күүседип турар. Ооң өңнүктери-даа, Иржиниң тын алырынга дузалашкан хоорай мэри Э. Шварц-даа мынчап санап турар. 33 муң чурттакчылыг Годонин база ындыг, ол бодунуң хостакчыларының чагыгларынга шынчы.

Валерий РЖЕВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Годонин — Прага.

Делегей медээлери

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Острава — Карвин бассейниниң шахтёрлары Чехословакияның хосталганының Тиилелге хүнү-биле капсырлажыр байырлалын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннери-биле уткаан. Дагжы коллективтер чыл эгезинден бээр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле тос рекордту тургускан. Бедик шынарлыг 20 муң тонна хөмүр-дашты пландан ажыр казып тывкан.

БРАТИСЛАВА. Бүдүрүлгени модернизастаары, продукцияның ассортиментизин чогуур үезинде чаартыры болгаш ооң техниктиг деңнелин бедилери — ЧКП-ның XVII съездизиниң экономиканы интенсификастаарының талазы-биле шиитпирлериниң амыдыралга боттандырарының оруктарының бирээзи. Словакияда прибор тудуушкунунуң улуг бүдүрүлгезиниң — чехословак Стропков хоорайда «Тесла» заводтуң коллективи ынчалдыр санап турар. Ооң продукциязын херек кырында чехословак өг-бүле бүрүзүнден көрүп болур. Ында янзы-бүрү барык бир миллион телефон аппараттарын чыл бүру кылып үндүрүп турар. Бүгү завод продукциязының барык деңи кезиин экспортче чорудуп турар. Ооң эң хөйүн Совет Эвилели садып ап турар. Чүгле бо чылын безин барык 400 муң телефон аппаратын ССРЭ-ге белеткеп бээр.

БУДАПЕШТ. Совет бүдүрүлгениң амыдырал техниказы венгр садып алыкчыларның аразынга чаалап тайылбырлаар чорукту негевейн турар. «ССРЭ-ге кылган» дээн маркалыг телевизорлар, радиоприёмниктер, соодукчулар, хеп чуур машиналар, шактар болгаш өске-даа бараанар Венгрияда калбак суралгаан болгаш чоңга негелделиг. Совет бүдүрүлгелер Венгрияга амыдыралдың янзы-бүрү техниказын болгаш дериг-херекселдерин чыл бүру ортумаа-биле 30 ажыг миллион рубльге садып турар. Эгелээн чедиги беш чылда венгр чагыкчылар совет амыдырал приборларын садып алырын көвүдедирин телевилээн.

СОФИЯ. Даг чурумалының катаптаттынмас чаражы-биле туристерни боттарынче хаядыкшыдып турар Рила болгаш Пирин дагларының хөй санныг хөлдери соолгу үеде улус ажыл-агыйжы улам чүгүла ужур-дузалыг болуп кел чыдар. Оларның кайгамчык арыг сугларында форель балыкты үлетпуржу арга-биле кужениишкинниг өстүрүп турар. Олар иштики-даа, даштыкы-даа рыноктарда калбак сураглыг. Балыктың үнелиг бо аймаа бйлдаңнарын өстүрери-биле Разлог хоорайның чоогунда тускай фермазы тутткан. Оларны чемгерериниң херээн автоматика бүрүн контрольдап, өөлдезиниң байдалын хайгаарап турар. Фермага эрткен чылын өстүрген бир чылдыг форельдерни даг хөлдеринче салып киирген.

ПХЕНЬЯН. Эртемниң болгаш техниканың мурнакчы чедиишкиннерин практикага улам калбак нептереткениниң, социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге КУДР-ның чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының салыышкынын улгаттырарының, ажылчы чоннарының чогаадыкчы идепкейин бедидериниң айтырыгларынга республикага доозулган эртем-техниктиг фестивальды тураскааткан.

Чурттуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар 220 муң ажыг бүдүрүлгечи чаартыкчылар боттарының кылыгларын болгаш ажыдыышкыннарын жюри көөр кылдыр киирген. Оларның дыка хөйүнге бедик үнелээшкинни берген, 160 чогаадыгларының авторларын лауреаттар кылдыр санаан.

Эртем-техниктиг деңнелге дээш шимчээшкин улусчу Корейге массалыг бүдүштүг апарган. Ол болза, үлетпүр продукциязын кылып үндүрерин көвүдедир, чиг этти, оларар чүүлдү болгаш материалдарны камнаар дээш демиселдиң кол факторларының бирээзи болуп турар. КУДР-ның чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде соолгу алды чылда янзы-бүрү хевирниң 130 муң ажыг чаа машиналарын болгаш дериглелерни чогааткан болгаш нептереткен.

(СЭТА).

В. П. КАРПОВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле АКШ-тың делегациязы-биле чугаалажыышкыннарның бешки ээлчээн чорудары-биле ССРЭ-ниң делегациязы мында чеде берген.

Совет-америк чугаалажыышкыннарының көөр айтырыгларында боо-чепсекти эңдере бүдүрерин уламчылаарының болгаш ону улам көвүдедириниң айыылыг угланыышкыннарын соксадыры, дүжкүүрлүг чорукту кошкадыры болгаш ядролуг дайынның үнүп келириниң айыылын эвээжедири чергелиг айтырыгларны киирген деп, Женевага чеде бергеш, совет делегацияның удуртукчузу В. П. Карпов онзалап демдеглээн.

Чугаалажыышкыннарның эгезинде-ле, Совет Эвилели космоска чепсекти эндере тургузарын болдурбас болгаш ону Черге эндерилдирерин чайладыр ужурлуг кайызының-даа хүлээп ап болуру үндезиниг дээштиг дүүржулгаларны чедип алырынче чүткүл салып келген. Чугаалажыышкыннарга ССРЭ-ниң туружузуң үндезинин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң бо чылдың январь 15-те кылган Медеглелинде ядролуг чепсекти үе-чадалап чок кылырының программазы тургузуп турар.

Чугаалажыышкыннарга совет тала бүгү үш угланыышкынга — космос, шаап халдаар стратегтиг чепсектер, Европада ортумак ыракшылдың чепсектериниң талазы-биле делгереңгей болгаш тодаргай саналдарны киирген. Ол саналдар Каттышкан Штаттар-биле ооң мурнунда дугуржуп алганы чугаалажыышкыннарның мандадын боттандырып чорударының сорулгаларынга бүрүнү-биле болгаш долузу-биле харылзап турар. Кайызынга-даа хүлээп ап болур шиитпирлерни хүлээп алырынга эки тура сорук болгаш белен байдал тургар болза, өске талага совет туружу дүтүржүп алырынга боттуг аргаларны берип турар. Ооң-биле кады чугаалажыышкыннарда боттуг бүрүнгаар депшилгениң чогуу ажылы-биле чугаалаар ужурлуг. Дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынның үезинде принципиалдыг айтырыглар талазы-биле, а ол ышкаш Женева чугаалажыышкыннарын дүргедедир дугайында дугуржуушкун турбуже, америк тала ол шиитпирлерни амыдыралга боттандырып чорудары-биле херек кырында чүнү-даа кылбайн турар. Харын оон тура жук соолгу үеде — чугаалажыышкыннардан дашкаар Каттышкан Штаттар дүшкүрлүг чорукту күштелдирериниче, дайын айыылын «сылдыс дайынынче» ажы-биле угланган хөделиишкиннерин кылып турар. Ындыг чорук бүгүдеге дүвүренчиг болбас аргажок.

МАРКСТЫҢ БОЛГАШ ЭНГЕЛЬСТИҢ ЧОГААЛДАРЫ КЫДАТ ДЫЛДА

ПЕКИН. (СЭТА). «Жэньминь жибао» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарын кыдат дылга 50 томнуг кылдыр үндүрер талазы-биле КУР-га 30 чыл иштинде үргүлчүлеп келген ажыл доозулган.

Ол үндүрүлгени СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң орус дылга белеткеп үндүргени болгаш оларны немец дылга баштайгы парлап үндүргенин барымдаалап турган, боттандырып чорутткан деп медеглелинде айыткан.

Ол болуушкунга тураскааткан хуралга чүве чугаалааш, ККП ТК-ның пропаганда килдизиниң эргелекчизи Чжу Хоуцзэ марксизм—күчүлүг чепсек-тир, ынчангаш К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарын парлап үндүрени Кыдатка улуг ужур-дузалыг болур деп онзалап демдеглээн.

ЯПОНИЯНЫҢ ЭРИКТЕРИНЧЕ УГЛАНДЫР

Бодунуң Оожум океан флодунуң согуужу күчүзүн улгаттырарын Каттышкан Штаттар уламчылап турар. Вашингтондан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Пентагон агаардан халдаашкынга удур камгалалдың чаа хевириниң ракета системалары-биле чепсегленген «Тикондерога» класстың эң чаа крейсерлериниң бирээзин Японияның эриктеринче чорудар дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп турар. Ол корабльдерде тургускан электроннуг чепсек-херекселдер хары угда агаарда чораан элээн каш чүүлдерни чок кылыр арганы берип турар. Келир чылын ындыг крейсерни Пентагоннуң шериг-далайның улуг комплекизи туруп турар Йокосукеге азы Сасебога доктаамал «тургузар» деп турар.

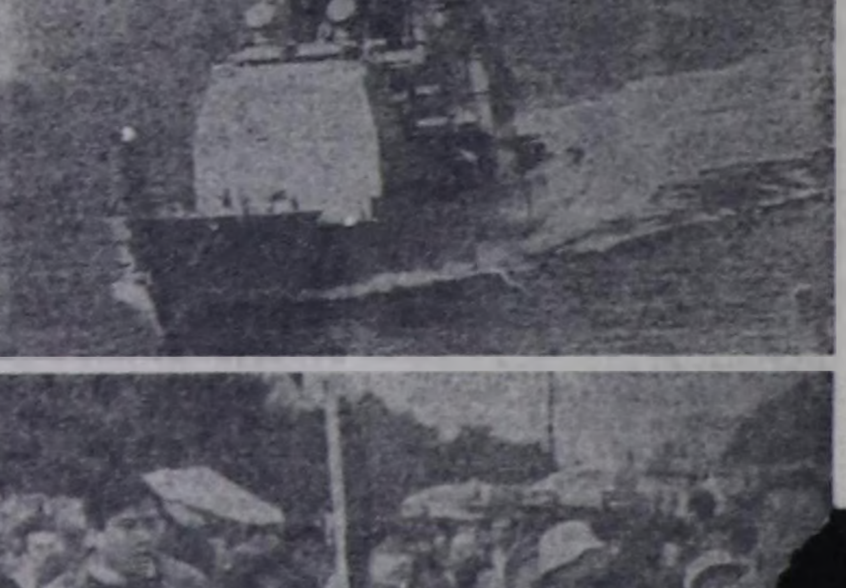

Кырында чурукта: «Тикондерога» класстың ракеталыг крейсери дайынчы поход үезинде.

Адаанда чурукта: Вашингтоннуң болгаш Токио чазааның милитаристиг дугуржуушкунунга база Японияда америк шериглерниң туруп турарынга удурланган хөй санныг чыскаалдарның бирээзиниң киржикчилери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 110 «Шында»).

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Салзак Балганович **Күжүү** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

Даңзы-Белек Успун-Сүрүнович **Хертек** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Донгак Ойдупович **Дамбаа** — «Торгалыг» совхозтуң кол бухгалтери.

Саакпан Монгушовна **Мөңгүш** — районнуң санэпидстанциязының санитарказы.

Александра Төмүр-ооловна **Ондар** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Мижит Лопсан-Доржуевна **Сат** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Кара-кыс Сагаан-ооловна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң малчыны.

Валентина Ховалыговна **Элбек** — районнуң төп эмнелгезиниң фельдшери.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Зинаида Федосеевна **Бурдюк** — Туран хоорайда уруглар яслизинде эмчиниң улуг сестразы.

Николай Гермагенович **Иместьев** — «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырының эргелекчизи.

Александр Тасбыракович **Кал-оол** — «Өөк» совхозтуң инекчизи.

Светлана Андреевна **Күскежик** — Аржаан суурда участок эмнелгезиниң акушерказы.

Татьяна Ильинична **Лавренко** — Респотребсоюзтуң «Өөк» ажылчын кооперациязының экономизи.

Монгуш Бальчиевич **Насак-Доржу** — «Өөк» совхозтуң малчыны.

Мария Ивановна **Пальчевская** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Георгий Фёдорович **Попсов** — «Кызыл тараачын» совхозтуң трактористи.

Ольга Георгиевна **Сосновских** — Туран хоорайда уруглар яслизиниң ажылчыны.

Байыр-оол Ховалыгович **Холчукпен** — «Кызыл тараачын» совхозтуң трактористи.

Салзынмаа Соянчуповна **Чыргал** — Хүт ортумак школазының техажылчыны.

Клавдия Кендеиовна **Шымбап** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Зоя Дмитриевна **Базарова** — «Тыва кобальт» комбинаттың улуг бухгалтери.

Кыргыс Чаназович **Билчир-оол** — Тока аттыг совхозтуң малчыны.

Ахат Газизович **Газизов** — «Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкынның Дүргенде ажыл-агыйлар аразының мехколоннаазының экскаватор машинизи.

Мария Леонтьевна **Долгих** — Балгазын ортумак школазының интернадында повар.

Лидия Николаевна **Жмакина** — Дүрген эге школазының башкызы.

Татьяна Александровна **Караваева** — Курстрах инспекциязының агентизи.

Алексей Владимирович **Ковалевский** — «Тыва кобальт» комбинаттың склад ажыл-агыйының начальниги.

Анатолий Алексеевич **Лежепеков** — Бай-Хаактың профессионал өрт отрядының чолаачызы.

Ирина Парфёновна **Мамеева** — Балгазын сельпозунуң столоваязының улуг повары.

Лукерья Фёдоровна **Оревкова** — Владимировка ортумак школазының интернадының повары.

Валентина Васильевна **Орлова** — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Сержинмаа Быраевна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Доңдуп Салчакович **Седен-Чимит** — Тока аттыг совхозтуң малчыны.

Васса Ефимовна **Соколова** — Балгазын сельпозунуң кондитер кылыглар цегиниң ажылчыны.

Иван Васильевич **Чучев** — Балгазын нефтебазазының директору.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Кызыл-Уруг Шарыжыкпаиовна **Белы-Баир** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Леонид Владимирович **Волков** — Шуурмак лесничествозунуң электросварщиги.

Дерме Чигеевич **Доржу** — Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының директору.

Седен-оол Маадырович **Намзырай** — «Кызыгаар» совхозтуң трактористи.

Кашеек Норбуевна **Седен** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Долзатмаа Санчат-ооловна **Ачиты** — Тоора-Хем ортумак школазының интернадының повары.

Курумаа Евзаковна **Донгак** — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы.

Лидия Алексеевна **Дорофеева** — Тоора-Хем ортумак школазының библиотекары.

Надежда Лукинична **Глазкова** — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы.

Галина Петровна **Селина** — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы.

Дадар Дорлуковна **Тюлюш** — Тоора-Хем ортумак школазының кижизидикчи башкызы.

Валентина Алексеевна **Ухлова** — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чаш-оол Кыргысович **Айыр-Санаа** — Респотребсоюзтуң «ҮТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязының баштаар чериниң даргазы.

Мария Ефимовна **Лаушкина** — Шагаан-Арыгда профессионал өрт кезээниң ажылчыны.

Александр Матвеевич **Мещеряков** — Шагаан-Арыгда профессионал өрт кезээниң чолаачызы.

Леонид Ильич **Мохов** — Шагаан-Арыгда профессионал өрт кезээниң чолаачызы.

Валентина Николаевна **Светлолобова** — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң идик даараакчызы.

Илья Игнатьевич **Хисматулин** — Шагаан-Арыгда профессионал өрт кезээниң чолаачызы.

Валентин Васильевич **Хачгаев** — районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чевулелиниң даргазы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың апрель 25.

Мустай КАРИМ, башкир чогаалчы, Ленинчи шаңналдың лауреады.

БИСТИҢ АЧАВЫСТЫ КӨРДҮҢЕР БЕ?

— Дайын төнген! Бис тиилээн бис!— дижип, улуг улус бот-боттарын куспактажып турганнар.

Хамык чон база катап клуб чанынга чыглып келген. Бис Марат болгаш Фатима-биле база-ла барган бис. Аңаа бистиң кудумчувуска чурттап турар чараш башкы чүве чугаалаан. Кажан ол чүве чугаалап турда, хей-ле херээженнер, каттыржып-даа, ыглажып-таа турар болду.

Олар чүге ыглажып турарлары ол, кырган-ачай?— деп айтырган мен.

— Бо дээрге чигирзиг карак чажы-дыр, толум. Бо дээрге, өөрүшкүнүң карак чажы-дыр—деп, Мансур кырган-ача чугаалады.

Кажан ол ынча деп чугаалаарга, мээң база ыглаксаам келе берди, ынчалза-даа тудуп турдум, чүге дээрге чаштар-даа ыым-даа ыглавайн тур. Мындыг чигирзиг карак чаштарлыг херээженнер, эң ылангыя кырган иелер ыглажыр чүве-дир деп эскерип кагдым. Маадыр Тимербектиң шулбустаң хостаан кыстары база ыңаар ыглажып турганнар.

Бир үдээй Оксананы холдарынга кедүргеш чугаалайдыр:

— Ам'эргим уругларым, силер, недертей аас-кежиктиг болур силер. Мындыг кончуг чылааны тиилеп кааныыс бо-дур!

Кежээ Мансур кырган-ача биле Фархуниса кырган-ава шай ижер дээш бистииңге келдилер. Бис Оксана-биле кежээге чедир кудумчуга ойнап келдивис, а улуг улус бажыңы бүрүзүнде столдар артында олуруп кааш, бот-боттары хүндүлежип, ырлажып турдулар. Кажан кижилерге хөглүг болганда, олар ырлажырлар. Кажан ачамдан чагаа алгаш, авам база-ла ырлаар турду. Шуут улус долгандыр хөглеп турда, экизин чүү дээр боор!

Ол хүнден эгелээш, бис ачавысты манап эгелээн бис. Чодурааның чечектери чазылгаш, дүжүп калган, яблонялар чечектели бергилээннер. Оон соонда спеш кезиишкини, тараа ажаар үе мырынай чедип келген. А ачавыс сураг. «Удавас көржү бээр бис» деп чагаазынга бижээниинден бээр хей-ле хүннер эртти. Кежээлерде, авам ажылдан келгеш, бажың иштин аштаар турду. Ол ханаларны, көзенектерни чуггаш, печканы чугайлап каар.

Бис Оксана-биле херим иштин аштаарынга аңаа дузалажып турдувус, ында ам кузурумчугеш безин чок.

Болганчок-ла бис дуңмам-биле суур кыдыынче үне бергеш, ачавыс кел чор бе дээш, оруктче көрүп тургулаар бис. Ынчалза-даа ол сураг хевээр. Мынча үр чанып келбес кижилер база тургулаар-дыр!

— Кымның чанып келгенин билир сен бе, Кюнбике? Кеврүг чанында чурттап турар Бакирниң оглу Рамазан-дыр. Ынчаарга ам, арткаңнары удавас чедип келирлер-дир — деп, Мансур кырган-ача авамга медээледи.

— Чарлык үнгенден бээр үр-ле болду. Оон кадында бистиң ачавыс дөрт катап балыглаткан болгай— деп, авам чугаалады.

Чарлык деп чүл дээрзин билир мен. Ачамның чанып келиринге холбаалыг болганда, эки-ле чүве-дир ийин. Оксананы аяар дашкаар кыйгырдым.

— Дыңнадың бе?— деп айтырдым.

— Чүнү?

— Рамазан дугайын. Аңаа барааам.

Дуңмам дораан чөпшээрешти.

Бис херим адаа биле өткеш, кеврүг чанында бажыңче кудумчулап караннадыптывыс. Рушан-даа эскербес кылдыр, ыңаар дүрген маңнажып ор бис. Шынап-ла, ол бир эвес эскерип-даа каан болза, дажай бербес ийик. Оксананың ишин сал кырынче октапканындан бээр ол бисче дегбестей берген. А ол мындыг ындылыг болган чүве: Бис Рушанның тудуп алгаш, оон холдарын долгааш, карактарын Фатиманың аржылчыгажы-биле шарып каан бис. Езулуг кижи болур мен деп аазаар кылдыр ону албадапкан бис. Марат ону эттээр бодаза-даа, ынчалбаан. «Дайын төнген дээш өөрүшкү-биле сени өршээп тур мен» деп, ол чугаалаан.

Бис Рушанны туттуруушкундан хостап каан бис. Рушанның эки кижи апарганы бо-дур.

Башкир кырган-ачамның чурттап турары кеврүг чанында бажыңны билир мен. Ында сесерликте, брустуг херим ында, бичии кызыл яблокчыгаштар бар, чүгле олар ам-даа быжыпвааннар. Почта бар чыткаш көрген мен, ону мен эки билир мен.

Мээң биле Оксана башкир кырган-ачаның бажыңынга чедир маңнажы бергеш, тура дүштүвүс. Хаалга ажык болду. Мен херимни оваарымчалыг бакылай бердим.

— Хаалгага кым сынмайн тур?— деп, херимден бир-ле кижи ыткыр айтырды.—Улуг хаалгаларны ажыдар апаар бе?

Мен корга бергеш, халып ыңай боор деп бардым, ынчалза-даа ол-ла үн ам мээңээ эндээ кончуг ыштап апарды.

— Эргим ажы-төл, кирип көрүңер! Аалчы болуп келгеннер улус херим артынга турбас ужурлуг.

Бис Оксана-биле херим иштинче кире бердивис. Текпе кырында кызыл-шеригжи акый шетка-биле сапыктарын аштап тур, оон хөрээнде медальдар кылагырткайнып турлар.

Ол акый бисче көргеш, хүлүмзүрей-дир.

— Бо-дур—деп Оксананың кулаанга сымыраадым. Кызыл-шеригжи сапыктарын аштаарын соксап кагды.

— Эргимнерим чүге чор силер?— деп, ол айтырды.

— Ачаа-ла—деп аймай бергеш харыыладым.

Оксана мээң чеңнимден тыртыпты.

— Ямиль уттупту, акый, бис силерге херектиг чор бис — дээш, Оксана дидими-биле бурунгаар басты.— Силер бистиң ачавысты көрген ирги силер бе? Ол кажан чанып келир ирги?

— Силерниң ачаңар кым деп кижил?

— Кавалерист кижи. Ол үш медальдыг.

— Ынчаарга билир мен!— деп, акый хөглүг чугаалайдыр. Оон каттырып турарындан-на бистиң армиявыс тиилеп каан болгаш кижилер аалдарынче чанып кээп турар дээш, өөрүп турары илдең-дир. — Мен ону чаныптарым мурнунда көрбейн бардым. Ынчалза-даа ол удавас чанып чедип келир, кригүс-ле удавас.

Бо минутада мээңээ ачам чедип келген, ам бажыңче кирип кээр ышкаш болду. А бир эвес, шынап-ла, херек кырында ындыг болза канчаар?

— Бис чаныптарывыс ол, акый— деп чугаалааш, дуңмамның холундан тудуп алдым.

— Турунар, турунар!— деп, кызыл-шеригжи акый бисти доктааткаш, ажык көзенекче алгыра-дыр — Авай, мында, бисте аалчылар келди, чүүледден үндүрүп келем.

Бажыңдан каас платьелиг кырган-ава үнүп келгеш, биске ийи-ийи тоорук, бир-бир конфета берди. Бис «Четтирдивис» диштивис. А кызыл-шеригжи акый бисти ам-даа айтырбышаан:

— Силер ийистер силер бе? Дурт-сынынар дең-дир.

— Чок, ийистер эвес, бис ачаа-ла ийи бис.

— Бо мээң бичии дуңмамдыр— деп харыыладым.

Бис дүрген-не ыңай болдувус.

— Мен мындыг кызыл-шеригжилерни хейиң көрген мен — деп, Оксана чугаалай-дыр.

— Кээ?

— Дайынга, моон холчок ыракка.

Оксана ам база-ла мындыг билдинмес сөстерни чугаалады! Дайынныг черге бичии уруглар чоруур боор бе? Ынчалза-даа мен айтырбадым. Оксана хомудай бээр чадавас.

Бис бажыңга чедип кээривиске— ачавыс ажылдай берген, чок болду. Хаалганы шоочалаваан, а чээрген-биле ыыртып каан болду.

• • •

Кежээни-не уйурувус мурнунда, ачавыстың чуруун көөр бис. Аңаа Оксана мынча дээр:

— Дүрген чанып кел даан, ачай, дүрген-не!

— Ачавыс дайзыннарны кончуг ырады сывыра берген болгаш дүрген чанып келбейн турары ол-дур. Ындыг аа, Оксана?

«Дүрген-не даң адар болза, ачам чанып келир болза» деп, кежээниң-не бодап кээр мен.

Ачавыс Оксана-биле бисче көргеш, улуг тыныш каар.

МОСКВАДАН РЕПОРТАЖТАР

Жан-Ришар БЛОК (1884—1947) — француз чогаалчы болгаш хой-ниити ажылдакчы. 1921 чылдан ФКП кежигүнү. 1923 чылдан эгелеп Р. Ролан-биле «Эроп» деп дептерлежег үелдиг журналды редакторлап турган. Францияны гитлержилерниң эжелеп алганының соонда Удурланышкын шимчээшкининиң чажыт парлалгазын тургузарынга киришкен. 1941 чылдың чазынындан ССРЭ-ден дамчыдылгаларны кылып, Москва радиозун дамчыштыр чүве чугаалап турган.

«Москвадан репортаж» деп сактыышкыннарындан үзүндүнү моон адаанда парладывыс.

Сталинград чоогунга тиилелге

1943 чылдың февраль 3.

Ол-дур, 1943 чылдың февраль 2-де бүгү делегей дайзынның эң-не шилиттинген армияларының эң-не эки армияларының ат-алдар чок буураашкынының дугайын дыңнаан. Диштериңге чедир чепсегленген 330 муң кижилиг армияның бызаан, чудаан, боо-чепсээн черге октаан кижилерниң бөлүү боов хуула бээринге каш хонук херек деп? Гитлерниң алдыгы армиязы аңаа мындыг харыыны берген: чедип ийи хонук аңаа чечир. Ол неделя дургузунда олардан 235 муң кижи октардан, аштан, сооктан болгаш аарыглардан өлген.

Мээң чаңгыс чер-чурттугларым? Чоокта чаа-ла мактанып, коргеттиниң турган Гитлер Чоон чүкте Кызыл Шеригниң тывылдырганы коргунчуг оюлганнарны чамаары-биле Барыын чүкте болуунуң дивизияларын далаш-биле чыып турар. Совет ужудукчуларның ыдтара адып турар немец самолёттары ийи-ле неделя мурнунда Сицилияга турган. База бир немец армияның солдаттары генералдары-биле кады Воронеж чоогунга бүзээлеткеш, дүжүп берип турар...

1943 чылдың февраль 9.

...А ам, парижчилер, кичээнгейлиг дыңнаңар. 1940 чылдың июнь-да Парижче шургуп кирген болгаш бистиң наймылалывысты ээлеп алган баштайгы үш дивизиядан ам чүү-даа артпаан! Оларны Сталинград чоогунга чылча берип каапкан, орустар Париж дээш бисте өжээн негеп бергени ол-дур. Орустар Франция дээш өжээн негеп тур!

Эрткен чылдың кышкы (Москва чоогунуң) тулчуушкуннарының дугайында «Бис буунаарынга чоок турган бис» деп Гитлер билинген дээр. Бо чылдың кыжы оон-даа коргунчуг болган, немецтерниң когаралчыдырып эрткен чылдаазы-биле деңнээр-даа ужур чок хей. Гитлерге өлүмүг согугну таварыштырган.

Оларны мен көрдүм

1944 чылдың июль 19.

Оларны мен шуптузун чаңгаа-ла көрдүм. 576000! Гитлержи «Төп» деп аг-шеригниң артыы ол. Витебск, Бобруйск, Минск чоогунга туттурганнардыр.

Сөөлгү тулчуушкуннарга туттурган 576000 немецтер — олар Москваны тавартр тоңмес-батпас эртип турду. Оларның 19 генералдары баштап алган. А офицерлери дээрге бүдүн полк чеде бээр.

Оларны мен көөр дээш, бүгү москвачылар дег, үнүп келген мен. Кудумчуларда кижи турар чер шуут чок. Дүвүрээзин чок болуруңче радио дамчыштыр кыйгырып турду. Ол колдуунда артык сагылдырыг болду. Москвачыларның корукчулеп үнүп келген бөлүү дыка чурум-сагылгалыг, тэлептиг чоруун көргүскен. Херек кырында алыр болза, гитлержилерниң эң каржы-дерзии чоруун кайы улус эң хөйнү көргенил? Мени долгандыр херээженнер турдулар. Олар эжелел үезинде гитлержилерниң аажылаашкынын көрүп эрткен. Олар эжелекчилерниң арааттаныг, калчаалыг дерзии чоруунуң дугайында чугаалап турдулар. Ол херээженнерниң карактарынга эрини ашкы дег көөр хөөн чок чорук чайынналып турду. Ону олар келир салгалдарга дамчыдары, тоол дег кылдыр дамчыдары магат чок.

Орустар — кижилерге ынак, кижизиг чон. Аштырган дайзынынче көрүп тура, олар боттарының килеңин тудуп шыдаан турдулар. Оларның арыннарындан эдепсиинин кайгаан, аазаргааны-даа көрүп болур. Элбегээрип самдарааргаан эртип турар бо бөлүк делегейни тиилээн алырының дугайында күзеп турган шериг бо чүве бе деп айтыргандыг-даа.

Агаар каан-аас болган, москвачылар бедүүн пес костюмнерлиг, чырык платьелерлиг турду. Туттурганнарның черзиг, кара-куу костюмин чылыган чоннуң аразы-биле эртип турда, сыырылган үннер часкы салгын дег чалгып турган.

Бо муң-муң кижилер туттурганнарны чүдекениин, азааргап көрүп эрттирген. Оларның эң сөөлгүлери эрткен соонда, мөңгүннелчек өңнери-биле чайынналып чоруур суг чаштырар машиналар чедип кээп, асфальтыларны дезинфекциялаар суг-биле чаштырып эрткен. Ынчан-на хары орус чоннуң кыжырын шооткан каткызы үнген. А кажан өндүр улуг чон каттыржып турда, ону чүү чүвеге деңнээр боор.

Сөөлгү тулчуушкуннарга туттурган муң-муң немецтерни Москваны тавартр эрттиргени бир-ле тускай үткалыг. Көрүп турганнарының ыржым байдалынга чедир бүгү чүве дайынның канчаалдыр, кайы талаже чайгылганын илередип, төөгүге база бир ысты арттырган.

Ынчалзажок ол болду-ла аңаа чедип келбээн. Ол — орустарның деңнээр чүве чок энергиязының, эң кайгамчык шыдамының, тура-соруунуң күштүүнүң түңнели ол.

АЧАМ ЧАГЫЫ

Шаажаңда куткан сүттү
Ачам ааткааш мени сунган.
Чарыштырып ораалы деп
Аалдың улуу сагындырган.
Беле-хаара ийи холга
Бөөлдей каапкан, утпас-тыр мен.

Ачам мени ошкап-чыттааш,
Авайымга чагыын берген.
Эзеңгизин кыңгырт кылдыр
Ээир ышкаш куштаалдырар
Эки аъды киштевишаан,
Ээзин үдеп челиниткен.
Ачам чаадан ээп келбээн
Авам бот боол артып калган.

Кара чажы көгергиже,
Кадыг ишче шимны берген.
Ачаң дозеп, салга дирен
Авам чагыы хөрээм өр.
Ада-чурт дээш тыныш берген
Адам иүүрү үлегер боор.
Оолчук шаамда чарылза-даа,
Орден кадаан ачам чуруу
Дайын уржуун сагындырып,
Таңныыл ышкаш —чураэмейде.
Улустарга тайбың чолдуң
Узун оруу шөйлүп турзун.
Он-боонуң хаңныг «дүну»
Ол-ла хевээр барзын дээр мен.

М. ТИРЧИН.

МӨГЕ СОЛДАТ

Чайлаг сургууа майгынның чанын орта
Чалыы эрлер содаглангаш, девип-девип,
Адыштарын дискектерде даянышкан
Арга бодап, удур көржүп тургулааннар...

Шуугаен мөге шырайында чоргаар турлуг
Шуургедээн ээир ышкаш кынны берген,
Делгем хөрээн бурунгаарлай өндейтипкен
Девип дооскаш, дөңмектерин часкан кагды...

Мага-бодун хелке кудуп, шуткуп каан дег,
Чалыы эрни улус мактап, адай берди:
Майын-Тараа ышкажыл бо, кежээ-дир моң
Сайын-Херел адазындан калышпас-тыр!

Күдер кара Майын-Тараа ооң соонда
Хүрештерге киришпестеп, сураг барган...
Эштериниң чугаазындан дыңнаарымга,
Элегесте экономга кирген дижик...

Ырга кирген Чавыдакка башкылаткаш,
ЧТЗ-ге башкарыкчы болуп турда,
Шеригже баар келдириишкин чедип келген
Ыдык албан хүлээлгеже аъттанышкан...

Өөредилгээ, хүлээлгеге төлеп шынчы
Өөрү-биле найыралдыг мөге солдат
Өштүг дайзын Совет чуртче халдап кээрге,
Өргүүделдиг ол-ла дораан бижип киирген.

Мөге солдат Майын-Тараа орай күзүн
Меңдүң, чыңдың Улуг-Хемни кежип алгаш,
Салым-чолун мөңге кошкан өөрү-биле
Саян ажыр ажыттальп чоруй барган.

Дайзын-биле тулчуруңга белен кылдыр
Дадыгышкын белеткелин бүрүн эрткеш,
Ужу, кыдыы көзүлбестээн орус черниң
Улуг, бичии хоорайларын дамчып эрткен.

Днепр хем хаажылаан Украинага
Дидим тулчуп атаалага чорда безин,
Чаштан тура эштип өскен Кара-Хөлдүң
Чалгыглары сагышынга кирер чораан.

Фашист дайзын аткан огу сымлап келгеш,
Мага-бодун даңгаар эртен өттүр дээпкен.
— Өжээнимни негеп алыр бүзүреддиг
Өөрүм бар! — деп кыйгы салгаш, барып дүшкен.

Дидим солдат Майын-Тараа улуг чааның
Тиилелгезин көрбейн барган, ынчалза-даа
Гвардейжи эрес өөрү дайзыннарны
Кыра шаапкаш, маадырлар боол чанып келген.

Шаг-шаа-биле төөгү ырап бар-даа чорза,
Салгалдарга ооң ады уттундурбас.
Огар, Алаш, Дапсы хемнер белдиринде
Ооң адын эдилепкен суурӂугаш бар.

В. САГААН-ООЛ.

КАТКЫ БАЖЫ КАНЧАП БАРГАН

«Хаак бажы каяа бергеш, катап үнүп кээр-ле чоор он!» деп кожаңны бо-ла сактып келир апарган мен. Та чүге сактып келгеним ол ийик, боктуг сутну бодумнуң-на кара бажымдыва хөме куттунуп алдым...

Ырда чүү деп, шыным сеглээн болбайн аан, хамык-ла ужур баштактанып билбезимниң хараазы-дыр ийин. Таныыр, билирим баштак кижилерни көөрүмге, арын-шырайында хүлүмзүрүг кезээ шагда хып чоруур. Оларның артында кырывас: бажының дүгү дээс кара, дыргак кагарга сынмас хевээр. А мээң хаваамда сыгыглар ханы чоогалар ышкаш кежиле бергилээн, кижи ортузу четпейн чыдырымда-ла, кастыктарымны ак хыраа дуй алы берген.

Оон баштак чаңымны шыдавыже тө кудуп чорааш, назынымны узадып алыр деп бодай бердим. «Каткы кандыг-даа аарыгның эми» деп номчааным сөөлүнде, сугда салгаш байлап-биле дөмей чаңныг кижи болуп хуула бээр деп бардым.

Салган сорулганы амыдыралга боттандырар аргар чүве ыйнаан. Дыштаныр хүнүмде кудумчуга бастырып чор мен. Шала эртежик болгаш ындыы ол бе, кудумчуда элеш кынныр кижи-даа чок. Харын-даа чалгаараңчы дегет. Дедир элейтип чанар чоор бе, ынчаш өрү-куду шуушкан улус эпдерли бээрге, таалыг чаннап-ла турган мен кылдыр бодаап дедир базыптым. Куду көрүп алгаш, бодаңыр дээш аъттыг кижи удур чоруп келгенин кайын эскерер ийик.

— Экии! — дизе-ле, Дүкеш-оол шырбаң кудуруктуг шавылар аът мунуп алган бо уткужуп келген. — Бажының дулгуурун чидириптиң бе? — дээш хүлүмзүрүүрге, диштерни хүнге каксы чайыннады берди.

— Эжир чылын-на читкен дулгуур-дур ийин. Ам кайын эт болурул ол. Чемерере берген-даа болза, кижиниң эли кончуг — деп, кулак дажыв негедим.

— Сөөлүнде уруг-дарыын көрүп чоруур ыйнаан — дээш, кижим чоржаң аъдын десепкирге, соеу шимчеш диведи.

Дүкеш-оол суурга хаяя кестур. Ол келгенде баглап каарга безин аңаа турбас, савап турар аъттар муңган келир кижи болгай. Чылгычы кижи ындыг туразында болбайн канчаар. Артында аъттты чүлүннел мунар. Эки аът мунар боорга, ону улус шолалаар. Шола боорда чараш-ла ат боллур ийин. Челер-Аъттыг...

— Шу! Чоп' кончуг өлбээк чүвел моң? Чылгычы кижи мындыг чудаан богбаны кайын кызыдканың ол? Чоржаң-Аъттыг элирээ дег чүве мунмайн чүнү мунар. Тутсуп орам, Чоржаң-Аъттыг — дээш хей каткымны каттырдым.

Дүкеш-оол ыыт-даа чок, аксын доллур суг пактап алган чүве ышкаш, аъдының дынын шеле сол, оожум чортуп чорупкан.

— Ха! Ха-хаа! — деп, оон соондан көрүп алгаш, шыдавыже каттырган кижи өттүндүм.

Бо канчап барган кижи боор мен дээш бодумну ылавылаар-даа мен. Муң-не угаан-сегээним аңаа хире. А каткымның элдептиинден бодум безин кайгап хаймадым.

Бир дугаар баштактаныым баштайгы базым кылган чаштың базымындан безин дора болган. Ам канчаар дыштаныр хүнүү шак ынчаар чалгаарап эрттирдим. Эртенинде база ажылга шыдавыже баштактаныр деп бодап, шоодуглар болгаш дузаашкыннарлыг номнар-даа ашкылаарымга, мени каттыртыптар чогаал чогулу.

Ажылга келгеш чүлс столум эмгелеп чыдырымда, кодээ Советтиң чарылгазы дарга келдиртипкен деп мындыг.

Кайгай-ла бердим. Чеде бээримге, дарганың арны калчан сарыг олур. Дүкеш-оолдуң билдириишкинин номчааш, сы мундуруп-ла келген. Чоржаң-Аъттыг деп шоодуп, кудумчу сынмас кылдыр кочулап турган дээш, артында хөөредип аппарган. Чайлаар арга чок. Орта-ла олура, хары хомудал бижип эгеледим. Ужу-бажы бош чүве дег халаңнаан, чузун-каңдывын чидирипкен чүве сен деп мени шоодуп, аксы-дижин арзайты каттырып, эки-бак сөглеп ди дээш немеп-немеп бижип кагдым.

Кодээ Советке бис ийиин каш удаа келдирткен, алак сөөлүнде чаргывысты эш хуузунуң суду чарган. Аңаа кайывыс-даа буруувусту миннир ужурга таварышкан бис. Оон башка херектиң улус суду көөр апарган.

Ол-ла олчаан «каткы бажы кадар эвес» дижип, улустуң баштак ырым дыңнаар безин хөнүүм чок болу берген.

Э. ДОНГАК.

«Грузия-фильм» студияның «Чер, сээң оглуң» деп фильмин тургускан кинематографистерниң бөлүүнге 1986 чылдың Ленинчи шаңналын тывыскан.

Кинода хожудалгай районнуң партия райкомунуң чаа секретарының удуртулгазынче муң-муң шынчы ажылчыннерниң күжениишкини... мурнакчы апарганы... эки агыйжы эвес, сандаргай... Эзүү ажын эрткенин көр...

ЧУРУКТА: Ленинчи шаңналдың лауреаттары: олурарлар— ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссер Р. Чхеидзе (солагай талазында) биле сценарийниң автору С. Жгенти, турарлар — тургузукчу оператор Грузин ССР-ниң улустуң артизи Л. Ахвледиани (солагай талазында) биле кол рольдуң күүседикчизи, республиканың улустуң артизи Т. Чхеидзе.

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ак тала баштай кошкеш, тергези-биле аътты чиир болза, бодуунга багай, а мерзе мерзени чиир болза, аңаа-ла орнаш. Оон дээре кандыг кош бар-дыр, тывыңар?

Ак тала эгелээш, удар.

ТВ

МАЙ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Утца». Док. телефильм. 9.25 — «Черге амыдырал дээш». Шүлүглелдиг композиция. 10.00 — «Тиилелгениң ол хүнү...». Док. телефильм. 11.05 — Уругларга фильм. «Хоорайлан келген уруг». 12.20 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 12.55 — «Ырак черде ыраккы гарнизонда». Док. телефильм. 13.25 — «Ырак болгаш чоок ыр». 14.10 — Бөгүн — Тиилелге байырлалы. Куртаг чер шериглериниң кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы Е. Ф. Ивановскийниң чугаазы. 14.25 — Киноконцерт. 15.15 — «Парламентёрлар». Док. телефильм. 15.35 — «Тоолдарның тоолу». Мультфильм. 16.05 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 16.30 — «Кажангызындан артыкка хөйнү ырлап чораан». Фильм-концерт. 17.20— «Тиилекчилер». Тиилелге байырлалынга тураскааткан дамчыдылга. 18.50 — Фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң тураскаалынга. 19.10 — Симфония музыказының концерти. 19.50 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Тиилелге». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Тиилелге». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 23.10 — Чадаг-тергеге чарыш. Киевтен дамчыдылга. 23.35—23.45—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Далайже чайгы чеде чорук». Уран-чечен фильм. 9.45 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов ойнаар. 10.10 — М. Дудин. Поэзия. 10.40 — «Шоодайда миллион». Мультфильм. 11.10 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга. 11.55 —«Бистиң экипажывыс». Док. телефильм. 12.25 — «Тропиниппер». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 15.10 — Л. Бетховен. № 8 соната. 15.30 — «Олар Төрээн чурт дээш тулчуп турганнар». Уран-чечен фильм. 18.00 — Совет ыр концерти. 18.50 — Фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң тураскаалынга. 19.10— «Маадыр-хоорайлар». Док. телефильм. 20.10 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.30 — Дзюдо хүрежиниге Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.45 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга концерт. 22.55—23.25 — А. Толстой. «Орус характер».

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

(Солуннуң дараазындагы номери май 11-де үнер).

КИНО

МАЙ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Я люблю Вас больше жизни» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Первоклассница» 10.00, 13.30, «Хлеб пахнет порохом» 11.40, 15.10, «Куда идёшь, солдат?» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Точка отсчёта» 14.00, «Зелёный остров» 12.00, «Мы обвиняем» 16.10, 19.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «За околицей дракон» 10.00, «Жди меня» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

МАЙ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Жертва обмана» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, 13.20, «Город мастеров» 11.40, 15.00, «Я люблю Вас больше жизни» 16.40, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Куда идёшь, солдат?» 14.00, 16.00, 18.00, «Точка отсчёта» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «За околицей дракон» 10.00, «Легенда о любви» 11.30, 14.00, 17.40, 20.10 шактарда.

Республиканның хөгжүм-шии театрынга

Май 9-10-да — Театрның 50 чылынга тураскааткан

ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ

Эгелээри — май 9-та — 17 шакта, май 10-да — 18 шакта.

Май 11-де. Р. Погодин. **«КӨК КААРГАН».** Ийи кезектиг фантастиктиг тоол. Эгелээри 10 шакта.

Май 11-де. С. Тока **«ДӨҢГҮР-ООЛ»** Ийи кожегелиг шии. Эгелээри — 19 шак 30 минутада.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжы амыдырал болгаш үлегерлиг чиңгилистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3292.

ШЫН ...ССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00646

Бюллетень ... Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 112 (13112) | 1986 чылдың май 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ЧОННУҢ УГААН-МЕДЕРЕЛИНГЕ МӨҢГЕДЕ АРТАР

Май 9-та—Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хээрүнче шуушкан чоннуң ужу-кыдыы көзүлбейн турган. Ол дээрге бүгү улустуң ыдыктыг чери, бистиң мөңге тураскаалывыс...

Москва гарнизонунуң шериглериниң колонналары тыскаалгаш, ыржым турупкан. Фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга алдаржаан кезектерниң болгаш каттыжышкыннарның дайынчы туктары оларның кырынга киискип турган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, кезек шериг начальниктери дайындан ээп келбээн совет дайынчыларынга чырыткылыг тураскаалынга мөгейип, оларга ёзулал кылыр дээш келгеннер.

Кажыыдал аялгазы чаңгыланып турда, хээрге венокту салган. Оон чиңгир-кызыл ожаавында мыңдыг сестерни бижээн: «Совет Чепсеглиг Күштерден Билдинмес солдатка. 1986 чылдың май 9».

Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизиниң аялгазы байырлалдыы-биле чаңгыланган. Москва гарнизонунуң кезээ Билдинмес солдаттың хээрүнүң мурнуу-биле, маадырлыы-биле өлгеннерге ёзулал кылып, дең-десви чыскаал-биле эрткен.

Тиилелге байырлалының хүнүнде Билдинмес солдаттың хээрүнге СЭКП МХК-даа болгаш Моссовет күүскомунун, СЭКП-ниң МК-зындан болгаш Мособлсоветтиң күүскомунундан веноктарны база салган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП МХК-ның болгаш МК-зының секретарьлары база бюро кежигүннери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, ажылчы чон төлээлекчилери веноктар болгаш чечектер салырының ёзулалынга киришкеннер.

(СЭТА).

МИНУТАНЫҢ ЫРЖЫМ ЁЗУЛАЛЫ

Маадырларга четтиргенин илереткен тураскаалдың чырыы-биле, бистиң мыжашы тавыстың, бистиң кажыыдалывыстың чырыы-биле маадырлыы-биле өлген дайынчыларның аттары херелдензин...

Дайын бистиң чээрби миллион кижилеривистиң амы-тынын алган. Он-он чылдар эртсе, ынчалза-даа улустуң чүректеринде ол чидириглеп качыгдалы сөжүргевейн турар. Тулчуушкуннар шөлдеринде Төрээн черинге ээп келбээннерге, социалистиг Төрээн чурттуң, бүгү кижи төрелгетенниң ат-алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын берген кижи бүрүзүнге бистиң четтирииишкинивис база-ла кандаа-даа аажок улуг.

Бистиң чуртувус май 9-та фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң чырыткылыг тураскаалын сагтып, минута иштинде чыт чок, ыржым ёзулал кылган. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң дамчыдып турганы аялгалар-биле чергелештир мындыг сөстер чаңгыланган:

«Тараа шөлдериниң шимээнинде, чаа тудугларның даажында, улуг байырлалдың тиилелгелиг маршытарында — оларның үннери дыңналып, солдаттарның солчуушкунунда оларның амыдыралы үргүлчүлеп турар».

19 шак. Минута иштинде ыржым эгелээн. Телевизорларның экраннарында — Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хээрүнде мөңге от чайнап турган.

Бистер эрткен чылдарда дег, моон сөгеэр кезээде-ле мындыг болуру ышкаш, дайындан ээп чанып келбээн чаңгыс полкка турганнарывыска, оңнуктеривиске, эштеривиске, төрелдеривиске чырыткылыг тураскаалдың баарынга бажывыс мөгейтип турар бис.

Маадырларга мөңге алдар!

(СЭТА).

БАЙЫРЛАЛ САЛЮДУ

Май 9-туң байырлал кежээзинде маадыр-хоорай Москваның кырында дээр иызы-бүрү фейерверк оттар-биле чырыткыланган. Бистиң Төрээн чурттуң найысылалы үтерболарның үжен дааштаашкыны-биле бүгү улустуң байырлалын демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 41-ги чылы оон демдеглээн-биле салютту ол ышкаш эвилелдешкен республикалар найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, маадыр-шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининград, Львов, Дона-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга база кылган.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң май 8-те болган хуралынга продукция шыгарып үнделиин-биле бедидериниң талазы-биле хемчеглерин чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кылып үндүрер продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидеринче угланган организастыг, экономиктиг болгаш эрге-хоойлу хемчеглер комплексизин боттандырып чорударын айтып турар. Министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның күш-ажылчы коллективтериниң продукцияның кылырының бүгү чадаларында оон шынарын үндезини-биле [illegible] харысалгазын күштелдирериниң ында көрүп турар. Чаа техниканы чогаадып кылып турар организацияларга онзагай тодаргай сорулгаларны айыткан. Чаа кылдыныр машиналарының, дериг-херекселдерниң, материалдарының болгаш приборларның эдилелдиин ол бедидиишкиннеринге дүүшкен азы олардан ашкан турары байдалдыг чедип алыр алыс сорулга салдынып турар.

Техниктиг контроль албанының ролюн болгаш бүрүн эргелерин улам бедидип, бүдүрүлге черлеринге ССРЭ-ниң Күрстандарттынга хамааржыр ведомстводан дашкаар күрүне хүлээп алыышкынның албанын тургузар. Бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларының шынарынга экономиктиг бурадарының болган илиг бериишкиннериниң салдарын күштелдирериниң улуг кичээнгейни салган.

Айыттынган хемчеглерни боттандырып чорудары партийлиг болгаш совет органнарның, хой-ниити организацияларының онза сагып салыр куузу болур. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдаачы кижи доктаамал деткимчени, бараан кылыр кижи бүрүзүнүң анаар ындыг моральдыг байдалды күш-ажылчы коллективтерге тургузары эргежок чугула боор турар. Продукцияның бедик шынары дээш демиселди хой-ниитиниң массалыг шимчээшкини болдурарга, бо херекке он ийиги беш чылда-ла шиитпирлиг өскерлиишкинни чедип алыр херек.

Улуг ажыл-агыйның адырларынга автоматтыг ротор болгаш ротор-шуушттурулгалыг шугумкарны шиңгээдип ажыглаарын дүргедедирип-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөй катап бедидерин болгаш продукцияның шынарын эки жиндерин хандырар аргалыг эртемниң болгаш техниканың бо чугула угланыышкынын чедир үнелевес чорукталын бо дуруп турарын демдеглээн. Аңаа холбаштыр роторлуг болгаш ротор-шуушттурулга шугумнарын бүдүрүп үндүрериниң коңгедир угланыышкыннарын тодараткан. Оларның кылып тургузарынга машина тудуушкунунуң кол-кол министерстволарын хаара тудуп турар. Чогуур ажылдарга эртем удуртулгазын болгаш угланыышкынын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни көрүп турар. Ындыг шугумнарны тиилевишаар, белеткеп кылыр болгаш ажыглаар талазы-биле специалистерни белеткээрини, ол ышкаш инженер кадрларының мергежилин бедидериниң талазы-биле программаны кылган.

Областың үстүвер бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкиниң дүргедедир талазы-биле СЭКП Ленинград обкомунуң саналын чугаалажып көрген. Ленинградтың партийлиг организациялары удуртулгазы-биле бар бүдүрүлге күчүлежилелин эң бедик ажыглаар, энергиин [illegible] коэффициентизин бедидер, ажылдап турар бүдүрүлгелерниң кол технологтуг дериг-херекселдерин чаартырының эң таарымчалыг тускаалдарын салыр, чаа тудуглары кызыгаарлап турар, техниктиг эде дериишкинге болгаш чаартылгага ажылдаары-биле тускайлаан ажыл-херектиң үлүүн улгаттырып талазы-биле ажылдарның чугулазын болгаш чогуур үезинде боор турарын демдеглээн. Кол технологтуг дериг-тектерниң ажыглалының ажыктыг чорууп улгаттырарының улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузазын кичээнгейге алгаш, бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидер болгаш Ленинградтың база Ленинград областының бүдүрүлге фондуларын чаартырын дүргедедир талазы-биле немелде базымнарны кылыры-биле ол сорулгаларга тускайлаан капитал салыышкыннарының угланыышкынын тодарадырын чогуур министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга Политбюро сүмелээн.

Политбюро Чернобыль АЭС-ке болган аварияның чедирген уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдың чорук турарының дугайында Пазак комиссияның дыңнадыын чугаалашкан.

Комиссия, ол черниң партийлиг болгаш совет органнары аварияның чедирген уржуктарын ажыл эртип, чайладыр дээш эргежок чугула хемчеглерни шалыпкын ёзу-биле ап турарын демдеглээн. Совет кижилер карны байдалдарда бедик медерелдиг, шудамыккай болгаш эрес-шудургу чоруун көргүзүп турар. Станцияның ажылдакчылары, эртемденнер, инженер-техниктиг болгаш медицина ажылдакчылары, алдыы турар хемчеглерге киржип турар бүгү-ле кижилер [illegible] оскундуг, кызымаккай ажылдап турар. Кожуртунген кижилер шуут кыска үениң иштинде чурттаар оран-бажың, аъш-чем, медицина дузаламчызы-биле хандыртынган. Кожа-кожуун районнарының чурттакчылары оларны чуректиг таалышындан сагыш човап дузалап турарлар.

Чернобыльдың атомнуг электри станциязының зоназында бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылдакчыларының ажыл төлевириниң болгаш материалдыг хандырылгазының байдалының дугайында доктаалды СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Ында тур үе иштинде кожуртунген чонну ажыл-биле хандырарының, оларга карежаны эндериниң талазы-биле, аварияның чедирген уржуктарын узуткаары-биле холбашкан ажылдар дээш күш-ажыл төлевириниң талазы-биле немелде хемчеглерни көрген. Чижээ, АЭС-тиң зоназында ажылдап турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның коллективтеринге материалдыг идиг бериишкинниң кемелде фондуларын тургускан. Өскээр көжүрүп турар хамаатыларга халас акша дузаламчызының, идик-хеп болгаш бирги чергениң эргежок чугула өске-даа чүүлдерни садып алырының, оларның аъш-чемин болгаш өрук хөлезизин төлээриниң акша-хөреңгилерин тускайлаан. Авария үезинде азы оон чедирген уржуктарын узуткап турар үеде ажылдаар аргазынээн чидиргени дээш акша дузаламчызын күш-ажыл стажы болгаш ажылдап турар чери хамааржокка ортумак ажыл төлевириниң хемчээли-биле бээри доктааттынган. Чугула херек апарганнарны санаторий-курорт эмнелгезиниң халас путёвкалары-биле хандырар. Кожуртунген кижилерниң, Чернобыльдың атомнуг электри станциязының зоназының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчыларының ажыл-амыдыралының байдалдарын [illegible] кижилер талазы-биле өске-даа хөй хемчеглерни көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ажыл-агый механизмин улам сайзырангайжыдары болгаш чурттуң бүдүрүкчү күштерин чогуур-биле ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тайбың чайдарарынче болган бүгү күрүнелер-биле кайызынга ажыглыг чаагай харылзааларны хандырарынче угланган даштыкы политиктиг угланыышкын-биле холбашкан өске-даа айтырыглар талазы-биле шиитпирлер хүлээп алдынган.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Дөртен бир чыл бурунгаар бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваның дээринче салюттарның энме-тикчок оттары дүндүүштелип үнуп, совет улустуң фашизмни тиилээниниң дугайын бүгү кижи төрелгетенге медээлээн. Оон бээр чылдың-на чуртувустуң булуң бүрүзүнге улуг Тиилелгениң байырлыг ёзулалдары эр-

(Төнчүзү 4-ку арында).

Хандырылгаңар кандыгыл?

СӨС БИЛЕ АЖЫЛ-ХЕРЕК КАРЫШПАС

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелери бо чылдың эгезинден экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдап эгелээн. Ажыл-агыйның чаа байдалдарында коллективтиң канчаар ажылдап турарын база партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар дээш эде тургустунуушкунуң бүдүрүлгеде канчаар эгелээнин чугаалап бээрин Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Б. Д. Хемер-оолдан дилээн бис.

— Районнуң чурттакчыларынга чедирип турарывыс амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын улам экижидер сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Кожууннуң ниитилерге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын совхозтар [illegible] черлеринде тургустунган комплекстиг хүлээп алыышкын пункттарын дамчыштыр ап турар. Пункттарның ажылының ажыктыы, шынары бедилери — [illegible] хандырылгазын экижидеринге чугула чүүл. Ынчангаш оларның ажылын экижидеринге улуг кичээнгейни угландырып келген бис. Бүдүрүлге эргелелинден бөлүк — бижимелдүрүк тырттырар кижи, амыдыралдың дарыг дериг-херекселдерин септээр, идик септээр мастерлер, парикмахер совхозтарже үнүүшкиннерни доктаамал кылып турар. Эки ажылдыг пункт дээш чарыш түңнелин айлап, кварталдан үндүрүп турар бис. Эр-Хавакта И. Херек эгелекчилээн комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу бо чылдың эрткен кварталының түңнели-биле чарышка мурнаан. «Кара-Хөл» совхозта К. Ооржак эргелекчилээн пункттуң ажылдакчылары амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чаңгыс чер чурттугларынга багай эвес чедирип турар. Хенти хиимиктиг арга-биле аштадырын, амыдыралдың чарын дериг-херекселдерин септээрин мында эки организастаан. Оон ыңгыда чер мында чагыг ёзугаар даараар турар. Республика чарыжынга эрткен чылдың түңнели-биле бо пункттуң ушку черин эдилээни — коллективтиң багай эвес ажылын херечилеп турар. Амыдыралдың чарын дериг-херекселдерин септээрин организастап турары бисте ниитизи-биле багай эвес. Чугула айтырыгларның бирээзи ол болгаш. Мастеривис Б. Шагаалаң бар эрге-чурлаварларын ажыглап, чагыглар күүселдезин саадатпас дээш ажылдап турар. Хууда алган планнын онаалдазын ол айда 150 хуу чедирип турар. Чурук тырттырар мастер комсомолчу А. Чарыкчык бирги кварталда көрдүнген планын ийи катап ажыр боттандырган. Совхозтарже мастерлерниң үнүүшкүнүнге хой, хууда бүдүрүлге көргүзүглеринге оон салдарын болуп турары чугаажок.

Районнуң ажыл-ниитилеринге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарывыс негелделерге ам-даа дүүшпес четпестер бар. Хандырылганың бедик культуразын чедип алынмаан. Шынарынга кирзажгей салдыры негеттинип турар. Чаа арга — экономиктиг чаа негелделер-биле ажылдап эгелээнивис — ачы-дуза чедирилгезин экижидип бар четпестерин чайладыр арганы бээр. Коллективте ажылдап турар кижилерден негелде күштелген. Моон мурнунда турганы ышкаш, ооң хоорге алыы бээр чүүлдерден уштунмас болзувусса, чаа негелде ёзугаар ажылдаары бергени апаарын билип турар бис. План күүселдезин харын-даа бригаданың шалыны ажылдаан ажылдың түңнелинден хамааржыр болганда, чагыгны оон эвилге көрдүнген хүүсгазында даараар азы септээр кижилер дээш бригаданың мастерниң соңнургалы улгаткан. Ынчангаш бистиң ажылывыста чугула көргүзүг — ажылдың темпизи биле шынар болуп турар-дыр. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнивистен бээр дерт ай эрткен. Баштайгы түңнелдер ниитизи-биле черле багай эвес. Оон чижээн В. К. Хүрүй-оол удурткан даараныкчы бөлүктүң ажылындан көргүзүп болур. Даараныкчылар чагыглар үрели, шынарлыг кылдыр даараар сорулганы салгаш ажылдап турар. Ол сорулга чедип алдыныл-даа турар. Оларның даараан хевинге чагыкчыларның үнелели багай эвес. Чагыгларының санының өзүп турары-даа ында дей билип тур бар бис. К. Дуурук-оол, С. Шагдыр оларның удурткан бригадаларының даараныкчылары демниг ажылдап, планнарын күүседип турарлар.

Экономиктиг чаа негелделер-биле ажылдап эгелээнивис-бил, кылган ажылдың шынарын дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазы бедээн, чагыгның күүселдезиниң хүүсгазы үлгей кылынмаан.

Партияның съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр ажылывысты тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарының эге базымнарын кылып эгелээн бис. Бүдүрүлге хуралынга ол дугайында чугаа болган, «Моон соңгаар канчаар ажылдаар бис» деп айтырыгны долгандыр сагыш-сеткилден чугаалашкан бис. Ам ону ажыл-амыдыралга херек кырында боттандырар.

Ажылывыста четпестер бар дээрзин эгезинде база чугаалаан кел. Бир кижиге хамаарыштыр ачы-дуза чедирип турарывыстың хемчээли чавыс. Ол болгаш өске-даа айтырыгларны ээри чугула. Ону чыдырбайн, ол ажылды бөгүн-даа ужурлуг бис. Чоннуң херечилер бараанарын бүдүрүп болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазы ол-ле угланган болгай.

Хандырылганы экижидерибиле ачы-дуза чедирилгезиниң база бир ийи хевирин — ажылчын кижиниң бергүн болгаш ыяш эдиктерин даараарын шиңгээдип алыры көрдүнген. Бо чылдың социалистиг хүлээлгезинде көрдүнген ол чүүлдер күүсеттинер. Хенти септээр, таарты шылыры чугула айтырыг. Ынчангаш хенти чагыг ёзугаар септээр бригаданы даарандырга негиинге тургузарын планнап турар бис.

Социалистиг чарышты ажылдыйның экономиктиг чаа негелделеринге дүүштүр организастаары көрдүнген. Ынчангаш бо чылдың социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин кичээнгейлиг ажылдап кылдывыс. Күш-ажылчы маргылдааның өзү барымдаалап организастаар чорукталы улуг карыын үе негеп келген.

Ажылдың түңнелдеринге салдар чедирер факторлар хөй болгай. Мацаа мен бирги ээлчегде кижи факторун онзалаар чел. Бистиң коллективтиң кежигүннери бодувун хамааржыр участогунда эде тургустуушкун эгелээн. Ол сорулга-биле бис кадрларның профессионал белеткелинче улуг кичээнгейни угландырып турар бис. Четпестерни ажыл-биле чугаалап турар апарган бис. Бар аргачурлаварларны тып, чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг бис. Оон-биле кады кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын чугулалап турар бис. Ажылдакчыларның дыштанылгазын бүдүрүлгеде хөй-ниити организациялары организастап турар. Амыдырал хандырылга чөөзи тургузар күзелдиг бис. Оран бажыңнывыстың байдалы шеглунуң дораан шиитпирлээр арганы амгы шынзыда сербейн турар. Ынчалзажок бар аргаларны ажыглап, ол айтырыгны шиитпирлээр бис. Хол-биле кылыр ажылдар бисте бар. Чамдык машиналарның чогуунда, эдилгелеринден даараныкчылар чамдык чүүлдерни холбиле даарап турар. Ажылдың темпизинге, шынарынга оон салдары багай. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бар арга-курлавырларны ажыглап, диленип тып турган, амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының культуразын бедидер дээш сөс биле ажыл-херек тэ холбаштырып турган ажылдаар.

МООЛ АЛЧЫЛАРНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП обкомунга партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Тывада келген МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары Ц. Энхтор-биле болгаш улус депутаттарының Убса-Нур аймак хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы Г. Базсанжав-биле ужурашкан. Беседа үезинде Г. Ч. Ширшин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседип социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедедириниң сорулгаларын боттандырар дээш республиканың ажылчы чонунуң канчаар ажылдап турарының, моол өңнүктер — МАРН-ның XIX съездизинге белеткелдиң калбарганының дугайын чугаалааннар. Тыва АССР биле МАР-ның Убса-Нур аймааның аразынга найыралдыг харылзааларны моон-даа соңгаар калбартыр, хандыладырының чугулазын демдеглээн. Беседага Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков олар киришкен.

Моолдан келген аалчылар Кызылдың төөгүлүг черлери-биле таныжып, Кызылдың вуш фабрикасынга, «Тудут материалдары» комбинадынга барган. Май 9-та олар В. И. Ленинге тураскаал баарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалга чечектер салыышкынынга киришкен, Тиилелге хүнүнге тураскааткан иызы-бүрү культура-массалыг, спорт байырлалдарынга чоражаннар.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Май 8—9-туң хүннерииң үезинде Чернобыльдың атомнуг электри станциязынга аварияның чедирген уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдар үргүлчүлээн. Кол зонаның температуразын кудуладыр сорулга-биле реакторнуң интенсивтиг соодуушкунун кылган болгаш ол радиоактивтиг бүдүмелдерниң алыралын үнерин дыка эвээжедир арганы бергэн. Чоок-кавының девискээрлеринден агып баткан чаъс, таашкын суглары-биле хемнин радиоактивтиг хирлениишкининиң баш удур болдурбас сорулга-биле электри станциязының районунда Припять хемниң эриктерин чалдаар талазы-биле ажылдарны кылып чоруткан. АЭС-тиң бирги, ийиги болгаш үшкү блоктарында байдал анаа, чогумчалыг боор турар.

Атомнуг энергия талазы-биле чурттар аразының агентилелиниң (МАГАТЭ) чиңгине директору Х. Бликс май 8-те Чернобыль АЭС-тиң районунга чораан. Совет эртемденнер болгаш специалистер аңаа тургустунган байдалды болгаш аварияның салдарын чептерестес талазы-биле ап турар хемчеглерни таныштырган.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Чернобыльдың АЭС-инге авария-биле холбаштыр Барыын чүкте оларның «радиоактивтиг хораннаныышкынының» уржуундан совет экспорт бараанныры болгаш транспорт чепсектери айыылдыг боор турарының дугайында хоозун-меге шуугаазынны нептереткен. Элээн каш барыын-европа чурттарында ССРЭ-ден болгаш ЭДЧ-ның чамдык европейжи чурттарындан аъш-чем болгаш өске-даа бараанарны үндүрүп алырын кызыгаарлаар талазы-биле хемчеглерни алган боор турар.

Ындыг хөделиишкиннер ол үүр чурттар-биле ССРЭ-ниң аразынга чарган садыг, экономиктиг, үлетпүр болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга дугайында чурттар аразының дугуржулгаларының салган сорулгаларынга моондактап, чурттар аразынга садыглааш кынга тургустуунун келген айтырыгларны шиитпирлээриниң бүгү-ниитиниң хүлээп көрген практиказынга дүүшпейн турар.

ССРЭ-ниң 6о талазы-биле чогуур органнары эргежок чугула дүрген хемчеглерни алган болгаш ап-даа турар. Совет бараанныр болгаш транспорт чүүлдери бистиң чурттуң чурттакчыларынга-даа болгаш өске күрүнелерниң хамаатыларынга-даа радиоактивтиг чорук талазы-биле айыыл чок боор турар.

Партийжи амыдырал

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП өзүп орар салгакчыларны кижизидерин улам экижидерин партияның, курунезиниң болгаш бүгү улустуң эң чугула херээ кылдыр санап турар. Ол дээрге бистиң Гэрээн чуртувустуң келир үезинге идегелдиг хандырарының айтырыы дээрзин бармыдаан көрүп келген.

Оон уламындан «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюн бедидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган. Бо болза өзүп орар салгакчыларже партияның доктаамал сагыш салыышкынының тодаргай бадыткалы болган. Бо доктаал программалыг документ болуп, комсомолга партийжи удуртулганың, аныяктар кижизидилгезиниң тодаргай сорулгалары, арга-хевирлери-биле партия организацияларын чепсеглеп турар. Ук доктаалды удуртулга болдуруп, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр, партия обкому комсомолга партийжи удуртулганың, аныяктар-биле ажылдаар айтырыгларын боднуң кичээнгейиниң төвүнге тургузуп келген.

Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер база аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң оон ролюн бедидер дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң беш-ки болгаш партия райкомнарының пленумнарынга чугаалашкаш, ажылды экижидерниң хемчеглерин айыткан доктаалдарны хүлээп алган, ону амыдыралга боттандырар дээш партия обкому, партия комитеттери, партия эге организациялары ажылдап турар.

Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында айтырыгны СЭКП хоорkомунуң, райкомнарының бюроларынга чаңгыс эвес удаа чугаалашкан.

Партия обкомунуң бюрозунга «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюн бедидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң база партия обкомунуң V пленумунуң доктаалдарын партияның Кызыл райкому канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир улуг четпестер барын илереткеш, комсомолга партийжи удуртулганы экижидерниң немелде хемчеглерин ап чорударын партия райкомунга бюро даскан.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң доктаалдарын күүседир талазы-биле партия Кызыл хоорkомунуң, райкомнарының ап чорудуп ажылдарының түңнелинде комсомолга партийжи удуртулга ээзи экижиди, аныяктарга коммунистиг кижизидилгезинге оон ролю бедип турар. ВЛКСМ Кызыл хоорkомунуң, райкомнарының секретарьларының шынар составы эрткен чылдардан ээзи экижээн. Оларның 97 хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг, 86 хуузу партия кежигүнү болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болуп турар. Комсомолдуң удуртур органнарынче херээжен аныяктарны депшидер айтырыгны чогумчалыг шиитпирлеп турар болу берген. Амгы үеде секретарьларының 20 хуузу херээженнер. Эрткен чылын болган отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдеринден алгаш көөрге, комсомол эге организацияларының секретарьларынга партийжи эзек 1984 чылдың дециелинден 2,7 хуу, цех организацияларынга 4,2 хуу, комсомол бөлүктеринге 11 хуу өскен.

Партия организациялары комсомолчуларны болгаш аныяктарны республиканың мурнунда салдынган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге калбаа-биле киириштирип турар. Материалдыг бүдүрүлгеде 37 муң аныяк ишчилер, 338 комсомолчу-аныяктар коллективтери чаара туттунган. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткениниң дугайында дөрт муң оолдар, кыстар, 69 комсомолчу-аныяктар коллективтери рапорттаан.

Үстүнде адаан чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир комсомолга партийжи удуртулгада улуг четпестер бар. Улуг-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда комсомол эге организацияларының секретарьларының аразында партийжи эзек республиканың көргүзүүнден 10—15 хуу. Таңды районда бо көргүзүг 1984 чылдың дециелинден 16 хуу, Кызыл хоорайда 10,5 хуу кылдыр болган.

Аныяктарның аразында кем-херек үүлгедир чоруктар ам-даа хөй болуп эртпишаан. 1985 чылдың түңнели-биле алырга, кем-херек үүлгедир чоруктар Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарда эвээжевейн турар.

Аныяктарның хостуг үезиниң, ажыктыг организастаарынче партия эге организациялары ам-даа кошкак кичээнгей салып турар. Культура бажыңнары, клубтар, театрлар, стадионнар, спорт шөлдери, библиотекалар болгаш өске-даа культура албан черлери боттарының ажылының утка-шынарын экижитпейн, аныяктарның чамдыызының олче хаара туттунмайн келген. Комсомол организациялары, культура албан черлериниң ажылын экижитпейн, оларны дыштаныылганың төвү болдурбайн, оон ёзулуг ээлери болбайн турар.

Комсомол обкому, чер-черде комсомол организацияларын хүлээп алган доктаалдарының күүселдезинче кошкак кичээнгейни салып турар. 1985 чылдың ноябрь 19-та комсомол обкомунуң бюрозу «Аныяктарның хостуг үезин ВЛКСМ Сүт-Хөл райкому канчаар организастап турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан, доктаалды хүлээп алган. Бо доктаалдың күүселдезин организастаар хемчеглерин албаныыдан ол чугас саазын кырында арткан. Комсомол обкомунуң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалы ВЛКСМ Сүт-Хөл райкомунда безин чок болган.

ВЛКСМ обкому, оон кижилистери чер-черде комсомол организацияларының ажылын удуртур, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-хевирлерин сайзырангайжыдар, практиктиг дуза чедирер дээш ап турар хемчеглери амгы үеде партияның негелделеринге ырак-та четпейн турар.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинде үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестер СЭКП Кызыл хоорkомунуң, райкомнарының, парткомнарының, партия эге организацияларының комсомолга партийжи удуртулганы ам-даа партия Төп Комитединиң доктаалының негелделеринге дүүштүр экижитпейн турарын херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге, партия ТК-ның доктаалының негелделеринге дүүштүр комсомолга партийжи удуртулганы үелезини-биле эде тургузары амгы үеде партия организацияларының эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

В. САТ.

СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

Номчукчуларның чагаалары

БИСТИҢ АВАВЫС

Ававыс Төлээ Чаш-ооловна Монгуш бистерни — тос кижини азырап өстүрген. Аравыста дээди-даа, тускай ортумак-даа эртемниглер бар. Чамдыктарывыс ававыстың чанында, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинатта ажылдап турар бис.

Ававыс беш чыл бурунгаар пенсияже үнзе-даа, ырыглал фабриказында ээлгет машиназы боор ажылдавышаан. Чангыс черге барык үжен чыл ажылдап келзе-даа, ававыстың куш-ажыл чуруму хамыткан, хемчег алыскан дээниң чаңгыс-даа катап дыңнап көрбээн бис. Ол коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга доктаамал чоруп, байлак арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип чоруур.

Бистиң аравыста таакпылаар, арагага сундулуг кижи чок. Ол база ававыстың ачызы деп билип чоруур бис. Арага, таакпының хоразын ол бистерге биче-ийстен-не тайылбырлап келген.

Ававыстың ол улуг үүлезин ачавыс — Төгүл Манаевич чөптүү-биле үлежип чоруур. Ол база комбинатка үр үеде ажылдап келген, амгы үеде пенсияда. Бистиң төлээлдээвысты өстүрүп, бут кырынга тургузуп каан ада-иевиске чүрээвистиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередип чоруур бис.

Монгуштарның уруглары шупту тос кижи ат салган.

МУНГАН ЭЭЗИНДЕН ХАМААРЖЫР

Машина, техниканың турушкуну чок, үр ажылдаары, ажыглалының хуусаазының узаары ону мунуп, башкарган ээзинден хамааржыр. Машина, техниказынга камныг эвес, септелгезин үезинде кылбайн, кайы-хамаан чок халдыр чолаачылар күрүнеге улуг хоразын чедирип турар. Ол ылап шынныг дээрзин Чербиге сурга 1966 чылда ажылдап келгеш, көрүп, билгеним чижектерден эскердим. Чеже машина чолаачыларының бүрүзүзү-биле үрелип, сандан үнмейн келбеди дээр. «Кара-Хаак» совхозтуң Чербиге турган сүт-бараан фермазының саанчыларын сөөртүп турган чаа автобусту чолаачызы авария кылгаш, үрели кагды. Ол автобустуң сеги чоокка чедир-ле совхозтуң гаражының чанынга турар чоржук. Чербиниң дузалал школазынга берген ийи автомашинаны, бир автобусту үрей мунганын сактыр-дыр мен. Чербиниң школа-интернадының бир автомашиназы болгаш автобузу чолаачыларның харысалга чогундан өрттенип калды. Бо дээрге чүгле мээң сактырым фактылар-дыр.

Шак ындыг хумагалал чок чолаачылар-биле чергелештир, бодунга бижыглаан машиназынга хайыралыг, өскелерге төлептиг үлегер болгу дег кижилер эвээш эвес. Борта ындыг чижектен көргүзүп көрейн. Черби лестничествозунга чээрби ажыг чыл бурунгаар ажылдап кээримге-ле, Александр Медведев биле Владимир Петренко дээр ийи аныяк чолаачылар бар чүве. Оларның ынчан-на ажылдап турган машиналары ам-даа кежээр, безин капитал септелге чокка мунуп келдилер. Кайыл чоруур ажылы ниизы-бүрү, эртип келген оруктары база кадыр-берти-даа, ввала-ма, делгеми-даа бар-ла. Ону багай черлерге кайы-хамаан чок шаппас, машиназын ажылы соонда үргүлчү үзеп-чаггап турар, үүрмек септелге херек апарган болза, ол дораан кылып алыр, дыка-ла харысалгалыг, кызымак улус. Бо ийи чолаачы аразында маймаалдыг, херек апарза боттарынга дузалажыр, удуртедир артык кезектерин-даа үлежир. Чеже-даа чыл кады ажылдап келгеш, оларның эзирик чораанын черле көрбээн мен. Коллективинге туңдуткелдиг, хөй катап мактадып-шаңнаткан бо чолаачылар ышкаш, шупту чолаачылар ынчаар ажылдап турган болза, электен сандан үнген машиналарның саны дыка эвээжээр ийик деп бодаар мен. Шупту чүве кижизин, боттарывыстан хамааржыр дижирвис кончуг шын.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Кызыл район.

«СОРУКТУГ ХООЧУНУВУС» ДИЖИР

Ону Кыргыс Сундуевич Шөмбүл дээр. Куш-ажылдың хоочуну кижи. Мөңгүн-Тайганың партия, совет, ажыл-агый органнарынга хөй чылдар ажылдап келген. Шынап-даа «көрбээн чүвези чок» кижи.

Оон хары чеден чедип орар. Ам-даа ажылгыр хевээр. Улуг ажыл-агыйында эвес-даа болза, ол хөй-ниити ажылынга дыка идепкейлиг. Кандыг-даа ажыл дагзырга, ол чажам дивес. Айыттынган хуусаазында кылыр. Хоочун коммунистиң аныяандан бээр чаңчылы ындыг.

Кыргыс Сундуевич — телептиг ада. Оон уруу Зоя — районнуң кижи эмнелгезинде эмчи, Любовь — башкы, оглу Эрес-оол — мурнакчы тудугжу. Телептиг аданың уругларының телептиг болурунуң балыткалы ол.

К. С. Шөмбүл спортка база ынак. Оон аныяктарны хаара тударынга база идепкейлиг киржип турар.

Бичиизинден-не ашкып кырааже дээр ажыл-биле К. С. Шөмбүл аныяк чалыы шаандан-на хол шыдыраа оюнунга дыка ынак. Оон ам-даа салдыкпас дээрзин район төвү — Мугур-Аксы суурга 24 дээрге шыдыраачыларның маргылдаазынга оон идепкейлиг киришкени тодаргай херечилеп турар. Хол шыдыраа маргылдаазынга К. С. Шөмбүл 14 онаакчыны арыг удуп, ийиги разрядтың шыдыраачызы аттын камгалап алган.

Хоочун шыдыраачы К. С. Шөмбүл республика чергелиг маргылдааларга киржип, Кызыл хоорайга Тыва АССР-ниң чамдык районнарында ат-сураглыг шыдыраачылар-биле багай эвес ойнап чораан. Ылангыя Кызылдың шыдыраачызы Берковичиин, Эрзин чурттуг Лудужапты, Барыын-Хемчиктен Сарыглар Кучаинмайны, Мөңгүн-Тайганың сураглыг шыдыраачызы Салчак Шокшуйну, Кызылда Борис Чюдюкту, Өвүр районда Ооржак Седенни бо-ла сактып чугаалай бээр.

Бо чылын Мөңгүн-Тайга районнуң шыдыраа федерациязының даргазы, ийиги разрядчы шыдыраачы М. Ч. Ондар районга 60 хардан өрү хоочун шыдыраачыларның хол шыдыраага маргылдаазын эртирер дээнин К. С. Шөмбүл деткип, аңаа киржиринге белеткенип турар.

К. С. Шөмбүл шыдыраалаарындан ангыда 1946 чылдың август айда Чөөн-Сибирьниң ылгышык бедик — Мөңгүн-Тайганың бажынга совет кызыл тукту аскан альпинистерниң бирээзи. Ону мөңгүн-тайгажыларның соруктуг хоочунувус дижир-даа чөп.

А.-Т. БЕГЗИ.

ЧАЗАГЛАП КӨШКЕН

Жданов аттыг совхозта Саарбай Агбай-оол өг-бүлезиниң ээзи Тамара Нашпит-оол-биле ниитиниң малын хүлээп алгаш, 22 чыл дургузунда мал ажылынга ак сеткилдиг, тура-соруу бедик, кызымаккай чорууп көргүзүп келген.

Он бирги беш чылда мыйыстыг бода мал малдааш, аныяк инектериниң баш санын өстүрүп, чыл-чылда оон продуктулуг чоруун бедидип, бедик немелде дензини чедип ап келген.

Эрткен чылын хоочун малчыннарның оглу комсомолчу Даш-оол Саарбаевич сес классты дооскаш, малчыннаар күзелин илереткен. Ада-иезиниң дузалакчызы болуп, оглунуң кадарчылай бергени оларга өөрүнчүг болган. Биче коллектив — малчын өг-бүле 110 ажыг аныяк инектерин онча-мендии кыш ажырып, 30 ажыг төрээн хунажыннарының бызааларын бурун камгалап, доруктурган. Ак-Тал сүт-бараан фермазынга саар аныяк инектерни болгаш 30 ажыг чаш бызааларын онча-менди хүлээдип берген.

Бо хүннерде малчыннарның коданында 94 инек бар. Хоочун малчынның оглу Даш-оол Агбай-оол малчыннап ажылдавышаан, Ак-Тал суурда кежээки школаның тоску клазында чедиишкинниг өөренип турар.

Малчын өг-бүлениң кежигүннери кыштааның кажаалары база чурттаар бажыңының ниитин-даштын болгаш кодан девискээрин арыглап аштаан. Олар чоокта чаа одар-белчиирге делгем, агым кара суглуг — Калбак-Саарыг деп черде чазаглап көже берген.

Г. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

САРЛЫКЧЫ

Доктугу Тумат Өвүр районда «Торгалыг» совхозка сарлыкчылаандан бээр чээрби чыл кыштап турар.

Сарлык даглыг черге ынак мал, ынчангаш сарлык кадарчызы кижи база-ла даглар үнүп, хат-кавыскыга каксып, даглыг черге чуртап, кадарчылаар апаар. Бо чылын ол Кадыйның Көк-Хаакта кыштаанда кодан сарлыын онча-мендии, хүр кыштадып турар.

Доктугу Докай-оолович 1985 чылдың түңнелдери-биле районнуң мурнакчы малчыннарының одуруунда кирген. Ол төрүүр чүс баш сарлыктан 97 бызааны доруктуруп өстүрген болгаш мал бажын 99 хуу камгалап алган.

Н. ДАМДЫН.

Хоорай. суурларывыстың

а я н - ш и н ч и з и

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРГАШ

Бай-Таалың чурттакчылары Культура бажыңынга ниити хуралынга чыглып келген. Чурттап, ажылдап турары төрээн суурунуң чаагайжылгазын чугаалашкан. 1986 чыл районга чурттакчы черлерин чаагайжыдарының чылы кылдыр чарлаттынган.

Суурун чаагайжыдар чаңгыдыңга ажылдары бай-талчылар кылып чоруткан. Эрткен беш чылда суурга ийи-ийи аал ниити чурттаар чурттаг бажыңнары ажыглалга кирген. Бажыңнар ам-даа немежип, суурнуң аян-шинчизи улам аан кирер. Чурттаага бажыңнарын дузалал ажыл-агыйы тударынга эптиг кылдыр тудуп турары таарымчалыг.

Девискээрин, оларга бажыңнаан участокту чаагайжыдарынга коллективтер тускай киржип турар. Чижээ, школа, уруглар ясли-садының болгаш контора коллективтериниң девискээринде тараан мыштарның ажаалда-хайгааралын багай эвес чорудуп турарындан ниити байдал ында багай эвес, көрүштүг. Херээженнер чөвүлели, агитквартиралар активи, депутаттар чугула бо ажылче чурттакчыларны эвилеңнеп, киириштирип турар. Бо чылын суур чаагайжыдар талазы-биле ээзи ажылдар кылдынган. Чурттакчыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйы багай эвес. Мал-маганның огоозалтыг өг-бүлелерниң саны өзүп турар. Оон алган продуктуларының артыкшылдыын күрүнеге дужаап турар.

Суур чаагайжыдылгазында чедир кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа бар. Чижээ, контора, МТМ, чунар-бажың, клуб, школа чоогунда овааланган каан хөмүр-дашты эскербейн турар бис бе? Шынары багай, кышкас дээш октаттынган ол хөмүр-даш суурнуң ниити аян-шинчизин баксырадып чыдар. Хаймыраан хөмүр-даш! Бок болуп, аңаа чыдып бээр эвес, оон ырадыр херек. Оон-биле кады машина, трактор нежер оруктарда көвүрүглерниң септелгезин, оруктарны сайзыраан доошкулээрин доктаамал чорудуп турар болза эки. Штакетниктерниң септелгезин кичээнгейге алыр.

Районда чарлаттынган чаагайжыдылга чылынга байталчылар идепкейлиг киржип, суурун улам аян-шинчилиг болдурар дээш демниг ажылдаарлар.

К. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

Агроүлетпүрнүң коммунистери

Партияның Флорешт районунуң ажылының чаа хевирлериниң бирээзи — РАҮК-туң кезектериниң партия эге организацияларының секретарьлары-биле кодээ ажыл-агый килдизиниң хүннерин эртирери боор турар. Секретарьларның ол чөвүлежилгезинге организацияларда херектериниң байдалын ынк анализтеп көөр, шынар көргүзүглерин экижидер дээш дээштиг социалистиг чарышты организастаар талазы-биле партийжи активке боттуг дузаламчыны көргүзери боор турар.

ЧУРУКТА: партияның Флорешт райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң РАҮК-туң инженер албанында партия организациязында хүнүнүң эртип турары. Солагай таладан оң талаже — Флорештиң таакпы заводунуң партия организациязының секретары В. С. Кесса, партия райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи З. П. Бодю, РАҮК-туң инженер албанының парт-группоргу Е. Г. Ильинская, Флорештиң сүт заводунуң партия организациязының секретары М. И. Малютин, РАҮК-туң инженер албанының партия организациязының секретары Н. В. Долбня олар.

М. ПОТЫРНИКТИН фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МАКТАЛДЫГ МАЛЧЫННАР

Чечек Болат-ооловна Сат — Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозта эки ажылдыг коммунистерниң бирээзи. Өөнүң ээзи Шуурахай Довуучуевич Сат-биле совхозка чээрби ажыг чыл малчыннап, даады-ла ирт кадарып, дүк кыргып алырының планын доктаамал күүседип, бедик көргүзүглерлиг болуп келген.

Он бирги беш чылда мал бажы өстүрериниң болгаш дүк кыргып алырының планын ажыр боттандырган. Бир аныяк ирттен 2 кг 30 грамм дүк кыргып ап келген. Бо чылын оларның коданында 700 аныяк ирт бар. Оларның баш санын 99 хуу камгалап алган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын малчын өг-бүле өөренип, оон шиитпирлерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап, бир ирттен 2 кг 700 грамм дүкү кыргып ап, кажаазының үүрмек септелгезин белеткеп, боттарының күжү-биле 15 тонна сиденни кылып алырын хүлээнгеннер. Чечек Болат-ооловна СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү. Ол бодунуң партийжи даалгазын күүседип, кожазында малчыннарга партияның XXVII съездизиниң материалдарын тайылбырлап, таныштырып, малчыннарны чаа ёзу-биле ажылдаарынче идепкейжи кедуруп турар.

К. ХЕРТЕК.

СЭКП кежигүнү С. А. Ховалыг «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи. Ол бодунуң байлак дуржулгазын аныяк саанчыларга күзелдии-биле дамчыдып чоруур. Севилбаа Ак-бакаевна хөй-ниити амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: саанчы С. А. Ховалыг.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ

Элбек-оол Монгуш 1963 чылда Балгазында механизация училищезин эки дооскан соонда төрээн совхозу «Шекпээрге» трактористеп кээлээн.

1982 чылдан бээр бөгүнге чедир кукуруза өстүрер звенону удуртуп турар. Баштайгы үш чылда бир гектардан-на 200—215 центнер кукуруза дүжүрүп ажаан алган, социалистиг хүлээлгезин 115 хуу күүсеткен. Э. Монгуштуң коллективи эрткен чылын бир гектар шөлден оотумна-биле 170 центнерни өстүрер планныг турган, ону 312 центнер кылдыр күүсеткен.

Бо бригада бо чылын 400 гектарга кукурузаны тараан, оон бедик дүжүттү ажаап алыр хүлээлгени алган. Олар шөлдү суггарып, минералдыг чемижидилгени төп, черин харгаш, үрезин чажарынга белеткей берген.

Бо коллектив бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турар. Оон кежигүннери 16 кижи. Оларга дөрт тракторну кожуп дериг-херекселдери-биле бижыглаан.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

Дүргедээшкин: интенсивтиг технология-биле

КЫЗЫЛ-ТАСТЫ СУГГАРАРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Республиканың бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдериниң чугула айтырыгларының бирээзи — кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири. Ол ышкаш Ажык-чем программазын Тывага боттандырарынга бир кол үлүг болза, кодээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгени сайзырангайжыдары. Суггарар черлерде шалыгыя суггарар чаа шөлдерни калбартыры, амгы үеде ажылдап турар суггарар бугаларын чаартып кылыры. «Фрегат», «Сигма» деп чаашкыннандырар агрегаттарны долузу-биле ажылдаары хүнүң чугула айтырыы болуп артпышаан. Суггарар черлерни техника-биле бүгү талалыг чепсеглээр чорук үнүш өстүрер ажылдың хөгжүлдезинге чаа чадаа дээрзин кижи бүгү-даа утпас ужурлуг.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында республиканың суггатчылары тараа культураларының дүжүдүн — кызыл-тасты гектардан 16 центнерни өстүрүп алырын кордунген. Ынчангаш суггаттыг черлерден кызыл-тастың шак ындыг дүжүдүн чедип алырда, суггарылганың эртеге үндезилээн чурумун ажыглаары кол черин ээлеп турар. Суггарылганың чурумун сагыыры дээрге-ле, суггаттың хуусаазын болгаш суттуң хемчээлин шын чорудары-дыр.

Суггатты тарылга мурнунун болгаш өзүм үезинин деп ийи кезекке аңгылаар. Тарылга мурнунда суггаттың кол сорулгазы — үнүштүң баштайгы өзүлдезиниң үезинде ол шыкты шын хандыргаш дүжүттүң үндезинин тургузары. Оон ыңай үрезинниң чашгырып эгелээриниң мурнунда хөрзүнүң ал-шыгы кууз болур болза, чериниң кыры суглуг, климаттыг шаптыктыг болгаш үрезин чер ыяынга ал-шык чогундан өзүлде чок болуп артар. Ынчангаш шын сагып чоруткан суггаттан үнүш суггартынмас участоктарга бодаарга 4—6 хонуп бүрүнгээр үнер. Кызыл-тасты интенсивтиг технология-биле өстүрерингe суггарылганың чурумун сагыыры-биле үнүштерин өзүмүн барымдаалап чорудары улуг ужур-дузалыг.

Кандааашкынның чылдарда үрезин чаштыраарының мурнунда суггатты үш катап чорудары кончуг дузалыг. Ол дээрге, үнүштүң баш тыртып, сыпталып келген үезинде база тараа чемнииниң ол бышканының соонда суггарары-дыр. Тарылга мурнунда чаашкыннандырар арга-биле суггатты чорударда, агаарның хөйг-сооғун барымдаалап гектар бүрүзүнге 300—350 кубометр суг-биле 4—5 удаа өзүлде суггарылгазын кылыры чугула. Сөөлгү суггатты август 10—15 хүннеринде орайтавайн чорудар болза эки.

Суггартынган черлерге тарылганың кызыл-тастың «Саратов-29», «Скала» деп сорттары кончуг таарымчалыг болуп турар. Ол ышкаш часкы тарылга эгелээриниң мурнунда республиканың ажыл-агыйлары хөрзүн 30—40 см аңы эрий бээрге, суггарылга бугаларынче сугну бадырып, кан үеде суггатты эгелээр ужурлуг. Тарылга мурнунда кызыл-тасты бир гектар черге 450—500 кубометр суг-биле суггарылгазын чорудар.

Чериниң ал-шыгын хандыры суггатты чорудары хөй чылдарның дуржулгазындан алгаш көөрге, үнүштерниң ыыгын доктаамал тудуп шыдавас. Ынчангаш үнүштерни үзелеп суггарары артык эвес. Ол агаар-бойдустуң байдалдарындан база хамааржыр. Үнүштерниң өзүп үнүп келиринге суггарылга хөрзүнүн доктаамал ал-шыгы-биле улуг дузалыг чедирер. Үнүштүң өзүлдезин болдап суггарар чорук суггаттың хуусаазының доктаамал эвезин база көргүзүп турар. Оон бодуун болгаш бүзүрелдиг аргазы суггарылга мурнунда хөрзүнүнүң ал-шыгын тодарадып билип алырындан хамааржыр. Ынчалза-даа ол хөй үе-шактыг чарыгдалды негеп турар.

Эрткен чылын суггаттыг черлерден кызыл-тастың дүжүү бир гектар черден 11,3 центнер болган. Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнар суггаттыг черлерден кызыл-тастың дүжүдүн гектар чоннан 12,1—15,7 центнер чедир алган болуп турары суггатты ажыглаар болза, эки дүжүттү чедип ап болурунуң аргазын айтып турар. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турза-даа, черни доктаамал суггарар болза, аобун дүжүттү республиканың ажыл-агыйлары чедип ап болур. Бир эвес суггарылганың чурумун шиңгмы сагыы, интенсивтиг технология ёзугаар ажылдаар болза, бедик дүжүттү ап болуру чугаажок. Ынчалза-даа амгы үеде суггаттыг черлерни республиканың ажыл-агыйлары чүү дештелде чорудуп турарын тыр апаар. Чаңгыс дүжүттү эң турарывыстың кол чылдагааны болза, суггарылга чурумунга кажыдывышкын, оон технологиязын болгаш культуразын сагывааныдан бодуп турар.

Кызыл-тасты интенсивтиг технология ёзугаар суггаттыг черлерге тарып өстүрерин үстүнде айыттынган негелделерни доктаамал боттандырып болзувусса, бо чылын хөй тарааны ап болурунуң бүгү аргалары бар. Ынчангаш Тываның тараажылары партияның XXVII съездизиниң чер ажылының талазы-биле сагыш-сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш дүргедээшкинниң, эде тургузуушкунуң чаа ёзуу-биле ажылдаар дээрзинге бүзүрел улуг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
агроном.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Любовь Бичээзовна **Кара-Сал** — Кызылдың үлетпүр бараннар садыының № 3 садыг каттыжышкынының ажылчыны.

Галина Васильевна **Ноговицына** — № 13 ясли-садтың нянязы.

Анна Монгушевна **Сарыг** — Тываның күрүне филармониязының ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Пелагея Иосифовна **Чуркина** — Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң инженери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Донгаковна **Ламажик** — уруглар бажыңының эмчи сестразы.

Часкалмаа Чамбаловна **Седен-Дамба** — «Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң маляры.

Вера Васильевна **Фурсина** — өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Александровна **Егорова** — № 11 ортумак ПТУ-нуң комендантызы.

Екатерина Ковааевна **Конгар** — ИХК-ның таныылы черининң ажылчыны.

Любовь Петровна **Кундельская** — «Тыва автотранс» каттыжышкынының автосептелге заводунуң ажылчыны.

Валентина Николаевна **Сагатаева** — № 2 чуртталга бүдүрүлге-ажыглал участогунуң шеверлекчизи.

Людмила Андреевна **Салховкина** — интиниң чемненилге трестиниң повары.

Нина Ондаровна **Соскур-оол** — эмчи училищезиниң башкызы.

Майя Тулушовна **Шувакпут** — уруглар бажыңының нянязы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Антонина Бадыймаавна **Куулар** — Чадааның хлеб заводунуң пекары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серафима Көк-ооловна **Саая** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елена Бурунмаавна **Монгуш** — үлетпүр комбинадының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дарья Бегзиевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Суваковна **Тюлюш** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Екатерина Байкараевна **Чалзынмаа** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Васильевна **Старцева** — Каа-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Ивановна **Антонова** — интиниң чемненилге трестиниң ажылчыны.

Татьяна Михайловна **Кара-Сал** — Шамбалыг ортумак школазының фельдшери.

Нина Сандай-ооловна **Куулар** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Долбаа Тулушевна **Мөге-Хүрең** — Шамбалыг суурда медпунктунуң фельдшери.

Зинаида Иргитовна **Ооржак** — Элегес-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Хөпкеш-ооловна **Сарыглар** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Михайловна **Скрипкина** — районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының № 62 КМК-зының ажылчыны.

Чечек Салчаковна **Хомушку** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Ховалыговна **Хүрбе** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Өшкү-Саар Кежеевна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Анай Очуровна **Куулар** — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Ария Будугуровна **Доржу** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Нуудул-Карий Маамыевна **Иргит** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Ария Иргитовна **Күскен-оол** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Улуг-Караковна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чыгзымаа Чамыйовна **Маамыы** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Херлиневна **Хомушку** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң бухгалтери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Өшкү-Саар Даагыновна **Донгак** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Салчаковна **Казак-оол** — районо столоваязының повары.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зинаида Кыргысовна **Дастан** — районо магазининиң садыгжызы.

Дензинмаа Намчал-ооловна **Донгак** — Мугур-Аксы ортумак школаның интернадында кижизидикчи башкы.

Антонина Кимовна **Иргит** — Чадааның нефтебаазазының Мугур-Аксыда АЗС-тиң улуг оператору.

Зинаида Чымба-Ламаевна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ария Хертековна **Комбу** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Анна Данчатовна **Куулар** — Мугур-Аксының районнуң харылзаа белдириниң операторы.

Зоя Очуровна **Чүлдүм** — Мугур-Аксы суурда ажаалга кассазының контролёру.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Шилимаа Байыровна **Адыя** — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Чамчыевна **Биче-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елена Чоодуевна **Шагаажы** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Доржуевна **Сувандии** — «Чодураа» совхозтуң ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың апрель 29.

ДАЙЫНЧЫ ДААЛГА-БИЛЕ

Дайын — кижилерниң амыдыралында эң-не аар үулгедиг. Дайынга кажан-даа килеңим, каргыжым четпес. Чогумна ынчангаш улуг Ада-чурт — ССРЭ-же кара сагыштыг дайзын оор ёзу-биле халдап кээрге, өске эш-өөрүм-биле кады дилег-билдириишкиннерни бижээш, дайын шөлүнче аъттанышкан бис.

Дайзын-биле бир-ле дугаарында Деражно деп чурттакчылыг суур дээш кызыл арыннарывыс көржүп, сегиржип алган бис. Бистиң оолдар дайзынны кызыл чудуруу-биле безин сегирип ап турдулар. Эң ылаңгыя Барыын-Хемчик чурттуг Чот (улуг шыырак, күдер кара эр чүве) чудурук демиселинге кымны-даа ажар турганын сактыр-дыр мен.

Дубно хоорайны дайзындан хостап алыр дээш барык үш ай иштинде туржуп келген бис. Дайзын күштүг турган. Хоорай бирде бистиң шериг кезектеривистиң, бирде дайзынның холунга кирип турган. Мээн эштерим Бай-Тайга чурттуг Чудурук Хомушку, Очур Ховалыг, Улуг-Хем чурттуг Даваа Сундуй, Конгар Кара-Сал, Чөөн-Хемчиктен Куулар Семис-оол оларның-биле кады хайгывылче үнүп, берге даалгаларны күүседип-ле бис. Ол оолдар кандыг-даа чаныш-сыыш чок, кончуг эрес эрлер чүве. Оларның-биле кады хөй фашистерни адып, чамдыктарын тудуп ап, оларның ок-боолары узуткап, дайзынны чылча шаварынга бичии-даа бол, үлүүвүстү киирген-дир бис.

Эки турачыга сөс

...коргаарланып чоруур бис.

Бистиң шериг кезектеривис хоорайны долгандыр бүзээлеп кээп турган үеде, бистер долгандыр тулаалыг хөлчүгеш кыдыынга быжыглаанып алгаш, пулемёт-биле соксаал чок адып турган бис. Ол аразында огум тоне берген, ок ап алыр дээш тура халып чыдырымда, оң талакы будум бастынмас апарган. Ок чодам сөөгүн сый дээпкен болган. Будум ханы арай деп доктаадып, дынзыдыр шарып алгаш, ол-ла черимге өл малгаш кырынга чыда хонган мен. Даартазында даң бажында ийи орус солдат оолдар маңнажып келгеш, мени кодуруп алгаш чоруткаш, санитар пунктузунга эккелген. Ооң соолунде мени госпитальга кезип эккээш, Кавказче дыштандырып чорудупкан чүве.

Кадыкшылым шериг госпитальнга экижидип алгаш, катап-ла фронтуже чорупкан мен. Ынчан немец-фашистиг эжелекчилерни ССРЭ-ниң кызыгаарындан үндүр сывыра берген турган. Совет шериг кезектери Дунай хемни кешпейн турда четкен бис. Мен артиллерия кезээнге барып кирдим. Ынчан дайзын Совет Армияның Дунайны кежеринге моондактаар дээш бүгү-ле күжүн мөөңнээн турган. Ынчалза-даа бистиң шериг кезектеривис удур халдаашкынны кылгаш, дайзынның ээжээн бастырып, сүрүп чораан, боттарын хемни кежир ойладып, улам бурунгаарлап чоруп турган.

Ынчан взвод командириниң дузалакчызы турган мен. Ол тулчуушкунга дыка хөй офицерлер, солдаттар орден, медальдар-биле шаңнаткан чүве. Мени ынчан Ада-чурттуң Улуг дайынының орденниң бирги чергези-биле шаңнаан.

Болгарияны хостап турар үеде Алтай чурттуг улуг сержант Бактаев, Урал чурттуг сержант Леонов суглар хайгылче үнгеш, дөрт хонук иштинде кадыр-берт берге оруктарны эртип чораш, дайзынның чоорун турар оруктарын, халдаашкын планнарын тодарадып, машина-техниказын, ок-боозун санап, бир немец офицер, дөрт солдатты тудуп эккелген бис.

1947 чылда төрээн Тывамче ээп келген мен. Октуг боону тудуп алгаш, дайзынның узун оруун эртим. Бо хүннерде чүгле бодумнуң районумга эвес, өске-даа районнарга барып чедип, аныяктарга дайын чылдарында көрген-билген чүүлдеримни, совет кижилерниң дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарын оларга чугаалап турар мен. Дайынзырак күштер бо хүннерде база катап бажын көдүрүп турар, ынчалза-даа оларны томаартып шыдаар күш бар, аңаа быжыы-биле бүзүрелдиг бис.

Нортуп-оол МОНГУШ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр

ШИИТПИРЛЕТ ТИНМЕСТЭЭН

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр номчукчу эш-өөрнүң бижип турар бодалдарын деткип турар мен. Бодумнуң көрген, билген чүүлдеримни ол айтырыгже угландыр каксы-даа бол, бижип көрейн.

Элээн каш чыл бурунгаар Узбекистан, Туркмения ынчаар дыштанып чораан мен. Шайлааракты арбын-на болур черлер чүве ол. Изиг шайны ында шиштээн эът, быжырган далган аймаа-биле катай садып турар, туристер келген кижилерге кончуг таарымчалыг. Аңаа шайлап алырга, суксун ханар чүве болгай. Бир шайлааракка киргеш, ооң эргелекчизи-биле чугаалашканым уттундурбаан, ол мынча дээн чүве: «Бир хүн безин шай ишпейн баарга, сагыш саарзык сагындырар чүве болгай. Кижини ол күш-шыдал киирер. Ынчангаш ону чылдың дөрт эргилдезинде үзүктелиишкин чок садып турар бис». Үстүнде сестерим чугаалавышаан, сүттүг, хоюг сарыг шайын меңээ шаажаң долдур кудуп берди.

Кызылда столоваяларга, кафелерге баарга, шай турар эвес, сүттүг хамаан чок, чигирлиг безин. Тускай шайлаарак ажыдары болдунмас болза, интиниң чемненилге черлеринге шайдан садып турза кандыг чүвел! Столоваяларга чамдыкта кофе, кисель, компоттан өске чүү-даа чок болгулаар. Ындыг-даа болза шай — сүттүг-даа, чигирлиг-даа болза, албан турар болза эки. Районнардан келген кижилер, ылаңгыя назы-хары дөгүй бергеннер ол суксуннарны шоолуг иже албас боор чүве болгай. Шай ижиксээр. Ынчангаш столоваяларга шайны доктаамал садары күзенчиг. Номчукчуларның ол дугайында саналдарын киирип турары чөптүг деп бодаар мен.

Эрткен чайын «Чодураа» кафега кире бергеш, ында ажылдап турган аныяк уругдан: «Изиг шай бар бе, дуңмам» деп айтырарымга, ол мынча деп харыылады: «Шай хайындырбайн турар бис. Үнези чер алыр эвес, биске орулга херек». Кижи бодаарга, хамык ужур чүгле орулгада эвес болгу дег, кижилерниң херегцелин бирги черге турбас чүве бе? Ону чоп чугулалап көрбес бис. Чонга сагыш човангыр болуп, оларга таарымчалыг байдалды тургузары чугула деп бодаар мен.

Черле ынчаш шай дугайында айтырыг моон мурнунда чылдарда база тургустунуп турган чүве. Оон кандыг-даа түңнел үнмээн, байдал хевээр. Айтырыг ынчан шиитпирлеттинмээн болгаш ам база катап тургустунуп турары ол-дур. Ол талазы-биле харысалгалыг черлер ону бо удаада бир янзы көөр боор деп идегеп турар бис.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

ЧӨПТҮГ АЙТЫРЫГ

Шай, ынчап-ла, шагдан бээр хүндүткелдиг чем. Тыва улус аалга кирген кижи «ак чем амзаар, аяк шайдан сартааш бар» деп үнген-кирген чонунга аяк шайын хамыкты мурнай куткаш сунар чаагай чаңчылын ам-даа салбаан. Улуг назылыг кижилер хоюг сарыг шай ааргавааны, сагыжы белен амыраар ийикпе.

Шайлаарак ажыдары ындыг-ла нарын айтырыг эвес деп бодаар мен. Өске черлерде ындыг черлер бар болгай. Бо айтырыгны бир янзы черле көрзе деп бодаар мен. Соңгаарлавып, чылдырып турбайн, холга алыр болза, оон канчап чүве үнмес деп. Ам шай дугайын бижип көрейн. Ажыл-херек аайы-биле Кызылга чеде бергеш, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңынга баар мен. Оон эдаккы кадында буфеттен чем хенип дээш чеде бергеш, сүттүг шайга бо-ла таваржы бээр мен. Мээн таваржы бээрим ындыг чүве ийикпе, ындыг-даа болза сүттүг шай турарынга дыка таарзынар мен. Ону аңаа чемненип келген кижилер күзелдии-биле куттуруп ижер боор чорду. Сүттүг шайдан аңгыда, чигирлиг шай, компот, янзы-бүрү соктар арбын турар чер бо. Моон алгаш көөрге, сүттүг шайны кижилер күзелдии-биле ижер-дир, ындыг болганда, ону столоваяларга, кафелерге доктаамал садар болза эки деп бодаар мен. Аңданныг кылдыр хайындырып каан шайны боова-боорзак-биле кады чүге садып болбазыл. Кызыл хоорайда столоваяларга, кафелерге шайны доктаамал садар дугайында айтырыгны чогумчалыг көөр болза эки.

Районнарда столоваяларда кандыгыл? Сүттүг шай база көзүлбес боор чүве болгай. Чунар-бажыңнарга чүге садып болбас деп. Ниитизи-биле бо айтырыгны чер-черге кичээнгейге алыры күзенчиг.

Ч. ЧҮЛДҮМ.

СОЛУН КЕЖЭЭ

АРАГАЛААШКЫНГА БОЛГАШ АЛКОГОЛИЗМГЕ УДУР ДЕМИСЕЛ-БҮГҮ УЛУСТУҢ ХЕРЭЭ

Өвүр районнуң Торгалыг суурда СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырарынче угланган хемчеглер багай эвес чоруттунуп турар. Ээзиртир суксунну садарын чурумчудуканының түңнелинде, ээзирик кылаштажыр кижилер аът мунуп алгаш ыцай-бээр шаавар чоруктар читкен.

Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны, спортчу маргылдааларны шыңарлыг, дээштиг, солун кылдыр эртирериниң талазы-биле айтырыгны көдээ Советтиң күскүм хуралынга чугаалашкан. Культура-массалыг ажылдарны суурда херээженнер чөвүлелиниң, комсомол комитединиң, клуб, спорт чөвүлелиниң каттышкан ай, квартал планнарын барымдаалап чорудуп турар. Оон бир тодаргай чижээнге суурнуң көдээ Культура бажыңынга чоокта чаа организастап эрттирген тыва национал оюннар кежээзин хамаарыштырып болур. Сцена кырын таарыштыр каастаан. Тыва улустуң хостуг үезинде массалыы-биле ойнап чораан оюннары — шыдыраа, буга шыдыраа, даалы, кажыктарны, тевекти стол кырында көргүзе делгеп салган. Культура бажыңының методизи А. Донгак тыва оюннарны канчаар ойнап чорааның дугайында ол оюннарның тыптып келгениниң төөгүзүн чыылганнарга чугаалаан. Суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи М. Х. Доржу тываларның ойнап чораан оюннарның дугайында чаңгыс чер чурттугларынга кончуг солун кылдыр чугаалап берген. Ылаңгыя шагааны кончуг солун кылдыр эттирип, аңаа башкы дүр болдеткенгеш, эттирип турганын чугаалаан. Ол ышкаш тыва хүрештиң, аът чарыжының эттирип турганынын дүрүмнерин, оон массалыг болуп турганының дугайын, кажык ойнаарының хей-хей хевирлерин чугаалааш, ону чыылганнарга көргүзүп, ойнадып турганы черле ажыктыг болгаш солун болган. Дараазында хоочун башкы М. С. Куулар шыдыраа, буга шыдырааның төөгүзүнүң дугайында улустуң кончуг сундулуг ойнап чорааның чугаалаан.

Херээжен улустуң оюннарының дугайын Биче-Уруг Доржу таныштырып, ооң ойнаар дүрүмнерин чыылганнарга таныштырган.

Ооң соонда бистиң суурнуң улуг назыныгларының удуртулгазы-биле кажык адарынга, тевек тевеэринге, шыдыраалаарынга, буга шыдыраага, даалы ойнаарынга маргылдаалар эрткен. Кежээге организастаан буфетке сүттүг шайны, быжырган далганны, далган үскен быдааны саткан.

Түс-түс оюннарга тиилекчи болуп үнген кижилерни өртектиг бараалгар-биле шаңнап, мактап, кежээниң түңнелдерин үндүрген.

А. ШАРЫЙ-ООЛ.
Өвүр район.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

Дайын айыылынга удур демиселди идепкейжидер, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкинниң неделязы эгелээн. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпири-биле ол чаңчыл болган төөгүлүг май 8-тиң хүнүнде — гитлерчи Германияның дүжүп бергенинде хүнүнде эгелээн. Ол хүнү шилип алганы таварылга эвес. Ол болза, маргылдааларны шиитпирлээринге күштүг хүлээп ап болур чепсек кылдыр ядролуг векте утаан-сарыыл чокка көрүп турарларга шыңгыы сагындырыг болур. Делегейниң ийи улуг дайыны хып үнүп турган Европа дип боо-чепсекти эң-не улуу-биле мөөңнээрниң база катап чери болуп бээр ындыг байдал-биле эптежип болбас.

Хөделиишкиннер неделязының бүдүүзүнде болгаш ам-даа боо турар хуралдарга болгаш конференцияларга, массалыг чыскаалдарның үезинде ядролуг айыылды чайладырынче күженишкиннерни мөөңнээрниң, империалистиг бөлүктериниң боо-чепсекти эндере бүдүрерин улам өскүдер дээн оралдажышкынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээрниң эргежок чугулазын онзалап демдеглеп турар. НАТО-нуң агрессиг блогунуң талазы-биле бодунуң барыын-европейжи талалакчыларын каттыштырып алырынче Вашингтонуң бүгү арга-биле чүткүп турары «сылдыстар дайынының» американ программазының коргунчуг айыылдыын онзалап айтып турар.

Космоска боо-чепсекти эндере тургузарын чайладыр болгаш ону Черге соксадырының талазы-биле дугуржулгаларны ажылдап кылырының эргежок чугулазын Ронебо хоорайга болган делегей конференциязынга чүве чугаалааш, Швецияның даштыкы херектер министри С. Андерсон онзалап демдеглээн. Ядролуг боо-чепсекти сайзырангайжыдарының оруунга шыңгыы моондак болуп болур ядролуг чепсектиң шенелделерин чорударындан долузу-биле ойталаарын ол саналдаан.

Ындыг негелделер тайбынны быжыглаарының болгаш космосту милитаризастаазының айтырыгларының талазы-биле чоокта чаа Копенгагенге доозулган делегей ужуражыышкынынга база үнген. Ядролуг бүгү шенелделерни соксадырының дугайында Совет Эвилелиниң саналын хүлээп алырынче, «сылдыстар дайынының» программазын боттандырып чорударын соксадырынче болгаш космосту тайбын ажыглаар сорулга-биле чурттар аразының калбак кады ажылдажылгазынче шилчиирине оон киржикчилери АКШ-ты кыйгырган.

Европада янзы-бүрү хевирниң чепсектерин кызыгаар чокка мөөңнээриниң айыылы чежемейнин-даа илдең болза, ол чорудулганы ам-даа соксаттаан. Харын-даа ядролуг болгаш аңаа чепсектиң курлавырлары-биле кады Каттышкан Штаттар Европага химиктиг чепсекти ковудедирип планнап турар. Оларның девискээринге химиктиг чепсектиң чаа хевирин — бинарлыг снарядтарны тургузарынга чөпшээрелди чедип алыр дээш бодунуң НАТО-да талалакчыларынче Вашингтон соолгу үеде күчүлүг албадаашкынны кылып турар.

Хөделиишкиннер неделязының мурнунда болгаш ооң үезинде эрткен чыскаалдар, митингилер, дискуссиялар Европаның тайбыңга ынакшылдыг күштериниң Европа диңке айыыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле идип үндүрген Совет Эвилелиниң хаяны утказы саналдарын деткип турарының өзүп турарын тодаргайы-биле херечилеп турар.

(СЭТА).

АЗИЯГА АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Америк империализминиң болгаш япон реакцияның «Оожум океанның интилежилгези» тургузар дээш кылып турар оралдажышкыннарынга удур бо чылдың апрель 23-те Совет чазактың медеглелинде айыткан хемчеглерни корей улустуң бүрүнү-биле деткип турарын «Нодон синмун» солун бижээн.

Амгы үеде АКШ-Япония-Мурнуу Корейниң үш талалыг шериг эвилелин дүвү-далаш-биле тургузарының оралдажышкыннарын олар кылып турар. Вашингтон Азияда болгаш Оожум океанда хөй санның баазаларда ядролуг болгаш химиктиг чепсектиң чаа хевирлерин улам сайгара тургузуп, Мурнуу Корейде бодунуң чепсектиг күштерин улгаттырып турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Азияның болгаш Оожум океанның чурттарының бот-боттарынга ижеглээрин, найыралын болгаш тайбың чаагай кожа-хелбээ дугуннаашкынын улам быжыглаар, Азияга болгаш Оожум океан девискээринге айыыл чок болуруунуң айтырыгларын шиитпирлээр арганы тыварынга оларның күжүн каттыштырарының талазы-биле боттуг хемчеглерни Совет чазак саналдаан. Ол хемчеглерни боттандырып чорудар болза, ол бүгү девискээрде байдалга чүгле чаагай салдарны чедирер эвес, харын база бүгү-нииттиң тайбыңын камгалап, быжыглаарының херээнге улуг салыышкын болур ийик — деп, Вьетнам информация агентилели демдеглээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО) патриоттары расисчи Мурнуу Африка Республиканың шериглеринге удур боо-чепсектиг демиселин күштелдирип турар. Делегей интилежилгезиниң негелдезин турбуже, Мурнуу-Африка Республика Намибияның девискээрин эжелээрин үргүлчүлеп турар. Виндхуктан Рейтер агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, СВАПО-нуң отрядтары Намибияның соңгу чүгүнде Онангвена деп шериг баазазынче халдааннар. Ону олар миномёттардан болгаш огнемёттардан боолааннар. Мурнуу Африка Республиканың шериниң төлээлекчизиниң миннип турары-биле алырга, эжелекчилер когаралга таварышкан. Ооң мурнунда патриоттар мурнуу-африканчы шериг-агаар күштериниң Намибияның девискээринге хайгыыл кылып ужуп чораан «Дакота» деп самолёдун дүжүр аткан.

Намибияның чурттакчы чонунуң хөй кезииниң СВАПО-ну деткиириниң өзүп турарының херечизи Намибияның административтиг төвүнүң чоогунда африканнарның чурттап турары Катутураның чүс-чүс чурттакчыларының чоруткан чыскаалы болган. Эрге-чагыргага шыңгыы хоруушкуну турбуже, Преторияның ёзу-чурумун дайынзырактарының холундан сес чыл бурунгаар мөөзэн бодунун чаңгыс чер чурттугларынын тураскаалын демдеглээри-биле олар СВАПО-нуң ногаан-кызыл, ак-көк демдектерин херектеринге кадап алгаш, кудумчуга чыскаалганнар. 1978 чылдың май айның эгезинде Мурнуу Африка Республиканың шериг-агаар күштериниң самолёттары Анголаның девискээринде Кассингиде намибий дескиннерниң лагерин араатанзыы-биле бомбалааннар. Ооң түңнелинде муң ажыг кижи, колдуунда херээженнер болгаш бичии уруглар өлген.

Тель-Авив делегей эргелериниң норма-чижектерин каржызы-биле үрээш, Палестинаның араб улузунга удур массалыг шаажылаашкыннарны кылып турар. Эжелекчи черлерден арабтарны күш-биле сүрүп үндүрүп, палестиннерниң бажыңнарын балгадын узуткап, чер участоктарын хавырып турар.

ЧУРУКТА: Мухаммед Сатиф Вахидтиң өг-бүлезиниң эжелекчилерниң бузуп, узуткаан бажыңының чанында турары.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

АНГОЛА РАДИОНУҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

ЛУАНДА. (СЭТА). АКШ-ка болгаш расисчи Мурнуу Африка Республикага баштаткан делегей империализминге удур ангола улустуң демиселин-биле бодунуң эп-сеткил каттыштырылгазын Совет Эвилели база катап бадыткаан деп, Анголаның национал радиозунуң тайылбырында айыткан. Тускай дугуннаан чорукту, депшилгелиг интилелди тургузуун камгалап турар ангола улустуң шудургу демиселин-биле Совет Эвилелиниң эп-сеткил каттыштырып турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев дорту-биле медеглээн деп, радио онзалап демдеглээн. Бодунун салым-чолун боду тускай шиитпирлээринге ангола улустуң эргезин хүлээп көрбейн турар АКШ-ты болгаш Мурнуу Африка Республиканы ол шиитпирлии-биле буруу шапкан.

АКШ-тың деткимчези-биле, а соолгу үеде ооң дорт киржилгези-биле расисчи Мурнуу Африка Республиканың холгаарлап киржириниң болгаш агрессивтиг политиказынга Ангола ам он чыл иштинде таваржып турар. Анголаның хоойлу ёзугаар чазаан дуржурер болгаш эрге-чагыргага оларның аайынга турар чалчааларны тургузар дээш бүгү-ле чүүлдерни Вашингтон болгаш Претория кылып турар. Чүгле эрткен чылын расисчи дайынзырактар Анголага удур улуг хемчээлдиг беш халдаашкынны кылган, ооң-биле аңаа он-он миллион доллар когаралды чедирген. Бистиң чуртувусту АКШ-тың чазаа «неоглобализмниң өөредиин» боттандырып чорударының чери болдурарын күзеп турар. Ол сорулга-биле Вашингтон Унитаның контрреволюстуг бөлүүнгө «Стингер» дээр ракеталар-биле болгаш өске-даа амгы үениң чепсээ-биле хандырып, ажыы-биле деткип эгелээн.

Бистиң чуртувустуң тускай дугуннаан чоруун болгаш хамаарышпас чоруун тоол көрбейн турар АКШ-тан мыгалыштыр Совет Эвилели Анголаның кезээде эң-не шынчы өңнүү болуп келген болгаш боор турар. Империализмниң болгаш реакцияның күштеринге удур демиселге Анголаның улузун Советтер чурту чайгылыш чокка деткип турар деп, радио айыткан.

ЛИВИЯГА УДУР ЧАА ХЕМЧЕГЛЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязы бот дугуннаашкынныг Ливияга удур чаа саң-хөө-экономиктиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, аңаа бодунуң Барыын Европада эвилелчилерин хаара тудуп, киириштирерин күзеп турар. Чижээ, «Вашингтон пост» солуннуң бижээни-биле алырга, Ливияның «Либаараб эйрлайнз» дээр национал ужар чүүл кампаниязының төлээ черлерин бүрүнү-биле хаарын, ээзы ол ужар чүүл кампаниязының ынаар ужуушкуннарының санын дыка кызырарын администрация планнап турар. Оон-биле черглештир Ливияга хамааржып турар банкыларда боттарының салган акша-хөреңгизин уштуп алырынче барыын-европа чазактарны Вашингтон албадаар деп турар. Ол бүгү хемчеглерниң сорулгазы болза, М. Каддафиниң чазаан «чааскаалзырадып, сулараадыры боор турарын» солун бижээн.

ИЙИ КИЖИ БОЛГАШ СНАРЯД

Полесьениң совхоз-техникумунуң студентизи Михаил Концуумер авгы үеде бодуунуң баштайғы бүдүүлүг практиказынга белеткенип турар. Ооң дыка ыраак ава бодунуң аттазы Михаил Морозтуң мал-дыргыг чорууң катаптаан. эртем чыткан күүнү дайын үеэниден бээр артып калган снарядтың частымышкымдан эш-ажыктуң амыдыынын камгалап алганы тарыпга шөлүүге эрттирер.

...«Коммунарэ» совхозтуң ажыл-ишчилери картофель ажаан ажырыпга школачылардан дуза дилээн. Сесиң класстың Миша Концуумер ком-байниниң үстүү транспоөрүнүң чанында турушту эдептеп кеп: картошка-биле кады коошпа дамчыштыр кээп турган даш, чөөрген, ону ээп чижектиг чүүлдерни долуп чыдып чорзан. Хенертен дүүк даап үнген соонда, херээжээ-ажырның кортпан үнүүн дыңналган. Миша хая көрүүп келген: трансвортёр аажок улуг дадарык снарядты эккил чорааш. Ам биичи болган от куду барып дүжер — оон соонда...

Шинтиир боду-ла келген — ажырның снарядты сегирип алган. Арай чиктиг чүве болганын эскерип каан трактурист комбайнын тургузупкан. Миша снарядты хөрээзите чыпшыр түтпушаан, чиигге чадаап черже дүжүп эстээн. Оон чанында класс, удурткучуу Евдокия Григорьевна Ермошенко машинап келген.

— Суггарылга бугазынаң үнүүже үүгле мээң соомдан кылаштаар сең — деп, башкы ажырныкчызынге кортканын чажыра аарак чугаалаан. Ол чепшээрежип, бажын согап кылыпган.

Биичиташ ийи кижи изин басчып, ооржум чорупкан. Бир хүрүүн иези — башкы болгаш чаа-ла 15 хардан чораа ажырныкчы.

Аар снаряд холдарны ыладып чораан. Оолдуң хавааа дүргаар бөрбак-бөрбак дерлер сыстып үүп келген. Арай деп бога бо. Оон дүвүүже дүжүп бады келгеннер. Миша башкызының дузазы-биле ажоок ооржум дискек кырынга эрлеп кээп, шенектери-биле чевге даянып келген...

Оон соонда чыйыртып келген сапёрлар снарядты ол чыткан черинге-ле чазылдырыпкан. Чүге дээрге ону кайнаар-бир сөөртүр арга чок деп түвелге олар келгеннер.

В. ХАЧИРАШВИЛИ.
СЭТА-ның коро.

ЧАМДЫК ЧЕРЛЕРДЕ ЧАДАГАЙ

Частың адак ийи үнүп келген. Кайда-даа көк үүлүг, чылуг куштарның уну чаржатажып, арга-ыяш ногаараавас эгелээн. Чурттакчылыг кө-лериниң ишчилери частың бо магалыг, чадагай айынга ду-куштур боттарының девис-кээрлерин садагайжыдып, аавшынчы кирип туралы ыяштыла вөрүүчүг. Ол дугайында «Шынның» почтазынга кээп турар хөй санныг чагаалар бадыткаар. Ында автобаза боттарының чурттаг түүлү суурунга (хоорайынга) чоргаралын илередип, оон ажыруштуг. Шынаралыг болуунда улам экижидеп ээш үүлү кылыр деп туралыг бистинбиле үзежип турар. Эң, та-ка-ла ажыктыг, сеткилге таарымчалыг чагаалар бар. Ынчалза-даа...

Бо «ынчалза-даа» деп сөзүг-дээ-ле тазрзымас мелийин. Чүге-ле үүлүг ийиниң ажыкалге көрүкчүг чүүлдерни карартыр хемге база бо ыяштаптар бөлүг кеступ сыгынгар, оон тайыңдан үк дестуажыглаар чоруска таалыкчы Э. Ондар олар идеген олуг бис. А билир болза... кылганы эки эвеспе.

Амдыызында сөолгү чагаа. (Мындыг чагаалар ам турбас болзуу!). Кызыл хоорайның чурттакчызы О. Лама мендеп дуза дилеп бижеди. Ол эртем, кежээ Улуг-Хем кыдыынга, «Азия төвүү» туралгал чөөгүнга селгүүстээр чаңныг ыяш-дыр. Эргим хемниң эриичге турупкаш (үүлге турупкаш) арыг агаар тынарга шыкап-ла сеткил сергеп көөр болгай, О. Лама ынчаар селгүүстеп чораш, чамдыкта дыштанып олурукчай бээр. А саидай ажмаа тывылбас. Уруг-дарыг гүткан аныяк нелер-даа, ажыл-төлүүнүң уругларын сөөрткен кырганнар-даа ында келир, а кижи олурар саидай оон га-вылбас. Ынчангаш коорукүүлөм, чагагайжыдылга комбинады, шинаалга, маңаа саидайлар кылырының чамгызы алыр болза эки эвеспе.

Чагагайжыдылгага чамаарыкшы чагааларны номчуүүнүң сокыр кадыымар. Бодаарга, бөдүүн-даа чыкаш, черек кырында социал ужур-дузалыг ажыл-ажыктарыг бо болгай, чагагайга бо айтыкталыг кинотеатрлар черек. Кадрлыг күүгү (голос) кольо худумчалап, чамдыкта ыяштар-ны кижилеринең ужур-дузалыг болгай. Төлээлекчи чемнеттээс алдынган турар ужуруг. Маңаа «ынчалза-даа» дээш ыладак турбас.

СОНУУРГАКТАРГА

Класс иштинде парталарның каңчаар салдынганындаң өөреникчилериниң материал шимгээдип алыр аргалыы самаарыжыр бе? Калифорния университединиң эртемденнери беш-алды классталарның өөреникчилери-биле шинчилел ажылы кылгаш, мындыг түүмелге келгеннер: парталарны амгыы ыяштан эвес, а башкага хүрээлел турар кылдыр дээгандыр салыр болза, өөренгичилериниң идепкейи дыка бедиир.

* * *

Австрияның Вайц округунда машинаны эзирик башкарып ораашы туттурган болгаш чолаачылаар эргеним кавыткан кижилерниң аттарын тус черниң чолуунга паралга турар. А адым парлаткан кижи оон ертээ солуга тевээр.

* * *

Хөй каат бажыннар ортгенгенде кижилер хамгаларынга ажыглаар үрдүүл каан сыртыктың чаа моделин Токиога үлегүүр делегелгенниге көргүзкен. 49 дербелчин метр «кабак, 2,5 метр бедик ол сыртыктың кырынче 60 метр бедиктең халаан кижи кемдээвес.

* * *

Гавра деп француз үүлдүрүг чөөгүү чеде ядроүг шык тургустунар. Ол «ледоход ыладыр—250 мун тон иштинде чаңгыс секунда «ладыыдыр» болуур. Ол Швейцарияда атомнуг хронометрниң медээни алыр.

ТВ

МАЙ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.50 —«Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.00 — «Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм. 10.40—10.45 — Медээлер. 14.10 — Медээлер. 14.30 — Социалистиг чурттарның док. фильмилери: «ЭДЧ. Атомнуг энергетиканың индустриязы», «Тракия — үнүш-дүжүттүр чер», «Кол чүве — кижи». 15.20 — «Чүүдеп база чүгеэ». Уругларга дамчыдылга. 15.50 — Карел радионуң болгаш телевидениезиниң симфония оркестриниң концерти. Петрозаводскиден дамчыдылга. 16.20 — Черле, дээрде болгаш далайда. 16.50 — Мультфильм. 17.20 — А. С. Пушкин Михайловскоеде. 18.50 — Чадаг-тергете чарыш. Польшадан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— «Эрмитаж». Барыын Европаның ювелир уран чүүлү. 19.35 —«Экранда —комедия». «Бачым чымыш». 21.00 —«Ут». 21.30 —РСФСРниг улустуң артизи В. Н. Мягиин. 22.30 — Кинореклама. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Амыдыралдың хөрээ». Док. фильм. 8.35 —С. С. Прокофьев. «Золушка». Балет. 9.20; 14.05 — Немец дыл. 9.50 — Совет чуруулга уран чүүлү. С. Т. Конёнков. 10.40 —«Биосфераның эталоннары». Эртемтайылбырлыг фильм. 11.10 — А. Сурковтуң поэзиязы. 11.55 — «Операция «Терминал». ССРО, АКШ, Великобританияның чазак баштыцларының Потсдам конференциязының дугайында. 12.50 — Г. Бакланов. Чогаалдарының аравиразылан. 13.35 — Төөгү. 6 класс. Катап тургузуушкун үеэниң эртемденнери. 14.35 — Тележурнал. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бир эвес шнакшый берзимзе». Уран-чечен телефильм. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг үдүүлер, чаштар!». 20.15 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-деп дамчыдылга. 20.30 — Дзюдо хүрешке Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 21.00 — Ут». 21.30—«Хоорайны хүндүлүдүм». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Шивилиг арыг чагаа болгаш хөлегелиг». Док. телефильм. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) —«Динамо» (Киев). Минскиден дамчыдылга. Чапсаран (23.45) — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-деп дамчыдылга.

Редакторуң орлакчызы К. К. САТ.

Ойаар

Республикага будуттаар, биче чаъс чаар. Дүне хатпын дүргени секундала 15—20, күштелгенде 25 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 1—6 градус чылыр, чамдык черлерге 3—8 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыг болуур.

Кызылга дүне садыыр. Хатпын секундала дүргени 15—20 метр, күштели бергенде 25 метр чедер. Биче будуттаар, дымыраавыр чаъс чаар.

Дүне агаарның температуразы 4—6 градус чылыг болуур, күндүс 17—19 градус чылыг.

КИНО

МАЙ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жертва обмана» — 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник» —10.00, 13.20, «Город мастеров»—11.40, 15.00, «Я любил вас больше жизни» 16.40, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Принц и нищий» — 12.00, «Куда идешь, солдат»— 14.00, 16.00, «Точка отсчета» — 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Легенда о любви» 15.00, 17.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» КТ: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда»—14.00, 16.00 шактарда.

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жертва обмана»—9.00, 11.50, 14.40, 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бойся, девятого сына»— 10.00, 11.20, «К-клуб—«В мире приключений»— 15.00, «Точка отсчета» — 13.00, «Сыщик» — 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я любил вас больше жизни»—15.00, 16.30, 18.00, 19.30, «Киносборник» — 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мы обвиняем» — 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гурузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; келээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефоние болгаар.

Солуу неделяда 6 катаа үнер

Чагыг № 3293.

Тыва АССР-иниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымның херектериниң таласы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—00649.

ЧАҢЧЫЛЧААН УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чуруттуничилел музейинге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле чылдың-на Тиилелге хүнүге тураскаадың ужуражылгалар эрттирери чаңчыл болган.

Музейниң лекторийинде Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери В. А. Воробьев, В. Е. Сайгутина, Д. М. Дресвянков А. Н. Попсуйкович турачы Б. Ш. Лама оларбиле хоорайның № 2, 11 школаларының өөреникчилери ужурашканнар.

В. Воробьев Калининград, Ленинград фронтуларынга болган Ийги Прибалтика фронтузунга тулуп чорааның дугайында өөреникчилерге чугаалап берген. Ол Ада-чурт дайыны орденниг ийги чергезининг «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медальның болган өске-даа шанналдарның эдилекизин.

Б. Ш. Лама бодунуң чугаазынга Украин ССР-ниң Сурмичи, Деражно суурлар болган өске-даа чурттакчылыг черлерин хостаарынга кириштикенин сонуургаткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыва чогаалчылар дайын дугайында кандыг чогаалдарны бижээнин тодуг эртемнериниг кандидады, чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан чугаалаан.

Л. АРАКЧАА.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тип, кижи төрелгетенниң келир үези дээш демисселге маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалдарга, акы-дүмма хөөрлерчинге чечектер салыышкыннары, совет шериглерниң байырлыг чыскаалдары эртип турган.

Ындыг байырлыг ёзулалдар май 9-та Совет Тываның найысылалы Кызылга база эрткен. Эртенгинин он шакта республиканың удуртукчулары, хоорайның хөй-ниитизининг төлөөлекчилери, дайынның болган күш-ажылдың хоочунары, комсомолчулар, аныяктар, өөреникчилер дайын чылдарында маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалдың баарынга гирляндачечектерни салган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга, бүгү чыылганнарга Тиилелге хүнү-биле байыр чедиргеш, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле улуг соруглалар дугайын, маңгаа хоочуннарның киржилгезининг улуг ужур-дузалыын демделээн. Он бир шакта пролетариаттың баштынчызы В. И. Ленининиң тураскаалының баарынга база чечектер салыышкыны болган.

Ооң соонда чаңчыл ёзугаар, Ленин шөлүнге Кызыл гарнизонунуң шериглериниң болгаш аныяк-армейжилер шериг отрядтарының ырлыг чыскаал көргүзүү болган.

Улуг Тиилелгеге тураскааткан янзы-бүрү байырлыг ёзулалдар, ужуражылгалар, концерттер, спортчу көргүзүглер, маргылдаалар ийи хүн үргүлчүлээн. Олар Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының чыряткылыг тураскаалынга совет улустуң шынчызын, Төрээн чуртунга бердингенин база катап бадыткаан. Кым-даа уттундурбаан, чүү-даа уттундурбаан.

Н. БАЗЫР.
О. ОХЕМЧИК.
В. КАРА-САЛ.

ШЫЛГАРААННАР АРАЗЫНДА

«САЯННЫҢ» ШАҢНАЛЫ

Тываның күрүне филармониязының ыры болган танцының «Саян» ансамбли чоокта чаа ансамбльдериниң ийги Бүгү-россия көрүлдезинге киришкеш, тиилекчилериниң бирээзи болган. Аңаа холбаштыр республиканың культура министерствозунга артистер-биле ужуражымышкын болган. РСФСР-ниң культура министри Ю. С. Мелентьевтиң адын салган Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң адрезинге келген телеграмманың сөстерин министр А. С. Серен чыылганнарга номчуп таныштырган, байыр чедиргеш. Оон-биле кады ол көрүлдениң жюри комиссиязының даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Игорь Моисеевтиң жюри кежигүнериниң ат салганы ийги чергениң кызыл дипломуу залда олурганнарның холун дамчып, чоргааралды хайыктырган.

Ужуражымышкын соонда Тываның ыры болган танцының «Саян» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу В. С. Найдактаев-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, дараазыпда интервьюну алган.

— Виталий Семенович, ыры болган танцы ансамбльдериниң ийги Бүгү-россия көрүлдезинниң жанчаар эрткенинге хамаарыштыр силерниң бодалынар кандыгыл?

— Ийи эзчеглиг үргүлчүлээн көрүлдениң түнели үнген. Барып-барып калбак делгем Россия девискээринге түнел көрүлдеге киржирга оюнчук эвес. Ийиги эзчегге санныг коллективтер арткан. Бо улус конкурска Татар АССР-ниң артистери тиилээн. Ынчалза-даа бистиң артистеривис тыва черниң каас чараш, өнбазын чурумалын, амыдыралда чаартылгаларны найысылап Москваның Чайковский аттыг концерт залынга уран чүүлдүн дузазы-биле муң-муң көрүкчүлерге чедирип шыдаан. Берге шылгалданың түнелиниве ийиги черни Удмуртиялан келген «Италмас» ансамбль бистиң-биле үлешкен. Ушкү чергениң дипломнары-биле чүүлдерниң «Эргирон». Коми АССР-ниң «Асъякна» ансамбльдери шаңнаткан.

Жюриниң даргалаан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Моисеев болган уран чүүлдүн өске-даа улуг мастерлериниң көрүлдеге берген үнелели чаа ажыл-ленертерже бистерниң улам сорук киирери чугаажок.

— Онзаланы берги дег номерлер, ылгалы берги дег артистер дөй-ле боор аа?

— Уран чүүлдүн мындыг улуг нарын маргылдаазынга ийиги черже үнери — алдар болгаш хүндүлел-дир. Бистер демей-ле тиилекчилер болдувус шыкажыл.

Кымны ылгай адап мактаары берге. Маңаа артист бүрүзүнүң киирген үлүг улуг. Олар шуптуг, футбол командазының кежигүннери шыкаш, муриунга салдынган соруганын хамысалгазының бедиин билип, бот-боттарын деткижип, демнеп, найыралдыг, күженишкининг ажылдааннар. Кижи бүрүзү болуунга дагдынган хөрээн канчаар кылыр ужурлуг турганын ёзугаар, ынчаар ак сеткилдиг бедик көдүрүүшкүнүүг күүседип шыдаан. Ынчангаш олар шуптузу — эр-кейлер!

— Ансамбльдиң муриунда амгы соруглалар кандыгыл?

— Майның баштайгы хүннеринде Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның ажыл-ишчилеринге бараан болгаш келдивис. Ам каш хонук дыштангаш, Сибирьниң хоорайлары Кемерово, Новосибирск, Томск, Омск хоорайларже гастрольдан чоруптар бис. Оон улаштыр Ыраккы Чөөн чүкче Камчатка чедир хоорайларже аъттанып-тар бис. Аал-оранывысче август эгезинде эвээ келир бис.

Интервьюну бистиң корр. Д. САЛЧАК кылган.

О. Пушкин

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың май 13 вторник

№ 113 (13113)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

Тудугжуга сөс

КОЛ ЧҮВЕ—ХАНДЫРЫЛГАДА

Ынчан хүлээлгевисти ажыр күүседип шыдаар бис

Улус ажыл-агыйының кол адырының бирээзи — тудуг ажылы. Мен бодум тудугга он ажыг чыл ажылдап келдим. Ол чылдарның дургузунда бистиң тудугжу бригадавыс алгы заводунуң котельназын, автоорук техникумунуң сургуулдарының чурттаар дөрт каът общежитиезин, уругларның сомэтика эмнелгезиниң, кырганнар бажыңының ийиги корпузун, хоорайның чөөн талазында 70 аал чурттаар бажыңын, 280 уруглар кирер ясли-садын, геологтарның 80 аал чурттаар бажыңын болгаш өске-даа организация, албан черлериниң тудугларын ажыглалга кииргенивис. Холум-биле туткан бажыңнарны көөрге турарымга, өөрүнчүг-даа, муңгарайчыг-даа. Өөрүүр чүвем чүл дээрге, ол бажыңны ой-шаанда ажыглалга кииргенивис. Муңгарайчыг чүве чүл дээрге тудуг материалдарының чедишпези-биле тудугну саададып, чамдык тудугларда чедир кылдынмаан черлерниң кажакка көстүп келири.

Моон бир тодаргай чижээ. Хоорайның спорт комплекизин эрткен 1985 чылда тудуп меңгээривиске, бистиң бригадавыстың ажылын соксаткан. Оон чылдагааны чүү болганыл дээрге спорт комплекизиниң төлевилели эрги болган.

Ам бо чылын март айдан эгелеп катап тудуп эгелээн бис. Ол ай дургузунда ынаа турган тудуг чүве бо. Ынчаар эвес ол хевээр тутканы болзувусса, келир чылын ажыглалга кирип-даа болур турган.

Бо чылын бистиң бригадавыс 300 муң рубльдиң тудуг ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлуг. Чүгле март айда 26 муң 200 рубльге тудуг ажылдарын шиңгээдип алыр турган, 37 муң 647 рубльге күүседиливис. Ону бодап көөрүмге, чылда көрдүнген планны күүсединериниң аргазы бар.

Ындыг турбуже тудугну материалдар-биле ой-шаанда хандырбас, аңаа херегленир машина-техника-биле хандырылга кошкак. Ужуру болза спортчу комплексти тударынга суургалыг ийи кран херек-турган. Ам чүгле чаңгыс бар. Моон мурнунда төлевилелде көрдүнгени болза ийи кран доктаамал турар ужурлуг. УМ-14 ол айтырыгны биле тура-ла, мынчага чедир хандырбайн турар.

Кранны тургузарынга тускай быжыглаар чер херек. Ону ам кылып белеткеп алган бис. УМ-14-түң участок начальниги В. И. Смолин ук айтырыгны бөгүнге чедир шиитпирлеп шыдаваан. Бисте ам ажылдап турар чаңгыс кран ажылдың шуудаарынга күш четпейн турар. Ийи-үш организация аразынга чорупп турда-ла, саңның шак эрте бээр. Ажыл хүнү ынчаар дооступ хомудаачыг боор-дур.

Чаа тудугну эгелеп алгаш, ону ажыглалга киирбейн база бирээни эгелээр чорукту соксадыр дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизинге чугаалаан болгай. Ол айтырыг бистиң «Тыва тудуг» тресте болгаш эргелелдиң-даа тудугларынга ам-даа уламчылавышаан. Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың панель бажың тудуунуң пегииниң чаа тудуунга ийи ай иштинде аар-саар ажыл кылып келгенивисти түңнелинде ажыктыг кылыпкан ажылывыс-даа чок, алган акша-төгериивис-даа эвээш болган. Аңаа аңгы-аңгы организациялардан хөй бригадаларны организастаан турган. Ой-шаанда тудуг материалдары-биле хандырып бербээн.

Ынчангаш бистерин тудугжуларны чаңгыс черге доктаамал ажылдадырын «Тыва тудуг» трестиң удурткучуларындан диледе турар бис.

Бистиң бригадавыста 21 кижи бар. Бригада кежээзи-биле ажылдап турар бис. Бистиң аравыста ажыл-херээнге бердингенп, бичие сеткилдиг, тускай мергежилдиг оолдарны чок деп болбас. Ындыгларга Борбай-оол Араптаа, Кошкелиг Кара-Сал, Эзир-оол Сат, Бичие-оол Хомушку болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң 15 сургуулдары бистиң бригадавыста практиказын эрттирип турарлар. Келир үениң аныяк тудугжуларынга тудугнуң нарын мергежилин хандызы-биле шиңгээдип алырынга хоочуннар Павел Иргит, Андрей Доңгак, Дмитрий Дыгбаажык болгаш өске-даа тудугжулар арга-сүмезин берип, өөредип турарлар. Ол аныяк тудугжулар тускай мергежилди чедип алгаш бистер ышкаш ажылдаар дээрзинге бүзүрээр бис.

Бир эвес бистиң бригадавысты «Тыва тудуг» трест болгаш «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели чогуур материалдар-биле болгаш машина-техника-биле ой-шаанда хандырар болза, 1986 чылда алган социалистиг хүлээлгевисти ажыр күүседир болгаш спорт комплекизин келир чылын ажыглалга кииритериниң аргазы бар.

Б. КОШКАР-ООЛ,
«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдиң комплекстиг бригадазының бригадири.

Часкы хову ажылдары

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ АМЫДЫРАЛ, КУЛЬТУРА ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Тараажы кижи сагыш салыышкын, кичээңгей-биле бүргеткен турар ужурлуг

Улуг-Хем районда трактор-хову турлаглары бо чылдың часкы ажылдарын, эрткен чылдар-биле деңнээрге, элээн идепкейлиг чорудуп турар. Бис бо удаада шөлдерниң чемишчидерин доосказ, урезин чаштырылгазынче кирген механизаторларның амыдырал, культура аъш-чем хандырылгазын сонуургап көрдүвүс.

«Улуг-Хая» совхозта Баян-Кол бригадазының тараажылары эки ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарлыг. Турлагда 45 кижи хаара туттунган. Олар аалдарынче чанмайн, бригада төвүнде хонуп ажылдап турар. Тараажыларның чурттап турар өрээлдери арыг-силиг, кижи бүрүзүнүң оруну арыг аккөрганнарлыг, аржыылдыг. Хирленмезин дээш оруннарының сыртык-хаптарын, пододеяльниктерин, ак-пөрганнарын Хайыракан суурга чуп эккеп турар.

Тракторист кижи доозун-довураккa чүгле караа кылаңнаар болу бээр болгай. Чунар-бажың изиг суг чок болза, бир хонуп алыры безин берге. Ажыл-ижиге ак сеткилдиг болгаш, чунар-бажың чылдыкчызы Клара Кертикпен ол дугайын эки билир. Бис ооң чунар-бажыңынга дүъш соонда, үш шакта, кирип көрдүвүс. Хеп уштур, кеттинер бээ чунар черлериниң арыг болгаш эптиин маңаа демдеглексели вис. Шевергин демир-суугуда изиг суг буруңайнып, бустанып черниң заштары көгере наий бертен чытты.

Кыска дыш механизаторларга албан херек, ол үени бо бригадада шынарлыг кылдыр тургускан. Кызыл-булуңда номнарны журналдарны делгеп салган. «Шын», «Тувинская правда», «Комсомольская правда», «Тываның аныяктары» солуннарны көктээш, столдарда салгылап каан. Колдуунда чаа сеелгү дугаарлар. Көскү агитациядан хана парлалгазы, агитхуудустар онза ылгалдыг, кичээңгейни хаара тудуп келир.

Кижиге кичээңгей херек, ооң сеткил-сагыжын барымдаалаары чугула дээрзин мында чугаалап көрген. Ылаңгыя бо талазы-биле комсомол бөлүүнүң ажылын эскерип болур. Бо бригадага бис каш-даа шак болган бис. Ол үениң дургузунда кызыл-булуң чер ле ээп турбаан. Бир кирип көэривиске, аныяк оол ужуктерни ак саазында парлап бижип орду. Дөрт дугаарлыг агитхуудус база астына берди. Ол кижини совхоз төвүнден келген чурукчу деп бодаан бис. Таныжып көэривиске, бригаданың комсомол бөлүүнүң удуртукчузу механик Юрий Шарап болду.

— Ийи чыл мурнунда техникум доосказ, бо бригадада ажылдап тур мен — деп, ол уламчылады. — Кызыл-булуңда кылыр ажылдарны чай каңнында боттарывыс кылып ап турар бис. Херек материалдар, саазыннар-биле бисти совхозтуң комсомол комитеди доктаамал хандырып турар.

Механизаторларның кызыл-булуңу-биле чемнеир чериниң залы кожа. Столоваяның бо өрээлиниң ханазын, бир булуңун база көскү агитация эптиг дегет кылдыр эзей бергеш. Дүүгү хүнүн, эрткен неделяның социалистиг чарыжының түңнелдерин мында бижиттинген. Булуңда чемнеир бир стол бар. Ол бир онзагай. Аңаа чүгле мурнакчылар олурар. Чараштыр бижээн ужуктерни сонуургай каапты вис. Улуг ужуктер-биле бижээни бо: **«Мурнакчының столу. Май 7-ниң хүнүнде Сергей Бавуу, Николай Хенен, Владимир Тулуш планныг онаалдазын түс-түзүнда 105 хуу күүсеткен».**

— Сергей Бавуу мээң акым дыр — деп, бригаданың улуг повары аныяк кыс Урана Бавуу биске чугаалады. — Бригадиривис мурнакчыларның дацзызын бижээш, биске берип турар. Мурнакчыларны аңгы столга чемгерип турар бис. Ол чүгле чемгериге эвес, хүндүткел болгаш ёзулал-дыр.

Бригаданың бригадири М. С. Малбык-оол механизаторларның амыдырал хандырылгазынга кичээңгейлиг болгаш партбөлүктүң, комсомол бөлүүнүң активин ол ажылга өөредип алганы ажыктыг, үлегерлиг болуп турар.

«Найырал» совхозтуң Терезин бригадазында улуг повар Светлана Александровна Капустина механизаторларны, суггатчыларны иизы-бүрү ассортиментилиг, амданныг кылдыр белеткээн аъш-чем-биле чемгерип турар. Ылаңгыя совхоз бригадаларда, звеноларда ажыл-ишчилерге херектээр эътти, картофельди, капустаны, сметананы, өске-даа аъш-чем аймаан үзүктелдирбейн турар. Совхозтуң бригадаларының столоваяларында улуг холодильниктерин, тускай шыгжамырларны тургускан.

Ынчалза-даа часкы сезон үезинде бригадаларның амыдырал хандырылгазынче, культурлуг дыштаныгазынче кичээңгей салбас, ол ажылдарны үзүктеладире бээр чорукта чамдык бригадаларда бар болуп артпышаан. Ооң чижээнге «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Кара-Чыраа бригадазы хамааржыр. Кызыл-булуңну челдир дерип кылбаан, ында столдарның кырында эрги, октагылапкан солун-сеткүүлдерден аңгыда, чүү-даа чок. Дүүн база бөгүн келген солуннар чок болуп турар. Бараактарда көргүзүт самбыразы шуут эргижирел калган. Ынчалза-даа ону чаартып солуваан. Ниити-биле алырга, бригада төвүнде көскү агитацияны ёзу барымдаалап кылган. Агит-хуудустар, хана солуннары үнмейн турар.

Бригадада чунар-бажың чок, чүгле ийи дүш тургузуп каан хирлиг өрээл бар. Ооң даштыкаар аккан суу көвегарканын чанында малгашталы берген чыдар. Ол бүгү чедир кылдынмаан чүүлдерни бригадир В. Х. Хойлалай билир хирезинде боттуг хемчеглер албайн турар.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Кара-Чыраа аъш-чем чедирилгези үзүктелип турган. Хлеб чок болганындан поварлар далган быжырып, хаарар байдалга база таварышкан. Чолаачы-экспедитор Николай Доржукайның чем чедирилгезин ынчалдыр үзүктелдирип турары элдептиг. Совхозта картофель-даа, өске-даа чем аймаа бар. Ол бүгүнү бригада төвүнге үзүктел чокка чедирери чугула.

«Ак-Туруг» совхозтуң Улуг-Хову бригадазында ажылдаарынга, чурттаарынга чамдык таарымчалыг байдалдар тургустунган-даа болза, ооң тенун ам-даа экижидери негеттинип турар. Чижээ, чунар-бажың чылдыкчызы Натпит-оол Дичит кызып турган, чунар-бажыңның иштии арыг-силиг кылдыр муң-не тургус-турулп алган. Ынчалза-даа чунар-бажыңның даңгыс-даа тал чок.

Шаңчыда клубта, Улуг-Хову, Кара-Чыраада, Баян-Колда кызыл-булуңнарда телевизорлар чок. Бригадалар төптеринде спорт дериг-херекселдери база эвээш. Кино-концерт көргүзери ховар. Радио дамчыдылгазын дыңнавайн турар бригадалар база бар.

Сагыш салыышкын болгаш кичээңгей-биле тараажы кижи бүргеткен турар ужурлуг.

Т. ТЮЛЮШ, К. БИЧЕ-ООЛ, А. ОКСУР.

ИНТЕНСИВТИГ АРГА-БИЛЕ

Частың хат когурумнуг, соокумаар хүннери турзажок, Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң инженерлиг суггарылга системалыг Кызыл-Хадың бригадазының шөлдеринде часкы чымыштыг ажыл хүн бүрүде калбаызбышаан.

Ында үш звено түс-түзүнда ажыл хуваалдалыг ажылдап турар. Тараажы ишчилер чер ажылын интенсивтиг арга-биле чорударын өөренгеш, көөзүнүң дужуткурун бедидериниң аргаларын ажыглап, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип турган, үре-түңнелдиг ажылдаарын шиитпирлээннер. Светлана Монгуштуң удурткан ногаажылар звенозу бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарынче шилчээн. Звено ногаа культураларын 5 га (капустаны 3 га, огурести 1 га, оон өске культураларны 1 га) черге тарыыр. Совхоз бо чылын ногаажыларга 200 дөрбелчин метр шөлдүг теплицаны тудуп берип, ажыглалга кииргени. Ында помидор, капуста рассадаларын өстүрген. Звенода бир «Беларусь» тракторну быжыглаан.

Суггатчылар звенозунда 8 кижи ажылдап турар. Хол-биле суггарылганы олар хүн бүрү калбартып, ам 100 га черни суггарган. Чадааннаның суун ол звено Чөөн-Хемчик районда инженерлиг суггарылга системалыг СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң суггатчылары хуваажып ажылдап турар. Ынчалза-даа агаар-бойдустуң часкы кадыыргалының уржуундан суг курлааыры шала кызыы. Ооң хараазы-биле кайы-даа ажыл-агыйны суггарылга агрегаттары сугнуң элбээрин манавышаан. Чеппес чүве болза «Октябрь 30 чылы» совхоз «Сигма» маркалыг чаа суггат агрегадын садып алгаш, ону ажыглаваан. Ол агрегат Кызыл-Хадың бригадазының турлаанга келгеш, ол-ла черинге олура тоймаглаттырган. Суггатчылар резина идиктер-биле хандыртынмаан.

Механизастаттынган хөрзүн болбаазырадыр болгаш суггат звенозу ажылын организастыг чорудуп турар. Тракторлар, кожуг машиналары күш-ажылчы өзэлчеглеринде. Ол звено кукурузаны 100 гектарга, картофельди 180 гектарга, хөй чылдыг сигенни 160 гектарга тарып, чайгы ажаалда суггадыы чорудар болгаш ол культуралардың дужуун бедидериниң биле интенсивтиг технологияны чорудар.

М. СЕВЕН.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Майның 11-ниң хүнүнде Чернобыль АЭС-те болгаш чоок-кавызында черлерде девискээрлерин, станция объектилерин, транспорт оруктарын дезактивастаар талазы-биле ажылдарны кылып күүсеткен. Чурттакчы бажыңнарын дезактивастаарының белеткел ажылдарын кылып турар.

Дөртку энергия блогунуң реакторлуг салбырын бетоннаар талазы-биле комплекстиг белеткел хемчеглерин боттандырып чорудуп турар.

ССРЭ-ниң барыын талакы кызыгаарларында радиация байдалы анаа, чогумчалыг боор турар. Украинаның болгаш Белоруссияның девискээрлеринде радиация деңнели мурнуку хевээр артып турар.

ХООРАЙДА ШИЛЕН

СЭТА-ның тускай корреспондентилери Владимир Жуковский, Владимир Иткин, Лев Черненко оларның Чернобыльдан май 11-де дамчытканы.

Бо репортажты бистер Чернобыльдан чорудуп тур бис. Вертолёт борбак-борбак коргулчуннарны, элезинниг шоодайларны шөл кырында чедире берди. Чоокта чаа-ла моон ындыг чүъктерин үреттен реакторну ажырер, ону дүй тигер дээш өрттенип турган черге чедирип турган. Бөгүн-даа аварияны эдер, ону узуткаарының чаа-чаа материалдары Чернобыльда чээп турар. Ээн арткан бажыңнарның чаны-биле кудумчуларда тракторлар тажы дыңналып, чүък машиналары эртип-ле турар. Оруктар кыдыгларында өрт машиналары тургулаар. Кудумчулар белдирлеринде — респираторлар кеткен орук айтыкчылары бола турар. Өске бүгү кижилер ышкаш, олар ак өңнүг камгалал комбинезон хептерлиг.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Чернобыльдың чурттакчылары тергээн хоорайынчан ыракта-даа болза, ол муравуу ышкаш, тайбың чурттап, ажылдап турар. Кижилерниң күштүг болгаш айыылдыг күш-биле ийи неделя ажыг үениң иштинде чорудуп турар демиселдиң штабы мында ажылдап турар. Мында чазак комиссиязы база ажылдап турар.

— Бөгүн бистер кол айыылдың аткарылгазының дугайында түңнелди кылып болур бис — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. С. Силаев СЭТА-ның корреспондентилеринге чугаалаан. — Ам бистер элээн ооржургалдыг ажылдап болур бис. Канчаар-даа аажок улуг айыыл-халаптың болур дээрзиниң дугайында Барыын чүкке ынаы-бүрү хоп-мөге нугулдээшкиннерниң калбарган турганы ваап болдаашкыннарны бүттейн барган. Ынчангаш ажылды соксадып болур дээш ол эвес-тир. Ам-даа дыка хөй чарын айтырыгларны шиитпирлээри негеттинип турар. Ол дээрге айыылдыг зонаның улам пентерезизи-биле холбашкан айтырыглар, ону хора чок болдурарының болгаш өске-даа айтырыглар-дыр.

Штабта демиселдиң аварияның чедирген хоралыг үр-жүктарын чок кылырынче утканган стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылып, эң чугула шиитпирлерин үндүрүп турар. Эң харыысалгалыг удурткучуларның, көскү специалистерниң болгаш эртемденнерниң киржилгези-биле кызымаккай, коллективтиг ажыл чорup турар. Оларның аразында — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик Евгений Павлович Велихов база бар. Академик бөгүнгү ажылды эң-не дээштиг кылдыр үнелеп көрген.

— Ам бистер байдалды бистиң айыылзынып туозганывыс ышкаш, ындыг улуг кыжаныышкын чок кылдыр көрүп турар бис — деп, СЭТА-ның корреспондентилеринге ол чугаалады. — Ам демиселдиң чаа үе-чадазы эгелеп турар. Ынчангаш дыка хөй немчээшкиннерни шинчилезонн кылыры, эң хөй хораннанган черлерни тодарадыры негеттинип турар. Бо бүгү ажылдар дыка берге байдалдарда кылдынып турар. Радиоактивтиг черлерни эрыглаарының болгаш оларны тодарадып, узуткаарының талазы-биле ажылды кылып турар. Кажан ол ажылдар кылдынганда база шинчилелдерниң түңнелдерин үндүргенивисте, Чернобыль АЭС-тиң катап ажылдап эгелээриниң дугайында шиитпир хүлээп алдынар апаар. Айыыл чок оруктуң норма-чижектериниң негелдезин ёзугаар чогуур хуусаада станция ажылдап эгелээр болгаш токту бээр апаар.

— Бистер АЭС-ти чүгле катап тургузар эвес, харын ол-за ооң чоок-кавызында черни чаартып, ону амыдыралчы кужун эгидер ужурлуг бис — деп, академик Валерий Алексеевич Легасов чугаалаан кирипкен.

Шынап-ла, амыдырал боду чайгаар-ла чорупп-даа турар. Бистер Чернобыльдан чиит чорупп тура, ээнзирээн бир бажыңның хээвиниң кырындан шилен уязы көөрен бис. Ол күштүң кижилерниң кээрин манап турары ол-дур.

КИЕВ ОБЛАСТЬ.

АНЫЯКТАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының улуг залы Кызылдың аныяктары доллдур олурупкан. Комсомолчулар, аныяк ажылчыннар болгаш студентилер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужуражыышкынга келгеннер. Ужуражыышкынга элээн каш министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткучулары база олурушкан.

Ужуражыышкынны ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары В. А. Кочергин ажыткан.

Аныяктар мурнунга чугаалааш, Г. Ч. Ширшин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылының, ооң хүлээп алган шиитпирлериниң дугайын делгеренгейи-биле чугаалаан. Ленинчи негелделиг байдалга болган коммунистерниң шуулганы эрткен үе-чадада бистиң ниитилелдиң хөгжүлдезиниң түңнелдерин ханызы-биле анализтеп көрген болгаш 2000 чылга чедир ону дүргедедириниң оруктарын төлевилеп айыткан. Ол улуг сорулгаларны шиитпирлээринге аныяктар идепкейлиг-биле киржир ужурлуг. Ынчангаш съезд аныяктарның болгаш ооң мурнакчы отряды комсомолдуң идепкейлиг болгаш медээлиг чоруун бедидеринче улуг кичээңгейни угландырган. Комсомолдуң органнаазының бүрүзүнүң шудургу ажылдаан турары, аныяктарның ёзулуг баштыңы болуру, аныяк оолдарны болгаш кыстарны экономиктиг база социал хөгжүлдениң планнарын күүседиринге идепкейлиг киришкен турарынче мээн кээ чугула. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дугайында доктаалын ёзугаар калбарткан тудугларга Кызылдың болгаш республиканың ВЛКСМ комитеттери аныяктарны идепкейлиг хаара тудар ужурлуг. Комсомол организацияларының ниитиниң хорум-чурумун быжыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидери, камналганың корум-чурумун сагыыры дээш идепкейлиг демисежир, планнар күүселдезинге инициативтиг болур ужурлуг. Аныяктар ортузунга идей-политиктиг ажылды идепкейлии-биле чорудар, ооң аажы-чаңында таарымчалыг эвес болуушкуннар-биле шиитпирлиг демисежир ужурлуг. Культура албан черлери, спорт тудуглары аныяктарның дыштаныр болгаш кижизиттинер чери болган турзун дээш бүгү-ле чүвени кылыры — комсомолдуң чүдээлгези.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, он бешки беш чылдың планнарын күүседиринге Кызылдың аныяк оолдары болгаш кыстары боттарының салыышкынын киирер дээрзин хоорайның комсомол организациязының болгаш аныяктарының өмүнээзинден ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң бирги секретары Ю. С. Лопатченко бүзүреткен.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕН АЖЫР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Н. Ш. Сатпын кодаанында 281 баш хайнак өшкүлер хүр кыш ашкан. Күш-деңгилдези шымрак өшкүлериниң анайлары бөткүр, дорутуучал. Малчынның кодаанындан 250 өшкү төрээн, анайлары онча-менди. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында Н. Сат төрүүр чүс өшкүден 85 анайны, өшкү бүрүзүнден 760 грамм дүкту кыргып алыр хүлээлгени. Ам бо хүннерде малчының көргүзүглери эки. Харын-даа социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседипкен деп болур. Чүс өшкүден 100 анайны камгалап ап, бир өшкүге онаалтыр 850 грамм дүкту кыргып алган.

Өшкүлерим шупту оолгашкан, анайлар оон-даа көвүдээр, агарлаашкын-биле каттай дүк база-ла немежир. Хүлээлгемни ынап-ла ажыр күүседир дээш кызар мен — деп, алдарлыг малчын чугаалап турар.

Б. ОНДАР.

ЭЖИНДИРИИШКИН ЭГЕЛЭЭН

Майның 11-де, агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок турза-даа, Енисей пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң хемчилери пассажирлер болгаш чүък сөөртүлгезин эгелээн. «Заря» теплоходтуң экипажы баштайгы пассажирлерин Ырбанга, Салдамга болгаш Тожунуң өске-даа чурттакчылыг суурларынга чедиргеннер. Дүүн ыраккы районнуң пассажирлери Кызыл хоорайга бо чылын бирле дугаар суг кыры-биле боттарының аян-чоруун кылып келгеннер.

Хемчилер кыпар-чаар материалдарны ыраккы Тожуга чедирбишаан, баштайгы салды бадырып кээри-биле база чорупкан.

Сөөлгү хүннерде Кызылга агаар-бойдустуң экижээни-биле суднолар септээр баазада ажыл шуудаан. Чүс ажыг кижи эжиндириишкин ажылында хаара туттунган. Кассир-матростар поварлавышаан теплоходтарны дозулап дооскан. Экипаж бүрүзү боттарының судноларын аргалап-аштап база-ла чүүлмек кезектерниң септелгезин чорупкан.

«Заря» теплоходтарының болгаш баржаларының моторларын ужулгаш, ону арыглап, үзеп-чаап каан. Мотор белендир деп чүвени билип алырда катап салгаш, сугга ынай-бээр эжиндирип турган ынап көөр.

Бо каш хонуктарда Кызыл район эргелелиниң хемчилери 14 баржаларны болгаш 2 «Заря» теплоходтуң септелгезин бүрүн доосказ эжиндирип чорупкан.

Септелгениң канчаар чорудуп келгениниң дугайында линия механиги Юрий Михайлович Черменевтан айтырарывыска ол мынчаар чугаалаан.

— Кышкы үеде ажык черге септелге чорудары биске дыка берге. Сугга чорууp бар-ла судноларны черже үндүр сөөртүп каар эвес, а ооң турар черин баш удуо белеткеп алыр апаар. Машиназы безин кыжын гаражка тургузарда, ооң дөрт дугуюнда резина үрелбезин дээш тоңпак ыштар кырынга салып каар болгай. А бо техниканы база-ла ынчаар салыр апаар. Ооң соонда ону хынап көөр. Кайда, чүү үрели бергенин эскерип каан болза артык кезектерни база дилеп тывар бистиң коллективтиң бир дээлиг ажылдап келгениниң түңнелинде ам чүгле ийи «Заря» чедир септеттинмээн. Ийи мотор эккээрин манап тур бис. Ону эккелзе-ле салыптар.

Шынап-ла хемчилерниң хөөнү бедик. Олар бо чылын 121 муң тонна чүък сөөртүр планныг. Үжен үш муң пассажирлерни база ынай-бээр дажыглаар.

Эрткен чылын Кызыл район эргелели бүгү талазы-биле планныг онаалдаларын күүсеткен. Бо чылын план оон-даа улуг. Ону күүседирде быжыг сагылга-чурум, найырал херек.

Ооң бир тодаргай чижээ. Септелге үезинде экипаж болгаш септелге бригадалары кызымаккай ажылдаан. Ылаңгыя В. Н. Голубаев, В. В. Ремис, Н. В. Волков дугаар чорууp судноларның септелгезин шынарлыг кылгаш, эжиндириишкин чорууруңуң шугумунда тургускан Чүък сөөртүр баржаларның болгаш пассажирлер дажыглаар теплоходтарның экипажтары бүрүн негелеттинген. Олар тускай өөредилгени база эрткен.

Ол ышкаш Тожу баар оруктуң ужарны эртери-биле тускай экипажты база быжыглаан. Улуг шкипер Виктор Семенович Монастыршин, ооң дузалакчылары Николай Петрович Шарамыгин, Владимир Васильевич Дежнев олар база тускай өөредилгени эрткен.

Енисей пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң хемчилери он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш боттарының күжүн, билиин бээр дээрзинге бүзүрел бар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: суднолар септээр бааза, «Саян» теплоходтуң экипажы. Д. А. Радостев, Г. И. Зайцев, экипажтың командири В. С. Петухов (солагай талазындан).

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

АНАЛИЗТЭЭР, КОНТРОЛЬДААР

СЭКП-ниң XXVII съездизи улус депутаттар Советтериниң мурнунга чаа улуг болгаш харысалгалыг сорулгаларны салган. «Кажан чон боду бодунуң ажыл-херектерин ылап-ла башкарып, кажан миллионнар, миллион совет кижилер политиктиг амыдыралга киржип турда, социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннериниң кежээр дээрзин чүгле теориядан эвес, харын бодуувустуң хөй чылдарда практикавыстан билир бис» — деп, эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинге айыткан. А совет кижилерин ажылынга башкарарынга, политиктиг амыдыралга киириштирериниң бир эптиг арга болза, Советтерниң доктаамал комиссиялары болур ужурлуг. Аңаа депутаттардан аңгыда, хөй санныг активтер — идепкейлиг ажылчыннар, таваачыннар болгаш улусчу интеллигенцияның төлээлери баштаан кирип турар болгай. Ынчангаш доктаамал комиссиялар Советтерниң ам-даа хөй кижилиг органнары-дыр.

Бөгүнде бистиң республиканың чер-чер Советтеринде доктаамал 703 комиссия бар, оларның составында барык үш муң депутат кирип турар. Бо дээрге дыка улуг күш. Доктаамал комиссияларның кежигүннери идепкейлиг ажылдаар болза, экономиктиг база социал хөгжүлдеге, демократияны сайзырадып ажылдарынга хөй-ле чүүлдү кылып болур.

Суур болгаш кожуун Советтер күүскомнарының штаттары улуг эвес. Олар кезеде-ле кызыгаар ажылдаар болза, боттарының шыдавас дузалакчылары — хамыктың мурнунда доктаамал комиссиялар болгаш оон кежигүннери чок-та улуг ажыл-үүле бүдүрүп албас дээрзин билдинер. Олар — Советтерниң база оон күүскомнарының мынныктыг дузалакчылары болур ужурлуг. Советтерниң харысалгазы-даа айтырыы чок болгай.

Советтерниң доктаамал ажылдаар органнары болгаа-ла, үк комиссиялар күүском-биле домей-ле бодунга хамааржыр айтырыгларны үлетпүрнүң, транспорттуң, харылзааның, кодээ ажыл-агыйының, чурт өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культураның, хөй-чоннуң корум-чурум камгалалының, амыдырал хандырылгазының болгаш өске-даа айтырыгларны бүрүн харыылаар апаар.

1985 чылда бистиң республиканың чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялары сессияларга болгаш күүскомнарның хуралдарынга шинчи-биле 1700 ажыг янзы-бүрү айтырыгларны белеткеп киирген. 500 ажыг илеткелдерни болгаш эдеринчи илеткелдерни кылгылаан, бодунуң ажыл-чорудулгазының дугайында Советтерниң сессияларынга 256 комиссия отчёттарын бергилээн.

Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмге дүүштүр ажылдап турар комиссиялар бистиң республикада эвээш эвес. Барыын-Хемчик районнуң Советиниң үлетпүр, тудуг, харылзаа болгаш транспорт талазы-биле доктаамал комиссиязы районнуң бүдүрүлгелери, албан черлери база ажыл-агыйлары одалга-энергетика курлавырларын камныг ажыглаар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын хынаан. «Барлык» база «Шекпээр» совхозтарда, ол ышкаш район төвүнүң болгаш Ак-Довурак хоорайның чамдык бүдүрүлгелеринде кызар-чаар материалдарны, одаар чүүлдерни камнавайн турарын комиссия илереткен. Ооң түңнелин райкүүскомнуң хуралынга чугаалашкан, харысалга чок болган удуртукчуларга хемчег хүлээткен. Хуралдың шиитпирин комиссия бодунуң контролюнда алган.

Ол-ла комиссия эрткен күзүн Ак-Довурак хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң кышка белеткелин база хынаан. Хоорайның чылыг болгаш суг хандырылгазынга улуг четпестер мурнунда турлаан. Комиссияның айтышканы четпестер ажылының база ап чоруткан хемчеглериниң түңнелинде бо чылын ындыг таварылгалар болбаан.

Мөңгүн-Тайга район Советиниң аныяктар херээниң талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы В. Монгуш) база боттуг ажылды чорудуп турар. 1985 чылда ол комиссия беш чүүл ажылды пландааш, ону бүрүн күүсеткен. Планга кирген чүүлдер тодаргай, хуралдарны эрттирериниң аңгыда, организастыг

> **Советтер амыдыралы**

ажылдарны база киргилээн. Бо комиссияның бир эки чүүлү болза, республиканың профтехучилищелеринде районнан өөренип турар сурагчылар-биле сырый харылзаалыг. Оларга барып, канчаар чурттап, өөренип турарын сонуургап, башкылары-биле чугаалажып турар. Мындыг ажылдың түңнелинде районнан профтехучилищелерде барганнардан өөредиглезин ара каггаан кижи чок.

Чамдык комиссиялар боттарының ажыл-чорудулгазын чүгле хурал эрттирери деп санап турар. Ол шын эвес. Кол чүүл болза, бодунуң шиитпирлериниң база үстүкү албан черлериниң айтышкыннарының канчаар күүсеттинип турарын контрольдаары, ону анализтээри болур. Бо талазы-биле рейдини, ол ышкаш Советтерниң өске-даа комиссиялары-биле кады хыналдаларны организастаары аажок дээштиг.

Доктаамал комиссиялар дугайында Дүрүм ёзугаар оларның ажыл-чорудулгазын күүскомнар уткап башкарар. Оларга боттуг дузаны чедирер ужурлуг. Кызыл хоорукүүском бо талазы-биле эки ажылды кылып турар. Ында комиссияларның планнарын чыып түңнээш, көвүдедип парлаткаш, комиссияларга [illegible] бээр. Оон аңгыда комиссияларны сессияларга база күүскомнуң хуралдарынга айтырыг белеткээринге халбаа-биле киириштирип келген. Сессия санында-ла бир комиссия отчёдун бээри чаңчыл болган. Комиссияларның хуралдарынга күүском кежигүннери база күүскомнуң даргазы, оон оралакчылары, күүскомнуң секретары ылап-ла олуржуп турар. Кызыл хоорукүүскомнуң шак ындыг эки дуржулгазын Тыва АССР-ның Дээди Совединиң Президиуму өөренип көргеш, ону райкүүскомнарже тарадып чоруткулаан. Ынчаа-даа бо чүгула ажылды дыка хөй күүскомнар мынчага чедир херекке албайн келген.

1985 чылдың түңнели-биле Чөөн-Хемчик, Тес-Хем база Улуг-Хем районнар база Чадаана хоорай Советтериниң доктаамал комиссияларындан чаңгыс-даа сессияларга отчёттарын бербээн, а Кызыл, Бии-Хем, Сүт-Хөл, Таңды, Эрзин, Бай-Тайга район Советтериниң чүгле чаңгыс-чаңгыс комиссиязы отчёттаан. Эрзин, Сүт-Хөл, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга, Кызыл база Чөөн-Хемчик районнарның чер-чер Советтери сессияларга база күүскомнарның хуралдарынга аажок эвээш айтырыглар белеткеп киргилээн. Бо дээрге, доктаамал комиссиялар боттарының эрге-хүлээлгелерин чедир күүсетпезиниң ооң-биле кады чогуур күүскомнар оларның ажылынче сагыш салбас, оларга даанайн турарының херечизи-дир.

Чамдык комиссиялар совхозта азы район төвүнде организацияларга хамаарыштыр шиитпир хүлээп алгаш, ону оларга аңгы ушта бээп, чедирбес безин болгулаар. Ала-чайгаар лааштыңның бир хевири ол. Оон аңгыда доктаамал комиссияларның кылган ажылының дугайында чонга чарлап дыңнатпайн турар. Ону кылып болурунуң аргазы кайда-даа бар: тус черниң солуннуга радиозунга, оон аңгыда чаңгы солуннуга база дүрген чидире каалтар хуудустарга ону чарлап болур.

Комиссияларның шиитпирлериниң күүседикчилери — совхозтар, бүдүрүлгелер, организациялар, эргелелдер ону херекке албайн баар таварылгалар бо-ла турар. Ол чүл дээрге, бир талазында — доктаамал комиссиялар дугайында Дүрүмнү оларның удуртукчуларының билбезинде, а ийиде — комиссияларның боттарының негелде чогуунда болуп турар. Дыка хөй комиссияларның херек эмгелелин шуут-ла саңдаргай байдалда дээрзин хыналда көргүскен.

Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылын улам дээштиг болдурар, ооң даргаларын болгаш чер-ле кежигүннерин ажылга өөредир, оларга политиктиг дуза чедирери-биле Тыва АССР-ның Дээди Совединиң Президиуму бо чылдың февраль-март айларда чер-черге семинарларны эрттиргилээн. Аңаа эки ажылдыг комиссияларның даргалары ажыл дуржулгазын база солушкан. Оон аңгыда херек эмгелелин айлаары-биле доктаамал комиссияларның хуралдарының протоколдарының, шиитпирлериниң чижек-хевирлерин чамдык комиссияларже база чоруткулаан.

Советтерниң мурнунда сорулга канчаар-даа аажок улуг. Амгы үеде СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр бистиң бүгү амыдырал-ажылывыста чаартылгалар болуп турар. Ынчангаш чер-чер Советтериниң ажылдакчылары, доктаамал комиссияларның кежигүннери боттарының мурнунда харысалгазын ыяк билип, чаа негелде ёзугаар ажылдаар ужурлуг.

С. ХЕРТЕК,
Тыва АССР-ның Дээди Совединиң Президиумунуң инструктору.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР ЧОРУДАР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чурттакчы чонну база улус ажыл-агыйының бүдүрүлгелерин массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгалаарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ядролуг шенелдерни соксадырының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кыйгырыын делегейниң хөй-ниитизи үнелеп көрген.

Варшава Керээзиниң кожиннери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң комитединиң Варшавага болган ээлчегтиг хуралы СЭКП-ның XXVII съездизиниң хайныктырганы бүгү ниитиниң кедурлээшкининиң байдалынга болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Мелегелелинде айыттынган амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг болгаш химиктиг чепсектерниң бүгү курлавырларын долузу-биле узуткаарын, космоска согуушкуннуг чепсектерни тургузарын хоруурунуң программазын социалистиг күрүнелер бүрүзү-биле деткээн. Ядролуг чепсекти кызыларының болгаш ону ооң соонда долузу-биле узуткаарын космоска чепсектерни эндере бүдүрүп тургузарын баш удур болдурбазының дугайында ийи талаңың болгаш өске-даа күрүнелерниң эрге-ажыктарын барымдаалаан дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле холбаштыр ам болур ужурлуг совет-америк ужуражылгазы төвүнге чогум-на ол айтырыглар турар ужурлуг дээрзин олар онзалап айытканнар.

Хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазының талазы-биле пропаганда ажылы чон ортузунга СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр чорун турар. Пропаганда ажылы республиканың хамааты камгалал штабының планын ёзугаар профэвилелдериниң Тыва областъ чөвүлели эрткен чылдың дургузунда кылып чоруткан. Радио болгаш телевидение дамчыштыр «Ажыл-чем продуктуларын, малды, ооң чемин, суугну массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгалаары», «Бичии уруглардың камгалаарынга улуг кижилерниң хүлээлгелери», «Коллективтиг камгаланырының аргалары», «Хамааты камгалалының медээлерин чарлаттынганда кодээниң чурттакчы чонунуң хүлээлгелери» болгаш өске-даа темаларга дамчыдыышкыннарны кылган. Оон аңгыда «Тувинская правда», «Шын», «Тываның аныяктары» солуннарга болгаш районнар солуннарынга профэвилел комитеттериниң, чаттыжыышкыннарының база өге организацияларының хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазынга киржилгезиниң, ону чон ортузунга пропагандалап турарының дугайында материалдарны парлап үндүргүлээн.

1985 чылдың октябрьда профобличөвүлелдиң президиумунга профэвилел обкомнарында, оларның удуртулгазында туруп турар организацияларда хамааты камгалалының планныг ажылдарының канчаар чоруттунуп турарының ниити байдалын чугаалажып көрген болгаш ол та-

> **Хамааты камгалалы**

лазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган. Эрткен чылын чайгы кадыкшылга сезонунуң үезинде хамааты камгалалының талазы-биле план ёзугаар В. Дубинин, Ю. Гагарин, В. Терешкова аттыг, «Байлак», «Орленок», «Чагытай», «Металлург» пионер лагерьлеринге: «Массалыг узуткаашкын чепсээнден уругларны камгалаары», «Хамааты камгалалының медээлерин үезинде уругларның күүседир хүлээлгелери» болгаш өске-даа темаларга лекцияларны, беседаларны номчаан. Хамааты камгалалының янзы-бүрү темаларынга айтырыглар болгаш харылар кежээлерин организастап эрттиргилээн. Лагерь бүрүзүнде массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгаланырының аргалары көргүскен стендилерни, булуңчугаштарны дерип кылган.

Профоблчөвүлелдиң президиумнарынга хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазынга профэвилел организацияларының киржилгезиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып турган. Сөөлгү чылдарда хамааты камгалалының ужур-дузазын профэвилел организациялары медереп билип, идепкейлиг киржип турар апарганын демдеглээр ужурлуг. Профэвилел комитеттериниң библиотекаларында, кызыл-булуңнарында хамааты камгалалының темаларының аайы-биле номнар делгелгелерин организастап, массалыг узуткаашкын чепсектеринден камгаланырының аргаларынга чонну өөредип турар болгаш темалыг диафильмнерни, кинофильмнерни клубтарга, культура бажыңнарынга план ёзугаар көргүзүп турар.

Хамааты камгалалының үш чыл дургузунда өөренип эртер ужурлуг чаа программазынга профоблчөвүлелдиң, профэвилел обкомнарының, организацияларының ажылчыннары, албан-хаакчылары өөренип эрткен болгаш сөөлгү чылында чогуур нормативтерни программа ёзугаар дужааганнар. Профоблчөвүлелдиң удуртур составы чогуур өөредилгени республиканың хамааты камгалалының курстарынга, профэвилелдерниң удуртур ажылдакчыларынга билиг бедидер курстарынга эрткен. Хамааты камгалалының шериг-штабы бөлүктеринге база ол бөлүктерге кирбейн турар ажылдакчылар-биле өөредилгени тускай программа ёзугаар база эрттирген.

Ооң-биле чергелештир профэвилелдерниң клубтарынга, кызыл-булуңнарынга, библиотекаларынга хамааты камгалалының хүннеринге тураскааткан массалыг ажылдар доктаамал чоруттунмайн турарын чугаалаар апаар. Чамдык профэвилел организацияларының библиотекалары хамааты камгалалының литератураларын, көргүзүг материалдары-биле ам-даа четче хандыртынмаан. Хамааты камгалалының ажылын бедик деңнелге тургузуп, камгаланырының материал-техниктиг баазазын быжыглап тургузарынга кошкак кичээнгей салдынып келген. Профоблчөвүлелдиң болуп эрткен президиумнарынга хүлээп алган доктаалдарының күүселдезин профэвилелдер обкомнары, оларның удуртулгазында турар организациялар чедип албайн турар. Тудуг болгаш үлетпүр тудуг материалдарының, автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар, харылзаа ажылдакчыларының, кадык камгалал ажылдакчыларының профэвилел обкомнары, туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле республика чөвүлели, курорттар эргелели каш удаа сагындырып турза-даа, хуузунда камгаланырының херекселдери-биле ам-даа четче хандыртынмаан. Ынчангаш үстүнде ады үнген обкомнар, профэвилел организациялары моон чогуур түңнелди үндүрер болгаш хамааты камгалалының амгы негелделеринге дүүштүр ооң ажыл-чорудулгазынга хүн бүрүде идепкейлиг киржир ужурлуг.

Ш. КУУЛАР,
профэвилелдерниң Тыва областъ чөвүлелиниң даргазы, профэвилелдерниң Тыва областъ чөвүлелиниң хамааты камгалалының начальниги.

ЧУРУКТА: (Оң таладан) Бай-Тайганың Тээлинде КМК-ның бригадири, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бюро кежигүнү, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Андрей Карасал болгаш ооң бригадазында мурнакчы дашчы Иргит Алдын-оол.

Андрей Карасалдың бригадазы бо чылдың бирги кварталын чединишкинниг дооскан. Апрельде тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгазын база ажыр күүсеткен. Социалистиг чарышка тиилекчи болуп келген бригаданың шалыпчы ажылының уламындан Бай-Тайганың бо механизастаттынган тудуг колоннazы бо чылдың эрткен айларында чединишкинниг ажылдаан. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭННЕР

Чыраа-Бажы совхозтуң Хорум-Даг салбырының Дөң-Терек сүт-бараан фермазының коллективи районда ажылы макталдыг, мурнакчы коллективтерниң одуруунда кирген. Ферманың девискээри арыг-силиг, ажылчын эт-херекселдер турушттарында болгаш чурумнуг тургустунган. Чуртталга бажыңнарын, хериммерни болгаш кажааларының иштин-даштын арыг аштап, малдың одээн ол-кургаг аайы-биле аңгылап, кургаан овaалай болуп турар.

Фермада кызыл-булуңну үениң негелдезинге дүүштүр, кескү агитацияның лозуңнар, ферма коллективиниң шалыпмактал бижиктерин, кызыл туктарын кескү черде аскылаан. Кадарчылар болгаш саанчылар бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгелерин көргүзүг самбыразында бижээн. Ферманың ажылчыннары хостуг шактарын аңаа эрттирип турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылды шапкын дүргедээшкинниң чылдары болдуруп, бо ферманың коллективиниң ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Бо чылдың бирги кварталында коллектив кежигүннери 60 тонна сүттү бүдүрер турган, херек кырында 80 тоннага планныг даалгазын боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитпишаан, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган саанчылар хөй. Чижээ, хоочун саанчы Алдын-кыс Сарыг-ооловна Куулар бирги кварталда сүт бүдүрер планын 10,8 тоннага азы 181 хуу күүсеткеш, бирги черни чаалап алган. Ийиги черни Севилбаа Абакаевна Ховалыг сүт бүдүрер планын 10,66 тоннага азы 168 хуу күүсеткеш, ийиги черни ээлээн. Үшкү черде Кара-кыс Кодур-ооловна Монгуш. Ол сүт бүдүрерин 9,5 тоннага азы 166 хуу күүсеткен.

Б. МОНГУШ.

ТЕХНИКТИГ КОНТРОЛЬ— БОТТАНЫЫШКЫНДА

Шынарның дээди категориялыг продукциязын кылып үндүрер талазы-биле эң эки түңнелдерни чедип алыр дээш чарыштың тиилекчилери Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели биле Күрстандарт тодараткан. Эрткен чылдың ажылының түңнелдерин ёзугаар тускай дипломнар алган ийи чүс бүдүрүлге коллективтерниң аразында — электротехника үлетпүрүнүң он үш бүдүрүлгези бар.

Аттестацияның дээди марказы кылыгларының бот деңзизин электротехника үлетпүрү 67,1 хуу чедирген. Ол дээрге аттестациялаар апаар продукцияның хемчээлинге дүүшкен. Бо чылдың төнчүзүнге чедир улам бедик деңнелдерже үнер апаар. Моон ужурунда чарыш мурнакчыларының дуржулгазы онза солун болур.

Хмельницкий областа «Каменецподольскабель» заводка кичээнгей салза чогуур. Ооң чединишкини магалыг. Шынарның дээди категориязының продукциязын кылып үндүрер талазы-биле он чыл дургузунда алырда эң эки дээн түңнелдерни ол чедип ап келген. Ыяап-ла дужаап киирер чүүлдерни кириштир бүдүрүүшкүн планын чүс хуу күүседирин ол хандырып турар. Шынар демдектиг кылыгларының 23 хевирин Каменец-Подольскиге эрткен чылын кылып үндүрген, ол дээрге аттестацияга кирер продукцияның чүс хуузу-дур.

Саранскиниң кабель заводу болгаш «Бакконденсатор» каттыжыышкын чарышка бедик түңнелдерни чедип алган. Олар база аттестацияга кирер бүгү продукциязын шынар демдээ-биле бергеннер.

Ленинградтың «Электрик» заводунуң болгаш Харьковтуң «Укрэлектромаш» каттыжыышкынының кылыглары эки шынарлыг-биле суваглаан.

Оларның продукциязын эрткен беш чылда чыл бүрү шынар дипломнары-биле демдеглеп келген. **(СЭТА).**

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, партия организациялары СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдарын районнуң ажылчы чонунга тайылбырлаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Съездиниң ажыттынганының болгаш хагдынганының үелеринде ол йонга ийи политхүннү эрттирген. Политхүннерге СЭКП райкомунуң болгаш парткомнарның 111 лектору, политинформаторлар киришкен. Партия райкомунга оларның-биле тускай консультация-семинарларны эрттирген соонда пропагандистерни 7 бөлүкке хуваагаш, чурттакчылыг суурларже аъткарган.

Олар чер-черлерге 102 лекция, беседаны номчаан, темалыг тос кежээни эрттирген. Аңаа күш-ажылчы коллективтерден 6080 кижи киришкен. «СЭКП-ның XXVII съездизи ажылдап тур», «СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдарын таныжып, өөренип тур бис» деп темаларга кескү агитацияның булуңнарын күш-ажылчы коллективтерге организастаан кылдыргынга пропагандистер бөлүктери киришкен.

Эрткен айның ийиги чартыында съезд материалдарын өөредир болгаш пропагандалаар талазы-биле районнуң пропагандистериниң, идеология активиниң семинарын партия райкому организастап эрттирген. Аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирель, секретары Ч. А. Саая, райкүүском даргазы В. Х. Сүге-Маадыр болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчылар съездиниң материалдарының талазы-биле лекцияларны районнуң ажылы, амыдыралы-биле холбаа номчаан.

Партия, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезиниң школаларында съездиниң материалдарын дыңнакчылар өөренип киришкен. Партия райкому пропагандистер-биле ажылды улам экижидип съезд соондагы үеде белеткелиниң талазы-биле оларның аттестациязын партия организациялары-биле кады эрттирип турар. Съездиниң материалдарын таныжып турда, районнуң ажылчы чоннары, ооң шиитпирлерин бир үн-биле деткиишкин, боттарының ажылын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, четпестерин эдип алырының аргаларын тодарадып, ийиги беш чылдың планныг даалгаларын чединишкиниң күүседир талазы-биле сорулгаларны салып, хүлээлгелерин алганнар. Беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында район планныг даалгаларын күүседип кээн. Күрүнеге мал продукциязының садарының планын эттин 111,3 хуу, сүттү 113,1 хуу күүсеткен. «Мурнакчы», «Кара-Хөл», «Бай-Тал» совхозтары багай эвес ажылдаан. Ниитизи-биле кыштаглаашкын шимбай эртип, часкы хову ажылдарынга белеткел организастыг эгелээн.

Район төвүнүң тудуг бүдүрүлге организацияларындан чуртталга-коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, бот-орулга-чарылгалыг сеттелге тудуг участогу, одалга хандырылга конторазы (начальниктери Х. С. Ондар, Б. Д. Хемер-оол, В. Д. Донгак, Д. С. Шожунчап) бирги кварталдың планныг даалгаларын 112,8 хуудан 142 хуу чедир күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болган.

Амгы үеде партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күш-ажылчы коллективтерниң кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап өөредир ажылдың улам дээштиг болдурар, ооң-биле чергелештир ажылдың арга-методтарын чаартып, эде тургузар дээш боттуг хемчеглерни ап чорударын партия организациялары уламчылап турар.

Б. БАРБА,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

ХООЧУННАР

Раиса Сарыг-ооловна биле Доржу Келдеевич Саттар — Хайыракан суурнуң чурттакчылары. Оларны СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозта билбес кижи чок: кайызы-даа бүгү назынында Дөргүн сүт-бараан фермазынга ажылдап келген.

Саттар фермада бызаа ажаап турарлар. Бо ажылга мергежээн болгаш, олар хонукта бызаа бүрүзүнден 500 грамм немелде деңзини чедип ап турар. Бо хүннерде оларның хайгааралында 35 бызаа дорутуп турар. Оларның шуптузунуң дейгеле шымрак.

Б. МОНГУШ.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

> **Беш чылдың кижилери**

«Тудуг кезектери» комбинаттың ажылдалга кирер чаа кежигүнге сес шак четпээнде чедип бердивис. Ажылчын хептерин кеткен, бир үе аныяк уруглар кидин тудуп ажылдаан турлар. Оларның бачым ишке туттурганы илдең, кижи бүрүзүнүң кылыр ужурлуг ажылдарында, уруглар чугаалажыр безин чай чок. Оларның кылыр ажылы-ла хөй. Малгаштаар, чугайлаар, доуллаар, будуур дээш-ле баар.

Хүлүмзүргей шырайлыг, улуг кара карактарлыг, ортумак дурт-сынныг, меге-шымырак аныяк кижи бригада кежигүннерин ажыл-ишчи сорук киирген, бир-ле чүвени айыткан, тайылбырлаан, сүмелээн чоруп турар. Ол — бригадир Валентина Биче-ооловна Борбак-оол. 1968 чылда Кызылда 4 дугаар профтехучилищени дооскан. Тываның алдарлыг тудугжуларының бирээзи, Ленин орденниң эдилекчизи, партияның XXV съездизиниң делегады Августа Ивановна Ельшованың бригадазынга ол ажылдап келзээн. Ажыл бүрүзү-ле амыр эвес, ажыл эртер бергелерлиг, чажыттарлыг. Баштайгы үеде Валентина ажылга шуудавайн, бригадирден чеме-халаларны дыңнаан, чедир кылдынмаан чүүлдерни эжизинге чедирер дээш үе-шакты эрттирип тургулаан. Ынчалза-даа аныяк кыстың ажылынга бердингени, училищеге чедип алган эртем-билии, эш өөрүнүң хүн бүрү дузазы бергелерин ажып эртеринге дузалаан.

1977 чылда № 48 тудуг эргелели Валентинаны бригадирледип каан. Баштай ол шыдавас мен дээш дедир тепкен-даа. Улуг идегелди көргүзүп турар болганда, ону амыдыралга шымзыдар апаар. Ол бригаданы хүлээп алгаш, комсомолчу аныяктарның кылдыр тургузуп алган. Амгы үеде 26 кижи бригадада бактаап турар. Оларның хөй кезии Кызылдың 4 дугаар профтехучилищезиниң доозукчулары, комсомолчулар.

Тудуг-биле бодунуң салым-чолун дойнап, коллективтиг түңнелги чедип ап, эш-өөрүнге мактадып келген үезинде. Валентинаның кыска намдарынга чаа-чаа өскерлиишкиннер база болгулаан. Бир улуг аас-кежик — 1977 чылда ленинчи партияның кежигүнүнге ону хүлээп алганы болур. Ажыл кижиниң каастаар дээри-ле шын. Аныяк тудугжу 1981 чылда Тыва АССР-ның алдарлыг тудугжузу апарган. Кажан Тыва Совет Эвилелиниң өг-бүлезинге эки тура-билге каттышканының 40 чылын байырлап турда, Валентина Борбак-оол РСФСР-ның Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел-бижии-биле база шаңнаткан.

Ол ышкаш 1978 чылда Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези оон хөй санныг медальдарынга, херек демдектеринге каттышкан. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутадынга ол дөрт катап удаштыр соңгуудун чораан. Аас-кежиктиг амыдыралының каастакчылары — ажыл-толдуг-даа болу берген.

Бригадир Валентина Биче-ооловна Борбак-оол хүлээткен ажылынга ак сеткилдиг, эш-өөрүнге эптиг-эвилең, хөй-нитти ажылдарынга идепкейлиг кижи. Социалистиг чарышка мээң бригадамны бүгү талазы-биле мурнап тур. Ажылынга бердинген кижи — деп, оон чаржып турары бригадир, сураглыг тудугжуларның бирээзи Раиса Фёдоровна Григорович бистке ужурашкаш, эжиниң дугайын улуг чоргаарал-биле чугаалады.

Бир өрээлде үш урут ажылдаан тур. Оларның бирээзи 1974 чылда профтехучилище дооскан, ажылдап эгелээн. «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» болгаш ВЛКСМ ТК-ның херек-демдектериниң эдилекчизи, аныяк коммунист Тамара Сундуй-ооловна Шымрап болур.

— Бригадиривис Валентина Борбак-оол бистиң өңнүүвүс, башкывыс, дагдынакчывыс. Ол кижизиг мөзү-шынарлы-биле бистке үлегер-чижээн көргүзүп чоруур. Ынчангаш бригаданың кежигүн бүрүзү чарышка тиилекчи болур дээш хүн бүрү кызымаккай, ак сеткилдиг ажылдап турар бис — деп, ол чугаалады.

Шынап-ла бригадир Валентина Борбак-оолдуң комсомолчу аныяктарның шеверлекчилер бригадазы беш чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. 1985 чылда 45 муң рубльдиң ажылын кылыр турган ону ажыр күүсеткеш, бо чылдың сентябрь айының үлүүнде ажылдап турар. Бригадада хүн бүрүнүң күш-ажылчы адаанна ажылгазынга тиилекчи болуп, квартал, чыл түңнелинде социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп шылгарап турарлар кайы хөй. Оларга Тамара Шымрап, Зоя Ундун, Салзынмаа Седен, Тамара Көк-оол, Аня Монгуш болгаш өскелери-даа хамааржыр болур.

Бригадир Валентина Биче-ооловна Борбак-оол-биле ужуражы бергеш, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш канчаар ажылдап турарын сонуургаан бис.

— «Партияның XXVII съездизинге алдар болдурган чарышка идепкейлиг киришкеш, трестке ийи дугаар черни ээледивис. Неделяда көөдүнген планывысты ажыр күүсеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 12,4 хууга ажыр күүсеттивис. Он бирги беш чылдың планныг оналдазын ажыр боттандывыс.

Бо чылын 60 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр деп социалистиг хүлээлгени алгаш, аравыста чарышты улам калбартып, төрээн партиявыстың өндүр улуг сорулгаларын боттандырар ажыл-херектерге төлептиг үлүүвүстү киирер дээш кызымаккай ажылдап тур бис. Бүгү-ле ажыл-ишчи чединишкиннеривис болза, төрээн партиявыстың сорулгаларын күүседиринге үлүүвүс» — деп, чугаазын ол доосту.

К. САРЫГ-ООЛ.

1941 чылдың апрельде Ленинградтың шериг округунга тускай шериг кезээн тургускаш, ону радиолокация станцияларыбиле чепсеглээн. Ол станцияларның техниктиг херекселдери дайзынны 120 километр чедир ырак черге чорда «көрүп» каар аргалыг турган, мынчалза-даа бүзээлээшкинде операторлар фашистерниң самолёттарын оон барык ийи катап ырак — 280 километр чедир черге чорда «эскерип каар» турганнар. Ол үеде дайылдажып турган чурттарның чаңгызынга-даа ындыг улуг аргазы чок боор турган.

Совет радиолокация техниказының баштайгы операторлары бүзээлээшкин чылдарында чаңгыс-чаңгыс болгаш бөлүк-даа 137459 дайзынны илереткен болгаш агаардан халдаашкынга удур кезектерге, ужудукчуларга, зенитчилерге болгаш далайжыларга 1037454 медээлерни берген. Олар дайзынның самолёттарының агаарда көстүп келгенининң дугайында боттарының чогуур үезинде сагындырыышкыннары-биле совет кижилерниң эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруунуң көргүзүү апарган Ленинградче фашистиг ужар чүүлдүң дыка хөй санныг халдаашкыннарын ойтур шавар арганы бергеннер.

ЧУРУКТА: радиолокация станцияларының баштайгы операторларының бирээзи курлавырда полковник Н. Барышников «Редут» дээр радиолокация станциязының македи-биле.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникагы).

КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ ХОЛБАВЫШААН

Кызыл районнуң ортумак школаларынга 1984—85 өөредилге чылында 200 ажыт дооскучу бүдүрүлге үндезиннерин өөренир программаны шиңгээдип алган. Оларның иштинден 171 өөреникчиге мергежил чедип алганының шынзылгалары тывыскан.

Районга үстүкү классчыларның күш-ажылга белеткелин дараазында угланыышкыннарлыг боттандырып турар: Кур-Чер школазынга — мал ажылының үндезиннери, болгаш автомашина башкарары, Суғнактынга — автомобиль тургузуу, Баян-Кол ортумак школазынга — мал ажылы, машина, трактор башкарары, Чербиниң школа-интернадынга — мяш ажыл-агыйының үндезиннери. Школа бүрүзүнде кичээлдерни бүдүрүлгеге мурнундан быжыглаан тускай эртемниглер эрттирип турар. Оларның аразында ада-иелерниң, башкыларның, өөреникчилерниң хүндүткелин чаалап алган башкыларның саны өскен. Оларга Раиса Белек-оловна Ховалыгны (Кур-Чер), Севен-оол Байкаевич Норбужукту (Кара-Хаак школазы), Игорь Григорьевич Григорьевти (Чербиниң школа-интернады) болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Амгы үеде районнуң ниити билиг школаларында күш-ажыл кичээлдери эрттирер кабинеттерни болгаш мастерскаяларны эде дерип тургускулаан.

Эрткен чылдың чайынында Кур-Чер ортумак школазынга өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы (удуртукчузу А. Монгуш), Черби школазының мяш ажыл-агый чери И. Григорьев) Кара-Хаак, Баян-Кол школаларының күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлериниң кежигүннери эки түңнелдерни чедип алган. Бо үстүнде ады үнген школалар өөредилге программазынга дүүштүр чайгы практиканы план ёзугаар организастыг чорудуп келген.

Бо чылын районнуң школаларынга өөреникчилерниң күш-ажылчы каттыжыышкыннарын организастап турғузар. Өөреникчилерниң 5 бүдүрүлге бригадазын, школаның 3 мяш ажыл-агый черин, 10 дужаалга участоктарын, 9 сеткелге-тудуг звенолар ын, мал чеми белеткээр 3 звенозун, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың 7 лагерьлерин тургускан. Шуппу 36 күш-ажылчы каттыжыышкыннарга ниитизи-биле 3832 өөреникчи ажылдаар. Пионер лагерьлеринге 425 өөреникчи дыштаныр.

Школа бүрүзүнде профуттаныышкын ажылын доктаамал чорудуп турар. Ол ажыл Суғпак, Көк-Тей, Кур-Чер, Кара-Хаак школаларында чогуур деңнелде тургустунган. Күш-ажылдың дайынның хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгалар удаа-дараа эртип турар.

«Тиилелге», «Сукпак» совхозтар, Чербиниң мяш ажыл-агый чери школалар-биле сырый харылзааны тудуп, үргүлчү дузалажып турар. Бүдүрүлге биле школа кужун мооңнеп алгаш, өөредилгениң материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгейни күштелдирген. Ынчалза-даа өөреникчилерниң күш-ажылга белеткээр талазы-биле ажыл Кунгуртуг, Терлиг-Хая школаларында четпес тургустунган. Баян-Кол, Кара-Хаак, Суғпак школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары доктаамал турлаглар-биле хандыртынмаан.

Д. ЧЫМБА.

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮН ДЕЛЕГЕЙ ДЕМДЕГЛЭЭН

БЕРЛИН. Фашизмден немец улусту хостааныының 41 чыл оюн таварыштыр Берлинде Трептов-паркта совет дайынчы хостакчыга тураскаал баарынга чечектер салыышкыны болган. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, республиканың өске-даа удуртукчулары чечектер салырынчи ёзулалынга киришкен.

УЛАН-БАТОР. Фашизмни ашкан Тиилелгениң 41 чыл оюн холбаштыр совет дайынчыларга Зайсан даанда тураскаалга чечектер салырының байырлыг ёзулалы моол найысылалга болгаан. Боодал-боодал чечектерни Моолдуң Араттың революстуг намының Төп Комитединден, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумундан, МАР-ның Министрлер Чөвүлелинден, Моол-совет найырал ниитилелинден, Моолдуң күрүне болгаш хөй-ниити организацияларындан салган.

Чечектер салырының ёзулалынга МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Содном, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары, моол улусчу шеригниң хоочуннары, Улан-Баторнуң ажылчы чоннарының төлээлекчилери чораан.

БУДАПЕШТ. Тиилелге хүнүнге тураскааткан фильмнер неделязы Будапештиде ажыттынган. Венгр найысылалдың культура амыдыралында ол улуг болуушкуннуң хемчеглеринге киириштир Михаил Роммнуң «Обыкновенный фашизм» дээр кино-чуруун болгаш совет авторларның өске-даа чамдык фильмнерин көргүзер. Янзы-бүрү чурттарның депшилгелиг режиссерларының тайбыңны камгалаарынче, дайынн кыжанынын чайладырынче угланган кино чогаалдарын база фестивальдың программазынга киирген.

НЬЮ-ЙОРК. Фашизмниң араатанзыг күштерин чылча шапканы дээш Совет Эвилелинге өөрүп четтирген сагыш-сеткилин кижи төрелгетен мөңге шагда калагалаар деп, делегейниң ийиги дайынының хоочуну Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң даргазы Джон Чернин медеглээн. ССРЭ-ниң чайыннанчак тиилелгези турбаан болза, амгы делегей мырыңай сыр өске турар ийик деп, СЭТА-ның корреспондентизи А. Сидорук-биле беседазынга ол онзалап демдеглээн. Нацисчи рейхтиң үзел-бодалын салгаан идегеттер чагырып турар Мурнуу-Африка Республиканың чурттакчы чону ышкаш, улустар дээрге расисчи кул ёзузунуң аспаанга турар ийик. Совет кижилерниң эрес-дидими болгаш маадырлыг чоруунуң эчызында харын американнар база тын-менди үнген болгай деп, АКШ-тың хөй-ниити ажылдакчызы онзалап демдеглээн.

Фашизмни ашкан Тиилелгениң 41 чыл оюн таварыштыр Дж. Чернин совет улуска тайбыңны, аас-кежиин болгаш чаагай чорукту күзеп турарын дамчыткан. Тиилелге хүнүн Каттышкан Штаттарга база национал байырлал кылдыр демдеглээр ужурлуг. Ынчалзажок бистиң чуртувустуң чагырыкчы бөлүктери аңаа удурланып турар. Эрткен үеден түңнелдер үндүрерин олар күзевейн турар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайыны чогум-на харын оон ужурунда хөй-хөй американнарга мынчага чедир билдинмес дайын болуп артпышаан. Ёзулуг төөгүлүг шынныг фактыларны школаларның болгаш университеттерниң өөредилге номнарында хажыдып, Европага болгаш Ыраккы Чөөн чүкке тулчуушкуннар шөлдеринге Совет Эвилелиниң шиитпирлиг рольду ойнаанын мыттавайн турар. Антикомунизм-биле болгаш «совет кыжаныышкын» дугайында хоозун чулчуруушкуннар-биле карактары көзүлбестээн дыка хөй американнар фашизмге удур демиселге оларның чурту ССРЭ-ниң эвилелчизи турган дээрзинге бүзүревейн турарында кижи кайгаар чүве чок. Бистер, делегейниң ийиги дайынының хоочуннары, төөгүлүг шынны билип алырда, хоп-нугулду болгаш оон айыылдыг уржуктарын ажып эртерде аныяк салгалчыларга дузалаарын боттарывыстың хүлээлгевис кылдыр санап чоруур бис деп, Дж. Чернин айыткан.

Фашизмге удур демиселге бистиң чурттарывыстың дем каттыштырылгазы — төөгүнүң өөрүнчүг, уттундурбас арны-дыр. Бистиң хүннеривисте АКШ болза, ужуктары бүгү кижи төрелгетенге эттинмес чүүлдер болуп арткы дег ядролуг дайындан чайлаар дээш Совет Эвилели-биле кужениишкиннерин каттыштырар ужурлуг кылдыр санаар чен деп, америк хөй-ниити ажылдакчызы түңнелинде чугаалаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

МЕХИКО. Совет улустуң гитлерчи фашизмни ашкан Тиилелгезиниң 41 чыл оюнга тураскааткан байырлыг кежээ Мехикога болган. Ону «Мексика—ССРЭ» найыралдың культура солчуушкунунуң институду организастаан. Национал конгресстиң депутаты Мануэль Фернандес Флорес чыылганнарның мурнунга чүве чугаалап тура, нацизмни чылча шаварынга ССРЭ-ниң шиитпирлиг улуг-хуузун айыткаан. Совет Эвилели бөгүн-даа Чер кырында тайбыңның быжыг чөленгиижи. Вашингтонуң авантюристиг политиказын моондактаан кол күш болуп турар дээрзин ол онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниң боо-чепсектерин эндере бүдүрерин шуут шеглээринче, ядролуг дайынны болдурбазынче болгаш космосту милитаризастап чепсеглевезинче угланган инициативаларынга мексиканнар байыр чедирип, деткип турарын ол демдеглээн.

РАБАТ. Фашизмни ашкан Тиилелгениң 41 чылынга тураскааткан кежээ Рабатта совет культура төвүнге болган. Мароккону хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, профэвилелдер ажылдакчылары болгаш аныяктар ол кежээге киришкен. Фашистиг Германияны чылча шаварынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг ролюнуң дугайында илеткелди чыылганнар дыңнаан болгаш гитлерчи эжелекчилерден Чөөн Европа чурттарын Совет Армияның хостааныының дугайында хроника-документалдыг фильмни көрген, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дугайын тоожуп көргүскен фото-чурук делгелгези-биле таныжып кан.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИР ХЕРЕК

Тиилелгениң хүнү Ол байырлалды совет чон-биле бүгү делегейниң чоннары байырлап демдеглээн. Тайбың болгаш хосталга дээш амы-тынын бергеннерниң мөңге тураскаалынга олар мөгейип, делегейниң ийиги дайынының кичээндириглериниң дугайын чугаалап турар. Өөредиглиг ол кичээндириглер империализмниң агрессия хол эрээшкиннеринге хамаарыштыр серемчилелдиг болгаш шиитпирлиг болурунга өөредип турар. Дайынның өлүм-чидириглиг айыылын катаптавас ыяңгыя ядролуг халаптың болу бээрин шуут когуп үзер ужурлуг.

Чыл санында Тиилелге хүнүн байырлаары делегейниң хөй-ниитизиниң дайынга удур идепкейлиг шимчээшкиннери-биле холбашкан. Май сесте, ол хүн, 1945 чылда Берлин чоогунда Карлхорстка Герман чепсектиг күштерниң чугаалажыышкын чокка дужуп бериишкин дугайында актыга ат салганының соонда Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажыышкын дээш ажыл-чорудулгаларының неделязы эгелээн.

Амгы үениң чепсээ-биле дериттинген бот-боттарынга удурланыышкак чепсектиг күштерниң үш миллион бөлүктериниң регионну болуп турар Европа дивиинге делегейниң ийи дайыннары хып үнген. НАТО чурттарында, социалистиг чурттарның кызыгаарының чоогунда, ядролуг чепсектиң арсеналдары өөп орар. Каттышкан Штаттар маңаа химиктиг чепсектиң чаа хевирин тургузарынга белеткелди дүргедедип, бо дипке «сылдыстар дайынының» америк программазын киирерин планнап турар. Европа оон-биле черге-лештир аңгы-аңгы социал системаларлыг чурттарның аразынга тайбың кады догуннаашкынының принциптерин тургузуп болурунуң аргаларын көргүскен дип болуп турар. Ооң бадыткалы болза — 1975 чылда Хельсинкиге ат салдынган түңнел акт болгаш агрессчи империалистиг бөлүктерниң тургузуп турганы бүгү шаптараазыннары турза-даа, Европаның социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелериниң аразында харылзааларының моон соңгаарғы хөгжүлдези.

Европа күрүнелериниң найысылалдарынга, чижээ, Копенгагенге, Мадридке, Парижке кол соруглалары болза, тайбыңны быжыглаарының дугайында айтырыгларның чугаалажыышкыннар, ужуражыышкыннар, конференциялар эрткен болгаш чоруп турар. Стокгольмда Европага бүзүрелжиишкиниң, айыыл чок чорукту болгаш чепсеглениишкинниң дүжүрер талазы-биле хемчеглерниң дугайында конференцияның ээлчеглиг сессиязы эртип турар. Венага Варшава Керээзиниң киржикчилериниң болгаш НАТО кежигүнү чурттарының дээди офицерлери чораадыларның ужуражыышкыннары доозулган. Олар ядролуг дайынның айыылын чок кылырының, космос делгемин милитаризастаарынга удур, Европага тайбыңны хандырар талазы-биле демиселдиң айтырыгларын чугаалашкан.

Ол айтырыглар — май 8-тен 15-ке чедир Европа чурттарынга дайынга удур ажыл-чорудулгаларының кол үндезини. Ооң киржикчилери массалыг узуткаашкынның чепсээн бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир бүрүнү-биле узуткаарының бүдүн улуг программазын — болунуң хемчээлиниң болгаш ужур-дузазының айы-биле төөгүлүг программаны ССРЭ-ниң идип үндүргенин долузу-биле деткип турар. База ол ышкаш олар совет сеелгү инициативалары — Берлинге М. С. Горбачевтуң идип үндүргени Европага ниаа чепсектерин болгаш чепсектиг күштерин, база ол ышкаш тактика-оперативтиг ужур-дузалыг ядролуг чепсектерин шыырарының дугайында саналдарны деткип турар.

Ам бөгүнде Европа дипке байдал Бонну, Лондонну, Парижтиң, Римниң чаагай тура соруунда, Вашингтонуң айыылышкынынга удур турушташ, совет саналдарга үткүштур чоруурундан хамааржыр. Барык Европа чурттары ол дугайын улам тодазы-биле билип турар. Тайбың айыыл кырында, ынчангаш тайбың дээш демисежир херек деп чүвени олар билип турар.

Т. КУДРЯВЦЕВ
Д. МАХОРОВ
(СЭТА)

Гималайларның даг системазының ортаа үезинде улуг эвес Непал күрүнени булуттар ындының бедиктериниң чурту диңип турары аңаа эвес. Непалдың делегейниң өске чурттарындан озалааш, хоорук турган үези шагда-ла эрткен. Амгы үеде ол делегей ареназынче тайбыңга ынакшылдыг, чурттар аразының кады ажылдажылгазының талалакчызы чурт боор үнүп келген.

Бодунуң төөгүзүнден хоорулбайн, чоннуң чаңчылдарын утпайн, күрүне келир үедеги планнарынга өске күрүнелерниң болгаш улус чоннарның дуржулгазындан дыка хөй чаа чүүлдерни киирип турар. Ол чурттуң чаартылгазынга бодунуң үлүүн киирип, Совет Эвилели база экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге дузалажып турар.

ЧУРУКТА: Непалдың ийиги улуг хоорайы — Патанның бир шөлүнде. Ооң төөгүзү он үш чүс чыл ажып турар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникагы.

ЧИЛИДЕ БАЙДАЛ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде Чилиде шериг-фашистиг күштер хөй санныг чиидиишкиннерин болгаш политиктиг партияларның, профэвилелдерниң, студент аныяктарның болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлээлекчилерин тудуп хоругдаан. Оларның хөй кезиин «ниитиги айыыл чок чорук» деп адаар хоойлуну «үрээн» дээш буруудадып судка бээр деп турар. Чиидишкиниин чүнүң-даа мурнунда Сантьягонуң ажылчын районнарынга болгаш чылыларның чурттап турар суурларынга чорудкан.

САНДИНОЖУ ФРОНТУНУҢ ФОНДУЗУНГА

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның хоорайларынга болгаш суурларынга «Трабахо волунтарио!» («Эки туралыг ажылы») дээн сөстерлиг кыйгырыглар эрткен субботада эң-не нептереңгей турган. Оон муң ажылчыннар болгаш тараачыннар ол хүн ... ажылдааш, ажылдап алганы акша-хөреңгизин Сандиножу революцияның камгалал фондузунче шилчиткеннер. Олар боттарының эки туралыг ажылын делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырарының хүнүнге тураскааткан.

Чиг эт, электри энергиязы, станоктарга болгаш дериглелерге артык кезектер чедишпес боор турза-даа, Манагуаның дыка хөй бүдүрүлгелеринге бүдүрүлге даалгаларының ажыр күүсеттингенин Ажылчы чонунуң Сандиножу профтөвүнүң чиңгине секретары Лусио Хименес чугаалаан. Пос-таавы фабриктары, демир болбаазырадып кылыр мастерскаялар аъш-чем заводтары Каттышкан Штаттарның бир чыл мурнунда Никарагуа-биле садыглажыышкынга тургускан шаптыктаашкынының уржуктарынга ам-даа таваржып турар.

Манагуаның кудумчуларында болгаш бүдүрүлге төптеринде чуртта чигир хымыргызының эң тергиин ажаап алыкчызы Исаак Рейестиң портредин чураан плакаттарны Майның Биринге холбаштыр аскылаан. Эрткен субботада 20 муң ажыг кижи шөлдеже эки тура-биле ажылдап үнген. Олар 3 млн. хире кордоб-акшаны ажылдап алган.

КАҢДААШКЫННЫҢ КЫЖАНЫ

КАНБЕРРА. (СЭТА). Чөөн Австралияның делгем кодээ ажыл-агый районнарынга эң күштүг кандаашкын болурунуң кыжаны тургустунган. Кинислеңд болгаш Чаа Мурнуу Уэльс штаттарга фермер-тараачыннарның шөлдеринде элээн каш айлар иштинде чаңгыс дамды-даа сут душпээн. Специалистерниң баш удур санап турарын ёзугаар алырга, 80 чылдарның эгезинде хоозуралдыг кандаашкынның уржуктарындан ам-даа уштунуп үнер чай болбаан тараачын ажыл-агыйлар хоозураашкынга таваржыр деп турар. Чижээ, дыка хөй фермаларда амгы үеге чедир-ле азырал малдың баш саны катап тургустунмаан.

НОГААН ӨҢНҮҮВҮСКЕ БОЛЧУП

Арга-арыг камгалалынга ажылдаанымдан бээр элээн хөй үе эрти. Бо үениң дургуузунда бойдустуң үнелиг байлаа — арга-арыгны үрегдээр, кара туразында мяш кезер кижилер-биле болгаш арга-арыгның өрттери-биле эвээш эвес таваржып, ногаан өңнүүвүске дузалап, болгап келгеним. Мээң дорт күлээлгем — арга-арыгны камгалап кадагалаары, өрттерни өжүрери, үрегдекчилерге удур демисежири, ыяштарны тарып олуртуру, катап өстүрери болгай. Ажылым мээң сеткилимге таарышкан, бүгү-ле күжүмнү, билиимни, үемни аңаа берип чоруур мен.

Чөпшээрел чокка мяш кескен, арга-арыгга хора чедирген кижилерни тудуп, оларга торгаалды онаап турар бис. Торгаалдың хемчээли ыяшты кайын кескенинден, ооң чоонундан хамааржып, аңгы-аңгы болур. Ыяш чоон болган тудум торгаалдың хемчээли улгадыр. Чоокта чаа Кызыл-Даг суурнуң чурттакчызы Н. Бады бирги бөлүктүң — суур, хем чоогунда аргазындан чөпшээрел чокка чоону 52 сантиметр дыт кескеш, 157 рубльге торгаткан.

Моон-даа соңгаар бойдуска, арга-арыгга хумагалыг эвес кижилер-биле шыңгыы демисежир сорулгалыг мен.

К. КОМБУ.
Шагаан-Арыг мяш ажыл-агыйының Ак-Туругда арга даамылы.

«ЯМАТО ЁЗУЗУ» ДАЙЫНЗЫРАК ЧОРУКЧЕ КЫЙГЫРЫП ТУРАР

Апрельде чечектелген сакура аажок кергээчел. Ооң чечээн дүүн чаа-ла миллион-миллион японнар магадап көрүп турган. А бо хүн эстедип келген хат вишняны казыргылай долгай берген. Ынчан ындыг уярамчыг япон муңгарал сагышка кирип келир. «Сакураның ужугуп чоруп турар чечектери дег, шупту чүве ынчаар арлы бээр!» Японнарның магалыг-чаагай чорукче, уяралче чүткүлү ында илереттинип турар. Ынчаарга чурттуң кожайлары боттарының кем-буруулуг соруглаларынга ону чаңгыс удаа эвес ажыглап келген. Оларның «шупту чүве арлы бээр...» дээн ойлук чок кыйгызы ам чүге сагышка кирип келгенил дээрге, үк сөстерни чогааткан кижилер буруудаттырыкчылар болу бергеш: «суд келди, турунар!» дээн кыйгызы дыңнаандан бээр майның 3-те таптыг-ла дөртен чыл болганында чүве-дир.

Ынчаарда мурнундагы шериг министерствозунуң бажыңының иштинге ол чогаал-чыргы сөстер япон-даа, англи-даа дыл кырынга чаңгыланып турган. Ыраккы Чөөн чүк талазы-биле делегейниң шериг трибуналының кол япон дайын херектеннерин шииткен Токио судтаашкыны 1946 чылдың майның 3-тен 1948 чылдың ноябрьның 12-ге чедир болуп эрткен.

Япон милитаризмниң ол кедергей улуг дам шивээзин ам чурукта-даа, оруктар айтыжазының номундан-даа тып шыдавас ол көрүштүг солун черлер санында кирбейн турар. Чүге дээрге херектиң ужуру аңаа япон генералдар делегей картазын боттарының туразы-биле быжып, чаа «амыдырал делгемнерин» империяга чедип алыры-биле самурай аг-шеригни аъткарып турганында эвес. А чүге дээрге милитаризмниң үнүп турган шивээзи ооң чевээнниң чүдек-бужар маанай чагызы апарганында-дыр. Бөгүнгү Токиода чогум-на ол дугайын катап сактыр хөөн чок болуп турар. Тайбыңга, дайынның дуржумнеринге база чаңчылдарынга, кижизиг чорукка удур кылган чүдек-бужар ханныг үүлгедиглерни дээш мурнунда дээрги хайыраатылар турганнарның шииттиргеш үнгени ол бажыңда мемориалдыг самбыра-даа чок, ооң аар эжиктериниң чанында бижик-меллер-даа чок.

..Такси мени амгы найысылалдың хайымынче алгаш киире берди. Тулган улуг үлетпүр концерннериниң болгаш банктарының дээрде шаштыгар четкен бедик бажыңнары шериг министерствозун дуглап алган. Линкорлар болгаш самурай мезизи чок-даа болза, делегей картазын катап быжарын ам ында база дуюкаа чоруда берген. Үк министерствонуң бажыңының даштыкы хевириниң өскерилгени Японияның чаа оңур-хевирлиг апарганы кылдыр бодап болур. Ынчалзажок ында бүгү-ле чүве эрги. Милитарисчи, Ыраккы Чөөн чүк талазы-биле делегейниң шериг трибуналының 1948 чылдың ноябрьда буруудадыр шииткелинде көргүскени ышкаш, ол-ла олчаан кылдыр тодаргай көстүп турар.

• • •

Дөртен хар, японнарның бодалы-биле алырга, бодунуң кылган чүүлү дээш харыысалгалыг болурунуң чедишкен үези. Делегейниң ийиги дайынының кеземче-кичээндириин-даа, кижи төрелгетенниң ялалал шииткелин-даа сактып чоруур хүлээлгелиг дайын сөөлүндэгээ Японияга база ол чорук хамааржыр ужурлуг. Япон милитаризмниң кижи төрелгетенге удур үүлгеткен бүгү кем-буруулуг херектерин ялалал шииткелдиң 1214 арыннарынга-даа, харын Токио судтаашкынының 48412 арынныг стенограммазынга-даа сыңырар арга чок болган. Император армиязының 731 болгаш 100 дугаарлыг отрядтарының кылып турганы бактериологтуг чепсекти дириг кижилерге шенеп көрүп турганы черлениг шак ындыг халаптыг араатанзыг үүлгедиглер АКШ-тың эрге-чагыргаларының буруузу биле орта илереттинмейн арткан. Ынчалзажок, империалистиг араатанның ажырымчы сыаптыы ышкаш, Японияның чагырыкчыларының калчаалыг шовинизми («Ямато ёзузу») үк чуртту агрессияның, ужурдуржок аажылаашкыннарының болгаш хоойлу-хуруу барымдаалавас чоруктарның, керээлерни база дугуржулгаларны тантай базарының делегей эргезиниң норма-чижээн бүрүнү-биле тоомчага албазының оруу-биле алгаш чорутканын трибуналга киирткилген чүүлдер безин тодаргайы-биле көргүзүп турган.

9801 дөрбелчин километр өскениң черлери. 400 миллион кижи япон эжелекчилериниң дарлалының адаанче кирген. Император армиязы ханныг үүлгедигни кылган: барык-ла 20 миллион кижини узуткап өлүрген. Оларның иштинден 13 миллион кижини — Кыдатка, 2 миллион кижини — Индонезияга, 1,1 миллион кижини — Филиппиннерге кырган. Өске-даа улустарның чидирии аар-берге болган, ооң иштинде японнар боттары — үш миллион ажыг кижизин өлүрткен.

Сан-чурагайлар кажан-даа тодаргай көргүзер болгай. Мындыг деңнелгени кылып көрүңерем: Кыдаттың ниити чидирии — 13 миллион, мынчаарга 1,3 миллион кыдаттар дайын шөлүнге өлүрткен. А өскелери? Олар дээрге туттурган шериглер болгаш кандыг-даа буруу чок аңаа кижилер-дир. Оларны бомбалап өлүрген, далайларга база хемнерге дүжүрүп өлүрген, өлүмже чедир хилинчектээн, аш-биле амы-тынынга четкен, газ-биле хораннап база чума (быжар-дуңаа) халдавыры-биле өлүрткен, чыда-биле өттүр шанчып, кылыш-биле хээй шаап, 600-биле адып өлүрген. 1937 чылда Нанкинге болган араатанзыг кырыышкын ышкаш чорук төөгүге туруп көрбээн. Нанкинни эжелеп алганының соонда XX чүс чылдың самурайлары каш-ла хонук иштинде үш чүс муң хире тайбың чурттакчыларны кырып каан. Өлүрткен дайзынның эъдин чиирин шериглеринге чөпшээрээн 18-ки армияның штавының дужаалы ышкаш ындыг бужар чорукту бодаары безин берге. Дээди «ямато язы» дээр чүве шак ындыг турган-дыр.

Ол бүгүнү баштай гитлерчи ёзу-биле «чаа корум-чурум», а оон соонда оон-даа ыят чогу-биле — «Улуг Чөөн Азияның кады чечектелиишкининиң кавызы» деп адап турган, ол дээрге Азияның бүгү чурттарын, а ол ышкаш совет Ыраккы Чөөн чүкту база Сибирьни эжелеп алыры болуп турган. Ол үүлгедиишкиннерге болгаш планнарга ылаптыг тодарадылганы делегейниң шериг трибуналы берген.

Дайынның кем-херек үүлгедиишкини болгаш кижизиг чорукка удур кем-херек үүлгедиишкини-дир — деп, японнарның дайын чорудулгазын кылып турганының база эжелеп алган черлеринге тергиидээшкинин боттандырып турганының аргаларын трибунал шак ынчаар буруудадып көрген. Ынчалзажок кол чүве — япон агрессияны болгаш черле агрессияны тайбыңга удур эң-не аар кем-херек үүлгедиишкини деп трибуналдың буруу шаап көргени, совет хоорайларны атомнуг бомбалар-биле бомбалаарының планнары Вашингтонга кылдынып турган үеде буруу шаап көргени болур. Ийи буруудаттырганнарны янзы-бүрү хуусааларда кара бажыңга хорутдаар. 16-зын — бүгү назынының иштинде хосталгазын казыыр, а чедизин: мурнунда премьер-министр турган Хидэки Тодзиону, Сайсиро Итагакини, Коки Хиротаны, Иванэ Мацуини, Кэндзи Дойхараны, Хэйтаро Кимураны болгаш Акира Мутону — азып өлүрер деп шииткен. Үк шииткелди 1948 чылдың декабрьның 22-ниң 23-че дүнезинде Токионуң Сугамо кииданының херимниниң иштинге күүсеткен. Янзы-бүрү чурттарга оон-даа ыңай 941 япон ногаандыктар база шак ындыг шаажылалга таварышкан.

• • •

Ынчалзажок дыка хөй япон дайын херектеннери судтаашкындан кеңгүс хос эрте бергеннер. Оларның санынга өлүмнүң улуг фабриканттары-даа, Японияның девискээринге турган албадалдыг кадыг-берге ажыл кылдырар 137 концлагерьлериниң ажылдакчылары-даа, өске-даа хөй-хөй дайын херектеннери хамааржып турар. Оларны шиидер дугайында хоойлуну амга чедир-ле чуртта хүлээп албаан. А Токио судтаашкынынга назынының иштинде хоругдаалга шииттиргеннерниң сөөлгүзү безин 1956 чылда-ла хосталгаже үнген.

Хилинчектеп өлүрген үш муң кижилерниң иштики органнарын одура кезип, кежик хээндектеп турганы дээш кем-буруулуг «731-ги отрядтың» ногаандыктары генерал Сиро Исиини баштадыр өршээлделдерде америк эрге-чагыргалардан садып алган. Биологтуг дайынның методтарын Пентагоннуң шиңгээдип алырынга дузалаан идегеттер олдур. Оларның хөй-хөйү ам безин медицинада болгаш оон ажык-кончаа тывар черлерде, чижээ, үнер хүн орденниң ээлекчизи, Кобе хоорайның херээженнер университединиң профессору Хисако Иосимура, Осакада хан эмнелгезиниң кол эмчизи Назо Икэда, Осака университединиң медицина лабораториязының директору Кинки Кодзо Окамото сугтар амыр тамчыктыг чурттап турарлар.

Ол бүгү араатан дайзыннарның амы-тынын өршээн каан. Азып шаажылаан кол чеди араатанга чүү хамааржырыл дээрге, Токионуң албан ёзузу-биле санап турарындан алырга оларның сүлде-сүнезин 1978 чылда япон милитаризмниң кол сагыш-сеткил төвү — Ясукуни дуганда шегедей берген болуп турар. Оларны ында «ыдыктыг хилинчектеттиргеннер» деп-даа, «Японияның камгалакчы бурганнары» деп-даа санап турар. Премьер-министр болгаш оон кабинединиң өске-даа кежигүннери ол дуганга барып чүдүп сөгүрүп турар.

В. САПРОНОВ
(СЭТА).

ШЕРИГЖИТКЕН ОЮННАР

СПОРТ

Республиканың «Трудовые резервы» спорт ниитилели Тиилелге хүнүнге тураскаатка шеригжиткен спортчу оюннарны организастап эрттирген. «Камгалалга белен бол!» деп девизтиг ол маргылдаа спорттуң дөрт хевиринге болган.

Ол оюннар дугаары 4 профессионал-техниктиг училищениң өнүүг туктар-биле шимеп каастаттынган спорт шөлүнге байырлыг байдалга эрткен.

Түңнел оюннарының ажыдыышкынын республиканың профессионал-техниктиг училищелер эргелелиниң начальниги Я. В. Сарбаа ажыткан. Ол-ла эргелелдиң ыры болгаш танцы ансамблиниң күүселдези-биле хөгжүмнүг шимелдени көрүкчүлер сонуургаан.

Көрүкчүлерге болгаш киржикчилерге Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуннары байыр чедирип, чүве чугаалааннар. Фронтучулар А. М. Барышникова, К. З. Тетерин, Г. М. Петров, А. С. Барышников болгаш П. М. Муренков аныяк салгалга бөттарының дайынчы оруктарының дугайын чугаалап бергеннер.

Ылангыя амгы үеде дугаары дөрт профессионал-техниктиг училищениң ниити чугаалга черинге ажылдап турар Анна Михайловна Барышникованың чугаазы солун болган. Ол дайын үезинде немец-фашистерден Украинаның, Белоруссияның, Польшаның, Румынияның болгаш Чехословакияның хоорай, суурларын хосташканын спортчу маргылдааның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Шериг назыны четкен болгаш назы четпээн оолдарның аразынга болган шеригжиткен спортчу оюннарга дугаары дөрт профессионал-техниктиг училищениң шилиндек командазы бирги черни алган. Оолдардан боодалгага ол-ла училищениң сургуулдары Анатолий Лопсан, граната октаарынга Геннадий Иргит, турникке Орлан Кыспай бирги черлерни тус-тузунда алганнар. А шаптараазынныг эриндек эртеринге дугаары дөрт училищениң сургуулу Ахмет Хандыжаа кашпагай, дүргени-биле өскелерден ылгалган. Ол аныяк эрес оол шаптараазынныг дилиндекти 1 минута 28 секунда иштинде халып эрткен, бирги черни бүрүн-элдиң-биле алган.

Маргылдааның түңнелинде дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары тиилекчилерге хүндүлүг бижиктерни болгаш өртектиг белектерни байырлыг байдалга тывыскан.

ЧУРУКТАРДА: турникке тырттынары; противогаз кедип алгаш маңнаары.

Сөзү болгаш чуруу **В. АМЫРНЫЫ.**

ЭКЕР ЭРЛЕР ТУТЧУП ТУРДА...

Улуг Тиилелгениң алдары дээш чылдың-на май 9-та эртер республиканың бирги черни дээш 64 мөге киржикчилиг хүреш маргылдаазы «Хүреш» стадионунга болуп эрткен.

Бирги ээлчег. Баштайгы оналгаларда республикада адыгураа үнгүлээн, РСФСР-ниң тыва хүрешке спорт мастерлери. Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чыл болган оюнга тураскаатканы улуг хүрешке тиилекчи болган, 60 чылын Чадаанага май 1-де шүүлгени Алексей Хомушку, республика чергелиг маргылдааларга каш удаа шүглүп чораан, Сүт-Хөл районнуң мөгези Николай Сыңан-оол, Тес-Хемден Шимет Сүктер, Кызыл хоорайдан Иван Хураган оналгаларын ашкылааннар.

Май бирде Кызыл хоорайга шүүлгени Владимир Моңгуш биле Хандагайтыга бирги черни алган Андрей Семис таварышканнар. Мөгелер ийи хоннучуга чедир хүрешкеш, октаашпайн чадап каан. Ооң соонда салдынмыштырыпкаш, катап салыптарга, В. Моңгуш бүткүе киргеш, октады. Владимир Моңгуш даразында салгыда республиканың шыырак мөгези Сыңан-оол Кужугетти база октаан. Ол-ла салгыда И. Хураганның Тес-Хемниң мөгези Сергей Даңдаага октатканы маргылдааның чиңиг байдалга болганын көргүзүп турар.

Май бирде «Тудуг кезектери» комбинаттың инженери Анатолий Моңгуш «Динамо» ниитилелдиң тейлээзи Тристан Хирашкилиге буттап алгаш, октатканы турган болза, бо удаада шак-ла ол байдалдан Тристанны октап алган. Чөөн-Хемчик районудан келген мөге Алексей Хомушку Кызылдың тейлээзи Роберт Хомушкуга октаткан.

Он алды мөге артканда Тес-Хем районда чолаачы Шимет Сүктер биле Шамбалыг совхозтуң хойжузу Владимир Моңгуш таваржы бергеннер. Элээн үр хүрешкенниниң соонда Владимир Сүктерни буттаптарга, ол бодунуң аргазын ажыглаан доңгайтыр шелип каапкан.

Дөртку ээлчег. Сес мөге арткан. Бо ээлчегде ат-алдар, дуржулга, күш-дамыр, деңзидаа талазы-биле бот-боттарындан дудашпас ийи мөге — Николай Сыңан-оол биле Шимет Сүктер таваржы берген. Сүт-Хөлдүң мөгези Шиметтиң оң будун апкаш, ону дыка-ла көдүрүп келген. Элээн үр оралдажып турушкан соонда бодун алзыпкан мөге оозун адырып ап шыдаан. Хүреш катап эгелээн. Берге байдалдан уштунуп үнген мөге хей-аът кирип, Сыңан-оолду эгин соңнаандан туткаш, чая тудупкан.

Бирги чер дээш хүрешкен 64 мөгениң сөөлгү дөртку салынга Бай-Тала школазында күш-культура башкызы Алдын-оол Куулар, Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың тейлээзи Анатолий Моңгуш, Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхозтуң чолаачызы Шимет Сүктер, Барыын-Хемчик районнуң күрүкомнуң ниитиин херектер килдизиниң ажылдакчызы Виктор Кужугет олар арткан. Анатолий Моңгуш Алдын-оол Кууларны, Шимет Сүктер Виктор Кужугетти октаан.

Сөөлгү ийи мөге, Шимет Сүктер биле Анатолий Моңгуш. Мөгелер эъдинге кирип тудуп чадажып, үр-ле болган. А. Моңгуш мурнай эгинден барып сегирип алгаш, удурланыкчызын буттап ап четтигипкен. Шиметтиң маңап турган күзели бүткен! Ол ону тейчүзүнге чедир боттандырып, чая тудупкан. Шимет Сүктер 1986 чылдың тыва хүрешке республика чемпиону болган. Анатолий Моңгуш ужурулешкен, үшку-дөртку черлерни А. Куулар биле В. Кужугет үлешкеннер.

Тиилекчилерге республиканың спорт комитединиң хүндүлел бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан.

Ч. ООРЖАК.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Май 18, 24, 25-те Тываның комсомол шаңналының лауреаттары, Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының дипломантызы, ырның болгаш танцының II Бүгү-россия конкурсунуң дипломантызы **«САЯН»** ансамблиниң концерттери болур.

Удуртукчузу — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Накпаев.

Концерттер хөгжүм-шии театрынга 17.00 болгаш 20.00 шактарда болур. Билеттерни филармонияның кассазынга, хоорайның бүдүрүлге черлеринге болгаш организацияларынга садар. **Айтырыгны даразында телефондан тодарадыр: 2-49-40.**

Июнь 1-де хөгжүм-шии театрынга Башкирияның күрүнениң ниити ыр капеллазының концерти болур. Программада орус, даштыкы классиканың, совет композиторларының чогаалдары, улустуң ырлары база тургузуп кылганы, тыва композиторларның ырлары.

Удуртукчузу болгаш кол режиссеру — БАССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы — Ш. Бикмухаметов, хормейстер — БАССР-ниң алдарлыг артизи — Ф. Шайдуллина, концертмейстерлер С. Ануфриева, Р. Даутов.

Концерт 10.00 шакта эгелээр. Билеттерни филармонияның кассазынга, хоорайның бүдүрүлге черлеринге болгаш организацияларынга садар. **Айтырыгларны даразында телефондан тодарадыр: 2-49-40.**

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ААР АТЛЕТИКА. Карл-Маркс-Штадта эртип турар аар атлетика талазы-биле Европа чемпионадынга делегей чемпиону Анатолий Храпатий (Целиноградтан, 90 кг. чедир деңзиге) ССРЭ-ниң шилиндек командазынга алдын медальды мемеп берген. Ол ниитизи-биле 410 кг., шойну көдүрген. Ийиги черде Кемеровадан барган атлет — Виктор Солодов үнген — ол ийи янзы мергежилге 395 кг., шойну көдүрген. Үшку черни болгаар атлет Румен Теодосиев (392,5 кг) ээлээн.

ЧАДАГ-ТЕРГЕ СПОРТУ. Делегейниң чадаг-тергелиг чарыжының дөртку чадазының тиилекчизи ГДР-ниң командазының баштыңы Олаф Людвиг болган. Совет спортсмен Иван Романов Варшавага болган ол маргылдаага оон чүгле каш-ла метр соңнаан. Үшку черни база-ла ГДР-ден спортсмен Уве Рааб алган.

КОЖАЛАРЫВЫСКА ЧЕТТИРДИВИС

Сосновка, Бай-Хаак суурлардан «Челээш» ансамбль биске ойнап чораан. Челээшчилерниң ыры, музыказын сонуургадывыс. Ырааҗы Владимир Ондарның күүселдези солун болган.

Э. ТЕЖИТ.
Кызыл район.

* * *

Солчурнуң келээ Культура бажыңының «Аржаан» агиткультбригадазы уннушкуннерниң вейину организастап турар. Малчыннарның бригада хуралдарынга бо-ла баар. Кожазында «Торгалыг» совхозка чоокта чаа аалдап чораан. Солчуржулар совхоз төвүнге хөй удаа ойнап турар.

У. МОНГУШ.
Өвүр район.

СИБИРЬНИҢ ТӨВҮНДЕ ЗАПОВЕДНИК

Красноярск крайда тургустунган Төп-Сибирь заповедник барык миллион гектар черни ээлеп турар. Ооң кызыгаарлары Енисейниң адыры — Подкаменная Тунгуска хемниң адаккы агымын — шаг-шаандан мөңге ногаан эзимниң хүрээлеп турар.

— Ортааҗы Сибирьниң делгем девискээринге заповедникти тургусканы эртемге болгаш практикага улуг үнелиг чүүл болур — деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Арга-ыяш болгаш ыяш ажыглалының институдунуң директорунуң оралакчызы Е. Петренко чугаалады.— Маңаа бис кижилерниң ажыл-агый чорудулгазының киржилгези чокка бойдуска болуп турар болуушкуннарны өөренип болур бис. Оон аңгыда бо мынчаар Соңгу полушариениң меридианын дургаар эртем хайгааралдарынга ажыктыг бойдус камгалалының четкилери тургустунганы онзагай чүүл болур. Ол дээрге бистиң чуртувуста Төп-Сибирь, Саян-Шушенск, а ол ышкаш Моолда болгаш Вьетнамда ол чижектиг камгалалдыг девискээрлер-дир.

Чаа заповедникке бойдус чүүлдери — хөрзүн, суг, хаачыстан эгелээш шуптузу камгалалдыг база оларны өөрениир көөр апаар. Мында муң ажыг үнүштерниң хевирлери, ховар апарган дириг амытаннар, куштар бар.

(СЭТА-ның корр.).
Красноярск.

«Жигули» хевирниң чиик автомобильдерин садып алыры-биле ээлчегде турар хамаатыларның кичээнгейинге.

Кызылдың үлетпүр бараанымарының садыы 1986 чылдың май 12-ден 24-ке чедир ээлчегде турарларның эде бүрүткелин чорудуп турар. Эде бүрүткээшкинниң үлетпүр садыының бажыңында 14 шактан 20 шакка чедир чорудар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет № 15. Эде бүрүткээшкинниң эртпээн хамаатыларны ээлчегден уштуп кааптар.

Эде бүрүткээшкинниң эртээрде:

1. Кызыл хоорайда кирбижээн паспорт.

2. Хууда автотранспортунуң дугайында КАИ органнарының шынзылгазы.

«ЖИГУЛИ» автомобильди садып алырының ээлчээнде турар хамаатыларның кичээнгейинге дыңнадыры болза: Кызылдың үлетпүр бараанымарының садыында 9.100 рубль өртектиг ВАЗ-21063 маркалыг автомашиналары сайгарылгага кирген. 1986 чылдың май 25-тиң соонда ол автомашиналарны хостуг-биле садар.

Олгаар

Республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичии чаъстаар, соңгу-барыын чүкче эттиг хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соог, хүндүс 15—20, чамдык районнарга 7—12 градус чылыыр.

Кызылга кежер булуттаар, чагбас, барыын чүкче утаат хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—5, хүндүс 17—19 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Улочка» 18.30, «Жертва обмана» 9.30, 12.20, 15.10, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бойся, чаг. девятого сына» 10.00, 15.00, «Точка отсчёта» 11.20, 13.10, 19.00, «Овод» 17.10, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я любил вас больше жизни» 15.00, 16.30, 18.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мы обвиняем» 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

13. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эрткен неделяда спорт. 9.15 — В. Коновалов — «Адааннар телдери». «Кандыг бис» деп бөлүктен телешин. 10.45 — 10.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Шефтерге ынак». Док. телефильм. 15.10 — «Бодунуң сылдызын тывар». РСФСР-ниң алдарлыг башкызы Г. К. Бардашев-биле болгаш оон өөреникчилери-биле ужуражылга. 15.50 — «Ася». Уран-чечен фильм. 17.25 — «Ийи делегей — ийи политика». Тайбыңның делегей чылы. 18.10 — Чадаг-тергеге чарыш. Польшадан дамчыдылга. 18.25 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. «Удавас чаашкын болур». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эрткен неделяда спорт. 19.30 — Арфа квартеди ойнаар. 19.40 — Чеди серияныг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Капитан Грантыны дилеп». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Прагааның чазы—86» деп делегейниң музыка фестивалының ажыдыышкыны. Прагадан дамчыдылга. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чурукчу Илюхин». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Колхозка чазын. 8.55 — «Бичиилерге геометрия. Улуг сектив арттырып каан иви». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.10 — Француз дыл. 9.55 — «Инженер (Михайловский) шивээзи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Эртем болгаш техника талазы-биле 1986 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттары. 10.35; 11.40 — Ботаника. Үнүштерни камгалаары. 10.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.00 — Орус улустуң тоолдары. 12.40 — «Улустарга — тайбың». Улустар аразынга тайбың дээш совет улустуң демиселиниң дугайында. 13.40 — Ажылчын хуралы. Бүдүрүлге черниң амыдыралынга күш-ажылчы коллективтиң ролюнуң дугайында (Кузбасс). 14.25 — «Тиилелгеге чүрээ-биле бүзүреп...» Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында совет чогаалчыларының чогаалдарының арынарындан. 15.10 — «Чалыы назынның аас-кежиктиг делегейи». Док. телефильм. 15.45—15.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Ажылчын ээлчег». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 1-ги кезээ. 20.15 — «Ырак болгаш чоок ыр». 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.10 — «Түңнел сөс». Уран-чечен фильм.

14. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Капитан Грантыны дилеп». Чеди серияныг уран-чечен телефильм 1-ги сериязы. 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. фильмнер «Соңгу чүктен келген мурнуу чер чурттуг кижи». «Анна Сахарованың сагыш човаашкыны». 15.30 — Сээн Ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Бистиң хүннерививистиң кол сорулгазы». 16.05 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.05 — «Шажын болгаш политика». 17.35 — Варшава Кержээниң шериг ансамбльдериниң киножилгези-биле концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Делегей болгаш аныяктар. 19.40 — Совет шүлүкчүлериниң шүлүктери. 19.55 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран чүүл фестивалының ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрынга түңнел концерти. 23.50—00.15 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ховунуң ...бектери». Док. телефильм. 8.35, 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 13.00 — Немец дыл. 16.05 — «Таңывас болгаш кайгамчык делегей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — М. Сервантес — «Дон Кихот». 6 класс. 11.05 — «Бедүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Физика. 8 класс. Робототехника. 12.40 — Бойдус эртеми. 3 класс. 13.30 — Совет чурукта уран чүүл. Маадырлыг чоруктуң чыл демдеглели. 14.15 — «Бистиң бажывыс». Тележурнал. 15.00 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Марков. 16.10—16.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сонуургактарга». Тываның баштайгы пионерлери-биле ужуражылга. 18.50 — Уругларга фильм. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 2-ги кезээ. 20.15 — Чадаг-тергеге чарыш. Польшадан дамчыдылга. 20.35 — Боодалгага Европа кубогу. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Европа төөгүзү». Уран-чечен фильм.

15. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.45 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.50—10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Ижкая. 225 чыл». Док. фильм. 15.05 — Спорт болгаш кижи. 15.35 — Горькийниң симфония оркестри ойнаар. 16.00 — Шыдыраа школазы. 16.30 — «Он алды болгаш оон улуг назы». 17.15 — «Прасковья». Док. телефильм. 17.55 — Чадаг-тергеге чарыш ГДР-ден дамчыдылга. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ол черинге шиитпирлээр». Тудуг айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле Латвий ССР-ниң партия болгаш совет организацияларының дуюжулгазының дугайында 1-ги дамчыдылга. 19.45 — «Ферма». Док. фильм. 19.55 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бешки авенюдан кижи». Док. фильм. 22.55 — Орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң оюн көргүзүү. Мурнуу-Сахалинскиден дамчыдылга. 23.25—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмнер: «Дүүн, бөгүн, даарта». «Анна Сычованың эгелекчи саналының дугайында болдаа». «Аътыс шыйне чадаа». 8.35; 9.35 — А. Т. Твардовский — «Василий Тёркин». 7 класс. 9.05; 12.10 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга Төөгү. Варшава Керээзи. 10.35; 11.40 — А. П. Чехов — «Вишнялыг сад». 9 класс. 11.05 — «Ыадыг ырак чоок Мешера». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — ССРЭ-ниң суддезиниң дугайында. 12.40 — К. Симонов. Шүлүктери, хүн демдеглелдери, сактыышкыннар. 13.25 — «Революцияның аъттыг кижилери». Уран-чечен фильм. 15.05 — Кубаның национал симфония оркестриниң концерти. 16.15 — 16.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.45 — Кызылдың № 37 уруглар садыкың концерти. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 3-кү кезээ. 20.20 — Ритмниг гимнастика. 20.50 — «Адыш часкаарын хоругдаан». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ак-көк даглар, азы шыңзыг эвес төөгү». Уран-чечен фильм. 23.10— 23.35 — Боодалгага Европаның кубогу.

16. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.25 — «Ыр, романс, вальс». 11.05—11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Музейлерниң делегей хүнүнге. «Гогольдуң шылктары-биле». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.05 — «Орус чугаа». 15.35 — «Хамнаарактар, ужуп келиңер». Фильм-концерт. 16.15 — «ТТ-ниң экранында» эң баштайгы «Кара болгаш ак магия». Уругларга уран-чечен фильм. 17.30 — Ульяновск хоорайның профэвилелдериниң Культура ордузунуң орус улустуң ниити ырызының оюн көргүзүү. 17.50 — Чадаг-тергеге чарыш ГДР-ден дамчыдылга. 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери: «База каган ийи». 19.20 — «Кижи болгаш хоойлу». Телекөрүкчүлерниң чагааларынга болгаш айтырыгларынга ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазы В. И. Теребилов харыылаар. 19.55 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. Төнгенде — Аът спортунга маргылдаа. Югославиядан дамчыдылга. 23.25 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Херээжей кижиге чагаа». Док. фильм. 8.35; 9.35 — География. 8 класс. Ортааҗы Азияның экономиктиг районну. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Механиктиг чалгыглар. Үн. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Географтыг карт. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 13.10 — Совет чурулга уран чүүл. А. Пластов. 13.40 — Драматургия болгаш театр. Амгы үениң сценазынга Ада-чурттуң Улуг дайынының темазы. 14.55 — «Цирк деп чүл?» Фильм-концерт 15.35 — 15.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Ырак оргулуктуң чажыды». 18.45 — «Элээди уруглар болгаш хоойлу». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 4-кү кезээ. 20.25 — «Ритмниг гимнастика: дүүн, бөгүн, даарта». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45 — «Ольместиң ээп келгени». телефильм.

17. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Кишинев хоорайның профтехөөредилгезиниң Культура ордузунуң «Брыулец» танцының улус ансамблиниң оюн көргүзүү. 9.05 — «Бедүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — «Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 11.55 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 12.40 — «Россияның хоорайлары». Совет ыр концерти. 13.10 — «Тиилекчилер». 2-ги Украина фронтузунуң хоочуннарының ужуражылгазы. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери: «Эрес-дидим болуксаар мен». «Пага оглу алазын дилеп чор». 15.20 — Литература альманагы. 16.20 — «ТТ-ниң экранында эң баштайгы». «Халап». Уран-чечен фильм. 17.50 — Спортчу шимчеп хөделири». 17.55 — Москва — космос — Эфтелиниг (Нидерланда) телекөвүрүг. 19.00 К. Готт ырлаар. Прагадан дамчыдылга. 19.30 — «Суббота кежээ». Старостиң алышкылар Силерни чалап тур. 21.00 — «Үе». 21.30 — II Бүгү-россияның ырның болгаш танцының көрүлдезиниң түңнел концерти. Төнгенде — Медээлер. 23.25 — 23.35 — Чадаг-тергеге чарыш. ГДР-ден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Даг хемнеринден дүргэн». Док. телефильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — Чарлалдар. 9.50 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 10.50 — «Ыр кижи-биле артар». «Дуруяалар». 11.50 — «Сеңээ ажык ээжи». Уран-чечен телефильм 1 болгаш 2-ги сериялары. 14.05 — «Аныяк назы хоорай тудуп турар». Док телефильм. 14.55 — Ю. Борисенко ырлаар. Казаньдан дамчыдылга. 15.15 — «Амытындан артык идегел». Он сес серияныг уран-чечен телефильм (Польша, 1968 — 1969 чч.) 1-ги сериязы. 16.10 — Чарлалдар. 16.15 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 16.45 — «Эрги парктың өциери» Док. телефильм. 16.55 — «Кым сен?». Телешин. 18.00 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 18.10 — Аныяк назы ырлап база танцылап тур. 18.25 — «Табор дээрже үнүпкен». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 5-ки кезээ. 20.15 — «Тайбың. Күш-ажыл. Май!». Шүлүглелдиг композиция. 20.45 — «Бир эвес калык болуксазынза». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кировтуң терээн черинде». Док. телефильм. 22.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Киев).

18. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Шуптузун билип алыксаар мен». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң» 20-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киноскузу». 13.05 — «Кодээлен дамчыдылга шагы». 14.05 — Музейлерниң делегей хүнү. 14.40 — Бокска делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 15.40 — Үнүштер дугайында. 16.25 — Чадаг-тергеге чарыш. 16.35 — «Тоол аалдап келген». «Тоолда бөтпаккара». Уран-чечен фильм. 17.55 — «Россияночка» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссер С. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Алдарлыг херектерниң эгезинде» 1 болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Док. телефильм. 22.30 — Улустуң аялгалары. 22.40 — 22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Табор дээрже үнүпкен». Уран-чечен фильм. 9.50 — Туркмен телевидениениң программазы. 11.00 — Аваманың школазы. 11.30 — Регбиге Европаның чемпионады. Португалияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Португалиядан дамчыдылга. 12.15 — Орус чугаа. 12.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.45 — «Даштыкы фильм экраны». «Миллион фунт стерлинг банк биледи». Англия. 15.15 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. «Кара чиндиикээштиң төөгүзү». 15.35 — «Амытындан артык идегел». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. — «Экзельсиор» аалчылар бажыңы». 16.40 — Делегей болгаш аныяктар. 17.15 — «Кара чаңгыс болуун кижизи». Док. телефильм. 17.35 — «Дириг чорааш, сээн-биле кады мен». Чалыы назынның болгаш ынакшылдың чагааларын». 1941 — 1945 чч. 18.20 — «Лебеденко генерал-чырыткы ышкаш амыдырал». Док. телефильм. 18.40 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Мусоргский. 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кончуг чараш Василиса». 6-гы кезээ. 20.15 — Боодалгага Европаның кубогу. 20.35 — Самбо хүрешке Европаның чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Делегатская музей». Орус шил. 22.15 — 00.05 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Шахтер» — «Зенит».

Редакторнуң оралакчызы **К. К. САТ.**

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кожээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Чагыг № 3294.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00126.

Тувинская республ канская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 114 (13114) | 1986 чылдың май 14, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртэ 3 копеек

БРОШЮРА ҮНГЕН

«ССРЭ — ГДР. Найырал болгаш кады ажылдажылга» деп брошюраны парлап үндүрген. Ында ГСЧП-ниң 1986 чылдың апрель 16-22-де болган XI съездизиниң ажылынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка баштаткан СЭКП-ниң делегациязының киржилгезиниң дугайында документилерни болгаш материалдарны парлап үндүрген.

Брошюрада М. С. Горбачевтуң съездиге чугаазы. ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары Э. Хонеккер-биле, ГДР-ниң эскедаа удуртукчу ажылдакчылары-биле беседаларының, республиканың ажылчы чоннары-биле М. С. Горбачевтуң ужуражылгаларының дугайында материалдар кирген.

Брошюраны Политиктиг ном үндүрер чер парлап үндүрген.

КИНО БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

ССРЭ-ниң кинематографистериниң V съездизи ажыттынган

Үе-шагны болза бидиниң кижилерниң негелдезин, амыдыралды оон бүгү талалары-биле, драматизми болгаш улуг-чаагайы-биле херээр экранга көргүзерин изиг чүүл совет кинематографиязыныз хөй национал отрядының чогаадыкчы ажыл-ижин улам-на сорук кирип турар.

Беш чыл иштинде кылдынган ажылдың түңнелдерин келир үеге планнарны ССРЭ-ниң кинематографистериниң V съездизиниң делегаттары чугаалажып турар. Ол май 13-те Москвада, Кремльдиң Улуг ордузунда ажыттынган.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев оларны болгаш СЭКП-ның Төп ревизия комиссиязының даргазы И. В. Капитоновту чыылганнар хөглүг-дээлдиг алыш часкаашкыннары-биле уткааннар.

Президиумга партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, совет кинематографияның сураглыг ажылдакчылары, чогаадыкчы эвилелдерниң удуртукчулары олурушкан. Даштыкы аалчылар — эвээш каш чурттарның кино мастерлери база олурушкан.

Съездини эң хоочун совет кинематографистериниң бирээзи режиссёр И. Е. Хейфиц ажыткан.

ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черлериниң Отчёт илеткелин баштаар черниң бирги секретары Л. А. Кулиджанов кылган.

Партияның XXVII съездизиниң чуртуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириинче ханы үндезилиг угланыышкыны ниитилел амыдыралынга шиңгиы чаартылга бооп турарын ол чугаалаан. Совет кинематографистер СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинге баштайгы деткиишкиннерниң соонда дораан-на съездиниң хүлээп алган шиитпирлерин херек кырында күүседиринче эгелей кирген. Кино ниитилелдиң утаан-медерелиниң кезии болур, ниңангаш фильмнерге херек кырында боттуг чүүлдерниң канчаар көргүстүнүп турарының болгаш ындаа фильмнер кайтаап саддар эгилерип турарының дугайын болдавайн барып черле хоржок. Кино чаа чүүлдүң ужур-уткааны болгаш шимчээшкининиң көргүзер, ол чаа чүүл дээш демиселчилерниң овур-хевирин тургузар, амгы эде тургустуушкунуң оруктарында чечээлдээзерни илередир, месилдежишкиннерниң херек кырында шыңгыызын, демиселдиң чидиин көргүзер ужурлуг.

Бистиң чуртувуста киноның ат-алдары улуг. Оратор аңаа холбаштыр ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң ажыл-чорудулгазының шүгүмчүлекчи ёзу-биле айтып, оон чогаадыкчы ажылдарга кошкак саадар чедирип, чамдык тавар ылгааларга харын-даа ССРЭ-ниң Куркинозунуң аңаа-ла хожудаа боор, чогаадыкчы эвилелдиң тускай хүлээлгелерин күүсетпейн турганын айыткан.

Ниитилел хөгжүлдезиниң партияның XXVII съездизиниң материалдарындан чаа-чаа идигин алган дең-дески хөгжүлдези кинематографистерниң чогаадыкчы ажылдаарынга темаларны болгаш угаа-ныышкынны тодаргай айтып берип турар.

Илеткелчи чогаадыкчы беш чылдың кинематографистер ажылдарының эң чугула угланыышкыннарын тайылбырлааш, экранның хөй национал уран чүүлдүң бедик социал үнелиг ёзулуг чедиишкиннери апарган ажылдарын адаан. Оларның аразында — патриотизмни, эрес-дидим болгаш быжыг туруштуг чорукка кижизидип, улустарның интернационализмиинң болгаш найыралының идеяларын бадыткаан Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында кино-чуулдар. Ада-чурттуң төөгүзүнүң чайынналчак арынларын болгаш оон эң эки кижилериниң овур-хевирлерин көргүскен кинолар, амгы үениң кижизиниң дугайында фильмнер бар боор турар.

Социалистиг тургузуушкуннуң мурнакы одуругларынга болгаш бөмбүрзектиң өске толчаларынга кинопублицистиканың эң эки ажылдары турустунар. Сеңгү үеде документалдыг экранны юлтур үнүп турар куду шынарлыг, чаны үткa чок фильмнерни оңза шиңгиы негелде-биле чемелээрлерге чогум-на ындыг фильмнер үндезин боор турар.

Мурнакчы удуртукчулар-ла, энтузиастарның, чаартыкчыларның овур-хевирлерин тургузуп турар эртем-тайылбырлыг кинонуң эң дээре мастерлери эртем-техниктиг дешпилгениң мурнуу олуруушке документалистер-биле кады үнүп кээп турар. Ынчалза-даа ындыгында эртем-тайылбырлыг болгаш документалдыг кинонуң эргалары ёзулуг-биле чезар ажыглавайн турар. Амгы үениң негелделеринге дүүштүр эде тургускан репертуар политиказы чок. ССРЭ-ниң Куркинозунуң суда салганыылап болгаш Кинематографистер эвилелиниң организацияларының хамаан чок көрүп турар чамдык студиялар дүүшкен, оларның редакция аппараты шимченгир эвес, чогаадыкчы эң чугула темалар болгаш угланыышкыннар чогаадыкчы планнарга кирбейн турар.

СЭКП ТК-ның тускай доктаалында айыткан совет киноның социал-кижизидилге хүлээлгезин күүседиринге уругларга болгаш эл өзээн уругларга фильмнер оңзагай черин эзлеп турар.

Оон соонда илеткелчи съездиниң херээнге, кино бүдүрээзинге, фильмниң салым-чолун шиитпирлеп турда кижи бүрүзүнүң хууда эгелекчи саналының болгаш ак сеткилдииниң эргежок чугулазынга делгерениг-биле доктааган. Профессионализмниң айтырыы, уран чүүлдүң деңнелин бедидери дээш демисел — ол болза чүгүм-даа мурнунда алыс чугула — фильмниң шынары дээш авторларының харысалгалыг чорууну айтырыы болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Кинематографистер эвилелиниң чогаадыкчы аныяктары-биле ажылының дугайы илеткелде хөй черни эзээн. Ол эң чылдарның хүргүзунда — Кулешовтан, Эйзенштейнден бээр, Пудовкинден Козинцевке болгаш Герасимовка чедир нептередип келгени эвгий чанчылды — школалар тургузарын үргүлчүлээри эргежок чугула. Чогум-на оларда мастерлерниң бедик ат-алдары сиңиишкен, оон амыдыралы, киноны тургузарынга, оон киржилгези чүгле фильмнерге улам-чылаар эвес, харын оон өөреникчилеринге уламчылаар.

Кино болгаш кеорукчу деп айтырыг бөсүп чиндиг турув келген.

Чиндиг болгаш эжиин туззэя, партийжи ёзу-биле принципиалдыг, сагыш оожургалы чорукту болгаш албан-дужаалдыгларга чашпаалаар чорукту болдурбайн турар кино политиказын хөгжүдеринче илеткелде оңза кичээнгейин салган.

Партияның салган сорулгаларын бис бүгү сагыш-сеткилдиис-биле чүректиң хамызындан хүлээп ап турар бис деп түңнелинде Л. А. Кулиджанов чугаалаан. Амгы беш чыл эвилелдиң бүгү совет кинематографистериниң ажылынга эде тургустуушкунуң болгаш чаартылганың беш чылы, XXVII съездиниң бедик сорулгаларын боттандырар ленинчи партияга бот-биле болгаш дээштии-биле дузалаар ужурлуг совет кинематографка чаа күчүтү немээриниң беш чылы болур ужурлуг.

Кинематографистер эвилелиниң ревизия комиссиязының илеткелин оон даргазы Л. Н. Нехорошев кылган.

Оон соонда съездиге илеткелдер талазы-биле сайгарылга эгелээн.

(СЭТА).

ЭДЕ ТУРГУЗУУШКУННУ ШУУДАДЫР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг ажылдап турарлар. Амгы үеде съездиниң негелделеринге дүүштүр район, хоорай, күш-ажылчы коллектив бүрүзү ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар дээш тодаргай хемчеглерни ап турар.

Бирги ээлчегиниң эң чугула сорулгазы — партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузары. Партийжи ажылды эде тургузарының алыс утказы болза республика организациязындан эге организацияга чедир партия организациязы бүрүзү СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң угланыышкынын амыдыралга боттандырар дээш идепкейлиг демисежип, чогаадыкчы дилээшкинни, ажыл-чорудулгазының хевирлерин база методтарын чаартырының байдалын бадыткаары болур. Ону чүгле бүгү коммунистерниң күжениишкиннери-биле, партияның боду-нуң иштинге демократияны бүгү талалыг хөгжүдериниң, коллективтиг удуртулганың принципин бүгү-ле деңнелдерге боттандырарының аргалары-биле, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди, контрольду калбартып, ажыл-херекти харысалгалыг көөрү-биле чедип алыр деп партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде айыткан. Орта үндезилээш, партияның Кызыл хоорукому, райкомнар, парткомнар партия ажылын эде тургузарынче угланган чамдык ажылдарны кылганын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин болгаш партия обкомунуң II пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан пленумнарга демдеглээн. Хуралдарны болгаш өске-даа хемчеглерни эрттирериң чурумчуткан, партия организацияларының секретарьларын, удуртукчуларны ажылдан чарлыктырып кыйгыртырын эвээжеткен, доктаалдар хүлээп алырын, саннар, медээлер негээрин кызырган, партия организацияларынга коллективтерге баргаш практиктиг дуза чедиреринче көвүдеткен. Күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын экижидип, кадрларлдан даандырган ажыл-херек дээш негелдени күштелдирип турар. Устав негелделерин канчаар күүседип турарының дугайында коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын көвүдеткен. Бо бүгү чүүлдер багай эвес түңнелдерин берип турар.

Ындыг-даа болза съездиниң негелделеринге дүүштүр СЭКП Кызыл хоорукомунуң, райкомнарының, парткомнарының ажылын анализтеп көөрге, партия ажылын үндезини-биле эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының, парторганизацияларның ролюн болгаш харысалгазын бедидериниң айтырыглары ам-даа оожум шиитпирлеттинип турар. Партияның чамдык райкомнары янзы-бүрү хуралдарны эвээш эвес эрттирип, хөй санныг хемчеглерни ажыл-агый айтырыгларынга холбаштыр ам-даа ажылдап кылырын уламчылавышаан. Оон-биле чергелештир ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда четпестерни, чедир кылдынмаан ажылдарны чок деп болбас.

Партияның XX область конференциязынга, партия обкомунуң ийиги пленумунга Кызыл хоорайда капитал тудугнуң багай чоруп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн, ындыг турбуже партия хоорукому оон чогуур түңнелди үндүрбээн, ажылды эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының дээштиг хемчеглерин албаан. Оон уламындан хоорайга бирги кварталга чаңгыс-даа дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглаалга кирбээн. Оон аңгыда, найысылалдың дыка хөй бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, чүък сөөртүрүнүң чоңга ачызы чедиреринниң даалгаларын бирги кварталда күүсетпээн.

«Тыва тудуг», «Шагонартэкстрой» трестер, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели планныг онаалдаларын багай күүседип турда, ону экижидериниң хемчеглерин СЭКП Кызыл хоорукому, Улуг-Хем райкому, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком албаан, ажылын ам-даа эде тургузуп шыдаваан.

Чер ажылының культуразын бедидер, малдың баш санын өстүрер, продуктулуун экижидер, уксаалыг малдарны өстүрер дээш чорудуп турар ажылдар негелдеге ырак четпейн келген.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң кол негелделериниң бирээзи болза кижи факторунуң ролюн бедидери болур. Ылангыя улустуң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула айтырыг дээрзин съезд демдеглээн, ындыг турбуже үлетнүрде-даа, тудугда-даа, көдээ ажыл-агыйда-даа ишчилерге чогуур таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

Партия ажылын үндезини-биле эде тургузуп, оон ажылының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдып, партия комитеди, партия организациязы бүрүзүнге ёзулуг ажылгыжы, принципиалдыг негелделиг болгаш бот-шүгүмчүлекчи чорукту тургузуп турган, ажыл-агыйда, культура тургузуушкунунда четпестерни чайладыр, социал-экономиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр дээш чаа оруктарны база аргаларны дилээр талазы-биле СЭКП Кызыл хоорукому, райкомнар, парткомнар хөй ажылды кылыр хүлээлгелиг. Ажылдың стилин болгаш методтарын сайзырангайжытпышаан, удуртулгада кол чүүл — боттуг ажыл-херекти тодаргай организастаары, боттуг түңнелдерни чедип алырын хандырары болур. Съездиниң шиитпирлерин ёзугаар ажылды эде тургузуп турган, удуртулганың коллективтиг болурунуң принцивин шыңгыы сагыыр, удуртур кадрларының ажылынга бүгү талалыг контрольду боттандырар, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хаиыладыр, көөргеттинер, дужуметсиг, сагыш оожургаар хөөннер-биле шиитпирлиг демиселди чорудар.

Партия эге организацияларының ажылын сайзырангайжылдар, оларның ролюн болгаш харысалгазын бедидер, чамдыктарының ажылында инициатива чок чорукту, ёзу барымдаалаашкынын чайладыр, салдынган эчис сорулгаларны чедип алыр дээш оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, партия организациязы бүрүзүнге чогаадыкчы болгаш ажыл-херекчи чорукту байдалын тургузар. Партия организациялары коммунист бүрүзүнүң идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылдаарын чедип алыр, бүгү-ле херектерге оон авангардчы ролюн бедидер дээш ажылды чорудар ужурлуг.

Партия комитеттери, партия эге организациялары Советтерниң, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының инициативазын хөгжүдер, оларның ажыл-чорудулгазынга хүн бүрү практиктиг дузаны чедирер, удуртур хүлээлгелиг. Ол ышкаш кижи бүрүзү даандырган ажылынга бедик харысалгалыг болуруң, эки ажылдаарын чедип алыр.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партия комитеттери, партия организациялары ажылын эде тургузары, чаа ёзу-биле ажылдаары амгы үеде соңгаарлаттынмас кол сорулга болуп турар.

Часкы ажылдарны дүрген, шынарлыг доозар

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ-БИЛЕ

Часкы тарылганы чаңгыс хүн-даа озалдадып болбас. Таңды районда Дуржулга станциязының механизаторлары Тикилеге хүнүн күш-ажыл-биле демдеглеп эрттиргеннер. Ол хүн чүгле Хадын-Аксының Артыш-Ооргa хову-трактор бригадазы безин 200 гектар ажыг черге кызыл-тас үрезинин чашкан.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Александр Федорович Горбанюктуң удурткан бригада кержээзи-биле ажылдап турар бо бот-оругa-чарылгалыг коллектив 3500 гектар кызыл-тас тарыыр. оон 1000 гектарын интенсивтиг технология-биле өстүрер. Ынчангаш аңаа бригада кежигүннери хынамчалыг белеткенгеннер.

Бригада кежигүннери шупту кыжын өөренип, чер ажылының талазы-биле мергежилин бедиткен. Олар техника септелгезин мурнуку чылдардагызындан шынарлыг чорутпаш, баш бурунгаар эдиктирип, бүгү кезектерин таарыштырып алганнар. Үрезин база чүгле бирги класстың, ону чажар шынарынга чедир арыглааш, хоралнаан соонда, хүн караанга чылыктырып алганнар. Бо ажылдар тараа өстүрериниң интенсивтиг технологиязынга дүгжүп турар.

Интенсивтиг технология-биле тараа өстүрер шөлдү Алгый холдуң чоогундан шилип алган. Ону чайын аңдаргаш, каш катап болбаазырадып кылган. Чазын хөрзүн чамгалаар иширлер-биле шыгын базырган. Тарылга мурнунда нитроаммофос-биле чемиш читкен. Үрезин-биле кады диаммофос чашкан. Ол шөл ийи шөлдүг тарылга ээлчештирилгезинде кирип турар.

Бригада мурнуку чылдарда шымбай дүжүттү бо шөлдэн ап келген. Эрткен чылын моон бир гектарга онаашты дөрби ажыг центнер тараа алдынган. Бригаданың өстүрер дүжүдү, бир гектарга онаашты кериэ ёзугаар он центнер турда, интенсивтиг технология-биле 25 центнер тарааны бүдүрерин бригада кежигүннери хүлээгеннер.

Механизаторлар үрезин чаштырылгазын беш хүн иштинде доосакан. Ажыл бүрүзүнүң бедик шынарлыг болганын хыналда бадыткаан. Маңаа шупту механизаторлар харысалгалыг болгаш хөй-аъттыг ажылдаан. Ылангыя коммунист Салчак Анай-оол биле оон дузалакчызы комсомолчу Алексей Мөмбей-оол оларның агрегады социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда душпээн.

ЧУРУКТА: А. Салчак (солагай талада) биле А. Мөмбей-оол; оларның агрегады.

К. ЧООДУ.

ӨЗҮМНЕР КӨСТҮП КЕЛГЕН

Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитединиң чер ажылының киллизиниң медээзин ёзугаар алырга май 12-ге чедир республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле тараа культураларының чаштырылгазын өрту чедире берген. А Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң тараажылары ол чугула кампанияны май 8-ке чедир доозупкан. Ол канчап чедип алдынганыл?.

Ажыл-агыйның тараа шөлдери Хайырлыгда № 1 хову-трактор бригадазында быжыглаттынган. Бригада кержээзин ёзугаар ажылдап турар ол коллективтиң удуртукчузу — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады коммунист В. Т. Дудупей. Совхозтуң часкы хову ажылдарын чорударының слан-трафигинде тарылганы он беш хонук дүргүзүнда чорударын айыткан. А найыралдыг коллектив ону чүгле сес хонукта боттандырган. Ынчангаш ажыл-агыйның кожа совхозтарының хову-шөлдеринде тараа чаштырылгазы кидин түлүк чоруп турда, оон шөлдеринде келир дүжүттүң ногаан өзүмнери көстүп келген.

Каш чыл бурунгаар Хайырлыг бригадазынга часкы хову ажылдарының үезинде алдан-чеден кижи ажылдап турган болза, ам ында чүгле дөрби кижи. Ол дээрге бригада кержээзиниң ачызы-дыр. Мында шупту-ла чүве «Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» деп принципке чагырткан. Бизеги дег, трактор сүт үрели бээрге, оовун кылып чадап, мүнчүлүп турар механизатор чок. Үрелишкинни бир дем-биле эдип, бот-боттарында «курлавырлаттынган» артык кезектерни деңге үлежира чаңчыл болган.

Бригаданың мурнунга кандыг бир шиитпирлээр ужурлуг айтырыг тургустунуп келзе, ону бригадирге удурткан партийжи-комсомолчу бөлүк болгаш эң хоочун, хүндүткелдиг механизаторлардан тургустунган бригада чөвүлели кады чугаалажып, сүмележип тускай шиитпирни үндүрер. Шак ынчаар коллектив часкы хову ажылдарын дүн-хүн чок чорудар деп шиитпирни үндүргеш, оозун долу боттандырган.

А дыштаныылга, чемненилге, хандырылга айтырыын совхозтуң удуртулгазы эки шиитпирлеп шыдаан. Тус-тузунда ийи азы дөрт кижи чурттаар, арыг-силиг орун-дөжектерлиг өрээлдер, телевизорлуг, теннистиг, шыдырааг, шашкылыг, солун-сеткүүлдерлиг кызыл-булуң, чунар бажың — тараажыларның бүрүн эргезинде. Ажылчын кижи дээш сагыш-човаашкын ындыг турда ажылдаар гураорук эки болбайн канчаар. Ынчангаш коллективте багай ажылдап турар деп, эш-өөрүнге чемеледип турарлар-даа чок. Ынчалза-даа слардан хоочун механизаторлар Доржу Моңгуш, Борис Даллаан, Арбан-оол Куулар болгаш аныяк-даа болза, ажылынга ёзулуг мергежээн Амыян, Дудупей, Базыр Александрларны, Сергей Оюн болгаш өскелерин-даа онзалап демдеглеп болур. Техниканың, кывар-чаар материалдарның чарыгдалын, кылган ажылдың шынарын хоочун механизатор Каадыр-оол Бимбага удурткан улусчу контроль бөлүү шыңгыы хайгааралда алган.

Эрткен чылын бригада кержээзин ёзугаар ажылдап эгелеп, оон түңнелинде эвээш эвес орулгалыг боор, оон ажыктыын биле берген механизаторларның холу дыңзыг. Олар ам каш хонуктардан тракторларының техниктиг агар хандырылгазын чоруткаш чайгы чер болбаазырадылгазынче кирип эгелээн. Оон аңгыда, трактор бүрүзүнде быжыглаттынган ийи-ийи механизаторларның бирээзи-ле удавас комбайннарже шилчиир. Боттарының чаштырган тараазының дүжүдүн боттары ажаар-ла болгай.

Аразында харылзаалыг бүдүрүлгелериниң, албыларның кады ажылдажылгазын экижидериниң дугайында сеңгү үеде партия үргүлчү айтып келген. Ынчалза-даа республиканың Агроүлетпүр комитединиң Кызылда техниктиг септелге бүдүрүлгезиниң совхозтарга дузазы ам-даа четпес болуп турарын айтыр апаар. Чижээлээрге, бригадага часкы сезон үезинде ол бүдүрүлгеге септелге эрткен ийи трактор саныт-ла хонуктарда ажылдаан. А Борис Хинтеттиң мунуп турары «К-701» тракторуң моторун сезон үезинде ол бүдүрүлгеге барып үш катап солаан.

Ниитизи-биле сеңгү каш чылдарда тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп ап келген хайырлыгжыларда бо чылын оон-даа бедик дүжүттү ап болуруунуң бүгү барымдаазы бар. Оларның күзел-соруундаа, ажыл-херектери-даа олче угланган.

Н. БАЗЫР.

ЧАШ-ТАЛ ФЕРМАЗЫНДА

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазы чурумалдыг алаакчыгашта турар. Оон даштында «Саанчылар, кадарчылар Төрээн чуртувуска эки шынарлыг хөй сүтү дужаар дээш улам кызымак ажылдаал'», «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандыраалыңар'» дээн лозуңнар кайы ыракташ-на көстүп турар.

Кызыл-булуңнуң көску агитация-биле шимелдеен көрүштүг. «Бистиң мурнакчыларывыс» деп булуңну кылган. Ында мурнакчы инек кадарчызынга, саанчыга болгаш бызаа ажаакчызынга социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар шилчиир выымпелдерни ай санында тыпсып турарын көргүскен. Бо кварталдың чарыжының түңнели-биле инек кадарчызы Очур Дамба, саанчы Татьяна Моңгуш болгаш бызаа ажаакчызы Наталья Шойдаа оларга выымпелдерни тывыскан болду. Инек кадарчызы Дамба Очур бодунуң дузалакчызы Анай-оол Күнгаа-биле келир чылын төрүүр 93 баш хуначыннарын 100 хуу камгалап ап, ажаалда-чемгерилгезин күштелдирген. Саанчы Татьяна Моңгуш кварталда 7 тонна 500 кг сүтү саап дужаар турган, 9 тонна 34 кг кылып ажыр күүсеткен. Бызаа ажаакчызы Наталья Шойдаа азырап турары 83 баш бызааларын эжи Анна Сангаажап-биле рациои ёзугаар эки ажаап, чемгерип, хонукта 450 грамм немелде деңзи алыр бедиткен хүлээлгезин 470-ден 610 грамм чедирген. Көргүзүг самбыразында саанчыларның хүн бүрү дужааган сүдүн түңнеп бижээн. Эрткен чылдарда сүт-бараан фермазы үргүлчү планныг онаалдаазын айлар, кварталдар санында ажыр күүсеткеш, район иштинде мурнакчы фермаларның одуруунда кирген.

Он ийиги беш чылдың бирги чылында 220 тонна сүтү бүдүргеш, 180 тонна сүтү күрүнеге садар планын партияның XXVII съездизиниң соонда эде көрүп, 235 тонна сүтү бүдүрер болгаш күрүнеге 185 тонна дужаар хүлээлгени боттарының бүдүрүлге хуралынга шиитпирлээн. Ол ышкаш бүгү инектерниң баш санын бүрүн камгалап алырын, суггатты ажыглап турган, 30 тонна сигенни кезип алырын, чайлаглаар мурнунда чуртталга бажыңнарынга, мал кажааларынга техниктиг септелгени чорударын кургадыры-биле едекти шыдаар шаа-биле болуп белеткээрин социалистиг хүлээлгезинде база айтып көргүскен.

Олар планныг онаалдазын чедиишкиниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап келгенинин түңнелинде бирги кварталда 55 тонна сүтү бүдүргеш, 45 тонна сүтү күрүнеге дужааган, планын 112,8 хуу кылдыр күүсеткен.

Ниитиниң малындан каражакогарал бо кварталда болбаан. Бо бүгү чедиишкиннерни чедип алырынга инек кадарчылары Хүрагандай Моңгуш, Куусаал Моңгуш, Дамба Очур, Борис Шойдаа, саанчылар Татьяна Моңгуш, Февраль Наважап, Оюн Моңгуш оларның киирген үлүү улуг.

Мал чеми — саван, сигенни хоюдур тырттырып турзо Александр Чымбаның удурткан 4 кижилиг звенозу хунде 3 тонна мал чемин болбаазырадыр турган, 5—7 тонна чедирип, нормазын барык 200 хуу чедирип, туруушкун чок, кызымаккай ажылдап турарын сүт-бараан фермазының эргелекчизи, зоотехник Владимир Дембирел мактап чугаалаар.

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының коллективи партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш, дүргедээштинчбиле ажылдап, беш чылдың планнарын онаалдаларын күүседир дээш бо хүннерде улам сорукттуг ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Эрткен хонуктарның дургузунда электростанцияның участоктарын болгаш оон тудуглары радиоактивтиг бүдүмелдерден арыглаар талазы-биле ажыл Чернобыль АЭС-те улам калбарган. Үрелген реакторну дүгрен соодарын чорудуп, блокту бетоннаарын үргүлчүлеп турар.

Белоруссияда болгаш Украинада, оон иштинде Киевте радиация байдалы экижип турар. 30 километр зонадан дашкаар районнарда көдээ ажыл-агый ажылдарын чорудуп турар, үлетпүр бүдүрүлгелери чогумчалыг ажылдап, туразы маршруттар-биле улус чоруп турар.

Айыыга таварышкаанарга эмнелге-профилактика ажылдарын чорудуп турар. 35 кижи аар байдалдыг, өрттенгеш болгаш радиацияга алыскан 5 кижи өлген.

(СЭТА).

Хоорай Совединин депутаттарынга

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттарының кичээнгейинге

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы май 17-де эртенгиниң 10 шакта СЭКП Кызыл хоорукомунуң хуралдаар залынга болур. Сессияның хүн айтырыы:

1. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сорулгаларының дугайы.

2. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссияның ажылының дугайы.

3. Соңгукчуларның чагыгларының канчаар күүсеттинип турарының дугайы.

Кызыл хоорай Совединиң күскому.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херектери

АЖЫЛДЫ ЭДЕ ТУРГУЗУП

Партийжи принципиалдыг чоруктуң болгаш чаңгыс эптиң, негелделиг чоруктуң болгаш большевиктиг шынның, четпестерни болгаш чедир кылдынмаан чүүлдерни ажыы-биле илередириниң байдалдарынга эрткен партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг тодаргай шиитпирлери бистерниң кижи бүрүзүнүң, коммунистерниң-даа, партия кежигүнү эвестерниң-даа хей-аъдын көдүрүп, чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирген.

Ажыл-херекчи чогаадыкчы стильди чер бүрүзүнге бадыткаарынга харысалгалыг рольду партия эге организацияларынга онаажыр деп съездиниң Резолюциязында айыткан. Ынчангаш бистиң В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың асбест рудниктиниң партия эге организациязының ажыл-херектериниң болгаш ооң мурнунда туруп турар сорулгаларының дугайында маңаа чугаалаксадым.

Бистиң партия организациязының ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны коллективтиң бүгү күжүн даг массазын сөөртүрүнүң талазы-биле күрүне пландарының күүселдезинче мобилизастаары болур. Он бирги беш чылдың түңнелдери-биле коллектив болуунуң онаалдаларын күүседип шыдаваан. Моон мурнунда чылдарда дег болза, ону кандыг-бир «чоптуг» чылдагааннар-биле тайылбырлап каап болур турган. Ам ындыг эвес. Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының хей-аъды, съездиниң ажылының үезинде бедик көдүрлүүшкүнү, эң сөөлүнде, съездиниң шиитпирлери ажылга биеэги дег хамаарылганы чок кылган.

Коммунистер Б. А. Ершов, К. Ч. Ооржак, Х. Д. Балчый-оол, И. А. Устинов дээш ышкаш мурнакчы ажылчыннарның үлегерлиг ажылының, ниитизи-биле бүгү ажылдакчыларның дааңган херээнге хамаарылгазының өскерилгезиниң ачызында бо беш чылдың бирги кварталының онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеттивис, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 88 муң тонна хөй даг массазы сөөртүнген. Бир эвес өрүмнээр участок туруушкуннар чок, деп-деңги ажылдаан болза, көргүзүглер ооң-даа бедик боор болур турган. Ынчангаш рудниктиң партия организациязы, удуртулгазы өрүмнээшкин ажылдарының хожудап турарының чылдагааннарын тодарадып, ылап дээштиг хемчеглерни ап келген. Партия организациязының хуралдарынга онаалдаларын күүсетпейн турар коммунистерни, харысалгалыг инженер-техниктиг ажылдакчыларны дыңнаары чаңчыл болган.

Рудниктиң база бир улуг кезээ — экскаватор участогу. Чылдың эгезинден бээр 9 болгаш 11 дугаар экскаваторларның бригадалары күш-ажылдың организастаарының дээштиг хевири — бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар. Экскаватор башкарыкчыларының бүгү бригадаларын шуптузун бригада керээзинче шилчидер дугайында ниити бүдүрүлге хуралын эрттирзивисседаа, кандыг-даа тодаргай шиитпир хүлээп алдынмаан. Ажылчыннарның хөй кезии бир эвес таарымчалыг байдалдар тургустунар болза, чаа арга-биле ажылдап болурун илереткен. Ол айтырыгны партбюроның хуралынга ханы өөренип көргеш, ажык партия хуралынга чугаалажып көөрү-биле идип үндүрген. Ооң түңнелинде бригадаларның хөй кезии бригада керээзин ёзугаар ажылдап эгелээн. Ол ажылдың түңнелин үндүрери элек болза-даа, ам безин коллективтиг харысалга кижи бүрүзүнүң болурунга негелдезин улгаттырган дээрзин эскерип болур. Бригада керээзинче шилчилте ооң-биле доозулбаан дээрзин кончуг эки билип турар бис, ажылга эде тургустунуушкун үезинде үнүп кээр айтырыгларны шиитпирлээринге партия организациязы кажан-даа белен.

Бирги кварталда бүдүрүлге көргүзүглериниң талазы-биле бурунгаар бичии базымны кылзывысса-даа, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар ковудээн. Бо үениң дургузунда ажыл шагы үскенериниң, ээриктер сергедир черге хонганнарның саны өскен. Чурум үрээшкиннериниң хөй кезии электроалбанга (кол энергетик В. А. Репринцев) трактор парыгынга (начальниги партбюро кежигүнү В. С. Стручков) онаажып турар. Партбюроның сөөлгү хуралынга электроалбаның бүгү коммунистери-биле шыңгыы чугааны чоруткан. Коллективтиң күш-ажылчы сагылга-чурумун партбюро болуунуң контролюнга алган. Ындыг ажыл трактор парыгынга база чоруттунган. Рудниктиң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар талазы-биле комиссиязы арагага сундулугларга хамаарыштыр хоойлу ёзугаар тускай хемчеглерни ап турар. Ынчалза-даа бо талазы-биле кылыр ужурлуг чүүлдер ам-даа хөй.

Партияның Уставында коммунист кижи күш-ажылчы болгаш хей-ниитичи идепкейлиг хууда үлегерлиг болурунуң дугайында дорту-биле айыткан. Рудникте партия кежигүнү бүрүзү доктаамал азы түр даалгаларлыг. Коммунистер И. А. Устинов, Г. А. Чаптыков, К. Ч. Ооржак, В. М. Аюкин оларның боттарынга онаашкан хей-ниити даалгаларынга бедик харысалгалыын демдеглеп болур.

Съездиниң шиитпирлери коммунист кижи бүрүзүнден чаа ёзу-биле ажылдаарын, ажыл-херектеринге шиитпирлиг өскерлиишкинни боттандырарын негеп турар. Ону эки билип турзувусса-даа, ам-даа эки шуудап чадап, колдуунда-ла аас-биле ажылдап турарывысты миннип апаар бис. Бистиң аравыста партияның уставтыг негелделерин хажыдар бөөрлер бар. Чоокта чаа партия кежигүнүнден ол чылдагаан-биле чазылдырыкчы А. С. Бунеевти үндүрген, ам аныяк коммунист С. Горошниковтуң херээн партбюрога көөрү-биле белеткеп турар.

Коллективте хей-ниити комиссияларының ажылы ужур-барымдаалаашкынның байдалында артпышаан. Партия бюрозу комсомол болгаш профэвилел организацияларының, түс-түс даалгаларлыг коммунистерниң ажылын контролдаарын кошкаткан. Партия организациязы коллективте социалистиг чарыштың анаа-ла кыдыында хайгааракчызы болган. Ол бүгү четпестерни коммунистер сөөлгү партия хуралынга сөгалап, ажылды экижидип болурунуң оруктарын, арга-хевирлерин айтып турганнар. Партия ажылынга үндезин өскерилгени чорудар деп съездиниң негелдези-даа ындыг. Ону амыдыралга боттандырар дээш каш дакпыр күженишкинниг ажылдаар апаар бис.

М. ХОВАЛЫГ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың асбест рудниктиниң партия организациязының секретары.

— Амыдырал хандырылгазының дөрт каът бажыңы бо кудумчу белдиринге турар. Ону бистиң бригадавыс кылып турар — деп, аныяк тудугжу А. Аскаров чугаалай-дыр.

— Бажыңның бирги каъдынга бадылажылга ... болгаш идик септээр өрээлдер турар. Дааранып цех база маңаа келир. Телевизорлар септээр ателье дээш, оон-даа ыңай, — дээш, база тудугжу немеп каг-ды.

Роберт Китаниниң бригадазының А. Аскаровка удурткан звенозу бо чылдың бирги кварталында тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алырын чедиишкиниг боттандырган. Ол звено апрельде дөртен муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр сорулгалыг. Олар тудугнуң адаккы каъдының ханаларын салыдып шуудаашкынныг кылып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Кызылда амыдырал хандырылга бажыңының тудуун кылып турар тудугжулардан (үстүнде) А. Аскаров биле Ю. Оюн; (адаанда) А. Куулар биле А. Сейкисов.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ДЭЭШТИГ БОЛУР

Шынаа кодээ Советиниң девискээринде коллективтерниң ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Ажылдың кайы-даа участогунга чедиишкинниг үнер дозу—кижи. Кижи фактору болур деп чүвени мында ханы медереп билип турар. Ынчангаш кижилер-биле ажылче кичээнгей күштелген. Малчыннарга практиктиг дуза чедирер, тургустунуп келген айтырыгны ол-ла черинге өөренип көрүп, аңаа шиитпирлээр сорулга-биле партком болгаш кодээ Советтиң күүскому, кижи болгаш мал эмчилери, культура, садыг ажылдакчылары үнүүшкүннерин планда көрдүнгени-биле организастап турар. Алдыы, Үстүү Балыктыгже ындыг үнүүшкүннү чоокта чаа организастаан. Партийның XXVII съездизиниң материалдарын олар кодээ ишчилерге таныштырбышаан, совхозтуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап бергеннер. Удуртукчулар чон мурнунга ажылының отчёдун берген. Малчыннарга үнүүшкүннүг садыгны организастаан. Кино болган. Кызыл-булуңнарны чугайлап, дерээн.

Каргы бригадазынче Хол-Артынче ындыг үнүүшкүннү база чоруткан. Партком болгаш күүском кежигүннери малчын кодан, өреге бүрүзүнге барып, оларның ажыл-амыдыралы-биле таныжып, четпестер, ажылга шаптыктап турар чүүлдер бар болза, ону чайладырының аргаларын аңаа-ла чугаалажып, сүмележип, шиитпирлээрниң хемчеглерин ап турары эки. Ивижилерниң негелдезин өөренип көргеш, оларны садыг-биле үзүктелиишкин чок хандырарының хемчеглерин алган. Оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар айтырыг кичээнгейде.

Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективи база-ла кичээнгейниң төвүнде. Кижилер-биле ажыл мында эки. Кеску агитацияны дериң кылгазы хойге чедиигир. Ферманың ажыл-ишчилериниң ажылчыны, бүдүрүлге көргүзүглерин ында чырыткан. Мурнакчылар эвээш эвес. Чижээ, коммунист В. Хоцай, кодээ Советтиң депутады П. Хертек оларның ажылының дуржулгазы өскелерге үлегерлиг.

Үстүнде чугаалааным кыдыңын турар ол ажылдар, кодээниң ишчилериниң ажыл-амыдыралының байдалын өөренип көөрүнге, четпестерин анализтеп көөрүнге, ону чайладырының арга-хевирлерин дилеп, тыварынга идигиг болуп турарын демдеглээри чугула.

Уран чүүл көрүлдези «Партия — бистиң баштыңчывыс» деп кыйгырыгның адаа-биле эрткен. Аңаа коллективтер түс-түстa киржип, уран талантызын көргүскен. Концертте киирген күүселделерниң кижизидикчи утка-шынаанче коллектив бүрүзү кичээнгейни угландырган. Ынчангаш көрүлде солун эрткен. Көрүлдеге киришкен коллективтерниң концертке белеткенииринге уругларның музыка школазының башкылар коллективи дуза кадып, арга-сүмезин берген. Демниг, харылзаалыг болурга, кандыг-даа ажылдың түңнели бегай эвес болур болгай.

Малчын кодан бүрүзүнде радиоприёмниктер бар. Аңаа хамаарыштыр чугаалап каар чүве — батареялар, чедишпейн турар. Кызыл райпозунуң баштаар чери ону өөрекип көөр болза эки. Ооң-биле кады Кунгуртуг суурнуң чурттакчылары радио дамчыдылгазын доктаамал дыңнавайн турар.

Б. ХОМУШКУ.

КАЙЫЗЫ-ДАА МАКТАЛДЫГ

Светлана болгаш Ашак-оол Сарыглар 1965 чылда өг-бүле тудуп, куда-дойну эрттиргеннер. Төрелдери, эш-өөру оларга ажыл-ишке чедиишкиннерни, аас-кежиин, хөй ажылдыг болурун күзеп, чылыг, чымчак сөстерин сеткилиниң хандызындан чугаалап турганнар. Ол күзээшкиннер хилис барбаан.

Чылдар билдиртпейн шуужуп эртип, ажыл-иш чедиишкиниг чорун, өг-бүлеге чаштар чылдан чылче немежип, аас-кежикти, өөрүшкүнү шаңнап турган.

Өг-бүлениң херээжен ээзи Светлана Саңгыевна баштайгы чылдарда Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазынга саанчылап, мактадып турган. Уругларын, оолдарын школага өөредири-биле суурга чурттай бергеш, «Сайзанак» уруглар садынга ниналап ажылдай берген. Коммунист ие бо хүннерге чедир мында ак сеткилдиг ажылдап, амыдыралчы болгаш күш-ажылчы байлак дуржулгазын аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур. Хоочун ажылчын Светлана Сарыглар он уругну божаваш, кижизидип өстүрген. Маадыр ие садиктиң болгаш бодунуң уругларын күш-ажылга, төлептиг аажы-чаңга кижизидер дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар.

Ооң өөнүң ээзи Ашак-оол Дикчит-оолович «Шекпээр» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Чээрби ийи чыл дургузунда ырак-узак коданнарда малчыннарга сүт чедирип, Кызыл-Мажалыктың сүт заводунче сүт сөөртүп, чымыштыг ажылдап турар.

Сарыглардарның кыстары болгаш оолдары ада-иезин дөзеп салгаан. Ажылга кежээ, төлептиг аажы-чаңныг. Улуг уруу садыг техникумун дооскаш, Сүт-Хөл районда ажылдай берген. Алла Кызылдың медицина училищезиниң сургуулу. Оглу Андрей суурда почтачы. Оон өскелери школада эки өөренип турарлар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде хөй уруглуг өг-бүлелерге күрүне дузазын чедирерин ковудедирип, келир үениң салгакчыларының өөредилге, кижизидилгезин экижидер дээш бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарын айыткан. Орта харын кылдыр он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш улам эки ажылдаарын Светлана Саңгыевна биле Ашак-оол Дикчит-оолович, уругларының өөредилге, кижизидилгезин экижидеринче кичээнгейни салып турарлар.

Д. СААЯ.

Барыын-Хемчик району.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧҮКТЕНГЕШ... БАЗЫПТАР

Бистиң район колдуунда-ла мал ажылдыг. Ол ынчаар девискээрде ырак-узак черлерде — Маңчүректе, Чечектигде, Оргу-Шолде, Өлеңде, Кызыл-Тайгада болгаш Иймеде хөй-жү бригадаларының ишчилери, Алдыы, Үстүү Ишкиннерде, Акта өшкү коданнарының малчыннары, сарлыкчылар, чыгыычылар дээш кымнарны чок дээр! Малчыннарның ажылы кончуг чымыштыг, чай чогу кымга-даа билдингир. Ынчангаш оларның амыдырал, садыг хандырылгазынче улуг кичээнгей салыры чугула. Көжерде ап чоруурунга эптиг кылдыр кылдынган эт-херекселдер, сезон аайы-биле кедер ажылчын идик-хеп дээш чүү турбазыл? Бо айтырыг амыдырал хандырылга албан черлеринге дорт хамааржыр болгай. Сүт-Хөл районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер дээш канчаар ажылдап турарыл? Ырак-узак бригадаларже үнүүшкүн кылып, малчыннарның чагыгларын хүлээп ап, күүсеттиниип, белен болу бергенин чедирерде, машина херек болгай. Оон башка, ол аразынга аргыжары берге. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде машина чок. Эрткен чылдың октябрь айдан бээр оон ажылдакчылары чадаглаан, кодурүүне бээр-ле хире чагыгларны, бараннарны бөгүнге чедир хол-биле дажыглап, чүктеп келгеннер. Чадаана хоорайда амыдырал хандырылга черинден чүъкту алгаш, автостанцияга келир. Автобуска сыңмарлажып чорааш, Сүт-Хөлге чедип келирлер. Совхозтар төптеринде хүлээп алыышкын пунктуларының ажылдакчылары чонга чедирер чагыгларны шоодайга суккаш база чүктептер кылдыр пат-ла чаңчыгып калган. Идик-хеп, деңзизи чиик чүүлдер ындыг-ла ыйнаан харын. Стол, сандай, аптара дээн чижектиг бараанарны канчаарыл?

Бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчузунга айтырыг тургузарга, «техника үрелбес боор бе, ынчаар ажылдаар апаар силер» деп хөөнүг харыы бээринге өйлежип турар.

Коллектив чогум кайы үеге чедир транспорт чок ажылдап келирил? Байдал мындыг турда, малчыннарның хандырылгазын экижидип болур бе? Ажылдың участок бүрүзүнде чаа ёзу-биле ажылдаар дээш эде тургустунуушкун чоруп турар бо үеде, ынчаар ажылдаарга, таарышпас болуру чугаажок. Коллектив бүрүзү шүгдүнүп, ажылын эде көрүп турар болгай. Бо айтырыг коллектив, кижи бүрүзүнге хамааржыр болганда, бүдүрүлге эргелели база эде турустунар ужурлуг.

Б. САРЫГЛАР.

ЧАШТАР ДЭЭШ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

СВОБОДНЫЙ. (Амур область). (СЭТА-ның корр. А. Кривченко). Гранкиннерниң ажылчын өг-бүлезиниң өөрүшкүзү бүгү хоорайга улуг болуушкун апарган. Ында вагон септээр заводтуң транспорт цехиниң чолаачызы Александр биле ооң өөнүң ээзи Светлананың өг-бүлези хары угда үш уруглуг болган. Аныяк адага ооң кады ажылдап турар эштери байыр чедирип турда, божудулга бажыңынга ооң кадайын болгаш уругларын сагыш човаашкын-биле ажаап-тежээп эгелээн. Үш уругну хүлээп ап деп чүве белен эвес херек. Ол дээш бисте неден кым-даа хөлези, акша-тегерик негээр сагыш чок болгай. Харын-даа үш ийисти божааны дээш Гранкиннерниң өг-бүлезинге төлээр күрүне дузаламчызының документилерин тургузуп берген. Аас-кежиктиг ие хүн бүрүде, дыка хөйүнде мырынай таныбазы кижилерден, байыр чедирген открыткаларны ап турган (үш ийис төрүттүнген дугайында түс черниң солунунга бижээн).

Оон Анязының, Леназының болгаш Наташазының дугайында хоорай эрге-чагыргазының дээди чадаларында бодап турар дугайын Светлана эмчиге чыда бодаваан-даа. Гранкиннерге хосталы берген ийи өрээлдиг квартираны ам дээрезинде, а чыл төнчүзүнде заводтуң чаа бажыңынга үш өрээлдиг квартираны бээрин аңаа шиитпирлээн.

Божудулга бажыңындан Светлананың үндүр бижидеринге чедир Александрның эштери өрээлдерин септеп, чаартып кылырынга дузалашкан.

— Аныяк иелерге чиигелделерни кииргениниң ачызында бистиң коллективте декреттиг шөлээлериниң саны сөөлгү үеде көскүзү-биле ковудээн — деп, заводтуң профкомнуң даргазы В. Шмелев чугаалаан. — Мындыг байдалды бис он ийиги беш чылда коллективтиң социал хөгжүлдезиниң планын тургузуп тура өөренип көрген бис. Ам безин бисте школа назылыг четпээн уруглар албан черлеринде оруннар четчир, микрорайонда уругларга «Парус» клуб ажылдап турар, спорт шөлдери, пионер лагерьлери туттунган. Ам кол сагыш салыышкынны чурттаалга тудуунче угландырган бис. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринге, СЭКП ТК-ның чоокта чаагы чуртта бажың айтырыын шиитпирлээрин дүргедедиишкиниң кол угланыышкыннарының дугайында доктаалынга дүүштүр бистиң ажылывыс ол. Ында хөй уруглардыг болгаш аныяк өг-бүлелерге квартираларны бирги ээлчегде тывсыры көрдүнген болгай. Чүгле бо чылда безин оочурда турар ажылдакчыларның чартык кезии эң таарымчалыг планнаттынган квартираларны алыр. А беш чылдың төнчүзүнге чедир коллективтиң бүгү кежигүннериниң чуртталга талазы-биле негелделерин күүседиптер бис.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕ ААЛЫНГА БОЛГАШ АЖЫЛЫНГА

Азербайджан ССР-ниң Саатлы районунда дөрт болгаш оон хөй уруглардыг өг-бүлелер дыка хөй, оон-биле кады ажылдап турар херээжени эвээш турган.

— Ындыг байдалда кижи кайгаар чүве чок ышкаш: хөй уруглуг иеге ажылдаары берге — деп, Азербайджан КП-ниң Саатлы райкомунуң бирги секретары Алмас Гаджиева чугаалады. — Ынчалза-даа бистиң районга чоруткан социологтуг шинчилел ол чылдагаан кол эвес дээрзин көргүскен дивес силер бе.

Район колдуунда кодээ ажыл-агыйлыг, ажылчын күжү чедишпес, специалистер эвээш. Ажылдавайн турар хөй уруглуг иелер аразында дээди болгаш тускай ортумак эртемниглер хөй. Райкомнуң бирги секретарынга соңгутканым соонда дөрт чыл иштинде ол херээженнер чүгле аалынга, өөнге ажылдаар эвес, а районнуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралынга болдунар-ла шаа-биле киришкен дээш кызып келдим.

— Районнуң удуртулгазы мурнунда чүге ынчаар кылдыр байн турганы ол ирги?

— Чүге дээрге, мен бодаарымга, хамыктың мурнунда мелиорацияже, хөвен ажылын хөгжүдеринче, кодээ агыйның механизастаарынче, оруктар, чуртталга бажыңнарын тударынче колдады кичээнгей салып турганында. Ол бүгү чүүлдер бөгүн бедик, доктаамал арыг орулганы алырын хандырган, чаа-чаа күш-ажыл курлавырларын немей негеп турар. Чогум-на харын ынчангаш ам, бирээде, шаанда ийиги чергениң деп санаттынып турган адырларны акшаландырар арга бар апарган, оон ангыда, моон мурнунда ындыг-да чидиг турбаан айтырыглары шиитпирлээри эргежок чугула апарган. Оон иштинде бистиң бо чугаалажып турарывыс айтырыгы база.

— Чүден эгеледиңер?

— Хөй уруглуг иелерниң ниитиниң бүдүрүлгезинге киржиринге шаптыктап турар кол-кол чылдагааннарны тодарадырын социологтардан диледим. Херээженнер уругларывыс хөй деп колдуунда чылдагааннаваанныг. Уруглар садтарында болгаш яслилеринде оруннар четпези, бажыңга кылыр ажылдарга таарымчалыг байдалдар тургустунмааны хөй мурнузунда кол чылдагаан болган. Чижээ, мындыг бир санал солуп болду: чүгле хөй уруглардыг иелер киргени бригадалар тургузар, оларны долу эвес ажыл хүннүг кылыр организастаары эптиг деп. Оон ангыда өг-бүле керээзиниң дугайында саналдар кирди, чаңгыс улуг өг-бүле тускай шалге дужут өстүрер азы мал фермазын холга алыр. «Херээжен адырлар» болур садыгдан болгаш хандырылгадан эр кижилерни кызып үндүрер херек деп чөптүг чугаалап турганнар.

Ындыг сорулгаларны күүседиринче районнуң удуртулгазы сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни угландырган.

— Ол ажылдарының түңнелдериниң дугайын ам чугаалап болур бе?

— Азербайджанның хемчээли-биле бистиң районда хөй уруглардыг иелер биеэги ышкаш хөй деп, демографтар санавышаан, ынчалза-даа херээжен кадрлар талазы-биле Саатлыда байдал эки талазынче өскерилген. Ол экономиканың өзүлдезинге дыка салдарлыг, ындыг болганда шалыңның өзеринге, өг-бүлелерниң материалдыг чаагай чорууна белдириринге дорумчелиг болган.

— Моон түңнелинде иелер, херээженнерниң кылыр ажылы холун эрттир ковудей бербээн бе?

Амыдыралчы тема

— Өг-бүле хүлээлгелерни өг-бүлениң эр болгаш херээжен ээлериниң аразынга, бүгү кежигүннеринге чөптүг хуваап турарлар да ындыг айтырыг тургустунмайн турар. Уруглар албан черлерин ам калбаа-биле ажыглап турар апарганы чугула дузаламчы болган.

— Районнуң партийжи удуртукчузунуң өг-бүлезинде хүлээлгелерин канчаар хуваагаан ирги?

— Бистиң хемчээлинис-биле алырга, мээң өг-бүлем хөй уруглардыг деп санаттынмас-даа болза, анаа чоок — үш кыстыг база оолдуг мен. Тарылга азы ажаалда үезинде бажыңдан сыгыр даң бажынга үнгеш, орай дүне кээр мен. Ынчалза-даа өг оду өшпес, школа башкызы ашаамның бо... уругларывыстың ачызы ол.

Валерий ГРИГОРЬЕВ, ПМА-ның корр.

ЧАА ТЕХНИКАНЫ—КӨДЭЭГЕ

ДОНДА-РОСТОВ. Кубаньның, Ставропольениң, Ростов областың механизаторларынга «Ростсельмаш» заводу «Дон» хевирниң чүс комбайнын бүдүрүп үндүрген. Ол кончуг перспективтиг машина.

Кодээ ажыл-агыйга «Дон-1500» комбайннарны ажыглаары тараа ажаар машиналарның санын эвээш кызырар болгаш ниитизи-биле чуртка 400 муң хире механизаторларны хостаар арганы бээр, тарааның хөй миллион тонна чидириглерин эвээжедир арганы бээр деп СЭКП ТК-ның СЭКП-ниң XXVII съездизинге Политиктиг илеткелинде демдеглээн.

Бо чылын ол заводтуң ажылчыннары ам-даа ийи муң ындыг машиналарны, келир чылын 27 муңну, а ийи чыл болгаш 70 муң ажыг машиналарны бүдүрүп үндүрерин планнап турар.

«Ростсельмаш» заводтуң конструкторлар бюрозунда «Дон» комбайнны бүдүрериниң технологиязын сайзырангайжылдар талазы-биле ажыл дүргени-биле чоруп турар. Ол ажылды чиигине конструктор И. К. Мешеряков удуртуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) ГТКБ-ниң кидис эргелекчизи М. П. Иоффе, электронуг болгаш электралыг системаларының кидис эргелекчизи Б. Н. Смирнов, шеңелделер болгаш шинчилелдер талазы-биле ГТКБ-ның начальниның оралакчызы В. А. Шуринов, «Дон» комбайннарының чиигине конструктору И. К. Мешеряков, тараа бастырар машиналарның кидис эргелекчизи Е. М. Ященко олар.

Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОҢГУЛДАЛАР БОЛУР

1986 чылдың июнь 15-те, воскресеньеде, Кызыл хоорайның Пролетар № 8, Мурнуу талазы № 31, Барыын-Хемчикте, Ак-Довуракның Чөөн талазы № 41, Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы № 60, Өвүрнүң Саглы № 87 соңгулда округтарынга Тыва АССР-ниң Дээди Советинге соңгулдалар эрттирер дугайында Чаңгыс Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму хүлээп алган.

Үстүнде айыттынган округтарга үлгеп депутаттарның орнунга соңгулдалар болур.

НИИТИЛЕЛ ФОНДУЗУ

Чоннуң амыдыралының чаагай чоруун улам бедидери — СЭКП-ның XXVII съездиниң идип үндүрген чугула сорулгаларының бирээзи. Ол сорулганы шиитпирлээринге ниитилелдиң хереглел фондузунуң ролюнуң дугайында ССРЭ-ниң Курпаныныы чанында Экономиканың эртем-шинчилел институдунуң сектор эргелекчизи экономика эртемнериниң кандидады Юрий ШЕВЯХОВ-биле ПМА-ның корреспондентизи беседалашкан.

— Он бирги беш чылдың түңнелдерин болгаш чурттуң социал-экономиктиг планнарын барымдаалап көөрге, хереглелдиң ниитилел фондуларындан төлээгелерниң болгаш чиңгелделерниң ниити хемчээли, чоннуң оруулгаларының өске хевирлеринге бодаарга, бистиң чуртувуста ол улгадып турар-дыр. Хуваалданың ол хевириниң алыс утказы чогум чүдел база чүге олче улуг кичээнгей салып турарыл?

— Совет кижилерниң оруулгазының кол үнер дөзү ажыл төлевири болур дээрзин демдеглеп каайн, күш-ажылдың түңнелдериниң аайы-биле ол аңгы-аңгы болур дээрзи билдингир. Тодаргайлап чугаалаарга, кижи эки ажылдаан турдум, ол эки чурттаар ужурлуг. Социалистиг ниитилелге чүүлдеш социал чептүг чорук принцивиниң алыс утказы чогум-на ында. Ниитилелдиң кежигүн бүрүзү болуунуң аргашиниээзин көргүзер кылдыр бир домей байдалдарны аңаа тургузары үк принцип база магадылап турар. Хереглелдиң ниитилел фондулары бистиң чуртувуска чогум-на аңаа барааи болуп турар, ол фондулар күрүне болгаш ниитилел акша-хөреңгилеринден тургустунар.

— Ниитилел бодунга тодаргай чүнү ап турарыл?

— Спорт терминологиязын ажыглап чугаалаарга, кижи хоорайда азы кодээде-даа чурттап турар дижик, кандыг-даа национал хамаан чокка маргылдааны эгелээринге бир домей арганы шуптузунга бээрин ол оралдажыр. Чижээлээрге өөреникри дээрге—чүгле ол эрге эвес, а совет хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгай. Өөредилгениң халас хевири кижиниң чурттап турары өг-бүлезиниң оруулгазындан хамаарылга чокка школаны доозар, күзели-ле бар болза, ортумак тускай азы дээди өөредилге черинге өөредилгезин уламчылаар, мергежилин бедидер арганы кижи бүрүзүнге берип турар.

Ниитилелдиң хереглел фондузунуң күселн-биле медицина талазы-биле чоннуң халас хандырылгазы боттанып турар, пенсияны, пособиелерни, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң, профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдарынга база студентилеринге доктааткан стипендияларны берип турар. 1985 чылда чурттакчы чон ол фондулардан янзы-бүрү 146.5 миллиард рубльге төлээгелерни болгаш чиңгелделерни алган, 1984 чылдың-биле деңнээрге, оон 5,8 миллиард рубль хөй болган. Биргээр чугаалаарга, дөрт кижилиг өг-бүле бүрүзү чылда-ла барык 2000 ажыг рубльге төлээгелерни болгаш чиңгелделерни алган-дыр, ол дээрге ажылчын азы албан-хаакчы кижиниң чылда ортумак шалыңынга барык дең-дир.

— Бүгү-ле кижилерге дең аргалар бердинген-дир харын. Ынчалзажок кижилерниң амыдыралының байдалы бир домей эвес болгай. Уруг-дарыы чок өг-бүлелер, база уругларлыг өг-бүлелер, ажылдаар кижилери дең шалыңныг болза-даа, бир домей эвес байдалдарда чурттап турар дээрзинге чөпшээрежир-ле силер ыйнаан?

— Ийе, чөпшээрежир мен. Ынчалзажок ниитилелдиң хереглел фондузу бо таварылгада база ындыг дең эвес байдалды чиңгедир онзагай хевириниң «амортизатор» болур рольду ол ойнап турар. Чаңгыс чижек. Совет өг-бүлелериниң хөй кезин школа назының четпээн уруглар албан черлериниң ачы-дузазын ап турар. Чижээлээрге, хоорайларга оларга биче чаштарның 70 хуузу барып турар. Эвээш эвес чарыгдалдарны негээр деп чүве билдингир болбайн аан. Ынчалгаш ол сорулгаларга үнер бүгү чарыгдалдарның 80 хуузун дуглавышаан, экономиктиг кол шүүделди күрүне бодунга ап турар. Оон арткан 20 хуузун ада-иелер төлеп турар, оон-биле кады хөй уруглардыг болгаш эвээш шалыңныг өг-бүлелер ону шуут төлевес кылдыр хостаткан болгай. Оон-биле кады уруглардыг өг-бүлелерге акша дузаламчызын күрүне база берип турар.

— Эрткен он ийиги беш чылда бистиң чуртувуска чоннуң өзүп төрүүрүнүң бедээнин статистика демдеглээн. Бо дыка өөрүнчүг болуушкун-дур. Ынчалзажок бо таварылга бе, азы черле «пландаан» ёзугаар болган чүүл бе?

— Демографтарның хөй кезииниң бодалы-биле алырга, чоннуң өзүп төрүүрүнүң бедээниниң кол чылдагааннарының бирээзи болза не-хереэжениерге болгаш оларның уругларынга чаа чиңгелделерни киирген деп турар. Ол шын. Бо талазы-биле партия болгаш чазактың тускай доктаалы-даа үнген болгай. Чаш уруглардыг херээженнер немелде төлевирлиг шөлээ алыр эргелиг дээн ышкаш оон-даа ыңай чиңгелделер бар.

Ниитилелдиң хереглел фондузунуң база бир чугула социал функциязынга каксы дээптивис ышкаш, ол дээрге — Совет күрүнениң чоннуң өзүп төрүүрүн бедидеринче угланган демографтыг политиказын боттандырарынга хереглелдиң ниитилел фондузунуң ролю-дур.

Делегей медээлери

БЛИКСТИҢ ВЕНАГА ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВЕНА. Чернобыльдың атомнуг электростанциязының девискээринде байдал чогумчуп орар болгаш совет специалистерниң контролунда турар. Аварияның уржуктарын чок кылыр дээш совет тала болдунгу дег бүгү чүүлдерни кылып турар. Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентствозунуң (МАГАТЭ) чиңгине директору Х. Бликс Совет Эвилелинден ээп чоруй барганының соонда Венаның Швехат аэропортунга болган парлалга конференциязынга ол дугайын медеглээн.

ССРЭ-ге чорup турганывыс үезинде, ижин-кара чок болгаш найыралчы беседалар үезинде, Чернобыль АЭС-те ажыл-херектерниң дугайында тодаргай информацияларны дыңнадывыс. Авария болган черин вертолёттан көөр болгаш амгы үеде радиацияның деңнели ында улуг эвес болуп турарынга бүзүрээр арганы биске тывыскан деп, ол чугаалаан.

Совет Эвилелинге келзин дээн чалалганы болгаш ол ышкаш аңаа эрттирген чугаалажышкыннарны ССРЭ-ниң МАГАТЭ-биле сырый кады ажылдажылгазының кончуг таарымчалыг уламчылалы кылдыр көрзе чогуур деп, агентствозунуң чиңгине директору онзалап демдеглээн.

Чугаалажышкыннарның үжур-дузазының дугайын чугаалап тура Х. Бликс чамдык хемчеглерни ап чорударының дугайында, атомнуг электростанцияларның озал-ондак чок болгаш ыыланышпыг ажылдаарын хандырарының дугайында болган өске-даа айтырыглардың талазы-биле дугуржуушкун ол чугаалажышкыннар чоруун туэка чедип алдынган деп демдеглээн.

Совет Эвилелинге чорааның түңнелдериниң дугайында дыңнадыгның утказы парлалга конференциязының киржикчилеринге тодаргай тайылбырлап дыңнаткан. ССРЭ-де атомнуг энергетиканы хөгжүдерниң төлевилеттиглери планнары боттандырынга бо авария салдар четпес деп документиде чугаалаан ол чүүлдү моон-биле кады Х. Бликс онзалап демдеглээн.

Чернобыль АЭС-те аварияның дугайында ССРЭ-ден алдынган информацияга үндезилээш, делегацияның тургузуп белеткээни ниити илеткелдиң текстизин база номчаан. Үрелген реактордан оадиацияның агып үнери алдынган хемчеглерниң ачызында дыка кызырылган, ынчангаш 30 км радиус зонда радиацияның деңнели кудулап уламчылавышаан деп, ол илеткелде айыткан.

(СЭТА).

Н. ЧАУШЕСКУНУҢ ЧУГААЗЫ

БУХАРЕСТ. Румын компартиязының тургустунганындаа бээр 65 чыл оонга холбаштыр аңаа байырлыг хурал болган. РКП-ның Чиңгине секретары, РСР-ның Президентизи Н. Чаушеску аңаа чүве чугаалааш, РКП фашизмге болгаш дайынга удур, Румынияга социалистиг революцияны боттандырар дээш ажылчы чоннуң демиселинге шиитпирлиг күш болган деп айыткан. РКП-ның удуртулгазы-биле социал-экономиктиг хөгжүлдезинге чурт чединишкиннерни чедип ап келген.

Ылаңгыя кожазында социалистиг чурттар-биле Румынияның харылзааларының калбак хөгжүлдезин РСР-ниң удуртукчузу демдеглээн. Совет Эвилели-биле харылзааларны улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар бис деп, ол чугаалаан. ЭДЧ кежигүннери чурттарның 2000 чылга чедир хөгжүлдезиниң чугула фактору болуп турар оларның эртем-техниктиг деппилгезиниң комплекстиг программазын боттандырарынга Румыния улуг-хуузун киирер долу шиитпирлиг.

Делегей байдалының дугайын чугаалап тура, айыыл чок чорукче угланган орук — ядролуг чепсекти хевээр арттырары болгаш сайзырацгайжыдары эвес, харын ону узуткаары, чепсегленишкинниң дужурерниң боттуг политиказынче, тайбынче болгаш кады ажылдажылгаже шилчиири болур деп орагоо онзалап демдеглээн. Планетага амыдыралды чок кылыырынга чедире бээр ядролуг болгаш химиктиг дайындан чайлап үнериниң кара чаңгыс аргазы— хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти дужурери болур.

Бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсекти үе-чадалап дужурериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң саналдаан программазын Румыния илдепкейлиг деткип турар деп, Н. Чаушеску медеглээн. Делегейниң амгы байдалында чепсегленишкинни үе-чадалап дужурерниң хемчеглерин алыры-биле кады химиктиг-даа, аңаа ыргулайдаа чепсекти киириштир чепсегленишкинниң бүгү-ниити дужурериниң программазын боттандырарынче шилчиири эргежок чугула кылдыр Румыния санап турар деп, ол чугаалаан. Балканнарны ядролуг болгаш химиктиг чепсек чок, даштыкы шериг баазалары чок зона болдурарын Румыния бүгү шиитпирлиг-биле деткип турар.

Бүгү-ниити тайбыңга болгаш кады ажылдажылгага улуг кыжаныышкын күрүне терроризм болуп турарын оратор айыткан. Оон-биле холбаштыр Токиога «чедилериниң» чөвүлел хуралынга «терроризм дугайында айтырыг» дижир чүве дугайты хүлээп алган декларациязы хамаарышпас чамдык күрүнелерге удур чепсектиг чаа агрессияны өөскүдүп үндүрүг аст улуг айыыл болур. Хамааты чурттакчы чонга удур деозиилекчи шериг үүлгедиишкиннери, бомбалаашкыннарны болгаш күрүне терроризмниң өске-даа хевирлерин болдуруп болбас деп, РСР-ниң удуртукчузу онзалап демдеглээн.

ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

БЕРЛИН. Боо-чепсекти кызыгаарлаарынга болгаш чепсегленишкинниң дужурериңге хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң саналдарында киргеи ылаңыштыг чүүлдерни ажыглаары ам эргежок чугула. Амгы үениң кол сорулгазы чүл дээрге Черге болгаш космоска тайбыңны хандырары болур. Соңгу Рейн-Вестфалия чериниң чазааның премьер-министри, Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазының оралакчызы И. Рау-биле болгаш Саар чериниң премьер-министри, ГСДП-ниң ол чер организациязының даргазы О. Лафонтен-биле ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерниң ужуражышкынынга ону онзалап демдеглээн.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш чепсегленишкинниң дужурер, космос делгемин милитаризастаарын болдурбас, ядролуг чепсекти узуткаар, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартыр дээш тайбыңның бүгү күштериниң күжениишкиннерин илдепкейжидеринге күжениишкиннерин ГДР моон соңгаар-даа салыр деп, Э. Хонеккер медеглээн.

Ийи герман күрүне делегей байдалының амгы чидиглелгеи байдалдарында тайбың, чепсегленишкинниң дужурери болгаш душкүүрлуг чорукту чаарылдырары дээш илдепкейлиг сеэү болгаш ажыл-херээ-биле туржур ужурлуг деп талалар айыткан.

ЛЕ ЗУАН СОВЕТ-ВЬЕТНАМ НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА

ХАНОЙ. Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш вьетнам күрүнениң даштыкы политиказының кол өзээ СЭКП-ниң болгаш ВКП-ның, Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның улустарының аразында акы-дуңма найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаары болур деп, ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан Ханойга медеглээн.

Тайбыңны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаар, ядролуг халапты болдурбас талазы-биле ССРЭ-ниң могаг чок күжениишкиннери амгы болгаш келир үе салгакчыларының салым-чолу дээш Совет күрүнениң бедик харысалгалыының дугайын тодаргай херечилеп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисел чорударда, социалистиг тургузуушкунуң улуг хемчээлдиг сорулгаларын шиитпирлээрде Вьетнамга көргүзүп турар аажок улуг дузаламчызы болгаш деткимчези дээш СЭКП-те, Совет Эвилелиниң чазаанга, улузунга сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргенин вьетнам удуртукчу илергейлээн. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннерни акы-дуңма совет улуска Ле Зуан күзээн.

(СЭТА).

ФЕСТИВАЛЬ АЖЫТТЫНГАН

ПРАГА. Чехословак вайысылалда ажыттынган «Праганың чазы» дээр музыкалыг фестивальды Тайбыңның делегей чылынга тураскааткан. Ону ажыдарынга ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусак болгаш партияның база күрүнениң өске-даа удуртукчулары киришкен. Музыка байырлалынга болур бүгү 60 концертерге амыдырал дээш, кижи төрелгетениниң угаан-бодалдын үнелиг чүүлдерин камгалаары дээш демиселдиң темазы илереттинер. Фестивальдың сценазынга 17 чурттан 105 күүседикчилер, ансамбльдар болгаш оркестрлер киржир. Совет музыка культуразы бо удаада Прагада калбаа-биле төлээлеттирген. ССРЭ-ниң улустуң артизи, пианист Святослав Рихтер-биле, «Москваның мергеннери» ансамбль-биле ужуражылгазыны улуг сонуургал-биле манап турар. «Прага чазы» фестивальга Москваның Күрүнениң уруглар театры эн баштай ойнаар. ССРЭ-ниң чогаадыкчы аныяктары эрткен чылда Варшавага болган Шопенниң делегей конкурузунуң лауреады Сапислав Бунин төлээлээр.

(СЭТА).

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи В. Черышевтиң дамчытканы болза: Ливияның КНО чанында доктаамал төлээлекчизи А. Тоейки КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле ужурашкан. КНО-нуң чиңгине секретарының төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, ужуражылгазын үезинде америк албан-дужаалдыг кижилерниң дайынзырак чаа медеглелдериниң улам-на күштелдирип турары Чер ортузу далайда байдалдың делегей ниитилежилгезиниң сагыш човаашкынын болдуруп турарының дугайын медеглээн. Тургустунуп келген байдалды чавырылдырарынга дуза көргүзерин Перес де Куэльярдан ол дилээн.

Кол Ассамблеяның документизи кылдыр КНО-нуң чиңгине секретарынга чоруткан Ливияның даштыкы харылзаалар талазы-биле улус комитединиң секретары Камель Хасан аль-Мансурнуң чагаазын неңтереткен. Ливияга удур АКШ-тың кывсып үндүрүп турар өжээнниг кампаниязының онза айыылдыг шинчизин, аңаа удур шериг күжүн ажыглаар дээш күштелип турар кыжаныышкыны ында айыткан. Ындыг байдал Чер ортузу далай чоогунга эвес, харын бүгү делегейге тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка боттуг кыжаныышкын болур дээрзиниң дугайында ында сагындырган.

СИРИЯГА КЫЖАНЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чүвени билип турар черлериниң медээлеринге даянып алгаш, Си-би-эс телекомпания «Сирияга удур согуг бээриниң дугайында Израильдың планнарын медеглээн. Ливияже америк ужар чүүлдүң халдаашкынының соонда, Сирия Израильдың талазындан халдаашкынга таваржып болур». **ДАМАСК.** (СЭТА). Империализмге болгаш сионизмге удур принципиалдыг угланыышкынны уламчылаарынга Сирияның шиитпирлиии САР-ның президентизи Х. Асад медеглээн. Болчуктуларның араб эвилелиниң делегациязын хүлээп ап тура, Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң кыжаныышкыны турбуже, Сирия оон бодунда турup турар бүгү-ле аргалар-биле Чоокку Чөөн чүкке америк-израиль эжелекчи чүткүлдер-биле демисежир деп, ол онзалап демдеглээн. Сирия улус келир үеже бүзүрелдиг болгаш оптимизм-биле көрүп турар деп, Х. Асад чугаалаан. САР-ның талазында планетаның тайбыңга ынак-шыдыг бүгү күштери туруп турар.

АКЫ-ДУҢМА ДУЗАЛАЖЫЛГА

Аварияның чедирген хар уржуктарын узуткаарынга боттуг дузаны чедирерин саналдаан телеграммалар болгаш чагаалар республиканың болгаш Киев областың партия, совет, хөй-нити органнарынга бүгү чурттан кээп турар. Совет кижиниң бедик гуманизми, оон дузааргак, ак сеткилдиг чоруу база катап илереттинип, дуза чедиреринге белени көстүп турар. Черлиговтуң «Правда» колхозунуң ажыл-ишчилери кодээ чыжынга республиканың тараажыларының чарыжынга гиилээни дээш алганы боттарының шаңналын — дөрт муң рубльди чернобыльчыларга дузаламчы кылдыр шилчидерин шиитпирлээн. Оон кожазында «Украина» колхозта ажыл хоочуну, пенсионер Николай Яковлевич Косенко хуузунда акшазындан 200 рубльди берген. «Винницапромстрой» трестиң 1-ги ТМЭ-зи бирги кварталда шалыпчы ёзу-биле ажылдаан дээш хөй түңнүг акша шаңналы — ийи чартык муң рубль-биле шаңнаткан. Ол коллективтиң ажылчыннарының хуралынга ук шаңналды аварияга таварышкаарга бээрин шиитпирлээн.

Кировоградтың дөрт чолаачызы кижилерни айыылдыг зонадан көжүрерин кирипшкен. Олар аңаа болган айыылдыг таварылганы шуптузун караа-биле көргеннер. Оларботтарының коллективинге ээп чедип келгеш, эштеринге оон дугайын чугаалаан. «Бир хүнүң чернобыльчыларга дузаламчы фондузунга киириштир ажылдаалыңар» деп, олар саналдаан. Автоколоннаның коллективи оларның саналын деткээн.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Тымуньнуң бригадазы шалыпчы ажыл ээлчээн ажылдап эрттирген. Одессаның порт ажылчыннары ээлчег даалгазын дыка ажыр күүсеткеш, боттарының ажыл төлевирин чернобыльчыларга дузаламчы кылдыр шилчиткеннер. Ол буянныг чаагай эгелээшкинни Карзалай эриниң хоорайының өске-даа күш-ажылчы коллективтери деткээн. Днепропетровскиниң хоолай кылыр заводунуң ажылчыннары бо айның ажыл төлевириниң он хуузун чернобыльчыларже шилчидерин шиитпирлээн. Ол саналды бүдүрүлге чериниң бүгү ажыл-ишчилери изиг-биле деткээн. Кривой-Рогтуң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының металлургтары Чернобыль АЭС-тиң районундан чайладыр көжүрген чонга дузаламчы фондузунга киириштир бүдүн хонук ажылдаарын доктаатканнар.

Дыка хөй коллективтер суббботниктерин эрттиреоин, халас ээлчегин, бүдүн ажыл хүнүн ажылдаарын, айның ажыл төлевириниң кезиин шилчидерин база саналдап турар. Курбанкының Киев саабырынга тускай счётту ажыдарының дугайында санал база кирген. Чернобыльчыларга дузаламчы кылдыр күрүнениң тускайлааны канчаар-даа аажок хөй акша-хөреңгизи болгаш пенсионер кижиниң хууда камнап алганы акшазындан берип турар эвээшбичии-даа болза дузаламчызы — бо бүгү дээрге бистиң тургузуувустуң, амыдыралдың совет хевириниң, бистиң киживистиң бедик гуманизминиң херечизи-дир.

Оон боттуг бадыткаашкыны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Чернобыль АЭС-тиң зоназының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң болгаш материалдыг хандырылгазының дугайында доктаалы болган. Амгы үеде чайладыр көжүртүнген бүгү 92 муң кижи шуптузу дедир эгитпес акша дузаламчызын, муң-муң комплект идик-хепти, даараглыг болгаш дүк бүдүштүг кылыгларны хүлээп алганнар.

Полтаваның тараажылары болгаш Донецкиниң шахтёрлары, Харьковтуң машина тудукчулары болгаш Одессаның докерлери, Крымның винноградчылары болгаш Ждановтуң металлургтары — Украинаның бүгү-ле күш-ажылчы кижилери шуптузу, бөгүн чернобыльчыларга дузалап, аварияның таварыштырган каража-кагаралдарын дүрген-не катап тургузуп, эгилдер дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

Бүгү республикалар акы-дуңманың дузаламчызы кылдыр холун сунган. Ленинградтан Чернобыльдың адынга демир тудуштурар агрегаттар, электротехниктиг өрт өжүрер дериглелер, тускай хеп келген.

— Бо хүннерде кайнаар-даа долгаарывыска, кайын-даа дуза дилээривиске, бүгү-ле черлерде бисти билип, айтырыгларны дораан-на шиитпирлеп турар — деп, УССР-ниң Курхандырылгазының даргазы Павел Иванович Мостовой СЭТА-ның корреспондентилеринге чугаалаан. — Эргежок чугула материалдарны чедирерин шапкынчылары-биле Аэрофлоттуң тускай самолёттары-биле Свердловскиден коргулчунну, Тамбовтан болгаш Армавирден чүъктерни эккелгилээн.

Бийскиден болгаш Чимкенттиден, Кишинёвтан болгаш Гомельден чугула дериг-херекселдерни чудурген доктаавас поездилер үнүпкен. Аварияның чедирген уржуктарын узуткаар дээш кызымаккай, маадырлыы-биле демисежип турар кижилер бо хүннерде муң-муң тонна каң хоолайларны, он-он чер үттээр машиналарны, чүс-чүс километр кабельди, дөрт чартык муң чүък автомобильдерин, сес чүс хире автобустарны болгаш өске-даа хөй-хөй техниканы болгаш материалдарны алган. Ында бүгү чурттан кол специалистер болгаш улуг эртемденнер чедип келген.

Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарындан Украинаже кээп турар дузаламчы, чепертен болган үрелиишкинни эдер дээш бистиң бузулбас чаңгыс эптиг ажылывыс айыгыды эртиимес моондак боол дуглаан. Бөгүн холдан уштунуп үнген атом-биле белен эвес демиселди Чернобыльда чорудуп турар кижилер: бистиң-биле бүгү чурт кады — деп чүвени билип турар.

В. ЖУКОВСКИЙ,
В. ИТКИН,
Л. ЧЕРНЕНКО,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.
Киев область.

Америка... Америка...

ДАЙЫНЗЫРАК ХӨӨНГЕ АЛЫСКАН АКШ

Хьюстон хоорайда (Техас штат) дүнеки бо клубка келирде хаки өңнүг шериг хеп кедип алыр болза эки. Клубтуң бажыңын чажыртынар четкибиле шып каан болгаш келген улусту автоматтарлыг, пулемёттар ленталар астып алган официант-оолдар уткуп алыр. Эзиртир ажыг суксуннарга дерзии таңныглар ойнаар музыкалыг менюну немеп каан болур.

Нью-Йорктуң кудумчуларынга фотокамераларның объективтериниң мурнунга дайынзырак хевирлиг аныяк оолдарның бөлүү туруп турар (чуруктарда көрүнер).

Ындыг чуруктар-биле неделя санында үнер америк «Ньюсуик» сеткүүл «Рембо» деп АКШ-та сурагжаан кино дугайында делгерэңгей чүүлдү каастап көргүзүп турар. «Баштайгы хан, ийиги кезээ». Ол күчүлээшкиниң болгаш өлүрүүшкүнүң мактап турар. Рэмбо — Голливудтуң ол кыдаган чүүлүнүң кол кижизи боол турар. Вашингтонда бодунуң хайыраатыларының дужаалыбиле ол «туттурган американнарны» хостаары-биле тускай догуннаан Вьетнамның девискээринче кире бээр. Техаста ол клубту Голливудтуң «күзел фабриказының» хан-биле борашкан кылымының кол «маадырының» ады-биле адаан, а Нью-Йорктуң кудумчуларының болгаш бажыңнар даштының тоначчылары профессионал өлүрүкчүнүң даштыкы хевирин болгаш оон чанчылдарын өттүнерин оралдажып турар.

Ол лентаны тургузар чугайында идея эрткен он чылдың ортаа үезинде Вьетнамга Пентагонуң бужар бак авантюразынын бүүраан чуушкениниң түңнелинде АКШ-ты хаара тудаберген «вьетнам аарыг бажынының» чылдарында режиссёр, сценарийниң автору болгаш кол рольдуң «үүседикчизи» Сильвестр Стэллони үн сээдең аарыг бажынга тывылган.

«Филадельфия инкуайрер» солунуң тайылбырлакчызы Десмонд Райан «Рэмбо» дугайын бижип тура, шүтүмчүлелдиг үнелелди эвес, а өлген секторни санаар ужурлуг деп хомудап бижип турар. «Рэмбоңу» «эң-не доранның доразы» деп, көөр хөөн чок чорук-биле хүлээп көрген АКШ-тың угаансарыылдыг хамаатыларының бодалынга удурланыштыр Американың реакцыыг бөлүктери бөдүүн американнарның угаан-бодалынга халдаарын эгелээринге медээ берген ракета ышкаш кылдыр хүлээп алганнар. «Рэмбо» АКШ-тың массалыг информацияның чепсектеринде тергиидеп турар ужур-утка чок чүүлге тудуш кирген, бизнес кылырынга болгаш магазиннер делгирлериниң ассортиментизинге безин салдар чедирген. Теледамчыдыгалар, комикстер, номнар болгаш журналдар бо өлүрүкчүнү бурган кылдыр Американың өзүп турар салгалынга берип турар, а кажар бүдүрүлге ээлери рыноктуң негелдезинге дүрген-биле харылап, магазиннерни чаа «америк маадырның» пластиктиг хевирлери-биле долдуруннаннар.

Америк аныяктарны рэмбожудары — Американа «хүрең чуманы» чаа хевир-биле илередип турарындан өске чүве эвес-тир. Ындыг айыылдыг угланыышкыннары АКШ-тың хөй-ниити организациязы чурттуң чагырыкчы бөлүктериниң политиказы-биле холбап турар. Олар америк ниитилелде милитаризмниң ёзузун план ёзугаар неңтередип, тарадып турар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КАИ-ниң дыңнадыы

ХАЖЫДЫЫШКЫННАР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бо чылдың май 1-ден 10-га чедир үеде республикага автотранспорттуң озал-ондаа 9 катап болган. Оон түңнелинде 1 кижи өлген, 13 кижи балыглаган. Автоаварияның ужун эзирик чолаачылар кылган.

Өвүрде Торгалыг суурнуң чоогунда ГАЗ-52 маркалыг, 53-20 ТВЕ дугаарлыг машина мунган Б. Доңгак май 1-же дүне эзирик чораш машиназын аңдарган. Оон түңнелинде боду кемдээшкинге таварышкан. Аңаа пассажир чок чорааны чаяан болган, оон башка чүү-даа болуру билдинмес. А Тожу районунуң Ий суурга эзирик чолаачы Иван Чамьяң машиназын аңдарган. Чолаачы-биле кады ийи кижи чоруур ужурлуг ГАЗ-53-ке дөрт кижи чораан-дыр. Үш пассажир ужелээ кемдээн.

Эзирик чораш машина башкарары шуут хоругдуг, оон кандыг-даа озал-ондак үнүп болур дээрзин мурнуку дыңнадыгларга база чугаалап турган бис. Ындыг-даа болза ол чорук ам-даа уламчылап турар дээрзин эрткен он хонуктуң түңнели көргүскен. Аңаа чижек кылдыр үстүнде чугаалаанывыс фактыларны көрүп болур, а байырлал хүннеринде «ээнгизи дыңзыг» чолаачылар 44 болган, оларның шуптузун КАИ ажылдакчылары илереткен.

Май 1-ниң хүнүнде Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң септелге-түңнүг участогунуң механиги В. И. Черемин УАЗ-469 маркалыг машинаны эзирик башкарып чорда, КАИ ажылдакчылары туткан. № 12 автобазаның чолаачызы Е. Кочетов май 4-те база машинаны эзирик башкарып чораан.

Автотранспортту эзирик башкарып чорааннарның аразында албан-дужаалдыг кижилер база бар. «Тес-Хем» совхозтуң юризи Д. Нат аңаа хамааржыр. Ол бо хүннерниң бирээзинде кежээ 22 шак ажып турда хуу машиназын Чүлдүм кудумчузунга эзирик мунуп чорда, КАИ ажылдакчылары илереткен. Май 9-тун хүнүнде Кызылдан Шагаан-Арыг баар оруута КАИ пунктузунга «Улуг-Хая» совхозтуң чолаачызы Ю. Балчий-оолду доскан. Ол база эзирик болган.

Мындыг фактылар эрагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында ажыл чорup турда безин үргүлчүлеп турары КАИ ажылдакчыларын дүвүредип турар. Айыыл-халап карак чивеш аразында болур дээрзин утпайн, руль артынга эзирик чоруур чорукту кажан-даа болдурбас херек. Бо талазы-биле кижизидилге ажылын күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге күштелдирери чугула.

БАШКЫ, ООҢ ҮЕ-ШАГЫ

Бо чылдың февраль 11-де «Учительская газета» солунга мындыг эге-биле материал парлаттынган. Ону Красноярск крайның дээди школа болгаш эртем албан черлериниң, чырыдылгашкын ажылдакчыларының профэвилелдер комитединиң даргазы В. Горелкина бижээн. Ол чүүлде хоорай школаларының башкыларының үе-шагының дугайын бижип турар.

Мен мааңа кедээ школаларда башкының үе-шагының дугайын бижиир бодадым. Ийи-даа эшчеде, чаңгыс-даа эшчеде ажылдап турар башкы хөй-нити ажылында демей-ле бүрүн хаара туттунган. Черле неделде мындыг болгай. Мен база-ла оон чиңгелде алыры дээш эвес, а черле башкыга үе-шактың херектиинин, ону чөп ажылдаарының, башкының үезин камнаарының дугайын бижикседим.

Неделяның хүннерин бистиң школада мынчаар хувааган: понедельник — политөөредилге, вторник — агитатор башкылар агитквартал баар, среда — бөлгүмнер ажылы, четверг — ада-ие университеди, пятница — бөлгүмнер, суббота — школага темалыг ыры оюннар кежээлери, воскресенье — спортчу оюннар.

Оон аңгыда партия, профэвилел, комсомол организацияларының хуралдары, аазы хуралы, методиктиг каттышкынның ажылы. Бо бүгү черле албан болур, кылыр ужурлуг ажылдар. Эң кол чүве кичээл-ле болгай. Кичээлге белеткенир үе албан херек. Хүннүң, эмнидралдың бурунгаар хөгжүлдезинден хожудавас, чаа чүүлдү билип алыр, өөренип апаар. Башкыга номчуттунуп, бижиттинеринге хөй-ле үе херек. Башкы кижиге өөренмишаан өөредири албан апарган. Кошкак белеткенир болзунза-ла — кичээл солун эвес болур, ооң дээжи бичии.

Бо бүгүден аңгыда берге кижизидилгелиг өөреникчилер-биле, кошкактар-биле тускай ажылдар, уруглар-биле кады чоруур ужурлуг дежурныйлаашкыннар, школага дежурныйлары, интернатка баары кичээлдерге олуржуру база бар. Неделяның айыткан хүннеринде клубтарга уруглар кинодарынга дежурныйлары, чаа рефор-маның кол негелдези — ниитиге ажыктыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылга класс-биле киржири база бар болгай. Шак мындыг ажыл-херектерге кедээ башкылар киржип турар бис.

Оон аңгыда агитатор башкы болурга онаашкан агитквартальнда уругларының малы-хар барымдаалавас отрядтары-биле ажылдаар, мында чонуң янзы-бүрү бөлүктери-биле, арагачылар, ажыл кылбастар, оорларга удур профилактика ажылдарын база чорудуп, партия, чазактың доктаал, шиитпирлерин чонга доктаамал таныштырып турар.

Ол-ла бүгүнү санап алгаш, чүнү чугаалаксаан кижи боор деп элдевсине бербеңер. Район төвү Сүт-Хөл суурну ап көрээли. Мында школадан аңгыда хөй организациялар ажылдап турар болгай. Эмнелге, райпо, агроүлетпүрге хамааржыр организациялар, амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый, арга-ыяш ажыл-агыйы дээш эске даа. Ол организацияларда база-ла тускай ортумак, дээди эртемниг кижилер ажылдап турар. Оларның чөп ортузунга ажылы, агиткварталдарга хөй-нити ажылынга киржилгези кээзүдбес. Улусчу дружинага кирипсе кирбээр, а башкылар база-ла дружинниктээр болгай. Ол тускай эртемниг специалистерни агиткварталдарга чөн-биле ажылче эжилеңдезе, башкыларга дыка-ла эки болур ийик. Ону кым шиммедип болурул?

«Сүт-Хөл» совхозтуң бүдүн удуртур аппарады база бо суурда чурттап турар. Херээженнер чөвүлели, эмчилер коллективи суурда чурттап турза-даа, агитатор башкылар-биле бир демниг ажылдаваан турар.

Башкы кижиге чечен чогаалдар номчуур шак там-дыкга шуут чок болгулаар. Бо-ла бүгү ажылдардан аңгыда бажыңында ажыл-амыдырал деп чүве бар болгай: аъш-чем садып, белеткеп алыры, дуалал ажыл-агыйы, ажы-төл азырап өстүрери, өг-бүле ажылынга дуза дээш эске-даа.

Кедээ черлерниң магазиннеринде аъш-чем ховар: эът, колбаса, дагаа чүүргазы мында-хаая келгенде каш-ла минутада сада кааптап боор, а башкылар озалдап каар.

Башкының үе-шагы, минутазы дээрге-ле башкының политиктиг, культурлуг болгаш профессионал өзүлдези-дир. Башкы чүгле мынчан башкы болур. Чайгы шөлээниң дугайын чугаалавас да, башкы кижи сентябрь айдан дараазында чылдың июль айга чедир минуталар санап чурттаарын билир бис. Сайзыраңгай, ханы эртем-билиглиг, чаа чүүлдерден хожудавайн чоруур кижи ёзулуг башкы болур.

Кедээде-даа, хоорайда-даа башкының шак-үезин камнаары чугула деп бодаар мен. Ылаңгыя кедээ башкыларның чок ортузунга кижизидилге ажылынга, агиткварталдарга хөй-нити ажылдарынга киржилгези кончуг улуг. Ол чөптүг, шын херек. Ынчанмыже чамдык таварылгаларда башкының үе-шагын ажыглаарын чогумчалыг болдурарын бодаза эки. Чечен чогаалга сонуургалдыг кижи мен, шак-үе чедишпес-ее база берге-дир. Кандыг-даа башкы хөй номчуттунар, чаа чүүлдер дилээр, тывар апаар. Ам чаа өөредилге чылында 35-ки чылче башкылап кирер мен, ол хиреде үе эрткенин кижи эскербес-тир. Башкы ажылы, шынап-ла, берге-даа, солун-даа ажыл. Ынчангаш башкының үе-шагы бичии-даа хилис барбас болза эки. Башкының хөй-нити идепкейинден, оон кызымак чүткүлүнден хөй-ле чүүлдер хамааржыр.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл ортумак школазының башкызы.

Ажылчыннар—уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилери. Ыры кижиниң сагыш-сеткилин хөгледир, чедишкиннерже хей-аът киирер. ТЭС-тиң ажылчыннарындан уран чүүл көрүлдезинге улуг-биче-даа кижилер күзелдиг-биле киржип турар. Ыры ансамбли хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң аразында көрүлдеге көрүкчүлериниң бедик үнелелин алган.

ЧУРУКТА: ТЭС-тиң фольклор ансамбли украин улустуң «Иванко» деп ырызын күүседип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ӨӨРЕДИГЛИГ СЕМИНАР

Тээлиниң «Хүнчүгеш» садигинге уруглар албан черлериниң болгаш кижизидикчи башкыларның семинарын организастаан. Аңаа 40 хире кижи ажылының арга-дуржулгазын солчуп, санал-оналдарын солушканнар.

Ажылдың арга-дуржулгазын солчур ажык чугаага М. К. Доңгак, Ч. С. Моңгуш, С. С. Салчак идепкейлиг киришкеннер.

Семинарның эгезинде «Хүнчүгешке» орус дылга болгаш күш-культурага ажык кичээлдерин кижизидикчи башкылар Чечек Анатольевна Салчак биле Рита Шөрдеевна Хертек өөредигниг, солун байдалга эрттиргеннер.

Семинарның ажылынга СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи П. Х. Баадач киржип, школа реформазын амыдыралга боттандырарда, кылыр ажылдарны чугаалаан.

В. КОҢГАР.

ӨГ-БҮЛЕ КОНЦЕРТТЕРИ

«Аян», «Чырык» агиткварталарының өг-бүле концерттери Бай-Тал суурга болган. Олар чаңгыс чер чурттугларны бот-тывынгыр композиторларның чогаалдарын күүсеткен. Концерттиң түңнели солун болган. Артистер-биле кады зал «Фестиваль ырын» ырлаан. Концерттерге киржип турарларның саны өзүп турар. Фестивальдың программазында кирип турар делегелерин, ужуражылгашкыннарны суурга организастаан.

Чонуң дыштанылгазын ажыктыг, солун эрттирер дээш совхозтуң удуртукчулары, хөй-нити организациялары чамдык хемчеглерни чорудуп эгелээнин демдеглээри чугула.

С. ИРГИТ.
Бай-Тайга район.

ТАНЦЫ БӨЛГҮМҮНДЕ

Сүт-Аксы Культура бажыңынга хөгжүм үделгези-биле танцы өөренген уругларны бода көрүп болур. Райкуускомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Наталья Ондаровна Сундуй уран чүүлге сонуургалдыг, танцыларынга ынак. Ол мурнунда чылдарда культура албан черлеринге үргүлчү ажылдап чораан. Ол ам база-ла Сүг-Аксы ортумак школазында, Культура бажыңында танцы бөлгүмнерин ак сеткилдиг-биле удуртуп турар.

Школачы уругларның бөлгүмүнде он ажыг кижи кичээлден турар, неделяда үш удаа чыглыр. Наталья Ондаровна боду танцыларны база тургузуп турар. «Хемчиктиң чалгыглары» деп танцыны, орус улустуң пляска аянныг танцызын уруглар өөренип алганнар. Бичии танцычыларның аразындан келир үеде культура ажылын сонуургап чоруурлар база бар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

Маады Кимович МОМБУЖАЙ

Үргүлчүледиг аараан соонда 1986 чылдың май 13-те 1935 чылдан бээр партия кежигүнү, Тывага ажылчыр ишмечээшкининиң хоочун киржикчизи, республика ужур-дузалыг (РСФСР) персоналдыг пенсионер Маады Кимович Момбужай мөчээн.

М. К. Момбужай 1914 чылда төрүттүнген. Ол 1933—1936 чылдарда шериг албаны эрттирген соонда Тываның пионер организациязының Төп бюрозунуң даргазынга ажылдаан. Москва хоорайда Востоковедение институдунга өөренген. «Шын» солуннуң харыысалгалыг редактору турган. Ол 1944 чылдың марттан 1945 чылдың ноябрьга чедир ТАРЭ ТК-ның бирги секретарынга, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретарынга ажылдаан, оон соонда 1948 чылдың август айынга чедир — ВКП (б) обкомунуң идеология талазы-биле секретарынга ажылдаан. Дараазында чылдарда ол облкуускомнуң культура-чырыдыышкын килдизиниң эргелекчизинге, күш-культура болгаш спорт талазы-биле область комитединиң даргазынга ажылдап турган. 1957 чылдан эгелээш 1976 чылда пенсияже үнеринге чедир Маады Кимович совет, журналист ажылдарынга — облкуускомнуң инструкторунга, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң канцеляриязының начальниинге, Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле комитеттиң улуг редакторунга, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының дузалакчызынга ажылдаан.

М. К. Момбужай Кызыл Сылдыс орден-биле, медальдар болгаш Тыва АССР-ның Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ооң-биле кады ажылдап турган бүгү кижилер ону ак сеткилдиг, эптиг-эвилең болгаш ажыл-ишчи эш деп билир болгаш ол бистиң угаан-медерелиивиске мөңгү боор кезээде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

ТВ

МАЙ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Капитан Грантының дилеп». Чеди сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. фильмнер: «Соңгу чүктен келген мурнуу чер чурттуг кижи», «Анна Сахарованың сагыш човаашкыны». 15.30 — Сээн Ленинниң библиотекаң. В. И. Ленин — «Бистиң хуулгаазынның кол сорулгазы». 16.05 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.05 — «Шажын болгаш политика». 17.35 — Варшава Керээзиниң шериг ансамбльдериниң киржилгези-биле концерт. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.05 — Делегей болгаш аныяктар. 19.40 — Совет шүлүкчүлериниң шүлүктери. 19.55 — «Капитан Грантының дилеп». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран чүүл фестивальының ССР Эвилелиниң Күртүнениң үлегерлиг Улуг театрынга түңнел концерти. 23.50—00.15 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ховуның ... бектери». Док. телефильм. 8.35, 9.35 — Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 13.00 — Немец дыл. 10.05 — «Танывас болгаш кайгамчык делегей». Эртем-таймабырлыг фильм. 10.35; 11.40 — М. Сервантес — «Дон Кихот». 6 класс. 11.05 — «Бадууп — нарын шиннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Физика. 8 класс. Роботтехника. 12.40 — Бойлус чотумн. 3 класс. 13.30 — Совет чурукта уран чүүл. Маадылыг чорук тун чыл демдеглели. 14.15 — «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 15.00 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Марков. 18.10—16.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сонуургактарга». Тываның баштайгы пионерлери-биле ужуражылга. 18.50 — Уругларга фильм. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Аян төөру». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныктыг чуурар, чаштар!». «Коннуг чараш Василиса». 2-ги кезээ. 20.15 — Чалаг-тергеге чарыш. Польшадан дамчыдылга. 20.35 — Бөдалгага Европа чубагы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Европа төвүнде». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

(Солуннуң дараазында номери май 16-да үнер).

Агаар

Республикага өскерлиишкин чок турар агаар болур, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 9 — 14 метрден 15—20 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3 — 8, хүндүс 14—19, чамдык районнарга 7 — 12 градус чылыг.

Кызылга өскерлиишкин турар агаар болур, дүне бичии чаъстаар, диңмирээр, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 4 — 6, хүндүс 14 — 16 градус чылыг.

КИНО

МАЙ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Граждане Вселенной» 9.30, «Жертва обмана» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «День колибри» 9.30, 11.20, 13.10, «После дождичка в четверг» 15.00, «Жестокий романс» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Господин Великий Новгород» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Я люблю вас больше жизни» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Мы обвиняем» 15.00, 17.40 шактарда.

МАЙ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Осенний подарок фей» 9.30, «Жертва обмана» 11.20, 20.20, «Кинопанорама» 14.10, 17.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «После дождичка в четверг» 9.20, 13.10, «Киноклуб: «Орленок» 10.50, «День колибри» 15.00, «Жестокий романс» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оглянись» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Я люблю вас больше жизни» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/т: «Куда идешь, солдат?» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Мы обвиняем» 15.00, 17.40 шактарда.

СЭКП-ның Кызыл хоорком болгаш Тыва АССР-ның Социал хандырылга министерствозу СЭКП кежигүнү, республика (РСФСР) ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер

Маады Кимович МОМБУЖАЙНЫҢ

үр аарааннының соонда мөчээнин дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

КОЛЛЕКТИВТЕ ДЫШТАНЫЛГА

Самагалдайның эмнелге ажылдакчылары дыштаныр хүннерин организастыг, солун эрттирип турар. Эмнелгениң түс-түс бөлүктер аайы-биле бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин чорудуп турар. Суббота санында болур концерттерниң аразындан эмнелгениң ор ажылдакчыларының, туберкулёз салбырының, контора ажылдакчыларының концерттерин эки деп көрген бис. Бот-тывынгыр артистерниң аразындан Дина Увангай, Кыргыс Далай-оол, Кара-кыс Увангай, Миңчей Марчын болгаш өскелер-даа мактадып турар. Дыштанылга кежээлеринге бөлгүмнерге кыйган ажылдарны база делгеп салып турар.

К. ЧИНМИТ.
Тес-Хем район.

ХӨӨКТҮГ ЧУРУКТАР

Краснодар край. Армавирниң Культура ордузунга «Советское фото» журналдың редакциязының, «Кадр» деп Бүгүроссия клувунуң болгаш «Армавир» деп улустуң фотостудиязының организастааны «Каткы четсээ» деп фотоделгелге ажыттынган. Мында Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң, Польшаның, Чехословакияның, Югославияның 200 хире авторларының ажылдарын делгеп көргускен. Делгелгениң стендилеринде чүгле шоодуглуг болгаш каттырынчыг чүүлдерни эвес, харын ооң чурттаарынга болгаш ажылдаарынга шаптыктап турар четпестерин болгаш бак чүүлдерни шүгүмчүлеп-даа турар чүүлдерни көрүкчүлерге көргүскен.

Кырында, чурукта: «Өшкүлер таксизи» (автору В. Моисеев. Душанбе хоорай): Адаанда чурукта: «Калбак херээжен барааннарының баштактаныгаары» (автору В. Соловьев. Ковров хоорай).

(СЭТА-ның фотохроникасы).

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

Бай-Тал суурда кедээ Культура бажыңы — Бай-Тайга районда эки ажылдыгларга хамааржыр. Ооң директору болур бот-тывынгыр композитор, Тываның хоочун уран чүүл ажылдакчыларының бирээзи чораан Алексей Анай-оолдуң оглу Александр ажылдап турар. Ол Кызылдың уран чүүл училищезиниң клуб салбырын дооскаш, адазының оруун уламчылап, чонуң кижизидилгезинге үлүүн киириштирип чоруур. Александр Анай-оол база салым-чаяанныг, мергежилинге ынак. Суур чонунуң дыштанылгазын эки организастаар дээш ол янзы-бүрү аргаларны дилеп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Культура бажыңын сеткеп кыйган. Хамык чон боота чыгдыр, кандыг-даа хурал-суглаа, оюн-концерт мааңа эртер болганда, ооң иштики, даштыкы хевиринден эгелээш, ажылының утка-шынарынга чедир үлегерлиг болур ужурлуг. Культура одаанга кире бээрге, ниити чылыг, чырык, арыг-силиг, шимелдези каас, көрүштүг, кижиниң сеткилин чайгаар-ла хаара туда бээр. Бо бүгү база директорнуң ажылын чугаалап турар.

Бай-Талчыларның, ылаңгыя аныяктарның хостуг үезин, дыштанылгазын шын, чөп организастаар, ону кижиниң билиг-мергежилин бедидеринче, төлептиг аажы-чаңга кижизидеринче, чонуң талантызын сайзыраңгайжыдарынче угландырар хүлээлгезин клуб ажылдакчылары эки билип турар.

Совхозтуң парткомунуң бадылааны план ёзугаар янзы-бүрү ажылдарны Культура бажыңынга эрттирип турар. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле, мурнакчылар-биле ужуражышкыннар, лекция-беседалар, темалыг кежээлер, конкурстар, диспуттар, номчулга конференциялары хөйнүң идепкейлиг киржилгези-биле эртип турар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорударынга төлептиг үлүүн культура ажылдакчылары киирип турар. Көскү агитацияның дузазы-биле ооң хоразын тайылбырлап турар. Аас журналдары, беседалар эрткилээн. Суурнуң чурттакчылары арага ижеринден шуут ойталааны база өске хөй-нити организациялар-биле кады клуб ажылдакчыларының бир демниг ажылының түңнели болур. Мооң мурнунда кем-херек үүлгедир чорук хөй турганындан ам эвээжээн, байдал тилезини-биле экижээн.

Суурнуң агиткварталдарының аразында уран чүүл көрүлдезин белеткеп эрттиреринге бүгү талалыг дузаны көргүзүп турар. Херээженнер чөвүлели-биле, школа-биле кады чүгле концерттер-биле кыйгаарламайн, уруглар кижизидилгезинге хамааржыр лекция-беседаны, өске-даа солун ажылдарны чорудуп турар.

Бөлгүмнер доктаамал ажылдап турар. Танцы бөлгүмүн Т. Чымба, национал хөгжүм херекселдериниң ансамблин бот-тывынгыр композитор Т. Салчак, ыраажы А. Анай-оол, хылдыг хөгжүм оркестрин башкы К. Салчак, уран номчулганы совхозта комсомол комитединиң секретары А. Чымба, сыгыт-хөөмейни Н. Саая удуртуп турар. Кичээлдер доктаамал эртип, киржикчилерниң сонуургалы, мергежили өзүп турар. Чон аразында салым-чаяанныг кижилерни илередип, оларның мергежилин өстүреринге бөлгүмнер дузалап турар.

Культура бажыңынга-даа, агиткварталдарга-даа спортчу маргылдаалары, тыва оюннарны организастап эрттирип турар. «Авам, ачам мен — спортчу өг-бүле бис» деп оюннарга өг-бүле командалары идепкейлиг киржип турар. Чоокта чаа Кызыл-оол, Александра Хомушкулар ооң Зина-биле тиилекчи болганнар.

Теннис, бильярд ойнаар өрээлдерни Культура бажыңында белеткээн. Спорт чөвүлели (даргазы К. Адыг) аныяктарның дыштанылгазын организастаар дээш идепкейлиг киржип турар.

«Моңгулек» агиткультбригадазы малчын кодааннарже, фермаларже, хову турлагларынче ужуражылга кылып, ажыл-ишчилерниң ажылдын алган, четпестерин сойталаан номерлерни көргүзүп турар. Программаны доктаамал чаартып, оон амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарын чедип ап турар.

Ажыктыг, солун дыштанылганы организастаарынче «Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы, партком эвээш эвес кичээнгейни угландырып турар. Чедишкиннииң ажыл хөй-нити организациялары-биле демниинде дээрзин клуб чөвүлели эки билир болгаш моон-даа соңгаар ол шиңи салбас сорулгалыг. Демнигде күштүг, кандыг-даа иш бүдүрүгр. Бай-Талчыларның дуржулгазы ону бадыткап турар.

С. ИРГИТ.

БОДУВУСТУ АП ЧОРУУРУВУС

Кедээ суурга өске черден келген кижиниң дораан эскээр. Магазинге чаа институт дооскан башкы кирип кээрге, аңаа турган кижилер сонуургадывы-биле олче көрген. Чамдыктар садыглажырын безин уттупкан турган. Башкының хүлүмзүрүүү, ооң танывас кижилер-биле эвилең-ээлдек чугаалажып билири өскелерниң кичээнгейин хаара туткан. Улуг өртектиг эвес-даа болза, бодунга таарыштыр дараттынган хептиг бодуун кижи кымнын-даа сеткилинге таарышкан.

Бодувусту канчаар ап чоруурувустан долгандыр турар кижилер-биле шын харылзаа тургустунар. Өөреникчилер база башкызын дөзексээр. Ынчангаш бо чижекти киирген мен. Ол башкының бүгүдеге сеткили таарышпас Семис-Кара угбай безин ол-бо деп кочулаар сес тыппаан. Чүгле туфлиниң шаш ээжээ элезинге кадалыр болду бе дээш.

Бичии уругларның төлептиг аажы-чаңга кижизидилгезинге башкыларның, ада-иелерниң үлегери улуг. Суурда Эрес-оолдарның он уругларының бирээзи Айлаңмаа ам сески классчы. Эки кижизидилгелиг бо өг-бүледе ону чемелеп турар апарган. Кымның шынныын номчукчулар сайгарып көөр ийнаан. Чамдык чижектерден киирип көрейн. Авазы дүштен келгеш, тракторист ажылдадып кааш чемнеги ооган. Ол черле ындыг турган. Айлаңмаа кывар-чаар чүүлдү хөй черге чарыглап, агаар хиндедирин, кожаларын дыжыв

Ада-иелерге

үреп турарын авазынга чугаалаан. Улуг улусту өөредип турар дээш уруун ол чемелээн. Ол омаажын салып кааш, бир-ле дугаар көрүп каан дег, уруун бажындан ооңунга чедир кайгаан.

— Кайын мындыг угаанныг кижи тыптып келгени ол боор.

— Кайы-бир өске черден келбээн, силерниң сески классчы урууңар-дыр. Башкывыс биске мынчаар өөредип турар. Этикага — кижилиг канчаар боор алырынга өөредип турар.

— Ол чүү ээдниң чүвел ындыг?

Эрес бодунуң школазы чылдарын сагынган. Ол мындыг сес дыңнаваан. Уруунуң шүгүмчүлелин эдлепенигеи. Эрес-оол дыка-ла ур бодаган.

Школага эрткен олимпиадага белеткенир дээш Айлаңмаа чай-даа албаан. Бир-ле хүн бажыңынга кичээлге белеткенип органа. Кожазы кадай бригадир Сырат-оол ыдпай-бээр шыпныпраңайнып турган, кедээниктей аарак Саарбайның бажыңынче карап дыл деп, эшиш-тыныш-биле чугаалаан. Авазының ол чугааны деткивээнн илдеп, аайын тыппайн фартугунга холун ыт чок чедип органа. Айлаңмаа номундан бажын көдүргеш, кожазынче кайгаанзыг айтырган:

— Кымның бажыңынче кым баары кижилерниң хууда херээ эвеспе?

Айтырыгдан ол аймаарап, Айлаңмаа топтап көөргеш, чаңынга частымышкын болган дег, үне халаан. Улуг кижи өөреткен дээш уруун авазы кончаан. Ол чүү-даа ыыгтавайн, ному алгаш өске өрээлче кире берген.

Бригадир Сырат-оол ооңтай бергенде келгеш, мыткыр кээрэп, удуут чыткан уругларны халдедир эгелээн. Айлаңмаа ам база сургаар уружурга таварышкан.

— Өске бажыңнарже чөпшээрел чокка кирбес. Ам арта ораайтаан-дыр.

— Кандыг өске бажыңыл? Мээң угбам бажыңы мышкажыл? Эш Эрес-оол, сээң бажыңыңда чуурга күштүг өөредип турар кандаай чүвел — дээш, эжиин как кылгаш, хорадап үне халаан.

Бо удаада Айлаңмааны авазы чаа шыкпыртаа. Ада-ие эзирик бригадирниң чорук барганынга хомудаваан. Ынчалзаза уруун ынчанмас дел хоочп турар. Олар Айлаңмааның четпес чаңын чиндирер дээш кандыг хемчег ап, ону канчаар эдерин сүмелешкеш, чүнү кылырын аайын тыппааннар. Авазы башкызы-биле сүмележир деп бодап алган.

Бо таварылгада кым, канчаар бодун алыр ужурлуг турганыл? Номчукчулар боттарының санал-оналын кипрее боор деп бүзүредим.

О. СЮЗЮКЕЙ.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3295.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле хүрээ комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00230.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 115 (13115) | 1986 чылдың май 16, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

ТАЙБЫҢНЫ АЖЫЛ ИШ БИЛЕ БЫЖЫГЛААР

Дайынга удур. Европага айыыл чок чоруук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкиннер неделязының үезинде чурттуң хоорайларында болгаш суурларында боол турар хөй санныг чыскаалдарның киржикчилери келир үениң салгакчыларынга бомбуглекти бүдүн арттырып бээринге шиитпирлиин илергейлеп турар. Оларның чугаалаан сөстери ажыл-херек-биле бадыткаттынып-даа турар. Олар «тайбыңның ээлчээнге» ажылдааш, ону шалыпчы күш-ажылы-биле быжыглаарының дугайын медеглеп турарлар. Хөй түмнүг акша шилчидиишкиннери чурттуң күш-ажылчы коллективтеринден Тайбыңның совет фондузунда кээп турар.

Самаркандының педагогика институдунуң башкылары болгаш ажылдакчылары Тайбыңның совет фондузунче бир хүннүң ажыл төлевирин шилчидерин шиитпирлээн. Дайынга удур аңаа болган митингиниң киржикчилериниң саналдары таджик, орус, узбек дылдарга чаңгыланып турган.

Москваның трикотаж бүдүрүлге каттыжыышкынынга болган митингиге аныяк ажылчын Т. Власова мынча дээн:

— Бистиң эртгикчыларның комсомолчу-аныяктар бригадазы бир ээлчег үезинде ажылдап алганы акшазын Тайбыңның совет фондузунче шилчиткен. Ол болза бомбуглек кырынга тайбыңны быжыглаарынга бистиң киирген үлүүвүс-тур.

Винница областа Ильясеттиң чиигир заводунуң ажылчыннары чурттуң күчү-шыдалын улам быжыглаарынга, бүдүрүлгениң чаарты кылырының планын хуусаазында болгаш шынарлыг күүседиринге бүгү күжүн салырын хүлээнгеннер. Аңаа база-ла дайынга удур митинг болган. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну К. А. Шавленко мынча дээн:

— Амыдыралды камгалаарынче, бистиң ниити бажыңывыс болур боттарывыстың кайгамчык чараш Черивисти кара сагыштыг күштерниң буза шаап, узуткаарын болдурбазынче бомбуглектиң бүгү херээженнерин кыйгырып тур мен.

Фрунзениң школаларының өөреникчилери Тайбың фондузунче күш-ажылчы улдуң үезинде ажылдап алган акшазын шилчиткен.

(СЭТА).

Совет телевидение дамчыштыр
М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Кожээнинин мендизи-биле, эштер!

Чоокта чаа биске хай боол, Чернобыльдың атомнуг электри станциязынга авария болганын шуптуңар билир болгай силер. Совет кижилериниң сеткилинге ол аарышкылыг болуп, делегейниң хөй-ниитизин дүвүреткен. Контроль-хыналдадан үнген ядролуг энергия ышкаш, шак ындыг күчүлүг күш-биле бистер эң-не баштай херек кырынга сегиржип алган бис.

Чернобыльга болган таварылганың онзагай болгаш айыылдыг байдалын барымдаалааш, Политбюро, аварияны эң дүрген чок кылырының, ооң салдарлыг уржуктарын кызыгаарлаарының талазы-биле бүгү-ле организакчы ажылдарны бодунуң холунга алган. Чазак комиссиязын тургускан, айыыл-таварылга болган ол черже ону доп-дораан чорутканы, а Политбюро дүргеш шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны көөрү-биле Николай Иванович Рыжковка баштаткан бөлүкту тургускан.

Бүгү-ле ажыл херек кырынга дүн-хүн чокка чорупту турар. Бүгү чурттуң эртем, техниктиг, экономиктиг аргаларын олче хаара тудкан. Авария болган девискээрде хөй-хөй эвилел министерстволары болгаш ведомстволары министрлериниң удуртулгазы-биле ажылдап, кол-кол эртемденнер болгаш специалистер, Совет Армияның шериг кезектери болгаш Иштики херектер министерствозунуң бөлүктери ажылдап турар.

Украинаның болгаш Белоруссияның партия, совет болгаш ажыл-агый органнары ажылдың база харысалгазын канчаар-даа аажок улуг улуун боттарынга алган. Чернобыльдың атомнуг электри станциязының ону хөделдирер ажылдакчылар коллективи шудургу болгаш эрес-маадырлыг-биле ажылдап турар.

Чогум чүү болганы?

Специалистерниң айытпап турарын ёзугаар алырга, дөрткү блокту ажылдаан план ёзугаар уңдуруп, соксадырының үезинде реакторнуң күчү-шыдалы хемертен улгады берген. Буступ хөй ангыланып үнгенин болгаш ооң соонда болган реакция водородтуң тыптып ыглырын база частырын, реакторнуң бустун үрелирин болгаш оон-биле холбаштыр радиоактивтиг бүдүмелдериниң тарап үнерин болдурган.

Аварийның чылдагааннарының дугайында шуут түңнеп чугаалаары амдызында эрте боор турар. Айтырыгның бүгү-ле — конструктор, төлевилел, техниктиг, ажыглал-даа талалары чазак комиссиязының ыяк тодарадып турар чүүлдери ол боор турар. Болган аварияның чылдагааннары тодаратканының соонда, эргежок чугула түңнелдерни кылыры, ындыг таварылганың катаптаарын болдурбазының хемчеглерин алыры билдингир болбайн аан.

Контрольдан үнген атомнуң айыылдыг күжүн шалыпкыны-биле базар болгаш аварияның хемчээлдерин эң биче кылдыр кызырып, кызыгаарлаары негеттинер ындыг онзагай болуушкунга бир-ле дугаарында таварышканывысты үстүнде чугаалаан болгай мен.

Байдалдың шынгыызы тодаргай турган. Ынчангаш ону кончуг дүрген, билдилиг-биле тодарадып көөр ужурлуг турган. Ынчангаш бистер эң-не баштайгы ылап шынныг медээни алганывысты, совет кижилерге ооң билдине бергенинин соонда, ону даштыкы чурттарның чазактарынга дипломаттыг шугумнар-биле дамчыткан турган.

Ол-ла информацияга үндезилээш, аварияны узуткаар, ооң аар уржуктарын кызыгаарлаар талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулганы калбартып чоруткан.

Бистер тургустунган байдалда чурттакчы чонуң айыыл чок чоруун хандырары, ооң айыылынга таварышканнарга дээштиг дузаны чедирери бистиң эң-не бирги хүлээлгевис, оюза чугула хүлээлге деп санаан бис. Станция чанында суурнуң чурттакчыларын каш-ла шакты иштинде көжүрген, а ооң соонда чоок-кавының зоназында кижилерниң кадыынга шынгыы айыыл тургустунганы билдингир апаарга, оларны база-ла айыыл чок районнарже көжүрүп чоруткан. Бо бүгү нарын ажылды эң-не дүрген, организастыг болгаш саат чокка кылыры негеттинип турган.

Ынчалзажок аадыңган хемчеглер хөй кижилерни камгалап ап шыдаваан. Авария болган үеде ийи кижи — автоматика системаларының эдикчизи Владимир Николаевич Шашенок, АЭС-тиң оператору — Валерий Иванович Ходемчук олар өлген. Бөгүн байдалы аңгы-аңгы чергелиг херел аарыг диагнозтуг 299 кижини чыттырып, эмнеп турар. Оларның чедизи мөчээн. Артканнарынга болдунар-ла бүгү дузаны көргүзүп турар. Чурттуң эң тергиин эртем болгаш медицина күштерин, Москваның болгаш өске-даа хоорайларның тускайжыткан клиникаларын киириштирип турар. Оларның эргезинде — медицинаның амгы үедеги эң-не болбаазырапгай чепсектери бар.

Мөчээн кижилерниң өг-бүлелеринге, дөргүл-төрелдеринге, күш-ажылчы коллективтеринге, ол хайлыг айыылдан качыг, даан бүгү кижилерге, хуузунда ажыг-шужуглуг болганнарга шуптузунга СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың амытынзээниден оларга ханы сагыш човаашкынны илередип тур мен. Мөчээннерниң болгаш когараанннарның өг-бүлелери дээш Совет чазак сагыш салып турар.

Көжүртүнген кижилерни чүректиң ханызындан хүлээп алган районнарның чурттакчыларынга эң белик хүндүткелди илередир апаар. Олар кожаларының таварышкан айыылын боттарының хуузунда таварылгазы кылдыр хүлээп көрүп, бистиң улузувустуң эң-не буянныг чаңчылын ёзугаар чаагай сеткилдиг, хүндүлээчел болгаш кичээнгейлиг чоруун көргүскеннер.

Айыылга таварышканнарга сеткил каттыштырганын болгаш деткээнин илереткен совет кижилерниң болгаш даштыкы хамаатыларның муң-муң чагаалары, телеграммалары СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка кээп турар. Хөй санныг совет өг-бүлелер чайгы үеде уругларын боттарынга алырынга белеңин илередип, материалдыг дуза көргүзерин саналдап турар. Авария болган районга ажыл кылыры-биле ынаар чорудулганың дугайында хөй санныг дилеглер бар.

Кижизиг чоруктуң, ёзулуг гуманизмниң, бедик мөзү-шынарлыг чоруктуң ындыг чадаазырыкаиннери бистиң кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин доктаамал аргажок.

Кижилерге дуза чедирери бистиң эң-не бирги чергениң сорулгазы болур деп катаптап каайн.

Ооң-биле кады аварияның хемчээлдерин кызыгаарлаар талазы-биле шудургу ажылды станцияның бодунда болгаш ооң чоогунда девискээрлерде шалыпкын чорудуп турар. Эң-не аар-берге байдалдарда өрттү өжүрген, өске энергоблоктарже ооң дамчыырын болдурбайн барган. Станцияның ажылдакчылары өске үш реакторларнып ажылдаарын соксадып, ону айыыл чок байдалдыг болдурарын хандырган. Олар доктаамал контрольда турар.

Өрт шериглери, транспортчулар, тудугжулар, эмчилер, химиктиг камгалалдың тускай кезектери, вертолётчулар болгаш Камгалал министерствозунуң, Иштики херектер министерствозунуң өске-даа кезектери шуптузу кадыг-берге шылгалдаңы тудкан болгаш тудуп турар.

Бо нарын байдалдарда болган чүүлдү эртем талазы-биле шын үнелеп көөрүндем хөй чүүл хамааржыр турган, чүге дээрге ол чокка аварияби-ле болгаш ооң уржуктарыбиле демисежир талазы-биле дээштиг хемчеглер ажылдап кылдынмас болгаш ажыглаттынмас турган. Ол сорулгаңы Эртемнер академиязының улуг эртемденнери, эвилел министерстволарының болгаш ведомстволарның, Украинаның болгаш Белоруссияның кол специалистери чедиишкиниг шиитпирлеп турар.

Кижилер, дорту-биле чугаалаарга, маадырлыг-биле, эрес-диниим-биле хөделип турган болгаш хөделип турар. Ол маадырлыг кижилерниң аттарын адаар болгаш оларның маадырлыг чорууп тевентин-биле үнелеп көөр ап биске турар деп бодай-дыр мен.

Болган чүүлдүң бүгү аарбергези турбуже, бистиң кижилеривистиң шудургу болгаш мерген ажылының ачызында, бодунуң хүлээлгезинге оларның шынчызының, аварияның уржуктарын чок кылырынга киржип турарларның деминиг хөделишкининиң ачызында когарал эвээш болган деп дорту-биле чугаалап болур мен.

Ол сорулганы, эштер, чүге атомнуг электростанцияның районунда эвес, харын-даа эртем институттарында, аварияби-ле белен эвес болгаш айыылдыг демиселдиң дорт чорудуп турарларга бүгү-ле эргежок чүүлдерни хандырып турар чурттуң хөй санныг бүдүрүлге черлеринде база шиитпирлеп турар.

Ап чорудкан дээштиг хемчеглерниң ачызында бөгүн эң айыылдыг чүүлдү ажып эрткен деп чугаалап болур. Эң-не шынгыы уржуктарлыг болуп болур турган чүүлдер ам чайлаттынган. Ынчалза-даа бүгү ажыл ам кылдынган деп болбазы билдингир. Оожургаан херээ чок. Бистиң мурнувуста ам-даа улуг, ур кылыр ажыл бар. Станцияның болгаш ашаа чоок чыдар девискээрлерде радиацияның дедтели кижилерниң кадыкшылынга айыылдыг хевээр арткан.

Ынчангаш бөгүн бирги ээлчегниң сорулгазы болза, аварияның уржуктарын чок кылыр талазы-биле ажыл болур. Электростанцияның болгаш суурнуң, бажыңнарның болгаш тудугларының девискээрин дезактивацияалаарының калбак программазын ажылдап кылган болгаш боттандырып чорудуп турар. Ону кылыры-биле эргежок чугула кижи болгаш материал-техник курлавырларын мөөңнээн. Суг бассейниниң ээлдазия-биле хирленирин чайладыр сорулга-биле станцияның бодунда-даа, ооң чоок-кавызында девискээрде-даа чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар.

Метеорология албан черлериниң организациялары черде, сугда болгаш атмосферада радиация байдалының доктаамал хайгааралын чорудуп турар. Олар эргежок чугула техниктиг чепсек-херекселдиг, тускай дериттинген самолёттарны, вертолёттарны болгаш чер кырының контроль пункттарын ажыглап турар.

Бо бүгү ажыл эвээш эвес үени ээлээр, эвээш эвес күшту үндүрерин негээр дээрзи мырыңай илдеп. Ону план ёзугаар, кичээнгейлиг-биле болгаш организастыг чорудар ужурлуг. Ол черни кижилерниң кадыкшылынга болгаш аңаа амдырап чурттаарынга шуут айыыл чок байдалдыг кылдыр тургузар херек.

Бо херектиң база бир талазынга доктаавайн барып шыдавас-тыр мен. Чернобыльга болган чүүлдү даштыкыда канчаар көрүп турарының дугайын чугаалап тур мен. Делегейде ниитизи-биле биске таварышкан хайлыг чорукка болгаш ол нарын байдалда бистиң хөделишкиннеривисте болур-чогуурун-биле билип турар деп онзалап демдеглеп каар ужурлуг.

Бо берге байдалда совет улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илереткен социалистиг чурттарда бистиң өңнүктеривиске ханызы-биле өөрүп четтирип турар бис. Чүректиң ханызындан эп-сеткил каттыштырылга болгаш деткимчени көргүскени дээш өске-даа күрүнелерниң политиктиг болгаш хөй-нити ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенинис илередип турар бис.

Аварийның уржуктарын ажып эртеринге дуза кадарынга белеңин илереткен даштыкы эртемденнерге болгаш специалистерге чаагай сеткилинисти илередип турар бис. Америк эмчилер Р. Гейлдиң болгаш П. Тарасакиниң аарыг кижилерни эмнээринге киржилгезин демдеглексеедим, а ол ышкаш техниканың, материалдарның, эмнерниң чамдык хевирлерин садып алыр дугайында бистиң дилээвиске дүрген харыы берген чурттарның албан ажыл-агый бөлүктеринге өөрүп четтириишкинни илередиксеедим.

Чернобыльдың атомнуг электростанциязынга болуушкуннарга хамааржыр Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң (МАГАТЭ) база ооң чиигинс директору Ханс Бликстиң талазындан бодтуг хамаарылгазын бис чогууру-биле үнелеп көрүп турар бис.

Кысказы-биле чугаалаарга, бистиң таварышкан хайывысты болгаш бистиң шиитпирлээр айтырыгларывысты ажык сеткил-биле көрүп турар бүгү кижилерниң сагыш човаашкынын бедик-биле үнелеп турар бис.

Ынчалзажок Чернобыльда болуушкуннарны НАТО-нуң чамдык чурттарының, ылангыя АКШ-тың чазактары, политиктиг ажылдакчылары, массалыг информацияның чепсек-херекселдери канчаар утказын база кичээнгей чок болгаш политиктиг үнелээшкин чок арттырып болбас. Олар калчаалыг антисоветчи кампанияны өскүткен. Бо хүннерде чүнүң дугайында чулчуруп, бижип турбаан дээр: «муң-муң өлгеннер», «мөчээннерниң аңы-дуңма хевирүнүн», «хоозураан Киев» дугайында, «Украинаның бүгү чери хоранынган» дугайында дээш чүү чок дээр.

Ниитизи-биле алырга, эң-не арын-нүүр чок болгаш хыы ханышкынныг ёзулуг-ла эриин ашкан мегени моортан көрүп болур бис. Бо бүгүнүң дугайын сагындырары эпчок-даа болза, албан херек апарган-дыр. Херек апарган, чүге дээрге делегейниң хөй-ниитизи бистиң чүге таварышканывысты билгеп турар ужурлуг. Моральга чорушкек кандыг-даа дешпел чок бо кампанияны херек кырында чүнүң ужуру-биле өскүткениял? деп айтырыгга харылаары-биле айтыры херек апарган.

Ооң организакчыларын аварияның дугайында шынныг информация-даа, Чернобыльда, Украинада, Белоруссияда, өске кайы-даа черде, кайы-даа чуртта кижилерниң салым-чолу даа дүвүретпейн турган деп чүве билдингир. Оларга оортан туттунупкаш Совет Эвилелин, ооң даштыкы политиказын карартырып, ядролуг чазылдырыышкынны соксадырының талазы-биле, ядролуг боо-чепсекти узуткаарының талазы-биле совет саналдарының салдарын суларадырын болгаш оон-биле кады АКШ-тың делегей аренавызынга чурумун, ооң милитарисчи угланыышкының улам бурууу шаап турарын ямдадырын оралдажырынга сылдаг херек турган.

Ажыы-биле чугаалаар чүве болза, Барын чуктуң чамдык политиктери тодаргай сорулганы чедип алырынче чүткүп турган делегей харылзааларының дединежилгезин соксадыр, социалистиг чурттарга бузуревезиниң болгаш каразырының чаа өзүмнерин арттырып каары.

Ол бүгү капиталистиг кол чеди чурттуң удуртукчуларының чоокта чаа Токиога эрткен ужуражылгазынга база тода илерээн. Делегейге олар чүнүң дугайында чугаалаанын, кандыг айыыл-халаптар дугайында олар кижи төрелгетенге сагындырганнарыл? Терроризм кылып турар деп бадыткал чокка буруудаттырган Ливия дугайында, а база ол ышкаш Чернобыльда авария дугайында информацияны Совет Эвилели оларга «чедир бербээн» болуп турарының дугайында чугаалаан-дыр. А эң кол чүүл дугайында боо-чепсектерни эндере бүдүрерин канчап соксадырының, ядролуг халаптан делегейни канчап чайладырының дугайында чаңгыс-даа сөс чок. Совет инициативаларга ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыр, кижи төрелгетенни ядролуг болгаш химиктиг чепсектерден хостаар аңаа боо-чепсектерни кызырар дугайында бистиң тодаргай саналдарывыска харыы кылдыр чаңгыс-даа сөс чок.

Ол бүгүнү канчаар билирил? Капиталистиг улуг чурттарның Токиога чыылган баштыкчары оларга таарымча чок, ынчалза-даа бүгү делегейге чугула болгаш боттуг айтырыглардан делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин чартыктырарынга сылдаг кылдыр Чернобыльда болган чүүлдү ажыглаагын күзээн деп бодал башка чайгаар-ла кирип кээр.

Чернобыль станциязынга авария, ону канчаар көрүп турары политиктиг моральдың кайда кандыг болуп турарының хыналдазы боор илерел турар. Ийи аңгы хамаарылга, ап чорудуп турар шугумнуң ийи аңгызы база катап илерээн.

АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери болгаш оларның эң чүткүлдүг эвилелчилери—оларның аразындан ГФР-ни онзалап демдеглексээн ийик мен—ол болуушкунну Чеен чук биле Барын чуктуң аразында ол чокка-ла берге байдалдыг чорун турган чугаалажыышкыннарга немелде моондактарны тургузарының, ядролуг чепсектерни эндере бүдүрерин агартыгының база бир аргазы көрүп кааны ол-дур. Оон туржук чугаалажыышкыннар, а харында ССРЭ-биле дугуржулгаар болдурмас деп делегейге бадыткаарын олар оралдажып, ооң-биле шериг белеткелдеринге моон соңгаар ажык орукту болдурар сорулганы салган.

Бо халапты бис бир янзы көрүп турар бис. Бо дээрге коштаның база бир соггуушкуну, ядролуг үе-чада политиктиг чаа бодалды болгаш чаа политиканы негеп турарының дугайында база бир овалдыг кичээндириг-дир деп билип турар бис.

Бо чөрүк СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылдап кылганы даштыкы политиктиг угланыышкыны шын, ядролуг чепсекти бүрүн дужурер, ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыр, делегейге айыыл чок чоруктуң бүгүдени хаара тудар системазын тургузар дугайында бистиң саналдарывыс бүгү чурттарның политиктиг удуртукчуларындан ядролуг чүс чылдың салып турар шынгыы негелдезинге дүгжуп турар деп бистиң бүзүрелдивисти улам быжыктырган.

Политиктиг ужур-утказыг болгаш характерлиг тускай кампанияны информация «четпес болган» дээр чүүлдү долгандыр калбартканы болза, бо айтырыг бо таварылгада хоозун чүве-дир. Ону даразында чүүл бадыткаар. Америк эрге-чагырга 1979 чылда «Три-майл Айленд» АЭС-ке болган халапты бодунуң конгрезинге он хонук, делегей ниитилежилгезинге дыңнадырынга айлар негеттингенин бүгү кижилер ам-даа утпаан.

Бистиң канчаар кылганывысты чугаалаан мен.

Бо бүгү чүүлдер бодунуң чонунуң болгаш даштыкы чурттарның кандыг дыңнадыг алганынга кымның кандыг харысалгалыг боор турарының дугайында үнелээр аргаңы берип турар.

Ынчалза-даа херектиң кол утказы өске чүүлде. Чернобыльга авария дээрге америк, англи болгаш өске-даа атомнуг станцияларга болган аварийлар дег, бүгү күрүнелерниң мурнунга харысалгалыг шиитпирни негеп турар шынгыы айтырыгны тургускан.

Амгы үеде делегейниң аңгы-аңгы чурттарында атомнуг 370 ажыг реактор ажылдап турар. Бо боттуг чүүл-дүр. Делегейниң келир үедеги экономиказын атомнуг энергетиканың хөгжүлдези чокта бодаары безин берге. Бистиң чуртувуста амгы үеде ниити күчүзү 28 миллион киловатт ажыг 40 реактор ажылдап турар. Тайбың атом кижи төрелгетенге эвээш эвес ажыкты берип турар дээрзи билдингир.

Ындыг-даа болза, бис моон-даа оваарымчалыг ажылдаар, эртемниң болгаш техниканың күженишкиннерин атомнуг ядрода киирген улуг болгаш озалдыг күштерин айыыл чок шингээдип алырын хандырарынга мөөңнээр хүлээлгелиг бис дээрзи билдингир.

Эртем-техниктиг революцияны улам ыңай калбартырының байдалдарынга техниканың илдеңдиг чоруунуң, ооң айыыл чогунуң айтырыглары, сагылга-чурумнуң, корум-чурумнуң болгаш организастыг чоруктуң айтырыглары чугула ужур-дузалыг дээрзин Чернобыльдың маргылдаа чок кичээндирип биске көргүскен. Кая-даа, чүү-даа чүвеге эң шыңгыы негелде херек.

Оон ыңай. Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң (МАГАТЭ-ниң) шугуму-биле кады ажылдажылганы шыңгыы ханиладыр дээш турбуру эргежок чугула деп санап турар бис.

Бирээде. Чүнүң дугайында боданып көрзе эки? Атомнуг энергетика-биле ажылдап турар бүгү күрүнелерниң сырый кады ажылдажылгазынга үндезилээш ядролуг энергетиканың айыыл чок хөгжүдериниң делегей чурумун тургузар. Ындыг чурумну ёзугаар АЭС-ке болган аварияларны болгаш үрелиишкиннерни, ылаңгыя улуг радиоактивтиг болза, дарый дыңнадырының болгаш информация бээриниң системазын тургузары чугула. Айыылдыг байдалдар тургустунуп келгенде, бот-боттарынга дузалажылганы дүрген чедирер сорулга-биле ийи-даа, хөй-даа талага үндезилээш делегей механизмин тургузары база негеттинип турар.

Ийиде. Айтырыгларның бо комплекизин чугаалажып көөрү-биле делегейниң улуг аттылдарлыг тускай комиссиязын Венага МАГАТЭ-ниң удуртулгазы-биле чыылдырары чүүлдүг болур ийик.

Үште. МАГАТЭ-ниң 1957 чылда-ла тургустунганы, ооң курлавырларының болгаш штадының амгы үениң ядролуг энергетиказының хөгжүлдезиниң дениелинге дүүшпезин барымдаалааш, делегейниң ол онзагай организациязының ролюн болгаш аргазын бедидери ажыктыг болур ийик. Совет Эвилели бо чүүлге белен.

Дөртте. Ядролуг тайбың ажыл-чорудулганы айыыл чок хөгжүдерни хандырарынга КНО-ну болгаш ооң кадык камгалал делегей организациязы (ВОЗ) болгаш долгандыр турар бойдус дугайында КНО-нуң программазы (ЮНЕП) дээн ышкаш тускайжыттынган албан черлерин делгелейлиг хаара тударын эргежок чугула деп санап турар бис.

Моон-биле черглештир бис, тиң бот-боттары-биле харылзаалыг делегейивисте тайбың атомнуң айтырыглары-биле кады дайын атомунуң айтырыглары база бар дээрзин утпас херек. Бо дээрге бөгүн эң кол айтырыг. Бир эвес кижи төрелгетен ядролуг дайын үндүрүп алыр болза, кандыг халап болурун Чернобыльга болган авария база катап бадыткап көргүсту. Мөөңнеттинген ядролуг күчүлер Чернобыльга деңнээрге муң-муң катап халаптыг болгай.

Ядролуг айтырыгларже кичээнгей чидиглеңген байдалдарда Совет чазак бодунуң чонунуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң айыыл чок чорууби-ле холбашкан бүгү байдалдарны өөренип көргеш, ядролуг шенелдеге болуунуң чаңгыс таладыг моратарийин бо чылдың август 6-га, тодаргайлаарга, чүс-чүс муң кижилерниң амы-тынын алган баштайгы атомнуг бомбаны 40 чыл мурнунда япон хоорай Хиросимаже октаан хүнге чедир уламчылып шиитпирин хүлээп алган.

Кижи төрелгетенниң кырылгада дирткен айыылдың уржуктарын бүгү харысалга-биле болап, делегей ниитилежилгезиниң саналын дыңнап көөрүнче Каттышкан Штаттарны база катап кыйгырып тур бис. АКШ-та баштап турарлар кижилерниң амыдыралы болгаш кадыкшылы дээш боттарының сагыш салыышкынын ажыл-херек-биле бадыткап көргүзүн.

Европаның кайы-даа күрүнезиниң бисти хүлээп алырынга белен найысылалынга азы, чижээ, Хиросимага-даа дээн ийик, дарый ужуражыр болгаш ядролуг шенелдени хоруур дугайында дугуржур деп президент Рейганга киирген саналымны бадыткап тур мен.

Делегей харылзааларынга чаа туруушту, өлүмнүг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга болгаш делегейде политиктиг байдалды үндезини-биле экижидеринге аңгы-аңгы социал системалыг күрүнелерниң күжениишкиннерин каттыштырарын ядролуг чүс чыл эң шыңгыы негеп турар. Ынчан бүгү чурттарның болгаш улустарның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының делгем оруктары ажыттынар. Ол черин бүгү кижилеринге ажыктыг болур!

МЕРГЕЖЭЭННЕР

«Тыва автотранс каттыжыышкынның кожуу чорууур механизастаан колонназында Оолак Түлүшович Уйнуктуң удурткан бызаңчылар бригадазы амгы үеде Чаа Шагаан-Арыгның алдыгы микрорайонунда боттарының он сески бажыңын тудуп турар.

Ооң аңаа баштайгы бажыңның тавазан салып эгелээнинден бээр үш чыл эртип турар. Оларның туткан ийи квартиралыг бажыңнары ам бүдүн кудумчу кылдыр дистинчин чоруткан. Бригаданың ажылдап турарының шалыпкыны, бүдүнгүр темпилериниң ачызында бажыңнар айыттынган хуусаалардан ийи катап дүрген дужаалтыннып келген.

Ийи аал иштиг чурттаар бажыңны бригаданың ам бар күжү-биле, 4,5 ай иштинде тудар ужурлуг болза, ол колдуунда аңаа 2 — 3 айны үндүрүп турар.

— Бригада маңаа ажылдап келген үевистиң дургузунда быжыгып тургустунган болгаш кижилерниң билиг-мергежили өскен—деп, бригадир чугаалаар. — Бисте ам чүгле чаңгыс кижи чаа келгеннерниң санынга кирер — комсомолчу Сергей Солаан-оол, ынчалзажок ол безин ам бригадада бир чыл болуп турар болгаш бүгү-ле ажылдарга өске эш-өөрүнден дудак чок ажылдап турар апарган. Ол ам удавас дөрткү разрядтың бызаңчызының нормазын дужаар. Ынчангаш ажыл-херекти бригада кежигүннери эки билир, брустаан ханалар салып, эжик, соңга эптеп шыдаар. Оон аңгыда бригада кежигүннеринде, ындыг бажыңнарның тудуунга ажыглаттынар холушкак мергежилдерни билир кижилер база бар. Николай Сергеевич Алдын-оол — печник, Михаил Иванович Болотов — электромонтёр, бодунуң мергежилинге Сергейни өөредип турар. Биче механизация электрилиг зуум, хаарылга, «Урал» хире «Пионер» кран бызаңчының балды, хирээ ышкаш чаңчыл болган херекселдери-биле деңге ажыглаттынып турар.

Чаа Шагаан-Арыгның алдыгы микрорайонунда ийи аал иштиг чурттаар бажың чанында дузалал ажыл-агый тудуглармыг чаа бажыңнар бүдүн-бүдүн кудумчулар болуп өзүп турар. Оларның аразында Оолак Уйнуктуң бригадазының туткан бажыңнарының эки шынарлыг болуп турарын чурттакчылар мактап келген.

Шалыпчы ажылдап турар бригада дилиг материалдарынга ээ ёзу-биле хамаарылгалыг болгаш чүгле бо чылдың эгезинден 1,7 тонна цементин, 2,5 кубометр дилиг материалдарын камнап алган.

Ажылдың кыска чапсарының үезинде бригада кежигүннеринге хөөрежир тема тыпты бээр. Өг-бүлеле ажыл-агыйын, чаа чүүлдерни сошуургажып, ажылды канчаар организастаза эки дээн чижектиг чугаа-даа үнер. Брус чүдүрүп кээр машиналар келбестей бергенде сагыш-сеткил харып дүвүреп эгелей бээрин бригада кежигүннери чугаалаар. Ынчалзажок ындыг чоруктар ховар болгулаар. А ындыг чүүлдер шуут турбас болза, оон эки.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннери (солагай талазындаа) М. М. Канчыыр, Н. С. Алдын-оол, М. И. Болотов, О. Т. Түлүш, Л. Д. Шантыш-оол, С. Солаан-оол.

Г. ГОНИННИҢ фотозу.

№ 5, 1986 ч. Май

Социалистиг чарышты ажылдың шынарын бедидеринче, камналга болгаш хумагалалдыг чорукче, коллектив бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге көрдүнген сорулгаларны чедип алырынче угландырган турар ужурлуг.

(Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинден).

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ЭГЕЗИ

Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи республиканың транспорт, харылзаа бүдүрүлгелериниң аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Мурнуку чылдарда планныг онаалдалары чедир күүсеттинмейн турган бүдүрүлге коллективи канчап мурнакчыларның одуруунче киргенил?

Мындыг айтырыгны бир дугаарында АТБ-ниң начальниги И. Ю. Грейсеровка сонуургап салдым.

— Партия, чазактың сөөлгү үндүрген доктаал-шиитпирлерин үндезилээш, ажыл-агыйывыста чедир ажыглавайн турар курлавырларывысты чыл эгезинде илередип, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш, оон хүлээп алганы документилерин амыдыралга боттандырары-биле бүдүрүлгеге ажылдап турар кижилер ортузунга организакчы, масса-политиктиг ажылдарны күштелдирген бис. Съездиниң айтышкыннарынга дүүштүр ажыл-агыйывыстың стилин болгаш арга-методтарын эде тургузуп эгелээн бис — деп, ол чугаалап, сөөлгү үеде бүдүрүлгеде ажыглап эгелээн чаа чүүлдерин тодаргай көргүстү.

Септелгеге чаңгыс ээлчегте ажылдап турган ажылчыннарны ам ийи ээлчегде ажылдаар кылдыр эде тургускан. Автомобильдерниң болгаш автобустарның техниктиг ажаалдазын, септелгезин кылып турган Василий Дамдагай, Кужугет-оол Кужугет оларның бригадаларын бригада керээзи-биле ажылдаар чаа аргаже шилчиткен. Чамдык ЗИЛ-130, КамАЗ — 5511 машиналарны боду дүжүрер прицептерлиг кылдыр эде кылып, ажыглалга кирген. Ол ышкаш Ак-Довурак — Абаза оруун эде кылып, алгылып турар автоотрядта чеди КамАЗ машиналарны турууштуң чокка ажылдадыры-биле ийи-ийи чолаачы ажылдаар кылдыр тургускан. Бо болгаш өске-даа чаа чүүлдерин бүдүрүлгеге ажыглаап, шиңгээткени улуг ажыктыг болганын начальник таныштырды.

Оон аңгыда бүдүрүлгеде ажылчыннарның ажылдаарынга чамдык таарымчалыг чүүлдер кылдынган болгаш моон соңгаар-даа кылдынар. Эрткен беш чылда АТБ-ниң диспетчер, техниктиг хайгаарал, амыдырал албан черлерин, автошколаны, котельная пегин, чылыдылга системаларын, девискээрин дескиндир демир-бетон херимнер кылып, эде кылыышкыннар, капитал септелгелерин кылган. Автомобиль паргының барык 60 хуузун улуг бүдүрүкчүлүг автомашиналар — КамАЗ-тар-биле чаарткан. Ам бүдүрүлгеге чаа столованы, ийи аал иштиг чурттаар чуртталга бажыңын, спорт залды, девискээрге спорт шөлүн, КамАЗ-тар, автобустар септээр, аңгы үениң негелделери-биле бодунда кызыл булуңнуг, амыдырал-хандырылга корпустарлыг септелге зоназын тудуп эгелээн.

Ак-Довурак АТБ-зинде шупту 500 хире ажылдакчылар бар. Оларның иштинде чолаачылар 264 кижи. Түс-түс кижилер, чолаачылар, колонналар, бригадалар аразында социалистиг чарышты калбарткан. Олар шупту планныг, социалистиг хүлээлгелиг. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты 43 кижи чаалап алган. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыыраткан. Чуруу үрекчилери-биле, арагачылар-биле демисел күштелген. Бо талазы-биле тускай комиссияларны тургускулаан. Бо бүгүнүң түңнелинде орук-транспорт үрээшкиннери эрткен чылдың дөрт айларында 6 турган болза, бо чылын чаңгыс болган.

Ажылдан үнер-кирер чоруктар, эзириктер сергедир черге киргеннериниң саны, ажылдан озалдаар, ажыл шагы үзер чоруктар дыка кызырылган. Ынчангаш бүдүрүлге бо чылдын бирги кварталында чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң планын 123,7 хуу, пассажирлер аргыштырылгазын 114,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 125,6 хуу күүсеткеш, тиилекчи болганы ол.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүдүрүлгеде хөй чылда ажылдап турар мурнакчыларның үлүү улуг. Оларга коммунистер В. П. Ковшин, В. Д. Дамдагай, Ю. И. Волков, Н. Р. Рубинов, В. А. Богданов, Ш. Х. Шахмуратов, Т. Д. Сарыглар, Ф. Н. Влахно болгаш өскелерниң-даа киирген үлүү улуг болган. Ол ышкаш бүдүрүлгениң планныг онаалдаларын күүседиринге коллективте аңгы-аңгы националдың кижилерниң аразында акы-дуңмалышкы быжыг найыралы кол черни база ээлээн.

Ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын, хостуг үезин оон ажыглаары-биле тускай комиссияларны тургускан. Оларда сад-огород өстүрериниң, культурлуг амыдырал, спорт-массалыг ажылдар чорудар комиссиялар ажылдап турар.

Бирги кварталда АТБ-ниң коллективи камналга талазынче база кичээнгейни салып, багай эвес ажылдаан. Ол 773,1 килокалорий чылыг энергиязын, 227,4 муң квт-шак электроэнергияны, 12,1 тонна дизель кывар чүүлүн, 1,6 тонна бензинни, 137,1 тонна чижегээн хөмүр-дашты камнап алган. Камналга талазы-биле социалистиг чарышты база организастаан. Чарыштың түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрүп, тиилекчилерин шаңнап, мактап турар.

— Ажыл-ижиивисте бүгү-ле чүве шупту эде тургустунуп, чаартынган деп база болбас. Ам-даа чедир кылдынмаан, партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр кылыр ажылдарывыс хөй. Чүък дүжүрери, чүдүреринге хөй үе-шак үнүп турары, машиналарның аңаа турар чоруун кызырары, хоорай, суурлар иштинге пассажирлерни маашкын чок аргыштырары, күш-ажылга механизация, автоматизацияны чедир ажыглаары дээн ышкаш ,кол чүүлдер чедир кылдынмайн турар —деп, И. Ю. Грейсеров түңнелинде чугаалады.

Ол шын. Бүдүрүлгениң мурнунда ам-даа шиитпирлээр айтырыглар хөй. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын чедиишкиннинг эгелээн, Кызыл туктуг коллектив ол бүгүнү чедир шиитпирлеп, партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларын күүседир дээш эгелээн эге базымын улам хере базып, моон-даа соңгаар чедиишкиннерлиг ажылдаар дээрзинге бүзүрелдиг.

Х. МОНГУШ.

Барыын-Хемчик район.

ЧАҢГЫС ААЙ НАРЯД ЁЗУГААР

Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылының эрткен дөрт айларында бараанныг продукция бүдүрер онаалдазын дыка ажырган. Ону сайгарарының планын 118,9 хуу боттандырган.

Тууйбу өрттедир тегениң суугуну эрткен чылдың күзүнүнде эде дерээниниң соонда коллектив ай санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Чыл эгезинден бээр үш миллион 226 муң тууйбуну республиканың тудуг организацияларынче чудурун чоруткан. Ол дээрге эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бир миллион тууйбуну хөйну бүдүргени, планга немей барык 300 муң тууйбуну бүдүрүп үндүрүп үндүрерин ковудеринге заводтуң бригадаларының чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдаарынче база кылган ажылдың түңнелин барымдаалап күш-ажыл төлевиринче шилчээни мацаа улуг рольдуг болган. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип алыр дээш социалистиг чарышты бригадалар ортузунда калбартканы хожудап турарлар чок ажылдаар арганы берген.

Мастер А. В. Логиновтуң удуртуп турары сай-элезин казар черде ажылдап турар ишчилерниң күш-ажылын шын организастааның ачызында коллективтиң күш-ажылчы көргүзүглери экижээн. Сай-элезин үүрмектеп, сорттаар ажылды механизастааны тудугга херегжээр бо материалдарны бүдүрерин болгаш ооң шынарын экижиткен. Сай-элезин карьеринде ажылдап турар Е. Бородин, В. Абашкин чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар.

В. К. Косиновтуң удуртуп турары чугай өртедикчилери чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдаарынче шилчииринге бо хүннерде белеткенип турар. Чугай өртедикчилери эрткен дөрт айларының онаалдазын дыка ажырган.

Дериг - херекселдерни чаартыр, септээр ажылды бо хүннерде заводка уламчылап турар. Бо ажылды чорутканының соонда бүдүрүп үндүрген продукцияның шынары экижир.

Г. ГОНИН.

+ + +

ЧЕДИИШКИНГЕ ДАЯНГАШ

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери дөрт айының планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүсеткен. План ёзугаар бир миллион 919 муң рубльдиң бараанын сайгарар турган, ону миллион 975 муңга боттандырган. Бараанныг продукциязын 104,5, нормативтиг арыг продукциязы 103,1 хуу чедирген.

Таңдының ыяш ажыл-агый чери — республикада эки көргүзүглүг черлерниң бирээзи. Олар план сайгарылгазын чедиишкиннииг күүседип, бараанныг продукция сайгарарын 114,8 хуу чедирген. Нормативтиг арыг продукцияны 23 муң рубльге бүдүрер турган, ону 24 муңга боттандырган.

Ол ышкаш Кызылдың, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый черлери база чедиишкиннинг ажылдаан. Чижээ, Каа-Хемниң ыяш ажыл-агый чери ыяш сөөртүрүн 138, дилиг материалдары белеткээрин 111,1 хуу боттандырган. Ол ышкаш культура амыдырал-хандырылга барааннарын база ажыр күүсеткен.

Ыяш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир дээш улам шудургу ажылдаарын хүлээнип турар.

З. БАБАЯ,
Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң экономизи.

МУРНАКЧЫЛАР ХӨЙГЕ КӨСКҮ

Шын организастаан социалистиг чарыш чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге эвес, мөзү-шынар кижизидилгезинге база улуг рольдуг деп чүве билдингир. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде: «Социалистиг чарыш — ол дээрге ажылчы чоннуң чогаадыкчы чоруун улам хөгжүдериниң чугула хевири, кижиниң эки шынарларын ниитилелге үвелээриниң база ол ышкаш ооң ниитилелге бодунуң туружун бадыткаарының бир кол аргазы» деп демдеглээн. Бистиң бо хүннерниң чер болганда, кайда-даа кижилер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылды эде тургузар, кижи бүрүзү чаа ёзу-биле шынчы ажылдаар дээш туржуп турар.

«Суглак» совхоз — республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Совхоз эрткен чылын күрүнеге эът садар планын ажыр күүсеткеш, оон 2 млн. ажыг арыг орулганы алган. Ажыл-агый черле сөөлгү үш-дөрт чылды уламчылыр орулгалыг ажылдаан, күрүне планын доктаамал ажыр күүседип, тараа культураларын бир гектардан-на 15—18 центнер дүжүттү ап, эки шынарлыг мал чемин белеткеп ап келген.

Совхозтуң мурнакчы бригадазының бригадири Анатолий Ермолов болуушуң бригадазының дугайында мынчаар чугаалаар.

— СЭКП-ниң XXVII съездизин бодууп ажылчын кижилерниң шынчы ажылдаарынга кончуг таарымчалыг байдалды тургускан. Ону чүгле бистиң бригадавыстың чижээзинден көрүп болур. Ам черле улус артынга чаштынмаң, кижилерниң эжин чайгаар хагдынын бар чылдар. Ажылды эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының дугайында чугаа хүн бүрү радио, телевидениеде-даа чорup, солуннарда-даа үргүлчү бижип турар-дыр. Кайда-даа мындыг байдал тургустунуп турда, канчап черле кошкак ажылдаар боор. Ам кол негелде болза, арыг арын-нүүр-биле ажылдаары, эштериниң мурнунга шынчы болуру. Чурум үрээри дээрге эштериниң оорлаавын-биле деңней болур. Чүге дээрге, эштериниң алыр акшазын «кестирип» каантар сен. Бот-орулгажарылга — ол дээрге коллективтиг бүзүрел. коллективтиг шынчы чорук-тур. Моон мурнунда чарыштың мурнакчылары шаңнал акшазын кассадан барып ап турду. Ам ону хөйнүң мурнунга чарлап турган бээр апарган. Ол чорук чарыштың ужур-утказын аажок улгаттырган. Ам чаржып ажылдаары солун апарган.

Анатолий Ермоловтуң, Владимир Шелеховтуң, Юрий Фадеевтиң бригадалары ажылдың төнчү түңнели дээш бот-оргула-чарылгалыг арга-биле ажылдап турар. Бригада керээзи дээрге-ле ол чүгле ажыл-агыйжы чедиишкин эвес, кижиниң мөзү-шынарының, политика культуразының, амыдыралда туружунуң айтырыын чайгаар хаара туда бээр. Бригада аргазы бир-ле дугаарында ажылчыннарның бот-башкартынар методу-биле чорup, алган акшазын-даа деңге үлежип, күш-ажылчы сагылга-чурумну боттары шиитпирлеп, шаңнал акшазын кижи бүрүзүнүң ажылга киришкен хайы-биле үлежип турар. Чижээ, аңаа өске эштеринге дузалажып турары, школада уругларының өөредилгези, чурумну бузин хамааржыр. Бригада чөвүлели ол бүгү айтырыгларны ажылчын кижиниң арыг арын-нүүрүнүң дүрүмнерин ёзугаар шиитпирлеп турар.

Үстүнде көргенивис мурнакчы бригадаларның кежигүннери Николай, Любовь Друбеколар, Иван Козлитин, Сергей Семёшкин эки ажылдааны дээш Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин барып көөр халас путёвка-биле шаңнатканнар. Эрткен айның түңнели-биле совхозтуң күш-ажылчы алдар тугун Владимир Досвак, Александр Козлитиң, Владимир Белоножков оларның эки ажылынга алдаржыдып көдүрген. Совхоз конторазының мурнунда көскү черде хүндүлел самбыразында мурнакчыларның чуруктарын шевергин кылгаш, аскан. Хүннүң маадырлары хуудустарга доктаамал чырыдып турар.

Ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты совхозтуң администрациязы, партия, профэвилел организациязы демниг чорудуп келген. Бир-ле дугаарында коммунист бүрүзүнүң авангардчы ролюн улгаттырган. Партия хуралдарынга мурнунда чылдарда ышкаш, оонак айтырыглар чугаалашпайн, удурткукчу ажылдакчыларның отчёттарын дыңнап, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин, коммунист кижиниң ажылга харысаалгазын, үлегер-чижээн чугаалажып, бригадалар, цехтер, звенолар аразында социалистиг чарыштың чорун турарын анализтеп көрүп турар апарган.

Чарышты организастаарынга ажылчыннар боттары киржип, түңнелдерин үндүрүп турар үеде чүгле мурнакчыларны тодарадыры, оларны шаңнаары-биле кызыгаарлаттынмайн, ортумак ажылдаан кижилерниң түңнелдерин база анализтеп көрүп, оларны чарыштың мурнуку одуруунче киир тыртарының янзы-бүрү арга-хевирлерин ажыглап турар апарганы эки. Ындыг түңнел хуралдарының үезинде изиг маргылдаалар база үнгүлеп кээр. Ол харын-даа ажыктыг. Ажылчыннар ортузунда аттестация база чорup турар. Ортумак ажылдап турарларны чарышче улам хаара тудуп ажылдаарынга чылдың-на болуп турар көрүлделер, конкурстар, зоо-ветеоредилге, ажылчын аттестациялар улуг идигин берип турар. Чаңгыс сөс-биле, чарышты организастаары, ооң түңнелин үндүрерин кижи бүрүзүн бодандырып, даарта эки ажылдаарынче хей-аът киирип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТА: «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң хоочун тудугжузу Карасал Долгай-оолович Кошкелиг дашчы, бетончу болгаш бызанчы мергежилдерлиг. Кызыл хоорайның улуг тудугларын кылырынга ол шалын үлүүн киирип келген. Болуушуң байлак арга-дуржулгазын аныяк тудугжуларга дамчыдып берип турар. Б. Кошкар-оол удурткан ооң бригадазында аныяк тудугжулар хөй. Хоочун тудугжу Карасал Кошкелиг-биле кады ажылдаан аныяк дашчылар Кызылда спорт комплекизиниң тудуун бо хүннерде шалыпкын кылып турарлар. Олар апрельде тудуг-монтаж ажылдарының планын ажыр күүсеткеш, ам майның планныг даалгазын база ажыр күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КОЛ НЕГЕЛДЕЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

«Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участоктары Сүт-Хөл районда аңгыда шупту районнарда ажылдап турар.

Кызыл-Мажалыкта бот-оргула-чарылгалыг септелге-тудуг участогу социалистиг чарышка шаңналдыг черни албаза-даа, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында эки түңнелдиг болуп, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннинг күүсеткен. Ол коллективте 61 кижи бар. Быжыг найыралдыг коллектив съездиниң материалдары-биле таныжкаш, улам хей-аът кирип, тура-соруктуг ажылдап турар. Бирги кварталда септелге-тудуг участогу 145,4 муң рубльге янзы-бүрү ажылдарны кылыр турган, 146 муң рубльге күүсеткен. Олар алды аал чурттаар 3 бажыңны тудар турган, бирээзин бүрүн дооскаш, күрүне комиссиязынга хүлээдип берген. Ийи дугаар бажыңны шевергээрин арткан. Үшкү бажыңның тавааn кылып дооскан, хана тудугларынче кирген.

Коллективтиң мурнунда сорулгалар улуг. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң, банкының, өске зарынга удур диспансерниң, мал эмнелгезиниң, автостанцияның, газ чериниң бажыңнарын септээри көрдүнген. Ол организациялар-биле керээлер чардынган. Оон аңгыда коммунал ажыл-агый чери-биле чурттал га бажыңнарын септеп, кылырын дугурушкан. Чоннуң хууда чагыгларын 200 муң хире рубльге база кылыр.

Бо бүгү ажылды доозары бригада кежигүннеринден дыка хамааржыр. СЭКП-ниң XXVII съездизинге кижи факторун онзалап айытканы таварылга эвес. Ынчангаш кижи бүрүзү бүгү тала-биле күш-ажылга, сагылга-чурумга бердинер ужурлуг. Ажыл-агыйның чедиишкиннинг болуру—кижилерниң карак-кызыл күш-ажылындан, оларның бот-харысалгазындан, ажылга бердингениниден улуг хамааржыр. Ук коллективте алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчылар хөй. Оларга бызанчы Мактар-оол Саичат, чазанчылар Чамбалдай Ооржак, Шыырап Хертек, тракторист Борбак-оол Саая хамааржыр.

Дыжыпай Ооржактың бригадазы өске бригадаларга бодаарга, бедик көргүзүглерин чедип алган. Дөрт айларны-биле алырга, ол бригада айда алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың дээштиг болуруп чедип алыры-биле бригада бүрүзүнүң алган хүлээлгезин болгаш план күүселдезин көскү черде аскан. Ында ай, квартал санында көргүзүглерин, сан-чурагайлар-биле демдеглээн. Ол ышкаш камналга талазы-биле тускай учётту чорудуп турар.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин коллективте тускай негелде ёзугаар үндүрүп турар.

Ук коллективте эрткен чылгызынга деңнээрге, бо чылын ажыл шагы үзер кижиниң саны ийи катап кызырылган. Чарыш түңнелдерин үндүрүп тура, кол барымдаалаар негелделерниң бирээзи ол.

О. МОНГУШ.

ОЛАРНЫҢ КӨРГҮЗҮГЛЕРИ

Малдың чаа төлүн онча-менди камгалаашкыны эки көргүзүглерин чедип алырынга бо чылдың эрткен дөрт айлары аажок таарымчалыг болган. Чүге дээрге күш-ажылчы коллективтер планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин дээш харысалганы кажангызындан-даа артык бедиткен. Ылаңгыя аргалаар, ооң уламындан ажыл шагы үзер прогулдаар чоруктар читкен. База ол ышкаш мал чемнерин, тараа дүжүдүн четчир кылдыр курлап алганы мал бажын өстүреринге улуг ужур-дузалыг болган. Чижээ, саваң, өске-даа мал чемнери кыштың ажыл, ам-даа эвээш эвес курлавыр арткан.

Оон уламындан «Найырал» совхозтуң Шаңчы салбыры төрүүр чүс хойга онаалтыр 82 хураганы камгалап алган. Хойжулар Адас Дадыш-оол, Хүүрак Билинмаа, Байлак-оол Долаан төрүүр чүс хойдан-на түс-түс айыы-биле 96 хураганы өстүрген. Николай Норбу—90, Василий Монгуш—85, Аран Мөнге —чүс башка онаалтыр 84 хураганы өстүрген.

Совхозта тускай зоотехниктерниң саны немежип турар. Чижээ, Кызылда [illegible] ажыл-агый техникумунуң доозукчузу аныяк специалист Александр Калзан Шаңчы салбырында ажылдай берген. Аңаа айн дугаар хойжу бригаданы хүлээдип берген.

Бир будуун коллективтиң ажыл-агыйын удуртуп баштаары, планныг онаалдаларының, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин харылзаары белен эвес ажыл. Салбырның удурткукчузу Очур-оол Хуваалиевич Норбунуң, специалистерниң, хоочун ажыл-ишчилериниң болгаш малчыларының арга-сүмезин ажыглап, дуржулгазын өөренип турган. аныяк бригадир совхозтуң, салбырның, күш-ажылчы коллективтиң көргүскен идегелин бадыткаан. Ооң удуртканы хойжу бригада төрүүр чүс хойга онаалтыр 85 хураганы камгалап өстүрген. Ол дээрге чүгле салбырда эвес, совхозтуң ниити хойжу бригадаларының аразында багай эвес көргүзүг.

— Бригадирниң ажылдап турары эки. Моон соңгаар ооң дуржулгазы ам-даа немежир, аңаа кижи идеген болур. Чүге дээрге ол кызымак кижи—деп, В. Х. Норбу бисте чугаалады.

Аныяк специалистиң баштайгы күш-ажылчы базымын кады ажылдап турар ажыл-ишчилериниң деткип турары ол. Деткимчилиинге оорталанган, күш-ажылдың темпизин кошкатпазы, болунга болгаш бригада кежигүннеринге бедик негелделиг болуру, чаа чүүлдү эскерип, тып, ону ажыглап өөренири, ажылда четпестерин эдери ам-даа негеттинип турар.

Чазаглаашкынның келгени-биле холбаштыр хүннүң агаар айтырыглары кажылыдаазып, дарый шиитпирлээрин негеп турар. Удавас хураганнарны үзер, чичангаш чаа кодалнар база немежир. Кырдылдага белеткел ажылдары база чүлүттелип кедир. Ол бүгүнү ажыктыг кылыр организастаар дээш хемчеглерни салбыр ап эгелээн.

Кайы-даа бригаданың хойжулары бүгүнде кыштагның оваазы болуп, кажааның херексин хоорпу, кыштагларның үүрмек септелгезин доозуп турар.

А. ОКСУР.

КЫЗЫМАК ЧОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛИ

Сенчермаа Шижаевна Сандый-оол 1973 чылдан бээр «Бүрен» совхозка малчынналап келгеш, хойжулаарының биче эвес арга-дуржулгазын чедип алган.

Кыштаглаашкынга белеткелин малчын чугулаалап көөр, чүге дээрге хойну кур кыш ажырып алыры—шыңгыы шылгалда. Ындыг болганда, аңаа бүгү талалыг белеткенир. Кажааларны эки шынарлыг септээр. мал чемнерин белеткээш, четчири-биле кыштагга чедирип алыр. Ол ышкаш хойну эки семиртип алыры кыштаглаашкынга кол белеткелдиң бирээзи кылдыр хойжу санаар. Ынчангаш чайгы, күскү үеде хойнуң одарын, суггадын шын таарыштырар. Изигде, бүргегде, хаттыг, чаъстыг, соок хүннерде малын каяа кадарарын ол билир. Хойларның эдержилгезин чогуур үезинде шын, организастыг чорудуп келген.

Сенчермаа Шижаевнаның чылдың-на үстүнде адаан болгаш өске-даа хойнуң баш санын өстүреринче, продукттуң бедидеринче, уксаазын экижидеринче угланган хемчеглерин чогуур үезинде шын, бедик харысалга-биле чорудун турарының ачызында эки көргүзүглерин чедип ап турар. Он бирги беш чылда төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 104 хураганы менди доруктурган, бир баштан-на 3,8 килограмм дүкту кыргып алган.

Даандырган ажыл-херекти харысаалга-биле ак сеткилдиг күүседип, чылдың-на эки көргүзүглерин чедип ап келген Сенчермаа Шижаевна Сандыйоолдуң күш-ажылын партия болгаш чазак бедик-биле үнелеп көрген. 1984—1985 чылдың кышкы үезинде Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарышка мал ажылының продуктуларын бүдүрерин ковудеринге чедип алган чедиишкиннери дээш хойжу Күш-ажылчы Алдар орденинин III чергези-биле шаңнаткан. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты малчынга 1984 чылда тывыскан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле Сенчермаа Шижаевна бо чылын төрүүр чүс баш хойдан 105 хураганы менди доруктурарын, бир баштан-на 3,9 кг дүкту кыргып алырын хүлээнген. Дуржулгалыг хойжу 373 баш төрүүр хоюндан 400 хураганы менди алгаш, хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Т. ХЕРТЕК.

Каа-Хем район.

ХЛЕБ КАМНАЛГАЗЫНГА ХАМААРЫШТЫР

Хлебти камнаар дугайында айтырыг чаа эвес, ол мурнунда-ла тургустунуп келген. Ынчалза-даа хлебке камналга чок чорук болдурар таварылгалар ам-даа бар. Ону бистиң Мугур-Аксы суурдан көрүп болур.

Район төвүнүң пекарнязында 10 кижи составтыг бригада ажылдап турар. Оларның сагылга-чуруму эки, ооң уламындан планныг онаалдазын ажыр күүседип турарлар. Эрткен-даа чылын, бо чылдың баштайгы айларының планныг онаалдазын ук коллектив чедиишкиннинг күүсеткен. Ынчалза-даа оларның бүдүрген продукциязының бир чамдыызы бок төгер саваже кирип турар дээрзин мацаа бижиир херек. Чүгле буруу пекария ажылдакчыларында эвес, а өске кижилерде.

Херектиң ужуру чүдел дээрге, район төвүнүң улуг, биче хемчээлдиг чемненилге черлеринден хлебти хөй-биле үндүр октап турары. Бистиң районнуң агаар-бойдузу шириин, чери база мурут сайдан бүткениндее дүжүт өстүрбес чер болгай. Далган-тарааны Кызылдан сөөртүп турар. Ооң бүтүезин улуг. Ол [illegible] район төвүнүң чаа дык кижилери херекке албайн турар. Кижи эмнелгезиниң столовайзындан хүнде 5 килограмм хире хлеб үндүр октаттынып турарын санадым. Район столовайзынга чокта чаа бир хүн чемненгеш, 45-ле минута дургузунда хайгаарадым. Норма ёзугаар кезип каан 16 кезиндн хлебти ын ол үеде бок төгер черже кипр каапты. А бүдүн хүн дургузунда чеже хире хлеб олче кирип турары? Санаары берге.

Школа столовайзынга база чораан мен. Ында харын хлебке ээзи камналгалыг чорду. Повар Д. Куңзенмаа-биле кады чем артынчызы төгер саваны база көрдүвүс. Хлеб мында дыка эвээш. Ындыг чүгээр байдал ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң столовазында база бар. Ук столовайда хлеб камналгазының дугайында чугаалап турар плакатты аскан. Көскү агитацияның ол хевири камналгалыг болурунга база идиглиг дээрзин бо факт бадыткаар.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Педагогика булуңу

Республиканың школаларында өөредилге чылы доостур чоокшулаан. Школа реформазын амыдыралга боттандырып чорударының ийиги өөредилге чылы адакталып келгени ол. 1985—1986 өөредилге чылы школа бүрүзүнге өөредилге-кижизидилге ажылын шынаржыдар, күш-ажыл өөредилгезин болгаш кижизидилгени амгы негелделерге дүүштүр чорудар дээш диледишкиннерниң чылы болганы чугаажок. Школа, башкы бүрүзү боттарының ажылын шүгдүнүп көрүп, ажылда чүү онзагай болуп турарыл, чүнү чедир көрбейн барганыл, эчис сорулгага кандыг айтырыгларже кичээнгей салырыл — бо бүгүнү кичээнгейге ап турары көскү.

Башкылавашкын ажылында бир кол чүүл—мурнакчы дуржулганы тарадып нептередири. Бо айтырыгже сагыш салывышкын сөөлгү үеде черле элээн көскү апарган. Башкыларның арга-дуржулгазын көргүзүп бижээн материалдарны солуннуң бижикчилери— башкылар, эртемденнер, методистер хөйнү чорудуп турарлар.

Бөгүнгү «Педагогика булуңунда» арга-дуржулга солчулгазының дугайында бөлүк материалдарны парладывыс. Башкылар билии бедидер институттуң кабинет эргелекчизи К. Монгуштуң чүүлүнде математика кичээлинге ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оолдуң дуржулгазын сайгарган. Чадаананың № 1 школазының директору М. Борбай-оол ол школада тургускан методика чөвүлелиниң дугайын бижээн. Башкыларның ажылында чаа чүүлдерни нептередиринге, ажылда четпестерниң өй-шаанда эдеринге методика ажылын күштелдирери черле дузалыг болуру чугаажок.

Сүт-Хөл ортумак школазының башкылары кижи бүрүзү хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап турар, олар чыл дургузунда чорудуп келген ажылын түңнеп, тускай конференцияны база организастааннар. Ооң дугайын О. Чаң-оол дыңнадып турар. Мурнакчы дуржулгадан өөренири кымга-даа ажыктыг, солун. Эрзин ортумак школазының арга-дуржулгалыг, хоочун башкылары аныяк башкыларга үлегер көргүзүп, хөй санныг ажык кичээлдерни эрттирип турар, ооң дугайын башкы А. Дамдын бодунуң материалдарында бижээн.

МЕТОДИКА ЧӨВҮЛЕЛИ

«Сээң амыдыралчы оруктарың». Өөреникчилер-биле интервью. Семинар-кичээл. Профугланыышкын ажылы.

Чадаананың № 1 школазынга бо өөредилге чылының эгезинде методика чөвүлелин 10 кижи составтыг тургускан бис. Эң-не мурнакчы, арга-дуржулгалыг башкылар ооң составынга кирген. Чөвүлелдиң кежигүннери шупту башкыларның кичээлдеринге олуржур. Башкыларның олурушкан кичээлдериниң сайгарылгазын пятницада чорудуп турар. Башкының ажылында чаа, онзагай чүүлдерни өскелериниң ортузунга тарадып, нептередип турар. Бир эвес башкының кичээлинде кошкак талалар, методика талазы-биле четпестер бар болза, ону дүрген болгаш дээштиг-биле эдерин сүмелеп турар.

Бо өөредилге чылының дургузунда хөй-ле кичээлдерге олурушкан, оларның сайгарылгазын кылган. С. Д. Донгак, А. А. Монгуш, Н. Д. Монгуш, Ч. Н. Сендажи, Б. Б. Монгуш, А. К. Тюлюш, А. Х. Сарыглар, Ч. Ш. Ооржак, Н. В. Степанова болгаш өскелер-даа кичээлдерни амгы негелделерге дүүштүр чорудуп турарлар.

Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы К. Б. Сарыглар «Сээң амыдыралчы оруктарың» деп класс шагын кончуг эки эрттирген. Класс шагын эрттирериниң арга-хевирин башкы шын, таарымчалыг шилип алган. Магнитофонну, аас журналын, дириг чурагайларны ажыглап турган, класстың бүгү өөреникчилериниң идепкейлиг киржилгезин чедип алдынган. Класс даргазы башкыга эки дузалашкан.

Класс шагының соонда өөреникчилерден интервьюну алган. Ооң түңнели-биле алгаш көөрге, бо класста келир үениң инженерлери, башкылары, эмчилери, садыгжылары, кедээ ажыл-агыйының специалистери болурлар бар болган. Уруглар боттарының келир үеде мергежилин шилип алырынга профугланыышкын ажылын класс башкызы эки тургускан.

Сөөлгү үеде школада семинар-кичээлдерни дээштиг эрттирип турар. Биология башкызы Б. Б. Куулар «Чүректиң ажылы» деп темалыг кичээлинге ассистент өөреникчилерни олурут аайы-биле тургустунган шинчилел болгаш хайгааралчы бөлүктерниң киржилгезин эки чедип алган. Теманың практиктиг талазынче сагыш салып, медицина эртемниң сөөлгү чедиишкиннерин уругларга таныштырган, ооң ангыда биология кичээлдериниң өске эртемнер-биле харылзаазын методиктиг шын тургускан. Бо башкының кичээлдеринге чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының планнарының сайгарылгазы. Ашы-чем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле хөй талалыг ажыл чоруп турар.

Ниитизи-биле бо хүннерге чедир школа 108 ажык кичээл болгаш класс шактарын эрттирген. Бо чылын башкыларның ажыл-чорудулгазында конференция, семинар, диспут-кичээлдер дээштиг, солун эртип турар.

Методика чөвүлелиниң кежигүнү башкыларның кичээлдери шупту ажык. Олар аныяк башкыларга семинар-кичээлдерни эрттиргилээннер. Методика чөвүлели каттыжыышкыннарның ажылын база хайгаарап, дуза чедирип, оларны дашчыыштыр башкылар-биле түс-түзүнда ажылды чедип алырынга дузалаар, коллективти чогаадыкчы ажылче хөй-аът киирер.

8-10 класстарда түс-түс эртемнер аайы-биле профугланыышкын ажылын канчаар чорудуп турарын чөвүлелдиң кежигүннери хынап көргеннер. Чамдык башкылар боттарының кичээлдеринге уругларның күш-ажыл кижизидилгезинче кошкак кичээнгей салып турарлар. Аныяк-өскенин амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээри — эң кол сорулга.

Методика чөвүлелиниң ажылын моон соңгаар-даа сайзырадыр бис.

М. БОРБАЙ-ООЛ,
Чадаананың № 1 школазының директору, методчөвүлелиниң удуртукчузу.

ЧАҢГЫС КИЧЭЭЛДЕ

Сигналдыг карточкалар. Көвүдедилге. Үлелге. Бот-ажыл. Сайгарылга.

Кызылдың № 2 ортумак школазында ССРЭ-ниң улустуң башкызы Арыя Араптановна Алдын-оол өге класстарның математика кичээлинге янзы-бүрү методиктиг аргаларны ажыглап турар.

Класстың мурнуку ханазында «Өөренириңге өөрен» деп сүмеде бодалга бодап өөрениринге билзе чогуур негелделер болгаш математиканың дөрт кылдыныышкынының үезинде саннарның аттарын бижип каан чүүлдер уругларның кичээнгейин хаара туда бээр.

Ийиги класска математика кичээлинге «Хөй оранныг саннарның аас-биле номерациязы» деп теманы өөредип турган. Кичээл уругларның өөренип эрткени темалардан кол чүүлдерни катаптаарындан аас санаашкыны-биле эгелээн. Уругларның столдарының кырында сигналдыг карточкалар (өңнүг төгериктер), чурагайлар бижээн карточкалар, саннарның дөрт кылдыныышкынының демдектери.

Аас санаашкынынга башкы «Катап хөй», «Катап эвээш», «Ынча хөй», «Ынча эвээш» деп математиктиг терминнерни адаарга, уруглар хамаарышкан демдектерни айыткан карточкаларны олуттарындан көргүстүлер.

Ийиги класска көвүдедирин болгаш үлелгениң таблицазын өөренири база аңаа үндезилээш, таблицадан дашкаар көвүдедилге болгаш үлелгени өөренири кол тема болур. Бо темага катаптаашкынны база чорутткан. Башкының салган айтырыгларын харыылааны шын бе азы меге бе деп чүвени уруглар сигналдыг карточкалар-биле көргүзүп, харыыны үнелеп турар. Харыы шын болза, кызыл өңнүг, а меге болза, сарыг өңнүг төгериктерни көргүзер. Бо арга уругларның кичээнгейлиг болуруң кижизидеринге база ажыктыг.

Башкы хөй оранныг саннарны адаарга, уруглар боттарында белен чурагайлар дузазы-биле саннарны тургузуп, кандыг сан болганын көргүзүп каар.

Ол-ла темага математиктиг диктантыны база чорутткан. Мындыг янзылыг чорутткан ажылдарның түңнелинде уругларның математикага сонуурганы, ол кичээлге уругларның хандыкшылы улам хаңылап турар.

Арыя Араптановна уругларның бот-башкарлып, бодааш ажылдаарынче кол кичээнгейни угландырып турар. Ол-ла кичээлге бот-ажыл кылдыр уругларның амыдыралындан бодалганы бодаткан. Чамдык башкылар бодалга бодадып турар үеде өөреникчилерден хөй үүрмек айтырыгларны салып, уругларга бодаар арганы бербейн баар. Ооң түңнелинде уруглар боттары бодалга бодап шыдавас чорук тыптыр. А бо класста байдал көңгүс өске. Уруглар бодалганың сөзүн номчуп таныжып, бодап кириптилер. Бодалганы беш минута иштинде бодаар деп негелде берген. Шынап-ла беш минута четкелек чорда, уругларның хөй кезии бодапкан. Башкы доораан-на хынаарынче далашпайн, чыдып каап турар, бодап четтикпээн уругларже сагыш салып турар.

Ындыг уругларга дуза кылдыр бодалганың баш бурунгаар бижип кааны кыска бижимели самбыраның хаагдыг талазын ажыдыптарга көстүп келди. Ол ёзугаар арткан уруглар бодалганы бодап шыдапкан. Баштай бодапкан шымырак уругларга бодалганы өске арга-биле азы математиктиг көргүзүг тургузуп тургаш бодаарын башкы сүмелеп турар. Бо чорук уругларның билииниң аайы-биле тускай методту ажыглап, уругларның билиин деңнеп ап турары эки арга.

Чаңгыс кичээлдиң иштинде уруглар дыка хөй ажылдарны кылган. Бо дээрге башкының хүн бүрүде кичээлдерге хынамчалыг болгаш быжыг белеткелиниң түңнели-дир. Арыя Араптановнаның математика кичээлинге ажыглап турар методиктиг аргалары уругларның угаан-бодалын, математиктиг чугаазын сайзырадып, кичээл өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг сорулгазын чедип ап турар.

К. МОНГУШ,
республиканың башкылар билии бедидер институдунуң кабинет эргелекчизи.

ЧУРУКТА: «Тээли» совхозта Кызыл-Даг ортумак школазының тоску клазының өөреникчилери Рáда Артаа, Салчак Урал-оол, Иргит Кан-оол олар бо чазын мурнакчы малчын Салчак Сандуунуң аалынга саммаанчылап ажылдааш келгеннер. Чүс башка онаалтыр чүс анайны менди ап турар малчыннарның ийи чүс ажыг чаш анайларын олар менди доруктуруп бергеннер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫК КИЧЭЭЛ

1. Темазы. 2. Сорулгазы.
3. Ажыглаар чүүлдери.

Эрзин ортумак школазында 18 хире хоочун башкы ажылдап турар. Олар чоокта чаа, апрель айда, боттарының хөй чылдарда чыгдынган арга-дуржулгазынга даянып база школа реформазының негелделериниң ёзугаар аныяк башкыларга кижи бүрүзү-ле үш-үш ажык кичээлдерни эрттиргеннер. Чүгле эртемнер аайы-биле кичээлдерден ангыда, класс шагы, политинформация, ада-иелерге диспут, орус дыл бөлгүмү, ленинниана темазынга класстан дашкаар номчулга болгаш өске-даа темаларны чаа методика-биле арга-дуржулга солчулгазы хевирлиг чорутткан.

Эртемнер башкылары түс-түс журналдарны шупту чагыдып алгылаан, районо болгаш өске-даа библиотекаларда бар чаа литература-биле таныжып турарлар. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары Г. Б. Чалдыг, С. М. Содунам, А. Х. Оюн база арга-дуржулгалыг хоочуннар Т. Т. Мажаа, А. И. Дирчин, М. А. Седип, П. Т. Дамба-Хуурак оларның эрттирген ажык кичээлдери эки эрткен. Аныяк башкылардан Н. Д. Монгуш, Г. И. Лакпажап, О. С. Саңдак, А. С. Саңдак оларның кичээлдери болгаш класс шактары солун, чаа аргаларны ажыглап турар болгулаан.

Маңаа чижек кылдыр орус дыл башкызы, хоочуннарның бирээзи А. И. Дирчинниң 4-кү класска эрттирген ажык кичээлин маңаа кыскажы бижип көрейн. Кичээлдиң темазы: «Билип алган чүүлдерин практикага шын, четче ажыглап билир кылдыр өөреникчилерни чаңчыктырары». Сорулгазы — чүве аттарын өскертири, домакка чүве аттарының рөлю, оларның тыва дыл-биле холбаазын уругларның ажыглап билири. Кичээлге херегләэр чүүлдери— магнитофон, улгаттыр парлаан сөстер, домактар. Амыдырал-биле харылзаазы — космонавтика хүнүнге хамаарышкан тема ёзугаар ажылдааны. Кижизидилгелиг сорулгазы — тайбыңны быжыглаары, Москваның бичии школачызы Катя Лычёваның АКШ-ка чораанының дугайы. Афганистанга эвээш санныг совет шериглер составынга интернационалчы хүлээлгезин күүседип, шериг албаның эрттирип чораан, маадырлыг-биле чок болган ол школаның өөреникчилери чораан Артур база Валерий оларның дугайында кыска чогаадыгны уруглар дыка солун бижээннер.

Кичээлдиң планында темага холбашкан ыры, сюжет база бар. Башкы кичээлдиң планын, сорулгазын шын, тодаргай, чогаадыкчы арга-биле кылган болгаш шак ынчаар эрттирген. Кичээл уругларны ажылче бүрүн хаара тудтан. Харылзап, чогаадыг тургузуп ажылдаан уругларның демдээн чүгле башкы эвес, үш кижи составтыг жюри — орус дыл башкылары анализин кылбышаан, түңнелин үндүргеш, журналга салдырган. Кичээлдиң эрткенин башкылар эки деп демдеглээннер. Бо кичээлге чүгле Эрзин школазының эвес, харын Бай-Даг школаларының башкылары база олурушканнар.

Бистиң Эрзин ортумак школазы район школаларынга арга-дуржулга көргүзер кол школа кылдыр доктаадтынган.

А. ДАМДЫН,
башкы.

Мугур-Аксында ону шупту билир. Улуг-биче кижилер ужуражып келгеш, «Экии, башкы» деп мендилээр. Суурда ооң өөретпээн кижизи чок деп болур. Республиканың ангы-ангы булуңнарында башкының өөреникчилери эки ажылдап, чурттап чоруур. Оларның аразында эмчи, башкы, тудугжу, эртемден дээш кандыг-даа мергежилдиң кижилери бар.

Ужен ийи чыл башкылап келген Николай Шаравиевич Донгак —мергежилдиг башкыларның бирээзи. Өөреникчилерге быжыг билигни бээр, оларны төлептиг кижилер кылдыр кижизидер дээш ол ак сеткилдиг ажылдап чоруур.

ЧУРУКТА: башкы Н. Ш. Донгак.

ҮШ КОЛ СОРУЛГА

1. Кабинет системазы.
2. Чаңгыс аай негелделер.
3. Школа — кижизидилге ажылының төвү.

Бистиң Сүт-Хөл ортумак школазында школа реформазының талазы-биле элээн ажылдар кылдынып турар. Ону кылырда коллектив бодунуң мурнунга үш кол чугула сорулгаларны салган.

Бирээде, өөредилгениң кабинет системазынче шилчиири — кичээлдиң шынарлыын болгаш ажыктыын бедидери. Ийиде, өөреникчилерге чаңгыс аай негелделер — медерелдиг сагылга-чурумнуң үндезини. Үште, школа — микрорайонда кижизидилге ажылының төвү болурун чедип алыры. Бо үш кол сорулгаларының баштайгызы кабинеттиг системаже 1985 чылдың ноябрьдан эгелеп кирдивис. Ол шилчилгеже чоорту кирип эгелээн бис. Кабинеттерге ажыглаар техниктиг херекселдерни четчелээриндеи, башкы бүрүзүнүң белеткээн үлегер-дидактиктиг материалдарын белеткээриндеи кол негелде хамааржыр.

Ийиги кол айтырыгны шиитпирлээринге өөреникчилерниң бот-башкарттынылгазын тургузуп, ооң кежигүннерин ажылдадып чаңчыктырары белен эвес ажыл болду. Амгы үеде школада өөреникчилерниң ниитизи-биле 26 штабы, чөвүлели, клубтары, ниитилелдери ажылдап турар. Оларга 743 өөреникчиниң дөрттүң бир хирези хаара туттунар. Бот-башкарттыныг, медерелдиг кижизидилге ооң эгелээр. Ам чамдык штабтар ажылын башкының удуртулгазы чокка чорудуп турар апарган.

Үшкү кол айтырыгны шиитпирлээринге суурда 16 агит-кварталда өөреникчилерниң назы-хар барымдаалавас 16 отрядтары ажылды чорудуп турарлар. Ында отрядтың даргазы, активи кирип турар, спортчу оюннар, ада-иениң кужу-биле тургускулаан янзы-бүрү бөлгүмнер ажылдап турар.

Чаа реформага дүүштүр ажылды бистиң школада үстүнде айыткаанывыс үш кол сорулганы боттандырары-биле өөредилге чылының эгезинде-ле башкы бүрүзү бир кол теманы тускай хууда чогаадыкчы планныг ажылдаар даалгаларны алган. Башкы бүрүзүнүң сайгарып, өөренип, сайзырадып турар темазынга эртем-практиктиг конференцияны эрттирерин планнаан.

Апрельдиң бир хүнүнде школаның залынга методбюллетеньнерин, фото-делгелгелерин кылган, конференцияның программазын парлап делгээн, школаның 56 башкыларындан ангыда, райкуусскомуң улус өөредилге килдизиниң ажылдакчылары, районнуң школаларындан тос өөредилге эргелекчизи чалааның ёзугаар олуттарын ээлепкеннер.

«Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланыышкыннарынга дүүштүр өөредилге-кижизидилгелиг ажылды улам күштелдирери» деп темалыг конференция эгелээн. Хүн айтырынга 8 башкының илеткелин дыңнаан. Олардан О. Б. Успуннуң «Тыва дыл болгаш литература кичээлдеринге чугаа сайзырадылгазы», М. А. Донгактың «Школа реформазының болгаш партияның XXVII съездиниң негелделеринге дүүштүр класс удуртукчуларының ажылынга бедик харылзалга», О. К. Ондарның «Культурлуг аажы-чаңга кижизидилге» болгаш өске-даа илеткелдер солун эрткилээн.

Конференцияга болган сес илеткелдерге дүүштүр хөй башкы санал-оналдарны бергеннер. Тыва дыл башкызы Монгуш Айзатпаа, өөредилге эргелекчизи Ховалыг Чечек, география башкызы М. С. Куулар, математика башкызы Кирилл Ооржак, күш-культура башкызы Монгуш Суворов болгаш өскелер-даа ажыктыг сайгарылга саналдарын бергеннер.

Конференция организастыг, ажыл-херекчи байдалга эрткениң демдеглээри чугула. Конференцияны бо школаның, харын районнуң-даа адынга арга-дуржулга солчурунуң чаа эгелээшкини деп санаар мен. Башкылаан үем хөй-даа болза, мону мен чаа чүүл деп бодаар мен. Сүт-Хөл ортумак школазының директору Мария Салчаковна Ооржактың аңаа киирген үлүү улуг. Ооң дугайын аалчыларда демдеглеп турганнар. Моон соңгаар-даа ындыг ажылдарны чорудар апаар бис.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл школазының башкызы.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйы

ХОВУНУҢ НОГААН ДӨРБЕЛЧИННЕРИ

Курут ховулар болгаш чартык курут ховулар бистиң чуртувуста ооң девискээриниң тостуң бир кезиин—200 миллион ажыг гектарын ээлеп чыдар. Ынчангаш курут ховулар девискээрлерин суггатчылар болгаш ажыглаар талазы-биле ажылдар бисте план ёзугаар болгаш калбак хемчээлдиг-биле чорутттунуп турар.

Каракумнуң курут ховулары — делегейниң элезиннинг эң улуг девискээрлериниң бирээзи, Туркменияның девискээриниң 80 хуузун ээлеп турар. 50 чылдарның ортан үезинден бээр Каракум каналын тудар талазы-биле ажылдар чоруп эгелээн, ол — гидротехниктиг улуг тудугларның бирээзи. 1959 чылда каналдың баштайгы ээлчээ ажыглалга кирген, ону тударынга үнген чарыгдалдарның ортузу 70 чылдарда-ла дуглаттынган, а 1985 чылда 4 миллиард рубль орулганы алган. Каналдың чоогунда черлер үндезини-биле чаартынган — канчаар-даа аажок улуг ногаан дөрбелчиннер болгаш чогалчилээн дорт-булуңчук хевирлиг плантацияларны чаптылып чорутткан.

Каналдың эң улуг ханызы — 6 метр, черин үерлендирип суггатчыг болдурарының калбаа —120—130 метр.

Каналдың зоназынга чаа оазастерни тургусканы ховеп чыдар 1959 чылдыныга деңнээрге үш катап көвүдээр болгаш чылда ону 1,2 миллион тонна чедирер арганы Туркменияга берген.

Ук канал коллуунда-ла суггарылга ужур-дузалыг болза-даа, ааээ кыш өске-даа чүүлдерни база күүседип турар. Кылымал хемнен судиолар чоруп турар. Сөөлгү үеде судиолар Амударья хемнен Туркменияның найысылалынга Ашхабадка чедир (800 километр) чорук болур. Каналдан эгезин алган адырлар республиканың элээн каш хоорайларын, колхозтарның болгаш совхозтарның кодан-нарын, хайым одар-белчирлерин болгаш Туркменияда эң улуг ГРЭС-ти суг-биле хандырып турар. Ооң-биле черлелештир кылымал хем санаторийлер, профилакторийлар болгаш спорт баазалары туттунган канчаар-даа аажок дээрги дыштанылга зоназы болу берген.

Каналдың тудуу доозулбаан. Каспий далайга чедир ам-даа 300 километрни эртер арткан.

Ынчалзажок курут ховуну шиңгээдип алырының херээнде бүгү-ле чүве эки чоруп турар деп болбас. Каналды дургаар чоруп ора, алгыгленген, ак божа дег, кужурлаңнаак черни көрүп болур. А каш-ла чыл мурнунда маңаа садтар чечектелип турган. А ам... Чүге ынчап барганы ол? Хамык ужур — чер иштиниң суунуң үнүп келгени-де. Чүле «Совет Туркменистан» колхозка үш чылда бирык муң гектар тарылга шөлүн ажыглалдан ол үндүрген. Өске-даа хөй-хөй участоктар ажыглалдан үнер деп барган. Чер иштиниң суглары канчап кедурлуп үнүп келгеш, хөрзүннү кужурландыра бергенил? Суггарылга системазын чорудуп турган, кол барымдаалаар чүүл— дренаж (чер иштиниң суун үндүр сордуруп каапталы) болур дээрзин мелиораторлар бүрүзү билир. Ынчалзажок шөлдерни суггатчылып турган, коллектор-дренаж четкилерин тургуспааныңдан ол бүгүнүң болу бергенин ужуру ында. Ындыг янзылыг чедир кылдынмаан чүүлдер-ле чайладыры немелде чарыгдалдарны негээр.

Курут ховуларны шиңгээдип алырынга улуг дузаны эртемденнер көргүзүп турар. Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының чанында Курут ховулар шинчилээр талазы-биле тускай институт тургускан, комплекстиг шинчилелди чорудуп, бо угланыышкын талазы-биле ажылдап турар чурттуң 80 албаа чериниң ажыл-чорудулгезин ол удуртуп-баштап турар. Институт эртемденнериниң сүмелерин бүдүрүлгеге нептереткениндеи экономиктиг элээн хөй ажык алдынган. Ол ажыл уламчылавышаан.

1984 чылдың төнчүзүнде бистиң чуртувуска черни мелиорастаарының үр хуусаалыг программазы хүлээп алдынган. Бөгүнде бистер суггарылгалыг болгаш кевиртинген 33 миллион гектар одар-белчирлиг болуп турар бис. 1986 — 1990 чылдарда чериң ол адын фондузу 40 миллион, а 2000 чылда—49—53 миллион гектар чедир улгадыр.

Алексей ШЕВЧЕНКО,
(ПМА).

Делегей медээлери

«ТАЙМ» АКШ-ТЫҢ КЕРЭЭНИ ҮЗЕР ДЕП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Таймның» дыңнадып турары-биле алырга, Рейганның администрациязы стратегтиг чепсекти кызыгаарлаарының (СЧК-2) дугайында Каттышкан Штаттарның күштүг болдуруп бадылаваанын совет-америк керээни күш чок болдурар деп шиитпирин хүлээп алган.

Эрткен айның ортаа үезинде Национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң чажыт хуралы Ак бажыңга болган. Аңаа «Трайдент» деп ракеталыг суг адаа-биле чоруур чаа чемениң шыгылдаларын май 20-де чорудар деп турары-биле холбаштыр АКШ-тың стратегтиг чепсектерин кызыгаарлаар дугайында керээни сагыыр, сагывазының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Бир эвес ону эжиндирип эгелээрде АКШ «ооңчун тургузар хемчеглерин» ап чорутпас болза, чижээлээрге, «Посейдон» дээр ийи хемени үревес болза, хууда шыгааттынар адырлыг кезектерлиг ракеталарны салып үндүрер херекселдерге керээниң доктаадын тургускан кызыгаарын ажа бээр.

Национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң хуралының түңнелинде «керээниң тургусканы кызыгаарларны эртпес болгаш «Посейдон» деп хемелерни үрээр» деп шиитпирлээш дээрзин «Тайм» база дыңнаткан. Ынчалза-даа ооң-биле кады «Миджитмен» деп дүрген хөделир баллистиктиг ракетаны тургузар талазы-биле ажылды шапкынчыдар, а ол ышкаш адырлыр кезектерлиг «Мобайлмен» деп улуг ракеталарны тургузар дугайында айтырыгны өөренип көөр» деп шиитпирни хүлээп алган. Ол чорук керээге шуут удурлашкан. «Президентиниң баштайгы шиитпири пентагончу хартыгаларынга база бир дүжүп бериишкиниг 3оеган» деп, «Тайм» онзалап демдеглээн.

Журналдың дыңнадып турары-биле алырга, харын-даа президент Рейган «Барыын Европа күрүнелериниң баштыңчыларынга чажыт чагааны чорутткан», ында ол керээге көдүүрген ядролут чепсектиг чалгынныг ракеталарлыг В-52 бомбардировщиктерниң саны керээде айыткан кызыгаардан ажа бээрге, болуушкун «стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар дугайында керээни үзер» деп турарының дугайын дыңнаткан. Журналдың айтып турары-биле алырга, «чажыт чагааны» эрткен неделяда Токиога эң улуг ниити капиталистиг күрүнелерниң удуртукчуларының ужуражылгазының үезинде чугаалажып көрген болгаш АКШ-тың эвилелчилериниң талазындан таарзынмас чорук илереэн. Чижээ, «Англияның премьер-министри М. Тэтчер ол талазы-биле шыңгыы удурланыышкынны Рейганга илереткен» деп, журналдың чүүлүнде айыткан. Бо неделяда боол болур Национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң хуралынга стратегтиг чепсекти кызыгаарлаарының керээни АКШ-тың сагыырының дугайында айтырыгны чугаалажып турар үеде эвилелчилерниң бодалын өөренип көөрүн Рейган аваан.

Стратегтиг чепсекти кызыгаарлаарының керээзинден администрацияның ойталаары чепсегленишкинге хяжытроль талазы-биле Женевада эртип турар совет-америк чугаалажыышкыннарга согуг болур деп, «Тайм» бижээн.

АНЫЯКТАР МАЛ АЖЫЛЫНДА

УЛАН-БАТОР. Моол аныяктарның революстуг эвилелиниң путёвкалары-биле эрткен беш чылда сес чыл болгаш ортумак школаларның 34 муң доозукчулары мал ажылынга ажылдары-биле келген. Келир беш чылда ооң хөй, 50 муңдан эвээш эвес аныяк оолдар болгаш кыстар мал ажылынга ажылдаарлар.

(СЭТА).

«БҮГҮ-ЛЕ КҮЖҮМНҮ ЧЫГГАШ...»

Хостуг хүрешке делегей маргылдаазының мөңгүн медалының эдилекчизи, ССРЭ-ниң чемпиону, делегей чергелиг спорт мастери Александр Доржу Грецияның Пирей хоорайга болган Европа чемпионадынга киришкеш, ол диштиң чемпиону атты чедип алган. Чурттуң суралгылыг мөгези чоокта чаа Кызылга ээп келген. Бистиң корреспондентивис аңаа ужурашкаш, Европа чемпионадынга киришкениниң дугайында чугаалап бээрин дилээн.

— Европа чемпионадынга бо чылын 22 чурттан 118 мөге хүрешкен, ол болза шилиттингени мөгелерниң иштинден шилиттинген алды аргалыг, беш мергелиг тулган дээн мөгелер дир. ССРЭ-ниң шилиндек командазынга он эң шыырак спортчу кирген, 48 килограмм чедир деңзите хүрежир эргени мен чедип алдым — деп, ол эгезинде демдеглээн. — Европа чемпионадынга киржир мөгелерниң белеткелин болгаш шилилгезин ССРЭ-ниң шилиндек командазының тренерлери мурнукуяандан артык шынгыы негелделиг чоруткан. Европа чемпионадынга киржири-биле бо деңзиге чурттуң шыырак мөгези делегей чергелиг спорт мастери якут Василий Гоголев-биле белеткенип турдувус. Грецияже Гоголевти чорудар дугайында чуганы каш удаа дыңнаан мен, чүге дээрге мээң белеткелим кошкак болгаш мергежилим куду, ооң уламындан аңаа күш четпес, октадып алыр деп санап турганнар, ол менээ хомудаачыг болган, ынчалза-даа орта уидараваан мен. Эрткен чылын бо улуг маргылдаага киржир эргени чедип ап шыдаваан кижи болганымда, ам черле аңаа киржири-биле хүрештиң аргаларының, техниказының, күш-тамыр дадыгышкынының талазы-биле белеткелди улам-на шыңгыыраткан мен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдези-биле кижи бүрүзү, бирги ээлчегде коммунистер ажылын эде тургусканы, чаа ёзу-биле ажылдаан турарының чугулазын айыткан болгай, ол бистерге, спортчуларга дорту-биле хамааржыр. Коммунист кижи болганымда бүгү талалыг белеткелди чорудуп тургаш, хүреш маргылдааларынга шаңналдыг черлерни алырын шиитпирлеп алган мен.

Чемпионатче баар үе чоокшулаан, шиитпирлиг хүннер арткан. Маргылдаага киржир чүгле чаңгыс кижи шилип алыр болганда, бис ийиниң хүрештирген, Гоголевти мен сан талазы-биле тиилээш, чемпионатка киржир аас-кежиктиг болдум.

Даштыкы чурттарга болган маргылдааларга киржип, Совет Эвилелиниң спортчу атаалдарын камгалаары — бедик хамаатылыг харыысалга болгаш хүлээлге деп билир мен. Орта төлептиг болур дээш бодумнаң хамааржыр чүүлдерни кылдым.

Маргылдаага белеткелди чорударынга ССРЭ-ниң күрүне тренери Дмитрий Сергеевич Миндеашвили улуг өөредиглиг дузаны менээ чедирген, аңаа улуу-биле өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен. Спорттуңгуя хүреш дээрге канчаар-даа аажок улуг күш ажылды негээр, ындыг болганда орта дүүштүр хүннүң-не белеткелди эң-не шыңгыызы-биле чорудары менээ онажып турган, мен хуумда бодаарымга, бүгү талазы-биле белеткелди тренерлерниң дузазы-биле багай эвес эрткен мен.

Хүреш эгелээн, бир дугаарында Герман Демократтыг Республиканың шилиндек командазының кежигүнү аныяк мөге М. Виломайт-биле хүрештим. Мөге шыыраан, белеткелдиин көргүскен. Бирги ээлчегде 10:1 санны ойнап алдым, ийиги ээлчегде турупкан мен, беш санны ойнадыптым, канчаар боор, октадыр эвес, бүгүле күжүмнү чыггаш, янзы-бүрү аргаларны ажыглааш, кириптим. Хүреш канчаар доозулганын безин билбээн мен, арбитр мээң холумну көдүрүптү. Сан 12:6 болуп мээң тиилелгем-биле доозулган.

Дараазында хүрежиримге, тура-соруктуг болдум. Румын, түрк мөгелерин арыг октадым, поляк спортчуну 13:1 санга тиилээдим.

Түңнел хүрешке Германияның Федеративтиг Республиказының мөгези Р. Хойгабед-биле хүрештим. Эң-не харыысалгалыг үе келген. Бо мөгени чүгле октаары негеттинип турган. Чүге дээрге бистиң командавыс тиилээрин, ооң кежигүннериниң тура-соруунга улуг салдарын чедирер, ол ышкаш Тываның ажылчы чоннары мээң тиилелгемни манап турарын билир мен. ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери, ийи дакпыр олимпий чемпиону Иван Ярыгин мени доктаамал сорук киирип, бир кижиниң октап аарынга-ла: «Саша, эр-хей» деп мактап турган. Түңнел хүрешче үнер деп турумда, ол мээң кулаамга мынчаар сымыранды: «Бис ийи Тываның оолдары болгай бис, ону утпа, Саша». И. Ярыгинниң ада-иези Таңдыга ажылдаан, чурттап тургаш, Красноярск крайже көже берген.

Бо бүгү мени улам сорук киирген, ынчангаш мөгени 4 минута 17 секундада арыг октаар аргалыг болдум. Шак мынчаар бо маргылдаага киришкеш келдим.

Чурттуң чемпионадынга киржири-биле белеткенип турган кижи мен, ам аңаа киржир арга чок болдум, чүге дээрге бичии кемдээшкинге таварышкан кижи мен, ол эттинмээн. ССРЭ-ниң Улустарының чайгы спартакиадазынга киржир мен, орта болур хостуг хүреш маргылдаазынга хүрежир планныг мен.

АЖААЛДА КАССАЛАРЫНДА АКША-БАРААН ОЙНАП АЛЫШКЫННЫГ САЛЫШКЫННАР

Оренбург хоорайга 1986 чылдың апрель 5-те болган ойнап алышкын тиражының

ШҮҮШТҮРҮЛГЕ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларында ойнап алышкын салышкыннарының саннарының дараазында дугаарларынга ойнап алышкыннар таварышкан:

Саннар №№	Салышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хуу-биле хемчээли	Саннар №№	Салышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хуу-биле хемчээли
А 031	Чээрби беш	А 520	Чээрби беш
А 068	Ийи чүс	А 605	Чээрби беш
А 088	Чээрби беш	А 584	Бежен
А 159	Чээрби беш	А 667	Чээрби беш
А 178	Чээрби беш	А 706	Чээрби беш
А 208	Чээрби беш	А 750	Чүс
А 274	Чээрби беш	А 763	Чээрби беш
А 286	Чээрби беш	А 809	Чээрби беш
А 331	Чээрби беш	А 859	Чээрби беш
А 369	Чээрби беш	А 916	Чээрби беш
А 425	Чээрби беш	А 962	Чээрби беш
А 518	Чүс		

Саннарның саны 1000-дан ажыг ажаалда кассаларынга дараазында муңнарга саннарның дугаары баштайгы муңда ышкаш болур, өскээр чугаалаарга, №№А 1031, А 2031, А 3031 болгаш А 1068, А 2068, А 3068 болгаш оон-даа ыңай.

Тираж эрттирер талазы-биле комиссияның даргазы— Улус депутаттарының Оренбург хоорай Совединиң күүскомунуң секретары Ю. И. ПЧЕЛИНЦЕВ.

Комиссияның харыысалгалыг секретары В. А. ПАВЛОВ.

АЖААЛДА КАССАЛАРЫНДА ОЙНАП АЛЫШКЫННЫГ САЛЫШКЫННАР

Оренбург хоорайга 1986 чылдың апрель 5-те болган ойнап алышкын тиражының

ШҮҮШТҮРҮЛГЕ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларынга акша-бараан ойнап алышкынныг салышкыннарга саннарның дараазында дугаарларынга ойнап алышкыннар таварышкан:

Саннар №№	Салышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хуу-биле хемчээли	Саннар №№	Салышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хуу-биле хемчээли
В 036	Чээрби беш	В 559	Чээрби беш
В 060	Чээрби беш	В 595	Чээрби беш
В 118	Чүс	В 615	Чээрби беш
В 132	Бежен	В 665	Чээрби беш
В 169	Чээрби беш	В 680	Чээрби беш
В 229	Чээрби беш	В 755	Чээрби беш
В 225	Чээрби беш	В 776	Ийи чүс
В 308	Чээрби беш	В 827	Чээрби беш
В 358	Чээрби беш	В 850	Чээрби беш
В 398	Чээрби беш	В 914	Чээрби беш
В 431	Чээрби беш	В 930	Чээрби беш
В 453	Чээрби беш	В 995	Чээрби беш
В 508	Чүс		

Саннарның саны 1000-дан ажыг ажаалда кассаларынга дараазында муңнарга саннарның дугаары баштайгы муңда ышкаш болур, өскээр чугаалаарга, №№ В 1036, В 2036, В 3036 болгаш В 1060, В 2060, В 3060 болгаш оон-даа ыңай.

Тираж эрттирер талазы-биле комиссияның даргазы— Улус депутаттарының Оренбург хоорай Совединиң күүскомунуң секретары Ю. И. ПЧЕЛИНЦЕВ.

Комиссияның харыысалгалыг секретары В. А. ПАВЛОВ.

ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

МАЙ 18, 24, 25 ХҮННЕРИНДЕ

Тываның комсомол шаңналының лауреады, Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының дипломантызы, ырының болгаш танцының II Бүгү-россия көрүлдезиниң дипломантызы

«САЯН»

ансамбльдиң УЛУГ КОНЦЕРТИ болур.

Удуртукчузу — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. НАНАКТАЕВ.

Эгелээри 17 болгаш 20 шактарда.

Билеттерни филармонияның кассазында, хоорайның бүдүрүлге болгаш организация черлеринде садып турар.

Телефон № 2-49-40.

АНЫЯК ООЛДАР БОЛГАШ КЫСТАРНЫ ЧАЛАП ТУР

Балгазынның кодээ ажыл-агыйның № 2 профессионал-техниктиг ортумак училищези силерни бистиң училищевиске өөренирин че чалап тур.

Маңаа силер болуңзарның сеткилиңерге таарыжыр тускай эртемни чедип ап болур силер:

1. Калбак профильдиң тракторист-машинизи; 3 класстыг автомобиль чолаачызы. 8 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 3 чыл.

2. Ветеринария фельдшери болгаш 3 класстың автомобиль чолаачызы. 8 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 3 чыл болгаш 10 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 1 чыл.

3. Механизатор-хойжу. 10 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 1 чыл.

4. Суггарылга системазының мастери. 8 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 3 чыл.

5. 3 класстың чолаачызы. 10 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 1 чыл.

6. Повар. 10 класс дооскаашарны хүлээп алыр, өөренир хуусаазы 1 чыл.

Бо тускай эртемнер кодээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдеринге болгаш азык-чем программазының айтырыгларын шиитпирлээринге херек.

Училищеге силер чүгле шилип алган тускай эртемниңерни чедип ап, ниити билиңерни бедидип алыр эвес, харын кандыг-даа спорт секциязынга, бот-тывызыгыр уран чүүлге кирип ап болур силер, училищеде бодунуң ансамбли бар, аңаа өөреникчилер боттары ойнап турар.

Училищеде спорт секциялары, а ол ышкаш ыяш чонар болгаш демир сиилип кылырының белгүмнери, фотография белгүмү, мотобелгүм, кабинеттер чанында техниктиг чогаадылга белгүмнери ажылдап турар.

Училище силерге ниитиниң чурттаалга бажыңын болгаш ажылчын болгаш байырлалга кедер хепти бээр, хүнде 4 катап чемгерер. Ол бүгү шуптузу халас.

1. Училищеге киргеннер дараазында чиңгелделерлиг болур: өөредири-биле чоруткан ажыл-агыйынга төлевирлиг шөлээлиг болур.

2. Училищеге өөренип турган үезин күш-ажыл стажынга киир санаар.

3. Аныяк оолдарга Совет Армияның хүрээлеңинге келгениринден соңгаарлатыр хуусаа бээр.

4. Училищени дооскаашарр ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге кирерде артык эргелиг болур.

Училищени дооскан соонда силер бодуңарның күзээниңер ажыл-агыйга барып ажылдаар, силерниң ажылдаар совхозуңар силерге бажыңны үндүрүп бээр, ажылдаарынга болгаш дыштаанынга, мергежилиңер бедиреринге бүгү таарымчалыг байдалды тургузуп бээр.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Кирерин күзээннерниң кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Кирерин күзээннер дараазында документилиг болур:

1. Директорга билдириишкин; 2. Шилип алган тускай эртемниң талазы-биле КПТУ-2-ге өөредир дээш ада-иезиниң дилээ болгаш ажыл-агыйдан, школадан, кодээ Советтен, организациялардан чорудкан бижик; 3. Эртемниң дугайында херечилел азы аттестат. 4. Төрүттүнгениниң дугайында херечилел азы паспорт; 5. Киир бижидилге херечилели азы шериг биледи; 6. Школадан азы ажылдап турган черинден характеристика;

7. Өг-бүлезиниң дугайында шынзылга; 8. Чурттап турган черинден шынзылга; 9. № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы; 10. 3×4 см хемчээлдиг 8 фоточурук.

Документилерни май 1-ден хүлээп ап эгелээн.

Училищеге 1986 чылдың август 28-те келир.

Силерни, школа доозукчуларын, манап тур бис!

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Таңды районну, Балгазын суур, № 2 КПТУ.

Июнь 1-де хөгжүм-шии театрынга Башкирияның күрүнениң ниити ыр капелиазының концерти болур. Программада: орус, даштыкы классиктиң, совет композиторларының чогаалдары, улустуң ырларын эде тургузуп кылганы, тыва композиторларның ырлары.

Удуртукчузу болгаш кол режиссеру — БАССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы — Ш. Бикмухаметов, хормейстер — БАССР-ниң алдарлыг артизи — Ф. Шайдуллина, концертмейстерлер С. Ануфриева, Р. Даутов.

Концерт 10.00 шакта эгелээр. Билеттерни филармонияның кассазынга, хоорайның бүдүрүлге черлеринге болгаш организацияларынга садар. **Айтырыгларны дараазында телефондан тодарадыр: 2-49-40.**

Тываның республиканың Бүгү-эвилелдиң «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң чөвүлелиниң уругларның спорт школазынга 1986-87 өөредилге чылында 8 класс дооскаашарны Кызыл хоорайның № 1 КПТУ болгаш № 4 КПТУ-нуң баазаларынга хостуг хүреш талазы-биле спорт белүүнге өөреникчилер хүлээп алыр.

Училищеге дараазында тускай эртемнерни чедип алыр:

— калбак билиглиг тракторист-машинист;

— электрик — газ каннакчызы;

— штукатур-маляр;

— кран машинизи;

— дашчы-чазанакчы.

Спорт белүүнүң өөреникчилерин немелде чем-биле болгаш спорт хеви-биле хандырар.

Документилерни 1986 чылдың август 1-ге чедир киирер.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, С. Тока кудумчузу, 3«А». «Трудовые резервы» ниитилелиниң республиканың чөвүлели, телефон — 2-49-43.

Минусинсканың бухгалтерлер школазы 1986-87 өөредилге чылында үлетпүрүң, кодээ ажыл-агыйның бухгалтерлериниң белеткээр талазы-биле хүндүскү болгаш кежээки салбырларга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Өөреникчилерни июль 1-ден эгелээш, кирерниң шылгалдаларынга чокка хүлээп алыр. Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Оон соонда белүктерниң чыылганының ааңы-биле өөредилге сентябрь 15-тен эгелээш, октябрь 1-де болгаш 15-те, ноябрь 1-де болгаш 15-те, декабрь 1-де болгаш 15-те эгелээр.

Школаның адрези: Минусинск, ул. Красных партизан 11, телефон 2-06-08.

ТВ

МАЯ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш аңмактар. 9.20 — «Капитан Грантының дилээ». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.25 — «Ыр, романс, вальс». 11.05—11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Музейлерниң делегей хүнүнге. «Гогольдуң шляхтары-биле». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.05 — «Орус чугаа». 15.35 — «Химнааракттар, ужуп келиңер». Фильм-концерт. 16.15 — «Гтниң экранында эң баштайы». «Кара болгаш ак магнай». Уругларга уран-чечен фильм. 17.30 — Ульяновск хоорайның профэвилелдериниң Культура ордузунуң орус улустуң ниити ырызының оюн көргүзүү. 17.50 — Чадаг-терге чарыш. ГДР-ден дамчыдылга. 18.15— «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери: «База «атап ийи». 19.20 — «Кижи болгаш хоойлу». Телекөрүкчүлерниң чагааларынга болгаш айтырыгларынга ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазы В. И. Теребилов харыылаар. 19.55 — «Капитан Грантының дилээ». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. Төөгүде — Аът спортунга маргылдаа. Югославиядан дамчыдылга. 23.25— 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хереэжен кижиге чагаа». Док. фильм. 8.35; 9.35— География. 8 класс. Ортаазы Азияның экономиктиг районну. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ суртуулдарынга. Физика. Механиктиг чалгыглар. Ук. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Географтыг карт. 11.05 — Бистиң чадывыс. 12.10 — Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 13.10 — Совет чурулга уран чүүлү. А. Пластов. 13.40 — Драматургия болгаш театр. Амгы үениң сценазында Ала-чурттуң Улуг дайынының темазы. 14.55 — «Цирк деп чүл?» Фильм-концерт 15.35 — 15.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Ырак ортулуктуң чажыды». 18.45 — «Элээди уруглар болгаш хоойлу». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тооу». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Коччуг чараш Василиса». 4-кү кезээ. 20.25 — «Ритмниг гимнастика: дүүн, бөгүн, даарта». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45— «Ольместиң ээп келгени». Телефильм.

Агаар

Республикага эдир булуттаар, дүне биче чаъстаар, хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 4—9 градус, чамдык районнарга 0 — 5 градус соок. Хүндүс 16—21, чамдык районнарга 8—13 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас, хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 4 — 6, хүндүс 19 — 21 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Зелёный остров» 9.30, «Салон красоты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звёздочка № 46» 9.40, «После дождичка в четверг» 11.20, 13.10, «Киноклуб: «Подросток и закон» 15.00, «Жертва обмана» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жестокий романс» 16.00, 19.00, «Паруса моего детства» 11.00, 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Куда идешь, солдат?» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Мы обвиняем» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Я любил вас больше жизни» 15.00, 17.00 шактарда.

«Тываобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкыны улуг экономисти, хүлээп алыкчы-кассирлерни ажылдаары-биле чалап турар.

Каттыжыышкынның турар чери: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузунуң № 59 бажыңы, кадрлар килдизи.

БАРЫП КӨРҮҢЕР ДААН

Кызылдың чамдык школаларының өөреникчилери Инна Иванькова, Сомаа Монгуш, Женя Ивченко, Аля Салчак, Долаана Ооржак, Алик Щеглов болгаш өскелер-даа шуптузу мун ажыг кижи хүнүнүңне дириг амытаннарны, янзы-бүрү үнүштерни көөр, ажаап-карактаарлар. Чүге дээрге олар — республиканың аныяк натуралистер станциязының белгүмнериниң идепкейлиг киржикчилери дир.

Станцияда он ийи белгүм бар. Аныяк ботаниктер, натуралистер, садчылар, бойдус камгалакчылары, ногаажылар, чечек ажаакчылары, тоолайжылар дээш өске-даа белгүм бүрүзү тускай участоктуг. Өөреникчилер участоктарынга дириг амытаннарны, үнүштерни ажаап-карактаарындан аңгыда, хире-шаа-биле эртем ажылдарын база чорударын кызыдып турарлар. Ынчалза-даа олар ол чокка-ла станцияга хамаарылга чок эш-өөрүнден бойдус камгалалының, агаар-бойдус, дириг амытаннар дугайында дыка хөйнү билирлер. Чижээлээрге, чечек өстүрүкчүлериниң участогунга кээр болза, олар боттарының чечектери-биле таныштырып эгелээрге, чүгле чаңгыс аттарда-ла баш дескинип каар. Гвоздика, сальвина, вербена, калл, бегония, пеларгония... дээш-ле баар. Чечектерниң хөй безин көрүп, аттарын бижип ап турган-даа болзувза, ам менден оларны айтырар болза, чүгле ийи чаңгызын-на шын адап шыдаар мен. А бичии натуралистер оларны көнчүт эки билир. Чүгле аңаа безин канчап черле адаргавас боор. А ногаа ажаакчылары янзы-бүрү сорттарга шинчилел ажылдары чорудары-биле чергелештир, ногааларны ажаап өстүрүп турар. Чүгле эрткен чылын безин ногаажыларның продукциязы станцияга муң ажыг рубль орулганы киирген.

Дириг амытаннар бөлүүнде тоолайлар, элик, диигир, чараачечен дээш өске-даа амытаннар бар. Уруглар тоолайларның бир чаа уксаазын үндүрүп аар сорулганы салгаш ажылдап турарлар. Оларның ажылын башкы Людмила Николаевна Очур билдилиг удуртуп турар. Бүгү станцияның эң ынак амытаны — Женя дээр элик. Ону эрткен чылын чежи чок аштап-суксаан, харык чок, ырбагар турда, станцияга аңчылар эккеп берген. Ам станцияның хериминиң иштинде улуг элик уругларга чассып, оларның соондан кээп ускулеп, чем эреп, дилеңгензиг омак-сергек халып турар.

Станцияның директору Марита Тепес-ооловна Уйумбарага удурткан башкылар Вера Григорьевна Пиндюрина, Валентина Евгеньевна Тулина, Татьяна Тувахооевна Донгак, Галина Александровна Васильева болгаш өскелер-даа бичии уругларны төрээн черинге, долгандыр турар агаар-бойдуска ёзулуг-ла ынак патриоттар кылдыр кижизидер дээш хөйнү кылып турарлар. Барып көрүңер даан.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: башкы Т. Т. Донгак өөреникчилери-биле чечектер ортузунда; Женя дээр эликке станцияда кижи бүрүзү ынак.

Авторнуң фотолары.

КҮЗЕНЧИГ

Медицина темазынга айтырыглар болгаш харыылар кежээзи «Тыва тудуг» трестиниң Кызылда үш дугаар ниити чурттаалга бажыңынга эрткен. Тудугжуларның сонуургааны айтырыгларга тодаргай, долчу болгаш билдилиг харыыларны эмчилер Д. Ч. Сарбаа, А. Д. Жебрепова, Т. М. Монгуш, Ю. З. Ковенский, Г. С. Кызыл-оол берген. База ол ышкаш олар боттарының эртемнериниң ааңы-биле ажыктыг, солун беседаларны чыылганнарның мурнунга кылган.

Ужуражышкын, айтырыглар болгаш харыылар соонда аалчылар концерт көргүскен. К. Ензак, С. Лопсанчап, Н. Ооржак орус болгаш тыва ырларны аян тудуп күүседирге, көрүкчүлер сонуургаан. М. Д. Зырянов баянга тыва аялгаларны ойнаан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кежээ ажыктыг, хөглүг эртип, тудугжуларга-даа, эмчилерге-даа таарышкан.

Медицина темазынга айтырыглар болгаш харыылар кежээзин моон соңгаар-даа организастап эрттирип турары күзенчиг.

Ч. ДОНГАК.

ӨГ-БҮЛЕ БАЙЫРЛАЛЫ

Күш-ажылдың хоочуннарын, оларның амыдырал-чурттаалгазында болуушкуннарны «Барлык» совхозта кичээнгейге ап турар. Чижээ, Тавва-Самбуу болгаш Хажытпаа Сарыгларның өг-бүле байырлалы оларның кайызының-даа төрүттүнген хүннеринге тураскааткан ёзулал солун болуп эрткен.

Бо өг-бүлениң бажыңының кудумчузунуң чурттакчылары, төрелдери, школа коллективи, суурнуң кижилери киришкен. Барлык кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы, чоок-кавы эш-өөрү Тавва-Самбуу, Хажытпаа Сарыгларга төрүттүнген хүнүн холбаштыр оларның үлегерлиг, чаагай амыдырал-чурттаалгазын, күш-ажылын демдеглеп, моон соңгаар-даа өөрүшкү-маңнайлыг чурттаарын оларга күзээн.

Өг-бүлениң байырлалынга тураскаадып, он беш аътты чарыштырган, 16 мөгени хүрештирген, хол бөмбүү база ойнаан, шыдыраа маргылдаазын база эрттирген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-80, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3296.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00232.

Тувинская республ. национ. БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 116 (13116) | 1986 чылдың май 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиказының интенсивтиг хөгжүлдезиниң байдалдарында чиг эт, одалга-энергетика болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны ажыглаарын үндезини-биле экижидериниң дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң май 15-те болган хуралынга чугаалажып көрген. Ол айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглаарының, артынчы чок технологияларны нептередиириниң, бүдүрүлгениң эргинди чиг эттерин болгаш артынчыларын ажыглаарын калбартырының күзели-биле курлавырлар камнап алырынче партияның угланыышкынын боттандырып чорудар талазы-биле хемчеглерниң калбак комплекизин киирген. Министерстволарның болгаш ведомстволарның, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң соруглагаларын тодараткан, оларны күүседири СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлевилээн национал орулганың энергия, металл болгаш материалдар чарыгдаарын эвээжедирин хандырар. Ол сорулга-биле камналга чурумун быжыглаарынга ажыл-агый механизиминиң салдарын күштелдирери, курлавырларны ажыглаарынга хажыдыышкыннар дээш бүдүрүлге черлериниң харысалгалыг ажылдакчыларын болгаш өске-даа албан-дужаалдыг кижилерниң харысалгазын бедидери, хумагалыг чорук дээш социалистиг чарыштың улам ыңай хөгжүлдезин хандырары, бүгү дециелге кижизидилге ажылын идепкейжидери, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга курлавырлар камнаар дээш демиселге партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, массалыг информацияның чепсектериниң ролюн бедидери көрдүнген.

Коллективтиг сад болгаш огород ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер, коллективтиг садтарда сад участоктарын чыл санында 1—1,2 млн. чедир немей өстүрерин хандырар талазы-биле хемчеглерни Политбюро чүүлдүгзүнүп көрген. Сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерни болгаш огород ажылдыг коллективтерни олуртур материалдар, чимис кат, ногаа болгаш чечек культураларының үрезиннери-биле хандырарын ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүүнге болгаш ооң чер-черде органнарынга дааскан. Чурттакчы чонга сад бажыңчыгаштарын садары-биле бүдүрүп үндүрерин көвүдедири, ол ышкаш келир чылдан эгелээш чурттакчы чоннуң түс чериниң түдүг материалдарының кол хевирлеринге херегзелин долузу-биле хандырарын төлевилээн.

Штаттар бадылаар талазы-биле үлетпүр каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының удуртукчуларының эргелерин калбартыр талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдарын деткээн. Ол сорулга-биле удуртукчу, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан хаакчыларның ажыл төлевириниң фондузунуң нормативтиг планнаашкынын киирери, ажыл төлевириниң фондузунуң акша-хөреңгизин чогумчалыг ажыглаары дээш коллективтер удуртукчуларының харысалгазын күштелдирери көрдүнген. Бо бүгү хемчеглер эргелел аппаратының ажылының ажыктыын бедидер, ооң тургузуун болгаш штаттарын чурумчудар арга бээр ужурлуг.

Герман Коммунистиг партияның VIII съездизинге СЭКП-ниң делегациязының киржилгезиниң дугайында эш Б. Н. Ельцинниң дыңнадыын чугаалажып көргеш, делегацияның кылган ажылын, Г. Мис-биле болгаш ГКП-ниң өске-даа удуртукчулары-биле болган беседаларның түңнелдерин Политбюро чүүлдүгзүнүп көрген. Пролетарлыг интернационализмниң үндезининге, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң идеалдарының тиилелгезиниң эргежыктарынга акы-дуңмалышкы ийи партияның аразында харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринче болгаш быжыглаарынче чүткүлдүг илереткен.

Польша Улус Республиказе ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының чораанының дугайында эш М. В. Зимяниннің информациязын чугаалажып көрген. Күрүне, экономика болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга бистиң чурттарывыстың аразында акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың харылзааларының үре-түңнелдиг хөгжүлдезин сеткил ханынышкыны-биле демдеглээн.

Иштики болгаш даштыкы политиканың элээн каш өске айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген болгаш шиитпирлерин хүлээп алган.

АЖЫЛЧЫН АЯН-ЧОРУК

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаажы-биле Румын коммунистиг партияның Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску май 16-да Москвага чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев, албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Экран уран чүүлүнүң бүгү күжүн, ооң кончуг улуг уран-чечен аргаларын партияның XXVII съездизиниң айыткан совет ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалынче төөгүлүг эргилиишкининиң партияның кыйгырганын ёзугаар боттандырып чорудар кижилериниң угаан-медерелин болгаш психологиязын эде тургузары-биле ажылдадып киирер ужурлуг. ССРЭ-ниң кинематографистериниң бодунуң ажылын Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга май 15-те доосказ V съездизиниң делегаттарының санал-оналдарының кол-ла утказы ындыг болган.

Съезд ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң удуртур органнарын соңгаан.

Съездиниң киржикчилери делегейниң кинематографистеринге кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган.

Тайбыңны камгалаары, ядролуг узуткаашкындан, «сылдыс» болгаш өске-даа дайын чардан, боо-чепсекти эндере бүдүреринден кижи төрелгетенин чайладып, камгалаарындан артык чугула болгаш кол сорулга чок боор турарын ол документиде чугаалап турар.

Эң-не күчүлүг болгаш массалыг уран чүүл болур [illegible], гуманизмниң социал-[illegible]ынылгениң болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаарының буянныг чаагай идеалдарынга шынчы болгаш бузурелдиг бараан болур ужурлуг. Экран мастерлериниң бистиң уран чүүлүвүстүң аргалары-биле хөй катап күштелдирген үнүн делегейниң миллион-миллион кижилеринге дыңналып, быжыг болгаш чөптүг тайбың дээш оларның демиселинге дузалаар болзун деп, кыйгырыгда айыткан.

Түңнел хуралга СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев олуруушкан.

(СЭТА).

ПЛЕНУМ БОЛГАН

ССРЭ-ниң кинематографистериниң V съездизинге соңгууртурган ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң Баштаар чериниң пленуму Москвага болган.

Чогаадыкчы эвилелдиң Баштаар чериниң бирги секретарынга кинорежиссёр Э. Г. Климовту соңгаан.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ЧҮС ЧЫЛ: АЙЫЫЛДЫҢ ХЕМЧЭЭЛИ

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

Бисте таварышкан халапка — Чернобыльдың атомнуг электростанциязынга аварияга хамаарыштыр делегей организацияларының, даштыкы чурттарның эртемденнериниң, специалистериниң, бөдүүн кижилериниң илереткен сагыш човаашкынын сеткилиниң ханызындан совет кижилер хүлээп алган. Ол халаптың уржуктарын узуткаар талазы-биле фронтунуң кол шугумунга совет медиктер-биле кады даштыкы эмчилер ажылдап турган. Оларның бирээзи — Калифорния университединиң профессору Роберт П. Гейл май 15-те Москвага совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязынга чуве чугаалаан. Журналистер-биле беседага Р. Гейлдиң чалааны-биле ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү А. И. Воробьев киришкен. Москвада чорup турар билдингир америк хөреңгитен болгаш хөй-нииити ажылдакчы доктор Арманд Хаммер ужуражыышкынга келген.

Чернобыль авариязының дугайында медээни алгаш, ол-ла дораан Соок чилиин солуур талазы-биле делегей регистриниң өмүнээзинден кемдел кергээн кижилерниң таварышкан айыылының чергезин тодарадырынга болгаш оларны эмнээринге дуза чедирериниң талазы-биле саналды совет эмчи эштеривиске киирген мен деп, профессор Гейл чугаалаан. Москвага америк специалистериниң болуушкуну кээринге чедир совет медиктер тургустунган байдалга тодаргай үнелелди берип, радиацияның улуг хемчээлинге таварышкан 35 кижиниң эмнээриниң сүмелерин кылган турган деп, профессор Гейл демдеглээн. Элээн каш чурттарның специалистериниң консультацияларга киржилгезиниң болгаш эргежок чугула медицина техниказын база эмнерни бээр чорударының дугайында бистиң саналдарывысты олар күзелдиг-биле хүлээп алган.

15 чурттуң күрүне болгаш хуу эмнелге албан черлери бистиң диледеривиске чогуур харыыны берген деп, америк эмчи дыңнаткан. Москва клиниказының тускай аппаратура-биле хандыртынганының бедик деңнелдиин ол демдеглээн, ол чорук нарын кезиишкиннерни кылыр, аар байдалдыг кижилерни эмнээринге чедиишкинниг чедип алыр арганы берген. Соок чилиин солуур талазы-биле 19 операцияны кылган.

Аварияның медицинага хамаарылгалыг уржуктарын долдузу-биле үнелеп көөрүнге ам-даа чаңгыс эвес ай негеттинер деп, профессор медеглээн. Доктаамал совет-америк консультацияларны болгаш бо талазы-биле кужениишкиннерниң боттандырары база бистиң ажылывыстың дугайында түңнелдерни дүргени-не кады парлаарын дугурушкан бис деп, ол айыткан. Ядролуг аварияга болу бээр таварылгаларга эртем болгаш медицина талазы-биле белен турарының деңнелин бедидериниң эргежок чугула хемчеглериниң дугайын дугурушкан бис. Бүгү чазактар бо талазы-биле боттарының күүда болгаш коллективтиг кужениишкиннерни шугумчулекчи ёзу-биле үнелеп көөрүн бис кады саналдап турар бис, чүге дээрге ядролуг реакторнуң авариязы чүгле национал эвес, а харын чурттар аразының халавы болур, ооң хемчээли чаңгыс национал курлавырларынга болгаш дүржүлгезинге аажок барып болур.

Профессор Гейл бодунуң эмчи эштериниң, эртемдеттерниң болгаш эмчилерниң өмүнээзинден халапка таварышкан кижилерни камгалаарынга эргежок чугула бүгү хемчеглерни алырынга белениин илергейлээн.

Р. Гейл журналистерниң айтырыгларынга харыылап тура, совет эмчилерниң болгаш эмнелге албан черлериниң болган таварылгага белен чорууун бедик деңнелин демдеглээн. Радиация алганының хемчээлин болгаш эмнээшкинниң кандыг чорудар талазы-биле оларның баштайгы үнелээшкини болдунар-ла эргазы-биле эң шын болган деп, ол медеглээн. Чаңгыс чер чурттугларын камгалаар дээш ол кижилерниң боттарының амы-тынын харам чокка кылып чоруткан ажылын маадырлыг деп адаарындан чалданмас мен деп, эртемден демдеглээн.

Америк эмчиниң чугаалааны-биле алырга, Чернобыльга аварияның эң чугула кичээндирии чүү болганыл дээрге, ооң эртем болгаш медицина национал кызыгаар деп чүве чок болур ужурлуг болурун көргүскени болур. База бир түңнел: эрткен неделяларның болуушкуннары бистиң ядролуг халапка удур аргаларывыстың кызыгаарын илереткен.

А бир эвес кым-бир кижи ядролуг дайынга дүрген дузаны чедириптер деп санап турар болза, хараадаңчыг-даа болза, ындыг дуза чедиртинге бээр деп идегээн хереээ чок боор.

Кандыг профессиялыг бөлүктерниң төлээлекчилери эң-не берге байдалга таварышканын Финляндияның радиозунуң корреспондентизи сонуурганы. Өрт өжүрүкчүлериниң бөлүү эң улуг айыылдыг байдалга таварышкан деп, А. И. Воробьёв харыылаан. Ол кижилер кандыг өрттү өжүрүп турарын билип турганнар, оларга от эвес, а радиация айыылдыг боор турарын олар билир турган деп, ол чугаалаан. Олар ону өжүрүп турган. Олар ону өжүрүп каан-даа. Ол минуталарда олар дорту-биле чугаалаарга, силерниң-биле бистиңдээ амыдыралывысты камгалап турганнар.

Аварияның баштайгы минуталарындан кандыг кичээндириг алдынганыл, өрт өжүрүкчүлери эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер-биле хандыртынган тускай кезектериниң кежигүннери турган бе? деп бистен айтырып турар. Чугаажок, оларга чогуур дериг-херекселдер бар турган. Ол албан дээрге дыка шыңгыы харысалгалыг, камгалал системазын дыка хайы сайгарып, бодап кылып турар, ынчангаш болган таварылгадан бүгү кичээндириглерни өөренип алган. Ынчалзажок мындыг чүүлдү бис болганчок уттуптар бис: кандыг-даа аварияны баш удур билип алыры болдуунмас. Бо, гүндээзиниң уржуктарын эртин алгаш, дараазындаазынга белеткейип алыры колдуунда болдунмас. Шериг кижилер ону «эрте берген дайынга белеткенир» деп чугаалаар болгай.

Улуг кемдээшкинге таварышканындан эмнелгеге чыттырган кижилерниң бөлүүнде Чернобыль, Припять суурларының болгаш 30 километр зонаның өске-даа черлериниң чурттакчылары бар бе дээрзиниң дугайында англи «Гардиан» солунунуң төлээлекчизиниң айтырыынга хамаарыштыр мынчаар чугаалап болур мен — деп, профессор А. И. Воробьёв уламчылаан. Чоокку суурлар-

(Уламчызы 3-кү арында).

Часкы ажылдарны дүрген, шынарлыг доозар

КИДИН ТҮЛҮК

Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдары кидин түлүк чорup турар. Кайла-даа ажылыш хайныышкынныг. Аәс хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн чогумчалыг ажыглаар дээш районнуң чер ажылдыглаарының кызымак ажылдап турарын бо-ла көрүп болур.

«Чодураа» совхозтуң ажылчыннары 1721 гектар шөлге часкы хову ажылдарын чорудар ужурлуг. Оларның 460 гектарынга тараа культураларын, 653 гектарынга чаңгыс чылдыг сигеннерин, 300-300 гектарга — кукурузаны болгаш хөй чылдыг сигеннерни тарыырлар. Арткан шөлдерни картофель болгаш ногаалар олуртурунга ажыглаары көрдүнген.

Часкы хову ажылдарынче бо ажыл-агыйның механизаторлары организастыг киирген. Ында ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг 3 звенону тараа культураларын тарып өстүреринге, мал чемин белеткээринге болгаш силос, сенаж салып белеткээринге түс-тузында үскен.

Чер ажылдыгларының ажылын эки организастааныңдаа болгаш техниканы часкы хову ажылдарынга эки белеткээниинден 1130 гектар чериин шыгын базырар ажылдар олар 4 хүн дургузунда эки шынарлыг кылдыр доосkan. 600 гектар чериин үдүр андарап турган, ону доосkaш, ам таштырылгаже кирген.

Совхозтуң механизаторлары бо хүннерде тараа культураларын чаштырарын орту ажыра берген. Ол ышкаш чаңгыс чылдыг сигеннерин, кукуруза, силос культураларын чаштырарын база дыка шулуудаар берген дээрзин ол ажыл-агыйның кол агрономуу Н. Д. Сарыглар чугаалады. Бо бүгү ажылдарны олар бо хүннерге доозар сорулгалыг ажылдап турарлар.

Часкы хову ажылдарын совхозтуң механизаторлары колдуунда-ла суггаттыг черлерде — 875 гектар черде чорудуп турар. А суггатты 15 кижилиг 4 звено чорудуп турар.

— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажыл-иш бүгү чуртта калбарган бо үеде бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери база кызымак ажылдап, боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, бүгү ажылды кыска хуусаада шынарлыг кылыр дээш бедик кедергилүүшкүннүг ажылдап турарлар. Ылаңгыя часкы хову ажылдарында хаара туттунган механизаторлар шак-ле бүрүзүн бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажылды шынарлыг кылыр дээш кызымак ажылдап турарлар. Бот-орулга-чарылгалыг звенолар кылдыр мооң мурнунда-ла чылдарда ажылдап турган бис, ынчангаш аңаа кижи бүрүзүнүң киржилгезиниң улуун, дугайында звено кежигүннери шупту эки билир улус — деп, Нордуп-оол Лакпаевич чугаазын уламчылады.

Бот-орулга-чарылгалыг звенолар. Ол кижи кошкак ажылдаза, бо кижи эки ажылдаан деп мооң мурнуңдагы чылдарда ышкаш чугаа ам бо звеноларда колдуунда-ла дыңналбас, чүге дээрге, кижи бүрүзүнүң кызымак ажылындан коллективтиң чедиишкини тургустунар болгай. Ынчангаш ол звеноларда ажыл турупушкун чок, дең-дески чорup турары көрүнүр-даа болду.

— Мурнакчыларның аразында мурнакчылар база-ла турлаар болдур ийин — дээш, часкы хову ажылдарында киржип турарлардан эвээш эвес механизаторларны улуг агроном-даа, звенолар удуртукчулары-даа адагылады.

Соян Кыстай-оолдуң удурткан звенозунуң ажылы мактаалдыг. Совхозтуң Күш-ажылчы алдар тугун ооң кежигүннеринге тураскаадып хөдүрген. Хоочун тракторист Николай Тараачы суггатта идепкейлиг киржип, хүн үлүүн 140—150 хуу чедирип турар.

«Чодураа» совхозтуң чер ажылдыглары суггаттыг черлерни ажыглаар талазы-биле ажылды багай эвес организастаанын маңаа айтыры чугула. Чер суггарарының ажылында совхозтуң тос организациязы киржип турар болгаш онаашкан ажылынга мактадып турар. Чижээлээрге, контора ажылдакчылары 50 гектар шөлдү суггарар планын ам күүседириниң кырында келген. Ол ышкаш, кедээ Совет күүсекомунуң, эмчи-садтың, 1 болгаш 2 дугаарлыг хойжу бригадаларының, сүт-барзан фермазының ажылчыннары ол ажылда багай эвес киржип турарлар. Хөй-нииити организацияларының суггарылга ажылынга киржилгезиниң түңнелин май 20-де үндүрерин совхозтуң дирекциязы планнап турар.

Часкы хүн — чылды чемгерер деп, чоннуң мерген угаалыг чугаазы бар болгай. Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик темпилиг чорудуп турган, күскү дүжүттүң магадылалын тургузуп алыр дээш ходураажылап бо хүннерде каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турарлар.

М. КАЛЧАН,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң чолаачызы Александр Дворовенкону совхозтуң ажыл-ишчилери кедээ Совет депутадынга соңгааны анаа эвес. Ол аныяк-даа болза, бодунуң ажылынга болгаш даандырган хөй-нииити херектеринге бедик харысалгалыг чоруу-биле үлегерлиг. Совхозтуң ажыл-агыйынга херектиг чүъктерни чедиреринге болгаш иштики-даа ажылдарга ол озалдаашкынны болдурбайн турар. Депутат болгаш кедээ Советтиң план-бюджет комиссиязының даргазының оралакчызы хүлээлгелерин ол база кызымак күүседип келген. Амгы үеде ол часкы тарылганы үрезиннер, чемишчидилгелер-биле хандырар талазы-биле ажылдарда хаара туттунган.

ЧУРУКТА: Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң чолаачызы А. Дворовенко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДҮРГЕДЭЭШКИН: эде тургустунуушкун

АЗЫРАДЫКЧЫ ХӨӨННЕРДЕН АДЫРЛЫР

Бистиң «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазында төрүүр он ийи кодан бар. Бирги кварталдың түңнели-биле бригадавыска совхозтуң дирекциязының, партия, профэвилел, ВЛКСМ комитеттериниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бригада бо хүннерге чедир төрүүр чүс хойга онаашгыр ортумаа-биле 93 хураганны камгалап ап турар. Малчыннар ону одар-белчиирни таарыштырып, мал чемин хумагалыг чарыгдап, хойнуң ажаалда-тежээлдезин шын чорутканындан чедип алган. Малчыннардан А. Содунам, Л. Шавыраа, А. Кара-оол, А. Тас-оол оларның көргүзүглери эң бедик болган.

Мен мапаа мени дүвүредип чоруур чамдык бодалдарымны бижикседим. Бисте мындыг чүүлдер бо-ла таваржырын миниир апаар: малчыннар ой-шаанда чазын өлек болур албайн, кузун ырах черлерден өлек бөлүп, ону кыштагже сөөртүр, көржецин чыып албайн, хөмүр-даа ниш негээр, чаңгыс шоодай далган садып алгаш, ону аалга чедирер машина берип деп негелде кылыр, кыштааның септелгезин баш удур кылып албайн, кыштагга көжүп келгеш, хамык чүве кылдынмаан-дыр деп, эшкедээр. Бо чүүлдер бистиң экономикавыска хоралыг. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев СЭКП-ниң XXVII съездизинге чугаазынга ажыл-агыйжы эвес болгаш тоотчеглекчи чорuктарны тоомча чок көрүп болбас деп онзалап демдеглээн. Шынап-ла, кандыг-даа ажылдарга чүгле ооң бүдүрүкчүлүүн бедидип, чарыгдалдарны эвээжедип турагш немелде орулганы алыры болдунар. Оон күш-ажылы-биле арттыр харыылап турар болза, ынчан бистиң экономикавыс өзер болгаш малчынның алыр орулгазы улгадыр. Бо талазы-биле бисте агитация-массалыг ажыл ам-даа чогуур

Малчынга сөс

дээрзи билдингир. Ынчангаш мооң чайлаар сорулга-биле малчын бүрүзүнүң экономиктиг билиглерин бедидери, бот-орулга-чарылга системазының ажыктыын тайылбырлаары чугула. Совхозтуң малчын кижиге берип турар чарыгдалы малчын бүрүзү бодунуң негелдезинге чедир тургустунмаан. Бригадавыста айда бир удаа зоорестээредилгени эртирип турар. Ону айда ийи удаа чоп организастап болбазыл?

Хомудалың чул малчын деп айтырыгга доктаап көрейн. Автомагазин биске кээп турар. Ол чүгле аванс алыр үеде, үәс санаашкында келир. Ону эвээш деп бодап турар бис. Айда үш-дөрт катап кээп турар болза, биске дыка таарымчалыг.

Белеткел конторазының ажылдакчылары малчыннар кезивес, а бистиң Баян-Кол кедээ Совединде белеткел пунктузу чок. Чылдың-на малчын коданнарда мал кежи тери ирип-чыдып каар. Кызыл райпозунуң баштаар чериниң ажылдакчыларынга бо айтырыгны каш-даа удаа дыңнаткан бис. Мынчага чедир сураг.

Частың бо берге үезинде хөй суду эвээжээн, эмискиктеп азырап турар хураганнарывыс көвей. Оларны боттарывыстың иниектеривис суду-биле эмискиктеп турар бис. А бистиң ол чарыгдалывысты совхоз тоомчага албас-тыр. Ол чорук малчын кижиниң сеткил-сагыжынга кончуг эвес.

Ам сорулга болза, кыштагларның септелгезин доозар, өдекти бөлер, кыштагда үүрмек септелгени боду кылып алыр, кыштаг девискээрин боктан арыглаар, аштаар. Кажаада көржецни хоорар. Бистиң малчыннар ам ажылиживисти мооң-даа ыңай улам экижидер, эвээш чарыгдал үндүрүп турагш орулга алыр сорулга-биле хол дыңнзыг, күзел сорукттуг ажылдап турарлар. А совхозтуң администрациязы, партия, профэвилел комитеттери хумагалыг чорuктуң айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салыры негеттинип турар.

О. ТАС-ООЛ,
хоочун хойжу.

АМЫДЫРАЛДЫҢ АРАГА ИШПЕС ХЕВИРИН БАДЫТКАП

Арага ишпес чорук дээш Бүгү-эвилелдиң эки тура ниитилелиниң кежигүннери амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткап тургузары дээш демиселди күштелдирерин, ону чурттакчы чоннуң аразында пропагандалаарын идепкейжидерин бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Ол ниитилелдиң Төп чөвүлелиниң май 15-те Москвага болган пленумунга ону демдеглээн.

Эге организацияларның идей-политиктиг ажылы совет ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң сорулгаларын шиитпирлээринче, кижи факторунуң идепкейжидеринче, амыдыралга болгаш бүдүрүлгеге арагалаашкын болгаш алкоголизм ышкаш ындыг болуушкуннарның ажып эртеринче, сагыш-туруму болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче, күш ажылдың бедик бүдүрүкчүүн чедип алырынче угланган деп санал-онал солуушкунун үезинде демдеглээн. Ол ажылга амгы үеде алкогольга удур шимчээшкинниң хөй миллион бузурелдиг активчилери киржип турар.

Оон-биле кады ниитилелдиң чамдык чөвүлелдери эге организацияларны тургузарынга эзу барымдаалап, амыдыралдың арага ишпес хевирин кошкак пропагандалап турар. Чамдык черлерде ажылды чайгаар салыпкан. Казах ССР-ниң, Мордва АССР-ниң, Тюмень областың болгаш өске-даа черлериниң хөй санныг эге организацияларында дириг чогаадыкчы херекти саазын шокарлаары-биле солуган.

Күш-ажылчы коллективтерге, чурттап турар чериниң аайы-биле эге организацияларны тургузар талазы-биле ажылды идепкейжидериниң сорулгазын салган, чурттакчы чоннуң болу үнелиг дыштанылгазын, алкогольга удур чырыдышкынны экижидериниң талазы-биле хемчеглерни ап чорударының сорулгазын салган.

Арага ишпес чорук дээш Бүгү-российжаның ниитилелин тургускан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

ТОДАРГАЙ НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР

Бистиң республиканың кожээ магазиннеринде бараанарның ассортиментизи амгы үеде дыка калбарган. Ынчалзажок ол безин чурттакчы чоннуң өзүп орар негелделерин долу хандырбайн турар. Кижилерниң амыдырал байдалының бедээнииниң ужурундан олар чүгле эргежок чугула бараанны садып алыры-биле кызыгаарлаттынмайн, садып алган чүүлдүнге өөрүүр, сеткили ханар күзелдиг апарган.

Садыг хандырылгазын экижидер, ону үениң негелдезин ёзугаар боттандырар талазы-биле ээвээш эвес ажылдар бистиң республикада кылдынып турар. Ол ажылды кооператорлар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Херээлекчилер кооперациязының улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр боттандырып турар. Бо сорулгаларның күүселдези кооператорлардан бичее эвес кужениишкинни негеп турар. Ынчалза-даа ол боттуг күүсеттинип болур.

Үениң негелдезин ёзугаар ажылдаарынга бир кол арга — чоннуң садыг хандырылгазының дешпилгелиг аргаларын шиңгээдип алыры болур. Амгы үеде бараанны боду шилип алыр арганы садыг бүдүрүлгелериниң барык чартыны ажыглап турар. Хөй-хөй магазиннер чаа хевир ёзугаар туттунган.

Бо чедиишкиннерден үүрмектеп садар бараан саарылгазы эрткен беш чылда 16,7 хуу өскен, бир кижиге хамаарыштыр өзүлде 7,1 хуу болган. Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Тожу районнары, «УТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязы болгаш өске-даа ниитилелдер кижи санынга оваарыштыр саттынган бараанның түңүн улгаттырган. Ниитиниң чемненилгези база чогумчалыг сайзырап турар.

Херээлекчилер кооперациязының хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга кол черни белеткел ээлээр. Оон саарылга планы эрткен беш чылда ажыр күүсеттинген. Кожээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг этти планда көрдүнгенинден ажыр садып алган. Кожээ ажыл-агый продуктуларының белеткели Улуг-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарда организастыг чорупп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политбюро илеткелинге эш М. С. Горбачев «Бо беш чылда херээлекчи чүүлдерни бүдүрериниң, үүрмектеп садар бараан саарылгазын өстүрериниң бедик темпилерин хандырар, садыглаашкынны болгаш ниитиниң чемненилгезин организастаарын дыка экижидер ужурлуг» деп демдеглээн. Ол сорулганы республиканың кооператорлары съездиниң даалгазы кылдыр көрүп, ону амыдыралга боттандырарының бүгү хемчеглерин ап турар. Ажылды экижидер дээш кылыр ужурлуг чүүлдерге эде тургустунуушкун кол рольду ойнаар дээрзин съезд айыткан. Оон эрткениндеен бээр эрткен каш айларда эде тургустунуушкун ам-даа бисте эчизинге четпейн турар дээрзин миниир херек.

Херээлекчилер ниитилелиниң ажылдакчыларының ажылынга эде тургустунуушкунну, дарый негеп турар кол чүүл — вино болгаш водка кылыгларын садарын кызыгаарлаан бо үеде бараан курлавырларын немей дилеп тывары болур. Ол ажыл бисте ам-даа чогумчалыг эвес, ону харыылап турар эштер шалыпкын, эрес чоруун ам-даа көргүспейн турар. Кожээ ажыл-агыйның артыкшылдыг продуктуларын чурттакчы чондан болгаш организациялардан белеткээр ажылды ыракта чедир чорутпайн турарындан хоорайларга, ажылчин суурларга ону ам-даа чедир садыглавайн турарывысты миннир ужурлуг бис.

Ниитиниң чемненилгезинде шиңгыы четпестер бар. Чурттакчы чоннуң негелделерин оон ажылдакчылары чедир өөренмейн, хандырылганың дешпилгелиг аргаларын ам-даа чедир ажыглавайн турар. Оон уламындан хомудалдар ээвээш эвес. Ылангыя Самагалдайның, Чадаананың болгаш өске-даа черлерниң столоваяларының ажылынга хамаарыштыр чеме улуг. Шынар чок чем белеткээри-биле чергелештир садыглаашкын чурумун хажыдар чоруктар база ниитиниң чемненилгезинде бар болуп артпышаан.

Бөгүнгү кооператорлар ажылды чаа негелде ёзугаар эде тургузуп шугдунуп, келир үеже элээн бурунгаар көрүп турар апарган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының өзүлде темпизи бо үе дургузунда барык ийи катап өөр, белеткел ажылдары 13 хуу бедиир, колбаса кылыгларының бүдүрүүшкүнү 7 катап, консервалар болгаш ээртпес сук суннар — 2 катап, кондитер кылыглары — 2,5 катап, үлетпүр бараанлары — 14 хуу өөр ужурлуг. Ынчалза-даа бо санарны эң бети деп көрүп, оларны оон-даа улгаттырып болуруунуң аргалары бар деп санап турар бис.

Ындыг-даа болза Тываның херээлекчилер кооперациязының кол сорулгазы чурттакчы чоннуң аъш-чем продуктуларынга, өске-даа бараанарга негелде-херегелин долу хандырары болур. Аъш-чем бараанарын оң ийиги беш чылда 6,1 хуу өөр ужурлуг. Ол сорулганы чедиишкиннинг боттандырарынга бүгү ажылдакчыларның, ылангыя белеткелчилерниң идепкейин бедидери, кожээ ажыл-агый продукциязын белеткээринге кужениишкиннери өөниээри чугула. Херээлекчилерниң он бир ниитилелинге аъш, балык кылыглары ыштаар болгаш колбаса кылыглары бүдүрер цехтери, Сүт-Хөл, Эрзин, Өвүр болгаш Улуг-Хем районнарга хонукта 34,2 тонна хлеб быжырар пекарияларны тудар. 1990 чылга чедир хлеб быжырар бүдүрүлгелериниң күчүзү 96,2 тонна чеде бээр.

Бараанны үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң ажылын эде тургузар дээш хөй чүүлдү кылып турар бис. Мурнунда ээртир суксун садып турган дыка хөй магазиннерни өске бараанар-биле четчелээн. Аъш-чем бараанарының магазиннеринге чулуктарны, кулинария кылыгларын, кожээ ажыл-агый продуктуларын хөйнү садар талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң ажылын эде тургузар талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг бис. Манаа Омскиниң херээлекчилер ниитилелиниң дуржулгазы улуг идигин бээр. Ол черде совхозтарның столоваяларынга кулинар, кондитер кылыгларын, чартык фабрикаттарны бүдүрерин, кожээ Культура бажыңнарынга кафетерийлерни тударын калбартып турар. Бис ол дуржулганы ажыглап эгелээр бис.

Съездиниң негелдезин ёзугаар ажылдаары-биле Респотребсоюз баштаар чери совхозтар-биле экономиктиг харылзааларны улам быжыглаар, мал садып алыр керээлериниң ролюн бедидип, продукцияны дугуруштуинган өртек ёзугаар кооперация садып дамчыштыр сайгарар ажылды калбартып турар. Белеткел конторларынга туда дузалал ажыл-агыйындан кожээ ажыл-агый продуктуларын садар чорукка идиг бээри-биле бо чылын 40 автомобильди, 70 мотоциклди, 1200 тонна комбикормну болгаш өске-даа бараанарны тускайлаан. Ындыг ажыл бо беш чылда кожээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын 40 хуу улгаттырар арганы бээр.

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң материал-техниктиг баазазын хөгжүдер айтырыгже онза кичээнгей салдынган. Оң ийиги беш чылда бо сорулгаларга 14 миллион рубльди тускайлаан. 20 бажыңны, 1450 дөрбелчин метр шөлдүг магазиннерни, 4 столоваяны, 8400 дөрбелчин метр шөлдүг складтарны, хлеб быжырар бүдүрүлгелерин, дук болбаазырадыр цехти, ийиги чергениң чиг эдин шыгжаар складтарны болгаш өске-даа ажыл-агый база социал-культура объектилерин тударын көрдүнген.

Херээлекчилер кооперациязының шугумунда ажылдап турар мурнакчылар — Кызыл райпозунда автомагазин эргелекчизи С. Овчинников, «УТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязының пекария эргелекчизи З. Кыргыммай, Респотребсоюзтуң белеткел сайгарылга баазазының ажылчыны Л. Кучунекова, Тожу райпозунда повар Ч. Дажымаа дээн ышкаш дааңган ижиинге шудургу кижилер хөй болзун дээш кадрларны хуваарының, кижизидериниң болгаш таарыштыр тургузарының талазы-биле ажылды ам-даа күштелдирер бис. Бо дээрге съездиниң негелдезин ёзугаар ажылдаарының база бир кол бырызы-дыр.

Ю. КАТКОВ.
Тыва Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы.

ЧАЗАНЫКЧЫНЫҢ ОГЛУ— ЧАЗАНЫКЧЫ

Бригаданың 15 кежигүнүнден Виктор Монахов эң аныяа, ынчалза-даа уран-шевер талазы-биле өскелерден ажып турар. Харын-даа хоочун чазаныкчы адазы Юрий Никифорович азы Андрей Федорович Сычкин оларны чамдыкта чарышка мурнап тиилекчи-даа болу бээр. Эрткен чылын квалификация комиссиязының аңаа дөрт ээгаар разрядты тывысканы база таварылга эвес. Ол цехте бүгү станоктарга ажылдап шыдаар.

Виктор салгал дамчаан бызанчы ог-бүлеге төрүттүнген. Оон кырган-ачазы, адазы база хоочун бызаңчылар, чазаныкчылар чораан. Ол школага өөренип турганш, хостуг үезинде адазының мастерскаязынга бо-ла маңнап чеде бээр турган. Хаарылга, дурбууш аңаа чажындан-на таныыш, олар-биле канчаар ажылдаарын пат билир. Онгу классты доозуп турда, аңаа мергежил шилип алырынга берге айтырыг турбаан. Ол адазының цегинге ажылдаары-биле чеде берген. Аныяк оолду чазаныкчының өөренникчизинге хүлээп алган. Шериг баарының үш ай бурунгаар Виктор ажылчын разрядтыг турган.

Совет Армияга шыктыг хүлээлгезин Виктор Монахов ужар чүүлге эрттирген. Ол биче сержант эргени чедип, радиомеханиктиң мергежилин шиңгээдип алган. Ол ышкаш Виктор спортка хандыкшып, бодунуң кезээнге хаак талазы-биле чемпионнап турган. Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини, комсомолчу Виктор 1982 чылда төрээн Кызылынга чедип келген. Ону Кызылдың башкы институдунуң биология факультединиң студентизи Ирина болгаш ада-иези, дөргүл-төрели, эш-өөру өөрүшкү-биле уткаан.

Дайынчы кезээде дайынчы дээр-ле болгай. Ол бир ай безин четпээнде, төрээн цехинге ажылдаары-биле чеде берген. Коллектив ону чылыг-биле уткуп, хүлээп алган. Өөренген ажылынга ол шуудап кирипкен. Шериг шыктыг хүлээлгезин кончуг эки өөредиге, чурум-биле күүсеткен оол «Тыва септегчи тудуг» трестиң тудуг кезектерин болгаш конструкцияларын заводунуң чазаныкчылар цехиниң мурнакчыларының бирээзи апарган. Оолдуң ёзулуг дагдыныкчызы, цехтиң солуну, ачазы Юрий Никифорович Монахов. Ол бодунуң уран талантызын, улуг эрга-дуржулгазын, өөредилгелиг мергежилин чүгле оглунга эвес, а өскелерге сүзелдии-биле дамчыдып келген.

Бир-ле катап Виктор ажылдаар цегинге келгеш: «Бо өрээлди аъш-чем кылыр ижер, культурлуг дыштанырга өрээл кылдыр эде чеде алыр-дыр. Ажыл соонда ээ дыштаныр хүннерде кылып алгай бис» деп саналды өөрүнге чугаалаан. Оларны деткээн. Бригада кежигүннери ажыл соонда артып каар турганш, дыштанылга өрээлин доозуп алган. Көскү чугаа... шиныын янзы-бүрү хевирлери-биле шеверге каастааш, профкомнуң садып берген радиолазын тургузуптарга, өрээл хевир кире берген. Юрий база бир санал киирип келген. Өске бригадалардан дора эвес бис. Бот-орулга-чарылгалыг ажылче шилчиилиңер. Бригада кежээзи ёзугаар ажылдаарга ажылга, бригадага ажыктыг дээрзиниң дугайында Викторнуң саналын оон өөру чаңгыс эп-сеткил-биле деткип ажылдап кирипкен. Быжыг сагылга-чурум, демниг ажылдың чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдаар чегелде бригаданың социалистиг чарышка тиилекчи болуурунга идиг болган. Чаа арга-биле ажылдап эгелээн соонда Юрий Монаховтуң бригадазы чүгле тресте эвес, найысылалдың бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Бригадир Ю. Монаховтуң удуртканы чазаныкчылар бригадазы продукция бүдүрериниң он бирги беш чыл планын сентябрь айда-ла күүсеткен. Бригада аңгы-аңгы кылыгларны бир миллион 82? рубльге белеткээн. Олар ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. А чыл планын социалистиг хүлээлгезинде алдынганын ёзугаар декабрь 20-де күүсеткен. Социалистиг чарыштың түңнелин ёзугаар адашкылар Юрий биле Виктор Монаховтар тиилекчи болуп шылгараан. Эрткен чылын он бирги беш чылдың тиилекчилеринге алдар бооп хургаан кежээ найысылалдың хөгжүм-шии театрынга болган. Ол кежээге адашкылар база чаладыр аас-кежиктиг болган.

Виктор адазының чаагай ижин салгап алгаш, мурнакчыларның одуруундан чиңгей келген. Аныяк оолду эрткен чылын партия кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алганы оон амыдыралынга улуг өөрүшкү болган. Ол бригаданың хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Бодунуң эртем-билиин бедидери-биле ол Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга бот-өөредилге-биле өөренип кирген. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, мында айыттынган улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырар, дүргедээшкинниң, эде тургустунуушкунуң негелделеринге дүүштүр ажылдаар дээш, бригада кежигүннери-биле бир демей, бедик тура-соруктуг биле ажылдап эгелээн. Оон бригадазы он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында планныг онаалдазын 115 хуу күүсеткен. Ол ышкаш апрель айның планын база ажыр күүсеткеш, тиилекчи болуп турар.

Бригадир ачазының ижин салгап алган Виктор Монахов партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгиме секретары М. С. Горбачевтуң «Кандыг-даа ажыл-херектиң чедиишкини аңаа массаларның кайы хире идепкейлиг болгаш медерелдиг-биле киржип турарындан шиитпирлиг-биле хамааржыр» дээнин бо-ла сагтып кээр. Ынчангаш ол хүн бүрү ак сеткилдиг ажылдап, республиканың экономиктиг хөгжүлдезинге улуун киирер.

С. КУУЛАР.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле

ДЕМНИГ ДУЗА

Чер-черде херээженнер чөвүлелдери солун болгаш ажыктыг чүүлдерниң организаакчылары болуп, чурттап турар чериниң аайы-биле чон ортузунга масса-политиктиг, кижизидилге ажылының быжыг өөзү тургузуп турар. Ооң чижээ бистиң «Ак-Туруг» совхозта херээженнер чөвүлелиниң кылып чорудуп турар ажылындан чүгле малчыннарга шефтээшкин дузазының дугайын чугаалаксап, бо айтырыг талазы-биле бистиңден өске ажыл-агыйларда ындыг чөвүлелдер кандыг ажылдарны организастап эрттирип турарын база сонуургап турар мен.

Сүрүвүс девискээриниң аайы-биле он беш агитквартал үзүлген. Ынча агитквартирлерниң ажыл-амыдыралын чылдың дөрт үезиниң аайы-биле тургускан чогаадыкчы план ёзугаар херээженнер чөвүлелиниң даргазы, Ак-Туруг ортумак школада башкы Борбак Моңгушовна Хөлчүк билдилиг удуртуп турар.

Амгы үеде агитквартиралар совхозтуң Кара-Сүт хойжу бригадазының кодааннарынче организастыг үнүүшкүннерин кылып, малчыннарның удаваас чазаглап кожернге дузалажып эгелээн. Мутур кудумчузунда «Космос», «Аялга», Найырал кудумчузунда «Чадаган» агитквартираларның чурттакчылары шефке алганы кодааннарынче шефтээшкинин организастап, малчыннар Николай Көк, Хураган-оол Моңгуш, Чычаан-оол Кенен оларның турлагларынга четкилээш, хой кажаазының кержеңин коптарганш, кодан девискээринден ырады дажыглап, курганы чыып, кажаалар иштин, кодан девискээрин арыглап аштаан. Ындыг шеф ажылдарын Ленин кудумчузунда «Аян» агитквартира малчын Владимир Шойдаага, Советская кудумчузундан «Хүнчүгеш»— хойжу Дадар-оол Машпакка кылып берген.

Ниитизи-биле сес агитквартираның чурттакчылары чүгле дыштаныр хүннерде үнүп турганш, боттарынга онаашкан кодааннарынга барып ажылдаан. Тодаргайлаарга, 400 ажыг дөрбелчин метр шөлдүг, 2950 баш хой кирер сес улуг кажааның кержеңин хол-биле коптарып, ол кержеңин дажыглап, амыр эвес аар ажыл-үүлени бүдүрүшкен.

Агитквартиралар кодааннарже шефтээшкиннерин организастаарынга агитквартираларда быжыглаан кожээ Совет депутаттары, херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери, агитатор башкылар организакчы, идепкейлиин көргүзүп, бир демниг эки ажылдааны демдеглээри чугула.

Шеф үнериинге совхоз дирекциязы улуг дузаны чедирип, машина-техника-биле чогуур үезинде хандырып турар. Ол чорук шефчилерниң ажылга идепкейлиг киржилгезин деткип турар.

Шеф ажылдарынга агитквартиралдардан Дыдый-оол Моңгуш, Дырыскын-оол Суваң, Бартына Хөлчүк, Мария Таргын, Январь Моңгуш, Рагеда Дензин, Кызыл-оол Мактан, Часкым-оол Моңгуш болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдаан. Ол ышкаш хөй уругларлыг ада, совхозтуң хоочун чолаачызы Мыйтың-оол Моңгуш шефтээшкиннерге дыңнангыр, идепкейлиг киржип, барган кодааннарынга бо-ду хол-биле түтчүп ажылдап, түдүнгүр, каппагай ажылдап турар.

Шефчилерни малчыннар өөрүшкү-биле уткуп, хүлээп ап, оларның кылып бергени улуг хемчээлдиг, шынарлыг ажылынга сеткили ханып, өөрүп четтиргенин илередип турар.

Ындыг шеф ажылдары ам-даа уламчылап турар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Хоочун механизатор Александр Васильевич Черменёв Кызыл районнуң «Кок-Тей» совхозунуң тракторисчтериниң аразында социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи. Бо хүннерде совхозтуң хову-трактор бригадазы тараа чаштырылгазын доозуп турар. Дуржулгалыг тракторист бедик бүдүрүкчүлүг ажылы, бот-идепкейи-биле эш-өөрүн сорук киирип турар. Бо чылын гектар чер бүрүзүндэн чээрбиден эвээш эвес центнер дүжүттү ажаап алырын бригада хүлээнген.

ЧУРУКТА: механизатор А. Черменёв (оң талазында) бригаданың агроному Ю. Молотилкин-биле.

Н. БАЗЫРНЫН фотозу.

КЫРГЫЛДА ДООЗУЛГАН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң 5211 баш өшкүзү Хемчик, Мешпед-Хол, Элезиниг-Хову-Аксы деп черлерде эки оларларлыг кыштагларга тур кыштаглаан. Малчыннар өшкү кыргылдазын апрель 29-та эгелээн.

Совхозтуң кыргылда пунктузунда болгаш өшкү кодааннарында өшкү кыргылдазын организастыг эрттирип, кыргылданы кыска хуусаада дооскаиннар. Кыргыкчылардан Чысыңмаа Чамбый-оол, Дыкаан Иргит, Куусаал Чүлдүм, Рая Бегзи олар, хүн улуун ажыр күүседип, эки ажылдааннар.

Х. КАРА-ООЛ.

«Шынга» харыылар

БЕРГЕ АЙТЫРЫГНЫ КЫМ ШИИТПИРЛЭЭРИЛ?

Бо чылдың январьда «Шынга» парлаттынган, Б. Чамбыттың чүүлүнге хамаарыштыр харыыны Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң харыысалгалыг секретары О. Савельева берген. Ында айтып турары болза:

Б. Чамбыттың материалында айыттынган айтырыгларны шиитпирлээри колдуунда республиканың эртем-методиктиг төвү, Культура министерствозу, ном үндүрер черге хамааржып турар. Эвилел тургустунганы 8 чыл болган. Каш-ла кижилиг организация ол хире берге айтырыгны канчап шиитпирлээрил. Материалдың автору эвилелге хамаарыштыр чөптүг эвес туруш ээлеп турар деп харыыда демдеглээн.

Эртем-методиктиг төп, ном үндүрер чер ырлар чыындыларын тургузуп белеткээринге оон соонда ном кылдыр парлаарынга эң кошку рольдуг болур. Композиторлар эвилели бо ажылдарга чогаадыкчы дузаны көргүзүп, ырларны редакторлап, белеткээр, чыындыларга рецензияларны бижиир ужурлуг.

Аныяктар ортузунда ырга хандыкшылдың кошкай берген харыыда айтып турары-биле алырга: «...Амгы үеде кижилер колдуунда ырлаар сонуургал чок, а харын музыка дыңнаарынче чүткүлдүг. Ынчангаш бөгүн автобустарга улус ырлашпастаан, харын магнитофон бижидилгелерин салып турар. Ындыг байдал бүгү чуртта тургустунган. Ужур-утказы чогей ырлар аныяктар ортузунда тарап турда, бот-тывынгыр болгаш харын-даа чамдык профессионал композиторларның чыындылары бисте ном үндүрер черде, эртем-методиктиг төпте шыгжагда доозуннаалып чыдар...»

РЕДАКЦИЯДАН: Материалдың автору Б. Чамбыт бодунуң чагаазынга чөптүг айтырыгны көдүрген. Композиторлар эвилелинге хамаарыштыр ол шын эвес туруш ээлеп турар дээни черле чөптүг эвес. Ол хире ат-алдарлыг улуг организацияның мурнундан харыы бижээш, автор кижиге хамаарыштыр ээчок чүүлдер чугаалаарын черле таарымча чок деп санап турар бис.

Чыындыларның парлаттынмайн турарынга кол буруун харыыда эртем-методиктиг төпче, Культура министерствозунче, ном үндүрер черже онаап турар. Ол бир талазында шын-на харын. Ынчангаш Композиторлар эвилели дамей-ле киржилгелиг болуру албан.

Композиторлар эвилели тургустунгаш сес чыл (ээвээш эвес хуусаа) эрткен. Мынча үе дургузунда музыка редакциязын тургузар дугайында перспективтиг чугула айтырыгны үстүнде организациялар-биле кады чогуур иелнелге чедир тургускан болза ам бөгүн херек бир ээр сайгарлы берген туруп-даа чадавас-тыр. Кандыг-даа ажылга чүвениң алыс перспективазын барымдаалап көөр, айтырыгны тургузары, үзе шиитпирлээри чугула болгай.

БАЗА КАТАП ТУРГУСТУВУС

Б. Х. Чүлдүм-Сүрүңнүң бо чылдың апрель 17-де «Шынга» парлаттынган «Бурунгаарлап өзери чугула» деп чүүлүнде көдүрген айтырыгга хамаарыштыр республиканың эртем-методиктиг төвүнүң директору Д. А. Моңгуш редакцияга харыылаан.

Ында чугаалап турары болза:

Айтырыглар элээн озалдап тургустунуп турар-даа болза, олар хүннүң чугула айтырыглары боол артпышаан. Төптүң талазындан клуб албан черлеринге дуза идепкейжип орар. Район звенозунуң, культура-спорт комплекстериниң болгаш кожээниң культура комплекстериниң ажылын хемчеглер алдынып турар. Ыры-хөгжүм ансамбльдерниң, дискотекаларның ажылын экижидер хемчеглер алдынган. Оларның удуртукчуларының семинарын «Енисей» Культура бажыңының баазазынга эрттирген. Май айдан эгелеп үш чыл хуусаалыг школа-лаборатория ажылдап эгелээр. Ону республиканың эртем-методиктиг төвү билиг бедидериниң курстары болгаш Кызылдың уран чүүл училищези-биле кады чорудар. Аңаа ансамбльдер удуртукчулары, оон кежигүннери өөренир.

Бот-тывынгыр композиторларның ырлар чыындыларын хөйү-биле парлаар айтырыг ном үндүрер черде музыка редакциязының чок болуп турары-биле амга дээр шиитпирлеттинмейн келген. Бо чылын «Аялга» деп чаңгыс чыындыны парлаар деп турар. Ам чамдык ырларны чүгле ротатор аргазы-биле көвүдеткеш, тарадыры көрдүнген.

Бот-тывынгыр композиторларны өөредирин уламчылаар, Новосибирскиден специалистерни база чалаар. Семинарларга критиктер, шүлүкчүлер киржир. Дараазында семинар сентябрьда болур.

Тыва музыка херекселдериниң дугайында. Ол херекселдерин белеткээр талазы-биле байлак материал эртем-методиктиг төпте чыгдынган. Музыка херекселдерин белеткээриниң республика семинарларынга шенелде мастерскаяны ажылдары көрдүнгеш турган, ынчангмыже ол айтырыг ам-даа үзе шиитпирлеттинмээн. Эртем-методиктиг төпте экижидир кылдынган инструменттерниң хевирлери база бар.

РЕДАКЦИЯДАН: Тыва хөгжүм херекселдерин кылып белеткээр, оларның шынарын экижидер дугайында айтырыг хөй чылдар мурнунда-ла тургустунуп келген. Ол айтырыгны республиканың Культура министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчыларының мурнунга база катап тургузуп тур бис.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГДА—ШЫНАРЛЫГ

Кызыл хоорайга өөренир болгаш ажылдаар дээш чыпыктар кайыын-даа кээп турар. Олар боттарының күзээнин чедип ап, сураанны тып ап турарлар. Чүге дээрге хоорай өзүп орар — ортумак болгаш дээди өөредилге черлери ээвээш эвес. Ажылдаар кижилер херегжеттинип турар бүдүрүлгелер база көвүдээн.

Кызылдың даараныкга фабриказының сураан дыңнаан бооодан башка, оон иштинге кирип, кымнар канчаар ажылдап турарын көрген эвес, ол хиреде аңаа даараан янзы-бүрү хепти кедиинге эзедир кедип келгенин шын. Ынчангаш бир хүн аңаа бардым.

— Бистиң фабриканың кыстарында онаашкан ажылынга-даа, амыдырал-тудугталгазынга-даа шыычы бердингеннер хөй —деп, фабрикада профэвилел комитединиң даргазы Ольга Ондаровна Мыныш-оол мени даараныкчылар аразынче эдертеп бар чораан чугаалады.

Даараныкга цехтериниң бирээзи. Улуг залда каш одуруг кылдыр салган машиналар артында шупту-ла кыс. Эш чай чок дааранып олурар аныяк кыстар.

Аныяк херээжен кижиниң чаңынга келиниис. Ол даараан хевин ол-бо хере туткулааш, чечек шокар платьелериниң кырынга немей салып кагды.

— Вера Доңгак, бистиң фабриканың мурнакчы даараныкчыларының бирээзи, таныжыңар— деп, Ольга Ондаровна чугаалай-ла ло.

Кыстың суңган холун тударынга хоюг, чымчаа-даа кончут. Хүреңзимээр чараш арын, кара карактар. Бо холдар-биле хүнну-ле, даараның ажылдап келгени бүгү чылдарында, чеже кепти даараан чүве! Та чеже кижинин ол хепкерген, ам-даа та чеже кижиниң хепкерер. Ол аразында кыска чапсар болган. В. Доңгак-биле кезек төөрештим-даа.

Вера Макал-ооловна Доңгак 1972 чылда 10-гу класстты Өвүрнүң Торгалыгта доозгаш, бо фабрикага кээп ажылдай берген кижи-дир. Даараныкга херээнге оон мичангы дагдыныкчызы мастер Валентина Гавриловна Шевченко өөредип каан. Оон ол башкызы ам-даа фабрикага даараныкга цегиниң ийи дугаар бригадазында мастерлеп ажылдап турар.

— Болуңар каш дугаар бригадада силер, чеже кижи ажылдап турары?— деп, Верадан сонуургап айтырдым.

— Даараныкга цегиниң бир дугаар бригадазында Нина Матвеевна Донскаяның удуртулгазында ажылдап турар мен. Шупту 52 кижи бис.

— Кожээден келген кыстар бар бе?

— Чок боор бе, кайы-даа районнардан келгеннер бар. Соңгаар хоорайларга тускай училище доосканнар-даа бар. Кандыг-бир өөредилгеге кирерин экзамен дужаап келгеш, конкурс эртпейн бо фабрикага келгеш ажылдай бергеннер-даа бар. Мында колдуу-ла он сестен үжен хар чедир аныяк кыстар-дыр бо. Бистиң бригадавыста кожээ районнардан келген беш-алды хире кыс ажылдап турар.

— План күүселдези кандыгыл, дуңмам?

— Күүсеттинип турар. План улуг, а ону күүседири амыр эвес. Мергежил болгаш шыдамыкшыл чорук херек. Хемчээл талазы-биле шынары-биле чергелештир бир кол чүве ажылдың шынары болур. Бистер шуптувус эки шынар дээш туржуп турар бис. Ол дээрге ажылды хол-биле түдүп кылган тиидалерниң харыысалгазындан, кызымаккай чоруундан хамааржыр — деп кагды.

Вера Макал-ооловна Доңгак он бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткенниң бирээзи. Амгы үеде ол 1987 чылдың чирельдиң улуунде ажылдап турар.

Вера Макал-ооловна ажылдап келген үезиниң иштинде хөй бергелерни көрген олар. Ны ажып эрткен. Улуг, биче эштеринден хөйнү өөренген. Фабриканың даараныкчыларының аразынга ол социалистиг чарышка кирипкеш хүлээнген онаалдазын күүседиис, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ону эки ажылдап турары дээш бир катап Египетче баар путёвка-биле-даа шаңнаан.

— Школага өөренип чораан чылдарымда төөгү кичээлинге өөренип турганым Египетти көрүп, аңаа барып кижи амытанның бүрүнгү шагда-ла холдары-биле тудуп тургузуп каан тураскаалдарын көөрге кайгамчык солун болду. Ол ышкаш капиталистиг чуртта ядыыларның болгаш байларның амыдыралда ылгалдызын кижи кайгаар. Ынчангаш кижи бодунуң өөзи социалистиг чуртунга чоргаарланыр, аңаа ынакшылы улам кыптыгып кээр чорду — деп, Вера чугаалады.

Даараныкга талазы-биле Вера Доңгак дөрткү разрядты үш чыл бурунгаар чедип алган. Оон даараан ажылдарын эде кылыр таварылга болбаан. Ол эде кылыышкыннар болдурбайн, кыл-ла ажылды эгезинден ужунга чедир негелде ёзугаар күүседип турганш, хууда таңма эдилээр эргени чедип алырын күзеп турар.

— Вера Макал-ооловна, силерниң моон соңгаарты сорулгаларыңын кол угланышкыны чүл?— деп, айтырыг салырымга:

— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, кижи бүрүзү харыылаан ажылының ёзулуг ээзи кылдыр көөрү, бүгү ажылдарны эде көөрү, ону чаартыры чугула. Кижи бүрүзү, даараныкчылар-даа, өске-даа ажылчыннар база албан-хаакчылар бодунуң ажылын чогуур негелдезинге чедир кылыр болза, бистиң фабриканың бурунгаар дешпилгези чедип алыр. Ону ышан-ла кылыр аваар бис—деп доозу харыылады.

А. АРАПЧОР.

ЯДРОЛУГ ЧҮС ЧЫЛ: АЙЫЫЛДЫҢ ХЕМЧЭЭЛИ

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

дан кадыкшылга айыылдыг хемчээлдиг радиация алган чурттакчылар аарыг кижилер аразында чок. Оларны шуптузун мак шинчип көрген. оларның иштик-хептериниң бөөстаа бестериниң херелге таварышкан, таварышпааның ылгап көрген. Мээн киржир ужурга таварышканым ындыг шинчилелдерниң материалдары аарый берип болурунуң чаңгыс-даа таварылгазын көргүспээн. Чернобыльга болган аварияны өске чурттарга херел нарыындан аарыырының таварылгаларын болдуруп болур бе? Чок, ындыг таварылга болбас.

А. Хаммер журналистер-биле ужуражылгажынга авария уржуунга таварышкан кижилерниң амы-тыны болгаш кадыкшылы дээш демиселдиң үргүлчүлеп турары эмнелгеден дорт келген. Эмчилерниң ол гуманныг демниг ажылы, аараан кижилерниң хөй кезиин камгалап алыр арганы берип турар оларның маадырлыг чоруу эмчи, медицина ажылдакчызы, кижи мени дыка магадатты деп, ол чугаалаан. Совет специалистер дээрге кайгамчыктыг эки кылдыр хандыртынган эмнелгелерде ажылдап турар улуг дуржулгалыг эмчилер-дир.

Мен 65 чыл мурнунда болган болуушкуннарны дыка эки сактыр-дыр мен деп, А. Хаммер уламчылап чугаалаан. Ынчан мээң харым чүгле 23 турган чүве, ол үеде Россияның аш-чутка алыскан тиф аарыг нептерээн районнарынга чордум. Ол ышкаш В. И. Ленин-биле ужурашканымны болгаш бистиң чурттарывыстың аразынга садыгны катап тургузарының чугулазының дугайында ооң чугаалааның утпаан мен. Кажан доктор Гейл бодунуң ССРЭ-же чорууруңуң дугайын сүмелээрге, мен дораан-на дээрги М. С. Горбачевче телеграмма чорутхан мен. Харыы мырыңай дораан келген: ийе, бистер доктор Гейлди хүлээп алыр бис. Ооң соонда ол эртемденден эм-таң болгаш дериг-херекселдер талазы-биле чагыглар кирген, аңаа дыка хөй чурттардан, оларның аразында АКШ-тан деткип харыылаан. Америк улус, бүгү делегейниң улустары бо берге үеде совет кижилерге дузалаарын күзеп турганнар деп, А. Хаммер чугаалаан.

ССРЭ-ден болгаш өске-даа социалистиг чурттардан кедээ ажыл-агый продуктуларын үндүр сөөртүп алырын кызыгаарлаар болгаш харын-даа хоруур дугайында шиитпирлерни хүлээп алырынга үндезиннер чамдык барыын чүк чурттарынга турган бе деп корреспондентилер профессор А. И. Воробьёвтан айтырган.

— Мен бодаарымга, аңаа харын кижи бүрүзүнге тодаргай-дыр. Радиоактивтиг будуумелдер-биле хораннанган продуктулар дээрге, иштинде цианистиг калий хораныг продуктулар эвес-ле болгай. Ону хынаары дыка белен. Кызыгаарда хыналда чери бүрүзүнде радиоактивтиг изотоптээ-биле продуктуларның холужуп хирленгенинин хемчээлин тодаралыр чогуур херекселдер бар болгай. Бистер шуптувус, продуктулар-даа оларны хемниг хемчээлдиг херелдендирип үндүрүп турарывыс билдингир болгай. Ынчалза-даа аңаа доктаатканг тодаргай делегей норма т и в т е э н бар. Ынчангаш бөдүүлене хыналда хирленгени продуктуну арыг продуктудан ону өске чуртче чорудар үезинде-ле ылгай көөр арганы берип турар. Херектиң ужуру ындыг таварылгаларда чурттар аразынга садыглажылгажынның дүрүмнерин өскертири-биле кандыг-кандыг административтиг хемчеглерни ап болурунда эвес боол турар. Улуг ядролуг айыыл болу берген таварылгада кижи төрелгетенниң боттуг негелдезинге бодаарга ол үүрмек чүүл кылдыр бөгүн бистерге, эмчилерге, көстүп турар. Аңаа холбаштыр профессор Гейлдиң бо парлалга конференциязынга киирген угланыышкынны деткиирин күзеп турар мен. Чүгле эртем талазы-биле эвес, бүгү-ле чүүлдерге кады ажылдажылганың шуут эргежок чугулазын авария биске көргүскен.

Бо дүвүрээзиннииг хүннерде массалыг информацияның чамдык барыын чүк чепсектериниң боттарының номчукчуларын болгаш дыңнакчыларын тоттуруп турганы ышкаш ындыг хоозун-меге ёзуунуң айтырыглары база салдынгылаан. ДПА агентилелдиң корреспондентизи Нате (ГФР) Гомельден бир кижиниң телефоннаажының дугайын тайылбырлаарын дилээн. Ол хоорайның бир херээжен чурттакчызы бодунуң база ооң беш харлыг оглунуң шуут калчаанайып калганын телефон дамчыштыр дыңнатканн болгаш ол ону Чернобыльга болган авария-биле холбаштыр көрүп турар дээр ийзылыг айтырыгны корреспондент салган. Бистер Чернобыль АЭС-ти долгандыр болуушкуннарны шиңгээзы-биле хайгаарап турар бис деп, А. И. Воробьёв чугаалаан. Кижиниң кадыынга хора чедирип болур херелдениишкиннериниң илереттиниип, демдеглеттинмээн, Гомель база-ла ындыг боол турар. Бир эвес радиациядан калчаанайып калган чүве болза, ол кижи баш дүгүн бодаар безин шаа чок. ындыг берге байдалга турар ийик деп, дорт чугаалап болур мен.

Киевке эгелээн чадаг-терге-ге Тайбын чарыжы ооң киржикчилеринге айыыл чок болган бе деп журналистер сонуургааннар. Мээң билип турарым-биле алырга, чадаг-тергелиг чарыш калыкшылга эки салдарны чедирип турар деп, Р. Гейл харыылаан. Чадаг-тергелиг селгүүстээшкин органнары быжыглаар.

Профессионал-терапевт кижи болганымда мен эмчи эштии шоолуг деткивес мен: маргылдааларга ынак эвес кижи болгай мен. Ынчалза-даа ол чүгле мээң бодалым-дыр. Бир эвес баштак чокка чугаалаар, бир эвес объективтиг болгаш дорт чугаалаар болза, катаптаайн: Чернобыльдың чанында болгаш Совет Эвилелиниң кызыгаарларында бүгү радиациялыг байдалды хынныңне МАГАТЭ-же дыңнадып турар. Херектиң боттуг байдалын чажырар арга чогун кижи бүрүзү эки билиринге идегеп турар мен. Бир эвес Киевте радиацияның хемчээлдери айыылдыг болган болза, бистер мынчаар тайбың-шөлээн олурбас ийик бис. Боттары, выстың-на билир чүүлдеривисти шуптузун дыңнадып турарывысты катап-катап чугаалап тур мен. Бистиң дыңнадып турар чүүлдеривисти шуптузун бистиң кызыгаарларывыстың даштында турар дооратан хайгааракчыларның безин хынаары белен боол турар.

А. БЕЛИКОВ,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.

Үнген депутаттарның орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга депутаттар соңгуур талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 24, 26 болгаш 57 чүүлдеринге үндезинлээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Үнген депутаттарның орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга депутаттар соңгуур талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларын хөй-нити органнизацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр соңгуур:

Кызыл хоорайның Пролетарский № 8 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязы.

Комиссияның даргазы **СТАХУРЛОВ** Дмитрий Игнатьевич, инженер— Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң ажылдакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы **ГАПОНЕНКО** Нина Николаевна, инженер — Кызылдың № 2 чүък автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары

ЧАМДАН Ольга Ивановна, улуг агроном — РСФСР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын нептередир талазы-биле Россия төвүнүң Тыва филиалының ажылдакчыларының коллективинден.

Комиссияның кежигүннери:

АГАПОВА Нина Потаповна, диспетчер — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң Кызылда № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

БАШКАТОВА Ирина Павловна, инженер—Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден.

КОВАЛЕВ Эдуард Павлович, чолаачы — Кызылдың № 2 чүък автобүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ЛЕОНОВ Валерий Иванович, инженер — Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден.

ЛЫКОВ Николай Иванович, моторист — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң Кызылда № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

МОНГУШ Варвара Чадамбаевна, инженер — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң ажылдакчыларының коллективинден.

САНГЫ-БАДРА Александр Демьянович, бызаңчы — «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ЧАМЫЯН Анатолий Кууларович, чолаачы — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң Кызылда № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Кызыл хоорайның Мурнуу талакы № 31 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязы

Комиссияның даргазы **ИВАНОВ** Александр Георгиевич, — албан-хаакчы.

Комиссияның даргазының оралакчызы — **ОЛЕННИКОВ** Александр Николаевич — албан-хаакчы.

Комиссияның секретары **БАБИЧ** Владимир Михайлович — албан-хаакчы.

Комиссияның кежигүннери:

ДЖАФАРОВ Намик Закир-Оглы — албан-хаакчы.

КОШЕЛОХОВ Александр Леонидович — албан-хаакчы.

ЛЯМИН Геннадий Серафимович — албан-хаакчы.

ПОСТНИКОВ Алексей Анатольевич — албан-хаакчы.

РОГАЧЕВ Станислав Викторович — албан-хаакчы.

ТРИПТУН Владимир Святославович — албан-хаакчы.

УМЯРОВ Али Борисович — албан-хаакчы.

ХУБУЛАВА Рубен Полирапович — албан-хаакчы.

Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довуракта Чоон талакы № 41 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязы

Комиссияның даргазы **МОНГУШ** Чигжир-оол Сүр-оолович, техниктиг контроль килдизиниң мастери — Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы **НИДЕРКВИЛЬ** Фридрих Фридрихович, ажылчын — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары **САВЫЛ** Чечек Делековна, кадр килдизиниң инспектору — «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның кежигүннери:

БИМБИЖАКОВ Ринчин-Доржу Санданович, эмчи — Барыын-Хемчиктиң төп район эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективинден.

ДАВАА Чимдан-оол Хомушкуевич, ажылчын — Тыва АССР-ниң Автооруктарны тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелелиниң орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ЖДАНОВ Геннадий Андреевич, техниктиг килдис начальниги — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ИРКАЕВА Ирина Юрьевна, лаборант — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төп бүдүрүлге лабораториязының контроль аппаратының коллективинден.

КАРА-ООЛ Кучай Хомушкуевна, химиктиг анализ черинин эргелекчизи —Барыын-Хемчик районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

КӨК-ООЛ Варвара Сандар-ооловна, дааранычы — Барыын-Хемчик районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

КУУЛАР Тамара Сүүр-ооловна, регулировщик — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг руданы даг-дүгү болбаазырадыр цегиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ШУВАЛОВА Татьяна Константиновна, садыгчы — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң ажылдакчыларының коллективинден.

Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы № 60 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязы

Комиссияның даргазы **ХОВАЛЫГ** Азиймаа Агбановна, башкы — Чыраа-Бажы ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы **КЫЗЫЛ-ООЛ** Маргарита Васильевна, совхозта экономист — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары **ХОМУШКУ** Байыймаа Сумбуевна, «Чыраа-Бажы» совхозта профэвилел комитединиң даргазы — Агроүлетпүр каттыжыышкынының ажылдакчыларының профессионалдар эвилелиниң Чөөн-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүннери

КАРА-САЛ Маргарита Семис-ооловна, саанчы — «Чыраа-Бажы» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының коллективинден.

КУУЛАР Зоя Шактар-ооловна, Чыраа-Бажында чүүмектеп садар садыг бүдүрүлгезиниң садыгжызы — Чөөн-Хемчик районнуң херегленекчилер ниитилелинден.

КУУЛАР Эрес-оол Чамыянович, чолаачы — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

МОНГУШ Сергей Саадуевич, башкы — Чыраа-Бажы ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

ООРЖАК Зинаида Өнер-ооловна, Чыраа-Бажы кожуун Совединиң күүском секретары — улус депутаттарының Чыраа-Бажы кожуун Совединиң күүсекчи комитединиң коллективинден.

САРЫГЛАР Василий Сотпаевич, радист — районнуң харылзаа белдириниң Чыраа-Бажы салбырының ажылдакчыларының коллективинден.

САРЫГЛАР Кок Дуюнгаровна, хойжу — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ЧҮЛДҮМ Бюрбю Монгушевич, машина-трактор мастерскаязының септекчизи — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Өвүр районда Саглы № 87 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязы.

Комиссияның даргазы **ОЧУР** Даваа Кара-Салович, бригадир — «Кызыл тук» совхозтуң Саглы-Бажы хойжу бөлгадазының коллективинден.

Комиссияның даргазының оралакчызы **КАРА-САЛ** Сентябрина Доржуевна, совхозтуң зоотехниги — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Комиссияның секретары **СААЯ** Тамара Девер-ооловна, «Кызыл тук» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары — Бүгү-эвилелдиң Ленинчи Аныяктарының Коммунистиг Эвилелиниң Өвүр район организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

ДОНГАК Олег Кара-Салович, механизатор — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

КАРА-САЛ Галина Чаптар-ооловна, медицина фельдшери — Саглының участок эмнелгезиниң ажылдакчыларының коллективинден.

МОНГУШ Кыдай Даваевна, хойжу — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ООРЖАК Кызыл-Хуна Калзанович, школа директорунуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы — Саглы ортумак школазының ажылдакчыларының коллективинден.

ООРЖАК Санчыт Аврааевич, совхозтуң экономизи — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

ООРЖАК Чечек-оол Мынчыкович, чолаачы — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

САТ Полина Ким-ооловна, саанчы — «Кызыл тук» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының коллективинден.

ХОМУШКУ Селимаа Дажыевна, секретарь-машинистка — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ
Кызыл хоорай,
1986 чылдың май 16.

Делегей медээлери

Социализм чурттарында

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНГА

ВАРШАВА. Кадык камгалалының болгаш медицина эртемнериниң талазы-биле доктаамал совет-польша ажылчын бөлүктүң хуралының Польша Улус Республиканың найысылалынга ат салдынган протоколунда 1990 чылга чедир кадык камгалалын хөгжүдеринге кады боттандырып чорудар ажылдарның программазын тодарадып айыткан. Ол документиде кадык камгалалының системазын организастаар, медицина өөредилгезиниң болгаш чырыдыышкынның талазы-биле дуржулга солужарын, өске-даа ажылдарны кады кылып чорударын айыткан.

Совет болгаш польша медиктериниң эрткен чылдарда кады кылган ажылдарының түңнели 34 шинчилел темаларын болгаш каттышкан патентиниң кадык камгалалының ажылынга ажыглааны ол боол турар.

ПРОФЕССИОНАЛ БАЙЫРЛАЛГА

СОФИЯ. БУР-нуң химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг ужурашкан.

Республикада азоттуг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелерни, кальцийлиг дустарны, пластмассаларны, синтетиктиг чуктарны бүдүрүп үндүрери чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Химиктиг удазыннар, пес-таавы болгаш арыглыг хептер үлетпүрүнге кол чиг эт болу берген. Оларны чылдың-на 100 муң тоннаны кылып үндүрүп турар.

Адырны моон соңгаар-даа хөгжүдериниң кол угланыышкыны бүдүрүлгениң бүгү талалыг интенсификастаары. Иштики курлавырларны улам долдур ажыглаары боол турар.

ЧАА БҮДҮРҮЛГЕ ЧЕРИ

ВЬЕНТЬЯН. Лаос үлетпүрүнүң бир чаа алырының эгези Вьентьянның чоогунда туткаш, ажыглалда киирген саазын болгаш картон кылыр фабрика болган. Ону акылдуңма Вьетнамның дузазы-биле туткан болгаш чыл санында-ла ол 550 тонна продукцияны кылып үндүрер ужурлуг.

Найысылал округу — республиканың үлетпүрлүг кол төвү. Ында чурттуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң үштүң бири туруп турар. Вьентьянның күш-ажылчы коллективтери ЛУДР-нуң экономиказын ажыл-агыйны башкарып чорудар ы н ы ң мурнакчы аргаларынче, социалистиг бот-орулга-чарылганың оруунче шилчидери дээш шимчээшкиниң мурнуку одуруунда чорул турар. Ол чорук бүдүрүлгениң дең-дески болгаш туруштуу-биле ажылдаарын чедип алырынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажылдың шынарын бедидер байдалдарны тургузарынга идиглиг болур.

(СЭТА).

Даниянын 20 муң ажыг чурттакчылары Копенгагенге болган тайбың болгаш боочепсекти дүжүрери дээш кончуг улуг чыскаалга киришкен. Ону чаңчыл болган Тайбыңның часкы марыжынга киирип чорутхан. Чыскаалга Даниянын ниити-бүрү политиктиг партияларының, профэвилелдериниң, аныяктарының, херээженнериниң болгаш дайынга удур организацияларының төлээлекчилери киришкен.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Мөзү-шынар кижизидилгези

ЧАА ЁЗУЛАЛ КЕЖЭЭЗИ

Район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының демниг киржилгези-биле чоннуң дыш, танылга кежээлерин Культура бажыңынга эрттирери чаңчыл апарган. Ажылчы чоннуң культурлуг дыштанылгазын, хостуг үезин чеп организастаар, боттывынгыр уран чүүлдү сайзырадыр, культура албан черлериниң ажылының утка-шынарын, дээштиин бедидер дээш бистиң районда чамдык чүгүла хемчеглерни ап чорудуп турар. Ындыг хемчеглерниң чүгле саны көвүдедип эвес, эртип турар культура-массалыг ажылдарның идейлиг утказы ханыладып, өлче хөй-нити организацияларын, чурттакчы чонну хөйү-биле киириштирип, хаара тударын чедип ап турар.

Маңаа чижек кылдыр чооктаа чаа болуп эрткен бир солун кежээниң дугайын бижикседим.

Тээли кожээ Совединиң чаңында тургустунган чаа чаңчылдар болгаш ёзулалдар талазы-биле ажыл чорудар комиссияның планнап тургусканы-биле район төвүнүң Культура бажыңынга өг-бүле тудуп турар аныяктарның бадылажылгазын байырлыг байдалга, чаа ёзу-биле эрттиреринге тураскааткан кежээ хөй кижи киржикчилиг болуп, организастыг эрткен. Ук кежээни комиссиядан аңгыда ВЛКСМ райкому, херээженнер чөвүлели идепкейлиг киржип, шынарлыг организастаан.

Культура бажыңының фойезинге чаа өг-бүле тудуп турарларга тураскааткан чечен-мерген йөрээл состерин, үлегер домактарны көскү кылдыр бижээш аскылаан. Чыылганнар ону сонуургаан.

Чалатканнар зал шыгырт. кежээниң байырлыг кезээ эгелээн. «Өг-бүле күрүнениң камгалалында» деп беседаны ХБАБ-тың райбюро эргелекчизи Александра Иргитовна Чимит кылган. Чаа өг-бүле тудуп турарлар — районнуң саң-хөө килдизиниң инспектору Шолбан-оол Төре биле ВЛКСМ райкомунуң учёт секторунуң эргелекчизи Оюмаа Чыңгылап болгаш № 958 КМК-ның тудугжузу Сергей Норбу-Самбуу биле район эмнелгезинде санитарка Лилия Кончук оларның бадылашкан дугайында херечилелдерин Тээли кожээ Совединиң секретары Тамара Салчак тывыскан. Өгленишкен аныяктарга райкүүскомунуң байыр чедирген бижиин база номчаан. Аныяктарга оларның ажылдап турары коллективтериниң төлээлекчилери — ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Салбак Ондар, эмнелгеде медсестра Зоя Бурундукай олар суй-белектерни тывыспышаан, оларның амыдырал-чурталгазынга чаагай чүүлдерни күзээн.

Дараазында өгленишкеннерге тураскааткан концерт программазын, хөглүг, шимченгир оюннарны кежээге чыылган аныяктарның киржилгези-биле организастаан. Күзелдиг кижилер бир-ийи номерни күүседирге-ле, аңаа улаштыр оюннарны, танцы-самны аралаштырып турган.

Тускай комиссияларның тып, бодап организастааны конкурстар эң солун болган. Өг-бүле тутканнар далган үзериинге, салат белеткээринге, чөргектер белеткеп, ойнаарлыкс шарыырынга тудунгур-кашпагайын көргүскен. Өг-бүле байдалынга, өгленишкеннерниң келир үеде кады чурттаарынга хамаарышкан хөй талалыг, амыдыралчы темалыг айтырыгларны салып, шылгалда туттурганы чалаткаңнар онза сонуургаан.

Бо кежээ өгленишкен-даа, чалаткан-даа аныяк кижилерге кижизидикчи утка-шынарлыг болган.

Ындыг кежээлерни моон даа соңгаар хөйү-биле организастап, ооң кижизидикчи, идейлиг утка-шынарынче кол кичээнгей салып, программазын чаа, чогаадыкчы ёзу-биле улам байыдып, ону организастаар, аңаа киржир, эрттиржир организациялар бир демниг, баш удур хынамчалыг белеткенип аары күзенчиг. Ынчан ындыг ёзулал кежээлериниң кижизидикчи салдары, дээштиг улам бедик болур.

И. СЕДИП-ООЛ
Бай-Тайга район.

КИЖИЗИДИЛГЕ—ШУПТУВУСТУҢ ХЕРЭЭВИС

Кижизидилге, үлегерлиг мөзү-шынар дугайында бөлүк тээн материалдар «Шын» солунга бо-ла үнүп кээр. Бо чылын үнген № 66 «Шында» О. Короданың, О. Эрес-оолдуң база С. Өлзейниң бөлүк материалдарын номчааш, авторлар чөптүг бодалдарны, санал. оналды бижээн-дир деп санап, оларга долузу-биле каттыжып турар мен. Автобуска чораан ол не херээжен бичии уруун багай, хүндүлээчел эвес аажычаңга чаңчыктырып, кижизидип алганы дыка хараадаанчыг. Ону совет кижиниң ат-алдарынга, арын-нүүрүнге окта чүүлдешпес чүүл деп санаар апаар. Шак ындыг ада-иелерниң бистиң аравыста бар болуп турары аныяк салгалга багай салдарны чедирип турар.

Ада ызыгуурувустуң шагшаандан туруп келген мендилежири, хүндүлежири дээш чижектиг онзагай ёзу-чурумун мөзү-бүдүжүвүске сиңирип, ону ажы-төлүвүске дамчыдарывыс — күрүне ужур-дузалыг эки чаңчыл болгаш кижизидилге. Ону тооп, бедик-биле медеревес ийи, чаңгыс кижилерниң бажын суйбавас ужурлуг бис.

Улуг, биче кижилерни мендилевес, оларга дузалашпас аныяктар бо-ла тургулаар. Амыр-менди-даа айтырбайн чыткаш кижиниң шооткан дег: «Таакпың чор бе, старик...»— дигилээр. Олар кижиниң эки таныыры, билири, эртем-билиглиг, культурлуг кижилерниң оолдары болгулаар. Хүндүткел чок ындыг мөзүлүглерниң багай аажы-чаңны алган дээн кижизидип өстүрген ада-иелиде, долгандыр турар кижилерде. Ниитилелдиң эрге-ажыын бодавайн, чүгле боттарының хүнүн, үүрмек кежиин хараар ада-иелерниң билбээчелер чоттирип болур бис бе?

Амгы үениң аныяк өскениң көөрге, кеттингени-даа каас, эттинип-чазанып алганы-даа кайгамчык. А оларның чамдыызының иштики сагыш-сеткили, даштындан көөрге чаражы дег эвес доңгун, пат дегейленген боор. Автобуска чорун чорааш, ону хүнүнүң чыгы эскерип боор. Билет өртээ дөрт көпеек азы талон дамчыдып, дуза диләэрге: «Ачыым!» — деп каржы херектенгеш, арта кылчааш кынныг, холдан барык-ла демгиниң ушта сол аар...

Ажы-төл, аныяктар кижизидилгези дээш кандыг-даа ажыл чорбайн турар дивейн дир мен. Хөй-ниитиниң организастап чорудуп турар ажылдарындан сывырлып чыдып калбайн, боттуң-даа, өскениң-даа ажы-төлүнүң кижизидилгези дээш кижи бүрүзү чүгле бажыңынга эвес, кайда-даа чорааш демисежир ужурлуг.

Газоннап дорт маңнаан эртип чыткан оолчукту доктаадып, ушпа кырганы чайлады иткеш автобусче дыварышкан аныяк кижиниң бичии аажызын сагындырып, оларга эптиг сургаал бээри шуптувустан негеттинер, ынчаар кылыры хүлээлгевис-даа. Улуг-даа, уруг-даа кижи бодун хөй-нити мериге шын эвес ап, хүндүткел билбейн чоруур болза, ооң кижизидилге чогун, багай мөзүзүн иштинде бодап орбайн, ол-ла дораан сагындырып, боттарының арынынга чугаалап турар болза, олар база боттарынга кандыг-бир түңнелди үндүрер-лер. Ооң шорузу, мээң мөрүм дээн утказы ажыг бодалды артывыска уткаш, оон база бодумнуң кижизидилгем ооң азы бодумнуң аажы-чаным деп кичээнири чугула эвеспе. Кижизидилге айтырыының харысалгазының кижи-даа, кайда-даа чорааш утпас ужурлуг бис. Ол — шуптувустуң херээвис.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Чөөн-Хемчик район.

ТУРАСКААЛ СӨС

Амыдырал дайы-биле
Ары, өөр чурттап-чурттап,
Кырган-ачам Бера-Шайга
Кызыл-дустаар дээрге-ле,
— Черинге кээп сөөгүн
салыр
Черле доруун ашак-тыр —
деп.
Ырак-чоок хөй төреллери
Ынча дижип турган чүве.
— Кырган-ачам кызыл-
дустаан,
Каш-ла хонгаш ээп келир.
Өөнерге база бээр — деп
Өөрүмге чарлап турдум.
Сөөлүнде, өзүп келгеш,
Состу ам-на билип алдым:
Кызыл-дустаар дээрге-ле,
Кыйзы сеглээн домак боол-
тур.
Шак ол сөстүң утка-дозу
Шаанда черле шынныг
турган:
Дус-Даг кирген чамдык
улус
Дагын келбес үе турган.
Бөгүн Дус-Даг чаартынган—
Озук, балды уттундурган.
Бөлер, узар, бузар чепсек
Озал-ондак болдурбастаан.
Ынчалдазажок демги сөс ам
Ындыг хевээр артып
калган—
Дустаан улус салымының
Тураскаалы болу берген.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ИЙИ ТЕРЕК

Орай күзүн шаарарган ийи терек
Орук кыдыы оймалыкка кожа туржук.
Сээп-биле, шак-ла мындыг теректер боол,
Четтинчипкеш, кады-кожа турарым кай.
Кадыг-дошкун кыштың соогу доңургай-ла
Хайыралыг эжим сенээ чаглак боор мен.
Чазын шагның ынакшылы бисти эргип,
Чазын катап сагланадыр үнүп кээр бис.
Амыдырал оруктары нарын болгай,
Айда, чылда ырап-узап, чара-даа бээр.
Ийи орук белдирлешпейн, каржы берзе,
Ийи чүрек кезээ шагда душпас магат.
Дириг кижи кырыгыже ынакшылын
Дилеп, күзеп, манап чоруур берге-ле-дир.
Чаңгыс черге кожа өскен теректер дег,
Салымывыс адырылбас болуру кай.

И. ИРГИТ.

Ном болгаш номчукчу

БИЧИИЛЕРГЕ БЕЛЕК

Уругларга чогаал бараалгадыры — харыысалгалыг ажыл. Чүге дээрге бичии кижилерниң психологтуг будужу, аажы-чаңы, долгандыр турар бүгү-ле чүвелерни угаап билириниң тускай болуру билир бис. Оларга элбадаашкынныг сую гаалдардан хостуг, бодуун дылдыг, ынчалдазажок кижизидилгелиг утка-шынары дээштиг чогаалдар херек. Бичии уругнуң, оолчугаштың мээ медерелинге ала-чайгаар көрүнчүктелип шиңгээттине бээр азы уран-чечен тоол дег, чеже кижи сеткилинден салдынмас, уттундурбас чогаалдарны улуг орус чогаалчылар бижээн, олардан үлегер алыры кажан-даа чугула.

Комбу Бижек — уругларга чогаал бижип турар, ол баштайгы номун «Казырга» деп ат-биле 1983 чылда чырыкче үндүрген. Ында база-ла бедик өвүр-хевирлерге бүргеткен кижизидилгелиг шүлүктер кирген. Чоокта үнген номун шүлүкчү «Үлүүм» деп адаан. Чаа, солун шүлүктер чыындызы «Башкым-биле» деп шүлүн-биле ажыттынар. Ол — пролетарнаттың өлүр улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинге тураскааттынган.

«...Үжүк-бижик өөренир дээш
Үжүглелим ажа бээр мен.
Улуг башкым Ленин оон
Удур көрүп үнүп келир...».

Оон В. И. Ленин өөреникчилерге мынчаар чагыыр:

«...Эртемнерниң ынды турбас,
Эжик, оруун бүрүн ажык.
Ажып номчаан номнарыңдан
Алыс сорууң чедип аар сен...»

Ленинград — Октябрь революциязының кавайы, ынчангаш тайбың, аас-кежик, күш-ажыл, хосталга аңаа төрүттүнүп, эгезин салдынган. Хаңы кижизидилгелиг, патриотчу бо темага «Ленинград», «Аврора даажы турда...» деп солун шүлүктерин автор бараалгаткан.

Кижиниң чырык күзел кезээде чүгле, хей-аът кирип чоруурун «Эккээр мен», «Эзээри бис» деп келир үезинге бүзүрелдиг бадыткаан шүлүктерде автор көргүскен.

Кижи — бойдустуң тэлу, оон-биле хини тудуш. Дириг амытаннарны, үнүштерни ыжрак огу дег камгалаарынче чалыы салгалды кыйгырып турар шүлүктерге «Дуруналар», «Торга», «Койгунактың хомудалы» болгаш өске-даа чогаалдар хамааржыр.

Аас-кежиктиг совет чаштар ажыл-ишчи ададарының, иелериниң соон салгап, улуг Төрээн чуртун улам сайзырадыр, ийлергейлээн мындыг:

«...Эр боол өзүп,
шыдал кирип
Эртем чедип, мергежил тып,
Адаларның соон салгап
Ада-чуртту хөгжүдерлер».

Эге классчыларда эгениичел эвес, эскерикчел эвес, адыкхевин, номун камнавас, харын кичээл доозулган соонда сумкалары-биле соккулажыр азы шолалажырлар ам-даа бар. Ындыглар «Эки бодан» деп сургаалдалыг шүлүктү номчааш, шынап-ла, боттарын шугдүүерлер:

«...Сургакчылар
сени көргеш,
Суму чонуң
«Чуттуг-дуг» дээй.
Эжиң өөрүң
Электезе
Элдеп боор сен —
Эки бодан».

«Үлүүм» деп чаа номда «Дээлдиген биле Хамнаарак» деп улуг хемчээлдиг тоол кос-кү черни ээлеп турар. Ол — элдээртилгелиг дузаашкын аңны-биле бижиттинген тоол. Оон идейлиг утказы ханы, чүге дээрге кара сагыштыг, каржы-дерзии чорукту довук дег ак базар дээрзин ылавылаан. Чилиде фашист Пиночет, Гантиге дерзиилеп турган өлүрүкчү Дювалье ышкаш тарлы шоодуп сойгалаарынга ук чогаалды хамаарыштыр ол-даа болур. Тоол политиктиг элдээртигге база чоок утказы-биле үлемчелиг болгаш угаадыглыг. Бардам Дээлдигениң кужу артык-даа бол, идегелдиг эштиг-өөрлүг хензиг Хамнаарактың араатанны ажып тиилээнин көргүскени амгы үениң идеязы-биле дүүжүп, шоглакчыларга удур кижээндирип турар.

Ындыг-даа бол, бо тоолда сес чазыгларының элбээзин ломудаптыг. Оларның чамдыктарын мандаа киирери чеол артык эвес боор, чижээ, сеекк арында «угааргансын» дивейн, «Улуургансын» дээн болза, дөртен бирги арында

«...Аңы оңу кере кааптаан,
Ажык далаш өөнге келген.
Дөрт муң ажыг уламчызын
Дөртен чүкче ыдып тура...»

дээн.

Мында «уламчызын» эвес, а «уланчызын» дээр турган-чыл, ол-ла арында «Дээрден алган эвес, а «аглап» дээр, ажививсти «кулдааны ол» эвес, а ажививсти «кулданганы» ол дээр болгаш оон-даа өске. Мындыг үүрмек-даа частырыгларның бичии уругларга халаңыг, оларны доора бүдүлдүрбейн болурун автор, редактор, корректорлар утпаза чогуур.

С. САНДЮ,
номчукчу.

Тываның каас-чараш бойдус чурумалдыг черлериниң бирээзи бедик-бедик даглардыг Бай-Тайга уран шеверлериниң чурту дээрзин бистиң республикада билбес кижи чок. Алдарлыг ус-шевер даш чонукчузу Х. Тойбухааның өөреникчизи Олег Салчакович Барбаның чазаан янзы-бүрү чурумалдары, шынап-ла, ёзулуг дириг ышкаш сагындырар. Ол даш чонар чепсээн тудкан соонда, ур-даа болбаанда бир-ле дүрзү хевирлеттинип ноступ келир. О. Барба Кызылдың уран чүүл училищезин доозкан. Ол ам Тээли суурда уругларның уран чүүл школазында башкылап, бичии чаштарга уран талантызын дамчыдып чоруур.

ЧУРУКТАРДА: даш чонукчузу О. Барба болгаш оон «Теве» деп чаа ажылы.

В. ТАНОВТУҢ фотолары.

Шыдыраа ● Шыдыраа ● Шыдыраа

ОЙНАКЧЫДАН ЧАГАА

Эргим редакция! Эрткен чылдың август 10-дагы «Аяк шайга» мээң өнчеш-шыдыраа дугайында материалым үнген. Оон соонда ол оюнуң дүрүмүн Москвада «Наука и жизнь» журналче чорутттум. Оон мындыг бижик келди:

Павел Артамоновтуң чогааткан өнчеш-шыдыраазын конкурс солун деп санап тур мен. Ында кара-бөөшкениң, солиг тёрнуң (боганың) болгаш өске-даа оюннарның безектери кирген болду. Ынчалдазажок Артамоновтуң шыдыраазын аңаа хөлге ойнап болур. Ойнаарының чуруму база бөдүүн-дүр. Автор, шынап-ла, тывыңгыр болгаш сагыңгыр болган-дыр!

Артамоновтуң өнчеш-шыдыраазын журналга парлап бо-дур-дуг. Оон чуруу болгаш тайылбыры катай чаңгыс арынга сынчы бээр-дир.

Е. ГИК.

«Наука и жизнь» журналдың эртем талазы-биле консультантызы.

Евгений Гик — математика, техниктиг эртемнерниң кандидады, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, шыдыраа талазы-биле спорт мастери, шыдыраа дугайында, санаар болгаш бодаар оюннар дугайында хөй номнарның автору. Мээң чогааткан оюнумну ол хире мергежилдиг кижиниң үнелелин алганы өөрүнчүг.

«Наука и жизнь» журналды делегейниң хөй чурттары ап турар. Ындыг органга Тываның парлалдыры — аас-кежик. Чыл төнчүзүнден бээр оңу номчуп бээриве магатчок. Аңаа чедир манаар апаар. А амдызында ол өнчеш-шыдыраазын Самагалдайда ойнавышаан бис. Бо шыдыраазы суурнуң бирги чер маргылдаа база эрти. Аңаа мээң кады ажылдаан туугул өөрүм Сергей Максыр биле Таңгыт Челендей тергиидээн.

Өнчеш-шыдырааның баштай «Шынның» «Аяк шайга» парлаттынганы, ону республиканың өске булуңнарында база ойнап турар апарганы өөрүнчүг-дүр. Ону чонга нептереткенңерге четтирдим.

Хүндүткел-биле П. АРТАМОНОВ.

БУГА-ШЫДЫРАА — БУРУНГУ ОЮН

Буга-шыдыраа дугайында С. Сувалчайның материалы солунга парлаттынган соонда, номчукчулардан хөй чагаа келген. Ук чагааларның кол утказы — тываларның бүрүнгү оюнун нептередирийче, ону ог-бүлелер, агиткварталар, коллективтер, организацияларда болгаш өске-даа черлерниң маргылдааларынга киириштирериниче сагыш салышкын.

Буга-шыдырааны амгы салгал утпаан дээрзин оон-моон келген чагаалар херечилеп турар. Бо солун оюнну Шамбалыг, Кунгуртуг, Улуг-Хемниң Булуң-Терек болгаш өске-даа суурларда шагаа болгаш байырлалдар хүннеринде Культура бажыңнарынга безин ойнап турар.

Буга-шыдырааны ойнаар чуруму болгаш оюн хөлү бо чылдың март 22-деги «Шында» парлаттынган. Ол-бо черлерден келген чагаалар ук оюнуң чуруму кайда-даа чаңгыс аай, ынчалзажок ооң хөлүнде, хөлүнүң безектериниң аттарында бичии өскерилгелер бар дээрзин чугаалап турар. Чижээлээрге, берт-шивээни 7-даа 8-даа, 11-даа кештиг кылдыр шыйып турар. Моон оюнуң чуруму бичии-даа өскерилбес.

Буга-шыдырааның бугазын сыын дээр улус база бар. Шивээлерин Берт-Шивээ болгаш Ана-Шивээ, Улуг-Шивээ болгаш Биче-Шивээ азы Турут, Сырыг деп-даа адап турар. Хөлдүң безектери бо аттарга хамаарыштыр өскерлип турар: чижээлээрге, Биче-Шивээ-Аксы. А өске аттар — Эгии, Эгии-Бажы, Чүрек-Аксы, Бызин — нургулайында дөмей. Ынчангаш республиканың чайы-даа булуңунда кижи оларны бодунуң чаңчылганы-биле адап болур.

Буга-шыдыраа дугайында чагаалар Чадаанада Ондар Мунзуктан, Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнде Тулуш Адарбаадан, Барыын-Хемчиктиң Барлыкта Монгуш Бойдудан, Чаа Шагаан-Арыгда Валерий Саваа болгаш Ондар Сүр-оолдан, Тес-Хемниң Берт-Дагда Иван Комбудан, Мугур-Аксында Салчак Саш-оолдан, Эрзинде Соян Оруе-оолдан, Элегесте Ондар Шаңгырдан, Каа-Хемниң Копту-Аксында Николай Дамбадан, Кызыл хоорайда Михаил Чамыяндан болгаш оон-даа өскелерден келген. Бурунгу оюнну хүндүлээр, ону улам нептередир күзелдиг ойнакчылар кайда-даа бар.

К. ЧООДУ.

КАЛБАС КИЖИ

● Памфлет ●

«Кулугуруң халыр эвес» деп, кожам чырыын чырташ кылгаш, бодунуң өңнүүнүң дугайында чугаалады он.

Херек кырында ооң арның көрбээн мен. Адын чеже-даа дыңнааным, харын-даа анай, кара чаштан эдеришкен эжим ышкаш билир апарганым кижи дугайында мындыг дидир, мындыг дидир дээр чем болу берген. Кожам ооң дугайында чугаалап бар чорда, үзе кирип, чуву үүлгедип алганын допчу айтырдым. Үүлгеткен херээ орта билдинмес. Дидир, дидир уунда дыңнаарга бир-ле коллективтиң удуртукчузу турган, саң-хөө-биле харылзаалыг сараага онаашкан хирелиг. Кожамның «кулугуруң халыр эвес» дээринге бо удаада бузүревес аргам чок апарган. Шынап-ла, ооң удуртуп турганы коллективиниң саң-хөөзүнге будулгаазынныр турганын ревизорлар илередип, бурууулуглар аразынга директорну база тактагалдайлааш шаапканнар.

Алган-чигенинин сан-түңү улуг. Ынчалза-даа директор оон арыг үнген. Удуртуп турган коллективиниң үстүнден тулган удуртукчу, принципиалдыг ажылдакчы дээш кижиниң тос чүүл эки чаның киирген дилегни кайым бээр кииргени. Мындыг дилег-негелде ооң эдинге чүве дээспейн барганын дыңнаарга, кижи кайгаар, ыт сыгырар, хавап вэрер чүве-дир ийин.

— Чаа-чаа! Тур када хол ужуу-биле чорупту туру мыйаан. Сээң ол өлбес-ятпес кижиниң ам хуну келген-дир. Хүүрээн ылап-ла дайнып алган ышкан-тыр—деп, кожамны база үзе киргеш, чугаалаадым.

Ынча дээримге, ол алгырыпкан. Бузуренчиг болуру-биле моон мурнунда дыңнаваанымы, эргажок болган таварылганы хөөредии.

— Ол чүү дээриң ол! Бир катап мынчалган чоор. Ону дыңнааш, та бүзүре, та тоомчага алба. Канчаар билип алырың бодуң хереэң ышкажыл — дээш, ол хөрээни ажыдаа чодурүп алды.

— Халбазың мынчан пактаар турган. Дүвү чок көгээр-биле дөмей чүве чоор. Ажылынга келбейн баарга, ында барган, дүлде барган дижип каар. Ийи-үш хонар: Халбазын сураар. Ай чартыы чедер. Ам-на херек хелбереп келир. Хөөкүйнүң келдизи кирген-дир, хугбай кадыг-карадан адырлырынга дузалаар дишкен кээргелдиң чугаалары тарап эгелээр. Оон бир ай хире эмчиге чыдар. Ол келирде, хептин чаазын шилип турган келип алыр. Профкомга баштай херээн көөр. Оода чадаарда шалыны безин чүс хуу артып калыр амытан чүве.

— Чүс хуу? Таандам! — деп кылыым хайыыган.

— Адыр! Ам-даа чедир дыңна! Ийе, шалыны безин чүс хуу артып калыр кайгамчык амытан. Каш хонук ажылдаар, кулугуруң эки ал... үнер. Өске кижи болза та канчап баар? Демги бо аксын аазадып алгаш чоруур аазатпай эр аан. Адын уттуп канчаарым ол дээр сен, кызыл-дустаарының кеми ол бе. Ал, Сайын-оол болбазыкпе. Ынчан Халаар суглар кады ажылдап турдувус. Мынаар чөөн талада бир хоорайже сургакчылап чораашаазатпай кижиң өөрү-биле эртир апкан аэропортка элененниң турганы чогуур черинге хонган. Ол ажылынга келирге, «Кудурууңга куу тосту баглааш», сывырыпкан. Та чүге ындыг боор чүве, айын безин тыппас-тыр мен. Ол Саваан-оолдуң ук ужуралы ындыга дээр уттундурбаан болур чораан. Оон адын чамдык эштер дыңнай албас: «Че, шынары медээжок багай кижи» дээш, холун чаңгыыр. А Халбазың ол черинге тургаш, чеже катап читкен, чеже катап дедир кирген.

Ооң соонда ол адазының адап берген адындан чарылган. Халбас дээриндске аа дээр. Атсына берген. Ойт, мегелеп олур мен. Бир мындыг кайгамчык таварылганың соонда Халбас дижи берген бис.

Чылда үш-дөрт удаа келдиларын кирер кижиивис бир катап ай хире чидип-чидип, шала чидиңгир көк апарган бо кирип келди. Кандыг-даа болза, кижиниң кады ажылдап олурар эжи кончуг. Бодунга болзун дээш, эживисти сургаар деп бардывыс. Хы! Биске сургадыр кижи ол боор бе. «Эжинер өлбес-тир ийин, мелегейлер! Силер ышкаш ызыты мелегейлер көрүп турунар ииве! Мен халыр болзумза, төрээн хемим дедир агар, көк дээрим кырымга чылча дужер. Чүл? Халбазымны силерге көргүзүп берейн бе? Ынчаарга көрүнер че!» дээш бистерни сыындырып тургаш дашкаар үндүре берген.

Ток эртпес кижи мен дээш, ол бедик вольтулуг электри сывырындааныче демир даваадаяк дамчыштыр үне халааш, барып туттунуптарга, карактарывыс чажырдывыс. Ыйбаагүл арткан боор дээнивис, аңаа болду. Душте-даа чок сывырган демирлер дамчыштыр Оскал-оолдап чорупа-тур.

Отка өрттенмес кижи мен деп мындыг. Дарганнаар черге баргаш, электри кужу-биле ажылдаар хөрүктү долу күчүзү-биле ажылдадып, ынаар хөмүр-даш каггаш, хан кызыл апаарга, ток сокпас кижи-вис ынаар кире халаан. Хамнар ышкаш шаккыгайндыр көккүрүлап, хан-кызыл апарган кесту өжур чылгапкан. Чүгле шойтулаар чүве чоор. Сутта өлүр чаңан чогум ол чугаалаан. Ооң чагыы ёзугаар, дөрт даванын таваңгайлай хүлээш, Улуг-Хемче кирип шывадаптывыс. Ток сокпаан, изиг отка өрттенмес кижиң кезек када чалгыглар аразынга бирде көзүлбейн барып, бирде бажы караңнайнып чораашчүтле шимеш дээн. Чүтле чалгыглар хөглүг аажок мөөп-дывылаг чыдыр. Ынчап хай-халапка таварыштывыс, куруг черге кижи херээнге онаажып, ажы-төлдү, алган кадайны түреттивис, ат-алдарывыс оскундувус дижип, мөөреп ыглажып, карак чажын кочал чыгы төп, бажывыс суун шыдавыже пактап алдывыс. Истелге черинге херектт дарый дыңнадып, бурууну миннир дижип, баштарывыс халагар чүве, хөөннүг-хөөн чок кылаштажыптывыс. «Эзй мелегейлер!» деп, танырывыс үн дыңналган. Хая көрген: дөрт мөчүзүн таваңгайлай хүлээш, Улуг-Хемче кирип каапканывыс, төре арал. чаан кижививс бо тур-ла...

Кожам чугаазы узун болгаш төнчү чок. Калбастың ужуралын бижиир чүве болза, бүдүн төөгү. Халбастың амыдыралын каш сөс-биле допчулаптайн. Шынап-ла, бо таварылга сөөлүнде ооң шын адын адавастай берген. Ажыл-хожул муңзавас. Бир-ле черге кире бээр, бир-ле херек уржуундан үне бээр. Оон база бир-ле черге кыстына бээр.

Сөөлгү черинден ол бодунуң эки туразы-биле үнген деп дужаалында, күш-ажыл дептеринде айыткан. Удатканчок база бир черде кире берген даргалап олурар дээр чораан. А оон удуртуп турган коллективиниң бухгалтери, экономисти, кассири улуг-аалдыва узун хуусаалыг чорупканнар.

Э. ДОНГАК.

ШИШТЭЭР-ШЫДЫРАА

Суббота самында «Аяк шайны» мааар, шынап-ла шыйзыраан кижи дег суксаар» апардым. Ону номчуп-номчуп алырымга, сагыш-сеткилим хана бээр. Ол соңуурганчыг болгаш өөредиглиг база дузалыг арынны номчуксаарым аажок. Мен оон дыка хөй чүүлдү билип ап турар мен.

«Аяк шайга» шыдыраа дугайында материалдар парлаттынган. Самагалдайда инженер Павел Артамоновтуң эрткен чылдың август 10-да парлаан өнчеш-шыдыраазын аажок сонуургадым. Хоочун шыдыраачының бодунуң чогааткан оюну болду. Тес-Хемде өнчеш-шыдыраага маргылдааларны организастап турары, аңаа чонуң сонуургалының улуу ол шыдырааның онзагайын херечилеп турар-дыр.

Бо чылдың март 22-деги «Аяк шайга» бурун оюн буга-шыдыраа парлаттынган. Ол оюнну кая-даа ойнап болуру, аңаа кандыг-даа тускай херекселдин херек чогу болгаш бөдүүнү ук шыдырааны улуг үнелиг болдуруп турар. Бо шыдыраалары нептередириниң деткиившаан база бир янзы шыдырааны ойнаарын номчукчуларга сүмелекседим. Ук шыдыраа, мен бодаарымга, база тываларның. Адын муңгаш-шыдыраа, тулуп-шыдыраа, шиштээр-шыдыраа-даа дээр. Ону кадарчылар элезинге-даа, автобуска улус адышка-даа шыйып, ойнап болур.

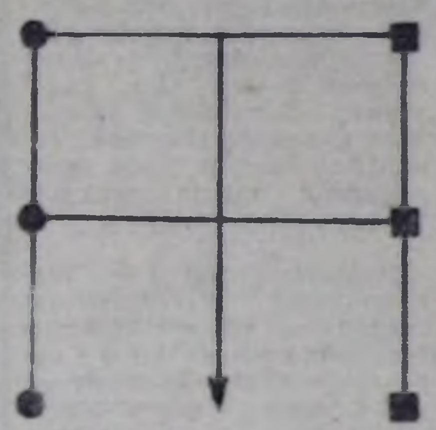

Шиштээр-шыдырааның эге туружун (чурукта) көргүскен. Мөөрей азы дугуржулга ёзугаар ойнакчыларның бирээзи баштай кожер. Сорулга — удурланыкчызының оолдарын, аргалыг болза, шуптузун, адырның бажынга шиштээри. Мону ойнаарда, оолдарын чиппес, чүгле удурланыкчызының оолдарының оруун мунгаштай дедир кожер. Эжиниң кожер чери чок апарган таварылгада, орук чайлап, артык кош кожер. Бо-ла, ам ойнап кириптинер.

О. ДОРЖУ.
Чадаана хоорай.

КРОССВОРД

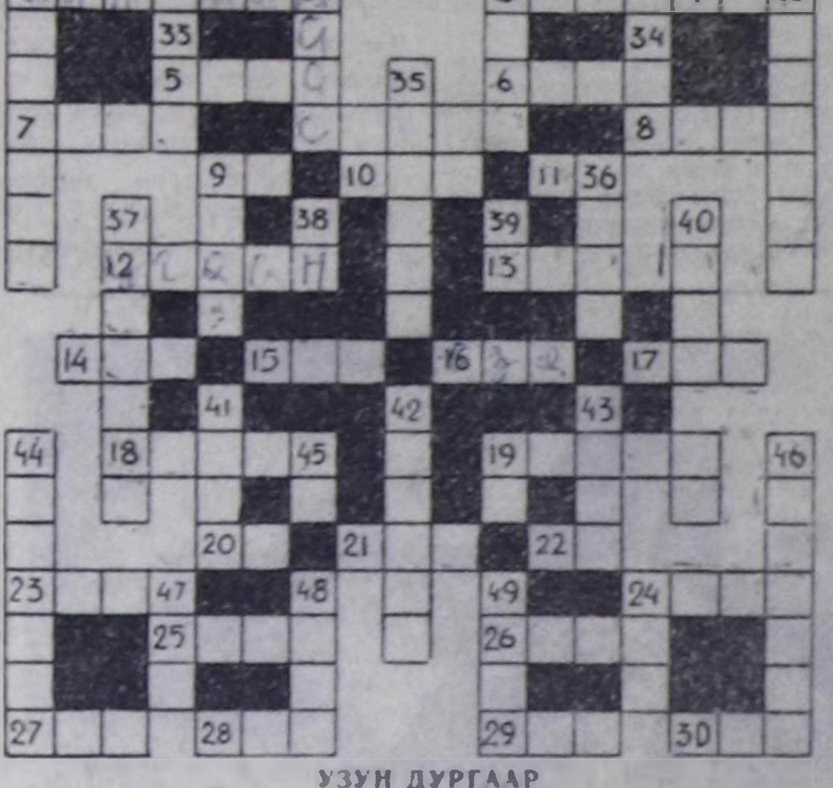

УЗУН ДУРГААР

1. «Араттың сөзүнүң» бир маадыры. 3. Дагның хүннээрек талазы. 9. Мал толу. 19. Спорт херексели. 24. Парлаттынган чүүлдүң ады. 31. Насеком. 32. Данза ыяжы. 33. Оттукка херглээр үнүш. 34. Калбак саазын. 35. Күзээшкин. 36. Курлаг ыяш. 37. Сан. 38. Ыыт. 39. Чекпе ан. 40. Албан бижик. 41. Бичии кижи. 42. Үнелиг бүдүмел. 43. Ан. 44. Баг. 45. Кижиниң өңнүү. 46. С. Пюрбюнуң шүлүглелиниң маадыры. 47. Парламал ажыл. 48. Менди. 49. Тываның улустуң чогаалчызы.

ДООРА ДУРГААР

1. Кезек ог. 2. ТАР үезинде партия. 3. Кижиде демдек. 4. Оттуг хөмүр. 5. Боо иштиниң ээрилгээ. 6. Арыг. 7. Ал. 8. Хол. 9. Өң. 10. Кыйгы. 11. Өлүк. 12. Меделгел. 13. Ан чыглыр чер. 14. Хоюг даштар. 15. Ылыктыг чүүл. 16. Четкер. 17. Амдан киирер будумел. 18. Ак чем. 19. Сөөк иштинде ус. 20. Хемчээл. 21. Өът. 22. Боостаа. 23. Ыраажы-шүлүкчү. 24. Эки бүдүш. 25. Чер казар херексел. 26. Мөгениң удурланыкчызы. 27. Өң. 28. Уран көргүзүг. 29. Эң чоок кижи. 30. Найыр.

К. ОРГУ тургускан.

ТВ

МАЙ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Кишинев хоорайның профтехөөредилгезиниң Культура ордузунуң «Брыулец» танцының улус ансамблының оюн көргүзүү. 9.05 — «Бөдүүн — нарын шыңнар». Аданелерге тележурнал. 9.35 — «Чүүдек база чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50— «Капитан Гранттың ажы». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 11.55 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 12.40 — «Россияның хоорайлары». Совет ыр концерти. 13.10 — «Тиилекчилер». 2-ги Украина фронтузунуң хоочуннарының ужуражылгазы. 14.25 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери: «Эрес-дидим болуксаар мен», «Пага оглу адазын дилеп чор». 15.20 — Литература альманагы. 16.20 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Халап». Уран-чечен фильм. 17.50 — Спортчу шимчээн эделирр. 17.55 — Москва — космос — Эфтелииг (Нидерланд) телекөвүрүг. 19.00 К. Готт ырлаар. Прагадан дамчыдылга. 19.30 — «Субботада кежээ». Старостиң алышкылар Силерни чалап тур. 21.00 — «Үе». 21.30 — II Бүгү-российаның ырның болгаш танцының көрүлдезиниң түңнел концерти. Төнгенде —Медээлер. 23.25 — 23.35 — Чадаг-тергеге чарыш. ГДР-ден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Даг хемнеринден дүрген». Док. телефильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — Чарлалдар. 9.50 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 10.50 — «Ыр кижи-биле артар». «Дуруналар». 11.50 — «Сенээ ажык эжик». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серияалары. 14.05 — «Аныяк назы хоорай тудуп турар». Док телефильм. 14.55 — Ю. Борисенко ырлаар. Казаньдан дамчыдылга. 15.15 — «Амыдыралдан артык идегел». Он сес серияалыг уран-чечен телефильм (Польша, 1968 — 1969 чч.) 1-ги сериязы. 16.10 — Чарлалдар. 16.15 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери. 16.45 — «Эргин партиятың өнчери». Док. телефильм. 16.55 — «Кым сен?». Телешик. 18.00 — «Тулуг болгаш архитектура». Киножурнал. 18.10 — Аныяк назы ырлап база танцылап тур. 18.25 — «Табор дээрже үнүпкен». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Көвүүг чараш Василиса». 5-ки кезээ. 20.15 — «Тайбың. Күш-ажыл. Май!». Шүлүглелдиг композиция. 20.45 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кировтуң терээзи чериинде». Док. телефильм. 22.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Киев).

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

Республикага көжер булуттаар, дүне чагбас, хүндүс чамдык районнарга бичии чаас. Таар, соңгу барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 1—6 градус чылыгдан, 0—5 градус соор. Хүндүс 16—21, чамдык районнарга 8 — 13 градус чылыыр.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас, барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 1—3, чамдык районнарга 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уроки на завтра» 9.30, «Салон красоты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «День колибри» 9.40, «После дождичка в четверг» 11.20, 13.10, «Школьный вальс» 15.00, «Жертва обмана» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Разиня» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Овод» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Куда идешь солдат?» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кожээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3297.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00235.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 117 (13117) | 1986 чылдың май 18, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ССРЭ-ниң Дээди Совединин чыылдырар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:
Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязын 1986 чылдың июнь 18-те Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО.**
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ**

Москва, Кремль.
1986 чылдың май 16.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязынга дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киирерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур:
1. 1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайы.
2. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

АЖЫЛЧЫ АЯН-ЧОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалааны-биле Румын коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску найыралдың ажылчы аян-чоруун кылып, май 16-да Москвага чедип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш Н. Чаушескунуң чугаалажыышкыннары май 16-да Кремльге болган.

• •

Кремльге М. С. Горбачев биле Н. Чаушеску ССРЭ болгаш РСР-ниң аразынга 2000 чылга чедир үеле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазынга ат салганнар.

ССРЭ болгаш РСР-ниң аразынга 1986 — 1990 чылдарда культура болгаш эртем талазы-биле кады ажылдажылганың программазынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе биле РКП ТК-ның кежигүнү, РСР-ниң даштыкы херектер министри И. Вэдува ат салганнар.

Ат салып турда эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, СЭКП-ниң Төп Ревизия Комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, албанның өске-даа кижилери турган.

• • •

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Н. Чаушескуга алдар болдуруп, Кремльдиң Улуг ордузунга эртенги шайлалга тургускан.

Совет таладан эртенги шайлалгага СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннериңге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары, албанның өске-даа кижилери олурушкан.

Чылыг найыралдыг байдалга эрткен эртенги шайлалга үезинде М. С. Горбачев биле Н. Чаушеску чүве чугаалааннар.

• • •

Н. Чаушеску Москвадан чуртунче кежээ чанып чорупкан.

Аэродромга ону эштер Е. К. Лигачев, В. А. Медведев, албанның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ТӨӨГҮЛҮГ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА

ЧАА ЦЕХ—ЧАА БАЖЫҢНАР

Акы-дуңма деткимчениң ачызында

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың элээн каш чыл тудуп келген панель бажың тудуузунуң цехиниң даштыкы ханалар кудар шугуму бодунуң баштайгы продукциязын бо неделяның эгезинде берген. А иштики ханалар кудар № 1 шугум апрель эгезинде ажылдап эгелээн болгаш ам оон кылган ханаларны белен продукция складындан тудугларже бээри-биле чыгдынган. Кызылдың чуртталга тудуунга улуг үлүүн киирер ужурлуг ол цех — бодунуң күчүзүнүң болгаш аргаларының талазы-биле бүдүн улуг бүдүрүлге болур цех. Тудугжуларның, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының, дериг-херекселдерни эптеп тургузуп, эдиптирип, таарыштырып келгеннериниң, шуудуг күш-ажылының, республиканың, хоорайның партия, совет, ажыл-агый органнарының сагыш салыышкынының база тудуп, дериг-херекселдерни эптеп тургузарынга киришкен өске областарның, крайларның специалистериниң деткимчезиниң ачызында колдуунда бүрүн бүдүп, ажылдап эгелээн болгаш оон кылган ханаларындан бажыңнар белип үнери ырак эвес үе апарган.

Тудугжуларның кол корпустарын тутканындан, монтажниктерниң дериг-херекселдерин тургусканындан бээр то үе база эртпээн. Цехтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлгени шиңгээдир, цехтиң бүгү дериг-херекселдерин дүргени-биле ажыглап киирер дээш эң-не шудургу ажылдап келген деп демдеглеп болур.

Хоорайга чуртталга тудуун хөгжүдеринге цехтиң кайы хире салдарлыын көргүзери-биле мындыг саннарны адап алыңар. Оон төлевилел күчүзү, бир эвес дериг-херекселдери долузу-биле эдигип, эки ажылчыннар-биле бүрүн четчелеттинер болза, ол чылда бирээн-ле 140 аал иштиг чурттаар 29 бажыңның ханаларын бээр. Азы 4060 квартира! Ынчалза-даа жок белен чүве кая турар. Цех чаа-ла баштайгы продукциязын берип турар. Дериг-херекселдер ам-даа четчезини-биле тургустунуп, эдиктинмээн. Цехти долузу-биле ажыглалга киирер хуусаазы — июль 1. Аңаа чедир ам-даа хөй ажылдарны кылыр, дериг-херекселдерни болур-чогуур-биле таарыштырып ажылдадыр апаар. Бир чижек. Бистиң барган үевисте бетон хоюдар белдириниң бир бункериниң хоюдугну аңаа-ла шала кырынче теп бадырыпкан болду. «Чүге?» деп бистиң айтырыывыска ол белдириниң начальниги Михаил Михайлович Шеюхин мынча диди:

— Шувту дериг-херекселдер заводтан чаа келген, ажыглаттынмаан-на болгай. Кандыг эдилге карышкак турбас бүор. Бир-ле кезек азы система эскээр ажылдай бээр таварылганы кайызын ол дээр. Бо таварылгада элезин үлекчизиниң шын эвес ажылдааныындан бетон эвес, а элезин колдаан хоюдуг үнгени ол-дур. Оон чылдагаанын тодараттывыс — элезин бээр клапанның ажыттынары айыттынганындан эскээр бээр апарган. Ниити күш-биле эдип алдывыс. Бөгүн, даарта кана, кандыг үреляшкын, хажыдыышкын тыптып келирин тодарадып, дүргени эдип, баш удур хемчеглерни алыры-биле белдирниң бүгү кезектерин хынап турбис.

А чаа цехтиң бетон хоюдар белдири Кызылдың тудугларынга улуг үлүүн киирип, апрель сестен ай төнчүзүнге чедир 484 кубометр бетонну чүгүрүп чоруткан болгаш ол айда аңаа берген үлүүн 122 хуу күүсеткен. Ол дээрге ниити комбинаттың тудугларга берген бетонунуң барык 37 хуузу. А бүдүрүлгеге бодунга ажыглааны эрги бетон-хоюдуг белдириниң бодаарга, чүгле 10 хире хуузу болган-даа болза, бо айда барык 30 хуузу чедир өзер, ол чаа цехтиң ийи шугумунга ханалар кударынга ажыглаттынар.

Белдир начальниги М. М. Шеюхин ниити ажыл-ижин чугаалап тура, ажылчын кадрлар шилилгезиниң, четчелээшкининиң чугула ужур-дузалыын демдегледи. Мааа комбинаттың өөредилге курстарының киирип турар улуг үлүг. Ниитизи-биле 20 кижи ажылдаар колдуунда автоматчыткан, механизастаан белдирде ам дээрезинде 12 кижи ажылдап турарын, оператор Лариса Зиновьеваның, хоюдуга салбырында Виктор Плехуниң, үлекчи салбырда Любовь Кузнецованың болгаш өске-даа ажылчыннарның чаа мергежилди идепкейлиг шиңгээдип, ажылга иштиг турарын айытты.

Цехтиң бүдүрүлге ажылдарының талазы-биле начальниги Александр Владимирович Митин эптеп тургузулга, эдиктирилге болгаш коллективтиң хевирлеттинип тургустуунарының айтырыгларын сеткилиниң сагыш човаашкыныныг, дүвүреддиг чугаалавышаан, бетон хоюдар белдириниң цехти бетон продукциязы-биле бүрүн хандырбышаан, харын-даа артык курлавырларлыг болуруун демдеглээн. Ниити тудуп, дериг-херекселдерни эптеп тургусканында четпестер, хажыдыышкыннар ам безин илереп турар. Корпустуң дээвиирин дамдылаар, айтыг шугумнуң тележкалар чоруур рельстерин «Кызыл үлегер тудуг» дугуйлар оон барын дужер кылдыр үрей кылган. Электри дериглеринге шаптараазыннар бо-ла таварыжылаар. Цех тудуунда даштыкы чаагайжыдылга ажылдарындан ангыда чедир кылыр ужурлуг чүүлдер ам-даа бар. Хана панельдериниң шеверлел салбырын, белен продукция складын доозуп, ажылдаарынга белеткээри чугула. Төлевилелде көрдүнгенин өзугаар кылгаш арматура участогу цех долу күчүзү-биле ажылдаарынга канчап-даа чедишпес — шөлү кызыы, каннаар станоктар саны эвээш. Бо талазы-биле шиитпирлерни дилеп турарын бүдүрүлге начальниги чугаалады.

Чаа цехтиң аныяк коллективи бергелерге торулбайн, күчүлерин шалыпкын ажыглап киирер, тудугларга бараан болдурар дээш шудургу, эрестиг ажылдап турар. Ниитизи-биле комбинаттың коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы бедик тура-соруктуг, организастыг эгелээн. Дөрт айларда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планныг даалгалары 118 ажыг хуу күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүзү планнаттынганындан бедик. Комбинаттың администрациязы, партия, профэвилел комитеттери ажылчыннарның ажылдаар, дыштаныр, чурттаар байдалдарын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап келген. Чаа административтиг корпусту ажыглалга киргенининиң ачызында эрги бажыңда амылыралга хандырылга пунктузундаа эгелээш эмнелге, столовая, дыштанылга, өөредилге черлерин дерип тургускан. Комбинаттың коллективи бо чылдың эгезинден алган темпизин кошкатпайн, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин эртем-техниктиг депшилгениң үндезининге дүргедедир дугайында партияның XXVII съездизиниң углаашкынын амыдыралга боттандырып, Кызыл хоорайның, республиканың хөгжүлдезинге улуг үлүг каттырар дээш моон соңгаар-даа улам күженишкинниг ажылдаар чуткулдуг.

М. СААЯ.

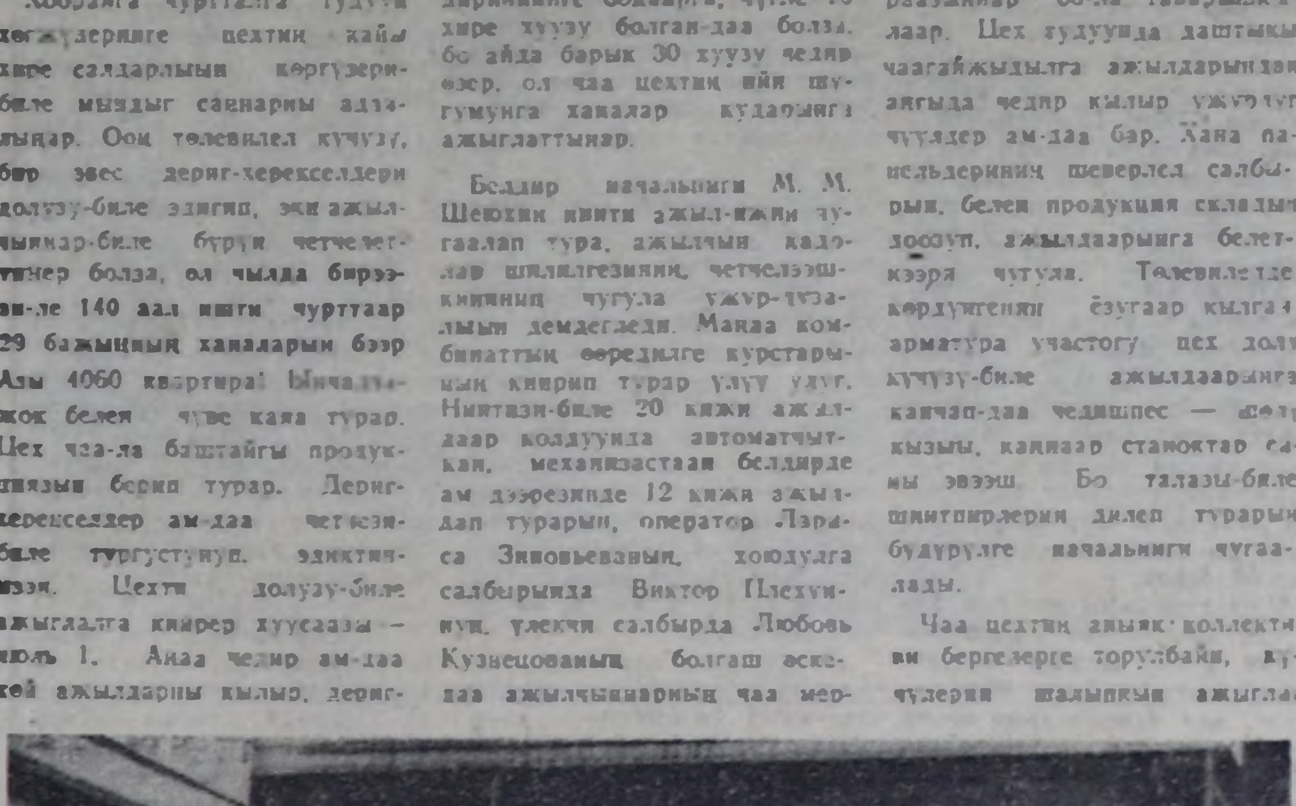

ЧУРУКТАРДА: «Тудуг кезектери» комбинаттың чаа цехинде: бетон хоюдар белдириниң үлелге салбырының операторы Л. Кузнецова, белдириниң бригадири Г. Толчениции (он талазында), хоюдуга салбырының ажылчыны В. Плехун.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ ДООЗАР ДЭЭШ

Тес-Хемниң «Чодураа» совхозунуң бот-орулга-чарылгалыг звенолары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик темпилиг чорудар дээш аразында чарышты калбарткан, демниг ажылдап турарлар. Олар тараа культураларын чаштырарын, чаңгыс чылдыг сигеннерин тарыырын, силос культураларын тарыырын ам доозуп турар. Ол бүгү ажылдарны олар колдуунда-ла суггаттыг черлерде чорудуп турарлар.

Совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг № 2 звенозун Марчын Байыр-Белек удуртуп турар. Часкы хүн, шак бүрүзүн чогумналыг ажыглаар, ажылдың шынарынче кол кичээнгейни углаар, гектар бүрүзүнүң беримчелиин чедип алыр дээш бо звенонуң кежигүннери кызымак ажылдап турарын звено удуртукчузу Б. Б. Марчын чугаалады.

— Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик шынарлыг доозар дээш совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган бригадалары бо хүннерде хайгыылдыышкынныг ажылдап турарлар. Ол ажылдарны 1721 гектарга чорудар апаар. Ам ол бригадалар Ужарлыг-Хемде болгаш Сайгында чаштырылга ажылдарын чорудуп турар. Ажылдың шынары эки. Чоокку хүннерде бо ажылдарны доозар дээш совхозтуң механизаторлары шалыпчы иште хаара туттунган — деп, совхозтуң кол агроному Н. Л. Сарыглар чугаалады.

Кызымак ажыл-иш-биле бот-мөрүүнүң хүндүткелин чаалап алган, эки ажылдыглар бо звенода эвээш эвес. Ылаңгыя хоочун механизатор Сергей Донуй, Хая Үнеи, Дуктуг-оол Сенди, Александр Ондар, чер аңдарылгазында ажылдап турар Василий Самдарак олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруун баштап турарлар.

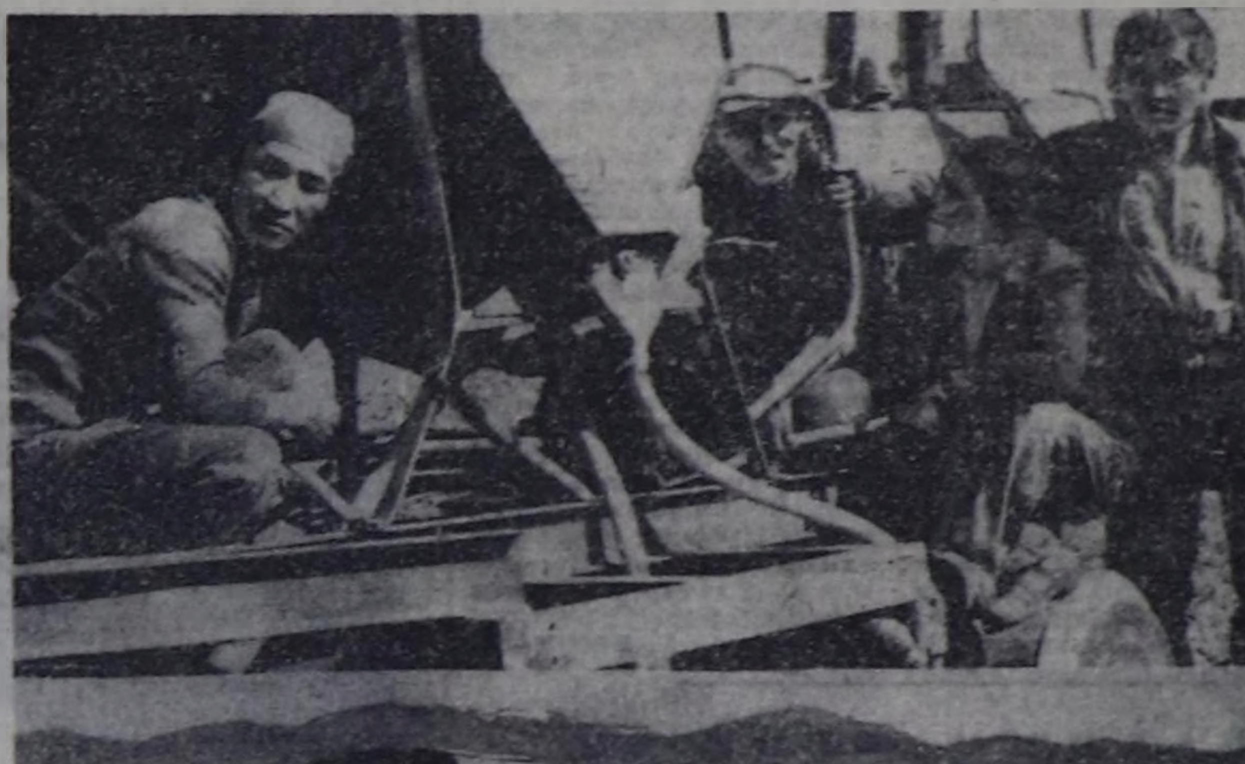

ЧУРУКТА: № 2 звенонуң механизаторлары Ужарлыг-Хем ховузунда часкы хову ажылдарында.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

Камналга—экономиканың курлавыры

БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

Ак-Довурак АТБ-зиниң коллективи бирги кварталдың түңнели-биле транспорт бүдүрүлгелериниң аразынга республикага бирги черни ээлээн. Эрткен чылдыындан бо чылдың дөрт айларында автобүдүрүлге көргүзүглерин экижиткен. Чүък сайгарылгазын 106,5 хуу, пассажирлерниң 110,6 хуу күүсеткен. Машина-шак күүселдези 119,8, автобус-шак 131,9 хуу четкен. Хоорай автобустары мурнундаагы-ындан эки ажылдап турар. Үзүктелиишкин эвээжээн. Чолаачылар планын 122,7 хуу боттандырган. Ынчалза-даа суурлар аразының автобустарында графиктер үстүп турар. Планның барык чартык кезин үзүлген.

Бензин сөөртүп турар машиналар бирги кварталдын 150 хуу, а апрельдиң 67 хуу күүсеткен. Хоорай ниитиниң болгаш суурлар аразының автобустарының, бензин сөөртүкчүлериниң март, апрель айларда көргүзүүнүң карышкаа канчап болу бергенил? Дең-дески ажылдаарынга чүү шаптык болуп турарыл?

Начальник И. Ю. Грейсеров, киидистерниң ажылдакчылары клиентураның харысаага эгүгудан бергедээшкиннер туруп келгенин демдегледилер. План өзугаар он сес клиентура кажан, кандыг чүъкту кайын сөөртүрүн ылавылавайн турар. Бензин сөөртүкчүлериниң апрельде экиелгенип савалаары бергедеп турар. Херегленииден ажыр бээ удур дажыглаарын болдурбайн барып болур турган.

Долу чүъктүг машиналар үр манааашкынга таварыжып турар. Кол ажыглакчы — «Тыва дагдүгү» комбинат, өске-даа организациялар сөөлгү ийи айларда чүък-биле хандырылганы кошкаткан. Май айда база Абакан, Абаза баазаларында чүък чок болган. Бергедээшкиниң ажып эртериниң оруктары тодараттынмаан. Кым буруулуг деп айтырыгга харыыны районнуң удуртукчулары безин бербээн. Даг-дүгү сөөртиен ужен тонналыг КамАЗ-тарның чамдызы дедир куруг кээп турар. Чүъктүг келгеннерин дүжүреринге үш-дөрт шак, харын-даа бүдүн хүн чидирип турар. Ол хире турар ужурлуг дээш ажыглакчылар штрафтан чайлап турар. А херек кырында илереткени чок. Улуску контролёрларның кичээнгейин бо чугула айтырыгже углаары күзенчиг. Черле ажыглакчы-биле харылзааны быжыглаары, оон негелдезин күштелдирери күзенчиг.

Апрель айны алыр болза, сес машина кожуг чок чорааан. Манаашкынга ниитизи-биле янзы-бүрү марканың муң ажыг машиналары саадаан, үрелик эвес автомобильдерден үш чүс алдан дөрт КамАЗ туруушкунга таварышкан. Манааашкынның чүгле чартык кезиин эвес, ай-дедир чүъктүг болуруп чедип алыр сорулга тура, бо саннар ажылдың четпес организастаазын чугаалап турар. Оон-биле эптежири черле берге.

Дөрт айларда үрелик эвес машиналарның туруушкуну 2 муң автомобиль-хүн, автобустарның 286 автобус-хүн четкен. Нормада көрдүнгениниден ажып турар саннар бар. Автопарк ажыглалын экижидер аргалар чок эвес. Коллектив ниитизи-биле эки күш-ажылчы көргүзүглерлиг. Ынчалза-даа ам-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй. Дашкаар болгаш киир сөөртүр чүък-биле долу хандырарын планнаашкынны үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп турганы чедип ап болур.

Мурнакчы бүдүрүлге дүргедээшкинге шаптараазыннарлыг чүүлдерге удур диди туржур, харысалгалыг ажылдакчыларының мурнунга айтырыгны тургузар ужурлуг. Иштики курлавырларны ажыглаар дээш немелде хемчеглерни дарый салыры чугула. Хөмүр-даш болгаш тудуг материалдарының сөөртүлгезинче машиналарны хаара туткан.

Камналга чурумун шыңгыырадыр сорулгазы чолаачыларның шуптузу камналганың хуу санын ажыткан. Ниитизи-биле дөрт айларда 22,5 тонна солярканы, 22,1 тонна бензинни, 241,4 муң киловатт-шак электри, 791,9 гигокалорий чылыг энергияларын АТБ коллективи камнап алган. Чүгле апрельде 144 дугуй, 22,7 муң рубльдиң материалдары камнаттынган. Камналга талазы-биле бедиткен хүлээлге күүсеттинген.

Ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын оожум боттандырып турар. Чүгле сеткекчилериниң ийи бригадазы керээлиг аргаже шилчээн. Олар ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Келир чылын ажылы чаа аргаже долузу-биле шилчиирлер. Ол үени манап олурар бе? Айтырышкындан ангы инициатива, четпестерни ажып эртериниң оруктарын дилеп тывары ажылчын коллективтиң арын-нүүрүнүң херээ дээрзин билдингир. АТБ-ниң удуртукчуларындан, хөй-ниити организацияларындан бүгү талалыг эде тургузуушкунуң негеттинип турар.

Чолаачы бригадаларда апрельдиң планын Ш. Шахмуротовтуң бригадазы 188 хуу, М. Тюдешевтиң 144,9 хуу, В. Байкаловтуң 109,5 хуу күүсеткеш, чарышка тиилекчи болган. Ш. Куулар биле Ф. Влахво планын барык ийи катап ажыр күүсеткеш, 154 литр бензинни камнап алган. Олар-биле дең көргүзүглүг В. Ковригин 317 литр камналгалыг болган. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, чарыштың деңнелдиин, коскузун чедип алыр дээш тодаргай хемчеглерни алыры соңгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи.

Автопарк ажыглалын экижидерниң өске аргазы — сеткелгениң шынарын экижидери. Артык кезектер-биле хандырылгаже сагыш салыры чугула. Сеткелгеге турарының үезин кызырар дээш курлавырны долу ажыглаарын сеткекчи бригадалар чедип алыр апаар.

Хандырылга чурумунуң сула байдалы сөөртүлге ажылын эки организастаарынга шаптыктыг болуп турар. Кожугларны ажыглаарын калбартыр, бүдүрүкчүлүг эвес туруушкуннарны болгаш машиналарның курут маңнаарын кызырар сорулга туруп турар. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеле ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол углаашкыннарында чүък сөөртүлгезин 18—19 хуу, ниити ажыглалдың автобус парыгының пассажирлер аргыштырылгазын 14—16 хуу көвүдедири көрдүнген. Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш коллектив бүрүзү бүрүн беримчелиг ажылдаар хүлээлгелиг.

А. ХОВАЛЫГ.

МООЛЧЕ АЪТТАНЫПКАН

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилери — кодээ ишчилериниң улуг бөлүү Моол Арат Республиказе бо хүннерде аъттаныпкан.

Туристерниң аразында Ленин, Октябрь революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозтуң малчыны И. С. Данзурун, Маадыр-ие Д. Ш. Миилей, ажылчыннар А. О. Допаан, С. Ч. Эртине база бар. Партийжи съездиге алдар болдурган чарышка Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы суг-бараан фермазының малчыннары тиилекчилер болгулаан. Ук ферманың алды саанчызы МАР баар путёвкалар-биле шаңнаткан. Ол дээрге Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи, «Күш-ажылчы шылгарал» дээш деп медаль-биле шаңнаткан беш чылдың шалыпчызы В. С. Куулар, чарыштың мурнакчылары Б. Б. Монгуш, Д. С. Сат, С. С. Саая, Т. К. Ооржак олар-дыр. Оон-биле кады бөлүктүң составында Тес-Хемниң «Кызыгаржы», Чөөн-Хемчиктиң «Тыва», «Большевик» совхозтарының ажылчыннары кирген.

Эде тургустунуушкун

ЧҮГЕ ШУУДАВАЙН ТУРАРЫЛ?

Эде тургустунуушкун! Ажылчын анжыдан эгелээш министрге чедир кижи бүрүзү бо бедүүн база белен эвес ажыл-чорудулгада хаара туттунган. Ынчалза-даа оон кол чүъгү күш-ажылчы коллективтерге онаашкан. Күш-ажылчы коллективтерниң эде тургузуушкунунуң баштайгы эң шыңгыы шылгалдазы—он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседири.

Экономиктиң өзүлдезиниң темпилерин бедидер, дүргедээшкинниң база эде тургузуушкунну амыдыралга боттандырар дээш күш-ажылчы коллективтер бүгү курлавырларын мөөңнеп, ажылдың шынарын болгаш ажыктыың бедидеринче ажыл-ишчилерин угдап, кижи факторунуң ролюн күштелдирер ажылды эгелей берген.

«Тыва агроүлетүр тудуг» каттыжыышкынының «Тыва агроспецмонтаж» трезиниң орук кылыр № 8 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның ажыл-ишчилери канчаар эде тургустунуп эгелей бергенил — деп айтырыгны КМК-ның начальниги Юрий Монгушович БАЙЫРГА бистиң корреспондентивис М. Оол салган.

— Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында коллективтиң ажыл-ишчилери 2 миллион 250 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр соруглалыг. Кандыг-даа ажылдың чедиишкиниинг чорударынга кижи фактору улуг рольдуг. Ынчангаш улустуң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула. Бистиң ажылывыс көжүп чоруур байдалдыг болганда, кижилер чурттаар вагончиктер кол негеттинер. Бо чылын бистиң ажыл-ишчилеривис Балгазын, Владимировка, Арыг-Үзүү, Арыскан, Хадын, Сизим суурларга ажыл-агыйларның иштики оруктарын тудуп, чаагайжыдарынга ажылдап турар. Шак мындыг ыраккы черлерде ажылдап турар улузувуска чурттаар вагончиктер чедишпейн турар. КМК-ның алды участогунуң чүгле ийизинде вагончиктер бары планныг онаалдаларны чедиишкинниг боттандырарынга шаптыктап турар.

Иштики оруктарын кылып берип турарывыс ажыл-агыйлар-биле чыл эгезинде-ле керээни чарып ап турар бис. Орук тудуп, чаагайжыдылга кылып ажылдап кээр кижилерге бажың-балгатты совхозтар үндүрүп бээри ол керээде көрдүнген. Ынчалза-даа чамдык совхозтарның удуртукчулары керээни чарып-даа алгаш, ооң күүселдезин херекке албайн турары канчап-даа таарышпас. Тандыда «Россия» совхоз (директору Байгажаков) орук кылып ажылдап турар кижилерге чурттаар бажың үндүрүп бербээн. Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы» совхоз (Ч. Чигжит) ашылчем айтырыны тургузарга, боттарынар хандыртыңар деп сылдак каккаш, херекке албайн турар. Бистиң орукчуларывыс бо ажыл-агыйларның иштики оруктарын кылырында ажылдап турар болганда, бо айтырыгны ол черинге шиитпирлеп болур арга бар. Чер-черде ажылдап турар ажылдакчыларывыска таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш оларның чурттап турар черлеринде соодукчуларны болгаш телевизорларны тургузуп берген бис. Кошкун байдалдыг болгаш орук кылып ажылдап турар кижилеривиске столоваяларны тургузуп, поварлар-биле четчелээн.

Күш-ажылды организастаарын экижидеринче кичээнгейни улгаттырып, ажылды бригада хевири-биле организастаарын нептередиринче кичээнгейни салып турар бис. Балгазында, Владимировкада ажылдап турар А. Бунинниң, Сукпакта ажылдап турар Г. Черепановтуң бригадаларын бот-орулга-чарылгаже шилчиткен. Кол ажылдарны механизастаар хемчеглерни боттандырып турар. Чер ажылының механизастаары уламчылавышаан. Автокрановщиктерни ажылдаан шагын барымдаалап төлээр шапкалдыг төлевирже шилчиткен соонда, оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедээн.

Колоннаның материал-техниктиг хандырылгазы кошкак деп дорту-биле чугаалаза эки боор. Механизмнер-биле четче хандыртынмаан. Бо чылын бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери 2 миллион 250 муң рубль хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр деп үстүнде чугаалаан болгай мен. Бо бердинген онаалданы күүседиринге норма ёзугаар алыр болза, биске 6 экскаватор, 4 бульдозер, 3 автокран херек. Ооң чүгле 50 хире хуузу-биле хандыртынган бис. «Тыва агроүлетүр тудуг» каттыжыышкынның механизация эргелели бисти бо механизмнер-биле хандырар үжурлуг. Ынчалза-даа ол эргелел ону биске бербейн турар. «Ол механизмнериң өртээн бүрүн төлеп бергеш, ап болур силер» деп харыы берип каар боор-дур. Ужуруңда чаңгыс системада ажылдап турар организациялар болганывыста механизация эргелели ук техниканы бистиң балансывысче дамчыдып бээр турган. Эде тургустунуушкунну шуудадып чадап турарын бо база херечилеп турары ол.

«Тыва агроүлетүр тудуг» каттыжыышкынның удуртулгазының талазындан эде тургустунуушкунну шуудадып чадап турарындан мартның ийиги чартыындан эгелеп планныг онаалдаларывысты күүседип чадап тур бис. Ооң чылдагааны техника-биле хандырылганың кошкаа. Бо үениң дургузунда Арыскан оруун кылырынга 120 муң рубльди шиңгээдип алыр турган, чүгле 31 муң рубльди. «Россия» совхозтуң иштики оруктарын база-ла ол хире түңге кылыр турган, 77 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алдывыс. Биске механизмнерни дүрген дамчыдып берген турган чүве болза, планныг онаалдаларны ырак ажыр күүседиптер аргаларывыс турган. Дүргедээшкинге бир шаптык кадып турар чүве ол деп санап турар бис.

Тожунуң Сизимге чедир сөөртүр орук кылырында 10 кижи ажылдап турар. Оларга 1 бульдозерни база бышкылаан. Ында ажылдап турар ажыл-ишчилеривистиң ажылдап турары эки. Ынчалза-даа мынчага чедир чагыкчы кымыл дээрзи билдинмейн турар. Кылган ажылывыс дээш акшаны кымның төлээри билдинмес. Мурнунда турган «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Чадаанага турган бот-орулга-чарылгалыг участогу бистиң КМК-га шилчидер деп январь айда аас-биле айтышкын келген. Ону биске дамчыдып бээр дугайында бижимел дужаал чок.

Орук кылыр ажылдарының смета-төлевилел документациязының экспертизазын кылыр организация турар ужурлуг. Шак мындыг организация «Тыва агроүлетүр тудуг» каттыжыышкында чок болганындан туттунуп турар объектилер тудуунуң каттышкан дирекциязы (М. П. Залевский, А. А. Михайленко) ажылдың өртээн чиигедир дээш бистиң киирген документациявысты шыйып каап таварылгалар эвээш эвес.

Специализация төнчүзүнге чедир кылдынмааныныдан ажылдың шынары ам-даа куду. Ону шынар талазы-биле комиссияның шүүштүп ажылы-биле тайылбырлап болур. Ажылдың шынарын экижидер, ооң ажыктыын бедидер, кижи факторунуң ролюн күштелдирер дээш эде тургустунар талазы-биле ажылдар ам-даа мурнувуста хөй.

Ю. БАЙЫР,
орук кылыр № 8 КМК-ның начальниги.

ТОРГАЛЫГНЫҢ УНУНДА

Очерк

АПРЕЛЬДИҢ ТӨНЧҮЗҮ. Улуг хат Өвүр дургаар үш дүн-хүн дургузунда улуп келген. Ында-хаан ол хар-биле шыва шаап тургулаан. Кошкен өглер-даа өглеттирбес, түлевээн мал-маганның дүгүн авыраанналып-ла турган.

Ыр-шоорда кирген Торгалыгның, Шаалаштың унунда одагларда мал-маган ышкаш аразында, ыжык черлерде болдунуп берген тургулаан. Малчыннар, кыштың соогунда ышкаш, дуктуг негейлерин кеткиленкен, бөрттерниң кулактарын дужургулеп алгылаан. Кадарган малындан чарлыр аргазы чок. Улуг хатка мал-маган чидип болгай, ыт-кушка таваржып болгай. «Торгалыгның улуг арты долу чокка чылар эвес». Чоп шаг-төөгүден ырлап каан. Кызыл-Хөө дагның кырында кара булуттар диргелгеп, бажын ак хар шыпкан, ээзинде хат хиилевишаан.

Бис Торгалыгны өрү хап чоруй, ээзинде кыштагга келдивис. Машинаның-даа, бажыңның-даа ээжиктерин улуг хат дуй шаап турду.

Бажыңга кирип келдивис. Ээн. Билдингир херек: калыг өйде өөнге олурар малчын турбас. Орун-дөжээзи шевергин кылдыр эдип каан, арыг-силиг чылыг-чырык бажың болду.

Дөрде стол кырында кызыл бижик делгеп каан тур: «Хүндүлүг Уйнукай Доңгаковна Датыяты! ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Силерге «Маадыр ие» хүндүлүг атты тывысты».

Өвүр районнуң Торгалыг совхозунуң мурнакчы хойжузу Даш-оол Сундуевич Кыргыс-биле бистиң ужуражылгавыс чазактың шак мындыг өндүр бижиинден эгелээн. Бо дээрге анаа-ла таварылга эвес. Ээлери чок ээн бажыңның арын-шырайын ол бижик херечилеп турду. Чижеглеп чугаалаарга, бо чылыг-чымчак уядан он ажыг кушкаш оолдары тарай ужуп үнген-дир. Олар ам кайда-кайда, кандыг-кандыг ажыл-иш кылып, чонунга бараан болуп чорлар ирги? Буянныг бажың!

— Бо малчын өг-бүлени шагда-ла билир мен — деп, бистиң-биле кады келген ветеринария эртемнериниң кандидады Илья Доңгур-оолович печка кырында шайны бодуула кудуп ийе берди. — Хой ажы-төлдүг өгнүң аъш-чеми кезээде ээнг-чылыг турар боор чүве. Шагда бо малчынның адазы Сундуу ирей Чозада хойжу бригадага турган. Ол нарын дуктуг бир хойдан 4 кг чедир дукту кыргып ап турган.

Ынчаар-ла ээн бажыңга шайлап, чылыгып олурувуста, малчынның кадайы Уйнукай Доңгаковна далаш-биле кирип келди. Ол сесинге доларлыг тонгут, бажын дүй аржылдаан алган болду.

— Чаш хураганнарже чарлыккаш, эскербээн-дир бис — деп, Уйнукай Доңгаковна мендилежир мурнунда-ла чугаалаан кирип олур. — Бир көөрүмге, бажың эжиинде машина туруп алган, кайтай бердим. Экии! Шайланар харын, соок-чарга чораан улус. Бистиң малааш чоор силер, кажаа иштин кирген соонда дээш үнер эвес бис. Ам артында, халаш туруп берген.

УЙНУКАЙ Доңгаковна база хойжу кижи, малчыннар дылы-биле алырга, «ийи-дугаарлап» турар. Ол база чугула болбайн канчаар, ынчалза-даа кол херек — Маадыр ие кижи-дир. Бистиң чугаавыс чүнүң-даа мурнунда, урут-дарыгга барды. Оон кужур аас кижиниң арын-шырайы бээнин чырый берди.

Урут-дарыының дугайын Уйнукай Доңгаковна ишкэжилеп алган шүлүү ышкаш өөрүшкүлүг, чоргааралдыг чугаалап орду, мен чамдыктарын чедир доктаадып ап четтикпедим. Катап айтырарымдаан дидинмээн мен, ие кижиниң куйдудээнин-даа ол болгай аан, чугаа ылдыге бээр дээш сезиндим.

— Үш уруум Красноярскиде өөренип турар — деп, Маадыр ие чугаазын улады — Эмчи, зоотехник, арга-арыг ажылдакчызы болур. Абаканда база бир кижи бар. Улуг-Хемниң Хайыраканда бирээзи ажылдап турар. Оон артканнары Торгалыгда өөренип турарлар. Ой, шынап, Бай-Тайгада киживис...

Ие кижиниң чүрээ, ие кижиниң сеткили ындыг — хамыктың мурнунда ажы-төлүм дээр. Ону хажызындан кым-даа долу бижип шыдавас.

Эжик ажыттынган соонда, улуг хаттың ээзин бөле шаап келди. Оон-биле кады чылыдыр кеттинип алган аныяк херээжен кижи кирип ор.

— Бо совхозтуң мурнакчы сакманчыларының бирээзи Давыс Моңгуш-тур — деп, бистиң-биле кады келген, Торгалыг суурда библиотека эргелекчизи Полина Өртеңмей баш удур тайылбырлай берди. — Малчыннарга үргүлчү номнар чедирер болгаш оларны эки билир мен. Ном номчуурун база шымырак улус чүве. Давыс дээрге моол ат-тыр ийин, тывалаарга дус дивы. Чер-чуртунга сүзүү-биле ада-иези ынчаар адап кагды мйнаан. Ындыг кижи Дус-Дагның адын сыкпас.

Шынап-ла, ындыг болду. Моңгуш Давыс бирги ээлчегде 100 ажыг хураганны дорук тургаан. Нормазы 90 хураган. Ам ол коданда 131 хураганны өстүрүп турар. Ооң эжи Кыргыс Чодуу база 100 ажыг хураганныг. Олар ийилээ мурнакчы сакманчылар. Моңгуш Давыс биле Кыргыс Чодуу эрткен чылын мактатпаш, Москваа чедип чорааннар. Малчын кижиниң чымыжы каяа-даа хүндүлүг!

Ол аразында коданның кол хойжузу Даш-оол Сундуевич Кыргыстың ээлчээ келди. Ол одарда хоюндан халдып олур. Даштыгаа тура, ооң аъдының чел-кудурууң күштүг хатка селбереңнедир шаап чорааның көрдүм. Хойжу чылыг негей деп аңгы дилги кежи бөрттүг болду. Апчы шынарлыы черле илдең. Он ажыг урут-дарыгның адазы-даа бол, аныяксыы холчок, ак шырайлыг, сегелинде кыскыл салдыг.

Мээң эң баштай-ла салыр айтырыымны журналистер билир боор.

— Силерниң кодаңнарда чеже хой барыл, малчын?

Даш-оол Сундуевич шээжи-биле билир хиреэзинде, дептерин ашкаш, салаазы-биле айытты.

— Бо хүнде дөрт чүс чеди...

База-ла билдингир айтырыг:

Төрүүр чүс хойдан чеже хураган алдыңар?

Борта малчын мылыртына берген ышкаш болду. Ооң мындында-ла сыгыр каракталын улам имиерерткеш, кезек болаанып олур.

— Үш чүс хураган мемди — Оон улаб немеди. — Хоюус ам-даа төрүп турар...

Кайгавас аргам чок болду:

— Апрель төнүп турар. Хоюнар ам-даа оолдавышаан. Өске районнарда чоп...

Хойжу тайылбырлаарын оралдажып эгеледи:

— Өвүрге час орай дүжер. Чери ажык, хаттыг, соок. Өске черлерге бодаарга, хойну орай төрүтсе кандыгыл дээш, шенеп көөр дишкен бис. Бир дугаар дуржулганы бистиң кодаңывыстан эгелеп турарывыс бо.

Хой ажыл-агыйының талазы-биле эртемден кижи орда, мээң мунганып орган херээм чүү боор. Илья Доңгур-ооловичиже көрдүм. Меңээ эртемге үндезилеттинген тайылбыр херек.

— Чугула эксперимент-дир Эш Кызыл-оол «эксперимент» деп сөстүң таваан карартыр шыйды— Тываның районнарының агаар-бойдузу бир дөмей эвес. Амгы үениң малчыннары ниизы-бүрү экспериментилер дугайын чугаалап турар, ол сонун херек-тир.

Бо хүнгү негелде ындыг — малчын-даа кижи, эртемден-даа кижи ажыл-агыйны чаартыкчы ёзу-биле эде көрүп турар. Бир эвес дуржулга батыткаттынар болза, ажыктыг болза, ону херек кырынга боттандырар херек.

Мээң айтырыым ам база билдингир:

— Бир хойдан каш кг дук ап турар силер, Даш-оол Сундуевич?

— 1,5 кг.

— Эвээш-тир — деп, эртемден дораан үне кирди. — Мен сээң ачаңга алды чүс баш нарын дуктуг хой дужаап берген мен. Оозу кайдыл?

— Алды катап төрээн соонда кыраан. Күрүнеге дужаан бис.

— Сээң хоюн?

— Мээң хоюм шокар.

Мен шынап-ла ооң дугайын чугаалажып олурар улус деп бодаан мен. Хаттыг-даа бол, даштыы кажаага бардывыс. Илья Доңгур-оолович шаараш кажааны ажа халый бергеш, хойларны тудуп, дүгүн ажып көрүп, чугаалаанган тур:

— Бо нарын дуктуг хойдур. Мооңу чартык нарын. Шынап-ла шокар. Чүге бонитировка кылбааныл?

— Совхозтуң тускай эртемниглери боже кичээнгей салбайн турар — деп, малчын тайылбырлады.

— Хойжу кижиниң база хулузтеэн-дир...

Д. С. Кыргыс дуржулгалыг болгаш хоочун хойжу, шаңнал-макталдары-даа хөй. Ынчалза-даа эртем ёзу-биле ханылаарга, ооң ажылында оюн-дешкил черлер база бар болду.

Ооң соонда Торгалыг унунда Кара-Талдың хойжу бригадазынга бардывыс. Орук-ара солун хөөрештивис. Торгалыгның бир адыры — Виктор Көк-оолдуң «Хайыраан бодум-да» Шалааш ынаар тайга талазынче өрүмнеп үне берген чытты.

Ары Торгалыг чурттуг Ч. Д. Кызыл-оол бо Торгалыгны база шаг-шаандан кончуг эки билир. Аъттыг, чадаг эргип нат болган, хой-даа кадарып чораан.

Торгалыгның төлүраажы,
Дозур кара уруглары.
Шалааштың шалыраажы,
Чараш кара уруглары.

Илья Доңгур-оолович ындыг одуругларда-даа сагынды.

Хойжу бригаданың төвүнге бисти бригадир Роман Давын-оол уткуп алды. Аныяк оол, комсомолчу. Совхозтуң удуртур ажылдакчыларында, тускай эртемниглеринде даңгаарла аныяк кижилер апарган. Ажыл-агыйның «кызыг» турушпарынче оларны дөпшиткени черле чоп.

Ужуражылгага тыва уксаалыг хойну өстүрер дугайында чугаа база кончуг кызыг болду. Бо шагның малчын кижилери бижик-билиглиг апарган, эртемдениң сүре мунуп-ла турдулар:

— Хой ажылында уксаажылганың сандараан ужуру чүдел?

— «Шокар» хойну канчап эдерил?

— Ук черниң агаар-бойдузунга таарышкан тыва хойну чүге узуткааныл?

— Тыва кошкарларны кайын алырыл?

— Тыва хойну катап эгидер арга бар бе?

Эртемден болур-чогуур харыыларны берип-ле турду. Ынчалза-даа Торгалыгның доштуг суунга ышкаш, «эштир» ужурга база таварышкылады.

Чүгле хой дугайы эвес. Бо шагның малчыннары шымырактыр, литература болгаш уран чүүл айтырыгларынче база калдып турдулар.

— «Хайыраан ботту» үрел каан дээр шын бе?

— Ону бо төрээн Торгалыгга кажан көргүзерил?

— Кажан черле тыва кино көөр улус бис?

— Силерниң «Уйгу чок Улуг-Хем» деп чогаалыңар удааны ол бе?

Мен база «салдап» шаг болдум.

Торгалыгның хойжулары солун улус чорду. Өвүрнүң ажыл-ишчилери-биле ужуражып чугаалашкаш, мында кижи бүрүзү СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирин эде билир-дир, ону амыдыралга боттандырар дээш карак кызыл ажылдап турар-дыр деп түңнелди кылбас арга чок.

Торгалыгны куду хан бадып олурувуста, ооң эриинде үш чалым бисче херек алган турду. Оларның дугайын мурнунда мынчаар бижээн кижи мен:

Чогун-барын хөөрежир дээш
Чогаалчылар чыылган дег,
Үш-Турут чаңгыс черде
Үелештир кестүп турар.
Саарытла үстүү турут
Сарыг-оолду сагындырар.
Ортаа турут Көк-оол ышкаш.
Оон адаа — Кызыл-оол дег.

Мынчап кээрге, Торгалыгның чүгле малчыннарның, хойжуларның эвес, чогаалчыларның база чурту-дур деп бодаар кижиниң сеткили соок хаттыг бээн чылыдып кээр.

К. КУДАЖЫ.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫШКЫННЫГ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдарын «Барлык» совхозтуң тараажылары багай эвес эгелээннер. Амгы үеде Барлыктың делгем ховузунда хөрзүн болбаазырадыр, үрезин чаштырар машиналар кошкан тракторларның даажы эртен эртеден, орай дүнеге чедир үзүктелиишкин чок. Совхозтуң төп бригадазында болгаш Аксы-Барлык салбырының хову турлагларында ажыл-иш хайныгып турар.

Совхозтуң ийи салбырының механизаторлары хөрзүн болбаазырадып, чер чарары-биле чергелештир үрезин база чаштырып эгелээн. Төп салбырның механизаторлары МТЗ-80 маркалыг 10 трактор-биле Чыраа-Булакта 260 гектар черге сула үрезинин чаштырып тараан. Олар ниитизи-биле 1170 гектар черге сула үрезинин чаштырар. Оларның-биле кожа Т-150 маркалыг ийи, ДТ-75 маркалыг дөрт трактор 117 гектар черни болбаазыраткан. Үрезин чаштырылгазында ажылдап турар механизаторлардан Сарыглар Чүдек-оол, Моңгуш Хоштак-оол оларның агрегаттары шалыпкын ажылдап, хүн нормазын күүседип турар.

Аксы-Барлык салбырының механизаторларындан адашкылар Саял Хертек, Владимир Хертек болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи коммунист Кызыл-оол Моңгуш оларның үрезин чаштырар агрегаттары сула чаштырып турар. Олар СЗС—2.1 деп сеялка-биле 130 гектар черге сула үрезинин чаштырганнар. Ниитизи-биле олар 657 гектар черге, ооң иштинде 400 гектар суггаттыг черге сула тарыыр планныг. Мында хөрзүн болбаазырадыр дөрт трактор ажылдап турар.

Хову ажылдакчыларының ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Бүгү-ле ажылды шынарлыг кылыр, тарылгага чаа дептиилгелиг арганы ажыглаар дээш тараажылар ортузунда тайылбыр-массалыг ажыл калбарган.

Ховуда ажылдап турар ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ынчангаш часкы хову ажылдарын кыска үеде күүседип, шынарлыг доозар дээш чарыш улам калбарган.

Х. МОҢГУШ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Машина-техниканың, механизатор кадрларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ачызында бо хүннерде чүгле чаңгыс салбырже мооңзепкен. Ол черле чоггуг. Чүге дээрге Шаңчы — «Найырал» совхозтуң тарааны ажаан өстүрер кол шөлү. Бо чылын мында тарааның 700 гектарын шиитпирлиг технология-биле болбаазырадып турар. Механизаторлар чемишчелиинге чорударын доосказ, үрезин чаштырылгазынче кирген.

Часкы тарылганың социалистиг чарыжының бирги одуруунда Олег Комбу чорун турар. Май 9-ка чедир ол 400 гектар шөлдү чемишчиткен. Бөгүнде үрезин чаштырылгазынче кирген. План ёзугаар хонуктада 18 гектар шөлге үрезин чаштырар турган, херек кырында 27—30 гектарның үрезинин чаштырып турар.

— Бисте дуржулгалыг трактористер эвээш эвес. Олар эрткен чылын чугээр дужутту өстүрүп алган. Ортумаа-биле алырга, бир гектардан-на 14 центнер тарааны ажаан алган. Чамдык шөлдерниң дужуду 30 центнер чедир турган. Ол дужутту өстүрүп, ажаан алырынга Олег Комбу ээ кирипкен. Бо чылын ол база-ла багай эвес ажылдаан турар, тараазы арга-дуржулгазы бедээн — деп, салбыр эргелекчизи О. Х. Норбу трактористи мактап чугаалады.

Эдилээни машина-техниказынга камныг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар боорга эрткен чылын механизаторга чаа Т-150 маркалыг тракторну бижиглээн. Ол ам төрээн совхозунда сес чыл чедир. Балгазында механизация училищезин доосаан соонда, ажылдап турар.

Даанган ажыл-херээнге харысаалгалыг, хой-ниити ажылдарынга идепкейлиг, эш-өөрү-биле быжыг найыралдыг ажыл-ишчини партия эге организациязы бодунуң хүрээлелинге киирип алган.

А. ОКСУР.

ТУДУҢГУР БРИГАДА

Хандагайты суурнуң Найырал кудумчузунуң бажыңнарын чедир хонук бүрүнгаар өрген бээзин чок турган шөлге шлак-таш кутка бажың бедик үнс бергенин кижи кайгап ханмас. Сонуургааш чаңгага кылаштап чеде бердим.

Мында дугаары 6 КМК-ның ийи дугаар тудуг бригадазы ажылдап тур. Оон бригадири Василий Төмүрович Доңгак-биле чугаалаштым.

— Мооң мурнунда каш тудуг кылып турдуңар, планнарыңар күүселдези кайы хире болганыл? — деп айтырдым.

— Март айда «Коммунизмче орук» совхозка ийи аал чурттаар бир бажыңның тудуун хуусаадан эрте дооступ үс. Комиссияга «эки» деп демдек-биле хүлээткен бис. Ам бо Хандагайты суурда мал эмчилезиниң чагыы ёзугаар чурттаар бажыңын тудуп тур бис. Көрүп тур силер мбаан, ханазы бүрүн доозулган. Май 20-ле доозар деп планныг улус бис.

— Бригадаңарда каш кижи барыл, коллективтиң кээргэ ёзугаар канчаар ажылдап турар силер?

— Бригадавыста 6 кижи бис. Оларның-биле таныжар деп болзаар болзуңарза, шупту бо-дур: Бады Моңгуш, Пилип Моңгуш, Евгений Кашкар-оол, Чкалов Ондар, Хайыв Тумат. Бо оолдар шупту бир деминиг, найыралдыг. Эртен 8 шактан эгелээш, кежээ ажыл дуушкужеге чедир турунтар улус. Коллективтиг кээргэ ёзугаар ажылдаарга кончуга эки чүве бо. Ажыл шаңы үзээр, ажылдан ооздаар кижи база чок болур. Чүгле ажыл дээш туруптар. Кижи бүрүзү хүн нормазын 130—150 хуу күүседип турар. Айда ортумаа-биле 450—500 хире рубль акша төлевирин ап турар бис. Бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка ийиги черни алгывыс-са-даа, хөлүүс дишпет, бадырывыс быжыг. Шөлээлеп алгаш бир черже туристеп чорууэ ... турар бис.

— Дугаары 6 КМК-ның баштаар чери материал-биле хандырылганы кайы хире чорудуп турарыл?

— Хомудалывыс чок. Материал-биле-даа, машина-техника-биле-даа ой-шаанда хандырып турар улус бо.

Бригада кежигуннери чыл даан назыныг бир ... оолдары болду. Олар шупту-ла ниизы-бүрү мергежилдерни шиңгээдип алганнар. Хөрежир болза шала салганда — бызанчылар, тана куткаанда — канчылар.

Олар ол тудугну доосаш, чаа школаның тудуунче кириптерин планнап турар. Бригаданың мурнунда салдынган сорулга улуг дээрзин бригадирниң чугаазындан-на илдең болду. Ижи-ле бүтсүн. Тудуңгур бригада-дыр деп бодап алдым.

М. МОҢГУШ.

КОПТАРЫШТЫВЫС

«Торгалыг» совхозтуң бухгалтерия коллективи улуг экономист Арагачы Кыргысович Далай-оолдуң удуртулгазы-биле совхозтуң малчыны Коңчук Даш-оолдуң кыштаазынче хаптывыс. Кыштаг совхоз төвүнден 27 км ыракта турар. Часкы оттатын малгаш-баланыг, оюн-чаңгыл шаптараашпаныг бергени кончуг болду. Малчынга дуза чедирери-биле бо чылын ийи дугаар кээп турарывыс ол.

Малчынның кодану, мурнукузу ышкаш, арыг-силиг, кажаада хурагалары шымырак. Коошпада сүт, дус, шагжада сиген-даа четчир. Кажааны дөрт шак дургузунда коттарын доозуптувус. Бо ажылга Далай-оол, Валентина Кыргыстав, улуг бухгалтер Доңгак Дамбаа, бухгалтерлер Клара Санчы, Рая Доржу, Баит Моңгуш, Василь Бадарчы, Сандан Таан-оол дээш өскелер-даа эки ажылдааннар. Малчын Коңчук Даш-оол шефтиглерге улуу-биле өөрүп четтиргенин илерткен.

Б. ТӨМҮР.

Беш чылдың кижилери

«Тыва кобальт» комбинаттың капитал тудуг участогунуң комплекстиг бригадазы Хову-Аксы ажылчын суурнуң социал-культура-амыдырал кавызының тудугларын болгаш чурттаалга бажыңнарын тудуп келген. Он чыл ажыт үеде бригада суурнуң үш кезиин туткан.

Ам коллектив 784 олуттуг школаның монтаж ажылдарын чорудуп, 18 аал чурттаар чурттаалга бажыңының тавааан салып, үш, ийи аал чурттаар бажыңның бүрүзүн эттеп салып турар.

Тудугжуларның хөй кезии ниизы-бүрү мергежилдерни шиңгээдип алган. Бригадада сайтехниктер, монтажниктер, дашчылар, бызанчылар бар.

Коллективте ажылчын өг-бүле салгалын Саттар деп адап турар. Адазы Эээр-оол Барканович-биле кады оолдары коммунист Вячеслав болгаш комсомолчу Мирослав ажылдап турар. Өг-бүлениң ээзи—тудугнуң хоочуну бодунга бузурелдиг салгалды кижизидип алган.

Ак-оол Норбуевич Чолдак-оол база бодунуң оглу Николайны бригадага эккелген.

Интернационалчы ол коллектив капитал тудуг салыышкынын шиңгээдип алыр талазы-биле бердинген даалгаларны чедиишкинниг күүседип турар. Бо чылын ээзи каш металлургтарның болгаш дагжыларның өг-бүлези бригаданың туткан бажыңнарынче чаа көжүп киргенин байырлаарлар.

Г. ГОНИН.

ЧУРУКТА: Э. Б. Сат бодунуң оглу Вячеслав-биле.
Авторнуң фотозу.

Иван Романович Сергеев Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң машина-трактор мастерскаязында слесарь-инструментальщик болуп ажылдап турар. Ол мергежилиниң дайы-биле калбак профильдиг механизатору: чолаачылап, комбайн башкарып-даа шыдаар. Үстүнде адааныыс ажылдарны И. Сергеев совхозка чээрби дөрт чыл дургузунда ажылап келген. Каяа эң херектиг болган болдур, аңаа ажылдап турган.

Техника сентаары — харысаалгалыг ажыл. И. Сергеевтен эки чаа кезектерни кылып, үрелгеннерни катап эде тургузуп билир кижи МТМ-де чок деп болур. Ооң хөй-ниитичи даалгалары база харысаалгалыг. Иван Романович цехтиң профэвилел комитединиң кежигүнү, идепкейлиг контролёр. Хөй-ниитиниң социалистиг өнчүзүн камгалаарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип чорууралрарының бирээзи ол.

ЧУРУКТА: Иван Романович Сергеев.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Мал ажылынга харысаалганы күштелдирер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, малдан алыр продукцияны улгаттырар дээш күженишкиниинг ажылдап турар ишчилер-ле хөй. Оон чижээнге Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт бараан фермазында мал ажылынга хөй чылдарда ажылдап келген саанчылар, кадарчылар болгаш бызаа ажаакчыларын киирип болур. Төрээн совхозунга аныяандан тура саанчылап, кадарчылап, күрүнеге эки шынарлыг хөй сүттү болгаш эътти бүдүрүп келгеннерге хоочун саанчы болгаш кадарчы Раиса Куулар биле Доржу Сат оларны хамааржыштыр болур. Азыралда чаш бызааларның байдалы кандыг турарын Раиса Куулардан айтырарывыска, мынчаар харыылады:

— Менде быжыглаан чаш бызаалар 40 ажыг, олар санча-менди. Хонукта ортумаа-биле бир бызаадан 400 грамм немелде деңзини ап турар мен. Чаш бызааларны чыылгалаан кажааларга үскеш, баштайгы неделе иштинде иезиниң суду-биле эмзирип, азырап турар бис. Ийиги неделяда бир литр сүтке мынча литр шайны холааш, немей берип, чоорту немге өөредип эгелээр бис. Чаш малдың чеми-даа бар, харын берген таварылгада эмнер база четчир. Салбырда мал эмчизи С. Куулар чаш малдың кадыкшылы байдалын доктаамал хайгаарап турар.

Бо хоочун кадарчылар бедик арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып бербишаан.

К. ТҮЛҮШ.

Даарта—Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнү

САЛЧАК ТОКА АТТЫГ ДРУЖИНАДА

Ак-Довурактың № 3 школазында Салчак Тока аттыг пионер дружиназында үш тиилекчи отряд бар. Пионер вожатыйы М. Даржааның удуртулгазы-биле урутлар эвээш эвес ажыктыг ажылдарны кылып чорудуп турар.

Салчак Токаның ажыл-ижинге тураскааткан чыыштар, час журналдары солун эртип турар. Крупскаяның урутларга чагааларынга хамаарыштыр отряд чыыштарын эрттирген.

Уран чүүлге хандыкшылдыглар дружинада хөй. Культура ордузунда чурулга, танцы бөлгүмнеринде, музыка школазында пионерлер өөренип турар. Школага эрткен политиктиг ырлар конкурузунга отряд бүрүзү идепкейлиг киришкен. Эвилелдешкен республикалар неделязын организастаан. Урутлар акы-дуңма республикаларның улустарының ырларын, танцыларын, оюннарын оларның национал хептери-биле күүсеткен.

Күш-ажылчы десантыга отрядтарның кирип турар үлүү эвээш эвес. Урутларның кылганы аъш-чем ярмарказынга ада-иелер база келген. Аъш-чем садыглаанындан алган 115 рубльдан олар Тайбының фондузунче шилчиткен. Ажылчын хандырылга киллдизиниң баазазынга ажылдап алганы алды чүс ажыг рубльдиң чартыын база Тайбың фондузунче шилчидер шиитпирин дружинага хүлээп алган. Отрядтар школаның болгаш хоорайның чаагайжыдылгазынга киржип турар. Чоокта чаа алдыгы класстылар стадионга миштер олурдурунга киришкен. Демир кескиндизи чыыр даалгазын класстар эки күүсеткен.

«Дилээшкин» операция үргүлчүлелдиг ажылдап турар. Дайын киржикчилериниң илереттер, оларның тулчуушкуннарга киришкенинниң дугайында альбомнарны доллдуруп турар. Ленинчи өрээлге пионерлерниң аалчылары — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Ф. П. Клевев, Т. М. Монгуш болгаш өске-даа хоочуннар-биле ужуражылгаларны доктаамал организастап келген. Пионерлерниң тимуржу отрядтары оларга дузазын көргүзүп, бажыңнарынга барып турар. Отряд бүрүзүнде бир дайын хоочунун быжыглаан.

Пионерлерден он сес кижи чүгле «5»-ке, ийи чүс үжен беш кижи «4» болгаш «5» демдектерге өөренип турар. Үжен дөрт эртем айы-биле болгаш он техниктиг, сес спортчу бөлгүмнерде урутлар идепкейлиг киржип турар.

7 «б» класстың өөреникчизи Айс Кужугет хостуг хүрешке районга бирги черни ээлээш, республика маргылдаазынга киржип чораан. Футбол бөлгүмүнде киржип турарларның саны хөй. Школаның өөреникчилери урутларның спорт школазында бөлгүмнерде база барып турар.

Профуглаанышкын талазы-биле дружина чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Бүдүрүлгелерже экскурсиялар, мурнакчылар-биле ужуражылгалар эртип турар.

Чымаа Оолак — тиилекчи 4 «б» класстың Валя Котик аттыг отрядтың даргазы. Өөредилгезинге кызымак өөреникчилерин хөйнү адап болур. Багай демдек алган кижи чок. Чымаа Оолак, Володя Самдан, Олег Ооржак, Шораана Сарыглар, Леня Саая, Чейнеш Кужугет, Оксана Монгуш, Рада Саая, Сайсу Хомушку, Шолбан Хомушку олар үлегерлиг пионерлер.

В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының төрүттүнген хүнүнде Ак-Довурак хоорайның пионерлери Культура ордузунга чыглып келгеш, кол даалгаларын канчаар күүсеткенин рапорттаан. Байырлыг байдалда октябряттарны пионерге кирип алган. Школаның шефке алган бүдүрүлге коллективтериниң удуртукчулары, ада-иелер пионерлерниң концертин сонуургап көрген. № 3 школаның 6 «а» клазы шинзин база көрүкчүлерге бараалгаткан. Пионерлер байырлалында спортчу маргылдаалар, асфальтыга чуруктар конкурузу эрткен.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Довурактың № 3 школазының Ленинчи өрээлинде класстан дашкаар ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчизи Д. А. Ондар тиилекчи 4 «б» класстың эки өөреникчилеринге В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралының дугайында чугаалап берип турары; кичээл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн—Музейлерниң делегей хүнү

КӨРҮКЧҮЛЕРГЕ УЛАМ СОЛУН БОЛЗУН ДЭЭШ

Музейлер шаг-шаандан бээр-ле төөгү документилерин, угаан-бодал болгаш материалдыг культураның тураскаалдарын, уран чүүлдүң чогаалдарын, коллекцияларның, бойдус байлактарының хевирлерин чыыр болгаш делгеп салыр черлер болуп турар. Баштайгы музейлер эрте-бурунгу Грецияга тыптып келгилээн. Уран чүүл тураскаалдарын доктаамал чыыры XV векте Италияга, Англияга, Германияга болгаш Барыын Европаның өске-даа чурттарынга нептерээн.

I Петрниң айтышкынын ёзугаар 1720 чылда Москва Кремлиниң Чепсек палатазы ховар болгаш үнелиг чүүлдерни кадагалап шыгжаар чер апарган. Эң улуг дээн музейлер XIX векте тыптып келген. Москвада төөгү музейи—1873 чылда, Эрмитаж —1853 чылда, Дрезденде чурук галереязы — 1855 чылда, Нью-Йоркта метрополитен музей 1870 чылда, Третьяков галереязы — 1891 чылда тургустунгулаан.

Чүгле октябрь революциязының тиилелгезиниң соонда музейлер бүгү улустуң байлаа апарган болгаш аңаа ёзугаар эртем болгаш культура-чырыдыышкын ажылы хөгжээн. Амгы үеде бистиң чуртувуста 1800 күрүне музейи тургустунган, 12 муң ажыг музей хөй-ниити эгелээшкин ёзугаар ажылдап турар. В. И. Ленинниң Төп музейи, Революция музейи, Совет Армияның Төп музейи, чурумалдыг уран чүүлдүң А. С. Пушкин аттыг музейи, делегейниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының антропология болгаш этнография музейи революция соонда чаазы-биле тургустунган. Эвилелдешкен республикаларда, крайларда, областарда, харын-даа район төптеринде, улуг-улуг коллективтерде безин музейлер бир болуп турар.

Бистиң чуртувуста эң-не делгеренгей музейлер— чурт-шинчилел музейлери болуп турар. Чуртта ындыг 600 хире музей бар. Бистиң музейивис база ындыгларның санынга кирип турар. Музейниң бижимел фондузунда үнелиг материалдар хөй. Ону музейниң баштайгы директору турган Владимир Петрович Ёрмолаев чыып тургускан. Музейниң тургустунганынга хамааржып турар чугула документилерни ол фондуга дужааган болгаш тайылбыр материалды база тургускан.

1926 чылда-ла Тываның чазаанга күрүне музейин тургузар дугайында чугаа чоруп турганын баштайгы совет антропология болгаш этнография экспедициязының отчёдундан номчуур бис. Күрүне музейи Тывага 1929 чылда тургускан болгаш баштайгы экспозицияны 1930 чылдың августа ажыткан. Музей тургустунгандан бээр ам бежен чеди чыл болган. Оон бээр-ле Тываның чурт-шинчилел музейи чоннуң үнелеп четпес эртине-байлактарының кадагалакчызы, эртем болгаш культураның төөгү апарган. Тыва Арат Республиканы тургусканынга тураскаатткан Кочетовода төөгү-революстуг база ТАРН-ны тургузарынга тураскаатткан Туранда төөгү-революстуг мемориалдар — музейниң филиалдары ажыттынган. Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксында филиалдар бар. Республикада школаларның 22 музейи база тургустунган.

Бистиң музейивистиң фондузунда 49 муң ажыг кезек шыгжаг материалдары чыдынган. Чүгле сөөлгү чаңгыс чыл дургузунда безин 2,5 муң экспонат немешкен. Эки фондуну эки баазага, чогуур экспозиция залдарынга делгеп салыры чугула болбайн аан. Ынчалза-даа бистиң музейниң бажыңы эрги (бежен ажыг чыл дургузунда туруп келген бажың), музей бо бажыңга киргенден бээр 41 чыл болуп турар (баштай маңаа Шагдыр-Сүрүн клуву, оон соонда театр турган). Байдал таарымчалыг эвес-даа болза, музейниң ажылдакчылары ам бар турар экспозициялар-биле ажылды чорудуп турарлар. Делгелге шолуунуң чедишпейн турарындан бөгүн музейниң экспонаттарының чүгле 6.1 хуузун көрүкчүлер көөр аргалыг болуп турар. Чуртта ортумак көргүзүгден безин ол элээн каш катап эвээш болуп турар.

Улуг Октябрьның 70 чылы оюнга уткуштур совет ниитилел төөгүзүнүң залын (Хову-Аксы, Ак-Довурак филиалдары-биле кады) бүрүнү-биле эде дерип кылыры онза чугула сорулга болуп турар. Бистиң ажылывыста кол черни делгелгелерни организастаары ээлеп турар. Бо чылын элээн ажылдарны республикадан дашкаар база чорудар бис. Ленинград хоорайга ССРЭ-ниң Улустарының этнография музейинге делгелгени организастаары көрдүнген. Делгелгениң ады —«Енисейниң эге бажында». Ленинградчылар болгаш хоорайның аалчылары революция мурнундагы Тываның төөгүзү, уран-шевер кижилерниң шагдагы болгаш амгы кылыглары дээш өске-даа чүүлдер-биле таныжарлар.

Красноярскиниң Суриков аттыг чурулга музейинге чурулга уран чүүлдүң делгелгези база болур. Уран-шевер мастерлерниң ажылдарындан тургустунган музейниң фондузундан делгелге Шушенскоениң чурулга галереязында ажыттынган. Музейниң кожер делгелгези Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Кызыл районнарга, Кызыл хоорайның элээн хөй коллективтеринге чораан болгаш экспонаттар-биле көрүкчүлерни таныштырган.

Школа музейлери-биле харылзааны база тудуп турар бис. Бо чылдың январьда «Музей болгаш урутлар» деп неделяны эрттирдивис. Чөөн-Хемчик районнуң школа музейлериниң этнография материалдарының делгелгезин база организастаан. Төрээн черин өөренип турар урутлар-биле бистиң эртем ажылдакчыларывыстың ужуражылгаларын чорудуп турдувус.

Ажылчын коллективтер, культура-чырыдыышкын албан черлери болгаш хөй-ниити организациялары-биле кады чоннуң кижизидилге ажылынга киржирин чугула деп санап турар бис. Школачылар, сургуулдар база студентилер музейниң экспозиция залдарынга кээп, төрээн чериниң төөгүзүн өөренирин, эрес-шыдыы чоруктуң кичээлдерин эрттирип турарлар. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны кажан-даа уттубас. Пионерже чыыштар, комсомол билеттерин тывыжыры чергелиг байырлалдыг болуушкуннар музейге эртип турар.

Чогаалчы Л. Б. Чадамба, фронтучу А. К. Ак-оол, күш-ажылдың хоочуну В. А. Воробьев, музей ажылдакчызы чораан К. И. Черненко ужуражылгаларга бо-ла киржир, ажылга дузалап турарлар.

Кандыг-даа ажылга кескү черни кадрлар ээлээр болбайн аан. Оларның профессионал болгаш идей-политиктиг белеткелинден хөй чүүлдер хамааржыр. ТАР төөгүзүнүң килдис эргелекчизи, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады, чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан биске үр үеде ажылдап келген. Тываның революция мурнунда төөгүзүнүң килдис эргелекчизи Е. Ш. Байкара чээрби беш чыл дургузунда мында ажылдап турар. Музейде ажылдап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи А. М. Южаковтуң шевер холдары делгелге, витрина бүрүзүнге дегбейн барбас. Күш-ажылдың хоочуну И. М. Путинцев база хөй чылдарда ажылдап турар. Т. Е. Верещагина, Л. С. Норбу, В. Е. Оюн, А. О. Дыртык-оол болгаш өске-даа чогаадыкчы аныяктар моон соңгаар улам эки ажылдаар дээрзинге бүзүрээн турар бис.

Музейниң ажылдакчыларының профессионал белеткелин бедидери-биле методика чөвүлели неделя санында оларның дугайын дыңнап, чугаалажып, сүмени кадып турар. «Эң эки экскурсовод» деп конкурсту организастаан. Кадрларның ажылга хамаарылгазы, оларның ажылының дээштии, үре-түңнелдиг дээш эле тургустунуушкун ажылын бисте эгелеп турар.

Бистиң ажылывыста четпестер бар. Музей фондуларының эртем талазы-биле четчелээшкини, коллекцияларның эртем экспозициязы болгаш эртем паспорттарын тургузары чергелиг айтырыглар бисте чүгле эгелеп турар. Бөгүнгү негелде ёзугаар эле тургустунуушкунну ажылдаар чер бүрүзүнге боттандырып чорудар апаар.

Музейлерниң делегей хүнүн 1977 чылдан бээр доктаадып тургускан. Оон бээр-ле ол делегейниң музей ажылдакчыларының профессионал байырлалы апарган. Совет кижиниң коммунистиг кижизидилгезинге музейниң киржилгезин күштелдирер, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг ажылдарны кылып чорудары музей ажылдакчыларының чугула сорулгазы болур.

Т. НОРБУ,
республиканың Алдан-маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң директору.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА

Улусчу эрге-чагырганың чер-чер болгаш төп органнарынга бо чылдың май 23—24 хүннеринде болур соңгулдаларга белеткел Чехословакияда дооступ турар. ЧССР-ниң Национал фронтузунда бактааган политиктиг партияларның, профэвилелдериниң болгаш чурттуң массалыг өске-даа организацияларының кандидаттары кылдыр ажылчын ангының, кооперативчи тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эң эки төлээлекчилерин дежидип турар.

ЧССР-ниң Социалистиг аныяктар эвилели соңгулдалар белеткелинге идепкейлиг рольду ойнап турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, ЧССР-ниң сески беш чылының сорулгаларын, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле ЧССР-ниң үр хуусаалыг кады ажылдажылгазының база кооперастажылгазының программазын чурттуң аныяктарының ортузунга пропагандалаар талазы-биле кампанияны ол баштап турар.

ВАРШАВА

Амыдыралдың янзы-бүрү талаларынга Советтер чуртунуң чаалап алышкыннарынга, кайы-даа талага ажыктыг совет-польша сырый кады ажылдажылгага тураскааткан байлак болгаш хөй талалыг программаны ССРЭ-ниң болгаш Польша Улус Республиканың ном үндүрер черлер төлээлекчилериниң Варшавага болган ужуражылгазында чугаалашкан. «Октябрь революциязының энциклопедиязы», «ССРЭ төөгүзүнүң очерктери. 1917—1986» деп номнарны бо чылын-на парлап үндүрүп эгелээрин төлевилээн. Орус болгаш совет литератураның классиктериниң чогаалдарын база парлаар.

Бичии урутларга таарышкан чогаалдарны база массалыг-биле парлап үндүрер.

СОФИЯ

Кодээ ажыл-агый электроникazы хөгжүдериниң талазы-биле «Респром» каттыжышкын шугумунда тургустунган шенелде баазазы бодунуң 10 чыл юбилейин демдеглээн. Баазаның бедик мергежилдиг специалистери ол чылдарның дургузунда кодээ ажыл-агый машиналарын контрольдаарының болгаш башкарарының электроннуг системаларының калбак программазын совет эштери-биле кады ажылдап кылган. Ындыг машиналарны кылып үндүрерин Толбухин хоорайда «Зена» завод шиңгээдип алган. Оон продукциязы Совет Эвилелинде шагдан бээр сурагжаан. Сеялкаларның ажылдаарын контрольдаар электроннуг системалар механизаторларга улуг дузаны чедирип турар. Ол системалар үрезинниер чаштырыгазынга оюкталышкыннарны болдурбас, тарыга шолуунуң ажыктыын бедидер. Баазаның специалистериниң тургусканы «Дрыстыр» дээр микропроцессор системалары сүттүг мал ажылынга эки ажыктыын көргүскен, олар сагдынган сүттүң шынарын болгаш санын хайгаарап тодарадыр.

БЕРЛИН

Тудуг ыяжын хөй-даа хемчээлдиг белеткээр чорук Германия Демократтыг Республиканың арга-арыгларлыг черлериниң ниити шолуунуң эвээжээринге чедирбес. Ол дээрге республиканың арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының ачы-хавыязы-дыр.

Чижээ, чурттуң арга-арыглары эң улуг девискээрниң бирээзи — Тюрингияның арга-арыынга бо чылын бүрүлүг болгаш ине-бүрүлүг 300 муң ажыг ыяштарны тарып олуртурун төлевилээн. Эрткен беш чылда Тюрингияның «ногаан өкпелеринге» барык 1.5 миллион ыяштар немешкен. Эрфурт округунуң арга-арыгжылларынга арга-арыг байлактарын камгалаарда болгаш калбартырда аажок улуг дузаны бойдус камгалаар ниитилелдиң 3 муң ажыг кежигүннери чедирип турар.

БУХАРЕСТ

Румын коммунистиг партиязының тургустунган хүнүнден бээр 65 чылын румын ажылчы чон чаа техника бүдүрерин шиңгээдип алырынга чаа-чаа чедиишкиннери-биле уткуп турар. Чижээ, Решица хоорайда машина тудуушкун заводунуң коллективи 15 муң ажыг аът күштүг далай судноларының хөделдирикчилерин чуртка бир дугаарында белеткеп үндүрген. Бүдүрүлгениң конструкторлары улам улуг күчүлүг хөделдирикчини чогаадып кылырынче кирипкеннер.

БУДАПЕШТ

Нефть казып тыварынга ажыглаар 100 миллион ажыг рубль өртек-үнелиг бир түң дериг-херекселдерни даштыкы садыгның «Индустриалэкспорт» дээр венгр бүдүрүлгези келир чылларда Совет Эвилелинче кылып чорудар. Венгрия Улус Республиканың специалистериниң чогаадып тургусканы янзы-бүрү приборлар болгаш агрегаттар кадар 40-тен казыыр 50 градус чедир температуралыг аар-берге климаттыг байдалдарда ажылдаар кылдыр кылдынган.

Венгрияның инженерлери болгаш техниктери нефть мынчаш ындыг үнелиг одаар чүүлдү казып тыварынга ажыглаар дериг-херекселдерни үргүлчү сайзырангайжыдып турар.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУ КЫЙГЫРГАН

ПАРИЖ. Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының секретары Луи Вьяннe ажылдан үндүрерин дээш административтиг контрольду дужүрериче угланган француз чазактың хүлээп алган хемчеглеринге удур демисежиринче ажылчы чонну кыйгырган. Гренобльге Францияның эң улуг профэвилел каттыжышкынының активчилеринге чүве чугаалап тура, ол хемчеглерниң түңнелинде доктаамал ажылдыг болуру «ховар чүүл болу бээр» деп, ол медеглээн. Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының секретары француз ажылчы чоннарның эргелеринче шаап халдаашкыннарга удур демиселди моонцоп чорударының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Ливияны америк ужар чүүлдүң араатанзыг бомбалааныңга удурланган массалыг чыскаалдар делегейниң хөй санныг хоорайларынга болган.

ЧУРУКТА: Лондонда америк элчин чериниң чанынга болган удурланыышкын чыскаалы.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

Бир чагааның изи-биле

«ДАРГАВЫСТЫҢ ЫЯТ ЧОГУН»

«Сукпак» совхозтуң тракторизи И. Хертектен редакцияның адрезинге ындыг эгелиг чагаа келген: «Бистиң суурда чаагайжыды туттунган бажыңнарның тудуу дооступ турар. Чамдык чурттакчылар ол бажыңнарже көжүп кирип эгелээн. Мен база совхозтуң профэвилел комитединге билдириишкин киирген мен. Билдириишкинимниң харыызынга мени В. Усковтуң ооң мурнунда чурттап турган бажыңынга чурттаар сен, Усков чаа бажың алыр деп харыылаан. Бажың чок кижиге ол-даа болза эки-дир деп бодаан, улуг өөрүшкү-биле көжеринге белеткени берген бис. Бистиң ол өөрүшкүвүс үр болбаан. Дораан муңгарал-биле солушкан. Усков чаа бажынче көжерде, эрги бажыңының дүлгүүрүн өске кижиге берипкен болган. Усков дээрге бистиң удуртукчу даргавыс, кижи үргүлчү шынчы болур, ак сеткилдиг ажылдаар, арыг арын-нүүрлүг болур ужурлуг деп хуралдарга бо-ла сургаар кижи болгай. Ол кандыг аайлыг чоор деп пат кайгаар-дыр бис. Профэвилел комитединиң даргазы М. Сарыгларга катап айтырыг тургузарывыска, Усковту эрги бажыңынче дедир көжүрер бис дээн. Ол ам та кайнаар көжери ол чүве».

Чагаада бижиттинген фактыны тодарадыры-биле, бир-ле дугаарында, совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы М. Сарыглар-биле чугаалаштывыс. Ооң тайылбыры мындыг:

— Факт шын-дыр. Чаа бажыңче кирер ужурлуг кижилерниң даңзызын тургускаш, комитетке бадылаан, оон-биле кады чаа бажыңнарже көжүп кирер кижилерниң эрги бажыңнарынга олурар кижилерниң база тодараткан, ынчангаш бажың ээлери дүлгүүрлерин чүгле профкомга эккеп дужаар, дүлгүүрүн дужаавайн чыткаш, чаа бажыңче көжүп болбас деп шиитпир үндүрген турган бис. Усков боду партия организациязын төлээлеп хуралга олурушкаш, (ол партбюро кежигүнү) аажок чүүлдүтүнген кижи. А даартазында эрги бажыңының дүлгүүрүн биске бербейн, бисте бажың оочурунга безин турбайн турар, чаа ажылдап келген өске кижиге бодунуң эргезин ажыглап берипкен.

— Чүге өске кижиге дүлгүүрүнер берипкен силер, Василий Иванович? — деп айтырарывыска.

— Ол шагда мээң хууда чолаачым чораан кижи — дээш, тоовас болду. Профэвилел комитединиң хуралынга кежигүннер шупту Василий Ивановну Усковка бүзүреливисти чидиргенивистиң дугайында шиитпир үндүргеш, хол көдүрүп бадылададырыс.

— Ол силерниң херээнер-дир — дээш, база херекке албас кижи болду.

Василий Иванович Усков совхоз директорунуң оралакчызы, совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы, партбюро кежигүнү, партком секретарының база оралакчызы, бистиң хүндүлээр даргавыс болгай. Ам ындыг өөлежогун көргүскен даргага канчап бүзүрээр бис? Партком секретары келдирткеш, беседа кылырга, эжиин хак кылдыр хаапкаш, кылаштап үне бергенин, чаңгыс кабинетте орар болгаш көрүп олурдум.

Удуртукчу коммунист кижиниң бо херээн канчаар көөр, чүү деп түңнел үндүрерил? Чаңгыс коллективте кады ажылдап турар эштериниң аңаа бүзүревейн турары шын бе? Аңаа дөрт харыыны бистиң чурттап турарывыс шиитпирлиг үениң негелдези биске берип турар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң материалдарында коммунист кижиниң харысалгазының, ооң арыг арын-нүүрүнүң дугайында тода айтып турар. Сөглээн сөс ажыл-херек-биле бичии-даа дүүшпейн баар болза, ол чорук партияның ат-алдарынга когарал чедирер, ындыг болганда, ооң кандыг-даа хевири-биле эптежип болбас ужурлуг бис. Бо дугайын коммунист бүрүзү, удуртукчу бүрүзү кажан-даа уттпас ужурлуг. Чогум-на харын коммунист кижиниң сөс-биле ажыл-херээнин карышпайн турарын оон көрүп эгиниң кижилер бистиң ажылывысты үнелеп турар. Эгиниң кижилер коммунист кижини ажылга-даа, сагыш-чурумга-даа үлегер кылдыр көрүп турар. Ынчангаш коммунист кижи кажан-даа шынчы, арыг арын-нүүрлүг болур ужурлуг.

Чамдык кижилер Усков партия Уставы үреэзэ кижи-дир дээр чадавас. Коммунист В. Усков боду удуртукчу ажылдакчы кижи эртиң, коллектив кежигүннериниң ортузунга найыралдыг, бот-боттарының аразынга бүзүрежир байдалды тургузуп ажылдаар ужурлуг турган, харын-даа боду бодунуң ажылдакчыларының мурнунга ыйыы эвес, турамык, ыят чок чоруун көргүскен-дир. Оон-биле кады ол коммунист кижи ажылга-даа, амыдыралга-даа, өскелерге үлегерин көргүзер турда, Уставтың ол негелдезин күүсетпээни-дир. Ынчангаш оон-биле Уставтың негелдезин үрээни ол болуп турар.

Чурттаар бажыңының айтырыы эң чидиг айтырыгларның бирээзи деп чүве билдингир болгай. Ынчангаш оон үлелгезин эң-не калбак демократчы ёзу-биле шиитпирлээр ужурлуг бис. «Правда» солунуң мурнуку чүүлүнде мынчаар айыткан: «Профэвилелдер болгаш Советтер квартиралар үлелгезиниң оон эң чурум амыырының, ону чурттакчыларга бээрниң айтырыын социал чоптуг чоруктуң негелдезин шыңгыы сагып чорудар, ол херекке бичии-даа хажыдышкынны дораан ойтур шавар ужурлуг». А совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы В. Усковтуң бо айтырыгга хамаарыштыр туружу мырыңай элдептиг...

Коммунист В. Усковтуң чуруму, бир-ле дугаарында, мында партия эге организациязы, оон кады ажылдап турар коммунист эштери сайгарып көөр ужурлуг. Ам айтышкын манап олурбайн, бүгү айтырыгны түс черге дидим шиитпирлээр, харысалганы бодунга алыр үе келген. Ындыг турбуже партия эге организациязы-даа (секретары М. Сарыглар), партком-даа (секретары В. Чадамба) боттарының тоомча чок, билбээчелиээр, дидим эвес чорук көргүзүп орарлар-дыр.

Коммунист В. Усков кады ажылдап турар эштериниң мурнунга чидирген бүзүрелин ам катап канчап дедир эгидип алыр ирги?

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ МӨҢГЕ ЧУЛАЗЫ

Сөзү А. Аранчорнуу. Музыказы А. Чыргал-оолдуу.

Тиилелгениң мөңге чулазында
Дидимнерниң чүрээ чырып кыпкан —
Ажы-төлдүң салым-чолу тудуш,
Ада-чурт дег ыдык чүве турбас.
Хемнер бажы черден үнүп агып,
Херелдиг хүн дээрден чырып турда —
Төрүттүнген чуртун туткан кижи
Төөгү салган, чоңга бодун өргүүр.

Тиилелгениң мөңге чулазынга
Дискектениң, шириин мөгейгештиң —
Дайын өртүн черле боддурбас дээш,
Тайбың ишке холду дыңзылар бис.
Кызыл чечек частып, сагланайнып,
Кызыл-тастыг ховуу чалгып турда —
Чаваалгалыг тайбың кузээн кижи
Чаңнык келзе, боду тутпаан дозар.

Тиилелгениң мөңге чулазындан
Дидим аүзел салгал дамчып ывар —
Чүү-даа, кым-даа хевээр уттундурбаан,
Чүректерде чурттап уламчылаан.

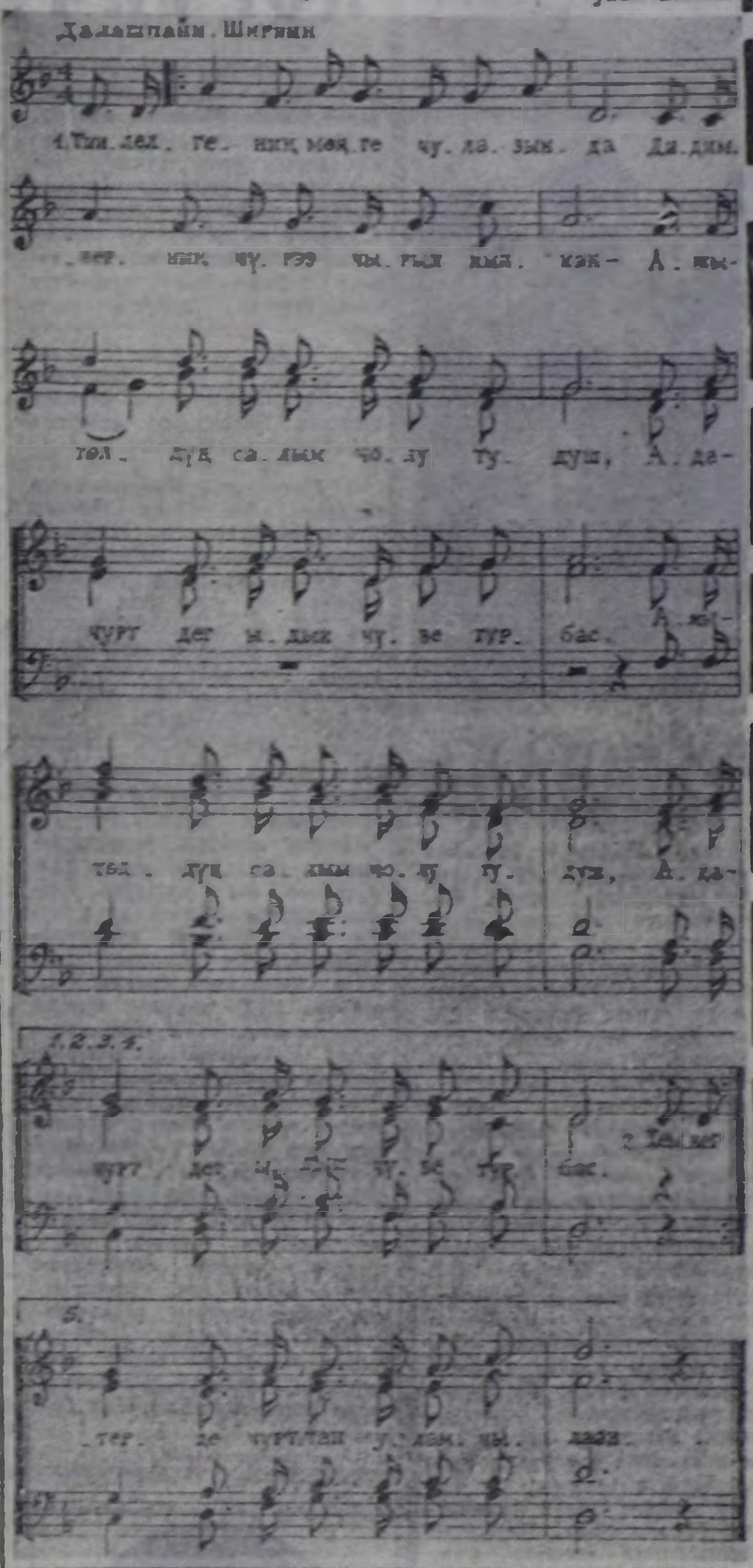

ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

МАЙ 18, 24, 25 ХҮННЕРИНДЕ

Тываның комсомол шаңналының лауреады, Москвага аныяктарының болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының дипломантызы, ырының болгаш танцының II Бүгү-россия көрүлдезиниң дипломантызы

«САЯН»

ансамбльдиң УЛУГ КОНЦЕРТИ болур.

Удуртукчузу — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. НАНАКТАЕВ.

Эгелээри 17 болгаш 20 шактарда.

Билеттерни филармонияның кассазында, хоорайның будуругле болгаш организациялерниң чарлеринде садып турар.

Телефон № 2-49-40.

Намдардан сөс

АКЫМНЫ ҮДЭЭНИМ

Таңдының Элегес, Межегей ынчаар оюннарының Номзат, Хавандай алышкылар чурттап чораан. Ачам улуу. Олар уругдуу кады чурттап чораан-нар. Мен миниң кээримге-ле, оларның кадайлары чок чүве. Ачам биле Хавандай ескус уругларлары-биле туреңги амыдыралды чурттап эртеннер. Элээди апарган уругларын шыдалдыг аалдарга эштеннип кылдыр чорудуп-даа турган.

Тунгулак акывыс кара чажындан эгелээш, ске улустуң малын кадарар, кадыгберге ажылдарын кылыр тенечик чораан.

Араттың хувискаалы тиилээн. Чоннуң чазаа бодараан. Ядыы алышкыларның амыдыралы үениң аайы-биле чүгээр сеңип, ескус-чаш ажы-төлү шымбай өзүп келген. Тунгулак ег ажылынга дуза када берген боорга, ачам оглун ескус кижилерге хелечиктедип чоруптастай берген. Мурнунда ачавыс ашкап чораан болза, ам ниитиниң ажылын кылчып, революстуг камның кежигүнүнге кирип алгаш, хурал-суглаадан чыдып калбас апарган.

Акым караамга бо-ла кестүп келяр: боду эрес-кашпагай, ажыл-чаны омак-хөглүг, шала ортумак дурт-сынныг, бажының дүгү сарыгзымаар, улуг карактарлыг, кедергей-ле эртин-эзилен, хөй чүве чугаалавас болгаш уругдуң хүлүмзүрүп чорууру. Акым кандыг-даа ажылдан чажам дивес, кежээзин улуска кайгаткан. Бир кончуг сактыр чүвем: акым аът мунганда, даады челзип чоруур, ындынналдыр ырлап, кыңгырадыр сыгыртып бадырыптар. Ону дыңнап ескен болгаш, ыраажы болуксап чораан мен.

Акым шоор улгады бергеш, Элегеске дерги садыынга садыглап турганын көрген мен. Оон соонда арбан даргазай берген. Номзат ашактың ажы-төлүнүң дугайында чон аразынга солун чугаа дыңналып турар апарган. Элегестиң кур-экономун тургузуп турар үезинде арбан, суму даргаларының ажылы мурнукузында улгаткан. Акым кижи болгаш аът кужу барымдаалап, өөр бүрүзүнге тудуг ыяжын онаап турган.

Өгленип алган соонда акым шериг албаны эрттирер дээш Кызылче хапкан. Ийи чыл иштинде шериг албаны эрттиргеш, Кызылдың шагдаа черинге кезек ажылдааш, оон Элегесче чана берген. Ажы-төлдүг эки чурттап, бижик болгуннерин организастап, бижик билбес кижилерге шокар-ужук айтып берип турган. Ынчан өөрген чок турган Чал-Кежигге чаа школа бажыңының таваан салган.

Дөртен үш чылда оол дуңмазы Оюн Бике-оол Тожу районнуң Тоора-Хемге башкылап турган. Мен Тываның хөгжүм-шии театрының артизи турдум. Өг-бүлем Максим Мунзук база ийи оглувус — дөртелээ Балгазын санаторийинге дыштанып тургаш, фронтучулар аъттанып турар хүн Кызылга чанып келдивис. Элегес чурттуг төрелдивис Оюн Даваа бажыңывыска маңнап келди:

— Тунгулак акывар фронтуже чоруур деп тур — деп мындыг.

Бистер ийи оглувусту куспактагылап алгаш, хөй улус чыылган шөлге маңнажып чеде бердивис.

Кызыл туктуг чүък машиналарында эш турачылар олурушкан, удеп келген хамык дөргүл-төрелдери-биле байырлашкан, хөлзеп-ле турар болду. Үрер-хөгжүм «Тулчуу-кучче» база «ополченнерниң марш ыры» деп ырларны ойнаткан, ыр-шоор чаңгыланып-ла тур. Бистер машина кырында олурган акывысты дораан тып алдывыс. Акым Элегестен удеп келген кадайы — Натпий чеңгевис болгаш ескес-даа улус-биле байырлашкан тур.

Акым бисти көрүп кааш:

— Канчап, харык, чедип келдиңер? Бажыңынарда чок сураглыг болдунар — дээш, куспактап, ошкап-чыттап аажок.

Мен акымдан хөлбактанып-каш, ыглап-ла бадырдым.

Оюн Намзатович Тунгулак фронтуже чоруурда, ийи оолдарын ошкагылап, ачазынга чагыын берип турган-дыр:

Өг-бүлемни эки азырап, келгижемче эки чурттап турар силер, ачай. Тиилелгелиг чаның кээр бис.

Кудээзи Максим Мунзук катын удеп, Тыва кызыгаарынче кады чорушкан. Капитан Кечил-оолдуң командылап тыва эки турачы аъттыг шериг эскадронунуң фронтуже чорупканы ол. Кады төрээн улуг акывыс Оюн Намзатович Тунгулакты ол-ла тевээр көрбээн бис.

Совлзуредир Кыргыс Шошкукович Чамзырыниң сактыышкынын номчааш, акым Тунгулактың маадырлыг алгениң билип алган мен. Фашистер-биле аткылажып тургаш, акым аар балыглангаш, сөөлгү чагыын берип чыдырда, ону дыңнаан кижи Кыргыс Чамзырың болган.

— Мен-даа хүүрелим, эжим! Уругларым ескус каады. Өжээнниисти эжизинге чедир ижеп алыр сен, кужур эжим...

Ынчан Тунгулак акымның артын калган чаш оолдары ам улуг эрлер апарган болгаш ёзулуг хамаатылап болган. Улуг оглу Николай Тунгулакович адазының төрээн черинде, амгы Салчак Тока аттыг совхозта механизатор ажылдап турар. Ол партия кежигүнү, хөй-ниитичи. Бичии оглу Орлан амгы үеде Хову-Аксы суурда чолаачы. Оларның кайызы-даа адазының эки алын эдилеп, чонунга мактаалдыг ажылчыга мурнакчылар болуп, ажы-төлүнүң хайыралыг адалары, төлептиг хамаатылар болуп чурттап чорууп-дар.

Кара-цыс МУНЗУК,
РСФСР-ниң улустуң артизи.

ДҮҮНГҮ-ДАА ЫШКАШ

Тыва хөгжүм-шии театры база тургустунуун турда, баштайгы артистер-биле кады ажылдап чораан үем дүүнгү-даа ышкаш сагыжымга чуруттунуп келир-дир. Хоочуннар-биле кады С. Токаның «Дөштүр-оол», В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиилерге ойнаашып чордум.

Үениң маңының дүргеннин чүү дээр — оон бээр ам чарыгтык чүс чыл эртке берген-не. Шак ол чылдар культура тургузуушкунунга улуг чааптыглаарының, өзүлдениң чыдары болганы көрүнчүг. Чоокта чаа уран талантыларның чаңдык болук артистер Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери болганынга, хоочун артист Борис Бады-Сагаанга РСФСР-ниң улустуң артизи бедик атты тывыскаанынга, база театрывысты орден-биле шаңнаанынга өөрүшкүмнү илередип чоргаарландым.

М. ДАКПАЙ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

КАТАП-КАТАП ЧАЛАП ТУРДУ

Тожунуң Сыстыг-Хем район төвүнден 80 км черде турар ырак-узак суурларның бирээзи. Маңаа республиканың артистерниң аалдап чедип келгени үш чыл дургузунда улуг чок манап тур бис. Ынчалза-даа Тоора-Хемден келген бот-тывынгыр артистерниң көргүскен концертин сыстыг-хемчилер чылыг-биле хүлээп алган.

Агитбригаданың кежигүннерниң күүселделеринден В. Самыя, С. Кыргызбайның, М. Салчактың ырлаарын, А. Монгуш биле Н. Борисованың танцылаарын, М. Логачёвтуң илби-шиделиг көргүзүглерин чон сонуургап, сценаже катап-катап чалап турду.

Район төвүнден келген залчыларның концерти солун болган.

Г. ТАЙБЫЛ.

КӨРҮЛДЕ-КОНКУРС

Республиканың эмнелгезиниң ажылдакчыларының аразынга мергежил талазы-биле төрениниң атка конкурс эрткен. Аңаа 16 салбырның эмчи ажылдакчылары киришкен.

Республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Л. Л. Карелина даргалаан жюри кежигүннери салбыр бүрүзүнүң идепкейин, массалыын, кеттинген хеп-сынын база өөрениш көрген. Билетте бердинген айтырыгларга шын харыыны Л. Д. Витнер капитанаан реанимация-анестезиология салбырының ажылдакчылары берип, хөй баллды алганнар. Оларны диплом болгаш номнар-биле шаңнаан.

Бистиң корр.

ЧАА КЛУБ

Великие Луки хоорайда база бир клуб немешкен. Оон болуунуң бажыңы чок-даа болза, дүлгүүрү бар. Ону скрипка клуву дээр, оон хүлгүүрү ажикти эвес, а улустуң чүректерин ажыдып турар.

Ниити ырның сонуургакчыры ону тургускан, а М. П. Мусоргский аттыг уругларның музыка школазының залынга болган оон концерти Великие Луки ёзулуг-ла музыкага ынак хоорай дээрзин көргүскен. Клуб бедик вольтулуг аппаратура заводунуң ниити ыры коллективин хоорайның үлегерлиг ниити ыр болгаш Ленинчи комсомол аттыг Культура бажыңының камералиг ниити ыр коллективтерин каттыштырган. Ында локомотив-вагон септээр заводтуң Культура бажыңының ыраажылары, музыка школазының башкылары болгаш музыкага болгаш ырга хандыкшылдыг ске-даа хөй кижилер каттышкан.

Клубтуң ажыдыышкынын хоорай чурттакчылары болуунуң чаңгыс чер чуртуу, оон төрүттүнген хүнүн бо хүннерде демдеглеп эрттирип турары Мусоргскийниң фестивалынга таварыштыр ажыткаңнар. Музыка байырлалдары чуруму ёзугаар, сураглыг күүседикчилерни чыый бээр. Ам оларның-биле кады оларның бот-тывынгыр өөру чедиишкинниг-биле оон көргүзүп турарлар. Олар дыңнакчыларны «Хованщинадан» ниитинин ырлары-биле, «Уругларны» дээр ыр бөлүүнден ырларны фортепьяного хөвар аалгаларны сонуургадып көргүскеннер. Великие Лукиде эң-не аныяк бот-тывынгыр уран чүүл коллективи Псков областа амдыызында кара чаңгыс камералиг ниити ыр Мусоргскийниң төрүттүнгени хүнүнге тураскаатан литература-музыкалыг композициязын көргүскен.

Ниити ырга сонуургалдыгларның хоорай клувунуң кижичилериниң болдалы улуг. Олар чүгле концерттер көргүзер эвес, уран чүүл мастерлери-биле, Москваның, Ленинградтың, Латвияның, Эстонияның эң эки ниити ыр коллективтери-биле ужуражып турарлар.

(СЭТА).

«БОДУМНУУ-ДУР»

Эргим Мергелдей! Силерге бистиң Берт-Даг суурнуң № 1 аъш-чем магазининге киргеш, ук магазинниң эргелекчизи, аныяк кыс Зоя Чоодуун болгаш садыгжы Салбактың хаячаар ажылдап турарын көрген болзунарза. Олар үнген-кирген чоңга дыка каржы-хажагай улус. Чаңчаттынып, доктуттунар.

А аъш-чемниң ховар барааны келгенде, ол дыка ээзэш болур. Каш кижиге садып чоорда-ла, «төнүп» каар. Ону бедыткаары-биле даргазының чижектерин киирип көрейн.

Чоокта чаа Май 1 байырлалынга уткуштур яблоко болгаш өске-даа бараан аймаа келген. Машинадан дужуру турда, санап турган бис — эн хааржак яблоко дүшкен чүве. Оон алды хааржакты садкан да яблоко төнген. Ам-даа барыын чугаалап, улаштыр садарын негей бердивис.

— Ону уруглар садыынга бээр чүве — деп, Чоогу садыгжы харыылаан. А херек кырында садикке яблоко кирбээн.

Май бүдүүзүнде келген волканы база талонга чедир сатпаан болгай. Каш кижи ап чорда-ла, «төне» берген. Оон соонда садыгжының таныш-көрүш, төрел-дөргүл улузу келирге, дүне-даа ажыткаш, садып-ла турар. Дүне бараан садып алыр аалчыларның бирээзи — райпо даргазы. Ынчангаш З. Чоодунун «сула чаннап» турары ол.

...Ийет, ол-ла яблокоже база катап эглип келиилн, Май 1-де магазинниң артыкы эжиинден яблокону, водканы будуу садып турганын көрген бис. Ону негей бээривисе:

— Бо бараан мээң бодумнуң хуу бараанымдыр — деп кончуттунуп кааан. Ол магазинни безин бодунуң хуу магазини кылдыр санаар чыгы. Бир эвес бо хүннерде ук магазинниң баартының артыынаар болза, кандыг-даа бараан бар деп бил!

Л. ЧООДУ,
К. МОНГУШ,
К. ДОЙНУР.
(Шупту 6 кижи ат салган).

* * *

МЕРГЕЛДЕЙДЕН: Садыглаашкын чурумун хажыткан дээш бо чүүлдүң кээ-биле чугуур хемчегин оларга хүлээдир албан. Бо талазы-биле айтырыгны райкуусом сайгарар, редакцияга дарый харыы бээр ужурлуг. Ынчаарга бо чагааны бижээн авторларны база чемелээр апаар. Ол чүл дээрге, ындыг хажыдышкынның чүге чүгле дооразында хайгаарап турганнарыл? Ол хөй кижиниң аразынга район, кожээ Советтериниң депутаттарының, улустуң контролёрларының болгаш өске-даа активистериниң база турганы чугаажок. Келген бараанның фактуразын олар дораан-на көрүп, савазы, кежээзи саттынганын хынап, чажырып алган бараанны илередип болур турганнар. Ындыг эрге оларда бар. Баартактың артында «чажыт» бараанны мени тып берзин деп турары чагаадан билдиниптур, а ол шын эвес, азырадынчы хевиниң бир хевири-дир. Бирги ээлчегде тус черниң хөй-ниитизи ажылдаар. Боттарының девискээринге корум-чурумну, сагылга-чурумну олар боттары тудар ужурлуг. Ийи-чаңгыс садыгжының кара туразында аарыплааншкыныв үезинде соксатпас болзувусса, чоңга бараан болур хүлээлгезин канчап күүседир бис?

Эренгей харыы

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН, А КАНЧААР?

Бо чылдың март 30-де «Мергелдей бүдүнүнгэ» «Кылбас мен» деп эгелиг чүүл үнген. Аңаа мастер Н. Краевтиң шак септээшинден ойталаантын бижээн. Ук чүүлге харыы улус депутаттарының Кызыл районнуң Совединиң күүсекомунуң даргазы М. П. Бессмертных чоруткан. Ында дыңнааны турары болза:

«Кылбас мен» деп чүүлдү районнуң амыдырал хайдурылга бүдүрүлге эргелелинин коллектив хуралынга чугаалашкан. Факт бадыткаттынган. Н. Краев бурузун бүлинген, септевээн чылдагааның 10 рубльден куду өртектиг шактарга артык кезектерни эргелей албайн турары-биле тайылбырлаан. Н. Краевти кижилерге ээлчек эвези дээш сагындырган. Чоңга ачы-дуза чедириилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни эргелел алыр.

Келген харыының чамдык сөс-домаан эдип тургаш, кол утказын көргүзерге мындыг. Ынчаарга солунга үнген ол шүүмчүлелдиң дээжи кандыг болганыл? деп айтырыгга харыы чок. Чүүл биле харыычу тулгаштырып көөр чаал. Автор мастерниң ажылга оралдан кээрин, ол-бо чылдаган тайылбырлазайн, чүгле «кылбас мен» деп херектенгениниң бижээн. Ону харыыла артык кезектер чогу-биле агартып каан. А чүге чогу? деп айтырыг тургустунуп келир. Орта чагыкчыларда бүрүү чок, кым-даа, каш-даа рубль өртектиг шакты хылыртып алыры-биле кээп болур болгай. Ону септээр хүлээлге ук эргелелге, мастерге хамааржып турар. А күш ажылдың сагылга-чурумун үреп, Краевтиң ажылдаа озалдап кээп турар фактызын райкуусом эскербээн-дир.

Краевти кижилерге ээлчек эвези дээш сагындырган дээн. Ол чүгле каржы-хажагай болган эвес, бодунуң дорт хүлээлгезин күүсетпейн, оон-биле база күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан-дыр. Бир эвес бо факт бадыткаттынган болза (ону бадыткаттынган дээр апаар, чүге дээрге харыының эгезинде ол дугайын айтып турар), ол дээш чүгле «сагындырар» эвес, шыңгыы хемчег хүлээдир турган-дыр. Үениң негелдезин ындыг болгай. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү, кажи бүрүзү эде тургустунар ужурлуг. Шак мындыг хажыдыышкыннар дээш «сагындырып» турар болза, качан чаа негелде ёзугаар ажылдап эгелээр бис?

«Ачы-дуза чедириилгезин экижидер талазы-биле хемчеглерин эргелел алыр» дээни дыка чигзиниг. Ындыг хемчеглерни эргелел СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, 1986—2000 чылдарда чоннуң херегел бараанарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазын (ол эрткен чылдың октябрьда парлалгага үнген) ёзугаар, СЭКП-ниң XXVII съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр мурнуңда-ла алыр турган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо харыы эреңгей болган. Ук эргелелдиң ажылынче райкүүском хынылап кирбээн, солунда үнген фактыларны сайгарбаан. Эргелелдиң ажылдакчыларының берген «дузу чок» тайылбырларынга үндезилээш тодаргай эвес харыыны редакцияже чоруткан. А ындыг харыының кымга-даа ажыы чок, чүге дээрге амгы үе тодаргай ажылды, тодаргай харыыны негеп турар болгай.

МЕРГЕЛДЕЙ.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ТВ

МАЙ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Аскежиктиг чаш назын». Москваның пионерлериниң болгаш школачыларының хоорай ордузунуң ырның болгаш танцының Вл. Лоштев аттыг ансамблиниң концерти. 9.20 — Футбол дугайында дөңчулал. 9.50 — Уругларга фильм. «Кара болгаш ак магия». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустунган хүнүнге. Док. телефильмнер: «Оолдар дайын чуруп тур», «Ногаан хоорай». 15.25 — Авамның школазы. 16.00 — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустунган хүнүнге. «Ак арыглар». Уран-чечен фильм. 17.10 — Ырак болгаш чоок ыр. 17.45 — «Харылканар, горнистер!» 18.15 — Чадаг тереге чарышы. ГДР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильми «Улуг буҗурганыг чорук». 19.10 — «Приобщение оруктарында». Ийи нефть дамчыдыкчыларының ажылдаанга хууска бетинде кииргениниң дугайында. 19.40 — Коломна хоорайның Культура болгаш техника ордузунуң үрер хөгжүм оркестриниң оюн көргүзүү. 19.55 — «Капитан Грантының дилен». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Бокска делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 22.35 — «Россиночка» ансамбльдың оюн көргүзүү. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40 — Футбол дугайында дөңчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чирчик». Телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. 8.55 — «Бичии уругларга геометрия. Ромбаларлыг төөгү». «Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — «Тосну заставазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. Физика курузунда алгоритмнер. 10.35; 11.40 — Совет литератураның национал хөй янзылыының дугайында. 10 класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Төөгү. 6 класс. Катап тургузуушкун үезинин уран чүүлү. 12.40 — «Сибирьниң чыл демдеглелдери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Башкыга — музыка кичээли. 7 класс. 14.05 — «Ада-чурттуң төлептиг оглу». Н. А. Некрасовтуң чогаадыкчы ажылының дугайында эртем-тайылбырлыг видеофильм. 15.05 — «Найыралдың харылзаалары. Москва — София. Үлетпүрге, эртемге, культурага ийи найысылалдың кады ажылдажылгазының дугайында. 16.05 — 16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Музыка болгаш уруглар эштиг!». Кызыл хоорайның музыка школазының концерти. 18.40 — Киножурнал. 18.50 — «Челээш». Республиканың комсомолчулары часкы тово ажылдарында. Улуг-Хемнен дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамнымтыг удунар, чаштар!». «Соок ырей болгаш чай». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45 — «Хенертен болган ужуражылга». Уран-чечен телефильм.

Агаар

Республикага болгаш Кызылга бүрген, айзып турар бүдүттерлиг, чаыс чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкыныныг хаттың секундада дүргени 5—10 метр.

Агаарның температуразы дүне 2—7 градус чылыыр, чамның районнарга 1—6 градус соор, дүндус республика девискээринге 17—22, Кызылга 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Салон красоты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «День колибри» 9.40, 13.00, «После дождичка в четверг» 11.30, 15.00, «Жертва обмана» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Паруса моего детства» 12.00, «Разина» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Принц и нищий» 10.00, «Овод» 12.00, 14.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Двенадцать месяцев» 15.00, «Я люблю вас больше жизни» 16.30, 18.20 шактарда.

МАЙ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга: «Арабелла—дочь пирата» 9.30, «Улочка» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звёздочка» 9.00, «После дождичка в четверг» 10.20, 11.40, 13.20, 15.00, «Жертва обмана» 17.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Этот негодяй Сидоров» 15.00, «Позывные: «Вершина» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «Невероятные приключения итальянцев в России» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Овод» 18.00, 20.00 шактарда.

«Жигули» хевириниң чиик автомобильдерни садып алыры-биле ээлчегде турар хамаатыларның кичээнгейинге.

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы 1986 чылдың май 12-ден 24-ке чедир ээлчегде турарларның эде бүрүткелин чорудуп турар. Эде бүрүткээшкинниң үлетпүр садыының бажыңында 14 шактан 20 шакка чедир чорудар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет № 15. Эде бүрүткээшкинниң эрттээн хамаатыларды ээлчегден үстүп каартар.

Эде бүрүткээшкинниң эртээде:

1. Кызыл хоорайда киир бижээн паспорт.
2. Хууда автотранспортуң дугайында КАИ органнарының шиизылгазы.

«Жигули» автомобильди садып алырының ээлчээнде турар хамаатыларның кичээнгейинге дыңнадыры болза: Кызылдың үлетпүр бараанарының садыында 9.100 рубль өртектиг ВАЗ-21063 маркалыг автомашиналары сайгарлгада киирген. 1986 чылдың май 25-тиң соонда ол автомашиналарны хостуу-биле садар.

Шын. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 1-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3296.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00238.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың май 20 вторник

№ 118 (13118)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

ПЛАННЫ—ХУУСААДАН ЭРТЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Ч. Өлзейниң ажылдап турар ээлчээниң коллективи (улуг мастери С. Куулар) май 13-те ээлчег дургузунда 114,3 тонна даг-дүгүн арыглааш, үлүүн 256,9 хуу күүсеткен. Ээлчегде даг-дүгү арыглаарының талазы-биле рекорд ол-ла № 4 ээлчегте турган, ону бо удаада 7,3 тоннага ажыр күүсеткени ол. Бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Н. Сарыгларның удурттаны № 5 ээлчег № 4 ээлчегте турган рекордту бир удаа ажып каарга, олар даартазында эгиткеш, бо удаада улам улгаттырганы ол.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективиниң, арыглал фабриказының ээлчеглериниң бо дег туруштуг, шудургу ажылының ачызында он ийиги беш чылдың баштайгы чылының даалгалары чыл эгезинден тура хуусаадан эрте күүсеттинип турар. Беш айларның планныг даалгалары бүгү көргүзүглер талазы-биле хуусаадан үстүк эрте күүсеттинген. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Л. И. Шаламованың удурттаны ээлчээ беш айларның планындан ажыр 445 тонна даг-дүгүн бүдүрген болгаш үени дыка мурнай берген.

Ниитизи-биле комбинат беш айларның планындан ажыр 4680 тонна даг-дүгүн берген. Ол бүгү коллективте организастыг чорукту, сагылга-чурумну быжыглааның, күш-ажылчы коллективтериниң боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны бедик харысалга-биле көрүп турарының ачызында чедип алдынган.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

⊙ ⊙ ⊙

Бо хүннерде Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң тарылга шөлдери аян киир чазалдыр дыраан каан дег көстүп чыдар. Ол шөлдерде тараа культураларының чаштырылгазы организастыг чоруп турар. Ында чээрби ажыг тракторлар черни идиртеп, үрезинни чаштырып чоруп турар. Ажыл-агыйның хову ажылдарында чеден ажыг механизатор хаара туттунган.

Бо чазын тарыыр ужурлуг муң гектар черниң 160-ында картофельди, беш чүс ажыг гектарында кызыл-тасты чаштырган. Олар бо хүннерде 440 гектарга кукурузаны, 1043 гектарга чаңгыс чылдыг сигенни тарыырлар.

ЧУРУКТА: «Хемчик» совхозта часкы тарылганың мурнакчылары Николай Донгак, Олег Дөгүс-оол.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ТИИЛЕКЧИ ЦЕХ

Кызылдың эът комбинады дөрт айларның продукция сайгарарының планын 101,7 хуу, ону бүдүрериниң планын 102,2 хуу күүсеткен.

Колбаса цехиниң бригадазы боттарынга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Бригадирлер А. И. Лукамина, Л. В. Маршировa олар ажылчыннарны ээлчег айы-биле билдилиг удуртуп келгенинден дөрт айларның түңнелинде социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Кызылда тараа продуктулар эргелелиниң сайгарылга баазазы дөрт айларның планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүседип, план ёзугаар 3407 муң рубльдиң ажылдарын кылыр турагш, ону 3528 кылдыр боттандырган. Далган сайгарылгазын 103,7 хуу чедирген. Нормативтиг арыг продукцияны 2287 муң рубльге кылыр турагш, 2297 муңга күүсеткен.

Далган болгаш комбикормну кылырын пландан ажырган. Далган кылыр черниң боттарының мурнакчылары база бар. Ында В. И. Мельниковтуң бригадазы мурнап турар.

Чүдүрер, дүжүрер бригадада Т. К. Тумат, С. Х. Утрек олар ай, квартал планын ажыр күүседип келген.

Белен продукцияның складтарында чүдүрүкчүлер А. М. Лапшин, В. В. Щырбанов дөрт айларның пландарын тустузунда база ажыр күүсеткеннер.

А. АФАНАСЬЕВА,
сайгарылга баазазының экономизи.

ҮЛЕГЕРЛИГ БРИГАДА

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели дөрт айларда кээрэлиг ажылдаар планын 108 хуу күүсеткен. Планын 118,5 хуу боттандырган, чыл эгезинден чаңгыс-даа прогул болдурбаан Демир-оол Сүрүңнүң бригадазы чарышка бирги черни ээлээн.

Мергежилдиг тудугжулар А. Кужугет, Д. Ортун-Назын, К. Кара-Сал, Н. Монгуш хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Социал-культура объектилериниң тудуун дүргедедиринге коллектив үлүүн киириштирип, магазинниң хуусаа бетинде дужаарын хүлээгени ажылдап турар. Эргелелдиң өске бригадалары тудугжуларның дуржулгазын өөренип, мурнакчылардан үлегер ап турар.

Бистиң корр.

Дүргедээшкин: бот-орулга-чарылганы нептередир

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙ—СУГГАТ

«Ёзулуг бот-орулга-чарылга, бүдүрүлгелериниң орулгалары эчис түңнелдерден хамааржыр чорук Агроүлетпүр комплекизиниң бүгү звеноларының, бирги ээлчегде колхозтарның болгаш совхозтарның чижек-нормазы болу бээр ужурлуг. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин, ооң иштинде черни бригада, звено, өг-бүле коллективтеринге быжыглаары-биле чергелештир кээрэлиг болгаш кылганын барымдаалаар система калбаа-биле нептерээр» деп партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинге онзалап демдеглээн. Бо сорулгаларның амыдыралга канчаар боттанып турарын «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол агроному Б. Д. МОНГУШТАН бистиң корреспондентивис С. Куулар сонуургаан.

— Бот-орулга-чарылгалыг бригада, звено кээрэзи-биле ажылдаандан бээр хову ажылдыгларга ол таарымчалыг болган бе, чүнү көргүскенил, Бегзи Дүлей-оолович?

— Бистиң совхоз Сүт-Хөл районда тараалап болгаш суггаттыг ажыл-агыйларның бирээзи. Үш чыл бурунгаар бот-орулга-чарылгалыг коллективтерни тургузуп турувуста, чамдык ийи-чаңгыс арга-дуржулгалыг механизаторлар анаа бүзүревейн, аңгы наряд-биле ажылдаар күзелин илередип турган болдур ийин. Кандыг-даа ажылды чаа ёзу-биле эгелей бээрге, бергедээшкиннер черле турар боор чорду. Бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчидип турда, суггатчылар, механизаторлар, чолаачылар болгаш оларның ажыглаар техниказы чедишпес болганындан бергелер турган. Ынчалза-даа ону ажып эртеринге кижилерниң быжыг тура-соруктуг, ажылынга бердингени, хүлээлгезин дээш сагыш-сеткилиниң өөжургавазы дузалаан. Ам ажылывыс ээзин шуудай берген.

Эрткен чылдан бээр тракторлар, комбайннар, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин баш удур эки белеткээн бис. Кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар техниказын дыка камнап, ооң ажаалда-тежээлдезин шын чорудуп, кывар-чаар материалдарын камныг чарыгдап турар апарганы чаа чүүл болуп турар. Чаңгыс ээрили ужун часкы тарылга үезинде хөй шакты чидирерин, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң чемег-халазын дыңнаарын кым-даа күзевес болгай. Бот-орулга-чарылга-биле ажылдаан соонда, чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдаар негелдеге шуут таарыткан. Ол ышкаш механизаторларның тускай өөредилгезин доктаамал чорудуп турары бисте чаңчыл апарган. Часкы тарылгага шынарлыг белеткелди чорудуп, кижилерниң харысалгазын бедиткениинден ажылды организастыг болгаш бедик көдүрлүүшкүн-биле эгеледивис.

— Амгы үеде часкы ажылдарның байдалы совхозта кандыгыл?

— Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлери кижи бүрүзүн улуг сорулгаларже ней-аът кииртип турар. Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери, ылаңгыя хову ажылдыглары, партийжи чыыштың документилерин, материалдарын ханы өөренип көргеш, эде тургустуушкунунуг ёзу-биле ажылдап кирипкен. Кандыг-даа дүжүттүң салым-чолу суггатта болгай. Бисте 80 ажыг суггатчыдан тургустунган 12 звено аразында чарыш салган ажылдап турар. Ыйгылак, Борбак-Тей, Сарыг-Булуң болгаш өске-даа хову-шөлдерде бо чылын 2812 гектар суггарар черниң 1783 гектарын суггарган болгаш планны бөгүнге чедир 63,6 хуу күүсеттивис. Тараа культураларын 1783 гектарны черге суггарар турагш, 1523 гектарны кылып алдывыс. Ол дээрге планывысты 85,4 хуу күүсеткенивис ол. Бо хүнге чедир органиктиг чемишчидилгени 2873 тоннаны төккен, ол дээрге тарылганың ниити шөлүнге онаалтыр 1,6 тоннаны төккени болур. Минералдыг чемишчидилгени үрезин-биле кады чаштырып, 28 тоннаны теп алгаш, ооң уламчылыр ол-ла арга-биле 337 тоннаны төккен.

Частың эгезинде үрезин участоктарын аңгылап тургускаш, ажылдап эгелээн бис. Суггарып каан шөлдүң өлшыгын четче ажыглаар сорулга-биле бүгү агрегаттар ажылдап кирипкен. Баштай черни чарар агрегат чоруптар, ооң соондан иляртээр, десилээр механизаторлар, ол улусту ызыртыр чаштырар агрегат ажылдаар. Шак мындыг чаңгыс демниг ажылдың түңнелинде бүгү мал чеминиң болгаш тараа культураларының тарылгазын июнь бирде доозуптарынга бүзүреп турар бис.

Борбак-Тейде, Шөлде-Тей деп черде ийи хову-трактор бригадазы эки ажылдап турар. Ылаңгыя чаштырып турарлардан М. Эрес-оол, В. Монгуш, чарыкчылардан О. Эрес-оол, В. Монгуш, иляртекчилерден Х. Сарыг-оол, А. Монгуш хүннүң маадырлары болуп шылгарап, хүн нормазын 105—110 хуу күүседип келгеннер. Ол ышкаш он бирги беш чылдың беш чылдарының дургузунда боттарында быжыглаан тракторлары-биле ажылдап, планнарын беш чыл иштинде 101—207 хуу күүседип келген. Ашак Удуп-оол, Эрес-оол Монгуш, Маадыр-оол Ховалыг, Сарыглар Мандан-оол, Маадыр-оол Ооржак болгаш чолаачы Василий Ондар социалистиг чарыштың тиилекчилери болбушаан, шаңналып-мактадып турарлар.

— Маңаа мурнакчы бир звенонуң ажылының дугайын номчукчуларга таныштырып көрүңерем, Бегзи Дүлей-оолович.

— Бисте он ийи суггатчы звено бар дидим. Оларның аразындан багай ажылдап турар улус барык чок. Суггатчының ажылы даң хаяазындан эгелээш орай дүнеге чедир уламчылап келир. Үнүш бүрүзү суг, агаарга ынак. Тараа, ногаа, мал чеми эки дүжүттү эртемге үндезилеп чоруткан суггарылгадан бээр. Шөлдү эки ажаап-тежээп, караган, дажын аштап-арыглап, суггарбас болза, бедик дүжүттү бербес деп чүве билдинигир. Суггатчы звенолар аразындан Тыва АССР-ниң алдарлыг хову ажылдакчызы Алдын-оол Кылаңмаевич Кызыл-оолдуң удурткан звенозун мактап болур.

Ук звено үш чыл бурунгаар коллективтиг кээрэ ёзугаар ажылдап эгелээн. Оларда 363 гектар черни быжыглаан. Ооң 61 гектарында чаңгыс чылдыг сигенни, артканында тараа культураларын тарып турар. Эрткен чылын бир гектардан 16 центнер тарааны, 61 центнер сигенни алган. Бо чылын звено бир гектардан 19 центнер тарааны өстүрүп алыр деп бедиткен хүлээлгени алган. Бөгүнге чедир мурнакчы суггатчылар 230 гектар черни суггарган. Бир кижи-ле хүнде 1 гектар черни суггарар. Ажылынга бердинген, чарыштың тиилекчилери болуп шылгарап, хүн нормазын доктаамал 110—115 хуу күүседип турар суггатчыларга Көңгей-оол Ондар, Виктор Ооржак, Артур Монгуш болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур. Олар эрткен чылын күскү санажылгада 300-тен 1000 ажыг рубльди немелле төлевирге алганнар. Ол ышкаш М. Маадыр-оол, Х. Каң-оол, Д. Дамдынчап, К. Седип-оол оларның удурткан звеноларын маңаа мактаары өөрүнчүг.

— Моон соңгааргы сорулгаларга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Күш-ажыл кижизиниң бодунуң идепкейи бедээн турда, чүтле ол таварылгада бүдүрүлгелериниң эрге-хүлээлгелерин калбартыры, бот-орулга-чарылганы шиңгээдири болгаш тыңныгыр чорукту күштелдирери ёзулуг боттуг утка-шынарлыг апаар. Ажылчыннар боттарының бүдүрүлгезиниң планнарын билбес, оларның санал-оналдарын чогуур кичээнгейге, херекке албас чоруктуң фактылары-биле эштежип болбас дээрзин партияның XXVII съездизи айыткан. Ынчангаш удуртукчу-даа, ажылчын-даа кижи ханы боданып, хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседир ужурлуг.

Бистиң чуртувуста ССРЭ

ХАРЬКОВ. Харьков областың колхозтарында болгаш совхозтарында дөрзүнде чемиштиг бүдүмелдериниң барының дугайында дүрген болгаш шалавылалдыг информацияны ап турар апарган. Ол болза районнуң 25 агрохимиктиг комплекизиниң кайызында-даа экспресс-анализ кылыр лабораториялары тургустунмышын түңнели болур. Амгы үеде оларның эң сөөлгүзү электроникуурда ажылдап эгелээн. Алган сан-түңну ажыглап турааш, агрономнар болгаш механизаторлар программалаттынган дүжүттү алырынга эргежок чугула хемчеглерин ап чорудуп турарлар.

ГРОЗНЫЙ. Чечен-Ингуштунда «Грозненский» совхозтуң ажыл-ишчилери таагай-жыттынган чээрби коттеджилерниң дүлгүүрлерин алганнар. Чаа кожуп келгеннерден кым-даа чүну-даа эде кылбаан. Келир үениң чурттакчыларының квартираларының иштинде дериинге күзелдерин баш бурунгаар өөренип көрген турган. Тудугжулар херим иштиниң тудугларын билдилиг-биле тудуп, усадьба чоогун планнап кылганнар. Бажың иштин каастаар материалдарны өг-бүле бүрүзү бодунуң күзели-биле баазада бар материалдардан шилип алган. Көдээге хейну болгаш экизи-биле тудары — чоокта чаа тургустунган «Чеченингушагропромстрой» каттыжышкынының кол сорулгазы болур. Беш чылдың баштайгы чылында көдээ тудугжулар дагныг крайга 250 ажыг иизы-бүрү тудугларны тударлар.

ТАЛЛИН. Отепя хоорайда садчылар бажыңын туткан. Ийи каът делгем бажыңны ол черниң садчыларының болгаш ары өстүрүкчүлериниң ниитилелиниң салбырының акша-хөреңгизинге туткан. Аңаа четектер, погаалар болгаш катчымистер делгелгелерин организастап чорудуп турар. Ол ышкаш аңаа тарымал үнүштерниң болгаш үрезиннерин садып турар. Ландшафт талазы-биле агрономнар, архитекторлар, өске-даа тускай эртемниглер келгеннерге лекциялар номчуп, сүмелерни берип турар.

ФРУНЗЕ. Көдээ ажыл-агыйның амгы үениң техниказы база бир күчүлүг техника-биле немешкен. «Киргизавтомаш» каттыжышкынында күчүлүг «кировецтерге» он тонна чүък сөөртүр кожугларны бөлүү-биле бүдүрүп үндүрерин барык чартык чыл бурунгаар шиңгээдип алган. Чылдың төнчүзүнге чедир чурттуң ажыл-агыйларынга беш муң ажыг кожугларны бээр, ол болза пландан дөрт катап хөй.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунда

ТУДУГНУ—ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Республиканың кээрэлиг тудуг организацияларының база үлетпүр, чуртталга, социал культура тудугларын тударынга аныяк Тыва республикага дуза көргүзериниң инициативазын үндүрген крайларның, областарның болгаш АССР-лерниң тудугжуларының күжү-биле чорудуп турар капитал тудугнуң айтырыгларының талазы-биле СЭКП Тыва обкомунга калбак киржилгелиг чөвүлел хурал эрткен воскресеньеде болган. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын канчаар күүседип эгелээнин ол чөвүлел хуралга колдай чугаалашкан болгаш аңаа шефчи крайларның, областарның база ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң чамдык министерстволарының төлээлекчилери киришкен. Чөвүлел хуралды СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кирилде сөс-биле ажыткан. Хуралдың ажылын СЭКП ТК-ның Тудуг килдизиниң эргелекчизи А. Г. Мельников удуртуп эрттирген.

СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа республикада капитал тудугнуң, ооң индустриалдыг баазазының дугайында делгеренгей информацияны кылган. Республиканың тудугжулары бо беш чылда эрткен беш чылдаазынга болзарга, ийи катап хөй капитал салыышкыннарын шиңгээдир ужурлуг деп, ол демдеглээн. Ындыг болзажок, тудуг-монтаж ажылдарының темпилери негелдеге четпес, күш-ажылды организастааны чавыс, депшилгелиг аргаларны шиңгээдири болдунмайн турар. Ажылчын күжүн болгаш чепсек-херекселдерин, материалдарны, мурнуку дег, хөй санныг тудугларга бызарадыр хуваар чоруктар уламчылап, доозулбаан тудугларның хемчээли кызырылбайн, ажылдың шынары экиживейн турар.

Беш чылдың тудуг програмамазының барык үштүң бир кезин шефчи областарның, крайларның тудугжуларының үлүүнге онаажыр. Чаа беш чылдың баштайгы чылының чартыы дооступ чоокшулап орар, ынчалзажок бо чылын тудуг ажылдарын Тывага чорудуп эгелээр ужурлуг сес крайларның болгаш областарның чүтле дөртү амгы үеде ажылдап эгелээн. Республиканың Министрлер Чөвүлели шефчилерни бетон, дилиг материалдары-биле, түр чурттаар черлер-биле хандырарының, күш-ажыл, чуртталга-амыдырал, байдалдарын тургузарының, Минусинскиге болгаш Абаканга чүък дүжүрер, чүдүрер баазаларны тургузарының айтырыгларын шиитпирлеп турар. Кызыл хоорайга беш чыл дургузунда 64 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер ужурлуг Иркутск областың тудугжулары онзагай маажым чорууn көргүзүп турар.

Ооң соонда республиканың шефчилериниң төлээлекчилеринге сөс берген. Ленинград, Тула, Томск, Иркутск обл-күускомнарның, Красноярск крайкүускомунуң даргаларының оралакчылары И. Ф. Соколов, А. И. Попов, Н. Г. Черкашин, П. И. Мирошников, В. Л. Глотов, СЭКП Саратов обкомунуң секретары К. П. Муренин, СЭКП Алтай крайкомунуң тудуг килдизиниң инструктору В. П. Галай, СЭКП Новосибирск обкомунуң ийиги секретары Н. Я. Федотов олар Тыва АССР-ге тудугжуларының чоокку үеде ажылдап эгелей бээринге эргежок чугула белеткел ажылдарының чорууп турарының — төлевилел-смета документилериниң бадылаттынып, кол кээрэлиг тудуг организацияларын тодаралып, демир-орук станцияларынга чүък чедирер баазаларның тургустунуп турарының дугайын илеткээн. Ынчалзажок ол бүгү ажылдар дыка шуушпейн чорууп келген болгаш чамдык айтырыглар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шалыпкын киржилгезин негеп турар. Шефчи областарның болгаш крайларның төлээлекчилери бо чылын тудуг ажылдарын эгелээр, хожудаашкынны ажып эртер дээш соңгаарладышкын чок хемчеглерни алырын СЭКП ТК-га олар бүзүреткен.

ССРЭ-ниң аар машина тудуушкун министриниң оралакчызы П. П. Сельский чөвүлел хуралдың кичээнгейин «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестерниң шиитпирлээр ужурлуг идиг айтырыгларынче угландырган. Оларның бүдүрүлге баазазы дыка кошкак, боттарының чуртталга фондузу чедишпес. Министерство «Тыва тудуг» треске 400 ажылчынны чорудуп берип турар, а херек кырында чурттадыр чер чок. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээнге кирер черден Шагаан-Арыгны кожүрерин дүргедедир талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынганын ол айыткан.

ССРЭ-ниң тудуг материалдары үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы В. И. Кушилин Чаа Шагаан-Арыгга цемент заводунуң тудуун эгелээр талазы-биле белеткел ажылдарынга доктааган. Ол тудуг келир чылын эгелээрге республиканың тудугжулары аңаа чыл бүрүде 12—15 миллион рубль түңнүг акшаландырыышкынны шиңгээдир ужурлуг. Ол дээрге бөдүүн эвес сорулга. Тудуг материалдарының ажылдап турар бүдүрүлгелериниң эде дериилгезиниң болгаш чааларын тударының айтырыгларынга РСФСР-ниң тудуг материалдарының министри С. С. Курдюков доктааган.

ССРЭ-ниң Транспорт тудуунуң министерствозунуң Кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Д. М. Коноплюк, РСФСР-ниң Автомобиль оруктарының министерствозунуң Главдорвосток эргелелиниң начальниги И. Г. Будко, ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң «Союзгидропромстрой» каттыжышкынының начальниги Г. И. Тихонов, ССРЭ-ниң Курхандырылганың Красноярск Кол эргелелиниң начальниги Ю. М. Беспутин, РСФСР-ниң Курпланының ниити планнаашкын килдизиниң начальниги А. К. Кулагин олар боттарының чагыргазында тудуг, орук болгаш өске-даа организацияларның республикада байдалынга доктааганнар.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң чөвүлел хуралга чугаазы чидиг болгаш шүгүмчүлекчи фактыларлыг болган. Республикада капитал тудугнуң байдалы өөрүнчүг эвес деп, ол демдеглээн. «Тыва тудуг» трест бодунуң туруп келген чылдарының дургузунда бүдүрүлге баазазы чок олчаан ажылдап турар. Ооң харазы-биле чылдан чылче планныг даалгаларын үзүп келген. «Шагонартяжстрой» трестиң байдалы база-ла ындыг. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының станцияны Октябрь революциязының 70 чылынга чедир ажыглалга киирер хүлээлгени алганы-биле холбаштыр Шагаан-Арыгны кожүрерниң айтырыы хоптуг чидиг кылдыр тургустуттунуп турар.

Республикада тудуг материалдарының бүдүрүлгелериниң күчүлери дыка шушпей шиңгээттинип турар. РСФСР-ниң Тудуг материалдарының министерствозу оларга хөй-чок ээлчээш капитал салыышкыннарын болгаш дериг-херекселдерни тускайлап берип келген.

Автомобиль оруктарын, ылаңгыя республиканы демир-орук-биле харылзаштырып турар оруктарны кончуг ооҗум темпилиг тудуп турар. Чогуур министерстволар мындыг байдалды бо беш чылда эдерин аазаза-даа, мынчага чедир өскерилген чүве чок.

Тыва АССР-де үлетпүр, чуртталга, орук тудуунуң байдалынга улуг салдарны цемент чедир бербейн баары чедирип турар. Бо талазы-биле бисте дузаны Красноярск край көргүзеринге идегеп турар бис.

Тывага капитал тудуг талазы-биле шеф дузазын ханызы-биле болап чорудары чугула. Тыва АССР-ниң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында эргежок чугула деп СЭКП ТК көргеш, тударын айыткан тудугларны хожудаашкын чок кылырынга эки шынарлыг төлевилел-смета документациязын белеткээри, чыжаландырыышкынны ажылдары, өске-даа организастыг айтырыгларны шиитпирлээри шаптыктавас ужурлуг. Ол айтырыгларны дүрген, шалыпкын ёзу-биле, акы-дуңмалышкы ёзу-биле шиитпирлээр херек.

Оон-биле чергелештир бистиң тудугжуларывыс база планныг даалгаларны чедир болгаш ажыр күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыр, чепестерни шудургу ажып эртер ужурлуг деп, Г. Ч. Ширшин чугаазының түңнелинде айыткан.

— Орус улус бодунуң кожаларынга бүгү талалыг дузаламчыны көргүзер чазгай чаңчылдыг — деп, бодунуң чугаазынга СЭКП ТК-ның тудуг килдизиниң эргелекчизи Александр Григорьевич Мельников демдеглээш, уламчылаан.— Амгы үеде аныяк Тыва АССР-ге тудуг талазы-биле шеф дузазын чедирериниң инициативазын көдүрген крайлар, областар болгаш АССР-лер СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрдүнген хемчеглерин боттандырары дээш бүдүн чыл дургузунда боданып келгени ол чазгай чаңчылга дүүшпес чүүл-дүр.

Ниитизи-биле республиканың үлетпүрү амгы үеде кандыг үндезинге хөгжүп болурул? Ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартыры болгаш чаа бүдүрүлгелерни тудары-дыр. А бир эвес тудуг организациялары боттарының бүдүрүлге баазазы чок болза, канчап бедик бүдүрүкчүлүг, дээштиг ажылдаарыл? Партия хооркому, райкомнары, трестерниң удуртукчулары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айытканы дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле холду бержемиикеш, ажылдаар ужурлуг. Бүдүрүлге тудугларын беримээзин берип эгелезин дээш оларны Тудугжу хүнүнге чедир ажыглалга киирер херек.

ССРЭ-ниң Аар машина тудуушкун болгаш Энергетика министерстволары шиик бүрүн эштээр тудугларны херекке албайн, бээр улуг чарыгдалдыг, аар конструкциялар ажыглаар тудугларны айтып турар, а тус черниң тудугжулары оларны үрей кылыышкынныг ажыглап, артык чарыгдалдарны үндүрүп турары канчап-даа таарышпас. Ынчангаш чаа техниканы, чаа технологияны, чаа дериг-херекселдерни болгаш транспортту шиңгээдири чугула.

Чуртталга болгаш социал-культура тудугларын дүргедедири онзагай чугула боор турар деп, оратор уламчылаан. Үлетпүр тудугларын чуртталга тудуундан эгелээр херек. Тудугну дүргедедиринге социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыры, ону шефчи тудугжуларга база чедирери чугула. Хүлээлгелер күүселдезинге тодаргай контрольду тургузар херек.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында бо беш чылдың даалгаларын күүседиринге, ылаңгыя тудуг талазы-биле, чурттакчы чонну, күш-ажылчы коллективтерни хаара тудары, иштики курлавырларны дилеп тывары, ажылдың ажыктыын, шынарын бедидери чугула деп айыткан. Бо талазы-биле кылдынып турар чүүлдер хөй-ле эвээш.

Тывага шеф дузазын көргүзүп турар тудугжуларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузар апаар. Бо дээрге партия Төп Комитединиң даалгаларын харысалга чок үзүп кааш, оон «боттуг» чылдаганнар дилээр үе эвес болгай. Чоокку үеде кол сорулга — бо чылдың планын күүседири, а аразында чылдарда ону боттандырары чиңгээр болгай. Бүдүрүлге баазаларын дүрген тудары чугула. Чылдың капитал салыышкыннарын ноябрь 7-ге чедир күүседир сорулгалыг ажылдаар херек. Ындыг улуг ажылдавас болза, дүргедээшкин дугайын болдаан херээ чок деп, түңнелинде А. Г. Мельников демдеглээн.

Советтер амыдыралы: эде тургустунуушкун чоруп тур

ДИЛЭЭШКИННЕР ХЕРЕК

Сут-Хөл районнуң чер-чер Советтери XXVII съездиниң шиитпирлерин күүседиринче чурттакчы чонну мобилизаставышаан, чамдык тодаргай эки түңнелдерни чедип алган. Мал продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле бо чылдың бирги кварталында район республиканың барык талакы зоназынга тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады чаалап алганынга районнуң улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүскомнарының, бүгү депутаттарының киирген улуг хуузу улуг.

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында мурнакчыларның аразында район база кожээ Советтериниң депутаттары кирип, мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринче биче эвес салымыкыны киирип турар. Бора-Тайга кожээ Соведииниң депутады Чечектиг хойжу бригадазының удуртукчузу Мочак-оол Хертек ажылга организакчы чоруун көргүзүп, коллективиниң пландарны база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче биллдилиг эжилелден турар. Ооң түңнелинде ук бригада бо чылын 100 хойданна 90 хураганны камгалап алган. Бригада болуунуң кужу-биле Ак хемни кежир бир көвүрүгну туткан. Олар ам кыргылдага база малды чайлаглалдырынга идепкейлиг белеткенип турар.

Депутаттарның удуртуп турары участоктарда съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр чаа чүүлдер тыптып келгилээн. Ол ышкаш Советтериниң күүскомнарының ажылында үениң негелдезинге дүүштүр боттарының ажылының стилин болгаш методун база чаартып турар.

Ооң-биле кады бо чугула ажылда четпестер ам-даа бар, күүскомнар база Советтериниң депутаттары, доктаамал комиссиялар ажылын ооржум эде тургузуп, үстүнден айтышкыннар манап турар чоруун уламчылавышаан. Бо дугайы Сут-Хөл район Соведииниң чоокта чаа эрткен сессиязынга илерээн.

Съезд соонда Сут-Хөл районнуң чер-чер Советтериниң ажылынга чаа кандыг чүүлдер тыптып келгенил?

Мурнунда болза, кожээ Советтериниң социалистиг чарыжын чүгле чыл төнчүзүнде түңнеп үндүрүп турган болза, ам квартал санында түңнээр апарган. Райкүүскомнуң килдистери чон мурнунга отчёттарын доктаамал берип турар, хамаатыларны хүлээп алырын суурларга барып органзастап эгелээн. Ындыг ужуражылгалар болгаш хүлээп алыышкыннар Ишкин, Баян-Тала, Ийме, Бора-Тайга суурларга эрткилээн. Ажылдың бо практиказын чон аажок үнелеп турар. Ооң ангыда райкүүскомнуң харысалгалыг ажылдакчылары кожээ Советтерге барып, хамыктың мурнунда органзас-массалыг ажылды канчаар чорударынга дузалап турар апарган. Район Соведииниң доктаамал комиссияларының ажылы экижип турар. Оларның хуралдарынга райкүүскомнуң даргазы, ооң оралакчылары база секретары болгаш килдистер эргелекчилери олуржуп, санал-оналын, сүмелерин киирип турар апарган. Ол ышкаш чамдык доктаамал комиссияларның ажылын пландаары херек эмгелели экижээн. Кайы-бир айтырыгларны чугаалажырда, специалистерни, активтерни киириштирип эгелээн. Шиитпирлер тодаргай, оңу күүседириниң хуусааларын база айтып турар апарган.

Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында шак мындыг эки чүүлдер-биле чергелештир ам-даа улуг четпестер бар. Чаа эгелээшкин талазы-биле олар боттарының инициативазын үндүрбейн, үстүнден айтышкыннар манап турары хевээр дээрзи сессияга тодаргай көзүлген. Бо чылдың бирги кварталында районнуң бүдүрүлгелеринден социалистиг чарышка тиилекчи кылдыр райпо коллективи санааш, аңаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. А херек кырында райпода садыгның база ниитиниң чемненилге коллективтериниң он ийизи пландын күүсетпээн. Ол дээрге хөй кезии-дир. Чонның садыг хандырылгазында улуг четпестер барын сессияга санал берген үш кижи тодаргай чижектер-биле айтып турган шүгүмчүлээн, илеткелде база киргеп.

Ооң ангыда районда кожээ Советтериниң ажылының стилиниң база методтарының дугайында илеткелчи барык чангыс-даа чижек киирип чугаалаваан. А санал бергеннерден «Октябрь 30 чылы» совхозтан депутат С. Ондар Баян-Тала кожээ Соведииниң күүскомунуң ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлел кылган.

Район Соведииниң Хоойлу-дүрүм база хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязы 1985 чылдың августа Сут-Хөл кожээ Соведиинде эш хуу судтарының база улусчу дружиналарының ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, оңу четпес деп көргеш, чогуур шиитпирни хүлээп алган. А бо чылдың апрель 22-де база ол-ла комиссияның хуралынга ук кожээ Советтиң девискээринде корум-чурум камгалалының база арагалаашкын-биле демиселдиң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа кожээ Советтиң чогуур комиссияларының удуртукчуларын эш хуу судтарының даргаларын, улусчу дружиналарның ажылын харылаар кижилерни безин чалап олуртпаан. Бир кол-ла четпес чүүл болза, айтырыгны чүгле хуралга чугаалажып каан боордан башка, ооң шиитпирин күүседикчилерже чорутпаан. Ажылдың ындыг практиказы кандыг түңнел бээрил ынчаш? Районда кем-херек үүлгедип кызырылбайн турарының бир чылдагааны ында эвеспе?

Ооң ангыда доктаамал комиссияның эрткен чылдагы болгаш бо чылдың апрельде эрткен хуралдарынга «Сут-Хөл» совхозтуң, районнуң ыяш ажыл-агый чериниң дружинниктери дежурныйлаашкынче доктаамал үнмейн турар дээрзин айыткан. Оңу күүседир дээш кым-даа органзастыг хемчеглер албаан, ол дээрге комиссияның шиитпиринин дээш чок болганы-дыр.

Чер-чер Советтери доктаамал шиитпирлер күүселдезин дээш ам-даа чедир ажылдавайн турар дээрзин сессияга илереттинген. Ол дугайын район Соведииниң мурнунда эрткен сессиязынга депутаттарның шүгүмчүлелдиг санал-оналдарын күүседир талазы-биле хемчеглерниң канчаар боттанганындан билдинди. Районнуң чамдык суурларында телефон харылзаазы багай, радио шугумунуң ажылдавайн турарын мурнуку сессияга-ла шүгүмчүлээн. Ол четпестер ам-даа уламчылап турар. Чижээлээрге, Ак-Даш суурга радио барык бүдүн чыл дургузунда ажылдавайн турда, кожээ Совет, ооң доктаамал комиссиязы, райкүүском районнуң харылзаа белдириниң ажылынга хамаарыштыр дээштиг хемчег албаан.

Курлавыр талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң шиитпирлээр, анализтээр айтырыглары хөй. Чижээ, бо чылдың I кварталында районнуң совхозтарының күрүнеге саткан сүдүнде I сорттуң сүдү чок болган. Ол чүге ындыгыл деп, оңу сайгарып, сонуургаан кижи чок.

Чер ажылында улуг курлавырлар бар. 1985 чылда ниити район 1 гектардан 16,4 центнер тараа дүжүдүн алган, а «Сут-Хөл» совхозка чүгле 9,8 центнер болган. Ооң чылдагааның чүгле аас-биле чугаалажып турар боордан башка чогум оңу кым-даа анализтевээн, практиктиг хемчеглер албаан, тургустунган байдал-биле чөпшээрешкен. Ынчангаш съездиге оода бо ийи айтырыгны анализтээр турган.

Район база кожээ Советтериниң доктаамал комиссиялары ажылын чүгле «боралап» эрттирери-биле кызыгаарлаттынып, чаа чүүлдерни ажыглавайн, боттарының инициативазын үндүрбейн турар. Ооң ангыда комиссиялар чон мурнунга, коллективтерге отчёдун бербейн, кандыг-бир чугула айтырыгларны шиитпирлээрде-биле чоннуң ниити хуралдарын эрттирбейн турар. Чоннуң аразынче кирип, ооң-биле сүмележири — ажылдың эң ажыктыг болгаш дээштиг хевири дээрзин Сут-Хөл районнуң чер-чер Советтери, оларның күүскомнары, доктаамал комиссиялар болгаш депутаттар-даа амдыгаа чедир бодавайн турар.

Ол ышкаш районнуң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының, күүскомнуң шиитпирлериниң күүселдезиниң талазы-биле, ажыл барык чорбайн турар. Ылаңгыя чон ортузунга органзастыг ажылды депутаттарга, комиссияларга даңып турганш кылыр болза, Советтер ынчан эки түңнелдерни чедип алыры чугаажок.

Сут-Хөл районнуң чер-чер Советтериниң ажылында четпейн турар бир чүүл болза, чоннуң хостуг үезин органзастаарынче оларның чогуур кичээнгей салбайн турары. Ол дугайында май 9-та район төвүнге эрткен хемчеглер бадыткап көргүскен. Ол хүн район төвүнге чарыштан ангыда кандыг-даа маргылдаа болбаан: волейбол, баскетбол, городки шөлдеринге кым-даа келбээн. Ол талазы-биле кожээ Совет күүскомунуң ажылдакчылары, депутаттар, чогуур доктаамал комиссиялар-даа сонуургаваан.

Эде тургустунуушкун, чаартылга дугайында бөгүн биске чугаалажып турар бис. Ол чүл дээрге, СЭКП-ның XXVII съездизиниң негелдезин күүседир дээни ол-дур. Ажылды ханызы-биле анализтээр, дээштиг, боттуг шиитпирлээр, сагылга болгаш корум-чурумну быжыглаар, кижилерниң санал-оналын өөрениир көөр болгаш барымдаалаар, чогаадыкчы чаа ёзу-биле ажылдаар, азырадыкчы, шүшпең чоруктан уштунар дээни ол-дур.

Эде тургустунуушкун, чаартылга дээрге, эрги ёзу-биле даамайлаары эвес-тир. Ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөр херек. Эде тургустунуушкун талазы-биле чамдык чаа чүүлдер Советтериниң ажыл-чорудулгазында, ооң иштинде Сут-Хөл районнуң Советтеринде-даа бар. Ол чаа чүүлдерни хензиг-даа болза бичиилеп чыыр, өөренир, оңу камнаар, нептередир. Оларны ажыглаар херек. Сөстен ёзулуг чогаадыкчы, диидим ажыл-ишче дүрген-не шилчиир болзувусса, бистиң ажыл-үүлевис шалыпкыны-биле экижиир.

С. ХЕРТЕК,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи Үкей Хаа ол совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг № 2 звенозунда ажылдап, часкы хову ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Ол — 100 гектар шөлде тарымал-тоорук, суда чаштырып ажылдап турар. Дуржулгалыг механизаторнуң ажылының шынары бедик, кады ажылдап турары эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: Үкей Хаа ажылче үнер мурнунда.
М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЦЕХТЕР

Чадаананың үлетпүр комбинадының коллективи дөрт айларының продукция бүдүрериниң планын 180 муң рубльге күүседир турган, 192 муң кылдыр күүсеткен. А продукцияны сайгарарының планын 12 муң рубль хөй кылдыр күүсеткен. Цехтер аразынга калбарган социалистиг чарышка чугай өртедир болгаш ыяш дилер цехтер тиилекчи болган. Ылангыя ыяш дилер цех пландан ажыр 180 куб. метр ыяшты хөйнү белеткээн. Чугай өртедир цех боттарынга алган хүлээлгезинден ажыр 26 тоннаны өрттеткен.

Ыяш дилер цехтиң хоочуннары Б. Б. Монгуш, Д. К. Тулуш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин 115—120 хуу күүседип турар. Чугай өртедир цехтиң бригадири Х. К. Кара-Монгуш аныяктарны социалистиг чарышче хөй-эът киирип, оларны билдилиг удуртуп келгениниң түңнелинде коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

Моон мурнунда Чадаананың үлетпүр комбинады мебель бүдүрерин соксаткан турган болза ам ында бичежек стол-сандайларны болгаш өг кылырын катап эгелээн.

М. ОНДАР.

Эки кижилер дугайында

АЪТТАНЫПТАР

Мал ажылында кожээ ишчилер «дугуй кырында садыг» дижирининг автомагазиннериниң үнезин кончуг эки билир. Улуг-Хем районда «Найырал» совхозта ажылчын кооперациязының мурнакчы ажылдар автомагазиниңиң садыгжы-чолаачызы-биле таныжып көрээлинер. Оңу Бавуу Сатович Хажыт дээр, ол автомагазин садыгжы-чолаачызы болуп он ажыг чыл ажылдап турар. Ооң автомагазини «Найырал» совхозтуң ырак-узак малчын кодааннарынга бо-ла чеде бээр. Бавуу Сатовичиниң башкарганы автомагазин ооң ангыда, сүт-бараан фермаларынга, Терезин хову бригадазының таражыларынга хүн бүрүнүң бараанарын база ой-шаанда чедирер. Кожээниң ишчилериниң бараанга негелде-хереглелдерин хандырар дээш ол оларның киирген чагыгларын барымдаалап ажылдап турар. Садыгжы алыкчыларның чагыгларын демдеглеп алган чоруур чаңчылдыг кижи. Ооң ажылындан саанчыларның, малчыннарның, механизаторларның ажылы, харын-даа үре-түңнели кончуг хамааржыр дээрзин садыгжы-чолаачы эки билир.

Бо чылдың бирги кварталында планныг онаалдазын Бавуу Сатович 115,2 хуу күүседип, пландан ажыр 4,2 муң рубльдиң бараанын саарган. Апрель айның планы база ажыр күүсеттинген. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын садыгжы эки көргүзүглер-биле эгелээн. Чоннуң херегелин улам долу хандырар дээш ол ажылдың чаа арга-хевирлерин дилеп, тып турар.

Садыгжының ажылы материалдыг, өртектиг чүүлдер-биле холбашкан. Ынчангаш самчыгдал болдурбазы ооң доот хүлээлгези. Б. С. Хажыт ол сорулга-биле бараанның отчёт-учёдун хынамчалыг, доктаамал чорудуп турар.

Ырак-узак малчын кодааннарга Бавуу Сатовичиниң чылдың кайы-даа үезинде ийлдик чок чедир бээри — ооң автомагазиниңиң тура дүшпес чоруунда. Техника ооң үезиниң кайы хире эдилеп турарындан, сеткилгезинден улуг хамааржыр.

Чондан эът хүлээп алыр хүлээлгезин ол база эки күүседип турар. Бавуу Сатович Хажыттың автомагазини ол-ла оруктар-биле малчыннарже углай үнүптер.

К. САТ.

ЧЕР-ЧЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

СҮТ-ХӨЛ. «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун чолаачызы Шыыр-оол Алдын-Херелович Ондар үжен чыл иштинде төрээн совхозунга ажылдап келген. Күш-ажылдың хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы ол үениң иштинде муң-муң тонна чүъкту сөөртүп, кывар-чаар материалдарны болгаш артык кезектерни камнап, бодунуң мергежилинге дыка хөй аныяк өскенни өөреткен.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының дөрт айларының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Ол ам «ГАЗ-52» маркалыг чүък машиназын башкарбышаан Маңчүректе, Баян-Колда, Чолураалыг-Сайырда малчыннарже одаар чүүлдү сөөртүп турар.

Үр үеде ажылдаан чолаачы мынчага чедир орукка озал-ондак кылып көрбээн. Орук дүрүмүнүң чаа чүүлдерин доктаамал өөренип ап чоруур. Ынчангаш ооң озал-ондак болдурбас онзагай бир мезузу ында.

О. БОРАШ.

ӨВҮР. «Торгалыг» совхозта оларны билбес кижи-даа чок. Сарлык малды малдаан чангыс-ла өг-бүле ол. 1972 чылдан бээр Доктугу Докай-оолович, Демир Тыртыйовна Туматтар — сарлыкчылар.

Эрткен чылын олар 100 төрүүр сарлыкка онаалдыр 97 бызааны алган. 1986 чылда 100 төрүүр сарлыктан 100 бызааны алыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Доктугу Докай-оолович Туматтың хөрээнде чайнап чоруур «Хүндүткелдиң Демдээ» болгаш Ленинчи юбилейлиг медальды көрген-не ажылгыр кижи-дир деп чүвени билип ап болур.

К. ДОНГАК.

КЫЗЫЛ. Пассажирлер АТБ-ның коллективи пассажирлер сөөртүр талазы-биле дөрт айларының планын 107,5 хуу күүсеткен. Кызыл хоорайга, хоорайлар болгаш районнар аразынга пассажирлер сөөртүлгезин планда көрдүнгенинден 3,5 база 2,6 хуу хөйнү күүсеткен, азы 275 муң пассажирлер хөйнү сөөрткен.

Ылангыя дугаары бир колоннаның чолаачыларындан М. Е. Пискунов, А. А. Костин, дугаары ийи колоннадан В. В. Лубягин, В. Л. Никифоров, дугаары үш колоннадан С. Х. Яковлев, С. А. Коваленко олар дөрт айларының планын ажыр күүсеткеннер.

Ө. МОНГУШ.

МУРНУВУСТА АЖЫЛ УЛУГ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң XXVII съездиге кылганы СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде, съездиниң хүлээп алганы СЭКП-ның Программазында, партияның Уставында, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарында тодаргай илереттинген партияның угланыышкынын совет чон деткээн болгаш чүүлдүгүнүн көрген. Совет аныктар партияның угланыышкыннарын онза сеткил-сагыш хайныышкыны-биле хүлээп алган.

Бөгүн комсомолдуң область организациязының, бистиң кадрларывыстың болгаш активчилеривистиң мурнунда партияның XXVII съездизиниң угланыышкыннарының чаазын, революстузун болгаш масштабтыгын ханызы-биле утаан билир, комсомолчуларның болгаш аныктарның партийжи шуулганың документилерин болгаш материалдарын чер-черге ханызы-биле өөренирин органзастаар, партияның салган шиитпирлерин боттандырарынга комсомол организациязы, бөлүк, комсомолчу бүрүзүнүң идептиг туружун тодарадыр сорулга салдынган.

Комсомол организацияларынга ниитилел-политиктиг лекторийлер, чаңгыс аай политхүннер, СЭКП-ның XXVII съездизиниң болгаш партияның XX область конференциязының делегаттары-биле ужуражылгалар эрттирээн. Агитбригадалар, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери фермаларже, хойжу бригадалар төөтеринче, ырак-узак суурларже съезд материалдарын тайылбырлап, үгүүштүнүпээрин кылып турар.

Комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазынга съезд документилерин болгаш материалдарын тодаргай сорулгалыг өөренирин үезин салган «СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлери — амыдыралга!» деп темалыг ленинчи кичээлдер бүгү организацияларга чедимишкинниг эрткен. Съезд амыдыралдың партия болгаш чоннуң мурнунга салган гидезин айтырыгларынга долу харыны берген. Ооң кол политиктиг түңнели СЭКП-ның иштики болгаш даштыкы политиказының чиигине шугуму — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң, Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының шугумун бадыткаары болган дээрзин аныяктарга болгаш комсомолчуларга угаадыры — ленинчи кичээлдиң кол сорулгазы ол.

Съездиниң шиитпирлери болгаш аныяктар

Комсомолчу политөөредилгеде дуржулгалыг пропагандистер, коммунистер хаара туттунган. Бо талазы-биле комсомолга боттуг дузаны партия райкомнары, чер-черде партия комитеттери көргүзүп турар. Дуржулгалыг пропагандистер Кызыл хоорайда Б. И. Скороходовтуң, Каа-Хемде И. А. Достайның, Тес-Хемде З. И. Ималжаптың болгаш өскелерниң-даа кичээлдери солун болгаш бедик деңнелге эртип турар. Үстүнде адааныыс пропагандистер политөөредилгениң амыдырал-биле холбаалыг чедип ап шыдаан. Кичээлдерге чүгле тускай билиглер, теория-биле кызыгаарланмайн, боттарының коллективиниң күш-ажылчы көргүзүглерин, айтырыгларын сайгарып тура, ажыктыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дизе, чүнү кылза эки дээрзин дыңнакчыларга утаадып, бүдүрүлгениң камналгалыг болгаш хумагалыг болурунуң оруктарын боттуг чижектер-биле көргүзүп турарлар. Дээре дээн комсомолчу политшколаларда өөредилгениң янзы-бүрү солун болгаш ажыктыг аргаларын, хевирлерин, методтарын, семинарларны, чугаалажыышкыннарны эрттирип, бүдүрүлге коллективтеринче экскурсияларны чорудуп, дыңнакчыларга практиктиг онаалгаларны, рефераттарны, конспектилерин бижиттирип турар. Ынчангаш политика-кижизидилгелиг ажылдың амыдырал-биле сырый холбаалыгын чедип алыры, съездиниң онзагай улуг сорулгаларын аныяктарга утаадып билиндирбишаан, чаа-чаа тургузукчу улуг херектерже оларны хей-аът киирип, хөлзелдээри—кол сорулга ол. Политика-кижизидилгелиг ажылдың дээштиин тодаргай ажыл-херектер көргүзүп турар. Ынчалза-даа бо чугула ажылда четпестер ам-даа хөйүн ажыы-биле миниң чугаалаар ужурлуг бис. Республиканың чамдык комсомол организациялары даамай хөөнпердеп ам-даа уштунуп чадап, үениң негелдезинге дүүштүр политика-кижизидилгелиг ажылдың стилин болгаш методун эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарынче улуг-ла далашпайн турар. ВЛКСМ Бии-Хем, Улуг-Хем, Таңды райкомнары, Ак-Довурактың «Тыва даг-дугу» комбинадының комсомол комитеди комсомолчу политөөредилгени сула органзастап, ооң аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге чугула ролюн чедир үнелеп көрбейн турарын айтыр апаар. Үстүнде адааныыс комсомол комитеттери боттуг ажылды хөй хоозун сөстер-биле солуп, теңгү түңнели ниити үүлениң бүдүмчелиг болурунга улуг салдары чок хөй-хөй хемчеглер эрттирери-биле кызыгаарлаттынып, комсомол эге организацияларынче, аныктар аразынче ижигип кирбейн, аңаа дээштиг ажыл чорутпайн турарында диве чаяыт болбас. Бөгүн комсомол ажылдакчызының ажылчын туружу — эге организациялар, күш-ажылчы коллективтер, аныктар аразында деп чүвени утпас ужурлуг бис. Ооң-биле чергелештир ук комитеттер политшколаларның четчелээшкинин эрнгей чорудуп, ооң дыңнакчыларының билиин, сонуургалын чедир өөренип көрбейн турар. Пропагандист кадрларны шилип алырында, оларның өөредилгезин органзастаарында ёзу барымдаалаар, карак чаар чоруктар комсомол райкомнарының талазындан эвээш эвес болуп турар. Чамдык комсомол райкомнарының лекторлар бөлүктери ам-даа долу күш-биле ажылдавайн турар. Комсомолчу политөөредилгениң методиктиг чөвүлелдериниң ажылын экижидери — хүннүң айтырыы. Активке даянып ажылдаары — комсомол ажылының чедиишкинниг болурунуң магадылалы ол.

А. КУЖУГЕТ.
ВЛКСМ обкомунуң пропаганда болгаш культура-массалыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи.

Комсомолчу Алефтина Волосникованың Таңды районнуң Тока аттыг совхозунуң Кулузун сүт-бараан фермазынга ажылдап эгелээнинден бээр үр үе эртпээн. Ынчалза-даа дуржулгалыг бызаа ажаакчылары Кима Кыргыс биле Таисия Иващенко оларның дузазы-биле аныяк кыс ажылынга дүрген мергежип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар апарган.

ЧУРУКТА: комсомолчу А. Волосникова.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БОТТАРЫНГА

КЕМЕРОВО. Боттарының холдары-биле тутканы бажыңнарынче «Севкузбассуголь» каттыжыышкынының аныяк дашчылары кожуп кирген. Ол дээрге Кемерово хоорайда аныяктарның чурттаалга комплекизинге баштайгы ындыг болуушкун болган. Тос каът бажың айыттынган хуусаазындан чартык чыл бурунгаар ажыглаалга кирген: бажыңның келир үедеги чурттакчыларындан тургустунган тудуг отрядының дайынчылары шалыпчы ёзу-биле ажылдаан. Олар шуптузу — боттарының шахталарынга аныяктарның чурттаалга комплекизиниң кежигүнү болур дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери. Ындыг кады ажылдажылганы дагчылар-даа, тудугжулар-даа — кайы-даа талага аажок ажыктыг деп санап турар.

(СЭТА).

АНЫЯК-ДАА БОЛЗА...

Комсомолчу Алексей Хертек ажыл-ишчи, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг кижи. Сарлык кадарып эгелээнинден бээр он хире чыл четкен, бо аразында мал ажылынга хандыкшылдыын көргүскен.

«Мурнакчы» совхозтуң удуртулгазы хоюнуң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын экжидер сорулганы салгаш, аңаа комсомолчуларны болгаш аныктарны хаара тудары шиитпирлээн. ВЛКСМ комитеди Алексейге хөй кадаргарын сүмелээрге, ол күзелдии-биле бир кодан хойну хүлээп алган. Алексейниң, ооң кадайы Айлаңмааның ада-иези уктуг малчын улус, ынчангаш олар аныяк чылдарында-ла хойну кадарарының, ооң чаш төлүн доруктурарының ажаал-чемгерериниң чажыттарын билип алган. Ооң уламындан чаа-ла ийи дугаар чыл хөй кадарып турар-даа болза, эки ажылдыг аныяк хойжулар деп санады берген Алексей болгаш Айлаңмаа Хертектер чус төрүүр хойга онаашпыр 90 хураганны менди доруктурарын хүлээнгеш, оңу ажыр күүсеткен.

— Малга манаг херек — деп, Алексей Хертек чугаалады.

Өг-бүлениң херээжен ээзи Айлаңмаа аажа уламчып, хойжунуң харысалгазының дугайын чугаалап ора:

— Ниитиниң малын кадарар дээш хүлээнип алган кижи эңне харысалгалыг болур ужурлуг. Оңу медереп билбес чамдык кижилер база тургулаар-дыр. Районнуң ажыл-агыйларында хойжуларның ажылындан безин чижектерни чугаалап болур. Чамдык хойжулар кадарган хойларын оорга алзып, ыт-кушка-даа чиртип турар таварылгалар бар. Аалчыларга-даа айтып, тудуп бериптерлер. Ындыг четпестерни шуут болдурбазы үениң негелдези деп билип турар бис.

— Ындыг харын — деп, кадайының чугаазын Алексей деткиди. Кыштаглаашкын, хой оолдаашкынының үезинде безин органзас чок чоруктар болу бээр. Чамдык хойжу кодайнарга суг чедиртинмейн баар. Ол чүл? Харысалга чок чорук ышкажыл.

— Эрткен чылын районнуң совхозтары мал чемин четчири-биле белеткеп алган. Ындыг турбуже, совхоз мал чемин, сиген-ширбиинти, суула, чарбаны өске-даа холуксаалыг чемнерни эндере дүжүрүп берип турда-ла, чамдык малчыннар кадарган хоюнга оңу айыттынган норма ёзугаар чедир бербейн турар-дыр — деп, Айлаңмаа сагышсырап чугаалады. — Ындыг хойжуларның кадарган малының деңгели кошкак, суларай берген боор чүве-дир. Оңу кандыг бот-харысалга деп чугаалаар боор. Ындыг хойларның чаш хураганнары база кошкак, эки доругуп шыдавас болгулаары билдингир.

Аныяк хойжунуң чугаазы чөп. Ол чүгле бодунуң дугайында эвес, совхозтуң хойжуларының ажылында четпестерни дүвүрел-биле, шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр болду. Совхозтуң малчыннарының хуралдарынга хойжунуң харысалгазының дугайын хөй удаа чугаалажып тургулаан...

Оңу кым-даа деткиир. Партияның XXVII съездизиниң материалдарында айыттканынга дүүштүр кижи бүрүзү харысалгазын улам бедидер, эвээш чарыгдал үндүрүп тургаш, шынарлыг, хөй продукцияны бүдүрер ужурлуг.

—Чаш хураганнарны өг салас чаңгыс аай температуралыг кажаага азырап өстүрериниң талазы-биле республиканың чамдык ажыл-агыйларының хойжуларының чаа аргазын деткип, оңу ажыглап турар бис —деп, хойжу өг-бүле бүрелдиг чугааладылар. — Ындыг туразы, ынчаар дадыккан мал төлү белен сырыгып аарывас-даа.

Чаш хураганнарга час база айыылдыг. Өл-шык эвес, салгын-кат эртпес муңгаш кажаага турган хураганны даштыга үндүрүптерге, олар аарыыр. Дувулуг соок хаттан дегдирип-даа болур. Чылыг үе, час келген-не дээш маажым олурун болбазын ук хойжулар эки билир.

Оларның кыштаа одар-бельчирлиг, чум агы-каңгы, чайын кевей үнер изиг оъттуг черде. Ынчангаш кадарган хойлары чылдың-на хүр кыш ажып, оларның чаш хураганнары онча-менди алдынып келген.

— Хүлээлгени алган соонда, оңу ыңап-ла күүседир дээш ажылдаар апаар бис — деп, Алексей Хертек тайылбырлады — Бөгүн, ыңап-ла, артык сөстер чугаалап, эргижирээн чанчыл-биле ажылдап турарывын эвес, чаа ёзу-биле ажылдаарывын үези. Хойжу кижи мал эмчизиниң, зоотехниктиң эртем-билииниң дээнелиинге чедир билиин бедидип алган турары чугула деп бодаар мен. Ботка ындыг негелде салбас болза, ажыы чок. Эртем-техниктиг депшилгени ажыглаарының ажыктыг талазы улуг. Амыдыралчы дуржулганы эртемге үндезилеп байыдар сорулгалыг бис.

Комсомолчу хойжу өг-бүле эрткен кышка багай эвес белеткенген. Кускээр чайын едээн бөлүп, 10 тонна ажыг сигенни белеткеп, кыштаанга чедирип алган. Оон-даа өске чем курлавырлыг кышты эрттерген.

К. ШЫЫРАП.

Найыралдың ачызында

ДУРЖУЛГА СОЛУШТУВУС

Марттың сөөлгү хүннеринин бирээзинде совет-моол кызыгаарны эрткеш, МАР-ның Убса-Нур аймаанче хаптывыс. Өөрүм — СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Базыр Даваевич Монгуш, «Торгалыг» совхозтуң директору Алексей Санчат-оолович Куулар, чолаачывыс —Павел Монгуш.

Сорулгавыс чаңгыс: моол специалистер, малчыннар хойнуу кыжын ажык сеэи адаанга кыштадыр, малдың чаш төлүнүң өзүлдезин эки, хорааны кончуг эвээш деп, дыңнап, билип турар бис. Ынчангаш моол өнүүктер-биле мал ажылының сайзыралын чедип алырын болгаш оон продуктулуун өстүрериниң технологиязының талазы-биле арга-дуржулга солчуру.

Агаар-бойдус талазы-биле ук аймактың ниити байдалы бистиң район-биле дөмей. Мал ажылының талазы-биле өнүүктериниң дуржулгазын хандыр өөренип, харын-даа болдунар болза, ону амыдыралга чоорту боттандырар бодап турар бис.

Хархираа сыннарының Тургэн даглары бо-ла болгай. Биске удур ийи машина чоруп ор. Келзе-ле аймактың кедээ ажыл-агый каттыжышкынының төлээлери. Аймак төвү Улангом хоорайдан келген, моол-совет найырал ниитилелиниң даргазы Г. Жинзмаа, Тургэн сумузунуң «Социализмче орук» каттыжышкынының даргазы Цевээн Равдан болгаш Хархираа сумузунуң кедээ ажыл-агый каттыжышкынындан келген эштер болду. Аймакка баргаш, аңгы-аңгы сумуларже чоруптувус.

Мен Тургэн сумузунуң «Социализмче орук» каттыжышкынынче хаптым. Чүге дизе, ол ажыл-агыйның «Бургустай» хойжу бригадазы-биле бистиң «Коммунизмче орук» совхозтуң «Улаатай» хойжу бригадазы бо чылын аразында социалистиг чарышты чарлаан. Улаатайның мурнакчы малчыны Базыр-оол Сесер-оол Бургустайның аныяк малчыны Даваанян-биле чарыштыг.

«Хархирааның сыннарында Тургэм дагларының кашпалдары Алтай сыннары-биле тутчу берген. Оларның эң-не бедии Дэглэ-Цагаан сыннары. Ооң бедии далай деңнелинден 4126 метр, аймактың девискээриниң 60 хуузу даглыг, чүгле 40 хуузу ховулуг зона...» — деп, очулдурукчу Г. Баяраа тайылбырлады.

— Орус дылды каяа өөренип алган силер?—деп чай аразында сонуургадым.

— Иркутскиниң кедээ ажыл-агый институдунуң херзүн өөренир факультедин доостум. Ам бо аймактың чер ажылының салбырында мен— дээш, соңгаже көрнү берди. — Бо бичии хемчигешти Тургэн дээр. Суурнуң адын Габсуг (Кашпал) дээр — диди.

— Совет Эвилели бистиң чуртувуска бүгү талазы-биле дузалап, бодунуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге моол студентилерни хүлээп ап, ажыл-агыйның бүгү специалистерин белеткеп турар. Дээди эртемни ССРЭ-ге чедип алганымга чоргаарланыр мен — деп хөөреп чорда, машинавыс аалчылар бажыңының чанынга доктаапты. Бисти каттыжышкынның партия комитединиң даргазы Дагба уткуп алды.

Дүъш соонда дарганың кабинединде ор бис. Ол бисти аймактың болгаш каттыжышкынының ажыл-агыйы, экономиказы-биле таныштырды. Эскерип орарымга, бистен аңгыда конторада кижи чок хире. Бодалымны билгензиг, даргам чугаалай-дыр: «Конторада хамаан чок, суурда безин кижи эвээш. Өөреникчилер база бир ай малчыннаар. Чамдык коданнарда өшкү оолдаашкыны дооступ турар. Хой безин ийи, чаңгыстап төрүп эгелээн. Ынчангаш суур чону— малда. Бүгү орулганы чүгле малдан киирип алыр болгаш аңаа кижи бүрүзү киржир хүлээлгелиг».

Кежээликтей суур чоогунда хаван фермазынга келдивис. Чээрби ажыг харлыг аныяк кижи уткуп келди. Орус дылга мендилешкеш, «мени Гахаачин Хасгаа дээр» — деп таныштырды. «Бо Хасгаа хаван азыраандан бээр 5—6 чыл чедип турар. Чылдың-на беш тонна эътти күрүнеге дужаап кончуг эки ажылдап турар эш» — деп, кады чораан даргаларның бирээзи немеди.

Хасгаа кажааже чалады. Кирер эжик аксында калбак саазында бижикти «Бөгүн чүнү кылып алыр мен» дээн-дир — деп, очулдурукчу номчуду. Кажаада хаван-на долу. Назы-хар аайы-биле үзүп каан. Хаваннарның улуу кедергей. Бир кажаада бөзерек хаван оолдарын эскердим. Ооргазын дургаар билдирер, билдирбес кара шугумнар бар. «Каңдыг уксааның хаваннары?» — дидим. «Ийи, үш чыл бурунгаар Хархираа сыннарындан черлик хаван оолдары тудуп алган мен. Баштайгы дээреде бергелешкен бис. Холуксаалыг чем база чивес, сүт безин ишпес. Дедир аппарып салыр бодап турдум. Бир хүн-не чеде бердим. Эжеи бо, салып каан чемим арыдыпканнар. Ол-ла хевээр шуудаан бис. Тайгага оларны кым сава-саңгалыг чем-биле азырап туржук аан» —дээш, Хасгаа са-ла каттырды. — Сес хаван оглунуң ужу эр болган. Өзүп, дорута бергеш, мээң азыралдарым-биле хайнактажы бергеннер» — дээш база бир кажаада хаваннар көргүсту. Достак хавактыг, узун хаайлыг, бедик хаваннар. Өңү көгелдир. Хайнактар ол.

Олар соокка кончуг шыдамык, эъткир, бичии-ле улгады бергеш, азырал тоовас дээрзин ажаакчыдан сонуургап дыңнадым. Шынап-ла, кончуг ажылгыр, тывызык, хөглүг кижи болду.

Кажааның өске ужундан үнүп келгеш, номчудум: «Бөгүн чүнү кылып алган мен»— дээн.

Суурже ээп орарывыска, дөрт өг тур. Партия комитединиң даргазы оларны суур чурттакчыларынга сүт, курут, ээжегей кылып, ак чем белеткеп турар фермажыгаш деп тайылбырлады. Кыжын ферма ырады көже бээр. Суурда чон, уруглар албан черлери ак чем чок артпазын дээш оларны мында арттырган болду. Ында чүгле инек эвес, теве, өшкү сүдүн база ажыглап турар.

Эртенинде малчыннарже хаптывыс. Тургэн сыннарын ашкаш, Батчулуун малчынның коданынга келдивис. Ол алды чыл малчыннаан, дөртен ажыг харлыг кижи. Төрүүр чүс баштан чылдың-на 97—100 хураганы ап, хойларындан чылдың-на 2460 литр сүттү саап, дужаап турар. Моол малчыннар чүгле чаш төл камгалап ап, дүк дужаарындан аңгыда июнь, июль айларда кижи бүрүзү 2400—2500 кг сүттү хойларындан саап дужаар хүлээлгелиг.

Дөрт, беш хире малчын коданнарын эргээш, Бургустай хойжу бригадага келдивис. Бригадир Бадарч уткуп келди. Кыдыл өгге кирдивис.

— Малдың чаш төлүн ийи хуусаада хүлээп ап турар бис — деп, бригадир чугаалап орду. Биргизи,— өшкү оолдаашкыны март 10-дан эгелээр. Апрель 1-ден хой оолдаар, ийигизи ол. Байдалывыс ындыг. Хой кажаазының чүгле артыы талазы муңгаш боордан башка, ажык серя боор. Ынчангаш чылыгны база манаар. Март үнерге, чылыг шаттарже хөжер. Хураган төрүттүнген соонда, каш хонгаш оларны чер оъдунга база өөредир. Апрельде даг, шат хары эрип эгелээр. Мал суксунга ынтан ажырбас. Бисте суг сөөртүр машиналар чок.

Малдың чаш төлү незиниң аазын ынап-ла дөрт, беш хонук эмген турар. Хоювус шупту чаңгыс аай уксаалыг, түс чериниң уксаазы—деп, бригадир дыка хөй ажыктыг чүүлдерни чугаалады. Ол ышкаш чайгы үеде хой саалдазының дугайында ажыктыг сүмелерни алган мен.

Оон чоруткаш, тевежилер аалынга келдивис. Теве малды канчаар ажаап, ажыглап турарын база көрдүвүс.

Ийи хонукта хөй-ле малчыннарның ажыл-ижи-биле таныштывыс. 200 инек турар ферманың саанчыларының ажыл-амыдыралын сонуургаан бис.

Моол черге чоруп чораан, совет-моол найыралдың улам быжыкканын көрдүвүс. МАР-да эң улуг Убса-Нур аймакта «Хархираа» чемгерилге баазазын. Улангомда 1700 өөреникчи өөренир школаны совет специалистер, тудугжулар кылып берген болду.

Чанып ора, бистиң совхозтуң Улаатай бригадазының хоочун малчыны Базыр-оол Сесер-оол-биле чарыштыг моол өнүүктүң аалынга база кирдивис.

— Сесер-оол бо чылын шыырак ажылдаан. Төрүүр чүс баштан мыча хураганы камгалап алган — деп, дамчыткан бис.

— Эки-дир. Эр-хей! Мээң хоюм апрель 15-тен эгелеп оолдаар. Эш Сесер-оолга чедер дээш шырбайнып-ла тур мен. Ооң бетинде часкы хонажымче көжер мен. Ам он ийи дугаар төрүүр хой бо. Чайгы үеде одар солуп, 10—15 удаа көжер кижи мен. Малдың күштүг, шыырак болуру — ооң дылында. Чарыштыымга байыр чедирип ор мен. Кузун таптыг түңнээй бис — деп, ол чазык чугаалады.

«Кандыг кончуг магалыг чоор! Он ийи катап төрүп турар. Бистиң хоювус 6—7 удаа төрүүрге-ле кырып баксыраан дээр болгай бис. Шаандакы тыва өгбелиривис хойну 15—16-даа удаа төрүүр дээри-ле чоп-түр» — деп, бодап чордум. Ол аразында кандыг-даа малчын аалда «хөг» дээр ыт көрбээнимни элдепсиндим.

Мени үдеп чораан «Социализмче орук» каттыжышкынның парткомитединиң даргазы чугаалай-дыр:— Ыттар турган. 1978 чылда кайда-даа ытты чок кылып каапкан бис. Ыт азыраарга, малга кончуг хоралыг. Малга янзы-бүрү аарыг оон тыптыр. Ам мал бажы дээскинер безин аарыг чок болган бис.

Моол өнүүктериниң ажыл-ижинден көрген чүүлдеривис мал ажылын сайзырадырынга, ону организастаарынга дыка-ла хөй бодалдарга чедирген. Кол-ла чүве — уксаажылыга ажылы дээрзинге бүзүредим.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Коммунизмче орук» совхозтуң партком секретары.
Өвүр район.

Эртем болгаш техника информациязының Бүгү-делегей төвүнде бүгү-ле социалистиг чурттарның төлээлери демниг кады ажылдап турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) совет инженер К. Виноградов. Моолдан профессор Кукэ Бат-Очирын болгаш Вьетнамдан улуг эртем ажылдакчызы Нгуен Хак Шон оларның саналга четкизин шиңгээдип ап орары.

Р. ДЕНИСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

Моол-совет найырал ниитилелдин. Моол профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң чарлааны МАРН-ның XIX, СЭКП-ниң XXVII съездилеринге болгаш космоска совет-моол кады ужуушкунунуң беш чыл болганынга тураскааткан социалистиг чарышты түңнээн. Тиилекчилерниң — Эрдэнэттиң аъш-чем үлетпүржүлериниң, найысылалдың, Ортаа Гобиниң база Убурхангай аймактарының тудугжуларының, Мурнуу Гобиниң транспортчуларының, күш-ажылчы чединишкиннерин демдеглеп, оларга беш чыл бурунгаар космосче совет-моол интернационалчы ужудуушкун үезинде экипажтың ап чораан «Тураскаалдыг дипломну» байырлыг байдалга тывыскан.

• • •

МАРН-ның дээди шуулганынга тураскааткан шалыпчы 19 неделяның эзлчегиг түңнелин Архангай аймакка үндүрген.

Аймактың үлетпүр. бүдүрүлгелеринден чүс үжен ажыг ажылчын беш айларның планныг онаалдаларын май эгезинде-ле күүседипкен. Эш-өөрүнге эки үлегерни автобааза чолаачызы Б. Цэвээндаш, тудуг-монтаж конторазындан Д. Шагдарсүрэн, аъш-чем үлетпүрүнден Г. Жавзандулам болгаш оон-даа өске хөй-хөй мурнакчылар көргүзүп турар. Чартык чыл планын безин күүседипкеннер аймакта хөй.

Мурнакчыларга деңнежир дээш бүгү чурттуң күш-ажылчы коллективтеринде чарыш улам шапкынчаан.

О. ЧИНБАТ.

МЕТАЛЛУРГ БОЛУР

Төрээн Улан-Баторунга ортумак школа доосказ, Ш. Батсайхан металлургтуң мергежилин шилип алган. Ол ам Совет Эвилелинде — Уралда С. М. Киров аттыг политехниктиг институтта өөренип турар. Бедик харысалгалыг өөренип турар студент 4-кү курстуң эртемнерин чүгле «тергиин» демдектерге дужааган.

Бо чаа өөредилге чылын Батсайхан болгаш ооң чаңгыс курсчулары бүдүрүлге практиказы-биле эгелээн. Баштайгы практиказын чыл бурунгаар ол Орск хоорайда Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниг мурнакчы бүдүрүлге «Южуралникель» комбинатка эрттирген.

— Электролиз цехинде мурнакчы бригадага аппаратчиктеп ажылдап турдум — деп, Батсайхан чугаалаар. —Манаа металлургтуң мергежилиниң чугула айтырыгларын болгаш онзагай шынарларын ажыл-херек кырынга улам хандыр билип, шиңгээдип алдым.

Моол студентиниң бүдүрүлге практиказын бо чылын техниктиг эртемнериниң доктору, РСФСР-ниң эртемнеринин болгаш техниказының алдарлыг ажылдакчызы, профессор Иван Худяков удуртуп турар:

— Бистиң аар, өңнүг металл кафедразындан Батсайхан пэрын онаалга алган турган — деп, профессор чугаалап турар. — Күчүзү 250 муң тонна изиндер арга-биле тускай хептерге хевилээр пехтиң төлевилелин кылыр. Бодунуң чогаадыкчы инженер бодалдарын илередип, стандарттыг эвес шиитпирни практикант үндүрген. Мындыг чогаадыкчы чорукка чүгле өөредилгеже чүткүл эвес, студентилерниң эртем ниитилелинге ооң идепкейлиг киржилгези дузалаан. Бүгү институттаазы-биле бир дөмей, бистиң металлургия факультединиң чаңчылы — студентилерни бүгү талалыг эртем ажылынче хаара тудуп, оларны аңаа идепкейлиг киириштирери. Ол дээрге, теоретиктиг үндезин шинчилелдер болгаш үлетпүр бүдүрүлге организациялары-биле керээ чарган бүдүрүлгечи-биле тодаргай хемчеглер болур. Профессорлар, башкылар-биле кады демнежип мынчаар ажылдааш, келир үениң инженерлери, ылангыя МАР-дан келген студентилер ажыктыг хөй чүүлдерни билип ап турар.

Эртем ниитилелиниң кежигүннери —студент эш-өөрү-биле кады ажылдап турар темазының дугайын Батсайхан хандыкшылдыг чугаалаар. Чес электролизинге чаа аргаларны ажыглап турган, оон хоралыг холуксаалар ылгаарының шинчилел ажылдарын олар ийи чыл улаштыр кылып чорудуп турар.

Лекциялар, семинарлар, лабораторлуг кичээлдер. Студентиге хостуг үе тыптыры берге ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа Батсайхан чүгле тергиин өөредилгелиг студент эвес, ол институтта моол ревсомолчулар комитединиң өөредилге секторун ийи чыл дургузунда удуртуп турар. Ооң кол-ла сагыш салып турар чүүлү — МАР-дан келген студентилерниң өөредилгезиниң шынарын бедик болдурары.

Батсайхан Свердловскиде беш чыл чурттап турар. Улуг индустриалдыг бо хоорайга, ылангыя өөредилге корпустарлыг, общежитиелерлиг, спорт шөлдерлиг, Уралдың политехниктиг институду турар район —студентилер хоорайжыгажынга ол аажок ынак. Ында ооң-биле кады бо хүннерде 334 моол студент өөренип турар. Батсайханның өнүүктери хөй. Иркутскиниң белеткел курстарынче өөренип бар чораан, орукка таныжкан өнүүү Б. Нармандах дугайын хөйну чугаалап турду. Оон бээр олар чаңгыс мергежилди кады шиңгээдип ап, чарылбас өнүүктер болу берген. Футбол командазынга оюннар оларны улам быжыг харылзаштырган. Оон аңгыда Батсайхан самбога хандыкшылдыг болгаш институт секциязында доктаамал киржип турар.

Ооң эң чоок совет өнүүктери — чурттап турар чериниң аайы-биле кожалары Игорь Фёдоров, Сергей Жижин, Алексей Батуев. Олар шупту чаңгыс интернационалчы бөлүкте өөренип турар. Музыкага, спортка ынактар. Зачёттарга, шылгалдаларга кады белеткенип турарлар.

Батсайханның күзели боттанган деп чугаалап боор. Бо чыл доостурга, ол чуртунче дээди эртемниг инженер-металлург апарган чаныптар.

Ол өг-бүлезинге ийиги совет дипломну аппаар: бодунуң үезинде ооң адазы Киевте хамааты ужар чүүлдүн инженерлериниң институдун доосказ.

Людмила БУТОРИНА,
«Новости Монголии» солуннуң ПМА-ның корр.

Делегей медээлери

Совет телевидениеге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын калбаа-биле тайылбырлавышаан, делегейниң парлалгазы, янзы-бүрү чурттарның сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары Чернобыльдың атомнуг электростанциязынга болган аварияны америк, англи болгаш өске-даа атомнуг станцияларга болгулаан авариялар ышкаш бүгү күрүнелериниң мурнунга харысалгалыг хамаарылгалыг негеп турар шиңгы айтырыгларны тургузуп турар деп онзалап демдеглеп турар. Тайбың ядролуг ажыл-чорудулганың айыыл чок хөгжүүрү дээш, кол айтырыгы — боо-чепсекти ындере бүдүрерин соксадыры, делегейниң ядролуг айыылдан чайладыры дээш ССРЭ туржуп турар болгаш ол сорулга-биле тайбың боттуг эгелекчи саналдарны идип үндүрүп турар. Кижи төрелгетенниң кырында туруп келген айыылдың хемчеглерин харысалгалыы-биле көөрүнче, делегей ниитилелиниң санал-оналын барымдаалап көөрүнче болгаш кижилерниң амыдыралының болгаш кадыкшылының дугайында бодунуң сагыш човаашкынын херек кырынга көргүзеринче ССРЭ АКШ-ты кыйгырып турар. М. С. Горбачевтуң А. Хаммер болгаш Р. Гейл-биле ужуражыышкынының дугайын дыңнадып тура, даштыкыда массалыг информацияның чепсектери авария-биле холбаштыр Вашингтонуң туружун озал-ондакты ыят чок ажык бодаашкыны кылдыр, болган чүүлдү Совет Эвилелиниң бүгү политиказының ат-алдарын баксырадыр дээш оралдажыышкын, ооң тайбыңга ынак эгелекчи саналдарынга бүзүревес чорукту болдурарынга ажыглаазын оралдажыышкыны кылдыр үнелеп көрген совет удуртукчунуң чугаазын онзалап айтып турар.

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛДЫ ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР ДЭЭШ

ПРАГА. Чернобыль АЭС-ке болган авария, аңаа канчаар хамааржып турары политиктиг моральдың хыналдазы болган деп, «Руде право» солун бижээн. Ийи янзы хамаарылга, бодун ап чоруурунуң ийи шугуму база катап илереп келген. АКШ-тың болгаш барыын чүктүң өске чурттарының чагырыкчы бөлүктери ол болган чүүлдү Чөөн болгаш Барыын чүктериниң аразында чугаалажыышкыннарны болдурбазынга ажыглаарын оралдашканнар. Аварияны социалистиг чурттар болгаш бүгү делегейде хөй миллион кижилер ядролуг эпоха политиктиг чаа бодалды, харысалгалыг чаа хөделишкиннерни негеп турар сагындырыг кылдыр хүлээп көрген. Ону Совет Эвилели бодунуң тайбың боттуг эгелекчи саналдары-биле тодаргайы-биле илередип турар. Атом тайбыңга бараан болур ужурлуг.

ВАРШАВА. М. С. Горбачевтуң чугаазы эң чугула политиктиг болуушкун болурунга чигзиниг турбас деп, «Трыбуна люду» онзалап демдеглээн. Атомнуг энергетиканың айыыл чок чорууну айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле ооң идип үндүрген саналдары техниканың болгаш эртемниң дүрген хөгжүлдезиниң тургузуп турары чаа айтырыгларны шиитпирлээрин ССРЭ-ниң шиңгы, харысалгалыг болгаш дидими-биле көрүп турарының дугайын херечилеп турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политика талазы-биле концепциязын база катап бадыткаан. Ядролуг чазылдырыышкынга чаңгыс талалыг мораторийни бо чылдың август 6-га чедир узатканы, тургустунуп келген байдалды шиңгызы-биле анализтеп көөрүнче АКШ-ты кыйгырганы болгаш ол совет эгелекчи саналга каттыжарынче кыйгырыг, ядролуг шенелделерни хоруурулар-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражыр дугайында совет удуртукчунуң саналы улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол саналдарга харын америк администрациязының политиктиг моралының хыналдазы болур.

УЛАН-БАТОР. Совет күрүнениң тайбың чаа саналдарынга АКШ-тың чорудуп турары милитаризмниң болгаш калчаалыг антисоветизмниң политиказынга ханы бодап кылган карыы деп, «Үнен» солун адаан. Ол саналдар бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга харылаан турар. ССРЭ-ниң, социализм чурттарының планетага байдаалды ынакылдери дээш, айыыл чок делегей дээш, ядролуг каачараашкынны угаан-сарыылдыг чоруктуң тиилээрин дээш демиселдин кызымаа-биле болгаш чайгылыш чокка чорудуп турарын ол саналдар бадыткап турар.

ВЕНА. Ядролуг энергияны тайбың ажыглаарының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни күштелдирерринге болгаш өстүрерinge ол идиги бээр деп санааш, М. С. Горбачевтуң чугаазын атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң чиңгине директору Х. Бликс чүүлдүгзүнүп хүлээп көрген деп, МАГАТЭ-ниң төлээлекчизи медеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг аварияларлар-биле холбаштыр информация солчур талазы-биле тускай механизмни тургузар дугайында совет саналга Перес де Куэльяр байыр чедирген деп, КНО-нуң чиңгине секретарының төлээлекчизи медеглээн. АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражыыры болгаш бүгү ядролуг шенелделерни хорууруунуң дугайында дугуржуп алырын М. С. Горбачевтуң саналдааны ол база чугула деп санаан. Ол саналдарны Вашингтонга өөренип көөр боор дээрзинге идегелди Перес де Куэльяр илереткен.

«Эмчилер ядролуг дайынны болдурбазы дээш» деп улустар аразының шимчээшкининиң даргаларының бирээзи Б. Лаун Совет Эвилелиниң идип үндүргени боттуг эгелекчи саналдарга байыр чедирип, ядролуг шенелделерге бодунуң чаңгыс талалыг мораторийни бо чылдың август 6-га чедир узадыр дээн ооң шиитпирин бедии-биле үнелеп көрген.

(СЭТА).

XXI ВЕКТИҢ ПРОГРАММАЗЫ

ТОКИО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларын чыгган ном Токионуң «Ниигэнся» деп парлалга черинге үнген. Ол «XXI вектиң программазы» деп аттыг номда партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткели, совет удуртукчунуң ССРЭ-ниң ажылчы чону-биле ужуражыышкыннарынга, партия болгаш күрүне органнарының хуралдарынга чугаалары, аңгы-аңгы чурттарның күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылары-биле чугаалажыышкыннарының үезинде санал-оналдары, массалыг информацияның совет болгаш даштыкы органнарынга интервьюлары, өске-даа материалдар кирип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугааларын болгаш саналдарын чыып парлаан номнуң Японияга эң баштай үнгенин сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, Японияның социалистиг партиязындан парламент депутады, ол номну парлаарын саналдааннарның бирээзи— Т. Уэда СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Амгы үеде япон хөй-ниитиниң ССРЭ-ниң политиказын, совет ниитилелде экономиктиг болгаш социал эде тургустунуушкунуң тэрүү турарын кайы хире улуу-биле сонуурган турарын билип турар бис деп, ол чугаалаан. ССРЭ-ниң тайбың күзээр политиказының эң чугула утканышкыннарын айыткан документилерниң ол номунда СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын тодаргай тайылбырлап турар болгаш, ол Совет Эвилелин Японияга улам ханызы-биле билип алырынга дузалаар деп бодап турар бис.

Номнуң онза чери СЭКП ТК-ның XXVII съездиге Политиктиг илеткели эзлеп турар. Ол документиниң өөренип көөрге, ядролуг чепсекти хоруурру дээш, улустар аразының бүгүнү хаара тудкан айыыл чок чоруунуң системазын, ооң-биле кады ону Азияга база тургузар чорук Совет күрүнениң политиказында кол чүүл болурунга бүзүрелди быжыктырар деп япон парламентэриң чугаалаан. М. С. Горбачевтуң Медеглелинде кыдырган болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бадыткааны амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсекти бүгү делегейге бүрүнү-биле узуткаарының программазын бистер бүрүнү-биле деткип турар бис. Ол сорулганың ооң-даа бетинде күүсеттинген турарынче бүгү күштү салыры эргежок чугула деп санап турар бис. Ядролуг чепсектен эң баштай каражадаан чурт болур Япония АКШ-тың мугулай ёзу-биле эзербейи, ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарга бурунгаарлаашкынны дүрген чедип алырынга идиг кылыры чугула боор турар.

РАДИАЦИЯ АЙЫЫЛЫ УЛУГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың девискээринде чыылган радиоактивтиг артынчылары төккен канчаар-даа вазжок хөй черлерде, а ол ышкаш ажылдап турар атомнуг бүдүрүлгелерде радиацияның нептереэшкини кижилерниң кадыынга болгаш долгандыр турар бойдуска улуг айыылдыг боор турар. «Ядролуг айтырыглар болгаш курлавырлар талазы-биле информация албаны» дээр хөй-ниити организациязының эрттирген парлалга конференциязынга хөргүскен түңнелдер ол дугайын херечилеп турар.

Ооң түңнелдерин ёзугаар алырга, шериг сорулгаларынга америк ядролуг программаларны боттандырып келгенчизи чылдарының иштинде дыка бедик деңнелдиг радиоактивтиг барык 324 муң кубометр хоралыг артынчылар чыыгган боор турар. Эрге-чагыргалар оларны төккеш, хөөп каан черлерин чажырып турар. Ынчалза-даа оларны төккен черлерде долгандыр турар делгемнерже радиацияның тарап турарын херечилелдериниң улам көвүдеп турарын ол хөй-ниити организациязының төлээлекчилери чугаалааннар. Олар чижек кылдыр радиоактивтиг бүдүмелдериниң хөй-хөй чылдарда тарап үнери үргүлчүлеп турар Хэнфорд (Вашингтон штатта) районун көргүскен. Ядролуг частыр чүүлдериниң кылырынга ажыглаар плутонийни бүдүрер заводтарының байдалы кижилерниң кадыынга болгаш долгандыр турар чүүлдерге оон дора эвес айыылдыг боор турар.

Невада штатта чер иштинге ядролуг шенелделерниң кылырының үезинде радиацияның тараар чоруу америк хөй-ниитиниң онза дүвүрээшкинин болдуруп турар.

И. БОРИСЕНКО,
А. ЛЮТЫЙ.

ПЕНТАГОННУҢ АСПАА

Вьетнамга болган дайынның шыдажыр арга чок берге үелерин бо чурук сагындырып турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

○ ○ ○

Ырының болгаш танцының «Саянның хаяалары» улусчу ансамблиниң программазы байлак. Ында янзы-бүрү мергежилдиг кижилери киржип турар. Харылзаачыларының уран чогаадылгага мергежили өзүп турар. Ону чоокта чаа «Терээн чуртувусту болгаш партиявысты алдаржыдып тур бис» деп кыйгырыгның адаа-биле эрткен көрүлде база бадыткаан.

ЧУРУКТА: «Саянның хаяалары» ансамбльдың бот-тывынгыр артистери концерт үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

○ ○ ○

ХООЧУННАР ЧЕМПИОНУ

Кызылдың шыдыраа клувунга хоорай чергелиг маргылдаалар удаа-лараа эртип турар. Чоокта чаа «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң шугуму-биле күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарының аразынга хууда бирги чер дээш маргылдаа болган.

Аңаа 60 хардан өрү назылыг 14 шыдыраачы киришкен.

13 салыгдан 11 санны алгаш, М. К. Мендуме бирги черже үнүп, хоочуннар ортузунга чемпионнаан. Ийиги черде — С. С. Чакар. Үшкүзүн — маргылдааның киржикчилериниң эң улуг назылыгларының бирээзи О. К. Лама ээлээн.

Д. ЧААН-ООЛ.

ЧОННУҢ СОНУУРГАЛЫН БАРЫМДААЛАП

Мөңгүн-Тайга районнуң культура ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, чоннуң культура-массалыг дыштанылгазын организастаарының чаа аргаларын дилеп тып ажылдап турар. Кандыг-даа ажылды белеткээри чугула. Буу-даа, шынар чок хемчеглер улустуң сонуургалын кодурбес. Кежээлерниң кижизидикчи утказынче улуг сагыш салып турар бис. Ынчан чон хөй чыглыр болгаш идепкейлиг киржир. Сөөлгү үеде Культура бажыңынга үжен хардан өрү назылыгларга кежээлерни эрттирдивис. Баштайгыларының белеткели эки чорутканындан, киржикчилерниң саны улам көвүдеп турар. Барык уттундурган танцыларны катап тургузуп, ону өөредип эгеледивис. Моон-даа соңгаар ажылывыстың шынарынче кичээнгейни күштелдирер сорулгалыг бис. Чүге дизе чаңгыс багай эрткен хемчегден чоннуң идепкейи өжүп болур. Ай санында-ла бир агитквартал-дың культура-массалыг хүнүн эрттирери чаңчыл болган. Ол хүннер калбак программалыг: национал болгаш орус кухняның аъш-чемин, уран кылыгларының, фото-чуруктарның болгаш уругларның болгаш улуг улустуң чураан чуруктарының делгелгелери, чогаадыкчыларның, шеверлерниң кылыгларының конкурстары, ужуражылгалар, лекция-беседа. Организациялар аразында «Че-ве, кыстар!», «Че-ве, оолдар!» деп конкурстар солун эрткен. «Чечек» болгаш «Хүнчүгеш» уруглар садтарының кижизидикчи башкыларының маргылдаазын суурнуң чону сонуургаан. Херээжейлер чөвүлелиниң организастап эрттирген «Ситец балга» районнуң агропромышленнер каттыжыышкыны биле ССРЭ-ниң ажылдакчылары боттары база киришкен. Улусчу театрның артистери У. Хертек биле Ч. Ортай-оолдуң эрттирип турары «Чүү, кажан, кана?» деп конкурстарны катаптаарын чон дилеп турар. Өске-даа үлегерлиг кежээлерни Кызыл-Хая суурнуң Культура бажыңынга малчын бригада төптеринге эрттирген.

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

60 чылы аттыг совхоз тииленчи болган. Национал хептер делгелгезинге белеткенип турар бис.

Кол-ла кичээнгейни аныяктарның дыштанылгазынче углаандырган бис. Бо ажылга комсомол райкомунуң дузазы негеттинмейн чугаажок. Эге организацияларның киржилгези-биле бадылаттынган график ёзугаар янзы-бүрү темалыг дыштанылга кежээлерин эрттирип турар. Комсомол эге организациялары база тывынгыр чорууну көргүзүп турар. Районнуң амыдырал хандырылга комбинады, «Чечек» уруглар садын эки үнелелдиг алган. «Хлеб деп чүл?» деп темалыг онзагай дыштанылга кежээге ёзулуг шайлааракты организастап, кана-даа кеступ көрбээн оюннарны ойнаан.

Чоннуң дыштанылгазын ажыктыг, солун кылдыр эрттирерин ге өске хөй-ниити организацияларын киириштирбишаан, районнуң культура эрттиргилээн. Конкурстарның онзагай талазы — орта чоннуң калбак киржилгези.

Улусчу театр К. Кудажының «Ийчеек» деп шиизин Өвүр районнуң чонунга база бараалгаткан. Фестивальдың программазында кирип турар шаа болгумнерниң болгаш улусчу театрның көрүлдезинге 17 коллективтен 107 бот-тывынгыр артист киришкен. Олардан амгы коллективиниң «Ревизор» деп шиизин үзүндүзү, районнуң «Ийи кеге-буга», «Чечек» уруглар садының «Мукка дан хазазы ыржым» деп шиилери эки белеткеттингенин демдеглээн.

Ыракты кодааннарда, фермаларда малчыннарның дыштанылгазын утпайн турар бис. Олар чымыштыг иш аразында автоклубтуң оюн-концертин көрүп четтигип турарлар. Лекцияларны база олар дыңнап турар. «Чүү, кажан, кана?» деп конкурстуң айтырыгларынга олар долу харыылаар.

Янзы-бүрү назы-харның кижилерниң сонуургалынга дүүштүр хөл-шыдыраа, чуруктуң, хөгжүмнүң бөлгүмнери ажылдап турар. «Тоол аалдап келди», «Чалыы назын», «Кинога ынактар» деп сонуургал аайы-биле клубтар доктаамал кичээлдеп эгелээн.

Культура бажыңының чанында «Дамырак» агитбригада малчыннарның күзенчиг аалчызы. Оон-биле кады көжер библиотека дөртен ажыг кодааннарга барып, ийи чүс номну тараткан. «Уруглар кижизидилгезинге адаларның ролю», «Хостуг үени канчаар эрттирзе эки?» деп диспуттарны, М. Эргептиң «Кескинди хлеб» деп номунга номчулга конференцияларын организастаан.

Хамык ажыл пландан эгелээн. Ону чоннуң санал-оналын барымдаалап тургузуп турар бис. Ылангыя аныяктар ортузунга анкетаны чорудуп, күзел-бодалын өөренип көрген, планга чамдык эдилгелерни киирген бис. Херээжейлерниң шыдыраа клувун, аэробика болгаш эрги танцы бөлгүмүн ынчангаш тургускан, чүгле тургузары эвээш, бүрүнүң кызымак ажылы негеттинер.

Культура ажылдакчыларының ажылы чымыштыг, бертге болгаш солун, ажылынга сеткилинден бердинген ажылдакчылар бисте хөй. Режиссёр У. Хертек, чурукчу Ч. Ортай-оол, киномеханик О. Ооржак, тепнүткен библиотека системазының директору А. Дапык, уругларның уран чүүл школазының башкызы К. Салчак болгаш өскелерни-даа чон мактап турар.

Культура одагларында хүнде-ле бир культура-массалыг ажылды организастап эрттирген турар. Орта ортумаа-биле чүс бежен чеди кижи кинокчу турар. Бирги кварталда сезен ажыг янзы-бүрү хемчеглеге он үш муң кижи киришкен. Сан-биле кады ажылдың шынарын экижидер, дээштиг болдурар сорулгалыг ажылдап турар бис. Чон эки дыштанырын дээш бүгү хемчеглерни алыры бистиң хүлээлгевис.

Долу күш-биле ажылдаарынга шаптыктыг чүүлдерни чугаалаар болзумза. Районнуң Культура бажыңы таа болганы-биле хөй кижи киржикчилиг массалыг ажылдар кылып чорудары болдунмайн турар. Бистиң сорулгавыс суурнуң чонунуң шуптузун культура-массалыг ажылдарже хаара тудары болгай. Бөгүн клуб долу олурупса-даа, орта өөрүүр аргажок. Амгы үениң негелдезинге дүүштүр бөлгүмнер эрттирер делгем залдыг Культура бажыңы херек. Чаа дилээшкиннерниң оларны өжүрбейн, чоннуң, ылангыя аныяктарның хостуг үезин долу, ажыктыг болгаш солун эрттирер хүлээлгелиг бис. Аныяктарның идепкейин өдүрүп, оларны ажылче хаара тудары чедип алыр сорулгалыг бис. Чаа чүүлдерни дилеп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар болза, эки үре-түңнелди берип болур. Бистен негеп турар бегунде мөзү-бүдүш.

В. СЫРГЫМАЙ,
Мугур-Аксында районнуң Культура бажыңының директору.

НОМ—ООҢ ӨҢНҮҮ

Кызылдың чурттакчылары «Өңнүк» ном садын эки билир. Ооң ийиги каъдында ажылчын бичии өрээлде чагыдылга ёзугаар келген чогаалдары тарадып турар салбыр бар. Ону эргелекчилээн Елена Андреевна Темаева мында ам чээрби чыл чедир ажылдап турар. Ол аңаа 1968 чылда келген.

Ук салбырның онзагай талазы чүдел? Ооң ажылы канчаар тургустунганыл? Бо айтырыгларга Елена Андреевна мынчаар харыылаар:

— Уран-чечен, политиктиг, өске-даа литератураларга чагыдылга чорудары — кол хүлээлгевис ол. Бижидикчилерниң саны беш муң ашкан.

Елена Андреевна-биле чугаалажырга коңгүг солун кижи. Ооң чоок өңнүктери — ном болгаш ооң келир үеде ээлери — чагыдыкчылар. Ол чугаазын уламчылавышаан, чагыдылга ёзугаар келген сөөлгү номнарга, ылангыя Некрасов, Чеховтуң академиктиг үндүрүлгелерин адагылаан, К. Маркс биле В. И. Ленинниң чогаалдар чыындызының чаа парлаан үндүрүлгезин номчукчунуң хүн бүрү ажылынга ажыктаарынга эптиг таарымчалыын демдеглей-дир. Ооң улаштыр ортааны вектерде чурттап чораан азербайджан шүлүкчү Низами Гянджевиниң беш томнуг чогаал чыындызының чөөн чүк ёзузу-биле каастап кылганын база көргүзе-дир.

Ол салбырда чоокта чаа ажылдап кирген Людмила Вохмина эргелекчизинге дузалажып, чагыдыкчыларның кижи бүрүзүнүң алы турар карточкаларын эмгелеп-сеселеп, чагыдылганы боттандырарының дүрүмнерин хажытпайн турар. Ында ажылдың хемчээли улуг. Чүгле чаңгыс айда бээн 600-700 экземпляр чаа кирген номнарны ээлеринге тарадыр апаар.

Чагыдыкчылар-биле ажылдың чаа хевирлерин ажыглап турарындан чагыдылганың чорудуу улам экижип турар. Чагыдылганың кол хевири — дугаар ёзугаар ойнап алыышкын болур. Ол чорук ном садынга кирген номнарны кижилерниң аразынга маргылдаа чок үлежип алырынга идиг берген. Башкыларга тускай хемчээлди доктааткан. Бир эвес доктааттынган хемчээлден чаа келген номнар артыкталы бээр харе болза Елена Андреевна аңаа чагыг киирген организациялар-биле харылзааны дораан-на туда бээр.

Е. А. Темаева бодунуң ажылынга ёзулуг бердинген тепентиг кижи. Ол магазинге кирген улут, бисе улуска элгэ-эвилел, сагыш човангыр-даа.

А. ПЛАТОНЫЧЕВА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

20. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Хартыландар, горнистер!». 9.15 — Эрткен неделяда спорт. 9.45— «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Бистиң чаңгыс үеживис». Док. фильмнер: «Сес берген», «Глековтар», «Оолгалар болуп хып үнүнер». 15.40 — «Ёзулуг кижи дугайында тоожу». Уран-чечен фильм. 17.10 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Гена крокодил». 17.30 — Эрткен неделяда спорт. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Чадаг-тергеге чарыш. ЧССР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Улус херегелениниң бараанналын бүдүрүп үндүрер талазы-биле Латви ССР-ниң партия болгаш совет организацияларының ажылының дуржулгазының дугайында. 19.50 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкинонуң Концерт студиязынга РСФСР-ниң улустуң артизи Н. С. Михалков-биле ужуражылга. 23.00 — Док. телефильм. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ярулланның школазы». Док. телефильм. 8.35; 9.40 — Бойдус эртеми. 2 класс. Арыг ишти-биле чоруп ор мен. 8.55 — «Ростов баалыы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 12.35 — Француз дыл. 10.00 — Р. Гамзатовтуң лириказы. 10.35; 11.45 — Ботаника. 5 класс. Үнүштерни камгалаары. 10.55 — Шыдыраа школазы. 11.25 — «Биске ужуп үнерин чөпшээрээ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Сээн Ленинни библиотекан. РСДРП-ниң программазын ажылдап кылырынга материалдар. 13.10 — «Ю. Тынянов. Проза чогаалдарының арыннары». «Мен аваа кижилерге хамаарышпас мен». 14.30 — «Кичээлдер соонда». Тележурнал. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тыва театр — 50 харлаан». Тываның хөгжүмнүг театрының артистериниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Соок-Ирей болгаш чай». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.40 — «Баштайгы ынакшыл, бисти өршээп көр». Уран-чечен фильм.

21. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50—«Удурланыкчын тып ал». Док. телефильм. 15.15 — Улустуң «Смеречина» танцы ансамблиниң концерти. 15.40 — «Билир болгаш кылып был». Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 16.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.40 — «Михаил Шолохов». Док. телефильм. 17.45 — «Он алды болгаш оон улуг назы...» 18.30 — Чадаг-тергеге чарыш. ЧССР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Узун сандай». 19.10 — «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези». 19.45 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Чикагодан Филадельфияга чедир». Док. телефильм. Автору — В. Зорин. 22.30 — Э. Москвитина (арфа) ойнаар. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кым аскыр дагаа болуп оттуп келирил...?» Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-ниң бойдус байдактары. 9.05; 12.55 — Немец дыл. 10.05 — Ниити биология. Кылымал шилилгениң чогаадыкчы ролю. 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. Дайын чылдарының ырлары. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар» Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Улус депутаттарының Советтериниң социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге ролюнуң дугайында. 13.25 — Пушкинниң поэзиязында 1-ги дамчыдылга. 14.15 — «Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы». Чагаалярга харыылар. 15.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. М. Яшин. 16.05 — 16.10 Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 класының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — Уругларга фильм. 18.40 — «Реформаның оруктарында». Школачыларны кижизидеринге күш-ажыл кичээлдериниң ролю. Республиканың башкылар билиин бедидер институду — 40 харлаан. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Телефон». 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Ынакшыл дугайында ыр». Уран-чечен телефильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Черноморец».

22. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Тобиийр». Мультфильм. 9.15 — КҮУТ-тың үрер хөгжүм херекселдериниң оркестриниң оюн көргүзүү. 9.35 — «Капитан Грантыны дилеп». Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. телефильмнер: «Оон өскээр шыдавас мен», «Тараачын», «Аас-кежикке дагаа». 15.50 — Шыдыраа школазы. 16.20 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери: «Машенька болгаш адыг», «Сыкыртырындан коргар бегемот дугайында». 16.55 — Аргентинаның фольклор ансамблиниң концерти. 17.20 — «Бистиң чаш чораан үевистиң футболу». Док. телефильм. 18.15 — Чадаг-тергеге чарыш. ЧССР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сеглээн сес — керткен ыяш». Күш-ажылчы коллективтиң амыдыралынга коммунистерниң мурнакчы ролюнуң дугайында. 19.30 — «12-ги кабинет». «Делегей болгаш аныяктар» деп дамчыдылгага ай санының капсырылгазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ол үениң ырлыг тоожуларындан». Док. телефильм. «Игорь полугунуң дугайында сөстүң» төөгүзүнүң дугайында 22.25 — «Наталья Герасимова ырлаар». 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сээ соңган караазың чырыы». Телефильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Индустриализацияже углаашкын. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Дарвинниң эволюция теориязы. 11.00 — «Төрээн чурттуң дээрин камгалап». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Аваның школазы. 12.05 — Совет поэзияның мурнакчылары. 13.30 — «Дивизия командириниң хүнү». Уран-чечен фильм. 15.00 — 15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35 —«Күш-ажылдың болгаш уран чүүлдүң эвилели». Чоннуң чогаадыкчы уран чүүлүнүң II Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Экии, Дилги угбай». Мультфильм. 20.20 — Чарлалдар. 20.25 — «Делегейниң музыка культуразының эртинезинден». В.-А. Моцарт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Сөөлгү бараалгаашкын». Уран-чечен телефильм.

23. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Мультфильмнер. «Коська койгун болгаш булак», «Кым сен?», «Мензурок Шарик». 9.15 — «Сөөлгү бараалгаашкын» Уран-чечен телефильм. 10.30—10.35—Медээлер. 14.30—Медээлер. 14.50 —«Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Курлавыр», «Инерция үези». 15.15 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми «Винни-Пух болгаш сагыш човаашкын хүнү». 15.35 — Орус чугаа. 16.05 — Хөглүг старттар. 16.50 — Уругларга фильм. «Кичээнгир, азыты-мелегей». 18.15 — Чадаг-тергеге чарыш. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эдуард Гончаров болгаш өскелер». Док телефильм. 19.55 «Хээли». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35—«Хээли». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.55 — «Джаз монологу». 23.35 — 23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Тыртыжары». Телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 9.05; 13.05 — Англи дыл. 10.05 — Ниити биология. Дириг амытаннар канчаар хөгжүп келгенил. 10.35; 11.40 — Физика. 8 класс. Робототехника. 11.05 — Поэзия. Н. Грибачёв. 12.10 — XX вектиң эгезинде орус уран чүүл. Е. Честняков. 13.35 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Компьютер-биле оюн», «Салым-чаяанның дугайында чугаа». 14.15 — Пушкин поэзиязында. 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Тыва Күртелерадиону симфония оркестриниң концерти. 18.50 — «Ный мугулдуруунуң ритмнери». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Бирги скрипка». Мультфильм. 20.15 — «София селгүүстээшкини». Киночурумал. 20.30 — «Музыкалыг чапсар». Болгариядан эстрада дамчыдылгазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шүлүкчү Л. Мартыновтуң амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында док. телефильм. 22.30—23.10 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. Тайылбыр.

24. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Скандыньекки» фольклор ансамблиниң оюн көргүзүү. 9.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — АБВГДЕ-жигеш. 10.05 — «Калыкшыл». 10.50 — Африканың ритмнери. Уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 11.20 — «Куйбышев хоорай». Док телефильм. 12.20 — «Эрмитаж». Бурунгунуң чепсектери. 12.50 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 13.20 — «Булактар». 13.45 — «Илья Глазунов-биле ужуражылга». Док. телефильм. 1 болгаш 2-ги кезектери. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 15.30 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Шпионччу хандыкшылдар». 15.50 — «Канчаар дыштанып турар бис?». «Маршта амыдырал» деп фильм-концерт. 16.15 — «Үе болгаш бодунуң дугайында». Борис Пастернак. 16.35 — «Дем каттыжылгазы». 17.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кино-режиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Лев Толстой». 1 болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Суббота кежээ». 23.15—23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Адыш часкаашкынның хоразы». Док. телефильм. 8.25 — Ритмниг гимнастика. 9.10 — Эртенги почта. Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — Бистиң садывыс. 10.10 — ПУР-га болган найыралдыг армияларның спартакиадазының дугайында. 10.40 — «Ынакшылдың сылдыстары». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 12.55 — «6 дугаар дүрген чоруур поезд озалдап турар». 40 чыл болганда төрелдерниң ужуражылгазының дугайында. 13.15 — Юлия Рябчинскаяга тураскааткан байдаркаларга болгаш каноэлерге эжериин талазы-биле маргылдаалар. 13.45 — А. С. Пушкинниң шүлүктеринге романстарны РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Громыко ырлаар. 14.10 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Кежеенең чанынга тулчуушкун». 14.20 — «Амы-тындан артык илегел». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. «Шуут чажыт». 15.15 — Бүгүдеге стадион. 15.45 — Чарлалдар. 15.50 —«Тоол аалдап келген». «Тоолда баттакара». Уран-чечен фильм. 17.10 — Суг полозунга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы, Венгрияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Тбилисиден дамчыдылга. 18.10 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сапог идиктиг диис». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — Чиик атлетикага Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. Сочиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Төөгүлүг фильм экраны». «Аза» ижээниң эдилеринде». 23.00—23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Днепр».

25. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Пионерия». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң» 21-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — Кадээниң шагы. 14.05 — Чүнү номчуурул. 14.50 — Дирижёр болгаш оркестр. ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Кахидзе. 15.45 — «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 16.30 — «Чаңгы». Телетоожу. 1-ги кезээ. 17.40 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери: «Хоо иштинде кижи», «Коланиң чурттап чораан». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Силеоге, хоочуннар. 19.30 — «ССРЭ-ниң Курфильмфондузундан». Россияга баштайгы киносеанстарның 90 чылынга кинопрограмма. 21.00 — «Үе». 21.30 — Опера сценазының мастерлери. «Испан операның сылдыстары». 22.20—22.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Химиктер хүнүнге. Док. фильмнер: «Чаңгыс бо хүнүүбиле эвес». «Даш суунуң чажыттары». 8.45 — «Ставрополимер» бүдүрүлге каттыжыышкынының үлегерлиг ниити ырызының концерти. Пятигорскиден дамчыдылга. 9.05 — Узбек ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 10.20 — Орус чугаа. 10.50 — М. Горький. «Мээң университеттерим». Уран-чечен фильм. 12.20 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 12.50 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери. «Франтишек», «Кырган аваның хол майгыны» 13.15—Чиик атлетикага Бүгү-эвилел маргылдаалары. Сочиден дамчыдылга. 14.00 —«Делегейниң музыка культуразының эртинезинден». Н. А. Римский-Корсаков. 14.50 — «Амы-тындан артык илегел». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. «Кафе «Роза». 16.00 — Суг полозунга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Югославияның шилиндек командазы. Тбилисиден дамчыдылга. 16.35 — «12-ги кабинет». «Делегей болгаш аныяктар» деп ай санында дамчыдылганың капсырылгазы. 18.05—«Экранда кинокомедия». «Аалары болгаш уруглары». 19.25 — Юлия Рябчинскаяга тураскааткан байдаркаларга болгаш каноэлерге эжер талазы-биле делегей маргылдаазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сапог идиктиг диис». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Чиик атлетикага Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. Сочиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 —«Чуруктарлар дугайында рассказтар». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу О. Верейский. 22.00 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Металлист». Ленинградтан дамчыдылга. 22.45 — Юлия Рябчинскаяга тураскааткан байдаркаларга болгаш каноэге делегей маргылдаазы. 23.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Торпедо» (Москва).

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жестокий романс» 19.00, «Удочка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «После дождичка в четверг» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, **«Салон красоты»** 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Зеленый остров»** 14.30, **«Перстень с русалкой»** 16.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Жертва обмана»** 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: **«Разиня»** 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республикага элээр булуттаар, дүне чагбас, хүндүс чамдык районнарга бичии чаъстаар, диңмирээр чадавас. Хүндүс 21—26, чамдык районнарга 12—17 градус чылыыр.

Кызылга кежээр булуттаар, хүндүс бичии чаъстаар. Мурнуу-барыын чүкче углай-каттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 8—10, чамдык районнарга 24—26 градус чылыыр.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң республиканың тускай хөгжүм-чурулга уран чүүл школазы 1986-87 өөредилге чылында тыва национал өөреникчилерни чыып алырын чарлап тур.

Салбырлары:

Фортепиано:

Хылдыг хөгжүм херекселдери (скрипка, виолончель). 7 харлыг уругларны хүлээп алыр.

Улустуң болгаш үрер хөгжүм херекселдериниң салбырынга (домра, баян, аккордеон, флейта, кларнет) ниити билиг школазының 3 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Кирерин мурнунда музыкага салымның (дыңнангыры, ритм, дүвү утпазы) шылгаар.

Дараазында документилер-ниг болур:

1. Уругнуң эмчи картазы;
2. Ниити билиг школазынга өөренип турганының табели.

Конкурсту 1986 чылдың июнь 2-ден 7-ге чедир чорудар.

Адрези: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузу 2. Кызылдың уран чүүл училищезиниң бажыңы, аул. № 20.

ЧАРЛАЛДАР

«Жигули» автомобильди садып алырының ээлчээнде турар хамаатыларның кичээнгейинге дыңнадыры болза: Кызылдың үлетпүр бараананың садыынга 9.100 рубль өртектиг ВАЗ-21063 маркалыг автомашиналары сайгарылгага кирген. 1986 чылдың май 25-тен соонда ол автомашиналарны хостуг-биле садар.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кезээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. «Солун» келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3299.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00898

Кф
...республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 119 (13119) | 1986 чылдың май 21, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Часкы хову ажылдары көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга кажан-даа эң-не «изиг», эң-не харысаалгалыг үе болуп келген. Чүге дээрге ол күскү дүжүттүң үндезинин тургузуп турар. Чогум-на ынчангаш бис: «Часкы хүн чылды чемгерер» деп чугаалажып турар бис. Хөрзүннү дүрген болгаш шынарлыг кылдыр болбаазырадыры, шык базырыышкынын шын чорудары, тараа болгаш мал чеми культураларын өй-шаанда, часкы суггарылганы шынарлыг чорудары республиканың чер ажылдыгларының СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге, Аъш-чем программазын боттандырарынга база бир базымы болур.

Ажылды шын организастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун эки деңнелге тургузарының, техниканы беримчелиг ажыглаарының дугайында айтырыгларны часкы хову ажылдарының үезинде улам шыңгыы тургузуп, негелдени күштелдирер херек. Бистиң чайда-даа эде тургузуушкун чорут турар бо хүннерде чогум-на коммунистер чаа ёзу-биле ажылдаарының мурнуку одуруунга туруп, революсчу, күш-ажылчы чаңчылдар биле эде тургузуушкунуң аразында ханы тарылзааны кая-даа дарый нептередир ужурлуг.

Часкы ажылдарның чедиишкини, механизаторларның, бүгү хову ажылдыгларының демниг ижи, оон алыс түңнелдери бригадалар, звенолар, аңгы-аңгы кижилер ортузунга социалистиг чарыштың идеологтуг хандырылгазын шын организастаарындан, механизаторларның, өске-даа ишчилерниң ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарындан дыка хамааржыр. Чижээ, Бии-Хем районунуң «Саян» совхозунуң хову ажылдыгларынга бо чылын совхозтуң дирекциязы чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг хову турлаан туткан, ынчангаш олар аалдарынче чанмайн, хонуп ажылдаар, ажыл шагын долу ажыглаар аргалыг болганнар. Ол ажылдың ажыктыг, бүдүрүкчүлүг болуруңга улуг дузазы чедирген.

Бо чылын хову ажылдыглар агроүлетпүрүнүң ажылын эде тургузарының, чер ажылын интенсивтиг арга-биле чорударының бир дугаар чазын утпаан. Ынчангаш часкы хову кампаниязының бо изиг түлүк, ындыг-ла белен эвес хүннеринде политинформатор, агитатор, лектор бүрүзүнүң хей-аът киирикчи сөзү тараажыларны улам соруктуг кылыр. Чогум-на олар ажылды шын организастаарының, оон бот-орулга-чарылгалыг, чек системалыг методтарын улам ханы тайылбырлаар, кижи факторун идепкейжидип тургаш, часкы хову ажылдарын эң кыска хуусаада, шынарлыг чорударының бүгү аргаларын чедип алырынга боттарының үлүүн киирер ужурлуг.

Каа-Хем районда «Ленинчи оруук» совхозтуң механизаторлары эртен даң бажындан кара кежээге чедир кызымак ажылдап хүнзээннер. Кежээ хову турлаанга турупкан оолдар чедип кээрге, оларны өөрүнчүг белек — агитбригада манап турган болган. Бот-тывынгыр артистер механизаторларга ырлап, шүлүктеп, хоглуг, шоодуглуг номерлер көргүзүп, хомамыктап ырлажып, солун концертти көргүскеш, хана солунну көрүштүг, чараш кылдыр үндүреринге дузалашканнар. Агитаторлар механизаторлар, чолаачылар-биле кыска беседаны кылып, тараажыларның ажылын үнелеп, ажылчыларының хей-аъдын көдүргеннер. Агитбригада бодунуң ол солун концерти-биле «Бурунгаар», «Совет Тыва», «Улуг Октябрь», «Кызыл тук» совхозтарның хову турлагларынга база аалдап четкен. Олар чораан-на черинге кыска беседаларны кылып, хана солуннар, «Чаңныктар» хуудустарны үндүрүп, өңнүг фото-солунну база кылып, хову ажылдыгларының тура-соруун ынчаар көдүрүп, бо чылдың дүжүдү дээш демиселге боттарының үлүүн киирип турарлар.

Идеология фронтузунуң ажылдакчылары хову ажылдыгларны часкы кампания ажылынче мобилизастап тура, черниң гектар бүрүзүнүң, чер ажылынче үндүрген рубльдиң, чаштырган чемишчидилгениң тонна бүрүзүнүң беримчезин улгаттырар дээш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, чиг эт, дериг-херексел бүрүзүнге хынамчалыг ээ болуруңуң чугулазын тайылбырлап, чүгле шак бүрүзүн эвес, минута бүрүзүн бүдүрүкчүлүг, чеп ажыглап, быжыг сагылга-чурумну тургузуп тургаш, ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедип алырынга идигни бээр ужурлуг.

Часкы тарылга үезинде масса-политиктиг, агитасчы ажылдың кол утка-шынарын социалистиг чарышты шын организастаарынче, оон ажыктыын чедип алырынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче угландырар херек. Бии-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарның партия организациялары идеология активи-биле семинарларны эрттирип, ындыг семинарларга хову турлагларынга чорудар идей-политиктиг, культура-массалыг ажылдарның арга-хевирлерин тодараткан.

Хову ажылдарының үезинде агитатор кижиниң ажылдаарынга, кызыл-булуңнарга, агитквартираларга ышкаш, ындыг-ла эки таарымчалыг байдал тургустунмаан болуру билдинигир. Ынчангаш оон беседазы хүнүң амыдыралы-биле ханы холбаалыг, кыска, билдинигир, часкы хову ажылдарын шынарлыг чорударынче угланган болур ужурлуг. Агитаторнуң база бир кол сагыш салыр ажылы — мурнакчыларны тодарадыры, оларны хөйге чарлаары. Көскү агитация, хана солун, хуудустар, шоодуглуг үндүрүлгелер, күш-ажылдың аллар тугун көдүрери, агитбригадаларның көргүзүглери дээн ышкаш айтырыгларны шиитпирлээринге киржири.

Бөгүн кайда-даа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдезинге дүүштүр ажылды эде тургузарының, ажылга хамаарылганы, оон стиль, методтарын өскертириниң дугайында чугаа чорут турар. Ынчангаш бистиң хөй санныг пропагандист, агитатор, лекторларывыс хову турлагларынга барып чедип, идепкейлиг, чогаадыкчы ак сеткилдиг ажылдаарының байдалын тургузарынга боттарының үлүүн киирер, ажылда бар четпестерни илередир, ону дарый чайладырының айтырыын шыңгыы тургузар ужурлуг.

Чер-черде партия комитеттери, партия организациялары часкы хову ажылдарының идеологтуг хандырылгазын бедик деңнелге тургузар, партияның бөгүнде көдээ ишчилерниң мурнунда салып турар сорулгаларын чаа ёзу-биле ажылдаарының, эде тургустунуушкунуң үндезининге шиитпирлеп тургаш, хажык чок чедип алыр дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

СУГГАТЧЕ КИРГЕН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырында хову бригадазының тараажылары бо чылын суггарылга ажылынче улуг кичээнгейни салган.

Совхоз бо чылын ниитизи-биле 1145 га шөлге сула, кукуруза болгаш мал чеминиң өске-даа культураларын өстүрер. Оларның шуптузун суггаттыг черлерге тарыыры көрдүнген. Оон ыңай 285 га ажыг сиген шөлүн суггарар.

Гидротехник Доңгак Тас-оолдуң удуртулгазы-биле суггатчылар Чоза, Ирбитей, Чаңгыс-Терек буталарының дөзүн кылып белеткээш, суун бадырган. Хоочун суггатчылар Долба Кызыл-оол, Чамзы Кара-оол, Будукей Будегечи, Дартан Сугежик олар эки ажылдап, хүн нормазын 105—110 хуу күүседип турар.

Совхозтуң суггатчылары эрткен неделяга чедир 560 ажыг гектар сула тарыыр, сиген кезер шөлдерин суггарганнар.

Н. ДАМДЫН.

Ногаан эзимниг сыннарның эдээнде тарылга шөлү карара берген, ыыгын бусталдыр тынып чыдыр. Чергелештир «челдирген» тракторлар оон кыдыы-биле эртер.

Каа-Хемде «Кызыл тук» совхозтуң бо тарылга шөлүнде картофельди тарып олуртуп эгелээн.

Куурартыр көстүр хептиг, узун сынныг кижи тракторлар чанындан бисче кылаштапты. Ажыл-агыйда агроном Александр Петрович Колодкин болду.

— Бистиң бо механизаторларывыс эки ажылдап турлар. Кижи бүрүзү хүнде ийи нормазы күүседип турарлар—деп, ол мактады берди.

50 гектар шынаада картофельди олуртуп турар бо механизаторлар мал чеминиң база тарып өстүрер ужурлуг. Олар бо тараан бежен га черинден чүс центнер картофельдиң дүжүдүн алыр сорулгалыглар.

Ол бригада мал чемнеринден 494 гектарга кукурузаны тарыыр. Дүжүттүг кылдыр ажаап өстүргеш, оон гадан-на 148 центнер дүжүттү алыр ужурлуг. Таарымал тооругту, чаңгыс чылдыг сигеннерни база тарыырлар.

ЧУРУКТА: совхозтуң хоочун механизатору Михаил Мундурга.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

АЖЫЛ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз он ийиги беш чылдың баштайгы чылында 300 гектар тараа культураларын, 800 гектар чаңгыс чылдыг сигеннерни, 414 гектар хөй чылдыг сигеннерни, 200 гектар чайгаар үнген сигеннерни суггарар деп планнаг. Бо хүннерде часкы суггат-биле 740 га шөлдү суггарган. Ында 4 звенода 26 суггатчы доктаамал ажылдап турар.

Бо чае узун болгаш соок болганы-биле тайгадан баткан сугнуң хемчээли эвээш болган. Ынчалза-даа суггатчылар келген сугну халас мыйпайн, багай эвес ажылдап турарлар. Базырык үстү шөлдерде 380 гектар черде хөй чылдыг сигенер, 65 гектар черде арбай тарыыр шөлдер суггарлыынган. Ол ажыл эмдаа уламчылап турар. Ында хоочун суггатчылар Хертек Самчай-оол, Кончук Маадыр, коммунист Хомушку Эрес-оол оларның звенолары хүн нормазын ажыр күүседип, баштайгы чеди хонуктарның түңнелдери-биле акша шаңналы алганнар.

А. КАНЧЫЫР.

НОГААЖЫЛАРНЫҢ ЧЫМЫШТЫГ ИЖИ

Барыын-Хемчик районунуң «Барлык» совхозунуң ногаажылары ногаа дүжүдүн эрткен чылдардан хөйнү алыр. Ногаа культураларының өзүмнерин бо чылын агротехниктиг чурум ёзугаар өстүрер. Өзүмнерниң өзүлдези эки. Чырык, чылыг парниктерде капуста, огурец, помидор өзүмнери бар. Оларны шөлге удавас олуртуп эгелээр. Ногаа бригадаларында Аксы-Барлыктың херээженнери ажылдап турар. Ында 35 кижи ийи ээлнег-биле ажылдап турар. Суггатчылар Удуй-оол Монгуш, Сергей Кужугет, Борис Кужугет, Владимир Хертек олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, суггарылганы эки чорудуп турар. Парниктерде дуржулгалыг ногаажылар Серешпей Сарыглар, Клара Куржуу, Орташ Ооржак, Ынаштай Сарыглар идепкейлиг ажылдап турарлар. Артис-оол Хомушкуну ол «ЮМЗ-6» маркалыг тракторы-биле ногаажыларда быжыглаан. Ол кара хөрзүннү доктаамал сөөртүп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ССРЭ-ЖЕ АЯН-ЧОРУК

Совет чазактың чалааны ёзугаар Испанияның чазааның Даргазы Фелипе Гонсалес кадайы-биле кады май 19-та Москвада албан ужуруунда аян-чорук кылып чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, өске-даа албан кижилери Испанияның чазааның баштыңын болгаш оон кадайын аэродромда уткуп алганнар.

* * *

Ол-ла хүн Н. И. Рыжковтуң Ф. Гонсалес-биле чугаалажылгазы эгелээн. Совет Эвилели биле Испанияның аразында тарылзааларының боттуг байдалының чүгле ийи чурттуң үндезин эрге-ажыктарынга эвес, харын база улустар аразынга тайбыңны болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының херээнге база дугжуп турарынга ийи талаңың бүзүрелин илереткен.

* * *

Ол-ла хүн Кремльге ССРЭ-ниң чазааның емуинээзинден Ф. Гонсалестиң болгаш оон кадайының аллары дээш дүштеки шайлаага тургускан.

Совет таладан аңаа Н. И. Рыжков кадайы-биле, Г. А. Алиев, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, Н. В. Талызин, А. Н. Яковлев, өске-даа албан кижилери барган.

Найыралдыг байдалга боон эрткен дүштеки шайлаага үезинде Н. И. Рыжков болгаш Ф. Гонсалес чүве чугаалаарга, оларны улуг кичээнгейлиг дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

(СЭТА).

ТАРЫП ОЛУРТУЛГА ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем мыш үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде лесничествозунуң ажыл-ишчилери бо чылын 250 гектар черге мыш тарып олуртур сорулгалыг. Бо чылын хар чуга болганындан эрте эрээн. Ынчангаш чериң шыгы шоолуг эвес болган. Хар шыгы кургаалакта, мыш тарылгазын кыска хуусаада чорудар сорулга-биле лесничество бо хүннерде бүгү күштү мөөннээн.

Мыш тарып олуртулгазы чогуур үезинде доозар дээш лесничествонуң ажылчыннарындан аңгыда суурнуң чурттакчылары мында хаара туттунган. Чербинин дузалал школазының үстүкү класстарының өөреникчилери хостуг шагында мыш тарылгазынга дузалажып турар. Мыш олуртулгазында 34 кижи доктаамал ажылдап, хүнде 10 га черге олуртуп турар. Олар ийи хүн дургузунда 26 гектар черге мыш тарылгазын дооскаш, ам Улуг-Шиви деп черде олуртуп эгелээн. Мында 100 ажыг гектар черге мыш тарыыр. Мында ажылдап турарлар хүнде 15—20 гектар чедир олуртуп, шалыпкын ажылдап турар.

Мыш тарып олуртуп турар бригаданы мастер М. Г. Черепанов билдилиг удуртуп, мында ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын шын организастап, даандырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харысаалгазын бедидип, мурнакчыларны доктаамал илередип, чарышты түңнеп турары ажылга идиглиг боор турар.

Хоочун лесниктер Н. Игнипиев, П. Известков аныяктарга дуржулгазын айтып, арга-сүмезин кадып, мышты канчаар тарып олуртурун оларга бо-ла айтып берип турар. Маңаа үр үениң дургузунда ажылдап келген арга-дуржулгалыг ажылчыннар Күнчүмей Кара-оол, Олег Саая даандырган ажылын ак сеткилдиг күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Р. ОЧУР-ООЛ.

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Чадааналың хлеб заводунуң коллективи он ийиги беш чылдың бирги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин боттандырар дээш хлеб быжырыкчыларының ажыл-ижин шын организастап келгенниниң түңнелинде бо чылдың эртсээн айларының планныг ооалдаларын доктаамал күүседип келген. Апрель айда 180 тонна хлеб-булочка кылыглары бүдүрер планныг даалга ажыр күүсеттинген.

Булочка кылыглары бүдүрер цехте ажылдап турар мастер Марина Кара-Салдың удуртуп турары ээлчегниң ишчилери коллективтиң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Мастер Татьяна Монгуштуң удурткаңы хлеб быжырыкчылары планныг ооалдаларын ажыр күүседип келген.

Хлеб заводунуң коллективиниң ажылында чамдык эки чүүлдер бар-даа болза, бүдүрүп үндүрген хлебтиң шынары экиживейн турар. Продукциянын шынарын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни ап чорудуп-даа турар болза, бар курлавырларны чедир ажыглавайн, мурнакчы дуржулганы нептеретпейн турар.

— Быжырган хлебтиң шынарының экиживейн турарының бир чылдагааны — Кызылдан сөөртүп эккеп турар далганның шынар шынзылгазы чок боор турарында, ол чокка хүлээп ап турарында. Келген далганның шынарын, сортун, ол-шыгын үш документиге айтып каан турар ужурлуг. Хлеб заводунда далганың шынарын хынаар лаборатория база үрелген — деп, хлеб быжырар мастер Алдымаа Ондар хомудап чугаалап орар.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукциянын шынарын экижидер, планныг ооалдаларны чедиишкиниг күүседир, ажылга эде тургустунар дээш боттуг хемчеглерни заводтуң удуртукчузу дарый ап чорудар ужурлуг.

А. ДОҢГАК.

ИЙИ КАТАП АЖЫР

Бии-Хем районунуң «Хадын» совхозунда часкы хову ажылдары мурнунда чылдарга болдарга, элээн шалыпкын болгаш организастыг чоруп турар. Оон бир чылдагааны трактор-хову бригадазын эде тургузуп, звеноларга чарганы.

Бригада Каак-Хөлде 170 гектар ажыг черге кызыл-тасты чажып дооскан. Чиңге-Даг артында 1000 гектар черде тарааны чаштырган. Ам оон звенолары Ооржак-Хоглан мал чемнерин тарып турарлар. Звенолар аразында социалистиг чарышты чеди хонуктап түңнеп турар. Аңаа Сергей Наксыл удурткан звено бирги черни ап келген. Звено кежигүннери хүнде 18 гектар черге чаштырылга чорудар планын 36 гектар кылдыр ийи катап ажыр күүседип турар, а звено ниитизи-биле хүнде 74 гектар черге үрезин чаштырарын база-ла барык ийи катап ажырып, 144 гектар черге тарылганы чорудуп турар.

С. ДАНГАА.

Ак-Довурактан медээлер

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫЛАР

Ак-Довурак АТБ-зинде Ш. Шахмуратовтуң удурткаңы чолаачылар бригадазы апрель айның планын 188,7 хуу күүсетнеш, социалистиг чарышка тиилекчи болгаш В. П. Байкаловтуң бригадазы ооалдазын бүдүн чартык хуу ажырган.

Хууда социалистиг хүлээлгелерин М. Кужугет 213 хуу, В. Ковыргин 184 хуу күүсеткен. Чолаачылар кывар-чаар чүүлдерни камнап алган.

Бирги кварталда транспорт бүдүрүлгелериниң аразында чарышка бирги черни алган коллективте коммунистиг күш-ажылдың чээрби дөрт шалыпчылары ажылдап турар. Автопарк ажыглалын экижидер, камналга чурумун күштелдирер дээш коллектив күжениишкининиг ажылдаар сорулгалыг.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОЛЛЕКТИВ

Даг-дүгүндең бедик сорттуг руда арыглаар цехте № 4 ээлчег — интернационалчы коллектив. Ында орус, украин, марий, тыва болгаш өске-даа националдың кижилери ажылдап турар. Ажылынга мергежээн мурнакчылары — слесарьлар А. Ооржакты, Н. Кужугетти, улуг таарыштырыкчы М. Хертекти, электрик П. Серебряковту, мастер Е. Тельныхты болгаш оператор М. Шметюкту эш-өөрү мактап турар.

Машинистер К. Ойдуп, Л. Лопсан, хептекчилер С. Монгуш, З. Сат болгаш өскелер-даа күш-ажылчы базымын аңаа эгелээн.

Ээлчег арыглаар фабриказының коллективтериниң аразында чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Пландан ажыр 240 муң тонна бедик сорттуг даг-дүгү бээр хүлээлгени ээлчег алган. Апрельдиң планын ажыр боттандырган: нормативтиг арыг продукция бүдүрерин 111 хуу, даг-дүгү 110,6 хуу күүсеткен.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

Апрель айның түңнели-биле «Тыва Даг-дүгү» комбинаттың арыглаар фабриказының коллективтериниң аразында чарышты түңнээн. Кол цехтерден даг-дүгүнден бедик сорттуг руда арыглаар цех бирги черни алган.

Ийиги белуктен ол-ла цехтиң Даш-Мөге Ондарга удурткан № 1 ээлчээ тиилекчи болган. Даг-дүгүнден бөдүүн руда арыглаар цехте В. Абдоринаның удурткаңы № 3 ээлчег, белен продукция пегинде В. Халиков баштаан № 3 ээлчег күш-ажылчы маргылдааны баштап турар.

ЧААГАЙ ТАРАА ШАҢНАР ДОЛАР

Адар-Төштү ашкаш, Чадаана хоорайже углай хаптарга, карак четпес шөйлүп чоруй барган делгем хову, шөлдер хээлей-дырай чарып каан, ында-мында ногаарара берген чыткылаар. Ээнзиреэн хову үйгузундан олунган. Күчүлүг «Демир аъттар» ында чаржып, ажылдаан кижилерниң ыыт-даажы дыңмиреп тургулаан. Ол дээрге Чөөн-Хемчикте «Искра» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның хову ажылдыгларының дүн-хүн чок ажылдап турары ол-дур.

Чалдап каан узун доскаан ырак эвесте, чурттакчы бажыңнар, улуг-улуг складтар, мажаалар көстүп турар. Ол СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Бора-Хөл хову-трактор бригадазы-дыр. Аңаа чеде бээрге, ажыл-иш хайнышкынныг, кижилер бичии ажыл-ишке хаара туттурган. Тракторларның шуужуу узуктел чок. Оларның ынчаар ажылдаары даа чеп. Совхозтуң хову ажылдыглары чер ажылын интенсивтиг арга-биле чорударын өөренгеш, хөрзүннүң тургузуунуң бот-шынаарын анализтеп көрбүшаан, агротехниктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чеп ажыглаарын шиитпирлээн дээрзин бригадир бисче тайылбырлады.

Бот-орулга-чарылгалыг кезээ-биле ажылдап турар бригаданың кежигүннери мал чеминиң болгаш тараа культураларының технологтуг картазы болгаш ажылчын план-даа хөрзүн камгалалының системазы-биле черниң интенсивтиг технологиязынга чагырткан турарын чедип алыр сорулгалыг. Хөрзүн болбаазырадылгазында болгаш тараа чаштырылгазынга дөрт күчүлүг Т-150, ийи К-700 деп маркалыг тракторларны быжыглаан. Бөгүнге чедир 1300 гектар шөлдүң болбаазырадылгазын чорудкан болгаш 350 ажыг гектарда арбайны эки шынарлыг чаштырган.

Часкы чер болбаазырадылгазында болгаш тараа чаштырылгазында хаара туттунган трактористер алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир, чарыштың тиилекчилери болур дээш кызымаккай ажылдап турар. Оларның кижи бүрүзү техникаларын баш удур септеп алган болгаш чаңгыс минута-даа туруушкун чок ажылдап турар. Бир эвес бичии үрелиишкин болу бээр болза оларга техниктиг дуза чедирер тускай машина, септекчилер белен.

— Бистиң ажылдаар, чурттаарывыска таарымчалыг байдалды совхоз дирекциязы тургускан. Столовая бар. Хостуг үелерде культурлуг дыштанып кызыл-булуң, ажыл соонда чунуп алыр чунар-бажың бистиң эргевисте. Ол ышкаш Культура бажыңының агитбригадазының бот-тывынгыр артистери бо-ла аалдап келир. Хүнде кылган ажылдарывысты көргүзүт самбыразында хүн бүрү бижип турары бисти улам соруктуг ажылдаарынче хей-аът киирип турар. Ынчалзаш чүгле эки ажылдаары бисти негеттинип келген — деп, Т-150 тракторнуң башкарыкчызы Виктор Сүрүң биске ужуражкаш чугаалаар болду.

Хүн бүрүнүң ажылы дээш чарышка тиилекчи болуп, хүн нормазын 100 хуудан өрү күүседип турар трактористер Александр Иргит, Виктор Сүрүң, Александр Монгуш, мурнакчы чолаачы Вячеслав Бопуу оларга бригада чоргаарланыр. Тиилекчи болганнарга СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң күш-ажылчы аллар тугун көдүрүп турары чаңчыл апарган.

— Бора-Хөл хову-трактор бригадазы бот-орулга-чарылгалыг кезээ-биле ажылдап эгелээн соонда, кижи бүрүзүнүң харысаалгазы, кылып турар ажылының шынары дээш арыг сеткилдии бедээн. Бригада кежигүннерин ажылынга кошкак, багай ажылдап турар кижини тып бээр берге — деп, агроном Байыр-оол Ламажапович Монгуш чугаалаар болду.

Ол ышкаш ол-ла совхозтуң Чоога-Аксы деп черде комсомолчу-аныяктарының бригадазында ажыл база хайнышкынныг. Бо коллективтиң кежигүннери 280 гектар черни суггарып, 250 гектар черниң аңдарылгазын чорудуп, 5 гектар черде морковь үрезинин чаштырган. Оларның эргезинде ДТ-75 маркалыг 8 трактор быжыглаттынган. Ажыл эртенден хараазындан эгелээш, орай хүнеге чедир уламчылаар. Бригада кежигүннериниң социалистиг чарыжын он хонуктап түңнеп турар. Сөөлгү он хонукта механизаторлардан Оскур Сат, Биче-оол Монгуш, Алексей Сат, суггатчылардан Альберт Очур, Радик Монгуш шылгараан болгаш шаңнадып-мактатканнар.

Бригаданың ишчилери бир гектар черден ногаа культуразын 176 центнерин, кукурузаны гектардан 75 центнерин алыр хүлээлгезин ажыр күүседир дээш аразында чарыштыг улам калбарткан. Оларга амданныг аъш-чемни белеткеп берип, механизаторларның хүндүткелин эки ажылы-биле чедип алган поварлар Александра Кара-Сал биле Марина Сат оларны мактап болур.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук киирген, ында көрдүнгени өндүр улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хову ажылдыглары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг ооалдаларын ажыр күүседир дээш бо хүннерде улам соруктуг ажылдап турар.

С. КУУЛАР.

СОВЕТТЕР АМЫДЫРАЛЫ: эде тургустунуушкун чоруп тур

КОЛ ТЕМА... ХАЖЫЫЗЫНГА АРТКАН

Баштай сессияның кол илеткелиниң адының дугаайында. Ону «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» дээн. Каа-Хем район Совединиң депутаттары ук илеткелден съездиниң негелделеринге дүүштүр чаа чүүлдү манааны чугаажок. XXVII съездиниң доозулганындан бээр безин чүк ай ажыг үе эрткен. Ынчангаш район Совединиң күүскому ажылын эде тургузар. Советтерниң ролюн бедидер, депутаттарга хамаарыштыр чаа-чаа негелделерни тургузар дээрзин идеген манааннар. Чугаа шиитпир-биле эде тургустунуушкун дугайында болур ужурлуг. А ол кандыг болганыл?

Илеткелде — улус депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы Ч. А. Удумбара районнуң ээ ажыл-агыйында, үлетпурде, тудуга, чоннуң амыдыралын хандырылга, бүдүрүлгелерниң сорулгаларга доктааган, бир шак хире үе дургузунда болган илеткелдиң хөй кезиин ол сорулгалар ээлээн.

Аъш-чем программазын күүседиринге каа-хемчилер ковуу салымышкынны кирип турар. Кедээ ажыл-агый продукциязырын улам ковудедири-биле дешпилгелиг чаа аргаларын ажыглап келген. Хову ажылдарында ишчилерниң 90 хуузу кезээ керезалиг болгаш бот-орулга-чарыглалыг звеноже шилчээн. Бо чылын 109 боттала ол аргаларже шилчиир.

Черниң кежиин четтирерде, оон бериңгезин бедидери дугула деп, илеткелчи чугаалаан. Ындыг турбуже, бо айтырыгже чамдык удуртукчулар, специалистер кичээнгей бей турар. Мацаа хамаарыштыр, РАУК ковулелиниң аразынге чемелеп болган. Ылангыя «Бурунгаар» совхоз эрге чажар ногаалар чаштырып хавын дыка хожудадып турар. Чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын улам экижидер хереке киржип турар анныр-үлетпур-ажыл-агый кооперациязы чоңдан ... сүт чуурга болгаш ногаа садып алырын эвээжеткен деп, илеткелчи чугаалаан.

Илеткелдиң дыка хөй кезии чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдери-биле холбашкан айтырыг ээлээн. Районнуң чамдык ажыл-агыйларының, ылангыя «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Енисей» совхозтарының ажылчыннары болгаш өске ишчилери картофельди болгаш ногааларны эвээшти тарып, хууда мал-маганы бажыттупайн турар. Республиканың чамдык унуш-дужуттар өөске черлеринге бодаарга, хандыргаа дужутту өстүрүп чи болур девискээрниң чурттакчыларының дузалап ажыл-агый тогжудериинге тоомча чок чоруу ол. Кедээ Советтер күүскомнарының депутаттарның чурттакчы чон ортузунга органзастыг ажылды кошкак чорудуп турары оон-на илден. Чамдык суурларда огородтарны болбаазыратпайн турар, оон уламындан ында чашкы тиген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыраалга боттандырар дээш районнуң күш-ажылчы коллективтеринде социалистиг чарыш улам калбарган, организастыг чорук, сагылга-чурум болгаш корум-чурум быжыккан. Бо чылдың эрткен дөрт айлар дургузунда үлетпур продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының, амыдырал болгаш коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң планнары күүсеттинген. Харылзаа бедлериниң база кино четкизиниң коллективтери боттарының мурнунга салган сорулгаларын чедиишкинниг ботандырган. Тудуг организацияларының тудуг-монтаж ажылдарының пландарын күүсетпеген.

Советтер сессияларының эртиш турарының дугайында илеткелчи шугумчулекчи ёзу-биле чугаалаан. Оларга бүдүрүлгечи айтырыгларны илепкей чок чугаалажып турарын, районуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге аргаларны болгаш курлавырларны чедир ажыглавайн келгенин, чамдык депутаттарның илепкей чогун, чоннуң дерелел бараанарын бүдүрери оларның кошкак кирижилгезин шүгүмчүлээн. Ол ышкаш материал, одалга-энергетика курлавырларынга хумагалал чок болуп турар факторларны база айыткан.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга районнуң хөй талалыг амыдыралының барык шуптузун илеткелде анализтээни оралдашканы моон илдең. Чогум оон түңнели кандыг болганыл?

Икиги состер ажыглаан илеткел болган. Сессияга эде тургустунуушкун, эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедир дугайында айтырыглар хажызынга артып калган. Эде тургустунуушкун дугайында. Советтерниң ажылының стилин болгаш методун съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузар дугайында чугаа болбаан. Ындыг шүгүмчүлээ чок болган. Советтерниң ажы-чорудулгазынга илеткелде доктааза-даа, чаагайжыдылгага, арагалаашкынга удур демиселге, сагылга-чурум дээн ышкаш айтырыгларны ацаа «хырбалап» каан. Ийет, сессияга эвээш олурушкан депутаттарның аттарын адаан.

Илеткелдиң ындыг кезии саналдар база «эдерген». Райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги В. Агарков өртке удур албаннын, КАИ-ниң эки тура улусчу дружинаның ажылын баштай мактааш, оон шүгүмчүлээн. Эш хуу сулдарынга-даа «дегген». Кайы ажыл-агыйла-даа ... чорутканын-даа демдеглээн. Чаа ёзу-биле канчаар ажылдап турарын чаңгыс-даа сөс-биле илеретпээн.

Бүрен-Хем кедээ Совединиң күүскомунуң даргазы С. Палчир-оол «Бурунгаар» совхозтуң ишчилериниң бо чылын чедип алган чедиишкиннеринге доктаап, мурнакчыларны демдеглээн. А Советтерниң бүрүн эргелериниң дугайында чугаалап эгелээн-даа, амыдырал хандырылга, уруглар садынын тулуун дүргедедир, чурттакчыларга комбикорм садар ажылды кыры-биле чугаалаан.

«Енисей» совхозтуң ...чызы Н. Чондан-оолдуң саналы улам хейну бодандырар ужурга таварышкан. Ук «санал» райкүүскомунуң эрги ёзудан адырылбайн турарының бадыткалы болган. Чуге дээрге оратор бижип берген «саналын» номчуп чадап каан. Кезек ыыт чок туруп-турга, «Бир дугаар ийдирже уңуп келдим» деп агартынган. Залга олурганнар болуунуң состери-биле чугаалаптарын андээрге-даа, чүве бүтпээн. Н. Чондан-оол болуунуң ёзу-биле чугаалаарынга белеткенмээн болган.

Баш удур белеткээн саналдың кол-даа ажы чок, ол харын-даа хоралыг болгай. Ындыг үе эрткен. Сөс ап, туруп келген кижи болуунуң саналын кирер, херек өйген бодалдарын илередир ужурлуг. Ацаа өске кижиниң чогаадылгазы херек чок.

Сессияның бо хүн айтырыын канчаар чугаалашса эки турганыл? Мацаа чаңгыс дай харыы бээри, илеткелдиң тодаргай структуразын тургузары берге-даа, оон ажыл-даа эвээш. А кол-ла чүве — байдалды ханы анализтээри илеткелде эвээш эвес черни ээлээн «ураалаашкынның» кызыры, четпестерни салаа базып санавайн, оон үнген чылдагаанын ханы анализтээри чугула турган. Ол айтырыглар илеткелге канчаар көргүстүнгени үстүнде чугаалааныы база катап сагындырайн. Ол-ла черлерниң кошкак ажылдаанын ацаа состер-биле чугаалаарга, ол чүнү бээрил? Сессияда келген депутат бүрүзү болуунуң коллективиниң канчаар ажылдап турарын, четпестерни ол эки билир болгай. Ону ацаа сагындырган ажык чүдел? А кайда, каяа курлавырларны чедир ажыглавайн турарын, четпестерин чайладырының оруктары чүдел дээрзин, чедир кылдыкмаа ажылдарның чылдагаанын анализтээн, ында депутаттарның активтиг харысалгазын сагындырган болза, ол дыка ажыктыг. Саналдарның хөөму база олче шилчип, үнелиг бодалды депутаттар илередип турган.

Эш М. С. Горбачевтуң Советтерниң сорулгаларынга хамаарыштыр айтышкыннарын, ылангыя «Депутат дээрге албан-дужаалга кожут эвес, Советке, чурттакчы чоннун ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр» дээн состерин район Совединиң сессиязын белеткеп тура, удуртулга бодурган болза, чугаанын угланыышкыны эде тургустунуушкунга чедире бээр турган. Ону ханы бодап көрбээнчиден илеткелге болгаш саналдарга эде тургустунуушкун дугайында чугаа болбаан. Ораторлар ажылында четпестерни хазыдаа чептүг чылдагааннар-биле тайылбырлаарын оралдажып турганнар. Депутат — ажылчын, депутат удуртукчу кижи чаа ёзу-биле канчаар эде тургустунуп турарын кым-даа чугаалаваан. Чугула тема ол, а ону оюн каапкан.

Советтерниң доктаамал комиссияларының, депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын илепкейжидер талазы-биле тодаргай чугаа сессияга болбаан. Харын-даа бир-бир бодап орарга, район Совединиң сессиязы эвес хүн бүрүнүн ажыл-агыйын шиитпирлээн чөөлел хуралдаа ол домейлежи бээр.

Моон кандыг түңнел үндүрер бис. Мацаа эш М. С. Горбачевтуң дараазында состерин база катап сактып көрээлинер. Ол мынча дээн болгай: «Советтерниң сессияларын улам дээштиг эрттирер, доктаамал комиссияларның анализтээр болгаш контрольдаар ажыл-чорудулгазын күштелдирер, депутат негелдезиниң практиказын экижидер херек». Бо дээрге Советтерниң бүрүн эргелериниң дугайында. Ылангыя кижилерниң идепкейиниң дугайында, девискээрде эгүгчалыг байдал дээш депутаттардан негелделер ... дугайында чугаа-дыр ... район Совединиң сессиязынга кичээнгейни бже угландырар турган.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик шынарлыг чорудар дээш Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң бот-орулга-чарылгалыг № 3 звенозунуң механизаторлары аразында чарышты калбартаан ажылдап турарлар. Коммунист, Чыргаланды кедээ Совединиң депутаты К. М. Чыргал бо звенону билдилиг удуртуп, механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни тургускан.

Ажылынга мергежээн, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп, мактаалдыг ажылдап турарлар бо звенода хөй. Оларга коммунистер: кедээ Советтиң депутаты Григорий Үкей, Александр Араадин, Василий Араадин, комсомолчулар Александр Самбуулай, Кан-оол Кара-оол, чемишчидилгеде ажылдаан турар Фёдор Эренчин болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

ЧУРУКТА: бот-орулга-чарылгалыг звенонуң мурнакчы механизаторлары Үкей Григорий биле Василий Араадин.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

АГРОҮЛЕТПҮРГЕ ЧҮЪКТЕР

ПЕТРОПАВЛОВСК-КАМЧАТСКИЙ. Садыг портунуң судно доктаар черлеринге келген судноларт областың агроүлетпүрүнге чүъктерин сөөртүп эккеп турар. Бо чылдың эгезиниден эгелээш, ацаа 500 ажыг трактор, автомобиль, чер казар машиналар, автокраннар, резин чажар машиналар келген.

Докёр-механизаторлар судноларның чүъгүн дужурүп турарлар.

ЧУРУКТА: Камчатканың агроүлетпүрүнге келген техниканы дужурүп турары.

И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Чөр-чөрден медээлер

КЫСКА ХУУСААДА

БИИ-ХЕМ. «Өөк» совхозта А. И. Калягин удурткан механизаторларының звенозу 860 гектар черге тарылганы үш хонук дургузунда доозар дээш социалистиг чарышты улам калбартканнар. Бригада кераэлиг звено интенсивтиг технологияның негелдезин ёзугаар агротехниктиг хемчеглерниң белеткел ажылдарын баш бүрунгаар чоруткаш, хуусаадан эрте доосткан.

Звенонуң кежигүннеринге арга-дуржулгалыг алышкылар Николай болгаш Евгений Гусевтер, Борис Мокрецов, Олег Байкара, Анай-оол Серен-оол база кирген. Олар интенсивтиг технология талазы-биле тур өөредилгениң аттестациязынга быжыг билиглерин көргүскен болгаш күш-ажылчы үлегерин өскелерге дамчыткан.

АГРОТЕХНИКТИГ БАЙДАЛГА

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. Часкы хову ажылдарынга белеткелди «Барлык» совхоз эрткен күстен эгелеп чорутан. Келир чылдың дужудунге херегләэр үрезиниин бирги арыглаашкынын күзүн доосткаш, кышкы үеде ол-ла үрезиниин ийиги арыглаашкынын кылган. Ол ажылдарга Н. Шойдаа, К. Сарыглар, В. Доржу, Т. Монгуш болгаш өскелер-даа эң идепкейлиг киришкен. Оон түңнелинде бо хүннерде үрезинге херегләэр бүгү чүзүн тараа культуралары белен.

Совхозтуң дирекциязы хову ажылдарында хаара туттунган кижилерниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Хову турлагтарында иштиниң чурттаалга бажыңнары, чунар-бажың, кызыл-булуң үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаан.

СУГГАРЫЛГА

УЛУГ-ХЕМ. Чаагай дужуттуң магадылалы суггатчыларның бедик мергежилдиг, кызымаккай ажылындан база хамааржыр. Эрткен он бирги беш чылда «Ак-Туруг» совхозтуң суггатчылары эки ажылдап, тараа болгаш мал чеми культураларының чаагай дужудун чедип алган. Суггатчы звенолар аразында калбарган социалистиг чарышка В. Чанчыптың удурткан звенозу тиилекчи болуп шылгараан.

Бо чылын совхозтуң суггатчыларының мурнунда улуг сорулгалар, кылыр ажылдар салдынган. Олар чүгле хол-биле безин 850 гектар черде люцерналы суггарар болгаш бир гектардан-на 20 центнер дужутту алыр сорулгалыг.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң хоочун суггатчызы М. Ширип-оолга удурткан звено сумун-бугаларының дөзүн аштап, калдаарын доосткаш, Аржаан ховузунда 209 гектар тарымал меде сигениниң шөлүүнче сугну бадырган.

1783 ГЕКТАРГА ТАРЫЫР

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. «Алдан-Маадыр» совхоз бо чылын иинтизи-биле 2800 ажыг гектар шөлдү суггаргаш, оон иштинден чүгле тараа культураларын 1783 гектар черге тарыырын планнаан. Хову турлагларында ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургускан. Аъш-чем-биле хандыртынган. Чурттаар черлерде орун-дөжектер, ойнаар херекселдер бар. Турлагларны кесаү агитацияның низы-бүрү хевирлери-биле дерип, каастаан. Ол бүгү ажыл-ишчилерни салган сорулгаларын күүседиринче дей-ат кирип турар. Ында партбөлүктер тургустунган.

Совхозтуң хову ажылдыклары Борбак-Тей, Шөлде-Тей деп черлерде мал чемин болгаш тараа культураларын тарып кирипкен. Ол ышкаш Алаш болгаш Актың суггарылга системаларының суун хуусаадан эрте бадырган. Бо чылын совхоз гектар чер бүрүзүнден 19 центнер тараа дужудун алыр. Ынчангаш совхозтуң тараажылары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг негелделер-биле доозар дээш күжениишкиннерин моорнеп, черниң бериңгезин дошузу-биле чедип алыры-биле бүгү аргаларны ажыглаан.

БИСТИҢ КОРР.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

БОТТУГ ДУЗА ЭВЭЭШ

Сөөлгү үеде Таңды районда иштиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл ымыраан. Дыка хөй бүдүрүлге черлериниң, ажыл-агыйларының болгаш организацияларының удуртукчулары эки тура улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазының чугулазын билип, оларга боттуг дузаны чедирип турар.

Ынчалза-даа эрги ёзу-биле ажылдавышаанаар база бар. С. Тока аттыг, «Россия» совхозтарга (директорлары М. Шаповалов, А. Байгажаков), № 585 КМК-га (Х. Гелисеаев), Бай-Хаактың эдигеаты (А. Поздеев), районнуң харылзаа бедлиринге (В. Скобелкин), Бай-Хаак ортумак школазынга (В. Скобелкина) улусчу дружиналарның ажыл-журумыйлаашкыны бо-ла үстү бээр.

Улусчу дружиналарның район штавы оларга хамаарыштыр ажыл чорутпайн турар эвес болбас, улусчу дружиналарның ажылының түңнелдери-биле слёттар, көрүлделер, дружиналарның болгаш арага ишчестер иштилелиниң эки организацияларының даостары-биле каттышкан өөредиглеллер-даа эртип турган. Ынчалза-даа ол бүгү кемчеглер эвээзинге четпес. Эки тура улусчу дружиналарның хуу сулдары арагалааркынга болгаш ажык... удур комиссиялар биле арзынга тарылзаа чок ажылдап келген.

Хөй-иштиң организацияларының ажыл-чорудулгазының дээштиг чоруунуң кудузу ам-даа бо-ла болу бээр коллективтиг арагалаашкыннар, кижилерниң арага ажылыр чоруктары, автооруктарга озал-ондактарының эвээжевейн турары херечилеп турар. Шак ынчаар Кара-Бүдүү суурга Александр биле Николай Оюннар эзирик тургаш, кем-херек үүлгеткен. Кедээ ажыл-агый Дуржулга станциязынга М. Доктугу дээрзи вар кем-херек үүлгеткен, болунуң амы-тынынга четтигген. Владимировка суурга Монгуш ... оваалы трактор-биле чаш уругну өлтүрген. Ол херек үүлгезиглерниң бурунзунуң чамдык кезии ол черлерде улусчу дружиналарга дорту-биле онаажыр.

Ындыг турбуже, Бай-Хаак суур Соведиңде (күүском даргазы С. К. Сункуев) иштиниң корум-чурум камгалалының пунктузу мынчага чедир тургустунмаан. Элегес, Дүргең, Владимировка суурларда байдал база-ла ындыг. Ол бүгү фактылар ажыл-агыйлардың, бүдүрүлге черлериниң, организацияларның болгаш өске-даа хөй-иштиң организацияларының удуртукчуларының эки тураны улусчу дружиналарга хоогуур дуза көргүспейн турарын херечилеп турар.

А. АЖИ.

КЫРГЫП ДООСКАН

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Маңгуректе малчыны О. Салчыларын кыштаанга райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи Л. Ак-ыстың баштааны чэзрби кижи дузалашкан. Шелеге Сыкы вадаларны Ч. Ооржактың үш чүс чыгыы өшкүзүн айы хүн дургузунда кыргып доосткан.

Культура ажылдакчылары малчыннарга ээн ырын ырлап чедериндан ангыда, оларын ажыл-ижин, амыдырал байдалын сонуурган, шеф дузазын көргүзүп турар.

Б. ОНДАР.

ЧЫГЛЫП ЧЫДАРГА БОЛУР БЕ?

Солунче бирле дугаар ... бижип орарым бо. Моон бээм кунчүүм Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозунда малчын улус. Олар 1979 чылдан бээр хөй малдап келген. «Эрткен чылдан бээр чагыдылганыс бо-ла улуктелп бээр апарды. Чагыткан солунну вондаты ногундан хүнүнде келбес. Моон уламындан поптаға чыглып чыдар. Кажан малчыннар боттары барып чедип албас болза, ай-айы-биле-даа «ацаа чыдар» деп хомудаардап болду.

Малчыннарның солун, сеткүүлдерин ногуур үезинде четрейн турарының талазы-биле хойну бригаданың бригадириндан болгаш өске-даа даргаларда негелдени кылган. Ынчалзажок олар улуг-ла тоомчага албайн турарындан хемчег алдынмаан. Ыраак-таак черлерде турганнар, төрелдергулдерниндан база эш-өөрүнден-даа чагаа-бижик келир болгай. Малчыннарның хөөмдадыга совхозтуң кичээнгейлиг болуруу күзел эттим.

Л. БИЧЕ-ООЛ

МЕРГЕЖИЛДИГ МОТОРИСТ

Тес-Хемниң агроүлетпүр каттышкынының Самагалдайда техника сентээр бүдүрүлгезинин ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш сорук кирипкен ажылдап турарлар. Оларның коллективи машина-тракто сентээрниң бирги кварталдың планын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турар.

Коллективте хоочун моторист, бүдүрүлгениң мурнакчызы Биче-оол Балчырович Баа-Хөөнүң удурткан могибеги социалистиг чарышта тиилекчи болган. Оон кежигүннериниң сентелге ажылдарын эки шынарлыг кылып турары өөрүнчүг.

— Бисте Сергей Сарыгла, Виктор Сат олар сөөлгү үеде ажылынга мергежип, чаартыкчы, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Эрткен чылын чамдык энтерлин чыгаан моторларының шынарының кудузуну дугайында хомудаллар кирип турган. «О. Шынаа» совхозтан «ГАЗ-53» маркалыг машиназының моторун сентелге соонда доксонтай берген. Бис ону демнежип тургаш, катап кылдырывыс. Буруулуг эживисте бот тарывыс шиңгыы хемчег алдывыс — деп, Биче-оол Баа-Хөө чугаалаар болду.

Биче-оол Балчырович ол бүдүрүлгеге он ийи чыл иштинде моторист ажылдаан. Чолаачылардан ол моторун хоомай кылган деп чемадээшкин дыңнавайн, харын өөрүп четтиргенниң чылыг состерин дыңнап чоруур. Ол бирги класстыг токарь. Моторну эки шынарлыг кылдыр сентээр дээш чаартыкчы, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап бир эвес артык кезектер черне хандыртынар болза айда ол 12—13 моторну эки шынарлыг кылдыр сентептер.

1983 чылда Б. Баа-Хөө «ГАЗ-53» маркалыг машинаның кол кезээ болур цилиндрин эштээн черинден уштуруп херегләэр тускай херексел чогаадып кылган. Оон мурнунда ону уштурда, маска-биле хап турган. Ынчан ол үрелип турган болгаш үе-шак база хөй негеттинер болган. Оон чогаадып кылган херекселиниң ачызында ам цилиндрин 5—6 минута иштинде уштуп алыр. Мурнунда маска-биле хап тургаш уштурунга 3—4 шак албан чарыгдаттынар турган. Оон чаартыкчы саналын комиссия эки деп хүлээп алган. Ам ол херекселди ажыглап турарындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, үрелишкин шуут болбастаан.

Б. Баа-Хөө моторда улуг эзектиң шестерниязын уштуруга болгаш дедир энтээринге херектиг чаа херекселди база чогаадып кылган. Бир шестерняны уштурунга 10—20 минута херегләттиниң түңга болза, ам ону уштурунга 1—2 минута херегләттинер апарган. Езулут камналга ол. Оон чогаадыкчы чоруун администрация үнелеп, өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Баа-Хөө Самагалдайның техника сентээр бүдүрүлгезинде П. С. Артамоновтуң удурткан чаартылгалар болгаш чогаадыкчылар бөлүүнге ажылдап турар. Хүлээнген ажылынга ак сеткилдиг, эш-өөрүнге дузааргак, кижизиг Б. Баа-Хөөнү коллективи хүндүлээр. Ол Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиии-биле, район организацияларындан өртектиг белектер, мактал бижиктер-биле каш удаа шаңнаткан. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы деп херек демдээ-биле 2 катап шаңнаткан. Ленинниң юбилей медалының база эдилекчизи Б. Баа-Хөө — идепкейлиг улусчу контролёр. Ол четпестерге чаптыг чок. Ол ону илередиринге болгаш чайладырынга идепкейлиг киржип турар. Баа-Хөө — коллективте хүндүткелдиг дагдыныкчылярның бирээзи. Ажылдап келген үезиниң иштинде он ажыг кижини бодунуң мергежилинге өөреткен.

К. ХЕРТЕК.

Беш чылдың кижилери

СУГГАТЧЫЛАР

Часкы чурумал

— Шораан-берттиг Шон Шумга безин буга кажан чоокка чедир арбай ганчын сордувус — деп, Ийме суурда чурттаар орар хоочун коммунист, 76 харлыг Түлүш Самбуу Чаш-оолович чугаалап ор.— Хем кашпалдын көжир ооргача бугалар эм-биле ыяда астына берген турар. Сүт кыдыындан чашпыкоорге, ыыт бажындан белек Хемниң ууу-биле буганы дугаг орарга, эмок кызаа тэваржы бээр, ам канчаар ол сонча чазап алгаш, көвүрүн кежирер чүве болгай. Аазады шапкын саарыг, оон кырын-биле карыштыр дежээни бүгү хүү бо-ла шорунайтын кылаашкын чыдар. Эз, сула, кижи амытанның «хэб»-зы-ла чок!

Кажан-бир шагда Хемчиктиниң азыгын «кыраан» дээри аштанаарга апарда. Шом Шум, Маңгүрек дээн ыйыштыр кадыр-берт черлерге кезек-кезек күр черлерин хакп айыгатса тонну, чүвени канчап билир. Че, ол-даа чапчаар амгы чурумалче «өөйла» Алаш бугазы бөгүн Кемчикте чок дээн болбаазын сүттарынга четкизе апарган. Бөртеге чылдарның ... де Алаштың эрги бугазын аргымчылап турган, ог-бүле бүрүзүнге шыдал-быразын басымдаалап кувааашаш, аштыап, кастырын турганын сактыр-дыр мен. Эр хиндиксиг кижи өгге орбас. Ыыр-биле хүрек туткаш басып киржир. Бир дугаар ээним үндүр ацаа ажылдап мен. Кум-сайга кускун-саалын даажын ... ырын ацаа дыңнаар мен.

Эн-не баштай дирег Чезза ыңаа көрдүм. Мындаа дуу кайык турган бугавыска балыктан чоруп бис. Эл баярынга дээобек карактыг эледек чүве бо-ла ... чыдыр! Карбы акым черге ыткан хүү моддурун ... бажынга кедирип хагаш ону моорадып шаапкан. ... эжээрге, хуу медээ-даа болган. Оон ... чүнге дизин каан, улуг ... шурулар чооккa чедир ... эн-не чыгык ... Белдиң ... карактарын ... мен...

Алдан чылдарда Чадаананың сүт чери ацаа бетон буганы дерия эгелээн. Эх, кужур Алаштың бир ал... ынаар чалгып, ачылыг шы биле та чеже тарааны өстүрдү!

Чаңгыс чижек. Суггатчылар сөөлгү чылдарда гектардан 4—5 центнер дужут берип, чамдыкта күр хонак-биле кыскарып турда. «Алдан-Маадырның» суггатчылары гектардан 20—25 центнер чедир дужутту ап келген— чер ажылын эртемче негелдезиниң коску чижээ. Үлегерлиг каналдан өскел ... алыр арык-суумнуг иштеринде ажыттынып, ... турар эжиктериниң хайгааралын оон даамалы Содун-оол Ооржак бөгүн хөрүүн турар. Оон даргазы Хөвей Маадыр база ындыг.

Алаштың артыы улуг бугазындан ангыда, иштиг буга суур адааны Хемчиктен үнген бугазы болгаш Актың улуг бугазы. Курган-Сай бугазы — шупту беш буга совхозтуң бүгү тарылга шөлдеринде 3000 ажыг гектар шөлдү сүт-биле хандырган. Чүгле Алаштың улуг бугазы безин 1558 гектар шөлдү суггарар.

Хову ажылының кол агро... Моңгуш Бегзи биле хоотук ... гидротехник Ооржак Чочу агротехниканың негелдезинге дүүштүр билдилиг удуртуп турарлар. Бо хүннерде бүгү суггатта 14 звенодан тургустунган 76 кижи ажылдап турар. 11 звено бот-орулга-чарылгалыг керээ ёзугаар ажылын башкарган. Суггатчыларын 40 хуузу анныкта... 22 кижи — бир-ийи класстыг суггатчылары.

Маадыр-оол Моңгушту сүтка ам 15 чыл ашкан, звено удуртукчузу кижи деп дыргаан мен. Ам оон кадайы ... суггатчылай берип-тир.

Маадыр-оол Моңгуш звенозу эрткен чылын ... гардан 23 центнер дужут алгаш, мурнакчыларының одуруунда кирген. Өнериаа Александр, Владимир Моңгуштар база Николай Оржак олар Чаш-Тередиң алаактарынга алдын-саар арбай бо күзүн чалгый бээ дээрзинге улуг идегелдиг. Чуге дээрге бир бар звено долдардан тургустунган звено ... өдек холумактыг минералдыг холуксааларлы февраль айдан эгелеп четчир кылдыр тен алган, ам тургаргаш, илиртевишаан, үрезин ... ажынтар.

Суур артында Кижи-Баптыг хаазының баарындан Дора-Дагга чедир шөлдү Хо... Кошкар-оолдуң звенозу тарылаан турар. Бо бажың ... ог-бүле звенозу. Ховалыгның кадайы Чылбак, оглу ... Өнеи-оол, Александр оларның эш-өөрү — 7 кижи 252 гектар шөлүн ам суггарып алган. Олар база-ла сокек чылдагы көргүзүү болур 19 центнерден дужутту кудулагпазын хүлээгеннер.

— Чугула херек дээрге башка, контораже не баспас апардывыс. Күш-дүне чоогаш Виктор Моңгуш кээп медээлептер, тараа шөлүнче залаажыптар бис—деп, звено удуртукчузу чугаалады.

Хамнаарак дээрже үндүүнүн, каан чылыг хүннерли суггатчыга кузексээн дег, «хамнап-ла» турар. Эгин моюннарында дери кылаңнаан эрлер сугну үлгүргей хөзүн чедиштир ишсин дээш. Дурунаа дег доңганайтыр ... мынаар-мынаар аксын-ла турар. Малгаш-баларга кыдыррып, ел-шыктан кортпаан кижилериниң хүндүлүг ижи ... чүгле алдан-маадыржылар эвес, бүгү республика эки билир. Орден-хаваналыг звеновой суггатчы Алдын-оол Кызыл-оол, хоочун совужу Бызыгпаа Моңгуштуң оглу Сергей, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты механизатор Эрес-оол Моңгуш олар кижи факторунун ... идепкейлиг ... соруктуг ижи болгаш хамааты мөзүзү-биле бадыткап турарлар.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Федосий Иосифович **Варламов** — «Тыва даг-дугу» хөмбинадының рудниинде машинист.

Елена Григорьевна **Волкова** — «Тыва даг-дугу» комбинадының кадрлар килдизиниң инспектору.

Екатерина Кондратьевна **Карез** — «Тыва даг-дугу» тудуг» эргелелиниң УБК эндирде ажылчын.

Лидия Никитична **Колосова** —«Тыва даг-дугу» комбинадының чуртталга-коммунал эргелелиниң ажылчыны.

Далар Седен-Дамбаевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Лопсан Кужуурович **Монгуш** «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Степан Донгуракович **Мокраша** — районнуң иштики херектер килдизиниң чанында ведомстводан дашкаар шеригжиткен камгалал килдизиниң адыгжызы.

Опаш Сюрюновна **Хомушку** — районнуң иштики херектер килдизиниң чанында ведомстводан дашкаар шеригжиткен камгалал килдизиниң адыгжызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Лидия Ивановна **Дураева** — Чадаананың материал-техниктиг хандырылга баазазының инженери.

Иван Иванович **Земченко** — районнуң херектелекчилер ниитилелинде чолаачы.

Надежда Даниловна **Крайник** — Чадааның септелге-техниктиг албан чериниң хиимижидилге отрядында улуг бухгалтер.

Ойнаар Доржуевна **Кара-Сал** — СЭКП-ниң XXII съезди аттыг совхозтуң саанчызы.

Ондар Кызыл-оолович **Мегне** — Чыргакыда школа интернаттың улуг кижизидикчи башкызы.

Кодур-оол Лопсан-Серенович **Монгуш** — «Искра» совхозта автомобиль чолаачызы.

Кавай-оол Мыйгарджапович **Ондар** — «Искра» совхозта малчыны.

Делгермаа Шагжыевна **Сабыржаан** — «Искра» совхозта ажылчын.

Дангыр Дуватовна **Саг** — Чадаана хоорайда № 2 школазының техниктиг ажылдакчызы.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Валентина Ивановна **Абатурова** — Бояровка суурда магазин эргелекчизи.

Любовь Павловна **Агеева** — Ильинка ортумак школазында башкы.

Александра Салчаковна **Адыр** — «Ленинчи орук» совхозта механизатор.

Николай Николаевич **Астанин** — Сарыг-Сеп суурда магазин эргелекчизи.

Валентина Васильевна **Бартнова** — районнуң столоваязында улуг повар.

Акулина Кононовна **Бахарева** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта саанчы.

Наксыл-оол Александрович **Буянды** — «Енисей» совхозта чазаныкчы.

Антон Иосифович **Варламов** — «Енисей» совхозта тракторист.

Феодосия Дмитриевна **Винокурова** — районнуң төп эмнелгезинде санитарка.

Андрей Николаевич **Глыжин** — Сарыг-Септиң орук септелге-тудуг эргелелинде электрик.

Валентина Антоновна **Голубцова** — Дерзиг-Аксының уруглар бажыңының интернадында эмчи сестразы.

Кинлма Шыраповна **Дараа** — «Енисей» совхозта малчын.

Клара Михайловна **Дутлякова**—Бояровка сес чыл школазында башкы.

Александра Сергеевна **Дьякова** — Дерзиг-Аксының уруглар бажыңының интернадында кижизидикчи башкы.

Матвей Фатеевич **Дьяков**—районнуң № 2 автомагазиниң эргелекчизи.

Павел Иванович **Ершов** — «Енисей» совхозта ажылдакчы.

Александра Михайловна **Ильина** — Сарыг-Сеп суурда киночеткизинде контролёр.

Бодо Дибиевич **Кажин** «Енисей» совхозта малчын.

Тежендя Чымбаевич **Кинзан** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта малчын.

Нина Егоровна **Кужугет** — Ильинка ортумак школазында башкы.

Раиса Егоровна **Кударова**—райпода ажылчын.

Евгений Константинович **Лесков**—«Ленинчи орук» совхозта автомобиль чолаачызы.

Нина Тихоновна **Ленкова** — СЭКП райкомунуң техниктиг ажылчыны.

Валентина Васильевна **Мальковец** — Бүрен-Хем суурда райпо столоваязының ажылчыны.

Калдар-оол Суур-оолович **Ондар** — «Бурунгаар» совхозта малчын.

Тамара Ламбужаповна **Оттук-оол** — Дерзиг-Аксының уруглар бажыңының интернадында кижизидикчи башкы.

Василий Алексеевич **Палкин** — Каа-Хемниң аңныыр тывыш ажыл-агый кооперациязында кол бухгалтер.

Николай Степанович **Полев** — Сарыг-Септиң орук септелге-тудуг эргелелинде паром башкарыкчызы.

Гаврил Егорович **Провудина** — «Бурунгаар» совхозта автомобиль чолаачызы.

Иннокентий Дмитриевич **Проскуряков** — райпода автомобиль чолаачызы.

Александр Константинович **Путинцев** — «Енисей» совхозта автомобиль чолаачызы.

Ульян Иванович **Рукавишин** — Каа-Хемниң аңныыр тывыш ажыл-агый кооперациязында егерь.

Докпай-оол Конзаевич **Салчак** — «Енисей» совхозта тракторист.

Ульяна Григорьевна **Салчак** — Бояровка сес чыл школазында кижизидикчи башкы.

Лазар Максимович **Сорокин** — Сарыг-Септиң орук септелге-тудуг эргелелиниң паромунда улуг башкарыкчы.

Дамба Сотпаевич **Соян** — «Енисей» совхозта малчын.

Салчак Колбак-оолович **Суванчи** — «Бурунгаар» совхозта моторист.

Иннокентий Семёнович **Теснин** — райпода таныкчы.

Петр Федорович **Федосеев**— «Енисей» совхозта тракторист.

Валентина Тихоновна **Царева** — Дерзиг-Аксында уруглар бажыңының интернадында санитарка.

Борис Кунгаевич **Чалан-оол** — «Енисей» совхозта моторист.

Орлоп Найданович **Чанчип**— «Енисей» совхозта инек кадарчызы.

Елена Николаевна **Черкиговцева** — районнуң төп эмнелгезинде ажылчын.

Лазар Алексеевич **Черноусов** — Тываның электри четкилериниң Зубовка участогунда электромонтер.

Кара-оол Кыргысович **Чолдак-оол** — Дерзиг-Аксының уруглар бажыңының интернадында кижизидикчи башкы.

Галина Федоровна **Яровикова** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазында башкы.

(Уламчылыг).

МЫНДЫГ АДРЕСЧЕ ШИЛЧИДЕР

«Айыылга таварышканнарга сеткил каттыштырганың болгаш деткээниң илереткен совет кижилерниң болгаш даштыкы хамаатыларның муң-муң чагаалары, телеграммалары СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка кээп турар… Кижизиг чоруктуң, ёзулуг гуманизмниң, бедик мөзү-шынарлыг чорук-туң ындыг илерээшкиннери бистиң кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин хөлзетпес ар ажок»— деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев совет телевидениеге дамчыштыр чугаазынга чугаалаан.

Чернобыльдың чурттакчыларынга дуза болзун дээш боттарының ажылдааш акшазындан шилчидип бээр күзелин илеретпек күш-ажылчы коллективтерниң хуралдары Тываның чер болганда эртип турар. Каа-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларынга болгаш республиканың өске-даа районнарынга ындыг хуралдар болгулаан. Тываның хоорайларының болгаш суурларының чурттакчылары айыылга таварышкан чернобыльчыларга дуза көргүзер кылдыр акшаны кандыг санче шилчидерин бо-ла айтырып кээп турар.

Чернобыльдың чурттакчыларынга дуза кадарын күзээн кижилер акшазын мындыг адресче шилчидип болур: **Москва хоорай, хоообюдбанк, филиал 19101, ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң эвилелинин күүскомунуң 700624 санче, а бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери болгаш өске-даа коллективтер Курбанкының республика конторазының Кызыл хоорай эргелелинде 904 санче шилчидип болур.**

Кызыл районнуң Чербиде школа-интернаттың башкылары болгаш ажылдакчылары Чернобыль АЭС-ке болган аварияның түңнелинде айыылга таварышкан амы-тынга Украинаның чурттакчы чонунга бүгү талалыг дуза көргүзер херекке үлүүн киириштирери-биле боттарының бир хүн ажылдааш акшазын шилчидерин шиитпирлээш, май 17—18 хүннеринде дыштанып хүннерде халаска ажылдаан тар. Республиканың башкылар коллективтерин оларның үлегерин өзеренинче олар кый туруп.

Аңы-сураа ам бүгү делегейде билдингир апарган Чернобыльда хүн бүрүнүң амыдыралы чоорту экижип орар. АЭС-те аварияның уржуктарын чок кылырын удуртуп турар штаб, чазак комиссиязы хүн-дүн чок ажылдап турар. Партия, совет органнарының, эртемденнерниң, специалистерниң, эң-не янзы-бүрү адырларның ажылчылчыларының коллективтиг күженишкиннери-биле айыылдыг халапты чайлаткан. Контрольдан үнген атом-биле демиселде эргилделиг үе келген. Атомнуг электростанция ажылдакчыларының коллективи бердинген болгаш эрес-диди ажылдап турар, АЭС-ти долгандыр 30 километр зонадаа чурттакчыларны түр көжүрген районнарда ажылдаарынга таарышкан байдалдарны тургускан.

Айыылдыг күштүг бооп тударының оруунда туруп алган бүгү кижилерниң күженишкиннеринге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидениеге дамчыштыр чугаазы чаа идигни берген. Совет кижилерниң сагыш-сеткилин саңыктырып, делегейниң хөй-ниитизин дүвүреткен озал-ондактыг таварылга болганының дугайын оожум, бүзүрелдиг болгаш ыяк бодаан хөөн-биле ол чугаалап, бо хүннерде бистиң улузувус, даштыкы хөй-хөй хамаатылар кижизиг, чазгай сеткилдиин, ёзулуг кижи бүдүштүүн, буяныг ажы-чаазының онза кескү илергейлеп турарын чугаалаан.

ЧЕРНОБЫЛЬГА БОЛУУШКУННАРГА ХАМААРЫШТЫР

Украинаның Киев областтың партия, совет органнарынче, хөй-нииити организацияларынче муң-муң чагаалар, телеграммалар кээп уламчылавышаан. Каражадап, когараннарга кээргээн сеткил болгаш деткимче. Чернобыль зоназының кижилериниң дугайында материалдыг болгаш өске-даа сагыш салыышкыннарының чамдык кезээн боттарынга алырынга совет кижилериниң белен чоруу оларда илергейлеттинген. Күш-ажылчы хөй-хөй коллективтер болгаш тус-тус хамаатылар чернобыльчыларга дузалаарының фондузунче боттарының ядывырларын шилчидип турар.

ССРЭ-ниң Курбанкызының украин республика конторазының даргазы В. Бурик бүгү чуртта билдингир болу берген номери 904 счётче бо үеге чедир он-он муң рубль шилчип келген деп демдеглээн. Чаагай болгаш буянныг сеткилдиң беришкиннери база кирип уламчылагвышаан. Ынчаарга аварияның баштайгы хүннеринден эгелээш-ле антисоветчи кампанияны Барыын чүкте үрдүндүрүп туруп берген. Бистиң улузувус шуут-ла арын-нүүр чок болгаш кара сагыштыг хоп-нүгүлдээшкиннерге таварышкан.

«Чернобыль АЭС-те авария дугайында документалдыг фильм» дижир оючук-чөгээлиг нүгүлчү фильмниң автору Томас Гариик дээр идегетти Италияның полициязы мырынай тудуп хорутдаар ужурга таварышкан. Ол нүгүлчү фильмни АКШ-тың эң улуг телекомпаниялары болгаш итали телевидение нептереди берген.

Кара сагыштыг нүгүл кылыры-биле Триестиң үлетпүр зоназының аажок ыштанган районун киногa хандыкшылдыглар камеразының дузазы-биле киногa тырттырып алганын ол кем-буруулуг улчулаа амытан мииннип чугаалаан. Халапка таварышкан кижилерниң човулаң-хилинчээн-даа, бергелерин-даа ол кууруmчу херекке албаан. Байып алырынче оон чазый чүткүлүг. ол дерзии «фильмни» ол дораан «садып» алган ындыг кижилерниң антисоветизми — бо чүдек-бужар хоп-нүгүлдүг болап үндүрген.

— Өске-даа дерзии бодалчыларны ышкаш, бо-даа чонгээчиниң албыстыг үүлгедиишкининиң алыс сорулгазы билдингир. Чернобыльга халаптың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Украинаның черинге болган таварылга дугайты даап бодап алган чүүлдерлиг хоп-нүгүлчү кампания Барыын чүкке, оон иштинде Италияга, калбарган деп, Италияның «Унита» солунунуң Чернобыльга чораан корреспондентизи Кьеза Джулио СЭТА-ның корреспондентилери-биле беседазынга чугаалаан. — Бодумнуң Киевке чорааннымны кончуг ажыктыг кылдыр санаар мен. Чүвениң ужуру дыка хөй чүүлдерни караам-биле көргенимде эвес болдур ийин. Фактының бодун алырга-ла, маңаа — итали номчукчуларга онза оожургадыкчы болуп турар-дыр мен. А шынныг информация буржуаз парлалгазын Чернобыль АЭС-биле холбаалыг нүгүлдээшкиннерин хөй чүүлдер талазы-биле буруу шаап турар болгай. Бодумнуң солунумга үш чүүлдүг дораан бижипкен мен, оларның шуптузун парлаан.

Партияның Бородян райкомунга беседа үезинде силерниң партиянарның XXVII съездизинге делегейге удур-дедир харылзаа байдалдарының дугайында чүнү чугаалап турганының дугайын сактып чугаалаан мен деп, итали журналист уламчылаан. Билчиишкинниң тывар ужурлуг бис дээрзин онзалап демдеглээни ол кылдыр бодаар мен. Чангыс чурткa чамдыкта күш четтинмейн баар чүтүла айтырыгларны шиитпирлээринге күштерин каттыштырар болгай. Ындыг айтырыгларга атомнуг энергетикадан ангыда, экологияның болгаш делегейге айыыл чок чоруктуң айтырыглары хамааржыр. Чернобыль АЭС-ке болган чүүл, келир кижи төрелгетенниң келир үеде каңчаар кады ажылдаза чогуурун ыяк бодап көөрүнче албадап турар. Оңу кылырда үргүлчү ужуражыр, техниктиг информацияны киириштир информацияларны калбаа-биле солчур херек. Силерниң кижилеринер мени аажок-ла магадатты, нарын байдалдарда ханы бодамчалыын, организастыын, эресшудургузун олар көргүзүп турар-дыр. Удуртулганың совет органнары, специалистер болгаш эртемденнер аварияның уржуктарын дүрген-не чайладыр дээш бүгү чүүлдерни кылып турарынга база бүзүредим.

— Хоп-нүгүлчү даап бодаашкыннарны нептередиринге АКШ-тың массалыг информация чепсектери болгаш политиктиг ажылдакчылары аажок улуг чүткүлдүг болган. АКШ-та антисоветизм деп чүл дээрзин шаг дан тура билир мен деп, америк «Пиплз дейли уорлд» солунунуң корреспондентизи Майкл Давидоу чугаага киржи берген. ССРЭ-ге удур чаа дерзии хоп-нүгүлдүг кыпсыктырып үндүрериниң чылдаа совет АЭС-ке авария болган. Ол ээлчеглиг шуугаазының алыс сорулгазы шуут билдингир: ол чүл дээрге эртемниң болгаш техниканың айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ге бүзүреп болбас дээр ёражок чүвезин бүзүредирдир. Оларның кылып турар түннелдери чүл дээрге, кижилерниң моон мурнунда билип турганындан-даа улуг кыжаныышкын совет таладан үнуп турар дээр хоозун бодал болур.

Капиталистиг чурттарның компартияларының төп органнарындан барган өске-даа эштерге ышкаш байдалды ол-ла хевээрзин ынчалдыр билип алыр арганы меңээ берген. Байдал шынныы болуп турар ол фактыны бистерден чажырбаан. Радиацияның ук бүдүрүлгениң девискээринден үне берген силерниң чуртуңарның девискээринден дашкаар-даа черлерге каразынывышкынны хайныктыра берген, буржуаз парлалга харын оңу дораан ажыглай бергени ол. Чүү болганын бистерге эш ёзузу-биле тода, шын чугаалап берген. Айыылга шуут таварышкан кижилер-биле — АЭС-те бөгүн-даа ажылдап турар ажылчыннар-биле ужуражывышкым мээң сагыш-сеткилимни онза хайныктырган. Оларны ёзулуг маадырлар кылдыр адап болур. Владимир Лыскин-биле чугаалаштым. 41 харлыг, техник-электрик кижи болду. Атомнуг станцияда ажылдап турарларның шалыны эстирер дээш шиитпирни канчаар көрдүңер деп оон айтырганымда, «Кол чүве ам акшада эвес тир ийин, мындыг байдалда кандыг-даа совет кижиниң кылыр ужурлуг чүүлдерин кылып турар-ла болгай бис» дээн харыын дыңнадым. Бир эвес ол дугайын бижиптер болзумза, америк кижи оңу билип ап шыдавас-даа.

Ол аныяк кижи, күш-ажылдың оон канчаар көрүп турарын силерниң чуртуңарның бүгү төөгүзүн билип алырда меңээ дузалады. Дайын үезинде Сталинград чанында болгаш Курск ээтпээнге оон адазының, Совет эрге-чагырганы камгалап тура хамааты дайынга оон кырган-ачазының канчаар тулчуп турганы ышкаш, ол бөгүн ынчалдыр кылып турар-дыр. Өске тургузуг үезинде чурттап, бар-ла болалы арбын ажык-кончааға алзы берген америк кижиге мону билип алыры берге. Чернобыль АЭС-те тургустунган байдал совет кижиде шиңгээттинген күчүлүг күштүг билип алырынга дузалап турар-дыр. Ындыг кижилер АЭС-те аварияның уржуктарын чедиишкиннир чайладыр дээрзинге база катап бүзүредивис.

Мындыг янзылыг авария АКШ-ка болган болза, чүү болган турарын билип алыры берге. Ындыг халапты кымгадаа күзевейн-дир мен. Бир эвес маңаа ышкаш чүс муң чедир кижиниң көжүрер, оларның ажылга киирер дээр болза, аңаа чүү болган турар хире-дир. Кижилерниң чурттадып киирериниң айтырыын көрүңер, бисте бажың хөлезизи кедергей бедик болгай. Көжүргеннерни халаска кым киирип алырыл, кым чемгерип, хепкеририл? Чаа чуртталга бажыңын тударының чарыгдалын бодунга кым алырыл? Бажың хөлезизин дээш бистиң ажылчыннарывыс ортумаа-биле шалыңының 40 хуузун төлээр болгай. Ол аңаа эвес айтырыг-биле холбаалыг бүгү чарыгдалдарны кайы-бир фирмалар азы күрүне эрге-чагырганы боттарынга аптар боор дээрзинге шуут читпинер мен. Бисте ол шуут болдунмас чүве-дир. Силерде ол-ла бүгү чүүлдерни күрүне шиитпирлээн-дир. Ынчангаш ол шынны америк кижилерге чугаалап бээр бис.

Мен бодаарымга, Чернобыль АЭС-ке болуушкуннар нүгүлдекчилерниң боттарынга бир янзының согуу болган. Кижилер хоп-нүгүлден шынны ылгап билирлер. Чернобыль дугайында, силерниң кижилериңерниң эрес-маадырлыының, оларның организастыының дугайында документалдыг фильмден тургузуп, оңу бүгү чурттарга көргүзер болза, эки болур ийик.

Атомнуг тайбың сорулгаларга шиңгээдип алырда кады ажылдажыр, күженишкиннерни каттыштырар херек дээрзин ыяк бодап алырынга ол база дузалаар. Мындыг АЭС-терге авариялар АКШ-ка база каш-даа удаа болган болгай. Ядролуг дайынны болдурбазы, ядролуг энергияны тайбың сорулгага ажыглаары чергелиг мындыг ийи чүтүла айтырыгга бистиң эртемденнеривис кады ажылдажыр ужурлуг. Эш М. С. Горбачев ынчалдыр ажылдажырынче үргүлчү кыйгырып келген, май 14-те телевидение дамчыштыр чугаазынга база кыйгырган деп, америк журналист уламчылаан.

В. ЖУКОВСКИЙ,
В. ИТКИН,
Л. ЧЕРНЕНКО,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

Украин ССР. Чернобыль АЭС-ке болуушкуннарга хамаарыштыр. Чуруктa: чазак комиссиязының кежигүннери. Солагай талазындан оң талазынче — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, чазак комиссиязының даргазы И. С. Силаев, ССРЭ-ниң Гидрометеорология болгаш долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Ю. А. Израэль, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи Е. П. Велихов.

В. ЗУФАРОВТУҢ. В. РЕПИННИҢ телефотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛ-ИШКЕ ИДИГ БОЛУР

Бичe-Тей суурда арага ишпес чорук дээш демисел ниитилелиниң он беш кижи кежигүннүг ээ организациязы ажылдап турар. Оон ажылынга хамааржыр ээ организацияның даргазы, эмчи Р. Хомушку даргазында чүүлдү чугаалады:

— СЭКП ТК-ның «Арага ааштыкыны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң суурда тургустунган бо организацияның кежигүннери — Культура бажыңының ажылдакчылары херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери, суурда спорт комитединиң ажылдакчылары, милициянын участок төлээзи, комсомолдуң төлээзи. Ажыл-ишке план тургустунган. Эге организацияның ажылын көргүскен бүдүүну дериpп алган бис. Планда көрдүнгени-биле араганың хоразының дугайында лекция, беседаларны чон ортузунга номчуп чорудуп турар бис. Күш-ажыл кылырындан ослаксыраар кижилерни илередиринге, суурнуң чонунуң ажылдан хостуг үезин организастаарынга база киржип турар бис.

Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирип, партия, чазактың ол талазы-биле доктаал-шиитпир хүлээп алганының чоп деткип турар. Арага ишпес амыдыралды баштыкаар дээш туржуп турар бис. Ол сорулга-биле бисте чонунун чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдирген. Оңу кедээ Советтиң күүскому, суурда хөй-нииити организациялар демнежип чорудуп турар. Ээзиртир суксуннарны бодунуң кылыр чоруктар-биле демисел эптеш чок. Арага-дарыже сундулуг кижилерни учётта алган, оларның-биле кижизидилге ажылын тус-туста чорудуп турар. Оон-биле калы чонунуң дыштаныылгазын ажыктыг болур кылдыр организастаары чедип алдынган. Ээзиртир суксуннарны моон мурнунда талонап садып турган болза, чонунуң күзели-биле суурувусту арага ишпес суур кылдыр тургускан. Алдыннып турар бо хемчеглерниң дээштиин, эки салдарының бөгүнгү ажыл-амыдыралывыстан көрүп болур.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдың участок бүрүзүнге эде тургузуушкун чорup турар болгай. Эрги турган хөөн-биле бөгүн эптежип шыдавас бис. Ынчангаш кижи бүрүзү бодунуң ажыл-ижин шүгдүнүп көрүп, чаа ёзу-биле ажылдаар. Кижи факторунуң ролюн бедидерин амгы үеде чугула айтырыг «Шекпээр» совхозта олче чогуур кичээнгейни угландырып турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күженикиниң ажылдап турар. Кыштаглаашкын багай эвес эртерин, кедээниң ишчилери — ам частакы хову ажылдарында. Ажылды организастаарын экижиткени, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң совхоз бүдүрүлгезинде быжыкканы— планныг онаалдаларны күүседиринге идиг болуру чугаажок.

Д. САРЫГЛАР.
Барыын-Хемчик район.

ЫНДЫГЛАРГА КЭЭРГЕЛ ТУРБАС

Арагалаашкынга удур демисел хүн келген тудум улам күштелип турбуже, амыдыралывыска шаптыктап турар арын-нүүрүн ышкынган шааржанак ыйн-чаңгыс кижилерниң ам-даа бары ырээн ыыжап элдеп-ле чүве бо. Чижээ, кижи дурзу-хевирин чидирээни эктинде кеткен хеп-сыны безин көргүнчүг костур — дии чам тудуп чиген, часкы суугнуң ижиг шоруунга хамчуп тур карара доңуп калган, үстелчек арынныг Александр Васильевич Соловьёв дээрзин эр көрээли. Ол арага, пиво садыр черлерде он, ийи хүн салеш дилээн азы ол-бо черден чуулдушидер чыгдынган. кимзеннен чоруур. Бо чылдың май 9-та арага ишкеш, бил бестээш, ээриктер сергедир черге оңу эккелгениң безин сактып шыдавас болган. А. Соловьёв оон мурнунда база каш-даа черин аңаа кирген. Оңу арага ижип чоруундан күш-биле эмнеттинпин шаан ажылдаар кылдыр Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадынче чорудуптарга кара туразы-биле дезипкен...

Кызыл хоорайның Чүлдүм кудумчузунуң 17 дугаар бажыңында чурттап турар хамааты А. В. Соловьев дээрзин ниитилелге ажыктыг ажыл кылыр хөөнүн шагда читкен. Оон кезээде ойталакчаар, хөйнүн кылып бүдүрген кежиин чүгле сымыртып сорап ийна, халаска алыр-чиир төлег караан ажыттаарын-на бодаар. Ам араганы боду бүгү чажыт белеткеп турганы дээш оңу РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 158 чүүлү-биле херекке көрүп шиитпирлээн.

Авиация 12 дугаар бажыңга чурттап турар аныяк эр Андрей Евлампиевич Мартынов устүнде ылаан Соловьёвтан чүнүн-биле-даа ылгалбы берге. Оон-биле чаңгыс хат кудуп каан ышкаш, кудумчу бөгү-биле дөмей чүттүг чуаргай кижилерниң бирээзи. Ол арагалаашкынга тулдуп, таш, аас-кежиин-даа, амы-мергежилин-даа оскунган. Бо 31 харлыг хып дээн чалыы оол бодунуң назынындан оралдыг кыргаазыы костур, сарыкаа чаржынчыг. Ол Садыг министерствозунуң септелге-тудуг комбинадынга одакчылап киирип алгаш, мөлдүк-калдыг ыштың соогун ажып аларын частын чылыг хүннери дужа бирлек, ажылын каалаан чорүй барган. Мартынов черле катап ээриктер сергедир черге хонган. Мартынов эмчи хүннерде кудумчуга ээрик көзүлгени дээш, элен-тенди ажы чыттыг чоруп тургаш, чамаатыларны хындылап төрбээн таржынчыг үүлгедиглери дээш хоорайның улуг судунуң шиитпири ёзугаар он беш хонук хоругдалга турар чалын ажылдаар алган.

Кызыл партизаннар кудумчузунуң 41 дугаар бажыңында 61 дугаар квартиразында дээр хар назылыг Кужугет Кыжуугетович Тадар-оол чурттап турар. Ол арага ижип алганда чүгле өскелерге эвес, а бодунга безин кам чок халалыг. Бо чылдың февральда ээриктер сергедир черге хонган. Ол-ла «хоочунун» катап киргеш, май 8-те база хонгаш, үнуп келген.

Кедергей дээш сүс чок, арага ишпес дижиривис ажыг үнже дүлдүнгеннер херээжен улус арасында база бар болур ышкажыл.

Марина Ус-ооловна Донгак 24-ле харлыг. Үш уругнуң иези. Уругларының улуу 3 харлыг. Бичиизи чеди айлыг. Ээзиртир суксун ижип, эмин эзиттир чашнап тургаш, ие эргезин казыткан. Оон чаш ажы-төлүн уруглар бажыңынга тургускаш, а бодун арагадан эмнетпишаан, күш-ажыл профилакторийинче милиция чорудкан.

1961 чылда төрүттүнген Марина Андреевна Подольская РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 209 чүүлү-биле ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн турганы дээш хоойлу ёзугаар шиитпирзе-даа, оон бодунда кандыг-даа түннел үндүрбээн. Катап-ла ол-бо черде тенелчок ыйн-чаңгыс өөрүнден кылымал араганы тып ижипкен, ээриктер сергедир черге хонарын ам-даа уламчылавышаан.

Боттарының арын-нүүрүн бужартадып, хөй-нииити чедерлеринге ээрик көстүр, чажыр арага кылыр устүнде алы үнгеп хамаатылар ышкаш ниитилелге ажыктыг ажылдан ойталаксаар кижилерниң улам дээштиг хемчеглер-биле томаартырын үе негеп келген. Мангыстайчак тоwанчыларга кээргел турбас ужурлуг. Олар арын-нүүр деп чүве билир эрге бе?

Д. АРБАК.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР КАМПАНИЯ

ТОКИО. Японияның Компартиязының деткимчези-биле ында «ядролуг чепсек чок чазакты тургузары дээш ниитилелди» тургускан. Ында 50 ажыг демократтыг организациялар, политиктиг профэвилел болгаш хөй-нииитиниң сураглыг ажылдакчыларының бөлүктери, эртемденнер, культура ажылдакчылары кирип турар.

Ниитилелдиң тургузукчу хуралынга ядролуг чепсекти чок кылыры, Японияның ядролуг чепсек чок үш принциптерин— ядролуг чепсектиг болурундан ойталаарының, оңу бүдүрбезиниң, а ол ышкаш оңу чуртче кирр сөөртпезиниң — принциптерин япон чазактың чайгылыш чокка күүседирин дээш демисел ук ниитилелдиң кол сорулгазы болур деп чарлаан.

С. ЛОГАЧЕВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ИСТЕП СҮРҮҮШКҮН БОЛГАШ ТЕРРОР ЧЕПСЭЭ

Хамааты эргелерин камгалаан Соңгу Ирландияның чурттакчыларының хөделиишкининиң шериг-полицейжи аппараттың базарынга ажыглап турар амгы үениң чепсектериниң долу эвес даңзызынга автоматтыг аттыылар боо, карак чажы төгүлдүрер газтыг баллоннар (чурукта) болур. Барык чээрби чыл иштинде Лондонуң чазаа ол провинцияда шажын талазы-биле эптеш чок чорукту тургузуп, истеп сүрүүшкүннүң чаа хоойлуларын киирип, «корум-чурумну тургузуп турар». Ындыг политика күчүлээшкин кылырынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Англи чазактың Ольстерде «дорт эргелеп башкарылгазының» үезинде полицияның истеп сүрүүшкүнүнге болгаш кара туразында аажылаашкынынга таварышкаш 2,5 муң кижи өлүртке-болгаш он-он муң кижи бертинип кемдээн.

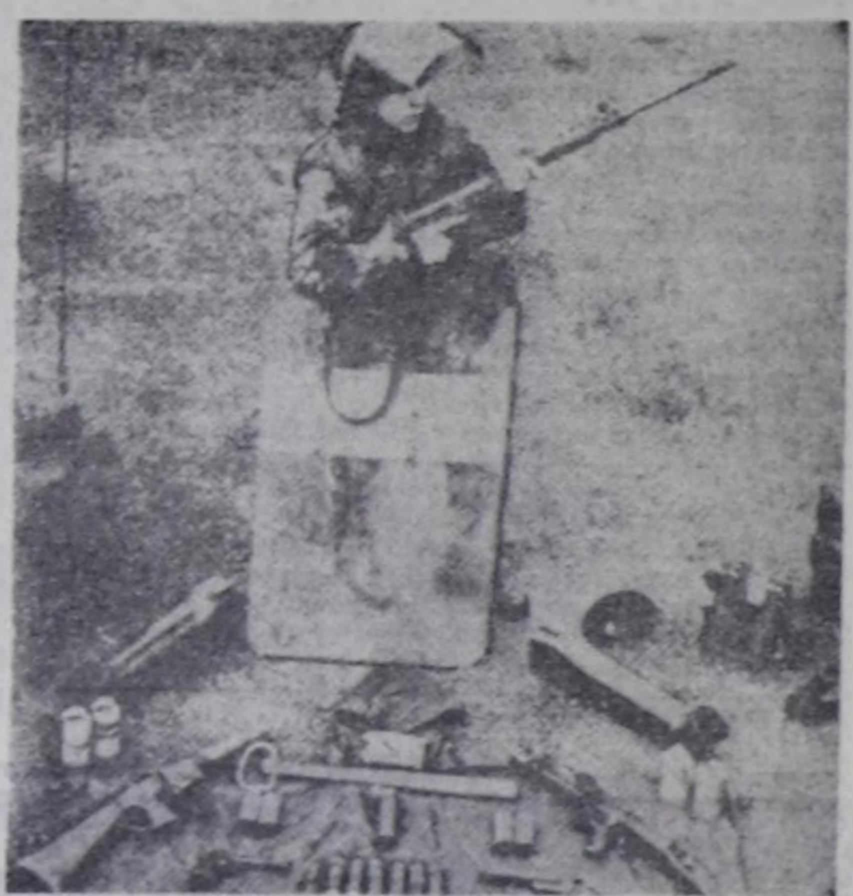

СЭТА-ның фотохрониказы.

Төруттунген хунунден бээр 80 чылынга

СУРАГЛЫГ КИНОРЕЖИССЁР

Сергей Аполлинариевич Герасимов — шылгараңгай кинорежиссёр болгаш хөй-нити ажылдакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи чораан. Оон ады-биле совет кино уран чүүлүнүң алдарлыг арыннары сырый холбашкан. Чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының 60 ажыг чылдарын совет кижиниң кижизидер херекке бараан болдурган. Ооң чогаадылгазының өзээ бистиң үежиивис, бистиң ада-чуртувустуң кижизи болуп турар.

Ол 1906 чылдың майда Екатеринбург (амгы Свердловск) хоорайга төрүттүнген. Ленинградтың сцена уран чүүлүнүң институдун дооскан. Ооң соонда актёр мастерскаязынга ажылдап эгелээн. Мастерскаяның удуртукчулары Максим дугайында кинотрилогияның тургузукчулары Г. Козинцев биле Л. Трауберг олар болганнар. Ол чылдарда совет кижилерниң эрес-маадырлыг ажыл-херектериниң күчү-күжүн көргүскен «Чеди диңмирер» (1936 ч.), «Комсомольск» (1938 ч.), «Башкы» (1939 ч.) дээш өске-даа киноларга С. Герасимовтуң режиссёр уран мергежили эң баштай-ла көскүзү-биле илерээн келген.

1941 чылда, М. Ю. Лермонтовтуң өлүрткенинден бээр 100 чыл болганын таварыштыр, «Маскарад» деп кинону тургускан. Режиссёрнуң классика темазы-биле эң баштайгы ажылы ол болган. Сөөлүнде барып 1976 чылда А. Стендальдың «Кызыл болгаш кара» деп чогаалын ёзугаар хөй сериалыг киноленатаны телевидениеге тургускан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Дайын хрониказының талазы-биле кинематография комитединиң даргазының оралакчызы база документалдыг фильмнериниң Төп студиязының директору турган. «Тиилеттирбестер», «Улуг чер» деп кинолар ынчан тургустунган болгаш көрүкчүлерниң ханы сонуургалын хайныктырган. Режиссёр документалдыг киноларны дайын соонда-даа база тургузуп турганын билир бис.

Эң эки киноларның бирээзинге санадып турар «Аныяк гвардия» деп кинонуң көстүп келгени совет кино уран чүүлүнге онзагай ужур-дузалыг болуушкун болган. Бо кинода чүгле чеди диңмирерниң эвес, харын совет патриоттарның бүдүн улуг бөлүүнүң маадырлыг чоруун чуруктуң онзагай, тода көргүскени илереп турар.

«Оожум Донну» тургусканы совет кинонуң сайзыралынга эң көскү черни ээлээн. Дайын сөөлүнде чылдарда тургустунуп келген чүгула айтырыгларны тода көргүзери-биле С. Герасимов «Кижилер болгаш аңнар», «Журналист», «Хөл кыдыынга», «Кижиге ынак болур» деп киноларны база көрүкчүлерге бараалгаткан. Чаңгыс кижиниң салым-хуузу-биле амгы үениң көргүзери «Уруглары-иелери» деп чаа кинога чедип алдынган. «Лев Толстой» деп кинону 1984 чылда дооскан, ында боду база ойнап турар. Ол черле элээн хөй киноларда рольдарга ойнаан. Режиссёр эрткен чылдың ноябрьда мөчээн.

БАШТАЙГЫ ДООЗУКЧУЛАР

Сес чыл бурунгаар тургустунган республиканың музыка болгаш уран чүүл школазы ол сес кижи доозуп турар. Уран чүүл училищезиниң баазазынга үндезилеттинген школага чылдың-на бир класс немежип турган. Ам өөреникчилерниң саны чүс бежен тос четкен.

Этезинде хөгжүмге болгаш уран чурулгага салым-чаяанныг уругларның тускай клазы кылдыр ажыттынган школа ам республиканың культура амыдыралынга төлептиг үлүүн киирип эгелээн. Оларның концертин, ажылдарының делгелгезин сонуургап турар.

Башкылар коллективи уран чүүлдүң болгаш эстетиканың үндезиннерин өөреникчилерге чедиңгир дамчыдып, чедиишкинниг ажылдап келген. Ону ада-иелер отчёттуг концерттерден, делгелгелерден көрүп, башкыларга өөрүп четтиришкинин илередип турар.

Чоокта чаа өөредилге чылын түңнээн концерт училищениң залынга болуп эрткен. Орта 1—8 класстарның өөреникчилери киришкен. Чалатканнар, ада-иелер, өөреникчилер болгаш сургуулдар — бүгү көрүкчүлер эки үнелелди берген. Ол ышкаш уран чурулга салбырының өөреникчилериниң делгелгезин улуг магадап көрген.

Улуг, бичии класстарның аңгы-аңгы болгаш каттышкан ыры ансамбльдериниң иязы-бүрү хөгжүм херекселдеринге ниң-чаңгыстың-даа, оркестриниң-даа күүселделери, танцы көргүзүглери программада кирип турар. Фортепианога, скрипкага, виолончельге, домрага, дошпулуурга, лимбиге, кларнетке, флейтага, ксилофонга, чадагапга болгаш өске-даа хөгжүм херекселдеринге уруглар мергежилдиг, чараш, аянныг таалаңчыг ойнап турар. Бодаа көөрге, бо школага игил, бызаанчы, шанзы, хомус дээн ышкаш тыва национал хөгжүм херекселдеринге өөредип, оларны концерттерге ажыглаар болгу дег.

Бичии-даа, улуг-даа класстарның өөреникчилериниң күүсеткени номерлери онзагай. Сураглыг композиторларның ырын, берге, улуг хемчээлдиг чогаалдарында кирип турар. Өөреникчилер ону профессионал хөгжүмчүнүң деңнелинге, кедүрлүүшкүн-биле ойнап турары демдеглексенчиг. Чижээ, Анжелла Ооннуң домрага, Эрес Тартан-оол биле Хензиг-оол Кужугеттиң флейтага, Анжелла Куулар, Люда Хомушку, Света Кужугет, Марьятта Сундуй оларның фортепианога, Долаана Долааның ксилофонга ойнап турары эки.

Школада келир үениң хөгжүмчүлери, композиторлары хевирлеттинип турар.

Мээң уруум Чодураа виолончельге ойнап эгелээш, башкы специалистер чедишпес болганындан бачи клазынче шилчээн. Ам ол — ол сес доозукчуларның бирээзи. Бүгү ада-иелер дег, уруумну өөредип турган башкыларга өөрүп четтиргенимни илергейлексеп турар мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: доозукчулар концерт үезинде.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ШӨЛҮ БОЛУ БЭЭРГЕ

СПОРТ

Хостуг шакты ажыктыг эрттерерниге, туризмге, күш-культура болгаш спортка кирижиринге Ак-Туругнуң девискээри ылангыя чайгы үеде элээн таарымчалыг болуп турар. Суурнуң артыы чарыы даглар, мурнуу — хем уку, шык, аргазары, үстү болгаш адаа база алаак, элээн өрү чоктаарга, серин тайга. Агаар-бойдус арыг болгаш чаагай, сеткил-сагыш чайгаар-ла омак-сергек болу бээр.

Ак-туругжулар бо частың дургузунда төрээн черин, суурунуң иштин, оон кудумчуларын болгаш шөлдерин чаагайжыдып, каас-шиник байдалы киирип, тарымал ыяштарны олуртуп, өске-даа хемчеглерни ап турар. Ылангыя апрель, май айларда хөй-ниитиниң күжү-биле элээн ажылдар кылдынган. Ооң чижээнге чаа деритттинип турар спорт шөлүн хамаарыштырып болур.

Ол болза совхозтуң Культура бажыңының, конторазының, суурда албан черлериниң, организацияларының турары хавак кырының баарында чайгаар бүткен черни ээлей берген. Ында хол бөмбүгүнүң ийи, баскетболдуң ийи шөлдерни, маниаар орукту, көрүкчүлерниң орар черлерин, күш-культура болгаш спорттуң өске-даа хевирлерин эрттерерниге херек дериг-херекселдерни белеткеп тургускан. Спорт шөлүн долгандыр херимнеп кажаалаан.

Спорт шөлүн тудуп тургузарынга үндүрген тудуг материалдарын совхозтуң пилорамазынга бүдүрген. Бо шөлдү дерип доозарынга чедир ам-даа бичии элек, ыяштар база олуртур, шөлдү, тараан ыяштарны суггарарынга херек дериг-херекселдерни база кылыр болгаш өске-даа ажылдар бар.

— Күш-культура болгаш спортту массалыг болдурары дээрге дыштаныышканы чогумчалыг болгаш ажыктыг эрттирери-дир. Хостуг шагын ыянга эрттирип турар кижиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү база бедик болуп турары билдингир— деп, «Ак-Туруг» совхозтуң директору Алдын-оол Тюлюш бижеп чугаалады.

Бо спорт шөлүн сууруңуң хөй-ниитизиниң калбак кирижилгези-биле тудуп турар. Ооң тудуугга киришпээн албан чери, организациялар, өөредилге черлери суурда барык чок. Совхозтуң ажылчыннары, тускай эртемниглери, көдээ Советтиң, профкомунуң, комсомол комитединиң, ортумак школаның, профтехучилищениң, өске-даа коллективтерниң күш-ажылчы үлүү аңаа киирген.

Кол-ла чүве болза, ак-туругжулар спорт шөлүнүң тудуунга ажылдап дашкаар үеде дыштаныр хүннерде кижип турар. Олар чаа черни ажыглаалга, тарылга, хөй кыргылаазы, көдээ ажыл-агыйның сезонунга өске-даа ажылдары доостурга, июнь айның ортаа үезинде долу ажыглаалга кирер. Оон эгелээш, сууруң чиик атлетиктери, хол бөмбүкчүлери, баскетболчулары, мөгелери, өске-даа спортчулары спорт шөлүн үргүлчү ээлей бээр.

А. ОКСУР.

ЧА АДЫГЖЫЛАРЫ

Республиканың бирги чери дээш ча адарынга ниитилелдер эразынга маргылдаа «Совет Тываның 5 чылы» стадионга эрткен.

Маргылдаага дөртен ажыг спортчу ийи бөлүкке чарлып алгаш киришкен. Улуг улустан ССРЭ-ниң спорт мастери Виктор Саржат-оол М-2 дээр олимпийжи упражнениеге 2235 санны атканы, бирги черни алган. «Динамо» ниитилелиниң төлээлери, спорт мастеринге кандидаттар Шолбан Дажы биле Мерген Монгуш 2170, 2086 саннарны алып, ийиги, үшкү черни үлежип алган.

Херээжен улустан база-ла ССРЭ-ниң спорт мастери, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң төлээзи Людмила Захарова 2407 санныг болуп, бирги черни чаалап алган. Ийиги черни динаможу Любовь Михайленко, Лариса Щербинина 2125 санны атканы, үшкү черни ээлээн.

Элээди оолдардан КПТУ-1-ниң сургуулу, спорт мастеринге кандидат Вадим Ажы 2027 санныг болгаш бирги черни, ийигизин Кызылдың № 2 школазының тоску классчызы Игорь Чамзы алган. Олар кайызы-даа «Динамо» ниитилелиниң төлээлери. 1736 сан-биле Сосновка школазының өөреникчизи Андрей Носырев үшкү черни чаалап алган.

«Урожай» ниитилелиниң төлээзи Айлана Очур элээди уруглар аразынга бирги черни, ийигизин Кызылдың № 2 школазының төлээзи Аля Ашак-оол, үшкү черде Сосновкадан Аяна Монгуш болган.

К. БИИЛДЕЙ,
маргылдааның судьязы.

САН 3:0

ШЫДЫРАА. Делегей чемпиону Гарри Каспаров [illegible] оюннарынга англи гроссмейстер Энтони Майлсты ийиги, үшкү оюннарынга база улуп алган. Ынчангаш сан 3:0 болуп Каспаров мурнап чоруп турар. Олар шупту алды оюн ойнаарлар.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КАЯА ӨӨРЕНИРИА?

НОВОСИБИРСКИНИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ Н. Д. ПСУРЦЕВ АТТЫГ ЭЛЕКТРОТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУ

Институт дараазында мергежилдерниң шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар:

автоматтыг электри харылзаазы (АЭХ);

хөй шугумнуг электри харылзаазы (ХЭХ):

ооң мергежилдери — хөй шугумнуг электри харылзаазы, харылзаа дериглелерин болгаш тудугларын эдээри, радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы (РХ болгаш РД), харылзаа экономиказы болгаш ону организастаары.

Билдириишкиннерин: бот-өөредилге салбырынга — 1986 чылдың августуң 31-ге, шуут (хүндүскү) өөредилгеге—июльдуң 31-ге чедир хүлээп алыр.

Билдириишкинге кожар документилер: ортумак билиг дугайында документ (боду); ДӨЧ-ге кирер характеристика; № 286 майыктың эмчи шынзылгазы; 3х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Институтка өөренип кирер дээн кижилер дараазында шылгалдаларны дужаар: математика (бижимел болгаш аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). АЭХ, ХЭХ, РХ болгаш РД факультеттеринге кирер кижилер бир эвес аттестатта (дипломда) эртемнерге демдектерниң ортумак баллдары 4,5 чедип турар болгаш билииниң дугайында документизинде эки демдектерлиг бо-дур болза, кирерниң ийи шылгалдазын (математикага аас-биле болгаш бижимел-биле) тудар.

Ол шылгалдаларның түңнели ёзугаар 9 баллдан эвээш эвес санны алган кижилерни институтка кирип санаар.

Кирерниң шылгалдаларының хуусаалары: шуут өөредилгеге августуң 1-ден 20-ге чедир, бот-өөредилгеге — сентябрь 1-ге чедир (элээн каш бөлүктер аайы-биле). Билдириишкинниг болгаш документилерни дараазында адреске чорудар:

Новосибирск хоорай, Кирон кудумчузу, № 86, НЭХИ, хүлээп алыр комиссия.

Институттуң Хабаровск хоорайда бот-өөредилгелиг филиалы база бар. Бот-өөредилге салбырынга кирер дээн болгаш филиалдың зоназында чурттап турар кижилер болза, дараазында адреске документилерни чорудар: **668013, Хабаровск-13, Ленин кудумчузу, № 73, НЭХИ-ниң филиалы.**

НОВОСИБИРСКИНИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ ЭЛЕКТРОТЕХНИКУМУ

Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели Новосибирскиниң харылзааның электротехникумунга 1986-1987 өөредилге чылында өөренир кижилерни дараазында салбырларга хүлээп алырын чарлап турар.

I. ХҮНДҮСКҮ (шуут өөренир) САЛБЫР

Долу эвес ортумак школа доосканнарга дараазында мергежилдерге:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы (РХ).
2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТМД).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (ХЭХ).
4. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭХ).

Өөренир хуусаазы 3 чыл 10 ай.

Ортумак школа доосканнарга мергежилдерге:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы (РХ).
2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭХ).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (ХЭХ).
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТМХ).

Өөренир хуусаазы 2 чыл 8 ай.

Техникумнуң хүндүскү салбырын дооскан аныяк специалистерни телеграф, хоорайлар аразының телефон станцияларынче, радиодамчыдылгазының болгаш радиодамчыдылгазы хүлээп алыр төптерже, харылзааның районнар салбырларынче, телевидение төптеринче болгаш «Орбита» станцияларже, телеательелерже, харылзаа аппаратураларын кылып үндүрүп турар заводтарже, тээвилел кылыр, тудуг-монтаж организацияларынче болгаш эртем-шинчилел институттарының лабораторияларынче ажылдадып чорудар.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ЧУРУМНАРЫ

1. Харылзаа техникумунга ССРЭ-ниң 30 хар чедир назылыг эр-херээжен хаматтылары, а бот-өөредилгеге—ортумак болгаш сес чыл школаларны дооскан кижилерни харылзааны хамаан чокка хүлээп алыр.
2. Ортумак школаны дооскан кижилер литературага (сочинение) болгаш математикага (аас-биле) кирерниң шылгалдаларын тудар.
3. 8 класс дооскан кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) кирерниң шылгалдазын тудар.
4. Техникумга өөренип кирерде дараазында документилер эргежок чугула:

а) билииниң дугайында документ (боду).

б) № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

в) бүдүрүлге удуртукчузунуң шынзытканы күш-ажыл дептеринден (2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болза) ушта бижилге.

г) бүдүрүлгеден өөредип чорудкан кижилер болза, чаңгыс ай майыктың өөредип чорудкан бижик.

д) 3х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.

5. Конкурс чокка хүлээп алырлар:

а) бүдүрүлгелерден өөредип чорудкан кижилер.

б) шериг албанындан курлавырже халашканнар (халашкан соонда 2 чыл иштинде).

в) 2 чылдан эвээш эвес практиктиг ажыл стажтыглар.

6. Кирерниң шылгалдаларын чокка хүлээп алыр кижилер:

— мактал бижиктер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар;

— Профтехучилищелерни шылгараңгай диплом-биле доосканнар;

— ортумак школаны мактал бижиктер-биле доозуп үнгеннер—«таңдык эртемнерин өөреииринге онза чедииишкиннери дээш» (математикага азы орус дылга, литературага) болгаш билииниң дугайында документизинде ол эртемнерге тергиин эки демдектерлиг кижилер;

— курлавырже халышкан, назы-харының байдалы-биле азы штат кызырылдазы-биле халашканнар (халашканының соонда 2 чыл иштинде).

Техникумга өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр.

Багай демдек чок өөренип турар сургуулдарга бүгү курстарга өөредилге үезинде айда 30 рубль стипендия тывсыр.

Техникумда чаагайжыды туттунган общежитие бар.

II. БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫ

Долу эвес болгаш долу ортумак школаны доосканнар өөренир мергежилдер:

Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы (РХ).

2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭХ).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (ХЭХ).
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТМД).
5. Почта харылзаазы (ПХ).

Өөренир хуусаалары:

а) ортумак школа доосканнарга техниктиг мергежилдерге — 2 чыл 10 ай. Долу эвес ортумак школа доосканнарга 4 чыл 9 ай.

б) ортумак школа доосканнарга почта харылзаазы 1 чыл 10 ай, долу эвес ортумак школа доосканнарга — 3 чыл 9 ай.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ЧУРУМНАРЫ

Билдириишкин кирерниң хуусаазы 1986 чылдың июнь 1-ден июль 31-ге чедир.

Кирерниң шылгалдаларын 1986 чылдың августуң 1-ден эгелеп Кызыл хоорайга хүлээп алыр.

Документилер чорудар адрес: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу: № 53, кадрлар килдизи, Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели.

ТЫВАНЫҢ КПТУ-ЗУ

1986-1987 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Училище хереглекчилер кооперациязының дараазында мергежилдерге массалыг профессия ажылдакчыларын белеткеп турар: садыгжы; үшкү чергениң повары; тестоволдалган ажылдар машинаның үшкү чергелиг машинизи; дөрткү чергениң кондитери.

Училищеге 10 класс дооскан 17-30 хар назылыг кижилерни хүлээп алыр. Кондитер салбырынга өөренир хуусаазы ийи чыл, эрткеннарынга — 1-1 чыл.

Училищеге кирерде чугула документилер: билдириишкин, билииниң дугайында документ, паспорт, райподан, сельподан, рабкооптан өөредип чорудкан бижик, 3Х4 см. хемчээлдиг үш фото-чурук, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

Документилерни чорудар хуусаазы — 1986 чылдың июль 5-тен августуң 15-ке чедир. Училищениң хүлээп алыышкын комиссиязының кежигүннери документилер хүлээп ап турган, оларның ээлери-биле тус-тузунда беседаны кылыр.

Училищеге кирерниң шылгалдалары чокка конкурс ёзугаар августуң 20-де хүлээп алыышкын кылыр.

Училищеге хүлээн алганнарны общежитие-биле хандырар.

Садыг, кулинария болгаш кондитер салбырларынга айда алыр стипендиязы 32 рубль, хлеб быжырар салбырның — 70 рубль.

Училищеге өөренген үени күш-ажыл стажынга киир санаар.

Училищениң адрези: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 41.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ ТЫВА ФИЛИАЛЫ

1986 — 1987 өөредилге чылынга агрономия болгаш зооинженерия факультеттериниң 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Билдириишкиннерин 1986 чылдың июль 1-ден июль 30-ге чедир хүлээп алыр.

Агрономия болгаш зооинженерия факультеттеринге кирер дээн кижилер дараазында шылгалдаларны дужаар: биологияга, химияга - (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле). Абитуриентиниң өөренип кирер дээн мергежилиниң талазы-биле беседа база кылыр.

Институттуң директорунуң адынга бижээн билдириишкинге шилип алган мергежилин айыткаш, кожар документилер: ортумак билиг дугайында документ (боду) характеристика, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Паспортту, шериг биледи азы киир бижээн херечилелди боду көргүзер. Ажыл-агыйдан өөредип чорудкан бижикти база көргүзер.

Шылгалдаларны 1986 чылдың августуң 1-ден 20-ге чедир хүлээп алыр.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалынга өөренип кирерин күзээн кижилерге 1986 чылдың июль 1-ден 30-ге чедир бир ай белеткел курузун ажыдып, аңаа дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Аңаа өөренирин күзээн кижилерниң филиалдың директорунуң адынга чорудкан билдириишкинин болгаш өөредилге дээш төлевир кылган квитанциязын алганының соонда оларны курска киир санаар.

Өөредилге дээш 15 рубльди институттуң кассазынга төлээр. Өөредилге 1986 чылдың июль 1-де эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС: 667005, Кызыл хоорайның Калинин кудумчузу, № 1 «в», Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалы, хүлээп алыышкын комиссиязы. Бүгү-ле айтырыгларны № 6-13-96 телефон-биле тодарадып ап болур.

Филиалга чедер автобус № 6.

(Солуннуң дараазында номери май 23-те үнер).

ТВ

МАЙ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аңчорукчулар клуву». 9.45 — «Капитан Грантының дилеп». Уран-чечен телефильм 6-гы сериязы. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50—«Удурланыкчын тып ал». Док. телефильм. 15.15 — Улустуң «Смерекина» танцы ансамблиниң концерти. 15.40 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 16.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.40 — «Михаил Шолохов». Док. телефильм. 17.45 — «Он алды болган оол улуг назы» 18.30 — Чадаг-тергеге чарыш. ЧССР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильми. «Узун сандай». 19.10 — «Арага ышпес чорук — амыдыралдың негелдези». 19.45 — «Капитан Грантының дилеп». Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Чикагодан Филадельфияга чедир». Док. телефильм. Автору — В. Зорин. 22.20 — Э. Москвитина (арфа) ойнаар. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кым аскыр дагаа болуп өттүп келирил...?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-ниң бойдус байлактары. 9.05; 12.55 — Немец дыл. 10.05 — Нииити биология. Кылымал шинчилгениң чогаадыкчы ролю. 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. Дайын чылдарының ырлары. 11.05 — «Бедүүн — нарын шыңнар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Улус депутаттарының Советтериниң социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге ролюнуң дугайында. 13.25 — Пушкин поэзиязында 1-ги дамчылга. 14.15 — «Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы». Чагааларга харыылар. 15.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. М. Яшин. 16.05 — 16.10 Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 класызының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — Уругларга фильм. 18.40 — «Реформаның оруктарында». Школачыларны кижизидеринге күш-ажыл кичээлдериниң ролю. Республиканың башкылар билиин бедилдер институду — 40 харлаан. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тоову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!». «Телефон». 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Ылакшыл дугайында ыр». Уран-чечен телефильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Черноморец».

АГААР

Республикага элир бүдүүт таар, хаттың күжү секундада 9—14 метр, хүндүс агаарының температуразы 18—20, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга кожер булуттуг, хүндүс бичии чаъстаар, мурнуу-барыын чүкте углай хаттың дүргени секундада 9—14, кушталып бергенде 15—20 метр. Агаарның температуразы дүне 8—10, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Удочка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «После дождичка в четверг» 10.00, 11.40, 13.20, 20.50. **Киноклуб:** «Подружка» 15.00. «Салон красоты» 17.10, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 15.00. «Любить человека» 16.30, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жертва обмана» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЯГЫ» к/т: «Свадьба в Малиновке» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-33-24, 2-23-64, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг 3300.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектерлериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00900.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 121 (13121) | 1986 чылдың май 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

АМУР ЭРИИНГЕ ХООРАЙ ТУДАР

НИЖНЕТАМБОВСКОЕ. (Хабаровск край). (СЭТА-ның корр). Май 22-де Ыраккы Чөөн чүктүң күчүлүг хемниң эриинде чеде берген Бүгү-эвилелдиң СЭКП-ниң XXVII съездизи аттыг шалыпчы отрядының дайынчылары Амур кыдыынга чаа хоорайны тудуп тургузарының дугайында Төрээн чурттуң чагыын алганнар. Краснодар крайдан, Воронеж, Кемерово болгаш Тамбов областардан, Украинадан болгаш Белоруссиядан чүс-чүс аныяк эки-турачылар алдаржаан Амурда-Комсомольскиниң үжелдизиниң үжен ийи чылда-ла салган кижилерниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун уламчылаары-биле Нижнетамбовское дээр бурун орус суурда чедип келгеннер.

Отряд дайынчыларының олуруп алгаш келген «ГДР-ниң 30 чылы» дээр теплоход Хабаровскиден үнгеш, бодунуң оруукка кара чаңгыс доктааган черн ол чамылар хоорайы болган. Орта хоорайны тудуп тургузар дээш үжен чылдарның комсомолчуларының «Коминтерн» болгаш «Колумб» дээр пароходтарының чадаларындан 54 чыл мурнунда дүшкен эриинге ол теплоход доктааган. Ам ол төөгүлүг черде баштайгы тудугжуларга турасаал бедий берген турар. Аныяк-чалыы салгакчыларны комсомолдуң хоочуннары чылыг-биле, чүректиг хамыкындан уткуп-хүлээп алганнар. Амур эриниң баштайгы тудугжуларының аалдарлыг-чаагай чаңчылдарын үргүлчүлээрин олар чагып турганнар. Комсомольскиниң баштайгы маадырларының таварыышкаңы мыңаш ындыг бергелер сезен чылдарның эки-турачыларынга турбас болбайнаан. Олар майгыннарга болгаш чер бажыңнарга-даа эвес, а эптиг турган, түткан келгем-чырык, чаагайжыттынган бажыңнарга чурттаарлар. ВЛКСМ-ниң Хабаровск крайкомунуң бо чылдың эгезинде четчелеп, тургусканы «Амур чоогунуң комсомолчузу» дээр шалыпчы отрядының оолдар болгаш кыстары ындыг болзун дээш кызымаккай ажылдааннар. Олар аңаа шынап-ла кызымаккай ажылдаан. Хабаровскиниң комсомолчузу аттыг болгаш Баштайгы десантының аллеязы дээр ийи кудумчу тургустунган. Каас-чараш коттеджилер, магазиннер, столовая саң-дорт чыскаай тургулап кан.

КҮҮСЕДИКЧИ САГЫЛГА-ЧУРУМ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында механизатор Александр Монгуш ай санында тиилекчи болуп турар. Ооң чажыды — бодунга бүзүрээн техниканы А. Монгуштуң тергиин эки билири, аңаа хумагалыы, ажыл-агыйның сорулгазын медереп билири, күш-ажылга сагылга-чурумнуу болуп турар. Бо беш чылдың эгезинден тура безин аңаа быжыглаан «Беларусь» үрелиишкин ужун хензигдаа када аңаа туруп көрбээн. А тракторист кижиниң ажылы хөй — чылдың кайы-даа үезинде аңгы-аңгы участоктарга аңгы-аңгы ажылдарны кылыр.

Мурнакчы механизатор Александр Монгуш бо чылын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чыл планын он бир ай дургузунда боттандырарын, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алырын хүлээнген. Ооң чаңгыс чер чурттуглары, кады ажылдап турар өөрү механизаторнуң сөглээн сөске ээ болур дээрзинге бүзүрээннер. Чүге дээрге, ооң сөзү ажыл-херек-биле кажан-даа карышпайн келген.

Бо дээрге сөс биле ажыл-херектиң карышпазының фактызы-дыр. Ону күүседикчи сагылга-чурумнуг кижи ынчаар кылып шыдаар. Сөглээн сөс ээлеттинмес, алдынган шиитпирлер күүсеттинмес болза, күш-ажылчы коллективке чедишкиннер келбес, салган сорулга боттанмас, бурунгаар базымнар кылдынмас. Ынчан практиктиг ажыл-чорудулгалар чүгле күзээшкиннер болуп артып калыр. Ынчангаш партия болгаш совет органнар, хөй-ниити организациялары организакчы ажылды күштелдирер, хөй аазаашкыннар бээр, кыйгырыглар салыр чоруктарны эвээжедир ужурлуг. Сорулга — боттуг байдалды ханы сайгарары, сөглээн сөстү тодаргай ажыл-херектер-биле быжыглаары, ажылга чаа, ажыктыг аргалар ажыглаары.

Күүседикчи сагылга-чурум деп чүл? Ол дээрге, кижи бүрүзүнүң бодунуң ажыл-херээн ак сеткилдиг, шынчы боттандырары-дыр. Ынчан ол бүгү күжүн, билиин ажыл-херекке бээр, ниити түңнел дээш бодунуң харысалгазын бедидер ужурлуг. Бүдүрүлге ажылчыны кижи ажылга корум-чурумнуг болгаш организастыг болур, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, материалдарга, чиг этке болгаш өске-даа курлавырларга камналгалыг болур ужурлуг. Тускай эртемниг специалист азы удуртукчу кижи эртем-техниктиг депшилгеге, улус ажыл-агыйын чаарты кылырынга эң хөй салыышкынын киирер, экономиканың ажыктыг чоруу хамааржыр айтырыгларны дарый шиитпирлээр, ажыл-агыйны чорударының чаа аргаларын калбаа-биле ажыглаар хүлээлгелиг. Кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге дидим, чүткүлдүг, шудургу хөделир ужурлуг. Үениң негелдези-даа ындыг, партия биске ынчаар хүлээндирип турар.

Республиканың партия болгаш совет органнары коммунист бүрүзү, удуртукчу бүрүзү, кижи бүрүзү күүседикчи сагылга-чурумнуң ужур-дузазын хапы медереп билзин дээш хөй чүүлдерни кылып турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээп партия хуралдарынга, чер-чер Советтерниң сессияларынга бо угланыышкынныг тодаргай ажылды кылып турар. Ону кайда чогумчалыг чоруткан болдур, ажыл-херектиң ниити байдалы ында чедиишкинниг, а бо айтырыгны кыры-биле көрүп турар черде чаартылга чок, эрги ёзунуң дөгейленген практиказы ам-даа хевээр болуп артпышаан.

Ажылга эде тургустунуушкун эң-не калбарып турар бо үеде күүседикчи сагылга-чурумну бедидерниниң бир кол бырази — кижи фактору, ажылдап турар кижи бүрүзүнге таарымчалыг байдалды тургузары. Күш-ажылды чаа ёзу-биле организастаарынче сагыш салыры чугула. Ону чедир көрбээнинден салдынган сорулга күүсеттинмейн турар чоруктарның фактылары ам-даа бар. Чижээ, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу чаа черже көшкен, дериг-херекселдерни чаарткан-даа болза, күш-ажылды организастаарының аргаларын чаартпаан. Заводта дааш-шимээнниң улуундан чамдык кижилер хөй удаа дыштанып ужурга таваржып турар.

Республиканың чамдык черлеринде үениң чаа негелдезин ёзутаар ажылдаарын кыйгырыглар-биле, көөргеткен хемчеглер-биле кызыгаарлаттынып турар таварылгалар база бар. Чаа ёзу-биле ажылдап турар бис дээр, а ол хирезинде бодунуң ажылында чаа чүүл көзүлбес. Ынчангаш ажылчын бүрүзүнден, удуртукчу бүрүзүнден негелдени партия, совет органнар, хөй-ниити организациялары күштелдирер ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин кылып тура, эш М. С. Горбачев «Бир эвес чаа ёзу-биле ажылдап өөренмес, эргижирээн чоруктан болгаш консерватизмден уштунуп шыдавас болзувусса, байдалды шын үнелээр дидим чоруувусту чидирип, ону боттуг шыныы-биле көрбес болзувусса, базым-даа бурунгаарлап шыдавас бис» — деп, демдеглээн. Бо дээрге күүседикчи сагылга-чурумну шыңгыырадырының база бир негелдези-дир. Айыттынган сорулгаларны күүседиринге, чедиишкиннерже бурунгаарлаарынга делгем оруктү күүседикчи сагылга-чурум ажыдар дээрзин утпас ужурлуг бис.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу май 22-де болган хуралынга он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Совет кижилер партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге харыы кылдыр чер болганда күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүң болгаш чогаадыкчы инициативаны көргүзүп, бүдүрүлгениң интенсификаставр талазы-биле партияның айыткан программазын ажыл-херек кырынга боттандырарын хандырарынче оларның чүткүп турарын хуралга демдеглээн. Бо бүгү чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеделириниң, беш чылдың даалгаларын күүседириниң боттуг фактору болур ужурлуг Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартып чорударынга эки үндезинни салып турар.

Чарыштың кол-ла сорулгазы — хоорайларның болгаш көдээниң миллион-миллион ажыл-ишчилериниң инициативазын болгаш чогаадыкчы күжүн көдүрери, чаңгыс-даа күш-ажылчы эгелээшкин кичээнгейден база деткимчеден ара калбазын дээш болдунарла бүгү чүүлдерни кылыры боол турар.

Социалистиг хүлээлгелер күжениишкинниг планнарны чогаадып тургузарының эң чугула хевири болган турар ужурлуг. Бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда ажылдакчыларга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиниң системазы хүлээлгелерни күүседири-биле сырый холбаалыг болур ужурлуг. Кол күжениишкинни бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улгаттырарынче, чаа техниканы шиңгээдиринче, продукция шынарын экижидеринче, күш-ажылдың, чиг эттиң болгаш материалдарның херек кырынга камнаттынарын чедип алырынче, керээде айыттынган хүлээлгелерни, чуртталганың болгаш социал-культура хереглелиниң өске-даа тудугларын кылырының планнарын ылап-ла күүседиринче угландырар херек.

Чарышты калбартып хөгжүдериниң экономиктиг, техниктиг болгаш социал-амыдырал байдалдарын тургузар талазы-биле партия организацияларының, бүгү чергениң удуртукчуларының сорулгаларының улгатканын, чарыштың түңнелдериниң кызыл бөлүкке үндүрериниң ёзу барымдаалаар, таарымча чок практиказын шуут чок кылырының, мурнакчы дуржулганы нептередип ажыглаар талазы-биле ажылды үндезинин-биле экижидериниң чугулазын Политбюро онзалап айыткан.

Салалга техниказының талазы-биле кол угланыышкыннарга шиңчилелдерни чорударын, перспективтиг электрониг салалга машиналарын, электрониг техника кылыгларын, дериг-херекселдерни болгаш материалдарны улус ажыл-агыйынга тургузарының айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээрин дагзыр Информатика болгаш электроника талазы-биле төптүг бистиң чуртка тургузар дугайында саналдарны чүүлдүг деп көрген. Ол төп бо ажылдың талазы-биле акы-дуңма социалистиг чурттарның ЭДЧ кежигүнү чурттарның эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын боттандырып чорударында киржип турар чогуур организациялары-биле сырый кады ажылдаар ужурлуг.

Политбюро мурнунда хүлээп алдынган шиитпирлерге контроль чурумун ёзутаар улус ажыл-агыйының бүгү адырлаларының ылап-ла күүседир хүлээлгелиг күрүнениң статистиктиг отчёттуг чорууну кызырар талазы-биле ажылдың чорул турарының дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыын чугаалажып көрген. Отчёт киирер чоруктуң ниити хемчээлиниң барык ийи катап эвээжээнин демдеглээн. Ынчалзажок отчёт бээр чорук, ылангыя адырлар аайы-биле отчёттар ам-даа хөй боол артпышаан, ынчаарга, ону организастаарын улам сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. Доктааттынган чурум турда-ла, чамдык партия болгаш совет органнар, министерстволар болгаш ведомстволар дыка улуг хемчээлдиг немелде отчёттарны негээр, ооң ажыл-агый организацияларынга херек чок чергеле хөй ажыл кылдыртыр фактылар бар боол турар. Аңаа холбаштыр Политбюро партия комитеттеринден, министерстволардан болгаш ведомстволардан чер-чер Советтериниң күүскомнарындан отчёт хемчээлин улам кызырар болгаш күрүне статистиказының бүгү херээн экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын негээн.

Политбюро эш М. С. Горбачевтуң Румынияның Коммунистиг партиязының Чиигине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин көрген. Москвага ат салган документилерниң — ССРЭ биле РСР-ниң аразынга 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазының болгаш 1986—1990 чылдарда культура база эртем-техниктиг кады ажылдажылга программазының чугула ужур-дузазын демдеглээн. Ийи талалыг харылзааларның, а ол ышкаш ийи талага сонуургалдыг делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушканыңга сеткил ханыышкыны илереттинген. СЭКП биле РКП-ниң аразынга Совет Эвилели биле Румыния Социалистиг Республиканың аразынга найыралды улам быжыглаарынче болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартырынче чүткүлдү демдеглээн.

Эш М. С. Горбачевтуң Португалияның Компартиязының Чиигине секретары А. Куньял-биле ужурашканының дугайында информацияны дыңнааш, Политбюро тайбың болгаш социал депшилге дээш демисел талазы-биле ийи партияның аразынга харылзааларны улам ханыладыры-биле холбашкан ооң берген түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көрген.

Политбюро совет удуртукчуларының Испанияның чазаазының Даргазы Ф. Гонсалес-биле ужуражыышкыннарының болгаш чугаалажыышкыннарының түңнелдерин көргеш, Совет Эвилели биле Испанияның аразынга бот-боттарын билчир чорукту болгаш кады ажылдажылганы ийи чурттуң улустарының, Европага база ооң даштынга-даа тайбыңны, илегежилгени болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының эргежыктарынга дүүштүр улам калбартыр аргаларны ол чугаалажыышкыннарның боттуг байдалдыын берип турарын айыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш совет даштыкы политиканы амыдыралга боттандырып чорударының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Часкы хову ажылдары Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң тарылга шөлдеринде организастыг чорул турар. Ында чогаалар өстүрер механизастаан бригада 160 га черни тарыырынга белеткээш, картофельди тарып олуртуруун доозар четкен. Ол ажылга механизаторлардан Донгак Амыр-оол, Оржак Калбыш шалыпчы болуп, хүнде кылыр үлүүн ийи катап ажыр күүседип турарлар.

Картофельди сеялкаларже урул, ону шөлче олуртурун башкарарынга Донгак Оюмаа, Хомушку Кара-кыс, Лариса Кужугет кызымак үлүүн киирип келген.

ЧУРУКТА: «Хемчик» совхозта картофель олуртулгазында мурнакчы ажылдап турар ажыл-ишчилерден (солагай таладан) Донгак Амыр-оол, Хомушку Кара-кыс, Оржак Калбыш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИЙИГИ СУГГАТТЫ ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хоотла суггатчызы Доржу Монгушович Шулуун Иштии-Хем салбырының 8 кижиден тургустунган суггатчы звенозун он беш чыл улаштыр билдилиг удуртуп келген.

Звенонуң суггатчылары он бирги беш чылдың доозукту чылында 319 гектар сиген шөлүнүң бир гектарындан 17 центнер дүжүттү өстүрүп ааган. Он ийиги беш чылды эгелеп тура, Д. М. Шулуунуң звенозу бир гектар шөлге онаашнар 20 центнер сиген дүжүдүн өстүрер бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Олар Шивээлиг-Хемниң болгаш Иштии-Хемниң хову-шөлдеринде 300 ажыг гектар сигенниң бирги суггарылгазын эки шынарлыг доосхан.

Бо хүннерде суггатчылар Борбак-Арыгның сиген шөлүнүң ийиги суггарылгазынче кирген. Ооң-биле чергелештир суггатчылар сиген шөлүнде саараат кажааларының оруун, хорум даштарны аштап арыглап, шөлдеи чайлады сөөргүр ажылдарны база чорудуп турарлар. Ийиги суггатты июнь 20-ниң бетинде доозар сорулганы салган ажылдап турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ЧАШТЫРЫЛГА ДООЗУЛГАН

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозу часкы тарааны чаштырылгазын доосхан. Ак-Шаттың хову-трактор бригадазы кызыл-тасты, суланы, арбайны хуусаазындан эрте чаштырган. Ол бүгү ажыл чаңгыс неделя дургузунда кылдынган. Механизаторлар техниканы эки септеп алганының түңнелинде чаңгыс-даа үрелиишкин болбаан. Кывар-чаар материалдар өй-шаанда чедиртинген. Ол бүгү ажылды дуржулгалыг бригадир К. Б. Монгуш билдилиг удуртуп турар.

О. МОНГУШ.

МОСКВАЧЫЛАР ТУДУП ТУРАР

«Мособлтудуг-5» трестиң тудугжулары Кызыл хоорайның төвүнде 1176 олуттуг школаны, 326 уруглар кирер садикти тудуун тудуп эгелээнден бээр үр эвес үе эрткен. Ында ийи бригада ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери дуржулгалыг тудугжулар. Ону Иван Степанович Росляков удуртуп турар.

Кыска үениң иштинде ийи бригада 90 муң рубльдиң тудуун кылган. Чыл төнчүзүнге чедир тудугга 350 муң рубльди шиңгээдип алыр. Боттарының эккелгени техника үзүктелиишкин чок ажылдап турар.

Ийи бригада ол ийи тудугну он ийиги беш чылдың үшкү чылында ажыглалгага киирер деп планнап турар.

Бистиң корр.

СЕМИНАР БОЛГАН

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, район болгаш хоорай «Билиг» ниитилел организацияларының баштаар черлериниң даргаларының болгаш харысалгалыг секретарьларының семинар-хуралы болуп эрткен.

Семинарны республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чериниң даргазы К. О. Шактаржык ажыткан. Семинарга СЭКП обкомунуң лектор бөлүүнүң удуртукчузу В. Г. Колмаков «Лекция пропагандазынга партийжи удуртулганың айтырыглары», республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чериниң харысалгалыг секретары К. Д. Будук-оол «СЭКП-ниң XXVII съездизи болгаш ажылчы чоннуң ортузунга лекция пропагандазын улам ыңай экижидериниң талазы-биле «Билиг» ниитилел организацияларының сорулгалары», республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чериниң президиумунуң бюро кежигүнү, референт Г. Г. Филимонова «Билиг» ниитилелиниң район болгаш хоорай организацияларының организастыг ажыл-чорудулгазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузарының оруктары болгаш аргалары», «Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының референтизи Л. Б. Деконова «Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының лекция пропагандазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр чорудуп турарының практиказы» деп лекцияларны номчааннар.

Делегей байдалының дугайында лекцияны В. Г. Колмаков номчаан.

Семинарның түңнелинде дужаалга солуңгазы болган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХАРЫЛЗААЛЫГ БОЛУР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга нинти билиг болгаш профессионал школаларның реформазының Кол угланыышкыннарын боттандырар талазы-биле Барыын-Хемчик райкүүскомунуң ажылының дугайында база Бай-Тайга районнуң совхозтарында шээр малдың чидириишкининиң болуп турар фактыларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Улус депутаттарының Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга райкүүскомнарының даргалары С. И. Ильенков, В. Х. Сүге-Маадыр оларның дыңнадыгларын Министрлер Чөвүлелиниң президиуму алган.

Школа реформазын амыдыралга боттандырарының айтырыгларын районнуң чер-чер Советтериниң сессияларынга чугаалашкан. Башкылар коллективтери болгаш районнуң улус өөредилге килдизиниң ажылдакчылары школа реформазының Кол угланыышкыннарын амыдыралга боттандырарының план-хемчеглерин ажылдап кылган болгаш ону күүседириниң хемчеглерин ап чорудуп турар. Өөредилге-кижизидилге ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш эде тургустунуп, ажылдың дээштиг арга-хевирлерин дилеп, тып турар башкылар коллективтери, башкылар районда бар. Уругларны школага алды харлыындан өөредириниң айтырыын негелдеге дүүштүр тургузарының чамдык хемчеглери база алдынып турар. Ынчалзажок районнуң школаларында школа реформазын боттандырып турарында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Кандыг четпестерил ол? Районнуң чамдык школаларында өөредилге-кижизидилге ажылын тургусканы реформаның негелделеринге дүүшпес. Школа реформазы уругларның күш-ажыл кижизидилгезинче улуг кичээнгейни угландырып, ол талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган болгай. Ындыг турбуже, районнуң школаларында чугула бо айтырыгны тургусканында четпестер бар. Базаа бүдүрүлгелерниң дузазы, ужур-уткасы маңаа чугула черни ээлээр ужурлуг. Школа коллективтери-биле оларның аразында ажыл-херекчи харылзаа ам-даа кошкак. Уругларның профессионал белеткелин, күш-ажылчы кижизидилгези-биле холбашкан чугула бо айтырыгны чамдык коллективтерниң удуртукчуларының шоолуг кичээнгейге албайн турары таарышпас. База бир өөредилге чылы дооступ турар болгай. «Чүнү кылган бис?» деп айтырыгны база бүдүрүлгелерниң удуртукчулары боттарының мурнунга тургузуп көөр болза, кымның канчаар ажылдааны ам тода көстүп келир ужурлуг. Бүдүрүлгелиг улуг районга келир үениң ажылчын кадрларының белеткели кичээнгейге турар ужурлуг. Ооң-биле кады күш-ажыл кичээлдери эртер кабинеттерниң четчелээри чугула болуп турар, профугланыышкын айтырыы доктаамал кичээнгейге турар ужурлуг. Күш-ажыл кичээлдеринге ажыглаар эргежок чугула материалдар, дериг-херекселдер-биле мастерскаялар, кабинеттер долу хандыртынмаан болуп турары канчап-даа таарышпас.

База бир чугула айтырыг — өөредилгениң кабинет системазы-биле чорудары — районнуң школаларында оожум шиитпирлеттинип турар. Ол аргаже амдыызында дөрт школа шилчээн болуп турар. Өске школалар чугула бо айтырыгны дарый шиитпирлээр болза эки. Ооң-биле кады чамдык школаларда башкылаашкынның методиказы чогуур деңнелде эвес, өөредилгениң техниктиг дериг-херекселдерин, көргүзүг материалдарын эвээш ажыглап турар. Чамдык эртемнерге, чижээлээрге, орус дылга, математикага, физикага, химияга өөреникчилерниң билиинин негелдеге дүүшпейн баарынга ам-даа чедир көрдүнмейн турар чүүлдерниң салдары бар болуп чадавас. Районнуң методкабинеди, школаларның методкаттыжыышкыннары башкылар коллективтеринге методиктиг, практиктиг дуза чедирерин, мурнакчы дуржулганы нептередирин улам идепкейжидер болза эки.

Кижизидилге ажылын уругларның чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп турза-даа, ында база чедир көөр ужурлуг айтырыглар бар. Моон кандыг түңнел үндүрүп болуруул? Школа реформазын амыдыралга боттандырар айтырыгларны районнуң чер-чер Советтериниң сессияларынга, күүском хуралдарынга чугаалажып турар-дыр. Чогум ол кайы хире дээштиг болуп турары? Хүлээп алдынган шиитпирлер күүселдези саазын кырында артып каап турар эвес ыйнаан. Чугула бо айтырыгны күүскомнар, ажыл-агый удуртукчулары, районо, школа коллективтери ажыл-херекчи, харылзаалыг шиитпирлээрин ам-даа чедип албаан. Ылангыя районо школаларның удуртукчулары школа реформазының база үениң негелдезинге дүүштүр оожум эде тургустунуп турар дизе частырыг болбас. Школаларның башкылар коллективтери школа реформазының негелдезинге дүүштүр ажылдаары-биле оожум хөөндөн уштунуп, тывынгыр, чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг.

Бай-Тайга районнуң совхозтарында шээр малдың чидириишкининиң болуп турарынга хамаарыштыр чутаа Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң хуралынга чиңгин-биле тургустунган. Малдың өлүп хорап турарының чылдагаанын тодарадып база дуза чедирер сорулга-биле көрдүнген тускай комиссия районга ажылдап турган. Малдың хөй чидириишкининиң ылангыя «Тээли» совхозка, ооң Кызыл-Даг салбырынга болган. «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарның хойжу коданнарында мал бажының чидириишкини база-ла эвээш эвес. Мындыг байдал канчап тургустунуп келгенил? Ону тайылбырлап чугаалаары черле артык эвес, өске ажыл-агыйларга өөредиглиг-даа болуп болгай.

Эрткен кыжын хар районнуң девискээринге кончуг чуга дүшкен, ийиде, кыш соок болбаан. Удуртукчулар, РАҮК-түң болгаш совхозтарның удуртукчулары, специалистери, малчыннар ынчангаш бот оожургап, харысалгазын кудулаткан болуп турар. Ол чүге чедиргенил? Кыштаглаашкынның үр эртеринге алыскан хөөннерден малдың ажаалда-тежээлдезин чогуур деңнелге чорутпайн турганы илерээн. Зооветспециалистерниң талазындан ветеринарлыг-профилактиктиг хемчеглерни чорутпаан. Хар чуга болган кыжын малдың суггарылгазынче онза кичээнгейни угландырар турган.

Бо таварылгада чугула бир айтырыг — мал чемнинге хамаарыштыр чугаалаар апаар. «Районга мал чеми чедишпейн барган бе?» деп айтырыг тургустунуп келир чадавас. Сайтүндеи алырга, мал чеми эрткен чылын четчири-биле белеткеттинген турган. А херек кырында ооң чедишпейн барганы — немей бижилгениң салдары, уржуу эвес бе?

Кыштаглаашкын үезинде сула, харысалга чок болган чорук — малдың арып баксыраарын болдурган. Ажыл-агыйжы, харысалга кошкак чорук күзенчиг эвес ындыг түңнелдерге чедирип болур-дур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму чугаалашкан ол айтырыгларда четпестерни дарый чайладырын айтып турар доктаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков эрттирген.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1986 ч. Май. № 5 (146).

Отчёттар болгаш соңгулдалар

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, организацияларында, совхозтарында, өөредилге черлеринде улусчу контролёрларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары, конференциялары эртип турар. Хайгыылчылар отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының отчёттарын берип турар.

Кызылдың дааранылга фабриказы— республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Мында ниитизи-биле дөрт чүс хире кижи ажылдап турар. Чылда беш миллион ажыг рубльдиң продукциязын ол бүдүрер. Он бирги беш чылда коллектив эки ажылдаан. Продукция бүдүрерин болгаш сайгарарын колдуунда 35 хуу улгаттырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 19 хуу өскен.

Дааранычыларның күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип алырынга хайгыылчыларның киирген үлүү биче эвес. Корум-чурумну быжыглаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидериниң, планныг онаалдаларның күүседииниң, продукцияның шынарын бедидериниң, хамаарга чурумун быжыглаары дээш демиселди чорударының, технологияны сайзырангайжыдарының болгаш дериг-херекселдерни чаартырының айтырыглары шиитпирлээринге кожку салдарны чедирип келген. Ол мышаш дааранычыларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар бар бе дээрзин хайгаарап турар. Бо бүгүнүң дугайында чоокта чаа Кызылдың дааранылга фабриказынга болуп эрткен конференцияга демдеглээн.

Дааранылга фабриказының улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Н. И. Виткина илеткел кылгаш, отчёттуг үеде хайгыылчылар 70 ажыг янзы-бүрү хыналдаларны чорудуп чугаалаан. Оларның хөй кезииниң түңнелдери бүдүрүлгениң ажыл-ижин экижидеринге дузалаан. Онаашкан ижинге ээ-харысалга чок, ийи-чаңгыс кижилерге шыңгыы хемчеглерни онаап, бүдүрүлгеде четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алган. Л. Д. Крапивинаның удурткан продукцияның шынары хынаар секторунуң эки ажылдаанын демдеглээн. Дыка хөй хайгыылчылар даалганы ак сеткилдиг күүседип келгенин конференцияга айыткан. Улусчу контролёрлар Н. Дудурей биле Н. Черепанова чамдык дааранычылар пестерин ажыглаары-биле бажыңынче алгаш чоруп турганын, столоваяга ногааларның болгаш чимистериниң үрелип турганын чогуур үезинде илереткен.

Фабриканың улусчу контроль бөлүү хоорайның эки ажылдыгларының бирээзинге санадып, каш удаа шаңнадып келген. Ындыг-даа болза соолгу үеде бөлүктүң ажылы сулараанын конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Быжар цехтиң бригадири Н. Артемьева, кадрлар килдизиниң инженери Т. Алексеева болгаш өскелер-даа фабриканың хайгыылчыларының инициативазының кошкаанын, идепкейлиниң сулараанын чугаалаан. Ооң уламындан коллективтиң ажылында чамдык четпестер бар болу берген. Материалдарның, электри энергиязының камналгазы дээш демисел кошкаан. Хүндүс электри лампалары чырып, краннардан суг тептүп-даа турар болза хайгыылчылар-даа, дааранычылар-даа ону тооваан чаны-биле эрте бээр таваарылгалар бар. Шак ындыг четпестерни болдурбазын конференцияга айыткан.

Фабрикада партбюро секретары Т. В. Шиляева санал бергеш, бөлүк соолгу үеде ажылын сулараткан, аңаа партбюро база буруулуг, түге дээрге чогуур үезинде ооң даргазын шилип ап (эрги даргазы өске ажылче шилчээн), инициативалыг кижи соңгуваанындан бөлүктүң ажылы кошкааны ол дээр айыткан.

Конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер улусчу контроль бөлүүнүң отчёттуг үеде чорудкан ажылын шүгүмчүлекчи өзү-биле анализтеп көргеш, он ийиги беш чылда ооң соруглааларынга доктаап, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажылды эде тургузарын, чаа өзү-биле идепкейлиг, инициативалыг, негелделиг ажылдаарын олардан негээн.

Конференцияның ажылынга РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору Э. Ю. Тахтасьев киришкен.

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫРЫ—СОРУЛГАВЫС

Районнуң улусчу контролёрлары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр ажылын эде тургузар, ажыл-агый, культура тургузуушкунунда четпестерни илередир, хыналдаларының дээштиин бедидер дээш соолгу үеде чамдык ажылдарны кылып чорудкан.

Районда 16 бөлүк, 15 пост ажылдап турар, мында 163 хайгыылчы хаара туттунган. Оларның хөй нуруузу ажылынче четпестерге, корум-чурум, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилеринге, теттеглекчилерге, эрге-дужаалын соора ажыглаарларга, камналга-хумагалал чокка удур демиселди шыңгыы чорудуп, рейдилерге, хыналдаларга идепкейлиг киржип турарлар. Районнуң улусчу контроль комитеди 1985 чылда 17 хыналданы, бо чылдың эрткен айларында сес хыналданы чорудкан.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының ишчилериниң ажылын хайгыылчылар хынап көрген. Малдың бажын санап көөрге, отчётта турганындан 83 баш хой дудаан. Буруулуг кижилерни илереткен болгаш ол хойларның баш санын тургузар шиитпирни комитет хүлээп алган. Ажылынга ээ-харысалгазы негелдени кошкатканы дээш хойжу бригаданың бригадири Л. Ш. Куулары дооргуткаш, бо чылдың июль 1-ге чедир ол хойларның баш санын тургузарын дааскан. Комитеттиң хүлээп алган шиитпириниң күүселдезин чоокта чаа хынап көрген, бо үеге чедир 43 баш хойну буруулуг кижилер эгидип берген.

Районнуң одаалга конторазының эргелекчизи М. К. Куулары эрге-дужаалын соора ажыглап турарының дугайында хомудал чагаа комитетке келген, ону хынап көөрге, айыткан четпестер шын болган. М. К. Куулар ажылдан үнген кижилерни ажылдап турар кылдыр табельди республиканың одаар чүүл сайтарар конторазынга киргеш, оон шилчиткен акшаларны боду почтадан алгаш, шиңгээдип ап турганы тодараан. Бо чылдың январьда өске кижилер адынга шилчиткен 398 рубльди, февральда 314 рубльди боду алгаш, ажыглаан. Районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчыларының ажылынга харысалга чок, бүзүрээчел чоруун ажыглааш, удуртукчу кижиниң арын-нүүрүнге, атлдарынга таарышпас үүлгедигни ол кылган.

М. Ч. Куулары эрге-дужаалын соора ажыглап, меге документилер тургускаш, күрүне акшазын бодунга шиңгээдип ап турганы дээш шыңгыы дооргуткан.

Районнуң кижи эмнелгезинде диагностика болгаш эмнелге херээнге эртем-техниканың чедиишкиннерин, дериг-херекселдерни ажыглап турарын районнуң улусчу контроль комитеди хынап көөрге, келген чаа аппаратураларны эмчилерниң херегледииниң аайы-биле тус-тус кабинеттерде тургускан болгаш ажыглаттынып турар. Эмчилерниң билиин, мергежилин бедидер хемчеглерни ап келген. Кылдынган ажылдар-биле чергелештир районнуң кижи эмнелгезиниң ажылында четпестерни хайгыылчылар илереткен. Аарыг улустарның диагнозун шын эвес тургузар чоруктар бар, бо болза эмчи кадрларның билииниң, мергежилиниң чавызындан болуп турар. Специалист эмчилер чогундан чамдык аппараттар ажыглал чок турар. Чаа келген, улуг үнелиг дериг-херекселдерни шыгжаар арыг өрээлдер чогундан доверактыг складта кадагалап турарындан үрелип турар. Оон өске-даа четпестерни улусчу контролёрлар илереткеш, ону эдериниң талазы-биле хемчеглерни эмнелгениң удуртукчуларынга дааскан.

Хыналданың массалыг чоруун, ооң шынарын экижидер дээш районнуң улусчу контроль комитеди Советтерниң доктаамал, хөй-ниити комиссияларын, профэвилел, комсомол организацияларын-биле кады хыналдаларны кылып, демниг ажылды чорудуп турар. Хыналдаларның дээштиин бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Комитеттиң хуралының доктаалдарында айыткан хемчеглерниң болгаш шиитпирлерниң күүселдезин чедип алыры-биле ажылды организастап, бир эвес күүсеттинмээн болза, ону харыылаар кижилерден айтырып, сагындырып турар.

Хыналдаларның шынары, дээштии хайгыылчыларның билииниден, мергежилинден улуу-биле хамааржыр, ону барымдаалааш, оларның өөредилгезин ай санында организастап турар бис.

Районнуң улусчу контроль комитединиң ажылында четпестер чок деп болбас. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр алыр болза ажылывысты оожум эде тургузуп турар бис. Хыналдаларның шынары куду болуп артпышаан. Улусчу контроль бөлүктериниң, постуларының ажылынга удуртулга кошкак, практиктиг дузаны чедирбейн келген. Районда электри энергиязының, одаар чүүлдериниң, кывар-чаар материалдарның камналгазы багай турбуже, ону экижидер ажылды чорутпаан. Мал ажылында, өске-даа адырларда четпестер бар.

Районнуң улусчу контроль комитеди ажылында бар чамдык четпестерни чайладыр, ажылын эде тургузар хемчеглерни ап турар.

С. ДОНГАК,
Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Таңды районнуң мал ажыл-агыйында экономист Евгения Федоровна Озерова биле арга дааммылының дузалакчызы Людмила Алексеевна Яковлева — идепкейлиг улусчу контролёрлар, районнуң дээре хайгыылчыларының санынга кирип турарлар. Олар боттарының хөй-ниитичи ажылын районнуң улусчу контроль комитединиң ажылы-биле сырый харылзаалыг чорудуп турарлар. Е. Ф. Озерова — ооң штаттан дашкаар инспектору, а Л. А. Яковлева комитеттиң рейдилериниң идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Е. Озерова биле Л. Яковлева.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

* * *

Оюн Шойбанович Тарма — Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң идепкейлиг контролёрларының бирээзи. Ол ам районнуң мал ажыл-агыйында ажылдап турар. Ында бөлүк контролёрлар план ёзугаар ажылдаал, ажыл-агыйның янзы-бүрү участоктарында чедир кылдынмайн турар ажылдарны илередип, ол талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры-биле харысалгалыг организацияларже шилчидип турарлар.

Улусчу контроль органнарының ажылынга коммунист хайгыылчы О. Ш. Тарманың идепкейлиг ажылы өртектиг белектер, хүндүлел бижиктер-биле каш удаа үнелеткен.

ИДЕПКЕЙЛИГ КОНТРОЛЁРЛАР

ЧУРУКТА: О. Ш. Тарма ээлчегдиг ажылдың планы-биле таныжып олур.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

Хайгыылчы, ооң ажыл-херектери

МУРНУУ ОДУРУГДА

Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчыларындан эки ажылдыг бөлүктер дугайын айтырар болзувусса, Шуй-Аксы суурда кадыкшылга школазында Иргит Өлчейовна Докпаштың удурткан бөлүүн эдаар. И. О. Докпаш ук школаның интернадында кижизидикчи башкы болуп ажылдап турар. Ону 1983 чылда контроль бөлүүнүң удуртукчузу кылдыр соңгаан. Ол онаашкан даалгазын эки күүседип келгенин бо эрткен чылдар бадыткап көргускен.

Бөлүкте беш кижи бар, оларны аңгы-аңгы ажылдарның хармылаар кылдыр хуваатан. Бөлүк планын чоргак чылдап тургускаш, партия организациязы-биле сүмележип дугурушкаш, бадылап турар. Четпестерни илередиринге база ооң баш удур болдурбазынга бо бөлүк рольдуг болуп келген.

Эрткен отчёттуг үениң дургузунда 42 хыналданы кылган. Соолгу үеде интернатта, столовайда өөреникчилерни хандырылгазын, школа бухгалтериязында отчёт-учётту хынаан. Ооң түңнелин бөлүктүң хуралынга чугаалашкаш, хөй-ниитиге дыңнадып, чарлаан. Ооң түңнелинде чүү илерээнил?

Мурнунда школаның улуг бухгалтери турган Б. Хомушку бир ажылчының шөлээ акшазын ийи катап үндүрткен, ооң бирээзин боду алган болган. Школаның эт-херекселинде, интернатта өөреникчилерниң идик-хеп аймаанда отчёт-учёт багай болганын илереткен. Эң ылангыя магнитофон, телевизор дээш мышкаш улуг өртектиг эдилелдерни база өөредилгениң көргүзүг материалдарын кымга-даа быжыглаваайн турган болган. Ооң түңнелинде бир телевизор үрелген, бир магнитофон читкен. Улусчу контроль бөлүүнүң даргазының негээнин ёзугаар ам ол хамык чүүлдерни тус-тус кижилерге быжыглаан, өөредилге чылы доостурга, дериг-херекселдерни документ ёзугаар дужаар кылдыр чаңчыктырган. Оон аңгыда өөреникчилерниң столовайзында аяк-саваны чуп турары багай, уруглар садының столовайзында межюну сагывайн турары хыналдадан илерээн. Бо-ла бүгү чүүлдер аиаа эрте бербээн, поварларны, аяк-сава чуукчуларын сагындырган. Ону дорт харылзап турар эштер-биле чугаалашкан, ындыг чүүлдерни доораан эдерин саналдаан.

Школада улусчу контроль бөлүүнүң, ооң даргазы Иргит Докпаштың ажылында бир эки чүүл болза, кылган ажылдың түңнелин «Контроль бөлүүнүң булуңунга» бижип чарлап, четпестерни хөй-ниитиниң бүрүү шавыышкынынга таварыштырып турар.

Мурнунда чылдарда школаның, уруглар садының шыгжап алганы ногаа-картофели үргүлчү үрелип турган. Иргит Өлчейовна боду бэштап алгаш, контроль бөлүүнүң кежигүннери-биле ооң чылдагаанын тодараткан. Ам оларны эки шыгжап турар.

Интернаттың арыг-шеверинин, хеп аймааның эдилелиниң дугайында хыналданың түңнелин кижизидикчи башкылар-биле чугаалашкан.

Партия болгаш чазак камналгаже улуг кичээнгейни углаңдырарын неген турар. Бо ажылга хайгыылчыларның ролю улуг. Ону барымдаалааш, И. О. Докпаш школада өөреникчилерниң номнарын эдилел, ажыглап турарын өөрү-биле хынаан. Оон чүү илерээнил дээрге, 1—3 класстарның өөреникчилери номунга камныг, а үстүкү класстарның ону камнавас, үрээр, хирлендирер болган.

Иргит Өлчейовнаны дувуредип чорууру бир айтырыг болза, кайы-даа суурда электри күжүн шоолуг-ла камнавайн турары. Организацияларда база чурттакчыларның бажыңнарында электри чырыы чамдыкта хүндүс безин чырып тургулаар. Улусчу контролер кижи болгаш, ындыг чүүл-биле ол эптешпес. Ынчангаш бодунуң суурунда электри камналгазының талазы-биле хыналданы база кылган.

Бөлүктүң чоокта чаа болган отчёт-соңгулдалыг хуралы белеткелдиг эрткен, ооң ажылын эки деп санаан, даргазынга И. О. Докпашты база катап соңгаан.

Х. СЕМИС-ООЛ.

ХАРААДАНЧЫЫН

Саваңны мал чеми кылдыр ажаар дугайында

«Көшкенде теве херек чок» деп үлегер домак бисте ажыл-агыйжы эвес чорукту чиге-ле сөглээн ийин. Кыш-даа эрти, кырывыста чылыг хүн дегди, оът-сиген, бүдүк-бүрү ногаарарды, чечектер сагланнады дээн хөөн-биле чамдык районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, совхозтарының удуртукчулары, специалистери сеткил оожургаан, харлыг, соок үзүн келир кыш бар деп чүвени уттупкан тургулаар-дыр. Элдеп аа! Мал чеминге бачыдааш, арга-ла дилеп, хөй күш, чарыгдал үндүрүп, Саян артындан бээр чорун турдувус ийин. Ону уттупканывыс ол-ла чоор бе, харааданчыын!

Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының тарылга шөлдеринде эрткен чылгы чаагай дүжүттүң херечизи хөй саваңны оваалап каан чыдарын бо-ла көрүп болур. Ооң чамдыызын өрттедип, мал чиирин чип, чаза базып турар. Эки ээ болза, ону шагда-ла кыштаглаарга, фермаларга чедирип, «түжелеп» алган турар ужурлуг чүве-дир ийин. Черле ынчаш саваңны ой-шаанда болуп, сөөртүп албазының дугайында айтырыг бисте каш чыл улаштыр шөйлүп, узап келген. Ооң төөгүзүн каш-ла чижек-факт-биле бадыткап көрээли.

Саазын бүгүнү шыдажыр деп чугаалажып турарывыс таварылга эвес. Шынап-ла, чамдыкта саазын шокарлап турувуста амыр-ла бис. 1985 чылдың августа дүжүт ажаалдазы кидин түлүк эгелээриниң бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң ынчангы Көдээ ажыл-агый министерствозу (министри И. Г. Лавриненко) малга чем кылдыр бээр саваң ажаалдазының дугайында № 348 дужаал үндүрген турган. Контроль чок болганының ужурундан дүжүт ажаалдазының үезинде саваңны шөлге тарады чашкаш, ону камнаарының, бөлүп сараттаарының улуу, харындаа өрттедип, малга чаза бастырып турарының дугайын шыңгыы айыткан турган. Ол черле үндезиниг сөстер, чүге дээрге 1984 чылдың дүжүдүнден Таңды, Бии-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнарының шөлдеринге хөй саваң арткан турган. Частырыгны катаптавазы дээш, баш бурунгаар ындыг дужаалды үндүргени чөп. Ол-ла дужаал ёзугаар дүжүт ажаалдазы эгелээрге чедир саваңны бөлериниң, сөөртүп ажыглаарының талазы-биле план-хемчеглерни кылырын, оон балансызын база малга чем кылдыр ону ажыглаарының аргаларын тывары районнарның РАУК чөвүлелдериниң даргаларынга база совхозтар директорларынга хүлээткен турган чүве-дир. План-хемчеглерге саваңны пресстээрин, кыштагларже ону сөөртүрүн, оода чадаарда тарылга шөлүнүң кыдыынга ону бөлерин, хову-шөлдерге черле таратпазын саналдаан турган. План-хемчеглерни 1985 чылдың сентябрь 1-ге чедир Көдээ ажыл-агый министерствозунга киирер, аңаа чеже техниканы аңгылаарын база айыткан, дужаалдың күүселдезин харылзаалары-биле министрниң оралакчызы Г. М. Ларионовка дааскан турган.

Даргазының айтыышкынын күүседири-биле 1985 чылдың сентябрь 11-де Г. М. Ларионов хемчег ап, чер-черде байдалды барымдаалааш, «1985 чылдың август 27-де үнген № 348 дужаалды күүсетпейн турарының дугайында» боду ат салган дужаал үндүрген. Бир айтыышкынның кырынга бирээзин немешкен. Херектиң ужуру чүл дээрге, министрниң дужаалын ёзугаар чаңгыс-даа эгелээн ол үеге чедир план-хемчег киирбээн, оон аңгыда ону дорт күүседир ужурлуг улуска — ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге чедирбээн, дыңнатпаан. Ол үеде Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнар чаа дүжүттүң ажаалдазынче кирипкен турган. Эрги чылдың саваңынга чаа саваң немежип эгелээн.

Министрниң дужаалын күүсетпээни дээш Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарының эргелел начальниктери И. Шушеначев, А. Хунданов, Б. Морозов оларны министерстводан шыңгыы дооргуткан.

Саваңны мал чеми кылдыр ажаар дугайында министерствоның ажылы колдуу ынчалдыр-ла кызыгаарлаттынган. А херек кырында саваң бөлер ажыл эгелевээн. Дүжүт ажаалдазы дээрге, аажок улуг кампания, аңаа хөй күш негеттиннер. Ынчангаш министерство база районнарның РАУК чөвүлелдериниң, совхозтарының удуртукчулары-даа саваңны бөлүп чадап, чинуу даарталап турда, ол эрткен. Дыка таарымчалыг күс, чуга харлыг кыш туразадаа, эрги саваңның кырынга чаазы немежип, оваалаңып артып турган. Эң ылангыя Таңды, Каа-Хем база Бии-Хем районнарының шөлдеринге хөй саваң арткан, оларның чамдыызын чаңгыс черге бөле иттарып, хепээнинеп алза-даа, ынчаарла чыл ашкан, чамдыызын мал чип чаза баскан, чамдыызын хуу улус хереглээри-биле сөөртүп аппаргылаан.

Бо чылдың март 14-те «Тувинская правда» солун биле республиканың Улусчу контроль комитединиң каттышкан рейд материалын парлаан. Ажылды чаа ёзу-биле эде организастаар дугайында бо херек чугаа чоруп турар үеде, солунга шүгүмчүлел сооңда байдал черле ол районнарга дыка экижиир боор деп манааашкын база хөй болган Тыва АССР-ниң күрүнениң агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандииниң солунга берген харыызы практиктиг ажыл-херек-биле быжыглаттынмааны дагын хыналдадан илерээн.

Бо чылдың май 5—7 хүннеринде хайгыылчылар немелде хыналда кылганының түңнелинде Бии-Хем биле Таңды районнарының агроүлетпүр каттыжыышкыннары (даргалары И. Шушеначев, А. Хунданов) база «Саян», «Өөк», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбаажы» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы (В. Н. Витенков, В. Г. Бессонов, С. В. Денисов, В. И. Жирнов, А. В. Порожневский) Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитединиң айтыышкынын күүсетпээн, саваң мурнуку хевээр-ле шөлдерде оваалаңы берген, а чамдыктарын харын эрткен күзүн аңдарган черлерже чайлады идип каан болгулаан.

Бисте бо саваң черле чаңчап ындыг, шиитпирлеттинмес айтырыг апарган чүве! Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитединиң даргазының оралакчызы И. Г. Лавриненко биле ук комитеттиң чер ажылының продукциязын бүдүрер болгаш эде болбаазырадыр талазы-биле килдизиниң эргелекчизи Г. И. Ларионов олар боттарының дужаалының күүселдезин хандырып чадаан, республиканың Улусчу контроль комитединге берген сөзүн боттандырып чадааны ол-дур.

Удазып чеже-даа узун болза, төнчүлүг деп чугаа бар. А республиканың шөлдеринде мал чеми саваңны бөлүп, ону ажаап алыр дугайында чугааның төнчүзү бар бе, кажан? Моон баажызы чүл ирги?

Ш. ЧАШ,
Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору.

Комитеттерде

● Чаа Шагаан-Арыг

«Шагонарттижстрой» тресттиң № 18 КМК-зының Чаа Шагаан-Арыг хоорайның 13-кү кварталында тудуп турары 2 аал чурттаар бажыңнарының шынары куду. Комиссияның демдеглээни четпестерни эдеринге хөй үе болгаш материалдыг чарыгдалдар негеттиннер. Чижээлээрге, кварталда туттунган 17 бажыңның доразы чедир чылыглаттынмаан, ийи бажыңның арыгланыр өрээлдериниң хаалары шимчей берген, бажыңнын шуптузунда туулбулаң аразының тии дескилеттинмээн. Чүгле бо үш янзы эттуттунган ажылдарны эдеринге 5420 рубль түңнүг чарыгдал негеттиннер.

Чамдык ажылдарның холуттунуу, эде кылдынып, чедир кылдынмайн турары — хагынчыларның-даа, күүсекчиниң-даа талазындан техниктиг контрольдуң сулазында. Ийи таланың кайызының-даа контроль чок чоруунуң бир херечизи — бетон панельдерден өттээ № 64 бажыңның доразында довурак тыртып кире бээрге, ызыгаа ийи панель агаарга астына берген — оларны тудар чагының адаанда фундамент чок болган. Ол частырыгны эдерде бажыңның чартыын бускаш катап тудар апаар.

Тудуг ажылының шынарынче кичээнгей салбас, хөй саныг эде кылыышкыннарга чартык чарыгдалдар болдурун турары, кошкак контроль болгаш харысалга чок чоруку дээш № 18 КМК-ның начальниги С. Н. Пановту, кол инженери О. В. Ткачевту, участок начальниги В. Д. Петрухинни, Улуг-Хем райкүүсомнуң капитал тудуг килдизиниң начальниги В. И. Бочеровту, ол килдистиң кол инженери В. В. Курчатовту улусчу контроль комитеди дооргуткаш, оларның шуптузунуң бир-бир айларда алыр шалыңнарын тырттарын шиитпирлээн.

● Кызыл

Бүдүрүлгени эде дерип, эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле көрдүнген хемчеглер Кызылдың сүт заводунда чедир боттанмайн турарын хыналда көргүскен. Эрткен чылдың болгаш бо чылдың бирги кварталының дургузунда заводта сүт куларының чаа шугуму ажылдап эгелээн, чамдык херекселдер солуттунган, сүт хоюу ылгаар сепаратор тургустунган болгаш өске-даа чаартылгалар бар. Ол бүгү ажылдың бүдүрүкчүлүүн эвээн бедиткен. Ындаза-даа мынчага чедир белеткеттинген творог кол-биле эзтиини, саржаг флягаларда хажыглаттынып турар — кожурер механизм кылдынмаан. Чаа компрессор цегин чужаары узамдыккан, кефир-биле сметананы чаа арга-биле белеткээрин шиңгээдип алыры кылбастаан.

Черле продукцияның шынарын хынаарының комплекстиг системазы заводта дээш чок болган, техниктиг ажылдакчыларның аразында негелде кошкаан, харысалгазы кудулаан. Ооң түңнелинде куду шынарлыг продукция үнген ковудаан. Контроль органнары 1985 чылда 42,6 тонна продукцияны холаан. 12 муң рубльди саарылга планынын күүселдезинден ужулган.

Бар четпестер дээш заводтуң директору В. И. Федотовту хоорай комитеди шыңгыы сагындырган, техниктиг эде дериглениң айтырыгларын комплекстиг шиитпирлеп, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ролюн, харысалгазын бедидип, продукцияның шынарын экижидерин негээн.

● Кызыл-Мажалык

Ажыл дакпырлаашкынынга кызыгаарлаар дугайында күш-ажыл хоойлузунуң негелделерин Барыын-Хемчик районнуң культура килдизиниң удуртукчулары херекке албайн, ажылдакчыларынга болдунар-ла аргалар-биле артык ажыл төлевирин тыпсып турганын контроль-ревизия органнары илереткен.

Килдистиң машинакчы секретары С. Ооржак херек эмгелээни дээш ай санында 40 рубльди артыкка 2 чыл ажыг хуусаада ап келген. Кассир А. Хомушку кладовщиктиң ажылын дакпырлаан боор, 48 рубльди ай санында артыкка ап, ниитизи-биле 346 рубльди ап четтикken. Төп Культура бажыңының чурукчузу С. Саая хеп азар кижиниң шалыңындан 188 рубльди шиңгээдип алган. Төп библиотека системазының директору С. Маадыр-оол 97 рубльди шын эвес алган. Килдистиң кол бухгалтериниң оралакчызы О. Моңгуш штатка турбас ужурлуг база бир бухгалтерни дакпырлаачы дээш бир чыл ажыг хуусаада 612 рубльди арттыр алган. А кол бухгалтер Д.-С. Даңдар боду ол-ла хире хуусаада артыкка 826 рубльди четтирипкен. Оон калында чамдык эштер арттыр ап турган шалыңнарындан олча-омак үндүрүүн төлевейн турганнар. Чижээлээрге, кол бухгалтер Даңдар 101 рубль түңнүг үндүрүг төлевээн болган.

Бухгалтерияның талазындан музыка школаларының баш кыларының тарификациязын шын эвес кылганындан артык төлевирлер база турган. Садыглардан янзы-бүрү барааларны акша-биле туда саавып алыр чоруктар база тургулаан. Ол бараанарда аяк-сава аймаа, хрусталь парфюмерия колдап турар. Садыгларның счёттарында бараанар дайзылаттынмаан. Ол бараанарны мурнакчыларга шаңналдар кылдыр тыпсып турза-даа, херек кырында комиссияның чогуур актылары чок.

Хыналда материалдарын районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга сайгарган. Хөй дакпырлаашкыннар дугайында дужаалдарны культура килдизиниң эргелекчизи О. Д. Моңгуштуң үндүрүп турганы, оон контроль чок чоруу илереттинген.

Эргелекчи О. Д. Моңгушту, кол бухгалтер Д-С. С. Даңдарны шыңгыы дооргуткан, оларның бир-бир айларда алыр шалыңнарын тырттаарын доктааткан.

УЛУСЧУ ЧОГААДЫЛГА ФЕСТИВАЛЫ

ОЛ ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ОНЗАГАЙЫЛ?

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскааткан улусчу чогаадылганың нийти Бүгү-эвилел фестивалы бистиң республикада чоруп турар. Фестиваль 1986 чылдың март айдан эгелээш 1987 чылдың ноябрьга чедир уламчылаар. Фестивальдың байырлалдыг ажыдыышкыны март-апрель айларда күш-ажылчы коллективтерге, бүгү-ле өөредилге черлеринге, тодаргай лаарга, школаларга, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге болуп эрткилээн. Оон аңгыда фестивальдың ажыдыышкыны Кызыл хоорайга болгаш районнар төптеринге база болган. Тес-Хем районга фестиваль ажыдыышкынынга бот-тывынгыр уран чүүлдүң сес, Бай-Тайгага — чеди коллективи киришкен.

Бүгү районнарга өөреникчилерниң часкы дыштанылгазының үезинде школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделерин эрттирген. Кызылга, школачылар концерттеринден аңгыда, «Төрээн чуртувусту болгаш партиявысты алдаржыдып тур бис» деп кыйгырыгның адаа-биле хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан, организация черлериниң түңнел концерти болуп эрткен. Аңаа бот-тывынгыр уран чүүлдүң он сес коллективтери киришкен. Апрель онда хоорайның өөредилге черлериниң түңнел концерти болган. Аңаа бедик шынарлыг болгаш идейлиг концерттерни Кызылдың педагогика институдунуң, педучилищениң база көдээ ажыл-агый техникумунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери көргүскен. Моон алгаш көөрге, республиканың нийти Бүгү-эвилел фестивалының баштайгы базымнары эгелээн-дир.

Нийти Бүгү-эвилел фестивалы чүнүң-биле онзагайыл?

Аңаа ажылчыннар, албан хаакчылар, студентилер, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сургуулдары, школачылар, иштики херектер органнарының ажылдакчылары, дайынчылар киржирлер. Олар цехтер, салбырлар, бригадалар, факультеттер, класстар коллективтериниң уран мергежилин ажылчы чоннуң чурттап турар черлеринге, студентилер, сургуулдар, өөреникчилер мурнунга, күш-ажылчы коллективтерге барып көргүзер ужурлуг. Оон аңгыда концерт-митингилер, политиктиг, комсомолчу, пионерж ырларның байырлалдары, үрер хөгжүмнүң марш-парадтары, хөй кижи киржилгелиг уран спорттуң, улусчу аас чогаалының байырлалдары, уран чүүлге хандыкшылдыгларның тырттырган кинофильмнер болгаш фоточуруктар делгелгелери, бичии болгаш элээди уругларга номнар болгаш кино хүннери черлерге болур. Оон-биле чергелештир театр, хөгжүм, танцы, уран болгаш шимелде чурулга, цирк уран чүүлүнүң, агитбригадалар болгаш уран номчулга, амгы үениң бал танцыларының база өг-бүле ансамбльдериниң көрүлделери, конкурстары чер-черлерге, коллективтерге, өөредилге черлеринге, школаларга организастаттынар ужурлуг. Фестивальга тураскааткан ажыл-херектер чүгле үстүнде адаттынган хевирлер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Сад, огород болгаш чечек өстүрериинге хандыкшылдыгларның, үс-шевер мастерлериниң, бойдус камгалаар ниитилел кежигүннериниң, өөреникчилерниң болгаш сургуулдарның, аныяк натуралистерниң эң экии ажылдарын коллективтерге, районнарга болгаш республика найысылалынга делгээр.

Моон алгаш көөрге, нийти Бүгү-эвилел фестивалынга киришпес коллективтер, аңаа хаара туттунмас уран чүүлдүң, чогаадыкчы ажылдың хевирлери барык чок боор турар. Ол коллектив болгаш кижи бүрүзүнге боттарының чогаадыкчы мергежилин, талантызын хоңнага бараалгадып көргүзеринге улуг арганы, идигни берип турар.

Фестивальга хамаарышкан концерттер, көрүлделер, делгелгелер, конкурстар болгаш маргылдааларны эрттирер хуусаазы кандыгыл?

1986 чылдың апрельден декабрьга чедир күш-ажылчы коллективтерге, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге база культура-чырыдыышкын черлеринге; 1987 чылдың январьдан июньга чедир район төптеринге болгаш Кызылга; 1987 чылдың июль айдан ноябрьга чедир районнардан база жанрлар аайы-биле шилиттинген концерттер, көргүзүглер, делгелгелер, конкурстар болуп эртер.

Оон аңгыда школачыларга болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сургуулдарынга база тускай үе-дуусааны доктааткан.

Фестивальдың база бир онзагай чүүлү — аңаа хамаарышкан бүгү-ле концерт-көрүлделерин, конкурс-маргылдааларны чүгле ажылдан, өөредилгеден дашкаар үе-шакта эрттирер. Ол дээрге, бирээде, ажылчы чоннуң болгаш аныяктарның хостуг үезин чедир ажыглаарынга дузалаар, ийиде, уран чүүл болгаш күш-ажылчы коллективтерниң, хөй нийти организацияларының удуртукчуларының бот-харыысалгазын көдүрер. Мурнунда бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилерин тускай шиитпир-биле ажылдан, өөредилгеден хостаар, оларның шалыңы, стипендиязы хевээр камгалаттынар турган болза, ам ындыг чүве турбас, үениң негелделери үндезинин-биле өскерилген. Арагалаашкынга удур демисел дээрге чүгле ээртир суксуннарны садарын эвээжедир хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Маңаа кол-ла чүве — чоннуң, эң ылаңгыя аныяктарның, хостуг үезин чөп организастаары. Бо сорулганы шиитпирлээринге фестиваль улуг идиг бээри чугаажок.

Фестивальдың тевиин ажыглааш, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге уран чүүлдүң доктаамал коллективтерин тургузуп алыры чугула. Мурнунда кандыг турган ийик? Уран чүүл көрүлдези эртип турда азы фестиваль үезинде кезек саңа хөделир, оон соонда хамык чүве чоорту-ла өжүп баар. Ээлчеглиг көрүлдеге азы фестивальга чедир ылым-чылымна баар. Ындыг ажыл, ындыг хөөннер амгы үениң негелдезинге окта дүүшпес. Ону ам үндезинин-биле эде тургузар херек. Эде тургустунуушкун культура албан черлеринге, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге болган турар ужурлуг. Совет органнарының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилерин бүгү-ле аргалар-биле деткиир ужурлуг. Чүгле акша хөреңги-биле эвес, арга-сүмези, харын-даа бот-киржилгези-биле культура албан черлериниң ажылын улуг кичээнгейге алыры чугула.

Оон ыңай база бир демдеглексеп турарым чүүл бар. Чүл дээрге фестиваль чоруп турар үеде культура бажыңнары, клубтар, кызыл-булуңнар, культура-спорт комплекстери, спорт дериглери, школадан өске албан черлери долузу-биле бүрүн ажыглаттынган турар ужурлуг. Чүгле ажыглаар эвес, а харын оларның иштин, даштын үениң негелделеринге дүүштүр септеп-селиир, хаас талга-шимелдезин чаартыр. Ону кылырда азырадыкчы хөөннер деп уштуунгаш, олче чонну, аныяктарны эвилелдеп, субботниктерни, воскресниктерни ажыглаар болза эки. Михаил Сергеевич Горбачев Куйбышев облазынга чоруп турда, ВАЗ-тың бригадирлери эштер Чванов биле Аганов боттарының эштериниң өмүнээзинден бо чылын дөрттен эвээш эвес хостуг хүнүн эмнелгелер, школалар, культура бажыңнарының тудугларынга ажыглаар деп эгелээшкин көдүрген болгай. Оларны эш Горбачев изиг-биле деткээн. Ол эки эгелээшкинни чер-черлерге ажыглаар, нептередир херек. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культура албан черлери, спорт дериглери Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур бедик эстетиктиг дециелге шиметтинген, септеттинген турар ужурлуг.

Фестивальды организастаап, удуртуп эрттирер талазы-биле төпте, районнарда тургустунган комитеттер бодунуң ажылын хүн бүрү күштелдирип, фестиваль-биле холбашкан бүгү-ле ажылды улуг кичээнгейге алыры чугула.

Совет эрге-чагырганың чылдарында экономика болгаш культура тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң чедип алган чедиишкиннери, Совет күрүнениң бүгү делегейге тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар даштыкы политиказының өндүр чаагайын, партияның XXVII съездиниң тургузуглуг шиитпирлериниң амыдыралда боттанып турарын бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш улусчу чогаадылганың аргалары-биле ажылчы чонга тайылбырлаары — фестивальдың кол сорулгазы.

К. МАСПЫК-ООЛ,
Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республика оргкомитединиң даргазы.

УКРАИН ССР. Чернобыль АЭС-ке болуушкуннарга хамаарыштыр.
Аварияның уржуктарын чок кылырының аар-берге херээ онаашканнар боттарын шудургу болгаш организастыг ап чорууурлар. Станцияның блоктарында 150 кижи дежурнайлап турар.
ЧУРУКТА: күш-ажылчы ээлчегиниң соонда Чернобыль АЭС-тиң инженери В. А. Тарановтуң эмчи шинчилгезин эртип турары. Солагай талазында — дозиметрист-эмчи И. Н. Скоморохова, оң талазында — эмчи В. З. Полячук.

А. МАЛАХОВСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ ХАРЫЛЗААЛАРЫ

Чернобыльдың атомнуг электри станциязынга айыыл-халап болган баштайгы хүнден эгелээш, бөгүнге чедир «Интуристиң» Киевте албан черлери ажылын чангыс-даа минута дургузунда соксатпаан. Делегейниң он-он чурттарындан келген туристер «Русь», «Днипро», «Братислава», «Подснежник» аалчылар бажыңнарында чурттап турарлар. Ол аалчылар бажыңнары хоорайның эң каас-чурумалдыг черлеринде туттунгулаан. Аалчылар экскурсиялап, хоорайның театрларынга болгаш музейлеринге барып турарлар.

Киевтиң «Интурист» каттыжыышкынының чиигине директору Владимир Федорченко биле ПМА-ның корреспондентизи ужурашкан.

— Украинаның найысылалында бөгүн 1300 ажыг даштыкы туристер аалчы болуп чоруп турарлар — деп, ол чугаалады.— Оларның арасында Канададан, Франциядан, Индиядан, Барыын Берлинден, Аргентинадан келгеннер бар. Оларга бистиң чедирип турар ачы-дузавыска аажок таарзыр болдулар. Ылангыя эрги Киевке чадаг маршруттар — Алдын Хаалгалардан (XI чүс чылдың тураскаалы) Днепрже, Подольеже чоок IV чүс чылдың чурттакчылыг черлеринге чедир орук аажок сураглыг. Черкассыдан келген сураглыг коллектив — шаандагы украин ырыларның болгаш баллададарының күүседикчизи хөйнүң ыры кежээнин-не Культура төвүнге концерттерни көргүзер. Бистиң рестораннарывыс, оларның арасында чоокта чаа ажыттынган он залдыг «Братислава» ресторан, хөй-хөй аттарлыг национал чемнерни оларга бараалгаткан.

Чоокку хүннерде АКШ-тан, Австралиядан, Европаның социалистиг чурттарындан, Кубадан аалчыларны манап турар бис. Харын-даа ЧССР-ден ийиги миллиончу туристи уткуурунга белеткенип турар бис.

Бо чылын бис аалчыларывыска спортчу программаны бараалгадыр бодап турар бис — деп, Владимир Федорченко чугаазын уламчылады.— Күзээн кижи бүрүзү-ле спорттуң 17 хевирлериниң талазы-биле мергежилдиг тренерлериниң дузазын ажыглап болур.[1] Бир эвес олар команда тургузуп аптар болза, совет спортчулар-биле ужуражыышкын оюннарын эрттирип болурлар. Чижээлээрге, америк школачылар чоокта чаа боттарының совет өннүктериниң спортчу «Сокол» школазының өөреникчилери-биле ужурашканнар.

Днепрзэп Кара далайже үнгеш, Одессага келир талазы-биле чаа-чаа «Вучетич», «Виктор Глушков», «Добролюбов» деп лайнерлериниң эжиндиришкинин эгелээн. Июньнуң эгезинде Украинадан Одессаже теплоходтап бо чылгы баштайгы туристи бөлүк ГФР-ден келир.

Туристерге чамдык өске-даа немелде ачы-дуза чедирилгезин организастаан бис. Чижээлээрге, аалчылар бажыңнарының бүрүзүнде тускай хыналда-санитар пунктулары бар. Күзелдиг кижи бүрүзү аңаа чүгле болуунда болгаш холга ап чоруур херекселдеринде радиоактивтиг бүдүмелдер бар бе дээрзин хынадыр эвес, а харын-даа эмчиниң бүрүн шинчилгезин эртип болур. Бодунга айыылдыг ындыг чүүл чаңгыс-даа туристе чок болган болгай.

Барыын чүктүң күрүнелеринде чамдык кижилер боттарының чаңгыс чер чурттугларынга, харын-даа ССРЭ-де туристеп чоруп турарларга коргудуушкун чедирерин оралдажып, Киевтен 130 км черде «ядролуг вулкан» хайнып турар деп кортпактап турарлар. АЭС-ке айыылдын баштайгы хүннеринде-ле бистиң аалчылар бажыңнарынче АКШ-тан, Канададан, өске-даа чурттардан телефоннар дүне-хүндүс чок дагжап кээп турду. Парламентиниң төлээлекчилери, харын-даа дипломаттар даштыкы аалчыларның чурттап турганы гостиницаларже телефоннап, Киевте болуушкуннарга хамаарыштыр оларны коргударын кызыдып турганнар. Ужур-дүрүм чок ол аажылаашкыннар бистиң аалчыларывысты түвексиндирип турар. Чүге дээрге, олар Киевте болуп турар бүгү амыдыралды боттары көрүп, чоннуң канчаар чурттап турарын билирлер болгай.

«Совет Украинаның найысылалынче кирип моорлаңар. Киевчилер силерге аажок өөрүүрлер!» деп, мооң мурнунда гызы ышкаш, аалчыларга чугаалаксаар-дыр мен—деп, Владимир Федорченко түңнелинде чугаалады.

Игорь ЗАСЕДА,
ПМА-ның корреспондентизи.

КАИ дыңнадыы

ОРУК ДҮРҮМҮН САГЫЫР

Эрткен он хонуктуң түңнелин республиканың КАИ ажылдакчылары үндүрген. Бо үениң дургузунда автотранспорттуң эзал-ондаа 17 катап болган, оон түңнелинде 2 кижи амчызындан чарылган, 24 кижи кемдээн. Ол аварияның 5-ин эзирик чолаачылар кылган.

Май 10-дан 20-ге чедир үеде эзирик чораан 23 чолаачыны Кызыл хоорайга туткан. Оларның арасында Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунда чолаачы Ч. Дугар-оол база бар. Ол май 12-де бодунуң хуу машиназын эзирик башкарып чораан, КАИ ажылдакчыларынга туттурган. А Телерадиокомнуң чолаачызы В. Ооржак УАЗ-469 маркалыг албан чериниң машиназын май 17-де, кежээ эзирик башкарып чораан. Каяа-даа ажылдавайн турар С. Петровтуң дээрзи май 18-те хоорайның Кочетов кудумчузунга хуу машиназын эзирик мунуп чораан.

Мурнуку дыңнадыгларга эзирик машина башкарарга айыылдыг халапка чедирер дээрзин бижип турган бис. Оон бадыткалы бо он хонуктарның түңнели көргүскен. Май 18-те Ак-Дуруг — Кызыл-Мажалык аразының оруунга чолаачы С. Салчак машиназын эзирик башкарып чораан, ГАЗ-53 маркалыг машина-биле ускүлештирген. Оон түңнелинде бир пассажир ол черинге өлген.

Орук дүрүмүн сагывас, кайы-хамаан чок дүрген чоруур чоруктарның уржуу улуг. Оон бадыткалы бо май 15-те Кызылдың № 2 АТБ-зиниң чолаачызы А. Монгуш Хандагайты биле Чадаана аразының оруунга «ЗИЛ» маркалыг машина-биле ускүлешкен. Оон түңнелинде машиналарның кайызы-даа үрелген, 8 кижи кемдээшкинге таварышкан.

Эрткен он хонуктуң түңнели чамдык чолаачыларның чурум чогун, техника башкарар харыысалганы медереп билбезин көргүскен. Ынчангаш кижизидилге ажылын чер-черлерге күштелдирери эргежок чугула.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

УЛАН-БАТОР

Коммунистиг субботниктиң киржикчилерин улусчу Моолдуң найысылалы өөрүшкү-хөглүг музыка болгаш шимелделиг транспарантылар-биле уткаан. Төрээн чурттуң алдары болгаш чечектелиишкини дээш коллективтиг халас ажылдаарын ында субботниктер деп адаар. Моол Арат Республиказа неделя алды ажыл хүнүг болганда, субботниктерни воскресеньелерде эрттирер. Күш-ажылдың амгы байырлалын Моолдуң Араттың революстуг намының ам болур XIX съездизинге тураскааткан. Республиканың үшкү чурттакчызы бүрүзү ажылдаар черлеринге, тудугга болгаш чурттакчылыг черлер чаагайжыдылгазынга ол хүн ажылдаан. Чурт барык 50 миллион тугриктиң немелде продукциязын алган, ол акшаны нениң болгаш чаштың камгалалының объектилерин тударынга ажыглаар. Үк субботник коллективизмниң болгаш интернационалчы кады ажылдажылганың байырлалы болу берген. Моол өннүктери-биле кады субботникке Совет Эвилелинден болгаш социалистиг өске-даа чурттардан МАР-да ажылдап турар специалистер киришкен.

БУДАПЕШТ

Балатон хөлге чайгы сезон ажыдыышкынының байырлалы Балатонфюред дээр чурумалдыг чараш бойдустуг черге болган. Бо чылын ол болуушкунну бойдусту камгалаар, «Венгр далайның» ак-көк сугларын хумагалаар хөй-хөй хемчеглер-биле демдеглээн.

Сыгаашкындан болгаш боктаныл хирлениринден Балатонну камгалаарын чазак программазынга үндезилээш боттандырып турар. Чүгле эрткен беш чылда безин ону боттандырарынга 4 миллиард чыгам форинт акшаны чарыгдаан. Хөлдүң мурнуу ужунда «Биче Балатон» дээр кылымал суг хөөлбээн тургускан, ында Балатонче кирип чыдар Зала хемниң суун чайгаар арга-биле арыглап турар. Биче хемчээлдиг каш-даа суг хөөлбектери эрик кавыларының өске-даа районнарында көстүп келген. Арыглаар тудугларның күчүзүн дыка улгаттырган, 75 муң кубометр чедир суглар хүн бүрү оларны таварты эртер. Ол сугларны ол хире хынамчалыг арыглааның соонда безин үк сугларны суг мөөкнеп чыыр өске бассейннерже чорударны чаңчылчаан.

Бо чылын венгр специалистер ол хөлдү эчизинге чедир арыглаар нарын ажылды чедишкинниг күүсеткен. Сугнуң элээн хөй кезиин кыска хуусаада-ла бадырыпкан, ооң түңнелинде Балатоннуң деңнели 60 сантиметр чавызаан. Сезон ажыттынгыжеге чедир «Венгр далай» база катап часкы арыг суглар-биле дола берген.

ПРАГА

Бойдусту камгалаары — чехословак найысылалда национал комитеттериниң (улусчу эрге-чагырга органнарының) ажыл-чорудулгазының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи. Хоорайларның агаарының бокталырын эвээжедири чергелиг ындыг чугула айтырыглар оларның хайгааралында турар. Бойдусту арыг болдурарының планы одаар чүүлдерниң бедик шынарлыг хевирлериниң бот-дензизин найысылалдың коммунал ажыл-агыйынга улгаттырарын көрүп турар. Газ дамчыдылгаларының шугумнары-биле ССРЭ-ден кирип турар совет «ак-көк одаар чүүл» маңаа кол рольду ойнаар ужурлуг.

Праганың чурттакчыларын ижер суг-биле хандырары дыка экижээн. Чоннуң кижи санынга онаашты суг чарыгдалы сөөлгү 15 чылда хонукта 450 литр чедир өскен.

Ногаан үнүштер олурткан шөлдер чехословак найысылалда улам калбарып орар. Сөөлгү ийи чылда прагажылар субботниктер болгаш воскресниктер үезинде чартык миллион санныг ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни тарып олурткан.

ГАВАНА

Шуурганнардан болгаш үерлээшкиннерден чурттакчы чонну база экономиктиг объектилерни камгалаарының методтарын эдиктир ажылдаар сорулга-биле Кубаның бүгү мужуларынга хамааты камгалал күштери «Метеоро-86» дээр тускай өөредилге эрткен. Ол өөредилгеге үлетпүр бүдүрүлгелери, эрге-чагырганың черлер болгаш төп органнары, республиканың Революстуг чепсектиг күштер министерствозу, Иштики херектер министерствозу киришкен. Халапты чонга дыңнадырының болгаш ону көжүрериниң методтары, үерлээшкиннерден заводтарны, фабрикаларны болгаш көдээ ажыл-агыйы тарылгаларын камгалаарының хемчеглерин өөредилге үезинде шенеп көрген.

Хосталга ортулуунга «метеоро» өөредилгени июньда эгелээр циклоннар сезонунуң мурнуу чарыгында чоруткан ол. Бойдустуң күштүг хаттарлыг болгаш урар частвашкыннары ол сүртенчиг күштериниң кайы хире улуг күштүүн Куба болунга каш удаа шенеп көрген билдинигир болгай.

ХАНОЙ

Вьетнамның мурнуу талазында, чурттуң кол рис тарылгалыг чери — Меконг хемниң унуунда, көдээ ажыл-агыйы кооперастаары коллдуунда доозулган. Мынчангаш, Вьетнам Социалистиг Республиканың бүгү девискээринде көдээде социалистиг бүдүрүлге харылзаалары бадыткаттынып тургустунган деп, Вьетнам информация агентствозу дыңнаткан.

Кооперативтер республиканың Соңгу чүгүнге чээрби беш ажыг чылдар дургузунда социалистиг көдээ ажыл-агыйның үндезини болуп келген. Кооперативчи тургузуг Вьетнамга удур америк агрессияның аар-берге чылдарында бодунуң быжыын ынак көргүзүп, Удурланыышкын дайынынга вьетнам улустуң тиилелгезиниң факторларының бирээзи болган.

Соңгу Вьетнамга социалистиг чаартылгаларның дуржулгазын чурттуң Мурнуу чүгүнүң онзагай байдалдарынга дүүштүр чедиишкинниг ажыглаан. Меконг унуунга кооперастажылгага белеткел үезинде черин деп кылдыр хуваалган. Мурнунда чери чок чораан 400 муң ажыг тараачын арендаторлар рис тарыыр 364 муң гектар шөлдү алган.

ПХЕНЬЯН

Корей Улус-Демократтыг Республиканың рис тарылгалыг черлеринде чурттуң ол кол аъш-чем культуразының рассадаларын олуртуп эгелээн. Чер ажылдыглар ол ажылдарга баш удур ынак белеткенген. Ажыл-агыйларга техниканы баш бурунгаар эң септеп аңрыстиң бедик шынарлыг рассадаларын алырынче эң улуг кичээнгейни салган.

Бо ажылдарны машиналаар дузазы-биле чорудар аппар шөлдер бо чылгы тарылга үезинде дыка калбарар. Рассадалар олуртур агрегаттарны эрткен чылдаазындан 40 хуу хөйнү чыл эгезинден бээр көдээже чорудуп берген.

(СЭТА).

ЭСКИПУЛАСКА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Гватемаланың шыргай аргаларының арасында чаштынган Эскипулас хоорайжыгаш Сальвадор болгаш Гондурас-биле кызыгаар белдиринде турар. Оон амыдыралы бөгүн хайнышкынныг. Хөй санныг аалчылар бажыңнарын, ресторанарны, оруктарны септеп-селээн. Эскипуластың, оон-биле кады бүгү Төп Американың чурттакчылары ол диптиң болгаш Панаманың күрүне баштыңнарының бөгүн, май 24-те, эгелээр ужуражыышкынын четтикпейн манап турган.

Гватемаланың бо чылдың январь айда шериг эрге-чагырганың орнун ээлеп солаан хамааты чазааның саналы-биле ужуражыышкынны аңаа кылыр. Гватемаланың чаа президентизи Сересо Төп Американың политиктиг ажылдакчыларының арасында көскү кижи апарган. Ол христиан-демократтыг партияны төлээлеп турар. Гватемаланың үк девискээрге месилдежиишкиннеринге каяа-даа хамаарышпас турушту ээлээрин ол чаңгыс эвес удаа медеглеп, АКШ-тың хоггаарлаашкыны чокка ында чыгдынган берге айтырыгларны шиитпирлээринче кыйгырып турар.

Сересо албан-дужаалынга кирген дораан-на СЭТА-ның корреспондентизин бодунуң өргээзинге хүлээп алган. Гватемаланың даштыкы политиктиг угланыышкынының дугайын чугаалааш, Сересо, ол чурт хамыктың-на мурнунда Төп Америкага тайбыңны катап тургузары, ол девискээрге экономиктиг интеграцияны боттандырары, Төп Американың ниити рыногунуң ажылын катап эгелээри дээш демисежир апаарын онзалап айыткан. Төп Американың ниити рыногу Сальвадор биле Гондурастың аразынга кызыгаар дайынының, Никарагуаның кызыгаарларынга үргүлчүнүң чепсектиг өнчүк-чөңгээлээшкиннериниң, Американың Каттышкан Штаттарының талазындан экономиктиг кызамдаашкыннарының болгаш диверсияларының түңнелинде бодунуң мурнундагы ужур-дузазын чидирген билдингир. Президент ол ышкаш төп-америк парламентинин — политиктиг болгаш экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң хүлээлгезин алыр ужурлуг органы тургузарының идеязының дугайын база чугаалаан. Төп Американың шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларын Никарагуаның киржилгези чокка көөрү болдунмас апаарын Сересо база демдеглээн. Никарагуаны Вашингтон чааскаанзырадып, кызамдаарын болгаш Сандиножу улусчу революцияны күш-биле узуткаары-биле чылдагаан үндүрер дээш ону ол девискээрниң өске чурттары-биле месилдежиишкинче албадаарын оралдажып турар.

Эскипуласка ужуражыышкынга мындыг үш кол айтырыгны чугаалажып көөр: Контадор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазы, төп-америкачы парламентини тургузары болгаш чамдык экономиктиг айтырыглар.

Контадор бөлүүнүң дугайында айтырыгның хүн чурумунуң бир дугаарында турары таварылга эвес. АКШ-тың аңаа удур туружунуң уржуундан ол бөлүктүң ажыл-чорудулгазы сөөлгү үеде элээн кошкаараан. Оон ажылының кол-ла сорулгазы — бөлүк кежигүнү чурттарның ажылдап кылганы «Тайбың актызынга» үндезилээш, Төп Америка девискээрин даштыкы шериглер турбас зона болдурары турган. Дыка хөй политиктиг ажылдакчылар оон ол эчис сорулгазының чедип алдынып болурунга чигзиниишкинин илередип турар апарган.

Контадор бөлүү моон-биле ам үш чыл туруп келген. Оон чогумчалыг базым бүрүзүнге-ле Рейганның администрациязы никарагуа-гондурас кызыгаарга чөңгээлиг үүлгедиишкиннери-биле, Никарагуага удур шериг, политиктиг болгаш экономиктиг агрессиязы-биле харыылап келгени билдингир болгай.

Эскипуласка ужуражыышкынның мурнунда Сандиножу чазакты «хедер кылдыр» көргүзерин, Төп Америкада кризистиң чидиглененин аңаа онаашTырарын оралдажып, АКШ ээлчеглиг пропагандистиг кампанияны эгелээн. Ол кампанияның сорулгазы — дээди деңнелге ужуражыышкынга Никарагуаны киириштирбейн, аңгылаары. Оон-биле кады ол кавының чурттарын соңуургадып турар экономиктиг чугула айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээринге шаптыктаарынче Вашингтон чүткүп турар. Ынчалза-даа АКШ-тың талазындан күчүлүг албадаашкын турбуже, Төп Американың чурттарында чурттакчы чоннуң янзы-бүрү кезектери экономиктиг интеграция, Никарагуа-биле садыг талазы-биле кады ажылдажылганы калбартыры, даштыкы өре айтырыгларын кады шиитпирлээри дээш демисежип турарлар. Гондурастың экономика министри Пантингиниң Никарагуага чоокта чаа аян-чоруу ону херечилеп турар. Коста-Риканың чагырыкчы бөлүктери Никарагуа-биле көдээ ажыл-агый талазы-биле кады ажылдажылганы калбартырынга соңуургалдыын илередип турар. Гватемаланың хуу секторунуң хөй кижилиг делегациязы Манагуага чораан, Никарагуаның күрүне болгаш хуу секторларының удуртулгазы-биле үре түңнелдиг чугаалажыышкыннары чорутканнар.

Оон-биле кады, АКШ-ка күткүткен Гондурастың болгаш Сальвадорнуң реакцыылыг бөлүктери Никарагуага хамаарыштыр өжээнниг хөделиишкиннерин соксатпайн турар. Чижээ, апрель айда Гондурастың ийи шериг катери Никарагуаның Потоси деп портун боолаан. Гондурастың шериг кезектери кызыгаар чоогунга боо-чепсектиг месилдежиишкиннерни чаңгыс эвес удаа чөңгээлеп чорудуп келген. Гондурастың президентизи Аскона чөңгээлиг чуулчуруушкуннарны кылып турар. Чижээ, национал радиога болгаш телевидениеге интервьюзунга гондурас шериглерин Никарагуаның «агрессиязын» ойтур шаварынче кыйгырып, АКШ-биле шериг дутуржулгаларынга бодунуң чазааның шынчызын онзалап демдеглээн. Никарагуадан кыжаныышкынны ойтур шавары-биле Гондураста туруп турар америк шериглер Никарагуа-биле кызыгаарлашкак Грасиас-а-Дьос болгаш Оланчо департаментилерде боо турар чөңгээлиг шериг өөредилгелериниң чаа чадазын белеткээрин амгы үеде дүргедеди берген. «Өөредилге операциялары» деп чылдак-биле Никарагуаның кызыгаарындан беш километр черде 16 муң америк болгаш гондурас солдаттарны мөөннээр деп турар. Пентагонның албан ёзузу-биле медээлерин ёзугаар алырга, «оларның айыыл чок чоруурунга» кыжаныышкын тургустунуп келир таварылгада ёзулуг дайынчы хөделиишкиннерни эгелээринге дужаалды АКШ-тың шериглери алган.

Никарагуага удур калчаалыг кампанияга ол чоок-кавыда АКШ-тың шынчы эвилелчизи — Сальвадорда ёзу-чуруму каттышкан. «Сальвадорнуң партизаннарынга шериг талазы-биле деткимчени көргүзүп турар» деп Сандиножу чазакты буруудадып, Мексиканың «Эксельсиор» солунунга интервьюзунга Сальвадорнуң даштыкы херектер министри Кастильо Никарагуага удур чөңгээлээшкиннерни кыйгаан. Ак бажыңның айтыышкыны-биле Сальвадор ёзу-чурумунуң баштыңы Дуарте Эскипуласка болур ужуражыышкынга Вашингтоннуң албадаашкыны-биле бижип алганы Төп Америкага байдалды таарыштыр шиитпирлээринге бодунуң «телевилелин» база катап киирерин оралдажып турар.

Никарагуага хамаарыштыр пайыралдыг эвес турушту Коста-Риканың эрге-чагырганары база ээлеп, Никарагуаның боо-чепсектиг контрреволюционерлеринге деткимчени көргүзүп турар. «Вос де Никарагуа» радиостанциязын дыңнадып турары-биле алырга, амгы үеде Коста-Риканың девискээринде үш муң хире сомосачы дээрбечилер шериг белеткелин эртип турар. Коста-Риканың кызыгаар чоогунда зоназында Никарагуаның девискээринче халдаашкыннарга киржирииге хөлезиленикчилерни чыып эң турар ТРЭ-ниң агентилери ажылдап турар.

Эскипуласка ужуражыышкынның белеткели дүвүреңниг болгаш айыылдыг байдалда эрткен. Ол эң чугула шуулганы болдурбазы-биле АКШ-ка деткиткен ол кавының реакцыылыг күштериниң оралдажыышкыннары бууреан.

(СЭТА).

Манагуа.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Виктор Васильевич Китайкин Кызыл хоорайда «Алёнушка» садиктиң уруглары-биле.

Бо хоочунуң дайынчы оруу Москва хоорайның камгалалындан эгелээн. Ол Совет Эвилелиниче халдаан фашистерни чылча шаварынга эрес-маадырлыы-биле киришкеш, хөй-хөй орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Ол амыяктарны совет патриотизм база интернационализм ёзузунга кижизидеринге идепкейлиг киржип, оларның-биле ужуражылгаларга барып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның харылзаа ажылдакчыларының солун программалыг концертиниң үези. Тываның найысылалының харылзаа ажылдакчылары чайлыг үелеринде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнүүнүң ажылынга идепкейлиг киржип, хоорайның көрүлдезинге уран талантылыын көргүзүп, шаңнал-макталга киргеннер. Ында бот-тывынгыр уран чүүл коллективи хоорай организацияларынга барып, солун концерти-биле аян тудуп, ойнап турарлар.

⊙ ⊙ ⊙

1986 чылдың Ленинчи шаңналдың лауреады

Василь БЫКОВ: «Дайын дугайында шын төнчү чок...»

— Ном бижиириинге материалдарны чыыры меңээ ындыг-ла кончуг нерттинмес. Ол мээң сагыш-сеткилимде. Бижигилээним бүгү-ле чүүлдер херек кырынга болгулаан болуушкуннар-дыр — деп, Василь Быков чугаалаар.

Ада-чурттуң Улуг дайыны төнгенден бээр дөртен ажыг чыл эрткен болза-даа, чогаалчы ол дугайында биживаан. Дайын үезинде адыгжы взвод командири чораан, дайынның эгезинден төнчүзүнге чедир фронтуңу оруктарын эрткен. Дайын дугайында ол он беш тоожу бижээн. Ооң соолгу чылдарда бижээни «Айыылдың демдээ» (1983 чыл) деп тоожузунга Ленинчи шаңналды тывыскан.

— Дайын дугайында чүге бижиир силер? — деп, Василь Быковтан улус бо-ла айтырар.

— Өлүрткен салгалдың төлээлекчизи кижи-дир мен... Дайын дугайында ылаптыг шын чер кырында амылыг бүгү-ле чүвени чүмү-биле чок кылырынга кыжанып турар ядролуг угаан-сарыыл чок халапка удур, тайбың дээш кижилерниң чаныш-сыныш чок демиселинге барааны болур ужурлуг.

Василь Быков 1924 чылда ында-бетин арга-арыг болгаш хелмүгештер бүргээн белорус суурга төрүттүнген. Он беш харлыында уран чүүл училищезинге кирген, а он чеди харлыында фронтуже чорупкан. Чадаг шериг училищезин 80 оолдар-биле ооң кады ынчан дооскаңы оолдардан чүгле дөрт кижи дириг арткан деп, ол сактып чугаалаар.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында лыка-ла хойну бижээн болдур ийин. Ыначалзажок дайын дугайында бүгү шын ам моон-биле тоду бижиттингени бо дээш соксап каап болбас бис, ол дугайында шын төнчү чок — деп, Василь Быков чугаалады.

Дайын үезинде кижи өлүт-дириинин ийи эразынга чорууру, ындыг берге, хылдың кыры үеле кижиниң эки-багай талалары илерээр. Василь Быковтуң тоожуларындан ол бүгү илерел келир.

Чижээлээрге, «Обелиск» деп тоожуда башкы Алесь Мороз партизан отрядынга чорупуп турган, ооң өөреникчилерин фашистер тудуп алгаш, барган деп, ол билип каар. Башкызының кайдаазын сөглеп бериттер болза, дириг артар силер деп оларга аазаан. Эжелекчилерге эки тура-биле чеде бээрге-даа, уруглары олар дөмей-ле дириг арттырбас деп чүвени биле тура-ла, фашистерге ол боду чеде бээр. Өөреникчилериниң таваржыр өлүмнүг ол халаптың чедириин чүден-даа чалданмайн, амы-тыны-биле кады үлежир дээш ооң ынаар чорутканы ол. Ооң өске шилилте чок, хамаатызы хүлээлгезин ол шак ынчаар медереп билген.

«Сотников» дээр тоожузу лыка солун, ону ёзугаар «Үнүүшкүн» деп кинону тырттырган, ук фильм делегейниң лыка хөй чурттарын эргээн. Ында Сотников биле Рыбак дээр ийи разведчик бар. Өлүртүр бе азы Төрээн чурттуң мурнунга эскерликчи болур бе деп айтырыг тургустунуп келир. Сотников быжыг тура-сорукутуг, чонунга бердингэн, эрес-дидим кижи болуп илереп келир.

Чогаалчының чамдык тоожулары дайын үезинде хүн бүрүнүң амыдыралының дугайын чугаалап турар.

— Дайын үезинде өлүм-чидим, ыы-сыы, качыгдал-кударал-биле долдунган хүн бүрүнүң амыдыралы — кижиге эннер аар-берге шылгалда — деп, Василь Быков бадыткаар.

«Ооң чогаадыкчы ажылы — чонуң амыдыралы, ооң аар-берге амыдыралы, бөгүнгү амыдыралы-дыр» деп Быковту билир белорус база чогаалчы Алес Адамович ооң дугайында ынчаар чугаалаан. Ол дугайын «Айыылдың демдээ» деп тоожудан тодаргай билип алыр бис.

Белорус тараачыннар, улгады берген ашак-кадай Петрок биле Степанида оларның салым-чолун ук тоожуда бижээн. Оларның быжыг турушдуун дамчыштыр чонуң хостаалга, келир үе дээш чүге-даа дужүп бербес маадырлыын, чангыс эп-сеткилдиин көргүскен.

— Амгы үениң компукчузунга дайын дугайында чогаалдың ужур-дузазы чогум чүдел? —деп, Василь Быковтан улус бо-ла айтырар.

— Хамыктың мурнунда чаа дайынны болдурбазында. Ону бүгүдеге угаадыры чугула деп бодаар мен. Эрткен халапты көргүнчүт уржуун уттуп болбас херек — деп, ол харыылаар.

Николай НАЗАРОВ. (ПМА).

ЧУРТТАЛГАВЫС ЧЕЧЕКТЕРИ

Сарыым, дыына, бөгүн селээ
Сагыжымны сөглеп берейн.
Салымывыс оруктары
Чайгы кежээ каттышты чоп.
Ынакшылдың хайыралы
Ынаныштыг быжыг дөзү
Амыдырал уламчылаар
Ажы-төлдү чаяап берди.
Чулук тыртып өзүп орар
Часкы шагда анай-хаак дег,
Чуртталгавыс чечектери —
Чаштарывыс чараштарын.
Тайбың өйде төрүттүнген,
Талыладыр каттырышкан.
Чаржып ойнап ыймакташкан
Салгалывыс омакшылдыын.
Аалывыста дөрде сыңмас
Ажы-төлдер хөглеп турда,
Аас-кежик бистен калбас
Амыдырал үстүп төнмес.

В. ЧОПТУН-ООЛ.

ДИИСПЕЙ БИЛЕ КҮСКЕ
(БАСНЯ)

Күске оглу ажык шөлге
Күдүжеңнеп чемнеп чорда,
Кээргел чок чазый Диспей
Кедеп келгеш шурай берген.
Казаар тенниг холун сунгаш,
Каккалакта былдай дүшкен.
Хензиг күске ыскарган дег,
Херим алды кире берген.
Чылыг ханны оскундум дээш.
Чыгаңып каап турган
Диспей
Карак чивеш, аразында
Калдар ытка хердирип каан.
* * *
Күске оглун чемнептер дээн
Күзелдиге диспей четпээн.
Хоптак сеткил база ындыг
Холга кирер, ана долар.

А. ОНДАР.

ТЫВЫЗЫКТАР

Соңгаар-бурунгаар чорукту
Соондан келген изи чок
Эдербейден үнгеш.

Эътке-чагга дужер.
(Баажызы эдилелде).

* * *

Авамның даарап берген
чанчыым

Назыным иштинде көрүп чададым.
(Баажызы кижиде).

* * *

Салаа-салаа салыргай
Сайын мөге тырыкы.
Доң-доң доңгулчек
Дөңен инек кажаалыг.

Ийи арныыс көрүшпээн.
* * *
Бот кызым олура боозады
Үш алышкының экти деп.
(Баажызы эдилелде)

* * *
Иштин чарык, арны каас.
Сен тарийгн, мен тарийгн

А. ТОЙЛУ, С. ДОСПАН.

ХАДЫҢ МОЧУРГАЛАРЫ

Хадың мочургаларын чазын эрте, өзүлдези эгелевээнде, хөөй бергенде эмге ажыглаары-биле чыып алыр. Оларны 25—30 градус температурада кургадыр. Кургадып каан мочургаларны 50—100 граммнап хаптааш, аптекаларда садып турар.

Хадың мочургаларында эфирлиг үс, витаминнер (аскорбин болгаш никотин кислоталары, каротин), флавоноидтер, сапониннер болгаш биологтуг активчи бүдүмелдер бар. Мочургаларны хайындыргаш хадыны азы суксуп белеткеп болур. 10 грамм мочурганы хоюдур соктааш, 200 миллиграмм хайындырган сутлуг сакпыыче каап алыр. Ол баалынныт сакпыны хей үнмес кылдыр дуглааш, хайнып турган изиг суглуг банкага 15 минутада тургузуптар. Ооп эскеш, 45 минутада соодур салыптар. Каждан соогап соонда, дөрт каът марляга шүүп алыр. Шүүгел хандыга баштайгы 200 миллиграмм хемчээлинге чедир кайындырган суг немээр.

Ону анаа суксун кылдыр база белеткеп ап болур. 10 грамм мочурганы 200 миллиграмм сутга каттаң, банкада хайындырып каан сутга 30 минутада тургузуптар, ол белен апаарга, 10 минута дурнуктур салыр.

Белеткээн суксунну болгаш хандыны соодукчуга ийи хүнден эрттир шыгжап болбас.

Хадың мочургаларының хандызын сидик ылгалдырарынга, ыжар болгаш пистит аарыглыг улуска чемненген соонда улуг шопулактап, хүнде 3-4 катап ижерин сүмелеп турар. Ынчаар 7-10 хонукта эмнеир. Дарлазында неделя хире дыштангаш соонда баштайгы ышкаш эмненирин катаптаар. Бүүрекперин хоочураан дегдиришкинниг нефрит болгаш пиелонефрит аарыглыг улуска хадың мочургаларының хандызын болгаш суксунун ижиртпес. Чүге дээрге хандының чуксут бүдүмелдери бүүректериниң тканьнарынга хуулдурушкунну болдура бээр.

Хадың мочургазы өт ылгалдырар шынарлыг. Ону даштыгаан өт, холецистит, холангит аарыгларын эмнээринге ажыглаарын сүмелеп турар. Хандыны чемненген соонда 15-20 минута болганда чылыы-биле столовая шопулааның иштии хүнде 3-4 катап ижер. Ынчаар 3-4 неделя эмнеир. Мону аргалыг-ла болза, өт ылгалдырар өске эмнер-биле эралаштыр ижерге ажыктыг.

Ыжык аарыглыг улус ижер соданы хандыга элээн эдилдерип алыр. Хандыны бронхит, грипп, пневмония болгаш тыныш оруу аарыглыг улуска ижерин сүмелеп турар. Ону чем соонда хүнде 3-4 катап улуг шопулактап ижер. Ооң-биле 10 хүн дургузунда эмнеир.

Ангина, хоочураан тонзиллит, тыныш оруунуң күштүг халдавырлыг, фарингит, ларингит аарыгларынга хадың мочургаларының хайындырган суун аас, думчук чайып, чугуунга ажыглаар. Бир эвес аарыг күштүг болза, ол суг-биле 2-3 шак болгаш-ла 3-4 хүн, а хоочураан болза, хүнде үш катап чайып эмнээр.

Э. САПОЖНИКОВА, эмчи.

КРОССВОРД

Доора дургаар: 6. Мурнуу-Чөөн Азияда хоорай. 9. Тыва хөгжүм херексели. 10. Куш. 11. Хөгжүм херексели. 12. Харылзаа ажылдакчызы. 14. Ногаа аймаа. 15. Хакас автономнуг областа хоорай. 17. Африкада күрүне. 20. Антилияда хоорай. 21. Европада күрүне найысылалы. 24. Транспорттуң бир хевири. 26. Өлүк ап. 27. Мал чүзүнү. 28. Балык бүдүрүлге черлери. 29. Хемчээл. 31. Бир Эвилелдешкен республиканың үндезин чурттакчызы. 33. Чечен чогаалдың бир хевири. 35. Эвилелдешкен республика. 40. Оожум океанда балык ортулуктар. 41. Совет Эвилелиниң ужудукчу космонавтызы. 43. Орус төөгү эртемдени, нумизмат. 44. Ырының бир хевири. 46. Ортаа Азияда хем. 47. Коңгунуң бир адыры. 48. Африкада чурт. 49. Эвилелдешкен республика.

Узун дургаар: 1. Химиктиг элемент. 2. Спорттуң бир хевири. 3. В. Кок-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизиниң бир маадыры. 4. Шериг эзе. 5. Малайзияда чартык ортулук. 7. Шаап халдаашкын. 8. Болгарияда курорт. 11. Мурнуу Америкада күрүне. 13. Тайга ыяжының чемижи. 16. Европада күрүне найысылалы. 18. Төп Америкада чурт. 19. Чер дугайында эртем. 22. Чер оргузу далайда ортулук. 23. Ыракты Чөөн-Чүкте хем. 24. Культура албан чери. 25. Фотоаппарат. 30. Автомашина марказы. 32. ССРЭ-де чартык ортулук. 34. Пакистанда хоорай. 36. Бойдус болуушкуну. 37. Турцияда хоорай. 38. Соңгу Америкада күрүне. 39. Чемиштиг ыяш. 41. Камгалал бээр. 42. Балык. 45. Европада күрүне найысылалы.

Кроссвордту В. НОРБУ тургускан.

Шоодуг

ШИРИИН КИЖИ

Албан-дужаалга олуруп каанда, эргезин өскээр ажыглаар, улуургаар, каржы-хажагай, «чүтле мен» дээр ийи-чаңгыс кижилер ажылга бо-ла чыпшына бээр. Чоокта чаа бир организацияның бажынга назы-хары элээн дөгүй берген, ынзы-бүрү олуттарга саадап чораан бир дарганы олургуп каан. Чоогунга кады ажылдаан, чоорту таныжып келирвискеле, элдептиг, эки ужуру билдинмес чаңныг кижи болган. Чайжок кадында чаңы өскерлир, доктаамал эвес, үнүп-кирип чоруур аажылыг кижи болган дивес силер бе. Ооң хууда хөөнү кандыг болдур, өске улуска хамаарылгазы база ындыг. Эртен келгеш, хөректенип эгелезе-ле, ажылдакчылары билир: «Кара бүлүт дыргелген-дир, хатгыс шуурган чаңнаар дээн-дир» деп чугаалажыр.

Хөңнү баксырап ажылга келгенде, чыглыылар дээш чыып, шыдаттынмайн турган шыжыгнышкынныг чыылганнарже чажыптар. Ол үени эки эрттирбес болза, сагыңдырыгны-даа, доңгулданы-даа саат чокка алыр. Килеңнээшкин кедергзе, үндүр хөөгледип-даа болур. Ол үеле кыжаныглар агым суг дег аттыгар. Ооң эрткеш, кижилерниң хевир-дүрзүзүн, чугаа-домаан дорамчылаар, аскын дуй шавар чаңныг. Кача ынчаар чаңчыккан, хажараан кижил деп сонуургааш, ооң келген чериндеп айтырдым-даа. Черле шүгүмчүлетпейн-даа чораан кижи болган. Анаа маргылыр, удур чүве чугаалаар кижи чок. А кончуушкунну кымдаа шимээн чокка шыдажып эртер турган. Хай чогундан ооң турамык чаңы тендеп барганы ол.

Чаңнай бергенде, канвазар ону! Чүтен-сутлуу уштунган аът аскымнааны дег, баарында бир чүүлдү дөгерезин батырып дег. Хат-казырыг эрге бээрге, дээр-даа аязып, оожумнай бээр. Элдептиг, эгенниг болуушкуннар болгулаар. Шагда ажылдан чоруткан кижилерниң багы-даа чыпас, оларны ол шүгүмчүлеп шаг боор. Албодун, аал-оранын мактааш-даа баар.

Эвилчеглиг хуралга чыылдывыс. Даргавыс телефон-биле бир кижиге айтыышкын берип, өскезин чула кончааш олуруптан. Ооң холу телефон-биле өртеглиг ышкаш. Келлиртенннер мырыңай ылап каар. Ооң соонда кылган ажыл эвээш дээр кижи. Шаг-ботка чаңчаттынып-чаңчаттынып, даргавыс «кайы хире шыгыы-дыр мен, эки билип алыңар» дээн хевир-биле олурганнарны дестиндир соок көрүжү-биле хыйыртагылаар. Ын-даа үндүрер кижи тывылбас. Ол таарзычтан хөөн-биле медээ таарышпас кижилерни кызыткан ниге демир-биле ырмазын сы шийладыптар кижи болбазык мен бе деп макталып, хөрээн чайгылаар. Болдуун каржызын негелдеги шыгыырадып турарым ол деп санаар хире.

Үе-шакты камнаар, үнгеп кирген албанның-даа, амы-хуунуң-даа кижилерни эптиг эвилең хүлээп алырын бодавас. Анаа кирер дээннер манап шаг боор. Кайда келгенин, кылга кирер дээнин эки билип алырынга үе херек дигилээр.

Коллективтиң ажылдакчылары ол «бүзүрелдиглер», «сезииннгилер» деп ылгаар. Ооң бир организациядан өскезинче шилчип чоруур «бүзүрелдиг» өңүү бар. Кандыг ужурлуг сеолүнде билген бис. Чүү болганын чыып бээр кижизи ол болган. Даргага ооң чедирген медээлери-биле улуска хамаарылга тургустунар болдур ийин. «Өңүк» ажыл шагында анаа-ла кабинеттер кезип, ындайбээр саяктап, чугаа дыңнаалап хүнзээр. «Чыраа-Шилги» деп шолалыг-даа апарган. Эң макталдыг кижи ол. Шалыңынга түскай немелдени-даа ап турар.

Амы-хууда ажылын-даа ажылдакчыларның кужу-биле, албан чериниң күсели-биле кылдыртыр. Ат-алдарынга, арын-нүүрүнге ажыттынмас хирлиг бужартаашкынны чедирип турарын эскербес-даа. Менээргенири медээжок, билирээри кызыгаар чок.

Бир-ле катап бижиттинген сөс чок илеткел кылыр мел, мендеп өөренип алыңар деп, бо-ла. Баштайында мүн-ле элээн үг-шиглиг хевирлиг болган. Кезек болганда ужу-бажы билдинмес, үй-балай чүүлүн холуй-булгай дувуледип туруп берди. Эгелеп алган чугаазы эчизинге четпээн, бодалдары тоо-быдарап сандараан. Оозундан эгенир-даа хире эвес.

Даргавыстың аажызын арнынга шүгүмчүлеп, арай берге болза, чогуур черлерге дыңнатса деп сүме кадарымга, ынчалзынза, бодун шоруп, сен анаа дайнам-даа болбас сен деп ындыг. Чүге? Ындыг оралдажыышкыннар дээш бергедеттирген бис деп, ажыы-биле чугааладылар. «Мени кайда-даа билир, деткиир, дензим аар, девиим делгем» деп ол бо-ла сагындырар.

Шүгүмчүлелди эки билир иргн бе деп бодааш, ажылдакчылар дарганың төрүттүнгэн хүнүн таварыштыр коллективтиң чедирген байырынга ындыг күзээшкиннерни сөглээн: чол-биле харылзааны быжыглаар, эптиг-эвилең аажы-чаңныг болур, чонуң санал-сүмезинге дыңнаар... Силерниң бо күзелдериңер шуптузу мээң мөзү-шынарымда бар, судалымга синиккен чүүлдер-дир дээн...

Үениң негелдезин угаап билгеш, чоорту эттине бээрин манап келдивис. Кордап турарывыс бүтпес хире. Контрольдан дашкаар турар, чон мурнунга харысалгазын билбес кижилерни ам канчаарыл? Бо айтырыгны эки талаже ээлдирерин бистиң организацияның кижи бүрүзү манап турар. Бир хурал болган. Илеткелчиниң кончуг шын сөстерин чугаалады. А амыдыралдан ооң сөзү алырык. Чедер-четпестерин ажыы-биле көргүскеш, өске кижилерниң сүмезин дыңнаардыр деп саналдадым-на. Шуптү чүүлдү тө каапгым. «Канчаарыл?» деп айтырыгга харыыны бир аныяк эриң чугаазы берди: «Мойну чооннаан, бажы эттенген кижи-дир, ажылындан дүжүрер-ле». Олурганнар чеңгис үн-биле деткий бээрге, даргавыс аймаазында калды. Чамдык шак ындыг удуртукчуларлыт коллективтерге ынчангаш сүме берикээрим аажок ийин.

С. СОЯН.

ТААКПЫЛАВАСТАРГА ШАҢНАЛ

Ослю болгаш Копенгаген хоорайларының студентилери стипендия алырын күзээр болза, (кандыг студент стипендия күзевес боор), таакпылаарын октаар ужурлуг. Ындыг дыннадыгны кылып тура, «Нордиск контакт» журнал стипендия үлээшкинин кылып турар «Соңгу фондунуң» кежигүннери ол багай чаңчылды өөренмээн аныяк кижилерге стипендияны колдадыр бээр деп турарын медеглээннер.

Таакпылаарын эзээжедириче утланган хемчеглер чаңгыс ол эвес. Соңгу чүктүң ол чурттарында таакпылаарын хоруурун аажок шыңгыырадып турар. «Финнэйр» дээр финн компания чурттуң иштики шугумнарында аргыжылга кылып турар ужудукчуларга таакпылаарын шуут хораан. Оларның ол үлегерин норвегтер база өөренип көрүп турарлар. Ол үш соңгу чүк чурттарының профэвилелдериниң баштыңчылары кижилерниң ажылдаар черлерге таакпылаарын эзээжедириче утланган хемчеглер хүлээп алырын дугурушканнар.

«Дагбладет» дээр норвег солун таакпының хоразыныы дугайында радио болгаш телевидениеге дамчыдылгалар дыңнакчыларга улуг салдарлыг болган, 1985 чылда эвээш-ле дээрге 100 хире норвегтер таакпыдан чарылган деп бижээн.

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солундан.

ТВ

МАЙ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Сказанычески» фольклор ансамблиниң оюн көргүзүү. 9.05 — «Бодуун — нарын шынаар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — АБВГДЕ-жигей. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50 — Африканың ритмнери. Уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 11.20 — «Куйбышев хоорай». Док телефильм. 12.20 — «Эрмитаж». Бурунгунуң чеченнери. 12.50 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 13.20 — «Булактар». 13.45 — «Илья Глазунов-биле ужуражышкын». Док. телефильм. 1 болгаш 2-ги кезектери. Чансарыг — Бөгүн делегейде. 15.30 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Шиномчу хандыкшылдар». 15.50 — «Канчаар дыштаныр турар бис?». «Маршта ыраштыраш» деп фильм-концерт. 16.15 — «Үе болгаш бодунуң дугайында». Борис Пастернак. 16.35 — «Дем каттыжылгазы». 17.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Лев Толстой». 1 болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Субботада кежээ». 23.15-23.30 — Медээлер.

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Адыш часкаашкынарның хорааны». Док. телефильм. 8.25 — Ритмниг гимнастика. 9.10 — Эртенги почта. Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — Бистиң садывыс. 10.10 — ПУР-га болган найыралдыг эрмияларның спартакиадазының дугайында. 10.40 — «Ынакшылдың сылдыстары». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 12.55 — «6 дугаар дүрген чоруур поезд озалдап турар». 40 чыл болганда төрелдерниң ужуражылгаларының дугайында. 15.15 — Юлия Рябинскаяга тураскааткан байдаркаларга болгаш канозлерге эжерлиң талазы-биле маргылдаалар. 13.45 — А. С. Пушкинниң шүлүктеринге романстары РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Громыко ырлаар. 14.10 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Кежженең чаңынга түлүчүшкүн». 14.20 — «Амы-тынндан артык идегел». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. «Шуут чаңыт». 15.15 — Бүгүдеге стадион. 15.45 — Чарлалдар. 15.50 — «Тоол аалдап келген». «Тоолда баттаккара». Уран-чечен фильм. 17.10 — Суг полозунга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы, Венгрияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Тбилисиден дамчыдылга. 18.10 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сапог иштиг диис». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — Чиик атлетикага Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. Сочиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Төөгүлүг фильм экраны». «Аза» ижээнниң чуруунда». 23.00—23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Днепр».

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Агаар

Республикага бүргел, аяныр, чамдык черлерге чаъс чаар, хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 5—10 градус, чамдык районнарга 1 градус соокталп 4 градус чедир чылыыр. Хүндүс 20—22, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас, хадывас. Агаарның температуразы дүне 6—8, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга: «День колибри» 9.30, «Ошибка молодости» 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каждый охотник должен знать» 10.00, 13.20, 15.00, «После дождичка, в четверг» 10.00, «Улочка» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жертва обмана» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салон красоты» 14.30, 15.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Разиня» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет чурттуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41.27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3302.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00908

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 122 (13122) | 1986 чылдың май 25, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң даргалаашкынныг-биле май 23-те Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының депутаттарынга нийти-эвилел органнарының башкарып турар черлеринге хамаарыштыр соңгукчуларның берген чагыгларының күүсеттинип турарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязынга палаталарның доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарының база негелделериниң канчаар шиитпирлеттинип турарының түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевтиң бо айтырыг талазы-биле илеткелин чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Н. И. Масленников эдериичи илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, эвилел министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин күүседир, соңгукчуларның чагыгларын, палаталарның доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарын, негелделерин боттандырар талазы-биле ажылды күштелдиргенин хуралга демдеглээн. 1986—1990 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планын белеткеп турар үеде практиктиг ажылга база сөөлгү үеде ССРЭ-ниң чазааның хүлээп алганы чамдык доктаалдарда оларның хөй кезиин өөренип, барымдаалап көрген.

Оон-биле чергелештир ССРЭ-ниң чамдык министерстволары болгаш ведомстволары хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчилгени дүргедедириниң эргежок чугула хемчеглерин боттандырар, планда көрдүнген онаалдаларны албан күүседириниң, керээлиг чурумну быжыглаарының, экономиканың ажыктыын бедидериниң талазы-биле доктаамал комиссияларның саналдарын, депутаттарның санал-шүгүмчүлелдерин боттандырарын хандырып шыдаваан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкыннарынга дүүштүр 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының онаалдаларын болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле партияның айыткан хемчеглерин ССРЭ-ниң министерство болгаш ведомство бүрүзү албан күүсеткен турзун дээш негелдени күштелдирерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге сүмелээн.

Республикаларның болгаш аңгы-аңгы девискээрлерниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының канчаар күүсеттинип турарының контролюн күштелдирерин эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге сүмелээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму өг-бүлени быжыглаар болгаш уруглар кижизидилгези дээш оон харысалгазын бедидер дугайында Хоойлунуң негелделерин сагыыр талазы-биле Латви ССР-де чорудуп турар ажылдың дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Латви ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Я. Рубен илеткел кылган. Ук айтырыгны белеткээринге киришкен депутаттарның өмүнээзинден айтырыг белеткээн депутаттар комиссиязының удуртукчузу, Москва областың СЭКП Зарайск хооркомунуң бирги секретары Е. В. Балакина эдериичи илеткел кылган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалды парлалгага парлаар.

Күрүне амыдыралының чамдык өске-даа айтырыгларын хуралга чугаалажып көрген.

Эштер Л. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, Н. Н. Слюньков хуй айтырыгларын чугаалажырынга киришкен.

(СЭТА).

ЧОРУУҢАР ЧОГУЗУН, УРУГЛАР!

Школачы чылдар. Кижиниң амыдыралында эң чырык сактыышкыннарны арттырар уттундурбас чылдар. Он чыл када өөренген эш-өөрү, башкылары кижиге эң-не эргим. Оңгу классчыларын делгем орукче төрээн № 3 школазы үдээн.

Хүндүлүг шугум чыскаалынга башкы Г. Н. Гнедой команда берген соонда, Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланы берген. Школаның тугун туткан уруглар барабанчыларның үделгези-биле үнүп келген. Парадчы хеп кеткен өөреникчилер класс аайы-биле чыскаалыпкан. Хүндүлүг черде — үш оңгу класстың өөреникчилери. Бирги классчылар мурнуку кйин одуругда, шугумда чыскаалганнарының холунда туктар, шарлар. «Чоруунар чогузун, доозукчулар!» деп улгаттыр бижээн лозуң көстүп турган.

Кичээлдерниң кижизидикчи уткалыын, күш-ажыл-биле харылзаалыын чедип алыр дээш, чаа аргаларны дилеп турар. Чыгдынган дуржулганың түңнелинде, конференция кичээлдер, экскурсия-кичээлдер эрткилээн. Төөгү башкызы Т. В. Серенова, литература башкылары П. В. Конева, С. Н. Аракчаа, география башкызы Г. Г. Жундо ындыг кичээлдерни белеткээн.

Шефтекчи организацияларның күзели-биле тиилекчи класстар Ленинград, Киев хоорайларже экскурсияларга чоруур. Школаның сентээрнинге, мастерсканы, информатика кабинедин дериириринге база бүдүрүлгелер дузалаан.

Доозукчуларның үштүң бир кезии «4» болгаш «5» демдектерге өөренип турар. 10 «б» класстың өөреникчизи Жанна Пташкина он чыл иштинде

Школаның директору В. И. Виденкин, 10 «в» класстың удуртукчу башкызы С. Н. Аракчаа, школада партия организациязының секретары Г. П. Конуркина, шеф бүдүрүлгелерниден «Тыва тудуг» тресте партком секретары Т. А. Воронцова болгаш өскелер-даа доозукчуларга чагыг сөс берген. Оңгу классчыларга 3 «а» класстың өөреникчилери музыкалыг байыр чедирген. Доозукчуларның бирээзи төрээн школазынга, башкыларынга өөрүп четтиргенин илередип чүве чугаалаан.

Сөөлгү коңганың үделгези-биле доозукчулар класстарынче чыскаал-биле кирипкен. Школа дугайында ыр. Сөөлгү кичээлдер соонда, шылгалдаларга белеткелдер эгелээр. Ортумак эртемниң аттестадын холга алыр сезен сес доозукчуларның, ол ышкаш чүс сезен алды сески классчыларның мурнунга мергежил шилип алырының айтырыы турун келир. Сески классчылардан бежен алды кижи профтехучилищелерже өөренип кирер.

чугле «5»-ке өөренип келген, Вера Окулиничева, Анжела Коптева, Инна Максимова, Инга Заикина болгаш өскелер-даа эки өөредилгелиг доозукчулар арасында бар.

Каш хонгаш доозукчулар амыдыралдың делгем оруунче кирерлер. Оларның мурнунга институттарның, заводтарның, училищелерниң, тудуг шөлдериниң оруу ажыттынар. Эники күзедивис, доозукчулар!

ЧУРУКТА: Кызылдың № 3 школазында сөөлгү коңга байырлалы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧЕРНИҢ БЕРИМЧЕЗИ КӨВҮДЭЭР

1986 чылдың часкы хову ажылдарын хынамчалыг чорутувус. Чер ажылын сайзыралдырының чаа аргаларын ажыглаар чорук амгы үениң негелдези дээрзин ханы медереп билип турар бис. Эрги ёзу-биле ажылдаанының ажыы чок. Шак ынчаар ажылдап турган орта дужут албайн келдивис. Агаар-бойдус таарымчалыг чылда безин гектардан ортумаа-биле 6-ла центнер тараа ажаап ап турдувус. Ам оон-биле эптежип болбас.

Бо чылын тараа тарып, ажылдарының чаа технологиязын шиңгээдип алырынче шиитпирлиг базым кылдывыс.

Бистер Чаатылар арызында 400 гектар черге кызыл-тастың «Мироновская яровая», «Саратовская-29» дээр сорттарын чашпывыс. Баштай ол черниң шыгын базырып, ооң соонда чемишчидилге ажылын чорудувус.

Эрткен чылын шөлдеривистиң хөй кезии тараа көвүлбес кылдыр чашпаннаан. Ынчангаш чайгы үеде бок үнүштер-биле демисежир, өзүмүн дүргедедир чемишчидилге чажар дээш трактор чоруур техниктиг оруктү база кылып алдывыс.

Чаа технологияның кол сорулгазы — эзээн черден хөй дүжүттү алыры. Боттарывыстың арга-курлавырывысты санап көргеш, гектар шөл бүрүзүнден 15,8 центнер тарааны ажаап алырын хүлээндивис. Ол дээрге, эрткен чылдаазындан ийи ажыг катап хөй. Агаар бойдустуң таарымча чок байдалдарындан хамаарылга чок, доктаамал бедик дүжүттү ап болурунуң аргазын чаа технология берип турар. Ооң бүгү негелделерин күүседири — тараажы бүрүзүнүң хүлээлгези.

Чаа технологияны ажыглаары нарын, ынчалза-даа черниң беримчези көвүдээр. Ону шиңгээдип алырынче бүгү тараажылар чоорду шиитпир дээрзинге бүзүрел улуг.

В. СҮКТЕР-ООЛ,
«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында механизатор.

ЧАШТЫРЫЛГА ДООЗУЛГАН

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбыры (эргелекчизи С. Х. Хорлуу) часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткелдиг, организастыг ажылдап киргеш, эрте чаштырар тараа культураларының чаштырылгазын кыска хуусаада доосжан. № 1 хову-трактор бригадазының механизаторлары бир дээниг ажылдаанының түңнелинде 1636 гектар тараа культураларын, оон иштинде интенсивтиг технология-биле ажылдап кылган шөлдерге 513 гектар кызыл-тастың чаштырылгазын доосжан. Ол ажылдарга күчүлүг тракторларның башкарыкчылары Владимир Бүрбү, Леонид Монгуш, Александр Шангыр-оол, Сергей Кара-Сал, «ДТ-75»-тер трактористери Михаил Шожут, Ээнир-оол Даваа ээлчег нормазын 110—115 хуудан кудулатпайн, эрес-шудургу ажылдааннар. Чолаачылар Олег Ховалыг, Олег Чаш-оол болгаш септекчи-каңнакчы Клар-оол Санчай чаштырылга агрегаттарының туруушкун чок ажылдаарын доктаамал хандырып, механизаторларга боттуг дузаны чедирип турарлар.

Бо хүннерде ажыл-агыйда мал чеминиң чаштырылгазын уламчылавышаан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ПЛАНДАН АЖЫР ПРОДУКЦИЯ

Совхозтарның сүт-бараан фермаларындан сүт сөөрткен машиналар келири билек, Чадааның саржаг заводунга ажыл-иш хайнып үнер. Ооң лаборантылары Варвара Санчат, Ольга Балашова, Урана Сат, Роза Куулар олар сүттүң шынарын хынап, сортун тодарадып кириптерлер. Сүттен кылган продукцияны садыгларже, уруглар албан черлеринче, школаларже болгаш эмнелгелерже район Совединиң депутады, мастер Клара Ооржак хуваап чорудуп турар.

Хүнде совхозтар заводка 8 тонна чалаң сүттү дужаап турар. Ону заводтуң ажылчыннары болбаазырадып кылгаш, 3,6 тонна сүттү, сливкини, творогту болгаш саржагны бүдүрүп үндүрүп турар. Коллективтиң күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алырынга ооң кежигүннериниң сагылга-чурумнуу, бот-боттарынга дузалажып, деткижер эки чаңчылдыы, заводтуң дерит-херекселдериниң доктаамал, үзүктелиишкин чокка ажылдап турары таарымчалыг.

Коллективтиң бо чылгы көргүзүглери эрткен чылдың деңнелинден бедээн. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш калбарган социалистиг чарыштың үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээни, а кол чүве — ажыл-ишчилерниң дааңган херээнге хамаарылгазының өскерилгениниң түңнели-дир.

Сүт болгаш сүттен кылган продукция бүдүрерин көвүдедир, шынарын экижидер дээш кызымак ажылдаанының түңнелинде коллектив дөрт айларның планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Барааныг продукцияны пландан ажыр 39,4 муң рубльге бүдүрген. Коллектив чалаң сүт бүдүрерин 97 тоннаны, сметананы 3 тоннаны, творогту (ээжегейни) 3 тоннаны пландан ажыр күүсеткен. Коллективтиң иштилери он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге бүзүрелдиг.

А. ДОНГАК.

Кызылда мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи — республика типографиязының бөлүк ажылчыннары Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинче чорупкан. Он бирги беш чылдың түңнели-биле олар социалистиг чарышка тиилекчи болгаш ол эргени чаалап алган. Оларның аразында өрүгле цегиниң ажылчыны Степан Адыг, линотипистер Зоя Допчун-оол, Ираида Заворотная, парлакчылар Александр Адыг, Юрий Евдокимов, дептерлээр цехтен Ольга Блинова, Валентина Попова болгаш оон-даа өске мурнакчылар бар.

ЧУРУКТА: Москваже чорупкан бөлүк полиграфистер.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР ТУРГУЗАР

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдышкын бажыңынга, «Билиг» ниитилелдиң республика болгаш Кызыл хоорай организацияларының каттышкан пленуму болуп эрткен. Пленумга «Лекция пропагандазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелдезинге дүүштүр эде тургузарының дугайында» илеткелди республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы К. О. Шактаржык кылган.

Пленумга илеткелчи болгаш санал бергеннер республиканың хөй санныг лекторларының чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегтиг угланыышкынын берген, большевиктиг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле эрткен СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын кижи бүрүзүнге чедирер, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннуу хей-аът кирип, ажыл-ишче мобилизастаар дээш чон ортузунда чорудуп турар ажылын база ол ышкаш лекция пропагандазының стиль, методтарын эде тургузарының чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Пленум ажыл-херекчи байдалга эртип, лекция пропагандазының методиктиг деңнелин бедидер, шынарын экижидер, хүннүң чугула айтырыгларын амыдырал-биле сырый холбаар талазы-биле чамдык ажылдарны республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери ам-даа чедир кылбайн турарын шүгүмчүлээн.

Пленум лекция пропагандазында бар четпестерни эдерин айыткан доктаал хүлээп алган.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың электри станциязының коммунистиг күш-ажыл коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар. Он ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы дөрт айларының бүдүрүлге планын апрель ай төнмээнде-ле чедиишкинниг күүсеткеш, хоорайның бүдүрүлгелериниң мурнааан.

Ук коллектив амгы үеде планга немей бир миллион ажыг киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген. Одалга энергиязы ажылдап үндүрери болгаш бүдүрүлгениң капитал септелгези график ёзугаар чоруп турар. Бүдүрүлгениң май мурнуунуң социалистиг чарыжынга В. Е. Злобинге удурткан хыпап хемчээр херекселдер болгаш автоматика лабораториязының коллективи мурнап турар.

Ээлчеглерден бүдүрүлгениң хоочуну Т. В. Крашенинникованың удурткан № 4 ээлчег чарыштың тиилекчизи болуп шылгараан. Ында В. Г. Лапин удурткан турбина цеги база бедик көргүзүглүг.

А. САРЫГЛАР.

ССРЭ-НИҢ ГЕОЛОГИЯ МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ КАТТЫЖЫЫШКЫННАРЫНЫҢ, БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНИҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ АЖЫЛЧЫННАРЫН, ИНЖЕНЕР-ТЕХНИКТИГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ССРЭ-НИҢ ОРДЕННЕРИ, БОЛГАШ МЕДАЛЬДАРЫ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле

Николай Григорьевич **Баниляков** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының даргазы.

Улустарның найыралы ордени-биле

Владимир Васильевич **Батагин** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының чер казар ажылчыны.

Хеймер-оол Ширапович **Монгуш** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының өрүмнээр установкалар дизелизи.

«Хүндүлелдиң Демдээ» ордени-биле

Климентий Максимович **Кильчичаков** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының геологу.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Мария Константиновна **Мастакова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының үүрмектекчизи.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Владимир Михайлович **Калмыков** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының өрүмнекчизи.

Анатолий Александрович **Подкаменный** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының кол геологу.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Любовь Николаевна **Бугакова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының гидрогеологу.

Татьяна Степановна **Широкушкина** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының улуг техник-геологу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.**

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 29.

ССРЭ-НИҢ ДХМ-НИҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНДЕ

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга төвүнге май 23-те ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы болган. Аңаа Чепсектиг Күштерниң Кол штавының начальниги — ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Ф. Ахромеев болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. А. Бессмертных кирипкен.

Албан-дужаалдыг америк кижилерниң медеглелин ёзугаар алырга, амгы үеде АКШ-тың чазаа стратегтиг шаап халдаашкын боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында керээге (СБК-2) бодунуң моон соңгаарты хамаарылгазының дугайын чугаалажып көрүп турар, деп парлалга конференциязын ажыдып турда медеглелге чугаалаан. Дыңнадып турары-биле алырга, Вашингтонда янзы-бүрү вариантыларны өөренип көрүп турар: кандыг-бир үениң иштинде керээниң чүүлдерин сагыыр, азы керээден албан ёзузу-биле үнер, азы оларның стратегтиг америк программаны калбартып чорударының оруунга шаптык болур хире-чергезин барымдаалап турган, ол керээден «үнген үнес» бээрин чугаалажып көрүп турар. Вариантылар янзы-бүрү, ынчалза-даа кол утказы чаңгыс — канчаар-даа болза, бөгүн азы даарта эң-не күчүлүг боо-чепсекти эндере бүдүрерин оруктуг шуут ажыдар деп турар.

Оон-биле кады айыткан керээге хамаарыштыр совет политиканы чигзиниг болдурарын база катап оралдажып турар. СБК-2 керээни Каттышкан Штаттарның үрээринге чылдак тывар, стратегтиг чепсекти улам ыңай эндере бүдүрерин агартыр тодаргай сорулганы салып турар.

Ооң күштүг болуру 1985 чылдың декабрь 31-де төнген-даа болза, керээ күштүг хевээр болуп артар. Ракета-ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының херээнге ССРЭ болгаш АКШ-тың 70 чылдарда хөй чыл иштинде чорудуп келген кады ажылдажылгазын, стратегтиг доктаамал чорукту быжыглап турар күштүг документ кылдыр совет тала барымдаалап турар. Керээниң ындыг байдалы ооң үндезин чүүлдерин кошкадып турар хөделиишкиннерни америк тала кылбаанда ындыг артары билдингир, ук керээ АКШ-тың бүрүүзү-биле күштүг болдурун бадылаттынмаан болгай.

СБК-2-ниң улуг ужур-дузазы болза, кайызының-даа хүлээп көргени деңг чоруктуң болгаш чаңгыс аай айыыл чок чоруктуң принцивинге үндезилээш, ийи таланың стратегтиг ядролуг чепсектериниң сан-даа болгаш үндезин шынар-даа талазы-биле кызыгаарлдашкынны сагыырын кайы-даа талага хүлээндирип турарында. Бир эвес керээни күштүг болдуруп бадылаан болза, 2400 единица кылдыр доктааткан баштайгы деңнелин чүгле тудуп турган эвес, харын ону 2250-ге чедир эвээжедирин көрүп турган. Стратегтиг системаларның кол бөлүктеринге чогуур «деңнелди» — хууда шыгааттынар адырлы бээр мурнуку везектерлиг баллистиктиг ракеталарны болгаш боо-чепсектиг аар бомбардировщиктерни 1320 единица кылдыр доктааткан; баллистиктиг (бомбардировщиктер чокка) ракеталарны 1200 единица кылдыр; 820 единицадан хөй эвести хууда шыгааттынар адырлы бээр мурнуку везектерлиг диптер аразының баллистиктиг ракеталарынга хамаарыштыр доктааткан болгаш ынчаар кылган.

Стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле бо үеге чедир чедип алдынган бүгү-ле эки чүүлдерни хевээр арттырары дээш совет тала туржуп турар. Кайызының-даа СБК-2-ниң негелделерин сагыыры стратегтиг балансты хевээр болгаш боо-чепсекти кызыгаарлаар база кызырар талазы-биле чаа дүгүржүлгелерни ажылдап кылырынга таарымчалыг байдалды хандырар деп барымдаалап көрүп турар.

Космоска боо-чепсекти тургузарын болдурбазы-биле хамаарыштыр херектиң кандыг байдалдыг турары, Каттышкан Штаттарның үрээр бодап семеп турары ракетага удур камгалал дугайында керээни Каттышкан Штаттарның канчаар сагып турарын бис барымдаалавайн барып шыдавазывыс билдингир. Өскээр чугаалаарга, америк таланың хөделиишкиннериниң стратегтиг байдалды өскертиринге салдары кандыгыл дээрзин кичээнгейге алыр бис.

Бир эвес СБК-2 керээ үстүр болза, болуушкуннарның ындыг байдалы дээш АКШ харысалгалыг болур.

Ындыг байдалда Совет Эвилели бодунга чогуур түңнелдерни кылыр болгаш бодунуң айыыл чок чоруун болгаш бодунуң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун дээштиг хандырары-биле чогуур хемчеглерни алыр.

Ол талазы-биле АКШ-тың чазаа бодунга түңнел үндүрер ужурлуг.

Журналистерниң айтырыгларынга харыылар берген.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ЧААРТЫЛГАГА ДАЯНЫР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин Ак-Довурактың коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери изин-биле чүүлдүтүнүп, деткип, ону амыдыралга боттандырар дээш шалыпкын ажылдап турарлар. Олар съездиниң материалдарын ханызы-биле өөренирин уламчылавышаан.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому, партия эге организацияларының кол кичээнгейни бо чылдың болгаш ниитизи-биле он ийиги беш чылдың планның онаалдаларының күүселдезинче, экономиктиг база социал хөгжүлдени дүргедедиринче база улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганың, организастыг болгаш политиктиг ажылдың, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизиидилгезиниң арга-хевирлерин болгаш методтарын чаартырынче угландырган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи он бирги беш чылдың планның онаалдаларын чединмишкиниг боттандырып, бо беш чылды база багай эвес темп-биле эгелээн. Бирги кварталдың планын бүгү-ле техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Коммунал-хандырылга, эмнелге болгаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында база бурунгаарлаашкын бар, олар съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар хемчеглерин ап турар. Ынчалза-даа ол дээрге улуг болгаш нарын ажыл-херектерни шиитпирлээринде чүгле эге базымнар деп билип турар бис. Парткомнуң, хоорлугускомнуң, партия эге организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының ажылының стили болгаш арга-хевирлери амгы үениң негелделеринге долузу-биле харылзавайн турар.

Дыка хөй удуртукчу кадрлар бедик негелделерниң ужур-утказын ам-даа ханызы-биле угаап билбээн, бүдүрүкчүлүг ажылдаар, социал база кижизидилге айтырыгларын билдилиг, бедик харыысалгалыг шиитпирлээр дугайында сагыш-бодал-биле чедир чепсегленмээн. Чамдык удуртукчулар чаа ёзу-биле ажылдаарынче шилчилгени оожум боттандырып турар. Партком болгаш партия эге организацияларын мындыгларга хамаарыштыр эң шыгырын негелделерни салып, эде тургузуушкунну дүргедедиринче оларның кичээнгейин угландырган.

Партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр хоорайның коммунистери бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дерилгезин, күш-ажылды организастаарын, сагылга-чурумну экижидерин, кижи факторун идепкейжидерин боттарының чугула сорулгазы кылдыр көрүп турар. Ол бүтүүден хоорайның кол бүдүрүлгези — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чедиишкиниг ажылдаары хамааржыр. Комбинат күрүнениң мурнунда аажок улуг өрелиг боор турар. Он чыл бурунгаар оон ийиги ээлчээ ажыглалга кирген, ынчалза-даа мынчага чедир оон күчүзүнүн чүгле 88 хуузун шиңгээдип алганы-биле канчап-даа эптежир арга чок.

Ындыг болганда чаа беш чылда бистиң чугула сорулгавыс — 1988 чылда төлевилеттинген 130 муң тонна даг-дүгүн болбаазырадып, 1990 чылга чедир ону ам-даа 10 муң тонна көвүдедири болур.

Ол дээрге кончуг нарын айтырыг. Ону боттандырарынга кол роль цехтерниң чаартылгазынга, техниктиг эде дериишкининге онаажыр. Аңаа бо беш чылда 13 муң рубль түңнүг, азы бүдүрүлге тудугларынга үндүртүнген бүгү капитал салыышкыннарның 72,5 хуузу тускайлаттынган. Бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтиң ийи корпузун технологиядан үндүрүп, даг-дүгү бүдүрүлгезиниң чүгле бөдүүн руда болбаазырадырынче моорнизээри бүгү комбинатка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 6,6 хуу бедидер, даг-дүгү бүдүрерин ге электроэнергияның чарыгдалын 34 хуу кызырар, хоорайның агаарынче даг-дүгү холумактыг доозунну үндүрерин соксадыр, ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар арганы бээр.

Оон-биле чергелештир складтарга чүдүрер-дүжүрер ажылдарны механизастаарын улам чылаар. Хоорайның өске-даа бүдүрүлгелеринде эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин нептередириниң талазы-биле ажылдар планнаттынган. Ынчалза-даа бо ажыл болгаш күш-ажылды организастаарының депшилгелиг арга-хевирлерин нептередири «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, оон кервээлиг организацияларында кошкак тургустунган. Оон уламындан олар он бирги беш чылдың-даа, бо чылдың бирги кварталының-даа планныг онаалдаларын күүсетпээн. Кол кервээлиг ажылдар талазы-биле план чүгле 80 хуу күүсеттинген.

Ажылчын хандырылга килдизиниң, чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң, хлеб заводунуң болгаш өске-даа бүдүрүлге черлериниң ажылында техниктиг эде дериишкин талазы-биле чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпес чүүлдер хөй. Ол дээрге парткомнуң партия организацияларын, ажыл-агый удуртукчуларын практиктиг херектерже, чаа ёзу-биле ажылдаарынче ам-даа чогуур деңнелге чедир угландырып шыдавааның түңнели деп миннир апаар. Парткомнуң, партия организацияларының идеологтуг, масса-политиктиг ажылы эчис түңнелдерге шоолуг салдар чедирбейн, практиктиг ажыл-херектерден хоорук боол артпышаан, ону экижидерниң хемчеглерин ап турар.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир, ылангыя эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннеринге үндезилээш, бүдүрүлгелерни чаартыр, эде дерир хемчеглерин алырын партком чугула сорулгазы кылдыр санап турар. Ынчангаш ону боттандырары-биле партийжи ажылдың стилин болгаш арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдар, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар хемчеглерин моон соңгаар алыр.

С. КУЖУГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары.

АВТОМАТТАР ШАХТАДА АЖЫЛДАП ТУРАР

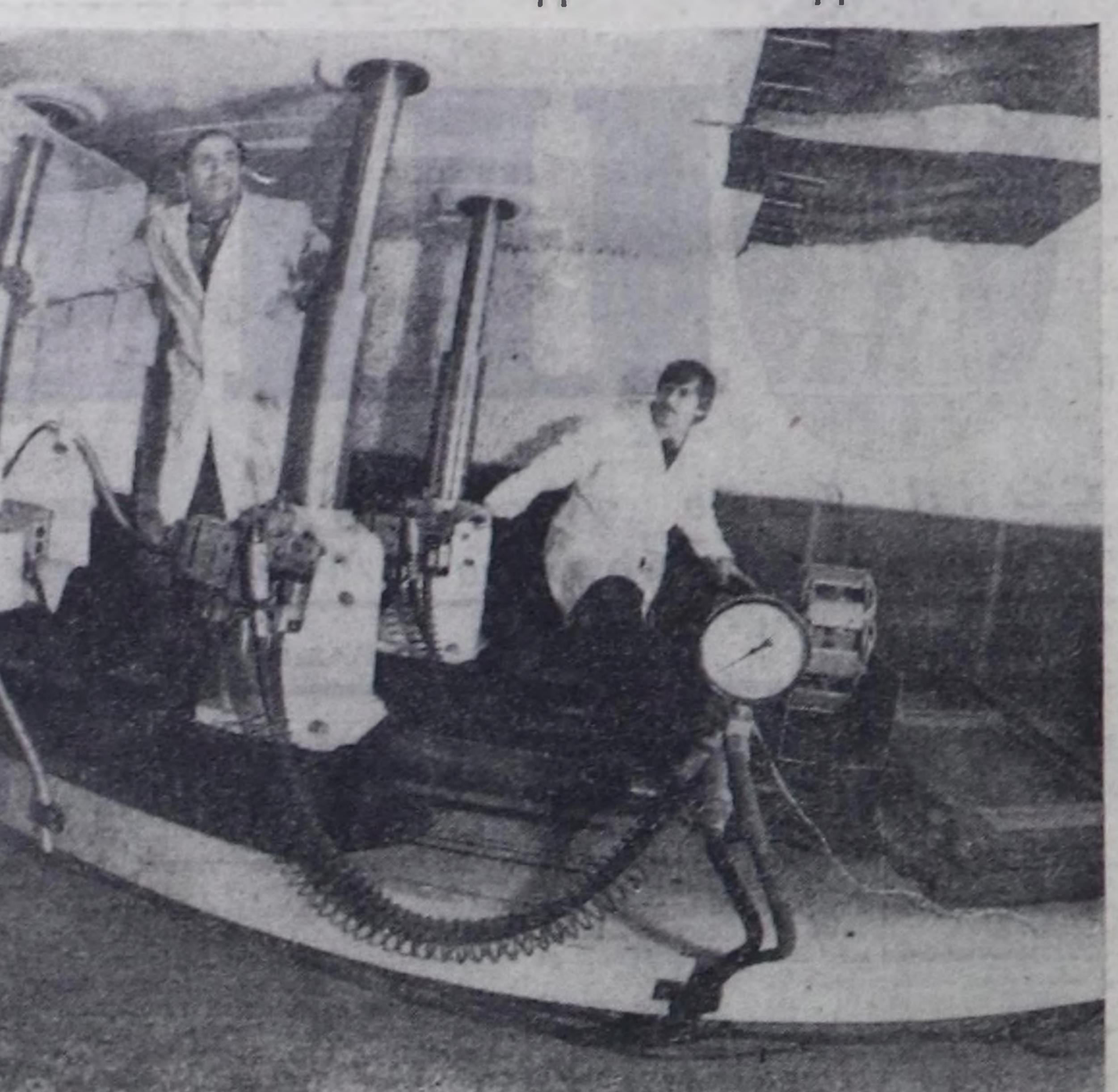

Донец бассейниниң шахталарында бо хүннерде кылын эвес каъттажак хөмүрдашты улам калбаа-биле казып үндүрүп турар апарган. Ол чорук ону казар дериг-херекселдерге чаа негелделерни салып турар. Кижиниң бүгү дурт-сыны-биле хоңдурлуп алгаш, ажылдап шыдавазы черлерге техника ооң орнунга бүгү-ле чүүлдерни кылып, идегелдиг ажылдаар ужурлуг.

«Автоматгормаш» эртем-бүдүрүлге каттыжышкыны эң-не улуг күш үнер болгаш айыылдыг ажылдарны автоматтар дузазы-биле күүседир арганы бээр автоматтыг дериглелерни чогаадып тургускаш, кылып үндүрүп турар. Ындыг чаа приборларны тургузар чорук эң болбаазыраңгай технологиины ажыглаары-биле холбаалыг. Ынчангаш ЭБК-ның специалистери автоматчыдылганың чаа телемеханиктиг системаларының болгаш дериглелериниң — регуляторларның, датчиктерниң, күүсекчи херекселдерниң, микропроцессорлуг контролёрларның чаа-чаа хевирлерин калбаа-биле кылып үндүрүп эгелээн. Ындыг чаа херекселдерни «Распадская» болгаш Засядько аттыг шахталарда шенеп турар.

Мындыг байдалда дагжыларга саналдап турар чаа техниканың идегелдиг ажылдаары чугула ужур-дузалыг боор турар, ынчангаш ооң-биле чергелештир техниктиг диагностика чепсектерин база тургузуп турар.

Автоматикага ол адырның херегleли улуг дээрзин каттыжышкынның ажылдакчылары билир. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир ол ЭБК ажылдың хемчээлин ийи катап улгаттырар ужурлуг.

ЧУРУКТА: быжыглаар адагаштарны тургузарын автоматтың дузазы-биле кылыры күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер болгаш чер иштинге ажылды айыыл чок болдурар. Гидроавтоматика килдизиниң сектор эргелекчизи Герасим Харитонович Беккер-биле инженер-конструктор Александр Иванович Пурис оларның автоматиканың ажылын хынап турары.

И. БРУЯНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Ооржак Анай беш чылдың шалыпчы шеверлекчизи. Хоочун тудугжу Раиса Федоровна Григоровичиниң бригадазында ол он чыл ажыг үе дургузунда ажылдаан. Оон бригадазы бо хүннерде сезен аал ишти чурттаар бажыңны ажыглалга киирер дээш шуженишкинниг ажылдап турар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

МАЛЧЫНГА ДУЗА

«Бай-Тал» совхозтуң мурнакчы малчыны Лаа Иргит Мешкел-Хөлге кыштаан. Час келгени-биле удавас тайгалаар дээш ол ам белеткел ажылын чорудуп эгелээн. Малчынның дилээн ёзугаар совхозтуң дирекция чери алды кижи составтыг звенону болгаш Бай-Тал школазының онгу классчыларын кажаа кержеңя контарары-биле чорутхан.

Совхозтуң ажылчыннары болгаш өөреникчилер чаңгыс хүннүң дургузунда улуг ажылды кылып, малчынның сеткилин өөрткен. Аңаа тракторист Алексей Хомушку, өөреникчилер Чойганмаа Чыдым, Чыжыргана Доос, Долаана Иргит, Долаана Салчак олар эки ажылдааш, малчынның болгаш удуртукчунуң макталын чедип алганнар.

К. ХЕРТЕК.

ТАЙБЫҢ КИЧЭЭЛДЕРИ

«Тайбың кичээлдери». Солуннар, журналдар номчуп, шыдаар-ла шаавыс-биле белеткенип алгаш, кузелдивис-биле баар кичээлнивис. Клазывыс удуртукчу башкызы Галина Борисовна Даңзы дайын болгаш тайбың айтырыгларынга хамаарышкан дыка-ла солун болгаш ажыктыг чүүлдерни бисте чугаалап бээр. Ындыг кичээлдерниң бирээзинге СЭКП-ниң XXVII съездизинге чугаалашкан делегейге тайбыңны улам быжыглаарының дугайында айтырыгны база башкывыс доп-чулап чугаалап берген. Ол ышкаш совет школачы Катя Лычеваның АКШ-ка ийи неделя дургузунда чорааны аян-чоруунуң дугайында «Шын» солунга үнген материалдарны номчаан бис.

Клазывыста эки өөредилгелиг эштеривис А. Орлан, Д. Эзир-оол, А. Алимаа, К. Өнэй болгаш оон-даа өскелериниң күш-ажылга ынак, быжыг сагылга-чурумнуг мозу-шынарын үлегерлеп ап, келир чылын сески класска кижи бүрүзү чүгле «4-5» демдектерге өөренир сорулганы салдывыс. Демниг, медерелдиг күш-ажылы-биле тайбыңны камгалаар, быжыглаар бис... Школачы кижиниң күш-ажылы — өөредилге. Тергиин эки өөредилге, пионерже, комсомолчу ажыл-херектерге эң идепкейлиг киржилге ол база-ла тайбың дээш бүгү совет улустуң, делегейниң бурунгаар депшилгелиг, тайбыңга ынак ажылчы чонунуң демниг ижинге үлүүвүс.

1985-1986 өөредилге чылы дооступ турар. Мурнувуста — хөглүг, күш-ажылдыг чай. Школаның бүдүрүлге бригадазынга болгаш малчын ада-иелеривиске дузалажып, ажылдап чайлааш, күзүн школавыска катап чыглып кээп, ажылдап алган акшавыстан доктаамал түңну Тайбың фондузунче шилчидер бис.

Лаа МОНГУШ,
Бай-Тал ортумак школазының өөреникчизи.
Бай-Тайга район.

ТЕМПИЗИН КОШКАТПААН

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазының кежигүннери үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап турарлар. Олар бо чылын 300 ажыг гектар чериниң шыгын кыска хугацаада базырган, 700 гектар черге кызыл-тасты чаштырып дооскан. Ам 900 га черге сула чаштырылгазында темпизин кошкатпайн ажылдап турар. Трактористер А. Бурбу, К. Кызыл-оол, чолаачылар И. Сынаа, С. Хуурак хүн үлүгү 130—150 хуу чедир күүседип турарлар.

Д. САЛЧАК.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДЭЭН

Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде бригадир-зоотехник Дакпыт Ондарның удурткан сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш он ийиги беш чылдың бирги чылын чаа күш-ажылчы базымнар-биле, бедик көдүрлүүшкүнүг эгелээн.

Сүт-бараан фермазының коллективи дөрт айларда сүт бүдүрүлгезин 103 тоннага боттандырган, күрүнеге 85 тонна 600 килограмм сүттү саткан. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, сүт бүдүрерин 980 килограмм көвүдеткен. Күрүнеге сүт садар онаалдазын база ажыр күүсеткен.

Саанчы Вера Ховалыг дөрт айда бир инээнден 522 килограмм сүттү сагган азы эрткен чылдың бо үезинден 217 килограмм хөй сүттү бүдүрген. Мария Шулуун, Севилбаа Седен кайызы-даа 464-464 кг сүттү сагаш, коллективтиң сүт бүдүрер болгаш күрүнеге сүт садар планныг онаалдаларын күүседиринге улуг үлүг-хуузун киириштиргеннер. Ол ышкаш ферманың учётчиги комсомолчу Ирина Ондар, хоочун инек кадарчылары Дарган-оол Күске, Коңгаржык Крюков оларның киирген үлүг база бар.

Ферманың саанчылары, инек кадарчылары сүт бүдүрүлгезин моон-даа соңгаар улам элбектидер дээш саар инектерниң немелде чемгерилгезин, кадыг-ажаалдазын зооветеринарияя чурумунга дүүштүр чорудуп турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ХҮЛЭЭДИП БЕРГЕН

Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң тудугжулары үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп, тудуг ажылдарының шынарын экижидеринче, күш-ажылды шын организастаарынче, бар курлавырларны дилеп тыварынче, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгалыг болуруунче кичээнгейни күштелдирген. Олар ажылдың темпизин дүргедедип тургаш, Чалааты хойжу бригадазының малчыннарынга ийи аал чурттаар бажыңны база бир чунар-бажыңны эки шынарлыг туткаш, малчыннарга хүлээдип берген.

Ажылдап чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга үлүг-хуузун киирип, чаа бажыңны тудуп берген тудугжуларга хойжу бригаданың малчыннары өөрүп четтиргенин илереткен.

Ажыл-ишчи тудугжулар ам бо хүннерде Амдыйгын деп черде кыргылда пунктузунуң тудуунда шалыпкын ажылдап турар. Ону чогуур хуусаазында ажыглалга киирер дээш тудугжулар Д. Алдын-оол, Ч. Комбу, Т. Насипов, Б. Чал-оол, О. Тумат, Э. Хунажык олар планныг даалгаларын хүн бүрү доктаамал ажыр күүседип турар.

Н. ДАМДЫН.

Дуржулгадан

ТООРУКТУ ӨСКЕ ҮНҮШТЕР-БИЛЕ КАДЫ ӨСТҮРЕРИ

Республикада мал чеми культураларының шөлүнүң 23—29 хуузун силос культуралары ээлеп турар, оларның 9—12 хуузу тоорук болуп турар. 1984-1985 чылдарда тоорукту 14,5-11,7 муң гектар черлерге тараан. Ооң ногаан массазының дүжүткүрү ол чылдарда бир гектардан-на 123,3 болгаш 112,8 центнер болган.

Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында силос культуралары мал чемиге кордүнген шөлдүң 33 хуузун азы 1604 гектар черни ээлеп турар. Ол черлерниң 283 хире гектарынга тоорукту тарып турар.

Тооруктуң ногаан массазының дүжүдүн бедидери эртем шинчилелдериниң түңнелдерин шиңгээткени-биле чедип алдынган. СЭКП обкомунуң ажылдап кылганы улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле кол хемчеглер планында дүжүткүр болгаш хөй белектиг культураларны келир үеде калбаа-биле ажыглаар болгаш оларны өстүрериниң технологиязын сайзыраңгайжыдары көрдүнген. Дуржулга станциязының мал чемнери бүдүрер килдизиниң ажылдакчылары 1984 чылда суггат чок черлерге тоорук тарылгазын шинчилеп эгелээн. Шинчилелдерин арга-хову зоназында 183 гектар черге чорутхан. 1984 болгаш 1985 чылдарда чаашкын элээн хөй болуп, силос культураларының өзүп үнеринге таарымчалыг болган.

Баштайгы чылын 100 гектар шөлге тоорукту чүгле чаңгыс болун болгаш 83 гектар черге чазын тарыыр рапс-биле кады тарыырының шенелдезин чорутхан. Тарылганы культураларны аралаштыр тарып тургаш чорутхан: аңдарып кургу турган чер — силос культуралары, үрезинге тараан сула болгаш чаңгыс чылдыг тиглиннер.

Хөрзүнүү белеткээниниң технологиязы мындыг: апрельдиң үшкү он хонуунда БИГ-3 дээр андазыннар-биле 5-6 см хаяа кылдыр шык базырыышкынын чорутхан; тарылга мурнунда 10-12 см хаяы кылдыр минералдыг чемишчидилгезин шаштырбышаан, культиваторлаан; июньнуң баштайгы он хонуунда тоорук үрезинин СЗС-2,1-биле аразын ырадыр 6-8 см хаяы олурткан. Тоорукту чаңгыс болун олуртурунга чижээ — бир гектарга-ла 30 килограммны, а горох болгаш сула-биле кады олуртуурга бир гектар черге 20 килограммны тараан. Тараан үнүштерниң өзүмнери үнүп келбээнде ле иллиртээшкинин чорутхан. Иллиртээшкин — кандыг-даа тарылга үезинде бок үнүштерниң баш бурунгаар үзүткаарының идегелдиг аргазы.

Аразы сырый болзуң дээш иллиртээшкин соонда горохтуң суланы болгаш рапсты чаштырган. Оларны СЗП-3,6 дээр чаштырыкчылар-биле кол культураларның одуругларын дээра дургаар тараан.

Чүгле чаңгыс тоорук тараан шөлдүң баштайгы болбаазырадылгазын бир дугаар ийи бүрүлери үнүп кээрге, даразындаазын чечектелип келгенде чорутхан.

Силос культуралары-биле холуштур тараан шөлдүң бок үнүштерден арыглаашкынын тоорук чечектелип орда болгаш рапс массалыы-биле чечектели бергенде августуң баштайгы он хонуунда чорутхан. Күскү ажаап алышкынга КСК-100, КС-2, КС-1,8 «Вихрь» дээр комбайннарны киириштирген.

1984 чылда 1 центнер чаңгыс болун тараан тооруктуң продуктулуу 280 центнер, а рапс-биле холуштур тараан тооруктуң 33 центнер болган. Азы өске культуралар-биле холуштур тараан тооруктуң бир гектарындан-на 57 центнер ногаан масса немей алдынган.

1985 чылда чаңгыс болун тараан тоорук шөлүнүң бир гектарындан 305 центнер, рапс-биле кады тараан шөлдүүнден 400 центнер, горох, сула-биле холуштур тараан шөлдүң бир гектарындан 450 центнер дүжүттү алган. Ынчангаш тоорукту өске культуралар-биле холуштур тарыыры хөй немелде дүжүттү бээри көскү-дүр. Ол дуржулга «Сосновское» ажыл-агыйынга эрткен чылын силос салыр планын ажыр күүседир арганы берген. Тоорукту өске культуралар-биле холуштур тарыыры чүгле дүжүттү бедиткен эвес, харын мал чемин протеин-биле байыткан. Ол ышкаш күскү ажаалгазы эрте чорутканындан ногаан массаның өл-шыгы бедик болуп, белеткеттинген силостуң шынары эки болган. Холуштур тараан тооруктуң мал чеми единицазы бээри улуг болур.

Тоорукту өске культуралар-биле холуштур тарыырынга немелде чарыгдалдар үнеп-даа болза, олар бир гектар шөлден-не 19 рубль арыг орулганы бээр болгаш ол бүгү чарыгдалдар арттыр эгиттинээр дээрзин экономиктиг санал-тар көргүскен. Ынчангаш тоорукту өске культуралар-биле холуштур тарыыры мал чеми культураларының дүжүткүрүн болгаш шынарын бедидериниң келир үеде база бир ажыктыг арга болур.

В. САХАРОВСКИЙ,
Дуржулга станциязының мал чемнери бүдүрер талазы-биле килдизиниң эргелекчизи.

БАЗА КАТАП КЕЛИР БОЛГАЙ

Кышка белеткел

Биске шыгым шыгаалдаажың үези — кыш эрткен, чай дүшкен. Эрткен кыжын Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниң хөй кезииниң котельнаялары болур-чогуур-биле ажылдап, артык күженишкиннер негевейн, онзагай үрелиишкиннер чок болган деп ам демдеглеп болур. Ол эрткен 1985 чылдың чайгы-күскү үезинде харыысалгалыг белеткелдиң, кышка хынамчалыг белеткелдиң ачызында чедип алдынган. Амгы үеде 1986—1987 чылдарның кышкы үезинге белеткелдиң — котельнаяларның эргижирээн дериг-херекселдерин солуурунуң, септеп, арыглап-аштап кылырының үези келген. Бүгү бүдүрүлгелерге бо база хынамчалыг, куженишкиннинг ажылдарны чорударын негеп турар.

Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга херектиг бусту, чурттакчылыг бажыңнарга, албан, ажыл-агый черлеринге чылыгны бээр талазы-биле үзүктелиишкин чок, эки ажылды эрткен кыжын Кызылдың сүт заводу, даарбе комбинады, автосептелге заводу, нефть продуктулар баазазы хандырып келген.

Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелерниң котельнаялары чылыг бээр төптер эрткен кыжын түрээр ажылдап келгеде, оларның ажылында дүвүреңниг болдуруп турар чүүлдер бар. Чижээ, Кызылдың электри станциязы хоорайны чылыг-биле хандырар талазы-биле чемелээшкинге таварышпаза-даа, ында ажылдың озал-ондак чок чорууннуң чурумун сагып турарын, бүдүрүлге санитариязының байдалын кичээнгейге албас болза, күзенчиг эвес уржуктуг чүүлдерден чайлаарынга долу магадылал тургустунмаан. Электростанцияның котелдар өрээлдери каш чыл дургузунда орта септеттинмээн. хир-боктуг, чудараңгай байдалдыг, котёлдарның одаар черлеринден ыштаныр. Котёлдарның септелгези чыл бүрүде чедир кылдынмас, тудуштурган черлери ыш-ыыбаны эрттирип турар болгаш ооң өрээлдериниң агаарының ыштаныы, доозуннаганы чөпшээрээн нормазындан каш катап ажып турар. Котёлдар өрээлдеринде хуулгу, доозуннуг, ажыл үезинде шаптыктыг артык чүүлдер, тудуг материалдары-даа үй-балай октаттынгаш чыдар. Өрээлдерниң агаарының изиг кердүнген нормазындан ажыг.

Чырытгы четкилериниң сайзылгааннары камгалал чок. Хүл арыглаар өрээлдеринде дериг-херекселдериниң удаа-дараа үрелир чоруундан, септелге ажылдарының четпес деңнелиинден хүл, шлак кезээде оваалангаан чыдар.

Үр үеде уламчылап келген бо хажыдышкыннарны эдер дээш станцияның администрациязы дээштиг хемчеглер албайн келген. Чамдык хемчеглерни ап келзе-даа, олар хол даштыы-биле кылдынып, бүгү айтырыгларны долузу-биле шиитпирлевейн турар.

Котёл цегинде хир-боктуг, ыштыг болуп турар байдалдың чылдагааннарын чайладыр талазы-биле ажылдарны боттандырбааны ооң хараазы-биле дериг-херекселдериниң, камгалалдың болгаш автоматиканың хемчээр херекселдериниң ажылында хөй санныг четпестерниң тургустунарынга салдарлыг болуп турар. Котёл шывыгларының агаар эрттирбезиниң, агрегаттарже соок агаарны киирбезин экижидериниң хемчеглерин албаан. Котёл тургузугларының технологтуг чорудугларының ажылдаарының чурумунуң карталары ажылдап кылдынмаан. «Каа-Хем» разрезинден кээп турар хөмүр-даштың шынарын экижидер талазы-биле айтырыг шуут шиитпирлеттинмейн турар.

Станцияның удуртулгазы дериг-херекселдерни септээр ужурлуг кервээлиг организацияларын (Красноярскиниң күрүнениң район энергия эргелелиниң септелге бүдүрүлгези, Алтайэнергоремонт эргелелдиң участогу болгаш өске-даа) септелге ажылдарын чогуур үезинде, шынарлыг кылырынга дээштиг контроль тургуспайн келгенинден олар харыысалга чок, боттарының хүлээлгелеринге салдынчак болурунга чедирген.

Ниитизи-биле электростанцияда сандараңгай чорукка оон бодувуң септелгеге ажыглаар ажылчын күжүнүң чедишпези салдарны база чедирип турар. Ынчангаш ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ажыл шагындан дашкаар үелерде, суббота, воскресенье хүннеринде септелгеге хаара туттунуп турар. Ындыг байдал ажылдың озал-ондак чок болурунуң чурумун сагыырынга, коллективте моральдыг байдалды таарымчалыг болдурарынга багай салдарлыг.

Кызылдың алгы заводунуң коллективинге эрткен кыш база дыка нарын болгаш берге болган. Ам безин бүдүрүлге чорудулгазынга бустуң изин четпес, шык байдалы шаптыктап турар. Бус чедир бердинмейн турарындан продукцияның шынары кудулап, үрей кылыышкыннар тыптып, план күүсеттинмейн, дериг-херекселдер чедир ажыглаттынмайн турар. Заводтуң котельназы сандараңгай, чудараңгай байдалдыг. Хоолайларының чамдызының өрттенип (эстип) эгелээнинден изиг суг бээринче шилчиткен № 2 котёл шагда-ла ажылдавастаан. Хүл, шлак үндүрер система ажылдавас, ынчангаш котёл машинистери суглау хол-биле үндүрер.

Үстүнде айыттынганы ышкаш, ядамче чок байдал Элегест Аксының керамиктиг хана материалдарының заводунда үр үениң иштинде уламчылап турар. Бар үш котёлунуң бирээзин база изиг суг бээринче шилчиткен, үжелдирзиң орта ажылдаар деп чугаалаар арга чок. Котельнаяда хирлиг, шык, шалазы кезээде хөөлбектелген суглуг. Ажылчыннар бүдүрүлге санитариязынга таарышпас берге байдалдарда ажылдап турар.

Дериг-херекселдерни чайгы үеде баш удур эки белеткеп, септеп, чылыг бээр немелде күчүлерни курлавырлап алган, бажын-балгадын болур-чогууру-биле чылыглаап, белеткеп алган бүдүрүлгелерге кышкы үеде онзагай нарын байдалдар, бергедээшкиннер тургустунмас, бүдүрүлге чорудулгазынга ол талалыг шаптараашкыннар тургустунмас деп чүвени практика бадыткап турар.

Котельнаяларның кышкы үеде ден-дески, камналгалыг болгаш чогумчалыг чылыгны берип ажылдаарынга чүү херегил? Бир-ле дугаарында билиг-мергежилдиг, ажылга бердинген инженер-техниктиг кадрларны, ажылчыннарны четчелээри чугула. Дериг-херекселдерни чайгы үеде септеп, белеткеп алырынга эргежок чугула артык кезектерниң баазы фондуларын четчир курлавырларын тургузары чугула. Дериг-херекселдерни билдилиг, бүгү негелделерге дүүштүр ажыглаары, ажаалда-хайгаарал ажылдарын чогуур үезинде чорудары чугула. Бо бүгүнү бодап кылып, котельнаяларның ажылынче чогуур кичээнгейни салыр болза, оон талазындан бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга шаптараашкыннар тургустунмас деп чүвени удуртукчулар утпас ужурлуг. Эрткен кыжын котельнаялары болгаш чылыг бээр дериг-херекселдери чогумчалыг эвес боор келген бүдүрүлгелериниң удуртукчулары чогуур түңнелдерни үндүрүп, 1986—1987 чылдарның кышкы үезинде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле бүгү боттуг хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП-ниң XXVII съездизи үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин 2000 чылга чедир ийи катап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,3—2,5 катап улгаттырарының, эртем-техниктиг депшилгениң үндезининге дүргедээшкиниң боттандырарының сорулгазын салган. Ол улуг сорулгаларны күүседиринге улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының күженишкиниг ажылы эргежок чугула. Ол звеноларның чугула ужур-дузалыг кезээ болза, чылыг-энергетика ажыл-агыйы болур. Оларның канчаар ажылдаарындан күрүне планының күүселдези хамааржыр. Ажылдаарынга таарымчалыг санитар-гигиеналыг байдалдарны тургузары, вар, хол-биле кылыр ажылдарны кызырары чылыг-энергетика адырынга база хамааржыр. Бүдүрүлгелерниң удуртукчулары бо ажылче кичээнгейин углап, сагыш салып ажылдаар болза, ниити ажыл-чорудулга, планныг даалгалар күүселдези улам чедиишкиниг болур.

В. ТУПЫШЕВ,
республиканың даг-техниктиг инспекциязының котёл хайгааралының инспектору.

ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЭЭШКИННЕР-БИЛЕ

Республиканың башкылар билии бедидер институду бо хүннерде тургустунганындан бээр 40 чыл болуп турар. Башкыларның билиг-мергежилин бедидер херекке эрткен хөй чылдар дургузунда улуг ажылдарны боттандырып чорукан. Мурнакчы дуржулганы тарадыр, башкыларның чогаадыкчы инициативазын, дилээшкиннерин сайзырадыр талазы-биле ажылдарны кылып турар.

Башкы кижи үе-биле деңге базар, харын-даа үени мурнаар ужурлуг. Бодунуң өөредип турар эртеминиң чаа ханы билир, ында чаа чүүлдерни доктаамал хайгаараар апаар. «Башкы кижи чурттап чораан бүгү назынында өөренир, өөренип чораан бүгү үезинде чурттаар» деп чугаалап турарының ужуру-даа ында.

ББИ ам Тываның улус өөредилге ажылдакчыларының эртем-методиктиг төвү апар чыдар. Республиканың партия, совет органнарының көргүзүп турар дузазының ачызында ооң материалдыг баазазы бызыгып орар: дыл лабораториязы дериттинген, электрониуг сагалта техниказының кабинедин тургузуп турар. Баштайгы чылдарда институтка ортумак башкы эртемниг беш методист ажылдап турган болза, бо өөредилге чылында ында орус дыл болгаш литература кафедразы, 22 кабинет эргелекчизи, 12 методист бар апарган — бухгалтерия, хандырылга албанының ажылдакчылары-биле кады чеден ажыг кижи.

Школа реформазын боттандырары-биле хөй талалыг ажыл чорууп турар. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң чаа, чогумчалыг аргаларын дилеп тып, ак сеткилдиг, чаа чүүлдерже чуткулдуг ажылдап турар коммунистер болгаш өске-даа ажылдакчылар бисте бар. Директорнуң оралакчызы В. С. Бунина, кабинет эргелекчилери С. Ш. Толуугчап, Б. М. Монгуш, К-У. М. Монгуш, В. Н. Маношина, Т. Г. Хворова база аныяк ажылдакчы — кафедра эргелекчизи Г. С. Базыр, методист О. Л. Отук-оол дээш өске-даа он он аттарны бөгүн мактал-биле адап болур. Институттуң баштайгы директорларынга ажылдап чораан Н. А. Покровский, А. П. Лаврентьева, П. Ф. Паршукова, Р. Р. Бегзи, К. Б. Салчак, Н. С. Конгар дээш өскелери-даа бөгүн адаавайн барып болбас.

Башкыларга эрттирип турар курстарның дыңнакчылары-биле өөредилгениң арга-хевирлерин сайзырангайжыдып турар бис. Алдарлыг башкыларның, улуг башкыларның, методист-башкыларның, улус чырыдылгазының тергиининиң сөөлгү чылдарда курстарга киржилгезин калбарткан, школа удуртукчулары арга-дуржулгалыг практиктерни лекциялар номчуурунга база киириштирген.

Кыска болгаш узун хуусаалыг, бот-өөредилгениң, темалыг, зона, район семинарларын, курстарын, стажировкаларны база чорудуп турар. Институт тургустунган баштайгы чылдарда чүгле 160 хире башкы өөредир аргалыг турган болза, он бирги беш чыл дургузунда он муң ажыг башкыны өөреткен.

Башкы кадрларның шынар составы жижип орар. Республиканың школаларында 4172 башкы, уруглар албан черлеринде 1936 кижи, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы —56, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы 144 кижи ажылдап турар. ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткаңнар база хөй.

Школа реформазының негелделерин ёзугаар бодувустуң ажылывысты школаже чоокшуладырын оралдажып турар бис. Шак ындыг сорулга-биле сөөлгү беш чылда түс-түсте болгаш бөлүктеп дуза көргүзери-биле 9,5 муң кижи-хүн үнүүшкүннерни чоруткан, хөй-хөй кичээлдерни анализтээн. Бригадалыг үнүүшкүннерни чорудуп турар. Ооң түңнелинге семинарларны, консультацияларны чорудуп турар.

Методика ажылының тодаргай системазы тургустунган. Школаларның 635, школалар аразының 89, бөлүктерниң 40, районнарның 185 методика каттыжыышкыны, арга-дуржулга тарадырының хоорай болгаш кожууннарда 32 кол школазы ажылдап турар. Алды харлыглар-биле ажылдаар башкыларже кичээнгей салдынган. Компьютер өөренири кичээнгейниң төвүнде. Ажык кичээлдерни эрттирери көску арга апарган.

Башкыларны өөредилге-методика литературазы-биле ойшаанда хандырары чугула ажыл. Бо ажылды Чырыдыышкын министерствозу, национал школалар лабораториязы, Тываның ном үндүрер чери-биле кады чорудуп турар бис. Чаа өөредилге номнарын, рекомендацияларны хейиңу үндүрген.

Аныяк башкылар-биле ажыл институттуң кичээнгей салыр айтырыы апарган. Оларныңбиле ажылдың кол хевирлери — семинарлар болгаш кичээлдерге олуржуру. Барык шупту школаларда дагдыныкчы башкылар бар. «Аныяк башкының школазы» Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда ажылдап турар.

Мурнакчы дуржулганы тарадыры, оңу өөренири бисте кол айтырыг. Алдарлыг башкыларның, улуг башкыларның, методист-башкыларның дуржулгазын өөренирин эңмжиткен. Бо ажылга эртем-практиктиг конференцияларны эрттирип турар бис. Сөөлгү беш чылда ниитизи-биле 156 башкының арга-дуржулгазын өөренген. Мурнакчы дуржулганы нептередириниң аргалары янзы-бүрү, түс-түс темалар айы-биле плакаттарны үндүргүлээн. Эрткен беш чылда ниитизи-биле он үш ындыг конференцияны эрттирген. Аңаа мурнакчы дуржулганы таратпышаан, шиитпирлээри эң чугула айтырыгларны перспективазын барымдаалап тургузуп турар.

Сөөлгү үш чылдарда курстарга өөренип келген башкыларның кадының экижидерин база шиитпирлеп көрүп турар апарган. Оңу чырыдыышкын ажылдакчыларының, дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң профэвилел обкому-биле кады шиитпирлеп турар бис. «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезиниң «Серебрянка» профилакторийинге башкылар кадының экижидип дыштаныышаан, курстарга өөренип турар. Хоочун башкыларга, кадыы кошкактарга путёвкаларны берип келген бис.

Башкы кадрларның ажылынга чогаадыкчы чорукче кичээнгей салыры чугула. Школачыларның билиглерин шиңгээдип алырынга бот-тускайлаң чоруу күштелир. Улус өөредилге ажылдакчыларының билиг бедидериниң системазын, аргаларын сайзырангайжыдар. Бо болгаш бистиң мурнувуста турар өске-даа сорулгаларны шиитпирлээр дээш ажылывысты эде тургузуп, амгы негелделерге дүүштүр ажылдаары бисте негеттинип турар.

С. ООРЖАК,
республиканың башкылар билии бедидер институдунуң директору.

Делегей медээлери

КАЛБАК ДЕТКИМЧЕ

ПРАГА. Бо чылдың август 6-га чедир ядролуг шенелделерин чорударынга чаңгыс талалыг мораторийни узадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпиринге Профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязы байыр чедирип турар деп, делегейниң ол организациязының ында нептереткен медеглелинде айыткан.

Ядролуг шенелделерин соксадыр болгаш атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң (МАГАТЭ) иштинге кады ажылдажылганы шыңгыдазы-биле ханыладыр дугайында дугуржулганы чедип алыры-биле дээди деңнелге совет-американ ужуражыышкынны соңгаарлатпайн чорудар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң саналдарын ПБФ база деткип турар. ССРЭ-ниң улуг болгаш боттуг тайбың саналдары тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш Совет Эвилелиниң харысалгалыг чоруу-биле долдунган деп, ПБФ-тиң медеглелинде онзалап демдеглээн.

БУДАПЕШТ. Ядролуг шенелделерге мораторийни узадырының дугайында Совет Эвилелиниң шиитпиринге Венгрияның хөй-ниитизи изин-биле байыр чедирип турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң бүгү-венгр чөвүлелиниң секретары Б. Мольнар медеглээн.

Ол шиитпир ССРЭ-ниң даартагы хүн дээш политиктиг бедик харысалгазының дугайын херечилеп турар деп, ол чугаалаан. Совет чогаадыкчы, эгелекчи саналдар кижи төрелгетенниң чаа түс чылче ядролуг чепсек чокка кирерин утпаан политиктиг угланыышкынның тургустунган түдүш кезээ болур. ССРЭ-ниң ажыл-чорудулгазы кижи төрелгетенни ядролуг халаптың айыылындан чайладыр дээш чүткүлүнден тургустунган.

АКШ-тың администрациязынга хамаарыштыр чүл дээрге, ол делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыдай күштелдирери. Чернобыль АЭС-ке авариязы бужар-бак сорулгаларга ажыглаарын оралдажып турар. Барык чүкте калбартып чорупкан антисоветчи кампаниячы сорулгазы милитаристи улам ыдайгы белеткелдерге оруку ажыдар, авария дугайында янзы-бүрү дамчыыр медээлерни болгаш мегелээшкиннерни ядролуг шенелделерин соксадыры, ядролуг болгаш химиктиг чепсектерни чок кылыры ындыг чугула айтырыгларны шиитпирлээриниң делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин чардыктырары болур.

БРАТИСЛАВА. Бо чылдың август 6-га чедир ядролуг шенелделерге чаңгыс талалыг мораторийни узадырының дугайында ССРЭ-ниң шиитпирин Чехословакия долузу-биле деткип турар. Ол дугайын Братиславага соңгукчулар-биле ужуражылгазының үезинде чүве чугаалап тура, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, Словакияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Й. Ленарт медеглээн.

Совет Эвилели, акы-дунмалажыкы өске чурттар кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш бедик харысалгалыг чорукту көргүзүп, ядролуг халапты чайладыры болгаш бүгү-нити тайбыңны быжыглаары дээш моғаг чокка демисежип турарлар. АКШ-ка баштаткан делегей реакциязының чорудуп турар угланыышкыны социалистиг дем каттыжылгазының чорудуп турары тайбыңга ыпак политиказынга удурланыышкак. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланган кандыг-даа базымнарны империализмниң болгаш реакцияның күштери хүлээп көрбейн турар болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин өстүрүп, деплилгелиг чурттарга болгаш улустарга удур чөңгээлээшкиннерин күштелдирип турар.

ВАШИНГТОН. Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның ядролуг шенелделерин кайызының-даа хоруурунуң дугайында саналды деңкээн резолюцияны америк найысылалдың хоорай чөвүлели хүлээп алган.

Ядролуг шенелделерин хоруурну «ядролуг курлавырларны өстүрерин долузу-биле соксадырынче угланган чиңге-биле чедип ап болур тодаргай базым болур ийик» деп, документиде айыткан. Эрткен чылдың августан эгелээш Совет Эвилелиниң киирген ядролуг кандыг-даа чазылдырыышкыннарга мораторийни сагып турарын «амгы бар турар чепсек-херекселдер-биле» чедип шаанышты-биле хынап болур. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң айыылдыг уржуктарын айытпышаан, ядролуг дайынны кызыгаар үндүрери «кижи төрелгетенниң төөгүзүнде турувас көрбээн» аар уржуктарга чедирер ийик деп, документ айтып турар.

ЛИССАБОН. Ядролуг шенелделерге чаңгыс талалыг мораторийни узадырының дугайында Совет чазактың шиитпири ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар дээш демиселге чаа күштүг идиг болур. Ол дугайын Португалияда дайынга удур шимчээшкинниң сурагжыг ажылдакчызы курлавырда генерал Ранжел Лима медеглээн.

Совет тайбың саналдарга Вашингтоннуң администрациязының чогуур харыызы бээрин күзевейн турары ооң политиказының авантюризмиңиң дугайын херечилеп турар деп, ол айыткан. Барык Европа чурттарында, оон иштинде НАТО-да кирип турар чурттарда, Чөөн болгаш Барыын чүктер аразында дээштиг кады ажылдажылга быжыг тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун хандырып шыдаар аргалыг деп бузурел быжыгып турар.

(СЭТА).

САНТЬЯГОГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА-ның корр. Олег Колесниковтуң дамчытканы болза: Пиночеттиң шериг-фашистиг диктатуразының талазындан бүгү-ле шаптыктаашкыннары болгаш естеп-сүрүүшкүнүнүг хемчеглери боол турда-ла, чурттуң аңаа удур күштери «Парламентарийлер Чилиге демократия дээш» деп темалыг чурттар аразының ужуражыышкынын Сантьягога эрттирер аргалыг болган. Ооң ажылынга Латин Америкадан болгаш Барыын Европадан 20 чурттуң парламент делегациялары киришкен.

Делегаттар сөөлгү хуралга «Сантьягонуң декларациязын» түңнел документ кылдыр хүлээп алган. Ында Пиночеттиң каржы ёзу-чуруму, кижиниң эрге-шөлээзин бүрүнү-биле үреп турарын килеңнээшкин-биле буруу шапкан, хосталга болгаш демократия дээш чыыш улустуң эрес-маадырлыг демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илереткен. Чурттуң бүгү-ле диктатурага удур болгаш патриотчу күштерниң салдынган эки сорулгаларны чедип алыры-биле чаңгыс эптиг болурунуң чугулазын ужуражыышкынның киржикчилери онзалап демдеглээннер.

Ол чыыш дыка нарын байдалдарда боол эрткен. Даштыкы делегацияларның Чилиже кирерин хоруурунга Пиночеттиң эрге-чагыргазы дидиммейн, ол ужуражыышкынны болдурбас дээш бүгү чүүлдерни кылган. Ооң эгелээриниң бүдүүзүнде даштыкы төлээ черлериниң элчиннеринге делегаттарның «айыыл чок байдалдыг болуруун аазап шыдавазын» дыңнаткан. Хуралдың боол турган «Тупауэй» гостиницазын дижиңге чедир чепсегленген солдаттар болгаш карабинерлер бүзээлеп алгаш турган. Вторникте шаажылакчылар бир бөлүк даштыкы парламентарийлерни эттеп соккан болгаш оларны доромчылалдыг, каржы чоруктарга таварыштырганнар.

Шериг хунтазының кежигүнү, шериг-далай күштерниң командылакчызы адмирал Хосе Торибио Мериноуң: «Бир эвес Гитлерниң үезинде даштыкы дипломаттар болгаш парламентарийлер мындыг ужуражыышкынны эрттирерин оралдашкан болза, оларны шуптузун газтыг камераже киир октапкан турарынга шуут бүзүрээр мен»— деп чугаалаан сөстери араатанзыг ёзу-биле дыңналган.

Камера пресс агентилелдиң тараткаңы бо чурукту кичээнгейлиг көрүңерем. Бөгүнгү Великобританияның херек кырында чүүлдериниң ийи факт-барымдааларын мында көргүскен: бирээзи «Национал фронт» дээр кедергей барыын үзелдиг организацияда калчаалыг фюрерниң сүзүглекчилериниң сөөк-язы ылгаарының чымчыныц киржикчилери болгаш оларның эвлегиг шаажылаттырыкчызы — Азия үктүг эмигрантыларның ог-бүлезиниң кежигүнү он дөрт харлыг Мукит Мианың Лондоннуң эмнелгелериниң бирээзинде мага-бодунда бижектеткен балыглыг чыдар. Ол бичии оол чүгле кежи ак эвес болганындан база «ак расаның арыг болуруун» күзээн эзирик дуржок илегеттер коступ көөрге, дечин четтиктейн барганындан ындыг айыылга таварышкан.

Британ ортулуктарда ажыы-биле үүлгедиишкиннер кылып чоруп турар сөөк-язы ылгаар, кедергей фашисстыг болгаш өске-даа өлүрүкчү бөлүктер бо хүннерде айыылдыг хемчээлге чедир көвүдээн. Англи солуң, сеткүүлдерниң арыннарынга британ фашистерниң өлүрүкчү үүлгедиишкиннерниң дугайында медээлер дыка ховар коступ кээп турары таварылга эвес. Оларны «корум-чуруң камгалакчылары» база эскербейн турар. Эрге-чагыргалар дайынга удур шимчээшкинниң активчилери-биле демиселге дыка херек боол турар күштүг болгаш акша-хөреңгини чарыгдаан херээ чок кандыг-бир «төлекчейлер» кылдыр оларны санап турар. Ол бүгү оларга кара туразында үүлгедиишкиннер кылыр арганы берип турар болгаш «калчаалыг чума аарыы» улам хөй аныяк чалыы кижилерниң угаан-медерелинге халдап, муң-муң кижилерниң салым-хуузун үрегдеп турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгаар идегеттерниң үймээшкини.
Камера-Пресс—СЭТА-ның фотозу.

АНГОЛАЖЕ ХАЛДААШКЫН

ЛУАНДА. (СЭТА). Расисчи Мурнуу-Африка Республиканың армиязының алды батальондан эвээш эвес шериглери Анголаже халдап кирген болгаш 100 километр чедир ханылап кире берген деп, АНГОП деп Анголаның информация агентилели дыңнаткан. Ол хөделиишкин апартеидтиң ёзу-чурумунуң «фронт чоогунуң» күрүнелеринге удур улуг хемчээлдиг агрессияның түдүш кезээ болур деп, агентилел онзалап демдеглээн. Ол халдаашкын Ботсвананың, Замбияның болгаш Зимбабвениң найысылалдарынче халдааның соонда хораан болган.

АКШ-тың деткимчезинге даянып алгаш, Преторияның эрге-чагыргалары Африканың мурнуу чүгүнде хамаарышпас күрүнелерге хамаарыштыр күрүне терроризминиң политиказын чорудуп турар деп, АНГОП демдеглээн. Расисчилерниң сорулгазы — ол кавының күрүнелеринге неоколониалисчи ёзу-чурумну албадаары, боттарының авангарды болур — Мурнуу Африканың африканчы национал конгрезиниң болгаш Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының удуртулгазы-биле хосталга дээш демиселди чорудуп турар Мурнуу Африканың болгаш Намибияның улустары-биле оларның эп-сеткил каттыштырылгазын кошкадыры болур. Расисчилерге удур бүгү хемчээлдиг албан санкцияларны соңгаарлатпайн хүлээп алырының эргежок чугулазын агентилел айтып турар. Чүгле ынчаар Мурнуу-Африка Республиканың эрге-чагыргаларын гегемонизминиң болгаш күрүне терроризминиң дээрбечи политиказындан ойталаарынче албадап болур.

ЯДРОЛУГ ШЕНЕЛДЕЛЕРДЕН ӨЛГЕННЕР

ТОКИО. СЭТА-ның корр. В. Головинниң дамчытканы болза: ол балыкчыларның өлгениниң дугайында херечилелдерде: «Баар рагы», «Диабет» болгаш «Дизентерия» дел безин бижигилеп каан. Эмчилер оларга оон шуут өске: радиоактивтиг хереге таварышкан деп бижиир ужурлуг турганнар. Оожум океанның Бикини болгаш Эниветок дээр бөлүк-бөлүк ортулуктарынга 1954 чылдың март-май айларында кылган америк ядролуг шенелделерниң түңнелинде дыка хөй санныг японнарның өлгени азы аар аарыгга таварышкан таварылгаларын черчериниң эрге-чагыргаларының дыка чажырып турарын башкы Масатоси Ямаситага баштаткан тайбың дээш демиселчилер бөлүү сойгалап илереткен. Ынчан барык балык шүүрээр 860 япон судноларының кырынга «өлүм хүлүнүң» төгүлгенин болгаш оларның командаларынга ындыг айыыл дугайын кым-даа сагындырбааның истелгениң баштайты түңнелдери көргүскен. Тайбың дээш демиселчилер ол суднолардың чүгле 270-ниң экипаждарының салым-хуузун тодарадыр аргалыг болган. Ындыг долу эвес тодарадылга безин коргунчуг түңнелди көргүскен: хоралыг херелдээшкинниндеи оларның оп дөртү өлген, он-он кижилер радиацияның айыылдыг хемчээлдеринге таварышканнар.

...«Беш дугаарлыг Косэй-Мару» дээр балык четкилээр судноның журналында ынчаардагы айыылдыг хүннерде чүвениң ужурун билбээн бижимелдер арткан: «Балык шагда-ла тывылбастаан», «ол чогум кайнаар барганыл?». Бикиниге америк водородтуг бомбаларның чазылганының соонда радиацияга таварышкан девискээрден бүгү-ле дирит амытаннар шуптузу ырап чоруткаңын болгаш чүгле балыкчыларның каракка көвүлбес өлүм-чидимни тарадып турган зонаже улам-на ханылап киргенин кижилер эскербейн турганнар. Кажан «Беш дугаарлыг Косэй-Мару» турар черинге ээп чанып келгенде, ооң бирги механиги, капитан дузалакчызы болгаш моторист улаштыр-улаштыр хенертен өлүп калганнар. Команданың оон өске кежигүннери шаг-шинээ чогунга хомудап турда-ла, оларны кым-даа дыңнавайн турган. Херел аарыының түңнелинде дыка хөй балыкчыларның хан тывылдырар органнарының аараанын көргүскен шиңчилгелер түңнелдерин эрге-чагыргалар база херекке албаан. Айыыл дугайын эскербээн дыка хөй кижилер өске балыкчы суднолорга ажылдап эгелээш. Японияның бүгү булуңнарынче тараан болгаш аңаа өлүм оларга кый-чаңгыстап таваржып турган.

Бикини болгаш Эниветок дээр бөлүк ортулуктарга чазылдырыышкыннарның үезинде чүгле чаңгыс япон кижи — «Беш дугаарлыг Фукурю-Мару» судноның радизи А. Кубояма өлген дугайында тускай бадыткаашкынны америк ядролуг шенелделерниң болдурган өлүм-чидимнериниң дугайында чаа тодарадылгалар буруу шаап, илереткен. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектерни хоруурну дээш демиселдиң Бүгү-япон чөвүлели ол айыылдыг таварылганы долузу-биле истеп, илередир деп турарының дугайын чарлаан.

АКШ. Бичии уругларны оорлаар болгаш бүдүү садар чорук — Американа база бир социал аарыг болгаш кем-буруулуг үүлгедиишкиннер-биле ажык-кончаа тыварының чаа хевири боол турар. АКШ-тың эрге-чагыргалары ындыг үүлгедиишкиннерни узуткап шыдавайн, чүгле кем-херек үүлгедикчилеринге таварышкы дег уаус-биле кызыгаарлаттынган: бичии уругларның салаалярының баштарын бастырып ап турар. Ынчалза-даа ындыг хемчег кем-буруу үүлгедикчилеринге удур демисел айтырыын үзе шиитпирлеп шыдавас болгаш оон-даа шыңгыы хөделиишкиннер херек деп америк хөй-нииити санап турар.

ЧУРУКТА: Нью-Йорк штатта бичии уругнуң салаалары бастырып ап турары.
АП—СЭТА-ның фотозу.

Тураскаалдар камгалалы

КАТАП ТУРГУСТУНАР БЕ?

Төөгүде бижиттинмээн төре сайзыралының арттырып кааны археологтуг тураскаалдар талазы-биле Тываның девискээри байлак. Чүгле даш кожээлерден аңгыда, шивээ кодалар соргактары, даштарда, хаяларда бижиктер, чурумалдар, хорум-базырыктар, суггат бугалары болгаш чал оруктар ойбуннары ам-даа хөй.

Шивээ кодалар Бай-Тайганың Тээлиде, Барыын-Хемчиктиң Эдегейде, Ак Оорууда, Чадааның Бажын-Алаакта, Шагаан-Арыгда бар. Даштарда, чалымнарда түрк дылда бижимелдер Кызыл-Сүглүг Баян-Колдуң үстүнде ховулаштан Сүглүг-Хем аксынга чедир кожээлерде. Барыын-Хемчиктиң Бижиктиг-Хаяда, санскрит дылда сиилбээн бижик Биче-Аңгаты аксында хаяда, Чаа-Хөл аксында дагда хаяларда бар. Чурумалдар Тываның бүгү девискээринде хая-чалымнарда. Оларда аңнаашкынны, аң-меңни, мал-маганны сиилбээн. Суггат бугаларының ойбуннары Тываның төп болгаш барыын районнарында он-он муң гашелдерлиг тургулаан. Чал оруктар Чаа-Хөл аксындан эгелээш Хемчик бажынга чедир шөйүлген. Кара-Хөлче машина оруу аштап бар чоорда чамдык черлерге төөгүнүң делгем орук ойбуну таварыжып кээрге, ажыл шуудай бээр тургулаан. Хорум-базырыктар болгаш даштан чазап кылган кижи кожээлер республиканың бүгү девискээринге тургулаан.

Төөгүнүң тураскаалдарының камгалалы кандыгыл? Кээргели.

Чадаанада чамдык черлерни үш каът бажың хире бедик Бажың-Алаакты база Ак Оорууда шивээни бо чүс чылдың бежен чылдар үезинде үрегдээн. Оон туйбу өрттедип эгелээн турган...

Чок дээн шевер кижиниң чаңгыс эвес, үр чылда соггаш ооп турган сиилбээни Чаа-Хөл аксында дагда куйда бугаины сонуурган көөр дээш барган. Ойтук чок кижилер аңаа арагалап, тепии тургаш, буза шаап үреп каан. Бузулган, бузулбаан арага шилдерн козурарып чыдардан өске, ам ында кижи сонуургаар чүве чок.

Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык биле Аксы-Барлык аразында даш кижи кожээлерни «Барлык» совхозунуң механизаторлары трос-биле тура соккулааш, Хемчик унунче киир октагылапкан. Оларны ам тывар ужур чок. Хөнделен аксында Шивээлиг-Даг кедээзинде хөй хорум-базырыктар аразынга турган тергиин чараш кылдыр чазап кылган херээжеи кижи кожээзиниң бажын оора шапкаш октапкан. Та кайнаар чугуу берген, дилээш тыппаан мен. Ам кожээниң боду база чок, трактор-биле тыртпкан изи бар. А Хөнделен суурнуң мырыңай ортузунга, кончуг чараш көк даштан чазаан кижи кожээ ис чок читкен.

Чаңгыс черге удур-дедир көржүп алган турар үш кижи кожээ Эрзинге турган. Чангыс баарында ийи дайынчы айыткал берип турар. Төөгүнүң ол чараш тураскаалы ам чок. Машинага чудургеш, республикалан дашкаар сөөртүп апарган сураглыг. Кызыл-Сүглүг Баян-Кол үстүнде ховулаштан Сүглүг-Хем аксынга чедир кожээлерде эрги бижиктерни үндүртүммес кылдыр соктап, үрээн каапкан. А оларның чамдызы сөөлгү үелерде читкен.

Хорум-базырыктар камгалалынче ам-даа сагыш салдынмайн турар. Кайын болган кижилер туралаан-на хорумнарын казып, ында шыгжаттынган үнелиг тураскаалдарны ап чоруп турар. Археологтар бис дээш чедип келген машинча-техникалыг кижилер Кара-Хөлде дыка хөй хорум-базырыктарны казып, чиңчерлеп каапкан. Олар республика музейинге чаңгыс-даа экспонат арттырбаан. Оларның чүнү казып уштуп алганын кым-даа билбес. Ол ышкаш кедизинде барып сүт адаанга баар дээш Улуг-Хем унунда хорум-базырыктар казып турган экспедиция база-ла республикага чүнү-даа арттырбаан. 1984 чылда чүве. Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң чоогунга хорум көрүп кылаштажып турган чииг машиналыг улуска таваржыкан мен.

— Чүнү дилеп тур силер, чүү улус силер? — деп айтырдым.

— Археологтар бис. Базырыктар шиңчилеп, оңу казар дээн бис. Кайда кастынмаан улуг базырыктар барыл? Айтып берип, биске дузалажып болур силер бе— деп удур мендеп айтырдылар.

— Республиканың хамаарыжыр черлеринге кирип тургаш, чөпшээрелдин ап-ла алдыңар ыйнаан. Ынчалза-даа район Советиниң күүскомунга, дораа дээрге бо чаныңарда көдээ Советке ол чөпшээрелиңер көргүзүп, демдегледир ужурлуг силер. Ооң соонда кайда чүү барын айтып болур мен — дидим.

Эртенинде кая-даа кирбейн арлы берген болдулар. Ындыг арга-биле барып-барып археология тураскаалдарын улуумал кижилер кээп казып ап, боттарының олчазы кылып турары хомудаанчыг.

Кызыл-Мажалык ортумак школазының башкызы өөреникчилерин эдертип алгаш, походтап чораан, хаяда сиилбээн эрги шагның бижиин хоора шаап алгаш, экелген таварылга турган. Ол чүгле тураскаал камгалалынга эвес, харын мөзү-шынар кижизидилгеге таарышпас чүүл-дүр. Төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар, аңаа дээп болбас деп сургаар турган.

Чаңгыс кижиниң — чүгле мээң безин билирим ынча хөй тураскаалдар үрелип, чидип турар-дыр. А бүгү Тываның девискээринде кижи билбес та чеже тураскаал чидип, үрелип турар чүве?!

Каш-каш муң чылдарда та чеже чаа-чалбак болган, та чеже төре-күр солушкан. Ынча үе дургузунда кижи дээн көрбээн төөгүнүң тураскаалын барып-барып бистиң сайзыраңгай культуралыг үевисте катап тургустунмас тураскаалдарлы үреп, чидирип турарывыс хомудачыг-дыр.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле чүнү кылза экил? Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң республика, район, хоорай, суур салбырларындан эгелээш, организацияларда, совхозтарда, албан черлеринде эге организацияларга чедир ажылды шыңгыы тургузар херек. Чамдык черлерде ниитилелдиң салбырларын ёзу барымдаалап тургузуп каан кандыг-даа ажыл чорутпайн турар. Ниитилелдиң эге организацияларынга хамаарышкан школа бүрүзүнге 14 хар чедир назылыг уругларның секциязын тургузар. Хаяларда, кожээлерде бижимелдерин коддуу школа назылыг уруглар тоймаган турар болгай.

Тураскаалдарның даңзызын тургузуп, чугула үнелиглериниң паспорттаашкынын кылып, күрүне камгалалынга алыр. Тураскаалдар камгалаар талазы-биле чок ортузунга суртаал ажылын доктаамал чорудар. Үнелиг тураскаалдарны девискээр аайы-биле чоогунда совхозтарга, школаларга хүлээдип быжыглаар.

Тураскаалдар камгалалы — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болдурарын чедип алыр.

Ф. СЕГЛЕҢМЕЙ,
төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң кежигүнү.
Барыын-Хемчик район.

Айтырыңар, харыылап берээл

БО ТАВАРЫЛГАДА ТӨЛЕВЕС

«Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозка саанчылап ажылдап турумда, эртен саггаш, хүндүскү одарже үндүрүпкен бир инээм читкен. Ол дугайын ол-ла кежээзинде инек кадарчызы В. Ондарга чугаалаарымга, тоомчага албайн барган. Ооң соонда кадарчы биле мени читкен инектиң өртээн төлээр кылдыр актыны тургускаш бухгалтерияга хүлээдип берген болган. Бригадир Д. Ондарның тургускан ол актызынга мени эт салдырбаан, безин көргүспээн-даа. Ындыг болганда бухгалтерия ажылдакчылары менден акша тыртар эргези турган бе? Уругларлыг бот-ле кижи мен. 384 рубльди төлеедим. Ажылдап алган акшамны үзе тыртып алырга, мензэ дыка берге турду. Ол дугайын сурушкеш, орта харыы ап шыдавадым. Ынчангаш харыылап бээрин идегел-биле дилеедим» деп бижээн **Л. Доржунуң чагаазынга Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң юридиктиг килдизиниң начальниги А. Ооржактың харыызын ооң аазында парладывыс.**

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң администрациязының инек читкен дээш саанчының шалыңындан акша тыртар дугайында үндүрген шиитпири шын эвес. Чүге дээрге КЗОТ-туң 124-кү чүүлүн ёзугаар албан, организация, бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларының айтыышкыны, шиитпири-биле ажылдакчы кижиниң шалыңындан акша тыртарынга чүгле хоойлуда көрдүнген таварылгаларны хамаарыштырган. Ол таварылгаларда күрүнеге чедирген хоғарал дээш администрацияның шиитпири-биле ажылдакчы кижиниң шалыңындан үштүң бириндеи хөй эвес түңну тыртып болур. Бир эвес ажылдакчы кижи чөпшээрелин бериип турар болза, ынчан ооң шалыңындан акшаны тырттырып болур болгаш тырткан акшаның түңү ук кижиниң шалыңының 20 хуузундан көдүлевес ужурлуг дээрзин утпас херек. Үстүнде айыткан таварылгалардан өске таварылгаларда шалыңдан администрацияның күсели-биле акша тыртары хоруглуг.

Саанчы кижиниң шалыңындан читкен инек дээш акшаны ук кижиниң бижимел чөпшээрели чокта тыртып турары шын эвес. Оон аңгыда, саанчы инекти кадарчыга хүлээттирген болгаш инек кадаттан читкен-дир. Ынчангаш саанчы кижи читкен инекти чүге харыылаарыл? Бир эвес совхозтуң удуртулгазы саанчыны херек кырында буруулуг деп санаар болза, ук кижиге хамаарыштыр материалдарны чыгааш, судче негелде херээн киирер ужурлуг-дур. Кандыг-даа акша тырттылгазы бо таварылгада турбас ужурлуг. Шалыңдан шын эвес акша тыртып турары дээш саанчы судче азы район прокурорунче билдиришкин бижип болур.

«ЭКИИ, УРУУМ!»

(Болган таварылга)

Эзлеглиг шелээм алгаш, даш-шимээниг хоорайдан дыштаныры-биле өскен-төрээн суурумче чоруур деп бодап алдым. Адаа барбааннымдан бээр дыка-ла хөй чыл эрткен. Үр үеде четпээн суурумга, дөргүл төрелдеримге, таныш-көрүштеримге ужуражыр дээш бодал мени сорук кирип турган.

Чоруур хүнүм-даа келген. Автобус доктааткан шагымда «баглаажыкта» кээп турупкан. Пассажирлер уурук-суурукта кирип, олуттарын ээлей берди. Оларның хөй кезин анаактыр. Чугаазының ууп дыңнаарымга мээң суурум чурттуг. Та кымнарның ажы-төлү чүве. Адынезин адаар болза таныырым даа чадавас. Анаа-ла чорааш улус-биле чугаалажы бээр эвес, айыткан сандайымга олуруп алдым.

Мээң чанымга аныяк уруг олуруп алды. Ол олурар бетинде «Экии!» деп ээлдек мендиледи. «Экии, кызым!» деп харылааш, «Кижизидилгези эки төл-хүр, ада-иези кымнар ирги?» — деп бодандым. Ооң узун болгай, чоорту хөөрешкеш, айтырып алыр мен.

Кыс менче чиктии аажок көрүнгеш, улуг тынды. Ооң арнында кударал кеступ келди. Ооң сагыжынга эчок чүве кирипкенимни билип кааш, чүү болганын ылавыладым.

— Ажырбас, ажырбас акым — деп, ол далаш чугаалады. — Ада деп кижи нарбээн болгаш «кызым» дээрикерге кударай берди мышажыл. Силер эң-не үнелиг сөстер-биле адаарыңарга чүрээм аарый берди.

Ынча дээш ол кезек каап ыттавайн чор. Мен-даа хек диведим. Ооң аныяк кожамазының дугайын чугаалады. Чоокта чаа ол 50 харлаан болду. Казы ажылдап турган ээ-өөрү чедип кээп, байыр чедирген, организациязынга байырлыг хурал база болган. Улус тарап чоруткан да, вези:

— Ачаң деп амытан та кайда тояап чор ыйнаан, ооңда бо кежээге киришкен болза — дээрге, демги кыс чугаалаар-даа чүве тыппаан болду. Ооң ачазы уруунуң төрүттүнериниң бүдүүзүнде-ле чер кезип чоруткан чүве-дир. «Аштаан черге алды хонар, тоткан черинге тос хонар» сурагныг. Сөөлгү үеде харын бир черде турумчуп ажылдай берген хире болган.

— Ада чокта школага-ла берге чорду — деп, чоокта уламчылады. — Хамык эш-өөрүм шуну адалыг болур. Бирээзинге ону кылып бергеш, бирээзин ынаар эдертип чораан болур. Кеңгүс херээм ачамны күйгырып, караам чажын та чежеге төктүм ыйнаан?

— Аваң ады кымыл?

— Ачаң ады кымыл?

Ону адаарга, сырбаш дээн мен, дерим безин төкту берген. Бүгү делегей аңдарлылдыңдерлип келген ышкаш болган.

— Сени хилинчектээн дайзын мен-дир мен! — деп, алгырыптар бодаан мен. Үнүм үнмээн. Чүнү-даа эскербээн уруум чугаазын уламчылап чор. Ону дыңнаваан мен. Чээрби ажык чыл мурнунда арагага доңнапкаңым. «Кызыл кирген келийн» деп мегелээримге, ынчан караары-биле менче көрүп турган саатыг кадайым. Башта бодалдар дүрген чоруктуг автобустуң соңгазында шыпнырааннаан оруктер саарлып-ла-тур. Мынча чыл дургузунда өг-бүле-даа, ажы-төл-даа чок, чериң чексээ, сутиуң суксаа болуп чораан амыдыралымны бодап келдим. Бичии-даа өөлелиг чүве чок.

— Канчап бардыңар, ачай! — деп, чанымда кыс чугаалаарга, шыны херек, меделелим оскунупкан мен.

Мининп кээримге, эмнелгеде чыдыр мен. Үш шак билинмээтээн болган мен. Чаяан бооп, автобус сурже кирип орда угааным оскунган ышкажыкчыл.

— Уруунар силерни эккелди. Кадайынар ам дораан чедип келир. Силерни ачаң-дыр деп чугаалаарымга «тыппайн чораан ачам-дыр, эки эмнеп-ле көрүңер!» дээш чорупту — деп, сестра чугаалады. — Шынапла Моңгуш акый силер мышкажыпар чул. Ынчан бичии-даа турган болзумза, силерни утпаан мен.

Ол сестерден изиг көс кырында чыдар мышкаш апарган мен. Карактарым чажы сыргык кырынче шуужуп бадып турду. Ону безин аштаваан мен. Чоор ону!

...Бо төөгүнү бир таныжым менээ чугаалаан чүве. Ооң дилээн ёзугаар адын адавадым, суурун айытпадым.

Х. ОНДАР.

Байырлалдар айы

ЧАҢЧЫЛДАР, ЁЗУЛАЛДАР

Май — частың эң магалыг үези. Шаандагы үеде белорустар майны кайгамчык чараш ыска домейлей көрүп, анаа тураскааткан «Ляльник» дээр байырлалды эрттирип турганнар. Суурларның чурттакчылары бир шынаа шыкка чыгып кээп, суурнуң эң чараш уругларының арасындан «Ляляны» шилип алгаш, анаа каас-чараш ак платьени, частың баштайгы чечектери-биле өрээн дээрбекти бажынга кедирер турган. Ынчангаш олар «Ляляны» долгандыр кылаштажып, чаагай дүжүтту бээрин дилеп, ырлажыр турганнар.

А Русьта майда база-ла кол байырлал чечектерден дээрбек өрүүрү турган. Аныяк уруглар каастанып кеттиниипкеш, арыг иштинче кирип, ырлашпышаан аныяк хадыннар будуктарын черже ээй тырткаш, оларның баштарын хоган хаалгалар кылдыр түдүштүр баглаар турган.

Эрте-бурунгу Русьта майда эвээш эвес ёзулалдарны болгаш күш-ажыл байырлалдарын эрттирип турган: май 14-те — аъттар тергелээри, чер андарылгазының болгаш часкы тарыгланың үези; дараазында хүн — айлак куштуң байырлалы; май 22-де — аныяк оолдар аъттарын дүне одарладып үндүрерлер.

ШЫДАЛ КҮШТҮГ, ШЫНАР АЧЫЛЫГ

Кок-Соонтуң шеверлери Дыртый Күжүгет, Дүктүг-оол Күжүгет, Диртэжи Салчак, Кежей Салчак болгаш оон-даа өскелериниң ажылдары бистиң үеге чедир шыгжаттынмаан-даа болза, оларның өөреникчилерниң баштыларының херээн уламчылап чоруур. Оларның ат-сураа амга чедир уттундурбаан. Ыяш-даштан дириг амытаннар хуруулерин, чес-холадан шыдыраазы, каасталгаларны бот-тускайлап, онзагай овур-хевирлиг кылдыр чазап турганын ус-шеверлериниң чогаалдарын көрген улуг назылыглар сактып чугаалаар. Профессионал уран чурулга сайзыраваанда, хайыраарга, даш көжээлерге дириг амытаннар хевир-дүрзүзүн оон чазап, боттарының сагыш-сеткилин ынчаар илередип чораан. Кылыгларны делгередип көргүзер турган эвес, автор ынчанга доңей шевер кижи болуп ады алгый бээр турган. Олар оран-савының эт-херекселдерин, мал-маган дерелкаасталгазын, ойнаарактарын, таңмаларын база кылып турган.

Улусчу шеверлер далаш чок, кончуг быжырымчалыг кылыр чораан. Бүгү угаан-бодалын, кужениишкинин салып турган кылып каан чогаалдар кижиниң сагыш-сеткилин чайгаарла хайныктырар. Ус-шеверлер иштинден кайгамчык салымчаланныг кижилер илереп, ёзулут классиктиг ажылдарны чогаатканын билир бис. Борта чижек кылдыр хоочун чаагайжыкчылар Салчак Чанзан, Саачак Норбу оларны. Тыва АССР-ның урал чүүлүнүң эдарлыг ажылдакчызы Моңгуш Черзи, РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреаттары Хертек Мажит-Доржу, Хертек Тойбудаа, Байыр Байыңды, Раиса Арыкчаа, Хуна Хертек, Кесел Саая, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригад Дүпчүр дээш өске-даа шеверлерни чоргаарал-биле адап болур. Олар чуртка болгаш даштыкыта болган улуг-улуг делгелгелерге киришкеш, эки үнелелди алган. Эң эки ажылдар хөй национал совет урал чүүлдүң алдын фондузунче кирип бижиттинген.

Тываның Чурукчулар эвилелиниң чартык кезии — ус-шеверлер. Чаагай чаңчылдарның уламчылакчыларының саны өзүп орар. Оларның арасында ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери эвээш эвес. Ынчалза-даа сан өзүлдези-биле чергелештир чогаалдарының шынарын эки жижигерииче сагыш салыр ужурлуг бис. Чедир бодаттынмаан, кошкак ажылдарның хөй санныг ажылдар арасынче кирип эттирип тараварылгалар бар. Чамдык эки ыжык авторлар мергежип албайн чыткаш, шак мынчаар кылып ажырбас дээш ужур эдерир, бир-ле кижиниң өттүндүр кылыр боор. Азы чаңчылдаарны бармындаалавайн, «бодумну үбиле» дээш хелин эрттир бээ базырадып чоруп бээр. Болуп шевеп, бурунгаар чуткуурт, онзагай талаларын көзүлдүр ажылдаары белен эвес. Кымның-даа кол сорулгазы — мергежилдиг ажылдаарын чедип алыры. Ынчалза-даа чаңгыс эвес чыл кызымак ажыл-иш чедиишкинге эккээр.

Уран чүүлге буу-хаа чорудун чамдык хоразын чугаадулетиүр министерствозунуң ус-тывыш болгаш уран кылыглар кылыр шевелде петиниң ажылындан көрүп болур. Бир авторнуң кылган ажылын оон чээрби кылдыр кылгаш, он-он беш рубльге садып турар. Чоннуң херегдел бараанын будурери-биле уран чүүл бир аңгы. Эгелеп чоруур даш чонукчуларынга бо чорук багай таңнарлыг. Далаш-биле бораган каан, сагыш-сеткилден кылбаан ол «бараанның» ээзи тывылбайн турары хомудаачыг. Министерствоның мурнунга бо айтырыгны тургузуп турган даа болза, түңнел чок болуп эртипшаан.

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү дээрге хүндүлүг ат. Оон-биле чергелештир бистке бедик харысалганы онаан турар. Чамдык кежигүннер боттарының чогаалдыкчы күжүн долу ажыглавайн, чаныс денгелдиг ажылдар кылчып турары хомудаачыг. Болзамалыг ажылдаары чугула. «Шыдал күштүг, шынар ачылыг» деп үлегер домак борта кончуг таарыжыр. Эвээш-даа болза, эки шынарлыг, чоннуң эстетиктиг негелделерин хандырып турар чогаалдарны бистен манап турар. Хоочун шеверлекчилерниис чүгле овур-хевир тургузуп билир эвес, а кайгамчык бүдүштүг, топтуг, адаарган-коларгак эвес чораан. Бот-өөжургал чурукчу кижите черле таарышпас.

Мен бодум 1968 чылдан бээр ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү болуп, чоннуң урал чүүлүнүң талантыгларының арасында чорупчоруурумга чоргаарланыр мен. Үстүнде адааным шеверлерниң үлегер-чижээн хүндүлеп, кайгамчыктыг талантызынга мөгейип чоруур мен.

Даш чонукчуларының ажылдары 60 Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейинде шыгжаттынган. Оларның чогаалдыкчы ажыл-ижин чырыткан номнар, альбомнар үнмээн. Чогаалчы, эртемден М. Кенин-Лопсанның кылып кааны монографиялар чырыкче үнмейн турары Культура министерствозунуң, Чурукчулар эвилелиниң кичээнгей чок, четпес ажылывыс болур. Солун, сеткүүлге ус-шеверлерниң дугайында, оларның шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларының дугайында четче чырыдарынга бис боттарывыс база идепкей чок болуп турар бис.

Ортумак салгалдың даш чонукчулары Елизавета болгаш Эрес Байыңдылар, Олчат-оол Серен-Чимит, Сергей Кочал, Хунан Киров олар чогаадыкчы чечектелиишкин үезинде. Сөөлгү улуг делгелгелерге оларның ажылдарын киириштирген. Ынчалза-даа ам-даа долу күш-биле ажылдаары — хүннүң негелдези. Эгелеп турар шеверлерден Сүт-Хөлдүң Маадыр Моңгуш, Кызылдан Радик Салчак, Алексей Кагай-оол, Бай-Тайгадан Оюн-оол Салчак, Орлан Ойдуп олар чедиишкинниг ажылдап турар.

Бир четпес ажылывыс — музейге шыгжаттынып арткаар чогаалдар ортумак шынарлыг болуп турарында. Эки дээн ажылдар делгелгелерден ээп келбейн баар. Моон соңгаар ажылдарның кадагалалын чедип алыры чугула.

Кол негелде — шынар. Моңгуш Черзиниң ыяштан чазаан «Аъттыг аңчы» деп чогаалчы көрүп көрээлинер. Эрес аңчы эки аъдында олуруптарн, бөрү, алды, диң кештерин дергилешкен, бооруп чүктээн олча-омактыг чаным олурарын кайгамчык нарын болгаш солун уткашыныг шинчилиг кылган. Аңчының арын-шырайында өөрүшкү-маңнайы илдеш. Хензиг бар кезандизин каяк-хептерниң дыраажактарын билдилиг, чараш чазап кылган. Чурукчунуң этнографтыг ат-тенти, идик-хепти амыдыралды ёзу-биле хаш билири, очу уранчыдып шыдааны магадаачыг.

Езулуг шевер кижиниң чаңгыс-ла ажылы аажок хаяы үгалыг. Ук ажыл катаптаттынмас классика болуп арткан. Өске-даа шеверлериниң мындыг чогаалдары эвээш эвес. Чоннуң чоргаралы шак мындыг шеверлер дег, мынчаар эки шынарлыг ажылдаар хүлээлгелиг бис.

Уран чүүл ажылдакчыларының мурнунда туруп турар сорулгаларны съездиге тодараткан. Тываның ус-шевер чурукчулары үениң негелдезинге дүүштүр чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар сорулгалыг.

Л. ДОЙБУХАА,
Тываның Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы, даш чонукчузу.

Улусчу шеверлерниң кылган ажылдары.

СПОРТ

ЧЕМПИОНАТТЫ КАНЧААР ДАМЧЫДАРЫЛ?

ССРЭ-ниң Күртелерадиозунуң ажылдакчылары ол айтырыгга мынчаар харылаан-нар:

Л. Виноградов, «Интервидениениң» техниктиг дүүштүрүлге секторунуң начальниги: Дипчер арасынга дамчыдылганы делегейниң космос таварты телерадиодамчыдылга кылыр «Интерсат» системазының 3-4 спутниктериниң бирээзи хандырар. Сигналдар карак чивеш арасында чер чоогунуң орбитазындан Райстинг (ГФР) — Вена — Будапешт (азы Прага, азы Варшава) — Останкино чедир чер кырының кабелин дамчып чедип кээр. Эң улуг спорт маргылдааларын дамчыдарда мындыг система хүлээп алдынган болгай: дамчыдылганы маргылдаа организастап турар чурт хандырар, а ол дээш телевирни Евро-болгаш Интервидение системаларының киржикчилери чурттарның арасынга үлээр. Бистиң техникавыс Останкинога Мексикадан хары үгда ийи матчыны хүлээп ап дамчыдар аргалыг. Бир эвес кайы-бир оюнга бистиң командавыс тиилээр болза, совет тележурналистер маргылдаа соон дарый дораан-на кыска интервьюну дамчыдып болур.

Ю. Калинин, спорт программаларының кол редакциязының (СПКР) планнаашкын болгаш үндүрүлге кидизиниң редактору: Мехико биле Москва арасында үениң карышкаа — 10 шак. Турнирниң бүгү 52 оюну колдуунда ук черниң шагы-биле 12 база 16 шактарда эгелээр. Үшкү бөлүкке бистиң командавыс июнь 2-де Ирапуатога — Венгрияның, июнь 5-те Леонга — Францияның, июнь 9-та Ирапуатога·Канаданың шилиндек командалары-биле ойнаар. Ол оюннарны Москваның-биле 22 шак турда ниити-эвилелдиг бирги телепрограммазынга көргүзер. Өске хүннерде хүндүс болур эң солун оюннарны ол-ла шакта бүрүн шуптузун дамчыдып эгелээр. Кежээки оюннарны дыка орай дүне бижидип алгаш, ол-ла программага дараазында хүнде 19 шакта дамчыдар бис («Орбита-1» программаның телекөрүкчүлери, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Приморье крайның чурттакчылары ол оюннарны дөрт дамчыдарын көөр). Ийиги ээлчегде ажылдап турарларга эптиг болуру-биле, ССРЭ-ниң шилиндек командазының оюн бүргүзүн долузу-биле база өске кол-кол оюннарны долузу-биле азы ийиги кезээн көргүзер. Ниитизи-биле 40 оюнну көргүзери планнаттынган. Оларның иштинде делегейге бирги чер дээш ийиги, шиитпирлиг үе-чадаңы 16 матчызы кирип турар.

В. Дейкун, СПКР-ниң кол редакторунуң оралакчызы: Телетайылбырлакчыларның Мексика баар бригадазынга киргеннер болза: спорттуң алдарлыг мастерлери Александр Иваницкий (ССРЭ-ниң Күртелерадиозунуң делегациязының удуртукчузу), Николай Озеров, Евгений Майоров база Владимир Маслаченко (анаа совет командазы венгр болгаш канада футболистер-биле оюннарындан репортаж кылырын даасқан), ол мешаш Владимир Перетурин (ол ССРЭ биле Францияның командаларының ужуражылгаларының дугайын тайылбырлаар), грузин болгаш белорус телевиденнелериниң спорт тайылбырлакчылары Котэ Махарадзе биле Владимир Новицкий. Теледамчыдылгалар-биле чергелештир бистиң тайылбырлакчыларывыс «Маяктың» радиодыңнакчыларынга Москваның-биле 15.30 база 23 шактарда репортаажтар кылыр. Останкинога «Футбол тайылбырының» сес тускай үндүрүлгелерин белеткээр, оларны среда санында «Время» тоннек соонда, ээлчеглиг оюнну дөрт дамчыдып элээрниң мурнунда база воскресенье-лерде хүннүң ийиги чартыында дамчыдары көрдүнген. Оларны спорттуң алдарлыг мастери Евгений Зимин, Георгий Саркисьян база Тенгиз Сулханишвили тайылбырлаар.

Баштайгы санаашкыннар-биле алырга, делегейниң XIII чемпионадының түңнел оюнун (а ол июнь 29-та болур) бөмбүрзектиң футболга ынак ийи миллиард ажыг кижилери көөр. Мексиканың шупту 12 стадионнарындан бедик шынарлыг дамчыдылгаларны демнежип турган Мексика телевидениезиниң күрүне системазы болгаш «Телевиса» дээр хуу компани хандырарын назаан турар.

Москва. Г. АРТЕМОВ.

ЧУРУКТАРДА: аът спортунуң оюн көргүзүглери Кызылдың ипподромунда байырлалдарда доктаамал эртип турар апарган. Аът чарыжының аңгы-аңгы хевирлеринде ээлээн кааш уксааның үлегерлиг аъттарын спортчулар башкарып турар; волейбол — республикада спорттуң массалыг хевирлериниң бирээзи. Ону Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында шолчүгеште ойнап турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

«БИЛИР МЕН...»

Суд залындан

«Буруумну суд мурнунга миннип тур мен. Мурнунда брага кылып чорбаан мен. Бир катап харын магазин чанынга таныжазым ийи херээжен кижиниң чугаазындан браганы канчаар кылырын, чүнү ажыглаарын дыңнааш, төрүттүнген хүнүмнү бодап, ону тургузуп кааным ол». К. Очур-оол Кызыл хоорайның улус судунга буруузун ынчаар билиигеи болгаш моон соңгаар, ындыг чүве кылбазын аазаан. 5 литр брага салып алган турганын ол ынчаар тайылбырлаан. Милиция ажылдакчылары херекти ол брага дээш көдүрген.

К. Очур-оол № 1 турттал-га-ажыглал участогунда дворник болуп ажылдап турар. Суд ону брага белеткеп турганы дээш 150 рубльге штрафтаан.

Кызыл хоорнуускомунун ИХК-зинин ташнылы Б. Дворядкин база брага кылып турганы дээш суд саңдайынга олурган. Херекти сайгарып көргеш, суд анаа хамаарыштыр дараазында шииткелди үндүрген: ажылдап турар черинге чыл хуусаа иштинде эдип чазаар ажылдарга ажылдаткаш, шалыныың он хуузун тыртар.

Бажынынга тургузуп кылып алганы браганы (3 литр) ташнылдап турган черинге ижер сорулга-биле анаа эккеп алган турда, милиция ажылдакчылары ону илереткен.

Судче кирген ол ийи херекке хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул? Ийи кижиниң кайызы-даа буруулуг. Ол дээш ногуур харысалгага түс-түсте онаашканы-даа ол.

Арага ишпес амыдыралды бүрүн-биле бадыткаар дээш бүгү-нити демиселдиң чуртта чоруп турарын Очур-оол биле Дворядкин билир. Судьяның «Ээртир суксуннарны бодун кылыр чоруктар-биле демисел эптеш чок дээрзин билир турган силер бе?» деп айтырыынга кайызы-даа «Ийе» деп харылаан. Ол дугайын судья оларга база катап кончуг билдиндирип-биле тайылбырлаан.

Оларның «Кымга-даа көзүлдүрбейн тургузуп алгаш, ижер» дээн бодалы ара душкен. Ындыг болур ужурлуг-даа, «көзүлбейн, билдиртпейн» дээн бодал бо айтырыгта турбас ужурлуг. Ээртир суксуннарны боттары кылыр чорук-биле демисел күштелген бо үеде «эскертиимейн» баар чүве чок-тур дээрзин олар ам билгеннер.

Браганы Очур-оол төрүттүнген хүнүн демдеглээри-биле тургузуп алган турган, а өскези? Дворядкин ону арага садып алыр талонунуң чогу-биле тайылбырлаан. Ол моон мурнунда ээриктер сергедир черге кирген. Ол дээш талон алыр эргезин казыткан турган. Ону чылдагааннаар чүве кылып алганы үениң негелдезинге канчап-даа таарышпас. Негелде кижилерден чаңгыс аай болгай, ынчангаш ону хажыдып, сагывас кижи болза, ол дээш харылаар апаар.

Үстүнде ийи кижиниң ажылдап турар черинден оларга хамаарыштыр судка киирген бүдүрүже характеристикаларын көрүп көрээлинер. Ында бижип каан чүүлдерден хүлээлген ажылынга оларның харысалгазы, сагылга-чуруму кошкак улус-тур деп чүве көскү. Чижээ, Дворядкин-дир оон бүдүрүүге характеристиказында «сагылга-чуруму кошкак, ак сеткилдиг эвес» деп айыткан. Таңныыл черинде ажылдап турар кижи ындыг боол болур бе? Ажылдап турары коллективи оларның ажылын канчаар үнелеп турарын оларның кайызы-даа билир, ынчангаш моон түңнел үндүрер боор дээрзинге идегээр апаар. Ээртир суксуннарны боду кылыр чорук-биле демисел чайгылыш чок күштүг дээрзин бо чижек база катап бадыткаар.

В. КУУЛАР.
Кызыл хоорайның улус судунуң улус төлээзи.

ТВ

МАЙ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Футбол дугайында дамчылал. 9.20 — Уругларга фильм. «Кичээнгейлер, изиты-мелегей». 10.40—10.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «Найырал-биле төрелдешкен», «Ынак болгаш кончуг чараш Прага», «Кирерин чөпшээрежер». 15.25 — Азербайджан ССР-ниң Күртелерадиозунуң «Ариабар» ансамблиниң концерти. Бакудан дамчыдылга. 15.50 — Тележурнал. 16.25 — Б. Шаров (баян) ойнаар. Ленинградтан дамчыдылга. 16.40 — Подмосковье. Агроүлетпүр комплекизинде. 17.10 — Композиторлар — уругларга. ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Паулстуң чогаалдарын Латвия радио болгаш телевидениениң «Хелчигештер» деп уруглар ансамблы күүседир. 18.10 — «Дургедээшкин». Мариинск эргелелдиң «Куйбышевнефть» каттыжыышкынының ажылының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 19.25 — «Куш судуу». Уран-чечен телефильм. «Тускай корреспондент» деп бөлүктен. Автору — А. Ваксберг. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сценаның кортуңуу». Тайылбыр. 22.55 — Футбол дугайында дамчылал. 23.25 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чаа Нерюнгри хоорай». Док. телефильм. 8.35; 9.45 — Бойдус эртеми. 3 класс. Бойдусту камгалаачы. 8.55 — «Циклон». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15 — АБВГДейкигеш. 10.05 — Орус чугаа. 10.35; 11.40 — Музыка. 4 класс. Революция ырлары. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — М. Шолохов. «Кижиниң салым-чолу». 12.55 — Театр. ССРЭ-де өөредилге. 13.25 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Марксизмниң үш үнген дестери болгаш үш тургустуучу кезектери». «Карл Маркстың өөредиинниң төөгүлүг салым-чолу». 13.55 — А. С. Пушкин Михайловское-де. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Дайынчы аллар». Читаның телестудиязының ол-чулга дамчыдылгазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия төөгү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг үлүш, чаштар! «Салык ... дииси». 3-кү кезээ. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Ралли». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

Республикага кожуп турар булуттуг агаар болур. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың кужу секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 5—10 градус, чамдык районнарга дүне 1 градус чедир соор, хүндүс 4 градус чедир чылыыр. Республикага хүндүс 23—28 градус чылыыр, чамдык районнарга 15—20 градус чылыг болур.

Кызылга кожуп турар булуттуг агаар болур. Хүндүс диңмирээшкиннииг чааскын чаап болур, ол чаашкын үезинде барыын чүк угланыышкынныг хаттың кужу секундада 9—14 метр чедер. Дүне — 5—7 градус, хүндүс — 26—28 градус чедир чылыыр.

КИНО

МАЙ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дети: День колибри» 9.30, «Ошибка молодости» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каждый охотник должен знать» 10.00, 13.20, 15.00, «После дождичка, в четверг» 11.40, «Улочка» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хищник» 10.00, «Жертва обмана» 11.30, 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салон красоты» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Мама, я жив» 12.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Киносборник» 12.00, «Жестокий романс» 13.10, 16.00, 19.00 шактарда.

МАЙ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «40 лет после детства» 9.30, «Набат на рассвете» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50, «Лунная ведьма» 13.10, 15.00, «Ошибка молодости» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жертва обмана» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улочка» 16.00, 18.00, 20.00, «Сказка о царе Салтане» 11.00 шактарда.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3303.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00912

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 123 (13123) | 1986 чылдың май 27, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

УЛУСЧУ КОНТРОЛЕР

Улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң, постуларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары эгелээн, май, июнь, июль айларда ол болур. Бо чугула ниитилел-политиктиг кампания кажан бүгү совет улус СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин, эртем-техниктиг дешшилгени дүргедедир, камналга чурумун күштелдирер, улус ажыл-агыйының бүгү алырларынга эде тургустунуушкунну боттандырар, организастыг чорукту, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш демисежип турар үеде эртип турар. Хайгыылчылар үш чыл иштинде чорутkan ажылының отчёдун берип, ону шүгүмчүлекчи ёзу-биле ханы анализтээр, мооңнеп алган дуржулгазын ниитилештирер, четпестерин, чедир кылдынмаан чүүлдерин илередир, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр сорулгаларын тодарадыр.

Бистиң республиканың улусчу контроль комитеттеринде, бөлүктеринде, постуларында тос муң ажыг кижи соңгуткан. Оларның хөй нурууузу коллективтерниң көргүскен идегелин бүзүредип, ниитилел бүдүрүлгезин организастаарының, социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарының айтырыгларын шиитпирлээринге, партия болгаш совет органнарының доктаалдарын күүседиринге бедик негелделиин, принципиалдыын көргүзүп келген. Хайгыылчылар хыналдаларны, рейдилерни чорудуп тургаш, ол кичээнгейин күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчуларының, специалистерниң, ажыл-ишчилерниң күрүне планнарын күүседип, бүдүрүлге күчүлерин, курлавырларны, техниканы ажыглап, эртем-техниканың чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы нептередип, камналга-хумагалалды, продукцияның шынарын, организастыг чорукту, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидер, кижи факторун идепкейжидер дээш демисежип турарынче угландырып, ында четпестерни дидими-биле илередип, ажыл-ижинге ээ-харысалга чоктарга, ажыл-агыйжы эвестерге, самчыгдакчыларга, тоттеглекчилерге, эрге-дужаалын соора ажыглаарларга чогуур хемчеглерни хүлээдип, ону эдип алырының хемчеглерин ап келген. Бо бүгү болза экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге дузалап турар.

Инициативалыг, хыналдаларны, рейдилерни план ёзугаар шынарлыг эрттирип турар бөлүктер республикада эвээш эвес. Кызылдың сүт комбинадында, Тываның автосептелге заводунда, Кызылдың №3 автотранспорт бүдүрүлгезинде, «Тиилелге», «Чаа орук», «Торгалыг», «Сукпак» совхозтарда, Бай-Хаак, Элегес-Аксы көдээ Советтерде болгаш өске-даа улусчу контроль бөлүктери эки ажылдап турар. Советтерниң доктаамал, хөй-нити комиссиялары, профэвилел организациялары, «Комсомолчу прожекторлар»-биле олар бир демниг ажылдап, хыналдаларның дээштиин, хөйге көскү болурун чедип алыр дээш демисежип келгеннер.

Ынчалзажок хыналдаларны план ёзугаар эвес, ёзу барымдаалап, кыры-биле чорудар улусчу контрольдуң бөлүктери, постулары ам-даа бар. Оларга Тожу, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык бөлүктери хамааржыр. Ындыг четпестерни бо болгаш өске-даа районнарның улусчу контроль комитеттери моон соңгаар катаптавас ужурлуг.

Амгы үеде партия организацияларының, улусчу контроль комитеттериниң чугула сорулгазы болза отчёт-соңгулдалыг конференцияларны, хуралдарны организастыг, бедик деңнелге эрттиреринче доктаамал сагыш салыры болур. Хуралдарның эртер хүнүн баш бурунгаар чарлап дыңнадыр, ол хайгыылчыларның ажылын сайзырангайжыдарынче, ооң дээштиин бедидеринче угланган санал-оналдарны бээринге баш удур белеткенип, боданып алыр арганы улуска бээр. Отчёт илеткелдерни шынарлыг белеткээринче кичээнгейни салыр. Хуралдарга болгаш конференцияларга шүгүмчүлел база бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле ханы анализтээн, четпестерин, ооң чылдагааннарын илереткен, ону эдип алырда, чүнү кылырын, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле улусчу контролёрларның сорулгаларын тодаргай айыткан турар ужурлуг.

Республиканың бүдүрүлгелеринге, совхозтарынга, организацияларынга эртken отчёт-соңгулдалыг конференциялар, хуралдар элээн организастыг, чогуур деңнелге эртken. Кызылдың даараныгга фабриказынга, Тываның геология-шинчилел экспедициязынга, «Көк-Тей» совхозка эртken конференцияларга илеткелчилер болгаш санал бергеннер коллективте хайгыылчыларның ажылын эки анализтээн, чедир кылдынмаан чүүлдерни чоптуг-биле шүгүмчүлээн, он ийиги беш чылда боттандырар хемчеглерни айыткан. Ооң-биле чергелештир четпестерни чок деп болбас. Чамдык коллективтерге эртken отчёт-соңгулдалыг хуралдарга ажылчы чон эвээш олуржуп турар, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел кызыы болуп турар. «Шагонартяжстрой» тресте эртер конференцияга улус келбээнинден соңгаарлаткан. Чоокта чаа «Тыва даг-дүг» комбинаттың арыглал фабриказынга отчёт-соңгулдалыг хурал болуп эртken, аңаа комбинаттың-даа, фабриканың цехтериниң-даа удуртукчулары олурушпаан, ол болза улусчу контролёрларга, оларның ажыл-херээнге кичээнгей чогуун херечилеп турар. Чамдык бөлүктер, постулар даргаларының илеткелдери четпес белеткеттингенинден хуралдарның шынарын кудулаткан. Шагаан-Арыгның чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, Туранның харылзаа белдиринде бөлүктерниң илеткелдери кошкак болган. Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерни партия организациялары, улусчу контрольдуң комитеттери моон соңгаар катаптавас хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Бөлүктериниң, постуларының чаа составын соңгууруунче партия организациялары, улусчу контрольдуң комитеттери сагыш салыр, аңаа идепкейлиг, негелделиг, принципиалдыг ажылчыннарны, специалистерни, албан-хаакчыларны соңгуур херек. Чүге дээрге хайгыылчыларның ажылының дээштиин, хыналдаларның чогумчалыг болуру олардан улуу-биле хамааржыр. Улусчу контрольдуң бөлүктериниң, постуларының даргаларынга партком, партбюро кежигүннерин, партия эге организацияларының секретарьларының оралакчыларын соңгууру чугула. Шак ындыг практиканы СЭКП Төп Комитеди чүүлдүгзүнүн деткээн, улусчу контроль органнарын партия организацияларынга ол чоокшулаштырып, хайгыылчыларның ролюн, ат-алдарын бедидип турар.

СЭКП хоорайкомунуң, райкомнарының секретарьларының, бюро кежигүннериниң хуралдарны, конференцияларны белеткээринге киржилгези, аңаа олуржуру отчёт-соңгулдалыг кампанияны чедиишкинниг эрттиреринге дузалаар. Ол ышкаш совет, профэвилел, комсомол органнарының, министерстволарның, ведомстволарның төлээлери аңаа киржир.

Улусчу контроль органнарындан хыналдаларының дээштиин бедидерин чедип алырын, комитеттериниң, бөлүктериниң, постуларының ажылының стилин, хевирлерин, арга-методтарын доктаамал сайзырангайжыдарын партия негеп турар. Ынчангаш хайгыылчылар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир, партия, совет органнарга идепкейлиг дузалажыр дээш шудургу ажылдаар хүлээлгелиг.

ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

Май 23-те ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунга «ССРЭ-ниң ДХМ-ниң төп аппаратының болгаш даштыкы албан черлериниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң даштыкы политика талазы-биле шиитпирлерин боттандырар сорулгалар дугайында» чөвүлел хурал эгелээн. Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзениң илеткелин кииргенн.

Аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев делгеренгей чүве чугаалаан. Ында амгы үе-чадаа совет дипломатияның ажыл-чорудулгазынга делгеренгей характеристиканы берген болгаш партияның амгы үеде шиитпирлеп турары ниитики сорулгалары — экономиктиг, политиктиг, камгалал, идеологтуг, муну-шынар сорулгалары-биле холбаштыр база социалистиг ниитилелде болгаш ниити делегейде улуг өскерилгелер-биле холбаштыр ооң кол-кол угланышкыннарын анализтээн.

Чаа байдалга дүүштүр совет дипломатияның чедиишкиннерин үнелеп көрген болгайн кол чүүл — амгы үеде ооң дуржулгазын шүгүмчүлекчи, партийжи ёзу-биле чугаалавын көрген, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң стратегиг шугумун боттандырып чорудар талазы-биле ооң бүгү практиказын сайзыраңгайжыдарынче угланган хемчеглерни тодараткан.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның секретарьлары А. Ф. Добрынин, В. А. Медведев, А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи С. В. Червоненко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы ЭТКК-ның даргазы Г. И. Марчук, ССРЭ-ниң министрлери Б. И. Аристов, Б. И. Гостев, ЭХКК-ның даргазы К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның харысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң, өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылдакчылары, генконсулдар, партия организацияларының секретарьлары киришкен.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министерствозунга чыылдырган даштыкы политиктиг ажылдакчыларның чөвүлел хуралы май 24-те доозулган. Аңаа киришкен ССРЭ-ниң онзы болгаш бүрүн эргелиг элчиннери, генконсулдары, партия организацияларының секретарьлары, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң төп аппаратының ажылдакчылары, өске-даа ведомстволарның болгаш албан черлериниң төлээлекчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ол чөвүлел хуралга чугаазында айыттынган негелделерге дүүштүр СЭКП-ниң XXVII съездизиниң даштыкы политика талазы-биле шиитпирлерин боттандырар талазы-биле сорулгаларны чугаалажып көргеннер.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Чер ажылдарынга интенсивтиг технологияны шиңгээдир

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың хоочуну Хуурак Васильевич Шоома — Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң дуржулгалыг тараажызы. 25 чыл ажыг үеде ол хову-шөлдерни болбаазырадып, тарааны, ногааларны тарыжып келген. Шалыпчы күш-ажылы дээш ол Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан. Ажыл-агыйның мурнакчы ажылчыны бо хүннерде картофель олуртурунга төлептиг үлүүн киирген. Ооң механизастаан бригадазы мал чеминерин тарып өстүрер. Чаңгыс чылдыг сигеннер, кукуруза, кок-тараа, тарымал тооруктээш оон өске-даа мал чеминеринге ажыглаар культуралар совхозтуң шөлдеринге чиңгир ногаан кылдыр өзүп үнер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ГРАФИКТИ МУРНАВЫШААН

Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи ажылдың дешшилгелиг аргаларын — ажылдээ айы-биле шуушурулгалыг бригада кереэзин ажыглавышаан, планныг даалгалар күүседиизин мурнап чоруп турар. Май 25-ке чедир коллектив продукцияның бүдүрериниң болгаш сайгарарының беш айларының күрүне планын күүсеткен. Беш айда 680 муң рубльдың продукцияның бүдүрер план хуусаадан эрте боттанган. Май айда завод 700 муң тууйбуну бүдүрер ужурлуг. Дүүнгү хүнге чедир 623 муң тууйбуну бүдүрген болгаш тудугларга берген. Ол дээрге, ай графигиден 2 хонук мурнап турары ол.

Тууйбуну хептээриниден эгелээш, суугудан уштурупга чедир бүгү ажылдарны долузу-биле кылыр № 1, 2 бригадалар (бригадирлери А. Нуруллин, И. Тагиров) бригада кереэзи-биле ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Л. ПОНОМАРЕВА.

ХҮН БҮРҮЗҮ ШАЛЫПЧЫ

Чөөн-Хемчик районнуң көдээ ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, хову-шөлдерде ажылдың темпизин бедидип, хүн бүрү шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Совхозтар май 20-ге чедир урезин чаштырарының планын күүседипкен. «Большевик», «Тыва», «Хөндергей», «Чыраа-Бажы» совхозтар бүдүрүкчүлүг ажылдаары-биле чергелештир, ажылдың шынарын элээн бедиткен. 170 гектар шөлдүң картофелин олуртуру база доозулган.

Районда ногаа аймаан 23 гектарга тараан.

Кукуруза тарыырының планын «Искра» совхоз күүседипкен. Чаңгыс чылдыг сиген чаштырылгазы доостурунуң кырында келген. Районнуң чер ажылдыглары часкы тарылганы чогуур үезинде доозар дээш хүн-бүрү шалыпчы ажылдап турар.

С. ДАҢЗЫ.

НОГАА БРИГАДАЗЫНДА

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг ногаа бригадазының агроному Сергей Кара-Сал-биле ужурашкаш, картофель, ногаа культураларының тарылгазын чорудуп турарын сонуургап айтырдым.

— Бо чылын 10 гектар черге картофельди суггаттыг черде олурткан бис. Ажыл-агый бир гектардан 100 центнер картофель дүжүдүн алыр планныг. Бедик дүжүттү алыры-биле черниң часкы суггарылгазын эки шынарлыг чоруттувус. Картофельдиң чайгы ажаалдазынче улуг кичээнгейни салбышаан, культиваторлар-биле довураан чымчадыр, улгаттырар болгаш бок үнүштер-биле демисежириниң бүгү хемчеглерин ап чорудар бис — деп, ол харыылады.

Ногаажылар капустаны 50 гектарга, помидорну 5 гектарга, огуректи 10 гектарга, 6 гектарга свёкланы, 2 гектарга морковьту, 2 гектарга редисканы, ынчангаш шупту ногаа культураларын 75 гектарга тарыыр. Бир гектар ногаадан 180 центнер дүжүттү алырын планнаан. Амгы үеде суггаттыг черде свёкла болгаш морковьтуң тарылгазын доосkан.

Ногаа бригадазында 35 кижи ажылдап турар. Коллектив быжыг сагылга-чурумнуг, бир демниг ажылдап турар. Ооң кежигүннеринден мурнакчыларга Валентина Сат, Лариса Сарыглар, Роза Ооржак, Рая Ондар, Зоя Сат болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

А. ДОНГАК.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРГА...

Хову ажылдарын доозуп турар

Совхозтуң Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин салбырларында суггарган, илиритээн, аңдарган делгем хову, шөлдер карак четпес шөйлүп чоруй баргылаан. Эртken кыжын удуп кыштаан ол черлер бо частан бээр күчүлүг тракторларның дааш-шимээнинден, кижилерниң аразында чугаа соодуундан шагда-ла одуунган. Ол салбырларга бо чылын совхоз ниитизи-биле тараа культуразын 1080, кукурузаны 410, картофель, ногаа аймаан 15, чаңгыс чылдыг сигенни 1770, хөй чылдыг сигенни 491 гектар черлерге тарыыр. Ынаа үш хову-трактор бригадазы аразында социалистиг чарышты калбартып, часкы тарылганы кыска хуусаада доозар дээш бо хүннерде улам шудургу ажылдап турар. Оларда күчүлүг Т-150 маркалыг алды трактор, ДТ-75 дээр чеди трактор, МТЗ деп 25 трактор болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналары бижыттаттынган. Тургустунган бригадалар, звенолар эртken чылдан бээр бот-орулга-чарылгалыг кереэ ёзугаар ажылдап чедээн.

Долгандыр улуг даглар-биле кажааланган-даа болза, делгем ховуда кижилер бачым-далаш ажылдаан тур. Суггарган шөлдүң ол-шыгын шын ажыглаары-биле кижи бүрүзү күжениишкинниг ажылдаан. Мында ам бичии-даа туруушкун, үрелиишкин чок, кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседир дээш аразында чарышты улам калбартканы илдең. Ол дээрге Кара-Чыраа салбырының Тараа аттыг бир дугаар звенозу-дур. Ында сес кижи хаара туттунган. Ону тракторист, суггатчы Серго Семис-оолович Свердлов удуртуп турар. Бот-орулга-чарылгалыг кереэ ёзугаар ажылдап турар бо звено арбайны 272, тулааны 158 гектар черге тарыыр кереэлиг. Олар часкы тарылганы май 25-те доосkан.

— Бистиң салбырда бот-орулга-чарылгалыг 5 звено бар. Оларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан бис. Звеноларга шилчиир вымпелди болгаш 40 рубльдн шаңналга тыпсып турары бисте барык чаңчыл апарган. Ындыгларга мурнакчы трактористер Серго Свердлов, Кара-оол Сат, Оюн-оол Монгуш, суггатчылар Аракчаа Донгак, Сарыг-оол Монгуш болгаш өскелерин-даа адап болур. Ол ышкаш 310 гектар черге кукуруза тарып турар тос кижиден тургустунган Жуков Сат удурткан звенонуң ажылы база мактанчыг. Сиген, сенаж, картофель ногаа звенолары часкы ажылдарны бо хүннерде дооспаан-даа болза, эки ажылдап турар — деп бригадир Комбур-оол Чигжит-оолович Монгуш чугаалады.

Кызыл-Тайга салбырының Оюн-оол Иванович Лакпаа удурткан бот-орулга-чарылгалыг Инек-Даш хову-трактор бригадазы 15 кижиден тургустунган. Олар бо чылын тараа культуразын 361, кукурузаны 100, хөй чылдыг сигенни 87 гектарга тарыыр сорулгалыг. Олар мал чеминиң болгаш тараа культураларының технологтуг картазы база ажылчын план-даа херзүн камгалалының системазы-биле черниң интенсивтиг технологиязынга чагырткан турарын чедип алыр дээш херзүн болбаазырадылгазын болгаш тараа чаштырылгазын хынамчалыг чоруткан.

Бодунга бижыглаан техникаларын баш удур септеп алгаш, часкы ажыл үезинде туруушкун чок ажылдаар, күш-ажыл дээш адааннажылгага мурнакчы болуп шылгарап турар бригада кежигүннери база бар. Оларга ДТ-75 деп «демир-аъттарның» башкарыкчылары Чымчаан-оол Түлүш, Увек Ондар, чаштырыкчылар Эзир-оол Ондар, Леонид Лакпаа, суггатчылар Опан-оол Монгуш, Дыртык-оол Донгак олар хамааржыр.

Часкы хову ажылын шынарлыг, камгалалыг эки чорудары дүжүттү чедип алырының магадылалын тургузуп турар дээрзин Ишкин салбырының Борис Дививиевич Сатка удурткан бот-орулга-чарылгалыг Доора-Тал бригадазы эки билир. Ооң кежигүннери тараа культураларын 279, хөй чылдыг сигенни 84 гектарга тараан. Мурнакчы трактористер Ортун-оол Монгуш, Эрес-оол Монгуш, суггатчылар Соскур-оол Түлүш, Делгер-оол Түлүш болгаш өскелерниң даа чаңгыс деминиг, шудургу ажылдаашкынның түңнелинде минералдыг, органиктиг чемишчидилгелерни бүрүн ажыглап, черни агротехниктиг негелде ёзугаар суггарып, аңдарып, урезиннерни шын чаштырып келген. Эки, деминиг ажылдың түңнелинде Кызыл-Тайга, Ишкин салбырларының хову ажылдыглары часкы хову ажылдарын май 25-те бүрүн доосkан. Оларга совхозтуң Күш-ажылчы Алдар түгүн көдүрген.

Чамдык бригадирлер, хову ажылдыглар-биле ужуражырга, олар совхозтуң дирекциязының талазындан суггарылгаже кошкак кичээнгей салып турарын айтыр болду. «Суг-Хөл» совхозтуң девискээринде эрги бугаларны ажыглап болурунуң бүгү аргалары бар. Чамдык суггартынмас черлерни чаштырылга машиналары-биле суггарып эв болур. Ындыг машиналар совхозта барык чок. Ол ышкаш техника үрелбес деп чүве турбас-ла болгай. Кажан тракторлар азы көдээ ажыл-агый машиналары үрелип берген таварылгада, артык кезектер дээш көк хонуктарны үзер апаар. Күчүлүг Т-150 тракторнуң бирээзи үрелгеш, күчүзүн долузу-биле бербээнин айтырга-ла четчир.

К. САРЫГ-ООЛ.

ЧҮГЕ УЗАМДЫККАНЫЛ?

Часкы тарылганы чогуур үезинде бедик шынарлыг чорудары — кандыг-даа культураның магадылалдыг дүжүдүн алырынга чугула үнэзин. Ол үндезин ылангыя бо чылын, чурттуң бүгү девискээринге чер ажылының интенсивтиг технологиязын шиңгээдип турар үеде, кажангызындан-даа артык негеттинип турар дээрзи билдингир.

Тываның хары чылдың на Бай-Тайгадан эгелеп эртер, аңаа час эрте дүжер. Элээн каш чыл мурнунда ол районнуң чер ажылдыглары часкы хову ажылдарын апрельде эгелээш, тарылганы эрте доозуп турган. Ам мичаимастаан, чаа бома системазынче шилчээн. Эртемге үндезилеп тургускан система, хажык чок сагыыр болза, багай эвес түңнелдер бээр ужурлуг. Ону кол нурууузунда мал чемин өстүрер районнуң эртken чылын 1185 тонна сигенни планда кордуксениинден хөйнү өстүргени херечилеп турар.

«Часкы хүн чылды чемгерер». Бо үлегер домак тарылгага үениң кайы хире үнелиг онзалап турар. А чазы эрте дүжер районда тарылга бо чылын узамдыккан. Бо чорук ажылдың шынарынга багай салдарлыг. Ындыг турбужемында 4536 гектар тараа культураларының болгаш чаңгыс чылдыг сигенниң дөңгүп ле 1274 гектары майның чээрби иинге чедир тарыттынган. Ылангыя эрте чаажар тараа культуразындан 400 гектар кызыл-тастың 206 гектары тарыттынган. А 3353 гектар чаңгыс чылдыг сигенниң чүгле он хуузу тарыттынган. Мындыг байдал часкы тарылганың чайга чедир узамдыгарының чайлаш чок апарганын херечилеп турар. Бүгү чуртта СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылдың чедиишкинниг эгелээр дээш дургедээшкин, эде тургузуушкун болгаш чаа ёзу-биле ажылдаар шимчээшкин чоруп турда, ажыл-агыйның кайы-даа эдырынга хожудаашкын турбас ужурлуг.

Районда кызыл-тас тарылгазынга «Тээли», арбай тарылгазынга «Бай-Тал» совхозтар хожудап турар. Майның 22-ге чедир «Тээли» совхоз 1593 гектар чаңгыс чылдыг сигенниң 20 гектарын, «Мурнакчы» совхоз 817 гектар ол культураның 29 гектарын тараан. Өске кызыл-даа культура тарывас, чүгле чаңгыс чылдыг сиген өстүрер «Кара-Хөл» совхоз ол онаалдазының дең кезиин күүсеткен.

Бай-Тайганың ажыл-агыйларынга часкы тарылганы кыска хуусаада доозуптар арга турган. Чүге дээрге ук ажылдарны чорударынга техника-даа, кижи күжү-даа четчир. Ынчаарга маңаа чүү чүве доктар болуп турарыл? Бир дугаарында бо харысалгалыг ажылга белеткелдиң багайы болгаш ажылды организастаары турары. Районда херзүнүү даараачыда тарылгага кончуг эвээшти белетнеп турар. Бо чылын тарыыр беш муң хире гектар шөлдүң 4158 гектарын удур белеткеп турар. Бо ажыл база оожум: майның 22-ге чедир ооң чартыы безин белеткеттинмээн. Чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазынче, ону катап ажылдап кылырынче кичээнгей салырын чаа зона системазы, ылангыя чер ажылының интенсивтиг технологиязы негеп турда, ону хажыдарын соксадыр үе келген. Районнуң чылдан чылче чавыс дүжүт ап келгени ол хажыдышкындан улуг хамаарылгалыг турган дээрзи билдингир.

Техниканы болгаш ооң күчүзүн чедир ажыглавайн турарындан база хуусаа узап турар. Бо хүннерде тарылгага киржир 69 тракторнуң 41-и ажылдап турар. Майның 22-ниң мегээзин ёзугаар алырга, «Бай-Тал» совхозта 19 тракторнуң 10-у, «Мурнакчы» совхозтуң 24 тракторунуң 11-и ажылдап турар. Ол черлерде инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш механизаторларның чаа ёзу-биле ажылдавайн турары моон илдең.

Суггатты чогуур үезинде чорудары часкы тарылганы кыска хуусаада доозарынга база салдарлыг. А суг Бай-Тайгада четчир, ынчалза-даа чер суггарылгазы оожум, суггатчылар эвээш, оларның ажылы суг. Бо хүннерде ылаңда кордүмгенинге алдан хире суггатчы чедишпес. «Бай-Тал» совхозта 33 суггатчының орнунда 11 суггатчы ажылдап турар. Мындыг байдал тарылга мурнуунуң суггадын чорудуп, херзүн белеткээринге дуза бербес.

Районда часкы тарылганың хуусаазын узамдыктырып турар чылдагааннар хөй. Ол бүгү ында эде тургустунуушкунуң оожумнап турарын херечилеп турар. Ам кижи бүрүзү чаа ёзу-биле ажылдаар ужурлуг, чүгле ынчан дүжүттүң бедик болурунга идегеп болур.

К. ЧООДУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун чоруп тур

ЧАЯ КАГБАС УЖУРЛУГ БИС

СЭКП-ниң Уставында күш-ажылдың коммунистиг ёзу-биле көөрүнге үлегер болур, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүгү-ле чаа дептилгелиг үүлдүн эгелекчизи болур, мурнакчы дуржулганы деткип болгаш нептередир, эртем-техниктиг деңшилгениң чедиишкиннерин шиңгээдип алыр дугайында коммунистерниң хүлээлгезин дурумчуткан.

Тес-Хем районнуң партия комитеттери, партия организациялары Уставтың негеделдерин күүсетпишаан, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ону өөредир, ханызы-биле тайылбырлаар харысалгалыг даалганы 82 пропагандистиң, 195 политинформаторнуң, 171 лекторнуң, 207 агитаторнуң мурнунда салган. Олар съездиниң негелделеринге дүүштүр ажыл-херекти эде тургузарынче кижи, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден эгелеп ажылдың темпизин дүргедедиринче, шынарын экижидеринче болгаш 1986 чылдың планныг даалгаларын күүседиринче угланган организастыг болгаш массалыг-политиктиг ажылдарны чорудуп турар. Ооң түңнелинде, район бо чылдың бирги кварталының багай эвес көргүзүглерин чедип алган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң, тудугнуң, чөөга ачы-дуза чедириишкиниң организацияларының планныг даалгаларын ажыр боттандырган.

Районнуң совхозтары күрүнеге эът, сүт садарының кварталдың планнарын күүсеткен. Социалистиг чарыштың мурнунга олуруунда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхоз чорупт, чүгле районда эвес, мурнуу эчизиниң совхозтарының аштында шыгарап үнген. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлеттиң болгаш комсомол обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ол дээрге ажыл-агыйының партия организациязының дээштиг ажыл-чорудулгазының, коммунистерниң даанган херээнге бедик харыысалгазының, ажыл-ишчи бүрүзүнүң кызымаккай ижиниң түңнели-дир деп чөптүг-биле үнелеп болур.

«Коммунистер, бистер, херекти кым-бир кижиже чая кагбас ужурлуг бис. Бир эвес партия организациязы принципиалдыг харылзааларынга үндезилеттинген долу ажыл-ишчи амыдырал-биле чурттап, коммунистер эренгейн-биле хөй шуугавайн, тодаргай ажыл-херектерни кылыр болза, чедиишкин чандыртынар» — деп, съездиге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде айыткан.

Районнуң партия организациялары коммунистерге партийжи даалгаларны бээрде, оларның күүседип шыдаар аргаларын, организакчы мергежилин барымдаалап турар. «О. Шынаа» совхозтуң малчыны, партия обкомунуң кежигүнү А. Аракчаа бодунуң бригадазынга анык малчыннарны өөредир даалгазын багай эвес күүседип турар. Бо хүннерде 100 башка онаашт ыр 87 хураганны бригада камгалап алган. Партия комитеттери мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле малчыннар ортузунга дуржулга солуржулгазын организастап турар. «Чодураа» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин болгаш Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи И. Данзурунуң дуржулгазын, «О. Шынаа» совхозтуң чаш хураганнарны сериин каждаарга, от салбайн азырап, доруктурар аргазын районнуң малчыннары өөренип, ажылынга ажыглааның түңнелинде, Чүргүй-оол Хомушку аттыг, «Кызыгаар» совхозтар төрүүр 100 хой, онзугеге онаашт ыр түс-түзүнде 89, 82 хураган, анайны камгалап алган.

Даанган хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, ажылынга бердинген коммунистерни партия организациязы бюрозунде адап болур. Ындыгларга «Кызыгаар» совхозтан Ч. Эрендей, Б. Баяндай, «О. Шынаадан» В. Дамдан, А. Сумбаа, «Чодураадан» О. Батқар, Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтан Х. Саначат, Шуурмактың мыш бележдээр пунктузунда улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Г. Кирилловский болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Партийжи даалгаларның чаа хевирлерин амыдыралдың хүн бүрү негелдезинден тыптыр. Ынчангаш коммунистерге түр даалгаларны берип турар. Сезоннуг ажылдарның үезинде ажылдың дүргени, шынарлыг чорудары-биле бөлүктерни организастап, анаа харысалгалыг, чон-биле ажылдап болур коммунистерни быжыглап, оларга тодаргай партийжи даалгаларны берип турар. Часкы тарылга эзвонунда 5 партбөлүк тургустунган. Бо ажыл Чүргүй-оол Хомушку аттыг, «Кызыгаар» совхозтарда чүгээр түңнелдиг. Ынчалза-даа оларның чедип кылбайн турар ажылдары база хөй. Суггаттыг черлер четче ажыглаттынмайн турар, суггатчылар-биле ажыл кошкак, черни болбаазырадып турарының шынары чавыс, ооң уламындан дүжүт ам-даа куду боор артпышаан. Чоннуң турттап турар черниң аайы-биле агитквартал дары, агитквартал дарының турузун, оларның удуртукчуларынга тодаргай партийжи даалгаларны берген. Чамдык ажылдар чоруттунзадаа, олар чедир кылдынмайн турар. Чоннуң чурттакчы черлериниң чаагайжыдылгазынче, сад, огород ажылын сайзыраңгайжыдарынче четче эвилелдевейн турар.

1985 чылда партия райкомунуң пленумунга, бюрога — 5, коммунистерниң ниити хуралдарынга—120, партбюро хуралдарынга—9 коммунистиң болгаш удуртукчунуң отчёттары дыңналган. Ол дээрге кончуг эвээш дээрзин мыйыыр турар бис. Коммунистерге партийжи даалганы бергеш, ооң күүселдезин хынавас чоруктуң уржуундан дыка хөй кижилер ону күүседиринге идепкей чок чоруун көргүзүп турар. Ооң бир чылдагааны — чамдык коммунистерге эмин эрттир хөй даалгаларны берип турарында. Ындыг таварылгалар «Кызыгаар», Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтарда бар. Ынаа коммунистерниң партийжи даалгазын канчаар күүседип турарының дугайында илеткелдерин партбюрога, коммунистерниң ниити хуралдарынга эвээш дыңнап турар. Партийжи даалгаларны улусчу контроль бөлүктериниң, администрациязының ажылын хынаар комиссияларның даргаларынга, кежигүннеринге бергеш, ону чедир контрольдап шыдавайн турарывыстан, оларның кужун ыракта четпес ажыглап турар бис. Ол дээрге партия организацияларында ам дээрезинде ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының дугайында ниити чугаа чоруп турарының херечизи-дир.

Партийжи даалганы күүседири дээрге — партияның идейлиг дайынчызы болуруунуң, ооң кежигүнү болур хамаарылгазының көргүзүү. СЭКП райкому, ооң бюрозу, аппарат ажылдакчылары оларга дузалажып, айыттынган четпестерни эдери-биле организастыг, масса-политиктиг ажылдарны чорудуп, ооң аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдар дээш бүгү хемчеглерни алыр.

С. КУУЛАР,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары.

Латви ССР. Риганың «Алдарис» бүдүрүлге каттыжышкынының продукциязын улуглар-даа, бичиилер-даа эки билир. Ол болза, чаагай амданныг «Саяны», «Золотистый», «Тархун», «Байкал» деп суксун чандырар чүүлдер, «Русский квас» болгаш өскелер-даа-дыр. Бо бүдүрүлге чери заводтуг пес суксуннарның ассортиментизин көвүдеткен. Эзиртпес суксуннарны тускай рецепт-биле үндүрери-биле каттыжышкында технологиязы эде тургузуп турар. Бүдүрүлге черин эде тургузуп турар үеде безин амы-чем продукциязын садып-саарары 26 хуу өскен. Ол чорук «Алдаристиң» суксуннарының садып алыкчыларга таарышкаын көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: суксуннар бүдүрер цехте. Продукцияның шынарының контролёру Александра Терен ажыл үезинде.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникази.

Валерий Айыр-Санаевич Салчак — Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң анык механизаторларының бирээзи, районда механизаторлар аразында чарыштың мурнакчыларының олуруунда чорун турар.

Коммунист В. А.-С. Салчак партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шалыыкын ажылдап, улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң депутады хүлээлгезин эки күүседип, чоннуң негелдезинче, оларның амыдыралын улам экижидеринче сагыш салып турар.

ЧУРУКТА: район Совединиң депутады В. А.-С. Салчак.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ХҮНДҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Магалыт чай хөлбеңейнип турган. «Мурнакчы» совхозтуң чайлаглары ногаан өттсиген-биле шыптыпа берген. Малчыннар чайлагларже кожерипге белеткенип, хой кыргылдазын чорудуп, чай-шөлээ чок ажылдап турганнар. Бирле хүн Шуй суурга хойжулар биле аныяктарның каттышкан хуралы болган. Аңаа чартык чыл түңнели болгаш аныяктарны мал ажылынче эвилелдээр дугайында чугаа болган. Арбай-оол саналдаан:

— Эштер, мал ажылы аныяктарның шалыпчы херээ болу берген. Бистиң аравыста школа дооскан оолдар, кыстар хөй. Ынчангаш аныяктарны мал ажылынче кыйгырбышаан, бодум бир дугаарында ажылдап киреримни бюзуредип тур мен.

Арбай-оолдуң саналын хуралдың киржикчилери аажок чопсунген: эрес хей-дир, кончуг-ла шын чугааланы. Моон мурнакчы хойжу болуру чайлаш чок кижи-дир дээн чугаалар оон-моон дыңналгылаан. Арбай-оол Хертек баштай аалезинге дузалакчы кадарчылап, комсомолчу путёвка-биле тура-соруктуг ажылдап кирипкен.

Элээн үе эрткенде Арбай-оол Хертек Хеймер Сеңмит-биле өг-бүле тудуп, амыдыралының чаагай оруун изей бергеннер. Баштайгы чылында дөртте хураганнар хүлээп алган.

— Аныяктарга кыйгырыг салып турган кижи млантыы-биле ажылдавас болза хоржок, сеглээн сөзүнүң күүсетпейн баар болзуусса шынчыг апаар. Чайның чаа-ла эгези-дир, кышка эки белеткенмес болза, талаар, сиген кезер черлерин суггарар, оон хой сиген кезип алгаш, малды хүр-менди ажырар сорулга бистиң мурнувуста салдынган — деп, Арбай-оол чаа өг-бүле туткан эжи Хеймерге чугаалап орган.

Хеймер Шуйнуң бедик тайгаларының үүнче көргеш:

— Сээң ооң кончуг шын. Мен кайын аңаа олурар ден мен, сиген шөлүн суггаржыр, ону кезип ажаарынга киржир мен. Кыштаг септелгезинге амдыгааштан кичээнгей салыр ужурлуг бис — деп уламчылаан.

Аныяк өг-бүлениң эштери сиген шөлүн суггарбышаан, дап, хараганын аштап, кыштаанда малының кажаазының үүрмек септелгезин кылып, олут орбайн ходелип-ле турганнар. Ооң соонда хүлээп алган малын эки семиртир дээш Улуг-Шуйнуң бажынче кожуп үнгеш, хураганнарын одарладып, эки семиртип алган. Чайлагдан кожуп бады келгеш, сигенин кезип ажаагаш, кыштаанга барып сараатап апкан. Оозу он беш тонна ажыт болган. Аныяк малчыннарның улам эки ажылдаар күзел-соруу хайныккан. Үш чыл иштинде хураган кадарып, малдың баш санын камгалап алырын 98—99 хуудан кудулатпайн, мактадыг ажылдап келгеннер.

1983 чылда аныяк хойжу Роман Хомушкунуң чалгаабагы-биле эки-ле семирип деңгивээн бир кодан хоюн Арбай-оол Хертек биле Хеймер Сеңмитке хүлээдип берген. Ынчан август ай турган. Арбай-оол хоюн семиртип алыр дээш хүнүң-не чаа-чаа одарларже, таразын ажаап кааннан хоорзунче кадарып, сүт, дус-биле эки хандырып тургаш, семиртип алгаш, эдержилгени чоруткан. Күскээр кыштап эгелеп-ле күжү кошкак хойларынга немелде чемнерни берип, чаш хураган доруктурар клеткаларны, сүт кудар саваларны немей кылып ап, хой оолдаашкынынга шык белеткенип алган.

Кызымак хойжулар бир дугаар чылында чүс хойга онаашт ыр тозан хураган, 1985 чылда 91, а бо чылын көргүзүү бедип, чүске онаашт ыр 95 хураганны камгалап өстүрген. Удавас оларның үзеринге белеткей берген. Эрткен чылын бир хойдан 2 кг дүк кыргып алыр планны 2 кг 200 грамм кылдыр күүсеткен.

Олар бо чылын дүк планын ажыр күүседир дээш хоюн хараганныг черлерже кадарбаан болгаш саргы-биле демиселди шыңгыы чорутган. Хеймер биле Арбай-оол оларның ажылдап турары бир дугаар бригаданың кежигүннериниң чоокта чаа эрткен хуралынга совхозтуң директору К. Л. Хертек мынча деп чугаалаан:

— Партияның XXVII съездизи эки ажылдаарын бистиң кижи бүрүвүстен негеп турар. Ол негелдени күүседир бистиң хойжуларывыстың база хүндүлүг хүлээлгези. Силерниң бригадаңар чүс хойга онаашт ыр сезен хураган алган-дыр. Кижи бүрүзү дендески ажылдаан болза, көргүзүглер оон-даа эки болур турган. Хойжу Даржаа Эрес-оол чүс хойдан 60-на хураган алган, 35—40 хире хураганны чедир албайн барган-дыр. Ол дээрге чүгле харысалга чок чоруктан болган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймер Сеңмит, ооң чаржып турары Чымба Борарган дээш оон-даа өскелер чүс хойдан 90—95 чедир хураганны алган. Оларның бүгү-ле байдалы Эрес-оолдуу-биле дөмей, харын ооң кыштааның одарбелчиири оларнындан элээн таарымчалыг чер болгай.

Дараазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Хеймер Хертековна Сеңмит сөс алган:

— Партийжи съездиге харысалга дугайында тодаргай чугаалаан болгай. Моон соңгаар мал бажы хоратпаан, чаш хураганнарны дү чедир албаан кижилерни дораан хемчег ап, төлеттирер херек. Мурнундаазы дег өре кылдыр бижип каар чорукту шуут уштунар болза, совхозтуң малы өзүп, экономиказы быжыгар ийик. Партия бистерден шак ынчаар негеп-даа турар.

Бис бодувус хууда чүс хойдан 90 хураган алыр хүлээлгевисти 95 кылдыр күүсеттивис. Дүк планы күүсеттинер. Өг-бүлевистиң кужу-биле 10 тонна сигенни, 15 тонна кок суланы, 15 тонна өдекти белеткеп алыр бис. Оон аңгыда 30 кг өл ааржыны база кылып алыр бис. Ону хураганнарга мал чеминге холуп бээрге эки — деп, ол чугаалаан.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш, кижи бүрүзү эки ажылдаар, харысалганы бедидер, малды организастыг чайлаглаадыр, мал чемин четчир кылдыр белеткээр, мал кыштаглаашкынынга белеткелди хойжу бүрүзү хынамчалыг чорудар, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, адырадыкты хөөннерден бүрүн уштунар.

К. ХЕРТЕК.

ҮЕНИ МУРНААР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи беш ай планын май 15-те-ле бүгү техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле күүседипкен. Чыл эгезинден тура көрдүүген планга немештир 4680 тонна сорттуг даг-дугуй даг жылар ажылдап кылганнар. Олар пландан ажыр 880 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген, а ону 940 муң рубльге сайгарган. Ол чедиишкин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1,1 хуу өстүргенинден чедип алдынган.

Планны хуусаадан өрте күүсеткени арыглаал фабриказының коллективинге даг-дугуй үүрмектеп-сорттаар комплекске эрги, аар дериг-херекселдин чаа, бүдүрүкчүлүг кужу улуг дериг-херексел-биле солуур арганы берген. Комбинатта доктаамал бүдүрүкчүлүг ажылдап турар күш-ажылчы коллективтер бар. Чижээ, Н. В. Стародубовтуң удуртканы бедик сорттуг руда арыглаар цех май 13-те-ле беш ай планын доозупкан, үени мурнап ажылдап турар. Улуг мастер Л. И. Шаламованың баштап турары № 3 эвилчег беш ай ниитинде пландан ажыр 445 тонна даг-дугуй берген.

Улуг мастер Н. О. Сарыгларның удуртуп турары бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар № 5 эвлчег база катап чедиишкиннерин катаптаан. Ол март 9-та 102 тонна даг-дугуй ажылдап кылгаш, № 4 эвлчегиниң чедип алганы үр чылдарда туруп келген рекордун баскан. Ооң даартазында С. М. Кууларның № 4 эвлчээ 107 тонна даг-дугуй ажылдап кылгаш, бодунуң баштайгы рекордун база катап өгидип ап шаапкан. А май 13-те № 5 эвлчег 114,3 тонна даг-дүгү бүдүргеш, планын 236,9 хуу күүсеткен.

Тываның даг-дукчуларының СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге күш-ажылчы харыызы мындыг. Олар он ийиги беш чылдың баштайгы чылын мындыг чедиишкиннер-биле уткуп турар. Күш-ажылчы маргылдаа уламчылап турар.

Т. СТЕПАНОВА,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң эргелекчизи.

ЧЕР-ЧЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

САМАГАЛДАЙ. Часкы болгаш күскү үелерде Тес-Хемниң мыш ажыл-агыйы 200 гектар черге мыш олуртур хүлээлгелиг.

Бо хүннерде Эрзинниң Бай-Колда, Тес-Хемниң Эрги-Арта, Шуурмакта узун дурту 15—20 см хире чаш мыштарны 105 га черге олурткан. Лесниктер К. С. Санчай, Д. С. Дарыма, күш-ажылдың хоочуну В. Н. Санчай мыш олуртулгазын эки чорудуп, алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

О. БАРТАН,
кол лесник.

ЭРЗИН. Чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң хуралдаар залынга совхозтарның партком секретарьлары, районнуң политинформаторлары 40 ажыг кижи чыылган. Оларга районнуң «Билиг» ниитилелиниң харысалгалыг секретары Д. Б. Чамзырай хову турлагларынга, малчын коданнарга, суурлар төптеринге политхүн эрттирер талазы-биле инструктажты берген. Оон аңгыда часкы хову ажылын дүрген доозар, хой кыргылдазынга, чайлаглаашкынга белеткел ажылдарын чорударын, бирги кварталдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле айтырыгларга партия райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары болгаш районнуң специалистери доктаап, чуве чугаалааннар.

О. МОНГУШ.

ЭКИ ЭГЕЛЭЭН

Моон мурнунда специалистер совхозтуң сүт сөөртүр машиназынга ийикпе азы өске бир мынаар углаан машиналарга олурупкаш, малчыннар кезиир турдулар. Ам бүгү байдалды өөренип көргеш, кижи бүрүзү ажылын шугдуунуп, эде тургустунуп эгелээн. Моон мурнунда машина-биле коданнарга далаш кадында баар турган болза, ам ындыг эвес. Бо чылдың эгезинден бээр тускай эртемниглерге тус-тус аъттарны быжыглаан. Ол аъттарны суур чоогунда аңгы кадарчыга азырадып турар. Шыналза, бо дыка таарымчалыг апарган. Малчыннарга аъттыг чеде берген. Чедер-четвестерни ниити-хоңнуга киир чугаалажып, ааргы малдарны тодарадып, канчаар экизирин айтып берип, чемгерерниң рационун сумелээр.

«Кызыл тук» совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профсоюз комитеди чамдык ындыг хемчеглерни ап эгелээнниң түңнелинде, бирги кварталда эът, сүт дужаар планы ажыр күүсеттинген. Малдың өлүм хоразы чоруу эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, чеди чүс башка кызырылган. Ниитиниң малын онаа-мендизи доруктурар дээш малчыннар чайгы семиртилгезин организастыг эрттирер, ооң бетинде кыштаг-хораанын үүрмек септелгезин шык кылыр сорулганы салган ажылдап турар. Хойжу бригадалар боторуулга-чарыгга-биле ажылдаарынче кирипкен. Бригада кежээзи-биле ажылдаарынче киргенин моон соңгаар бар арга-мурлавыларны быжытлавышаан, кижи бүрүзү тура-соруктуг ажылдаарынга дөгүм болуру чугаажок.

Совхозтуң специалистериниң ажыл шагын эде көрген. Ийиги кварталдан эгелеп специалистер 7 шак 30 минута турда, конторага чыглып келирин доктааткан. Директор эрткен хүннүң чорутк ан ажылын сөс шакка чедир анализтеп сайгарлышпышаан, дараазында чүгү кылыр даалгаларын бээр апарган. Бригадаларның бригадирлери, мурнуку чылдарда чайгы, күскү үелерде шөлээзи турган болза, бо чылын шуптузун май айда шөлээже үндүрген. Оларның орнунга түс-түс бригадаларның зоотехниктери быжыглаан.

Бригадаларже хүннүң аңгы аңгы машиналар барып турар. Олар сүүрже дедир эзтерде эрги чок болур. Бо чорук машинаның ажыглаалынга, кыдар-чаар материалдар чарыгдалынга таарымча чок. Чылыг үеде аалдарга орайга чедир ажылдаар кылдыр эде көрээн саналдыг мен.

Н. ТЮЛЮШ.
Өвүр району.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТКЕН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Ирбитей өшкү бригадазының 7610 өшкүзү шупту кыргыттынган. Бригаданың аныяк кадарчызы Владимир Шиңит-Доржу, Байыр-оол Доржу, Татьяна Давай-оол, Зоя Бадраа олар эки шыңарлыг, хөй дүкү кыргып алган. Ажыл-агый кыргылдазы кыска хуусаада организастыг эрттирген.

Н. ДАМДЫН.

Беш чылдың базымнары

СЭКП-НИҢ СОЦИАЛ ПОЛИТИКАЗЫ: сорулгалар, перспективалар

Партияның XXVII съездизинге хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде социал айтырыгларже кол кичээнгейни угландырган. Съездиге илип үндүрген социал политика талазы-биле чамдык айтырыглар дугайында ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединиң даргазының бирги оралакчызы Леонид КОСТИН моон адаанда тайылбырны берген.

— СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң кезектериниң бирээзин «Партияның социал программазы» деп адаан. Совет хамаатыларның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын улам экижидерин, социал чөптүг чоруктуң принцибин ниитиниң харылзааларының бүгү кол адырларынга боттандырарын, угаан ажылы болгаш күш-ажыл, хоорай болгаш суур аразында боттут ылгалдарны ажып эртерин ында кол сорулгалар кылдыр илээ үндүрген.

Совет кижилерниң амыдыралының чаагай чорууп шыңар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер, угаан-бодал талазы-биле байлак, бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижиниң кижизидериниң, ниитилелдиң эрге-ажыктары дээш совет кижилер мергежилин, талантызын бүрүну-биле көргүскен турарынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарының негелделеринге улуг черге-биле дүгжүп турар материалдыг, социал болгаш культура кежиктериниң мыдыг деңнелин хандырар сорулганы СЭКП салып турар. Чоокку 15 чылда тодаргайлаарга, 2000 чылга чедир үеде, чоннуң амыдырал байдалын экижидеринче угланган курлавырларның ниити хемчээли ийи катап өзер ужурлуг.

Чоокку 15 чылда, тодаргайлаарга, 2000 чылга чедир үеде, эртем-техниктиг, экономиктиг болгаш социал хемчеглерниң комплексизин боттандырары СЭКП-ниң Программазында көрдүнген.

Чоокку он беш чылда боттан орулгалар бир кижиге эвээштыр 1,6-1,8 катап бедиир. Ажылчы чоннуң орулгаларының үнер кол дөзү ажылдаан шаа-биле төлевир болуп сөзир артса-даа, ажыл төлевириниң системазы доктаамал сайзыраңгайжыр. Ниитилел байлааның азулдезиниң хирези-биле эң бичее ажыл төлевириниң хемчээли улгадыр, чонган үндүрүг чингээр. Күш-ажылчы эвес орулгаларны, материалдыг кежиктер болгаш орулгалар хуваалдазының социалистиг принциптеринге канчыг-даа кажыдывышынаарын болдурбазы принципиалдыг ужур-дузалыг деп, партия санап турар.

Бүдүрүлгеде эвес ажылдакчыларының ажыл төлевиринге хамааржыштыр алырга, чижээлээрге, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ажыл төлевирин ээлчег ёзугаар улгаттырары дооступ турар. Бо беш чылда эмчилерниң, медицинаның өске-даа ажылдакчыларының шалыны чаа айы-биле өзер.

Күш-ажыл төлевиринге хамааржыкан хемчеглерни боттандырары ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 1990 чылда айда ортумаа-биле ажыл төлевири 215—220 рубль чедир өстүрер аргазы бээр.

Ниитилелдиң херегле фондузунуң, тодаргайлаарга, халас өөредилгени, кадык камгалалын хөгжүдеринге, стипендиялар, пенсиялар, пособиелер төлеп бээринге, чылдың-на шөлээ акшазы төлээринге, школазының четпээн уруглар албан черлерин хандырарынга күрнениң аңгылап берип турар акша-хөреңгизиниң ролю улгадып турар. Социализм үезинде чамдык хамаатыларның, өг-бүлелерниң, социал бөлүктерниң материалдыг байдалга хайлаш чок турар боттуг ылгалдарны чиңгедиринге, уруглар кижизидилгезинге социал-экономиктиг болгаш культура байдалдарны деңнеттирериниң чоннуң чамдык бөлүктериниң четпес хандырылгалыг байдалын уштукаарынга идиг бээринге ол фондулар дузалаар. Беш чылда ниитилелдиң хереглел фондузу чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге хамааржыштыр чылда 600 рубльге өзер. Эрткен чылын ол 528 рубль болган.

Чуртталга-бажың айтырыын шиитпирлээрин дүргедедири социал ужур-дузалыг онаалда херек кылдыр партия санап турар деп, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде чугаалап турар. Ам тус-тус квартираларда чурттуң хоорай чурттакчыларының 80 хуузу чурттап турар. 2000 чылда хоорайга-даа, кодээге-даа өг-бүле бүрүзү херек кырында аңгы квартиралыг азы бажыңныг болур.

Өзүп олурар салгалдың кижизидеринге байдалдыг экижидеринче бодунуң социал политиказынга партия онза кичээнгейни кезээде салып келген. Эгелээн беш чылда уруглуг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызы күштелир. Чижээлээрге чаш уруглуг ажылдап турар иелерге ону ажаары-биле төлевирлиг шөлээзин ам-даа чартык чыл узадыры көрдүнген. Ол ышкаш божуур мурнунуң шөлээзин болгаш аарыг уруун ажаары-биле төлевиртиг үени улгаттырары, үш харга чедир назылыг уругларга эмин халас бээрин доктаадып тургузары көрдүнүп турар. Четпес хандырылгалыг өг-бүлелер уруглары пособиелерин 12 харга чедир ап эгелээр.

Ажыл төлевирин бедидер болгаш ниитилелдиң хереглел фондуларын хөгжүдер талазы-биле беш чылда айыттынган хемчеглерниң боттаныышкыны ниитилелдиң эң калбак кезектерниң амыдыралының байдалдарынга болгаш деңнелдиң көскү өскерилгелерин болдурар. Ажыл төлевирин, пенсияларны, пособиелерни бедидер талазы-биле чүгле ниити-күрүне хемчеглерниң күзели-биле бүгү чурттакчы чоннуң чартыкган ажыг хөйнүң орулгалары бедиир.

Угаан ажылы биле күш-ажылдың аразында, хоорай биле кодээниң аразында боттуг ылгалдарны ажып эртер сорулганы СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгези салып турар. Бо болза угаан ажылының, бо болза күш-ажылдың ажылдакчылары кылдыр кижилерни ынчаар ылгаарын быжыглаптар мыдыг социал моондактар социализм үезинде чок. Ажылчыннар болгаш тараачыннар чүгле материалдыг эвес, а «угаан-бодал» бүдүрүлгезинге киржип ажылдаар улам өзүп турар аргаларын ап турар.

Партияның аграр политиказын чайгылыш чок боттандырып турда, кодээде күш-ажыл индустриалдыг ажылдың хевиринге болу бээр, хоорай биле кодээниң аразында социал, культура-амыдырал талазы-биле боттуг ылгалдар чоорту чидер. Тараачыннарның амыдыралының овур-хевири болгаш күш-ажылының байдалы ажылчынның амыдыралының овур-хевири база күш-ажылының байдалы-биле бискe улам-на дөмей болу бээр.

(ПИА).

ШЕФ ДУЗАЗЫ

Суурнуң чурттакчылары малчыннарга шеф дузазын чедирерин эки чаңчыл болу берген. Чоокта чаа «Мурнакчы» совхозтуң төвүнде № 2 агиткварталдың чурттакчылары өшкү кадарчызы Куулар Мөкүр-оолдуң кажаазының көрдежин хоорупп берип, кодан девискээрин аштаан. Аңаа Х. С. Серен, Д. Х. Чошкак, Д. А. Хомушку, А. Д. Кара-Доштак болгаш өскелер-даа эки ажылдаан.

Шефчилерге малчын өөрүп четтиргенин илереткен.

С. ДЕСПИЛЕК.
Бай-Тайга району.

АРЫН-НҮҮРГЕ ҮНДЕЗИЛЕНГЕН КЭРЭЭ

В. СЕРИКОВ.

Владислав Пахомович Сериков... Үстүнде эге мынчаш аттыг ном — оон бир дугаар чогаалы. Ол чогаалчы эвес. Ол алдарлыг тудугжу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады. «Арын-нүүрге үндезиленген кэрээ» тоожу-даа эвес, роман-даа эвес. Автор бодунуң, эш-өөрүнүң үе дугайында чугаа, ажык болгаш дорт чугааны кылып турар. Номда көргүстүнген фактылар, болуушкуннар хөй-ниити ужур-дузалыы-биле үнелиг.

1971 чылда В. Сериковтуң бригадазы чуртка ыяш баштай коллективтиг кэрээни чаргаш, ону чедиишкинниг күүсеткен. Бригада кэрээзиниң үндезилеңчилериниң бирээзи. 1980 чылдан бээр ССРЭ-ниң Аар машина тудуушкун министерствозунуң Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле тывуунуң директорунуң оралакчызы. Ылангыя амгы үеде бүгүдеге сонуургаачыг айтырыгларны кедүрүп турар номдан үзүндүнү «Роман-газетаның» бо чылдагы 7 дугаар номеринден оңулдуруп парладывыс.

ОНЗАГАЙ ЧҮҮЛДҮ ТЫВЫЛДЫРЫП ТУРАР

Чылыг тевуннуң тудуунуң баштайгы үе-чадазы дооступ турда, бир специалист мындыг дээн:

— Кэрээ аргазы бир-ле онзагай чүүлдү тывылдырып турар-дыр, чогум чүл ол? Ону ам-даа тодарадыр апаар.

Ол шын. Кэрээлиг бригаданың бүдүрүлге чедиишкиннериниң саннар-биле чайлыг тодарадып болур. Ынчалзажок «саннарның» мурнунда база «бериш», планны күүседип-ле турган болгай бис. Хамык ужур ында эвес.

Кэрээлиг коллективке күш-ажылды организастарының болгаш оон иштики амыдыралын организастаарының үш принцивин чорту тодараттынып келген. Ол дээрге, бот-организастаалга, бот-эргелел база социалистиг тывыңгыр чорук.

Бот-организастаалга дугайы. Бистиң бригадавыс элээн каш звенолуг турган. Звено удуртукчузу бүрүзүнге чартык чылдың, харын-даа бүдүн чылдың даалгазын берип каар. Удуртукчу кижи келир үеле кылыр ажылын баш бурунгаар билген турар ужурлуг. Чүнү кылырын звено баш удур билир болза, ону канчаар кылырын бодап, таарыштырып алыр үе база бар болур. Оон соонда звено удуртукчулары ажылын боттары планнаар. Бригадир кижи мени алыс сорулга —объектиниң дужаары сонуургадыр, а кижилериниң канчаар тургузуп ажылдадыры звено удуртукчузунуң бодунга билдингир болгай.

Бригадаларда чаңгыс аай мергежил аайы-биле каттышкан (бызаңчылар, дашчылар болгаш өске-даа) бичии бөлүктер тургулаар, оларның аразында херек кырында томуйлап, бадылаваан-даа болза, улустуң дыңнаары, чагыртыры кижилер турар. Бо таварылгада бригадир чүнү кылырыл?

Бодунуң эрге-дужаалынче, ат-алдарынче «семээшкинден» кортпан херээ чок, оларны чаржалажыкчылар деп санаваза чогуур. Олар бригадирниң эвилелчилери болуп болур болгаш ындыг болур-даа ужурлуг. Мен болза харын чогум-на ындыг ажылчыннарны звено удуртукчулары кылдыр томуйлап турдум. Ёзулуг ажыл-херекке боттарын көргүссүн харын...

Звено удуртукчуларынга доктаамал участоктарны үндүрүп бергенде, кажан ажылдаарының үр хуусаалыг планын алганда, олар бүгү чүүлдү таарыштыр башкарар, кылыр аргалыг болу бээр.

Бир эвес ажылчын кижи кандыг-бир ажылды ылап-ла кылыптайн деп бодун боду белеткеп, шиитпирлеп албаан болза, мен ону кылып эгеле дей албадавас мен. Бир азы ийи неделя, а чамдыкта айдаа бурунгаар чаа ажыл дугайын аңаа сагындырып каар турдум: «Көрдүң бе, Виктор, сен амдызында бо ажылын уламчыла. Өртке удур ажыглаар улуг савалар кылыр панельдерин сөөртүп эккелдилер. Оларны сен эптээр болдур эвес сен бе. Ынчангаш амдыгаштан бодан, ажыл белен эвес болдур ийин».

Виктор Русаков оон соонда чүнү-даа кылып тургаш, панельдер дугайын бодаар апарган. А оларны ялбектээр ылдыргылар хажызында, артында-ла чаңгыс талазында. Эптээрде канчап таарыштыр тургузарыл? Виктор аргазын тып апкан. Эптелге үези чедип келгенде, ол кладовкадан бодунуң белеткеп алганы ийи кыскашты — панельдиң «кужактай» кедүрериинге дузалаар херекселди уштуп келчик. Звено ол даалгазын дыка дүрген күүсеткен.

Бистиң бригадавыска звенолар аайы-биле специализация турган: каннакчылар, дашчылар, бызаңчылар дээш. Ынчалза-даа бистиң кайывыс-даа эживисти солуп азы аңаа дузалажып шыдаптар бис, чүге дээрге ажылчын бүрүзү үш-дөрт мергежилдиг.

Кижиниң ажылга чүткүлдүг кызымаан, ынаан, боду шиитиниң херээнге чагыртып билирин оон мергежилдииниден бедик кылдыр көрүп үнелеп турдувус. Дашчы кижи мастерогун салып кааш, кабель салыр буга казар дээр улут-ла күзел чогу билдингир, ынчалза-даа казып турган, чүге дээрге херек болганда херекле болгай.

Бистиң бригадавыска аныяктар хөй кээр. Аныяк оолдарны чүү хаара тудуп турганыл? Үш, азы харын-даа дөрт мергежил чедип ап болуруңуң аргазы. Хөйнү билир, хөйнү кылып шыдаар —бо чугула чүүл кижиниң бүдүжүнүң бодунда сиңниккен хевирлиг.

Ынчалза-даа ону ындыг деп баштай билбейн чораан болдум.

Шериг соонда биске ийи оол кэрген. А ол үеде бригадага дыка нарын байдал тургустунган: чамдыкта ындыг боору мышкаш, таптыг-ла объектиниң дужаар дей бергенивисте чаа документация келген, белен ханаларга эмгежок хөй үттер кылыр ужурлуг апарган. Чаа келген оолдарга ону кылдыртып кааш, харалаан, уттупкан болган мен. А оолдар сонуургак, ёзулуг, солун ажылга бодун көргүзүксээн улус болган, а бисте мырыңай сыр дедир болганы ол мышкажыл. Хүнээн, ийи хүнээн, неделя ажылдаан... Оон чоруй барганнар. Артып калыңар деп ээрежип чадашкан болган. Оон соонда дыка үр хараадап бодаган ийик мен. Бистиң тудугжу мергежиливистиң эң-не чараш эвес талазын көргүскенивис ол-дур. Сөөлүнде, арга-дуржулгам шору улгады бергенде, чаа келген кижилерге солун ажыл бээрин, оларны тудугжу мергежилдерге дүрген-не өөредип каарын бодаар апарган мен.

Аныяктарны хаара тыртып турган бир чүүл бистиң ажылчыннарывыстың күш-ажыл организастаар база шалың хуваар талазы-биле тускайлаң чоруу болуп турган.

Кайы-бир ажылчын кайыдаа звенога быжыглаттынмайн ажылдаар таварылгалар база турар. Ол кижи тускайлаң — бодунуң кылыр чүвезин ыяк билир. Бригадага хол-биле кедүре бээр чиик компрессор бар чүве. Ол дыгыш хөй-биле ажылдаар чаңгыс маскага-ла ой күштүг. Юрий Белкин чааскаан бетонда канмаашкын кылыр черлер арыглап бээр, дөң чер үлдүрертир, а колдуунда дээвиирлерге, хаваларга үттер кылыр кижи.

Белкинни бис-биле кэрээ ёзугаар ажылдап турган бригадирге чедире бергеш, таныштырган, мынча деп каар мен: «Кая кандыг үттер кылырын айтырып алгаш, чүгле ону кыл, кымны-даа манавайн чорул-ла ор».

Белкин ийи неделя иштинде менээ келбеди, ол бүгү херектерни бригадирлер-биле боду, тускайлаң, шиитпирлеп турган. Бажың иштинге үттээр ужурлуг черлериң баш бурунгаар тодарадып, бир кижи диилеп компрессорун чедириштирип алгаш, «тарбыдадып-ла» турар. Биске база эки —үттер чогум-на херек хемчээлге кылдынган, демгилерге база эки — бүгү чүве белен, чүнү-даа манаан херээ чок.

Звено бүрүзү, ажылчын бүрүзү бодунуң ажылын боду баш билип, тускайлаң организастап ап шыдаары берге үелерде биске дыка-ла дузалаан, ол кезээде чедиишкинниг болурунга магадылал болуп турган.

(Уламчылыр).

КОМПЛЕКСТИГ ӨӨРЕДИЛГЕ

Ол дээрге улус ажыл-агыйының объектилерин берге үелерде камгалаарынга, хамааты камгалалының сорулгаларын шиитпирлээринге чугула болгаш ажыктыг хевир болур. Ындыг өөредилгелерге хамааты камгалалының дыка хөй факторлары практика кырынга ажылдап кылдынар.

Бо чылдың бирги кварталының төнчүзүнде Бии-Хем районнуң улус ажыл-агый объектилериңге өөредилге эрттирген. Өөредилге эрттирериниңге районнуң ХК штавы, шеригжиттинмээн бөлүктер, улус ажыл-агыйының объектилери база чурттакчы чон баш удур белеткенген, идепкейлиг киришкен.

Өөредилгени бедик организастыг, идей-политиктиг деңнелге эрттирериниге, ХК-ның билиглерин болгаш оон ужур-дузазын моон-даа соңгаар улам быжыглаарынга партийжи удуртулганы күштелдирер сорулга-биле СЭКП райкомунуң бюрозу доктаал хүлээп алган болгаш ХК-ның өөредилгелерин эрттирериниң болгаш аңаа белеткелге партийжи-политиктиг ажылдарның планын бадылаан.

Районнуң ажыл-агыйларының партия комитеттери болгаш оларның удуртукчулары ХК-ның ниити байдалын болгаш өөредилгелерге белеткелди доктаамал анализтеп, хынап келген.

Пропагандистер, агитатордаар, ажылчыннар, албан-хаакчылар-биле беседалажып тура, делегейде дүвүреңниг болуушкуннарның, империализмниң агрессчи күштериниң кыжанының дугайында, бистиң тайбыңга ынакшылдыг чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаарының чугулазының база хамааты камгалалының гуманныг ужур-дузазының дугайын чугаалап турар.

Шеригжиттинмээн бөлүктериниң командирлериниң, бүгү ажылчы чонуң болгаш албан-хаакчыларның кичээнгейин хамааты хүлээлгеже угландырып тура, ол хүлээлгелерин эң берге үеде девиделчок канчаар бүзүрелдиг ажыглаарын сагындырып турар бис.

Улус ажыл-агыйында ХК-ның начальниктериниң хуралынга өөредилгеге белеткел болгаш ону эрттирериниң айтырыгларын чугаалашкан хуралды эрттирген. Районнуң ХК штавының ажылдакчылары өөредилгеге белеткел үезинде боттарының салбырларының аайы-биле шевелде кичээлдерин эрттиргилээн. Улус ажыл-агыйының объектилери кескү агитация-биле дериттинген. Ээлчеглиг өөредилгеге белеткел үезинде чурттакчы чонуң болгаш шеригжиттинмээн бөлүктериниң кежигүннериниң чаштынар чери — подвалдарын дериглээзин чорудкан.

Даңгаар эртен болган медээ соонда, башкарылга пунктузунга штаб болгаш ХК-ның начальниктери чыылган. Аңаа баш удур кылган планның күүселдезин дээш сөөлгү ыналданы, четчелээшкинни чорудкан. Фермаларга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге база-ла ындыг янзылыг ажылдар болгулаан. Мал кажааларын, складтарны агаар эртпес кылдыр дуглаан. Фермаларга кыш хонук дургузунда малга бээр чемни дужургеш, база-ла дуглап, шуглап кадагалаан. Ол өөредилгеге эки белеткелди «Өөк» совхоз (ХК-ның начальниги — совхоз директору В. Г. Бессонов) көргүскен. Оон эңгызыда камгаланыр черин эки белеткеп тургускан: олуттар, ийи каът нарылар, радио, телефон белен. Суг, чем болгаш оон-даа өске, кижилерге чугула чүүлдерни эккеп каан. Санитар дружиназы ыяк белеткенген: кижи бүрүзү кылза чогуур туружун, караңгы-даа черге тергиин эки күүсеткен.

РАУК-туң септелге-техниктиг бүдүрүлгези (объектиниң ХК начальниги В. Д. Титов) бүгү онаалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Девискээрге үрелген, бузулган, оваалаңган чүүлдерни эң кыска хуусаада узуткап,

Хамааты камгалалы

шеверлел ажылын кылган «Кемдээннерге» баштайгы эмчи дузазын чедирген. Баштайгы эмчи дузазы чедирер отряд «Колос» Культура бажыңынга доктаап туруп алган (медицина албаныың начальниги — район эмнелгезиниң кол эмчизи М. А. Ковалев). Олар база-ла боттарының сорулгазын эки күүсеткен.

Магазиннериниң, албан черлериниң ажылдакчылары боттарының турар бажыңнарының соңгаларын негелдеге дүүштүр дуглап, боттары тыныш органнарын камгалаары-биле эң белдүүк арга — хөвен-марля шарыгларны, повязкаларны баш удур белеткээн.

Өөредилге үезинде объект бүрүзү дайынчы хуудустарны үндүрген.

Бот удур хынамчалыг белеткелди чорутканындан эки деңнелге эрткен кичээл ам-даа кылыр, белеткээр, өөренир, өөредир ажыл хөй дээрзин сагындырган.

Л. ШУТОВ,
Бии-Хем районнуң хамааты камгалал штавының начальниги.

Келир үениң кооператорларында

МЕРГЕЖИЛЧЕ ЧҮТКҮЛ

Кызылдың кооператив профессионал-техниктиг училищези республиканың хереглекчилер ниитилелиниң шугумунда ажылдаар турар кадрларны белеткээр ортумак өөредилге чери болур. Ол училище 40 чыл юбилейин чоокта чаа демдеглээн. Бо үениң дургузунда училищени 5200 ажыг кижи доозуп үнгеш, Тываның район бүрүзүнде ажылдап турар. Келир үениң садыгжылары, поварлары, хлеб быжырыкчылары, белетпечилери, кондитерлер салгал дамчып, амгы хүннерде-даа өөредилгезин уламчылап турарын дараазында бөлүк материалдардан номчуукчулар таныжарлар.

Тываның хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларын белеткээр курстарны 1946 чылдың апрель 16-да ажыткан. Баштайгы кичээлдер областың хереглекчилер ниитилелиниң клувунга эгелээн. Ол курстарга А. М. Арлашмай, Н. В. Юнкевич, М. Л. Дажы-Норбу, Г. Ф. Утев болгаш өскелер-даа ажылдап турган.

Тываның кооператив профессионал-техниктиг училищезин тургустунганындан бээр дөртен чыл дургузунда 1900 аңгы-аңгы профессияның тускай билиглиг кижилери боттарының мергежилин бедиткен.

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черге 1971 чылдан эгелеп ук училищени Кызыл районунуң өөредилгениң садыынга быжыглаан. Сургуулдар аңаа баргаш, боттары садыглап болурунуң эргазын чедип ап турар. Аңгы-аңгы ээ-харысаалгалыг, аңгы-аңгы өскенге быжыг билигни, арга-дуржулганы дамчыдып турар мастер-садыгжыларга Стиа Шагдыровна Намчыл, Наталья Кончаевна Доңгак, Светлана Доржуевна Еремцова хамаарыжыр.

Өөредилгени практика-биле холбаарының аргазы бедиди сургуулдарның сонуургалы улгаткан. Олар боттарының шилип алган мергежилиниң аайы-биле: поварлар — Кызылдың эмчи училищезиниң столовазынга, а хлеб быжырыкчылары — Кызылдың хлеб заводунга практиказын эрттирип турар.

Башкы кадрлар чылдың-на боттарының билиин бедидип келген. Училищеде садыг салбырының мастери Г. Ш. Дамбыр-оол, кулинария салбырынын Л. В. Свешникова, хлеб быжырарын өөренир салбырдан Т. И. Артёмова чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Олар кичээлдерин бедик деңнелге эрттирип, теорияны амыдырал, практика-биле холбап техниктиг өөредилге херекселдерин билдилиг ажыглап келген.

Училищеде өөредилге-кижизидилге планында көрдүнген аңы-бүрү хемчеглерни чорудары чурумчаан, чаңчыл апарган. Өөредилге эгелээри билек актив болуун соңгуп ап турар. Өөреникчилер хостуг үе-шагында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериңге, спортчу секцияларга барып, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Интернационалчы тайбың клуву чылдың-на найырал кежээзин организастап эрттирип турар.

Училищени аңгы-аңгы чылдарда доозуп үнгеннерден Кая-Хем районундан — Г. П. Попов, Таңдыдан — Т. М. Саткова, Бай-Тайгадан — К. О. Чамбый-оол, Мөңгүн-Тайгадан — Д. С. Чанзан болгаш өскелер-даа Тываның бүгү бүрүзүнде мактадыг ажылдап, чонуң хүндүткелин чаалап алган.

Кооператив профессионал-техниктиг училищениң башкылар болгаш сургуулдар коллективи СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар чеделекке үлүүн киириштирбишаан, быжыг сагылга-чурумнуг, ак өөренип, ажылдаарын хүлээттинип турар. Ол бистиң билиг-мергежилче чүткүлүвүс, чонга ак сеткилдиг бараалгаарынга чаагай сорулгавыс болур.

С. КУУЛАР,
Кызылдың кооператив профессионал-техниктиг училищезиниң кижизидикчи башкызы.

БИРГИ ЧЕРДЕ БИС

Кооператив профессионал-техниктиг училищениң общежитиелеринде 180 сургуул чурттап турар. Олар шупту ырак районнардан келгеннер. Общежитиеде чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдал тургустунган.

Өрээлдериниң чурттакчылары боттарының аразында аэнг-шевер, өөредилге болгаш чуруум талазы-биле социалистиг чарыштыг. Неделя санында бир удаа бот-башкарылганы чорудуп турар. Ол ажылды өөредилге эгезинде-ле соңгуп алганывыс чөвүлел удуртуп турар.

№ 2 общежитиеде колдуунда келир үениң хлеб быжырыкчылары, кулинарлар, поварлар чурттап турар. Олар сөөлгү чарыштың түңнели-биле тускай чурумчудуп бадылап алганывыс негелде ёзугаар бир дугаарында чурттап турарларга аштырып каанаар.

Черле ынчаш сагылга-чуруу болгаш арыг-шевер талазы-биле № 1 общежитие республиканың ажылчын болгаш студент общежитиелериниң аразындан бирги черни элээн үлегерлиг чурттаалга чери болур. Оон иштн, дашты арыг-силиг турзун дээш моон соңгаар-даа улам кызып ажылдаар бис.

Т. СУНДУЙ.

ХОСТУГ ҮЕВИС

Бистиң училищениң интернационалчы найыралдыг коллективин өөредилге-билигже чүткүлүн бедитпишаан, спортка, уран чүүлге идепкейлиг киржилгени алган.

Башкыларывыс, мастерлеривис бистиңиге үргүлчү кээр, амыдыралывысты сонуургаар, арга-сүмезин кадар дузалакчыларывыс болуп турарынга өөрүп четтиришкиниңиң чылыг сөстерин чугаалаксап турар бис. Оларның хайгаарал, кижизилгези-биле дыка солун конкурстарны эрттиргиледивис.

Аревыста аргыыр, даараар шевер кыстар дыка хөй. «Боттарывыс аргып, даараан тур бис» деп конкурс солун эрткен. Аңаа Римма Дамбый, Лина Моңгуш, Тамара Сундуй, Маргариза Моңгуш, Урана Сыбырык, Рада Ооржак, Жанна Иргит тиилекчилер болган. Оларга өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Чоокта чаа чогаалчы, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы М. Б. Кенин-Лопсан-биле ужурашкаш, оон чогаадыкчы ажылы-биле танышкан бис.

Номчулга конференциялары, лекция, беседалар удаа-дараа эртип турар.

М. ХОВАЛЫГ.

ӨӨРЛЕРИМ ХӨЙ

1985 чылда училищениң садыг салбырынга өөренип кирип алдым. Аңгы-аңгы районнардан келген чүс ажыг кижи мында эптиг-найыралдыг өөренип турар бис.

Бистиң үшкү садыг бөлүүнде 29 уруглар бар. Оларның шупту тузу-биле шагга-ла найыралажып алдым. Ам эш-өөрүм улам көвүдээн. Оларга чоргаарланыр мен.

Училищеге өөренирге бүгү-ле таарымчалыг чүүлдер бар, хандырылга эки.

К. СОТПАЯК.

Делегей медээлери

СОВЕТ ИНИЦИАТИВАЛАРГА КАЛБАК ДЕТКИМЧЕ

БЕРЛИН. 2000 чылга чедир Чер кырынга ядролуг чепсекти узуткаар болгаш делегейге айыыл чок чоруктуң бүгү талалыг системазын тургузарының дугайында Совет Эвилелиниң киирген саналдары бүгү кижи төрелгетенге төөгүлүг магадылалды берип турар деп, Герман-совет найырал ниитилелиниң оралакчы президентизи Г. Куриг аңаа чугаалаан. Ядролуг дайынга месилдежиишкин болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериинге холбаштыр ол дээрге, социализмның айтыкаы кара чаңгыс оруу боор турар-дыр.

ПРАГА. Профэвилелдериниң федерациязы ядролуг шенелделерге мораторийни бо чылдың августуң 6-га чедир узадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирлээнинге байыр чедирип турарын ПБФ-тиң мында тараткан медеглелинде чугаалап турар. Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентилелиниң (МАГАТЭ) шугуму-биле кады ажылдажылгазының хайылаадырының болгаш делгейиниң ол кара чаңгыс организациязының ролюн база шыдаар аргаларын бедидериниң дугайында ССРЭ-ниң саналын ПБФ деткивишаан, чүүлдүг деп санап турар.

НЬЮ-ЙОРК. Совет Эвилелиниң кандыг-даа ядролуг тэзылдырыышкынга хоруушкунну чаңгыс талалыг кылып турда-ла, Вашингтонуң ядролуг чепсекти шенээрин үргүлчүлеп турар чоруу Рейганның администрациязының арыннарындан тайбың күзээн деп мэгелеп, чажыртынып турганы көжегезин шуут ажыткан. Совет Эвилелиниң чаа тайбың инициативазын болгаш Вашингтонуң аңаа «харыы» кылдыр Невадага ядролуг бомбаты база катап чазылдырганын Тайбың дээш америк шимчээшкининиң бөлүктеринде мычаар көрүп турар.

ССРЭ-ниң бо талазы-биле кылган базымы — ёзулуг-ла тайбың күзээн чорук ол боор турар — деп, Мэриленд штатта «Ядролуг чепсегленишкинни чаңгыс деңнелге тургузар дээш кампанияның» башкарыкчызы Кай Брайсэт медеглээн. ССРЭ Чер кырының эң-не үнелиг чүүлүн — кижи төрелгетенниң амы-тынын камгалап турар-дыр — деп, ол СЭТА-ның корреспондентизиңге интервьюзунга чугаалаан. Ол совет болгаш америк даа улустарга деңги хемчээлдиг үнелиг болгай.

Ийи талаңың мораторийни тургузар дугайында совет удуртукчузунуң Каттышкан Штаттарның президентизин кыйгырып турары амгы байдалдарга тайбыңны камгалаарының кара чаңгыс аргазы болур-дур — деп, Брайсэт онзалап демдеглээн. Ындыг гуманныг саналдаң ойталаары, ядролуг шенелделерни үргүлчүлээри дээрге, аморальдыг политика болур.

Ядролуг шенелделерни шуут соксадырын чедип алыры-биле бистер Совет Эвилелиниң база катап бериш турар таарымчалыг аргазын ажыглаар ужурлуг бис — деп, ядролуг политика талазы-биле юристер комитединиң күүсекчи директору Дэниел Арбесс чугаалаан. Совет инициатива дээрге, чаа ийи күзел-соруктуң база бир чаа көргүзүү-дүр.

Бистер ядролуг шенелделерге хоруушкунну узадыр дугайында чаа совет инициативазын деткип, харыылаажыр президент Рейгандан база катап дилеп турар бис — деп, ниитилелге бараан болуруңуң америк өңнүктер комитеди дээр массалыг шажынчы-пацифистиг организацияның (Квакерлер) төлээлекчизи Уоррен Уитт СЭТА-ның корреспондентизиңге чугаалаан. Чаа совет саналдарын ынаңгыя чепсегленишкинни дужурерииниң үр хуусаалыг перспективаларының талазы-биле эң-не идеглиг саналдар болур деп санап турар бис.

(СЭТА).

АКШ-ТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН БУРУУ ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Американың херектериңге шериг-биле холгаарлаашкынны күштелдирер дээш Каттышкан Штаттарның кем-буруулуг чуткуп турарын Никарагуаның чазаа шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң мында чарлаан медеглелинде америк «Нью-Йорк таймс» солуннуң парлааны Пентагонуң чажыт документизи АКШ-тың администрациязының бо талазы-биле политиказын долузу-биле сойгалап илередип турар. АКШ-тың чазаа Төп Американың айтырыын «тайбың ёзу-биле шиитпирлээрин» чүгле сөс кырында деткип турар, а херек кырында — ол девискээрге бодунуң 100 муңдан эвээш эвес солдаттарын Никарагуага удур дорт шериг интервенциязын белеткээри-биле тургузарын планнап турар.

Ындыг кем-буруулуг планнарны сойгалаан чорук Никарагуаның шимниг тургузуун база катап бадыткап турарын даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде чугаалап турар. Никарагуаның чазаа Төп Американың болгаш Контадор бөлүүнүң чоокта чаа болган чөөлүүл хуралынга шаап халдаашкынның чепсектерин кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарны кылырын саналдаан, ынчалза-даа камгалал чепсектериниң дугайында кандыг-даа чугааны кылырын хүлээп албайн турар. Сандинисту улусчу революцияның кара чаңгыс магадылалы болза, республиканың чепсегленген улузу болур болгаш, олар америк агрессияга удур камгаланыр бүрүн эргелиг-даа боор турар.

Никарагуа улус республиканың хостуг болгаш хамаарышпас догуннаар чоруун боо-чепсектиг камгалаарының бүрүн эргезинден кажан-даа ойталавас деп, Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель д'Эското медеглээн.

Никарагуа «Тайбың актызынче» чугаалажып көөрүнге белен. Никарагуаның чазааның чоокта чаа киирген саналдары документиниң үве шиитпирлеттинген бижиктелин тургузарының боттуг оруун ажыдып турарын М. д'Эското чугаалаан. «Тайбың актызынга» ат салыр чорук Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынны үргүлчүлээрин бергедеди бээр болгаан да, Рейганның администрациязы аңаа шаптыктаарын күзеп турарын министр онзалап айыткан.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

БЕЛГРАД. Черногорияның административтиг төвү Титоградка Югославияның аныяктарының күш-ажылдың чаңчыл болган фестивалы болган. Чурттуң бүгү черлеринден келген 127 командалар эң дээре даараныкчы, тракторист, чазаныкчы, официант, слесарь, токарь болгаш өске 23 профессияга эң дээре деп ат дээш маргылдаага кирипкеннер. Белградтан келген аныяк оолдар болгаш кыстарның командазы ниити зачетка тиилелгени чедип алган. Аңаа шилчип чоруур кубокту тывыскан.

Фестивальдың 19 катап чорутканы, оон сорулгазы — аныяктарга профессия шилип алырынга дузалаары болгаш маргылдааның солун хевири-биле ол профессияларның аргаларының база перспективаларының дугайын чугаалап бээри болур. Байырлалдың программазынга бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилериниң оон көргүзүү, культураның болгаш спорттуң өске-даа чүүлдери кирген.

ВАРШАВА. Үлетнур бүдүрүлге черлеринден, дээди өөредилге черлеринден болгаш школалардан беш чүс хире аныяк чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары техниканың аныяк чогаадыкчыларының Катовицеге болган шуулганынга чыгган. Оон киржикчилери поляк коммунистериниң ам болур дээди шуулганынга Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының программазының болгаш тезистериниң тевилелинге дүүштүр эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириинге аныяктарның ролюн болгаш турар черин тодарадырын чугаалажып көргеннер. Олар чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларының шимчээшкининиң оон ындай хөгжүдүүнүң оруктарын болгаш тодаргай хевирлерин тевилеп тургузарлар. Шуулган боол турда делегей болгаш бүгү-польша конкурстарга шаңнаткан аныяктарның эртем-техниктиг чогаадыкчы ажылдарының делгелгезин ажыткан.

БУХАРЕСТ. Бүгү-эвилелдиң Ленинчи аныяктарының коммунистиг эвилелиниң болгаш Румынияның Коммунистиг аныяктар эвилелиниң аразында кады ажылдажылганың 1986—1990 чылдарда программазынга ат салган. Совет болгаш румын аныяктарның акы-дуңмалышкы найыралының болгаш кады ажылдажылгазын улам ынай ханыладыры документиде баш удур көрдүнген. ССРЭ-ниң болгаш Румынияның Социалистиг Республиказының аныяк салгалын идей-политиктиг, күш-ажылчы, шериг-патриотчу, эстетиктиг болгаш күш-дамыр кижизидерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле дуржулга солчуулгазы ол документиде база көрдүнген. Документиге ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. М. Мишин болгаш СКМ ТК-ның бирги секретары Нику Чаушеску ат салганнар.

ВЕНА. Австрияның бүгү университеттериниң болгаш институттарының студент организацияларының төлээлекчилериниң конференциязы Грацка болган. Оон киржикчилери америк «стратегтиг камгалал инициативазынга» удур демиселдиң неделязын» эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алганнар. Космосту милитаризастаарының америк планнары онза агрессчи шинчилиг болгаш кижи төрелгетенни узуткаарының айыылын тургузуп турар деп, студентилерге, профессорларга болгаш башкыларга үндүрген кыйгырыында демдеглээн. Конференцияның киржикчилери австри студентилериниң амыдыралының болгаш өөредилгезиниң байдалын экижидеринче угланган дээди школаның социал реформазын чорударын эрге-чагыргалардан негээн.

• • •

Австрияның коммунистиг аныяктарының эгелекчи саналы-биле Цельтвегте аныяктар лагерин тургускан. Чурттуң янзы-бүрү черлеринден келген чүс-чүс аныяк оолдар болгаш кыстар тайбыңны камгалаары дээш, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрериинге болгаш ону космоска тургузарының айыылдыг планнарынга удур демиселжиринге шиитпирлиин көргүскеннер. Тайбың лагеринге болган митингиге чүве чугаалааш, Австрияның Компартиязының даргазы Франц Мури австри коммунистер аныяктарның социал эргелерин хандырарын, тайбыңга ынакшылдыг күштериниң шимчээшкиниинге ону киириштирерин бодунуң эң кол сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар деп медеглээн.

БОНН. ГФР-ниң демократиктиг аныяктарының Дортмундуга болган фестивалының организакчыларының дыңнадып турары-биле алырга, ол күчүлүг чыскаалга Федеративтиг Республиканың бүгү-ле черлеринден 150 муң ажыг аныяк оолдар болгаш кыстар киришкен. Фестиваль үезинде ийи хүн дургузунда хөй саныг митингилер болгаш дискуссиялар, ГФР-ниң болгаш Европаның өске-даа чурттарының культуразының демократиктиг ажылдакчыларының концерттери болган. Фестивальдың киржикчилери ийи хүн иштинде чыып алганы 50 муң ажыг марканы апартеидтиң ёзу-чурумунга удур демиселжип турар мурнуу африканчы чонуң кара кештиг хөй кезии-биле эв-сеткил каттыштырылгазының демдээ кылдыр Мурнуу Африканың африканчы национал конгрезинге дамчыдып бергеннер.

(СЭТА).

КАТТЫШКАН ШИИТПИР

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Вьетнамның улусчу армиязының эки турачыларын Кампучиядан үндүрериниң ээлчег үе-чадазын эрттирериниң дугайында Вьетнам Социалистиг Республиканың болгаш Кампучия Улус Республиканың чазактарының кады хүлээп алган шиитпири КУР-нуң чайгылыш чок быжыгылышкынын бадыткаан, Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче ийи чурттуң чаагай чүткүлүнүң көргүзүү боор турар. Полпотчу ёзу-чурумну дужур октаанының соонда эрткен чеди чылдың иштинде Кампучияның революциялыг чаалап алышкыннарын камгалаарының талазы-биле вьетнам эки турачылар-биле үре-түңнелдиг кады кежелип турар — деп, СПК агентилелдиң тайылбырында чугаалап турар. Ол дугайында 1984—1985 чылдарның кургаг сезоннарының үезинде Соңгу-Барымның кызыгаарга дайзынның камгалалдыг дыка хөй черлерин узуткаан тиилелгелерин херечилеп турар. Ол тиилелгелер дайзынның бүгү стратегтиг планнарын буураашкынга таварыштырган, кхмерже контрреволюцияның ижиттиг сандараашкынын болдурган.

ЧУРУКТА: перу индейлер. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОННУҢ ТАЛАНТЫЗЫ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышааан, ону урап чүүлдүг дыл-биле чонга чедирери — Самагалдайның херээжеттер чөвүлелиниң сорулгаларының бирээзи.

Самагалдай суурга чоннуң чурттап турар черниң аайы-биле уран чүүл көрүлдезин доозулган. Ол көрүлдениң кол эгелекчилери болгаш организакчылары — херээженнер чөвүлелиниң активчилери, агиткварталарның, микрорайоннарның даргалары болган. Олар тускай оргкомитетти тургузуп, көрүлдениң негелделерин ажылдап кылган. Ооң кол сорулгазы: чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле эстетиктиг кижизидилгени күштелдирери; чоннуң хостуг үезин шын ажыглаары болгаш талантылыг кижилерин илередири болган.

Көрүлдениң негелдезинде тема аайы-биле концерт үндүрериндеи аңгыда, микрорайоннарның чурттакчыларының аргаан, даараан, чазаан кылыглары, аъш-чемниң делгелгези Культура бажыңынга кылыры, оларның ажыл-амыдыралын чырыткан хана солуннарны үндүрери.

Ниитизи-биле он микрорайондан 215 кижи концертке киришкен. Жюри программа, сцена каастал газындан эгелээш, идик-хеп, сцена культуразын артистерниң сагып билирин, концерттиң утка-шынары темага дүгжүп турарын кичээнгейге алган. № 7 (даргазы К. Балаӊай), № 9 (М. Шожукпан), № 12 (Н. Седеп-оол), № 11 (И. Ондар), № 14 (А. Кунаа-Сиирин) болгаш өске-даа микрорайоннарның чурттакчылары боттарының уран талантызын чонга бараалгатканнар. Көрүкчүлерниң саны хөй болуп, жюри-биле кады олар номер бүрүзүнге үнелелди берип турганнар.

Жанрлар аайы-биле көргүзерге, № 12 микрорайоннуң ниити ыры бөлүүн, фольклорлуг ансамбльдиң күүселдезин, шииден көргүзүглерин, № 7 микрорайондан Седеп-оол Салчактың күүсеткени «Бай-ла Тайгам», № 9 микрорайондан композитор А. Чыргал-оолдуң «Чечен биле Белекмаа» деп операдан үзүндүнү С. Шожукпаның күүсеткенин, Е. Допуй, Ю. Демек, С. Шожукпан оларның 3 үнге күүсеткени К. Баазан-оолдуң «Аваның ырызы», Демектерниң өг-бүлезиниң «Бис тайбың дээш» деп ырызын беш кижиниң күүсеткенин, № 1 микрорайондан Дерме Доржунуң күүсеткени моол улустуң ырызын, № 13 микрорайондан уругларның «Катюша» деп танцызын, № 8 микрорайондан Валерий Бортумааның күүселдези-биле «Чадаганым», № 11 микрорайондан Куулар Кодур-оолдуң ырлааны «Сүт-ле Хөлүм», № 14 микрорайондан Успун Маадыр, Дандар Орлан оларның демир-хомуска ойнааны болгаш «Ча адыкчылары» деп танцыны күүсеткенин жюри кежигүннери, көрүкчүлер ханы үнелеп, адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Делгелгелерге хамаарыштыр мындыг түңнелге кээп болур. Аңаа киришкен херээженнерниң хөй кезии аргып, даараарының, аъш-чем кылырының мастерлери деп санап болур. Сөөлгү үеде арган платьелерни, даараан чайгы пальтоларны тыва национал хевирже киирип, моданы амгы негелдеге дүүштүр чогаадып, ону аргып, даарап кедип турары солун. Аргыкчылар: К. Балаӊай, О. Увангур, П. Токова, А. Иргит, Ч. Дугар-оол, даараныкчылар М. Алдын-Херел, Т. Намзырай оларның кылыглары болгаш национал чемнерни П. Токова, В. Монгуш, Н. Седен-оол оларның белеткээнин көрүкчүлер сонуургааннар.

Чамдык чединмишкиннер-биле чергелештир четпестер база эвээш эвес. Чамдык микрорайоннарның чурттакчылары көрүлдеге киришпээн. Ол микрорайоннарга концертти белеткээр ужурлуг оргкомитеттиң кежигүннери чонну эвилелдеп шыдаваан. Көрүлдеге киришкеннерниң саны эвээш, чоннуң массалыг киржилгези чедип алдынмаан.

Белеткел үезинде районнуң Культура бажыңының методистери, баянистери методиктиг дузаны кошкак чедирген. Тыва национал хөгжүмге күүселделер, хөөмей, сыгыт дээш ышкаш жанрларны күүседип болур чурттакчылар бар-даа болза, ону организастап шыдавааның дараазында көрүлделерге түңнелдеи үндүрүп, кичээнгейни өлче угландырары чугула.

Удавас түңнел концертти үндүрери-биле белеткел ажылдары чорун турар. Аңаа кирген акшаны Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн бис.

Тайбың чылынга болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан уран чүүл көрүлдезин чүгле Самагалдайга эвес, районнуң өске-даа суурларынга база организастап эрттирееш, ооң түңнелдерин үндүрген. Агиткварталар аайы-биле «О. Шынаа» совхозка шин көрүлдезин, «Кызыгаар» совхозка эң эки утка-шынарлыг темалыг кежээлер организастаарының көрүлдезин эрттирген, өскелеринге — концерттерни көргүскеннер.

Э. НАМЗАЛ,
СЭКП Тес-Хем районунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

ЧУРУКТАРДА: орук-сентелге-тудуг участогунуң слесары Салчак Седен-оол «Бай-ла Тайгам» деп ырыны күүседип тур; № 7 микрорайондан Демектерниң өг-бүлезиниң «Бис тайбың дээш» деп ырыны күүседип турары. Үделтеде — Евгений Допуй; № 9 микрорайонуң танцы бөлүү «Инчеек» деп танцыны күүседип тур.
М. КАЛЧАННЫҢ фотолары.

ЦЕХТЕРНИ ЭРГИП ЧОРААШ...

Өске бөлгүмнерге бодаарга, шии бөлгүмү онзагай салымчаанныг кижилер-биле ажылдаар. Оларны тып алыры белен эвес. Овур-хевирин тургузуп шыдаптар кижилерин сес чыл бурунгаар цехтерни эргип чораш тып алган бис. Ийи чаңгыстап эвилелдеп тургаш, бөлүктү тургустувус. Чаңгыс кежегелиг шиилерден эгелээш, ханы утказыг классикага чедир элээн каш чогаалдарны бөлгүм киржикчилери ойнаан.

Тываның 40 чылында В. Көк-оолдуң «Самбажык», Таңдылеттиң 40 чылында К. Кудажының «Он бир», съездиге уткуштур көрүлдеге «Найыралдан» деп шиилерин ойнаан, районнуң шии бөлгүмнериниң аразында тиилекчи болуп келдивис.

Ийи орденниг күш-ажылдың хоочуну, коммунист Д. Дуктеп-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы, бежен чеди харлыг С. Салчак, бежен сес харлыг мурнакчы тудугжу К. Куулар, он бирги беш чылдың ажылчызы, комбинаттың транспорт цехиниң моторизи В. Куулар, фабрикада машинист В. Саая, эът комбинадында ажылчын С. Сат болгаш өске-даа мергежилдиң кижилери — эмчилер, бухгалтерлер, өөреникчилер, техниктиг ажылдакчылар — бөлгүмде киржип турар. Чон аразында талантылыг кижилерни эскерип, оларның мергежилинге шии бөлгүмү дузалап турар. Характерлиг рольдарны Александр Салчак эки күүседип турар. «Самбажыкта» — Кызаңнай, «Он бирде» немец капитан, «Найыралда» мээрең Семён Сат Самбажыктың ролюн бүгү сагыш-сеткилинден бердинип ойнаан. Владимир Чысыммаа херээжен рольда бүзүреңчиг көзүлген.

Бөлгүмнүң киржикчилери чээрби дөрт кижи. Хөй кижи киириштирери берге. Эң шиилиттингеннерин ап турар бис. Ынчангаш улуг бүдүрүлгелерге аңгы бөлгүмнерни тургузуп болур. Эштерниң сценага хуулгаазынын көргеннер бөлгүмге кирер күзелин илередип кээп турар. Бичии уруглар хөй кээп турар боорга, аңгы бөлгүмнү база тургускан. Ак-Довурактың № 3, № 1 школаларындан дөртен ажыг уруглар кичээлдеп турар.

Уруглар бөлгүмүнүң кужу-биле Е. Танованың «Шынчы сес», К. Сагдының «Ильичиниң чагыы» деп шиилерин, А. Короленконуң, Н. Гогольдуң чогаалдарын тургускан.

Бот-тывынгыр шии бөлгүмнериниң репертуарын калбартыры чугула. Амыдыралга чоок, кижизидикчи ужур-уткалыг шиилерни манап турар бис.

Кожавыс Бай-Тайгага, районувустуң суурларынга шиилерни көргүскен бис. «Он бирни» Культура ордузун долдур олурупкан көрүкчүлер көрген.

Дыштаныр хүннерде кызыл-булуңнарга, ферма, бригадалар тентеринге бистиң бот-тывынгыр артистеривис эвээш барып турар. Моон соңгаар тускай график-биле күш-ажылчы коллективтерже үнүүшкүннерни доктаамалчыдар сорулгалыг бис.

Р. САТ,
Ак-Довурактың Культура ордузунда шии бөлгүмүнүң удуртукчузу.

«ЭҢ ЭКИ ЭМЧИ СЕСТРАЗЫ»

Кызылдың башкы институдунга студентилер аразынга «Эң эки эмчи сестразы» деп ат чедип алырының конкурузу болган. Аңаа педагогика, дыл факультеттериниң 1, 2 курузунуң, физика-математика болгаш бойдус-география факультеттериниң 2-ги курстуң студентилери киришкен.

Командаларның киржикчилериниң саны деп. Команда бүрүзү эмчи сестраларының чаа формазын чогаадып, даарап алган. Студентилер баштай теория кырынга айтырыгларны харыылааннар. Ооң соонда практика кырынга (аарыг кижиге канчаар дуза чедирерин, сыкыртырын, балыг шарырын, горчичникти салырын, өске-даа аргаларны ажыглаарын) көргүскеннер.

Ядролуг чепсектен канчаар камгаланырын, балыгланган кижилерни ажаарын көргүскени кончуг солун болган.

Бир минута иштинде эмчи сестразының дугайында шүлүктү чогаадып, ырларны ырлажып, тывызыктарны бот-боттарынга салышканын көрүкчүлер сонуургаан. «Санбюллетень» деп хана солунну баш удур кылгаш, залдың чиналарын долганып аскылаан.

Конкурстуң түңнелинде бирги черни педагогика факультединиң «Сестричка», ийиги черни — дыл факультединиң «Рентген», үшкү черни — бойдус-география факультединиң «Айболит» командалары алганнар. Тиилекчи команданың кежигүннерин өртектиг белектер-биле болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

«Эң эки эмчи сестразы» деп атты жюри кежигүннери Лилия Ойнаар-оолга тывыскан.

Бо конкурсту институттуң эмчи белеткелиниң болгаш камгалал кампаниялалының кафедразы бир дугаар белеткеп эрттирген. Ооң сорулгазы — студентилерниң медицина талазы-биле билиглерин бедидери.

Б. ООРЖАК,
студент.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

27. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — Эрткен неделяда спорт. 9.15 — «Күш сүдү». Уран-чечен телефильм. «Тускай корреспондент» деп бөлүктен. 10.50 — 10.55—Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Практикага хынаттынган». Док. фильмнер: «Дүргедээшкин формулазы», «Тургустунуушкун». 15.30 — —Хөглүг старттар. 16.15 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери. 16.35 —Литва ССР-ниң Плунге районунуң КБ-ниң «Сувартукас» улус ансамблиниң концерти. 16.50 — Уругларга фильм. «Юрка — командирниң оглу». 18.05 — Шажын болгаш политика. ССРЭ-де шажынга чүдүүр чүдүвезиниң хостуу болгаш шажын чүдүлгезиниң дугайында хоойлужудулга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.35 — «Экран мастерлери». «Любовь Орлова». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Камера делегейни көргүзүп тур». 22.35 — «Смеричка» ансамбльдиң ооң көргүзүү. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.40 — Эрткен неделяда спорт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Черге чурттаар». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Арыг нити-биле чоруп ор мен. 8.55; 12.40 — Француз дыл. 9.55 — «Бичии уругларга геометрия». «Улуг сек болгаш хаан уруу-нуң дугайында». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. 8 класс. «Бир дугаар эрге». Күш-ажыл кылырынга совет хамаатыларының эргезиниң дугайында. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Астрономия. 10 класс. Октаргай дугайында чүнү билир бис. 13.20 — В. Г. Белинский. Амыдыралының арыннары. 14.10 — «Бичии уругларга геометрия». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — «Революцияның чурукчулары». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң чурулга академиязының президентизи Б. Угаров чорудар. 15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аныяк гвардия». Кызыгааржы хүнүнге тураскааткан дамчыдылга. 18.45 — Уругларга фильм. 18.50 — «Ажык чугаа». Социалистиг өнчү-хөреңги камгалалынга хамаарыштыр арынчыгаш. 19.20 Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Саның ийикти дивс». 4-кү кезээ. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 «Үе». 21.35 — «Бирги». Уран-чечен фильм. 23.00—23.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Серкебаевтиң концерти.

28. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Экран мастерлери». «Любовь Орлова». Уран-чечен публицистикалыг фильм. 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кызыгаар-жы хүнүнге». Док. фильмнер: «Оожум океанда дозор», «Мөңгези-биле дириглерниң данзызында». «Тоску застава». 15.35 — Ыр-хореография композициязы. 16.15 — Бүгүдеге стадион. 16.45 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 17.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.45 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери. 18.10 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар 19.35 — Кызыгааржы хүнү. ССРЭ-ниң КАЧК-ның кызыгаар шериглериниң штавының начальниги генерал-лейтенант И. Я. Калиниченконуң чугаазы. 19.50— Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм. «1941 чыл». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Күрүне кызыгаары». 2-ги сериязы. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хеленде арын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санал техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 13.25 — Немец дыл. 10.05 — «Сергей Лазо». Док. телефильм. 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. С. Прокофьев. Балет. «Золушка». 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Физика. Физика болгаш эртем-техниктиг дептилге. 12.40 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнар. 13.55 — Төөгүнүң арыннары. Декабристер Сибирьде. 14.40 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. 15.10 — Ырак болгаш чоок ыр. 15.45 — 15.50— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бодунуң төрээн чериңге мнак болгаш билир бол». Школачыларга телевикторина. Улуг-Хем районундан дамчыдылга. 18.55 — Уругларга фильм. 19.15 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Азия тову». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Уран чүүлге бараан болуру — шынныг чорукту катаптаары». Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар.

29. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 9.45 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм. «1941 чыл». 1-ги сериязы. 10.55 — 11.00 — «Үе». 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.40 —«Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 16.15 — Шыдыраа школазы. 16.45 — Ф. Шуберт. «12 вальстар». 16.55 — Док. телефильм. «Башкы болуру». 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.00 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.45 «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. 19.10 — «Сеглээн сес—кырткен ыяш». «Шынарга — партийжи сагыш салыышкын». Латвияның КП ТК-ның секретары О. Г. Анфимов, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады. «ВЭФ» бүдүрүлге каттышкыышкынының чиңгине директору О. К. Лемев киржир. 19.45 —ТТ-ниң экранында эң баштай. «Мээң өлгенимге Клава К-ның буруудадырып диледим». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — 00.05 — Г. Свиридовтуң, О. Тактакишвили, В. Гаврилин оларның чогаалдарындан дамчыдылга. Чапсарда (22.45) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Танкылырга танкыларга удур». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 10.00 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Дарвинниң эволюция теориязы. 11.00 — «Бодууп — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 11.30 «Сылдыс дээрниң тывызыктары. Мөңге шимчээшкин». Эртем тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Ыдыктыг суг». Шажынга удур темага эртем-тайылбырлыг фильм. 12.15 — «Оларның аттарын уттуп болбас...» Декабристерниң кадайлары. 13.30 — «Сайыт болуксай-дыр мен». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.00 — Чүнү номчуурул. 15.45 —15.50— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Сылдысчыгаш». Сукпак школазының пионерлериниң ажыл-херектери. 18.30 — Уругларга фильм. 18.45 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылгага Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Р. Кенденбиль киржир. 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Азия тову». Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Челээш». Мультфильм. 20.20 — «Дем катты-жылгазы». Тележурнал. 20.50 — «Чуваш рапсодия». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 —Дашты фильм экраны. «Спортчу амыдырал ындыг». 1-ги сериязы. 22.30 — 23.00— Док. телефильм. «Шыдыраа: кыдыындан болгаш удур аайындан». Москвага 1985 чылда шыдыраага делегей чемпионадының дугайында.

30. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм — «1941 чыл». 2-ги сериязы. 10.30—10.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Көдээниң сорулгалары». Док. телефильмнер: «Кандаашкынга чоруштур», «Джоте Гугуния». 15.45 — Орус чугаа. 16.15 — Шахтёрларның комсомолчу-аныяктар бригадири А. Л. Царевский-биле школачыларның ужуражылгазы. Киевтен дамчыдылга. 16.45 —Чурулга уран чүүлүнүң бүгү-эвилел неделязы. 17.15 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 17.45 — Электроника болгаш бис. 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кижи болгаш хоойлу. 19.25 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Боолаарынга эрге». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Телекөрүкчү спутнигн». 22.10 — «Евровидение» деп эстрада ырызының концерти. 23.15— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ырлаар бүдүктар». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 9.05; 14.15 — Англи дыл. 10.05 — Дашты чурулга уран чүүлү. Рембрандт. 10.50 — «Кым болуруал?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.20 — Орус литератураның патриотизминиң эге бажында. 12.55 — «Уттундурбас күс». Уран-чечен фильм. «Мооя кино». 14.45 — «Кижи ыр соондан чоруп ор». И. Яунзем. 15.05— 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.30 — Уруглар камгалаарының делегей хүнүнге. Кызыл районнуң уругларының музыка школазының концерти. 19.00— Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. Мелиоратор хүнүнге. Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Н. А. Жогольдуң чугаазы. «Тыва культура—чаңчылдар болгаш амгы үе». Тываның бижик тураскаалдарын ТДЛТЭШИ-ниң культура секторунуң эргелекчизи К. А. Бичелдейниң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Балтий далай чурттарының найыралдың чадат-тергеге чарыжы. Финляндиядан дамчыдылга. 20.30 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 21.00 — «Үе». 21.35 — Дашты фильм экраны. «Спортчу амыдырал ындыг». 2-ги сериязы. 22.25— 23.45 — «Крыловтуң басняларын болгаш баштак ырлар». РСФСР-ниң улустуң артизи А. Покровский күүседир.

31. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Күрүнениң Неедла аттыг ырның болгаш танцының концерти. 9.10 — «Бөдүүн—нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 9.40 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 10.10 — «Кадыкшыл». 10.55 — Док. телефильм. «Вашингтонга хоргадаар». 11.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Амыдыралга электроэнергия камналгазының дугайында. 11.45 — Үениң болгаш бодунуң дугайында. Шүлүглелдиг антология. Борис Корнилов. Артист Ю. Богомолов ойнаар. 12.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильми. 12.20 — «Прокофий болгаш Евдокия». Док. телефильм. 12.50 — «Чорууруунуң бүдүүзүнде». Фильм-шии. Автору — Т. Непомнящий. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — «Чорууруунуң бүдүүзүнде». Фильм-шииниң уланчызы. 15.40 — Ону шыдаар силер. 16.25 — «Ойна, элер хөрүүжек». 17.15 — «Это—Пеле». Док. телефильм. (Бразилия). 18.15 — «Тайбыңга космос». Москва — космос — Эфтелиг телекөрүг (Нидерланд). 19.15 — «Кинопанорама». 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Бижилге дептерниң чажыды». Уран-чечен фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Балтий далай чурттарының найыралдың чадат-тергеге чарыжы. Финляндиядан дамчыдылга. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — «Эң чугула чүүл дугайын Джамбуль ырлаан». 10.15 — «Бодун таңдыга көргүзер». УССР-ниң улустуң артизи Н. Барышева. Одессадан дамчыдылга. 11.00 —«Кызыгаар ыды Алый». 12.05 — «Бистиң севүвүс». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.25 — «Бассо Кантанте». «Вацловас Даунорас опера сценазында». Фильм-концерт. 13.05 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 13.50 — Москва. Консерваторияның улуг залы. В. Овчинниковтуң концерттеринде. 15.40 — Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. Амы-тындан артык салыг». 5-ки сериязы — «Улуг буураашкын». 16.35 — Чераа дээрде болгаш далайда. 17.05 — «Хөлзээниңг черде». Фильмшии. 19.15 — «Ыр-86». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кудуруктуг автомобиль». Мультфильм. 20.15 — «Стадион». Док. телефильм. 20.25 — С. Прокофьевтиң музыказынга балет. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Леонид Леонов-биле чаңгыс шак». Док. телефильм.

ИЮНЬ

1. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң 22-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 11.05 — «Эртенги почта». 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05—«Көдээден дамчыдылга. 14.05—Москва школачылары-биле Катя Лычёваның ужуражылгазы. 14.35 — Киночарлал. 15.35 — Совет черге ужуражыышкыннар. 15.50 — «Көрүкчүлерниң дилээ-биле». «Оларның Төрээн чурту бар». Уран-чечен фильм. 17.20 — «Делегей панорамазы». 18.05 — Концерт. 19.00 — Футболга делегей чемпионады. 1. Байырлыг ажыдыышкынның дугайында репортаж. 2. Италияның шилиндек командазы — Болгарияның шилиндек командазы. Мексикадан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкинонуң Концерт студиязынга С. Залыгин-биле ужуражыышкын. 22.50—23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.20 — «Бижилге дептерниң чажыды». Уран-чечен фильм. 9.40 — С. Мирзоян (гитара) ойнаар. 10.00 — Аваның школазы. 10.30 — Телевидениениң телестудиязының программазы. 11.20 — Балтий далай чурттарының найыралдың чадат-тергеге чарыжы. Финляндиядан дамчыдылга. 11.30 — Орус чугаа. 12.00 — Эжер хемелерге «Москваның улуг маргылдаазынга» чурттар аразының маргылдаазы. 12.30 — Арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези. 13.00 — «Амы-тындан артык салыг». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы — «Демир крест». 14.00 — «Олег-биле ужуражыышкын». П. И. Чайковский. «Орлеан кызы». Олессаның операны болгаш балеттиң үлегерлиг театрының шиизи. 16.35 — «Ада Роговцева». Фильм-концерт. 17.25 — «Делегейниң музыка культуразының эртинезиннери». Н. А. Римский-Корсаков. 18.05 — Делегей болгаш аныяктар. 18.40 — «Бүгүрел». РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, Оренбургтуң мебель комбинадының комплекстиг бригадазының бригадири М. П. Колпакованың дугайында телеочерк. 19.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Тоолга тоол улажып». 20.15 — «Улустуң аялгалары». 20.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 21.00 — «Үе». 21.35— 23.00 — «Василий Буслаев». Төөгүлүг фильм экраны.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кармен» 18.40, «Набат на рассвете» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50. 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50, «Лунная ведьма» 13.10, 15.00, «Ошибка молодости» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салон красоты» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улочка» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Жертва обмана» 17.00, 19.50 шактарда.

Агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чаъс чагбас. Агаарның температуразы дүне 4—9, чамдык районнарга 0 градус чылыыр. Хүндүс 17—22, чамдык районнарга 8—13 градус чылыыр.

Кызылга кежер булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 6—8, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинге доктаамал ажылдаарлы-биле экономист (декрет шөлээ үезинде), кол инженер, участок начальниги, прораб, электрик, дакпырлап ажылдаары-биле кассир-буфетчица, штукатурлар, малярлар, бызанчылар, плита салыкчылары, а ол ышкаш штукатурлар, малярлар, бызанчылар, плита салыкчызының өөреникчилери херек. Ажылдавышааш өөренир хуусаазы 3 ай. Өөредилге үезинде 76 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Бот кижилерге ниитиниң чурттаалга бажыңын, өг-бүлелиглерге ээлчег ёзугаар бажың бээр. Чылда ажыл түңнели дээш шаңнал бээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу 1 «а», телефон 2-28-33.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3303.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01026.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың май 28 среда
№ 124 (13124)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

СЭКП Төп Комитединде

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭВЕС ОРУЛГА АЛЫР ЧОРУК-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларын Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары бодунуң эң чоок хереэ кылдыр көрүп, улус ажыл-агыйының бүгү участоктарынга хөй-ниитиниң байлаашның көвүдээрин кызымаа-биле чедип ап турар деп, бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында СЭКП Төп Комитеди демдеглээн. Чоннуң чаагай чорууга ак сеткилдиг күш-ажыл, социалистиг өнчүнү быжыглаары, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының, өг-бүле бүрүзүнүң материалдыг чаагай чоруунуң өзериниң кол үндезини болгаш ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң кижизиделиниң эң чугула негелдези, оларның ындыг хүлээлгези болур дээрзин совет кижилер эки билип турар. Чуртта ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың хүндүзүн бедидер дугайында социализмниң «кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — кылган шаа-биле» деп кол принцивин чайгылыш чокка боттандырып чорудар, күш-ажылдың болгаш хереглелдиң хемчээлдеринге күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң контролюн улам ыңай күштелдирер дугайында доктаамал сагыш салып турар.

Ооң-биле кады, кижилер оорланып, чижең чорук ылып, хээли ап, хоойлуга удур өске-даа хевириниң үүлгедиглерин кылып турган, күш-ажылчы эвес орулга ап турарының эвээш эвес фактылары бар. Оларның чамдыызы байыыр сорулга-биле күрүнениң машиналарын болгаш механизмнерин, транспортун, чуртталга шөлүн, одаар чүүлүн, чиг эдин болгаш материалдарын ажыглап турар. Бүдүрүлгелерде болгаш садыгның, амыдырал хандырылга, коммунал, медицина ачы-дуза чедирериниң албан черлеринде, өөредилге черлеринде ачы-дуза чедиргени дээш немелде төлевирин түрүп албадап алырының, киирип алган акша-хөреңгини шиңгээдип алырының, хамаатыларны мегелээриниң, тала-дугай тыртар чоруктарының фактылары бар боор турар. Ажык хараар сорулгаларга бодунуң албан-дужаал байдалын ажыглаарының оруунче албан-дужаалдыг кижилерниң кирип турары ховар эвес. Чамдык совет өг-бүлелерде алыксак-чиксек чорукче чүткүлдүг, амыдыралды чиңги-биле көөрүн буруу шаппайн турар.

Амыдыралдың социалистиг хевиринге таарышпас ындыг бак болуушкуннар ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга удурланышкак, олар совет улустуң чаптыг килеңнээшкинин болдуруп турар. Төп болгаш чер-чер органнарынга бот-тарының чагааларынга олар күш-ажылчы эвес орулгаларны узуткаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын негеп турарлар.

Ол саналдарны СЭКП Төп Комитеди долузу-биле деткип турар болгаш ажык-олча хараар илерээшкиннерни чайладыр талазы-биле партия, профэвилел, комсомол организацияларының, совет, ажыл-агый болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнарның ажылын үндезини-биле экижидерин чугула деп санап турар.

Социализмниң бүдүжүнге таарышпас күш-ажылчы эвес орулгаларны чок кылырын политиктиг, социал-экономиктиг болгаш кижизидилгелиг чугула сорулга кылдыр көргеш, күш-ажылчы эвес орулгаларны тып алыры-биле демиселди күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырып чорударын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хоорkomнарынга болгаш райкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга, ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга СЭКП ТК саналдаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, ажыл-чорудулганың бүгү черлеринге совет хоойлуларны, социалистиг чаптыг чоруктуң негелделерин чайгылыш чокка сагыырын, күрүне болгаш хамаатылар күсели-биле хоойлуга удур арга-биле байыырының бүгү аргаларын болгаш оруктарын шуут дуглаарын чедип ап турганда, ол ажылды идепкейлиг болгаш эптеш чок чорудар.

Бедик хереглелдиң бараанарын бүдүрерин көвүдедиринче, артык кур кезектерни, тудуг материалдарын, бажың иштинде херек чүүлдерни саларын калбартырынче эң-не улуг кичээнгейни салырын партияның Төп Комитеди негээн. Эң кыска хуусаа иштинде хамаатыларның чүнүң-даа мурнунда квартиралар, автомобильдер, мотоциклдер, электри, теле-радиоаппаратураны болгаш амыдыралдың өске-даа машиналарын болгаш херекселдерин септээри-биле холбашкан ачы-дузага чурттакчы чоннуң хереглелин хандырарынга материалдыг болгаш организастыг баштайгы белеткелди кылыр. Садыг бүдүрүлгелериниң, амыдырал болгаш медицина талазы-биле ачы-дуза чедирериниң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, аалчылар бажыңнарының, ачы-дуза чедирериниң өске-даа бүдүрүлге черлериниң ажылын экижидер. Ол талазы-биле он бирги беш чылдың планнарынга немелде хемчеглерни баш удур көөр, черлерниң аргаларын болгаш курлавырларын улам-на долузу-биле ажыглаар.

Чамдык бараанарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге ховартаашкынның, гостиницаларга оруннар бээринден, транспорт билеттерин садарындан ойталаашкыннарның чылдагааннарын дүргени-биле тодарадыр, дефицит чамдык ажылдакчыларның шүшпениинден болгаш харысалга чок чорууидан тургустунганда, дээштиг хемчеглерни алыр, кижилерниң негелде-хереглелдерин тооп көрбезиниң херекке албазының кандыг-даа таварылгаларын шиитпирлии-биле буруу шавар херек.

ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, каттыжыышкыннарның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчулары материалдыг үнелиг чүүлдерниң учёдунга, чиг эттиң болгаш материалдарны чарыгдаарынга шыңгыы корум-чурумну тургузар, контроль чок, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарның кандыг-даа таварылгаларын шиитпирлии-биле узуткаар. Социалистиг өнчү-хөреңгиниң бүдүн-бүрүн болур чоруун бүзүрелдиг хандырар ужурлуг. Ак сеткилдиг, кызымаккай болгаш эки шынарлыг ажылдың төлептиг шаңнал-макталды алырын чедип албышаан, күш-ажылды организастаарын, нормалаашкынын болгаш төлээрни сайзырангайжыдар херек.

Ак сеткилдии-биле ажылдап албаан акша-хөреңги-биле чурттап турар кижилерге удур демиселге совет хоойлу-дүрүмнүң болгаш хөй-ниитиниң санал-оналының бүгү күжүн долузу-биле ажыглаары эргежок чугула деп СЭКП ТК санап турар. Күш-ажыл кылбайн ажык-кончаа тып алыры-биле холбашкан чаңгыс-даа фактыларымдааны салдар чедиреринң хемчеглерин албайн артырбас ужурлуг. Хээли алыкчылары, күрүне акша-хөреңгизинче хол дээр, алыксак-чиксек, аап-саап чүүлдер оорлап самчыгдаар болгаш өске-даа ниитилелдиң күсели-биле байыксаар кижилер бүгү-ниитиниң буруу шавыышкынынга таваржыр, боттарының алыксак-чиксек чоруу дээш кезээмчеге таваржырының чайлаш чогун билген турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар ужурлуг. Декларациялар системазын, хамаатыларның орулгаларының хоойлу ёзугаар чоруунга контрольдуң өске-даа хевирлерин калбаа-биле ажыглаар, чедирген когаралды хөй дакпыр хемчээлге катап эгиттирерин калбаа-биле боттандырып чорудар, олча-ажык алыры-биле кылган кем-херек үүлгедиишкинин дээш эт-хөреңги харысалгазын бедидер, үндүрүг-дадывыр практиказын сайзырангайжыдар херек. Артык чуртталга шөлүн ажыглаарынга контрольду тургузар, чурттаар чер-биле холбашкан орнажылга аргаларын корум-чурумчудар. Хоорайларда болгаш чурттакчылыг черлерде паспорт корум-чурумун быжыглаар.

Чижеңнээр болгаш холаач чүве садып ап саарар чорукту болдурбазы-биле колхоз рыногунуң ажылын контрольдаарын күштелдирер. Бедик хереглелдиг бараанарны калбаа-биле садарын органнар таарынга комиссионнуг садыгның ужур-дузазын, ол ышкаш кадаг ажыл-агый продуктуларын база оон бүдүрер кылыгларны садып алырынга болгаш садарынга хереглел кооперациязының ролюн бедидер.

Саң-хөө органнарының, ведомстволарның ревизия-контроль албанының, улусчу контроль органнарының ажылының дээштиин күштелдиринче, ажылчын контрольдуң ролюн болгаш ужур-дузазын бедидеринче кичээнгейни угландырган. Күш-ажылчы эвес орулгаларны чок кылыры-биле күш-ажылчы коллективтерниң эттелерин болгаш аргаларын долузу-биле ажыглаары чугула.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хоорkomнары болгаш райкомнары, партия эге организацияларның чоннуң өнчүзүн оорлап самчыгдаарындан болгаш үрелиишкинден камгалаарын чаңдырар, ажыл-агыйжы эвес чорукту, хээли алыр, чижеңнээр, түрүп албадап турар акша алыр, хөй акша-көпеек чыыр чоруктарны болдура бээринге таарымчалыг байдалдарны чайладыр дээш албан-дужаалдыг кижилерден, удуртукчу кадрлардан негелдени бедидер.

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларының администрацияларының бо талазы-биле ажылынга партийжи контрольду күштелдирер. Кадрларны шилиирде болгаш таарыштыр тургузарда оларның политиктиг болгаш ажыл-херекчи мөзү-шынарынга, ол ышкаш ажылдакчыларның мораль талазы-биле арыг чоруунче онза кичээнгей салыр, ажык-кончаа сүрер, албан-хүлээлгезин соора ажыглаар, ак сеткилдиг эвес кижилерни камгалаар фактыларны шиитпирлии-биле узуткаар. Ындыг үүлгедиишкиннер-биле бодун бужартаткан кижилерни удур тур ажылга ажыглаары болдунмас деп санаар.

Оор-самчыгдал кылыр, хээли алыр, чижеңнээр болгаш ажык-кончаа сүрер өске-даа кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демиселди улам ыңай күштелдиринин хандырарын, ону баш удур болдурбас дээш ажылды үндезини-биле экижидерин ССРЭ Прокуратуразынга, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунга, ССРЭ-ниң Юстиция министерствозунга сүмелээн. Прокуратура органнары күш-ажыл, чуртталга-бажың, чер хоойлуларының болгаш Колхозтуң чижек уставын сагып турарынга хайгааралды күштелдирери эргежок чугула.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозу күрүнениң автотранспортун күш-ажылчы эвес орулга тып алырынга ажыглаар, ол ышкаш кижилерниң база чүъктерин демир-орук, агаар база суг транспортунга шын эвес дажыглаар, оттулар чүүлду, чиг этти болгаш материалдарны, артык кур кезектерни, үлетпүр бүдүрүлгелериниң кылыгларын хуу кижилерге садар чоруктарны илередир болгаш шиитпирлии-биле узуткаар талазы-биле социалистиг өнчүнү оорлап-төтчеглээр чоруктар-биле демисел албанының, күравтоинспекцияның, транспортта милицияның ажылын идепкейжидер.

Хоойлу-дүрүм органнары бодунуң бүгү ажылынга хөй-ниитиге доктаамал даянып, күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг ажылдаар ужурлуг. Күш-ажылчы эвес орулга тып алыр, ындыг үүрмек самчыгдалдар кылыр, чоидан акша-көпеек чыыр чоруктар-биле демиселге эки хуу судтарының, эки туралыын улусчу дружиналарның, корум-чурум хажыдыышкыннарын баш удур болдурбас талазы-биле профилактика черлериниң, корум-чурум камгалалының хөй-ниити пунктуларының болгаш хөй-ниитиниң өске-даа органнарының бар аргаларын улам долузу-биле ажыглаары чугула.

Партия, профэвилел, комсомол организациялары ниитиниң чаагай чоруу, кижиниң угаан-сарыылдыг хереглелин дээш ак сеткилдиг күш-ажылды ханы хүндүлеп көөрүнге болгаш аңаа белен чорукка, хуу өнчүзүрек болгаш алыксак-чиксек чорукка эптеш чок болурунга совет кижи бүрүзүн кижизидер талазы-биле ажылды күштелдирер ужурлуг. Ак сеткилдиг күш-ажыл — хамаатыбүрүзүнүң эң хүндүлүг хүлээлгези болгаш алдарының хереэ, чүгле күш-ажыл коллективке болгаш ниитилелге киржииниң туружун тодарадыр дээрзин эки билген турарынга оларны кижизидери идей-политиктиг ажылга кол черни ээлээр ужурлуг. Кылган күш-ажылын барымдаалап хуваарының социалистиг принцивин хажыдар кандыг-даа фактылар-биле, алыксак-чиксек болгаш өнчүзүрек чоруктарның илерээшкиннери-биле идепкейлиг демиселди чорудар, күрүнеге эвээшти бергеш, оон хөйнү алырын оралдажыр кижилерни хөй-ниитиниң шиитпирлии-биле буруу шавыышкынынга таварыштырар талазы-биле идепкейлиг демиселди парлалганы, телевидениени болгаш радиону дамчыштыр чорудар херек. Ындыг хоралыг чоруктар-биле демисел дээрге бүгүдениң болгаш кижи бүрүзүнүң хереэ, чаңгыс-даа күрүне болгаш хөй-ниити органы оон кыдыынга аңаа туруп болбас дээрзин кижилерниң ыяк билирин пропагандаының болгаш агитацияның, организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың бүгү чепсектери-биле быжыглаар херек деп СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап айыткан. Удуртукчу болгаш ажыл-агый кадрларын, бүгү чонну эрге-хоойлуга калбаа-биле кижизидерин организастаарын эң-не эргежок чугула деп санаар.

Бедик мөзү-шынарларга, күш-ажылды хүндүлээринге, ак сеткилдиг болурунга, ниитиниң кежиин хумагалаарынга, маңгысталчак, хууда өнчү-хөреңгизирек чорукка база коммунистиг моральга удур өске-даа үүлгедиишкиннерге эптеш чок болурунга кижизидеринге дузадыг уран-чечен чогаалдарны, фильмнерни болгаш шиилерни тургузарынга ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Күркиноозу, чогаадыкчы эвилелдер идепкейлиг идиг бээрин сүмелээн.

ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Саң министерствозунга, ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Юстиция министерствозунга, ССРЭ-ниң Прокуратуразынга, ССРЭ-ниң Дээди судунга, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы-биле кады күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселдиң социал, экономиктиг, эрге-хоойлу болгаш өске-даа талаларын ханызы-биле өөренип көөрүн организастаарын, бо херек талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң бүрүн эртелерин калбартырын, чугула апарган таварылгаларда бо айтырыг талазы-биле хоойлуларны улам сайзырангайжыдарынче угланган саналдарны киирерин сүмелээн.

ССРЭ-ниң Прокуратуразының, ССРЭ-ниң ИХМ-ниң мурнунга ССРЭ-ниң Юстиция министерствозу, ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитеди база ВЦСПС-биле кады маңгысталчактарга удур немелде хемчеглерни боттандырып чорударының сорулгазын салган. Шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар талазы-биле чугур саналдарны киирер.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭВЕС ОРУЛГА АЛЫР ЧОРУК-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, күш-ажылчы эвес орулгаларның үнер дөзү болур социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар, хээли алыр, чижеңнээр садыг кылыр болгаш өске-даа ажык хараар кем-буруулуг херек үүлгедир чорук-биле демиселди күштелдирерин ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен. Ол кем-херек үүлгедиглерин кылыр арганы берип турар байдалдарны ханы өөренип көөрүнче болгаш оларны чайладырынче доктаамал сагыш салыр. Корум-чурумну, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаары дээш бүдүрүлге черлериниң, организацияларның, албан черлериниң болгаш колхозтарның удуртукчуларының харысалгазын бедидип турган, социалистиг өнчү-хөреңгиниң долузу-биле камгалап алыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырып чорудар, төтчеглекчи чорук болгаш чидиригилер-биле демиселди күштелдирер, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгини ажыглаарынга эң-не шыңгыы камналгалыг чорукту хандырар; социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаары болгаш күрүне сагылга-чурумун сагыыры дээш баштайгы учётту база контрольдуң бүгү хевирлерин дыка экижидер; материалдыг болгаш күш-ажылчы чарыгдалдарының, машиналарны болгаш дериг-херекселдерни ажыглаарының техниктиг болгаш экономиктиг үндезилеттинген нормаларын ажылдап кылыр болгаш нептередир.

«1986—2000 чылдарда чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазының дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың сентябрь 25-те үндүрген № 915 доктаалынга дүүштүр чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниң дүрген хөгжүлдезин хандырар; оларның шынарын бедитпишаан, бүдүрүүшкүн хемчээлин база ачы-дуза көргүзериниң хемчээлин улгаттырар курлавырларны болгаш немелде аргаларны дилеп тывар, бараанарның болгаш ачы-дуза чедирериниң чамдык хевирлериниң ховартаан чоруун дүрген чайладыр.

ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге ВЦСПС-биле кады министерстволарның болгаш ведомстволарның киржилгези-биле материалдыг долу харысалгалыг чорук дугайында керээлерни чарып ап болур ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның категорияларының санын калбартырының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн болгаш шиитпирлээрин дааскан.

Оларны оорлаар, ажыглаар үреп баксыраткан, самчыгдаан ниикпе, азы чидирген таварылгада когаралды ооң үүрмектеп садар өртээн хөй катап улгаттырганы эгидерин чурумун айыткан бараанарны, продукция санын калбартырын көрдүнген; ындыг бижиишкиниң болгаш бурууулуг кижилерден когаралды төлеткениниң үндезинлинге контрольду күштелдирер, ол ышкаш айыткан чурумну хажытканы дээш албан-дужаалдыг кижилерниң харысалгазын бедидери-биле материал талазы-биле [illegible] болгаш [illegible] ниң үндүр бижииниң амгы үеде күштүг чурумунга өскерилгени киирер.

Карак чаар болгаш мегелеп немей бижилге кылыр чорукту чок кылырының немелде хемчеглерни ап чорударын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга сүмелээн. Шаңналдарны бээри өске-даа төлевирлерни шын эвес төлээшкинден, ол ышкаш акша-хөреңгини каттыжыышкыннарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының материалдыг шаңнал болгаш өске-даа ындыг фондуларынче киир [illegible]

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Улустарның найыралы орден-биле

Владимир Сандыкович **Монгуш** — «Красноярскуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынның «Каа-Хем» разрезиниң чолаачызы.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Алексей Васильевич **Фомин** — «Красноярскуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынның «Каа-Хем» разрезиниң кол энергетиги.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Юрий Васильевич **Прокопенко** — «Красноярскуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынның «Каа-Хем» разрезиниң өрүмнээр станок машинизи.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Александр Игоревич **Жуков** — «Красноярскуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынның «Каа-Хем» разрезиниң экскаватор-машинизи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО**.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ**.

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 29.

ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрофикация министерствозунуң каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Улустарның найыралы орден-биле

Николай Шалыкович **Доолай** — Тываның электри четкилериниң электромонтёру.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Михаил Андреевич **Кузьминых** — Тываның электри четкилериниң район начальниги.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Олег Агубечирович **Галиев** — Красноярскгэстудутунуң Кызылда ЦЭС-тиң тудуг эргелелинде бызанчы.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Виталий Александрович **Крылов** — Тываның электри четкилериниң турбиналарының улуг машинизи.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Валентина Ивановна **Кызыл-оол** — Красноярскгэстудутунуң № 3 КМК-зының маляры.

Раиса Тюлюшовна **Намчин** — Красноярскгэстудутунуң Тывада № 2 КМК-зының маляры.

Виктор Михайлович **Пахомов** — Тываның электри четкилериниң чолаачызы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО**.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ**.

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 29.

ССРЭ-ниң Өңнүг металлургия министерствозунуң каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле

Анатолий Петрович **Глухов** — «Тыва кобальт» комбинаттың бызанчылар бригадири.

Улустарның найыралы орден-биле

Геннадий Андреевич **Дербенев** — «Тыва кобальт» комбинаттың даг ажылчыны.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Эрес-оол Монгушевич **Далаа** — «Тыва кобальт» комбинаттың цегиниң улуг механиги.

Сергей Алексеевич **Шадрин** — «Тыва кобальт» комбинаттың даг ажылчыннарының бригадири.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле

Иргит Чымзанович **Күдер-оол** — «Тыва кобальт» комбинаттың аппаратчызы.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Вера Степановна **Бабкина** — «Тыва кобальт» комбинаттың лаборантызы.

Олег Чанзан-оолович **Салчак** — «Тыва кобальт» комбинаттың люкчузу.

Мария Парфёновна **Телицина** — «Тыва кобальт» комбинаттың уруглар садының эргелекчизи.

Александр Афанасьевич **Уланов** — «Тыва кобальт» комбинаттың дээрбе машинизи.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Иван Михайлович **Гайчук** — «Тыва кобальт» комбинаттың чолаачызы.

Владимир Григорьевич **Елохов** — «Тыва кобальт» комбинаттың слесарьлар бригадири.

Валерий Иванович **Леваков** — «Тыва кобальт» комбинаттың өрүмнекчизи.

Серафима Маадыевна **Ооржак** — «Тыва кобальт» комбинаттың лаборантызы.

Владимир Иванович **Розов** — «Тыва кобальт» комбинаттың чазылдырыкчызы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. ГРОМЫКО**.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ**.

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 29.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Социалистиг Улусчу Араб Ливия Джамахириязының Революсчу удуртулгазының кежигүнү Абдель Салам Джеллуд Совет чазактың чалааны-биле май 26-да Москвада чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн республиканың хөгжүм-шии театрынга Кызылдың партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, хөй-ниитизиниң, кызыгааржы-дайынчыларының төлээлекчилериниң ССРЭ-ниң КАК-тың кызыгаар шериглерин тургусканындан бээр 68 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы болган. Хуралды офицер В. Г. Черепанов ажыткан. «Төрээн чурттуң кызыгаарларының камгалалынга 68 чыл» деп илеткелди хуралга офицер В. Ф. Морковкин кылган. Коммунистиг идеалдарга бердинерин, социалистиг Төрээн чуртунга шыңгыы кижизиттинген кызыгаар дайынчылар совет улустуң тайбың күш-ажылын илереткечи биле камгалап турарын ол онзалап демдеглээн. Олар кызыгаар шериглерин тургусканы, оларның ажыл-чорудулгазының кол-кол принциптерин ажылдап кылыры В. И. Ленинниң ады-биле холбаалыг боор турарынга чоргаарланыр.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң КАК-тың даргазы В. М. Чебриковтуң кызыгааржыларга чоруткан телеграммазын байырлыг хуралга номчаан. СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары А. И. Григорьев, офицер А. М. Цыганок, кызыгаар шериин хоочуну В. Ф. Гончаренко болгаш өске-даа эштер чыылганнарга байыр чедирген.

Байырлалдың түгү концерт болган.

БИСТИҢ КОРР.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭВЕС ОРУЛГА АЛЫР ЧОРУК-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чедирген когаралды тургуступ-ган өске хемчеглерни тывылгаанындан хамаарылга чокка долузу-биле эгидерин чедип алыр.

Учёт-отчёт ажылынга курлавырның сагылга-чурумун салып турарынга контрольду күштелдирерин, бүдүрүлгелерде, организацияларда, албан черлеринде болгаш колхозтарда эге учётту тургузарын экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын, чиг эттиң, материалдарның болгаш одаар чүүлдүң чарыгдалынга долу болгаш шын учётту хандырып турар эге учёт документациязының чаңгыс аай хевирлээн вентередирин доозарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Сан министерствозунга, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелинге, министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан. Учёт болгаш отчёт талазы-биле хажыдыышкыннарны болгаш албан-дужаалдыг соора ажыглаар чорукту баш удур болдурбас, илередир болгаш чайладыр талазы-биле хоойлу-дурум камгалалының болгаш контрольдаар органнарының бир деминиг ажылын экижидер. Тудуп доозкан объектилерни ажыглаалга хүлээп алырда хажыдыышкыннар илереринде, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң органнары оларны отчёттан уштур.

Ажыл-агыйжы харылзааларга, ылангыя санажылга документилерниң бараанныг чорууна социалистиг хоойлу-дурумну сагып турарынга баш удур контрольдуң чепсээ болур туда акша чок санажылгаа улам илеңкейлиг-биле ажыглаарын ССРЭ-ниң Курбанкызынга болгаш ССРЭ-ниң Тудуг банкызынга дааскан.

Экономика талазы-биле таарымчалыг болуп турган, чоннуң херегцел барааннарын оларның шынарын барымдаалап хүлээп алганының соонда төлээриниң чурумун доктаадыр. Кодээ ажыл-агый продукциязын хуузунда дужаап турарлар-биле белеткел организацияларының аразында санаашкыннарга банк контролюн күштелдирерин, хүлээткен продукция дээш туда санажылга чок төлевир чурумун калбаа-биле ажыглаарын эргээн чугула деп көрген. ССРЭ-ниң Курбанкызының албан черлеринден акша херектилерни алырда бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң көргүскенин барымдаалаар чектерин күш чок боддурар дугайында ССРЭ-ниң Курбанкызының саналын хүлээп алган.

Чурттаалга бажың-балгадыы ниитилелдиң эрге-ажыынга чорудур, кижилерниң хууда байырынга болгаш өске-даа ажык-кончаалыг сорулгаларга ажыглаттынмас ужурлуг деп чүүлдү удуртулга боддурган, чурттаалга бажың-балгадын хамаатыларның ажыглап турарынга контрольду күштелдирер талазы-биле айтыышкынны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга берген. Чурттаалга бажың-балгадын, дачаларны, сад бажыңчыгаштарын немей хөлезинге (хөлезиге) берип турар кижилерниң учёдун организастаар, оларның чурттаалга бажыңын немей хөлезиге (хөлезиге) бээриниң айтырыгларын таарыштырып турар хоойлужудулганың негелделерин шыңгыы сагып турарын хандырар. Ылгыт керээлерин бүртүкзериниң чурумун, немей хөлезилекчилерге (хөлезилекчилерге) чурттаалга шөлүн, эт-херекселдер болгаш көргүзүп турар ачы-дузаны ажыглааны дээш төлевириниң негелделерин болгаш эң улуг хемчээлдерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери доктаадып тургузар.

Колхоз рыноктарының ажылын экижидер, оларга колхозтарның, совхозтарның болгаш херегцел кооперациязының боттандырып турары садыгны калбартырының, садыг чурумун сагыырынга контрольду күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ап чорударын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга болгаш Центросоюзка дааскан. Ол сорулгага СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Херегленикчилер кооперациязын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1986 чылдың январь 9-тугу № 40 доктаалында көрдүнген аргаларны калбаа-биле ажыглаар. Колхоз рыноктарынга кодээ ажыл-агыйы продукциязын сайгарарынче хаара туттунган кижилерни учётка алырының чурумун доктаадыр, рыноктар администрацияларының садыг чурумун сагыырының, чиңген чорукту болгаш күш-ажылчы эвес орулгаларны тып алырының өске-даа хевирлерин баш удур болдурбазының база ындыг таварылгаларны үзе шаварының херээнге эргелерин калбартыр болгаш харысалгазын бедидер.

Хууда дузалал ажыл-агыйларынга бүдүрген эъттиң, сүттүң, чуурганың болгаш мал ажылының өске-даа продукциязының артыкшылын күрүнениң болгаш кооперацияның белеткел организацияларынга ол продукцияны бүдүрген черлеринге чурттакчы чоннуң садарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери хөгжүдер болгаш деткиир хүлээлгелиг; хууда дузалал ажыл-агыйларынга бедик продуктулуг малдарның санынга болгаш хевирлеринге чамдык кызыгаарлаашкыннарны дүжүрер дугайында айтырыгны сайгарып көөр болгаш херек апарганда чер-черниң байдалын өөренип көргеш, мал тударының үстүкү нормаларын тодарадыр. Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйларынга мал тударының доктааткан чурумун болгаш хемчээлин шыңгыы сагыырынга контрольду күштелдирер, бир эвес ол күштүг боор турар хоойлужудулгага дүүшпес болза оон хажытканы дээш харысалганы доктаадып тургузар.

Хамаатылар-биле бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлериниң аразынга болуп турар беш муң рубльден хөй түңге садыглажылгалар талазы-биле санажылгаларны ССРЭ-ниң Курбанкызының албан черлерин азы күрүнениң күш-ажылчы аманалга кассаларын дамчыштыр акша-хөреңгилерин туда санажылга чок ылгчыдаагелер-биле боттандырарын чурумчудар. Он муң рубльден хөй түңге садыглажыышкынны кылып турар, ол ышкаш чээрби муң рубльден хөй түңге чурттаалга бажыңын (дачаны) тудуп турар хамаатылар сан-хөө органынга чогуур акша-хөреңгилериниң алдынган үнер-дөстериниң дугайында декларацияны киирер хүлээлгелиг. Ол ышкаш хамаатылар акша-хөреңгилерин ап турарының үнер дөстериниң дугайында декларацияны улус депутаттарының чер-чер Совединиң күүсекчи комитединиң азы прокурорнуң негелдези ёзугаар сан-хөө органынга киирер хүлээлгелиг.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

I

«Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган. Ол Чарлыкта дараазында хемчеглерни көрүп турар:

Бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга хамааржыр транспорт аймаа, машиналарны азы механизмнерни ажык-кончаа алыр сорулга-биле хуу сорулгаларга ажыглаар болза, хамааты кижини администрактивтиг хемчегниң чүс рубль чедир, албан-дужаалдыг кижини ийи чүс рубль чедир, а транспорт аймаанын башкарыкчыларын — чүс рубль чедир хемчээлдиг түңге торгаар хевирин ажыглаарын азы транспорт аймаан башкарар эргезин бир чыл хуусаага чедир казырын, чедирген когаралың эгидерин ында доктаадып тургускан.

Бажыңга хол-биле ус-тыалыг кылыр, хууда күш-ажылы-биле азы өске-даа хога-биле ажылдап алганы, олардан үндүрүг тыртар ужурлуг орулгалар дугайында декларацияны бээринден ойталаанда, кажан декларацияны бээрин хоойлу ёзугаар көрдүнген турда, азы оларны чогуур үезинде эккелбээн азы аңаа ожегээр шын эвес сан-түң кииргенде, администрактивтиг хемчегниң сагындырыг азы бежен чүс рубль чедир торгаар хевирин онаар.

Администрактивтиг ындыг хажыдыышкыннарның дугайында херектерни улус депутаттарының район, хоорай, хоорайда район Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанында администрактивтиг комиссиилар көөр. Протоколдарны сан-хөө органнарының бо херекке тургузу латтирген албан-дужаалдыг кижилери азы милиция ажылдакчылары тургузар.

Администрактивтиг хемчег хүлээткен соонда, ол-ла хажыдыышкынынарны катаптаар болза, кеземче харысалгазынга онаар болгаш эдип чазаар ажылдарга ийи чыл хуусаалыг шиидер ийикпе; азы ийи чүстен бир муң рубльге чедир торгаар.

Бажыңга хол-биле ус-тыыш кылырының болгаш хууда күш ажылдың өске-даа чурттакчызын хажыдар болза, администрактивтиг хемчегниң бежендеен бир чүс рубль чедир хемчээлге торгаар хевирин онаар, белеткээн продукциязын, бүдүрүлге чепсектерин база чиг эдин хавырар азы хавырбас.

Ону кылырын тускай хоруглуг чүүлдерни бажыңга хол-биле кылып бүдүрген база хуу ажыл-биле кылган болза, администрактивтиг хемчегниң бежендеен бир чүс рубль чедир хемчээлге торгаар хевирин онаар, белеткээн продукциязын, бүдүрүлге чепсектерин база чиг эдин хавырар.

Ону кылырын тускай хоруглуг чүүлдерни бажыңга хол-биле кылып бүдүрген база хоруглуг ажылды хууда кылганы дээш администрактивтиг хемчег хүлээткен соонда база сагыылаар болза, кеземче херээнге онаар болгаш эдип чазаар ажылдарга ийи чыл чедир хуусаада шиидер ийикпе, азы ийи чүстен бир муң рубль чедир торгаар, бүдүрген продукциязын бүдүрүлгениң чепсектерин база чиг эдин хавырар.

Ону кылырын тускай хоруглуг чүүлдерни бажыңга хол-биле кылыры хоорай ажылды улуг хемчээлдиг кылдыр кылганы азы улус хөлезилеп ажылдатканы дээш, ол ышкаш хууда ажыл кылырының хоруглуг аргаларын ажыглааны дээш, мурнунда шииттирип чораан кижилерниң ону кылганы дээш беш чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидер, хөреңгизин хавырар.

Мал болгаш куш чемгерер дээш күрүне болгаш кооперация магазиннеринден быжырган хлеб, далган, крупа болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын садканы, ол ышкаш магазинден садып алганы быжырган хлеб, далган, крупа болгаш өске-даа аъш-чем продуктулары-биле малды база кушту чемгергени дээш администрактивтиг хевириниң бежендеен бир чүс рубль хемчээлге торгаар хевирин онаар.

Ол-ла хажыдыышкын дээш администрактивтиг хемчег хүлээткен соонда, ол-ла хажыдыышкыннарны катаптаар азы доктаамал кылыр азы дыка улуг хемчээлдиг кылыр болза, кеземче херээнге онаар болгаш эдип чазаар ажылдарга ийи чыл хуусаалыг кылдыр шиидер ийикпе, азы бир чүстен беш чүс рубльге чедир торгаар.

ССРЭ-ниң Хоойлу актыларынга дараазында өскерилгелерни болгаш немелделерни киирген:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың февраль 20-де үндүрген «Хээлиленир чорук дээш кеземче харысалгазын күштелдирер дугайында» Чарлыының 1 чүүлүнде дараазында эдилгени киирген:

Албан-дужаалдыг кижи боду азы өске кижи дамчыштыр кандыг-даа хевириниң хээлизин ап, хээлини берген кижиниң эрге-ажыынга дүүштүр кандыг-бир ажылды күүседир азы күүсетпес болза, ол чүүлдү ук эрге-дужаалдыг кижи бодунуң албан-дужаалын ажыглап кылып шыдаар азы кылып болур турган болза, он чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидер, оон хөреңгизин хавырар.

Ол-ла үүлгедиглерни баш удур дугуржулга ёзугаар бөлүк кижилер кылыр болза, азы чаңгыс эвес удаа кылган ийикпе, хээли бээриниче туруп албадаан, азы улуг хемчээлдиг хээли алган болза — бештен он беш чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидер, хөреңгизин хавырар.

Бо чүүлдүң бирги болгаш ийиги кезектеринде көрдүнген үүлгедиглерни харысалгалыг ажылда эрге-дужаалдыг кижи азы мурнунда хээли ужун шииттирип чораан кижи азы онза улуг хемчээлдиг хээли алган кижи үүлеткен болза сестен он беш чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидер болгаш ийиден беш чыл чедир хуусаада шөлүүр азы шөлүвес, хөреңгизин хавырар, а эң аар байдалдарга үүлгетсенде — өлүрүп шиидер, хөреңгизин хавырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1982 чылдың декабрь 3-те үндүрген «Күрүне болгаш хөй-нийти хөреңгизин эвээш түңге оорлаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында» Чарлыының 1 болгаш 2 чүүлдеринге дараазында эдилгени киирген:

1. Күрүне болгаш хөй-нийти хөреңгизин эвээш түңге оорлаан кижиниң үүлгедиглери кеземче херээнге кирбес болза, администрактивтиг харысалганың чээрбиден ийи чүс рубль чедир түңге торгаар хевирин онаар азы шалыңының чээрби хувуун тыртпышаан, бир эвээ ийи ай чедир хуусаада эдип чазаар ажылга шииде ийикпе, азы чедирген когаралың эгиттирбишаан, хөй-ниитиниң салдар чедирер хемчеглерин онаарын доктаадып тургузар.

2. Күрүне болгаш хөй-нийти хөреңгизин оорлаан кижилерге администрактивтиг азы кеземче херээнге онаары-биле азы хөй-ниитиниң салдар чедирген хемчеглери-биле чергелештир, администрацияның күш-ажылчы коллектив-биле азы бүдүрүлгениң, албан черииниң, организациязының, оон структурлуг адырының профэвилел комитеди-биле (профэвилел бюрозу-биле) азы бригада чөвүлели-биле дугурушканы ёзугаар доктаадып тургускан бүгү үезиниң дургузунда шаңналдың бүгү хевирлеринден казыыр. Ол ышкаш оларның чылда кылган ажылының түңнели дээш шаңналдарын, дыштанылга бажыңнарынче азы санаторийлер баар путёвкаларны казыыр; күш-ажылчы коллективтиң саналын ёзугаар бүдүрүлгениң, албан черииниң, организациязының, администрациязының профэвилел комитеди-биле дугуржулгазы ёзугаар чурттаалга шөлү алыр оочурун соңгаарладып болур.

Күш-ажылчы эвес орулгалар киирип алыр чоруктар-биле демиселди күштелдирерин хамааржышкан түс-түс өскерилгелерни ССРЭ-ниң өске-даа хоойлу актыларынга киирген.

Бо Чарлык 1986 чылдың июль 1-ден эгелеп күштүг болуп кирер.

Эвилелдешкен республикаларның хоойлуларын бо Чарлыкка дүүштүр тургузарын эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга дааскан.

ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕВИС-ТИР

Бистиң Н. шериг кезээвистиң кызыгаарчылары бо чылын боттарының профессионал байырлалын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге хей-аът кирген, дайынчы болгаш политиктиг байырлалын бедик кодурлуушкунуң байдалынга эрттирип турарлар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге М. С. Горбачевтуң кылганы Төп Комитеттиң Политиктиг илеткелинде кызыгаарчыларның хүн бүрү чорудуп турар ажылынга эки үнелелди бергени база бистиң мурнувуста съездиниң салганы бедик негелде дайынчы болгаш политиктиг белеткелди, сагылга-чурумну улам шыңгыы тургузуп, күрүне кызыгаарының камгалалын шудургу чорударын негеп турар.

Бо хүннерде съездиниң шиитпирлерин бистиң дайынчы амыдыралывыска херек кырында боттандырары-биле аразында социалистиг чарышты салгаш, бистиң заставалар, взводтар, салбырларывыс кышкы өөредилгениң түңнели-биле дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң эки шынарларын көргүскеннер. Бо амыр эвес херекке эң ылангыя коммунистер боттарының үлегерин өскелерге көргүзүп, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорууп турарлар. Чижээ, офицерлер Лузанов, Сергеев, Андреев, Ивановтуң удуртуп турар взводтары чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чаа кур күштерин тып, дайынчыларның хей-аъдын кодуруп, бедик түңнелдерни чедип ап турарлар.

Ол болгаш өске-даа дайынчы, политиктиг белеткел талазы-биле чамдык шору көргүзүглерни, ол бистиң чедиишкиннеривистиң кызыгаары эвес деп чүве билдингир. Даштыкы чурттарның империалистиг күштери, эң ылангыя Американың Каттышкан Штаттары болгаш НАТО блогунуң чурттары дайын айыылын, дүшкүүрлүг чорукту бистиң чуртувустуң кызыгаарынче улам чоокшуладырының бүгү аргаларын ажыглап турган. ССРЭ-ниң шериг-экономиктиг күчүзүн, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң камгалаар аргаларын билип алырын бар-ла шаа-биле оралдажып турар. Бо хүннерде бис дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиивисти, серемчилелдиг чоруувусту ийи катап улгаттырып турар бис.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлери кандыг-даа ажылдың стилин, методтарын эде тургузар, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, бодунуң үезинде шиитпирлиг-биле чайладырын негээн. Ол негелде бистерге, кызыгаарчыларга база-ла дорту-биле хамааржыр. Дайынчы белеткелдиң шынарын хүн бүрү улам экижидер, солдат болгаш офицер бүрүзү бодунуң мергежилиниң ёзулуг мастери болур дээш бүгү курлавырларын долу ажыглаар ужурлуг.

Бистиң кызыгаарчыларывыс күрүне кызыгаарын камгалаарын «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хоойлунуң бүгү негелделеринге дүүштүр чорудуп турар. Кызыгаар камгалалын чедиишкиниг чорударынга бисте бар бирги класстың шериг техниказы дузалап турар. Ынчалза-даа ол бүгүнү кижи башкарып турар. Ынчангаш аңгы-аңгы взводтар аразында социалистиг чарышты организастап, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң шынарын экижидип, кижи факторун илеткей-жидип турар бис.

А. КИРИЛЛИН,
Н. шериг кезээ.

ЧУРУКТА: ыраккы кызыгаарда.
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Май 28—Кызыгааржының хүнү

КЫЗЫГААР БҮЗҮРЕЛДИГ ХОЛДА

Генерал-лейтенант И. П. ВЕРТЕЛКО, ССРЭ-ниң Күрүнениң Айыыл чок чер комитединиң кызыгаар шериглериниң начальнигиниң бирги оралакчызы.

1918 чылдың май 28-те В. И. Ленинниң ат салганы Улус комиссарлар чөвүлелиниң «Кызыгаар камгалалын тургузар дугайында» декредин бадылаан хүнүнден бээр, кызыгаар шериглери чурт камгалалының мурнуку одуруунда туруп турар. Олар Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарларын, карак огу дег, камгалап, хүн бүрү эрес-дидим, маадырлыг чорууи көргүзүп, бүгү совет чоннуң хүлүүткелин чаалап алганнар.

Бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге хей-аът кирген бистиң кызыгаарчыларывыс совет чекистерниң, кызыгаар дайынчыларының мурнунда туруп турар — кезээде серемчилелдиг болур сорулганы алдарлыы-биле хажык чок күүседип келгеннер. Бистиң күрүне болгаш ниитилел тургузуушкунувусче халдаарын оралдыкан бүгү-ле кара сагыштыг күштерге удур демиселге быжыг турушту, чаңгыс-сыпыш чок чорууи көргүскүшаан, кызыгаарчылар боттарының бар-ла аргаларын, угаан-бодалдарын, бедик күзелдерин Төрээн чуртунга тураскаадып турарлар.

Кызыгаар заставаларында болгаш корабльдерде, контроль-эрттирилге пункттуларында болгаш кызыгаар шериниң кезектеринде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш социалистиг чарыш калбарган. Мурнуку одуругларга кажан кезээде коммунистер. Штабтар командирлери, политорганнар шериг албаны эрттирериниң шынарын экижидерниче, серемчилелдиг чорукту болгаш дайынчы белеткелди бедик деңнелге тургузарынче, сагылга-чурумну быжыглаарынче угланган дайынчы, политиктиг болгаш тускай белеткелдиг янзы-бүрү хемчеглерни ап чорудуп турар.

Чаа — Төрээн чурттуң Чепсектиг Күштеринге чаа күш немежириниң үези. Ындыг күштер кызыгаар шериг кезектеринге база келир. Чаа келген аныяк оолдарга шериг херээн шиңгээдип алыры, кызыгаар шериглериниң дуржулгазын өөренип, мергежилин чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа оларны кызыгаар херээнге дадыккан командирлер өөредип турар, ынчангаш дүүнгү школачылар дайынчы дадыгыышкынны дораан ап, кызыгаарчының мергежилин өөренип ап турарлар.

Бистиң шериг кезектеривистиң дайынчы оруу — ол хээлге эрес-дидим, маадырлыг чоруктуң, бодунуң ынак Төрээн чуртунга, чонунга кызыгаар чок бараан болуп келгениниң оруу болуп арткан. Кызыгаарчыларның алдарлыг төөгүзүнүң арын бүрүзү оларның Коммунистиг партияның херээнге шынчызын, коргуш чогуу, серемчилелдиг чоруун, дайзынның кандыг-даа каңыр-лаашкынын баш удур тодараткаш, ойтур шаап билирин чугаалап турар. Феликс Дзержинскийниң өөреникчилериниң серемчилелдиг чоруун кым-даа, харын өлүм-даа, империалистерниң эң дуржулгалыг агентилери-даа өжүрүп, кажарлап, мегелеп шыдавааң.

Бистиң чурттуң кызыгаар камгалалының төөгүзү Ортаакы Азияның басмачылары, барыкы болгаш чөөн кызыгаарлар-а буржуаз-националист бандалар, Ыракты Чөөн чүкке япон самурайлар-биле сегирээн алыышкыннар үезинде төгүлген хан болгаш дайзынның хөй санныг кызыгаар үрекчилери-биле демиселдиң түңнелдеринден бижиттинген.

Кызыгаарчылар дайын мурнунуң үезинде бистиң кызыгаарывысче шургуп турган чажыт дайзынны эрестиг-биле ойтур шапканнар. Оларның аразындан чүс-чүс кызыгаар үрекчилерин тудуп, оларның хора чедирер дээн кара сагыштыг сорулгазын баш удур чайлаткан кызыгаар камгалалының ёзулуг мастерлери үнген. Чижээ, бистиң алдаржаан кызыгаарчывыс, сураглыг истечи Никита Карацупа 467 шпион, диверсант, контрабандистерни туткан. Кызыгаар шериглериниң дайынчы төөгү бижидилгезинде 1941 чылдың июнь 22-ниң шылгаңгай арын болуп кирген. Балтикадан Кара-далай чедир бистиң 485 кызыгаар заставаларывыс турупкан. Чогум-на олар ол хүн фашист аг-шериглериниң оор ёзу-биле хенертен кылган халдаашкынын боттарынга бир дугаар хүлээп алганнар. Ол үеде чүгле чиик боолар-биле чепсегленген турган кызыгаарчылар, ёзулуг-ла арзылаң дег, дайзынче шурап, командирниң дужаалы чокка туружундан чайлавайн турганнар.

Кызыгаарчылар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында боттарының шериг кезектериниң дайынчы туктарын өшпес алдар-биле бүргеткеннер.

Казыт-дошкуу шылгалдаының чылдары бистен улам ыраап бар чыдар. Ынчалза-даа чеже-даа чылдар эртерге, Төрээн чуртун хөрээ-биле дуй туруп турган өлүм чок маадырлыг чоруктар совет кижилерниң чүректеринге кезээде уттундурбас артар. Ол маадырлыг чоруктар кызыгаар камгалалының чаа-чаа салгалдарынга орук айтыр от боор чырыы, угаан-бодал, сагыш-сеткилин доюлдуруп, Төрээн чуртунуң хөрээ дээш маадырлыг чоруктарже кыйгырып турар.

Эрткен оруктарывысче дедир хая көрнүп көргеш, кызыгаар шериглериниң бо хүнгү амыдыралында, оларның арын-шырайларында кайы-хире чаартылгалар, өскерилгелер болганын кайгап магадаар бис. Никита Карацупаның үезинде болза кызыгаар үрекчизин сүрүп чораш, чүгле бодуна база мунган аъдынга идегеп болур турган. А бөгүн кызыгаар шериглери боттарының холунда кандыг-даа аңгы-аңгы маркаларның автомобильдерин, бронетранспортёрларын, вертолёттарын самолёттарын болгаш приборларын тудуп турар. Далай кызыгаарын олар дүрген чоруур, эки чепсегленген корабльдер-биле камгалап турар.

Бо хүн кызыгаар шериглериниң колдуунда шуптузу комсомолчулар. Кызыгаарда офицер бүрүзү дээди шериг, шериг-политиктиг азы тускай өөредилгелиг. Офицер составының кол нурууз у — коммунистер. Кызыгаарчы кадрларны белеткеп турар шеригниң дээди училищелери кызыгаар шериг кезектерин ханы билиглиг, күш-дамыры дадыккан командирлер-биле хандырып, кызыгаар херээниң ёзулуг мастерлерин белеткеп турар.

ТУРА-СОРУК ТУРДА

Дайынчыларның боо адар талазы-биле кышкы өөредилгезиниң түңнелдерин үндүрер дээш шөлге кээп чыскаалыпкан турувуста, даглар баштарынга хүн алдын-сарыг херелдерин чажып, чоорту хөөреп үнүп келген. Салбырлар, взводтар, аңгы-аңгы солдаттар ортузунга боо адарының маргылдаазы мурнунда эртип турганындан улам чидиг болуру илдең турган. Баштайгы адыышкынга сержант Е. Маслов, биче сержант В. Фомин белеткенип, бооларын база катап оваарымчалыг хынап, хаттың кужун, утланыышкынын тодараткан турлар.

— Атакаже, бурунгаар! Ам адыышкын эгелээн ол. Дайынчылар автоматтарын чиге белеткээн алган, команда ёзугаар шөлче базып кириптилер. Боо адар шөлде баштайгы кара кестү хонуп кээрге, бооларның даажы чыжырт-ла диди. Тура халаан «дылгы» калбаш кээп дүштү. Маслов биле Фомин ам улам бурунгаар чиик шошкуп бар чорлар. Ол арасында солдаттарның чиге мурнунда ийи «элик» шурап бар чор. Олдарның кайызы-даа часпайн барды. А ушку кара улам нарын болган. Фоминниң боозу дегбейн барды. Маслов база, эжин өттүнген чүве дег, часыпты. Оларның кайызынга-даа командир «эки» деп демдек салды.

Дараазында биче сержант Доржу Моңгуш белеткени берди. Ол баштайгы ийи караны өскелерге үлегерлиг, харын-даа адаарганддыг кылдыр чиик күүсеткен. Ам ушку, эң нарын мергежилге арткан. Ону часпайн баар болза, Доржу «тергиин» деп демдек алыр, часыптар болза,—«4». Мен ооң дидим шимчээшкиннеринге бүзүреп турган мен. Ооң карактары чырый берген, бурунгаар хере-хере базып олур (хайгаарал пунктузундан дуран-биле көрүп ордум). Доржу ам карак чивеш аразында тура дүштү. Халып эртип чыткан «элик» черже салбаш диди. Ол шупту мергежилгелерин кыска үеде күүсеткеш, октарын база камнап алган. Демдек чүгле «тергиин».

Биче командирниң ол чедиишкини боду аңаа белен чедип келбээн. Баштайгы үеде аңаа берге турган. Шимчээшкин кылып ыңлаштап чораан кара адары кайын белен болур ийик. Буттарның базымнары безин чагыртпас, шыгаап алган боо холга шурап турар. Боозуң хараалдары дээшпес турган. Ынчалза-даа Доржуну эки адып өөренип алыр дээн күзели күштүг турган. Ынчангаш ол теоретиктиг болгаш практиктиг белеткелдерге хөй күжүн үндүрүп, командирлерден, эштеринден өөренип ап турган.

Ю. САВОСТИН,
офицер,
Н. шериг кезээ.

ЧУРУКТА: өөредилге дүвүрээзинин (катерде дежурный бөлүк кызыгаар үрекчизи-сүдүүже чорупп тур).
А. ТАВАКАЛОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы.)

В. СЕРИКОВ.

«ОНЗАГАЙ ЧҮҮЛДҮ ТЫВЫЛДЫРЫП ТУРАР»

(Этези № 123 «Шында»).

Бригада кержээниң нийти эң чугула принципи — бот-эргелел.

Улуг чылыг төвүн тударда, чуртка бир дугаарында бригада кержээн чарын алгаш, бригаданы чаңчылчаан ёзу-биле, эргилдегизи дег, башкарары болдунмас дээрзин билип каан бис.

А. С. Макаренконуң аргазы меңээ дузалады. Антон Семёнович уруглар-биле ажылдап тургаш, оларның хүлээлгелерин канчаар хуваап турҗук: ажыл аваа-ла, чаңчылчаан аччы-биле чорупла турар, ол, боду, сактырга, чүге-даа киришпейн турган ышкаш — эң-не ааомчидиг айтырыгларны уруглар боттары — командирлер тэзэлели шиитпирлээр.

Хамыкты мурнай ындыг чүүлдүг бригада хуралынга шиитпирлеп алгаш, ону черле хажытпадывыс: бригадир-даа, ооң оралакчызы-даа чөвүлелдиң составынга кирбес. Бис часпаан болдувус. Ол шын шиитпир болган.

Мурнунда, бригада чөвүлелин мен баштап турумда, меңээ кым-даа чемелел кылбайн турду. «Бачыт чок» кижи турдум. Чөвүлелден үне бергеним соон дарый-ла, херек өскерилген. Ажылда-даа талазы-биле, кижилерге хамаарылгам-даа талазы-биле четпестерим, чазыгларым эмгежок кижи болдум. Ол бүгүнүң дугайын улус меңээ шуут ажык чугаалап турар апардылар. Шын эвес чүве кылган кижини камгалай бээримге суг мени үзе кире бээрлер: «Сен киришпе, боттарывыс ужуруун тып аптар бис». Шүгүмчүлел дыңнаары меңээ ындыг-ла эки эвес болчук, ынчалза-даа ол кымга-даа — бригадага-даа, бригадирге-даа ажыктыг болган. Кижилер аразында харылзаалар ажык болгаш ак сеткилдиг апарган.

Чартык чыл болгаш-ла, кым-даа меңээргенип, чөптүг болур аргазын чидирбезин дээш, чөвүлелди даргазы-биле кады дүлүзү-биле соңгуй солуп турдувус. Ынчалзажок кымга-даа «сен чөвүлелге турар хире төлентиг эвес сен» деп кым-даа чугаалаваан. «Сени соңгууру арай-ла элек» деп каар. Өөрүнүң идегелин чедип аар дээш ажылын улам кызып ажылдаар турду. Бистиң бригадавыста эң улуг хүндүткел, алдар бо-за, чөвүлел кежигүнүнге соңгудары турган. Эргелеп башкарылганың ол школазы бисте барык кижи бүрүзү эрткен.

Чөвүлелди чүге ынап-ла чартык чыл болгаш эде соңгуп турганыл? Ол хуусаа тудугнуң ээлчеглиг үе-чадазы дооступ биле холбаалыг, ынчан чөвүлел ажылчын бүрүзүнге үнелел демдек салыр, а коллектив чөвүлелдиң ажылын үнелеп көөр: эрткен үе иштинде кайы хире ажылдааныл, тудугга болгаш кижилерге канчаар дузалааныл?

Бир онзагай чүүл болза, бо-ла хөй чылдар иштинде бригада чөвүлелин удуртурун коммунистерге идеген келгени. Мен үнүп чоруурум бетинде бригадага 18 СЭКП кежигүнү турду, оларны шуптузун партияга кержээлиг арга-биле ажылдап турар үевис иштинде хүлээп алган. А бистиң бригада парторганизациявыска баштай үш-ле кижи турган болгай. Бис эш-өөрүвүстүң идегелинге чоргаарланыр бис.

Чөвүлел күш-ажылды организастап, механизмнерни канчаар ажыглап турарын көрүп, хандырылга айтырыын харылап турган. Бригадирниң отчёдун дыңнаар. Бир эвес херек апарза, хүн айтырыынга дүүштүр, эргелелдиң, трестиң, главкының, чамдыкта партия райкомунуң азы хоорокомунуң төлээлекчилерин чөвүлел бодунуң хуралдарынга чалаар. Чалаткан эштер бригадага ындала көөр болгаш эң-не шыңныг информацияны оон ап турган. Чугаа кончуг ажыл-херекчи болур турду.

Чөвүлелдиң эң-не нарын сорулгазы шаңналдарны күш-ажылга киржилге коэффициентизин ёзугаар хуваары турган.

— Бүгү-ле шаңналдарны шынап-ла чөптүг хуваап шыдаптарывыска баштай бүзүрезбейн турдувус — деп, Владимир Толстов сөөлүнде чугаалады. — Ынчалза-даа хөй чигзиниг турган болдувус. Чамдыкта чөвүлел ийи-үш кежээ дургузунда маргыжып келир-даа. Беш шактан сес шакка чедир хуралдап турдувус. Үзе шиитпирлээр мурнунда «чеди катап хемчээп» турган бис. Түңнелинде шаңнал база бригада кержээнинге дузалыг чүүл апарган.

Шаңнал хуваап тургаш, бригада чөвүлели кижи бүрүзүнүң «кылганы» кубометрлерин болгаш метрлерин бардымдаалаарындан аңгыда, өске факторларны база өөренип көөр. Хөйнү кылып болур тургаш-ла, кылбааны. Берге болгаш «солун эвес» ажылдан былдаксаары. Аныяктар өөредир хөөн чогу. Азы: өөрүнге дузалап, инициатива үндүрүп турары.

Эш-өөрүнүң сээң ажылыңны чөптүг үнелээни дыка-ла ужур-дузалыг. Кандыг-бир үе-чаада дээш ажыл түңнелин үндүрүп турувуста, кижи бүрүзү арай хөлзексеп турарын эскерер турдум. Хамык ужур кайы-бир кижи ийи чүс—үш чүс-даа рубль чедир албайн баарында эвес хире. Хамык ужур ында эвес. Күш-ажылга киржилге коэффициентизин чавызатканы дээрге-ле, ук кижиниң ажылын бригаданың чавыс кылдыр үнелээни-дир.

Чамдык кижилер мээң соомдан кылаштажып, бир-ле түве дилеп, тайылбырлап туруп бээр, а мен мынча дээр мен: «Эргим эш, ол акшаны мен хуваан үлевейн-не турар болгай мен, чөвүлел хуралдап, коэффициентилер салып турда, болдум хөлзээр кижи-ле болгай мен».

ККК черле херек: дөмей кижилер чок-ла болгай.

Бригада чөвүлелиниң баштайгы хуралдарының протоколдарын ам номчуп көөрге дыка солун. ККК 0,5-тен 1,5 чедир турган. Бир кежээ 0,99-ту, а өскезинге 1,01-ни-даа доктаадып каар. Бичии-даа болза, ылгал черле турар. Протоколдарга улуг прораб биле бригадир өскерилге киирип болур эргелиг. Ынчалза-даа коэффициентилерин ындык тодаргайын болурундан колдуунда чүгле бадылап каар турдувус. Оон соонда бүгү бригада чыылгаш, хуралдаар, анаа кижи бүрүзүнге — шаңналды анаа чүге немей бергенин азы эвээжеткенин (казааның) тайылбырлаар.

Баштай-ла бригадирни чугаалажып көөр. Хүлээп алган шиитпирни эде көөр дугайында үш хонук иштинде хомудал киирип болур. Ынчалза-даа ындыг хомудал киирген таварылга болбаан.

Ол чорук чөвүлелдиң эргеларының бедиин база ооң шиитпирлериниң чөптүг болганын айтып турар.

Бир-ле катап Москвага бригада кержээниниң талазы-биле конференцияга баргаш кээримге, меңээ ККК-ның эвээшти салган: мен чок турумда бригада бергедээн, план үстүр часкан. Ындыг болганда, бригаданың меңээ салган коэффициентизи шынап-ла чөптүг болган.

Кержээлиг улуг бригада кончуг эки коллективтиг нормировщик болгаш коллективтиг ведотог болуп турар.

Бистиң хеп солуур өрээлдевиске ындыг лозуң турган: «Кол-ла чүве кижини эки кижизидип алырында, а эки кижиден эки специалисти кылып аптар бис».

Бисте шалыпчы шынап-ла шалыпчы турган: ону ылап-ла хүндүлээр, шынап-ла кылганын ёзугаар төлээр. В. И. Ленинниң: «Шалыпчы ажылдаары дээрге-ле, онзалап көөрү дээни ол, а онзалап көрүүшкүн хереглелди хандырбас чүве болза хей чүве-дир. Чүгле кескинди хлеб бээри-биле мени онзалай көөр чүве болза, ындыг онзалап көрүүшкүнүң меңээ херээ чок. Шалыпчы ажыл дээш онзалап көөрү дээрге-ле хереглелди хандырарын база онзалап көөр дээни ол-дур» дээнин бистер чөпсүнүп билип турдувус.

Кержээлиг бригадага акша шаңналы дээрге кижи бүрүзүнүң ниити херекке салыышкынының эң тодаргай үнелели, кижизидилгениң эң-не дээштиг аргаларының бирээзи болур.

Ынчалза-даа коллективке ёзулуг энтузиасчы чорукгуң байдалын, күш-ажылчы байырлал ёзузун, сеткил-сагыштың сергелең хөөнүн тургузарынга ол эвээш. Кижилерниң эң не эки шынарларын — хүлээнгениң күүседир сеткилин, патриотчузун, эш хуу, эп-сеткил каттыштырыксаар чоруун, эки үе-ка-биле маргылдажыксаар бо-за өскелерни мурнаксаар күзээлин оттуруп, оларны ажылга киириштирип билир херек. «Даартагы өөрүшкүнү» планнап билир херек деп, Макаренко чугаалаан-на болгай. Ажылчын кижиге, ооң ажылга хамаарылгазынга эң күштүг моральдыг салдарны ооң улуг болгаш эргежок чугула херекке — ниитилел ужур-дузалыг сорулгага шуут боду киржип турары чедирер. Ол кончуг чугула.

Даш чонукчуларының дугайында ындыг чугаа бар: бир кижи чүгле анаа даш чазап тур мен деп бодап ажылдаар турган, а өскези ооң чонуп турар дажындан ордулар тудар, ынчангаш ол орду тударынга киржип турар мен деп билген. Ордулар тудуп турар сен деп кижини бүзүредири чугула, ооң ажылының алыс сорулгазын анаа тайылбырлаар, ажыл долган чымыштыг хүннер бедик утка-шынарлыг дээрзин билиндирери чугула-дыр.

(Улаанчылыг).

БОТ-ШҮГҮМЧҮЛЕЛ ДЫҢНАЛБААН

●Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң VIII съездизинден●

Чурукчу бүрүзү мурнунда ажылдап турганындан дээре кылдыр, чогаадыкчы ёзу-биле эде тургустунар, ажылдаар хүлээлгелиг. Чоннуң кижизидилгези-биле ажылы холбаалыг чурукчунуң харысалгазы улуг. Кым канчаар эде тургустунганыл, эвилел ажылын канчаар чаартып эгелээниңл? Бо айтырыг съездиниң ажылының кол углакчызы болур турган. Илеткелчи С. Ш. Саая, санал берген чурукчулар янзы-бүрү жанрларның сайзыралынга, чамдык шиитпирлеттинмейн турган айтырыгларга доктаа-ган. Сорулгалар дугайында шоолут чугаа болбааны хомудаңчыг.

Чурулга уран чүүлүнде идепкейлиг ажылдап турарлар бар. Пейзаж болгаш портрет жанрынга, төөгү-революстуг калбак чурукка мергежээн чурукчуларга Ю. Курский, Г. Левертовская, В. Демин, Г. Суздальцев, И. Салчак, В. Ховалыг, О. Ортун-оол болгаш өскелерден хамааржыр. Чамдык чурукчулар далаш ажылдап турарын хуралга шүгүмчүлээн. Күш-ажыл кижилериниң портреттерин эвээш чуруп турар. Чүгле даштыкы хевирин дөмейлештирип, кижиниң иштики сагыш-сеткилин чедир көргүспейн турар. Бүдүрүлге коллективтеринче чурукчулар четпейн турарындан ажылчын аңгы дугайында эвээш чогаалдап бижиттинип турар.

Индустриалдыг, кодээ пейзажтарны уран чурулганың улуг мастери С. Ланзы арттырган. Ю. Курский, И. Туренко аңгы-аңгы техниктиг аргаларны чедимчелиг ажылдап турар. Ынчалза-даа чурукчулар курлавырларны чеп ажыглавайн, эрги хевээр-ле, тавар хөөн-биле ажылдап турар. Төөгү темазынга хамаарышкан чогаалдар чок. Улуг хемчээлдиг бедик идейлиг чогаалдар эвээш.

Өзүлде чок, чиик орук дилээр кежигүннер-биле кижизидилге ажылынче кичээнгейни салыр болза эки.

Плакат чурукчуларындан Елизаров, А. Кагай-оол чедимчелиг ажылдап турар. Чурукчуларны чүгле делгелге үезинде көрүп болур, а плакаттарны чон хүннүң эскерип көрүп турар. Албан, организация болгаш культура-албан черлериниң кааставлгазы негелдеге дүүшпейн турар.

Чамдык ажылдарга уран чүүл чөвүлели негелде чок болуп, шынар чок ажылдарны хүлээп ап турар. Ооң түңнелинде чагыкчылардан дедир эгидиишкиннер таваржып турган. Ажылдарның шынарлыын ылгавайн деӊ төлеп турарга, кандыг идиг бериишкини турар боор. Чөвүлелдиң даргазы И. Салчак, ооң кежигүннери ала-чайгаарлаашкын агымынга алзып, шынныг үнелел бербейн турган.

Даш чонукчулары ус-шеверлер классиктиг чогаалдарны арттырып каан. Чоннуң тоолдуң овур-хевирлери сиңниккен чогаалдарның авторлары М. Черзи, Х. Хуна, Х. Тойбухаа, Б. Байынды оларның чаагай чаңчылдарын, арга-дуржулгазын нептередири, өөренип шимчилээри чугула. Дуржулгалыг дагдыныкчылар А. Аракчаа, К. Саая, Х. Киров, Д. Дойбухаа аныяктарны өөредип турар. Чурулга-бүдүрүлге мастерскаязынга 24 кижини белеткээн. Даш чонукчуларының аразында ажылының шынарынче сагыш салбастар барын хурал демдеглээн. Республикада хөмден суй-белек кылып турар чаңгыс мастер С. Конза херек станоктар-биле хандырылгазы, бот-тывынгыр мастерлерни өөредип белеткээри чугула айтырыг дээрзин айыткан. Кааставлга болгаш хөмден кезээржик кылып турар үш мастер чугаа ынчан даш чонукчуларының деңнелинге чедир өзүп болур. Олар амдызында чүгле боттарының күзели-биле ажылдап турар.

Отчёттуг үе дургузунда чурукчуларның Москвага, Улан-Баторга делгелгелери болган. Дайын киржикчилериниң бараш аныяк чурукчуларның чедя делгелгезин организастаан. Сес чаа кежигүнну хүлээп алган. «Советская Россия» делгелгеге үжен беш кежигүннериниң чээрби чедизин киириштирген. Улуг-Хем, Кызыл, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик районнарга көжер делгелгелер-биле чонну таныштырган. «Сукпак» совхозка бежен чурукту чурукчулар белекке берген. Тайбың фондузунче 2 муң ажыг рубльди бирги делгелге-садыглаашкы н д а н шилчиткен. Ам база ниигизин организастаар деп турар.

Шынар-биле хамаарышкан айтырыг—шыгжамыр. Чамдык делгелгеге чоруткан чурукгар ийи чыл болгаш тыптыш, олшыкка үрелип, чаъска өдүп турар. Ном үндүрериниге белеткеп турган слайдыларның чамдыызы читкен. Министерствонуң складында дыка хөй чогаалдар үрелип чыдар. Музейде дужааттынганнарны чонга шуптузун делгээр аргажок. Кааставлгаларны, даш чонукчуларының, чурукчуларның ажылдарын аныяк авторлар көрүп, оон өөренип-даа ап болгай. Музей директору Т. Ч. Норбу чурукчунуң чогаалы — чоннуң байлаа дээрзин демдеглеп, чурук галереязын аңгы ажыдар айтырыгны өөренип көөрүн саналдаан. Оон аңгы ус-шеверлер музейин-даа тургузуп болурунуң аргазы бар. Музейге чогаал хүлээп алыр комиссияга искусствовед кижини албан киириштирер болза эки. Чүге дизе кирген чогаалдарның 40 хуузу шынар чогу-биле чырык көрбейн турар.

Театр чурукчулары мурнунда ажылдап турган салгалга деңнээрге, кандыг-даа ажылга киришпейн турар. Чурукчулар эвилели театрга ажылдаар чурукчуларны белеткевейн турар. Амгы үеде декораторлар, гримерлар, костюмерлер чедишпейн турар. Школаларда шупту чурукчу мергежилдиг эвес кижилер башкылап турар. Училищениң чурулга салбырынче, уругларның чурулга школаларынче эвилел сагыш салбайн турар. Специалистер кичээлдерин-даа эрттирип, оларны шефке алыры негеттинип турарын культура министрниң оралакчызы В. В. Оскал-оол чугаалаан.

Уран чүүл критиказы хожудап турар. Өй-өйлеп ажылдап-даа турар чурукчулар бар. Оларның дугайында бижиир, чогаалчыга негелде дугайында айтырыгны көдүрер, чедимчелиг пропагандалаар ужурлуг критика ук чок болуп артпышаан. А. Хертектиң шимчеммейн олуруп турарын шүгүмчүлеп турары чөптүг.

Чурукчулар эвилелиниң өске чогаадыкчы эвилелдер-биле, ном үндүрер чер-биле, архитекторлар-биле харылзаазы кошкак. Найысылалдың чурттакчы суурларның хевирн эстетиктиг кааставлгадан хамааржыр. Ном кааставлгазынга чурукчуларны киириштирбейн турар. Моон соңгаар республиканың чурукчуларын бо ажылче канчаар хаара тударының, кады ажылдажылганың оруун съездиге тодарадыр турган. Ылангыя бичии уругларга өңнүг номнарны белеткээриниң аргазы бар. Өске-даа типографиялар-биле харылзаа тудуп болур. Каталогтар парлаарының айтырыы үш чыл шиитпирлеттинмейн келген.

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннериниң чартыы—ус-шеверлер. Олар Чурттуң министерствозунуң бүдүрүлгелеринде ажылдап турар. Борта деңнир удуртулга херек. Чурукчулар эвилелиниң мастерлериниң чогаадыкчы өзүлдезинче сагыш салыр хүлээлгелиг. Массалыг бүдүрүлге биле уран чүүлдү борта деңнээри берге. Чурукчулар Садыг министерствозунга бараан шарыыр сааэвиннар кааставлгазынга дузалажыр ужурлуг.

Шүгүмчүлел тодаргай болгаш ажылды эки кижилериниң эрге-ажыынга дүүшкен гуурлуг ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдыктар херек чок, үүрмек айтырыглар көптарын, ону ныйыралчы эвес хөөнге, харын-даа каржы болдургаңы шала эвес болган. Чамдыктарын ажок мактаар, камгалаар. Хүнүң айтырыы бот-өөжургал, мактаныышкын-биле таарлжыр бе? Адрес чок шүгүмчүлелдер дыңналган. Өскелерниң четпезин эскерер белен. А боду канчаар эде тургустунганыл? Эвилелге кандыг үлүүн киирерил? Бот-шүгүмчүлел чурукчулардан дыңналбаан. Турун турар айтырыгларны бир дем-биле, ниити күш-биле шиитпирлээри эки дээрзин билдингир.

Съездиниң ажылынга СЭКП обкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизиниң эргелекчизи А. К. Канзай, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң секретары Ю. П. Ишханов киришкен.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черниң кежигүннерин, ооң даргазынга С. Ш. Саяны соңгаан.

А. ХОВАЛЫГ.

Бөгүн МАРН-ның XIX съездизи ажыттынар

ААС-КЕЖИКТИГ КИЖИ

Кабиназында «25» деп сан бижип каан «БелАЗ»-тың кестүп кээрин кызыл ууртай эриинде манап тур мен. Фотоаппаратты белеткеп алдым. Янзы-бүрү өңнүг машиналар руда хүлээп алыр чер-биле экскаватор аразынга шуужупла турар. Бо бедик черден баштайгы чуруктарны тырттырып алырын бодадым, моон «Эрдэнэт» даг-арыглал комбинады-даа, база-ла ындыг аттыг хоорай-даа эки кестүр.

Оларның кайызы-даа чүгле он харлаан дээрзинге бүзүрээри берге. Даглар аразында көңгүс ыржым черде чылда 16 миллион тонна чес-молибден рудазын болбаазырадыр амгы үениң бүдүрүлгези кыска хуусаада турупкан. А ооң чанында 40 муң ажыг чурттакчылыг амгы үениң хоорайы база өзүп келген. Комбинат бодунуң күчүзүн шагда шиңгээдип апкан.

Чонаада көөрге хөлүн эрттир тавар моолдар ол бүтүнү кылып апкан-дыр. 10 чыл иштинде мында ажылдап, чурттап турар кижини манап турарым ол. Ону Дамбийн Загд дээр. «Аас-кежиктиг кижи». Эштери ооң дугайын ынча дижир. Чүге ынча дээр чүвел? Баштак харыы дыңнадывыс: «Чүге дээрге, аңаа бүгү-ле эки чүүлдер таваржыр-дыр — дагдыныкчылары-даа, кады ажылдаар эштери-даа. Үрелбес машиналар база-ла ооң экипажынга барган болур».

Манап турган машинам амна келди. «БелАЗ»-биле дөмей «БелАЗ-ла-дыр. Дугаарындан-на ылгап алыр. Экскаватор үш хымыш породаны салыптарга, машина үш катап олура душкеш, мөөң ыжын бурулатпышаан, дедир чорупту. Онза-ла чүве эскербедим. Далажып, халдып-даа турбас.

Загд эштеринден хөйнү канчап кылып четтигип турарыл? Эрткен беш чылда көргүзүглерин бардындаалазарга, ол пландан арттыр барык 250 муң кубометр руданы болгаш породаны сөөрткен. Ол дээрге беш чыл дургузунда чеди ай «немешкени» ол-дур. Бо чылын база-ла пландан артык он муң хире кубометрни сөөрткен.

Канчаптарга ындыг боор чүвел, Загд? — деп, кежээ оон айтырдым.

— Чоорту — дээш, хүлүмзүрдү. — Бистиң хоорайывыстың өзүп келгени ышкаш, ынчаар чоорту болгаш билдиртпес. Эртен көөрүнге, туүйбу салып турар, кежээ көөрүнге база-ла туүйбу салып турар, а элээн болганда — улус чаа бажың алганын байырлаан турар. Та кажан доосту берген бажың чүве? А баштак чокка чугаалаар болза, амыдыралым аайы эки болган кижи-дир мен ийин. Дагдыныкчыларым база магалыг кижилер, экипаж база орлан эрлер...

— Машиналар база үрелбес?

— Ындыг, ындыг! Чүге дээрге «Н-Д»—«Найрамдал-Дружба» дээр холуксаадан кыйгаа чүве-ле болгай. Мында, Эрдэнетте, даш бүрүзүн ол күш көдүрген, мээң амыдыралым база ооң-биле сиңниккен. 1968 чылда маңаа геологтар-биле келдим. Өрүмээр станоска ажылдап турдум. «Эртинэлэр даанда» руда хемнээни тодарадып турганы өске ол. Өгзөрге, вагончугаштарга чурттап турган бис. Кежээлерде совет специалистер маңаа хандыг хоорай туруптарының дугайын чугаалап турдулар. Тоол деп дыңнаар бис. Хөй ажыл холаттыларга онаажыр чүве-дир деп оон билип алдым. Олар чокта хоорай-даа, комбинат-даа турбас.

Узбек хоорай Алмалыкка курстарга өөрендим. Маңаа чолаачылап кээримге, Юрий Петрович Кокошниковка быжыглаан каан. Бир-ле дугаарында ол мени чүге өөредип эгелээн дээр силер? Эшкедеве дээш. Кача херек-тир сен, ол черни тып ал, аңаа эшкедеп далашпайн, ынчалзажок чогуур үезинде бар деп, ол өөредир кижи, өөрүнге үргүлчү дузалаар дээр.

Улуг өңнүүнүң ол амыдыралчы мерген чагыын Загд ылап шиңгээдип алган болгаш үргүлчү сактып, бодап чоруур.

Бир эвес ол киржип турар бо-за, хоорайга бажыңнар дүрген көвүдээр, а бир эвес бодунуң билир чүүлдерин эштеринге чугаалап берип турар болза, олар база хөйнү, база эки кылыр апаар дээрзинге ол бүзүрээр. Ол ам боду комбинатта өөреникчилерлиг апарган.

Ол ээлчегиниң нам чурттуң удуртукчузу, кожууннуң улус хуралының депутаты, МАРН-ның хоорком кежигүну.

Он-на чыл иштинде улуг дагдыныкчыларның алган кижи-дир ол. Комбинаттың эң эки чолаачызы, аныяктарның эң эки дагдыныкчызы апарган. Аңаа Күш-ажылдың Кызыл Тугу совет орденин тыпсыскан, ол хөй моол медальдарның эдилекчизи. Хоорайның партия конференциязынга Эрдэнэттиң коммунистери Д. Загдыны Моолдуң Араттың революстуг намының XIX съездизиниң делегадынга соңгааннар.

— Шынап-ла аас-кежиктиг кижи-дир силер — дидим.

Чөпшээрешти. Ынчалзажок хүлүмзүрүп мынча деп чазап кагды:

— Мен чааскаан эвес-ле болгай мен. Мында чурттап турарлар, «Н-Д» деп холуксаа чүзу деп чүвени билир кижилер, ону улам-на быжыг кылып турар кижилер дөгерези аас-кежиктиглер.

Владимир ИОНОВ,
СЭТА-ның корр.
Улан-Батор.

Дииттерден медээлер

ВАШИНГТОНЧУ ЁЗУ-БИЛЕ

«Африканың мурнуу чүгү»— дээн сестерден бомбаларның частымышкыннары, ок-боо даажы, үрүт-дарыгның мы-сыызы дыңналып турар. Кожазында хамаарышпас чурттарга удур чарлаттынмаан дайынны хөй чылдар иштинде чорудуп келген Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгакчылары бомбурзектиң ол районун ындыг байдалдыг болдуруп турар. Ынчалза-даа май 19-туң даң бажында болган чүүл дээш чүве чок болган. Харын угда Африканың үш найысылалы — Хараре (Зимбабве), Лусака (Замбия) болгаш Габороне (Ботсвана) араатанзыг халдаашкынга таварышкан.

Араатанзыг үүлгедиишкин дээрден аңгыда чүү-даа эвес, ол халдаашкынны чогум чүге кылганыл? Мурнуу-Африка Республиканың президентизи Бота ону «терроризмге удур база хосталга дээш» демиселжиринге эргежок чугула апарган болганындан кылган деп тайылбырлаан.

Мурнуу-Африка Республиканың бомбаларындан балыглаан ийи замбия бичии уруг терроризмге кандыг хамаарылгалыгыл? Өлүрүкчүлерниң октар-биле үттүг-таар дег кылдыр боолааны Ботсвана чурттуг футболист Джанулаан Масилеле Мурнуу-Африка Республикага чүнү-биле кыжанып турганыл? Ол араатанзыг үүлгедиишкиннериниң алыс сорулгазын Зимбабвениң премьер-министри Р. Мугабе сойгалап илереткен. Ол агрессчи ажык үүлгедиишкин дээрге бисте коргудар дээн оралдажышкын-дыр — деп, ол медеглээн.

Амгы-амгы чурттарның чазактары, политиктиг ажылдакчылары, массалыг информация чепсектери Мурнуу-Африка Республиканың ат-шериниң ол үүлгедиишкини амгы америк администрациязының политиказында колдап турар арга-методтарга дыка домей боор турар — деп, айыткан.

Преторияның чагырыкчылары Ливияже соо ёзу-биле халдаашкын кылган Вашингтонунң үлегерин эдерип турар-дыр деп, Замбияның президентизи К. Каунда чугаалаан. Мурнуу-Африканың чазактың төлээлекчизи Нел дээрэзи «бистер АКШ-тың ажыглааны шак-ла ындыг сылдагны удуртулга болдурган бис» — деп, ажыы-биле чулчураан.

Рейганның администрациязының чорудуп турар неоглобализм дээр калчаалыг политиказынга Мурнуу-Африка Республиканың дорт киржип турарын ол бүгү бадыткаан. Улустарның хосталга дээш демиселин кайда-ла калбарып турар болдур, ону базарынче кыйгырыглар чогум-на Вашингтондан үнүп турар.

Совет Эвилели Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгакчыларының агрессчи шыгымзы-биле буруу... турар. Совет чазактың медеглелинде мынча дээн: «Бүгү-ниитиниң тайбыңчы болгаш улустарның айыыл чок чорууп деткииринче углаңган бодунуң политиказынга шынчы Совет Эвилели Мурнуу-Африка Республиканың эрге-чагырганын чорудуп турары кем-буруулуг политиказын... сөксадырын шиитпирлиг-биле негеп турар».

Б. БОГДАНОВ. (СЭТА).

«ШКОЛАҢАРНЫ УТПАҢАР!»

Эрткен субботада Кызылдың № 2 школазынга болган сөөлгү коңга, школачылардан аңгыда чүс хире аалчыларның киржилгези-биле эрткен. Ол дээрге, ону 1966 чылда доосканнар-дыр.

— Чээрби чыл мурнунда школаны каш кижи, каш класс дооскаңыл?—деп, аалчыларның бирээзи, Күрүнениң Кызылда башкы институдунуң бот-өөредилге салбырының проректору, эртемнер кандидады Ө. Ч. Ондардан айтырган мен.

— Ол чыл — бистиң-даа, школаның-даа амыдыралынга онзагай болган — деп, Өргелээр Чүвүрекович чугаалады. — Чүге дээрге, он бир чыл школазының сөөлгү, он чылдын — баштайгы доозукчулары ынчан школазы-биле бажырлашкан. Шупту алды класс, 130 ажыг кижи чүве. Оларның хөй кезии мында чыглып келген, школазының улгадып, делгемчээнин, ооң материалдыг баазазының бызыкканын магадап, ам-даа мында ажылдап турар башкылары — Н. А. Мистрюкова, Г. И. Петрова, Л. Б. Ондар, Н. В. Безродная, А. С. Танов болгаш өскелер-биле ужуражып, боттарының ажыл-ижи амыдырал - чуртталгазы - биле таныштырып турлар.

Сөөлгү коңганың ёзулалы болган соонда, школаның хуралдаар залынга 1986 чылдын доозукчулары-биле аалчыларның ужуражылгазы солун болган. Мөңгүн-Тайга районда

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Раиса Довуйкайның чугаазын онгу классчылар-даа, аалчылар-даа сонуургап дыңнаан. Кадыр-берт, хат шуурганныг ол булуңда он беш чыл хойжулап турар Р. Довукай бодунуң күш-ажылчы көргүзүглерин таныштырып, мал ажылының солун, кайгамчык талаларын чугаалаан. Ол ышкаш кодээ иш чилериниң чымыш ижиниң дугайында Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң кол зоотехниги Ш. Ш. Моңгуш чугаалаан.

Мергежил шилип алырынга белеткенип-даа турар, белен-даа аныяктар фармацевт Н. Соскур-оолдуң, ужудукчу Н. Доозур-оолдуң болгаш өскелериниң-даа чугааларын улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Чээрби чыл мурнунда доосткан аалчылар өөреникчилерге концерт көргүскен. Л. Белекпениң ырларын, Н. Хайтан-оолдуң танцылааырын өөреникчилер өөрүшкү-биле хүлээп алган. Ылангыя башкы Г. И. Петрованың «Школаңарны утпаңар!» деп ырызы чүректерни хөлзеткен. Концерт сөөлүнде школачы чылдарында нептеренгей турган ырларны шупту күүсеткеннер.

Байырлыг ёзулал доозулган соонда, республиканың ... булуңнарындан келген аалчылар хоорай кыдыынче селгүүстээннер. Олар көктүг-шыктыг черге шыдыраалап, мөге хүрештирип, бут бөмбүү ойнап дыка үр хөглээннер. Оларның эрттирген бо хемчеглери ээрптир суксун чокта үени канчаар-даа солун кылдыр эрттирип болурун бадыткаан.

Школа доосканындан бээр чээрби чыл болган он бирги классчылар Чернобыль АЭС-ке болган аварияда когарааннарга дузаламчы кылдыр акша шилчиткеннер.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: селгүүстээшкин үезинде хүреш.

В. ТАНОВТУҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

ОТЧЁТТАРНЫ, СОҢГУЛДАЛАРНЫ ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР

Тыва АССР-ниң Улусу контроль комитединиң хуралынга улусчу контроль бөлүктеринге, постуларынга отчёт-соңгулдалыг конференцияларның, хуралдарның эртип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Амгы отчёт-соңгулдалыг кампания үезинде 1300 ажыг хуралдар, конференциялар эртер ужурлуг, улусчу контрольдуң 929 бөлүүн, 436 постуруун катап соңгуур. Майның ортаага чедир 178 хурал болгаш конференция эрткен, аңаа 99 кол, 23 цех бөлүктери, 56 пост отчёттарын берген. Оларга 6133 кижи киришкен, оларның иштинден 763 кижи санал берген.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның, конференцияларның хөй нуруузу ажыл-агыйжы байдалга эрткенин комитет хуралы демдеглээн. Аңаа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр бөлүктерниң болгаш постуларының ажылын анализтеп чугаалашкан. Эрткен бүгү хуралдарга болгаш конференцияларга ажыл-агый пландарын күүседиринге, ажыл-агыйжы эвес чоруктарга удур, күүседикчи болгаш күш-ажылдың сагылгазын быжыглаар, социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дээш демиселге улусчу контроль органнарының ролю өскенин демдеглээн.

Тываның геология-шинчилел экспедициязынга эрткен конференцияга ажыл-ижичи чугаа болган. Отчёт илеткелде болгаш санал берген эштер бөлүктүң ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээн. Конференцияның киржикчилери хайгыылчыларның ажыл-чорудулгазын үнелеп көрүп, чамдык чагыгларны берген. Ылангыя материалдарны, техниканы өске-даа дериг-херекселдерни ажыктыг ажыглаарынга хынаарлданы күштелдиреринче, кылган ажылдың шынарын экижидеринче кичээнгейни углаткан. Кызылдың даараныр фабриказынга, Кызыл районнуң «Кок-Тей» совхозка болгаш өске-даа коллективтерге хуралдар организастыг эрткен.

Оон-биле чергелештир отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эрттирип турарында четпестерни комитет демдеглээн. Хуралдарны, конференцияларны эрттирериге кошкак белеткенип турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр бөлүктер, постулар моон соңгаар чүнү кылыры, күш-ажылчы коллективтерниң четпестер, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар талазы-биле сорулгалары тодараттынмайн турар. Эрзин районнуң улусчу контроль бөлүктеринге эрткен хуралдарның белеткели кошкак болган. Чамдык бүдүрүлгелерге, организацияларга эртер ужурлуг хуралдар белеткел кошкаандан болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлери чыылбаанындан айыткан хүннеринде болбаан. «Шагонартяжстрой» тресте эртер конференцияны улус чыылбаанындан өске хүнде эрттирер кылдыр чылдырган. Кызыл хоорайга, районнарга эрткен чамдык отчёт-соңгулдалыг хуралдарга ажылчы чоннарның төлээлекчилери эвээш олурушкан.

Улусчу контрольдуң чамдык бөлүктериниң отчёт илеткелдерин багай белеткеп алганындан уржуундан отчёт-соңгулдалыг хуралдарның, конференцияларның деңнели кудулаан. Оларда хайгыылчыларның, коллективтиң ажыл-херектерин шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтевээн, кылыр ажылдар тодаргай эвес. Илеткелдерни колдуунда улусчу контроль бөлүүнүң даргазы чааскаан белеткээн, оларны бюро хуралдарынга көрбээн болуп турар. Шагаан-Арыгның чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң, Тураның харылзаа бөлдириниң улусчу контроль бөлүктериниң илеткелдери хынамчалыг белеткеттинмээн. Хуралдарга чоннуң идепкейи кошкак, отчёт илеткелдерин чугаалажыр талазы-биле санал-онал бээр күзелдиг кижилер, ылангыя ажылчыннар эвээш болган. Конференцияларга болгаш хуралдарга отчёт илеткел талазы-биле хүлээп алган доктаалдарның хөй нуруузу нити бижиттинген, доктааткан кезээнде айыткан хемчеглерни күүседир харысалгалыг кижилерни, хуусаазын айытпаан болгулаар.

Кызыл хоорайның болгаш районнарның улусчу контроль комитеттери хуралдарны болгаш конференцияларны белеткээринге штаттан дашкаар инспекторларны четпес киириштирип турар. Улусчу контрольдуң бөлүктери хуралдарга белеткенип турган, партия болгаш профэвилел организациялары-биле кошкак харылзажып турары четпес.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитеди Кызыл хоорайның болгаш районнарның улусчу контроль комитеттеринге отчёттарны, соңгулдаларны бедик деңнелге эрттирерин хандырарын, ажылчы чоннарның шүгүмчүлелдиг саналдарын чогуур үезинде түңнеп, ниитилештирерин дааскан. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгаш конференциялар улусчу контрольдуң бөлүктериниң, постуларының ажылын моон соңгаар улам идепкейжидерин чедип - алыры чугула болуп турар.

АВА БОЛУР—ААС-КЕЖИК

Совет чазак ачызында аас-кежиин көрүп ор бис
Шоозу читкен оглувус-даа хөгжүмчү деп ады алган.
Хоор чондан чыда калбайн коңчуг эки ажылдаарлар,
Хостуг, шолээн чурттаганы каастажырлар.
Уруглар-даа эмчи сургууя доосканнар деп,
Улус чоңга авам, ачам хөөрээр турган.
Алдагайлыг ада-ие чагыгларын
Ажыл-ишке хажытпайн сагып чор бис.
Элдеп чүве, чазын бойдус оттуп турда,
Эгиттинмээн өре барын бодап көөр мен.
Дөзеп салгаар, ажыл-херээн уламчылаар
Төл чок чоруур эргең чок деп чемелээзиг...

М. БАЗЫР-ООЛ

Каа-Хем унунда арыг кыдыында чылгы фермазында чүс ажыг бени саап, хымысты кылып, Кызыл хоорайже чорудуп эгелээн.

«Совет Тыва» совхозтуң бо фермазының ажыл-ишчилери бо чайгы хымыс белеткээр сезонну эки эгелээн. Аңаа чогаадыкчы үлүгну фермада хымыс кылырының аныяк мастери Лариса Сундуй киирип турар.

Лариса Канскийниң чылгы мал заводунуң арга-дуржулгазын өөренип, аңаа өөредилгени эрткен. Ферманың ажыл-ишчилери мурнакчы дуржулганы ажыглап, бо чайын хымысты шилдерге кудуп, савалаар технологтуг дерилгени тургузарлар. Соодукчулары база салыр.

ЧУРУКТА: чылгы фермазында хымыс кылыр мастер Лариса Сундуй.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АВАЗЫНДАН УКТУГ ШЕВЕР

Бежен чылдарның тайтыг-ла ортан үези. Колхозчу амыдырал эгелээн, чаа амыдырал кижилерни сорук киирип, даартагы хүннүң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче кидин түлүк кыйгырып турган үе. Төрээн булуңу Алдан-Маадырга чон хөй-биле кады чаа амыдыралды тургусчуп болур турган.

Ынчалза-даа ооң эчис күзели — даараныкчы болуру. Кызыл хоорайга чурттап, ажылдап турган даайы Очур-оол анаяк уругну чагаа бижип келдиргеш, даараныл га комбинадынга киирип каан. Кодээден келген кижиге хоорайда бүгү-ле чүүлдер чаа, солун, бир янзы кылдыр көстүр болган. Ынаан комбинатка амга бодаарга ээээш — бежен ажыг-ла кижи ажылдап турган.

Оржуимаа Допчаевна Монгуш-биле чүге даараныкчы болуксай бергенин айтырып чугаалажырымга, ол шынап-ла уктуг шевер кижи болду. Шевер болуруунуң эге кичээлдерин ол авазындан салган алган.

— Авам даарганыр чораан, ону хензиг бичиимден көрүп келген мен. Хөмге кааcталгалар оюп даараар, идик-хеп бызар, алгы-кеш, торгу пөс-биле хеп-сыны эки-ле даараар чораан ийин — деп, ол сактып ор. Алыс салымныг кижи чүвени боду кичээнгейлиг көрүп ап чораш, чайгаар тудуп кыла бээр. О. Д. Монгуш ындыг кижи болган. Ооң авазы уруу он хар четпээнде-ле чок апарган. Өг-бүлениң улуг кызы дуңмаларының орбак-дыдыын тыртар, дааранып ужурлуг апарган. Хензиг бичии кижиге мениң дааранып шевер үлегери карактарга чуруттунуп артып калган. Авазының кичээлдерин аңаа чааvалары база улам ханыладып быжыктырганнар.

— Он ийи харлыымда кадыг ийикти бышкаш, бүрүнү-биле бодум даарап ужурга таварышкан мен — деп, Допчаевна сактып орду. — Уллуң сырырын бичиимде-ле билир турдум. Эң-не бергедээн чери — ийикти уллурары болган. Хемчээй илип органаш, таарыштырып апкан мен. Өөрээнним-даа коңчуг. Чааваларым база мени мактап кааннар.

Ширтек сырып, сиир кадып, чүк ээрип, алгы-кеш эттеп, тон-хеп даарап ап чорааныын ам сактып чугаалаарга, ону канчаар кылырын көрүп чораан, билир кижилерге харын солун чорду. Ам кадыг идик даарап, уллуң сырып турар кижи бар эвес, бүгү-ле идик-хеп магазинде белен, магалыг шаг-дыр. Моңу чугаалаксаан ужурум чүл дизе — авазының кичээлдери кижи бүрүзүнге, ылаңгыя кыс урууга, ёзулуг школа-дыр. Незиниң чырыткылыг овур-хевири кымга-даа эң чаагай, солун, чараш чүүлдер-биле холбашкан болур. Аваның школазы — амыдыралдың школазы. Ынчангаш амыдыралчы кижизидилгеге шынап-ла не кижиниң үлегер-чижээ кайы хире-дeп чүвени кижи катап-катап бодап келир. Авазы урутларынга, адазы оолдарынга үлегер чедирип шыдаваан болза, сагышка саргыычыг-дыр. Чамдыкта херек чок дээш «каапкаш барган» азы «дужаап берипкен» төлдер дугайында чугаа чорүп турда, оларның иелери, адалары дээш кижиниң килеңи чайгаар-ла хайнып келир.

Оржумаа Монгуш ам ол-ла даараныглa комбинадында ажылдавышаан. Чоокта чаа пенсияже үнген. Ында ам үжен бир чыл болган. Ажылгыр кежээзи, бөдүүн төлептиг бүдүжү-биле коллективинде ылап-ла хүндүткелдиг, ат-алдарлыг кижилерниң бирээзи. Аныяктарның дагдыныкчызы ам контролёрлап ажылдап турар. Мынча чылдарда ажылдап келген хоочунга контролёрлаары ылап-ла таарымчалыг-дыр. Амгы үениң лозуңу — шынар-ла болгай, шынар чок, багай продукцияны кым-даа албас, аянныг, чараш даарап кылган хепти кым-даа кедиксээр.

— Хептиң фасонунче көзүлдүр-ле сагып салып турар апарган. Продукцияны колдуунда бирги сорт-биле үндүрүп турар. «Н» индекстиг хептер бисте база бар. Чамдыкта эде кылыр чүүлдер таваржы бергилээр. Ынчалза-даа ол черле ховар — деп, ол демдеглей-дир.

Кижилерниң хөй-ниити идепкейи. Ол черле коңчуг чугула херек. Ооң дугайында хоочун даараныкчы-биле ижин-кары чок чугаалаштывыс. Мынча чылдар дургузунда ажылдап келгеш, ону шынап-ла чүнү көрбеди дээр. Мурнунче ушта халып, бодун өрү көрдүнер ындыг сеткил ында бичии-даа чок. Чиигн-биле чедип алыр ат-алдарга ол хөңнү чок. Харын кезээде-ле шыны-биле чурттап, ажылдап келген. Ол-ла хевээр бөдүүн, төлептиг даараныкчы болуп арткан. Каас-коя сөстер октап, карак чаар чүвеге хөңнү чок, сеткилге таарышпас чүүлдерни черле эвин тып турганш, чугаалаарын бодаар. Аныяктар ону ёзулуг-ла хүндүткел-биле көөр. Чүге дээрге ол уругларга арга-сүмези, эриг-чымчак сеткилдиг, чоок кижи болуп турар.

— Аныяк кыстарга ажылга ижигери ындыг-ла белен эвес. Ам харын ажылдаар, чурттаар ниити байдал эккээнниндeн олар комбинатты төрээн бажыны дег көөр апарганнар — деп, Оржумаа Допчаевна чугаалап турду. Шынап-ла кижиге ий-шаанда сегээн эргим, чылыг сөс, чаңгыс-даа удаа болза иези дег ээ көрүүшкүн онза чугула. Аныяк даараныкчылар комбинатта коңчуг хөй. Беш чүс ажыг кижиниң 75 хуузу — аныяктар. Долгандыр турар амыдыралда бүгү чүүлдерни сонуургал, хайгаарал, чоок хамаарылга-биле көөрүнге уругларны чаңчыктырар апаар. Бо бүгүдеге комбинаттың коммунистери, дагдыныкчылар, хереэженнер чөвүлели улуун киирип турар. Коммунист, дагдыныкчы, хереэженнер чөвүлелиниң кежигүнү Оржумаа Допчаевна Монгуш ол бүгүге эң-не чоок хамаарылгалыг. Чүге дээрге комбинат ооң төрээн оран-бажыны-биле дөмей, ооң ажылдап турары № 2 бригадада (мастери В. Г. Шевченко) аныяк даараныкчылар төрээн уруглары-биле дөмей. Контролёр ажылының аайы-биле кымга-даа чайгаар-ла дузалажы бээр.

Үжен ажыг чылдарда бо комбинатка ажылдап келгеш, даараныр мергежилди ханызы-биле шиңгээдип алган. Ажылы дээш чеме-хала дыңнап көрбээн, иезинден салгап алган кара бичиизиндeн үс-шевер чоруу-биле чүгле эки даараныкчы дыртып келген.

Оржумаа Допчаевна ам бодунга кандыг хептерни даарап ап турар деп бодаар силер? Шагда сиир кадып, кадыг идик уллуруп өөренип чораан. Ам ол бодунга болгаш уругларынга кандыг-даа хептерни — кышкы, күскү тоннарны, плаштты, платье аймаан даарап алыр. Алгы-кештен тон-хеп, бөрт даарап турда шевер-ле. Кыстары Зоя биле Света база чаңгыс хеп аймаан авазынга быштыргаш, даарап алтарлар. Элдеп чүве, оглу Юраны безин школачы чылдарында-ла даараныр машина-биле үрелдешкен, бир-ле чүве кагыскан орар болган. База-ла авазының кичээли ыйнаан. Юраның кадайы база даараныкчы болган дивес силер бе.

— Бо уруглар харын аргыттыныр-даа билир улус, бот дугайты черле холга тудуп көрбээним чүве-дир. Менээ чүгле даараныр чөтчир ыйнаан — деп, ол баштактанды. — Харын бо үшкү класчы Оля безин аргып өөренип турар. Салымныг кыс болза, дааранырынга база чайгаар өөрени бээр он — дей-дир.

Бичии Оля кырган-авазының бодунуң чизе-даңзылыг уруу болган, кады чурттап орарлар. Оон аңгыда кырган-аваның уругларының ажы-төлү — үш оол, бир кыс өзүп орар. Тайбың ак көк дээр, чырык чаагай амыдырал бодарап-ла турар болза, бичии кижилерниң келир үези магалыг. Даараныкчы ажылчын адынга ханы чоргаарал-биле сеткил ханып, пенсиялаза-даа ам-даа ажылдап, ниитиниң херээже үлүг-хуузун төлептии-биле киирип чоруур бо кырган-ава база-ла болу шылкаш аас-кежиктиг чүс-чүс совет хереэженнерниң бирээзи.

Б. ДИРЧИН.

ТВ

МАЙ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Үе». 8.45 — «Аныяктарның клуву». 9.45 — «Экран мастерлери». «Любовь Орлова». Уран-чечен публицистикалыг фильм. 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кызыгаарның хүнүнге». Док. фильмнер: «Оожум — океанда дозор». «Моңгеш-биле дириглерниң даңзызында». «Тоску заставаа». 15.35 — Ыр-хореография композициязы. 16.15 — Бүгүдеге стадион. 16.45 — «Билир болгаш кылып билир». Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 17.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.45 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 18.10 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Кызыгаарждың хүнү. ССРЭ-ниң КАЧК-ның кызыгаар шериглериниң штавының начальниги генерал-лейтенант И. Я. Калиниченконуң чугаазы. 19.50— Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм. «1941 чыл». 1-ги сериязы 21.00 — «Үе». 21.35— «Күрүне кызыгаары». 2-ги сериязы. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИККИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хедерде арын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 13.25 — Немец дыл. 10.05 — «Сергей Лазо». Док. телефильм. 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. С. Прокофьев. Балет. «Золушка». 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Физика. Физика болгаш эртем-техниктиг депшилге. 12.40 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнар. 13.55 — Төөгүнүң арыннары. Декабристер Сибирьде. 14.40 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. 15.10 — Ырак болгаш чоок ыр. 15.45 — 15.50— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бодунуң төрээн черинге ынак болгаш билир бол». Школачыларга телевикторина. Улуг-Хем районнуң дамчыдылга. 18.55 — Уругларга фильм. 19.15 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Азия товy». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бистиң парк». 20.15 — Бир эвес кадык болуксаныза. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Уран чүүлге бараан болуру — шыныг чорукту катаптаары». Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ЧАЛАЛГА

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Красноярскиниң, Алтайның болгаш Кемеровонуң медицина институттарының стоматология, эмнелге, педиатрия болгаш санитар-гигиена факультеттеринче өөренирин күзээн кижилерниң документилерин хүлээп ап турар.

Өөренирин күзээн кижилерниң кирер документилери: билииниң дугайында аттестат азы диплом (боду), соолгу ажылдап азы өөренип турган черинден бүдүрүлгениң, албан черниң болгаш организацияның удуртукчузунуң ат салгалы характеристика, № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы; бүдүрүлгениң, албан черниң, организацияның удуртукчузунуң профком даргазының, партия, комсомол организациязының секретарының шынзыткан күш-ажыл дептеринден ушта бижилге; 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Документилерни дужаар үеде паспортту, шериг албаныглар — шериг биледин, аалчы оолдар — киир бижиттен херечилелди көргүзер. Медицина талазы-биле ортумак билиглиг аныяк оолдар болгаш кыстар эмнелге албан черинге 3 чыл ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Институттарга кирериниң шылгалдалары Красноярскиниң, Алтайның болгаш Кемеровонуң медицина институттарынга 1986 чылдың августуң 1-ден 20-ге чедир болур. Институттарның төлээлекчилериниң абитуриентилер-биле таныжып, беседалажыры 1986 чылдың июнь 6-7 хүннеринде Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунга болур.

Документилерни Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң кадрлар килдизинде 1986 чылдың июнь 1-ден июль 10-га чедир хүнүң-не 15-тен 18 шакка чедир хүлээп алыр. **Министерствонуң турар чери: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 12 бажың.**

Кызылдың эмчи училищези 1986-1987 өөредилге чылында 10 класс доосканнарны дараазында тускай эртемнерге хүлээп алыр:

1. Фельдшер, өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай;
2. Эмчи сестразы, өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Химияга (аас-биле), орус дылга (диктант) кирериниң шылгалдазын дужаар.

Кирериниң дугайында директорнуң адынга билдиришкинниң дараазында документилерни кожар:

1. Ортумак эртемниң дугайында аттестат.
2. Күш-ажыл дептеринчи хоолгазы.
3. Өөренип азы ажылдап турган черинден характеристика.
4. № 286 майыктыг ёзугаар эмчи шынзылгазы.
5. 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. Чурттап турар черинден шынзылга.
7. Өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң шалыңының дугайында шынзылга.

Билдиришкиннерни 1986 чылдың июнь 1-ден 14-ке чедир хүлээп алыр. Шылгалдалар август 1-ден эгелээр.

Документилерни дараазында адресче чорудар: 667003 Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу 2 «а». Эмчи училищези. Телефон 2-41-19, 2-10-28, 2-31-44.

Бүдүрүлге болгаш өөредилге черлериниң удуртукчуларының кичээнгейинге.

Кызылдың уран чүүл училищезинде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге болгаш бот-тывынгыр композиторларга консультация пунктузу ажылдап турар.

Ажылдаар үези: 17 шактан 19 шакка чедир, вторникта, средада, пятницада. № 32 аудитория.

ЧАРЛАЛ

Тываның күрүне филармониязынга ажылдаары-биле директорнуң ниити айтырыг талазы-биле оралакчызын, «Д» чергениң чолаачыларын, электрикти, сантехникти, бажың девискээриниң ажылчынын чалап турар.

Филармонияның адрези: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 58 бажың, телефон № 2-46-02.

ИЕЛЕРГЕ ТУРАСКААТКАН

Суурнуң ол-бо чүгүнден кодээ Культура бажыңынче каткы-хөглүг, чугаа-сооттуг шуушкан чоннуу кижи бо-ла эскерер. Кежээлерде кино, концерттен аңгыда, Кызыл-Тайга кодээ Культура бажыңынга күш-ажылдың хоочуннары, мурнакчылар-биле ужуражылгалар хаая эвес болгулаар.

Бистиң суурга болган бир кежээни маадыр-иелерге тураскааткан. Сцена үстүү талазында иелерни йөрээген чылыг сөстерлиг плакат астынган. Хүндүлүг иелер — 87 харлыг Чалчык Намзыраевна Ондар, ооң ортун уруу Орбаа Айыш-ооловна Түлүш, Хандываа Алдан-ооловна болгаш Бичедек Шагжаевна Ондарлар сценаже чаладып, чыылганнарга ажылдыжын таныштырып, уруг-дарыын канчаар кижизидип турарын чугаалап бергеннер. Ам оларның бирээзи О. Түлүш-биле таныштырайн. Орбаа Айыш-ооловна ажылга кызымаа, ажы-төлге кижизидикчи салдары-биле мактадып чоруур. Ооң ажылы 26 чыл дургузунда ажы-төл-биле тудуш болуп келген. Кызыл-Тайга ортумак школазының интернадынга техничкалап ажылдааш, сөөлгү чылдарда поварлап берген.

Ада-иениң амыдыралга, ажыл-ишке хамаарылгазын ажы-төлү дөзеп салгаар. Маадыр-иениң өстүрүп, кижизидип чоруур уруг-дарыы — 11. Он бир урутнуң баштайгылары күзелинге таарышкан мергежилин шилип алган ажылдап чоруур. Виктор биле Кара-оол кайызы-даа дээди эртемниг — юрист, башкы. Лидия биле Алекмаа тускай ортумак эртемниг садыгжылар. Надеждазы Чадааныың музыка школазында башкылап турар. Лена Кызылдың, а Баяндоо Новосибирск хоорайның эмчи училищезиниң сургуулдары, Маадыр биле Айлаң сес, он класстың ам доозар. Артканнаазы школаның эге класстарында өөренип турарлар.

Өг-бүлениң ээлери-биле ужуражып, амыдырал-чуртталгазы-биле таныжарга солун. Уругларының уруглары чайгы үеде кырган-авазынга чыглып келир. Кырган иезиниң чылыг, чымчак көржүүн, хоюг үнүн, эргеледиин дыңнаарга, оларга эргим болбайн канчаар.

К. ОСКАЛ-ООЛ, башкы.
Сүт-Хөл району.

ТЫВЫНГЫР БОЛУР

Болгар журналист Варвара Кирилова-Селвелиева «Работница» журналдың номчукчулары-биле бажың ажылының чамдык айтырыгларынга хамаарыштыр бодунуң арга-дуржулгазын солушкан.

— Бажың ажылын органиэастаарынга чүнү эң чугула деп санаар силер, Варя, чугаалап көрүңерем?

— Эстетиканы, чараш чүүлдү билирин. Чараш чурттаар дээн кижи амыдыралын чараш болдурар дээш кызар болгай. Өг-бүлениң чедимчели бо удаада хамаанчок — бажыңның эт-севи шыраак-даа болза, «чараш» эвес көзүлтира база туруп болур деп билир мен. Бажыңда чурттаалга чараш болзун дээр кижи болза, чүнү-даа мурнай, ооң арыг-шеверинче, незээде эмгексеелиг болурунче доктаамал кичээнгей салыр апаар. Кол чүве ол. Квартираны канчаар каастап алырын, соңгага кандыг пөстер азып алырын ооң соонда шиитпирлеп болгай. Көрүп көрүнер даан, бойдуста өңнер канчап дүүшкек-тир, бажыңга база ындыг болур ужурлуг.

— Ону мензэ өөретпээн, ынчангаш билбес-тир мен дээр кижилер база тургулаар болгай.

— Боду өөренир апаар. Номчуп, көрүп өөренир, өске кижилерден чүге өөренип болбазыл.

Бир чүве садып алыр дээнинисте, өг-бүлениң бюджедин өөренип көөр апаар болгай бис. Ол кижи бүрүзүнүң бодундан хамааржыр. Мээң системам мындыг: чүнү-даа мурнай бажың хөлезиини, чырык, коммунал ачы-дузазының өртээн төлеп алыр мен. Аъш-чемге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур мен. Хензиг-даа аъш-чем үндүр октавазын авамдан өөренип алган мен. Өг-бүлеге ол база чугула айтырыг деп санап чоруур мен. Аъш-чемге эргежок чугула чүүлдерни айда бир удаа хары-угда садып алыр. Продукт төнүп эгелээн болза, немей садып алыр. Мындыг чүвени чугаалап каайн: чээрби чыл иштинде кожаларымдан чаңгыс-даа катап дус, рис-даа, от-даа дилеп, айтырып көрбээн мен.

— Бажың ажылынга өөнер ээзи дузалажып турар бе?

— «Дузалажып» турар бис бе дээринге ынак бис. Айтырыг ынчаар тургустунуп турар болганда, дараазында чүүлдү чугаалаксап турар мен — бажың ажылы — бистиң ниити хүлээлгевис-тир. Ынчангаш ол бүгү чүүлдү үлежип апаар. Бистиң ачавыска ол шүүделдер шоолуг-ла таарышпас, ындыг-даа болза кылып билир чүүлдерниниң шуптузун албан кылыр кижи.

— Шупту чүвеге канчап четтигип турар силер?

Кылыр ужурлуг чүүлдеримни баш удур планнап ап турар мен. Даарта кылыр ужурлуг ажылдарымны бөгүн даңзылап алыр мен. Күүсеттине бергеннерни балай тырткаш, күүсетпейн барганын дараазында хүннүң планынче киирер. Эргежок чугула деп көргеним чүүлдерни бирги ээлгеде кылып ап турар мен, а үргүлчү, далаш чок ажылдыктыларын ап болур. Чыглып чыдып бээр болза, ону доозуп алырынга бүдүн кежээни-даа харамнанмайн үндүрүп болгай-ла. База бир чугаалап каар бодап турар чүвем — аъш-чемни баш удур белеткеп ап турар мен. Аңаа соодукчуну ажыглаар.

— А бажың аштаалгазы?

Арыг-силигге ынак мен. Квартирамны неделяда бир удаа пылесостап алыр мен. Че, оон ыңай соңгаларны, хүнктерни, соңга пөстерин айда бир катап чуур. Септелге ажылдары база бар болгай. Амыдыралдың чарын дериг-херекселдерин бажың ажылынга күзелдиң-биле ажыглаар апаар. Үенин камнап алырынга бистиң ол «дузалакчыларывыстың» салдары улуг.

— Номчукчуларга чүнү күзээр силер?

Чараш чурттаарын! Ол — күжениишкиниң негээр, чүге дизе, силерниң орнуңарга ону өске кым-даа кылбас болгай. Чединишкиннерни күзедим!

Беседаны Л. ВИТАЛЬЕВА чоруткан.

КАНДЫГ БИС ЧЭЭ?

Хостуг үеңерде

Бо трест дорааштырып тывары баштак аянныг, ындыг-даа болза өг-бүлелиг эр кижилер ооң дузазы-биле бажыңынга ооң туружу кандыгыл дээрзин билип ап болур. Эгелээлиңер че...

1. Эртенги чем белеткээринге киржип турар силер бе? (Ийе — 3 очко, чок —1).
2. Дыштаныр хүнде аъш-чем белеткежи бээр ындыг үелериңер турган бе? (Ийе—3 очко, чок—1)
3. Дыштаныр хүннерде продукту садарынга кадайыңарга дузалажып турар силер бе? (Ийе—3 очко, ында хаая — 2, чок — 1).
4. Бажың аштаалга-арыглаалын кадайыңар-биле кады кылып турар силер бе? (Ийе —3 чүгле чамдыкта — 2, чок—1 очко).
5. Бажың ажылын чиигедир сорулга-биле кухняга ажыглаар дериг-херекселдер кылып шыдаар силер бе? (Ийе — 3 очко, чок— 1).
6. Кадайыңар чайы чокта, школаже, уруглар ясли-садының ада-ие хуралдарынга барып турар силер бе? (Ийе —3 очко, чок — 1).
7. Бажыңыңарга пробкалар өрттени берзе, ону солуп ап шыдаар силер бе? (Ийе — 3 очко, чок — 1).
8. Кадайыңар парикмахерская азы косметика салону чорупкан таварылгада, бажыңга аъш-чем белеткээри-биле артып калгаш, шугулдаар силер бе? (Ийе —1, чамдыкта — 2, чок—3).
9. Уругларыңар авазы ажылындан орай кээрге, хорадаар силер бе? (Ийе—1 очко, чок—3).
10. Магазинден картофель садып, өг-бүлеңерни хандырары силерниң хүлээлгеңерже кирип турар бе? (Ийе—3 очко, чамдыкта — 2, чок—1).

Ам түңнеп көрээлиңер. Чыгдынган очколарны казыптааңнар.

26—30 очко. Бо удаада силерниң кадайыңарга алааргап болур-дур: бажың ажылынга солуттунмас-тыр силер. Силерниң күжениишкиннер кадайыңарның өөрүп четтиришкинин-биле үнелеттинер.

16—25 очко алган дижик силер. Бажың ажыл-агыйынга силерниң киирип турар үлүүңер, көрүнер даан, ындыг-ла улуг эвес-тир. Кадайыңарның чүнү кылып турарын кичээнгейлиг көрүп көрүңер. Ынчан кайы хире хөй чүүлдү кылчып, кылып болуруңарны эскерип каар силер.

10—15 очко дижик. Бажың ажылы кылырынга кадайыңарга херек кырында дузалашпайн турар-дыр силер. Бо таварылгада өг-бүлениң ынак ээзи кылдыр бодуңарны ап ыңдавайн турар-дыр силер дизивиссе, хомудавас боор силер.

«Работница» журналдан.

Бажың ээлеринге сүмелер

БИР ЭВЕС...

Кандыг-бир ажылды кылып турганш, оваарымча чогувустан хевиивиске үс азы будукту-даа чаштадып алыр бис. Ол бүгүнү арыглаарынга белен тускай будумел чок болур. Чүнү канчалза эки? Ынчалзажок хеп-сынга азы стол шывынынга төгүлген ындыг чаштанчыларның арыглаарының янзы-бүрү аргалары бар.

Хеп-сынга азы стол шывыынга будук төгүлгенде, помидор суу-биле арыглаарының аргазы шагдан бээр билдингир. Ынчалзажок янзы-бүрү хевирниң будуктары бар болгай. Оларны аштап-арыглаарынга помидор суу күш чок боор. «Радуга» маркалыг будукту арыглаарынга помидор суу дүк таарымчалыг. Будук төгүлген черни помидор суу-биле өттүрүп алгаш, ол-ла девискээрниң алдыы талазынга полиэтилен кезиндегин салып каар. Кажан 10 минута эрткенде, соок суг-биле экидир чуптуңар, будук дораан арлыр болгаш помидор суу кандыг-даа ис арттырбас. Чаа төгүлген будукту ээлдирген нашатырлыг спирт болгаш чем содазы-биле арыдып ап болур.

Воск (чук хевирлиг будумел), парафин азы лаадан дамдылаан стеаринни стол шывыыннан арыдарда, ол черниң ийи талазынга саазын салфетканы азы будук базар саазыннарын салгаш, изиг илиир-биле базыптыңар. Ону демги воск таазынга экидир сиңгиже тээр уламчылаар. Чамдыкта бо-ла арга-биле чаа төгүлген үзүг арыдыр аштап болур.

Песке дадарык дегген лимон суу-биле арыдар. Ол чоони лимон суу-биле экидир шыгыткаш, изиг илиирни ооң кырынга салыптар. Оон ол чер кургавайн-даа чорда, суг-биле чуп каар.

Дер сиңген хепти чем дузу-биле арыглап чуур. Литр сугга аъын ишти дус каап алыр, ол-ла ээлдиригге хиргиг хепти бир шак иштинде тургузуптар. Ооң соонда сутта экидир былгааш, кургадыптыңар.

«ҮЗҮТ-ХОВАГАН»

Бо дириг амытан хеп-сынга дыка хора чедирер. Бир эвес алгы-кештен болгаш дуктуг кылган хепти хайгааралга албайн баар болзувусса, оларны үзүт-ховаган чип каапкан болур. Ам кышкы хептерни шыжаарының үези. Ынчангаш үзүт-ховаганнардан идик-хепти камгалап, оларга удур хемчеглерни чорудары чугула. Баштай хеп аймаан арыг агаарга тургузуп, кургадыңар. Ооң соонда нафталинни чажып каңар. Олче үзүт-ховаган чагдавас.

«Антимоль», «Молебой» деп таблеткаларны база ажыглап болур. Ол таблеткаларны марляга ораагаш, хеп шкавынга азып каар. 2-3 хире таблетка четчи бээр.

МЫНЧААР ХЕМЧЕГ АЛЫР

Үзүт-ховаган солун чыдынга ынак эвес, ынчангаш алгы бөрттерни солунга ораагаш, харын-даа кылыгларын хырбалап каар. Дуктен кылган хептерни база ынчаар шыгжап болур.

КИНО

МАЙ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Любовь и аэробика» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50, «Лунная ведьма» 13.10, «Ошибка молодости» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Салон красоты» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Парашютисты» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Спортлото-82» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Агаар

Республиканың чамдык черлеринге бичии чаъстаар, диңмирээр чадавас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 5—10 градус чылыыр, чамдык районнарга 1 градус соокталы 4 градус чедир чылыыр. Хүндүс 21—26, чамдык районнарга 13—18 градус чылыыр.

Кызылга бичии чаъстаар, диңмирээр чадавас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 5—8, чамдык районнарга 21—23 градус чылыыр.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 6-28-84, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3304.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.
ТС—01030.

...респ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пуш-

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 125 (13125) | 1986 чылдың май 29, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ЛЭП-220: ШУШЕНСКОЕ—КЫЗЫЛ

Саян-Шушенск ГЭС. Ооң тудуу доозулбаан-даа болза, ол бодунуң тогун берип, чурттуң хөгжүлдезинге ажыглап турар. Ооң тогу удавас Кызылга, Тывага база чедип келир. Шушенское — Кызыл арaзының — Тываны Красноярск, Чөөн-Сибирь юнаазының төпчүткен электри хаарылгазы-биле тудуштуруп турар ийиги электри шугумунуң тудуу бо чылын дооступ, ажыглалга кирер ужурлуг.

Шушенское подстанциязындан кадыр тайгаларны, шыргай эзимнерни, шапкын хемнерни ажылдыр тургускан демир адагаштар саң дорт шөйлүп чоруткаш, Кызылдың электри станциязының үстүү дужунда кээп төнген. Оларның арaзында дыка хөй черлерде сывырылган демирлерни база шөйүп кел. Чагыларны тургузар, сывырындакты шөер талазы-биле ажылдарны «Красэлектросетьстрой» трестиниң № 16 механизастаан колоннaзының үлетоктары кылып турар. Ниити узун дурту 301 километр хемчээлдиг электри дамчыдылгазының шугумунуң күженнишкини 220 киловольт, кысказы-биле ЛЭП-220 деп адап турар. 10 ажыг чыл бурунгаар ажыглалга кирген Назарово ГРЭС—Абаза—Ак-Довурак—Кызыл арaзының база-ла ындыг күженнишкинниг электри шугуму бистиң республиканың хереглелин долузу-биле хандырып келзе-даа, чыл бүрү хереглелиниң өзүп турары-биле, чамдык таварылгаларда (сентябрь, хыналда ажылдары кылыр апарганда) таарымча чок байдалдарлыг. А Шушенское — Кызыл арaзының шугумун ажыглалга кирери-биле, электри хереглелинге, ажыглалынга улам таарымчалыг апаар, үзүктелишкиннер-даа турбас.

Республикаже кирген ийи электри шугумунуң чагыларын колдуу тургустунган, сывырындаа шөйдүнгенин демдеглеп-дивис. Ол ажылдар-биле чергелештир ол шугумнуң Кызылда подстанциязының тудуу чоруп турар. Подстанцияга улуг күженнишкинниг токту ийи чадалыг кудуладыр: 220 киловольтудан 110 кв чедир, оортан 10 кв-же шилчидер трансформаторларны, үлекчилерни, үзүкчүлерни тургузар. Тургузар-даа эвес, ол бүгү дериг-херекселдер мында чедип келген болгаш эптеп тургузар, шенээр ажылдарны Красноярскиниң «Гидроэлектромонтаж» трезиниң Александр Петровичи Шумеевтиң удурткан бригадазы апрель айдан-на эгелеп кылып турар. Подстанцияның тудуг ажылдарында ажылдап турар «Кызыл ТЭС тудуг» эргелелдиң бригадаларынга олар чай бербестээн. Тудугжулар шалыпкын, бедик темпилиг ажылдавас болза, монтажниктер туруп ап болур. Бригада кежигүннери, участок мастери В. Л. Аланин тудугжуларның чамдык ажылдарны шыңгар чок, үрей кылганынга хомудалын илереттилер.

— Апрель эгезинден мында ажылдап турар бис — деп, бригадада хоочун ажылчын Валерий Иванович Донской чугаалады: — Баштайгы үеде дериг-херекселдер эптээр тудугларның чедир кылдынмааныындан аңаа турдувус. Ам ажыл шуудаан, а тудугжулар черле шалып хөделбес, шынарлыг кылбас болза хоржок. 220 киловольтулуг участоктуң — эң нарын ажылдарлыг кезээнин тудутлары ам-даа эки шимчевээн. Ынчалзажок, тудугжулар ол ажылдарны график ёзугаар хуусаазында доозарын аазаан, а олар сөзүн ээлээр болза, бис база чыдып калбас, силерниң аныяк республиканарже токту чыл төнүүзүнге — Энергетик хүнүнге чедир бериптер дээш ыяк кызыдар бис.

110/10 киловольт участкуңуң ажылдарын дыка шуудады берген бо бригаданың ажылын көөрге, берге-даа, нарын-даа. Кээр, болады эртер токтуң күжүнүң улуу ындыг — оларның дамчыыр ак-демир сывырындактарының чоону билек хире. Ол сывырындакты дүрүгүнден чазып, кезип, шулгуй бетон чагыларда халаңнаан шаажаң аскыыштарга барып быжыглап тургузары амаа эвес, нарын, эрес-дидим, ажылгыр, мөге-шыырак чорукту негээр ажыл. Ындыгларга Анатолий Клименкону, Василий Сергеевич Пензинни, бригадирниң бодун хамаарыштырып болур. Подстанция тудуу хүн бүрү хевир кирип, дериг-херекселдери четчелеттинип турар.

Ынчалзажок ырактан келген, ай-айы-биле боттаңнап ажылдап турар монтажниктерниң амыдырал байдалдарынче кичээнгей салдынмайн турары таарышпас. Ажылдап турар черинин чоогунда столовая, буфет-даа чок. Электри четкилериниң, «Кызыл ТЭС тудуг» эргелелдиң удуртулгазы монтажниктерниң амыдырал-чуртталга байдалдарынче кичээнгей салып, чогуур органнарга айтырыгны шыңгыы тургузуп, боттуг хемчеглерни алыры чугула.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: монтажниктер бригадазының кежигүну Анатолий Клименконуң сывырындак азып турары: бригадир Александр Шумеев, Валерий Донской, Василий Пензин болгаш участок начальниги Сергей Иванович Стрельцов ажылагыйжы айтырыгны сүмележип тур; подстанцияның бир кезээ.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

АЯН-ЧОРУК ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Май 27-де М. С. Горбачевтуң Социалистиг Улусчу Араб Ливия Джамахириязының Революстут удуртулгазының кежигүнү А. С. Джеллуд-биле ужуражылышкыны болган.

А. С. Джеллуд М. С. Горбачевка СУАЛД-ниң удурткучузу М. Каддафиден чагааны дамчыдып берген.

Ливия революциязының шынныг херээнге, Ливияның удуртулгазының ооң чаалап алыышкыннарын кандыг-даа хоолгаарлаашкыннардан камгалаарынга шиитпирлиинге Совет Эвилелиниң деткимче кылыр чайгылыш чок туружун бадыткаан.

Ливияже боо-чепсектиг халдаашкынның тайбыңга ыякшылдыг, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге, ылангыя бүгү араб күрүнелерге хамаарышкан түңнелдерин М. С. Горбачев биле А. С. Джеллуд кичээнгейни угладыргаңнар.

• • •

Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковтуң болгаш А. С. Джеллудтуң арaзынга чугаалажылышкыннар болган. Аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, а ол ышкаш А. С. Джеллудту үдеп келген ливия албан кижилери киришкен-дир.

Кайызынга-даа ажыктыг бүгү талалыг, үре-түңнелдиг харылзааларның деңнескиири-биле эки калбарып турарын демдеглээш, оларны моон соңгаар-даа улам калбартып, тыныладырынче боттарының чүткүлдүүн бадыткаан.

АКШ-тың администрациязының авантюристиг милитаристиг политиказының, ооң бодунуң кузел-соруун бот-эргелиг күрүнелерге албадаар дээр оралдажылышкынарының түңнелинде дыка чидигленген дээгей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле даргай санал-онаа солчуушкуну болган.

А. С. Джеллуд хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш бот-эргелиг күрүнелерге хамаарыштыр америк шериг эргечагыргаларының күш-биле политиктиг албадавышкын кылдырынга удур ливия улустуң демиселинге мораль-политиктиг болгаш өске-даа деткимчени база дузаламчыны чедирип турары дээш Совет Эвилелинге хачы өөрүп четтиришкенин илергейлээн.

• • •

ССРЭ-ниң чазаа Кремльге аалчының алдары дээш хүлээтеки шайлалга тургускан.

Найыралдыг байдалга эрткен шайлалга үезинде эштер Н. И. Рыжков болгаш А. С. Джеллуд доңгу чүве чугаалааннар.

• • •

А. С. Джеллуд В. И. Ленинниң Мавзолейинге чоргааш, аңаа чечек салган. Ол ышкаш Кремль ханазының баарында Билдиммес солдаттың хөөрүнге чечекти база салган.

(СЭТА).

ССРЭ-ДЕ КЕЛГЕН

Араб социалистиг чаарттыышкын партиязының удуртулгазының кежигүнү, САР-ның оралакчы президентизи А. Х. Хаддам Совет чазактың чалаамы-биле май 27-де Москвага келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

КЫЗЫГААРЖЫЛАРНЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чоруу комитединиң кызыгаар шериглериниң хууда составының болгаш найысылал гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилериниң байырлыг хуралы май 27-де Москвага болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат П. Н. Демичев, шериг начальниктери, партия, совет болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери олуруушкан.

Хуралга ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чоруу комитединиң даргазының оралакчызы армия генералы В. А. Матросов чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделерин күүседип, кызыгааржы дайынчылар моон соңгаар-даа социалистиг Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарларын ынаныштыг-биле камгалаарлар деп, ол демдеглээн.

• • •

Май 26-те совет кызыгааржыларга алдар болдуруп, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, маадыр-шивээ Брестиге, а ышкаш Владивостокка, Хабаровскиге, Читага болгаш Камчаткада Петропавловскиге байырлал фейерверги болур.

(СЭТА).

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан депутат ССРЭ-ниң геология министри Евгений Александрович Козловскийниң соңгукчулар-биле ужуражылышкыны дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдылышкын бажыңынга болган. Ужуражылышкынга СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, республиканың, Кызыл хоорайның партия, совет органнарының харысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары база барган.

Ужуражылышкын хуралын СЭКП Кызыл хоорокомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткаш, депутат Е. А. Козловскийге сөс берген. Ол СЭКП-ниң төөгүлүг XXVII съездизиниң эрткениниден бээр барык үш ай эртип турарын, бүгү совет улустуң ооң шиитпирлерин күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап кирипкенин демдеглээн. Бүгү чуртта дег, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Республиканың он бирги беш чылда хөгжүлдезинге депутат доктаагаш, чедиишкиннер-биле чергелештир чамдык бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агыйларның ажыл-чорудулгазында четпестерниң түңнелинде беш чылдың чамдык чугула даалгалары күүсеттинмээнин айтып, ол четпестерни болгаш ону үндүрүп келген чылдагааннарны ажыы-биле, партийжи ёзу-биле сайгарып, оларны эдериниң, бүгү ажылды чаа ёзу-биле эде тургузарының боттуг хемчеглерин ап чорударының эргежок чугулазын демдеглээн.

Ооң мынай ол чуртта геология-шинчилел ажылдарының хөгжүлдезинге, он ийиги беш чылда геологтарның мурнунда салдынган улуг сорулгаларга доктаап, аңаа Тываның геологтарының үлүүн чугаалаан. Улуг-Хемниң хөмүр-даш байлактыг черлерин долу шинчилээр болгаш ажыглап эгелээри-биле ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунга дамчыдары бүгү-эвилел ужур-дузалыг улуг сорулга. Бо талазы-биле Төп Тыва геология-шинчилел бөлүүнүң шинчилекчилериниң шапкын темпилиг чоруп турарын ол демдеглээн. Ол ышкаш өңнүг болгаш ховар металлдарның, тудуг материалдарының, чер иштиниң сугларының тывыштыг черлериниң шинчилелдеринин чоруп турарын айыткан.

Депутат соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле канчаар ажылдап турарын илеткээн. Республикага геология-шинчилел ажылдарын сайзырангайжылдар, улам хөгжүдер, ооң баазазын быжыглаар талазы-биле чагыглар күүсеттинген. Тываның электри четкилериниң коллективиниң чуртталга болгаш уруглар албан черлериниң тударынга акша-хөреңгилерин тускайлаарынга дуза кадар чагыы күүсеттинген. Минусинск—Кызыл арaзынга нефть продуктуларының дамчыдылгазының шугумун тудар талазы-биле чагыг СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир хемчеглер дугайында» доктаалында кирген болгаш төлевилел-смета документациязы тургустунуп турар, ооң тудуу 1988 чылда эгелээр.

Е. А. Козловский республиканың ажылчы чонунга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, он ийиги беш чылдың даалгаларын күүседиринге, республиканың улам ыңайгы шапкын хөгжүлдезинге улуг-улуг чедиишкиннерни күзээн.

Ужуражылышкынга чүве чугаалааннар: Тываның геология-шинчилел экспедициязында партия организациязының секретары В. И. Забелин, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының деканы С. С. Сат, пассажир АТБ-ниң чолаачызы А. А. Романенко, Тываның электри четкилериниң электромонтеру О. Ф. Кипревская олар боттарының коллективтериниң ажыл-ижиниң, партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузуп турарының дугайын чугаалап, Кызылдың электри станциязын болгаш чылыг дамчыдылгазының четкилерин улам калбартыр талазы-биле төлевилел ажылдарын дүргедедир, оларның тудугларын эгелээр, Кызыл — Абакан арaзының автомобиль оруунуң чаартылгазын шапкынчылаар болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринге дуза кадарын дилээн.

• • •

Е. А. Козловский Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының коллективиниң төлээлекчилери-биле буруңгу хүн ужурашкан болгаш адырның он бирги беш чылда ажылының түңнелдерин, он ийиги беш чылда сорулгаларын делгеренгей чугаалаан. Он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш экспедицияның ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан ажылдакчыларынга ол шаңналдарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден Е. А. Козловский тывыскаш, шаңнаткаңнарга чуректиң ханызындан байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

Ужуражылышкынга СЭКП обкомунуң ийиги секретары Г. Н. Долгополов, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. Е. Серяков олар чораан.

• • •

Е. А. Козловский Тываның геология-шинчилел экспедициязының бүдүрүлге баазаларынга, Төп Тыва геология-шинчилел бөлүүнүң шинчилел черлеринге четкен.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловскийниң экспедицияның өрүмээр станоктар дизелизи, Улустарның найыралы орден-биле шаңнаткан Х. Ш. Монгушка орденин тывыскып турганы.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Ачы-дуза чедирилгези

КОМПЛЕКСТИГ ЧОРУДАРГА...

Шивилиг, Бай-Тайгада бо черниң ат-сураа республикада билдингир. Магалыг чаагай агаар-бойдустуг, аржаан суглуг чараш булуң. Дыштаныпт келгеннерге таарымчалыг байдалды аңаа тургузары-биле районда амыдырал хандырылганың бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыннары ажылдап эгелей берген.

Аржааннаанарга чайлаг суруу июнь айның баштайгы он хонуундан эгелээш барааан болур бээр. Ниитизи-биле 200 майгынны аңаа тудуп тургузар. Херек дериг-херекселдер, майгыннар, матрастар, орунар, чоорганнар, ак-чоорганнер, чугаш-демирлер болгаш өске-даа дериг-херекселдерни, материалдарны ында аппарып чедирген. Ачы-дузага үндүрер продукцияның ниити түңү 21 муң рубль болуп турар. Келген машиналар турар шедлу база херимнеп белеткээн.

Эргелелдин удуртукчузу Б. Д. Хеймер-оолду бо хүннерде тудуг-септелге участогунуң, тудугжуларның арaзындан, аржаанга чайлаг тудуундан көрүп болур. Ачы-дуза чедирерин аржаанга харылзаар кижилерни база белеткеп тургускан. Моон мурнунда чылдарда аржаанга кирип алыры-биле майгын, орун-дөжек сөөртүп алгаш кээп турган болза, ам чиик адак чедип кээп болур арганы районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели ынчаар тургускан.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели бодунуң күзели-биле ийи аал чурттаар бажыңны чоокта ажыглалга кирген. Ооң бир талазын общежитие кылдыр тургускан. Ында чеди кижи чурттап турар. Амыдырал хандырылга министерствозу 42 муң рубльди бажың тудар кылдыр коллективке чөпшээрээрге, эргелел бажың тудуп алган. Тудуг материалдары чок, кургуг черге, объект тудары белен эвес херек. Билчия Дойбуровна бо талазы-биле дуржулгалыг, тудуг материалдарлыг коллективтер-биле харылзажып тургаш, тудугну шоолуг саадал чокка ажыглалга кирген.

Совхозтар төптеринде амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң хүлээп алышкын пунктуларының материалдыг баазазы быжыгып турар. Ачы-дуза чедирилгезиниң боттуг болу бергени көстүп келген. Дааранычыларның дааараан хевии, идик кылыкчыларының чап-чаа дооcканы шевергин иштерин кижилер келип алган чоруур. Ол бүгү шевер ажыл-ишчилерниң күш-ажылын чарлап турганзыг.

Бүдүрүлгеде ниитизи-биле 57 кижи ажылдап турар. Оларның кол сорулгазы болза, амыдырал хандырылгазын калбартыры, суур бүрүзүнге, өг-өреге бүрүзүнге чедирери. Ынчангаш чурттакчылыг черлерже комплекстиг үнүүшкүннерниң графиги тургускан. Ону улус депутаттарының район Совединиң күүскому бадылап берип турар. График ёзугаар алырга, айның баштайгы неделязында Бай-Талче, вторникте — Шуйже, ийиги неделязында — Кызыл-Дагже, үшкүзүнде — Тээлиже, дөрткүзүнде — Кара-Хөлче ачы-дуза чедирилгезиниң комплекстиг үнүүшкүнүн чорудар. Бо ажыл шуут система болу берген, аңаа чон база чаңчыгып калган.

Бүдүрген эт-септин, дериг-херекселдиң шынарын, ачы-дуза чедирилгезиниң деңнелин экижидер талазы-биле каттышкан комиссиялар ажылдап турар. Буруулуг кижилерге материалдар өртээн төледир, ак сеткилдиг, шевер, бедик мергежилдиглерге төлевир өзүп турар. Ол хемчеглер эки ажылдаарынга салдар чедирип турар.

Каттышкан комиссияларның ажылы чиик эвес. Чүге дээрге оларның кылыр ужурлуг чүүлдери хөй. Ооң чамдык талаларын шуудап чогуваан, үргүлчүлелдиг, доктаамал эвес ажылдыг, эскертинмейн, ажыглаттынмайн турар участоктар бар. Ынчалза-даа бо ажылды харылап турар Сесенмаа Сарыглар, Вера Бады болгаш өскелер-даа эки ажылдап турар.

Бо хүннерде мурнунда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн ажылчын бодунга түңнел үндүрер кылдыр байдалды тургускан. Кижинин ажылдан үндурери белен, кижизидери, коллективке ижиктирери хөй шак үени, кичээнгейни негээр.

Чагыкчыларның идик-хевин өй-шаанда база шынарлыг кылдыр дааараарынче кичээнгейни каттышкан комиссиялар хынап турар. Чоокта чаа чоруткан хыналдадан илерээни болза, мөөндурукка материал чогуңдан тон цеги чагыкчының бир тонун хуусаазындан саададыпкан. Хемчеглер алганының соонда, май 15-те, тонну белеткеп дооскан. Ол чижектиг хыналдаларны «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарда амыдырал хандырылганың хүлээп алышкын пунктуларынга чоруткан. Илерээн четпестерниң соон дарый хемчеглерин алган.

Районнуң амыдырал хандырылгазы бо чылдың дөрт айларының планныг онаалдазын 126 хуу күүсеткен. План — 24 700 рубль, херек кырында — 29 700 рубльдиң ачы-дузазын чедирген. Май айның планы — 6900 рубль. Баштайгы санаашкыннар-биле алырга, ол планны база күүсеттинер.

А. ОКСУР.

Мурнакчы дуржулга

ДЕМНИГ АЖЫЛ—ЫНАНЫШТЫГ

Тываның «Революцияның чалбыыжы» совхозу янзы-бүрү сигеннерниң болгаш силос культураларының тарылгазы шөлдерин барык үштүң бирин чедир калбарткан. Ону чүгле ниитиниң малының эвес, хары база хууда дузалал ажыл-агыйларында малды өстүрер сорулга-биле ындыг шөлдерни калбарткан. Ооң-биле чергелештир Балгазын сельпозунуң кооператорлары мал чеми культураларны хөйнү тарыырының талазы-биле саналын база кирген.

— Бир чыл мурнунда бистиң мал чемнери белеткелчилеривистиң планнарынга ындыг «холгаарлаашкын» кылыр дээн болза, таарымча чок ышкаш кылдыр сагындырар турган ийик — деп, совхоз директору В. Жирнов чугаалаан. — Ынчаарда бистиң ажыл-агыйывыс-даа, хереглекчилер кооперациязы-даа продукцияны чурттакчы чоннан чергелештир садып ап турган болгай. Ооң ажык-дузазы даа эвээш боор турду. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң совхоз биле кооператорлар продукция садып алыр дээш бот-боттары-биле маргыжар турган.

Амгы үеде кереэзе айыгтыннан хүлээлгелерниң күүсеттинери дээш кайы-даа таланың харысалгазын бедидеринче угланылышкын алдынган. Ооң ужурундан бо талазы-биле кушту каттыштырары-биле чергелештир тус-тус хүлээлгелерни ыяк тодарадыры шиитпирлеттинген. Ынчангаш хереглекчилер кооперациязы малдыг кижилер болгаш бажың чаының участоктарының ээлерниң арaзынга харылзаа тударының ролюн бодунга алган. Ооң алдынар орулга ажык кайы-даа талага оңаажыр. Чоннан садып алгаш, садыг четкизин дамчыштыр садып, сааргаан көдээ ажыл-агый продуктулары ажыл-агыйның күрүне-биле санажылга планын күүсеткенинге, хереглекчилер кооперациязынга — үүрмектеп садар бараан сайгарылгазын боттандырганынга кирип санаттынар. Продукция дужаакчылары база куруг артпастар. Совхоз олла кооператорларны дамчыштыр оларга мал чемнерин быжыг ертек-үнелер-биле тускайлап бээр. Оларга чагыгларны төп суурда турар хүлээп алыкчы-магазинге кирер. База-ла аңаа сиген кезер немелде шөлдерни, одар-белчиирниң дугайын дугуржуп ап, техникага болгаш транспортка чагыгны кирип болур. Ооң-биле каттышканы идепкейлиг дужаакчыларга хереглелдиң чугула бараннарын садарын организастаар.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң коллективиниң Балгазын сельпозу-биле демниг ажылдаарының дуржулгазын автономнуг республиканың нептередир ужурлуг. Хууда дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдер талазы-биле чоннга дуза чедирер дугайында керээлерин Таңды болгаш Каа-Хем районнарының ээзи каш совхозтары кооператорлар-биле чарган.

Г. КОКУХИН,
СЭТА-ның корр.

Кызыл.

Партийжи сөстү — массаларга

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Бистиң совет ниитилелизи бодунуң төөгүзүнде база бир чаа үе-чадаа — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедириниң, чаарттынганының, дүргедээшкинниң үе-чадазында келген. Бүдүрүлге харылзааларының, ажыл-агыйның эргелеп башкарарының аргаларын партия, советтер ажылының стиль, методтарын чаартыры, ниитизи-биле эде тургузуушкун чорup турар. Ук бүрүзе масса-политиктиг, идепкижидилгелиг ажылды чорударынга ажылчы чоннуң албак массазы улам идепкейлиг киржип турар апарган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин кижи бүрүзүнге чедирер, партияның, Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын чонга тайылбырлаар, социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээр, кижи факторун идепкейжидериниң херээнге бистиң хөй санныг лекторларывыс, илеткелчилеривис боттарының эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Оларның аразында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаттары В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының регулировщиги Өлзей Чайкина, «Чаа орук» совхозтуң директору Доржу-Белек Чопуй, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң Успенка суг-бараан фермазының бригадири Фаина Родионова, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «Тииделге» совхозтуң директору Вадим Оюн болгаш оон-даа өске хөй-хөй партия, совет ажылдакчылар бар.

Бо хүннерде бистиң лекторларывыс чүгле улуг-улуг бүдүрүлгелер, ажыл-агыйларга эвес, күш-ажылчы коллективтерге, малчын кодаңнарга, тараажыларга, тудугжуларга, кижилерниң чурттап турар черлеринче чедип, партияның шын сөзүн чонга чедирип, съездиниң документилериниң идеязын тайылбырлап турар. Оон-биле кады республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери лекция пропагандазының ажылының стиль, методун чаартап эде тургустунар талазы-биле чамдык практиктиг ажылдарны кылган.

Эрткен чылдан эгелеп районнар, хоорайларда «Билиг» ниитилелдериниң лекторлапның аттестациязын эрттирген, лекция организакчыларын томуйлап тодараткан, күш-ажылчы коллективтерде аудиторияларның паспортизациязын чорудкан, эге организацияларда лекция пропагандазының перспективтиг планнаашкынын чорудуп турар. Чер-черлерде партия комитеттери, партия организациялары лекция пропагандазынга партийжи удуртулганы күштелдирген. Чижээ, Бии-Хем районнуң «Билиг» ниитилели организациязының баштаар чери республикада бир дугаарында партия райкомунуң инициативазы-биле партия организацияның секретарьларының, «Билиг» ниитилел эге организацияларының даргаларының, лекция организакчыларының семинарын эрттирип, районнуң ажылчы чонунуң ортузунга лекция пропагандазын улам күштелдирериниң, оон шынарын бижиилериниң айтырыын чутаалашканы чамдык эки түңнелдерин берген. Таңды районнуң «Билиг» ниитилел организациязы күш-ажылчы бүгү коллективтерин лекторлар-биле бүрүн хандырарының системазын тургускан, бир чыл бүрүнгээр бот удур планын ымып, ону лектор кижи каждан, кайы номчуурунуң графигин таныштырып турар. Өске-даа районнарда ажылчы чоннуң ортузунга лекция пропагандазын күштелдирип, оон мобилизакчы күжүн улгаттырып, ажыктыг чорук чедип алыр талазы-биле чамдык эки ажылдар чорup турар.

Ынчалза-даа республиканың «Билиг» ниитилелиниң чоокта эрткен пленумунга ооң баштаар чериниң даргазы К. О. Шактаржык болгаш санал бергеннер лекция пропагандазында бар четпестерни демдеглеп, лекция пропагандазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузарының айтырыгларын чугаалаткан. Чижээ, лекция пропагандазының чоннуң ажыл-амыдыралы-биле холбаазы ам-даа кошкак болуп, кижилерниң сонуурап турар политиктиг культуразының, долгандыр турар амыдыралдан ап турар информациязының негелдезин четпейн турар. Лекция пропагандазынга чамдыкта амыдыралдың чидиг айтырыгларын оон эртер, хүн бүрүнүң амыдыралында ам-даа бар болур артып турар алыксак-чиксек чорукту, маңгыстанчак амыдыралды, дүжүметсиг, хоолургак чорукту сойгалаарынга лекция пропагандазын четпес ажыглап турар. Сагылга-чурум, корум-чурум, эрге-хоойлу, мөзү-шынар, амыдыралдың совет хевири дээш ышкаш темаларга номчуттунуп турар лекцияларның тематиказы кызыгаар, шынары куду, саны эвээш болуп артпышаан. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарда, Кызыл хоорайда, «Тыва кобальт» комбинатта улуг-тур, транспорт, тудугда чиг эт камналгазының, мурнакчы дуржулганы нептередириниң, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының айтырыглары лекция пропагандазының хажыызында болуп артып турар.

Оон-биле кады «Билиг» ниитилелиниң район болгаш республика баштаар черлериниң ажылында четпестер ам-даа бар. Лекторларга, илеткелчилерге аңгы-аңгы эртемнер-биле семинарлар, ынаңгыя үнүүшкүннүг семинарлар эвээш болуп турар, ол ышкаш тыва дыл кырында методиктиг дузаламчы материалдар эвээш, лекция пропагандазының ниитилел-политиктиг номчулгалар, лекторийлер, чаңгыс аай ниити темага бөлүк лекциялар, аас журналдар, улусчу университеттер дээш ышкаш массалыг хевирлери долу ажыглаттынмайн турар. «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң штаттыг ажылдакчылары эмдаа кабинетке ажылдаар чанчылдан уштунмайн турар, оон ажылдакчылары районнарже, эге организацияларже, күш-ажылчы коллективтерже эвээш барып, кижилерниң утваа-бодал талазы-биле негелделерин хандыр өөренип көрбейн турар.

Лекция пропагандазында бар четпестерни чайладып, оон шынарын болгаш ажыктыын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузары — хүннүң чугула айтырыы. Бистиң хөй санныг лекторларывыс сөстүң күжү-биле съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге үлүүн киирер ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Акы-дуңма дузазы-биле

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДАП ТУРАР

Кызыл хоорайда төс каът бажыңның чанында күчүлүг техника ажылдап, черни казып, ооң довураан машиналарже чүдүрүп тур.

— Маңаа база бедик тудуглар немежир. Ону бис кылыр бис. Бир дугаарында чер ажылдарын эгелээнивис бо — деп, делгем хөректиг эр чугаалай-дыр. Ол Москвадан мында чедип келген тудуг участогунуң начальниги Евгений Константинович Лаптев болду.

Бо тудугжулар Кызыл хоорайга тудуглар кылыр дээш Москва облазындан келген. Олар ажылын эрте эгелээрлер. Бир демниг, организастыг. Участок начальниги ажылдың багай эвес чорup турарын чугаалады. Олар бо хүннерде муң ажыг уруглар өөренир школа тудуунуң таваан салып, ону бетоннаарынче киирген. Ооң соон дарый 320 чаштар турар садиктиң тудуун база эгелээрлер.

— Кызыл хоорайны чараштыр тударынга күш-ажылчы үлүүвүстү киирер дээш келген бис. Ынчангаш ажыл бүрүзүн бедик шынар-биле күүседир сорулгалыг бис — деп, тудугжу Владимир Петрович Лосев чугаалады.

Кызылда ажылдап турар Москваның тудугжулары аразында тудугну дүрген болгаш шынарлыг кылырының социалистиг чарыжын база калбартып турар. Ооң мурнуку одуруунда хоочун чолаачы Василий Иванович Тышенко, дашчы болгаш бызанчы Анатолий Яковлевич Игнатьев, оон өске-даа дашчылар, чолаачылар бар.

ЧУРУКТАРДА: Москваның тудугжуларындан ыяш хирээлеп турар (солагай таладан) Владимир Лосев биле Анатолий Игнатьев; хоочун чолаачы Василий Тышенко; тудуг шөлүнүң планнаашкынын көрүп турар улустуң солагай талазында участок начальниги Евгений Лаптев.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЭГИНДЕҢ ЭКСКАВАТОРЛАР

Рудниктен репортаж

Кара-Дагның эртине байлаа — даг-дүгүн казар ажыл-ишчи чалыыларның хоорайы Ак-Довурак бо. Даглар баарында каът-каът бажыңнар артыы чарынында арыглал фабриказы бедип үнген. Бажын эдура шаап каан дег ак-куу даглар. Чаза тепсинишкиннер даажы диңмирээшкин ышкаш. Бүдүрүлгениң ажыл-ижиниң эге дөзү рудникче билдирер-билдирбес оруктап машина-биле халдып ор бис. Экскаватор цехиниң начальниги В. Ф. Васильев өрүмнээр станоктарның канчаар ажылдап турарын тайылбырлап чорду. Аяс хүн, ак-көк дээр хажыызында дуу ол бедик даг кырында экскаватор чалгынын чайып тур. Оруктуң бир талазында чоогаланчак черде эдурутлай чоруткан БелАЗ-тар оруу. Ырактан көөрге, кыр-кырындан катташтыр шыйып каан дег болду.

Рудникте он дөрт чыл ажылдаан Виктор Дмитриевич Козлов-биле ужуражырын биске сүмелээн. Ооң ээлчээнге барып ужураштывыс. Төс бригадалар аразында ооң удурткан экскаватор экипажы каш удаа тиилекчи болуп келген.

Күчүлүг экскаваторнуң бедик кабиназындан кижи ортузу шала ажып чоруур, камгалал бөрттүг, бодунга таарышкан ажылчын хептиг кижи дүжүп келди. Виктор Дмитриевич арнында дерин чоткаш, өске экипажтан аңаа дузалажып келген анык оолдар А. Ш. Ооржак биле С. Х. Кан-оолче айыткаш: «Мындыг эрес эрлер-биле кижи канчап торлур боор» — деп чугаалады. Демниг ыы будунгур. Чамдыкта шимчээштээн, үндүрүп чорудар аргажок апарган экскаваторну чүгле В. Д. Козлов шыдаар. Дузалакчыларындан ол чажам дизэс. Бригаданың он алды кежигүнү ийи экскаваторда ээлчежип ажылдап турар. Аарып-аржыйдаа бергенде, бот-боттарын олар солуптар. Дүнеки ээлчээже-даа херек апаргаңда, келчыдар.

Бригада бо чылын кезээнииг аргаже шилчээн. Коллективниң харысалга ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идиг болган. Көргүзүглер кескүзү-биле экижээн. Январьның планы 116 хуу, февральдың 209,7 хуу күүсеттинген. Бригадир боду электриктеп, слесарьлап шаг болган. Машиназының аажы-чаңын эки билир. Колдуу аныяктар ажылдап турар коллективте ооң башкылаашкынын барык кижи бүрүзү эрткен. Чоокта чаа профтехучилище доозукчулары база немешкен.

— Экскаватор башкарыкчызы кижи коньчуг кичээнгейлиг болбас болза хоржок. Чаа келгеннер бедикче үнеринден безин коргар боор. Долганып-ла турарга, баш база дескинер. Эге хүннерден эгелеп бүзүрелдиг ажылдап кириптер кылдыр кабинага олурбаандала, аныяктарны ажылга белеткеп, чагып-сургап эгелээр мен. Оон ыңай дыңнангыр боорга эки. Кулакка кандыг даа дыңналы-дыр, шуптузун эскерип орар болза эки. Улуг күштүг техника-биле кичээнгейлиг ажылдаары чугула. Чамдык анык оолдар техникага кандай болгаш дораан үреп алыр. Приборларны доктаамал кынап, чаап турарга эки. Бо кол негелделерниң күүселдезин чедип алыр болза, анык ажылчынга машина башкарарын долузу-биле бүзүреп болур — деп, дагдыныкчы чугаалады.

Аныяк кадрлар кижизидериниң аргазын ол ынчаар чыып алган. Ынчангаш машинистер туруушкун үезинде экскаваторларын боттары септеп алтар. Техниканың кезектерин ыяк билген турар кылдыр оларны өөредип каан машинист В. С. Кужугет, ооң дузалакчылары С. И. Асачаков, Д. Б. Сарыглар бригадада чарышка мурнап турар. Ай эгезинден тура экскаватор башкарыкчыларындан чаңгыс-даа кижи прогул кылбаан. Чаа арга-биле ажылдап эгелээн соонда, сагылга-чурум быжыккан.

Бригадир ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларга доктаады. Механика албаны септелгениң шынарын экижидерин чедип албаан. Бачө механизация ындыг-ла сайзыраваан, кабельдерни ам-даа хол-биле ыдай-бээр дажыглаар. Алды муң ажыг вольт күчүлүг ток-биле ажылдаар болгаш, күш-ажыл камгалалының талазы-биле хемчеглерни дарый эт чорудары негеттинип турар.

Виктор Дмитриевичиниң ийи оглу адазының соон салган, күчүлүг «демир аъттарны» башкарып ажылдап турган.

Экскаваторлар кожа-хожа дагларда, үн алышкан дег, аар чүъгүн соксаал чок чудурүп турлар. Элегейниң ээнзиргей шаттарының элбек байлаан чонга бараалгаткан экскаватор машинистериниң эрестиин, тура-соруктуун магададывыс. Улуг ускуушкар чыскаалган машиналарның кузовтарын долдуруп эгеледи. Ак-алдын болбаазырадыкчыларның холунче кирер.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Кызылдың № 1 чүък автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Виктор Иванович Баев бүдүрүлгезинде болгаш каттыжыышкынында мурнакчыларның одуруун баштавышаан, беш чыл төнчүзүнде бүдүн чылдың планныг даалгаларын күүсеткен болгаш ам он ийиги беш чылдың ийиги чылының үлүүнде ажылдап турар. Ол-ла АТБ-де лесовоз чолаачылары Н. Насыров, А. Мирачев база В. Төчүк олар эрес-шудургу ажылдап, сес айларның планныг даалгазын күүсеткен. А чеди айның планын күүсеткеннер 12 кижи, ниитизи-биле 57 кижи бо хүннерде беш айларның планын ажырган.

Евгений Фирсович Сафронниң удурткан бензовозтар чолаачыларының бригадазы чартык чылдың планын күүседиришиин кырында келген.

Бо бүгү чедиишкиннер социалистиг чарышты дээштиг организастаанының, беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш шимчээшкинин калбартканының, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглааның ачызында чедип алдынып турар.

А. СОКОЛОВА,
АТБ-де план килдизиниң экономизи.

ТАРЫЛГА ДООЗУЛГАН

Он ийиги беш чылдың бирги чылының часкы хову ажылдарын агротехниктиг чурумнар ёзугаар чорудар дээш Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң механизаторлары шалыпчы ажылдаан түңнелинде тараа культураларын чажарын чогуур хуусаазында дооскан. Часкы хову ажылдарынга механизаторлар Юрий Монгуш, Сат Дамба, Василий Ондар, Шомбай Монгуш болгаш өскелер-даа хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Механизаторлар 120 гектар картофельди олурткан, бо чугула ажылга тракторнстер Түлүш Анай-оол, Геннадий Монгуш, Долаан Сагаан-оол, Вадим Ооржак эки ажылдаан.

Амгы үеде совхозтуң ишчилери тараа культураларының чайгы суггарылгазын, картофельдиң чайгы ажаалдазын экижидеринче кичээнгейин салган.

П. КУУЛАР.

«ОРТУМАКТАН» — МУРНАКЧЫГА ЧЕДИР

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылды чедиишкинниг эгелээр дээш сөөлүнге «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының хойжулары ээ болуп, алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турарлар. Съездиге эш М. С. Горбачевтуң Политиктиг илеткелинде мал ажылынга дешпилгелиг арганы ажыглап, бурунгаар базымны дидим кылыр дээн чүүлдеринге хамаарыштыр хойжулар боттарының ажыл-ижин эде чаартып, алган хүлээлгезин бедидип турарлар.

— Эрткен беш чылда ниитизи-биле бригада беш чыл планындан ажыр 14 тонна дүктү дужаан, чаш мал төлүн планындан 2045 баштыг хойну алган. Бо көргүзүглеривисти он ийиги беш чылда улам быжыглап, оон-даа артык кежээниишкинниг ажылдаар ужурлуг бис. Үениң негелдези база ындыг. Ону хойжуларга тайылбырлап, таныштырган бис. Ынчангаш хойжулар ам черле мурнуку чылдардан артык ажылдаарын хүлээнген. Бистиң бригаданың хойжулары бо чылын ниитизи-биле чүс баш төрүүр хойдан ортумаа-биле 90 хураганны алыр хүлээлгелиг күүсеткен бригада төрүүр чүс хойдан 90 хураганны камгалап алган. Мал бажының өлүп хораар чорук эвээжээн. Дыка хөй хойжулар боттарының алган хүлээлгезин ажыр күүсеткен — деп, салбыр эргелекчизи Чакыр Салчак чугаалаан, хүлээлгезин күүсеткен хойжуларның аттарын адады. Хойжу Күске Ооржак төрүүр чүс беш хойдан 114 хураган, Кужугет, Шактар Саая — 100, Монгуш-оол — 103, Киров Кужугет, Шактар Саая — 100—100 хураганнарны камгалап алган.

Салбырның хойжуларында бир эки чүүл — чаш мал төлүн алыр талазы-биле мурнуку чылдарда «ортумактар» деп санаан, хожудап турган хойжуларны мурнакчылар одуруунче киирип, көргүзүүн бедидип турары. Хожудаан турарларны мурнакчыларның одуруунче киирер дээш салбырның удурткүчүлары хөй ажыл кылган. Хойжу Күске Ооржак моон мурнунда чылдарда төрүүр хой кадарып келген болза-даа, төрүүр чүс баштан чүс хураганны ап көрбээн. Чамдык чылдарда таныр хураган алыр хүлээлгезин күүсетпейн, бригаданың хойжуларынга чемеледип-даа турган. Ам ол бирги черде барган. Төрүүр чүс баш хойдан 105 хураган алыр хүлээлгелиг турган, 114 хураганны камгалап алган, азы төрүүр 320 хоюндан 364 хураганны камгалап алган. Амдызында районнуң хойжуларындан мындыг көргүзүг чедип алган хойжу чок.

Мурнакчы хойжунуң бедик көргүзүгүн канчап чедип алганын сонуургап, ооң кыштаанга чеде бердивис. Хойжу өөнүң ээзи-биле хоюн суттарган тур. Хойнуң ниити байдалы күскү хевээр.

— Хойжулаашам 14 чыл болдувус. Баштайгы чылдарда Хөнделен салбырынга хойжулап турдувус. Бо чылын хоювустуң төлүн менди камгалап алдывыс. Ээзим хой ийистээн. Сакманчылар-даа херегливейн, оглум Владимир-биле чайлээн чаш хураганнарны азырап, доруктуруп алдывыс. Эрткен чылын хураганнарны база ийилээн доруктурган бис. Ынчан берге кыш болган, хой бүрүзүнден хураган ап шыдаваан бис — деп, хойжунуң кадайы Севил Даптаановна биске ажыл-ижин таныштырып эгеледи.

Хөй хураган кажааларының иштинде көржениш коптарып аштаан — арыг-силиг. Келир кышка белеткелди амдыгаштан чорудуп, чамдык үүрмек септелгени кылып турары көскү. Хураганнар ам иелери-биле кады оъттап чоруур. Кажаада чүгле орайтадыр төрээн чаш хураганнарны аңгы чемгерип ажаап турар.

Күске Байыр-оолович хоюн шуптузун чедиштир суттарган соонда, оларже сүрүп үндүрүпкен, бисче чедип келди.

— Хойну эрте одарладып үндүрери, үндүрерде суттарып алыры чугула, оон башка электен залче мацнажып туруп бээр. Ам хүн дүрту узаан, оъттер үнүп келген, каап берген сигенни-даа улуг тоовас, черъдүнче чүткүүр апарган. Ынчангаш эки оъткарар апаар — деп, хойжу чугаалады.

Күске Байыр-оолович хойжулап келген чылдарында төрүүр чүс хойдан 100 хураганны камгалап албаан-даа болза, ниити хураган, дүк алыр планын күүседип келген.

— Бодум коммунист кижи болгай мен. Бо чыл дээрге онзагай чыл — бистиң партиявыстың XXVII съездизи болуп эрткен, аңаа чугула документилерни хүлээп алган. Оон аңгыда он ийиги беш чылдың баштайгы чылы ажыл-агыйга эде тургустунуушкуннуң эге чылы болур. Ынчангаш үениң негелдези-биле хойжу кижи база ажыл-ижин эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаар ужур. Бо бүгүнү бодап келгеш, чаа беш чылдың эгезинден эгелеп шалыпчы ажылдаар деп шиитпирлеп алган мен — деп чугаалады.

Күске Байыр-оолович бодунга ооң түңнелин үндүрүп, ажыл-ижин эде тургузуп эгелээниниң эки түңнели — амдан эгелеп көстүп келген ол.

— Чажырып канчаар — деп, ол чугаазын уламчылады. — Моон мурнунда чылдарда арагаларны ижиптер кижи мен, ол черле улуг шаптыкты болдуруп турган. Оон башка мындыг көргүзүглер мурнунда чылдарда-ла турар турган. Ол дээш шүгүмчүледип турдум. Ам ол чорукту шуут каггам, хойтпак тикпестээн, ийи-чаңгыс «аалчылар» келирге, делир чорудар апарган бис — деп, ол шын-на сеткилин чугаалады.

Чайын ол хоюн мраккы Час-Адырга барып чайлаглаар. Аңаа хойну кыргыыр, чуур, тарып боозадылга чорудар. Күске Байыр-оолович хой бүрүзүнден 3,2 кг. дүктү кыргып, 15 тонна сигенни кезип алырын хүлээнген.

— Хойжуларывыс ам ийи айның төнчүзүнде Час-Адырже чайлаглап эгелээр. Ам ындаар орукту септеп, хой кыргыыр пунктуну, чайлагларын көрүп чордувус — деп, салбыр эргелекчизи чугаалады.

Эрткен чайгы үерден оруктар, көвүрүглер дыка үрелген. Салбырның хойжулары бир көвүрүгнү боттары септеп кылган. Ол ажыл уламчылап турар. Орта хойжу Күске Байыр-оолович база идепкейлиг киришкен.

Бижиктиг-Хаяның хойжулары партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажыл-ижинге чамдык эде тургустунуушкуннарны чорудуп турарын чүгле чаңгыс хойжунуң ажыл-ижинден көрдүвүс. Ол эгелээшкинни өске хойжуларда база бар. Ынчангаш олар боттарының планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүседир турары ол.

Х. МОНГУШ.

ЭДЕ ОРГАНИЗАСТААН СООНДА

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының хөй санныг тудугжулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш дээштиг хемчеглерни ап турар. Тудуг-монтаж ажылдарының темпизи эрткен чылдың дөрт айларының көргүзүглеринден элээн бедээн болгаш ажылдың шынары экижээн.

Бо чылдың дөрт айларында тудуг-монтаж ажылдарының планын 105 хуу күүседип, оон хемчээлин эрткен чылдың бо үезинден 8,9 хуу көвүдеткен. Тодаргайлаарга, 445 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын пландан ажыр күүсеткен. Каттыжыышкын бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарының планын 106,2 хуу күүсеткен. Ол-ла үениң иштинде 6814 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглаалга киирген.

Районнарда ажыл-агыйлар аразының кожуун чоруур механизастаттынган колонналарының аразындан Тес-Хемде колонна тиилекчи боор, каттыжыышкынының шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ийиги черни Кызыл районда, үшкүзүн — Дүргенниң ажыл-агыйлар аразының колонналары ап, хүндүлүг бижиктерин болгаш социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар акша шаңналдарын алган. Ол ышкаш Чөөн-Хемчиктиң № 2, Тожунуң КМК-ларының ажылы эки үнелеттинген.

Бригадалар аразында чарышка Сарыг-Сепниң колонназында Леонтьевтиң, Таңдыда Первухинниң, Кызылдың № 2 колонназында Уколовтуң удурткан тудугжу бригадалары чарышка бирги, ийиги, үшкү черлерни дараалаштыр алгаш, шаңнадып мактаткан.

Каттыжыышкынның администрациязы болгаш партия, профэвилел комитеттери чарыштың тиилекчилери болган тудугжуларны өртектиг белектер-биле шаңнаан. Оларга Таңдының колонназындан Балдинни, Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык колонназындан Шойдар-оол Кужугетти болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Үстүнде чедиишкиннер чүнүң ачызында чедип алдынган? Колонналарда партия, профэвилел комитеттери күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты организастаарын мурнунда чылдардан элээн экижиткен. Бригадалар болгаш тус-тус тудугжуларының аразында социалистиг чарышты ай санында үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, хожудап турарларны хуралдарга шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Бригадаларның болгаш кижилерниң кылган ажылын барымдаалап шалың бээрин болгаш немелде төлевир тывсырын чурумчуткан. Кандыг-бир бригада чурттаарга бажыңны ажыглаалга киирерин хуусаадан эрте, эки шынарлыг дужааган болза бригаданың кежигүн бүрүзүнге немелде төлевир бээрин боттандырып турар. Каттыжыышкында 36 бригада бот-орулга-чарылгалыг дешпилгелиг арга-биле ажылдап турары чедиишкиннериниң база бир кол үнезини болур.

Каттыжыышкын эде тургустунуушкунну үениң негелдезинге дүүштүр чорудуп, колонналарны материал-биле хандыларын тепчиткен. Мурнунда чылдарда аңгы-аңгы организациялар материал-биле хандырып турда, материалдар үзүктелир, чамдык бригадалар туруушкуннарга таваржыр турган, а ам ындыг эвес.

Көдээ тудугларда

Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедири — хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводу СМТ-224 деп маркалыг дооразы 20 сантиметр, узуну 40 см хемчээлдиг демир-бетон кылыр машинаны алгаш, бирээзин Кызыл-Мажалыкта эптеп тургускаш, шенелдезин кылып эгелээн. Өске бир ындыг машинаны Кызыл хоорайда эптеп тургузуп турар. 178 муң кезек демир-бетон блок 1 миллион 600 муң туйбуну солуур. Ол машиналарның бүдүрген блоктарын Бай-Талда, Хандагайтыда тудугларның болгаш Кызыл районнуң Каа-Хем суурда школаны немей тударынга ажыглаар деп турар.

Барыын-Хемчикте АКМК бо чылдың дөрт айларында үрелдиг ажылдаан, планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Мында РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, район Совединиң депутады, он бирги беш чылдың шалыпчызы Шойдар-оол Санчатович Кужугеттиң удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда чорup турар. Коллектив дөрт айларда пландан ажыр 43 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Чөөн-Хемчиктиң № 2 КМК-зы (начальниги В. Б. Сат) бо чылын мурнакчы ажылдыг коллективтерниң одуруунда киирген. Дөрт айларда тудуг-монтаж ажылдарының планын 119,7 хуу, а бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарының даалгазын 119,4 хуу күүсеткен.

Колоннада 9 бригада бот-боттарының аразында чарыштыг. Бо чылдың эрткен айларында шупту бригадалар планын чедиишкинниг күүсеткен. Оларның аразында калбарган социалистиг чарышка Константин Монгушка удурткан бригада тиилекчи болуп үнген. Ук бригаданың тудугжулары дөрт айда бирээзинге-ле ийи аал иштиг чурттаар 2 бажыңны ажыглаалга киирген, а ам Карл Маркс аттыг совхозта ийи аал иштиг чурттаар 6 бажыңның тудуун шалыпкын чорудуп турар. Коллективте 12 тудугжу бар. Бо чылдың эрткен дөрт айларында чаңгыс-даа кижи күш-ажылдың сагылга-чурумун үрелгеn, ажыл шагы үспээн. Ында эки ажылдыгларга Алексей Монгуш, Белек-оол Ховалыг, Владимир Сат болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чөөн-Хемчиктиң № 2 КМК-зының коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бирээзинге-ле 2 аал иштиг чурттаар 12 бажыңны ажыглаалга киирер, а дөрт айларда 5-ти ажыглаалга киирген. Бо талазы-биле планны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга уткуштур күүседиптеринге бүзүрелдиг. Мурнунда чылдарда ышкаш тудуг материалдары үзүктелир таварылга чок, хандырылганы тепчиткенинден ам байдал экижээн. Сүт-Хөл районда туйбу заводун база ол колоннаның тудугжулары тудуп турар.

Колоннада партия, профэвилел организациялары социалистиг чарышты партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр чорудуп турар. Профэвилел комитеди бригадаларның чарыжын ай санында түңнеп үндүргеш, ажылга чалгаа, шүүшең кижилерни, ажыл шагы үзерлерни илереткеш, хуралдарга чугаалап, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередир талазы-биле чогумчалыг ажылдарны кылып турар. Квартал түңнелдери-биле мурнакчыларны шаңнап мактаарын социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар чорудуп турар.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының районнарда колонналарының ажылында четпестер болгаш чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. 2 колонна 4 айларның планын күүседип шыдаваан. Тодаргайлаарга, Турандан Ю. И. Клиндуковтуң, Өвүрде Т. Л. Анчымааның удурткан колонналары дөрт айларының планын күүсетпээн. Оон кол чылдагааны — ажылды үениң негелделеринге дүүштүр организастап шыдавааны-биле тайылбырлаттынар. Оон ыңай Тураннның, Шуурмактың мал белеткээр пунктуларында күш-ажылдың организастаашкынында четпестер бар. Колонналарда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл шагы үзер чоруктар бар болуп артпышаан. 4 айлар иштинде ниитизи-биле 750 кижи-хүнү үстүнген. Ону каттыжыышкынның чамдык ажылдакчылары аваа чүүл кылдыр санап турар хевиннүг. Коллектив бүрүзүнге чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чорукту узуткаар дээш партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй ниити организациялары, бригадалар чөвүлелдери демиселин улам күштелдирери негеттинип турар.

К. ХЕРТЕК.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга чээ чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Мария Дмитриевна **Алексан-дрова** — Респотребсоюзтуң АТК-зының ажылчыны.

Пётр Михайлович **Алтуков** — «Кызылагроүлетпүртранс» транспорт каттыжышкынының автобус чолаачызы.

Елизавета Фёдоровна **Бескровная** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының киллис начальниги.

Галина Савельевна **Бочарова** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы.

Степан Игнатьевич **Бочкарёв** — Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң автобаазазының аккумуляторщиги.

Надежда Ипполитовна **Булгакова** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының склад эргелекчизи.

Мирра Андреевна **Быструхина** — Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң албанының улуг инженери.

Александр Ефимович **Виник** —Красноярскиниң Росмясомолторг каттыжышкынының Тывада соодулга тургузуглазының машинизи.

Марфа Максимовна **Волошина** — Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң автобаазазының техниги.

Максим Федосеевич **Глазырин** — Тыва профоблчөвүлелдиң киллис эргелекчизи.

Анатолий Иванович **Глебов** — Хамааты ужар чүүлдүн Красноярск эргелелиниң Тывада авиаотрядының диспетчери.

Нина Павловна **Горева** — одаар чүүл сайгарарының республика конторазының кол бухгалтери.

Михаил Венедиктович **Горбачевский** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң бызанчылар бригадири.

Сергей Иванович **Губзоёв** —Красноярскиниң Росмясомолторг каттыжышкынының Тывада соодулга комбинадының чудурукчузу.

Геннадий Никитович **Дементьев** — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының улуг башкызы.

Елизавета Михайловна **Добрякова** — «Тыва коммунэнергонуң» № 3 участогунуң машинизи.

Валентина Александровна **Елисеева** — Респотребсоюзтуң киллис экономизи.

Роза Лопсановна **Ильина** — хоорайның харылзаа беллдиринин 9-ку салбырының начальниги.

Валентина Павловна **Карапенцева** — хоорайның ИХК-ның таныкыл черинин таныкылы.

Федосья Михайловна **Килина** — Кызылдың мал аарыглары-биле демисел чорудар талазы-биле станциязының аптека эргелекчизи.

Муза Александровна **Кудрявцева** — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының улуг башкызы.

Георгий Ефимович **Лукин** — хоорайның харылзаа беллдиринин почтальону.

Кур-Базыр Даваа-Торжуевич **Маады** — профоблчөвүлелдиң чолаачызы.

Фаина Дмитриевна **Мамонтова** — хоорайның харылзаа беллдиринин 5-ки салбырының начальниги.

Евгений Николаевич **Мачханов** — дүлей уругларның республика школа-интернадының башкызы.

Галина Ивановна **Морозова** — одаар чүүл сайгарар талазы-биле контораның улуг товароведи.

Михаил Алексеевич **Орлов** — «Кызылагроүлетпүртранс» транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Дмитрий Энешович **Очур** — Тываның Күрүне филармониязының цирк артизи.

Валентина Петровна **Полозова** — хоорайның ИХК-ның таныкылдар бригадазының бригадири.

Зинаида Федоровна **Полченинова** — Тыва АССР-ниң Курпланының киллис начальнигиниң оралакчызы.

Анна Федосеевна **Романова** — Кызылдың школа-интернадының кижизидикчи башкызы.

Евгения Мычыновна **Салчак** — Тываның Күрүне филармониязының балет артизи.

Мира Владимировна **Саукина** — Тываның электри четкилериниң слесары.

Георгий Петрович **Симаков** — дүлей уругларның республика школазының башкызы.

Нина Павловна **Симоненко** — №23 уруглар садының ажылчыны.

Анатолий Пантелеевич **Станковский** — Респотребсоюзтуң АТК-зының механиги.

Тамара Тихоновна **Тихонова** — Кызылдың башкы училищезиниң башкызы.

Екатерина Прокопьевна **Усольцева** — № 11 ортумак школаның башкызы.

Людмила Петровна **Филатова** — Тыва АССР-ниң Курпланының киллис начальниги.

Евдокия Парфирьевна **Фитисова** — «Тыва коммунэнергонуң» цех оператору.

Анна Ивановна **Фомина** — Кызылдың школа-интернадының башкызы.

Василий Фёдорович **Черепниченко** — «Сибирьтехмонтаж» трестиң КМК-зының чолаачызы.

Каный Санаевна **Чымба** — Кызылдың башкы училищезиниң башкызы.

Александр Максимович **Южаков** — республиканың 60 Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң чазаныкчызы.

Галина Андреевна **Ярлыкова** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң киллис начальниги.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Бичии Хертековна **Чамырыкпай** — райкүүскомунуң ИХК-ның таныкыл черинин таныкылы.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Дугаржап Шожалович **Хертек** — СЭКП райкомунуң киллис эргелекчизи.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Дылдый Базырович **Бузуроол** — «Кызыл тук» совхозтуң чолаачызы.

Нюра Тюлюшевна **Дагбыш** —районнуң одаар чүүл сайгарар конторазының склад эргелекчизи.

Любовь Ортун-ооловна **Донгак** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң бухгалтери.

Полина Седиевна **Донгак** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Көк Дамбаевна **Куулар** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Марта Донгаковна **Куулар** — «Кызыл тук» совхозтуң профком даргазы.

Байр Маасович **Монгуш** — мал аарыглары-биле демисежиринин Өвүрде станциязының эмчизи.

Зоя Тюлюшовна **Монгуш** — районнуң белеткел конторазының улуг бухгалтери.

Хува Кармаевна **Монгуш** — Саглы ортумак школазының башкызы.

Александра Кармаевна **Ооржак** — Саглы ортумак школазының башкызы.

(Уланчызы.).

Чернобыльга болган аварияга хамаарыштыр

КАНДЫГ-ДАА АЖЫЛДЫ КЫЛЫРЫНГА ЧӨПШЭЭРЕЖИР БИС

«Союзатомэнерго» каттыжышкынының бажыңының үшкү каъдында телефон дааш-шимээни бичии-даа када үзүлбес. Чернобыль АЭС-ке аварияның уржуктарын узуткаар талазы-биле дуза чедиреринин бир янзы штавы мында турар. Чүс-чүс чагаалар, күжүн болгаш билиин бээр күзелдиг он-он кижилер аңаа кээп, Украина-же — халап-биле демиселдиң мурнуу одуруунче оларны чорударын дилеп, харын-даа негеп турар. Олар кандыг-даа ажылды кылырынга чөпшээрежип турарлар.

Партия болгаш комсомол райкомнары дайын үезинде харын мынчалдыр ажылдап турган. Хайнышкыныг, амыр-дыш чок Штабтың ажылдакчылары бөгүн ынчалдыр ажылдап турар. Ында бүгү-ле чүве чаңгыс чүүлге — кижилерге дузалаар талазы-биле, болдунгу дег болгаш болдуумас чыгыы-даа чүүлдерни кылырынга чагырткан.

Чагаалар, олар чүс-чүс. Оларның кайы-бирээзин онзалап алыры берге. Бүгү-ле кижилер аажок сагыш човап, дузалап шыдапкы дег бүгү чүүлдери-биле дузалаар деп быжыг шиитпирлиг. Чагааларның авторлары эң-не янзы-бүрү тускай мергежилдиң, эң-не янзы-бүрү назыларның кижилери — пенсионерлер болгаш студентилер. Аныяктарның билдиришкиннери кончуг хөй, негеттинип келген кандыг-даа үеде дузалажып баар ботталарының күзелдииниң дугайын оолдар болгаш кыстар медеглеп турарлар. Бүгү-ле чагаалар бистиң диләэвисти дүргенне хандырарын диләэвис дээн чаңгыс ол-ла сөстер-биле доозулган.

«Эргим эштер, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Чернобыль станциязынга болган аварияны узуткаарынга дузалажырын күзээр-дир мен деп, М. Кузнецов Минскиден бижээн. — Чолаачы мен, «Гидромеханизация» эргелелинде ажылдап турар мен. Эргежок чугула апарган бүгү үеиин дургузунда аңаа ажылдаарынга чөпшээрежир мен». Школа кыдыраажындан ора тырткан бичии саазында кащ одуруглар: «Бо чагааны Совет Армияның дайынчылары силерже бижип тур. Армияга албан эрттиреринин июльда доозуптар болгаш ол дораан Чернобыльга барып ажылдаарын шиитпирледивис. Үш кижи бис, үжелээ чолаачылар бис, ынчангаш бистиң ышкаш мергежилдиг кижилер аңаа херек дээрзин билип тур бис. Дуза чедирерин күзээр-дир бис».

Штабта байдал үргүлчү өскерлип турар. Биче намдаан соонда база дагын телефоннаашкын дыңналып келир.

— Штаб дыңнап тур, кадрлар килдизиниң улуг инженери Ольга Демидова дыңнап тур деп харыылаар. Ие-эн оглун дилеп тур бе? Фамилиязы? Мунгарап, дүвүреве! Ону тыптар бис. Ынчангаш ону Киевтен дораан айтырып сураглаза чогуур.

Чаа-чаа телефон долгаашкыннары эгелээн. Ол телефоннаашкыннарның бирээзин —«Артекче» телефоннаан. Ынчангаш адак соонда өөрүнчүг медээ — ол оол тывылган.

Телефонист кыстарга четтирдивис, олар — штабтан телефоннап турарын дыңнааш, дузалажыр дээш бүгү чүүлдерни кылырынга беленнер.

— «Артек» силерге уруглар эмчизи — педиатр кижи херек эвес ийнен? деп, Ольга Демидова айтырган. Бисте эки кандидатура бар, — чоокта чаа институт доозаан аныяк специалист кижи. Эки турачы-дыр.

Кезек үзүктелиишкин соонда:

— Эң чоокку үеде чорудуптар бис.

Столдар кырында чагаалар, оларны даңзылап бүрүткээр болгаш түс бүрүзүнге харыы бээр.

Сумы областан электри дериглериниң электроцегиниң мастери Георгий Мельник мынча деп бижээн: «Эң-не берге дээн участокка ажылдаарынга белен мен». Тюменьден Гурам Казиев мынча деп бижээн: «Мени эки турачы кылдыр киирип алырын дилеедим».

Чүректериниң болгааганын ёзугаар барып дузалажып ажылдаарынга белен эки турачы комсомолчулар, аныяк коммунистер бистиң чуртувуста кайы хөй.

«Чернобыль АЭС-ке болган аварияның уржуктарын чок кылырынга киржиринге эргежок чугула профессия чогум хараадангчыг-дыр. Ынчалза-жок мындыг үеде хажыызынга турар арганы менээ бербес ажылдаар холдарым болгаш арын-нүүрүм бар» деп, Москвадан аныяк коммунист А. Лагуточкин бижээн. Кайгамчыктыг-ла эки сеткил-дир.

Кадрлар учёдунуң талазы-биле хууда белен бүрүткел хуудузу штабтың адрезинге Красноярск крайдан келген. Ону чээрби алды харлыг комсомолчу Николай Быстров чоруткан болган.

«Радиоактивтиг байдал-биле таныш мен. Суг адаанын атомнуг хемезинге шериг албанын эрттирген мен. Эң нарын болгаш ондактыг участокка ажылдаары-биле мени Чернобыльче чорударын диледим» деп, Минскиден Владимир Рытус бижээн.

Телеграммалар бистиң чурвустуң эң ырак-узак булуңнарындан кээп турар. Оларның арзында мындыг база бар:

«Москва. Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Чернобыльга болган халапты бистерниң база кылдыр санап тур мен. Бир уруг хүлээп алырынга кадайым-биле белен бис. Яшар Гаджиев. Баку».

«Дүргең. Москва. Узбек ССР-ниң Хорезм облазының К. Маркс аттыг колхозтуң баштаар чери болгаш партком комитеди, ажылчы чону тайга каникулдар үезинде болгаш Амударьяның эриктеринге дыштаныры-биле Чернобыльдың ажылчы чоннарының ажы-төлдерин хүлээп алырынга белен».

Сагыш салыышкын болгаш эргеледиг-биле бүргээр, берге үеде дуза чедирер дээш оол база кыс уругларны ат-сывалерин хүлээп алырын он-он кижилер саналдап турар.

Штаб ажылдап турар. Чернобыльга эргежок чугулазы бүзүредирни доп-дораан оралдажыр дээш өлее кижилер кээп-ле турар. Ийи кижи — Москваның Күрүне университединиң студентизи Михаил Бардин биле саналга машиналарын септээр механик Алексей Зыков. Оларның кайызы-даа чээрби бичии ажыг харлыг. Чорукка чорууруңга белен чылдыр кеттинип алган, карактары шиитпирлиг сорук сиргилээн.

— Чернобыльче ам дораанда чорууруңга белен бис деп, олар чугаалаан.

— Ам дораан канчап чоруур силер? Ап чоруур эт-севиңер кайыл? — деп, Ольга Демидова хүлүмзүре аарак айтырган.

— Кандыг-даа ажылга чөпшээрежир бис деп, ол аныяк кижилер медеглээннер.

Олар шыңнап-ла отка-даа, сугга-даа уткуштур баарлар, эрес-маадыр, дидим чоруктарны кылырлар, ол комсомолчу эки турачылар бүгү онаалдаларны күүседирлер.

А эт-севи? Даштын коридорда оларны манап турар.

Москва.

К. ОРЛЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ЭМЧИЛЕР КАНДЫГ ХЕМЧЕГ АП ТУРАРЫЛ?

— Чернобыльга АЭС-ке болган аварияның уржуктары кандыгыл? Апрель 25-тен 26-нын дүнезинче атомнуг станцияның иштинге турган 2 ажылдакчы баштайгы шактарда-ла өлген. Станцияга дежурныйлап база өрт өжүрүп турган 204 кижи хирелденишкинге таварышкан. оларны тускай клиникага дораан-на әккелген, неделя эрткенде, аарыг бир кижи мөчээн. 17 кижи аар байдалга чыткан. Май 15-те медээ-биле алырга, хирелденишкинниң янзы-бүрү аар чадазынга таварышкан. оон аараан 299 кижини эмнээри-биле чыттырган, 7 кижи өлген, 35 кижи — аар байдалда. Аарыг кижилерниң байдалы бергедеп турар бе?— деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Андрей Иванович Воробьевтан айтырдым.

— Хирелденишкинден аарыг боду база үе-чадалыг. Хирелденишкин энергиязы эвээш шонган тудум, ол шала сөөлзүреди билдинип келир. Хан-дамыр органнарын, чилиг-сөөктү соолбурадыр чип, микроорганизмнерни муңчурадыптар.

Дараазында чүүлдү билип алыры черле чугула. Аарыг кижи берге байдалда деп дыңнадыптар болза, оон чилиг-сөөгүнүң кадып-курган эгелээни ол-дур. Бир-ийи неделя болгаш, чүгээртеп болур. Ынчалзажок бо берге үе-чадада ындыг аарыг кижилерни эң аар кижилерниң санынга киирер бис. Ынчангаш ындыг аарыг кижилерниң байдалы хүн эрткен тудум-на өскерлип турар.

— Хирелденишкин аарыынга таварышканнарны эмнээр талазы-биле медицинада кандыг аргалар барыл?

— Чүгле хирелденишкин аарыының терапиязынга ажыглаар тускай чепсек-херекселдер делегей медицинаязында чок. Хан-дамыр системазы кемдээн аарыг кижилерни эмчилер канчаар эмнээрил, хирелденишкин аарыын база ынчаар эмнээр. Оон ыңгаар чүве чок. Чижээлээрге, хан агарып эгелээн дижик. Ону эмнээр аргалар эндерик болгай. Ону эмчилер кончуг эки билир.

Ол ышкаш чилиг солуурун база ажыглап турар. Ол талазы-биле дуржулга бисте бар. Чернобыльга авария болурунуң бичии-ле мурнунда Москвада Эмчилер билиин бедидер төп институттуң гематология кафедразының чөвүлел хуралынга профессор Барановтуң эмнеп турары хереэжен кижини чалап әккелген. Ооң чилинин акызыныы-биле солаан. Чернобыльга аварияга таварышканнар эмнедип чыдар салбырны профессор Баранов удуртуп турар.

— Москвага америк специалистер, ылангыя профессорлар Гейл биле Тарасики чораан болгай. Олар чүге чорааннарыл?

— Аңаа үеде чилиг солуп салырда, делегейниң эмчилери мында-хаая чыглыр, мында шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй. Бо таварылгада хөй-хөй аарыг кижилерниң амытынын алыр апарган. Ооң бергезин эмчи бүрүзү кончуг эки билир. Чүгле АКШ-тың эвес, харын-даа Францияның, Японияның, Италияның болгаш өске-даа янзы-бүрү чурттарның эмчилери бо берге байдалды ажып эртеринге дузалажыр күзелин илереткеннер.

Кандыг-даа айыыл-халапта дузалажыры чаңчыл болу берген болгай. Ол дээрге — улустар арзынга эргежок чугула болгаш ала-чайгаар болур кады ажылдажылга-дыр. Амгы бо таварылгада ат-сураглыг специалистерниң кээп чорааны ол, олар ажыктыг сүмени болгаш дузаны чедиргеннер.

— Силерниң бичии-даа чайгаар чогун билир мен, ынчалза-жок чаңгыс айтырыгдан салыым чөпшээрееп көрүңер. Чернобыль атомнуг станциязының зоназында болгаш ооң бодунда аварияны чайладыр талазы-биле ажылдар чоруп турар. Ылангыя вертолет ужудукчулары станцияның авария болган бажыңының кыры-биле чүс-чүс катап ужуткан болгай. Олар хирелденишкин аарыындан аарып болурлар бе?

— Ындыг таварылга болбас. Радиация хөйү-биле тараан зона шыңгыы хайгааралда. Кижиниң кадыынга кандыг-даа хора чедирбейн, радиация кижи бүрүзүнге салдарын чедирип турар дээрзи билдингир. Радиоактивтиниң хемчээли норма-чижээнден ажа бээр болза, мынчан ол тыптып келир. Норма-чижээнден ажа бербезин дээш хайгааралды шыңгыы чорудуп турар бис. Эмчилер шинчилгени доктаамал чорутпушаан. Ажыл соонда бүгү-ле кижилер кадыын быжыглап алыры-биле кадыкшыдылга профилактиктиг эмнээшкинни эртип турар.

Элеонора ГОРБУНОВА,
ПМА-ның эртем талазы-биле тайылбырлакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧАА МАРШРУТ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). В. И. Ленинниң ады-биле холбаалыг тураскаалдыг черлерни Финляндияда камныы-биле көрүп, хүндүлеп турар. Мурнуу-барыын Финляндияның эң улуг үлетпүр, административтиг болгаш культура төвү болур Турку хоорайның эрге-чагыргаларының саналдааны ёзугаар мында ленинчи черлер-биле эртер чаа маршрут ажыттынган.

«Ангы-ангы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың ёзу-биле кожа-хелбээ догунааарының ленинчи принцивин амыдыралга бүзүреллиг-биле бадыткап көргүскен төөгүнүң амгы үеде боттуг чүүлдери-биле холбаалыы бистиң кижи бүрүзүн сонуургадып турар — деп, хоорайның туристи бюрозунуң секретары Сеппо Ремес СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.— Туркуга чылдың-на 15 муң ажыг совет туристер кээп турар. Бистиң хоорайывыска ол ышкаш өскедаа чурттардан хөй санныг аалчылар кээп, делегей пролетариадының баштыңчызының амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбаалыг черлерни улуг сонуургал-биле көрүп турарынга идегээр бис».

МООЛ АНЫЯКТАР— СЪЕЗДИГЕ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-ның корр. Ким Болтохоновтуң дамчыткаңы: Моолдуң Араттың революстуг намының XIX съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде муң-муң оолдар болгаш кыстар чедиги беш чылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алганнар.

Моол аревэчилерниң 260 муң кижилиг отряды аныяктарның чүс-чүс шалыпчы тудугларынга ажылдап турганнар. Моолдуң коммунистериниң дээди чыжынга тураскааткан съезд мурнунуң шалыпчы ээлчээниң үезинде сезен муң ажыг аныяк ажыл-ишчилер боттарының чартык чыл пландарын күүседипкеннер. Чурттуң чаа перспективтиг экономиктиг районнарының хөгжүлдезинге моол аревэчилер идепкейлиг киржип турар. Гоби черниң девискээринде шефтеп турары чүгле үш аймактарында безин аныяк салгакчыларның холдары-биле чүс-чүс тудугларны кылган. Оларның арзында школалар болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлери, эмнелгелер, поликлиникалар, культураның болгаш дыштанылганың бажыңнары, мал ажыл-агыйлары болгаш чуртталга бажыңнары бар. Аныяк-чалыыларның техниктиг чогаадылгалары үргүлчү хөгжүп турар. Республикада ажыглап турар чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарның үштүң бир кезин аныяк оолдар болгаш кыстарның саналдаан чаа чүүлдери боор турар.

БУРУУ ШАПКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Невада штатка АКШ-тың ядролуг чаа чазылдырышкынны кылганын Францияның Коммунистиг партиязы шиитпирлии-биле буруу шапкан.

Ядролуг бүгү чазылдырышкыннарга мораторийни чаңгыс талалыг узадыр дугайында Совет чазактың хүлээп алган шиитпиринге америк администрация ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин уламчылаары-биле харыылаан деп, француз коммунистериниң «Юманите» солуну онзалап демдеглээн. Каттышкан Штаттар бодунуң ядролуг чепсек курлавырларын улам-на көвүдедип, массалыг узуткаашкынның чепсээниң чаа, улам-на болбаазыы, өлүмнүг хевирлерин шенеп турар. Невадага кылган ядролуг чазылдырышкын тайбыңның болгаш делегейниң айыыл чок чоруушун херээнге айыылдыг кыжанышкын болур. Ооң-биле холбаштыр Чернобыльдың атомнуг электростанциязынга болган аварияга хамаарыштыр массалыг информацияның буржуаз чепсектериниң мегечи шуугаашкыны арын-нүүр чок болгаш авыястыг чорук болуп турар.

Ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин Каттышкан Штаттарның тургузуп, ядролуг шенелделерни үргүлчүлеп турары — кижи төрелгетенге болгаш бистиң планетавыска амыдыралга ёзулуг кыжанылгыт айыыл ол болур деп, «Юманите» онзалап демдеглээн.

ХАНОЙ. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң ээлчеглиг шенелдезин АКШ-тың боттандырып чорутканын тайбыңның болгаш боо-чепсекти дужүреринин херээнге удур ажык чөңгээлээшкин болур деп, «Нян зан» солуну бижээн. Ядролуг айыылды чайладырының херээнге Вашингтонуң администрациязы бодунуң харыысалга чок хамаарылгазын база катап көргүскен. Совет Эвилелинден артык күштүг болурун чедип алырынче углаанган ооң хөделиишкинин делегей аренаазында ол чокка-ла чидиглени бергеп байдалды улам-на хораннап турар. Ону планетаның бүгү депшилгелиг күштери улуг килеңнээшкин-биле уткаан деп, солун демдеглээн.

Совет Эвилелиниң кандыгдаа ядролуг чазылдырышкыннарга чаңгыс эвес удаа узадып келген мораторийи делегейниң хөй-ниитизиниң чүүлдүгзүнүүшкүнүн чедип алган. ССРЭ-ниң политиказы делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга болгаш күзелдеринге долузу-биле дүгжүп турар деп, «Нян зан» онзалап демдеглээн.

АРАБ ДЫЛДА

КАИР. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын Египеттиң «Аль-Маукыф аль-Раби» деп ном үндүрер чери араб дыл кырында чырыкче парлап үндүрген.

Совет ниитилел бодунуң хөгжүп келген чылдарының иштинде политиктиг, социал-экономиктиг, эртем болгаш культура адырларынга шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган деп номнуң тайылбыр киириилдезинде чугаалап турар. ССРЭ-де тургузукчу ажылдарның түңнелдери өске улустарга үлегер-чижек боор турар. Совет кижилер кижи төрелгетенниң космосче үнер оруун салган, Чер бөмбүрзээниң кырынга шериг-стратегтиг дең байдалды чедип алгаш, империализмниң агрессчи бодалдарын бууратка. Совет Эвилелиниң авангардыы ролюнуң, иштики-даштыкы политикага оол чедиишкиннериниң ачызында социалистиг дем каттыжылгазының туруштары быжыккан, Чер кырынга быжыг тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту тургузар аргалар тывылган.

СЭКП-ниң XXVII съездизи совет болгаш делегейниң өске-даа улустарынга чырыткылыг келир үеин тургузарының боттуг перспективазын көргүскен деп киирилде чүүлде чугаалап турар. ССРЭ-ниң коммунистериниң чыыжы совет ажылчы чонунуң сонуургалдарының дугайында партияның сагыш салып турарын көргүскен, хөгжүп эгелеп турар чурттарның делегей империализминиң чимзениишкиннеринге удур демиселин Совет Эвилелиниң деткип турарын бадыткаан. Съездиниң хүлээп алганы документилеринде көргүскен ооң идеялары келир үе-чадада совет улустуң бүгү ажыл-чорудулгазының кол программазы болу бээр.

ЧУРУКТА— БРАЗИЛИЯ

Бразилия — Мурнуу Америкада күрүне, ол диптиң чөөн болгаш төп кезээнде турар. Чурттуң төп болгаш мурнуу кезээн Бразилияның чалбак дагларын ээлээн. Соңгу чүгүнде Амазонканың экватор арыглары-биле шыптынган ойгалааш бар. 125 миллион ажыг кижи чурттакчылыг чурттуң чонунуң 96 хуузу бразильцер. Хоорайларда чонунуң 61 хуузу чурттап турар. Иштики областарда индейлер эрткен. Амазонияның ажунгалеонинде олар онза хөй.

ЧУРУКТАРДА: Сан-Паулу — Бразилияның экономиктиг төвү; Амазонияның индейлери балыкты мынчаар тудуп турар; индейлер байырлалы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧАЯ КАГЖЫП ТУРАР

Берт-Даг суурнуң чурттакчылары чунар-бажыңның ажылынга таарзынмас. Бо тагалы редакцияже бижий бергенимниң чылдагааны-даа ында.

Суурнуң чунар-бажыңы соок, бус чок. Оола суг изиг турар боор, база соок. Бодалдаа көрүнер дааи, мындыг байдалга канчап чунар боор. Чонну хомудап турары чээрүг-дүр.

Санитарлыг байдал негелдеге дүүшпес. Хирлиг суг замдыкта дөңмек чеде бээр дээр болза, хөөредиг болбас. Ындыг байдалга черле канчап чунар боор.

Чунар-бажыңның байдалын совхозтуң удуртукчулары билбес эвес, билир. Чүгжүп туоарга, айтырыг шиитпирлеттинмес болбайн канчаар. Одакчыларже чууй каарга, олары «хөмүр-даш багай, кыппастыр, хирлиг суг агып кирээр канализация үрелген, ону кылыр специалистер чок-тур» деп харыылап каарлар. А ол айтырыгларны чогум кым шиитпирлээр ужурлуг чүве. Чежеге дээр чая кагжып келирил? Хол тудуп, шиитпирлеп кирбес болза, айтырыг бодуу шиитпирлеттине бербес-ле болгай.

Суурнуң хуузунда машиналыг, мотоциклдерлиг чурттакчылары район төвү кирип, чунар-бажыңнап алгаш келир. Удуртукчуларывыс бажыңнарының чанында хуузунда чунар-бажыңнарлыг, суурда нийти чунар-бажыңның салымчолу ынчангаш оларны дүвүретпейн турар бе?

Е. АДАР-ООЛ.
Тес-Хем район.

БАРААНЫ-ЛА ЧААГАЙ

«Тере-Хөл» совхозтуң төп, Кунгуртуг суурда чунар-бажыңны даштындан көөрге, улуг даш бажың. Аңаа хамаарыштыр бараанны чаагай чунар-бажың-на болгай деп болур. Ажылы багай, хандырылганың культуразының чавыс болуп турарындан ону ынча дээрим ол.

Чунар-бажыңны неделяда ийи хүн ажылдаар кылдыр көргээн — пятница хүнүнде херээжен, а субботада эр улус чунар. Ол график херек кырында сагыгдынмайн баар таварылгалар бар. Чамдыкта чунар-бажын соок-даа болур. Ында изиг, соок суг аксыр дөрт кран бар. А херек кырында ооң чүгле чаңгызы ажылдап турар. Чунуп келген кижилерге ол кончуг таарымча чок.

Чунар-бажыңны изидер хүнде ооң ажылчыннарының чылдагаанныар чүүлдериниң хөйүн канчаар. Чижээ, курган ыяш, бензин чок, насос үрелген дээш-ле баар. Ыяш чок тээрин канчап чылдагаан деп көөрүг? Насос үрели бээрге чунар-бажыңның ажылчыны кылып шыдавас болза, ону кылыптар механиктер совхозта бар. Ол черле чылдагаан эвес деп бодаар мен.

Эрткен чылдың төнчүзүнден бээр суурнуң чунар-бажыңы таптыг ажылдап көрбээн.

Совхоз тургустуар мурнунда суурга ийи өрээлдиг ыяш чунар-бажың турган. Ол ыяжын, сугну ат-биле сөөр туп турган-даа болза, аңаа ажылдап турган ийи кижи суурнуң чонун чунар-бажыңбиле эки хандырып турганын сактыр-дыр мен. Ында ажылдап турар кижилерниң ажылынга хамаарылгазындан ол улуг хамааржыр.

«Тере-Хөл» совхозтуң директорзы, Шынаа кодээ Совединиң күүскому чунар-бажыңның ажылын экижидер дээш боттуг хемчеглер алыр боор дээрзинге идегээр апаар.

С. ДАВАА,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл район.

КОНДАТОР БӨЛҮҮН ДЕТКЭЭНИ

ЭСКИПУЛАС (ГВАТЕМАЛА). СЭТА-ның тускай корреспондентизи Александр Трушинниң дамчытканы болза: ында Төп Американың беш чуртунуң президентилериниң ужуражышкыны доозулган. Гватемаланың, Гондурастың, Коста-Риканың, Никарагуаның болгаш Сальвадорнуң удуртукчулары контадор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазының төп-америк парламентиниң тургузарының, а ол ышкаш ол кавының экономиктиг айтырыгларының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Ужуражышкынга хүлээп алган түңнел документиде Төп Америкада байдалдың чогумчалыг эвезинге сагышсыраашкынын илереткен. Делегей нормаларын үреп, тускай догуннаан күрүнелерниң иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап турар Каттышкан Штаттар ол кавының кризизин болдурган.

Бодунуң улустарының тура-соруунга дүүштүр база даштыкыдан кандыг-даа холгаарлаашкын чокка тускай догумнаар чоруун, девискээриниң бүдүнүн, бүгү нациларның экономиктиг, политиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң хевирин тодарадыр эргезин хүндүлеп көөрүнге үндезилээш, Төп Америкага тайбыңны катап тургузуп ап болур деп ол документиде айыткан.

МИНИСТРНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ВАШИНГТОН. САР-ның даштыкы херектер министри Фарук Ак-шараа Сирияга удур кампанияны АКШ-та өөскүткениниң шиитпирлии-биле буруу шапкан. Си-би-эс телекомпанияның дамчыдылгазынга чүве чугаалааш, террорлуг үүлгедиглерге Сирия киржип турар дээр нүтүлдээшкинниң ол шуут буруу шапкан. «Ындыг медээлерниң шуут мегезин бүзүредип болур мен» деп, ол демдеглээн. Террорлуг үүлгедиглерге сирийжилерниң киржип пейн турарынга бис бүрүн бүзүрелдиг бис. «Террористер-биле харылзаа чок чазакты терроризмге киржилгелиг деп буруудадыры шын эвес болгаш чөптүг эвес чорук болгаш-тада американнар хамыктың мурнунда боттарының администрациязының политиказынга хамаарыштыр сагышсыраар ужурлуг деп санаар мен» деп, министр чугаалаан. Ук кампанияның политиктиг чылдак сап, Сирияга удур сагыштыы-биле угландырган деп Ф. Ак-шараа демдеглээн.

Ол девискээрге терроризмниң тыптып келир чылдагааннары узуткаттынган турар ужурлуг дээрзин демдеглээрин чугула кылдыр санаар бис деп Ф. Ак-шараа медеглээн. А ону чедип алыры Чоокку Чөөн чүк айтырыгларын шиитпирлеттинмээнде болдунмас.

(СЭТА).

Беш каът бажыңнарлыг, чаагайжыды кылдынган, ноганы кудумчуларлыг. Культура ордулуг, профилакторийлиг Ак-Довурак хоорайда чаа тудуп, ажыглалда киирген № 3 ортумак школа Постоянныйның бир талазында ани кирген коступ турар.

Ол школаның башкылары өзүп орар салгакчыларны өөредип, кижизидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Ында аныяк башкыларның бирээзинге ыры, музыка башкызы Елена Викторовна Юркина хамааржыр. Ол ыры кичээлдерин баян-биле үдеп, уругларга чаа ырларны өөредир. Башкызы баянны ойнаарга-ла школачылары чаа ырыны сагыш дег билир болуп, кады ырлажып эгелээрлер.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Довурактың Постояннайда чаа ортумак школа болгаш ында музыка башкызы Елена Викторовна Юркина ол школаның өөреникчилери-биле.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

ТААРЖЫР ДЭЭН АРГАЛАРНЫ ТЫВАР

Арагалаашкынга удур демиселдиң күштелгени-биле, черлерге ооң когун үзери-биле хемчеглер алдынмышаан, чоннуң хостуг үезин чоп ажыглаарынче сагыш салыышкын улгадып олурар. Бо талазы-биле боттуг хемчеглерни Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң дирекциязы, парткомитеди, ында тургустунган культура-спортчу комплекс болгаш дыштаныр хүн штавы ап, тускай планныг ажылдап турар.

Дыштаныр хүннериниң планының күүселдезин неделяның понедельник хүнеринде парткомга болуп турар идеологтуг ажыл хуралдарынга чугаалажып, кылдынган ажылдарның шынарын демдеглеп, болдунмаан хемчеглерниң чылдагаанын сайгарып көөрү чаңчыл апарган.

Чоннуң ажыктыг дыштаныылгазынче кичээнгей улгаткан, сүт-бажыңчыларының уран чүүлге хандыкшылы база бедээн. Бо чылдың бирги кварталында совхозтуң бүгү-ле коллективтериниң аразынга уран чүүл көрүлдезин организастыг эрткен. Көрүлдеге чолаачылар, саанчылар, малчыннар-биле кады уруглар сады, школа, контора коллективтери таланчыыг чаа кижилерни илередир дээш идепкейлиг киржиккен.

Кыш үделгезин ышкаш чоннуң массалыг хөглээшкинин организастыг эрткен. «Культурлуг амыдырал деп чүл?» деп диспут солун болган.

Совхозта спорт ажылынче сагыш салыышкын күштелип турарындан ооң салдары бедээн. Совхоз директорунуң тускай дужаалын ёзугаар ында кол специалистер, удуртукчу бүрүзү спорт ажылынче, бүдүрүлге айтырыгларынче ышкаш, кичээнгейни углаарын, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге күш-культура, спорттуң бедүүн шөлдерин, комплекстерин тургузарын, ол ажылдарга чарыгдаар тудуг материалдарын, акша-хереңгини, бар аргаларны ажытлап турганы үндүрери айыткан. Дужаалдың күүселдезин квартал санында болур ээлчеглиг спортчу ажыл хуваалдазында түңнээри кээдүнген.

Дыштанылга хүнүнүң штабы совхозтуң экономиказын бижиглаар айтырыгже кичээнгейни углап, совхозтуң дирекциязы-биле сүмелешкеш, «Кижи бүрүзү болунуң мурнунга экономист» деп кыйгырыгның адаа-биле «Курлавырлар кайда чаштып чыдары?» деп культура-экономиктиг викториналарны организастап чорутткан. Викториналарның айтырыгларын тускай комиссия суурнуң бүгү-ле амыдыралынга хамааржыштыр чогаадып тургускан.

Бир дыштанылга кежээзинде совхозтуң специалистериниң аразынга ындыг викторинага сес-сес кижилиг дөрт команда кирашкан. Жюри бир дугаарында командаларның организастыын, команда бүрүзүнүң маргылдаа үезинге кедер хевин, хөрек демдээ — эмблемазын, тускай аттарын, столдарда салган кежээки чем делгелгезин түңнээн соонда, дугаар тыртылдышкынын ёзугаар командалар маргыжып кириптер. Викторинага кирер айтырыгларны зооветеринарлыг, экономиктиг өөредилгелерге, лекция, беседаларга чон мурнунга чоруттунганын бармдаалап тургускан.

Команда бир минута дургузунда боданган соонда — бир минута харыы. Харыы шын эвес бердинген таварылгада удурланыкчызы команда азы зал иштинде олурганнар харыы бээр эргелиг. Жюри 5 баллдыг түңнел үндүрер. Команда кежигүннеринге берген алды айтырыгларның бирээзиле — музыкалыг чапсар.

4 командадан бирги черни эң хөй баллды алган инженер-техниктиг ажылдакчыларның гараж эргелекчизи П. Намдактың капитаннааны «Подшипник» командазы ээлээш, тускай шаңналга төлептиг болган.

Музыкалыг чапсарда Л. Монгуштуң ыры, шоодуг, сыгыт күүселдезин, Д. Койгунмайның удуртулгазы-биле көргүзүглерин, С. Селен-оолдуң баянга аялгалар ойнааны көрүкчүлер чылыы-биле хүлээп алган.

Чоннуң культурлуг дыштаныылгазын улам экижидер сорулга-биле чаа аргаларны дилеп тывары амыдыралдың кол негелделериниң бирээзи апарган.

К. НАТПИЯ-ООЛ.

ПУШКИН ЛИРАЗЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Орус литератураның генийиниң төрүттүнген хүнүн таварыштыр Соңгу Осетияның найысылалында Пушкин поэзиязының Бүгү-эвилел байырлалы ажыттынган. А. С. Пушкинниң чогаадылгазының чырык арынары тураскааттынган Кавказтан чаңчыл ёзугаар байырлал эгелээн.

Шүлүкчүнүң алгап йөрээгени Терек хоорайга чурттуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген литераторлар болгаш номчукчулар ужурашкан. Россияның сураглыг оглу А. С. Пушкинниң адын эдилээн сесерликте ооң тураскаалынга олар өңгүр шынаа чечектерин салган. Каштаннар, хадыннар болгаш теректер үнген сесерликке Пушкинниң шүлүктериниң өлүм чок одуруглары, аңаа тураскааткан шүлүктер Советтер чуртунуң чоннарының аңгы-аңгы дылдарынга чаңгыланып турган.

Республиканың эртем библиотеказынга байырлалды уламчылаан. Орта Пушкин дугайында Л. Ошанин сөс алган. Профессионал болгаш бот-тывынгыр артистер, дээди өөредилге черлериниң студентилери, өөреникчилер «Пушкин болгаш Кавказ» деп литература-хөгжүмнүг композицияны көргүскен. Пушкинниң шүлүүн эки күүсеткени дээш конкурсту эрттирген.

Соңгу Осетияның найысылалындан поэзия байырлалы Александр Сергеевичиниң амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажылы-биле холбашкан черлерже көжүпкен. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, хову-шөлдериниң ажыл-ишчилери-биле, студент аныяктар-биле, өөреникчилер-биле ужуражыышкыннары организастаан.

(СЭТА).

КИРЕРИНИҢ ЭКЗАМЕННЕРИ КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң физика-математика факультеди бо чылын база-ла план ёзугаар 100 кижини бирги курска хүлээп алыр. Киреринин экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир болур.

Чурттуң кайы-даа дээди өөредилге черлери-биле дөмей, бистиң институдувуска киреринин күзээннерге конкурс системазы хевээр артар. Кым-на тергиин эки, быжыг билиини көргүзер болур, ол кижини бир дугаарында хүлээп алыр. Ынчалза-даа математика, физика башкылаар сундулуг аныяк оолдар, уругларның күзелин барымдаалап көөр сорулга-биле кирериниң экзаменнеринге бо чылын чаа чүүлдү киирген.

Моон мурнуңда физика-математика факультединче кирериниң күзээннер дөрт эртемге экзамен дужаап турган болза, бо чылын үш экзамен дужаар: орус дыл болгаш литература (чогаадыг), математика (бижимел-биле), физика (аас-биле). Национал школа дооскан абитуриентилер орус дылга диктант бижип болур.

Дөрт дугаар экзамен орнунга профугланыышкынның беседа эрттирер. Ол чүл дээрге, институтче кирип турар аныяк кижи-биле дуржулгалыг башкылар хостуг чугаалажып, ооң башкы болур дээн күзел-сорулгазының чылдагаанын, үндезинин илередип, школага, азы бүдүрүлгеге бо талазы-биле кандыг ажылдарны кылып турганын айтырар. Ындыг беседаның түңнелинде экзамен дужаап турар аныяк кижи башкы ажылынга таарзыр бе, азы таарышпас бе деп чүвени тускай комиссия илередир.

Ол комиссияның ажылының кол сорулгазы болза, аныях улустарга тускай эртем шилип алырынга дузалажыры болур. Чамдык школа дооскан аныяктар боттарының күзел-соруун чедир илередип шыдавайн, дүшкан-на дээди өөредилге черлеринче документилерин дужаап, хөй-ле үе-шагын чидирип, акша-хөреңгизин хилис чарыгдаар.

Профугланыышкын комиссиязының база бир сорулгазы болза ындыг «тоянчы» кижилерни педагогика институдунче чагдатпазы болур.

Профугланыышкынныг беседаның түңнелинде харылап орар аныяк кижиге 1-ден 3-ке чедир демдекти салып болур. Ол демдек институтче кирериниң бүгү демдектеринге каттыжар.

Комиссия чүү дээш 1, 2, 3 деп демдектерни салырыл?

«3» демдекти «Улус өөредилгезиниң тергиини», «Алдарлыг чогаадыкчы, рационализатор», «Социалистиг чарышының тиилекчизи» деп херек демдээниң эдилекчилеринге, педучилище дооскаш, 3 чылдан эвээш эвес үеде улус өөредилге системазынга ажылдап чорааннарга, республиказы бүгү-эвилел чергелиг физика болгаш математика олимпиадаларының тиилекчилеринге салыр:

«2» демдекти шериг албанындан куралвырже халашкааннарга, башкы ажылынга 2 чылдан эвээш эвес стажтыг кижилерге, кедээ черлерден тускай бижик-биле өөредип чорутканнарга, республика чергелиг олимпиадаларга шаңналдыг болган киржикчилерге салыр:

«1» демдекти Кызылда педагогика институдунуң чарлааны бот-өөредилгелиг курстарны чедиишкинниг доосканнарга, физика болгаш математика олимпиадаларының идепкейлиг киржикчилеринге, школаны алдын болгаш мөңгүн медаль-биле доосканнарга, башкы болуп болур күзелин херек кырында көргүскеннерге салып болур.

Беседа соонда демдектилораан чараар. Бо беседага кандыг-даа демдек албаан абитуриентилерниң конкурска киржир эргези хевээр артар.

Х. СААЯ,
физика-математика факультединиң деканы.

АДРЕЗИВИС—НОВОСИБИРСК

1985 чылдың күзүнүнде бодумнуң күзелим-биле Новосибирск хоорайның бажың иштиниң дериг-херекселдерин белеткээр 59 дугаарлыг профессионал-техниктиг училищезинге өөренип чедип келген мен.

Бистиң өөренип турар училищевис 1975 чылда ажыттынган. Ында өөренип турар сургуулдар чавгайжыды туттунган тос каът нияти чуртталга бажыңында чурттап турар. Башкыларывыс, мастерлеривис шупту бедик билиг-мергежилдиг.

Бо ортумак өөредилге черинде шеверлекчилер, хынактылар, чазаныкчылар, каастакчылар, чурукчулар ышкаш мергежилдиг келир үениң кадрлары өөренип турар.

Мен Эрзин чурттуг эжим Маргарита Домбаа-биле ийилээ шеверлел ажылдары кылыр салбырда калбак делгем чуртувустуң янзы-бүрү булуңнарындан келген хөй национал өөрүвүс-биле кады өөренип турар бис.

Бистиң алды дугаар бөлүвүсте таджиктер безин 22. Арткаяннары казахтар, орустар, буряттар болгаш өске-даа нацияның оолдар, уруглары бар.

Сибирьниң улуг хоорайларының бирээзи Новосибирскиде өөренири кончуг солун-дур. Хостуг шактарывыста спортчу секцияларга, урам чүүл бөлгүмнеринче барып турар бис. Мен эжим Маргарита-биле «Шевер холдар» бөлгүмүнде чорып тур бис.

Училищевисти доозуп үнгеш, дипломну холга алгаш, Тывавыска барып ажылдаар, чонга бараалгаар, билиивисти, күжүвүстү харам чокка бээр бис. Өөренип чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг чүүлдер тургустунган училищеге өөренип кээрин бо чылгы доозукчуларга күзеп турар бис.

Д. АЗЫРАА.
Новосибирск хоорай.

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААТКАН

Школа реформазында совет патриотизмге болгаш пролетаржы интернационализмниң хөрээнге аныяк салгалды кижизидеринге улуг кичээнгейни салып турар. Бо сорулганы чедиишкинниг күүседиринге школада ажыдып алганывыс революстуг, дайынчы, күш-ажылчы алдарның музейи кончуг рольду ойнап келген.

Кым болурул, канчаар чурттаарыл, кымны дөзеп салгаарыл? деп айтырыглар өөреникчи бүрүзүнүң мурнунга аланчайгаар-ла тургустунуп келир. Оон-биле кады музейде делгеттинген, бижиттинген мурнакчыларның, күш-ажылдың хоочуннарының, дайын киржикчилериниң, Совет Эвилелиниң, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының, ылангыя Салчак Токаның амыдыралчуртталгазының үлегер-чижээ материалисчи үзел-бодалдарга өөреникчи бүрүзүнге хевирээрниң солуттунмас чепсээ болуп турар.

Маңаа Салчак Токаның комплекстиг мемориалын ажыткавывыс каа-хемчилерниң культурлуг амыдыралынга база бир чаа чүүл болган. Бо комплекске музей, С. Токаның төрүттүнген черинде тураскаалдыг бижик, ооң өскен төрээн тос чадыры, Мерген сүт-бараан фермазында кедээ клубтуң бажыңы хамааржыр.

Бистиң бо ажылывысты республиканың 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи, ВЛКСМ Тыва обкому бүгү талазы-биле деткип турарынга өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис.

Комсомол обкомунуң инициативазы-биле путёвкалыг маршрутту ажыткан соонда республиканың хөй-хөй школаларындан өөреникчилер соксаал чок экскурсиялап кээп турар болу берген.

Районда төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының ниитилелиниң президиуму Салчак Калбаксорекович Токаның 85 харлаар юбилейин демдеглеп эрттирерииниң планын ажылдап кылган. Оон иштинде школаларга, культура албан черлеринге, библиотекаларга ооң чогаалдарынга номчулга конференцияларын, темалыг кежээлерни, литературалыг номчулга фестивалын эрттирерин планнап турар.

И. ДОСТАЙ,
төөгү болгаш культура тураскаалдарын камгалаар талазы-биле ниитилелдиң район организациязының даргазы.

ХЕМЧЭЭН АЛЗА

Кижизидилге ажылының бир чугула хевирлериниң бирээзи — күш-культура болгаш спорт.

Ынчалза-даа суурувуста спорт залы чок. Эрги школаның спорт залы ам 10 чыл хире соңгалары оңгайгылап калган турар.

Эрги школаны септеп, ында спорт залы ажыглалга киирген болза, школа программазында кирип турар күш-культура кичээлдерин долузу-биле эрттирип болур. Суурнуң чурттакчы чону-даа аңаа спортчу маргылдааларны чорудуп болгай.

Ол спорт залды школа столоваязы кылдыр эде дерээн-даа болза, ооң чамдык өрээлдеринге идик-хеп суграр складтар-даа кылып алыр турган. Ол чугаа үнгенден бээр 3—4 чыл эрткен.

Амгы үениң негелдезинге дүүшпес ындыг ажылдар школада чоруттунуп турар. Үстүкү класстың өөреникчилери спортзалда, а эге класстың өөреникчилери школа коридорунда кичээл эрттирип турар. Кичээлди аңаа эрттирерге ооң шынары кандыгыл? Чапсарлап үнүп келген өөреникчилер коридорунуң довураан тынар ужурга таваржып турар.

Бо талазы-биле Кур-Чер суурда улусчу контроль комитеди, улус депутаттарының кедээ Совет күүскому, райкүүскомнуң улус өөредилгезиниң килдизи боттуг хемчеглер алыр үези келген.

Э. ТЕЖИТ.

ТВ

МАЙ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Диригзиттиннар амыдыралы». 9.45 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм. «1941 чыл». 1-ги сериязы. 10.55 — 11.00 — «Үе». 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. телефильмниң бөгүнги көргүзүү. 15.40 — «Чүүдеп база чүге». Уругларга дамчыдылга. 16.15 — Шыдыраа школазы. 16.45 — Ф. Шуберт. «12 вальстар». 16.55 — Док. телефильм. «Башкы болуру». 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.00 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.45 «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. 19.10 — «Сөглээн сөс—керткен ыяш». «Шыныгга — партийжи сагыш салыышкыны». Латвияның КП ТК-ның секретары О. Г. Анфимов, СЭКП-ның XXVII съездизиниң делегады. «ВЭФ» бүдүрүлгеге каттыжыышкынының чиңгине директору О. К. Лепеш киржир. 19.45 — ТТ-ның экранында эн баштай. «Мээн өлгенимге Клава К-ның буруудадырын дилээдим». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — 00.05 — Г. Свиридовтуң, О. Тактакишвилиниң, В. Гаврилин оларның чогаалдарындан дамчыдылга. Чарлагда (22.45) — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Таныыларга таныылар удур». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 10.00 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Дарвинниң эволюция теориязы. 11.00 — «Бөдүүн — нарын шиннар». Ада-иелерге тележурнал. 11.30 «Сыдыс дээриниң тывызыктары. Мөңге шимчээшкин». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Ыдыктыг суг». Шажынга удур темага эртем-тайылбырлыг фильм. 12.15 — «Оларның аттарын уттуп болбас...» Декабристерниң кадайлары. 13.30 — «Сабыт болушсай-дыр мен». Тайылбыр-бижиктиг уран-чечен фильм. 15.00 — Чугу номчуургу. 15.45 — 15.50 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Сылдысчыгаш». Сукпак школазының пионерлериниң ажыл-херектери. 18.30 — Уругларга фильм. 18.45 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылгага Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин даргазы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Р. Кенденбиль киржир. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Аяня тоөу». Медээлер 19.55 — Чарлалдаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамгыктыг удурар, чаштар». «Челээш». Мультфильм. 20.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.50 — «Чуваш рапсодия». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Даштыкы фильм экраны. «Спортчу амыдырал ындыг». 1-ги сериязы. 22.30 — 23.00 — Док. телефильм. «Шыдыраа: кыдыындан болгаш удур арнындан». Москвага 1985 чылда шыдыраага делегей чемпионадының дугайында.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

1986—1987 өөредилге чылынга дараазында салбырларның мергежилдеринге өөренир кижилерни хүлээп алырын чарлап турар:

1. **ШКОЛА САЛБЫРЫ.** Ону доосканнар улуг пионер вожатыйы азы узаткан хүн уругларының бөлүүнүң кижизидикчизи боор ажылдаар эргелиг болгаш эге класстарга башкылаар.

Салбырга кирериниң шылгалдалары: 8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле); 10 класс доосканнар — орус дылга (национал школа хемчээлинге орус дылды өөренгеннерге диктант, артканнарынга — сочинение), математикага (аас-биле).

2. **ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭН УРУГЛАР АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ САЛБЫРЫ.** Уруглар садтарының кижизидикчилерин белеткээр.

Салбырга кирериниң шылгалдалары: 8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле); 10 класс доосканнар — орус дылга (национал школа хемчээлинге орус дылды өөренгеннерге диктант, артканнарынга — сочинение), ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

Бо мергежилдерге өөренир кижилерниң музыка дыңнап билир аргазы хынаар.

3. **КҮШ-АЖЫЛ САЛБЫРЫ.** Салбырны доосканнар ниити билиг школазының 4—8 класстарынга күш-ажыл өөредилгезин башкылаар. Өөренир хуусаазы — 2 чыл.

Салбырга кирериниң шылгалдалары: 10 класс доосканнарга орус дылга (диктант), математикага (аас-биле).

Сес чыл болгаш ортумак школаны «4» болгаш «5» демдектерлиг доосканкижилерни училищеге беседа түңнелдерин ёзугаар (планның 60 хуузун) шылгалда чокка киирер.

Училищеге өөренип кирер кижилер шупту школаның педчөвүлелиниң шиитпирин азы райононың чорутган бижиин көргүзер ужурлуг.

Билдириишкиннер хүлээп алыр хуусаалары: 8 класс доосканнарның бөлүү — 1986 чылдың июнь 1-ден июль 31-ге чедир; 10 класс доосканнарның бөлүү — 1986 чылдың июнь 1-ден август 14-ке чедир.

Кирериниң шылгалдаларының хуусаалары: 1986 чылдың августуң 1-ден 20—21-ге чедир.

Училищениң составынга киир санаары — 1986 чылдың августуң 21-ден 26-га чедир.

Директорнуң адынга билдириишкинни хүлээп алыр комиссияже чорудар. Билдириишкинге кожар чүүлдер:

1. Сес чыл азы ортумак билиг дугайында документиниң боду.
2. № 86(У) эмчи шинзылгазы.
3. Күш-ажыл дептеринден ушта бижилге.
4. Чаңгыс аай хевирлиг өөредип чорутткан бижик (совхозтар, албан черлери, организациялардан).
5. Дөрт (3х4 см хемчээлдиг) фото-чурук.
6. Паспортту, төрүттүнген дугайында херечилелди, шериг билетин боду көргүзер.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Колхозная кудумчу, № 56.

1986 ЧЫЛДА КЕМЕРОВОНУҢ КОММУНАЛ-ТУДУГ ТЕХНИКУМУ хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга дараазында тускай эртемнерге өөреникчилер хүлээп алыр:

8 болгаш 10 класс доосканнарга хүндүскү салбырга — бажыңнарның техниктиг ажыглаары (техник-тудугжу), суг хандырылгазы, агып чыдар болгаш үлетпүр сугларының канализациязы болгаш арыглаары (техник-технолог); бажыңнарның санитар-техниктиг таарыштыр тургузары (техник-сантехник).

10 класс доосканнарга — газ ажыл-агыйы (газ ажыл-агыйының техниги).

10 класс доосканнарга бот-өөредилгелиг салбыр — газ ажыл-агыйы; суг хандырылгазы, агып чыдар болгаш үлетпүр сугларының канализациязы болгаш арыглаары; бажыңнарның санитар-техниктиг таарыштыр тургузары.

8 класс доосканнар орус дылга болгаш литератураг (диктант) болгаш математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) кирериниң шылгалдаларын дужаар.

Июнь 1-ден эгелээш белеткел курстарын организастап чорудар.

Техникумда чавгайжыттынган ниитиниң чуртталга бажыңы бар.

Директорга билдириишкинге 8 класс доосканшынзылганы азы 10 класс доосканының аттестадын (боду-биле), № 286 майык ёзугаар эмчи шинзылгазын, 3х4 см хемчээлдиг 5 фото-чурукту, бот-өөредилгелиг салбырга күш-ажыл дептериниң хоолгазын кожар.

8 класс доосканнарның хүндүскү салбырынга документилерни июнь 1-ден 31-ге чедир, 10 класс доосканнарның — июнь 1-ден август 14-ке чедир; бот-өөредилгелиг салбырга май 3-тен август 10-га чедир хүлээп алыр.

Кирериниң шылгалдаларын: хүндүскү салбырга август 1-ден 20-ге, бот-өөредилгелиг салбырга июнь 10-дан 20-ге болгаш август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кемерово хоорай, 28, Тухачевский кудумчузу, 23 а, хүлээп алырының комиссиязы. Телефоннар: 55-33-39, 55-27-58.

Техникумга кирери-биле холбашкан айтырыгларны тодарадыры-биле Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунга баар. Адрези — Кызыл хоорай, Кызыл партизаннар кудумчузу, 30, телефоннары — 2-28-30, 2-47-52.

Кызылдың эмчи училищези 1986-1987 өөредилге чылында 10 класс доосканнарны дараазында тускай эртемнерге хүлээп алыр:

1. Фельдшер, өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай;
2. Эмчи сестразы, өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Химияга (аас-биле), орус дылга (диктант) кирериниң шылгалдазын дужаар.

Кирериниң дугайында директорнуң адынга билдириишкинниң даразында документилерни кожар:

1. Ортумак эртемниң дугайында аттестат.
2. Күш-ажыл дептеринчн хоолгазы.
3. Өөренип азы ажылдап турган черинден характеристика.
4. № 286 майык ёзугаар эмчи шинзылгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. Чурттап турар черинден шынзылга.
7. Өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң шалыңының дугайында шынзылга.

Билдириишкиннерни 1986 чылдың июнь 1-ден 14-ке чедир хүлээп алыр. Шылгалдалар август 1-ден эгелээр.

Документилерни даараазында адресче чорудар: 667003. Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу 2 «а». Эмчи училищези. Телефон 2-41-19, 2-10-28, 2-31-44.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки турра ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң баштаар черн бодунуң мурнунда турган черин даразында чаа адрес-биле солааны дыңнадып тур: Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, № 2 бажың, автобус доктаар чери — «Телецентр». Индекс 667003.

Саян-Шушенскоениң күрүнениң биосфера камгалалдыг чери өрт үнүп келир үениң, Саян-Шушенское суг шыгжамырынга эжиндириишкиннин эгелээни-биле болгаш камгалал черниң девискээрин камгалаарын күштелдирери-биле өске кижилерниң камгалал черинин девискээриниң камгалал зоназынга чорууруп хоралыны бүдүрүлге черлеринге, организацияларга, туристерге болгаш хамаатыларга сагындырып тур. Ону РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың март 17-де № 179 доктаалы-биле тургускан.

Саян-Шушенское суг шыгжамырының камгалал черниң иштинге ваpoходствога, организацияларга хамаарышкан суднолорның болгаш хууда транспорттуң тускай эрттирилге чокка эртерин хораан.

Күрүнениң камгалал черинин адрези: 662720, Шушенское суур, Заповедная кудумчузу 7, телефон 3-19-55.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Любовь и аэробика» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50. «Лунная ведьма» 13.10, 15.00. «Ошибка молодости» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улочка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спортлото-82» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Жертва обмана» 17.00, 19.50, шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Салон красоты» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

Агаар

Республикага, Кызылга бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Агаарның температуразы хүндүс 20—25, чамдык районнарга 13—18, Кызылга — 22—24 градус чылыыр.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3305

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01033.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бугу чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 126 (13126) | 1986 чылдың май 30, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

Май 27-28-те Москвага СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр күрүнениң айыыл чок чер органнарының сорулгаларының дугайында ССРЭ-ниң КАК-тың органнарының болгаш шериглериниң удуртукчу составының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы болган. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң КАК-тың даргазы В. М. Чебриков кылган. Чөвүлел хуралга КАК-тың органнарының болгаш шериглериниң ажылын улам сайзыраңгайжыдарының талазы-биле хемчеглерни тодараткан.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев киришкен.

(СЭТА).

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң болгаш А. Х. Хаддамның арзында чугаалажылгазы Кремльге болган. Аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин олар киришкен.

Делегейде байдалды чугаалажып көрүп турган, АКШ-ка баштаткан империализмниң эңне агрессив бөлүктериниң хлрысалга чок угланыышкынының уржуундан ооң дыка чидиглени бергенинге ийи тала шынгыы сагышсыраалын илереткен.

Чугаалажылганың киржикчилери Чоокку Чөөн чүгэ болгаш Чер Ортузу далай девискээринде байдалдың айгырыгларынче онза кичээнгейни салган. Ында байдалдың чидигленгени дээш харыысалга АКШ-ка болгаш Израильге долузу-биле онаажыр дээнин илереткен. Ол күрүнелер арабтарга болдуунуң шериг-политиктиг албадаашкынын кылыр, оларны дорамчылалдыг чаңгыс талалыг дугуржулгаларже кииртыртар, араб-израиль айтырыгын шиитпирлерин чедип алырын болдурбас деп оралдажып турар.

Найыралдыг совет-сирия харылзааларының байдалын болгаш перспективазын чугаалажып көргеш, оларның чайгылыш чок бүрүнгаар хөгжүлдезинге ханы сеткил ханымышкынын ийи тала илереткен, ийи чурттуң арзында хөй талалыг харылзааларны мооң соңгаар-даа быжыглаарынче чүткүлдүүн база катап бадыткааннар.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму А. Х. Хаддамга аалдар болдуруп лүштеки шайлалга кылган.

Эш хуунуң байдалынга эрткен дүштеки шайлалга үезинде А. А. Громыко болгаш А. Х. Хаддам чүве чугаалажыннар.

ЭШ ХУУНУҢ БАЙДАЛЫНГА

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков болгаш Социалистиг Улусчу Ливия Араб Джамахирияның Революстуг удуртулгазының кежигүнү А. С. Джеллудтуң арзында чугаалажылгалар май 28-те Кремльге доозулган.

Делегей байдалының кол айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазының үезинде империалистиг бөлүктерниң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун күштелдирерин болгаш тускай догуннаан күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлап киржиринге ажыглап турары Чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү районнарында араистиг байдалдың хевээр арткаңы-биле ханы сагышсыралын илереткен. Совет Эвилелиниң даштыкы политика талазы-биле улуг хемчээлдиг эгелекчи саналдарын деткип турарының дугайын А. С. Джеллуд медеглээн.

Чугаалажылганнар ажыл-херекчи, эш хуунуң байдалынга эрткен.

• • •

Ол-ла хүн СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов А. С. Джеллуд-биле ужурашкан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

АК-ШАТТЫҢ ХОВУЛАРЫНДА

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ховуларында бо чылдың бедик дүжүдүн өстүрер дээш демисел хайнышкынныг. Бо ажылга кол күш механизаторлар болуп, арзында чарыштыг ажылдап турарлар.

Ак-Шаттың хову-трактор бригадазының механизаторлары сезонну организастыг эгелеп, ам ында 310 га кызылтасты, 250 га арбайны, 300 га суланы агротехниктиг негелделер ёзугаар кыска хуусаада чаштырган. Механизаторлар ортузунда социалистиг чарышты организастаан, мурнакчыларны илередип, шаңнал-мактал берип турар. Чижээ, ажыл-агыйга хөй чылдарда механизаторлап келген Кайгал-оол Монгуш мурнакчы трактористерниң бирээзи, эшөөрүнге үлегерлиг. Хүн үлүүн ол доктаамал 130 хуу күүседип, шалыпчыларның одуруунда ажылдап турар. Хүн үлүүн ажыр күүседип, сөзүн ээлеп чоруур өске-даа мурнакчылар бригадада хөй.

А. МОНГУШ.

Сүт-Хөл район.

МӨҢГҮН-ТАЙГАДАН МЕДЭЭЛЕР

Ажылчы чоннарны херегл бараанныр-биле хандырар, садыглаашкынның культуразын бедидер дээш Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективи ажылдап турар. Ол багай эвес түңнелдерни берип, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чединишкининиг күүседиринге дузалап келген. Бирги кварталда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 110 хуу, ооң иштинде комиссиялаан бараан саарылгазының — 154, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн —110 хуу күүсеткеш, республиканың садыг бүдүрүлгелериниң арзынга чарышка бирги черни ээлээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчевүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шаңналга соруук кирген коллективтиң садыгжылары, столовая, пекарня, белеткел конторазының ажыл-ишчилери бо чылдың эрткен дөрт айларында база эки ажылдаан. Бараан саарылгазының планын 105 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, ниитиниң чемненилгезиниң, белеткелдиң болгаш өске-даа көргүзүглерин райпо ажыр бот-тандырган.

Партия, профэвилел организациялары, райпонуң баштаар чери ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарышты багай эвес организастаан, ооң түңнелин айыткан хуусаазында үндүргеш, тиилекчилерни шаңнап-мактап турар. Раймагтың комсомолчу-аныяктар коллективи эки ажылдап, бараан саарылгазының планын доктаамал ажыр күүседип келген, ынчангаш күш-ажылчы маргылдааның бирги черинде чоруп орар. Автомагазинниң чолаачызы Салчак Мандараа, столовая коллективи (эргелекчизи Т. Кула) чарышка багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар.

Райпода партия эге организациязы кижи факторун идепкейжидеринче кичээнгейни салып турар. Садыг ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни ап турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кижи бүрүзүнүң ажылынга харысалгазын бедиткен, ынчангаш олар чаа ёзу-биле ажылдаар, эде тургустунар хемчеглерни ап турарындан ажыл-иш мурнуку демнелинден экижип турар.

• • •

Мөңгүн-Тайга районнуң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта 207 төрүүр бе бар. Ону чылгычы С. Ш. Монгуш кадарып турар. Ам бо хүннерде ооң коданында 80 бе төрээн. Чаш кулуннар онча-менди дорүгүп турар.

• • •

Ол-ла совхозта 3017 өшкүчү кыргып доосказ, оон 3084 кг чөөкту алган. Ол дүк күрүне планынче кирген. Совхоз дүк дужаар планын күүседир дээш кыргылда пунктуларын септеп эгелээн. Совхозтуң специалистери алды айның ортаа үезинде кыргылданы эгелээрин планнап турар.

• • •

«Мөген-Бүрен» совхозта беш хойжу бригада бар. Он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын чединишкининиг күүседир дээш бригадалар арзында социалистиг чарыш улам калбарган.

Май 25-тиң медээзин ёзугаар алырга, Ыймаатының хойжу бригадазы чүс башка онаашкыр 91 хураганны камгалап алган. Хойжулардан Хүлер-оол Иргитович Делгер-оол чүс хойга онаашкыр 103 хураганны онча-менди доруктурган. Ам малчын тайгалаарынга белеткенип турар. Бодунуң кыштаазында 5 тонна өлектя кургадып, белеп алган.

Ол-ла бригададан комсомолчу малчын Илья Донгак дуржулгалыг малчындан чыда калбаан. Ол чүс баштан 96 хураганны камгалап алган. Аныяк малчыннар арзында социалистиг чарыштың мурнуу олуруунда чоруп турар.

БИСТИҢ КОРР.

Кызыл районда «Сукпак» совхозтуң делгем шөлдеринде кызыл-тастың үрезинин чаштыраны үргүлчүлеп турар. Ында Александр Моисеевтиң хову-трактор бригадазы ийи муң ажыг гектарга тараа культураларын чаштырар. Ол ажыл-агыйның тараажыларының чарыжының мурнуу олуруунда.

Тараа үрезинин шөлдерге чаштырар ажылдарга Борис Хомушку, Алексей Салчак, Анатолий Кириллов, Иргит Орлан болгаш оон өске-даа ажыл-ишчилер шалыпчы үлүүн киирип турарлар. Оларның бригадири Александр Гаврилович Моисеев база аныяк тараажы. Ол күчүлүг трактор-биле 2500 гектар тарылга шөлүнде үрезиннер чаштырылгазында киржип, чарыштың тиилекчизи болуп турар. Ооң механизастаан бригадазы мал чемнери культураларны база тарыыр.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң үрезин чаштырылгазында механизаторлары Александр Моисеев, Борис Хомушку.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Эш О. Р. Антовту Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Албан хүлээлгезин күүседиринге эрес-дидим болгаш маадырлыг болганы дээш милицияның лейтенантызы Олег Равильевич Антовту Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1986 чылдың май 28.

• • •

Кызыл хоорккүскомунуң ИХК-ның кеземче херээ истээр салбырының улуг оперативтиг төлээлекчизи Олег Антов эрткен чылдың июльда даалгадан кежээ ээп кел чорааш, Кызылдың Первомайская кудумчузундан ырак эвеске, мурнунда кел чораан автобустан бөлүк кижилер дүже халышканын көрүп каан: дөрт кижи ийи ээнрик кижини түрү бастырып, буваалей берген. Бир бөлүк дүрт-сыныг хулиганның холунда бижек кылаш дээн. Дагаалзап, таваарлаар, бодаар үе чок турган: бүгү-ле чүвези карак чивеш дээр аразы шиитпирлээр апарган. Олег солталажып, чогушкан кижилерже — чааскаан, дөртке удур, маңнапкан. Ол бижек туткан кижини сегирип алгаш, холун дедир долгааш, дегээлээшкиниң ужур октааш, ону аңаа турган кижилерге хамчыдып берген. Бөлүк кижилерниң ийизи ону көрүп кааш, дезе маңнажыпсыдаа, олар туттурганнар. Ол үеде делгем эгинниг бир кижи артып калгаш, оскундурган бижекти сегирип алгаш, милиционерниң хөрээнче шанчыпкаш, дорааn дезипкен.

Бо бүгү каш-ла секунда иштинде болган. Хан төктүп турган хөрээн холу-биле чыпшыр туттунгаш, лейтенант кем-херек үүлгедикчизиниң соондан маңнапкан, чүге дээрге, ол чүнү-даа үүлгедип болур турган. Ынчалза-даа күш дең эвес апарган: Олег балыглаткан, дамги кижи улам-на ырап бар чыткан. Тынары бергедээн, бүгү мага-бот сулараан, чүгле ынчан ам Антов пистолединдин уштуп келгеш, ийи удаа сагындырыг адыышкын кылган. Чүве чугаалап шыдавас хире болгаш, база катап агаарже боолап, кем-херек үүлгедикчизин канчап-даа турган, тудар херек дээрзин таваржып келген эр кижилерге сагындырган. Олар хулиганның соондан маңнажып бар чораан, оон холунда бижекти көрүп кааш, чыдып калганнар.

Олегтиң маңнаар шаа чок апарган, кем-херек үүлгедикчизиниң соондан, шаг-шинээ төнген-даа болза, кылашта бар чораан. Бир-ле кижиниң келдирипкени оперативтиг машина бүлүңдан үнүп келгиже, ге чедир, тендирбишаан, ооруп-ла орган. Патрульдар дезикчини сүрүп чорупканын көргеш, ол уганып оскунупкан.

Кем-херек үүлгедикчизи туттурган, ону сес чылда хосталгазын казып шииткен. Олег Антов нарын кезиишкин соонда экирээн, белен эвес албан хүлээлгезин күүседип турар.

«РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Экономиктиг ажыл талазы-биле ачы-хавыказы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдааны дээш «РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыры болза: ТЫВА АССР-дэн Сарыг-оол Доңдукович ХОВАЛЫГ — Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң эргелекчизи.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1986 чылдың май 28.

КЫРГЫЛДАГА ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Рейд

Кодээниң ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя хой ажылының ажылдакчыларының база бир харысалгалыг, чымыштыг болгаш соңгаарлаттынмас үези — «чымчак алдын» дээш демиселдиң хүннери чоокшулап келген. Ол кампанияны чединишкининиг болгаш организастыг эрттирери бүгү талалыг болгаш хынамчалыг белеткелден улуг хамаарыжыр. «Шын» солуннуң, улусчу контрольдуң болгаш республиканың уксаажыдылга каттыжыышкынының каттышкан рейд бригадазы ук айтырыг талазы-биле хыналданы Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларынга кылган.

Бай-Тайга доозукчу чылда күрүнеге дүк садар планын күүсеткен алды районнуң бирээзи. Ниитизи-биле алырга ындыг, а совхозтарны алырга, олар планын чүгле 91,1 хуу чедирген. Маңаа дүкту бүдүрер планның база боттанмайн барганын, ооң чүгле 85,8 хуу күүсеттингенин демдеглээри чугула. Эрткен чылын бир хойга онаашкыр ортумаа-биле 1,7 килограмм дүк кыргыттынган. Бо чурагайлар кыргылдада болгаш черле дүк бүдүрүлгезинде четпестерниң ам-даа чайлаттынмайн турарын херечилеп турар.

Районнуң дөрт совхозу чаңгыс-чаңгыс кыргылда пунктулуг. «Тээли» совхозтуң ындыг пунктузу Кызыл-Даг суурда турар. Пункт болу эргн болгаш ишти делгем эвес: хой четкен ийи кижиниң каржып эртери берге, бирээзин маңаар апаар. Кажаалар база бичии-бичии, улгаттырган кодангa дыкпыш. Бо бүгүнүң уламындан хойну чүгле чаңгыс коданнап кыргыыр. Пунктуну кылган байдалы ындыг.

Пунктуда каттыштыр 32 хачылыг ийи агрегат бар. Кудуктуң хойжу бригадазының бригадири Даниил Салчактың чугаазындан алырга, 50 ажыг кижи хол хачызы-биле кыргыыр. Мынчап кээрге, столдар чедишпес, чамдык кижилер чер кырынга кыргыыр ужурга таваржыр. Ук совхозтуң боктуг болгаш черле шынары багай дүк дужааганы дээш доозукчу чылда 6764 рубль орулганы чедир албаанын уттуп болбас.

Пунктуга бо чазын өшкү кыргаан, ынчангаш ооң белеткели эки болгу дег. Ынчалза-жок электри шугумунда чамдык четпестер рама чокка халаңайнып турар чаңгыс лозуң, төктүп чылар эм болгаш өске-даа чүүлдер ам-даа кылыр ажылдың хөйүн сөглеп турар. Оон ыңай электрилиг 12 хачының тогун өскертир херексел чок, амдыызында тывылбайн турар. Хол-биле кыргыыр кыргыкчылар хачыларны боттары эккээр, пунктуда белен хачы чок. Ажык өрээлде үш-дөрт халат чылар, өске тускай хеп көзүлбес.

Мынча кыргылда ажылының бир онзагай чүвези — кыргаан дүкту совхоз төвүнче сөөртүп, аңаа ылгап, пресстеп, саваларлар кылдыр чурумчутканы. Ажылды организастаарынга болгаш контрольдаарынга, социалистиг чарышты өөскүдеринге ол шаптык болбас бе? Оон ыңай районнуң бир хойга онаашкыр кыргаан дүгүнүң эрткен чылын 1,7 килограмм, а ооң мурнунда чылын мырыңай 1,2 килограмм болганын база утпаза чогуур. Чүге планы күүсеттинмейн турарын, чидириглерниң кайыын болуп турарын тодарадыры, ону болдурбас хемчеглерни баш бурунгаар алыры мында сула дээрзи моон илдең.

«Мурнакчы» совхозтуң кыргылда пунктузунда чедир кылдынмаан чүүлдер база хөй. Пунктунуң дээвиринде ойбактарны дуглаары чугула. Үрелик хачылар, бистер, ээлгир өөскүлер ында-мында чыткылаар. Бир ажык өрээлде эмгежок шоодайны тарадыр октагылапкан, чаа шоодайларны таварышкан-на кижи аппарып болур. Өрээлдерде алгы-кеш, бок-сак чүүлдер хөй. Электри шугумун база септээри негеттинип турар. Ийи дочууланың чаныларын уштуп аппаргылаан. Черле дочуула дугайында айтырыг кайы-даа совхозта нарын, ону рейд бригадазы чоруп турар үеде кайын-даа тыппайн турган.

Столовайн септеттинмээн. Соңгаларының рамалары шилдери-биле кады чок. Печказы база үрелик, кырында демирлери чок. Столовайның болуп суг алган, шалаларының адаанда суг кылаңайнып чыдар.

Кыргылда пунктузунуң хой кыргыыр столдарының кырында өдек ширлени берген. Ону ширбиири, сивирип аштаары негеттинип турар. Эрткен чылын бо совхозтуң күрүнеге саткан дүгүнүң 33 хуузу боктуг болгаш өске-даа четпестерлиг болган, оон ажыл-агый 9042 рубль орулганы чидирген.

«Бай-Тал» болгаш «Кара-Хөл» совхозтарның кыргылдага белеткелинде мактапкы дег чүве база ховар, четпестер бо совхозтарнындан дудавас. Кайы-даа кыргылда пунктузунда кааcталга-шимелде чок, ээнзиргей. Хой кыргыыр график туржук, кыргыкчыларның данзызы чок. Социалистиг чарыштың негелделери, ажыл төлевириниң тарифы, лозуңнар дээш, белеткээр чүүлдер амдаа хөй. Ылаңгыя электрилиг хачыларның, бистерниң, ток өскертир херекселдерниң Чадаанадан-даа, Кызылдан-даа тывылбайн турары кыргылдага белеткелге бергелерни тургузуп келген.

Районнуң хоюнуң 70 хуузу бөдүүн дүктүг. Оларны кыргыыры июньнуң 10-дан эгелээр. Бо хүннерде безин хой арзында дүгү дүжүп, самдарарып келген хойлар бо-ла көстүр. Ындыг болганда кыргылдага белеткелди дүргедедири чугула. Чамдык малчыннарда, хой ажылының тускай эртемниглериниде болгаш удурукчуларда хойну чайлагга, тайгага барып кыргыыр дээр хөөн-биле пунктулар белеткелинче кичээнгейни кошкадып турар байдал бар. Ону болдурбас херек. Чайлагга кыргыырга, дүктүң хөй болу бербези билдингир. Эрткен чылын совхозтарның бир хоюндан кыргаан дүк 1,7 килограмм турда, хуу хойнуң бирээзинден 9 килограмм чедир дүк кыргыттынганы азы совхозтарның күрүнеге саткан дүгү 62 тонна турда, хуу хойлуг улустуң саткан дүгү 42 тонна болганы база элдеп.

Хойну чайлагларга кыргыырга, чүгле чарыгдал болгаш когарал улгадыр эвес, хуусаа база узамдыгар. Эрткен чылын бо районга кыргылда бүдүн-чартык ай дургузунда уламчылаан. Чайлагларга кыргыырга, хол хачызы база хөй ажыглаттынар. Бо чорук дүктүң шынарын көзүлдүр-ле чавызадыр. Эрткен чылын районнуң дүктен 21737 рубль орулганы чедир албааны ындыг бир чылдагааны ында. Хой кыргыырынга улусту өөретпейн, хойну дүрген кыргыырының конкурстарынга кыргыкчыларны кииришпирбейн турарын база демдеглээри чугула.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Ч. ОРТУН-НАЗЫН
районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору,

Т. ЧОЛДАК-ООЛ,
республиканың уксаажыдылга каттыжыышкынының улуг зоотехниги,

К. ЧООДУ,
«Шынның» корр.

МАРН-ның съездизи ажыттынган

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг намының ээлчеглиг, XIX съездизи май 28-те ында ажыттынган. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 70 ажыг делегацияларын, оларның арзында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников баштадыр СЭКП-ниң делегациязы оон ажылында киржип турар.

Отчёттуг үе дургузунда ажылдың түңнелдерин үндүрер, эң чоокку чылдарда иштики болгаш даштыкы политиканың угланыышкынын ажылдап кылыр апаар деп, МАРН ТК-ның Чиңгине секретары Ж. Батмунх съездиге ТК-ның отчёт илеткелинге демдеглээн. Совет коммунистерниң дуржулгазы бистерге соруу киирип үлегер болур деп, ол онзалап демдеглээн. Совет ниитилелдиң болгаш делегей амыдыралының хөгжүлдезиниң айтырыгларын СЭКП бодунуң XXVII съездизинге канчаар ленинчи дидим, чаартыкчы ёзу-биле көргенинин бистер шуптузу херечилери болуп турар бис. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң съездиге кылганы СЭКП ТК-ның Политиктиг отчёду, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгези болгаш политиктиг өске-даа документилер тээгүлүг чаа байдалдарда марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге болгаш байлакшыдарынга улуг салыышкынын болган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң кезээде артар ужур-дузазы чүл дээрге, массалыг үзүткаашкынның чепсээн узуткаарының болгаш ядролуг дайын кыжаңын болдурбазының программазын чайгылыш чок боттандырарын келир чылдарда СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны кылдыр ооң тодаргайлааны болур.

Улуг Совет Эвилели-биле акы-дуңма найыралдың харылзааларын кезээде бирги чергениң ужур-дузалыг кылдыр көрүп келген бис деп, илеткелчи уламчылаан. Моол-совет харылзаалар шапкын хөгжүлделиг, улуг хемчээлдиг болгаш бот-бодунга ханы бүзүрелге үндезилээн.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттурган В. И. Воротников съездиге чүве чугаалаан. Бистиң партияларывысты болгаш улустарывысты быжыг, чүректиң ханызындан найыралдың харылзааларны холбаштырган деп, ол чугаалаан. Ленинниң болгаш Сухэ-Баторнуң үндезилээни ол найырал бистиң нийти демисеиливиске күштүң илегелдиг үнер дезү болуп, бистерниң мурнувуста турар тургузукчу сорулгаларны шиитпирлээринге дузалап, социализмниң болгаш тайбыңның хөрээнге эки бараан болуп турар.

Бистиң тургузукчу планнаарывысты чедиишкининиг күүседириниң чугула негелдези — эки-дуңма чурттарның амыдырал-тудуш холбаалыг демниг хөделиишкиннери ол болур. Бисте болгаш социалистиг демкаттыжылгазының талазы-биле бистиң кады ажылдап турар эштеривисте амыдырал кады ажылдажылганы аңаа-ла калбартырын эвес, харын ону шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрерин база негеп турар дээрзинниң дугайында нити бодал-онаа бар.

СЭКП-ниң делегей ажыл-чорудулгазының эң бирги черге-лиг сорулгазы — быжыг тайбыңның болгаш хосталганың байдалдарында ажылдаар, планетаның кырында дирээлип келген чаа дайын кыжаңын чайладырын чедип алыр аргазы совет улуска, бистиң өңнүктеривиске болгаш эвилелчилеривиске хандырып бээри болур.

Кады ажылдажылганың угланы күжү СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның бузулбас политиктиг эвилели болур. Бистиң партияларывыстың арзында харылзааларда шынчы сеткил, чүректиң ханызындан чорук болгаш ханы бүзүрежилге синниккен. Совет-моол найыралды чайгылыш чок быжыглаарынче шынчы угланыышкынны 1985 чылдың августа болгаш бо чылдың мартта эш М. С. Горбачевтуң эш Ж. Батмунх-биле ужуражыышкыннары бүзүрелдиг бадыткаан. Ленинниң Төрээн чуртунуң коммунистери, ажылчы чону Моол Арат Республиканың илегелдиг өңнүктери болгаш эвилелчилери болуп келген болгаш болур-даа дээрзин СЭКП-ниң делегациязының баштыңы түңнелинде бүзүредип чугаалаан.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ КӨӨР

Шаг төөгүден бээр Өвүр район мал ажыл-агыйлыг район болуп хөгжүп келген. Делгем одарлыг черлер мал чеминиң курлавырларының структуразында кол черни ээлеп турары-биле районнуң ажыл-агыйларының кол угаанмышкыны хой ажыл-агыйы болуп турар. Он ийиги беш чылда болгаш оон-даа соңгаргы үеде хой ажылын хөгжүдери, оон уксаазын экижидери, продуктулуг чоруун бедидери — хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи.

Амгы үеде хой ажылындан ап турар орулга совхозтарның бүгү киирип ап турар орулгаларының 80—85 хуузу чедип турар. Оон чижээнге мындыг сан-фактыларны көргүзүп болур. 1965 чылда районнуң совхозтары ниитизи-биле мал ажылындан 848 муң рубль орулганы алган, а оон иштинде чүгле хой ажылындан 692 муң рубльди алган, азы бүгү орулганың 81,6 хуузу болуп турар. Ынчангаш, хой ажылы кандыг байдалда тургустунган болдур, совхозтарның экономиказы оон дорт хамаарылгалыг.

Он бирги беш чылда хойнуң баш саны 9,3 хуу өскен, азы 1980 чылда 66000 турган болза, ам 72000 баш чедир өскен. Бо дээрге район беш чылдың эът, сүт, дүк садарының планнарын күүсеткени-биле кады чедип алдынган өөрүнче-дир. Ол-ла беш чылда хой эъдиниң бүдүрүлгези 12,3 хуу, дүктүң бүдүрүлгези 17,5 хуу өскен.

Чедиишкиннер бар-даа болза, хой ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле курлавырларның эрткен беш чылда долузу-биле ажыглаттынмааның борта демдеглээри чугула. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйларынга партияның XXVII съездизинге салдынган сорулгаларга дүүштүр хой ажылын интенсификастаарының чамдык оруктарының дугайында бодунуң бодалдарымны борта бижикседим. Бистиң совхозтарывыста хой эъдин бүдүрериниң көвүдедир талазы-биле курлавырлар ам-даа долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Хой эъдин бүдүрериниң көвүдедириниң бир оруу ирттигештерин, төрүттүнген чылында семиртилгезин эки организастап тургаш, 7—8 ай назылыг турда күрүнеге дужаары болур. Төрүттүнген чылында аныяк малды 25 килограммдан өрү кылдыр дужаар болза, совхозтарга ол малды дээди күштүг кылдыр дужааган өртек-биле санап бээр, ол орулгалыг.

База бир ажыктыг чүүл чүл дизе, ол малды кыштадыры-биле артык чарыгдалдар үнмес, а ол хосталыр кыштагларга төрүүр малдарны тудуп болур, ынчангаш төрүүр хойнуң баш санын ажыл-агыйга хойну тудуп болурунуң аргазы тургустунар. Ынчангаш совхоз бүрүзүнге хойну эрте төрүдерин организастаар. Бистиң районнуң байдалынга алырга, хой оолдаашкынының кампаниязы март айда доозулган турар ужурлуг. Сула эдержилгени, тарып боозадылганы эки организастап тургаш, бир кодан-на ийи-үш неделя иштинде үде төрээн турарын чедип алыр.

СЭКП райкомунуң, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының талазындан хой оолдаашкынының эң ажыктыг хуусаазын тодарадып алыры-биле тускай чугааны чорудупкан бис. Малчыннарның хой кезин хой оолдаашкыны февраль 15-тен эгелээш, март 30-ге чедир доозулган турары районнуң байдалынга ажыктыг деп сүмени бергеннер. Ону өөренип көөрү чугула. Чүге дизе бис эмин эртир эрте төрүдүлгени организастап алгаш, малдың чаш төлүн тар, караңгы кажааларга хой үе иштинде тургузуп, чаш малдың организминге чугула хүн херелдерин, чырыкты хандырып шыдавайн турарывыстан, хураганнарны четче камгалап албайн турар бис. А февраль төнчүзүнде, март айда төрээн хураганнарны хүн херелинче эрте үндүрүп, агаарладып, чылыг үеде чемгерилгезин даштыгаа организастап болур арга бар. Ынчан чаш мал өй-тан соок режимге өөренир, хүннүң херелдери организмге ажыктыг.

Районнуң зооветспециалистериниң, малчыннарының мурнунда селекция, урежидилге ажылдарының деңнелин үндезиин-биле экижидериниң сорулгазы салдынып турар. 1986 чылда мал оолдаашкынын алырга, малдың эдержилгезинге, тарып боозадылгага багай белеткелден, төрүүр хойларны, бүдүрүкчү кошкарларны чогуур өй-шаанда семиртип белеткевээнинден, «Кызыл тук» совхозтан төрүүр хойнуң 19 хуузу, «Коммунизмче орук» болгаш «Торгалыг» совхозтардан 14—14 хуузу кызыр болган. Ниитизи-биле районга 6 муң ажыг баш төрүүр хой кызыраазындан хураган бербээн.

Ам май айдан эгелээш, хойнуң эдержилге, тарып боозадылга кампаниязынга бүгү талалыг белеткел ажылдарын чорудары удуртукчу кижи бүрүзүнүң хүн бүрү кичээнгейинге турар ужурлуг.

Амгы үеде кайы-даа совхозта хойнуң бонитировказы чорул турар. Хойжу бригадаларга хар-назы, эр-кызы, дүгү болгаш өске-даа шынарлар талазы-биле үзер херек. Чыл санында коданнар четчелээшкинни чорул турза-даа, хойжу бригада бүрүзүнде холушкак коданнар хөй болур-дур. Оон кол чылдагааны чүл дизе, күскү үеде, кыштаглар чедишпэзинде, азы кандыг-бир малчын хой ажылындан үнгенде, ол коданны өске коданнарже үлептеринде. Борта бригадирлер, зооветспециалистер боттары бурулуг. Шак ындыг хамаарылгадан уштунары чугула. Ындыг чорукту болдурбазы-биле бистиң районнуң байдалынга таарыштыр төрүвес коданнарга хойнуң баш санын 500-тен, төрүүр коданнарга 400-тен эвээш эвес кылдыр тургузар. Ону малчыннар боттары-ла сүмелеп турар. Амгы үеде төрүүр хой коданнарында чүгле 300-тен бичии ажыг хой турар-дыр.

Зооветспециалистериниң төрүүр хойга хамаарылгазын үндезини-биле өскертири чугула. Чамдык малчыннар хоюу беш дугаар төрүптерге-ле, хой кыраан, күрүнеге дужаар дижи бээр. А зооветспециалистер оларның айбы-биле ол хойну күрүнеге дужаап-даа турарлар. Ындыг чорук совхозтарга улуг караджаны чедирип турар. Бистиң районнуң байдалынга хойну 6 дугаар төрээн соонда күрүнеге дужаар, чүге дизе ол үеде, шынап-ла, хойнуң төлгүрү кызырлыр, кырып кээр.

Хой ажылын улам ыңай хөгжүдеринге уксаажыдылга-селекция ажылдарын бедик деңнелче көдүрери чугула. Мурнуку чылдарда «Торгалыг» совхозка чартык-нарын дүктүг хойларны, «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» совхозтарга казах, саражка уксааларының бүдүрүкчүлерин ажыглап, хойну өстүрүп турдувус. Оон кайы-даа ажыл-агыйга эки түңнелди албадывыс, харын-даа малдың хорамчазы көвүдеп, продуктулуг чоруу кудулап келди. Республикага мал ажылын чорударының зона системазынга дүүштүр ам районда чартык-бөдүүн дүктүг хой өстүре бердивис. Ол шын угланыышкын.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың март 14-те хүлээп алган шиитпирин ёзугаар «Кызыл тук» совхозтуң № 2 хойжу (Халыын) бригадазын чартык-бөдүүн дүктүг хойну өстүрериниң уксаажыдылга бригадазы кылдыр эде тургускан. Ынчангаш совхозту чартык-бөдүүн дүктүг хой өстүрериниң кол баазазы кылдыр тургустувус. Бо совхозка бүдүрүкчү кошкарларны өстүргеш, район иштинге болгаш республиканың өске-даа совхозтарынче садып чорудуп турар бис. Бо совхозка уксаажыдылга үнделиин тургузуп алыры-биле, республиканың агроүлетпүр комитединиң уксаажыдылга станциязының талазындан практиктиг дузаны чедирип, доктаамал кичээнгейге алыры күзенчиг.

Хой ажылынга күш-ажылды организастаарының мурнакчы арга-хевирин меңгередириниче онза кичээнгейни салып турар бис. Мурнунда ажылдап турган бригадаларның, звеноларның арга-дуржулгазынга даянып алгаш, 1986 чылда 10 хойжу бригаданы коллективтиг керээ-биле ажылдаар аргаже шилчиткен бис. Ындыг аргаже шилчээниниң соонда, хойжу коданнарга бүгү чарыгдалдарның лимиттерин берип, оон чарыгдалын ай санында түңнеп, чугаалажып турар бис. Амгы үеде хойжу бригадаларда бот-орулга-чарылгалыг система улам хаңылаан, быжыккан. Бүгү чарыгдалдарны контрольдаары-биле хойжу бригадаларда чек-биле санажылга системазын тургускан бис. Ол эки түңнелдерин берип турар.

Т. МОНГУШ.
СЭКП райкомунуң кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизиниң эргелекчизи.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: Таңды районда Салчак Тока совхозтуң мурнакчы малчыны, СЭКП кежигүнү Оюн Биче-оолович Дукуя-оол чыл санында хой кадаргаш, бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Эрткен чылдарда ол чүс башка онаашты чүстен эвээш эвес хураганнарны камгалап ап турган. Он ийиги беш чылдың бирги чылында база бедик көргүзүглерлиг болур дээш, күжениишкиннинг ажылдап турар.

Хоочун малчын кадарган малын онча-менди өстүрбүшаан, бир хойга онаашты дөрт килограмм чедир дүктү алырын бо чылын хүлээнген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ӨШКҮДЕН-НЕ 1170 ГРАММНЫ

Толбуя деп черде «Тоора-Хем» совхозтуң өшкү кадарчызы, малчын Маңгыр Кол Оодунга быжыглаан өшкүлерин эрткен кыштан хорамча чок менди ажыргаш, төрүүр чүс өшкүден 91 анайны менди камгалап алган. Кыргылдага кирзе чогуур 307 улуг өшкүлерин шуптузун кыргып доосказ, өшкүден-не 1 кг 170 грамм дүктү кырган, азы хүлээгензинден ажыр 370 грамм дүктү өшкү бүрүзүнден кыргып алган.

Х. ЧЫМБА.

«Сүт-Хөл» совхозтуң удуртукчуларының кичээнгейинге

ЧӨГЕЛ ТӨТКЕН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында хойжулап ажылдап турар малчыннарның амыдыралы-биле чорук айбы-биле таныштым.

— Төрүттүнгеш, өскеш чеди бо болгаш, быдаргай куу ажыл-агыйдан, мал-чер ажылының эштелгезинден, колхозка эгелээш, оон соонда совхозка чедир ажылдап келгеннерден бирээзи мен — деп Херел-оол Хүргүлекович Ондар чугаазын эгелээш, уламчылады: — Үе-шагның эргилдезиниң айбы-биле хойжулаар дээш эртем-билиг-даа чедип албаан, чаңгыс класс-даа дооспаан мен. Ынчалза-даа ажыл стажым — 43 чыл. Бо чылын 60 харлаар мен. Пенсияже үнер хем келди.

Херел-оол Хүргүлекович Ондар хой чылдарның дургузунда чүнү канчалбаан дээр. Ону улустуң «көдүрбээн хензэ чок, көрбээн чүвези чок» дижирале шын. Ол ам совхозунуң 400 ажыг хунан хоюн малдап орар. Эрткен чылын ог-бүлезиниң күжү-биле 20 тонна сигенни кескеш, кыштаанда ээлеп алган. 2 тонна кургаг өлекти база белеткээн. Малдың амгы байдалы эки. Хоюнуң арызындан багайларын азыралга тургузуп, сула, комбикорм, сиген-биле чемгерип турар.

Малчын кижиниң сорулгазы — даандырган ажылынга ээ-харысалгалыг болуру, малды кыштан хүр ажырары, алган хүлээлгезин күүседир дээш кызымаккай ажылдаары болур.

Малчынның аалы совхоз төвүнден 5 км хире Дең-Ужу деп черде. Бажың чок, өгде чурттап олурар. Электри чырыы, радио, чунар-бажың чок. Чырык дугайында айтырыгны совхозтуң, Сүт-Хөл районнуң удуртукчуларынга чеже катап тургускан дээр. Ам шуут чигеп тонген. Үе эртип-ле турар. Өгнүң суугу одап, чыраа чүшкүрүп, керосин, солярка, үс биле деп кыпсып, оон ажы тывыш, бүлүртүң чырыкта бораланып, 9 уругнуң ада-иези ынчаар чурттап орар.

Ол аал улуг оруктарының бедиринде. Кызыл-Тайга, Ийикин салбырларже баткан электри шугуму мырыңай чоокунда. Ол кыштагга чедир кашпа чагы херек. Ону та чүге чадажып турар чүве. Бо кыштагга электри шугуму шайзыр, радио кирер, малчыннарны чылыг, чырык оран-сава-биле хандырар айтырыгларны кым-даа херекке албайн турары кайгамчык.

Кылыр ажылды соңгаарладыр, хой чылдагааннар ээлээр, кургут аазаашкыннар кылыр чоруктан уштунар үе келген. Ол дугайын партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары М. С. Горбачев онзалап айыткан. Ынчангаш хойжуларның чептүг негелдезин дээмй шиитпирлээрин «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы болуптаалыр ужурлуг.

М. ШАГДЫР-ООЛ.

Хана солун — коллективтиң көрүнчүү

ПАРЛАЛГАНЫҢ КҮЖҮ

«Эрбек» совхозтуң конторазынга кезек кижи чаа ускан хана солунну сонуургаан тур. «Хойжу» солун аныяк совхозтуң партия, комсомол, профэвилел комитеттериниң органы-дыр. Ажыл-агый хой ажыллыг болгаш хана солунун ындаар адаан.

Мурнуку чүүлүнде совхозтуң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринде айыттынган улуг сорулгаларны бижээн. Социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, бригадир Константин Сайын-Белекович Ондар удурткан Сугдут-Хемниң № 3 хойжу бригадазы бирги кварталдың түңнелинде бирги черни бүзүрелдиг-биле чедип алган. Ол бригада совхозтуң хойжу бригадалар аразында шилчилир Кызыл туг-биле болгаш 200 рубль-биле шаңнаткан. Ол дугайын солунда кызыл бүдүк-биле коскү бижээн.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы чарышка киришкениниң, алган социалистиг хүлээлгелериниң эрестиг күүседир дээш малчыннарның шудургу ажылдаанын солундан көрүп болур. Чарышты шын организастаанындан совхоз эът садар квартал планын март 28-те-ле күүседипкен. Мурнакчы хойжулар Кан-оол Доңдук, Мээдыр-оол Ооржак, Виктор Ондар, Сундуй-оол база Кара-оол Чамыынар төрүүр чүс хойга онаашты 100—104 хураганны түс-тусту алганын мактап бижээн. Ол ышкаш сакманчылар Оюн Борбаан, Зоя Седип-оол, Клара Куулар, Нюра Оюн, Валентина Саиый, Белек Салчак оларның малының чаш төлүн онча-менди өстүрүп турарын база мактаан.

«Чарыштыг бригадалар» деп эгелиг чүүлде хойжу бригадалар аразында чарыштың тургустунганын, аңаа кымнарның тиилекчи болуп турарын, маадырлыг чаш төлүн камгалап алырының арга-дуржулгазын көргүскен. № 3 хойжу бригада хойдан хураган алыр талазы-биле планын 96 хуу күүсеткен. Алексей Чамзырының удурткан № 2 хойжу бригадазының ийиги черде чорун турарын база бижээн.

— Көскү агитацияның база бир хевири — хана парлалгазы совхозтуң ажыл-ишчилериниң идей-политиктиг кижизидилгезинге улуг рольдуг. Ылаңгыя социалистиг чарышты организастаарынга, оон ажыктыг, дээштиг чорууп чедип алырынга, мурнакчы арга-дуржулганы нептередиринге, ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, күш-ажылчы быжыг сагылга-чурумнуг, ажыл-агыйжы болурунга хана солун бисте улуг дузаны чедирип келген— деп «Хойжу» хана солуннуң редактору, совхозта парком секретары Умаа Дестей-оолович Байкара чугаалаар.

Хана солунга чүгле ажыл-агыйда чедиишкиннерин, мурнакчыларны бижип турар эвес, а четпестерже улуг кичээнгейни салган. Хана парлалгазы ажыл-агыйның ёзулуг көрүнчүү, арны болзун дээш редколлегия кежигүннери кызымаккай ажылдап келген. Хана солунну чараштыр шимепкастаан, ында бижээн материалдарның утка-шынары ... улганыышкын кылыр ... үеге дүүшкен, кижизидикчи, организакчы салдары дээштиг, ажыктыг турарынче кичээнгей күштелген. Оон шоодугалуг үндүрүлгезинге күш-ажылчы сагылга-чурумун үрээр, арагаларже хандыр кижилерин чурууп турары өөредиглиг.

Хойжулар М. Кожууш-оол биле О. Хирлиг-оол оларның бирээзи Элегес-Аксы чораан, магазинге кире бээрге, «Тройной» одеколон садып турган. Катап-катап өөгүрлеп тургаш, ээни каш шилди сада шаап алган. Аалга чедип келирге, эжи ону манап орган. Шеннээр, ижер дишкеш, эжиишкилер ээрин калган. Оон ийи кижи совхоз директорунга туттуруп алган. Бо таварылга хана солуннуң шоодулгаг арнын оюн эртизи:

«Сугдут-Хемде хойжу Херлиг
Суксун кылдыр «тройночи»
Шенеп ижип турза-турза,
Сербээ ээвирип апарып-дыр»

деп шоодуп шүлүктээш, «Тройной» одеколонну ээ турар кылдыр чуруп каан. Ол ышкаш Кара-Сугда № 1 хойжу бригаданың малчыннары Ш. Куулар биле В. Ондар дөргүл-төрелдериниң аалдаашкынындан, арагалаашкын организастаан чоруудан коллективинге багай салдарны чедирген.

«Дөштү өрү ыттар ээрер.
Төрелдери аалдан келир.
Водка, коньяк ховар-даа бол,
Бо-ла тыпкаш, эжээр-дирлер»

деп бижээш, улуг водка шилдэ чурааш, оон иштинде ийи кижиниң кызыл думчуктуг баштарын чуруп каан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорул турда, арага-лары ишкен үстүнде хойжуларны болгаш өскелерин-даа чүгле шоодуттуң чидиг сөстери-биле сойгалаары-биле өйлешпейн, оларның кереэн совхозка шыңгыы сайгарып турар. Ол чоруктуң өскелерге өөредиглиг болуру чугаажок. Үстүнде ады кирген хойжулар буруузун долузу-биле миннип, моон соңгаар күш-ажылдың сагылга-чурумун үревезин, арага-дары ишпезин, ак сеткилдиг ажылдаарын эш-өөрүнүң мурнунга аазааннар.

Хана парлалгазының ёзулуг коллективтиг, организакчы, пропагандисчи болгаш агитаторжу салдарын улам экижидер дээш «Эрбек» совхозтуң парткому, редколлегия кежигүннери ам-даа чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар.

С. КУУЛАР.

Одарда хойлар. З. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУП, ЭКИ АЖЫЛДААР

Амгы үеде бистиң ажылдаар, чурттаар байдалывыс экижээн. Малчыннарның уруглары садтарынга, школаларга тургузуп, ажаап, кижизидип, өөредип турар. Малчыннарга оттулар хөмүрнү безин эккеп, сугну үзүк чок чедирип, мал чемнерин сөөртүп берип турар. Өгде кыштап орар малчыннар бистиң совхозта чок. Малчыннарның хой чыруузу чунар-бажыңныг.

Бистиң бригадада 18 кодан бар. Чылдың-на хойларывысты Дойлуг деп черде чайлаавыста хой кыргыыр пунктута электриглиг хачылар-биле боттарывыс кыргып ап турар бис. Дүктү база аңаа прессеп турар. Мал чеми белеткээрде, база демниг кылыр чаңчылдыг бис. Мурнуку чылдарда часкы чер суггарылгазынга безин киржип турдувус. Субботникте, воскресникте демниг ажылдап тургаш, ээзи каш чунар-бажыңнар, кажаалар-даа кылган бис. Черже ынчаш эки ажылдыг бригада диртип, совхозтуң үш хойжу бригадазының аразынга мурнакчы болуп келдивис.

Ынчалза-даа соолгу үеде бисте ажылды организастаарының шынары кудулаан. Эрткен он бирги беш чылда ажылдааныывыстың түңнелдери даа билбес бис. Моон мурнуку чылдарда бригаданың бүдүрүлге хуралы ай санында үзүктел чок эртип турду. Ам ол хурал болбастаан. Болур-даа болза, мында-хаая болур апарган. Малчыннарның зооветөөредилгезин чорбастаан болгаш мергежил бедилдери уттундурган. Автомагазин малчыннарга чугула барааннар эккелбейн турар. Чижээлээрге, мен чымчак идиктер чагааш кыштадыр чадап кагдым. Оон аңгыда малчыннарның ажыл төлевири эвээш болуп турар. Мээң коданымда 341 баш хой бар. Коданнавчы хой хойлут кылдыр улгаттыр-за, ажыл төлевири база улгадыр. Ол чоруктан кыштаглар база хосталыр, мал эмчилеринге-даа, зоотехниктерге-даа ол таарымчалыг болгу дег.

Эки, макталдыг малчыннар магалыг чүве-дир, хүнду — оларның мурнунда. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Ынчалза-даа мурнакчылар дээш оларның айбындан эртеес чорукту бээр дурбас, бүгү эки чүвени ынаар көрүндүрүп болбас. Эки сакманчыларны-даа, сиген белеткелиниң үезинде шефчилерин-даа ынаар чорудар, оларның бажыңын чугайлаан, дозулаан, чылыглаан турар болур-дур. Ол дээрге шын эвес турушдеп бодаар мен. Кижи бодаарга, багай ажылдыг малчыннарже күштүг мөөңнээр ужурлуг. Ындыг малчыннарны өрү тыртып, мурнакчылар-биле деңнештирер херек. Ынчан ийи-бир кижиниң эвес, а бригаданың көргүзүү бедик апаар. Багай ажылдыг малчыннар-биле совхозтуң удуртур даргалары, специалистер суртаал ажылын доктаамал чорудуп, оларның партия, күрүне мурнунга хүлээлгелерин сагындырып турар болза, мурнакчылар база тыптып келир болгай.

Аарыг малды тускай тургузар, азыраар, эмнээр пунктуң мынчага чедир совхозта тургустунмааны элдеп. Мал чемин тарыыр шөлдерниң дүжүткүр чорууп бедиптпейн турар. Малды кышкы үеде радиов ёзугаар чемгерер чурум бисте тургустунмаан. Малдың хоравр чоруу көвүдеп турар. Мал биле чер ажылы тудуш холбаалыг дээрзин уттуп болбас.

Социалистиг чарышты калбартып, хүлээлгелерин ап турап, кымның коданынга төрүүр хойнуң хойун болгаш эвээжиниң барымдаалавайн турар. Ынчангаш төрүүр коданнарда малдың санын деңнээри чугула деп санаалдыг мен. Чижээлээрге, 400 хойлуг кижи-биле 200 хойлуг кижиниң канчап деңнээрил? Оларның ажылынга ылгал бар, алыр хураганнары аңгы-аңгы ышкажыл. Чамдык коданнарда хойну хар-назының, ак-каразының, дүгүнүң айы-биле ылгавайн турары чамдык кижилерниң артык хураганнар азы дүк шиңгээдирилеринге дөгүм болуп келген.

Совхозта, бистиң бригадада безин, иртер «төрүп» турар таварылгалар база бар. Бөже улуг кичээнгей салыр үе келген.

Хойну оолдадыр үези эрте болуру эки деп бодаар мен. Хой семис-шымырак тургаш төрүүрге, хураганы безин төрүттүнүп келирде шымырак, бөкүр болур. Декабрь, январь айларда төрүттүнген хураганнар чоорту сиген, суланы тоттур чип, шай хайындырып бээрге, ону суксаанын хандыр ижип алыр — улуг хойзу апаргылаар. Ындыг хураганнарны майда пелериндэн чарып турар бис.

База бир берге чүве: чаш хураганнар кажаазының даштынга каът кылгаш, аразынга өдек урул чылыглааш, от салбас чаа арганы ажыглаар дээрге тудут материалдарының тывылбазы. Чазын чазаглааш, хемнер уннары чылыг чөплүрже кожер болза эки. Эрте төрээн хураганнар, чазаглап турар үеде, доңуп өлүп турганын кижи көрбээн-не чүве-дир. Ам чүге кыштагга-ла өлүп турар апарган чоор? Ишкээр хем униарынын көгү база эрге үнер. Бо чылыг черлерге хойнуң дүгүнүң хеерээри база соок, кедээки черлерден дүрген болур ийин. Ам июнь 20-ден ынай кыргып турарывысты частырыг деп бодаар мен. Ол үеде хой дүгүнүң дүжүүрү аажок болур. Ниитизи-биле хойну ийи катап кыргыыры ажыктыг болгу дег. Ону өөренип көөрү, агарлаары чугула.

Малчын кижиже кичээнгейлиг кошкадыр чоруктарның бисте барын айтыр апаар. Оон уружуудан аныяк малчыннар, сакманчылар тывылбайн турары чажыт эвес. Ылаңгыя кышкы үеде сакманчылар малчыннарга чедип келирге, чурттап бажыңнары чугайлаттынмаан, дозулаттынмаан, печказы үрелик, көзенектери бузук болур. Оттулар ыяш база чок болур. Ындыг боорга, кым келир боор?

Сиген белеткелиниң үезинде бистиң бригада 325 тонна сиген белеткээр планын 1984 чылда 330 тонна кылдыр күүсеткен. Эрткен чылын ол планы дөңгүн-ле 180 тонна чедирдивис. Биске быжыглаан трактор-биле чамдык малчыннар сигенин эндере кестирип алгаш, күш четпейн, сигенниң шынарын баксыраткан. А өскелер чүгле бодунуң 10 тонна сигенин белеткээш, чаа бергени. Бригаданың күүседир ужурлуг планы, хүлээлгези тывылдаа дүвүретпээн. Мен бодаарымга, малчыннарны часкыс демниг коллектив кылдыр сагтыштырып, совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг ажылдадыры чугула. Бо кол ажылдарже совхозтуң дирекциязы, парткому, профкому чаа ёзу-биле эде тургустунуп, эки ажылдаары хүннүң чугула айтырыы апарган.

А. ТАС-ООЛ.
«Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу.

ХОЙЖУНУҢ ЧОЛУ

Чаа кожуп келген улус доң черге өөн тип, делем черге малын чалааш, баштай хайындырган шайының үстүн чажып, долгандыр көргүлээн. Мурнуу талазында — калбак ээм, тараа шынкан делгем шөлдер, оон ындында дүдүскектиг көк Таңды сыннары шөйлү берген. Алдын-сарыг тараа шөлүнүң ортузу-биле улуг орук ынаар-ла, мурнуу чүкче шөйлү берген. Ында машиналар үзүктелбес шууужуп-ла турар. Долгандыр-ла тараа, сиген—байлак шынкан, чараш-даа чер.

«Шамбалыг» совхоз чаа-ла тургустунуп турда, Чөөн-Хемчиктиң Баян-Таладан кожуп келген Семис-оол болгаш Кара-Бызаа Моңгуштарга ук ажыл-агый төрүүр беш чүс хойну хүлээдип берген. Ол 1973 чыл.

Даглар баштарын аржыы дааздыр хар чагылап турар апарган. Кара-Даг баарында эргн кыштагны Моңгуштарга берген. Ынчан чаңгыс дүне-ле улуг харын урупкан. Хойларның боозу улгадып турар апарган үе. Одарда хойлар терең харга эштир чүве. Моңгуштар мындыг улуг харга муңгараи эгелээннер. Күрүнениң хой малының баш санын өстүрер хамаан чок кудулалынса база коңчут. Улуг өреге дүжүп, буруу хүлээр апарза база коңчут. Үргүлчү-ле даштыгаа — мал чаңнынга, дүне боорга кажаа иштинге — хой төрүүрүн хайгаараар ажыл оларны шылгап эгелээн. Шынап-ла, берге кыш болган. Ынчалза-даа совхозта партия организациязындан болгаш дирекциядан хайгаарал, дузаламчы, үргүлчүнүң сагыш салылышкынызы үзүктелбээн. Одарга хар далбыйлаар тракторлар-даа келгилээн. Сиген болгаш саван, өске-даа мал чемин машиналар бо-ла сөөртүп келгилээр. Хойжунуң сагыш-сеткили чырып, холдар туттунгур апаргылаан. Баштайгы чылда олар төрүүр чүс хойга онаашты чүс хураганы камгалап алганнар.

Ол чылдан эгелээш-ле Моңгуштарга төрүүр чүс хойдан чүс болгаш чүс он чедир хураганнар алыры доктаамал апарган. Ол он үш чыл иштинде улажып келген. Малчын кижи шаг-үе эргилдезиниң бергелери-биле демисежир, чүгле уйгу-чыдыш чок күш-ажыл-биле, эш-өөрүнүң хой-ниити ... дузазы-биле, кандаашкын, хат-шуурган, улуг хар, доңдожаннаашкын-биле чогуур өйүнде удур туржуп демисежир ужурлуг. Ындыг мөзү-шынар Моңгуштарда бар.

Кара-Бызаа Бырлыймаевна ажылынга бердингеннериниң бирээзи. Ол берге болза-даа, кылып өөренген ажылын кагбайн чоруур. Уругларының адазы Семис-оол Моңгуш чыл бурунгаар чок апарган. Бүгү ажыл Кара-Бызаа Бырлыймаевнага артып калган. Элээн боданып, туттунар ужурга дээ таварышкан. Ынчалза-даа хойжу болуп, хевээр артар деп шиитпирлээн. Чүгле чолаачылап турган улуг оглу Владимирни кыштың берге үезинде, хой оолдаашкынының үезинде, дузалакчы кылдыр ажылдаар кылдыр чугаалажып алган.

Эки ажылдааны дээш Кара-Бызаа Бырлыймаевна Моңгушту совхоз Москваже болгаш Болгарияже-даа экскурсиялаадып чоруткулаан. Совхозтуң мурнакчыларының олуруунга үргүлчү кирип келген. Ие кижиниң бир сагыш салыр, үргүлчү бодаан чорууур чүвези ажы-төлүнүң салым-чолу, оларның келир үези болур. Оон уруглары шуптузу-ла өөренип, күзээнин чедип алыр дээш оралдажып чоруурлар: Наадым — Кызылдың пединститудунда, Наталья — Даг-Алтайның пединститудунда, Айлаш — Томскиниң медицина институдунда, Жанна — Челябинскиде юристер техникумунда, оглу Аяс Кызылдың № 2 школазында өөренип турар.

Өг-бүлениң баштыңы, мурнакчы малчын, коммунист Кара-Бызаа Моңгуш совхозунда хой-ниити ажылдарынга идепкейлиг киришпишаан, бурунгаар көрүп, тайбың амыдыралга амырап чоруур.

А. АРАПЧОР.

«БИР-ЛЕ ОНЗАГАЙ ЧҮҮЛДҮ ТЫВЫЛДЫРЫП ТУРАР»

В. СЕРИКОВ.

Үшкү принцип — социалистиг тывыңгыр чоруқ.

Керээлиг арга-биле ажылдап эгелээривис ырак мурнунда-ла, бежен-алдан чылдарда, «маңаар принцип-биле» кызыгаарланмас турган бис, ону ёзугаар алыр болза, соөртүн эккээрин, организастаарын, хандырарын маңан ор, бүтпес болза даргалар харылаар дээр. Бис ажылчын соңгүвүс дээш харылап турган бис.

Ала хемге суг чайладыр улуг бүга кылып турдувус, оон эрини брус чудуктарыны кажаалай түткаш, иштинче даштар оваалап быжыглаар — суг чүй шаппас. Чудуктарны дарган соңкаң 30-40 сантиметр узуг шоптулар-биле быжыглаар, биске оларны Заполярный чүрттүт дарган кылып берип турган чүве.

Субботада мындыг шоптуларывыс төнүп калган. Даарта хоорайда дыштанып хүн, вторникке чедир маңаар апаар.

Алеша Антоненкону чорудар деп шинтпирлеп алгаш, мынча деп сагындырып каан мен: «Көрдүң бе, курут кээр болзунза, бригада ажыл чок туруп аар эвеспе! Баарывога, дарган чок болза, бажыңывога чедер бе! Оон тыппазында — даргаларывога бар, чүгле шоптулар маңаа келген турар үжүрлуг!»

Эртен нат турупкан келдя. Дораан-на оруунче кээп дүштү. Оттуп келгеш, чугаалады:

— Бардым, дарган чок. Бажыңында база чок. Ат болган, че эртип-ле турар! Даргаңнаар черинде шоочазын үрээш, хөрүктү ажылдаткаш, соп-ла киргеп. Хондур.

— Кым соп турганы ол?

— Бодум.

— Хондур бе?

— Ам канчаарыл?

Ажылчының сагыңгыр-тывыңгыр чоруунга бираажыр чүве чок.

1975 чылдың төнчүзүнде бистиң бригадавыс эът комбинадының арыглаг тудугларын чыл дургузунда (ол дээрге чоруур хуусаазывыстан үш катап дүргеп) тудар бис деп даанып алганывыста, бир эвес кандыгла-бир чаа чүве бодап тыппас болзувусса, херек бүтпес деп билип турган бис. Өске бир чүүлдү база билип турган бис: бригада ону бодап тып албас ужур турбас.

Улустуң чыыптывыс, ханаларда кылыр ужурлуг дериглиг шыйыы. Улуг прораб бистиң кылбайн чораанывыс тудуг дугайын делгереңгей тайылбырлаан. Мен ажылчыларга мынча дидим: «Эки көрүнер, бодаңнаар, саналдаңар! Боданыр хуусаа — бир ай!»

Механизация эргелелиниң белеткеп каавы оңгар котлованында суг, торф, малтаан долган, артында-ла чер иштинде суу улам немеп турар. Полять-дүң турган. Хар, соок...

Январьда катап чыглып келгенивисте, чогумчалыг хире саналдар дыка хей болду. Бывайын, бүдүрүлгенин ажылакчылары бир дугаазында Виталий Гавриловту адаардар. 30 чыл мурнунда-ла ол комбайн кылыкчызы болу берген. Инженер мергежилиг диплому ап алган, бодулуг квартиразын конструктор бюровунуң «Филиалы» кылдыр эде дерээш, шинчилеп ажылдыр чорудуп эгелээн. Техниктиг эртемнериниң кандидадынга диссертациязын чоорту чедирбишкининг камгалап алган. Оон бээр Гаврилов каттыжымышкаанның кол конструктору болуп ажылдап турар.

— Бистиң чуртувустуң агаар-бойдузу аңгы-аңгы зонага комбайнның шенелдезин чоруттувус. Ол мышкап ук машина Болгариянып, Венгриянып, Кубанып, Мексиканып, Коста-Риканып, Испаниянып, Индиянып болган эске-даа чурттарның ховуларынга шенелдеги чедишкининг эртикеп. Чамдык белдирлериниң ажылдарында четпес чүүлдерни специалистер илереткен. Ол четпестерни чайладып кылырын доозуп тур бис — деп, Виталий Гаврилов чугаалады.

— Тараа ажаалдазының ийи кампаниязын оттур «Енисейге» ажылдадым. Хову-шөлдерге кончуг чугула машина-дыр. Оңу херек кырында кордум. Бирээде, оон мурнуидагы модельдерге бодаарга, шинчедикчизиниң күчүзү барык 20 хуу бедээн-дир, ол ам 140 ээт күштүг. Ийиде, комбайн белеп-селеп үрелбес, идегелиг-дир. Кабиназы делгем болгаш эштиг-даа — деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры сураглыг комбайнер Семён Цыпимов ол комбайнның дугайында тайылбырлады.

«Енисей-1200» база модель болуп турар. Аңаа үндезилээш янзы-бүрү алды хевирик комбайнарын кылган.

— Сөөлгү бо хевири бедик үнелелдя алган. Онгуй-чиңгил кандыг-даа хову-шөлдеп ол чоруй баар. А тараанны бастырар ийи барабанныг болганы комбайнның эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар — деп, кол конструктор демдегледи.

Бо беш чылдың төнчүзүнде чаа комбайнны автоматиканың дузазы-биле бүдүрүп эгелээр. Ол чорук Сибирьиның экономиказының · еске адырларынга ажылдаар кылдыр каттыжымышкыдан ийи муң ажыт ажылдакчыны хостаар арганы бээр.

Борис ИВАНОВ.

Красноярск.

Эртем-техникада чаа чүүлдер

«ЕНИСЕЙ-1200» ШЕНЕЛДЕНИ ЭРТИП ТУР

Тараа ажаар баштайгы комбайн Сибирьже 40 ажыт чыл мурнунда кылдыган. Адыгчурттуң Улуг даймының чылдарында Енисей хемниң эриниде Красноярскиде туттунган улуг эвес ол завод оон бээр улуг машина тулуушкун чаңгыжышкыны болу берген. Дөрт оң чылдарда сибиржилериниң моөнден алган дуржулгазы «Енисей-1200» деп чаа комбайнда чыгдынган, тодаргайлаарга, ол дуржулганың херек кырында богданышкыны болган.

Чаа модельдиң тургузухулуларының дугайында чугаа болу бээрге, бүдүрүлгенин ажылакчылары бир дугаазында Виталий Гавриловту адаардар. 30 чыл мурнунда-ла ол комбайн кылыкчызы болу берген. Инженер мергежилиг диплому ап алган, бодулуг квартиразын конструктор бюровунуң «Филиалы» кылдыр эде дерээш, шинчилеп ажылдыр чорудуп эгелээн. Техниктиг эртемнериниң кандидадынга диссертациязын чоорту чедишкининг камгалап алган. Оон бээр Гаврилов каттыжымышкаанның кол конструктору болуп ажылдап турар.

— Бистиң чуртувустуң агаар-бойдузу аңгы-аңгы зонага комбайнның шенелдезин чоруттувус. Ол мышкап ук машина Болгариянып, Венгриянып, Кубанып, Мексиканып, Коста-Риканып, Испаниянып, Индиянып болган эске-даа чурттарның ховуларынга шенелдеги чедишкининг эртикеп. Чамдык белдирлериниң ажылдарында четпес чүүлдерни специалистер илереткен. Ол четпестерни чайладып кылырын доозуп тур бис — деп, Виталий Гаврилов чугаалады.

— Тараа ажаалдазының ийи кампаниязын оттур «Енисейге» ажылдадым. Хову-шөлдерге кончуг чугула машина-дыр. Оңу херек кырында кордум. Бирээде, оон мурнуидагы модельдерге бодаарга, шинчедикчизиниң күчүзү барык 20 хуу бедээн-дир, ол ам 140 ээт күштүг. Ийиде, комбайн белеп-селеп үрелбес, идегелиг-дир. Кабиназы делгем болгаш эштиг-даа — деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры сураглыг комбайнер Семён Цыпимов ол комбайнның дугайында тайылбырлады.

«Енисей-1200» база модель болуп турар. Аңаа үндезилээш янзы-бүрү алды хевирик комбайнарын кылган.

— Сөөлгү бо хевири бедик үнелелдя алган. Онгуй-чиңгил кандыг-даа хову-шөлдеп ол чоруй баар. А тараанны бастырар ийи барабанныг болганы комбайнның эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар — деп, кол конструктор демдегледи.

Бо беш чылдың төнчүзүнде чаа комбайнны автоматиканың дузазы-биле бүдүрүп эгелээр. Ол чорук Сибирьиның экономиказының · еске адырларынга ажылдаар кылдыр каттыжымышкыдан ийи муң ажыт ажылдакчыны хостаар арганы бээр.

Борис ИВАНОВ.

Красноярск.

Хоорайның херээженнер чөвүлелдеринде

ИЕ ДЭЭШ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Херээженнер чөвүлелдериниң күш-ажылчы ажыл-херектерге, ог-бүле кижизидилгезинге киржилгезин күштелдирериниң партиниң XXVII съездизиниң айытказ. Партия организацияларының удуртулгазы-биле, профэвилел болган комсомол организацияларының-биле кады хоорайның чедеп бир чөвүлелдери чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Хоорайның херээженнер чөвүлелиниң чээрби үш кежигүнерин тус-тус организацияларда быжыглаан. Олар бүдүрүлгеге коллективтеринге, албан, организация черлериниге барып, хынаддаларыны чорудуп, практиктиг дузаны чедирип турар. Күш-ажыл камгалалы, ажылдаар, чурттаар байдалы, нечаштың кадыын камгалаары, херээженнериниң дыштанылгазы дээш хей-хей ажылдарны чөвүлел кылып турар.

Тудуг организацияларында бичe механизацияның байдалын, эът комбинадында херээженнериниң чагаажыдылгага киржилгезин, оон-даа еске айтырыгларны, киитизи-биле оң үш чугула айтырыгларны хуралдарга чугаалашкан. Чуларбажыннар болган хей чүүр черлерде кандыг ажыл чоруп турарын чөвүлелге дыңнаан. Солуннар редакциялары-биле кады школа буфеттеринге ажылының талазы-биле рейдилерни организастаан. Типографияда, «Тувашвейбыт» каттыжышкында чөвүлелдериниң даргаларының отчедун дыңнаан. Корум-чүрүм камгалалыга, күш-ажылчы коллективтерде сагылга-чүрүм бижыглаарынга херээженнер чөвүлелдери идепкейлиг киржип турар.

Социалистиг чарыкты организастаарынга чөвүлелдериниң киржилгезин улуг. Ол бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен бүдүрүлгелерде, даараныга фабриказында (херээженнер чөвүлелиниң даргазы А. В. Цыкина), № 48 тудуг эргелелинде (А. В. Кудояровa), эът комбинадында (А. А. Ильенко), электри четкилериниде (В. Д. Львова) колдуунда херээженнер ажылдан турар. Хуула социалистиг хүлээлгезин чедишкининг күүседин турар херээженнерни улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнден адап болур. Бөгүн эки ажылдыг чөвүлелдериниң даргаларын адаары артык эвес. М. С. Симагованың херээженнер чөвүлелиниге ажылдаан стажы чээрби ийи чыл. Ол республика эмнелгезинде чөвүлелдя каш чыл улаштыр удуртуп турган.

Чаагайжидылгага, погаажыдылгага херээженнер киржип турар. Хоорайның чечен, погаа делгелгезинге медицина, нинтининг чеменилгезинин албан черлёри, үлетүр болган аңычем садыглары эки киржип турар. Ынчалза-даа чамдык чөвүлелдер бо ажылды оон эртип турары четпес.

Херээженнерни уран чүүл болгумиргиге геология-шинчилел экспедициязында, даараныга фабриказында, республика типографиязында, тудуг организацияларында, харылаа белдирилде чөвүлелдер эвилелдеп турар. Ынчалза-даа совуургал ажыл-биле каттыжышкынывыс, клубтар, аргылга, даараныга, куливарни болгүнмерни тургустунмаан. Мурнакчыларга туразаатканы кежээлерин, ужуражымышкынывыс, дыштанылга кежээлерин «Полиграфист» клубта, Пассажир АТБ-зинин, даараныга фабриказының клубтарында эртирип турар. Ажылчын клубтарының, кызыл булуңнарының дериглезин, ажыглалын еске чөвүлелдер эккиштейн турар. Спортчу маргылдаалар эртвейн турар.

Хей уругларлыг, чогумчалыг эвес ог-бүлелер-биле, арагаалар херээженнер-биле ажылдыг ам-даа күштелдирери бистеп негеттинип турар. Дистайларда чүс чедип херээженнер эзирнитер сергедир черже киргеп. Эвилетнейн, ажылдарайн турарлар-биле тускайлаг ажылды күштелдирерп чугула. Дөртеп алды ажыл кылбайн турар херээженнерни илереткеш ажылга киирип, беседалаашкынга соонда безин дөртеп чедп кижиин немей илереткеп. Оларны база учетка алгаш. Чөвүлелдер иитти чурттагга бажыңнарында чөвүлелдер-биле, комсомол комитеттери-биле дошкак харылзаалыг.

Арагага сундулуг чүс ог-бүледе 176 берге кижизидилгелиг бар, арагачы болган аарыг бир чамдык келерден кадмы багай уругнар төрүттүүн турар, не эргезин казыдып турарлар база эвээш эвес.

Хоорайның херээженнер чөвүлели ажылын чаарты тудугуун, хей-иитти организацияларыы-биле бир деминг ажылдаар сорулгалыг. Ие дээш сагыш салышкын оон кичээнгейлиг төвүге турар ужурлуг.

З. ЛАКПА.

Кызыл хоорайның херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

ЧУРУКТА: Кызылдың төп электри станциязында турбина салбырының изиг сут-биле хандырылга дериниң машинизи Н. Ф. Сидякина. Ол ажыг чыл ажылдаан будүрүлге мурнакчызының күш-ажылчы чедишкининерин спортчу тиилелгелер база каастап турар. Хаанга, ча адарынга, маңнаарынга ол иергежээн болган спортчу маргылдааларга чаңгыс эвес удаа чемпион атка төлептиг болган.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КОММУНИСТЕРНИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Кызылдың аъш-чем садыында колдуу херээжен улус ажылдап турар. Оларның аразында он үш удуртукчу, дөрт тос бригадир, тос участок начальныгы бар. Будүрүлгезин башкарарынга, ажылды организастаарынга оларның чүткулдүү, кызымаа илереп турар. Үжен тос коммунист, чедеп беш комсомолчу хей-иитти ажылынга идепкейлиг киржип, ажылга-даа, ог-бүлеге-даа үлегерлиг болуп турарлар.

Мурнакчы, активчи херээженнер аразында Тыва АССРниң Дээди Совединиң депутады А. А. Дворяк база бар. Он бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде дооскан №№ 20, 38, 3, 40 болгаш еске-даа садыг каттыжымышкыннары, садыгжылар И. Волкова, Г. Изосимова, Л. Сергейчик, З. Балыко, З. Куулар олар чарыкка мурнап турар. Ийи кижи орденниг, үш кижи Кызыл хоорай Совединиң депутады, он дөрт херээжен профэвилел организацияларыны удуртуп турар.

Херээженнер чөвүлели хей уруглаглыг ог-бүлелерже кичээнгейин салып келген. Дөртен ийи не үштен алды чедир уруглаглыг, № 32 магазинниң садыгжылары Т. С. Кара-Сал, И. С. Кочеткова, № 9 магазинден Х. А. Бегзи, иитти-биле сес кижи алды уругларыны кижизидип турар.

Сес үүе ажыт ог-бүлениң тос хирези чогумчалыг эвес. Уругларының өөредилгезинге сагыш салбас, оларга багай салдар чедирип турарлар-биле беседаны чорудуп, хураага оларның херээн көрүп турар бис.

Чаагайжидылга ажылынга херээженнер идепкейлиг киржип турар. Магазинжер чаңында чечектерни тараан. Бажыңга өөр чечектерни база ажаан өстүрүп турар.

Садыглаашкынның культуразын бедилар, садыг алыкчыларының негелде-хереглелин долу хандырар дээш, садыгжылар күжениишкининг ажылдары турарлар.

Т. МЫШКИНА,

Кызылдың аъш-чем садында хөвүлелиниң даргазы.

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫНГА КИРЖИЛГЕ

ажылды организастаары, арыгшевер дээш чергелиг айтырыглар херээженнер чөвүлелиниң кичээнгейиниң төвүнде. Столованда чем белеткелин хынап турар. Чаагайжидылганы херээженнер колга алган. Чаа алленны дерээн. Ында шинелерни электри четкилериниң хоочуннары олуртказ.

Школа-биле доктаамал харылзааны удуп, ажылдакчыларның уругларының өөредилгезинге кижизидилгезинге хамаарышкан ажылдарны чорудуп турар. Өөренишчилериниң спорт секцияларын тургускан. Хөкейжилер хоорай маргылдаазынга үшкү черни алган.

Херээженнер чөвүлели уран кылыглар болгаш аъш-чем делгелгелерин организастаар турар. Уран чүүл көрүлдезинге киржип турарлар ээвээш эвес. Фольклор ансамбли хоорайның будүрүлге коллективтериниң түңнел концертинге киржип турарлар. Ынчалза-даа ансамбльдиң солисталары, ырыгшевер дээш чергелиг айтырыглар херээженнер чөвүлелиниң төвүнде. Столованда чем белеткелин хынап турар. Чаагайжидылганы херээженнер колга алган. Чаа алленны дерээн. Ында шинелерни электри четкилериниң хоочуннары олуртказ.

Школа-биле доктаамал харылзааны удуп, ажылдакчыларның уругларының өөредилгезинге кижизидилгезинге хамаарышкан ажылдарны чорудуп турар. Өөренишчилериниң спорт секцияларын тургускан. Хөкейжилер хоорай маргылдаазынга үшкү черни алган.

Херээженнер чөвүлели уран кылыглар болгаш аъш-чем делгелгелерин организастаар турар. Уран чүүл көрүлдезинге киржип турарлар ээвээш эвес. Фольклор ансамбли хоорайның будүрүлге коллективтериниң түңнел концертинге киржип турарлар. Ынчалза-даа ансамбльдиң солисталары, ырыгшевер дээш чергелиг айтырыглар херээженнер чөвүлелиниң төвүнде. Столованда чем белеткелин хынап турар. Чаагайжидылганы херээженнер колга алган. Чаа алленны дерээн. Ында шинелерни электри четкилериниң хоочуннары олуртказ.

Школа-биле доктаамал харылзааны удуп, ажылдакчыларның уругларының өөредилгезинге кижизидилгезинге хамаарышкан ажылдарны чорудуп турар. Өөренишчилериниң спорт секцияларын тургускан. Хөкейжилер хоорай маргылдаазынга үшкү черни алган.

Херээженнер чөвүлели уран кылыглар болгаш аъш-чем делгелгелерин организастаар турар. Уран чүүл көрүлдезинге киржип турарлар ээвээш эвес. Фольклор ансамбли хоорайның будүрүлге коллективтериниң түңнел концертинге ки-

ажылды организастаары, арыгшевер дээш чергелиг айтырыглар херээженнер чөвүлелиниң кичээнгейиниң төвүнде. Столованда чем белеткелин хынап турар. Чаагайжидылганы херээженнер колга алган. Чаа алленны дерээн. Ында шинелерни электри четкилериниң хоочуннары олуртказ.

Школа-биле доктаамал харылзааны удуп, ажылдакчыларның уругларының өөредилгезинге кижизидилгезинге хамаарышкан ажылдарны чорудуп турар. Өөренишчилериниң спорт секцияларын тургускан. Хөкейжилер хоорай маргылдаазынга үшкү черни алган.

Херээженнер чөвүлели уран кылыглар болгаш аъш-чем делгелгелерин организастаар турар. Уран чүүл көрүлдезинге киржип турарлар ээвээш эвес. Фольклор ансамбли хоорайның будүрүлге коллективтериниң түңнел концертинге ки-

ржишкен.

Дыка хей херээженнер спортчу маргылдаалаарга киржип турар. Капитал тудуг кидилгининг улуг инженери В. П. Николаева, изиг сут-биле хандырар дериглиг машинизи Н. Ф. Сидякина олар бо чылын хаакка республика чемпионнары болганнар.

Будүрүлгеге дыштанылга кежээлери, ужуражымышкынар шөлдер, кинотеатр, клуб — дыштанырынга таарымчалыг бүгү-ле чүүлдер бар-дыр. Уруглар далай эриниде ойнаглын, дыштанып турарлар. Оларның хей кезии далайны бир-ле дугаар көргүзүп турар.

Владислав Стельмах, Черняполь АЭС-те дозиметристер эвилелиниң начальныгының оглу: «Мында бүгү-ле чүүлдер, ылаңгыя далай, меңээ аажок таарыжыр-дыр. Чернобыль-биле бо аразында телефон харылзаазы ажылдап турар. Ачам ол станцияда бодунуң эвилелиде ажылдап турарын билир иле. Меңээ маңаа дыка таарымчалыг болду: АЭС-ке авария болбавында-ла Одесса санаторийинче эмнелгэ-биле чоруткан авамга маңаа ужураажы бердим».

Иосиф ПИКАРЕВИЧ,

ПМА-ның корреспондентизи.

Одесса.

ЧУРУКТАРДА: Ялтага иаа-салыг курорт сезону ижелеп турар. Севастополь—Ялта аразының оруун мында көргүскен; конкурстуң киржикчилери баш дүүн «ретро» хевир-биле чаражтыр кыптанып көргүзүп турдар.

В. РЕПИК биле В. ФАЛИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕРНОБЫЛЬДЫҢ УРУГЛАРЫ КАРА ДАЛАЙ ЧАНЫНДА ДЫШТАНЫП ТУРАР

Чернобыльдың атомнуг электростанциязынга болган авариянның соонда ону долгандыр 30 км девискээрге чурттап турган дыка хей бичии уругларны ада-иелериниг үделегезинбиле Одессага теплоходтар болгаш демир-оруктар экскелген. Ол зонадан дашкаар черлерге — Киев областың Макаров, Иваиков, Бородян болгаш оон-даа еске районнарынга өөредилге чылын дооскан дыка хей өөренижилер база Чернобыльдан мында келген. Одессаның профэвилел обкомунуң, оларның ажылын тааржыдырын турары кадык камгалалдың, улус өөредилгезиниң, культуразының болгаш спорттуң организациялары оларны белеткеринге болгаш хүлээп алырынга киришкен.

— Оларны кайа тургузар силер? — деп, профобличүүлелдиң даргазы Алексей Георгиевич Гурскийден айтырдым.

— Чайгы сезонга белеткел ажылдарын дыка эрте доозанывыс дыштанылга черлерчилерни оларны таарыштыр тургузар бис. Пионер лагерьлери чогуур хуусаадан бир ай эрте ажыттыган. Оларның эргезинде турары пионер лагерьлерин ажыглалга кииреринге дыштанылга бажыңнарының болгаш пансионаттарының ажылдакчылары будүрүлгелер коллективтери улуг дузаны чедиргеннер. Кижилер аңаа шак-чеин барымдаалавайн, дыштанып хүнзерде-даа, байырлал үүнеринде-даа ажылдап турганнар. Уругларны хүлээп алырынга белеткенимишаан, чогуур үезинде 3үгү оруи-дожекти, аъш-чемни олар белеткеп алганнар. Кижизидикчи башкылар, эмчилер, эмчи сестрелары ам-даа негеттинип турза-даа, оларны чогуур үезинде таарыштыр тургускан. Башкы болгаш эмчи институттарының студентилерни биске ажаок улуг дузаны чедиргеннер.

— Одесса чурттуг уругнар пионер лагерьлеринге авай сымнарлажыр хире-дир аа?

— Ындыг-ла. Ынчалза-даа мында берге чүве чок, оларның шуут чанында далай бар болгай. Оларга таарыжыр лагерьлерни школалар чанында тургускулаар бис, а эштир, дадыгар черлер оларга шуут чир-дир-ле. Аныяк одессажылар болгаш оларның ада-иезери бо байдалды ажаок эки билип турарын чугаалап каайн.

— Улуг улустарның дыштанылгы пансионаттарны болгаш санаторийлерни канчаар ажыттаан турар ирги?

— Ада-иелери-биле кады келген уругларны мында дыштандырып турар бис. Ында уруглар оруи-дожекти эккеп салган: ойнаар шөлдерни белеткеп кылган. Профэвилел организацияларынче болгаш будүрүлгелерже мооң мурнунда тарадып чоруткан путёвкаларны ол черлерге Чернобыль зоназындан келгеннерни дыштандырары-биле дедир эгиткен.

...Чернобыльдан келген уругларның дыштанып турарын «Аныяк гвардия» болгаш «Прибрежный» пионер лагерьлеринге баргаш, кыска интервью алган мен.

Пётр Пилипенко, эмчи: «Мен Чернобыльдан болгаш Припятьдан уругларны мында үдеп келдим. Оларның маңаа, Одессага, катап хынаткан аналиэтери шуут аймыя чок болду. Ынчалза-даа ол хынала моон

«СЕЙСМОДИН»

Нефть болган газ байлактарны чыдар черлерни шинчилээр «Сейсмодин» дээр тургузуг шенелдени чедишкининг эртикеп.

Бүгү-эвилелдиң Харьковтага «Потенциал» эртем-будүрүлге каттыжышкынының конструктор бюрозунга ону тургускан.

— Нефтини болгаш газты сейсмошинчилел дузазы-биле дилеп тып турар болгай. Элээ каш он-он метр хаяа ажакчыларны өрүмнээш, аңаа частымышкынар чорудар, оон түнелиниде тывылган чалгыглар чер иштиниң тургузуунуң дугайында информацияны чер кырынче дамчыдар.

Электри — энергияның эчже башкартынгыр хевири деп чүве билдингир. Чер иштиниң байлактарын шинчилээр частымышкын ажыглавас, а электромеханиктиг чаа арганы тургузарда, бистер чогум-на ол байдалды ажыглаан бис. Механиктиг күштүг күчүлүг импульзуун күштелдирер электродинамиктиг шинчедикчиниң конструкторлар ажылдап кылган. Дузалал конустуң дузазы-биле күженишкин чер кырынче дамчыттынар. Ынчан тывылган чалгыглар чер иштиниң дугайында информацияны дамчыдар—деп, конструктор бюрозунуң директору Андрей Гжебень чугаалады.

Тургузугнуң электроэнергиязының үнер дөзү синхронлуг генератор болуп турар. «Сейсмодинниң» кырында эптеп каяа автомобиль азы трактор хөдээдирикчизи генераторну эргидирер.

Баштайгы «Сейсмодиннерни» бистиң чуртувуска беш чыл мурнунда-ла будүрүп эгелээн болгаш чер иштиниң байлыктарын шинчилеп тывар ырыга калбаа-биле ажыглаан. Орта үндезилээш ол тургузугнуң ийнги чаа хевирин тургускаиы бо.

«Сейсмодиннериниң» бо чаа хевири Украинага, бистиң чуртувустуң еске-даа девискээрлериниге нефть болган газты шинчилеп тып турда, бодулуң белик ажыктыын көргүскен.

Харьковтуң специалистери «Сейсмодиннериниң» чаа хевирин түү-түүзү-биле будүрүп үндүрер болгаш шингээдип алыр талазы-биле эртем база конструктор ажылдарын шаңкын чорудуп турар.

Н. НЕСВИТЕНКО,

ПМА-ның корреспондентизи.

Харьков.

Чагааның изи-биле

КАРАК АЖЫТТААРГА КАНЧАП ТААРЖЫР

Кызыл-Арыг суурдан редакцияга келген шүгүмчүлелдиг чагааның кыска утказы мындыг: «Школада уругларга байдал таарымча чок, аъш-чемин белеткеп турарының шынары багай, ассортимент кызыы, столовая хирлиг, өөреникчилерге чем ижер аяк-сава чедишпес. Чемненир үеде уругларга дыка берге, столоваяда бо чылын ажылчын чок, аяк-саваны уруглар боттары чуур. Школа директорунга айтырыг тургузарга, кижи тывылбас-тыр деп каар. Ажылчыннарның алыр ужурлуг акшазын кым ап турарыл? Бо бүгүнү эскерип көөр кижи суурда чок...»

Үстүнде четпестерни бо чылдың февральда Кызылдан кээп хынаан дээрзин ол-ла чагаада база дыңнадып турар. Чырыдыышкын министерствозундан хынап чораан. Бир-тээ министерство хынаан чүве болганда, ам черле байдал экижип, четпестер эттингени турар ужурлуг деп бодал-биле дузалал школага барып, байдал-биле таныжып көрген бис.

Таптыг-ла дүъш үези. Уруглар школадан интернатта чедип келгилээн. Ужуражып чугаалашканым уруглар — сески классчылар болган. Школазын доозуп турар. Күш-ажыл талазы-биле экзамен дужаар, ооң соонда төрээн школазы, башкылары-биле байырлажыр, өөредилгезин оон ыңай уламчылап чоруурлар.

Республиканың кайы-даа районундан келген уруглар бар. Тахир Политик Балгазындан келген (өскүс), өөредилгезин ПТУ-га уламчылаар күзелдиг. Хөлчүк Кара-кыс (ада-иези чок) Чадаанадан келген, мында чеди чыл өөренип турар, ам Москва чоогунда Камешково баар бодап турар. Ира Рыбалкова Кызылдан келген (авазы бар), ам-даа маңаа өөренир. Ооржак Урана Ак-Довурактан келген (авалыг), сески класс соонда Ак-Довурактың ПТУ-зунче өөренип кирер. Эки-ле күзел-чүткүлдер-дир.

Школа директорунга ужурашпайн барган мен, директор бо школадан өскээр чоруурунга белеткениш турар (Бай-Хаакче баар сурагтыг). Школада байдал кандыг болганыл ынчаш? Комиссия хынаан соонда өскерилгелер болган-на ийнаан, ынчалза-даа уругларның хандырылгазынга хамааржышкан четпестер барык хевээр арткан. Интернатта орун-дөжек херекселдери, ак чоорганнардан эрги. Өрээлдерде оруннарны эрги шокар чоорганнар-биле карартыр эткилеп каан. Арыг-шевер чорук, агартыр эткилеп каан оруннар безин уругларны чайгаар-ла чурумчудар. «Кандыг чурттап тур силер?» деп айтырыгга баштай харыылар ниити, дидим эвес болган: «чүгээр», «ажырбас», «шоолуг эвес». Кым чүү кижи мен деп чугаа-даа чокка ол-бо чүүлдер дугайын ажык чугаалажы бээримге, уруглар (олар колдуунда үстүкү классчылар болган) таарзынмаан чүүлдерин айтып турдулар. «Өрээлдерде кыжын соок, соңгалар каът чок», «аъш-чем багай», «эът аймаа кончуг ховар, чүгле ында-хаая», «чемин белеткеп турары (чамдык поварларның) «амдан чок», «чем чамдыкта чедишпейн баар, шай хлеб чип аар бис», «аяк-сава чедишпес, шай ижер алды-ла шаажаң стакан бар», «таваттар шуут чедишпес», «бо чылын үстүкү классчыларга форма хеп бербээн».

Школага барып, өөредилге эргелекчизи Н. П. Ондар, логопед-дефектолог Л. Д. Шаравии, эмчи К. С. Маады, кастелянша С. Х. Шулуу, кижизидикчи башкылар С. С. Санчат, башкы Т. К. Дызык олар-биле чугаалажып, школаның байдалы-биле таныштым. Бо өөредилге чылында школага 190 ажыг уруг өөренип кыштаан. Колдуунда кадыы кошкак уруглар, ынчалза-даа эки болгаш кончуг эки өөренип турарлар база элээн хөй. Чартык өскүстер — 68 кижи, ада-иези кайызы-даа чок уруглар — 87 кижи, арткан элээш-ле кижиниң ада-иези бар. Бо сан-түңден безин көөрге, уругларга хайгаарал, сагыш човаашкын, эриг-чымчак сеткил кымдан артык чугула ышкажыл. Кадыы кошкак, өскүс-чавыс улуска ада-иезиниң солукчулары — башкылары, кижизидикчилери, өске-даа школа ажылчыннары болур ужурлуг.

Школаның мурнунда кандыг айтырыглар эң берге болуп келгенил деп айтырыгга: «материалдыг бааза» диштилер. Бир талазында, ол черле шын боор. Бо школаны мурнунда Кызылдан дорт хандырып турган, бо чылдың январьдан эгелээш ону Таңды районзунче шилчиткен. Шилчилге үезинде хандырылга талазы-биле бергедээшкиннер болу берген деп турар. Ол черле чылдагаан эвес. Ол дээш уруглар хандырылгазын баксырадыр эргени кымга-даа бербээн. Школа дирекциязы ону чүге баш удур көрүп, таарымчалыг кылдыр тургуспааныл?

Идик-хеп-биле чүге четче хандырбайн турарыл деп айтырыгга харыы мындыг болган: «Тыва АССР-ниң Курхандырылгазы черя чедир хандырбайн турар». Кызыл-Арыг биле Кызыл аразы ындыг-ла ырак эвес, бир чылда чаңгыс-ла барганш, соксап каарга, херек белен кайын бүдер. Курхандырылга школаларга хеп-сын бээрин чагыг ёзугаар күүседири кончуг чугула. Белеңни хараар, дужа-келбиже хептерин карак ажыт берниптер чоруктарны болдурбас болза эки. Бараанны ап турар кижилер база эптиг, таарыжыр хептер алыр дээш бүгү аргаларны ажыглаар апаар.

Школада хеп чуур черни септээри чугула. Кыжын хеп кургадыр чер база херек. Уруглар хептерин өрээлдерге чуггаш, ол-ла черинге кургадып турар. Ынчангаш шык, соок болур.

Аяк-сава чедишпейн турарының чылдагааның «уруглар боттары чуггаш бузуп турар», «быжыг демир таваттар, кружкалар чок» деп тайылбырладылар. Камныг болурунга, херекселдерни ээ ёзу-биле көөр чорукка уругларны чүге кижизидипейн турарыл? Столоваяга аяк-сава чуукчузун уруглар шуут солуур кылдыр ындыг шиитпирни директор Борис Маңнай-оолович Хертек чүнү барымдаалап үндүргенил? Аяк-сава чуукчузунуң шалыын камнаары ол бе? Ону кая, чүге чарытдаар дээш? А аяк-сава буступ турарын кандыг «камналга» дээрил? Школачыларга бот-башкартынылга чугула болбайн аан, ынчалза-даа сес чыл школазының өөреникчилериниң хөй кезин бичии уруглар болуп турар. Ынчангаш хүнде каш-удаа сава чуурунга кайы хире үе-шак негеттинерил?!

Сөөлгү бөлүктүң уруглары чемненип турда, столоваяга өөредилге эргелекчизи, эмчи дээш өске-даа башкылар-биле кады бардывыс. Дүъштеки чемге тараалыг быдаа (чаш уруглар пүрезин хензиг холаан хевирлиг), ийиги блюдога ылчырады хайындырып каан ракушкада дагаа чуургазы холаан. Меңнейтир хайындырганындан ракушка бе, картофель бе деп кижи ылгаары безин берге. Чоокта чаа ажылдап кирген аныяк повар Н. К. Хүлер ол хүн чем белеткээн. «Чогум амданы ажырбас чем-дир» деп кижизидикчи башкы бадыткап чугаалай-дыр. Ынчалза-даа ийиги блюдону уруглар шоолуг чивээн чорду, таваттарда артып калгылаан. «Чем кандыг-дыр» деп айтырыгга уруглар чугаалаар чүве тыппадылар. Столоваяда, шынап-ла, чүгле алды санныг шаажаң стакан арткан дээрин шын болду. Уруглар сүттү чалбак таваттардан ижип ордулар.

Бичии уруглар саваларны улуг эвес ийи тазта изиг, соок сугда былчап турлар. Сава чуур делгем демир деспилер-даа чок, санитарлыг байдалды улуг-ла барымдаалавайн турары каракка көскү. Районнуң санэпидстанция эмчилери маңаа келбейн турар-дыр аа деп иштимде бодадым...

Школа удуртулгазы, хөй-нити организациялары коллективтиң амыдыралында четпестерни эскербейн эрттирип турары, боттарының кижизиттиргеннериниң таарымчалыг байдалы, аъш-чем, идик-хеп хандырылгазы дээш сагыш аарывайн келгени көскү. Бир эвес директор ажылды башкарып чадап, чазып турар, ажылга сула болза, ону партия организациязы, коммунистер чүге эдип ап болбазыл? Кижизидикчилер, техниктиг ажылдакчылар багай ажылдап турар болза, дирекция, партия, профэвилел организациялары чүге хайгаарап көрбейн турарыл? Чок болза, бот-боттарының четпестерин чажырып, «меңээ хамаан бе» дээр хөөн бо школада кол черни ээлеп турар бе? Чок болза, коллектив кежигүннери четпестерни эдер дээш бир дем чок, харын бот-боттарының аразында ол-бо дижип, артык чугаа чорударынга алзышкан болуп чадавас. Коммунистерниң шын, дорт, четпестерге эптеш чок туружу канчап барганыл? Бо школада беш коммунист бар, партия организациязының секретары чоруткан, ооң оралакчызында база директор боду ажылдап турар. Коммунистерни школаның хөй-нити организацияларынга таарыштыр тургузарын кичээнгейге албаан. Бо бүгүнүң уржуундан үстүнде четпестер тургустунуп келген. Ол дээш кол-ла качыгдап турар кижилер — уруглар. Уругларны карак ажыттаарга черле канчап таарыжыр.

Өөредилге чылы доозулган дээш-ле шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны ара соксап каапчайн, ону дорт харыылаар ужурлуг организациялар, кижилер холга алыры чугула. Чайгы үеде 60 хире өскүстер маңаа лагерь хевирлиг дыштаныр, ажылдап чайлаарлар. Оларга бүгү байдал эң таарымчалыг болур ужурлуг.

Кызыл-Арыг школазының дугайында чүгле эки алдар алгып турзун дизе, школага ажылдаар удуртукчу болгаш башкы-даа кадрларны Таңды районо-даа, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу-даа чогумчалыг шилиир, таарыштыр тургузар үе келген.

Б. ДИРЧИН,
«Шынның» тускай корр.

СПОРТ • ЧАРЫШТЫГЛАР МАРГЫШКАН

Мөңгүн-Тайга-биле Өвүр районнарының аразында социалистиг чарышты чүгле ажыл-агый талазы-биле түңнеп үндүрүп турар эвес, а күш-культура болгаш спорт талазы-биле айтырыгны ийи таланың дугурушканы ёзугаар социалистиг чарыштың негелделеринде киирген. Ол болза СЭКП ТК-ның «Культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын чоп ажыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырарынга база бир базым-дыр.

Социалистиг чарыштың негелделеринге спорттуң беш хевирлерин киирген. Мугур-Аксының Культура бажыңының залын көрүкчүлер доллур олурупкан. Ийи хүн болур маргылдааның программазын оргкомитеттиң даргазы, Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүсекчи комитединиң секретары К. Д. Чыдым-оол спортчуларга болгаш көрүкчүлерге таныштырган соонда маргылдаа эгелээн.

ХӨЛ-ШЫДЫРАА

Шак орайтай-даа берген болза, көрүкчүлер олуттардан турбаан. Клубтуң сценазынга шыдыраа маргылдаазы эгелээн. Команда бүрүзүнүң составында 3 эр, 2 херээжен кижи.

Өвүр районнуң тэлээзи В. Моңгуш Мөңгүн-Тайганың шырак шыдыраачыларының бирээзи С. Ооржакты уткан. Өвүржүлер ынчаар санны ажыткан. Бирги хөлге Мөңгүн-Тайганың шыдыраачызы Х. Шолбан кара тала-биле ойнааш, Өвүрнүң хоочун шыдыраачыларының бирээзи Б. Моңгуштуң частырыгларын ажыглааш, дужун бээринче албадапкан. Ам сан деңнешкен.

Эң-не солун оон үшкү хөлге болган. Аңаа ийи районнуң чемпионнары, республиканың шырак шыдыраачылары Өвүрден К. Ооржак биле Мөңгүн-Тайгадан К. Салчак ужурашкан. Кымның ударын чүгле шак шиитпирлээр апарган. К. Ооржак кончуг дүрген кошкеш, шакты базарга болунуң шагының түгү барып душкен, уттурган. Калбак-оол Салчак бир санны алырга-да мөңгүн-тайгажылар мурнай берген.

Беш дугаар хөлге (херээжен шыдыраачылар) Өвүрнүң шыдыраачызы С. Түлүш агы-биле ойнааш, эге коштерде-ле Л. Оюннуң аъдын халаска алган. Ооң соонда дүрген-дүрген кошкулээш, частырыгны кылырга, Л. Оюн мерзезин халаска алгаш, база бир бодаңы чара шалааш, удурланыкчызын матка олурткан. Мөңгүн-Тайганың херээжен ойнакчылары ийи санны командазынга эккелген.

СТОЛ ТЕННИЗИ

Спорттуң бо хевиринге кайы-даа таладан 2 эр, 2 херээжен кижи ойнаарын дугурушкан турган. Клуб фойезинге оюн эгелээн. Көрүкчүлер доктаадыр турупкаш, сан алган кижинин-ле адыш часкап, хөй-аът киирип турган.

Оюннуң түңнелинде эр-даа, херээжен-даа командалардан мөңгүн-тайгажылар арыг тиилээн. Сан 4:0 болуп доозулган.

ЧАДАГ ЧАРЫШ

ВЛКСМ-ниң 50 чылы стадион байырлалдыы-биле шиметтинген. Эвилелдешкен республикаларның туктарын, «Маргылдааның киржикчилеринге изиг байыр!» дээн лозуңну индирниң бир талазында аскан. Бо бүгү каасталгалар чүгле спортчуларны эвес, харын көрүкчүлерни хөй-аът киирген. Спортчулар парадынга СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол спортчуларга болгаш көрүкчүлерге байыр чедирип, чүве чугаалааш, чедиишкиннерни күзээн.

Бирги этапта Мөңгүн-Тайганың спортчузу стартка тайгаш озалдаан. Өвүр районнуң спортчулары эстафетага мурнаан хевээр маңнажып келген. Тиилелге өвүржүлерниң болган.

ХОЛ БӨМБҮҮ

Бо маргылдаага эң-не хөй команда киришкен. Эр улустуң дөрт командазы, а херээженнерниң 3 командазы ойнаан. Бир дугаарында кайы-даа районнарның бирги шиилиндек командазы ужурашкан. Этезинден-не мөңгүн-тайгажылар күштүг кагыгларын кыдып турганш, бирги оюнда чиңги-биле удуп алган. Ынчалза-даа өвүржүлерниң холдары эдигип, кажар аргаларны ажыглап турганш, удурланыкчыларын тиилээн. Үш болгаш дөрт дугаар ужуражылгаларда удур-дедир удушканының соонда сан 2:2 апарган.

Шиитпирлиг бешки оюн эгелээн. Мөңгүн-тайгажылар бүгү күжүн мөөңнеп турганш, тиилелгени чедип алган.

Херээжен улустуң 3 командазының оюну солун болган. Баштай өвүржүлер-биле Мөңгүн-Тайганың бирги командазы ойнаан. Республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң чемпиону мөңгүн-тайгажылар баштайгы ийи оюнда чиңги-биле удуп алган.

Өвүржүлер үш улаштыр уткан. Нийти сан 2:3 болуп, өвүржүлер тиилээн.

ХҮРЕШ

Баштайгы салыг 52 кг чедир деңзиден эгелээн. Мөңгүн-Тайганың мөгези Алексей Чыжыр-оол бодунуң оваан чиңги-биле ашкан. Өвүрнүң мөгези Орлан Моңгуш база-ла тиилелгени чедип ап турган. Ол деңзиге хүреш доозулган. Кымның бирги чер алырын көрүкчүлер манап орган. Ону чүгле судья коллегиязы шиитпирлээн. Мөңгүн-Тайгадан Сергей Намчыл, Алексей Чыжыр-оол, Өвүрден Орлан Моңгуш удур-дедир окташкан. Эң-не эвээш үе иштинде удурланыкчыларын Сергей Намчыл октаан болган. Ынчангаш бирги черин Сергей Намчыл, ийигизин Орлан Моңгуш, үшкүзүн Алексей Чыжыр-оол алган.

57 кг деңзилиг мөгелерниң саны 7 кижи болган. Ийи катап октаттырган мөгени хүрештирбес турган. Аңаа Өвүрнүң мөгелери шылгараан. Бирги черни Анатолий Кумун-Доржу, ийигизин Олег Кенен-оол (кайызы-даа Өвүр), үшкүзүн Март-оол Хертек (Мөңгүн-Тайга) алган.

62 кг деңзилиг мөгелерден бирги черин Хүлер-оол Шойдак (Өвүр), ийигизин Александр Хуурак (Мөңгүн-Тайга), үшкүзүн Владимир Чульдум (Мөңгүн-Тайга) чедип алган.

68 кг деңзилиг мөгелерден Дүргеи-оол Донгак (Мөңгүн-Тайга), Мөңниг-оол Сат (Өвүр), Сергей Салчак (Мөңгүн-Тайга) олар шаңналдыг черлерни даралаштыр ээлээннер.

Көрүкчүлерниң кичээнгейиниң төвүнге 74 кг деңзилиг мөгелер турган. Ол деңзиге чараш болгаш кашпагай хүрежир, аргаларны улаштыр-улаштыр ажыглаарын Өвүрнүң мөгези Павел Куулар көргүскен. Ол аныяк мөге чаңгыс-даа аштырыышкынга таварышпайн, арыг тиилеп үнген. Шаңналдыг черлерни Мөңгүн-Тайгадан Борис Иргит, Өвүрден Алексей Семис алганнар.

82 кг деңзилиг мөгелерден Өвүр райкүүскомунуң яштыкы херектер килдизиниң ажылдакчызы Андрей Семис кымга-даа октаттырбайн бирги черни алган. Ийигизинге Мөңгүн-Тайганың мөгези Виктор Хүлер-оол төлептиг болган.

Деңзи аайы-биле болган хүрешке сан 4:2 болуп, өвүржүлерниң тиилелгези-биле доозулган.

Ийи районнуң аразында болган спортчу маргылдааның түңнелин үндүрген. Аңаа мөңгүн-тайгажылар кожаларындан 4 сан мурнай бергеш, тиилелгени чедип алган. Тиилээн командага шилчиир кубокту СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Б. Д. Моңгуш тывыскан.

Тиилекчилерге өртектиг белектерни болгаш хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Ийи хүн болган маргылдааның түңнелинде «Тулган чемпион» ат дээш 64 мөгениң хүрежи болган. Аңаа республиканың шырак мөгелери Кара-оол Шагдыр, Андрей Семис, аныяк мөгелер Виктор Хүлер-оол, Павел Куулар, Алексей Семис дээш өске-даа аныяк мөгелер киришкен.

Сөөлгү салгыда Павел Куулар биле Кара-оол Шагдыр хүрешкен. Аныяк мөге үр-даа болбайн, хоочунуң ийи деңмээнден алгаш, чая тудупкан. Павел Куулар шүүлгеи, Кара-оол Шагдыр ужүүрлешкен.

Шүүлген мөгеге чемпионнуң кожаазын, өртектиг белекти, хүндүлел бижикти тывыскан.

ТҮҢНЕЛ

Ажыл-агый аайы-биле, культура болгаш спорт талазы-биле ниити түңнелди июль айының эгезинде үндүрерин ийи районнуң удуртукчулары дугурушкан.

Ийи районнуң болуп эрткен маргылдаазынга практиктиг дузаны хостуг хүрешке Делегей кубогунуң ийи дакпыр эдилекчизи, Европа чемпиону А. Х. Доржу, республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы, хүрешке республика категориялыг судья В. С. Биче-оол, хүрешке болгаш волейболга бирги категорияның судьязы К. О. Ховалыг олар чедирген.

Шак ындыг янзылыг спортчу маргылдааларны чаржып турар районнар боттарының аразында социалистиг чарыштың негелделеринге киирип, эш хуунуң ужуражылгаларын чорудары күзенчиг.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: шилчиир кубок — мөңгүн-тайгажыларда; шүүлген мөге Павел Куулар; хөл-шыдыраага ужуражылга; волейболга маргылдаа үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯ, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Май 31-де Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга херегжекчилер кооперациязының коллективтериниң уран чүүл көрүлдези. Эгелээри 9 шакта.

Май 31-де Парктың спорт шөлдеринге «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чер дээш баскетбол маргылдаазы — 15 шакта, июнь 1-де 10 шакта эгелээр.

Май 31-, июнь 1-де Шыдыраа клувунга хоорайның күш-культура коллективтериниң аразынга «Шыдыраа фестивалының» маргылдаазы. Эгелээри 15 шакта.

Июнь 1-де Республиканың кубогу дээш футбол маргылдаазы «Хүреш» стадионунга «Шахтёр» — «Эрзин» командаларының аразынга болур. Эгелээри 17 шакта.

В. И. ЛЕНИН АТТЫГ ШӨЛГЕ

Май 31-де чадаг-терге чарыжы. Эгелээри 14 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Май 31, июнь 1-де — Аныяктарга дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

«Хозяюшка» клувунуң делгелгезин организастаар. Эгелээри 14 шакта.

ХООРАЙНЫҢ ГАЙДАР АТТЫГ ТӨП БОЛГАШ МАРШАК АТТЫГ БИБЛИОТЕКАЛАРЫ

Май 31-де «Кезээде тайбың турзун» деп кыйгырыглыг уругларның асфальтыга чураан чуруктарының конкурузу. Эгелээри 12 шакта.

Н. ОСТРОВСКИЙ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

«Подвиг» клубтуң «Эрес-дидимнерниң оруу-биле» деп темага ээлчеглиг кичээли. Эгелээри 17 шакта.

Педагогика институдунуң «Универсам» студент театрының театржыткан байырлыг чыскаалы коштуг аъттарның киржилгези-биле болур. Май 31-де, эгелээри 17 шакта. Ленин кудумчузу-биле Интернациональная кудумчузунга чедир.

Театрның байырлыг ажыдыышкыны. Программада: В. Маяковскийниң «Клоп» деп комедиязы. «Универсам» театрының мурнунда болгулаан шиилериниге үндезилээн хөглүг көргүзүглери. Театрның залынга болур. Интернациональная кудумчузу, бажың 20. Эгелээри 17.30 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ПАРЫГЫНГА

Май 31-де «Экии, чай» деп дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

КЫЗЫЛГА УРУГЛАР КАМГАЛАЛЫНЫҢ ХҮНҮН ЭРТТИРЕРИНИҢ ПРОГРАММАЗЫ ИЮНЬ 1-ДЕ

Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнүнүң байырлалының ажыдыышкыны В. И. Ленин аттыг шөлге 11 шакта эгелээр.

Ырының, танцының болгаш музыканың байырлалы. Хөгжүм-шии театрының чанынга 11.20 шакта эгелээр.

Эп-сеткил каттыштырылгазының ярмарказы. Фонтан чанынга эгелээр.

Үш дугуйлуг чадаг-тергелерге чарыш. Ленин кудумчузунга 11.20 шакта эгелээр.

«Авам, ачам, мен — спортчу өг-бүле» деп конкурс. «Хүреш» стадионунга 13.30 шакта эгелээр.

«Уруглар асфальтыда чуруп тур» деп конкурс. Тоол хоорайжыгажынга 13.30 шакта болур.

«Заря» теплоходунга өртектиг селгүүстээшкин. 15 шакта.

Самолётка ужудуушкун. 15 шакта аэропортка.

Дыштаныр хүн штабы.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

1986 чылдың июнь 6-да 18 шак 30 минутада болгаш 20 шак 30 минутада, 1986 чылдың июнь 7-де 19 шакта хөгжүм-шии театрынга **Моол Арат Республиканың Завхан аймааның** бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти болур.

ЧАРЛАЛ

Одаар чүүл садарының республика конторазы хуу секторлардан аңгыда хөмүр-дашка херегжекчилерде хуусаазы эрткен талоннарны эде бүрүткеп турар.

Эде бүрүткээшкинни Кызыл болгаш Чадаана хоорайларының одаар чүүл садар черлеринге 1986 чылдың июнь 5-тен 20-ге чедир бүзүредилгелер бар турда кылыр. Эде бүрүткеттинмээн талоннарның акшазының бюджетке киир санаар.

ТВ

МАЙ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. «Күрүне кызыгаары». 5-ки фильм — «1941 чыл». 2-ги сериязы. 10.30—10.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кедээниң соруглалазы». Док. телефильмнер: «Кандалакшага чорууштур», «Джоте Гугучия». 15.45 — Орус чугаа. 16.15 — Шахтёрларның комсомолчу-аныяктар бригадазы А. Л. Царевский-биле шахтачыларның ужуражылгазы. Кинотеги дамчыдылга. 16.45 — Чурулга уран чүүлүнүң бүгү-эвилел неделязы. 17.15 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 17.45 — Электроника болгаш бис. 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кижи болгаш хоойлу. 19.35 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Боодалдарның эрге». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Телекөрүкчү спутниги». 22.10 — «Евровидение» деп эстрада ырызының концерти. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ырлаар будуктар». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 9.05; 14.15 — Англи дыл. 10.05 — Даштыкы чурулга уран чүүлү. Рембрандт. 10.50 — «Кым болурул?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.20 — Орус литератураның патриотизминиң эге бажыңы. 12.55 — «Уттундурбас хүн». Уран-чечен фильм. «Моолкино». 14.45 — «Кижи ыр соондан чорун ор». И. Яунзем. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.30 — Уруглар камгалаарының делегей хүнүнге. Кызыл районнуң уругларының музыка школазының концерти. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. Мелиоратор хүнүнге. Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Н. А. Жогольдуң чугаазы. «Тыва культура—чаа-чылдар болгаш амгы үе». Тываның бижик тураскаалдары. ТАЛТЭШИ-ниң культура секторунуң эргелекчизи К. А. Бичелдейниң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңаа, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Балтий далай чурттарының найыралдың чадаг-тергеге чарыжы. Финляндиядан дамчыдылга. 20.30 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 21.00 — «Үе». 21.35 — Даштыкы фильм экраны. «Спортчу амыдырал ындыг». 2-ги сериязы. 22.35—23.45 — «Крыловтуң басняларын болгаш баштак ырлар». РСФСР-ниң улустуң артизи А. Покровский күүседир.

ОДААР

Республикага бүргег, аязыр, дүне бичии чаъстаар, мурнуу-барыын чүктен улай хаттың дүргени секундада 5 — 10 метр. Агаарның температуразы дүне 6 — 11 градус чылыыр, чамдык районнарга 2 градус сооктан, 3 градус чедир чылыыр. Хүндүс 20—25, чамдык районнарга 11—16 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, дүне бичии чаъстаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 9—11, хүндүс 22—24 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга: «После дождичка, в четверг» 9.30, «Любовь и аэробика» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50, «Лунная ведьма» 13.10, «Набат на рассвете» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улочка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Илья Муромец» 11.00, 14.30, «Ошибка молодости» 16.00, 17.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/т: «Салон красоты» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАҢГЫ» к/т: «Жертва обмана» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг 3306.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №-1.

ТС—01036

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (13127) | 1986 чылдың май 31, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

Араб Социалистиг чаартылга партиязының удуртулгазының кежигүнү, Сирия Араб Республиканың оралакчы президентизи Абдель Халим Хаддам май 29-та Совет Эвилелинден чоруткан. Бистиң чуртувуска ол совет удуртулганың чалааны-биле ажылчы аян-чорук кылып чораан.

Аэродромга ону СЭКП ТК-нын Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албаның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

«СОЮЗ ТМ» КОРАБЛЬ АВТОНОМНУГ УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Москваның-биле 13 шак 23 минута турда кады ужудуушкунунуң программазының доозулганының соонда «Союз ТМ» транспорт корабльдиң орбитаның «Мир» — «Прогресс—26» комплексизинден адырган.

Кады хонук иштинде орбита комплексизинге кады ужудуушкун үезинде экижидип кылган космос корабльдиң тургузуунуң иштики чаа системаларының агрегаттарының болгаш элементилериниң шенелдезин чоруткан. Корабльдиң каттышкан шимчедикчи хөделдирикчизиниң дузазы-биле комплекстиң шимчээшкининиң траекториязының чазалгазын боттандырып чоруткан.

Ужудуушкунуң программазын ёзугаар «Союз ТМ» корабльдың май 30-де хондурарын планнаан.

Орбитаның «Мир» — «Прогресс-26» комплексизи автоматчыткан ужудуушкунун уламчылап турар.

ДЕТКИИР, НЕПТЕРЕДИР

Партияның XXVII съездизиниң кыйгырганы социал-экономиктиг шапкын дүргедээшкинни бүдүрүлгелерниң дерит-херекселдерин үндезини-биле сайзырангайжыдарының, чиг ат, материалдыг болгаш энергия курлавырларын, күш-ажыл чарыгдалдарын камнап алырының ачызында чедип ап болур. Өскээр чугаалаарга, ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериглезиниң болгаш чаартылгазының ачызында дүргедээшкинни боттандырып болур, ол дээрге ажыл-агыйның интенсивтиг арга-биле чорударының кол негелдези. Бо чугула сорулгаларны шиитпирлээринге улуг күш болза чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар.

Массалыг техниктиг чогаадылганың социал ужур-дузазы болгаш оон экономиктиг ажыктыы дыка улуг, ынчангаш массалыг техниктиг дилээшкинге идиг бээри бистиң чуртувуста нийти экономиктиг политиканың курунне ужур-дузалыг бир кезээ.

Чаартыкчы санал — ол дээрге тускай мергежил эвес, а кижиниң чуткулунден, тура-соруундан хамааржыр шынар. А ынчаарга аңаа бедик квалификациялыг, нарын болгаш хөй талалыг ажыл идиглии, чогаадылганы бээр.

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйының адырларындан үлетпүр бүдүрүлгелеринде чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар хөй үлүгүг бооп турар. 1985 чылдың-биле алырга, ажылдап турар 100 кижиге хамаарыштыр ниитизи-биле үлетпүрде 3,8 чаартыкчы болгаш чогаадыкчы онаашкан. «Каа-Хем» разрезте ол сан 11, автосептелге заводунда — 8, Кызылдың электри станциязында — 4, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарда — 5. Оон-биле черглештир кедээ ажыл-агыйда, садыгда болгаш амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелеринде чаартыкчыларның саны он катап эвээш: муң кижиге чүгле 3 кижи онаажыр. Тудугда — 6, харылзаада — 12 чаартыкчы онаажыр.

Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылче кичээнгей салбайн, специалистерниң болгаш чаартыкчыларның күжениишкинин болур-чогууру-биле углавайн турар черлерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедивейн, курлавырлар артыкка чарыгдаттынып, хол-биле кылыр ажылдар кызырылбайн турары таварылга эвес. Мындыг байдалды чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадынга, «Тыва суг тудуг» трестиң организацияларынга, республиканың совхозтарының хөй кезиинге хамаарыштырып болур.

Чаартыкчыларның аразында ажыл шагы үзерлер, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери колдуунда чок. Ынчалза-даа кезээде-ле кандыг-бир чаа чүүлдү тывары дээш кызыткан, өскелерин дүвүреткен чорууp кижилерни хүндүлеп көрбес чоруктар ховар эвес таваржып турар. Соксаал чок, сеткили оожургавас чоруу-биле олар чаа шиитпирлерни хүлээп алырынче удуртулганы албадап, оларга бачым ишти немеп турар. Ынчангаш дыка хөй бүдүрүлгелерге чаартыкчыларга болгаш чогаадыкчыларга дорту-биле «сокса» деп чугаалаваза-даа, дуза катпас, кылымындан хайгааракчылар боор артар чоруктар бар. Он бирги беш чылда биске кирген 3781 чаартыкчы саналдарының чүгле 3356-зы ажыглаттынган, а 400 ажыы азы он саналдың бирээзи-ле саазын кырында артканын чүгле ындыг хамаарылга-биле тайылбырлап болур. Ындыг фактылар бар. Чүгле бичии бүдүрүлгелерде эвес, а харын «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттар, Тываның электри четкилери ышкаш улуг бүдүрүлгелерде безин бар.

Ажылчын кижиге чогаадыкчы ажыл оон албан-хүлээлгезинде кирбейн турар. Ынчангаш чогаадыкчы ажылга тускай материалдыг шаңнал-макталды көрген. А дыка хөй таварылгаларда материалдыг идиг бериишкин чаартыкчы, чогаадыкчы саналдар дээш боттанмайн баары чурумга таарышпас. Эрткен чылын «Тыва суг тудуг» трестиң, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводтарынга, Улуг-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйынга болгаш өске-даа бүдүрүлгелерге саналдар дээш шаңнал-макталдарны бербээн. Чаартыкчы саналдар дээш тускайлаан акша-хөреңгилер ниитизи-биле чүгле 55 хуу ажыглаттынган. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының бөлүк башкылары болгаш студентилери амгы үеде республиканың 17 совхозунда ажыглаттынып турар тараа арыглаар машинаны чогааткан. Оон экономиктиг ажыы 1,4 млн. рубль четкен. Ол хиреде ол чогаадылга дээш кандыг-даа материалдыг шаңнал-мактал бербээн.

Чаартыкчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзер болза, олар дыка хөйнү бүдүрүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, курлавырларны камнап алырынга, хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаарынга улуг салдарын чедирип болур. Тываның электри четкилериниң ийи специалист, 4 ажылчын кирип турар бөлүү эрткен беш чылда 21 санныг саналдарны киирген, оларның 16-зын бүдүрүлгеге ажыглаан. Оортан экономиктиг ажыы барык 60 муң рубль болган. Ында 8 кижилиг бригада 17 кижиге санаттынган ажылды чедиишкинниг күүседип турар.

«Ремсельбурвод» трестиң Тывада тускай КМК-зының электриги В. А. Залуцкий өрүмнээн кудуктарга ажыглаар электрилиг насостарның үрелиишкиннерин тывар стендини ажылдап кылган. Ону тургузуп каан азы адырып каан насостарны хынаарынга ажыглап болур. Чаңгыс хыналдага безин чарыгдал 24 рубльге кызырлыр. Ол стендини чер үттээр, үттээн кудуктар ажыглаар бүгү организацияларга ажыглаары-биле сүмелээн.

Чаартыкчы ажыл «Тыва автоорук» эргелелдиң организацияларында эки деңнелде. Абаза, Минусинск, Кызыл орук септелге-тудуг эргелелдериниң (ОСТЭ) коллективтери бо талазы-биле көскү ажылдыг. Асфальт-бетон заводунуң мастери Ю. Т. Скаченко, прорабы В. П. Галкин, Абаза ОСТЭ-ниң кол механиги В. М. Леонов, № 1 ОТЭ-ниң геодезизи М. И. Арапган олар экономиктиг улуг ажыктыг саналдарны кииргилээн.

Чаартыкчы дээрге эрги чүүлдерден бир дугаар ойталаар, болунга чаа оруктарны, техниктиг шиитпирлерни дилээр талазы-биле харыысалганы онаап турар мурнакчы кижи болур. Ынчангаш ажыл-агыйжы тура-соруктуг, хүннүң негелдезинге таарышпас апарган дүргедээшкинге шаптыктап турар чүүлдерни ажып эртери дээш тура-соруктуг ажылдап турар кижилерни деткиири чугула. Оларның чаагай ажыл-херектерин төлептии-биле үнелеп көөр херек.

Бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда, каттыжыышкыннарда болгаш министерстволарда, ведомстволарда партия организациялары чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылынче кичээнгейин күштелдирип, оларның эге организацияларының, чөвүлелдериниң ажыл-чорудулгазын контрольга ап, дээштинин чедип алыр ужурлуг. Дүргедээшкинни, техниктиг чаартылганы чедип алырынга бо база чугула угланыышкын.

ДҮРГЕДЭЭШКИН: чаа ёзу-биле ажылдаар

ЧУРУКТА: «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының «Х Улуг хурал» совхозтуң төп коданы — Баян-Кол суурда механизастаан кожер колоннаның тудугжулары Михаил Соскал, Опал Балчыр, Монгуш Кудус-оол олар ийи аал иштичурттаар бажыңнарны тудуп, дүрген ажыглалга кииреринге күш-ажылчы үлүүн киирип турарлар. Оларның киржилгези-биле туткан бажыңнар шевергин болгаш шынарлыг болуп, чурттакчыларның эки дээн үнелелин ап келген. Бо шевер тудугжулар эрткен чылын ол суурда улуг хемчээлдиг ортумак школаны тударынга база идепкейлиг ажылдааннар.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

КУРЛАВЫРЛАР БАР-ДАА БОЛЗА

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык сүт-бараан фермазының коллективиниң бо чылгы көргүзүглери эрткен чылдың деңнелинден бедээн. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээни, а кол чүве — ажыл-ишчилерниң дааңгай херээнге ак сеткилдиг хамаарылгазының өскериишкининиң түңнели-дир.

Коллективтиң чаңгыс деминиг, тура-соруктуг ажыл-ишчилери эрткен айларның түңнелинде эки көргүзүглерни чедип алган. Ажылга шаптыктыг чамдык уржуктар турза-даа, ферма күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, районда мурнакчы коллективтерниң одуруунда кирген. Апрель айда 48 тонна сүт саар планныг онаалдазын 51 тоннага боттандырган.

Холушкак уксаалыг 88 инекти фермада беш саанчы бир солуучулуг, хол-биле саап, ажылдап турар. Олар эрткен чылын бригада керээзинче шилчээн. Ниитизи-биле коллективте 15 кижи хаара туттунган, ында ийи трактор быжыглаттынган.

Чедип алган чедиишкиннер-биле черглештир ажылда бар четпестерни айтыр апаар. Кижилерниң күш-ажылын чиигеттээниндер, таарымчалыг байдалды тургуспааныындан ажылчыннар өскээр чарыгып, үе-шакты чарыгдаар чоруктар ам-даа кызырылбаан. Ферманы механизастаары чоруттуимааныындан хол-биле кылыр ажылдар көвүдээн. Оон уржуундан саанчылар малдан алыр продукцияны немээр албайн келген.

Саар инектерниң уксаазын эртем ёзузу-биле экижидип, азы-харын чаңгыс аай тургузуптар болза, бо коллектив малдан алыр продукцияны оон-даа хөйнү ап болурунуң курлавырлары бар. Оон ыңай ферма ажылдакчыларының ажылчын тускай дептер-биле хандырылгазы дески эвес, кышкы үе-ерде кажааларга ажылдап кедер сапыктар орнунга резин идиктерни берип турар, ол соок, өл-шык.

Кызыл-булуңнуң көскү агитация-биле дерилгези барык чок. Ында чүгле социалистиг хүлээлгелерниң көргүзүг самбыразындан ангыда амгы үеге дүүштүр кылган лозуң-плакаттар көзүлбес. Ол ышкаш саанчыларның күш-ажылын ай саынында демдеглээр дептерлер чок, мурнакчының тускай бүлүнүн тургуспаан, чүгле кварталдар төнчүзүнде түңнел кылыры-биле кызыгаарлаттынган.

Совхоз дирекциязы сүт-бараан фермазынче, оон хөгжүлдезинче кошкак кичээнгей салып турар. Каш чыл улаштыр ону өскээр кожурер дээш септелгени, хандырылганы суларатпаан. Оон уламындан механизация узамдыгып, удуртукчуларның кичээнгейинден уртундурган. Бо чылын чайлаг эгелеп септелге, чаартылгага кылырын планнап, тускай тудугжу звенону тургузары көрдүнген. Ук ажыл ферма чайлагже көжери-биле эгелээрин планнаан. Ынчалза-даа септелге, чаартылгага ажыглаар тудуг материалдарын ам-даа эккелбээн.

Адыр-Мажалык ферманың коллективи партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш, дүргедээшкин-биле ажылдаар дээш, беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш сорулга салган ажылдап турар.

Т. КАРЫМА.

МУРНАКЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Людмила Ивановна Шаламова сес чыл бурунгаар № 3 ээлчегге оператор болуп ажылдап кирген. Таарыштырыкчы болуп ээлээн ажылдаан. Ажылынга мергежээн аныяк ажылчын ам цех начальниги. Чээрби ажыг кижиниң удуртуруп аңаа бүзүрээн. Кижи бүрүзү-биле тускайлан ажылдаарын ол кол деп санап турар. Хөй чыл ажылдаан хоочуннарның дуржулгазынга дайнып ажылдап турарын ол чугаалады. Коллективте таарымчалыг мораль-психологтуг байдал тургустунган. Төрээн негиинден кым-даа чоруксавас.

Дериглер эргижирээни-биле, артык кезектер чедишпези-биле доозунналыышкын улгадып турар. Ажылдаар байдалды экижидер сорулга-биле бешки, үшкү сорттуң даг-дүгүнүң шынарын экижидер талазы-биле А. Чамзырыныың саналының бүдүрүлгеге ажыы улуг. Аңаа турган дериглер ажыглап эгелээн соонда, доозун эвээжээн болгаш ажылдың шынары экижээн.

Ээлчег сөөлгү чылдарда арыглаар фабриказының коллективтерниң аразында чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Апрельде нормативтиг арыг продукция бүдүрерин 117, 1 хуу, даг-дүгүн 119,2 хуу күүсеткен. Слесарь К. Хомушку, таарыштырыкчы Л. Шишкина чээрби беш чыл стажтыг, улуг дежурный электрик, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи О. С. Докур, дагдыныкчы Н. Ф. Борисова олар күш-ажыл маргылдааны баштап турарлар.

Үш чыл бурунгаар бригада аргазынче шилчээн соонда, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган. Бо чылын күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыышкыннары болбаан. Чаңгыс-даа прогул чок ажылдааннар.

Ээлчег пландан ажыр 240 тонна сорттуг даг-дүгүн бээр социалистиг хүлээлгени алган. Чаа беш чылдан эгелеп күш-ажылчы чедиишкиннерни быжыглаар, курлавырларны чеп ажыглаар дээш коллектив күжениишкинниг ажылдаар сорулгалыг. Ынчалза-даа чамдык бергедээшкиннер барын хоочун ажылчын О. С. Докур демдегледи. Дериглер септээр шишкиниш пестер, сыскыг резиналар, чаар материалдар болгаш өске-даа артык кезектер чедишпейн турар. Он үшкү конвейерге херек роликтер тывылбайн турар. Планныг септелге үезинде чедир хандыртынмааныындан септекчилер шынарлыг ажылдап шыдавайн турар. Бо чылдагаан-биле аңаа туруушкун болуп турар. Бирээзи үрелирге, бүдүн цех ажылдавас шак мындыг бот-боттары харылзаалыг дериглерни чаарты деририн негеттинип турар.

Коллективтен үш кижи кежээки техникумда, ийи кижи ажылчын аныяктар школазында өөренип турар. Спортчу секцияларда киржип турарлар бар.

Мурнакчы ээлчегниң ажылчыннары камналга талазы-биле бедиткен хүлээлгени алган. Туруушкуннарны 5 хуу, артыкчыларда даг-дүгүн 0,02 хуу кызырар, 1 муң хаптарны, 2 килограмм удазынны камнап алыр сорулга туруп турар. Бир эвес дериглерни чаартып солувас болза, туруушкуннар эвээжевес дээрзи билдиниг. Ынчангаш эде дериишкинни дүргедедири чугула.

А. ХОВАЛЫГ.

СЕМИНАР-ХУРАЛ

Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу райхоорkүүскомнарының социал хандырылга килдистериниң эргелекчилериниң болгаш инспекторларының семинар-хуралын Кызыл хоорайга эрттирген.

Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри С. Д. Кировтуң «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелдезинге дүүштүр республиканың чурттакчы чонунуң социал хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле социал хандырылга органнарының болгаш албан черлериниң сорулгаларының дугайында» илеткели-биле семинарның ажылы эгелээн. Социал хандырылга министерствозунуң оралакчылары А. С. Чаяан, А. С. Владимирова семинар-хуралдың киржикчилеринге «Күш-ажыл болгаш амыдырал хандырылга айтырыглары организастаарын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле социал хандырылга органнарының сорулгаларының дугайында», «Пенсия хандырылгазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр организастаар талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткелдерни кылган.

Социал хандырылга министерствозунуң контроль-ревизия килдизиниң начальниги Ш. Ш. Намчан-оол, бажың-интернаттар талазы-биле улуг инспектор М. И. Кузнецов, эксперт эмчи Н. С. Лакпа, министерствонуң пенсия килдизиниң эргелекчизи М. Д. Даржай олар семинарга тус-тус темаларга дыңнадыглар кылган. Оон соонда дуржулга солчулгазы болган. Таңды районкүүскомунуң социал хандырылга килдизиниң улуг инспектору Ш. Д. Семис-оол, Кызыл хоорайкүүскомунуң социал хандырылга килдизиниң улуг инспектору Л. И. Лихачева болгаш Бии-Хем районкүүскомунуң социал хандырылга килдизиниң улуг инспектору Т. Е. Ступоченко тус-тус килдистериниң ажылының дуржулгазын солушкан.

Семинар-хуралдың киржикчилери Кызыл хоорайкүүскомунуң социал хандырылга килдизиниң ажылы-биле база геология-шиңгилел экспедициязында пенсия документилерин канчаар долдуруп турарының дуржулгазы-биле таныжыкан.

С. САТ.

ЧАА ШКОЛА ТУДУУНДА

Шекпээр суурда дөрт корпустуг чаа школаның тудуу доостурунуң кырында келген. 624 өөреникчиге төлевилеттинген школаның тудуун «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның № 741 АКМК-зының болгаш «Шекпээр» совхозтуң бригадалары кады тудуп турар.

АКМК-ның бүдүн участок болур 60 ажыг кижи составтыг беш бригадазы мында хаара туттунган. Күш-оол Моңгуштуң удурткан комплекстиг бригадазының бызанчы-бетончулары класстар өрээлдерин шалалап турар. Ында Григорий Ооржак, Карашпан Моңгуш, Олег Ооржак болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдап, мурнакчыларның одуруунда турарлар.

Шеверлекчилер бригадаларының ажылының хуваалдазын аныяк коммунист мастер Татьяна Сарыглар удуртуп, бүгү ажылдарның шынарлыг кылдынарын хайгаарап турар. Шеверлекчилерден «Татьяна Кертик-оолдуң бригадазындан Саяна Хертек, Моңгушпен Хандармаа, Мария Күжүгет, Лидия Хомушкунуундан, Зоя Кок-оол, Мария Сарыглар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, кылган ажылын эки шынарлыг кылып турар.

Совхозтуң тудугжу бригадазындан бригадир Семен Моңгуш, бызанчы-бетончулар Вячеслав Моңгуш, Валерий Моңгуш ак сеткилдиг, шудургу ажылдап турар.

Школа тудуунда ажыл хайынышкыныг. Ынчалзажок тудугжуларның туруушкун чок, шалыпкын ажылдап, тудугну дүрген дужаарынга шаптыктап турар чылдагааннар база бар. Шала маңзазы, өске-даа дилиг материалдары үстү бээр, хонук-хонуу-биле электри энергиязын бербейн баар чоруктар шаптыктыг.

Л. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

Үнген депутаттар орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга депутаттар соңгуур талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларында

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 39 чүүлүнге үндезилээш, 1986 чылдың май 27—28 хүннерде округтарның соңгулда комиссияларынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга депутаттарның дараазында кандидаттарын бүрүткээн.

Дунаевский Вячеслав Вячеславович, СЭКП Тыва обкомунуң секретары — Өвүр районда Саглы № 87 соңгулда округундан.

Кочергин Владимир Александрович, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары — Барыын-Хемчик районда Ак-Довурактың Чоон талакы № 41 соңгулда округундан.

Ооржак Чылбаа Хелеевич, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары — Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы № 60 соңгулда округундан.

Солун-оол Люндуп Иргитович, Тываның хөгжүм-шии театрының артизи — Кызыл хоорайда Пролетар № 8 соңгулда округундан.

Хусаинов Вадим Юнусович, Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чер комитединиң даргазы — Кызыл хоорайның Мурнуу талакы № 31 соңгулда округундан.

ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИ КЕЛЬНДЕ АЖЫТТЫНГАН

КЕЛЬН. (СЭТА). «Делегейниң эмчилери ядролут дайынны болдурбас дээш» шимчээшкининиң VI делегей конгрези май 29-та аңаа байырлыг байдалга ажыттынган. Хоорайның «Конгресс-центрум» дээр эң улуг залдарының бирээзинге Чер кырынга амыдыралды камгалап арттырарынче боттарының кыйгы-үнүн үндүрер дээш 50 чурттан 3000 ажыг делегаттар болгаш аалчылар чыылган. Аңгы-аңгы ыыгжамырларда саладтаан он-он муң частыр чүүлдер, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң улам күштелдирген боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнү Чер кырында диириг амыдыралды чок кылыры-биле кыжанып турар.

«Чер кырынга тайбыңны камгалаар» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турар ол хөй төлээлекчилерлиг чыыштың ажылында «Делегейниң эмчилери ядролут дайынны болдурбас дээш» деп делегей шимчээшкининиң деңэргелиг даргаларының бирээзи академик Е. И. Чазовка баштаткан совет делегация база киржип турар.

Чыылганнар совет делегацияның баштыңының чугаазын чылыы-биле уткааннар. Ол VI делегей конгрезиниң киржикчилеринге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң оларга байыр чедиргенин болгаш эмчилер ядролут дайынның медицина-биологтуг хоралыг салдаларын ханызы-биле тайылбырлааш, амгы ядролут космос үезинде чогум кым эрткен үениң дайын байдалдарының дугайын күзеп-бодап турарын, бөгүн өг-бүле бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң кырында кайы хире улуг айыылдыг чепсектиң астыңа берген турарын медереп билирин кым күзевейн турарыл, оларга ындыгы удурланырынче хөй-нииитини угландырып турарын демдеглээнин дыңнаткан. «Сөөлгү хамчыктыг аарыг» болур ядролут дайындан улустарны чайладыры дээш, эмчилерниң кылып турар буянныг-чаагай ажыл-херээ ол шимчээшкинни чер болганга хүндүткелдиг болдурган.

М. С. Горбачев конгресстиң делегаттарынга бүгү-ниитиниң кадык-чаагай чоруу дээш чедиишкиниг ажылдаарын күзээн.

Дыка хөй чурттарның курунне болгаш чазак баштыңнарындан конгресстиң адынга келген байырлыг чагааларда ядролут кыжаныышкынның күштелиишкининге удур, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш демисежириниң эргежок чугулазын онзалап айтып турар.

Шимчээшкинниң совет болгаш америк даргаларының өмүнээзинден ажыдыышкын ёзулалынга чүве чугаалааш, профессор Б. Лаун (АКШ) ол улуг салдарлыг делегей организациязының сөөлгү чылдарда кылган ажылының түңнелдерин кылган. «Делегейниң эмчилери ядролут дайынны болдурбас» дээш делегей шимчээшкининиң киржикчилери боттуг чедиишкиннеринге чоргаарланып болур — деп, Б. Лаун чугаалаан.— Бөмбүректиң миллион-миллион кижилериниң мурнунга биливис, тумаңналчак чүүлдерин ажыдып, ядролут дайынның херек кырында коргунчуг түңнелдериниң дугайын эң-не баштай шыңгыызы-биле бодап көрүнче албадаан бис. Бистер ядролут чепсекти ажыглаарының араатанзыг салдарларының даңзызын делегейниң калбак хөй-ниитизинге көргүскеш, медицина ядролут дайындан оларны аарыг-човулаңын безин чиигедир хамаан чок, кандыг-даа дуза чедирип шыдавас дээрзинге улам хөй санныг кижилерни бүзүреткен бис».

«Бистиң шимчээшкинивисте каттышкан эмчилер баштайгы медицина рецептизин кылдыр кандыг-даа ядролут чазылдырыышкыннарга хоруушкун — мораторийни тургузарын шилип алган — деп, ол айыткан. — Ындыг хоруушкунну национал чепсек-херекселдер-биле безин 1 килотоннадан-даа эвээш күштүг чазылдырыышкынныг деңнелинге чедир контрольдап болур».

Шимчээшкин ол бирги чергелиг сорулганы боттандырып чорудары дээш быжыг турум-биле демисежип турарын Б. Лаун чугаалаан. «Чогум-ла оон ужурундан бистер Совет Эвилелиниң ядролут шенелделерин 1985 чылдың августуң 6-дан декабрь 31-ге чедир соксатканын сеткил ханыышкыны-биле уткуп, хүлээп алган бис. Ынчалза-даа ёзулуг чедиишкинни чедип алыр дээр болза, Каттышкан Штаттарның талазындан деткимчениң харыы базымнары эргежок чугула боор турар. Ынчаарга ол совет инициативаны Барыын чүктуң канчаар көргени шимчээшкинниң иштинге хөөн калышкынны болдурган. Б. Лаун кандыг-даа ядролут чазылдырыышкыннарга мораторийни Хиросиманың дараазындагы хүнү — 1986 чылдың августуң 6-га чедир уламчылаар деп ССРЭ-ниң шиитпирлээнин бедии-биле үнелеп чугаалаан.

Конгресстиң ажылының баштайгы хүнү Кёльнниң төвүнге тайбыңның болгаш боо-чепсекти дуржуреринниң политиказын деткиириниң хөй кижи киржикчилиг чыскаал-биле доозулган. Митингиге чуве чугаалаан ораторлар, оларның аразында шимчээшкинниң деңэргелиг даргалары Е. И. Чазов, Б. Лаун, а ол ышкаш ГФР-ниң көскү хөй-ниити ажылдакчылары, ылаңгыя П. Штарлингер, Чер кырынга болгаш космоска-даа чепсекти эндере бүдүрүп тургузарын соксадырының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын демдеглээш, чепсегленишкинни бүгү-нииты болгаш бүрүн дуржурериниң оруунга баштайгы боттуг базым кылыр ядролут чепсекти шенээрин соксадырының чугулазын айтып турганнар.

«Делегейниң эмчилери ядролут дайынны болдурбас дээш» шимчээшкининиң конгрезиниң ажыттынганы массалыг информация чепсектериниң улуг кичээнгейин хаара тудуп. ЦДФ телевидениезиниң ийиги программазы делегейниң ол улуг салдарлыг организациязының дугайында дамчыдылга кылгаш, эмчилерниң ол бурунгаар депшилгелиг каттыжыышкынының сорулгаларының дугайын чугаалаан.

Г. КУЛЬБИЦКИЯ, (СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херектери

ШУГУМЧУЛЕЛДЕН ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР

СЭКП-ниң XXVII съездизи партийжи ажылды эде тургузарының, ооң хевирлерин база арга-методтарын чаартырының талазы-биле чугула сорулгаларны салган. Ону амыдыралга боттандырар дээш Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң автопаркта партия эге организациязы чамдык ажылдарны кылып турар. Коммунистерниң, чолаачыларның, механизаторларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысалгазын мурнукузундан бедиткен, планныг онаалдаларның күүселдезин техниканы, кывар-чаар материалдарны камнаары дээш кижи бүрүзүнден негелдени салып, организастыг чорукту, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар чамдык хемчеглерни алган. Коммунистер болгаш ажыл-ишчилер съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр автопаркта ажылдың байдалын шугумчулекчи ёзу-биле хандыр анализтеп, четпестерниң үнүп турар чылдагааннарын, бо талазы-биле буруулуг кижилерин дидими-биле илередип, моон соңгаар ону экижидер дээш чүнү кылырын саналдап, сүмелеп турар. Ол чорук удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның даанган ажыл-херээнге харысалгазын бедидеринге идигни берген.

Автопарктың ажыл-ишчилери бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын күүсеткен, кывар-чаар материалдар камналгалыг болган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, ажылдан озалдаар чоруктар кызырлып турар.

Партия эге организациязында 11 коммунист, СЭКП кежигүнүнге 1 кандидат бар. Оларны автопарктың чугула участоктарында быжыглаан, партийжи даалгаларны берген. Оларның хөй нуруузу онаашкан ажылын, партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржип, амыдыралга төлептиг болуп турарлар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чорып, планныг онаалдаларын күүседип, быжыглаан техниказын камналгалыг эдилеп, өскелерге үлегерин көргүзүп келгеннер. Коммунистер Ч. Д. Дагба, К. Х. Делбиш, В. И. Самын, А. Кара-Сал болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар.

Партия хуралдарын ай санында эрттирип турар. Аңаа коммунистер СЭКП Уставының негелделерин, партийжи даалгаларны күүседип турарының, оларның күш-ажылга болгаш хөй-нииттиг амыдыралынга авангардтыг ролюн бедидерииниң, партийжи өөредилгениң, политмассалыг ажылдың дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып, мында кылдынган ажылдарны демдеглеп, кичээнгейни четпестерни илередириңче, ону эдип алырда кандыг хемчеглерни алырынче угландырып келгеннер.

Хуралдарның чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле санал бээринге коммунистерниң киржилгези багай эвес. Коммунистер М. Успун, В. Дагба, Ч. Дагба болгаш өскелер-даа санал берген, партия организациязының ажылының, күш-ажылдың сагылга-чурумунда, техниканың эдилелинде, камналга-хумагалалда четпестерни дидими-биле шугумчулеп, боттарының сүмелерин, саналдарын киирип турарлар.

Автопарктың ажыл-ишчилериниң сорулгазы болза чизы-бүрү марканың автомашиналарын, тракторларын совхоз бүдүрүлгезинге бүдүрүкчүлүг ажыглаары, камналгалыг эдилээри, кывар-чаар материалдарны камнаары, мергежилин бедидери, боттарынга даандырган ажыл-херекти ак сеткилдиг күүседири болур. Бо чугула ажылда чедир кылдынмаан чүүлдер болгаш четпестер эвээш эвес. Ылангыя автомашиналарның, тракторларның эдилели, камналгазы багайындан ажыглаар хуусаазы четпезинде үрелип турар. Совхозтуң балансызында 56 чизы-бүрү марканың автомашиналары бар, оларның түңде 60 хире хуузу хүн бүрү ажылче үнер, өскелери үрелишкиннерниң уржуундан септелгежок ыяк апаар турар. Дөрт автомашина септээр арга чок кылдыр тоймаглаттынган. Тракторларның эдилелинде, камналгазында четпестерни чок деп болбас. Машиналарның техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде чорутпас, гараже кирерде, оон үндүрерде техниктиг байдалын, спидометрлерин ыяап көрбес таварылгалар бо-ла таваржыр. Чолаачыларның, трактористтерниң путёвкаларын негелде ёзугаар боддурбайн турар. Автопаркта чолаачыларның ажылдаарынга, хостуг үезин эрттиреринге таарымчалыг байдалдар тургуспаан. Гаражтың иштиниң соок болгаш шык, кызыл-булуң негелдеге чедир дериттинмээн. Оон өске-даа четпестер автопарктың ажылында бар.

Ол четпестерниң дугайында партия эге организациязының хуралдарынга коммунистер шугумчулеп, ону эдер, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын, чолаачылардан, механизаторлардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан даанган ажыл-херээнге харысалгазын бедидерин негеп турган. Ындыг-даа болза партия организациязы (секретары Ч. Д. Севик) ооң шугумчулелден түңнел үндүрер, ажылда четпестерни хайладыр, съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаар дээштиг хемчеглерни ам-даа албайн турар. Ооң уламындан четпестер уламчылавышаан. Совхозтуң парткому (секретары О. Ч. Ооржак), дирекциязы (директор Д. Д. Доскаар) ажыл-агыйның бо чугула адырында четпестер-биле эптежип, ону эдип алыр дээш чогуур негелдени тургуспайн турары четпес.

Партия организациязы хуралдарны эрттиреринге кошкак белеткенип турарындан олар чугаалашкан айтырыын партийжи принципиалдыг, шугумчулекчи ёзу-биле сайгарбайн келгенин, комсомол организациязынга партийжи удуртулганың кошкаан, политиктиг өөредилгеге дыңнакчыларның эвээш кээп турарын, кежигүн өзүлдезинче кичээнгей салбайын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, организастыг чоруктуң четпезин хуралдарга коммунистер шугумчулеп турган. Ону эки кижилерниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылбаан, ону күүседир, харылаар кижилерни томуйлап албаанындан коммунистерниң үнелиг саналдары саазын кырында арткан.

Партияның күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, организас чок чоруктар-биле демисел ам-даа четпес. Коммунист чолаачы М. Т. Салчак эзирик машина башкарып чораан, озал-ондак кылгаш, партия кежигүнүнден үндүрткен. Машина-техниканың хуваалдазын директор Д. Д. Доскаар саадап турар, ооң уламындан үнелиг үе-шакты эвээш эвести чолаачылар, механизаторлар чидирип турар.

Совхозтуң автопаркта партия организациязы, ооң секретары Ч. Д. Севик съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар дээш хемчеглерни алыр, ону боттандырар ужурлуг.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Ыйгылакта сүт-бараан фермазы Барыын-Хемчикте мактаалдыг. Саанчылар, кадарчылар он ийиги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш сорукттуг ажылдап турар.

Ында мурнакчы саанчы Зоя Саая сайгылгаанныг кажаада инектерин саган тур.

— Амдызында он үш инек саар мен. Инектериниң чамдызы ам-даа торуур. Хүнде бир инектен-не сес литр ажыг сүттү саап алыр-дыр мен — деп, мурнакчы чугаалай-дыр.

— Чай дүшкен-дир. Ам саар малдың сүдү моон-даа эзбээр, инектерге немелде чемнерни база берип турар болгай бис — деп, учетчик Антонина Хомушку немеп кагды.

ЧУРУКТА: Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң мурнакчы саанчызы Зоя Саая.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИДЕГЕЛДИГ

Бистиң «Кара-Хаак» совхозтуң хойжулары мал төлү алыр талазы-биле мурнундагы чылдардан эки түңнелдерни чедип алганнар.

Борта хамаарыштыр чаңгыс малчының ажыл-ижиниң дугайын бижикседим. Малчыны Чамзырың Намчылович Ондар, өгнүң херээжен ээзи Бина Өскусовна, уруглары кады ажылдап, дузалажып чоруур уруун Галина дээр. Бо өг-бүле 1982 чылдың июньдан эгелеп 400 ажыг кыс хунан хойларны хүлээп ап, кадарып эгелээн. Ол-ла хою-биле ам үш чылды ажып, дөрткү чылче кирген бо. Олар баштайгы чылында дугуп хойларындан чүске онаалтыр 70 хураганны алгаш, планны дөгүүп күүсеткен.

Совхозтуң малчыннары бо чылын ортумаа-биле чүс хойга онаалтыр 75 хураган алыр турда, ол бодунуң күжүн санап көргеш, чүс баштан-на 85 хураганны камгалап алыр деп бот-хулээлгени алган болгаш совхозтуң мурнакчы малчыны Николай Ендаңны чарышка кыйгырган. Амгы түңнели — чүс хойга онаалтыр 86 хураганы ап, хүлээлгезин күүседип апкан.

— Чогум түңнел июньда, хураганнарны ыелериндан үзүп турда, кестү бээр боор — деп, малчын чугаалап орду.

Бо кыжын сакманчылар албайн, колдуунда боттарының күжү-биле ажылдап кыштааннар. Өг-бүлениң херээжен ээзи мал ажылынга кызымак, кежээ кижи. Оларның уруу Галина моон мурнунда мал эмчизинге дузалакчылап ажылдап турган болгаш, хураганнар аарый бээрге эмнерни боду сыкыртып, ижиртип турган, эмчи ап турар. Адазы ада бүзүрээр болгаш, амгы үеде дузалакчы кадарчы албайн, уруун дузалаштырып турар.

Бо кыжын өг-бүле Калбак-Даг деп черге хойларын хүр кыштаглатканнар. Малдың кужү шыырак болгаш сүдү хураганнарга чедер болган. Ынчалза-даа шала багайларын сүттүг хойларга чагыштырып турган, хураганнарны камгалап ап келгеннер.

Бина, Чамзырың Ондарлар чугаакыр, хүндүлээчел, бичии сеткилдиг улус. Өг-бүле тос уругну өстүрүп, уругларының кижизидилгезин дээш доктаамал сагыш салып келген. Оларның улуглары ам, ада-иези дег, төлептиг кижилер болуп, тус-тузунда ажылдап, чурттап турар. Мал эмчизи эртемниг оглу совхозтуң сүт-бараан фермазынга баштай мал эмчилеп киргеш, ооң эргелекчизинде ажылдай бергенден бээр ийи чыл ажып турар. Черле ынчаш, кандыг-даа ажыл кижилерден хамааржыр. Ол кызымак аныяк эр фермага эргелекчилээш соонда, фермаңың ажыл-ижи сегип, планын ийи чыл улаштыр ажыр күүседип келген. Ол кижилер-биле ажылдап билир, шынчы негелделиг. Ооң коллективи бо чылдың бирги кварталында сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планнарын база ажыр күүсеткен. Өске бир оглу — Кызылда чолаачы. Уругларының улуу Елена — ветеринарня поликлиниказының кол лаборантызы. Оон бичези Анатолий Кызылда ажылдап турар. Оон өскелери үш кижи Кара-Хаак ортумак школазының үстүкү класстарында өөренип турар. Оларның өөредилгезин, чурумун школага мактаар. Ынчангаш тыва улустуң «хол изин бут изи чандыр баспас» деп үлегер чугаазын бо өг-бүлениң чижээнден көрүп болур.

Малчынның бажыңы хоорай улузуннуундан дудак чок, эргелиг, бажың иштиниң эмге-сес келиг. Кажаа-хоралазы, кодан девискээри, шынап-ла, мактаачыг.

— Совхозувустуң удуртулгазындан хандырылга эки, автомагазин үргүлчү кээп турар, мал чемин четчир. Ам чылыг дүшкен, моон соңгаар хорамча чүгээр боор, онаашкан хүлээлгенивисти салбас боор бис — деп, Чамзырың Намчалович бүзүрелдиг чугаалады.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

Эки кижилер дугайында

ЧЕТТИРДИВИС, ЧОЛААЧЫ

Чоокта чаа чүве. Бистиң өг-бүле Кызылче хуу машиналыг чоруп орган бис. Орукка тереңдерге-даа кире дүжүп дугуржуп алдывыс. Ол чолун олурувуста, хенертен машинавыс шимчевестеп, туруп алган. Ооң үрелген черин эдип алыры ындыг амыр эвес, үе-шак, улуг ажыл негеттинип, канчаакчы база херек апарган.

Дүврей-ле бердивис. Эш хову, эки билбезивис чер. Кежээ дүжүп орган, бичии оглувус база бар. Канчаарыл? Халдып эртип турганнаан машиналарның чолаачыларындан дуза диледип каш-даа удаа оралдажып, кызыдып-ла турдувус. Ынчалза-даа хей болду.

Хенертен чанывыска ногаан фургон доктаай дүшту. Оол чолаачызы аныяк кижи бистиң бергедээнивисти билип алгаш, сүүрже кады чоруурунга ашаамга сүмеледи. Бис артып калдывыс. Суурга чеде бергеш, олар элээн каш кижилерден дуза дилеп, элээн үр болганда херекти бүдүрген. Аныяк чолаачы моон өөм ээзин катап эккеп кагды. Дыка-ла өөрүп, четтиргенивисти илереттивис.

Ынчалза-даа аныяк чолаачының ат, фамилиязын билбайн четтикпээнивис харааданчыг болду. Ооң машиназы 64—17 ТВЗ дугаарлыг чорду. Бодунуң чай-хос чок ажылын соңгаарлаткаш, мырыңай танывазы кижилер бистерге дуза бердирген чолаачыга «Шын» солуну дамчыштыр өөрүп четтиргенивисти база катап илередиксээш мону бижидивис.

Галина ЛОПСАҢ,
Сүт-Хол районнуң Сүт-Ақсы суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Үлетпүр бараанннар садынында үжен беш коммунист херээжен бар. Оларның бирээзи — «Детский мир» садыында дагдыныкчы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Иргит Намчыловна Декабрь. Байлак дуржулгазын ол аныяктарга дамчыдып турар. Ооң болгаш өске-даа хоочун садыгжыларның коллективти быжыктырарынга, харысалгалыг чорукка кижизидеринге салдары улуг.

Шуптуу салбырлар беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүсеткен. Комсомолчу-аныяктар коллективинге Тываның комсомол шаңналын тывыскан. Күш-ажылчы чедиишкинге дагдыныкчылар улуг үлүүн киирип турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң
доктаамал комиссиязында

ХҮН ЧУРУМУ—САДЫГ АЙТЫРЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, чоннуң херегле бараанннары болгаш амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязының «Чоннуң хандырылга алырының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын улам экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң сорулгаларының болгаш хемчеглериниң дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Хуралды ук комиссияның даргазы С. М. Мешкорудинков эрттирген.

Садыг хандырылгазын экижидер, садыглаашкын культуразын бедидер, чоннуң херегле бараанннарынга чурттакчы чоннуң негелде-херегзелин долу хандырар талазы-биле республиканың Садыг министерствозу чамдык ажылдарны кылып турар деп, садыг министри К. Х. Шавыраанның илеткелин дыңнааш, комиссия кежигүннери демдеглээн. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли чыл санында өзүп турар, садыгны сайзырадыр талазы-биле ажыл ам-даа уламчылап турар.

Ындыг-даа болза, чоннуң херегле бараанннарын четчир саныг кылдыр садарында четпестер эвээш эвес дээрзин доктаамал комиссияның кежигүннери айыткааннар. Хыналда үезинде хоорайның аъш-чем бараанннарының магазиннеринге вогаа, дузаан огурец, дузаан капуста аймаа чок болган, чулуктарының ассортиментизи эвээш, хлеб болгаш хлеб-булочна кылыгларын үзүктелиишкинниг садып турар болган. А үлетпүр бараанннарының магазиннеринде бичии уруглар идик, трикотаж кылыгларының эвээш, а тудуг материалдарындан — дилиг материалдары, шифер, чугай чок. А мебель магазининде кижи алыр бараан барык чок. Ооң уламындан садыгда бараан курлавыры эвээш болуп турар. Ол бүгүнүң түңнелинде чурттакчылар спорт, электри бараанннарының болгаш өске-даа кылыгларның чедишпезинче хомудап турар.

Садыглаашкын чурумун хажыдар фактылар бар дээрзин хуралга шугумчулээн. «Росторгодежда», «Ростекстильторг» болгаш Садыг министерствозунуң садыг баазаларында чамдык ховар бараанннарны эмин эртир үр хуусаада шыгжап турар фактылар бар, ол чорук ындыг бараанннарны таныш-көрүштерге садар арганы тывылдырып турар.

Бо четпестер дээрге Садыг министерствозунуң талазындан бараанннарның кадагалалын контрольга албайн турарының баадыткалы. Садыг министерствозунуң баазазынга контроль чогундан үрелген бараанннарны үндүр бижинир, чингеткен өртек-биле садыр ужурга таваржып турар. Ындыг чылдагааннардан Курседыг инспекциязы магазиннерден чамдык кондитер кылыгларын, конфеталар аймаан, чигирин, аъш-чем концентрадын актылаар ужурга база таваржып турган.

Ниитиниң чемненилге трезиниң адрезинге шугумчулел улуг болган. Столоваяларны септээри-биле үр үеде хаар, шыпар чок чем белеткээр чоруктар ам-даа уламчылавышаан. Ооң материал-техниктиг баазазы кошкак. Аъш-чемни белеткээриниң технологиязын хажыдар, өртек уласттырар, аъш-чем продуктуларын болбаазыратпайн садар чоруктар дугайында хомудалдар хөй кээп турар.

Хоорайның кулинария магазиннери негелде ёзугаар ажылдавайн турар. Оларга ёзулуг кулинария кылыглары ховар, колдуунда-ла аъш-чем бараанннарының магазиннериниң бараанннарын садарынга ойлежип турар.

Күрүне садыының бүдүрүлгелери кадрлар белеткээринге кошкак кичээнгей салып турарын хуралга айыткан. Ылангыя массалыг мергежилдиң кадрларын ам-даа чедир белеткеп шыдавайн турар. А ажылдап турарлааның күш-ажылын чиигедир хемчеглер кошкак алдынып турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бо комиссиязының кежигүннери Ч. Б. Монгуш, Е. А. Аракчаа, А. А. Дворяк олар дыңнадыглар кылып, боттарының хыналда черлеринде четпестерни чугаалааннар.

Тыва АССР-ниң Арга-менажыл-агый министри М. А. Гаков, сай-хөө министриниң оралакчызы К. Д. Ондар, чурт үлетпүрүнүң министри В. С. Постников болгаш өскелер-даа депутаттарның айтырыгларынга харылааннар.

Доктаамал комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киришкен болгаш чүве чугаалаан.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ЧОГААДЫЛГА

ЕРЕВАН. Республиканың «Автомотосонуургактарының» эки тура ниитилелиниң чанында автомобиль чогаадып тургузарының секциязын «болу кылырларның» фирмазы деп адап турар. Ол 100 ажыг кижини каттыштырган. Янзы-бүрү шыылыг болгаш профессилерлыг ол кижилер болуунуң хостуг үезин ынак херээнге — болу автомобильдерни чогаадып кылырынга турасканып турарлар. Автосонуургактарның ажыглап турар кол материалдары шил пластика, алюминий, шил востуг өнсолд хырба болур. Ол секцияның кежигүннери бүгү-эвилелдиң болгаш делегей конкурстарының хөй удаа шаңналдыгдары боон келгеннер.

ЧУРУКТА: модельдерниң үнелелин аттаалдарлыг жюри берип турар.

Р. АТАЯННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фототроникасы.

Дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле

КЫЗЫЛ ХООРАЙ: ол кандыг болурул?

Кызыл хоорайның чаа чиңгине планын Москваның «Гипрогор» институду ажылдап кылган болгаш ону ам РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге бадылададыры-биле киирген. Ында хоорайның чурттаалга, үлетпүр, коммунал-амыдырал болгаш ногаанчыдылга, дыштаныылга зоналарын улам тодарадып, калбартырып көрүп турар. Ол-ла чиңгине планда Кызыл хоорайның он ийиги беш чылда болган оон ындайты, 2000 чылга чедир үеде хөгжүлдезиниң төлевилелдешкини киирген. Ол төлевилелди хоорай Совединиң сессиязынга күштүг кылдыр бадылаан. Ынчангаш он ийиги беш чылда Кызыл хоорайга кандыг ажылдар чорутттунарынга доктаан көрээлинер.

Хоорайның тудуг организациялары бо беш чылда чуртталга тудуунга 93 миллион ажыг рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. Ынчалзы-биле 5600 ажыг квартиралыг чуртталга бажыңнарын, 4 муң хире кижиге ниити чуртталга бажыңнарын тудар. 5800 олуттуг школаларны, 3060 орунныг уруглар садтарын, садыг камгалалының материалдыг баазазын быжыглаары-биле хоорайның чооң талазынга поликлиниканы, халдавырлыг аарыглар эмнелгезин болгаш терапия салбырларын, аптеканы тудары көрдүнген. Амыдырал хандырылга бажыңы, № 1 столовая, чүс олуттуг чупар-бажың, өске-даа социал-амыдырал тудугларны ажыглалга кирер. Электри-чылыг төвүнге үш котёлдарны болгаш чылыг дамчыдылгазының үшкү эдилээн ажыглалга кирери-биле хоорайның чаа туттунар микрорайоннарының чылыг хандырылгазы боттаныр.

Бо беш чылда хоорайга онзагай тудугтар болур Пионерлер ордузуның, музей бажыңының, 800 олуттуг кинотеатрының, чаа универсалдыг магазиниң тудугтары эгелээр. А аэровокзал, типография, спорт комплексизи болгаш эрткен беш чылда эгелээн социал-культура, бүдүрүлге тудугтары ажыглалга кирер.

Ооң-биле чергелештир тудугларның шынарынче, ооң индустриалдыг деңнелинче, эстетиктиг аргаларны ажыглаарынче, хоорайның каас-чараш эстиг, көрүштүг аан-шинчизинче онза кичээнгейни углаар апаар. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинаттың чаа цегиниң ажыглалга кирери-биле улуг панельдиг бажың тудуунуң чаа 135 серияның бажыңнарын тудуп эгелээр. Оон мурнундагы 72 серияның бажыңнарынга бодаарга, эптиг тургузар кезектери хөй янзы эвес-даа болза, квартираларны планнап кылыры дыка эптиг. Ол ышкаш квартираларның шеверлел ажылдарынга обойларны, линолеум, паркет платалар ышкаш эки материалдарны ажыглаар.

Моон алгаш көөрге, он ийиги беш чылда Кызылдың тудугжуларының мурнунда оон мурнундаазында чылдардан ескек улуг сорулгалар салдынган. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр РСФСР-ниң элээн каш крайлары, областары ажыл дуушмалышкы дузазын чедирип, бо беш чылда Кызыл хоорайга улуг хемчээлдиг чуртталга, бүдүрүлге тудугларын тудуп бээри көрдүнген. Ынчалзажок Кызылдың тудугжулары кылыр ужурлуг ажылдарын долу хемчээлге, эки шынарлыг күүседир дээш организас-техниктиг хемчеглерден эгелээш бүгү күштү мобилизастап, эң бүдүрүкчүлүг ажылды чедип алыры-биле съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузуушкунну чорудар ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда хоорайның төп кезин, В. И. Ленин шөлүнүң ансамбли хевирлеттинип тургустунган. Министрлер Чөвүлелиниң, хөгжүм-шии театрының ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналы-биле үнелеткен бажыңы, туристиг «Межгулек» комплекс, Чурукчулар бажыңы туттунгулаан. Хоорайның аан-шинчизинге Кызыл партизаннар, Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген дайынчыларга тураскаалдары, «Азия төвү» баганазы чаартып кылганы. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, хөй-ниити болгаш күрүне ажылдакчызы С. К. Токага тураскаалды тургусканы онзагай хевирни киирип турар.

Ынчалзажок ооң-биле чергелештир чуртталга, социал-культура тудуунуң амгы байдалы чаа негелделерге, чоннуң негелде-херегзелинге четпейн турар.

Хоорайның чуртталга кезээниң — микрорайоннарының, кварталдарының долу комплекстиг чоруу боттанмайн келген. Төп кезээнде эрги бажыңнарны кожурериниң бергедээшкиниериндеп хоорайның кыдынында чаа кварталдарны, микрорайоннарны тудары инженер четкилериниң белеткеттинмээни-биле улуг шаптараазыннарга таваржып, хуусаалары узамдыгып турар. Чижээ, Мурнуу микрорайон улам чаун туттунуп тураа-даа, ынаар сүт чедишпес, телефон харылзаазы шуут шөйдүнмээн хевээр. Бо талазы-биле хоорай Совединиң күүскому, Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелезин улуг буруулуг деп дорту-биле чугаалаар апаар. Капитал тудуг эргелези чаа 135 серияның бажыңнарын тудуп эгелээринге шуут белен эвес болган. Бо чылын тудуун эгелээр ужурлуг үш ындыг бажыңның төлевилел-смета документациязы ынчаар чок. Ол эргелел чуртталга болгаш социал-культура тудугларының ийи чылдыг планнаашкынынче шилчивээн. Ажыглалга кирер тудугларны материалдар, дериг-херекселдер-биле, сүт дамчыдылгазының тудугларын хоолайлар-биле хандырарының хуусааларын үзүп келген.

Хоорайга чуртталга тудуун шаңнымчыдарынга тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының бүдүрүлгезериниң четпес ажылдап келгени улуг шаптараазыннарны тургузуп турар. «Тудуг кезектери» комбинат ажылдап келген 15 чылдарының дургузунда бүдүрүлге күчүлерин эң долу ажыглаарының хемчеглерин боттандырып шыдаваан, бо үениң иштинде хоорайга чүгле 21 бажыңның хаваларын берген. Кылыгларының шынары база негелдеге дүүшпес, бажыңнарның хевирин хөй янзы болдурар арга чок боор турар. Элегес-Аксының хана материалдарының, Кызылдың туйбу заводтарының ажылынга хамаарыштыр хөй чемелээшкиннер уламчылавышаан. Олар тудугларга туйбуну планнаттынганынга чедир бербейн, шынарны багай кылдыр үндүрбүшаан. Мындыг байдал турда, өңнүг, каастаар туйбу дугайында чугаа чүгле сөс ышрынга аргары биладигир.

Тудугларының нормативтиг хуусааларының узаары уламчылап турар. 1985 чылда ажыглалга кирген бажыңнар боттарының дужаалтынар хуусааларындан 3,5 катап озалдаан. Ол дээрге Кызылда кол тудуг организациязы — «Тыва тудуг» тресте ажылды канчаар организастаан, тудуг материалдары-биле канчаар хандырып турарының деңнели-дир. Тудугжу бригадаларны бир тудугдан өскезинче удаа-дараа октаар чоруктар, кылыр ажыл, материалдар, механизмнер аңгыландыр туруушкуннар уламчылап турар. Оон аңгыда тудугнуң технологиязын хажыдары хоочураан аарыг болган. Шеверлекчилер чаңгыс тудугга ол-ла ажылын каш дакпыр кылыры мынчага уламчылавышаан. Бо бүгү четпестерниң түңнелинде тудугларның шынары багай, эде кылыышкынчар болдунуп, хуусаалар узап, тудугнуң бот-үнези улгадып турар.

Ниитизи-биле төлевилел-смета документилерин белеткээш, бадылардырындан эгелээш бүгү ажылдарны комплекстиг организастаарынга, тудугларны ажыглалга киирерин чедир эң шынарлыг, шалыпкын кылырының талазы-биле боттуг хемчеглерни чогуур организациялар боттандырар ужурлуг. Хоорай Совединиң күүскому капитал тудугнуң, ылангыя чуртталга, социал-культура тудугларының айтырыгларын доктаамал кичээнгейге ап, шынчыгы контрольду тургузуп, хоорайның тудуг-суур хөгжүлдезин дээш боттуг хемчеглерни боттандырар. Бо дээрге бистиң мурнувуска партияның XXVII съездизиниң, дүргедээшкинниң угланыышкынының салып турар негелдези-дир.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын Кызылдың тудугжулары чамдык бүрүнгаар базымнар-биле эгелээнин демдеглеп болур. Чуртталга тудуунуң талазы-биле капитал салымышкыннарны шиңгээдириниң болгаш тудуг-монтаж ажылдарының дөрт айларның планы күүсеттинген. Ынчалзажок тудугжуларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турарын уттуп болбас, улам шудургу, туруштуг ажылдаарын чедип алыры чугула. Бо чылда, чижээ, ниитизи-биле 61,5 муң дөрбелчин метр, оон иштинде министерстволар болгаш ведомстволарның шугуму-биле 32,9 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер ужурлуг.

М. СААЯ.

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

(Төнчүзү. Эгези № 125 «Шынада»).

Дамчай-оол Очурович Ооржак — Саглы ортумак школазының одакчызы.

Кур-Седи Кунгаазевич Ооржак — Саглы ортумак школазының башкызы.

Татьяна Доржуевна Саая — район столоваязының ажылчыны.

Шужукпаа Бирнейевна Сат — Саглы суурда уруглар садының тех-ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Андрей Степанович Аршуков — район магазининиң садыгжызы.

Минчимаа Шоглаевна Дива — Хүт суурда район магазиниң эргелекчизи.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Александр Петрович Абросимов — Бай-Хаак ортумак школазының шеригниң эге белеткелиниң талазы-биле башкызы.

Василий Герасимович Ануфин — Тока аттыг совхозтуң инженери.

Галина Васильевна Афанасьева — район магазининиң садыгжызы.

Галина Николаевна Данилова — районнуң кассир-санакчызы.

Валентина Павловна Зайкова — Балгазын суурда № 2 профтехучилищениң ажылчыны.

Иван Петрович Иванов — Балгазынның № 2 ПТУ-зунуң чолаачызы.

Николай Ефимович Казанцев — Балгазынның № 2 ПТУ-зунуң башкызы.

Надежда Ильинична Казанцева — районнуң кол бухгалтери.

Чыртак-кыс Шарабиевна Кызыл-оол — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Газиз Мавлетович Мусин — Хову-Аксының геология-шинчилел бөлүүнүң өрүмекчизи.

Иван Петрович Отлезнев — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының механизатору.

Александр Баазанович Тюлюш — Тока аттыг совхозтуң малчыны.

Татун-оол Напитович Чооду — Тока аттыг совхозтуң быдаанчызы.

Тамара Максимовна Шербаченко — Хову-Аксының геология-шинчилел бөлүүнүң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чооду Баа-Хөөевич Шаразин — Белдир-Арыг суурда кино-механик.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Николай Иванович Байкара — СЭКП райкомунуң чолаачызы.

Кертик-кыс Допчут-ооловна Салчак — Тоора-Хем ортумак школазының башкызы.

Алексей Шокарович Чыргалан — Тоора-Хем ортумак школазының директору.

Анна Шараевна Шымрап — СЭКП райкомунуң секретары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Кыргыс Алдын-оолович Данзын-Хоо — Жданов аттыг совхозтуң малчыны.

Пётр Иванович Добров — Шагаан-Арыгның мыш ажыл-агыйының питомник эргелекчизи.

Мартемьян Ховалыгович Меңнит-оол — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Антонина Павловна Менгиш — Шагаан-Арыгның мыш ажыл-агыйының радиооператору.

Василий Дмитриевич Ножкин — Чаа Шагаан-Арыгда кинотеатрның инженери.

Кызыл-Эник Агбааевна Пюрбю — Жданов аттыг совхозтуң дузалакчы малчыны.

Полина Шарабиевна Сат — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Чусумаа Монгушовна Сегги — Ак-Туруг суурда ПТУ-нуң ажылчыны.

Кужугет Чамыянович Серенот — Шагаан-Арыгның мыш ажыл-агыйының лесниги.

Анатолий Николаевич Сержантов — «Шагонартяжстрой» трестиң кол инженери.

Шур-оол Монгушовна Шымрап — Ак-Туруг суурда ПТУ-нуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың май 21.

Экономиктиг өөредилге

ОРАЙГА ЧЕДИР ЧЫРЫЫР

Аныяк пропагандист Зинаида Салчак тудуг-септелге участогунда ажылдап турар. Ооң тускай эртеми — экономист.

Экономиктиг билиглерни ажылчыннарга ол өөредип турар. Экономика өөренир школаның ниитизи айда ийи катап эртер. Аңаа өөренир темаларны баш удур планга дүүштүр тургускаш, кижилерге хуваап алыр. Пропагандист кичээл эрттирерынге СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, районнуң төвүнде албан черлериниң, организацияларның, бүдүрүлгелерниң ажылдакчыларын, специалистерни хаара тудуп турар.

Билдинмейн баргы дег, катаптаары албан чугула айтырыглар эвээш эвес болуп турар. Ажылчыннарның, ылангыя звено, бригада удуртукчуларының пропагандиске, кичээл эрттирикчилерге салыр, недүрер айтырыглары хөй апарган. Дыңнакчылар орта мыргыжа бээр. Пропагандист кижи ол бүгүге тайылбырны, түңнел харыыны бээр. Ынчангаш ол политиктиг болгаш экономиктиг литератураны, солуннарны, дептерлерни доктаамал ажыглаар, кичээл эрттирерынге специалистерни чалаар.

Кичээлге 40 дыңнакчы кээр. Ылангыя Маадыр-оол Содунамның, Николай Чамыяның, Чечек Маскырның бригадаларының кежигүннери политөөредилгеге идепкейлиг. Ылангыя камналга болгаш хумагалал айтырыглары бо өөредилге чылында ханы өөренген. Камналганың хуу саның өөренип тургаш, практиктиг саналгаларны чоруткан. Артык чарыгдалдар, материалдарга камналга чок чоруктарны болдурбазының аргаларын болгаш курлавырларын бөгүнде дилеп тып, бо айтырыгның төлевир-биле харылзаалыын санап тургускан.

Чаа бажыңнар тударынга херегцеттинер дилиг материалдар, шиферлер, цемент, рубероид, толь, плиттүс болгаш өске-даа материалдарның кайы хире херек болуп турарын тодараткаш, ол бүгүнүң чарыгдалынга контрольду тургускан. Ооң түңнелинде, чижээ, М. Содунамның бригадазы дилиг материалдарының 0,2 хуузун, 137 шиферни, бежен беш килограмм цементиниң дөрт айларда камнап алган. Оон-даа ыңай камнап ап болур арга бар. Ынчалзажок ол безин амыктыг. Чүге дээрге артык чарыгдал болбаан, үрей кылышкын соонда катап ажылдаар, немелде тудуг материалдары хереглээр, чангыс ол-ла ажылга дагын-дагын ажыл хүнүн үндүрер чоруктарга бызаңчылар таварышпаан.

Камналгалыг болгаш хумагалыг болуру бүдүрүлгениң эң чугула талазы, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседириниң бир кол магадылалы. Экономикага, камналгага болгаш хумагалалга ажылчыннарның сонуургалының улгатканының база бир чижээ болза, Александр Иргиттиң бригадазы хүнде 376 рубль түңнүг ажыл бүдүрер планныг. Бир ажылчынга хамааржыштыр алырга, кылыр ажылдың түңү 30 рубль болуп турар. Херек кырында алырга, бо коллектив хүнде 523 рубльдиң ажылын бүдүрүп турар. Бир кижи 43 рубльдиң ажылын кылыр.

Черле ынчаш ниитизи-биле алырга, экономиктиг билиглерниң бүдүрүлгеге чедириш турар салдары дорт болуп турар. Бо чылдың эрткен айларында тудуг-септелге участогу ийи чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер тургаш, үштү ажыглалга киирген, дөрт дугаары удавас доостур. Бир эвес чыл дургузунда бо бүдүрүлге он бажыңның тудуун дооскаш, ажыглалга киириптер болза, оон ийи квартиразын боттарының ажылчыннарынга берип болур аргалыг.

Кижи эмнелгезиниң, автовокзалдың бажыңнарын септээш, ол черлериң кайызының-даа хүс-тус аайы-биле алды муң рубль түңнүг септелгезин чоруткан. Чаагайжыдылга талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Совхозтуң төвү, районнуң төвү база Найырал сууру чиңгис кылдыр түтчу берген. Бо суурларның чаагайжыдылгазы мурнунда чылдарда шоолуг бурунгаарлаваан. Асфальтылаан кудумчу, чазай кылган орук чок. Ам кол кудумчуларының бир кезек тротуарларын манзалаан, ооң хемчээли амдызында 250 дөрбелчин метр.

Керээ-биле кылыр ужурлуг ажылдарның дөрт айлар планы 126 хуу күүсеттинген, сан-биле көргүзерге, 168100 рубльдиң тудугтары кылдынган, септеттинген. Тудуг-септелге участогу бодунуң күжү-биле 126200 рубльдиң ажылын бүдүрер турган, херек кырында 153300 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Беш айның планныг онаалдалары бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеттинер.

Ынчалза-даа кичээнгейге алыр ужурлуг, таарымчалыг эвес байдалдарны экономиктиг школаның дыңнакчылары-даа, пропагандист Зинаида Салчак-даа демдеглеп турар. Чижек кылдыр алырга, чамдык албан черлери кылдыртып, септедип алган объектилерин дээш керээ ёзугаар чарып алган төлевирни ой-шаанда төлевес, сададыр таварылгалар бар. Эрткен чылын 18 муң рубльди аңгы-аңгы черлер төлеп бербээн.

Ол чорук аразында керээлиг организацияларга, кайызынга-даа таарымчалыг эвес. Кижи эмнелгези, районо, культура албан черлери, коммунал ажыл-агыйы-биле бүдүрүлге харылзаалары ол чижектиг байдалга таварышкылаан. Керээ-биле ажылды чугулалап көрбеске чүү чүвеге чедирип боорун тудуг-септелге участогунда экономиктиг өөредилгениң дыңнакчыларының ажылдап турар чамдык черлеринден көөрү болур.

Чижээ, Тываның каттышкан авиаотряды (удуртукчузу А. В. Марцеха) Тээлиде аэропортта чоокта чаа туткан бажыңын ээ каапкаш, кыска хуусаа дургузунда саңдан үндүрүп алган. Ынчалза-даа ооң септелгезинге, пассажирлер аргыштырылгазынче кичээнгей салбаан. Самолёт Бай-Тайганың төвүнче чартык чыл ажыр ушпаан. Ынча-даа А. В. Марцеха Тээлиде объектизин септээринче даланчайн турган.

Экономиктиг өөредилгениң бүдүрүлге айтырыглары-биле улам холбаары, ооң ажыктыын бедидери чугула болуп артпышаан. А пропагандистиң бажыңының сайгылганы чамдыкта орайга чедир чырыыр. Дараазында кичээлге ооң белеткенир орары ол.

А. ОКСУР.

Херээженнер чөвүлелдеринде

ДЫШТАНЫЛГА ХҮННЕРИНДЕ

КЕЖЭЭ БОЛГАН

Ажылчы чоннарның хостуг үезин ажыктыг, солун эрттирерынче Өөвүрде Солчур суурнуң херээженнер чөвүлели кичээнгейни салып турар болу берген. Агитквартиралар ээлчег ёзугаар Культура бажыңынга дыштанылга кежээзин эрттирерин чурумчуткан.

Чоокта чаа Аржаан аттыг агитквартира дыштанылга кежээзин организастаан. Баштай олар концерт көргүскен. Ону суурнуң чурттакчылары сонуургап көрген. Ооң соонда Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи аъш-чемниң делгелгезин эрттирген.

«Авам, ачам болгаш мен — спортчу өг-бүле» деп спортчу маргылдааны организастаан, аңаа № 2 агитквартираның төлээзи Аралдиниң өг-бүлези хөй санны алгаш, тиилээн.

Дыштанылга кежээзиниң түңнелинде янзы-бүрү оюннар, танцы болган, орта кырганнардан чалыыларга чедир идепкейлиг киржип, эки ойнап, хөглеп алганнар.

Б. МОНГУШ.

МАЛЧЫННАРГА ДУЗА

Ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын экижидери дээш демисежири — чүгле мал ажылдакчыларының эвес, бүгү улустуң херээ болгай. Ону барымдаалааш, Бай-Тайгада «Кара-Хөл» совхозта херээженнер чөвүлели агитквартираларны коданнарда быжыглаан. Бистиң агитквартираны Даспыда дөрт коданның малчыннарынга дуза чедирер кылдыр дааскан.

Агитквартираның төлээлери бо малчыннарга баргаш, канчаар ажылдап турарын хайгаарап, кандыг дуза хереглединиң доктаамал айтырып, шеф дузазын чедирип келген. Кадарчыларга одаар мыш белеткеп бээринге, кажаа хоржени хоорарынга, кодан дезинскээрин арыглаарынга дузалашкан. Малчыннарга шеф дузазын чедирерынге Кужугет Байырмаа, Достак Малчын-кыс, Анатолий Салчак, Борис Кужугет, Анатолий Хертек, Кужугет Дадар-оол идепкейлиг киржип турарлар. Моон соңгаар-даа малчыннарның ажыл-ижинге дузалажыр бис.

С. КУЖУГЕТ.

КУДУМЧУ БАЙЫРЛАЛЫ

Херээженнер чөвүлелиниң саналы-биле Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозтуң төвү Ак-Эрик суурнуң Найырал кудумчузунга турасказткан байырлалды эрттирген. Бо кудумчунуң чурттакчылары логузун, ооң сайзыралын, моон ретары С. С. Салчак болгаш өскелер-даа кудумчунуң төөгүзүн, ооң сайзыралын кежелген. Совхозта партком секцияларым, плакаттар, чечектер, шариктер тудкаш четкилеп соңгаар канчаар чаагайжыдылгазын чылганнарга чугаалап берген, бодунуң суурун эки билип алырынга аныяктарга ол дузалаан.

Ооң соонда Найырал кудумчузунуң чурттакчылары концерт көргүскен, аъш-чем делгелгезин организастаан. Тыва оюннарның маргылдаазын эрттирген.

Т. ЛАЙДЫП.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА ДЭЭШ

Суур чаагайжыдылгазынче херээженнер чөвүлели улуг кичээнгейни салып турар, ынчангаш агитквартиралар ортузунда социалистиг чарышты организастаан, ооң түңнелин чоокта чаа үндүрген. Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң төвүнде 13 агитквартира бар, олар суурну чаагайжыдарынга бо чазын идепкейлиг киришкен.

Үш дугаар агитквартира бодунуң девискээрин чаагайжыдар дээш эки ажылдаан, хөй саныг ыяштарны, чадаң үнүштерни олурткан. Ол ышкаш кудумчуга штакетниктер-биле херимнерни кылган. Ынчангаш бо агитквартал (даргазы Монгуш Семистей) бирги черни алгаш, вымпел-биле шаңнаткан.

Суурнуң чаагайжыдылгазы ам-даа уламчылап турар.

П. КУУЛАР.

ОЛАР—ЧОЛААЧЫЛАР

Пассажирлер АТБ-зинде Кызыл хоорай Совединиң депутаты, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи коммунист М. Н. Сымчаан он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде дооскан. Бүдүрүлгениң бо мурнакчызы хөй-нииити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол — аңчактарның дагдыныкчызы. Чолаачылар Л. И. Мостобаева, Н. К. Красовская, А. К. Иконникова дагдыныкчызындан дудак чок ажылдап, ай, квартал планнарын ажыр күүседип турарлар.

ЧЕТВЕРГ САНЫНДА

Бай-Хаактың амыдырал-хичэыргага бүдүрүлге эргелезиниң «Коммунизмниң херээ» совхозта салбыры ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. Ында дааранықчылар Бичен Оюн, Оксана Куулар эрткен айның планын тус-тузунда чединишкиниг күүсеткен. Чагыглар хүлээп алыр мастер Н. Д. Оюн планын база 108 хуу боттандырган.

Олар неделяның четверг санында малчыннарже доктаамал үнүүшкүнүг кылып, олардан чагыгларны ап, ачы-дузаны көргүзүп келген.

Бистиң корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ХРОНИКА. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР

Моолдуң Араттың революстуг намының XIX съездизи ажылын уламчылап турар. Ооң делегаттары МАРН Төп Комитединиң отчёдун, 1986—1990 чылдарда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының дугайында илеткелди чугаалажып турар.

УЛАН-БАТОР

Чедип алдынган чедиишкиннерни принципиалдыг, шүүмүлелчи турыштардан үнелеп көрбүшаан, моол коммунистер социалистиг тургузуушкуннуң темпилерин дүргедедириниң тодаргай угланыышкыннарын айтып турар.

ССРЭ-биле, социалистиг өске-даа чурттар-биле акы-дуңма найыралды база сырый кады ажылдажылганы марксизм-ленинизмниң принциптеринге дүүштүр бүгү хемчег-биле быжыглаары МАР-ның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының моон соңгаар-даа кол угланыышкыны болур деп, саадал берген делегаттар онзалап демдеглеп турар. Боттарының чедиишкиннерин болгаш социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын дүргедедиринге чаа соруулгаларны шиитпирлээрин социалистиг демкаттыштырылга кү рүнелериниң бүгү талалыг демниг төлелишкини-биле моол коммунистер сырый холбаштырып турар.

Бистиң чуртувуска социализмниң тургузуушкунну уламчылай калбартырының талазы-биле амгы съездиде ажылдаттынып турар соруулгалар социалистиг демкаттыштырылга чурттары-биле акы-дуңма найыралды болгаш сырый кады ажылдажылганы чайгылыш чок быжыглаарының дугайында, социализмниң экономиктиг күчүзүн быжыктырарынга бүгү хемчег-биле идиг бээриниң дугайында МАРН-ның болгаш моол чазактың сагыш салыышкынының бүзүрелдиг херечизи болуп турар деп, республиканың даштыкы херектер министри М. Дугэрсурэн съездиге чугаалаан. Быжыг тайбың дээш, демократия болгаш социализм херээниң тиилелгези дээш демисешпишаан, бүгү-нииити тайбыңны быжыглаарынче угланган даштыкы политиктиг угланыышкынны МАР моон соңгаар-даа идепкейлиг боттандырар деп, министр демдеглээн.

Съезд ажылын уламчылап турар.

БРАТИСЛАВА

«Словосиво» дээр эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының специалистериниң өстүрүп үндүрген тарааның болгаш техниктиг культураларының чаа сорттарын эрткен беш чылда Словакияның кодээ ажыл-агыйынга херек кырынга ажыглааны экономиктиг ажык 1 миллиард ажыг крон акша болган. Тараа бүдүрериниң күрүне планнарын күүседиринге чугула рольду ол сорттар ойнаан. Словак Социалистиг Республиканың агроүлетпүр комплексизи улам ыңай интенсификастаары-биле холбаалыг харысалгалыг соруулгаларны каттыжыышкынның эртемденнери болгаш специалистери бо беш чылда шиитпирлеп турар.

Олар чер ажылдыгларны бедик шынарлыг үрезиннер-биле хандырар, тарылгалаанның хоралакчылары-биле демиселдиң дээштиг чаа методтарын ажылдап кылыр ужурлуг.

БУДАПЕШТ

Республиканы Совет Эвилели-биле тудуштурур харылзаштырган демир-оруктуң венгрияда найыралдың оруу деп адап турар. Чүъктерни дүгээр болгаш ылап чедиферин хандырар дээш Венгрия Улус Республиканың демир-оруктулары акы-дуңма ийи чурттуң кады ажылдажылгазын калбартырынга көскү үлүг-хуузун киирип турар.

Чыл бүрү барык 12 миллион тонна чүъктерни хүлээп алыр болгаш 4 миллион тонна хире чүъктерни ССРЭ-же чорудар дээш Захонь дээр кызыгаар станцияның ажыл-ишчилери ол транспорт белдирин комплекстиг чаарты деририн боттандырган. Ооң түңнелинде чүдүрер-дужурер бүгү ажылдарның 85 хуузун механизастаан, шывыглыг он-он платформаларны, складтарны туткан.

ВАРШАВА

Польшаның болгаш Чехословакияның аразынга 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң үр хуусаалыг программазынга ат салган. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский биле ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусак олар ол документиге ат салганнар.

АФИНЫ

Сирияның Афиныда аян-чорук кылып барган президентизи Хафез Асад Грецияның премьер-министри Андреас Пап Андреу-биле ужурашкан. Болган беседа үезинде делегейниң чугула айтырыглары, бирги ээлчегде Чоокку Чөөн чүкте байдалды чугаалашкан. Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээриниң аргаларын тывар дээш ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдырарын Сирияның удуртукчузу база дагын деткип чугаалаан. Палестинаның араб улузунуң бот-башкарылганар болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргезин киириштир ооң национал эргелерин хандырбаан шаанда Чоокку Чөөн чүкке чөптүг тайбың тургустунмас деп, Хафез Асад чугаалаан.

ВАШИНГТОН

АКШ-тың президентизи Рейганның болгаш мында аян-чорук кылып барган гондурас президент Хосе Симон Аскойла Ононуң аразынга чугаалажыышкыннар Ак бажыңга болган. Төп Америкада байдалды аңаа чугаалашкан. Америк тала чугаалажыышкыннарны хамыктың мурнунда Вашингтоннуң Никарагуага удур чорудуп турары чарлаттынмаан дайынынче Гондурасты улам хандыр киир тырттарынга ажыглаан. АКШ-тың болгаш Гондурастың аразынга шериг талазы-биле кады ажылдажылгаже онза кичээнгейни салган деп, Рейган администрациязының чолээлекчилери дыңнаткан.

Моон-биле холбаштыр АП агентилелдиң айтып турары ёзугаар алырга, Гондурастың президентизи «Никарагуа контраска АКШ-тың дузаламчызын деткип турар латин-американ каш борбак хартаачылар-ның бирээзи болуп турар».

ТОКИО

Мурнуу Корейниң Сеул хоорайының каш-даа университеттериниң бөлүк студентилери Пентагоннуң ядролуг чепсек плацдармы кылдыр хуулдуруп алганы Мурнуу Корейде АКШ-тың тергиилелинге удурланыышкын чыскаалын эрттирген. Ооң киржикчилери америк-мурнуу-корей башы салбырларының бажыңынче кывар чүүл холудаалыг бөлүмел куткан шилдерни октап турган. Аныяктарның бо чыскаалы — Корей чартык ортулуктуң мурнуу чугунде антиамерикачы хөөннерниң күштелиишкиниң хөй санныг илерээшкиннериниң бирээзи-дир.

НЬЮ-ЙОРК

Каттышкан Нациялар Организациязының чурттакчы чон талазы-биле чыл бүрү бээр шаңналын тыпсырының ёзулалы нациялар ниитилежилгезиниң штаб-квартиразынга болган. «Чурттакчы чон айтырыгларын шиитпирлээринге шылгараңгай салыышкыны дээш» бо чылын ол шаңналды Мексикага тывыскан. Бо чүс чылдың эгезинде чурттакчы чону чүгле 15 миллион кижи турган Мексиканың чону 2000 чылда 100 миллион кижи чедир көвүдээр деп, чурттакчы чон талазы-биле Национал чөвүлелдиң директору Мануэль Двас медеглээн. Чоннуң хоорайларже көжүп кирери дүрген темпилиг чоруп турар. Бир эвес 1910 чылда хоорайларга чонуң 30 хуузу чурттап турган болза, ам барык 80 миллион мексиканнарның 70 хуузу чурттап турар.

БАГДАД

Ирак шериг-агаар күштериниң самолёттары болгаш вертолёттары иран шериглериниң мөөңнешкен черлеринге база оруктар дургаар туруштарынга согуушкуннарны таварыштырбышаан, эрткен хонуктарда 130 ажыг ужудуп үнүүшкүнерни кылган. Иракның шериглери Фао районунга дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг хоража-когаралды чедирбишаан, ооң халдаашкыннарын ойтур шапкан. Дайзынның 60 сандады өлүрткен. Фронтунуң соңгу болгаш төп участоктарынга иран шериглер хевир күжүнге болгаш техниказынга дыка улуг чидириглиг болган деп, Иракың кол шериг командылалы дыңнаткан.

Иранның артиллериязы Эль-Азайр, Ханакин хоорайларын, ол ышкаш Тувейла болгаш Сирван суурларны боолаан. Тайбың чоннуң аразында балыглаттырганнар база бар, каш-даа чуртталга бажыңнары үрелген.

НИКОСИЯ

ИРНА дээр информация агентствозунуң дыңнатказын ёзугаар алырга, фронтунуң мурнуу участогунга иран шериглерниң кылган атакаларының үезинде 500 ирак солдаттар өлүрткен болгаш балыглаттырган. Хөй боо-чаасекти болгаш ок-чемзекти хунаап алган. Сулеймания мөжуда Дуканна электростанцияга иран шериг-агаар күштериниң самолёттары согуушкуннар тавары штырган.

Ирак артиллериязы Абадан хоорайны боолаан.

(СЭТА).

ГДР. Мурнунда башкылап чораан, ам пенсионер Ханс Ангерштайн Любтен хоорайның (Хатенов район) чыл демдеглелин элээн каш он чыл дургузунда бижип келген. Демократтыг үзел-бодалдары дээш нацистерге истеп-сурдурүп чораан вермахтың солдады 1945 чылдың май айдан эгелээш (хоорайны фашистерден совет шериглер хостаанда) немец черге чаа, хостуг амыдыралды тургузарының активчилериниң бирээзи ол болу берген. Ол черде ГСЧП организациязының тургузукчуларының бирээзи Ангерштайн аныяк салгалдың антифашистиг, патриотчу кижизидилгезин чорудуп эгелээн. Немец ажылчы чоннуң социалистиг күрүнезинде ол бичии Мекленбург хоорайжыгаштың төөгүзүнүң болгаш хөгжүлдезиниң дугайында ооң чыып алган материалдары 80 ажыг том болган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧЕМПИОНАТ БҮДҮҮЗҮНДЕ

МЕХИКО. ССРЭ-ниң шилиндек командазы футбол талазы-биле делегей чемпионадынга белеткенип тура, Ирапуато хоорайның профессионал чыгыы командазы-биле белеткел оюнун ойнааш, ону 12:1 санга удуп алган. Беланов—3, Родионов, Яремчук, Яковенко — ийи-ийи, Заваров, Рац, Кузнецов олар бир-бир мячикти киир тепкеннер.

Бистиң ойнаачывыс ийи мелелде оюн чүнү көргүскенил дээрге, спортчулар агаар-бойдуска таарыжып, чемпионатка эки белеткелдиин көргүскени ол — деп, команданың начальниги Н. Симонян чугаалаан.

* * *

Делегейниң футбол федерациязының президентизинге бразиль Жоао Авеланж дээт улаштыр соңгуткан. Ооң кандидатуразы-биле ФИФА-ның ээлчеглиг конгрезинге футболдуң 158 национал федерациязының төлээлери чөпшээрешкен.

70 харлыг А. Авеланж 1990 чылга чедир ФИФА-ны удуртур болгаш делегейге футболду улам хөгжүдеринге бодунуң күжүн бээрин бүзүреткен. ФИФА-ның оралакчы президентизинге спорттуң күрүне комитединиң футбол эргелелиниң начальниги В. Колосковту катап соңгаан.

Мехико хоорайның тергиилекчизи Рамон Агирре ФИФА-ның конгрезиниң киржикчилеринге байыр чедирип тура, эрткен чылдың сентябрьда Мексикага болган чер шимчээшкиниң уржуктарын узуткаарынга дуза чедирген бүгү чурттарга өөрүп четтиргенин илереткен.

Бо ийи чурук ылгаалдыг ышкаш көстүр-даа болза, олар чаңгыс черни 80 чылдарның ортаа үезиниң Японияны көргүзүп турар. Бетондан болгаш шилден бүткен бедик бажыңнар эң-не ядыы казаннактар-биле, кожа турар каас-коя кеттингеннер чанагаш, саңдар ядыыларны эскербезин оралдажып турарлар. Буржуаз социологтарның бадыткап турары-биле алырга, Барыын болгаш Чөөн чүктерде Японии «кажар-оптуг чоруктун хостуу болгаш дең аргалыыныы» байдалында олар чаагай үеже шилчип кирип, барык кижи бүрүзү байып турар деп турарлар. Херек кырында капитализм чурттарында чурттакчы чоннуң калбак кезектериниң ядараашкыны дүргени-биле боол турар. Бай кижи улам байып, ядыылар улам-на ядарап турар. Ону бо ийи чурук көргүзүп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

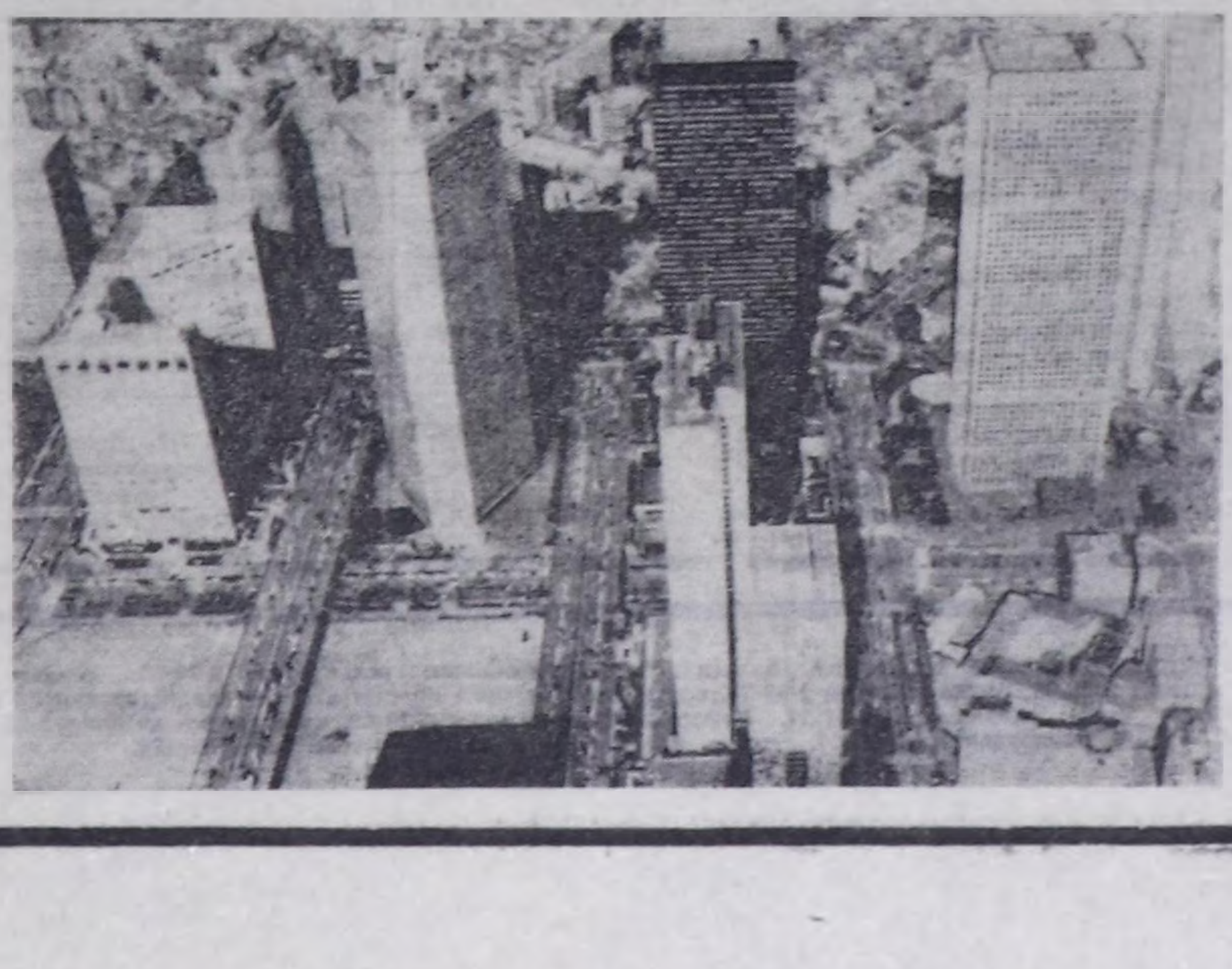

М. РАМАЗАНОВА.

СААЗЫН ДУРУЯАЛАР

Хары чуртта япон чаштар
Саазындан кескилээни
Сая-сая дуруяалар
Казыргылай ужуп турлар.
Чиндигир көк дээрдиве
Чивеңнедир ушкан куштар
Эргиштелдир бөлдеңгештиң
Эрем сугта хоңгулаарлар.
Саазын ак дуруяалар

Самнай аарак ушкулаштың
Чаштар чылар чевегдиве
Чавызадыр хоңгулаптар.
Атом бомба кыра душкен
Алай-хаак дег эжин-өөрүн
Сактып-сарган япон чаштар
Саазын куштар ужудуп тур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН очулдурган.

СЕТКИЛ

Сеткил багы — кижилерге карасыры,
Чедип албаан кежиин дээштиң аааргалы,
Кузун ышкаш ёра-бакты хойлап алгаш,
Куду көрүп эштн-өөрүн тоовазы.
Доңгуп, каржы чаңы-биле кижилерге
«Доң баар» диттип кочуладып сегледири.

Бүлезинге деткимчези, дузазы чок
Бүргээн дээр дег дугдуңупкен чорууруңда.
Сеткил каазы — ажыл-ишчи мөзүзүнде,
Чечек ышкаш чазык, чараш чаңнаарыңда,
Өөр чоннуң аразынга мактал-чардыг

Өл хаак ышкаш ээлдек, чымчак болуруңда.
Арат чоннуң бүзүреп каан үүлезинге
Ак хар ышкаш арыг сеткип көрнүрүңде.
Ажыл-шуужуг тавархашкан эштин-өөрүн
Аразынга демек-сөстүг чорууруңда.
Сеткил багын тыва кижи төөгүзүнде

Черге адып каапкаш барган дижир чүве.
Сеткил каазын деригиниге шивейликтир
Чештиммес дээш доңнай баглап чораан дижир.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

СУРАГЛЫГ БАЖЫҢ

Болуунуң бажыны архитектураның тураскаалы дээрзи билдине бээрге, Алтайда Фукалда суурнуң чурттакчызы А. Шарыпов дыка элдепсинген. Чүс чыл ажыг үеде туруп келген таарымчалыг, делгем бажың областың этнография музейинден келген экспедицияның эртемденнериниң сонуургалын хайныктырган. Шарыповтуң беш ханалыг бажыны эрткен чүс чылдың чараш тудугларының магалыг үлегери дээрзин чогум-на олар тодаратхан. Ыяшты олуй-солуй салып тургаш туткан ол бажыңның эжиинин аксы делгем, чырык өрээлдиг. Казанча кырының үстүү талазы майгыннавак, соңгаларының болгаш эжиинин эргин баштарын ыяшты уран-шевер арга-биле чазап тургаш, каастап кылган. Ооң крыжазының сирти аянныг. Бажың ам-даа чүс чыл быжыг туруп шыдаар. Ону эң-не быжыг ыяш — дыттан туткан.

Ырак тайгада суурларда шак ындыг тудугларны этнографтарның сонуургай бергени анаа таварылга эвес. Ук бажыңнарның аян-шиничизин ёзугаар хөй-ле чүүлдерин — шаандагы кижилерниң канчаар чурттап, чүнү кылып чорааның билип ап болур. Болуунуң үезиниң аян-шиничизин хевээр арттырбышаан турар ындыг тудуглар крайның шиңгээдип алырының төөгүзүнге байлак материалды специалистерге берип турар.

Чижээлээрге, чогум-на сыныиап, аңнаан аңчылар ол черлерге эң баштай турумчуп чурттай бергилээш, аажок бедүүн чаңгыс өрээл бажыңнар тудуп ап чораан. Тараачыннар оон-даа быжыгымчалыы-биле ыяк турумчуй бергилээннер. Оларның уран-шевер, ажылгыдын амгы үеге чедир-ле кижилер магадаар. Чаңгыс кадаг-даа какпайн, чүгле балдыны ажыглап тургаш олар ыяшты олуй-солуй салып, магалыг чараш, ярын бажыңнарны тудуп ап чорааннар. Бажыңнарының мурнуу талазын каастап шимээн түүлдер — ыяштан чазап кылган янзы-бүрү каасталгалар, бижимелдер дээрге ооң ээлериниң чүвени эки шилип билириин болгаш оларның кандыг ажы-чаңныг чорааның херечилеп турар.

Ю. РЫБАКОВ.
(СЭТА-ның корр.).
Усть-Каменогорск.

Валентина ДОВГЕР.

ЧҮГЕ БОЛБАЙН БАРГАНЫЛ?

Хайгыылчының сактыышкыннарындан

Сураглыг совет разведчик Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Иванович Кузнецовтуң чоок сурукчузу Валентина Константиновна Довгерниң сактыышкыннарындан үзүндүнү номчукчуга бараалгаттывыс. Ам ол Воронежте чурттап турар.

Ровнога ажылдап эгелээн хүннеривистен эгелээш Гитлерниң Украинага чагырыкчы кылдыр олуртуп кааны Эрих Кохтуң чоок кижилериниң аразынче кирер оралдажыышкыннарны кылып эгелээн бис. Украинаның хаанныг ногааныдыгы Кохту узуткаарын Кузнецов болуунуң хайгыылчы болгаш патриотту хүлээлгези деп санап турган. «Мен ону чок кылыр ужурлуг мен! Олар эвес, а бистер — совет кижилер мында ээ болуп турар деп чүвени фашистер билзин турар ужурлуг».

Хоорайга черле шору турумчуп алдывыс. Тамыштарывыс көвүдеп орган. Ол черниң чурттакчыларындан хайгыылчыларывыс база бар апарган.

Немец офицерлериниң, рейхскомиссариаттың ажылдакчыларының аразындан кижилер-биле кончуг серемчилелдиг таныжып эгеледивис.

Ойнаар, хымызаар черге, бажыңынга Кузнецов чаа «оңнуктерин» далаш чокка, билдилиг, каразыг болдурбайн, тып ап турган.

Николай Иванович бир катап мынча диди:

— Чаа таныштарым-биле сээң дугайыңда чугаа кылдым. Ачаң немец уктуг дээрзиниң дугайында документ кылдырып алыр дээш бар чорда, ону бандиттер өлүрүп каан — деп оларга чугаалаадым. Сенде бар-ла документ ачаңның өлгениниң дугайында шынзылга эвес-пе.

— Ындыг-дыр, шынзылга-ла чок-ла немец майыкка кылган, каразыг турбас ужурлуг. А немец уктуг деп канчаар...

— Ажырбас он — деп, ол оожуктурду. — Сээң ачаң-биле таныш турган кижи мен — деп оларга чугаалаан мен. Кол-ла чүве — Кохтуң олурар черинге чедип аары-ла болгай. Кежээ Шмидт-биле ужуражыр бис.

Шмидт чалалга биледи берди, мында мынча деп бижээн: «Чоок Пруссияның чагырыкчызы болгаш Украинаның рейхскомиссары обер-лейтенант Пауль Зибертти база фрейлейн Довгерни хүлээп алырынга белен». Өөрээнимни чүү дээр.

Даартазында баарывыс хууда резиденция бедик херимниг, кырын дургаар тенниг демир шойген, эжик чанында автоматтыг таңныылдыг.

Хоратаң ногаандыкты узуткап кааш, боттарывыс оон үнүп шыдавас бис деп чүвени билип турдувус. Ук бажыңдан улуг ырак эвесте оңнуктеривис бар, ынчалза-даа...

Кох-биле беседаны канчаар чорударын, ол чүнү айтыраарын, канчаар харыылаарын даап бодап, белеткендивис.

Даң бажында ындыг шиитпирге келдивис: Кохка билдирипшкин бээршиге, оон кичээнгейин чардыга бээр, ол аразында Николай Иванович пистолединиң адарынга белен кылдыр уштуп аптар.

Май 31-ниң эртени келген. Коля Гнидюк хоорайдан фаэтон чууза садып азы ачылап кээр, оон улаачы боол бисти үдеп чоруур болган. Чуузада олурар аныяк кыс эштиг офицерни база таныры чаажыктырыкчы Шмидтти көрүп кааш, фашистер хаалганы ажыдыптар деп бодаан бис.

Чуузаның мурнуу олудунун адаанда хааржакка гранаталар, автоматтар суккулап алдывыс. Улаачы — Коля Гнидюк. Янзы-бүрү шаанылдар кадаан кедергей аянныг мундирлиг, Николай Ивановичиниң чанында кажыыдал платьелиг мен мен. Орук ара Шмидт олурупкан, ол «партизаннарны ырактан-на билип каар» чаажыктырган овчарка ыды-биле, оозу бистиң буттарывыс чанынга таваар олуруп алды.

Хаалганы бисче ажыдып бербээн. А ук бажың чанынга машина, терге тургузуп болбас. Гнидюк чорупкан. Эртирилге бюрозундан чогуур саазынны ап алгаш, ийиги катап келдивис. Бисти адъютант Бабах уткуп алды.

— Илеткээйн — дээш, ол чорупту.

Дедир ээп келгеш:

— Силерни ам хүлээп аар — диди. Ийилээн туруп келдивис.

— А силер, обер-лейтенант, маңаа манаңар...

«Шыдаар ирги мен бе? Билип каарлар ирги бе» — дээн бодалдар амыратпастаан.

Кабинеттиң эргинин артап чорумда-ла, менче халып келген ыттан дескелеп аткаар бастым.

— Турар черниче бар — дээн үн үнду.

Улуг стол артында кара хептиг хөлчок семис немец. Гитлерниң өттүндүргени эрин салдыг, шырайы улуургак, харындаа чeскиигензиг болду. Өттүр шивегейлеп турар ыжкаш араатанзыг көрүш.

— Экии — деп, шыдаар-ла шаам-биле туттунуп, хөлзээшкин чок чугаалаадым.

— Олуруңар! — деп доңгун харыылады.

Соңга чанында офицерлер бир-ле чүве кылган хевир көргүзүп орлар, а боттары мээдее карак салбадылар. Ыт база дораан шурап кээриге белен.

Айтырыгаар ырдуңуп-ла тур. Германияже чүге чоруй барбааныңны айтырды. Аар кажыыдалга таварышкан авамны каап шыдавас-тыр мен, маңаа база ажыктыг болуп чадавас мен — немец, орус, украин, поляк дылдар билир мен дидим. Мээң билиим хынаар дээни ол боор, Кох полякта чугаалай берди. Ол Белосток округунга чагырыкчылап тургаш, поляк улуска хөй качыгдалды болгаш өлүмнү чедирген.

— Немец офицер-биле кая таныжып алганыңар ол? Ол ачаңарны таныыр турган бе? Өшүүнер кайда албан эрттирип турар чүвел? Ол мээң чаңгыс чер чурттуум бе?

Мени үндүрүпкен. Николай Ивановичиге Бабахтың, мында манап орган кижилерниң чанынга серемчилиг бол, таныылдар, ыт бар деп чугаалаар арга чок болдум. Бот-боттарывысче көрүштүвүс, ол кире берди.

Документилер ёзугаар алырга, Кузнецов Чоон Пруссия чурттуг. Кохтуң төрүттүнген чери ол чүве-дир. Хензиг-ле серемчи чок болза, халап үнер.

Боолаар арга чок деп чүвени билип турган мен. Кузнецов карманынче хол сугар-ла болза, ыт олче халый бээр. Таныылдар база.

Минуталар безин шактар дег сагындырды. Боо даажы үнер ирги бе деп манап-ла ордум.

Кузнецов мээң билдиришкинимни тудуп алган үнүп келди. Бажым дузекине берген, кээп дужер частым...

— Рейхскомиссариатка ажыл бээр диди.

Даштыгаа айтырдым:

— Чүге боолавадың? Ам ындыг арга турбас.

— Валя, эки чугаа болду! — дей-дир.— Кох мырынай чаа Берлинден келген-дир, мынча дидир: угу каразынчыг урут-биле селгүүстеп турар орнуунга Курск чанында болуунун кезээнче чорувут, чаңгыс чер чурттуум бооруңга сүмем-дир. Фюрерге шынчымны көргүзер арга бар, чогум-на мында большевиктерге «белек» белеткеп турар! Оон менче шыңгыы көргеш, немец кагды: ол дугайын кымга-даа чугаалап болбас! Немецтер бир-ле чүве белеткеп турар-дыр. Бистиң улузувуска дыңнадыр херек. Мен демей-ле боолай албас турдум, ыт долдан сегирип аар.

Удаваанда ырак Ровно аргазындан Москваже радиограмма ужуга берген: фашистер Курск чоогунга шаап халдаашкын белеткеп турар.

Фашистерниң чоргааралы, фюрерниң ынак кижизи Кох бис-биле чугаалажып ора, оон баарында чурттажы-даа эвес, немец уктуг уруг-даа эвес, а партизан хайгыылчылар дээрзин хензиг-даа карасывайн барган.

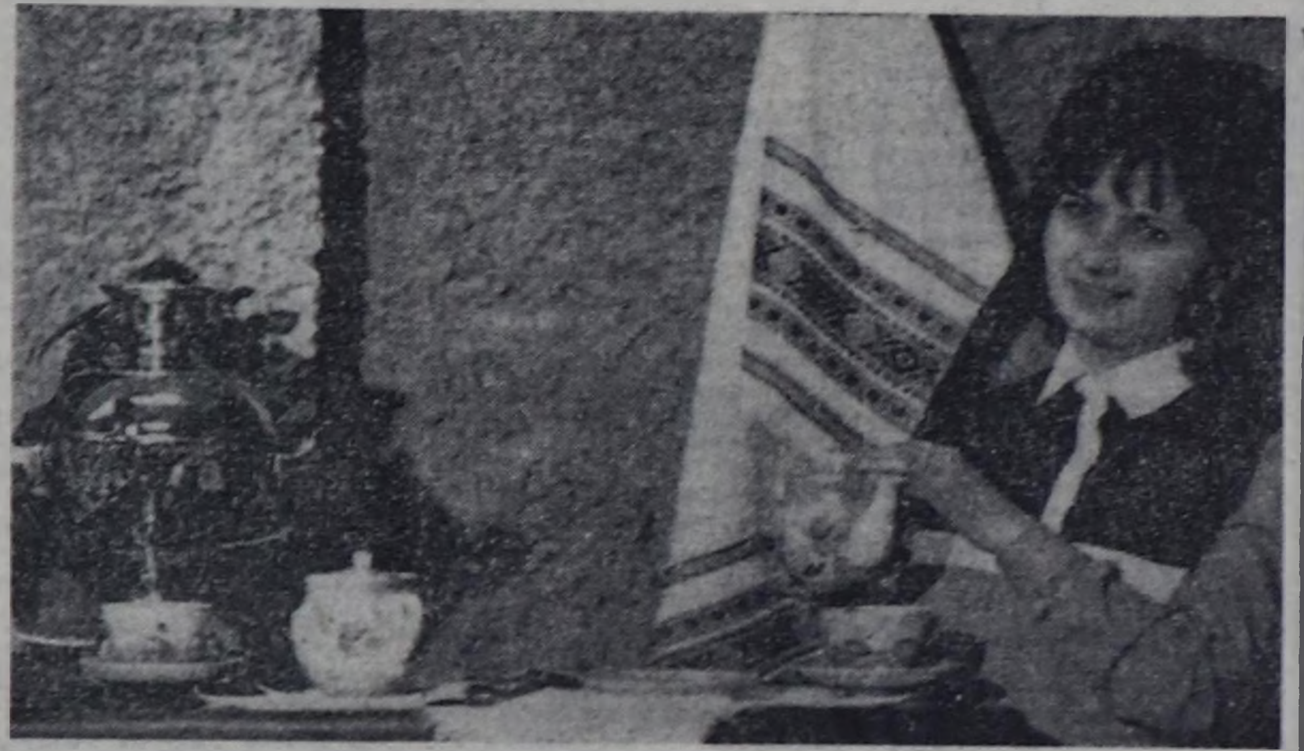

УКРАИН ССР. Хоорайның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң «Прокат» фирмазының «Болуң кыл» деп салону Киевте ажыттынган.

ЧУРУКТА: «Болуң кыл» деп салонунуң ээлдек-ээлдек ээзи Лариса Сезоненко келген аалчыларынга аас шайын сунмайн барбас.

В. ФАЛЕННИН фотозу.

СЭТА-ның фотохроникалы.

ХУУЛГААЗЫН ЫЯШ

Папайниң чимизин бир дугаар көрген кижи дыңнага дөмейлээр. Европейжилер ол таныназы ыяшты бир дугаар көргеш, дыңа деп адааны таварылга эвес.

Вьентьянскиниң тропиктиг медицина институдунуң дуржулга салынга саң дөрт, унунда чаңгыс-даа адырлар чок, узуну сес метр чедип турар ыяш көрген бис. Чоорту будуктарлыг черинде сарыг-ногаан чимистер бар. Ооң бирээзи-ле чартык килограмм чеде бээр.

— Бо үнүш дыка дүрген өзүүчел. Папайн кайы-даа айларда чимизин бере бээр. Оон эң-не кол чүвези — эм шынарлыында. Ук үнүштүң сүт хевирлиг хандызы дыка үнелиг. Ында папаин туруп турар. Ол чем хуулдурарынга эки салдарлыг — деп, доктор Кхамферт Фолсена бисте чугаалаан.

Лаос эртемденнер ээзи каш чыл улаштыр селекция ажылын чорудуп келген. Оларның кол сорулгазы — ол хуулгаазын ыяштың өзүп турар девискээрин делгемчидери. Шак-ла ындыг дуржулганы Совет Эвилелиниң Кавказта Кара далай эриктеринде чорудуп турар.

Е. ФАДЕЕВ.

БЕЖЕН АКША

Шоодуг

Дыштаныр хүн. Дүгер Сереновичиниң кадайы Долгар Самдановна идик-дег садынында ховар барааннар сада бергени деп дыңнааш, анаа акша-биле дүвү-далаш келген.

Садыг иштинде кижи ымылеме, сактырга, оон чуура бастырыпкан арылар-ла. Херээженнер хевн садар черде улуг очурда улус бикперлежи берген, мурнун былаажып, иткилешкен-турганнар. Чогум чүнү садаар деп турары билдинмес, чаа-ла садып эгелээриңге белеткенип турар хире. Долгар Самдановна оларның аразынче иткилежип-ле кирген. Дүгер Серенович ырак эвесте соңга баарынга кадайын манап эгелээн.

Үе эртип турган. Дүгер Серенович кылыр чүве чогундан чалгаарап, ээеп турган, иткилешкен улус буттарының адаанда, шала кырында, ортузундан сыга тудуп каан, тудуш, чап-чаа чээрби беш акша чытканын көрүп каан. Караактарынга бүзүревейн, катап-катап топтап көрген: ылап-ла 25 акша!

Канчаарыл? Ап алыр бе? Азы?.. Көрүп турар улус бар бе? Дүгер Серенович сезиктиг кончуг долгандыр көргүлээн. Чанынга турган кырган кадай ол акшаже салдыкпайн көрүп турган. «Аа, халак! Бо кадай база көрүп каан-дыр. Мурнадыпса хомуданчыыл! Дүвүрээн бот...» деп, Дүгер Серенович боданган. Оон ындырын, эмоксунарын уттупкаш, шала кырынга чыткан акшаны ап бар чорда, бир-ле дас кара сапык Дүгер Сереновичиниң салааларын шалага чыпшыр базып алган. Чым-сырт дээн соонда, холунче ток дамчый берген дег болган. Ларышкылыын чүү дээр! Холун уштап тыртарын шенеп көрген. Каткан-хуураан кайын уштунар. Та каш килограмм дензилиг кижи базып алган турар чүве? Шыдашпайн арнын дырыштырып, холун күш-биле шеле тырткаш, ам-на холун хостап алган. Оон салааларын дораан-на аксынче суп, үрүп эгелээн. Дүгер Серенович, акшаны сактып келгеш, аарып турар салааларын безин эскербейн, акшаны ала тыртып алырга, каттыштыр тудуп каан ийи чээрби бештиң акшазы болган. Бежен акша!

Ам маңаа саадап болбас, дүрген кадайны алгаш чоруур деп, Дүгер Серенович боданкаш, дегийт кадайын кыйгырган.

— Долгар! Эй, Долгар!

Дүгер Сереновичиниң үнү сиртнейип турар болган. Сактырга, болуунун эвес, өске кижиниң-даа ышкаш.

Иткилешкен кадайлар арасындан Долгар Самдановнаның бажы көстүп келген.

— Чүү болду? — деп, Долгар Самдановна шыжыгын айтырган.

— Дүрген бээр үнүп кел. Чаваалы — деп, Дүгер Серенович сымыранган.

Долгар Самдановна көөрге, ашааның арны ак тос дег, карактары улгады берген, дүвүрээни илдең. «Ам база чүрээ баксыраан эвеспе» — деп, ол боданып үнүп келген.

— Ам база чүрээң бе?

— Чок. Чок. Дүрген чаваалы — дээш, Дүгер Серенович садыгдан далаш-биле үнгеш, бажыңынче углай дүрген-дүрген базыпкан. «Демги кырган кадай мээң шала кырынга чыткан акшаны ап алганымны улуска чугаалаптар болза, акшаның ээзи сүрүп келир болдур ийин. Дүрген садыг чанындан ырап чоруур» деп бодалдардан Дүгер Серенович хая көрнү каап, кылажып улам дүргеделдипкен.

Долгар Самдановна чүнүн-даа ужуруп билбейн, ашааның соондан шошкуур чыгыы чоруп орган. Садыгдан дыка ырап келгеш, Дүгер Серенович тура душкен.

— Дыңна даан, кадай. Чээрби беш. Чээрби беш деп чүмүл, бежен акша тып алдым. Садыгга иткилежип турган кадайларның буттарының адаанга чытты. Ма! — дээш, Дүгер Серенович акшазын кадайынче өөрүшкү-маңнайлыг сунган.

— Экизин аа! Ам чүс акшалыг болур бис. Черле эр-хей болдур сен ийин, Дүгержиим! А мен, мелегей, сеңээ чедип чадап, хорадап чордум ышкажыя — дээн соонда Долгар Самдановнаның арнынга хүлүмзүрүг чайынналы берген. Оон болуунга чораан 50 акшазын сактып келгеш, тонунуң карманын ужеп көөрге, оозу куруг болган. Чүгле каш борбак чес көпеектерниң кыңгырт дээн даажы дыңналган.

— Дүгер, карманымга 50 акшам чок-тур — дээш, Долгар Самдановнаның арны кызып, карактарының чажы бүлденейни берген.

— Чүү? Чүү дидиң? — деп, Дүгер Серенович кулактарынга бүзүревейн айтырган.

— Бежен акшам чок-тур — деп, Долгар Самдановна оожум катаптаан.

Дүгер Сереновичиниң бастырыпкан салааалары катап аарып эгелээн, ана ызыннээр чүве!

Балы-Байыр ТАРААЧЫ.

КЫЛЫК БОТТУ ЧОВАДЫР

Чечен чугаа

Кошкун чоруур шаавыста чүве. Бир-ле кузун Ак-Хемниң Калбак-Тейге ийи өг чыдырывыста, кожавыс боол ирей-кадай улус көжүп келген. Олар кээп хонуптары билек-ле, авам, ачам болгаш кырган-авам суглар: «Шайланар»—деп, черле ындыг ёзу-чаңчыл-биле өгже чалааш, тамыжа тыртып алганнар. Бирээзин Шоокпан, өскезин Дандар дээр Ондарлар. Черле төрээн уруг-дарыы чок, улуг калдар кара ыттыг, аксынга өй мал-маганныг улус болган. Бедик, калчан шилги аъдыы: «Амыдыралывыс андара каап чоруур чаңгыс чодавыс ол» — деп чугаалаар. Улгады берген болгаш ындыг ийик бе, өскениң уруг-дарыын: «оглум, кызым» дээр, уругларны өөнче кый деп алгаш, ашкарар-чемгерер, чаптаар, эргеледир — черле ээлеңзилдээ кончуг кырганнар. Олар ийи саар инээн, каш өшкү, хоюн ажаап карактаар дээш, өскелер-биле бир демей, олут өрбес; адак-бышкаа чиик, сергек ажылгыр ирей-кадай болган.

Ак-Хем — арга-ыяш-даа чок, бөкпек-бөкпек хараганнарлыг, кедээзинде тараа тарыыр шору делгем хөвүлүг, шаттарлыг чер-ле болгай. Демги өскениң ээзи кадай келген дораан ыңай бээр көрзүнүп туруп-туруп, авамдан:

— Чүнү одаар улус силер, дуңмам? — деп айтырды.

— Колдуунда-ла бо чоокта кавыдан куртаг хараган сөп оттулар. Адар-Тоштен ыяштан ап беза болур-ла — деп, авам тайылбырлай тыртып берди.

Ховуга тараа тарыыр дээш араттарның Ак-Хемден үндүр казып алганы бичии, чаңгыс буга суунуң унун дургаар ак, кара өглер бөлүк-бөлүк боол, чазын, күзүн дистинде хоңгулаптар. Чаа кожавыс ол буга суун ажылдыр ыйгылакта өөн өпейтип алган. Буганы дужа келбиже кеже халый берип болур, ындыг-даа болза, чүвени канчап билир дээш, ачам ону кежир калбак ыяш салып каан. Өглер аразынга олап аргыжып турган бис.

Чаа кожавыс өгүнүң эр ээзи узун, сиирең мага-боттуг, дирт кара ашак, а херээжен кижи ак шырайлыг, дүрт-сынны узун-даа эвес, кыска-даа эвес — ортумак, кадан. Оларның «соом-моом аарып тур» дээни черле дыңналбас. Даң адар—хүн үнер-ле өдээнде каш мал-маганы-биле-ле ажаанзырап турарлар. Калдар ыды кодаанынга кончуг. Ынчалза-даа чүгле Калчан-Шилгини ыяк кадарар. Ол аътты кая-даа ертеп каарга, ооң чанынга хонар. Бош салыпкан аът хостуг оттап чоруп бээрге безин ыт оон база чыда калбас. Анаа халдаан чүвениң шоруу-ла!

Өгүнүң аар-саар ажылы черле үстүр эвес. Аар-саар ол-ла ажылдарны хүнүң-не катаптаар. Ооң чаңгыс аайынга чалгаа кижи болза, чүрек өлүр. Демги чаа кожалар, аанакайым, өг ажылы дээш ындыглар боор, чамдыкта кес элээр тутчур чеде берген турарын эскерер бис.

Кадайның аксы оо-хорап:

— Кончуг хаккылчак, ыргак кара Дандарчык, мени чүү диин? — дээш, холунда чүү-ле туткан-дыр, оозу-биле дап берип-берип, соглээр.

А ашак оон артык кылыктыг. Ынчалза-даа кызып туттунар. Бир кылыктаны бергенде, бир-ле чүве үндүрер. Бир-ле катап киживис ай чартыы хире кезүлбейн барган. Калчан-Шилги-даа, калдар кара ыды-даа чок. Ыйгылакта өгден чүгле чаңгыс кадай кижи үнүп-кирип турар, ол-ла. Авамга ол бир-ле херектиг маңнап кээрге, чугаа кадында айтыра каапкан.

— Ашак читти харын, ылымкужуп элертеш, Адар-Тош ажыр халдып чоруй барган. Черле ындыг чүве болбазыкпе, кылыктанганда... Кай баар ол — деп сымыраны аарак чугаалаан...

Бир-ле, аанакайым, бөза-ла аар-саар чүве дээш аас бызаажып үгешнер. Оңу бичии кижи мен, ынчан шазында бөлек хараган артынга чыдып алгаш, сонуургап дыңнаан мен.

Ашак:

— Ийи-ле борбак бызааны чүге эмзирип алган сен, Шоокпанчык? — дээрге, бирээзи от-кес-ле барган.

Кадай:

— Сен болун чүнү көрүп турган сен, кончуг ыргак! Караң хаптап, кулааң кумнап алган сен бе? — дээш-ле динээни чок.

Ашак туттунуп шыдаваан:

— Че, ындыг-дыр, мал азырап албас улус дораан чарылганы дээре, ха-дуңма аразынче дедир кежүп ажар-дыр — дээн өгнү бир долгандыр маңнааш, кидистерни калбаңнадыр, ыяааларны, ханаларны кангырадыр буу-хаа буза-ла берди.

Шаа-даа четпээнде бүдүн өгнү бузуп каапкан ашактың арнының дери кылаңнайнып тур. Кадай ожук-пажының чанында кочуп берген бажы кестүп олур. Ашак база олурупкан. Чарлыышкынның даанза таакпызын удур-дедир солчуп тыртып орлар. Авам, ачам ол-ла бүгүнү база бүдүү көрүп, пат элдепсиниип турганнар чораан. Авам ачамны:

— Че, че, ынаар көрбе ыңай, кылган чүвең кыл — деп аажок эмоксунуп хораан тур.

— Ол канчаары ол бо ашактың, анаа-ла турган өгнү бузуп, кожалар кайгай бээр болбазыкпе, сокса — деп, кадай шала оожум чымчак чугаалай-дыр.

Ашактың кылымы ам-на чазылган хире.

— Сен ышкажыл сен, кижи кылыктандырар, кады-кыраа ным — дээш ол катап тавааргиге берген. Кадай база-ла ыыт чок дузалажып турупкан...

«Даг аъттыг, кылык ботту човадыр» деп чүве ол-дур ийин.

К. ЭКЕР-ООЛ.

ТВ

МАЙ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Курдюмниң Несдла аттыг ырның болгаш танцының концерти. 9.10 — «Бөдүүн—марын шынаар». Ада-иелерге тележурнал. 9.40 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 10.10 — «Кадыкшыл». 10.55 — Док. телефильм «Вашингтонга хоргадаар». 11.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүдүүзүнге. Амыдыралга электроэнергия камналгазының дугайында. 11.45 — Үениң болгаш болуунуң дугайында. Шүлүглелдиг антология. Борис Корнилов. Артист Ю. Богомолов өттүр номчуур. 12.00 — «Союзмультфильм» киностудиянның мультфильми. 12.20 — «Прохорий болгаш Евдокия». Док. телефильм. 12.50 — «Чоруурунуң бүдүүзүнде». Фильм-шии. Автору — Т. Непомнящий. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — «Чоруурунуң бүдүүзүнде». Фильм-шииниң уламчызы. 15.40 — Ону шыдаар силер. 16.25 — «Оюн, эдер хааржак». 17.15 — «Это—Пеле». Док. телефильм. (Бразилия). 18.15 — «Тайбыңга космос». Москва — космос — Эфтелинг телекаргыг (Нидерланд). 19.15 — «Киноапорама». 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Бижилге дептерниң чажыдыы». Уран-чечен фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Балтий далай чурттарының найыралдың чадаг-тергеге чарыжы. Финляндиядан дамчыдылга. 8.30 — Ритмиктиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — «Эң чугула дүүл дугайында» Джамбулдуң ырлаан. 10.15 — «Болун танцыга көргүзер». УССР-ниң улустуң артизи Н. Барышева. Одессадан дамчыдылга. 11.00 — «Кызыгаар ыды Алый». 12.05 — «Бистиң сөзүвүс». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.25 — «Бассо Кантанте». «Вациловас Дауворас опера сценазында». Фильм-концерт. 13.05 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмнери. 13.50 — Москва. Консерваторияның улуг залы. В. Овчинниковтуң концерттеринде. 15.40 — Одесс сериалыг уран-чечен телефильм. «Амы-тындан артык салыг». 5-ки сериязы — «Улуг буурааиныы». 16.35 — Черде, дээрде болгаш далайда. 17.05 — «Хөлзээнниг черде». Фильм-шии. 19.15 — «Ыр-86». 20.00 — «Тамчыктыг улуннар, чаштар!» «Кудурукту заточ»-билем». Мультфильм. 20.15 — «Стадион». Док. телефильм. 20.25 — С. Прокофьевтиң музыказынга балет. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Леонид Леонов-биле чаңгыс шак». Док. телефильм.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 8—13 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 21—26 градус, чамдык черлерге 13—18 градус чылыг болур.

Кызылга чагбас, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 8—10 градус, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

Кино

МАЙ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Детям»: «После дождичка, в четверг» 11.20, «Любовь и аэробика» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения на маленьких островках» 9.30, 10.50, «Лунная ведьма» 13.10, 15.00, «Набат на рассвете» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салон красоты» 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ошибка молодости» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЯГЫ» к т: «Жертва обмана» 14.00, 16.50, 19.30 шактарда.

БҮДҮРҮЛГЕ БОЛГАШ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Кызылдың уран чүүл училищезинде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге болгаш бот-тывынгыр композиторларга консультация пунктузу ажылдап турар.

Ажылдаар үези: 17 шактан 19 шакка чедир, вторникте, средада, пятницада. № 32 аудитория.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргада 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг 3306.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—04036.